KUR'AN AYDINLIĞI

KRONOLOJİK KUR'AN MEALİ

TUNCER NAMLI

بسم الله الرحمن الرحيم

ف

FECR

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ .

Elif, Lâm, Râ. Bu kitap sana, insanları Rabblerinin izni ile
karanlıklardan aydınlığa çıkarman,
sonsuz güç sahibi ve hamde layık olan Allah'ın yoluna iletmen için
indirdiğimiz bir kitaptır.
(14/İbrahim 1)

KUR'AN AYDINLIĞI

KRONOLOJİK KUR'AN MEALİ

Tuncer NAMLI

ف
FECR

Fecr Yayınları: 214

KUR'AN AYDINLIĞI

KRONOLOJİK KUR'AN MEALİ

Tuncer NAMLI

Mizanpaj
Hüseyin NAZLIAYDIN
Mehmet Ali KIRCA

Kapak
FCR YAYIN REKLAM

Baskı ve Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulvarı 364. Sk. No: 4
Ostim/ANKARA Tel: (0312) 354 46 27-28

4. Baskı: Nisan 2018

ISBN: 978-605-9652-71-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUR'AN AYDINLIĞI

KRONOLOJİK KUR'AN MEALİ

Tuncer NAMLI

Ankara 2018

Tuncer NAMLI

1959 yılında Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinin Kirsinkavağı köyünde doğdu. İlkokulu köyünde okudu ve üç yıl medrese eğitimi aldı. Zile İmam Hatip Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini Tokat İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1985 yılında mezun oldu. Aynı fakültede İslam Hukuku alanında Yüksek Lisans eğitimi alan Namlı, Prof Dr. Ali Bardakoğlu'nun gözetiminde *Tanzimat ve Sonrası Dönem Kanunlaştırma Tartışmaları* başlıklı teziyle ilk çalışmasını yaptı (Kayseri, 1988). Çeşitli nedenlerle akademik camiadan uzak düşse de araştırmacı kimliği yakasını bırakmadı. 1986 yılında Alanya'da başlayan çok sevdiği öğretmenlik hayatını on yıl sonra istifa ederek 1995 yılında Yozgat Çayıralan'da noktaladı. Aynı yıl Fecr Yayınevi'nin kültürel araştırmalar biriminde çalışmaya başladı ve uzun süre yayın editörlüğü yaptı. Fecre Doğru dergisinde yazı hayatına başlayan Namlı, 2001 yılında *Ahlakî Kavramlarda Anlam Arayışı I* adlı ilk kitabını yayınladı. Arkadaşlarının talebi üzerine sekiz yıl süren bu meal çalışmasına başlayınca bazı çalışmalarına ara verdi. 14 Temmuz 2011'de Fecr Yayınevi'ndeki görevinden ayrılarak Anadolu İlahiyat Akademisi'nin kurucu Müdürü olarak görev aldı. Halen bu görevine ek olarak araştırmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

MEKKÎ SURELER

MEDENÎ SURELER

SURE	NÜZUL	TERTİP	SAYFA
Alak	1	96	1
A'lâ	8	87	28
A'raf	39	7	114
Abese	24	80	64
Âdiyât	14	100	41
Ahkâf	66	46	527
Ahzab	90	33	867
Âl-i İmran	89	3	819
Ankebut	85	29	683
Asır	13	103	40
Bakara	87	2	703
Beled	35	90	92
Beyyine	100	98	997
Burûc	27	85	71
Casiye	65	45	521
Cin	40	72	156
Cuma	110	62	1076
Duhâ	11	93	36
Duhan	64	44	515
En'âm	55	6	381
Enbıya	73	21	603
Enfal	88	8	798
Fâtır	43	35	184
Fatiha	5	1	20
Fecr	10	89	33
Felak	20	113	51
Fetih	111	48	1080
Fil	19	105	49
Furkan	42	25	171
Fussilet	61	41	482
Gâşiye	68	88	543
Hac	103	22	1027
Hadid	94	57	949
Hâkka	78	69	650
Haşr	101	59	1000
Hicr	54	15	370
Hucurât	106	49	1056
Hûd	52	11	326
Hümeze	32	104	82
İbrahim	72	14	593
İhlâs	22	112	55
İnfitar	82	82	666
İnsan	98	76	987
İnşikak	83	84	668
İnşirah	12	94	38
İsrâ	50	17	280
Kadır	25	97	67
Kâf	34	50	87
Kâfirûn	18	109	47
Kalem	2	68	4
Kamer	37	54	96
Kâria	30	101	76
Kasas	49	28	264
Kehf	69	18	545
Kevser	15	108	43
Kıyâmet	31	75	77
Kureyş	29	106	75

SURE	NÜZUL	TERTİP	SAYFA
Leyl	9	92	31
Lokman	57	31	434
Maide	112	5	1090
Mâûn	17	107	46
Meâric	79	70	654
Meryem	44	19	194
Mesed	6	111	23
Muhammed	95	47	959
Mutaffifîn	86	83	698
Mücadele	105	58	1048
Müddessir	4	74	14
Mülk	77	67	645
Mümin	60	40	468
Müminun	74	23	619
Mümtehine	91	60	889
Münafıkun	104	63	1044
Mürselat	33	77	84
Müzzemmil	3	73	10
Nahl	70	16	566
Nâs	21	114	53
Nasr	114	110	1173
Nâziât	81	79	662
Nebe	80	78	659
Necm	23	53	56
Neml	48	27	251
Nisa	92	4	895
Nuh	71	71	589
Nur	102	24	1008
Ra'd	96	13	968
Rahman	97	55	980
Rum	84	30	670
Sâd	38	38	102
Saff	109	61	1071
Saffat	56	37	420
Sebe	58	34	442
Secde	75	32	634
Şems	26	91	69
Şuarâ	47	26	233
Şûrâ	62	42	492
Tâhâ	45	20	209
Tahrim	107	66	1062
Talak	99	65	992
Tarık	36	86	94
Teğabun	108	64	1067
Tekâsür	16	102	45
Tekvir	7	81	25
Tevbe	113	9	1134
Tîn	28	95	73
Tûr	76	52	640
Vâkıa	46	56	226
Yasin	41	36	161
Yunus	51	10	306
Yusuf	53	12	348
Zâriyât	67	51	536
Zilzâl	93	99	947
Zuhruf	63	43	503
Zümer	59	39	453

Surelerin Nüzul (İniş) Sırası

NÜZUL	SURE	TERTİP	SAYFA
1	Alak	96	1
2	Kalem	68	4
3	Müzzemmil	73	10
4	Müddessir	74	14
5	Fatiha	1	20
6	Mesed	111	23
7	Tekvir	81	25
8	A'lâ	87	28
9	Leyl	92	31
10	Fecr	89	33
11	Duhâ	93	36
12	İnşirah	94	38
13	Asır	103	40
14	Âdiyât	100	41
15	Kevser	108	43
16	Tekâsür	102	45
17	Mâûn	107	46
18	Kâfirûn	109	47
19	Fil	105	49
20	Felak	113	51
21	Nâs	114	53
22	İhlâs	112	55
23	Necm	53	56
24	Abese	80	64
25	Kadır	97	67
26	Şems	91	69
27	Burûc	85	71
28	Tîn	95	73
29	Kureyş	106	75
30	Kâria	101	76
31	Kıyâmet	75	77
32	Hümeze	104	82
33	Mürselat	77	84
34	Kâf	50	87
35	Beled	90	92
36	Tarık	86	94
37	Kamer	54	96
38	Sâd	38	102
39	A'raf	7	114
40	Cin	72	156
41	Yasin	36	161
42	Furkan	25	171
43	Fâtır	35	184
44	Meryem	19	194
45	Tâhâ	20	209
46	Vâkıa	56	226
47	Şuarâ	26	233
48	Neml	27	251
49	Kasas	28	264
50	İsrâ	17	280
51	Yunus	10	306
52	Hûd	11	326
53	Yusuf	12	348
54	Hicr	15	370
55	En'âm	6	381
56	Saffat	37	420
57	Lokman	31	434

NÜZUL	SURE	TERTİP	SAYFA
58	Sebe	34	442
59	Zümer	39	453
60	Mümin	40	468
61	Fussilet	41	482
62	Şûrâ	42	492
63	Zuhruf	43	503
64	Duhan	44	515
65	Casiye	45	521
66	Ahkâf	46	527
67	Zâriyât	51	536
68	Gâşiye	88	543
69	Kehf	18	545
70	Nahl	16	566
71	Nuh	71	589
72	İbrahim	14	593
73	Enbiya	21	603
74	Müminun	23	619
75	Secde	32	634
76	Tûr	52	640
77	Mülk	67	645
78	Hâkka	69	650
79	Meâric	70	654
80	Nebe	78	659
81	Nâziât	79	662
82	İnfitar	82	666
83	İnşikak	84	668
84	Rum	30	670
85	Ankebut	29	683
86	Mutaffifin	83	698
87	Bakara	2	703
88	Enfal	8	798
89	Âl-i İmran	3	819
90	Ahzab	33	867
91	Mumtehine	60	889
92	Nisa	4	895
93	Zilzâl	99	947
94	Hadîd	57	949
95	Muhammed	47	959
96	Ra'd	13	968
97	Rahman	55	980
98	İnsan	76	987
99	Talak	65	992
100	Beyyine	98	997
101	Haşr	59	1000
102	Nur	24	1008
103	Hac	22	1027
104	Münafikun	63	1044
105	Mücadele	58	1048
106	Hucurât	49	1056
107	Tahrim	66	1062
108	Teğabun	64	1067
109	Saff	61	1071
110	Cuma	62	1076
111	Fetih	48	1080
112	Maide	5	1090
113	Tevbe	9	1134
114	Nasr	110	1173

TERTİP	SURE	NÜZUL	SAYFA
1	Fatiha	5	20
2	Bakara	87	703
3	Âl-i İmran	89	819
4	Nisa	92	895
5	Maide	112	1090
6	En'âm	55	381
7	A'raf	39	114
8	Enfal	88	798
9	Tevbe	113	1134
10	Yunus	51	306
11	Hûd	52	326
12	Yusuf	53	348
13	Ra'd	96	968
14	İbrahim	72	593
15	Hicr	54	370
16	Nahl	70	566
17	İsrâ	50	280
18	Kehf	69	545
19	Meryem	44	194
20	Tâhâ	45	209
21	Enbiya	73	603
22	Hac	103	1027
23	Müminun	74	619
24	Nur	102	1008
25	Furkan	42	171
26	Şuarâ	47	233
27	Neml	48	251
28	Kasas	49	264
29	Ankebut	85	683
30	Rum	84	670
31	Lokman	57	434
32	Secde	75	634
33	Ahzab	90	867
34	Sebe	58	442
35	Fâtır	43	184
36	Yasin	41	161
37	Saffat	56	420
38	Sâd	38	102
39	Zümer	59	453
40	Mümin	60	468
41	Fussilet	61	482
42	Şûrâ	62	492
43	Zuhruf	63	503
44	Duhan	64	515
45	Casiye	65	521
46	Ahkâf	66	527
47	Muhammed	95	959
48	Fetih	111	1080
49	Hucurât	106	1056
50	Kâf	34	87
51	Zâriyât	67	536
52	Tûr	76	640
53	Necm	23	56
54	Kamer	37	96
55	Rahman	97	980
56	Vâkıa	46	226
57	Hadid	94	949
58	Mücadele	105	1048
59	Haşr	101	1000
60	Mümtehine	91	889
61	Saff	109	1071
62	Cuma	110	1076
63	Münafıkun	104	1044
64	Teğabun	108	1067
65	Talak	99	992
66	Tahrim	107	1062
67	Mulk	77	645
68	Kalem	2	4
69	Hâkka	78	650
70	Meâric	79	654
71	Nuh	71	589
72	Cin	40	156
73	Müzzemmil	3	10
74	Muddessir	4	14
75	Kıyâmet	31	77
76	İnsan	98	987
77	Mürselat	33	84
78	Nebe	80	659
79	Nâziât	81	662
80	Abese	24	64
81	Tekvîr	7	25
82	İnfitar	82	666
83	Mutaffifîn	86	698
84	İnşikak	83	668
85	Burûc	27	71
86	Tarık	36	94
87	A'lâ	8	28
88	Gâşiye	68	543
89	Fecr	10	33
90	Beled	35	92
91	Şems	26	69
92	Leyl	9	31
93	Duhâ	11	36
94	İnşirah	12	38
95	Tîn	28	73
96	Alak	1	1
97	Kadir	25	67
98	Beyyine	100	997
99	Zilzâl	93	947
100	Âdiyât	14	41
101	Kâria	30	76
102	Tekâsur	16	45
103	Asır	13	40
104	Humeze	32	82
105	Fil	19	49
106	Kureyş	29	75
107	Mâûn	17	46
108	Kevser	15	43
109	Kâfirûn	18	47
110	Nasr	114	1173
111	Mesed	6	23
112	İhlâs	22	55
113	Felak	20	51
114	Nâs	21	53

ÖN SÖZ

Yeryüzündeki yolculuk serüvenimizde bizi kendi sorunlarımızla baş başa bırakmayan, her an yanımızda olduğunu hissettiren, bir mektupla da olsa kendinden haberdar eden, Resul aracılığı ile de olsa muhatap kabul ederek bu kitapla son ahdini bildiren ve yol gösteren bu kutlu sözün sahibine sonsuz hamd ve senalar ediyorum. Yirmi üç yıllık çileli, ıstıraplı ama bir o kadar da başarılı tebliğ mücadelesiyle ilahi seslenişi bize ulaştıran sevgili elçisine, onun aziz arkadaşlarına, bu uğurda mücadele vermiş her ilim adamına ve her mücahide sonsuz salât ve selam ediyorum. Bizi yarattığı, yetiştirdiği ve kutlu vahyinin anlaşılmasına hizmet edenler ordusuna katılma şerefine erdirdiği ve yardımını esirgemediği için aziz Mevla'ya ayrıca minnet, şükür, tesbih ve tazimlerimi arz ediyorum. Başarılarımız da emeğimiz kadar onun lütfudur, kusurlar bize aittir. Şanına yakışır bir hizmet sunamamışsam af ve mağfiret taleplerimi kabul etmesini niyaz ediyorum.

Bu şerefli hizmet yolunda yetişmem için bana emek veren ve ahirete irtihal eden annelerime ve babama, yakınlarıma ve değerli hocalarıma şükran duygularımla birlikte rahmet diliyorum. Bu eserin ortaya çıkmasında beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma, tashih ve redakte konusunda emek ve desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Halit Ünal hocama, Prof. Dr. İbrahim Sarmış, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Prof. Dr. Mehmet Ünal, Doç. Dr. Murat Demirkol, Doç. Dr. Enver Arpa, Yard. Doç. Dr. Erdinç Doğru, Yard. Doç. Dr. Murat Özcan üstadlarıma, Av. Ramazan Taşpınar ve Mustafa Demirel ağabeylerime, Cahit Ezerbolatoğlu, Rufi Tiryaki ... gibi değerli dostlarıma, eserin mizanpajını gerçekleştiren Mehmet Ali Kırca'ya, tashih ve düzenlemesinden siz değerli okurlarımızın eline ulaşmasına varıncaya dek her aşamada emeği geçen, omuz veren başta çalışma arkadaşım Hüseyin Nazlıaydın olmak üzere Fecr Yayınevi-

nin kurucularına, yönetim kurulu üyelerine, emektar çalışanlarına, ayrıca Anadolu İlahiyat Akademisi yönetim kurulu ve çalışanlarına minnet ve şükranlarımı arz ediyorum.

Bu çalışmayı, tashih ve redakte konusunda katkıda bulunan, ömürlerinden aşırdığım günlerin hesabını tutamadığım sevgili eşim Hayriye Hanıma ve bana armağan ettiği üç sevimli yavruya ithaf ediyorum.

Muhterem okurlarımızın da gördükleri her kusuru işaretleyip yayınevi adresine iletmeleri halinde bize ulaştırdıkları nüsha yerine yenisini göndermeyi taahhüt ettiğimizi bilmelerini isteriz. Rabbimizden göğsümüzü vahyine açmasını ve gereği gibi feyz alıp uygulamamıza yardım etmesini temenni ediyor, hayırlı okumalar ve araştırmalar diliyoruz. Gayret bizden, hedefe vuslat O'ndandır.

Tuncer NAMLI
09 Ekim 2015, Ankara

GİRİŞ

Kur'an, Allah tarafından, melek aracılığı ile Hz. Muhammed'e (s) yaklaşık 23 yılda pasajlar halinde ve sözlü olarak indirilmiş, Hz. Peygamber tarafından da vahiy kâtiplerine yazdırılmış Arapça bir kitaptır (17/İsrâ 105, 106; 26/Şuarâ 192-195; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara, 2014, s. 13-42). Allah'ın insana son seslenişi, son ahdi ve son sözleşmesidir. İkinci taraf olarak insanların ona inanıp iman etmeleri ise bu ahdi onaylamaları ve sözleşme yapmalarıdır (7/A'raf 169-173; 2/Bakara 40, 63, 83-85; 5/Maide 1, 7-14). Bu yönüyle Kur'an, bir iman ve ahit metnidir. Allah'ın yeryüzüne bir başka boyutta müdahalesi, insanla son diyaloğu, yol göstererek kurtuluşa erdirmesidir. Dolayısıyla Allah'ın insana sunduğu evrensel bir rahmet ve şereftir (6/En'am 157; 7/A'raf 203; 21/Enbiya 107). İnsanı gereksiz yüklerinden arıtan bu rahmet, ona adeta yeniden can veren bir ruhtur (16/Nahl 2; 42/Şûrâ 52). Dikey anlamda arza can veren yağmur (vahiy), yatay anlamda çölü yeşerten bir nehir, bir şeriattır (13/Ra'd 17-25). Dolayısıyla düşünce ve değer dünyamızın can damarı ve hayat kaynağıdır. Ondan beslenmeyen zihinler kurur, vicdanlar çürür. Ona tutunmak, yücelmek; onsuz kalmak, yere çakılmak ve zillettir. Çünkü o ruhun azığı, aklın güneşidir (16/Nahl 2). Ona teslim olanlar o ilahi nurla aydınlık kandillere döner ve yaşadıkları dünyayı aydınlatırlar (24/Nûr 35-38). Ondan mahrum kalanlar zihnen ve vicdanen körleşir, gerçeği sahtesinden ayıramaz hale gelirler (25/Furkan 1, 73; 22/Hac 46).

Kur'an evrensel bir kitaptır (25/Furkan 1; 21/Enbiya 107). Fakat evrensel olması, tarihin belirli bir kesitinde yaşayan ilk muhataplarının dil, tarih ve kültürlerini dikkate almadığı anlamına gelmez (36/Yasin 1-6; 12/Yusuf 2). Tıpkı belli bir zaman aralığında yaşayan bir kavmin diliyle inmesinin ilahî bir içerik ve evrensel bir nitelik taşımasına engel olmaması gibi (68/Kalem 52; 6/En'am 90; Ahmet Keleş, *Sünnet Yeni Bir Usûl Denemesi*, s. 97-128). Dolayısıyla ilahi hitabın beşerî ve özel bir dille

(Arapça) inmesi, Hz. Peygamber ve kavminin Arap olmasının bir gereğidir. Nitekim daha önceki peygamberlere ve onların kavimlerine de kendi lisanları ile hitap edilmişti (14/İbrahim 4). Çünkü Kur'an'ın ifadesiyle Arapçanın dışında bir dil ile inseydi muhatapları anlamayacaktı (41/Fussilet 44). Bundan dolayı Kur'an, anlaşılır bir kitaptır ve anlaşılarak okunması gerekir. Çünkü bir hitabın veya bir kitabın gayesi muhatabına ulaşmak, anlaşılmak ve taşıdığı mesajı hedefine ulaştırmaktır (38/Sâd 29; 41/Fussilet 3; 4/Nisa 82; 47/Muhammed 24). Bunun tersi amaçsızlık ve anlamsızlık olacaktır. Kısacası vahyin insanı muhatap alması okunup anlaşılmasının, anlaşılması da yaşanmasının sebebi ve şartıdır. Bu nedenledir ki Kur'an, kendisinin okunmasını, anlaşılmasını, yaşanmasını ve tebliğ edilmesini reşit olan her mümine farz kılmıştır (28/Kasas 85; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

Bu Meal ve Tefsire Neden İhtiyaç Duyuldu

Bu bilgiler, Kur'an'ın Arap olmayan muhatapları için tercümesinin veya mealinin yazılmasını zorunlu kılmaktadır (26/Şuarâ 199). Çünkü her kitap, ilk muhataplarına kendi dilleriyle seslenmiştir ve açıklanması için de bir peygamber eliyle gönderilmiştir (14/İbrahim 4). Dolayısıyla ifadelerin anlaşılır hale gelmesi ya da zamanla anlamı değişen kelime ve kavramların orijinal anlamlarının tespit edilmesi için de tefsir ve açıklama kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenledir ki her kavim için sağlıklı bir tercüme (meal) veya açıklayıcı bir tefsir hazırlamak, kifaî bir zorunluluktur. Fakat yetki ve sorumluluğu üstlenen âlimler için bu tercüme ve tefsir ihtiyacını karşılamak ve görevini hakkıyla yerine getirmek, aynî (kişisel) bir mecburiyettir. Bu imkâna kavuşan her Müslüman birey de okuyup anlamak, hayatında uygulamak ve başkalarına öğretmek zorundadır. Bu sorumluluklarını yerine getirmeyenler farzı terk etmiş olurlar. Çünkü Hanefî ve Malikî fakihler, farzları kifaî ve aynî diye ikiye ayırmışlar, meslek erbabını yetiştirmeyi toplum için farz-ı kifâye, o mesleği seçenlerin mesleğini gereği gibi yapmalarını ise farz-ı ayın olarak değerlendirmişlerdir (Şatıbî, *Muvafakat*, İst. 1990, c. 1, s. 169).

Bu sahaya göz attığımız zaman, ülkemizde Kur'an'ın çok sayıda meal ve tefsirinin yazıldığını ve önemli bir boşluğu doldurduğunu görüyoruz. Fakat mevcutların yeterli olduğunu, ihtiyacı bütünüyle ortadan kaldır-

dığını söylemek mümkün değildir. Çünkü çoğu meal ve tefsirler birbirinden etkilendiği için genellikle ortak sorunları tekrar etmekte, anlaşılır ayetlere sayfalar dolusu açıklamalar yapılmışken, anlamı okuyucunun zihninde canlanmayan ayetlerin ve buna sebep olan kronik sorunların analizi konusunda hiçbir bilgi içermemektedir. Doğru tercüme edilen ayetler bile indirildiği tarihsel ve metinsel bağlamdan kopuk bir şekilde sözlük maddesi gibi değerlendirilmekte ve sonradan oluşmuş kavramsal sorunların parçası haline getirilebilmektedir (Geniş bilgi için bkz. Duman, *Beyanu'l-Hak*, Ank. 2006 c. 1, s. 11). Ayrıca en iddialı çevirilerin dahi bizim yazdığımız gibi insan ürünü olduğunu, eksikliklerden ve kusurlardan azade olmadığını bilmek gerekir. Üstelik meal veya tefsirin sorunu, sadece günümüz kuşağından kaynaklanan bir sorun değildir. Çağlar boyu birikmiş ve kronikleşmiş çeviri sorunları mevcuttur. On dört asır öncesinde inmiş ve yazılmış bir kitap aynen korunmuş olmakla birlikte insanların kullandığı dil ve anlayış hep aynı kalmamıştır. Emeğin hakkını verme adına ifade etmeliyiz ki her yeni çalışma daha iyisini denemek, çeviri sorunlarının hiç değilse bir kısmını daha çözüme kavuşturmak ve ideale doğru giden yolda mesafe almamızı sağlamak bakımından son derece önemlidir. Bu nedenle biz mealin yazımını üç yılda bitirmemize rağmen, beş yıllık bir sürede tefsirleri tarayarak karşılaştırmalı okumalar yapmaya çalıştık. Hem kendi tespitlerimizin gelenek içerisindeki köklerini tespit etmeye, hem de tarihi tespitlerden faydalanarak okuyucuya daha anlaşılır bir meal sunmaya gayret ettik. Mümkün mertebe klasik tefsir kaynaklarının orijinallerini referans göstermeye öncelik versek de buna ek olarak Türkçe meal ve tefsirleri de kaynak göstererek her seviyeden okura araştırma kolaylığı sağlamaya çalıştık. Tefsir kitaplarını referans gösterirken sadece yazar ve eser adıyla yetindik, yer işgal etmemesi için cilt ve sayfa numarası vermedik. Çünkü ilgili ayetin ve bulunduğu surenin nerede olduğunu bulmak mümkündür. Eğer söz konusu bilgi başka bir sure ve ayetin tefsirinde geçiyorsa ona ayrıca işaret ettik.

Kavramlaşma Süreçlerinde Kelimelerin Anlamında Meydana Gelen Değişmeler

Yaptığımız araştırmalar bizi çok önemli sonuçlara ulaştırdı. Bizi bu mukayeseli okumaya sevk eden kaygılarımızın boşuna olmadığını, öngörü ve tespitlerimizi destekleyen bulguların beklentilerimizin çok çok üze-

rinde olduğunu görmek oldukça şaşırtıcı ve bir o kadar da memnuniyet vericiydi. Buna paralel olarak zaman zaman hayal kırıklıkları yaşadığımız hususlar da oldu. Uyumlu ve isabetli tespitlerle karşılaştığımızda kimden geldiğine bakmaksızın faydalanmakta, tutarsız veya isabetsiz bulduğumuz görüşleri tenkit etmekte tereddüt göstermedik. Zaman içinde oluşmuş algı değişimlerini ve anlam kayıplarını yakalamaya çalışırken kronik anlam sorunu yaşatılan kavramları analiz etmeye çalıştık. Bunu yaparken sistem bütünlüğünü ve süreç mantığını kaybetmemeye özen gösterdik. Gördüğümüz kadarıyla bazı kelimelerde çok ciddi anlam değişiklikleri olduğu gibi, kavramlaşma süreçlerinde ciddi algı kırılmaları ve anlam değişimleri meydana gelmiş, sonuçta bazı ayetlerin anlaşılmaz hale gelmesine yol açmıştır. Tefsir, hadis ve fıkıh usulü ilminin en yoğun ilgilendiği bazı kavramlar bile asırlar süren kronik anlam krizlerinin konusu olmuştur. Örneğin nesh, muhkem, müteşabih gibi tefsir usulünün bazı kavramları, asırlardır nihaî çözüme kavuşturulamadığı gibi, ulemanın bu sorunların çözülebileceğine dair inancı bile kalmamıştır. Oysa başlı başına birer ilim dalı haline gelecek kadar üzerinde çalışma yapılmış, hatta bundan dolayı bu kavramlara Kur'an ilimleri (Ulûmu'l-Kur'an) ismi bile verilmiştir. Aslında sorun, zaman içinde ortaya çıkmış bir kavramsal kırılma sorunundan ibaretti ve kimse ezberlenmiş kavramsal algıların dışına çıkamıyordu ya da ezberinin bozulmasını istemiyordu. Kısaca izah etmek gerekirse bazı kelimeler kavramlaşma aşamalarında anlamlarından biriyle meşhur oluyor, diğer bütün anlamlarını kaybediyor, sonuçta kelime hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın meşhur olmuş o tek anlamı taşımaya zorlanıyordu.

Örneğin İslamî ilimler literatüründe Kur'an'ın cümle yapıları anlamında kavramlaşmış olan ayet kelimesi, mucize, delil, kanıt, belge, gösterge gibi anlamlarını toplumsal hafızanın dışında bırakmış veya başka kelimelere kaptırmıştır. Dolayısıyla her durumda Kur'an'ın söz dizinleri veya cümle kalıpları manasında anlaşılır olduğu için geçtiği birçok ayet de anlaşılmaz hale gelmiştir. Hatta birlikte kullanıldığı başka kelime ve kavramların da anlaşılmaz hale gelmesine sebep olmuştur. Örneğin ayet kavramıyla yakından ilgili muhkem, müteşabih, tevil isteyenler, ilimde rasih olanlar, nesh vs. gibi kavramlar ve yer aldıkları cümleler somut ve tutarlı bir anlam bütünlüğüne kavuşturulamamıştır. Meselâ Kur'an'da genel

anlamda ayetlerin, yani delil ve mucizelerin kesinliği ve sağlamlığı anlamında kullanılan muhkem kelimesi, bazı Kur'an cümlelerinin anlaşılır olması manasına hasredilmiş, gaybîlik anlamında kullanılan müteşabih kavramı da sanki muhkemin zıddıymış gibi ve de bazı Kur'an cümlelerinin anlaşılmaz olduğunu ifade ediyormuş gibi bir anlam kazanmıştır. Daha sonraları da halk muhayyilesinde Kur'an'ın bütünüyle anlaşılamayacağının göstergesi olarak sunulmuştur. Bu müteşabih ayetlerin (gaybî haberlerin) sonuçlarının görülmesi anlamında kullanılan tevil kelimesi ise zamanla tefsir ve yorum anlamında kullanılmış, daha sonra da sözün ve anlamın çarpıtılması gibi bambaşka bir anlamda kullanılır olmuştur. Bunun sonucunda inkarcıların müteşabih ayetlerin (gaybî haberlerin, olayların) hemen ortaya çıkarılmasını istemeleri anlamında kullanılan "tevil isteme" deyimi de (7/A'raf 53), Kur'an'ın anlaşılmaz cümlelerini anlamaya çalışan kalbi eğri Müslümanlar veya bidat ehli âlimler olarak dönüşmüştür (3/Âl-i İmran 7. ayet ve ilgili dipnot).

Aynı nedenle 2/Bakara 105 ve 106. ayetlerde önceden gelmiş ve tahrif olmuş veya kaybolmuş kitapların yürürlükten kaldırılması anlamında kullanılan "ayetlerin neshi" deyimi bağlamından çıkarılarak Kur'an'ın içine döndürülmüş ve Kur'an'ın bazı cümlelerini ve dolayısıyla hükümlerini yürürlükten kaldırmanın aracı haline getirilmiştir. Bu tür kelimeler, asırlar boyu süren kronik anlam krizleri yüzünden çok önemli işlevlerini kaybettikleri gibi, amaçlarının dışında olumsuz roller yüklendiği için başka birçok ayetlerin anlaşılmasını da gölgelemiş veya ilahi hükümlerin saf dışı edilmesi yönünde kullanılmıştır. Öyle ki 23 yıllık nüzul sürecinde 500 ayetin nesh olduğu iddia edilebilmiştir. Aslında bu iddia, Kur'an'ın henüz inerken kendi kendini yürürlükten kaldırmaya çalıştığını iddia etmek kadar vahimdir. Çünkü 23 yılda zamanın gelişmelerine ayak uyduramamış ve yürürlükten kaldırılmış 500 ayetten söz edenler, 1500 yılda kaç ayetin nesh olması gerektiğini hiç hesap etmemişlerdir! Bu nedenle olmalı ki geçen asırlar içerisinde Kur'an'ın metnine dokunulamamış ama anlam ve içeriği bütünüyle hayattan kopartılmıştır. Çünkü bu anlama biçimiyle bu tür kronik kavramlar, taklit çağları boyunca Kur'an'ın bütünüyle anlaşılmaz bir kitap olduğu kanaatine delil getirilmiş, kamuoyu nezdinde anlama çabasının neredeyse yasaklanmasına yol açmıştır (2/Bakara 106. ayet ve ilgili dipnot).

Kur'an'ın İndiği Tarihî Arka Plan ve Sistematik Bütünlüğün Gözden Kaçırılması

Buna ilaveten Kur'an'ın tarihsel derinliği ve sistematik bütünlüğü gözden kaybolunca ayetler parçacı değerlendirmelerin konusu yapılmıştır. Surelerin indiği tarihî süreç ve metin içi bağlam kaybedilince birçok ayet, altına gelişigüzel yazılan rivayetlerin mantığı içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Hatta başka kültürlerin tarihsel verileri ayetlerin anlam zeminini işgal etmiş, bu sebeple bazı ayetler bambaşka anlamlar yüklenerek amacının dışında kullanılır hale gelmiştir. Örneğin, Daru'n-Nedve denen meclisin 19 müşrik temsilcisini cehennemle tehdit etme bağlamında gelen ve onları cehennemin başında on dokuz görevlinin beklediğini ima eden ayet, bağlamından çıkarılarak abartılı genellemelerin malzemesi yapılmış ve kadim Orta Doğu geleneklerinin uzantısı olan büyüsel ebcetçilik ve Hurufiliğin parçası haline getirilmiştir (74/Müddessir 30. ayet ve ilgili dipnot). Cinciliği ve büyücülüğü yasaklamak için gelmiş ve Allah'a sığınmayı öne çıkarmış olan bazı ayetler ve sureler, orijinal anlamlarından soyutlanarak büyücülük öğretisine dönüştürülmüştür. Hatta bunun sonucunda Kur'an-ı Kerim büyücülüğün meşrulaştırılmasının aracı haline getirilirken, Hz. Peygamber (s) de adeta bir büyücü gibi lanse edilmiştir (113/Felak ve 114/Nâs sureleri ile 2/Bakara suresinin 102. ayeti ve ilgili dipnotlar).

Kadim kültürlerden aktarılan uydurma rivayetler gerçek hadislerle karıştırılarak Kur'an ayetlerinin arasına tefsir niyetine yazılmaya başlandıktan sonra ayetlerin dil ve bağlam bütünlüğü göz ardı edilmiştir. Böylece Kur'an'ın ruhuna aykırı köhne ve çarpık hurafeler onun nezih kıssalarına ve anlam haritasına sızdırılmış, Kur'an'ın oluşturmak istediği insan, tarih, doğa ve değer bilinci, mantık ve felsefesi kaybedilmiştir. Örneğin 38/Sâd suresinde anlatılan kıssaya muharref Tevrat'tan yapılan aktarım ve ilaveler bunun somut bir özeti gibidir. Söz konusu kıssa, yargılama ve adalet konusunda Hz. Peygamber'e (s) ve diğer müminlere hikmetli bir öğüt vermek için anlatılan iki davacı örneğinden ibarettir. Fakat bu nezih kıssa gereksiz ilavelerle dil ve bağlam sınırlarının dışına çıkarılmış ve Davud Peygamber (s) doksan dokuz karısı olan, emrindeki komutanı öldürterek onun karısına da el koyan bir ahlaksız kral portresine büründürülmüştür (38/Sâd 21-26. ayetler ve ilgili dipnot). Muharref Tevrat'ta

peygamberlere isnat edilmiş olan iftiraları reddeden arı duru Kur'an kıssaları, sırf malumatperestlik adına Yahudi sokak kültüründen yapılan alıntılarla kirletilmiştir. Tefsircilerin bu tür yetersizlikleri nedeniyle Müslümanların sadece Kur'an algısı değil, birçok inanç ve ahlakî değerleri altüst edilmiştir. Örneğin, müşriklerin tanrı anlayışını eleştiren ve kozmik anlamda yaratma ve yönetme yetkisini bütünüyle Allah'a hasreden ayetlerdeki velâyet ve şefaat gibi kavramlar bağlamından çıkarılarak kadim algıların tekrar hortlatılmasına malzeme yapılmış ve tevhidî öğreti bulandırılmıştır (bkz. 7/A'raf 3; 10/Yunus 18; 39/Zümer 3; 2/Bakara 254. ayetler ve ilgili dipnotlar). Hamd, tesbih, takva, tevekkül, ümit (recâ) gibi kavramlar anlamsızlaştırılarak inancın, ahlâkın, ibadet ve duaların içi boşaltılmıştır (Örneğin bkz. 50/Kâf 39, 40; 68/Kalem 29, 34; 25/Furkan 57, 58. ayetler ve ilgili dipnotlar).

Kavramsal Yabancılaşmanın Psiko-Sosyal Sonuçları

Aslında bu kavramsal yabancılaşma, sadece düşünsel planda kalmamış, ahlak ve hukuk anlayışını da zedelemiş ve sonraki asırlarda Müslümanları yabancılardan değer yargıları ve kanun metinleri ithal edecek bir pozisyona düşürmüştür. Orta Çağ boyunca bazı ayetler adeta Tevrat ayeti gibi, modern zamanlarda ise İncil ayetleri gibi okunup anlaşılır hale gelmiştir. Örneğin Kur'an'ın şûrâ ve biat ilkeleri kurumlaşma aşamasının daha ilk evresinde hayattan el çektirilerek kamu hukuku, kişilerin veya imtiyazlı ailelerin özel mülküne dönüştürülmüş ve ümmetin ortak kurumu olmaktan çıkarılmıştır. Ulemanın sistemden ve kontrolden uzak yetkisine havale edilen özel hukuk alanı da bu karmaşadan nasibini almış ve denetimden çıkmıştır. Her iki alan birbirinden bağımsız hale geldiği için ne hukuk bütünlüğü ne de sistem bütünlüğü sağlanabilmiştir. Örneğin, Allah ile kul arasında cari olan ve ahlakî alanda kalması gereken bireysel ibadetler, hukukî alana taşınarak insanlar arası ilişkilerin konusuymuş gibi değerlendirilmiştir. Sonuçta ulema, Allah ve Hz. Peygamber'in dünyevi ve beşeri bir ceza öngörmediği namaz, oruç gibi ibadetleri ihmal edenlere beşeri cezalar koymaya kalkmış ve "Dinde zorlama yoktur." (2/Bakara 256) prensibi ihmal edilmiştir. Cahiliye örfü gereği sadece erkeklere ait kullanılan talak kelimesi kutsal ilke haline getirilerek kadına boşanma hakkı tanıyan ayetler ve hadisler görmezden gelinmiş, cahiliyenin kadın algısı geri getirilmiştir (Namlı, "Kur'an Hükümle-

rinin Hukuk Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi, Boşanma Örneği", *EskiYeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 121-150). Kısas kavramı misillemeye dönüştürülerek salt öldürme veya organ kesmeye indirgenmiş, böylece Kur'an'ın öngördüğü bir adalet ve eşitlik prensibi devlet eliyle yürütülecek cahiliye kan davasına dönüştürülmüştür (Bkz. 2/Bakara 178. ayet ve ilgili dipnot; Namlı, "Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek", *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi,* Yıl 3, sayı 1, Mayıs 2010, s. 111-158). Kur'an'ın içine döndürülen Kur'an dışı nesh teorisi sonucu savaş durumuyla sınırlı seyf ayeti mutlaklaştırılmış, kılıç gibi kullanılarak konuyla ilgili bütün ayet ve hadisleri yürürlükten kaldırmanın aracı yapılmıştır. Bu sorunlu algı sonradan ortaya çıkan fırka ve tekfir olgusuyla birleşince Kur'an'ın kimi ayetleri mürtedin katledilmesinin ve hatta Müslümanların birbirini boğazlamasının gerekçesi yapılmıştır (bkz. 104/Tevbe 5. ayet ve ilgili dipnot; Namlı, "İdealizmden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri", *EskiYeni,* sayı 30, Bahar 2015, s. 23-40).

Aslında bu kavramsal kırılmalar ve bunun oluşturduğu algı değişimi, insanımızın doğa, tarih ve toplumdan uzaklaşması kadar kendine yabancılaşmasının da en temel sebeplerindendir. Kur'an ayetlerine yaşatılan bu parçalanmışlık hali dönüp Müslüman insanın kendisi olma bilincini de parçalamıştır. Örneğin, Kur'an'da insanın zatını ve şahsiyetini ruh beden diyalektiği içerisinde tanımlayan nefis kelimesi, ruh ve bedenden ayrı bir varlık kategorisine dönüştürülerek insanımızın ufalanmasının ve kişilik parçalanmasının illeti haline getirilmiştir (91/Şems 7-10. ayetler). Bu noktada iki olumsuz sonuçtan söz edebiliriz. Birincisi, söz konusu ettiğimiz kavramsal karmaşa insanların cesaret ve öz güvenini kırarak ümitsizleştirmiştir. Ümmetin asırlarca mahkûm olduğu ve günümüz kuşaklarını da ipotek altına aldığı taklitçilik, bu karmaşanın sonucu olduğu gibi bu karmaşanın bir bakıma kronikleşmesinin de sebebidir. Bu fasit daire, ümmeti adeta asırlarca süren bir kör dövüşüne mahkûm etmiştir. Çünkü bu sorun, Kur'an'ın tabiriyle tam da akıl ve kalbin körelmesi bağlamında yaşanan bir olgudur (22/Hac 46). "*Sakın, Allah'ı unutan ve Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir.*" (59/Haşir 19) ayetinin de işaret ettiği gibi Allah'ın ayetlerinden uzaklaşmak, bir bakıma insanın kendisinden uzaklaşması veya kendine yabancılaşması demektir. İkincisi ve

daha da önemlisi, tarihte yaşanan bu algı yabancılaşması, yeni kuşakların Kur'an'a yeniden dönme ve anlama çabalarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Kur'an ve sünnete dönme ve yeniden anlama girişimi, daha işin başında bu labirente girip kaybolmakta ya da başka krizlere davetiye çıkarmaktadır. *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine tabi olun!' dendiği zaman, 'Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz geleneğe uyarız.' derler. Şayet şeytan onları yakıcı bir azaba çağırıyor olsa da mı?"* (31/Lokman 21) ayetinin işaret ettiği gibi ataların yanlışı kutsiyet kazandıktan sonra ilahî delilleri bile devre dışı bırakmaktadır.

Kur'an'ın Özgün Sistematiğinin Kaybedilmesi

Aslında bu kavram kargaşasının sadece sosyokültürel sonuçları değil, sebepleri de mevcuttur. Çünkü tarihsel süreçlerde meydana gelen sosyal ve siyasal kırılmalar, Kur'an kavramlarıyla ilgili algı kırılmalarına ve yaklaşım sorunlarına yol açmıştır. Bu sosyolojik sorunları analiz etmeden, ortaya çıkan Psiko-sosyal algı sorunlarını çözmenin imkânı görünmemektedir. Örneğin Kur'an ayetlerinin bütünsel ve tutarlı bir sistematikten yoksun bir yaklaşımla parça parça ele alınmasının en önemli nedeni, tarihte yaşanan bazı toplumsal olaylar ve buna bağlı olarak tarihi hafızada yaşanan algı kırılmalarıdır. Mesela Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir döneminde tertibi ve mushaf haline getirilmesi ile Hz. Osman döneminde çoğaltılması hadiselerinin sonraki dönemlerde süreç analizinden yoksun bir şekilde tek tek ele alınması, bazı gerçeklerin gözden kaçırılmasına ve yanlış anlamalara neden olmuştur. Öncelikle belirtmeliyiz ki Kur'an, Hz. Peygamber (s) tarafından yazdırılıyordu, hangi ayetin hangi sureye yazılacağı bile onun tarafından dikte ettirilmişti. Kur'an inmeye devam ettiği için sadece nihaî bir mushaf haline getirilememişti. Hz. Ebu Bekir döneminde tertip edilen ve bugün elimizde bulunan mushaf, muhafaza amacıyla arşiv metni olarak hazırlanmış resmî mushaftı ve kesinlikle bir okuma ve eğitim metni olarak kullanılmamıştı. Hz. Osman döneminin sonuna kadar sahabe, ellerinde bulunan kendi yazdıkları kronolojik mushafları veya cüzleri kullanmaya devam ediyordu. Zaten birçoğu hafızdı ve oluşturdukları özel mushaflar toplanıp imha edildiğinde bile onlar hayat boyu öğrendikleri o kronolojik metin algısına sahiptiler (Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 62-71; Derveze, *Kur'anü'l-Mecid, Kur'an'ı*

Anlamada Bir Yöntem Çalışması, Terc. Vahdettin İnce, İst. 1997, s. 59-93; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ank. 2014, s. 36-61).

Aslında tertip mushafını hazırlayan heyetin bir art niyeti yoktu ve sonradan ortaya çıkacak sorunlar öngörülmemişti. Hz. Peygamber (s) tarafından yazdırılarak muhtevası belirlenmiş olan sureleri sırf koruma amacıyla bir araya getirerek resmî bir mushaf oluşturmakla görevlendirilmişlerdi. Onlar da sırf bu amaca dönük bir çalışma yaptılar ve sureleri uzundan kısaya doğru sıralayarak bir mushaf meydana getirdiler. Başta İmam Malik olmak üzere birçok İslam âlimi, resmi mushaf tertibinin tevkifi olmadığı ve sahabe içtihadına dayandığı kanaatindedirler (Cerrahoğlu, *age.* s. 58). Sureleri uzundan kısaya doğru sıralayarak bir tertip oluşturdular. Sadece Fatiha'yı başa koydular ve uzunluk ölçüsü aynı olan surelerin sıralamasına da genelde dokunmadılar. Sadece yakın ölçekteki bazı surelerin konusal içeriğini vs. önceleyerek küçük çaplı takdim, tehirler yaptılar. Enfal ve Tevbe sureleri buna örnek verilebilir.

Farklı okuma (kıraat farklılığı) sorunu ve özel mushafların yok edilmesi henüz gündemde yoktu. Hz. Osman döneminde ortaya çıkan kıraat farklarını ya da farklı okuma sorunlarını önlemek için arşiv metninin çoğaltılmasına karar verildi. Çoğaltma işleminin ardından sahabeye ait özel mushafların toplatılması kararı da sırf farklı kıraatlerin doğmasını önlemek için alınmıştı ve bu yapılan da o gün için oldukça anlamlıydı. Fakat asıl sorun özel mushafların imhasıydı ve bir takım tepkilere yol açtıysa da gerçekleştirilmiş oldu (Cerrahoğlu, *age,* s. 72-78; Derveze, *age,* s. 110-118; Ünal, *age.* s. 84-86). Ancak o gün için faydası göz ardı edilen bu metinlerin imhası, daha sonraki kuşaklar için bir mahrumiyet oluşturdu. Farklı yazım ve okuma sorunlarını ortadan kaldırırken kronolojik yazımlarla birlikte sahabenin kenarına ya da satır aralarına düştüğü notları da yok etti. Dolayısıyla yazılı ne kadar belge varsa yok olunca ümmetin elindeki yazılı tek metin arşiv mushafı kaldı ve zamanla kronolojik Mushafların yerini alarak okuma ve eğitim metnine dönüştü.

Hz. Osman tarafından çoğaltılan mushaf kısa sürede yayılmıştı. Bu teksir işiyle Sıffîn savaşı arasında sadece yedi yıl geçmiş olmasına rağmen, Mızrakların ucuna takılmak üzere mushaflar istendiğinde askerlerin elinde beş yüz mushafın havaya kaldırıldığı nakledilmektedir (Cerrahoğlu, *age.*

s. 76). Saadet asrı diye bildiğimiz o döneme ait yazılı vesikaları yok etmenin yanı sıra sahabenin dünyadan gitmesiyle sözlü hafızanın da yok olması gündeme geldi. Daha açık bir ifadeyle bu değişim, Kur'an'ın kronolojik okunmasının ortadan kalkması ve onun yerine tertip mushafının geçmesiydi. Anladığımız kadarıyla sonraki kuşakların gözden kaçırdığı asıl sorun, bu iki olay arasında geçen sürede yaşanan bu değişikliktir. Kur'an'ın ilahî ve peygamberî sistematiği farkında olmadan kaybedildi ve sadece bir takım rivayetlerde anısı kaldı. Bireysel ve toplumsal değişimin teori ve pratiği olarak 23 yıllık süreçte inen ve yazıya geçen Kur'an'ın o ilahî ve peygamberî sıralanışı, öncelikleri ve sonralıkları göz ardı edildi (Duman, *Beyânu'l-Hak*, I, 15). Daha sonraki dönemlerde bu ilahi sıralama unutularak sahabe heyetinin yaptığı sıralama bir bakıma ilahî bir niteliğe büründürüldü ve tevkıfî olduğu söylendi (Cerrahoğlu, *age*, s. 58). Bu değişim, birçok sorunun ortaya çıkmasına neden oldu.

Aslında ilk ve en önemli algı kırılması bu dönemden sonra ortaya çıkmaya başladı. Kur'an'ın tarihsel seyri, ayetlerin olgusal ve metinsel bağlamı, gözettiği öncelikler ve sonralıklar, uygulamalı eğitim tecrübesi dikkate alınmadan gelişigüzel okunmaya ve değerlendirilmeye başlandı. Bu karmaşık okuma biçimi nedeniyle sonraki süreçlerde ortaya çıkan nesh tartışmalarında Medenî bazı ayetlerin Mekke'de inen ayetlerce nesh edildiğini iddia edenler bile oldu. Örneğin Medine'de inen 2/Bakara 178. ayetin Mekke'de inmiş olan 17/İsrâ 33. ayet tarafından nesh edildiğini söyleyen tefsirciler ve fıkıhçılar ortaya çıktı. 8/Enfal 67, 47/Muhammed 4 ve 9/Tevbe 5. ayetler arasında neshin olduğu iddialarında da aynı sorunları görmek mümkündür (bkz. İlgili ayetler ve dipnotlar). Kur'an hakkında Hz. Peygamber'in sünneti ve sahabe anılarının sonraki dönemlere aktarılmasının tabiin rivayetleriyle sınırlanmasının en önemli sebebi de bu hafıza kaybıydı. Aslında bu durum, rivayetlerin bizim için ne kadar önemli hale geldiğini gösterdiği gibi, rivayet sorunlarının da ne kadar önemli olduğunu gösteren bir olgudur. Rivayetler olmadan saadet asrının tarihî tecrübesine ulaşmamız imkânsız hale geldiği gibi rivayetlerdeki en ufak bir hatanın bizi o dönemle ilgili çok ciddi yanlış kanaatlere götürmesi de mukadder hale geldi (Derveze, *age*. s. 52-58; Ünal, *age*. s. 87, 88).

Bu doğrudan ilişki nedeniyle hadislerin sıhhati, zayıflığı veya mevzû olup olmadığı konusundaki bütün sorunlar doğrudan tefsire yansıyacaktır.

Bir başka ifadeyle Kur'an tefsiri hakkındaki kanaatlerimiz de hadis ilmi gibi bir şekilde rivayet kültürüne mahkûm durumdadır. Bu sadece rivayet tefsirleri için değil, genellikle rivayetlere muhtaç olmadığı sanılan dirayet tefsiri için de geçerlidir. Çünkü tarihi verilerden yoksun bir içtihad veya yorum çabasının tarihi olguları anakronik bir tutumla bütünüyle öznel bir okumaya tabi tutması kaçınılmazdır. Örneğin bu durum sonraki kuşaklarda sahabeye ait yazılı vesikaların imhası göz ardı edilerek, sahabenin yazılı belge bırakmadığı, cahiliye insanı gibi bütün bilgilerini ezberleyerek muhafaza ettiği yönünde yanlış kanaatlerin doğmasına yol açmış, müsteşrikler vb. bazı art niyetli kişiler de bunu kullanmışlardır (Cerrahoğlu, *age.* s 64, 65, 67, 71-74).

Öte yandan tek tip bir sahabe profilinden söz etmek de mümkün değildir ve sahabelerin söz ve olaylara yaklaşımları, algı ve değerlendirme kabiliyetleri aynı değildi (Bu hususta Bünyamin Erul'un çizmeye çalıştığı üç farklı sahabe profili hayli önemlidir. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 2005, s. 150-275, 446-449). Hatta sahabelerin yaş farkı bile tarihsel algı farkına yol açabiliyor, dolayısıyla olaylara vukûfiyet farkı ve farklı yorumlara sebep olabiliyor ve tefsircileri olumsuz yönde etkileyebiliyordu. Örneğin Adiyat suresinin ilk beş ayetini Hz. Ali'nin (r) hacca hamletmesini duyduğunda İbn Abbas'ın (r), "Savaşta koşan atlar" yorumundan vazgeçtiği ve Hz. Ali'nin görüşüne rucû ettiği bilinmektedir. Fakat sonraki dönem tefsircileri İbn Abbas'ın eski görüşünden bir türlü vazgeçememişlerdir. Benzeri sebeplerle Fecr suresinin ilk beş ayetinin anlamı da belirsizliğe mahkûm edilmiş, "Çifte ve teke andolsun." ayeti hakkında elliye yakın görüş serdedilmiş, fakat ayetlerin indiği tarihte hangi olaydan bahsettiğini kimse tarihte arama gereği duymamıştır (Bkz. ilgili ayetler ve dipnotlar).

Ayetleri tarihsel süreç analizinden mahrum bir şekilde tek tek tüketmekle sonuçlanan bu değişim, rivayetleri tek tek resim kareleri gibi değerlendiren parçacı yaklaşımların da bir bakıma sebebi olmuştur. Bu durum, Hz. Osman döneminden itibaren başlayan siyasal sorunlarla birleşince İslam düşüncesinin bütünlüğünü ve dolayısıyla asıl amaçlarını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan siyasî krizler düşünsel krizi daha da derinleştirmiş, bütün toplum kesimlerinin din ve dünya algısını, hedeflerini, önceliklerini, kaygılarını, birbirlerine bakışlarını alt üst etmiştir. Zaten kendi sistematik düzeninden koparılan Kur'an ayetleri, parçalan-

mış bakış açılarının ve yabancılaşmış yaklaşımların objektifi altında okunmaya başlanmıştır. Bu kaotik ortamda rivayetlerin uzun süre ağızdan ağıza nakledilmesi de karmaşaya başka boyutlar eklemiştir. Çünkü tefsirle ilgili rivayetler de diğerleri gibi ikinci ve üçüncü asırda ancak yazılma sürecine girmiştir. Bu süreç sahabeye bakışı da olumsuz yönde etkilemiştir. Hz. Osman döneminden itibaren ortaya çıkan adalet tartışmaları, Cemel ve Sıffin savaşları, ardından çıkan kebîre ve kader tartışmaları Kur'an ve sünnetin canlı şahidi ve yaşayan modeli olan sahabeyi (2/Bakara 143; 22/Hac 78) yanlı tutum ve yorumların malzemesi haline getirmiştir. Örneğin ayetlerin ilk defa siyasî istismar konusu yapılması o dönemde başlamış, Talha ve Zübeyr yanlıları 2/Bakara 178. ayeti istismar konusu yaparak Hz. Ali'yi sıkıştırırken, Muaviye 17/İsra 33. ayeti kullanarak Hz. Osman'ın kanını talep etmiştir. Kısas kelimesinin bir yargı ilkesi olmaktan çıkıp cahiliye kan davasının misilleme mantığına dönüştürülmesi de o dönemin ürünüdür (Evzaî, *Sünen*, s. 214; Nesaî, Kasame, VIII/5). Hatta İsrailiyat diye bilinen yabancı kültür sızmaları ve cahiliye artığı gelenekler de sahabe kültürüne boca edilmiştir. Örneğin, Davut Peygamber'e yapılan Yahudî iftirasının Hz. Ali döneminden itibaren kıyıda köşede konuşulduğuna ve Hz. Ali'nin buna öfkelendiğine dair bilgiler mevcuttur (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

Tabiîler ve onlardan sonraki kuşaklar döneminde yabancılaşma daha da artmış ve karmaşa daha da yaygın hale gelmiştir. Özellikle etnik temelli siyasî bölünmeler ve gittikçe fırkaya dönüşen mezhebi tutumlar, parçalanmayı hem derinleştirmiş hem de kronikleştirmiştir. Hem hadislerin hem de ilk dönem tefsir metinlerinin söz konusu kaotik ortamda yazılmış olmasına bakılırsa tecziî tefsir diye bildiğimiz parçacı yaklaşımın bu karmaşa döneminin ürünü olduğu anlaşılacaktır. Üstelik ilk kaynaklar bu sorunlu dönemlerde yazıldığı için çok önemli bilgiler ihtiva etmelerine karşın bu dönemdeki sorunlu algıları sonraki çağlara taşımak gibi olumsuz bir işlev de görmüşlerdir. Sonra gelen kuşaklar bu dönemin sorunlu algılarını tekrarlamak durumunda kalmışlardır. Örneğin kronolojik sıralamalarda Nisa ve Fetih sureleri arasında yer alan ve Medine'nin orta döneminde indiği anlaşılan surelerin bazıları hakkında verilen nüzul bilgileri çelişkilerle doludur. Bunun nedeni ise Hendek savaşından (Ahzab

suresinden) sonra Medine'de Yahudi kalmadığı için (Fetih suresinden sonra) onlarla Hayber'de tekrar ilişkiye girilinceye kadar bu aralıkta inen sureler Yahudilerden fazla söz etmemiştir. Müslümanların kendi iç ilişkileri ile müşrik ve münafıklarla olan ilişkileri ön plana çıkmıştır. Tarihi arka plan bilgisinden yoksun değerlendirmeler nedeniyle tefsircilerin çoğu, bu dönemde inen surelerin içeriğine bakarak Mekke'de mi, yoksa Medine'de mi indiğini tartışıp durmuşlardır. Öyle ki aynı surenin iniş süreci konusunda dört farklı görüş bulunabilmekte ve her görüşün altına da İbn Abbas'ın ismi yazılabilmektedir (Örnek olarak Bkz. Maverdî, *en-Nüket;* Yazır, *Hak Dini,* Mevdudî, *Tefhim,* İnsan ve Ra'd, sureleri girişi).

İkinci asırda başlayıp dördüncü asırda zihinlere yerleşen taklitçi tutum, kendisinden önceki sorunları görmezden gelerek o haliyle tüketmeye devam etmiştir. İçtihat ve dirayetten yoksun taklit dönemi âlimleri, önüne gelen her rivayeti hadis, her hadisi sünnet sanan bir anlayışla zayıf ve mevzu rivayetleri de kutsayarak dokunulmaz kabul etmişlerdir (Keleş, *age,* s. 17-91). Hatta önceki âlimlerin görüş ve fetvaları bile tartışılmaz hale gelmiştir. Bu durum günümüz ilahiyat çalışmalarını bile olumsuz yönde etkileyebilmekte, düşünce ve olayları yeniden ele almaya da engel olmaktadır. O döneme ait malumat yığını, yeni baştan okunup orijinaline uygun bir sistematiğe kavuşturulmadan, eleştirel bir tefsir, hadis ve tarih çalışması ortaya konmadan sağlıklı bir Kur'an algısına ve düşüncesine ulaşmak zor görünmektedir. Bu yapılamadığı için bütünlükten yoksun çalışmalar, marijinal tutumlar ve yüzeysel tartışmalar, köklü çözümler üretmediği gibi sorunu daha da derinleştirmektedir. Örneğin rivayet ve hadisleri sahih, zayıf ve mevzu kategorilerine ayırıp sonra da her rivayete aynı ölçüde değer verilmesini bekleyen genellemeci eğilim ve yaklaşımlar, sorunların çözümüne değil, ilelebet çözülmemesine hizmet etmektedir. Söz konusu algıyla hareket eden günümüz rivayetçilerinin, hadis ravilerinin cerh ve tadilinden bahsetmesi, tarihte kalmış lüks kavramları tüketmekten öte bir anlam ifade etmemektedir. Aslında cahillerin hadis savunuculuğu, zayıf ve mevzu rivayetlerin ve hatta İsrailiyatın bile eleştirisine tahammül edemeyen bu tavrıyla sahih rivayetleri de itibarsızlaştırmaya zemin hazırlamakta, çağdaş hadis retçiliğine beslenme imkânı sunmaktadır (Keleş, *age,* s. 91-95). Çünkü hadis retçileri, malzeme olarak bunları kullanmaktadır. Dolayısıyla bu kaba sa-

vunma sistemiyle donanımsız yıkımcılık birbirinden beslenmektedir. Maalesef İsrailiyat ve ona bağlı karmaşık algılar da bu kargaşa ortamında yaşama şansı elde etmektedir.

Yeni Dönemde Ortaya Çıkan Farklı Yaklaşımlar

Aslında erken döneme ait her bilgi kırıntısı, günümüz kuşaklarının yapacakları yeniden okumalarda işlerine yarayacak kıymetli veriler sunmaktadır. Fakat bunu yapacak irade yeni kuşaklar arasında yeni yeni belirtisini gösterse de maalesef düşünce sistemini yeniden kuracak ve ilmî disiplini sağlayacak bir kıvama gelememiştir. Çünkü Orta Çağ boyunca düşüncelere hegemonya kuran taklitçi tutum İslam düşüncesi üzerindeki olumsuz etkisini halen sürdürmektedir. İslam düşüncesi, bu tür açmazlarını çözmeden modern Batı uygarlığı ile karşılaştığında hazırlıksız yakalanmış ve ciddi bir sarsıntı geçirmiştir. İslam medeniyetinin ciddi eleştirilere maruz kaldığını gören Müslüman aydınlar telaşla bir şeyler yapmaya çalıştıysa da ciddi bir başarı gösterememişlerdir. Sistemin yeni baştan gözden geçirilmesi gerçekleştirilemediği için geri kalmışlıkla gayretkeşlik girdabında beliren bir acelecilikle İslam'ın bilimsel bir din olduğu tez elden ispatlanmaya çalışılmıştır. Fakat yüzeysel bakış açısı ve buna bağlı zoraki yorumlar, zaman zaman görüş sahipleri kadar ayetlerin anlamlarını da gülünç duruma düşürmüştür. Çünkü İslamî ilimlerin ayrıntılarda boğulan tartışmaları, ulemayı Kur'an'ın içeriğine yabancılaştırdığı gibi, Kur'an bütünlüğünden de uzaklaştırmıştı. Örneğin, akletmez tutumları sebebiyle müşrikleri hayvan sürülerine benzeten ayet (6/En'âm 38), hayvanların da insanlar gibi topluluklar halinde yaşadığı yorumu yapılarak uzviyetçi sosyolojinin temeli sayılmıştır. Yine müşriklere vaad edilen azabın onlara ufuklarında açıkça gösterileceğini ve can evinde hissedeceklerini söyleyen ayet (41/Fussilet 53), aynı mantıkla bilimsel keşiflerin müjdesi ve Kur'an'ın modern çağa sunduğu pozitif bir mucize olarak lanse edilmiştir.

Bunun en önemli sebebi, 20. Yüzyılda yaygınlık kazanan ilmî tefsir ekolünün sosyal bilimler yerine pozitif bilimler bağlamında geliştirmeye çalıştığı bilimsellik anlayışıdır. Örneğin, Hz. Peygamber'in İsrâ ve Miracını Kur'an'ın içinde ve tarihî verilerde arayarak metafizik bir bağlamda açıklamak yerine, Kudüs'ten göğe çıkacak bir asansör kurulması gibi türedi yorumlar

sergilenebilmiştir (Yazır, İsrâ 1. ayetin tefsiri). İlerleyen dönemlerde bu akım giderek katı pozitivizmin etki alanına girmiştir. Çünkü gelenek karşıtı modern ideolojik akımlar, maalesef eldeki bu karmaşık malzemeyi sistematik bir okumayla yeniden değerlendirmek yerine, Kur'an'ı tarihten ve toplumdan uzak bir masa başı metni gibi okuyup aşırı öznelci yorumlar yapmaya yönelmişlerdir. Risalet ve vahyin metafizik boyut arz eden kimi argümanlarını pozitivist eğilimlerle yorumlamak türedi bir ekol haline gelmiştir. Kur'an'da mucize mi anlatıldı, Hz. Peygamber manevî bir açılım mı yaşadı, onu bir doğa olayı olarak yorumlama veya teknolojik bir yorum üretme çabası en kestirme yol olarak görülmüştür.

Bu modern yaklaşım, klasik İsrailiyatın yerini alırken ona eleştiri yöneltmekten de geri durmamıştır. Fakat sistemin çekirdeği dağıldığı ve toparlanamadığı için yapılan eleştiriler yüzeysel kalmaktan kurtulamamıştır. Kur'an'ın ve yazıldığı tarihin içine dalarak içeriden bir bakış açısıyla sistemi restore etmek düşünülemediği için nerdeyse ele alınan her konu havada kalmıştır. Kur'an'ın ne dediği değil de tıpkı klasik hurafecilikte olduğu gibi Kur'an hakkında modern, ideolojik söylemlerin ne dediği önemsenmiştir. Çünkü bu akımın öncekilerden farkı, sadece nakil kaynaklarının adresi ve nakil yönünün değişmiş olmasıydı. Fakat bu tavır geçmiş kültür içerisinde işine yarayacağını düşündüğü her malzemeyi yeni yaklaşıma eklemlemeye çalıştı ve ortaya daha eğreti sonuçlar çıkardı. Çünkü bütüncül sistemi yeni baştan kurmayı göze alamadığı için yeknesak bir yaklaşım geliştiremedi. Örneğin yukarıda eleştirmeye çalıştığımız özüne yabancı nesh teorisi, çerçevesi belli olmayan, genellemeci Kur'an hükümlerinin tarihselliği konusunun argümanı olarak kullanıldı (Keleş, *age.* s. 97-128). Kullanılan geleneksel argümanların tarihselliği ve özüne yabancılaşması dikkate alınmaksızın onun üzerine modern binalar kurulmaya çalışıldı. Daha açık bir ifadeyle nüzul çağında Kur'an'ın yüzlerce ayeti neshedilmiş olmasından hareketle 1500 yıllık tarihsel süreçte başka ayetlerin yürürlükten kaldırılmasında bir sakınca olmamalı görüşü gündeme geldi. Aslında bu yaklaşım, yıpranmış geleneksel malzemeleri modern harçla tutturarak yeni bir yapı inşa etmeye benziyordu. Fakat yıpranmış ve orijinalliğini kaybetmiş bu malzemelerden hasıl olan sonuçlar, melez ve ucubeydi ve hiç kimseyi memnun etmiyordu.

Çünkü bu tür girişimler modern çağlar boyunca batı menşeli akımlara karşı varlığını hep sürdüren geleneksel kesimlere güven vermiyordu.

Gelenekçi akım içerisinden yeni bir hareket doğmuş, Batıya karşı olmanın yetmediğini, geleneksel bilginin de kendi içerisinde ciddi kırılmalar barındırdığını sezen bu yaklaşım geleneği sorgulamaya başlamıştı. Orta Çağlarda yazılmış İslamî literatüre güvenmediğini deklare ederek Kur'an ve sünnete dönmenin lüzumunu yeni baştan gündeme getirmiştir. Fakat bu harekete mensup olanlar da başka acelecilikler sergilemeye başladılar ve farklı eğilimlerin doğmasına önayak oldular. Orta Doğu'dan yapılan çevirilerin etkisiyle selefî bir çizgiye meyledenler oldu. Buna eleştiri yöneltenlerse modernliğe doğru hızlı bir evrilme gerçekleştirdiler. Bu iki akımdan her biri ya sonuna kadar nesnelci ya da aşırı derecede öznelci bir tutum sergiliyordu. Her iki akımla uzlaşamayanlarsa siyasal bir radikalizmi önceleyerek başka bir akımın doğmasına sebep oldular. Kur'ancı radikalizm diyebileceğimiz bu akım, haklı olarak Kur'an'a dönüşü savunuyordu, fakat sistemden yoksun genellemeci gelenek karşıtlığı onu çok farklı bir marijinalleşmeyle burun buruna getirdi. Kur'an'ı getiren Peygamber ve onun sünneti de dahil 1500 yıllık mirası reddedenler oldu. Kur'an ayetlerini boşlukta okumaya çalışan bu akım, kendi önceliklerini, ideolojik ve siyasal eğilimlerini ön plana çıkardı (Keleş, *age.* s. 91-95). Aslında sorun yine sistemden yoksunluk sorunuydu. Kur'an'ın dünya görüşü, inanç ve ahlak sistemi, yöntem ve üslubu göz ardı edildi. Rivayet karşıtlığı onları sünnet karşıtlığına itti. Oysa rivayet sünnetten farklı olsa da sünnetin ve onu anlatan hadisin kaynağı idi. Üstelik rivayet, bir dönemin reel gerçeğiydi ve tarih kitapları bile rivayetlere dayanıyordu. Yani o olmadan geçmişi anlamak zor ve hatta imkansızdı. Gerçi rivayetlerin sahihi, zayıfı ve uydurması vardı ve haklı olarak eleştiri gerekiyordu. Fakat eleştirinin bir ölçüsünün olması ve toptan red tutumuna vardırılmaması gerekirdi. Ancak bu kuşatıcı bakış gerçekleştirilemedi. Siyasî slogan olarak kullanılabilecek ayetler seçildi ve muarızlar karşısında mermi gibi kullanılmaya başlandı. Seyyid Kutub'un deyimiyle Kur'an'ın en son inen ayetleri en başa alınarak tepeden inmeci bir ideolojiye dönüştürüldü. Fakat kimseye laf anlatamayarak marijinal tutumları yüzünden kenara çekilip kendi liberal ve elitist gettolarını oluşturmaya çalıştılarsa da bu, yalnızlıklarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Bu modern eğilimler karşısında duygusal dindarlardan oluşan kadim geleneğin temsilcileri, bu tür yeni yetme eğilimleri sadece karşı duruş bağlamında ciddiye aldı. Fakat çökmüş olan kutsal geleneği yenileyecek hiçbir çaba ortaya koymadılar. Geleneğin yıkıntıları arasında günlük hayatlarını sürdürürken gelenekleşmiş dinî formalitelerini yerine getirmekle yetinip kafa konforlarını bozmaya çalışanlara tepkisel tutum almakla yetindiler. Yıkılan geleneği onarmaya çalışanlarla onu kökünden silmeye çalışanlar arasında hiçbir fark görmediler. Fakat siyasal bilinci modern İslamcılar kadar gelişmiş olan neo-gelenekçilerin tutumu genel anlamdaki gelenekçilerden daha bilinçliydi. Fakat bilinçleri siyasal söylemlerine ilmihal bilgileri eklemekten ve biraz da İslam irfanına dair sofistik kaynaklara yakınlık duymaktan ibaretti. Faiz işletmeciliğini farklı isimler altında yürütmek için alternatif banka geliştirebilirken, Kur'an'ı anlamaksızın okuma geleneğinden asla taviz vermediler. Kur'an'ın anlaşılmamasından çok, yanlış anlaşılma ihtimali onları korkuttuğu için, Kur'an merkezli yeni bir hamle gündemlerinde yer almadı. Siyasal iktidarı ele geçirdiklerinde, yetişmemiş kalabalıklarla ülke idare etmenin açmazlarını görünce yakın tarih üzerinden yeni bir model geliştirmeyi hayal etmeyi belirginleştirdiler. Ancak görünen o ki o geleneğin tabiatını ve açmazlarını hâlâ anlamış değillerdi. Lider takımları köklü bir ilahiyat kültüründen yoksun oldukları için geleneği vahyin ışığında gözden geçirmeyi ve yeniden orijinal bir sistem kurmayı düşünemiyorlardı.

Aslında bu akımların hepsi de doğru bir istikamet arayışındaydılar. Fakat sistemi bütünüyle kavrayamamanın sonucu olarak parçalanmış gerçekliklerin arkasında kaybolup parçalandılar ve birbirini tüketmeye yöneldiler. Bu gelgitler dünyasında çok az insan sabır ve teenni ile Kur'an'ı ve onun izdüşümünden oluşan geleneksel hasılayı yeniden tanıma çabası içerisine girdi. Kur'an'ı tanıdıkça toplumun geleneksel hafızasıyla vahyin orijinal kavramları ve sistematik yapısı arasındaki yabancılaşmayı her geçen gün biraz daha derinden hissettiler. Teorik ve entelektüel düzeyde araştırmalara yönelen bazı araştırmacılar, Kur'an'ı düşüncenin merkezine oturtarak rivayet külliyatını gözden geçirmenin ve geleneği içerden eleştirmenin önemini anladılar. Bir başka ifadeyle Kur'an ve geleneksel birikimi karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutarak ve geleneğin de içerisinde kalarak yeni bir inşa faaliyetinin veya sistemi yeniden kurma-

nın önemini fark ettiler. Onların sistemli çalışmaları ve tutarlı yorumları, mantığını ve özgür düşüncesini kaybetmemiş genç kuşaklar nezdinde ilgi görmeye başladı. Bu tür kişisel gayretler henüz kurumsal bir nitelik kazanmasa ve ciddi bir kadro üretmemiş olsa da duruş ve istikametleri, yaptıkları tespitler açısından ümit verici görünmektedir. Bu nitelikli araştırmalar, sistematik bütünlüğe ve nitelikli bir kurumlaşmaya kavuşur, ekip ve kadro hareketine dönüşebilirse daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir. Örneğin İsam'ın, Kuramer'in, Anadolu İlahiyat Akademisi ve benzeri özerk kuruluşların başlattığı çalışmalar bu bakımdan anlamlı örneklerdir.

Kur'an Okuma Yöntemi

Müminlerin Kur'an'la kuracağı sağlıklı ilişki, onu okumayı, dosdoğru anlamayı, inanmayı, tavır ve davranışa dönüştürmeyi, irfanıyla ahlaklanmayı, kurumlaşmayı, kadrolaşmayı, gelişen iletişim tekniklerinden faydalanmayı ve aydınlık Kur'an düşüncesini insanlığa ulaştırmak için mücadele etmeyi gerektirir. Bunun için de bir zamanlar Müslümanları motive eden ve tarihin akışını değiştiren fakat zamanla çökmüş olan İslamî sistemin yeniden kurulmasını ve kendi öznel misyonuna kavuşmasını sağlayacak ciddi çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple de işin öneminin farkında olan her Müslüman'ın şu çalışmaları yapması ve katkıda bulunması kaçınılmaz birer zorunluluktur:

1. Kur'an'ı sürekli okumak. Mümin için ilim öğrenmek farz ise bunun başında Kur'an'ı öğrenmek gelir. Bu da Kur'an'ı okumayı gerektirir ki Allah ile konuşmak kadar şerefli bir eylemdir. Onun için Kur'an, ibadet ve aşk bilinciyle sürekli okunmalıdır. Müzzemmil suresinde sunulan program gereği Hz. Peygamber ve arkadaşları asgarî her gecenin 1/3'ünü Kur'an okuyarak geçirmeye çalışmışlardır. Kur'an okumak sünnet, dinlemek farz şeklindeki ezberlenmiş önerme buna engel bir safsatadan ibarettir ve bundan hızla uzaklaşmamız gerekir.

2. Kur'an'ı anlayarak okumak ve de dosdoğru anlamak gerekir. Çünkü bir kitabı okumaktan maksat anlamaktır. İnsan anlamadığı bir metni okumuş ve öğrenmiş sayılmaz. Öğrenmediği bir kitabı ne imana dönüştürebilir, ne ahlaka, ne de davranışa.

3. Okuyup anladığımız Kur'an'a karşı en öncelikli ödevlerimiz

a. İman etmek,

b. Dünya görüşü kazanmak,

c. Tavır ve davranışa (ahlaka) dönüştürmek,

d. İnsanlığa ulaştırmak için mücadele etmek, kendimizden başlayarak, yakından uzağa doğru bir değişim ve davet açılımı izlemek. Dünyada vahyin sesini duymamış insanlara Allah'ın nasıl muamele edeceğini merak etmek yerine, onu herkese ulaştırmayanlara nasıl muamele edeceğini merak etmek.

4. Bugün Müslümanların en çok önemsemesi ve üzerinde durması gereken konu Kur'an'ın doğru anlaşılması ve ilahî mesajın olduğu gibi alınmasıdır. Çünkü doğru iman da doğru uygulama da doğru anlamayla başlar. Bazı kardeşlerimiz çok aceleci bir tutumla "Okumak ve anlamak önemli değil, önemli olan uygulamadır." deseler de uygulamak için okumanın ve anlamanın da kaçınılmaz olduğunu anlamak zorundadırlar. Eğer okuyup da uygulamayanların varlığından söz ediliyorsa bu onların çok okumalarından değil, ya yeterince ve gereği gibi okumamalarından ya da gereği gibi anlamamış olmalarındandır. Çünkü yeterince inanarak okumak bilince ve aşka dönüşebilir, yürekte tavra dönüşünce de davranışa dönüşme potansiyeli oluşur. Bu süreçlerden geçmeyen okuma eksik bir okumadır. Nitçzhe'nin dediği gibi amaçsız okuma, okuma değil; geviş getirmedir.

5. Kur'an'ın doğru anlaşılmasının da bir takım ölçüleri ve yöntemleri vardır. Bizce en doğru okuma Allah Rasulü ve arkadaşlarının okumasıdır. Tefsircinin de okurun da en öncelikli hedefi onların anladığını anlamaya çalışmak olmalıdır. Biz bu çalışmada öncelikli olarak o döneme ait orijinal anlamı yakalamaya gayret ettik.

6. Hz. Peygamber ve arkadaşlarının okuma sitili daha önce de belirttiğimiz gibi Kur'an'ı iniş sırasına göre okumaktı. "*Biz sana onu okuduğumuz zaman onun okunuşunu takip et.*" (75/Kıyamet 18; Duman, *age,* s. 14, 15).

7. Bunun için de tefsir kitaplarını, hadis kaynaklarını, siyeri ve bütünüyle İslam tarihini bilmek gerekir. Çünkü bu bilgiler Kur'an'ın inişine şahit olan ilk muhatapların anlayışını yakalama konusunda bize ışık tutacak, sure ve ayetlerin iniş sebeplerini, olgusal bağlamlarını, mesajın öncelik

ve sonralık sıralamalarını görmemizi sağlayacaktır. Hatta müşriklerin inanç, ibadet ve din anlayışını bimek bile önemlidir. Çünkü Kur'an onların anlayışlarını bazen ayrıntıya girmeden değinilerle eleştirir. Kur'an'ın eleştirdiği düşünceyi bilmeden neyi hangi bakımdan eleştirdiğini anlamayabiliriz.

8. Tarih içinde anlamı farklılaşmış bazı ayetlerin gerçek maksat ve gayeleri bu yolla anlaşılabileceği gibi, Kur'an'ı bütünlük içinde okuma maksadı da bu tarihsel süreçlerin analizi yoluyla sağlanabilir.

9. Bu aynı zamanda Kur'an'ı sünnetle koordineli okumanın, ayetlerin anlamlarını sünnetin ışığı ile tespit etmenin ve hadislerin Kur'an'a arzı yoluyla sahihini zayıfından ayırmanın, hatta İsrailiyat ve uydurmalarından arındırmanın da en sağlıklı yoludur. Kur'an'ın sünnetle açıklanacağı doğru olmakla birlikte tek çözüm biçimimiz bu değildir. Gerçek sünnetin de Kur'an bilgisiyle anlaşılacağını unutmamak gerekir (Duman, *age,* s. 20, 21).

10. Gerek Kur'an'ın, gerekse bu yardımcı kaynakların içeriğini ve maksatlarını anlamanın yolu da Arapça'yı bilmekten geçer. Çünkü ayetler hakkında ortaya konan görüşleri yerli yerince değerlendirebilmek, isabetli olanı isabetsiz olandan ayırabilmek için Arap dilini bilmek gerekir. Daha ileri düzeyde yorumlara gitmek, Kur'an'ın kelime ve kavramları üzerinde doğru analiz ve sentezler yapabilmek ve Kur'an'ın dil ve üslubunu yakalayabilmek için Arapça'yı bilmek bir zorunluluktur. Özellikle anlamı kronik tartışmaların konusu olmuş ve çözümsüzlüğe mahkûm edilmiş ayet mealleri ve buna sebep olan kavramsal sorunlar bu donanımı daha da zorunlu hale getirmektedir. Lafız, mana ve maksad bütünlüğü ancak bu takdirde sağlanabilir.

11. Bu nedenle çok iyi düzeyde usûl ve yöntem bilgisine, özellikle tefsir, hadis ve fıkıh usulü gibi metodoloji ilimlerine, bunlara ek olarak mantık, felsefe, sosyoloji, psikoloji, siyer, dinler tarihi ve mezhepler tarihi gibi sosyal bilimleri öğrenmeye ciddi anlamda ihtiyaç vardır. Çünkü insanlığın birikim ve tecrübelerinden faydalanarak elde edilen donanım ne kadar güçlüyse anlama kapasitesi o kadar yükselecek ve orijinal hakikatlere ulaşma şansını artıracaktır.

12. Kronolojik okumalar yoluyla ulaşılacak bu başarılar, konusal okumalarla da desteklenmelidir. Böylece sistemin ayrıntıları daha sağlıklı mukayeselerle tespit edilecek ve koordineli okumalarla tespitlerin tutarlı olup olmadığı denetlenebilecektir.

13. Tek bir kişinin ömrüne sığmayacak kadar geniş ve kapsamlı olan bu önemli projeler, azimli, sabırlı ve donanımlı araştırmacıları gerekli kıldığı gibi kurumsal oluşumları, nitelikli ekip ve kadroları, bunları oluşturacak plan ve programları da gerektirmektedir. İslam âlimlerinin, Müslüman siyasetçi ve sivil toplum önderlerinin bu konuda sergileyeceği tutum ve hassasiyet son derece önemlidir. Çünkü araştırma, geliştirme, irşad ve iletişim gibi çok boyutlu faaliyetler, bütünüyle resmi kurumlara ya da bireysel çabalara bırakılamayacak kadar önemli ve de maliyetli çalışmalardır. Plan, program, ufuk ve hedeften yoksun sivil toplum önderleri ve onların yönettiği kuruluşlar, daha az önemli uğraşları ve gereksiz rekabetleri bir kenara bırakarak kaynaklarının önemli bir kısmını bu tür stratejik çalışmalara ayırmalı, işbirliği ve koordinasyon imkânları aramalıdır.

14. Müslüman bireyler olarak bizler, bütün bunların en önemli cihat olduğunu bilerek çalışmalıyız. Çünkü Rabbimiz, *"Onlara karşı bu Kur'an'la büyük cihad et."* (25/Furkan 52) buyurmaktadır. Bin yıldır anlaşılmadan okunan ya da okunmaz hale gelen ve hayattan koparılan bu kutsal kitabın, bilgi ve hikmetinden mahrum hale gelmiş ümmetiyle buluşturulması için çaba sarf etmek, imkân ve sorumluluk sahibi her müminin en öncelikli görevidir.

15. Sonuç olarak diyebiliriz ki; bu kitaba iman eden insanımızın duygusal olarak dindar olduğunu ama bunu bilgi ve bilinçle buluşturamadığını görmemiz, bunu bir eleştiri ve kınama aracı yapmak yerine, imkân ve fırsat olarak değerlendirmemiz gerekir. Rabbim bizleri bu bilinçle çalışan gayretli, azimli ve sabırlı kullarından eylesin. Göğsümüzü açsın, işimizi kolaylaştırsın, dilimizdeki düğümü çözsün ve sözümüzü anlaşılır kılsın. Katından verdiği bu ilahî hikmetle bize sözün gerçek hikmet ve maksadını kavramayı ve olayların içyüzünü görebilmeyi öğretsin. Bu yolda elde edeceğimiz başarılarla bizleri izzet ve onura kavuştursun ve inananlara öncü eylesin.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır ve hamd O'nadır.

MEKKÎ SURELER

﴿٩٦﴾ سُورَةُ الْعَلَقِ

1/96 ALAK SURESİ

Adını ikinci ayetinde geçen "alak" kelimesinden alan sure 19 ayettir. İlk bölümü Hz. Peygamber'e ilk nazil olan ayetler kabul edildiği için nüzûl sıralamasında ilk sırada yer alır. Tertip sırasında Tîn suresinden sonra gelir. Bu bölüm, yaratılış, insan ve bilgi ilişkisi bağlamında vahyi temellendirmektedir. Surenin son bölümü, Kâbe'de namaz kılmaması konusunda Hz. Peygamber'i tehdit eden müşrik önderlere ihtar olarak gelmiştir. (Buharî, Kitabu't-Tefsir, 96; Mevdudî, Tefhimu'l-Kur'an). Bu sureyle Kalem suresi arasındaki konusal ilişki, peşpeşe indiklerini gösteren nüzûl sıralamalarını destekler niteliktedir (İzzet Derveze, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, c. 3, s 16). Hz. Osman ve Cafer-i Sadık sıralamaları arasındaki paralellik de bunu destekleyen bir başka önemli göstergedir (İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 79-88).

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ
﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا
لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾ كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ ﴿٦﴾
اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ ﴿٧﴾ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ
الرُّجْعٰىۜ ﴿٨﴾ اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْدًا

Kovulmuş şeytandan
Allah'a sığınırım
Rahman ve Rahim Allah adına[1]

1. Yaratan Rabbinin adına oku.[2] 2. O, insanı alakalardan[3] yarattı. 3-5. Oku! Kerem sahibi Rabbin[4] kalemi/yazıyı öğretti; böylece insana bilmediklerini öğretti. 6, 7. Fakat durum hiç de öyle değil. İnsan, kimseye muhtaç olmadığını düşünerek azar. 8. Ancak dönüş Rabbinedir! 9, 10. Bakar mısın şu kulun namaz kılmasını yasaklayana?[5] 11-13. Düşünsene! O, doğru yolda olsa ve

اِذَا صَلّٰىۜ ﴿١٠﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى
الْهُدٰىۙ ﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ
اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ
يَرٰىۜ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا
بِالنَّاصِيَةِۙ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍۚ ﴿١٦﴾
فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۙ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَۙ ﴿١٨﴾ كَلَّاۜ
لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

sorumlu davranmayı emretse nasıl olurdu, yalanlayıp yüz çevirse nasıl olurdu? **14.** Allah'ın gördüğünü bilmiyor mu? **15, 16.** Hayır! Eğer bu tavrından vazgeçmezse onu perçeminden yakalayıp cehenneme sürükleriz;[6] o yalancı, günahkâr alnındaki perçemden. **17.** O şimdi meclisini/yandaşlarını çağıradursun! **18.** Nasıl olsa biz de zebanileri çağıracağız! **19.** Sakın ona itaat etme. Allah'a secde et ve O'na yakın ol.[7]

1. Tefsirler, "Rahman" sıfatının dünyada hem müminlere hem kâfirlere, "Rahim" sıfatının ise ahirette yalnız müminlere yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu tanımlama Kur'an'a, sünnete ve dil bilgisi kurallarına dayanmamaktadır. 1/Fatiha 2, 27/Neml 30 vb. ayetlerde olduğu gibi peşpeşe gelen *"Rahman"* ve *"Rahim"* isimleri, vurgulu iki sıfattır. Biri yüce Allah'ın rahmet sıfatına sınırsız bir şekilde sahip olduğunu, diğeri de bu sıfatın O'ndan ayrılmazlığını belirtir (İbrahim Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Ya da "Rahman" zatî sıfatını, "Rahim" ise yaratılmışlara rahmetle muamelesini ifade etmiş olabilir. Bu iki sıfatın Allah'ın isim ve zatına izafe edilmesi, din dilinin şirk kalıntılarından arındırılmasına yöneliktir (87/A'lâ 1; 12/Yusuf 40).

2. Besmele'ye temel teşkil eden bu ilk ayet olmalıdır. Çünkü bu ayet, vahyin de risaletin de başlangıcıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in okuyacağı her ayet, Allah adına okunacaktır. Çünkü Kur'an, onun değil, Allah'ın sözüdür. Bundan dolayı biz, "Rabbinin adına" diye çevirmeyi uygun gördük. Cahiliye döneminde kurban ve benzeri hayvanların putlar adına kesildiğini ve Kur'an'ın, kurbanı Allah adına kesmek gerektiğini vurgulaması düşünülürse müminlerin yaptıkları her helâl işe besmeleyle başlamasının anlamı çözülebilir. Ancak Kur'an okumaya ve diğer bütün işlere başlarken okunan besmelenin "Allah'ın adıyla başlarım." şeklinde anlaşılması da oldukça anlamlıdır.

3. "Alâk" kelimesi, "alaka" kelimesinin çoğuludur; yapışmak, tutunmak; kan, çamur gibi yapışkan madde; bir yere tutunan sülük ve benzeri asalaklar anlamlarına gelmektedir. Bunların yanısıra sevgi, düşmanlık, ilgi, alâka, ilişki, takıntı, bağımlılık gibi soyut anlamları da içermektedir (Zebidî, *Tâcu'l-Arus*). Böylesine geniş bir anlam yelpazesine paralel olarak, "tutunmaya elverişli nesne ve olguların birleşiminden yarattı" şeklinde çevrilebilir. Hamdi Yazır'ın "ilişkilerden yarattı" şeklindeki yorumu da bunu destekler mahiyettedir *(Hak Dini)*. Bilimsel veriler de döllenerek rahme tu-

tunmuş bir cenine (zigot) işaret etmektedir. Yaygın olarak yumurta (oosit) adı verilen kadının üreme hücresi ile "sperm" (spermatozoon) olarak bilinen erkeğin üreme hücresi, ovülasyon adı verilen süreç içinde yumurtalık (fallop) tüplerinden birinin içerisinde birleşirler. Bunun sonucunda oluşan tek hücreli embriyoya zigot adı verilir; bu ise "birleşik ya da birbirine bağlı" anlamına gelmektedir. Zigota ait 46 kromozom benzeri olmayan bir durumu, yeni bir bireyin komple genetik kopyasının ilk baskısını temsil eder. Bu plan DNA adı verilen birbirine sıkıca kenetli moleküllerde yerleşik durumdadır. Bunların içerdiği talimatlar tüm vücudun gelişimine yöneliktir (www.ehd.org). Dolayısıyla "alak" kelimesinin geçtiği bu ayet, insanın yaratılışındaki çok boyutlu ilişkiler ağını ve biyolojik oluşum sürecini açıklayarak insanın çok yönlü bağımlılığına işaret etmektedir.

4. İnsanın muhtaç ve bağımlı yaratılmasına karşın Allah'ın zengin ve cömert oluşu ifade edilmektedir. Devamındaki ayetlerde ise insanın bilme ve öğrenme kabiliyetinin Allah'ın yaratma lütfu sonucu olduğuna dikkat çekilmekte, böylece insanın yaratılmasının, sadece somut varlığı ile ilgili olmadığına, soyut/zihinsel yanının da sürekli yaratılmakta olduğuna, bundan dolayı da dinin Allah tarafından belirlenen gerçekliğine işaret edilmektedir. Buna karşın insanın kendini yeterli ve bağımsız (müstağnî) görerek azması bir sapkınlıktır.

5. Müşrikler, namaz kılıyorlardı, fakat anlamını kaybetmiş namazlarını (107/Maun 5) korumak için Müslümanların Kâbe'de doğrudan Allah'a ibadet etmelerine engel oluyor ve onları kendileri gibi putların karşısında ibadet etmeye zorluyorlardı (72/Cin 18, 19; Buharî, Tefsir 96/356). Namazına engel olunan kul, Hz. Muhammed mi, yoksa köle statüsünde bulunan ve müşrik zorbalara bağımlı olan Müslümanlar mı olduğu ihtilaflı bir konudur (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî).* Devamındaki ayetlerde emir ve itaatle ilgili uyarılara bakılarak ayetin ifadesi genel olarak değerlendirilebilir. Bu durum, namazın Hz. Peygamber tarafından icat edilmediğini, cahiliye çağında şirke bulandırılmış ve anlamını kaybetmiş namazı ıslah ederek sahabeye öğrettiğini gösterir (107/Maun 4-7; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 241).

6. Atın yelesinin alnına dökülen ön kısmından veya insanın perçeminden yakalanıp çekilmesi, sürüklenip götürülmesi anlamında deyimsel bir ifadedir. "Nâsıye", kafa ve alın ifade için kullanıldığı için günahkâr alın ve perçemden yakalama anlamları aynı cümle içerisinde yer almaktadır (Sealibî, *el-Cevahir).*

7. Müşriklere uymama ikazıyla Allah'a secde ederek yakınlaşma emri arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü müşrikler, Allah'a yaklaştırsın diye putların karşısında namaz kılıyorlardı (10/Yunus 18; 39/Zümer 3). Oysa bu, yaklaşma değil, uzaklaşmaydı. Bu ayet ise aracı kullanmaksızın Allah'a secde etmenin Allah'a yakın olmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Kulun Allah'a en yakın olduğu anın secde anı olduğunu söyleyen hadis bu bakımdan anlamlıdır.

سُورَةُ الْقَلَمِ ٦٨

2/68 KALEM SURESİ

Adını birinci ayetteki kalem kelimesinden alan sure 52 ayettir. İlk ayetleri Alak suresinin ilk beş ayetinden sonra indiği için nüzûl sıralamasında söz konusu surenin devamında, tertip sırasında Mülk suresinden sonra gelir. İki bölümden oluşan surenin her iki bölümü de içerik olarak Alak suresiyle benzerlik arz eder. Okuma ve yazma, Hz. Muhammed'in (s) peygamber olduğuna ikna edilmesi ve müşriklerin kendi cin inanışları üzerinden ona yönelttikleri ithamlara cevap verilmesi surenin başı ve sonu arasındaki konusal bütünlüğü gösteren örneklerdir. İlk vahyin ardından Hz. Peygamber'in (s) yaşadığı kaygıları yatıştırmak için Hz. Hatice'nin söylediği güven ve övgü dolu sözlerle bu surenin ilk ayetleri arasında çok açık bir paralellik söz konusudur (Buharî, Tefsir 354, 355; Mevdudî, Tefhim). Üstelik Alak suresinde müşrik zorbadan bahsedilirken bu surenin başlangıcında Hz. Peygamber'in ahlakı övüldükten sonra muhataplarının kaba ve çirkin tutumları sıralanmaktadır

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ
بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ
لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ
عَظ۪يمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ
الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ
ضَلَّ عَنْ سَب۪يلِه۪ۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿٧﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Nûn![1] Kalemi ve satır satır yazanları düşün.[2] Sen, Rabbinin nimeti (vahyi) konusunda cinlerin sataşmasına maruz kalmış değilsin.[3] 3, 4. Senin için bitmez, tükenmez bir ödül vardır. Çünkü sen mükemmel bir ahlâka sahipsin.[4] 5, 6. Sen de göreceksin, onlar da görecekler hanginizin şaşkınlık içinde olduğunu. 7. Senin Rabbin, kimin yolundan saptığını, kimin doğru yolda olduğunu

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ
فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ
﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ
مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾
اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾
سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

çok iyi bilir. **8.** Sakın, yalanlayanlara boyun eğme. **9.** İstiyorlar ki sen onlara ikiyüzlü davranasın, onlar da sana ikiyüzlü davransınlar.[5] **10-13.** Şunların hiçbirine boyun eğme: Yalan yere yemin eden aşağılık, ayıplamayı ve lâf taşımayı alışkanlık haline getiren, iyiliğe engel olan, saldırgan, günahkâr, zorba ve bu özellikleriyle ün yapmış kimse. **14, 15.** Çok mal ve oğul sahibi olduğu için kibirli davranmakta ve kendisine ayetlerimiz okunduğunda, "Eski çağların efsaneleri."[6] demektedir. **16.** Biz onun burnunu damgalayacağız.[7]

1. Bu harflere "mukattaa" (öncesi ve sonrasıyla ilişkisi olmayan, bağlantısız) harfler denir. "Nun", ilk nazil olan mukattaa harfidir. Geniş açıklama için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Katade, Süddî ve Mücahid'e göre kaleme ve yazanlara yemin edilmesi meleklerin yazıcılığı zikre, yani vahye dikkat çekilmesidir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*). Kalemin tekil, "yesturûn" fiilinin çoğul olması failin melekler olduğunu göstermektedir. Bir sonraki ayette müşrik iddialarına verilen cevap buradan başlamaktadır.

3. "Mecnun" kelimesi, kendisine cin musallat olmuş kimse demektir. Müşrikler putlarının içinde cin bulunduğuna, kâhinlere bilgi verdiğine, cinlerin gaybı bildiğine ve insanın ancak cin aracılığı ile gaybî bilgi elde edebileceğine inanıyorlardı. Kâhinlerin ve şairlerin içine cin girdiğine inanan geleneksel toplumlarda bu durum şamanlık olarak değerlendirilmektedir. Bir sara nöbeti gibi sonuçlar doğuran bu olgu, aklî dengenin geçici olarak bozulmasını doğurmaktadır. Bundan dolayı kelime, 'delilik' anlamında da kullanılmıştır. Vahyin gelişi esnasında Hz. Peygamber'in yaşadığı olağan dışı durum nedeniyle vahyi ona cinlerin getirdiğini iddia etmeleri kuvvetli bir ihtimaldir (Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, s. 253-263; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 3, s. 343-354). Çünkü onlar, önceki peygamberleri tanrılaştırdıkları için insanın peygamber olamayacağına ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in kâhin veya mecnun olabileceğine, peygamber olamayacağına inanıyorlardı (52/Tur 29; 69/Hâkka 42). İlk vahyin gelişinde ne olduğunu anlayamamış olması ve Mekkelilerin bu inancı nedeniyle Hz. Peygamber'in de kendisine cin musallat olduğunu sandığı ve korktuğu rivayet edilmektedir (Ahmed, *Müsned*, I, 312; İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 194-5; Erul, *Siret Tetkikleri*, s. 43)

4. 7. ayette işaret edilen kimin dalalette, kimin hidayette olduğu tartışmasına cevap olarak, "büyük ahlâk üzerindesin" ifadesinin kullanılması ve devamındaki ayetlerde müşriklerin ahlâksızlıklarının sıralanmasından hareketle ahlâkın dinden bağımsız bir

sistem olmadığı görülebilir. "Ben, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim." (Malik, *Muvatta',* Hüsnü'l-hulk 8) hadisi de bunu göstermektedir. Çünkü ahlaka (davranışa) dönüşmeyen iman soyut bir söylemden ibaret kalır.

5. Müdâhene kelimesi yağcılık demektir. Türkçede argo olarak kullanıldığı için riyakâr ve ikiyüzlü davranmak anlamı tercih edilmiştir (Mevlüt Sarı, *Mevarid*).

6. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "esatîru'l-evvelîn" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11 ve 17. ayetler; Zemahşerî, *Keşşaf.*

7. "Veseme" kelimesi, Alak suresindeki "Sefe'a" kelimesi gibi hem dağlamak hem damgalamak anlamına gelmektedir. Ayrıca dağlamak azabı da çağrıştırdığı için her iki anlam da çeviriye yansıtılmaya çalışılmıştır. Burundan hortum diye söz edilmesi, sömürüye dikkat çekmek içindir.

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ
اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا
يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ
رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاَصْبَحَتْ
كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ ﴿٢١﴾ اَنِ
اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ
﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَا
يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌۙ ﴿٢٤﴾
وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا
رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ
مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ
لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ
رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا

17, 18. Biz, onları imtihan ediyoruz, tıpkı bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi: Bahçeyi hasat edeceklerine yemin etmişlerdi ve aksine ihtimal vermiyorlardı. 19, 20. Onlar uyurken Rabbinden gelen bir afet sardı da bahçe, hasat edilmiş ekine döndü. 21. Sabah erkenden birbirlerine seslendiler: 22-24. "Hasat edecekseniz, mahsulünüzün başına erkenden gidin! Bugün, hiçbir yoksul aranıza sokulmasın!" diye fısıldaşarak yola çıktılar. 25. Kendilerinden emin ve hızlı adımlarla erkenden gittiler! 26, 27. Fakat oraya varıp da bahçeyi gördükleri zaman, "Biz yanlış bahçeye gelmiş olmalıyız! Yo aslında bizim bahçe. Fakat biz artık ondan yoksunuz!" dediler. 28. Onların adil olanı şöyle dedi: "Ben size demedim mi, Rabbinizi tesbih etmeniz gerekmez miydi?" 29. Bunun üzerine "Rabbimizi tesbih ederiz,[8] biz zalim kimselermişiz." dediler. 30-32. Kendilerini kınayarak birbirlerine döndüler de "Yazık bize! Bizler

اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَا اَنْ
يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ
﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

azgın insanlarmışız. Umarız ki Rabbimiz bize ondan daha hayırlısını verir. Biz sadece Rabbimizi önemsiyoruz." dediler. 33. İşte azap böyledir! Ahiret azabı ise daha beterdir; keşke bilselerdi!

8. "Tesbih" kelimesi; Allah'ın mükemmel sıfatlara sahip, noksan sıfatlardan uzak ve her şeye müdahil olduğu (tenzih) anlamına gelmektedir. Göklerde ve yerde ne varsa O'na bağımlıdır ve O'na yönelmiştir. Hiçbir şey O'ndan bağımsız hareket etmez (17/İsra 44). İnsanın Allah'ı tesbih etmesi, her şeyde O'nun güç ve hükmünü görmesi, O'nun hükümranlığını hissetmesi ve sahip olduğu ne varsa O'ndan bilmesidir. Bu ayetlerde ve 59/Haşr 1 ve 2. ayetlerde olayların Allah'tan bağımsız olmadığı, sahip olduğumuz imkânların tek sebebinin biz olmadığımız hatırlatılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Nimete sahip olunca Allah yokmuş gibi düşünenlerin kaybedince Allah'ın varlığını hatırlamaları dile getirilerek tesbihe dayalı bir dünya görüşü sunulmaktadır. Ayrıca tesbih, O'nun ismini tesbih etmenin yanı sıra bu bilinçle ibadet etmektir (87/A'lâ 1; 50/Kâf 39, 40. ayetler).

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾
اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا
لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ
فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ
﴿٣٨﴾ اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ
اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ
فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾
يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى
السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً

34. Sorumlu davrananlar için[9] Rableri katında nimet dolu cennetler vardır. 35. Biz, Müslümanları hiç suçlularla bir tutar mıyız? 36. Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz? 37, 38. Yoksa canınızın istediği her şeyi seçme imkânı veren bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz? 39. Yoksa biz sizinle, "İstediğiniz gibi hükmedebilirsiniz." diye kıyamet gününe kadar geçerli antlaşmalar mı yaptık? 40. Sor onlara: Onların hangisi buna kefildir? 41. Yoksa ortakları mı var? Eğer iddiaları doğruysa ortaklarını getirsinler! 42. Gerçek ortaya çıkıp paçaları tutuştuğu ve secdeye çağrıldıkları gün buna güçleri yetmez. 43. Gözleri dehşet içindedir, yüzlerini zillet

اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى
السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْن۪ي وَمَنْ
يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَد۪يثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَاُمْل۪ي لَهُمْ اِنَّ
كَيْد۪ي مَت۪ينٌ ﴿٤٥﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ
مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ
فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا
تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ اِذْ نَادٰى وَهُوَ
مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ
رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾
فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٥٠﴾
وَاِنْ يَكَادُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ
لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ
﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٥٢﴾

kaplar. Oysa onlar, sapasağlam bir hâldeyken de secdeye çağrılmışlardı! 44. Sen, bu vahyi yalanlayanları bana bırak. Biz onları bilmedikleri akıbete yavaş yavaş yaklaştıracağız. 45. Onlara mühlet veriyorum. Çünkü benim planım çok sağlamdır. 46. Yoksa sen ücret istiyorsun da onlar ağır borç altında mı eziliyorlar? 47. Ya da gaybın bilgisi onların ellerinde de onlar mı yazıyorlar?[10] 48. Sen, Rabbinin hükmü konusunda sabret ve balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, çaresiz bir hâlde yakarmıştı. 49. Rabbinden bir yardım (nimet) yetişmeseydi, kınanmış bir hâlde kıyıya atılacaktı. 50. Rabbi onu seçti de salihlerden[11] eyledi. 51. Kâfirler, bu öğüdü (zikri)[12] duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. "Bu gerçekten cinlerle irtibat kurmuş"[13] diyorlar. 52. Oysa bu, âlemlere verilen bir öğütten başka bir şey değildir.

9. "Muttakî" kelimesi, sorumlu ve bilinçli davranan, hayatı ciddiye alan, yaptıklarının sonucundan, Allah'ın gazabından sakınan ve korkan kimse demektir. Taşkınlık anlamındaki fücurun zıddıdır (91/Şems 8). Kelimenin anlamı geniş olduğu için geçtiği bağlamlar dikkate alınarak bu anlamlardan biri itibari olarak tercih edilmiştir. "Takvâ" kelimesi cahiliye şiirinde kişinin kendini savunması ve kendisine zarar vermesinden korktuğu bir şeyden kendini korumasıdır. Korktuğu şeyle kendisi arasına bir engel koymasıdır. Kıyamet günü azabın kötüsünden yüzüyle kendini koruyan kimsenin tasvirinde "ittekâ" kelimesi bu anlamda kullanılmaktadır (39/Zümer 24). Cahiliye şiirinde kişinin kem sözlerle kendisi arasına cömertlik gibi erdemli davranışlarını koyarak şerefini koruması anlamında ve bir bakıma ahlakî anlamda kullanılmıştır. Kur'an'ın iniş sürecinde 2/Bakara 3, 4, 24, 48. ayetlerde olduğu gibi dinî ve uhrevî bir anlam kazanarak insanın ilahî azap ile kendisi arasına inanç ve itaat kalkanı koyması anlamında kullanılmıştır (Izutsu, age, s. 345-351). Allah'ın emirlerini yerine getirip haramlarından kaçınmak,

azabından korkup mükâfatını ummak, şirk ve günahtan sakınıp nifaktan uzak durmak şeklinde tarif edilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir,* 2/Bakara 2. ayetin tefsiri). Yani Allah'ın gazabını hak etmekten, rahmetini kazanmaya yönelmek ve O'na sığınmak. Ancak insanın yaratılması bağlamında sakınma ve korunma yeteneğinin verilmesi şeklinde bir tanımlama da söz konusudur (91/Şems 7-10).

10. "Gayb" beş duyuyla algılanamayan ancak haber verildiğinde akılla anlaşılan alanın adıdır. Gayb ve meşhudu bilen Allah'ın bilgisi mutlaktır. İnsanın bilgisi sınırlıdır. Gayb insan bilgisinin sınırlılığından kaynaklanan bir durumdur. Batılıların fizik-metafizik ayrımı, Kur'an'ın gayb-meşhud ayrımı ile benzerlik arzetse de tam olarak örtüşmez. Çünkü metafizik olgular gayb alanına denk gelse bile fizik alanın içerisinde insanın beş duyu ile algılayamadığı olgu ve olaylar mevcuttur. Kur'an geçmiş, hâl ve geleceğe dair gaybî olaylara dair bilgiler verir. Göklerin, yerin içerisinde yer alan bütün varlıkların yaratılışına; melek cin vs. gibi metafizik varlıkların mahiyetine, meydana gelen olayların iç yüzüne ve arkaplanına; kıyamet, haşr, hesap gibi gelecekte olacak olaylara gayb demektedir (İlyas Çelebi, TDV İslam Ansiklopedisi "Gayb" maddesi, c. 13, s. 404-409). Özetle gayb, metafizik alanda başlayıp fizik alanın içerisine nüfuz eden görülemezliği ifade eden bir kavramdır. Kur'an, insanın bilgisinin sınırlarına bağlı olarak fizikî varlıkların metafizik, metafizik varlıkların da fizikî bir boyut taşıyabileceğine dair bir kanaat oluşturmaktadır. Keşif dediğimiz şey meşhud (fizikî) bilgi alanının genişletilmesinden başka bir şey değildir. Bu da sadece Allah'ın bilebileceği mutlak gayba karşın insanın öğrenmesine paralel olarak keşfedeceği mukayyed gaybın varlığını göstermektedir. Vahiy ve ona bağlı olarak peygamberlere özgü olağanüstü bütün haberler mutlak gayb alanından meşhud alana aktarılan bilgilerdir. Bu bilgiler de sadece peygamberlere bildirilir. Allah'ın bildirmesi dışında mutlak gaybı peygamberler dahi bilmezler (7/A'raf 188; 5/Maide 109, 110) Kant'ın ve Einstein'ın tabiriyle söylemek gerekirse matematik gibi en fizikî bilimler bile metafizik, soyut bilgilerdir. Çünkü metafizik soyutlamalara dayanmaktadır (Bertrand Russel'a yazdığı eleştiri için Bkz. *Batı Felsefe tarihi 2,* s. 9-16). Bu nedenle Hume ile başlayan ve Auguste Comte ile zirve yapan pozitivizm, metafizik/gaybî bilgiyi dışlamakla sadece aklın alanını daraltmıştır. Üstelik bu hasarı sadece metafizik alanda değil, fizikî alanda da gerçekleştirerek insan aklını ideolojilerin kör dövüşüne mahkûm etmiştir. Çünkü hem ilk çağ, hem de aydınlanma çağında batı felsefesinin insanı getirdiği yer görecelilik ve bilinemezcilik çıkmazıdır. Dolayısıyla bu vb. ayetler, vahyi reddetmenin insanın geleceğini karartmakla eş değer olduğunu gösteren bir çelişkiye ışık tutmaktadır (bkz. 2/Bakara 3).

11. "Sulh" kelimesiyle aynı kökten türeyen salih kelimesi; düzelen, düzelten, kendisiyle barışık, prensiplere riayet eden kimse demektir.

12. "Zikir" kelimesinin kök anlamı hatırlama ve hatırlatmadır. Yan anlam olarak bilgi, öğüt ve dua anlamlarına gelmektedir. Hem Kur'an'ın kendisi hem de Kur'an'da haber verilen kıyamet ve benzeri öğütlerin kastedilmiş olabileceği ihtimaliyle bu anlam tercih edilmiştir. Çünkü öğüt bir hatırlatma, hatırlatma da bir tür öğüt anlamı içermektedir (Kürşat Atalar, Toshihiko Izutsu'nun *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* adlı eserinin tercümesine yazdığı önsöz, İst. 2012, s. 11, 14).

13. Bkz. 2. ayet.

﴿٧٣﴾ سُورَةُ الْمُزَّمِّلِ

3/73 MÜZZEMMİL SURESİ

Tamamı Mekke'de inen sure 20 ayettir. Nüzûl sıralamasına göre Kalem suresinden sonra gelmiştir. Tertip sırasında Cin suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Surenin son ayeti, ilk ayetlerini açıklamak üzere daha sonra nazil olmuş ve surenin sonuna yazılmıştır. Son ayetin 5-10 yıllık bir aradan sonra veya Medine'de nazil olduğunu tahmin edenler olmakla birlikte (Mevdudî, Tefhim) Hz. Aişe ve ibn Abbas'tan gelen rivayetlere göre bu ayet, surenin ilk ayetlerinden bir yıl sonra gelmiştir (Abdurrazzak, III. 40; Müslim, Misafirin 139; Ebu Davud, Salât 316; Nesaî, Kıyamü'l-Leyl 2; Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 334). Surenin ilk bölümü Hz. Peygamber'e ilk görevinin vahyi okuyup anlamak olduğunu ve bunun için de geceleyin özel bir gayret sarfetmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü gündüzleri onu toplumu bilinçlendirmeye dönük yoğun bir program beklemektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلًاۙ ﴿٢﴾
نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَل۪يلًاۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ
عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلًاۜ ﴿٤﴾ اِنَّا سَنُلْق۪ي
عَلَيْكَ قَوْلًا ثَق۪يلًا ﴿٥﴾ اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ
اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ ق۪يلًاۜ ﴿٦﴾ اِنَّ لَكَ فِي
النَّهَارِ سَبْحًا طَو۪يلًاۜ ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ
وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْت۪يلًاۜ ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ

1. Ey ağır sorumluluğu yüklenen,[1] 2-4. Gecenin bir vaktinde kalk ve ağır ağır (özümseyerek) Kur'an oku. Gece yarısı, bundan biraz eksik veya biraz fazla, fark etmez.[2] 5. Biz sana ağır bir söz indireceğiz.[3] 6. Gece uyanmanın verdiği zindelik, anlama ve sözün kalıcı olması bakımından daha elverişlidir.[4] 7. Gündüzleri senin uzun uğraşların vardır. 8. Rabbinin adını an ve bütün içtenliğinle O'na yönel. 9. O, doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan

وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا
﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا
جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ اُو۬لِي
النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ اِنَّ لَدَيْنَٓا اَنْكَالًا
وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا
اَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ
وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ اِنَّٓا
اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَٓا
اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصٰى
فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَبِيلًا
﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ
الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِه۪ كَانَ
وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ اِنَّ هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ
شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلًا ﴿١٩﴾

başka ilah yoktur. Vekil olarak O'nu kabul et.[5] 10. Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzelce ayrıl.[6] 11. Varlık içinde yüzüp de vahyimi yalanlayanları bana bırak ve biraz mühlet ver onlara! 12, 13. Zira bizim katımızda ağır kelepçeler (bukağılar), yakıcı bir ateş, boğaza düğümlenen bir yiyecek ve elîm bir azap vardır. 14. O gün, yer yerinden oynar, dağlar kum yığınına döner, yerle bir olur! 15. Doğrusu biz size şahidlik edecek bir peygamber gönderdik. Tıpkı Firavun'a gönderdiğimiz gibi. 16. Firavun, Peygamber'e zorba bir tavırla karşı çıkmıştı. Biz de onu kıskıvrak yakaladık. 17. Peki, siz inkâr ederseniz, çocukları bile ihtiyarlatan o günden nasıl korunursunuz? 18. Öyle bir gün ki dehşetinden gök parçalanmış, Allah'ın vaadettiği şey gerçek olmuştur! 19. Doğrusu bu bir öğüttür; dileyen Rabbine varan yola koyulur!

1. "Müzzemmil" kelimesi yük yüklenmek, elbise veya örtüyü üzerine almak anlamlarına gelmektedir. İkrime'nin peygamberlik görevini yüklenmek şeklinde yaptığı değerlendirmeyi Hamdi Yazır da onaylamaktadır. Zebidî'nin verdiği bilgiler de kelimenin asıl anlamının "yüklenmek" olduğuna, "elbiseyi üzerine alma" anlamının da buradan türemiş olabileceğine işaret etmektedir. 5. ayetin de bu anlamda önemli bir delil teşkil ettiğini düşünüyoruz.

2. "Kıyam" kelimesi, kalkmak anlamının yanı sıra namaz kılmak anlamını da çağrıştırdığı için namaz kılmak üzere kalk şeklinde yorumlanmıştır. Ancak 20. ayetin son bölümünde Kur'an okumaktan ayrı olarak namaz emredildiği için bu yorum isabetli görünmemektedir. Namaz yorumu yapanların farz-nafile tartışmaları da sonradan ortaya çıkmış kavramsal tartışmalardır (Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Algısı*, s. 185-210). Sahabenin inmekte olan bütün sureleri kıyamda okuyacak ölçüde uzun namaz

kıldıklarına dair rivayetleri de namazı okuma, okumayı namaz bilinci içerisinde gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Surelerin çoğalmasıyla zorlanmaya başladıkları için daha sonra inen 20. ayetle kolaylık öğütlenmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ı hayata geçirme ve tebliğ etmekle sorumlu olan her müminin Kur'an'ı anlayıp özümsemesi konusunda bir okuma programı yapması öğütlenmektedir.

3. "Lagıye" fiili, "kavl veya haber" kelimelerine yakın kullanıldığında "öğrenme ve öğretme" anlamlarına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*).

4. Ayetin bu şekildeki çevirisi için bkz. Zemahşeri, *Keşşaf.*

5. İşlerinde yardımcı, mücadelende seni savunacak dayanak ve güvence olarak Allah'ı gör (Mevdudî, *Tefhim*).

6. İrtibatı koparmak anlamında bir ayrılık değil, onların yanlışlarına katılmamak, fakat muhalefet ederken onların seviyesine düşmeyecek bir seviyede kalmak şeklinde bir farklılık öngörülmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذ۪ينَ مَعَكَ وَ اللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٠﴾

20. Rabbin, senin de seninle birlikte bir topluluğun da gecenin üçte ikisine yakın bir kısmını, yarısını veya üçte birini ayakta geçirdiğini bilmektedir. Gece ve gündüzün ölçüsünü belirleyen Allah'tır. O sizin süreyi belirlemede zorlanacağınızı bildiği için sizleri bağışlamıştır. Bundan dolayı siz, kendinizi zora sokmayacak kadar Kur'an okuyun. Allah, kiminizin hasta olabileceğini, kiminizin Allah'ın lütfundan rızık aramak için yolculuk edeceğini, kiminizin Allah yolunda savaşacağını bilmektedir.[7] Öyleyse gücünüzün yettiği kadar Kur'an okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir borç verin. Kendi iyiliğiniz için yaptığınız her harcamayı daha hayırlı ve daha büyük bir ödül olarak Allah'ın huzurunda bulursunuz.[8] Allah'tan bağışlanma dileyin. Çünkü Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.

7. Bu cümlede geçen savaş kelimesinden ve devamındaki cümlede geçen zekât hükmünden hareketle ayetin Medine'de nazil olduğuna hükmedenler olmuştur. Fakat ayet bunların gelecekte olacağından söz ettiği için bu ayetin sureden birkaç yıl sonra inmiş olabileceğini söyleyenler de vardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*). Ancak girişte de ifade ettiğimiz gibi sahabeden gelen rivayetler bir yıllık bir fasıladan söz etmektedir.

8. Allah, kullarının kendi yolunda yaptıkları harcamaları, kendisine verilen borç olarak değerlendirmektedir. Çünkü devamında açıklandığı şekilde malını Allah yolunda harcayanların, verdiklerini Allah katında fazlasıyla bulacaklarını dile getirmektedir ki şu rivayet bu ayeti gayet güzel açıklamaktadır: İbn Mesud'un naklettiğine göre Hz. Peygamber (s), "Sizden kim vârisinin malını kendi malından daha çok sever?" dedi. Hepimiz; "Kendi malımızı daha çok severiz." dedik... Bunun üzerine şöyle dedi: "Senin malın ahiret için gönderdiğindir. Burada bıraktıkların ise vârislerinindir." (Mevdudî, *Tefhim*).

سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ ﴿٧٤﴾

4 / 74 MÜDDESSİR SURESİ

Adını ilk ayetindeki "müddessir" kelimesinden alan bu sure 56 ayettir. Nüzûl sıralamasına göre Müzzemmil suresinden sonra inmiştir. Tertip sırasında da aynı surenin devamına yerleştirilmiştir. Bazı rivayetlere dayanarak ilk 7 ayetin Alak suresinin ilk ayetlerinden sonra geldiğini söyleyenler de mevcuttur. Fakat içine kapanmış olan Hz. Peygamber'in kalkıp uyarı görevini sürdürmesi öğütlenmektedir ve bu kapanmayı vahyin kesilmesiyle ilintilendiren rivayetler arasında uyum yoktur. Verilen rakamlar 3 gün ile 3 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca bazı rivayetler, Hz. Peygamber'in Cebrail'i ilk defa, bazıları ikinci defa görmesinden ve paniğe kapılmasından söz etmektedir (Buharî, Tefsir 331, 332; Zemahşerî, Keşşaf; Mevdudî, Tefhim). Üstelik bu tür kaygılar bu surede değil, Kalem suresinin ilk ayetlerinde cevaplanmaktadır. Vahyin kesilmesiyle ilgili olay da bu surede değil, Duha suresinde işlenmektedir. Bizce nüzûl sıralamalarının verdiği mevsuk bilgiler bu tür çelişkili bilgilere feda edilemez. Surenin ilk bölümü Müzzemmil suresinin devamı niteliğindedir; tebliğ göreviyle ilgili prensipleri belirleyen bir program sunmaktadır. Devamında gelen ayetler de vahye karşı direnen müşriklere ihtar niteliğindedir. Bu nedenle surenin son bölümünün daha sonra geldiği ve konuyla doğrudan alakalı olduğu için bu surenin sonuna yazıldığı düşünülmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ
فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ
فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Ey uzlete çekilen,[1] kalk ve uyar. 3. Rabbinin büyüklüğünü an. 4. Elbiseni (çevreni) arındır.[2] 5. Kötülüklerden uzak dur.[3] 6. Çokluğu önemseyip de kendini zayıf hissetme.[4] 7. Rabbin için sabret. 8-10. Sura üf-

فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾
فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسٖيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى
الْكَافِرٖينَ غَيْرُ يَسٖيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنٖي وَمَنْ
خَلَقْتُ وَحٖيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا
مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنٖينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ
لَهُ تَمْهٖيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزٖيدَ ﴿١٥﴾
كَلَّا اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنٖيدًا ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ
صَعُودًا ﴿١٧﴾ اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ
كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ
نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ
وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ
يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ اِنْ هٰذَا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾
سَاُصْلٖيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ
﴿٢٧﴾ لَا تُبْقٖي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ
﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَا
اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذٖينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ
الَّذٖينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اٖيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذٖينَ اُوتُوا الْكِتَابَ
وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذٖينَ فٖي قُلُوبِهِمْ

lendiği gün, çok çetin bir gündür. Hele kâfirler için hiç kolay değildir. **11-13.** Sen o adamı bana bırak.[5] Ben onu tek başına yarattım.[6] Sonra yığınla mal, gözde oğullar verdim; **14, 15.** çok geniş imkânlar tanıdım. Üstelik daha da artırmamı istiyor. **16.** Fakat buna karşın o, bizim ayetlerimize karşı inatçı bir duruş sergilemektedir. **17.** Ben onun yolunu sarpa sardıracağım. **18.** Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti! **19, 20.** Kahrolası nasıl ölçtü biçti, nasıl değerlendirdi! **21-25.** Sonra baktı, kaşlarını çattı, suratını astı, arkasını döndü ve böbürlenerek şöyle dedi: "Bu, anlatılagelen bir büyüden ve insan sözünden başka bir şey değildir." **26, 27.** Onu çetin bir azaba (sekara) sokacağım. O azabı sen ne bileceksin? **28.** Ne yaşatır insanı, ne yakasını bırakır! **29.** Göründüğü an yalar insanın derisini. **30.** On dokuz (görevli) başında hazırdır bile![7] **31.** Biz cehennemin görevlilerini meleklerden seçtik. Sayılarını da kâfirler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilmiş olanlar kesin bilgi edinsin, müminlerin imanı artsın. Ne müminler ne de kitap ehli şüpheye düşmesin. Kalplerinde hastalık bulunan münafıklar ve kâfirlerse "Allah bu örnekle ne demek istiyor?" desinler. Böylece

مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا
مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ
وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

Allah, isteyeni doğru yola iletir, sapkınlığı tercih edenin de sapkınlığına hükmeder.[8] Rabbinin ordularını sadece kendisi bilir. Bu, insanlara verilen öğütten başka bir şey değildir.

1. "Müddessir" kelimesi, üzerini örtmek, elbiseyi giymek, özellikle kaban, kaftan ve ihram gibi giyecekleri omuza atmak, gafil ve ihmalkâr davranmak, insanlarla ilişki kurmaktan kaçınıp eve kapanmak ve yük yüklenmek anlamlarına gelmektedir. Ikrime, bu kelimeyi peygamberlik ve benzeri sorumluluklar olarak değerlendirmiştir (İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bundan önce inen Müzzemmil suresinin iniş sebebiyle, bu surenin iniş sebebini tek bir olaya bağlamak ve hatta Alak ve Kalem surelerini de aynı olayla ilişkilendirmek abartılı görünmektedir.

2. Ayetin açık lafzı elbise temizliği anlamına gelmektedir. Birinci surede namazdan, bu surede tebliğden bahsedilmesine bakılırsa elbise temizliği anlamlı gözükmektedir. Fakat Hz. Aişe'den gelen rivayete göre bu deyim Arapça'da mecazen davranışları ve çevreyi arındırmak, ahlâkı güzelleştirmek anlamında kullanılabilmektedir. Ebu Said el-Hudrî bu deyimi zahirî olarak değerlendirmiş ve Şafiîler bu görüşü benimsemiştir. Çoğunluksa Hz. Aişe'nin görüşünü tercih ederek ayetin anlamını genele hamletmiştir (Buharî, *Enbiya* 8, 48; Müslim, *Cenne* 56, 83, 84; Maturidî, *Te'vilât;* İbn Atıye, *en-Nüket;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 152; Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltti̇ği Eleştiriler,* s. 127, 128).

3. "Rucz", maddî pislik ve puta tapmak gibi manevi pislik/kötülük anlamına gelmenin yanı sıra vesvese ve kötümserlik halini de ifade etmektedir (Zebidî, *Tâc;* Maturidî, *Te'vilât*).

4. "Minnet" kelimesi, genelde başa kakma anlamında değerlendirilse de Mücahid ve İbn Zeyd'e göre zayıf düşmek, aciz kalmak ve vazgeçmek anlamlarındadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*). "Testeksiru" fiilinin açık anlamı ise çokluğu istemek ve önemsemek anlamındadır. Çünkü bu babın en önemli özelliği istek ve talep için kullanılmasıdır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Devamında gelen sabır vurgusu ve müşriklerin sayısal çokluğundan bahsedilmesi tebliğ bağlamıyla bire bir örtüşmektedir. Üstelik kısa süre sonra gelen Kevser ve Tekasür surelerinde bu konu tekrar gündeme gelip açıklanmaktadır. Çünkü tecrübesiz davetçilerin en önemli handikapı kalabalıklara talip olmak ve yılgınlığa düşmektir. Çok hayrı başa kakma anlamı zoraki bir yorumdur ve bağlama uymadığı gibi Peygamber ismetine de yakışmamaktadır (yaklaşık yorum için bkz. Maturidî, *Te'vilât*).

5. Burada kastedilen şahsın Velid bin Muğire olduğu nakledilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Maverdî, *en-Nüket.*

6. Ayetin bu şekilde yorumu için bkz. Maverdî, *en-Nüket.*

7. Bu ayette on dokuz olan şeyin ne olduğu açıkça zikredilmemiştir. 31. ayetten ve bazı rivayetlerden hareketle kastedilenin cehennemin üzerinde görevli 19 melek olduğu anlaşılmıştır. Fakat tefsirciler genelde bağlamı tespit etmek yerine lâfzî yoruma ve nüzul sebebiyle ilgili çelişkili bilgilere odaklandıkları için net bir sonuca varamamışlardır. Bazıları Yahudilerin kitaplarında cehennem görevlilerinin 19 olduğuna dair bilgi olduğunu iddia etmişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Fakat Mevdudî hiçbir Yahudi kaynağında böyle bir bilginin olmadığını söylemektedir (*Tefhim*). Çoğu tefsirci ise Ebu Cehil vb. müşriklerin 30. ayette geçen on dokuz cehennem görevlisiyle alay etmeleri üzerine 31. ayetin geldiğini söylemişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla her iki ayetin inişi arasında fasıla olduğunu kabul etmiş olmaktadırlar. Bazı tefsirciler, Yahudî ve münafıklardan bahsedilmesinden dolayı 31. ayetin de Müzzemmil 20. ayet gibi Medenî olduğunu söylemişlerdir (Razî, *Mefatihul-Gayb*). Diğer ayetlerden uzun olmasına ve içeriğine bakıldığı zaman 31. ayetin sonra geldiği ve buraya yazıldığı sezilmektedir. Mekkî surelerin son bölümünde özellikle 29/Ankebut ve 83/Mutaffifin surelerinde münafıklardan ve kitap ehlinden sıkça bahsedildiği göz önüne alınırsa bu ayetin hicret öncesinde inmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir (29/Ankebut 11). Bu nedenle bazı tefsirciler, ayeti bağımsız değerlendirerek on dokuzun cehennemin türleri olabileceği yorumu bile yapmışlardır (Matüridî, *Tevilât*). Bu durumda 19 sayısının neden zikredildiği sorusunun cevabı ayetin indiği toplumsal bağlamda aranmak durumundadır. Çünkü 31. ayetteki "*Rabbinin ordularını sadece kendisi bilir.*" ifadesine bakılırsa görevlilerin 19 melekten ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 19 görevlinin Hz. Peygamber'e düşmanlık eden müşrik kabile önderlerini cehennemde beklediği ima edilmiş olabilir. Çünkü İbni Sad'ın yer verdiği rivayetteki listede müşrik zorbaların sayısı on dokuzdur (Mevdudî, *Hz. Peygamberin Hayatı*, III, 197). On kabileden ikişer temsilcinin Daru'n-Nedve'de yer aldığı düşünülürse Haşimîlerden sadece Ebu Leheb'in katılması ve Ebu Talib'in katılmaması bu sayıyı 19 ile sınırlamış olabilir. Çünkü Velid bin Muğire ve Ebu Cehil gibi kabile reisleri toplanıyor ve Hz. Peygamber ve arkadaşları aleyhindeki planlarını orada kararlaştırıyorlardı. Dolayısıyla kâfirler cehennem görevlilerinin sayısıyla alay ederken, kitap ehli ve müminler bu ifadeyi müşrik zorbaların cehennemlik olduklarının kesinleşmesi, 19 görevlinin 19 kişiyi beklediği şeklinde değerlendiriyor olmalıydılar (ayrıca bkz. 48, 56. ayetler).

8. Genel yaklaşım, "yeşâu" fiilinin öznesini Allah'ın ism-i celaline ait bir zamir kabul ederek "Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir." şeklindedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Fakat özneyi "Men" edatına ait bir zamir kabul ederek bu ayeti "Allah dileyeni saptırır, dileyeni hidayete erdirir." şeklinde çevirmek de mümkündür. Ebussuûd, tercihini kulun iradesini dikkate alacak şekilde ikinci şıktan yana kullanmıştır (*İrşad*). Bu yorum "edalle" fiilinin anlam haritasıyla örtüşmektedir. Çünkü

"edalle" fiilinin "saptırmak" anlamı dışında "sapkın bulmak, sapkın olarak nitelemek veya bir kimsenin sapkınlığına hükmetmek" anlamları da vardır. 9/Tevbe 115. ayette olduğu gibi, "Hz. Peygamber, kavmine geldi ve onları sapkın buldu." rivayetinde de kelime bu anlamda kullanılmıştır (Zebîdî, *Tâc*). Ayrıca "Yeşâu" fiiline paralel olarak "enâbe" fiilinin kullanılması öznenin belirlenmesinde önemli bir delildir. Çünkü "enâbe" fiilinin öznesi Allah olamaz; "Men" edatına ait zamirin özne kabul edilmesi zorunludur (13/Ra'd 17). "*Allah, yoldan çıkmışlardan (fasıklardan) başkasının sapkınlığına hükmetmez.*" (2/Bakara 26) ayeti de bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca ilahî irade, insanın hidayet veya sapkınlığı seçme iradesini dikkate almaktadır (42/Şûrâ 13).

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿٣٣﴾
وَالصُّبْحِ اِذَا اَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى
الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَاءَ
مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا اَصْحَابَ
الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾
عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ
﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ
نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ
الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ
﴿٤٦﴾ حَتّٰى اَتٰينَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنْفَعُهُمْ
شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ
التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ
مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ
يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا

32-37. Hayır hayır! Andolsun Ay'a, geçip giden geceye ve ağaran sabaha ki o azap insan için büyük bir uyarıdır. Açıkçası sizden erken davranmak veya geç kalmak isteyenler için! **38-42.** Herkes yaptıkları yüzünden mahkûm olmuştur![9] Ancak iyilikten yana olanlar cennetlerdedir. Onlar, suçlulara sorarlar: "Sizi bu azaba (sekara) sürükleyen neydi?" **43-47.** Suçlular şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulları doyurmazdık. Batıla dalanlarla biz de dalmıştık ve hesap gününü yalanlıyorduk. Nihayet bu kesin gerçek bizi yakaladı." **48.** Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.[10] **49.** Şimdi onlara ne oluyor ki bu öğütten yüz çeviriyorlar? **50, 51.** Sanki aslandan ürkmüş yabanî eşekler gibi! **52.** Doğrusu onların her biri, kendilerine özel sayfalar verilmesini istiyor. **53.** Dahası, onların ahiret konusunda bir kaygıları yoktur! **54, 55.** Hayır! Bu kesin bir uyarıdır ve sa-

مُنْشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

dece dileyen öğüt alır. 56. Allah istemedikçe onlar öğüt almazlar![11] Kendisine karşı sorumlu davranılması gereken ve bağışlamaya yetkili olan sadece O'dur.[12]

9. "Rehin" kelimesi mahkûmı olmak anlamına gelmektedir (Ragıp, *Müfredat;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

10. Mekkeli putperestler, Allah'ın dışında edindikleri ilahları Allah ile kendileri arasında şefaatçi kabul ediyorlardı. Ayet, onların bu inancını reddetmektedir (10/Yunus 18; 39/Zümer 3, 4, 43, 44; 53/Necm 19-27, 31; 32/Secde 4; 2/Bakara 255). 31. ayette cehennem görevlilerinin meleklerden seçilmesinin dile getirilmesi bu bakımdan anlamlıdır.

11. 54 ve 55. ayetler dikkate alınmazsa bu cümle, müşriklerin öğüt almasını Allah'ın istemediği yönünde anlaşılabilir. Fakat 55. ayette isteyenin öğüt alacağından bahsediliyorsa; "Allah onları zorla yola iletmedikçe öğüt almazlar!" şeklinde anlamak daha doğru gözükmektedir. Kalpleri mühürlenmiş ve cehennemlik olduğu kesinleşmiş müşrik zorbalar için böyle bir hüküm ayrıca anlamlıdır (bkz. ayet 30, 31).

12. "Takva ve mağfiret ehli" terkibiyle, *"kendisine karşı gelmekten sakınmaya layık ve tövbe edeni bağışlamaya yetkili"* anlamında Allah kastedilmiştir. Bu itibarla ayet; korkulmaya, bağışlamaya Allah'ın lâyık olduğu, aracı ve şefaatçi ilahlara ihtiyaç olmadığı yönünde bir mesaj vermektedir (48. ayet, ayrıca bkz. 68/Kalem 34).

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ ﴿١﴾

5/1 FATİHA SURESİ

Vahyin inişine göre tertip edilen mushaflarda Müddessir suresinin ardına yerleştirilen sure 6 ayettir ve bütün olarak inen ilk suredir. İçeriğinin namazla alâkalı görülmesi nedeniyle Hz. Peygamber (s) tarafından her namazda okunması uygun görülmüştür (50/Kâf 39, 40). Bu nedenle de Hz. Ebu Bekir döneminde yapılan düzenlemede Kur'an'ın başına yazılmıştır. "Fatiha" adını da buradan almıştır. Konuyla ilgili hadislerde de surenin adı "el-Hamdu lillahi Rabbi'l-âlemin" suresidir (Buharî, Tefsir 1). 3. Asırdan sonra Şafiîler, başındaki "Besmele"yi ayet sayarak sureyi 7 ayet kabul etmişler ve namazda besmeleyi açıktan okumayı zorunlu görmüşlerdir. Oysa Fatiha ve diğer surelerin başındaki besmele, Ebu Hanife ve İmam Malik kuşağına göre ayet değildir. Sadece Neml suresi 30. ayetteki besmelenin ayet olduğunda ittifak edilmiştir. (Zemahşerî, Keşşaf; Maverdî, en-Nüket; İbn Arafe et-Tunusî, Tefsir-u İbn Arafe). Bundan dolayı Fatiha ve zammı surenin açıktan okunduğu namazlarda besmele açıktan okunmaz. Dolayısıyla ilk iki asır alimlerine göre sure altı ayettir. Şafiîlerin görüşü Selçuklu döneminden sonra meşhur olmuş ve cumhur görüşü sayılmıştır (İbn Kesir, Tefsir; Ebussuûd, İrşad). Bu görüşün sonradan ortaya çıkmış siyasi-mezhebi kaygıların bir sonucu olduğu aşikardır. Surenin seb'u'l-mesanî diye isimlendirilmesi de yedi ayet sayılmasından ve her namazda tekrarlanmasından dolayı sonraki dönemlerde ortaya atılmış bir görüştür. Çünkü "seb'u'l-mesanî" deyimi, Kur'an'ın dışında bir olgudur (15/Hicr 87; Hamdi Yazır, Hak Dini).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٢﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٣﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ

1. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.[1] 2, 3. Rahman, Rahim[2] ve hesap gününün sahibi olan Allah'a.[3] 4. (Ey Rabbimiz!) Yalnız sana

وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُ ﴿٤﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَق۪يمَ ﴿٥﴾ صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٦﴾

kulluk eder, yalnız senden yardım isteriz. 5. Bizi doğru yola ilet.[4] 6. Gazaba uğrayanların ve sapkınların değil, nimet (vahiy) verdiğin kimselerin yoluna ilet.[5]

1. Hamd, şükürden daha kapsamlı bir kavramdır. Şükür, övgü ve yüceltme anlamını aynı anda içermektedir (Sealibî, *el-Cevahir*). Hamdin sadece Allah'a yapılması gerektiğini vurgulayan tahsis vurgusu, hamd ve tesbihin birlikte kullanılmasını ve dolayısıyla namazın tenzihini hatırlatmaktadır. (50/Kâf 39, 40; 20/Tâhâ 130; 15/Hicr 87; 39 Zümer 23). Hz. Peygamber bu ayetler gereği namaza başlarken Subhaneke duasını, her rekatına da Fatiha'yı yerleştirmiştir. Çünkü Allah, kâinatın Rabbi ve tek hükümranıdır (7/A'raf 54; 87/A'lâ 1-5, 14-15). Dolayısıyla namaz vb. ibadetler sadece O'na ve O'nun rızası için, aracıya ihtiyaç hissettirmeyen bir tesbih ve hamd bilinciyle eda edilir. "Âlemler" kelimesi, "âlem" kelimesinin çoğuludur. Grup ve topluluk ismi olduğu için "âlem" kelimesinin lafzî tekili yoktur. Bununla bütün yaratılmışlar mı, canlılar mı, yoksa akıllı varlıklar mı kastedilmiştir, ihtilaflıdır. Bu anlamların hepsini kapsayan kelimenin anlamı, bağlamında tespit edilmelidir. Bilmek anlamındaki "alime" veya işaret koyma anlamında "aleme" fiilinden türediği düşünülmekte ve buna göre anlamlandırılmaktadır. (Maverdî, *en-Nüket*, Sealibî, *el-Cevahir*). "Âlemlerin Rabbi", sahibi (rabbu'l-mal), yöneticisi (malik), terbiyecisi ve rızıklandırıcısı (mürebbi), demektir (Maverdî, *en-Nüket;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Mevdudî, *Tefhim*).

2. O, sınırsız gücüne karşın son derece de merhametlidir. Merhamet en güzel O'na yakışır. Rahman ismi, Allah'ın hem sıfatı hem de özel ismidir. Rahmetinin kuşatıcılığını ifade eder. Rahim ise sıfat isimlerindendir; rahmetinin zatının ayrılmaz bir parçası olduğu anlamına gelebileceği gibi Allah'ın mahlûkuna rahmetle muamele etmesini ifade eden bir sıfat da olabilir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *EskiYeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Çünkü bu sıfatın kaynağı Allah'tır, fakat Allah'ın zatına mahsus değildir. Sıfat isimleri en mükemmel şekilde kendi zatında toplarken, o vasıflardan birer parça da kullarına vermiştir. Bu nedenle Kur'an'ın insana önerdiği ahlâkî ilkeler, Allah'ın sıfatlarıyla aynı kökten kelimelerle ifade edilmektedir. Ancak bu sıfatlar Allah için mübalağalı olarak kullanılırken insan için sınırlı ve yalın anlamıyla kullanılır. Bu konuda 15. yüzyıl Osmanlı ulemasından Koca Nişancı Mustafa Bey, *Mevahibu'l-Hallak fi Meratibi'l-Ahlâk* adlı bir kitap kaleme almıştır (İst. Belediye Kütüphanesi, Osman Nuri Ergin Yazmaları, No. 20).

3. "Din günü" deyimi "Hesap günü" demektir. Çünkü 'din' kelimesi, borç ve hesap anlamına gelen 'deyn' kelimesiyle aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla hem hesaplı yaşamak anlamında dinin kavramsal manasını, hem de hesabın görülmesini (kıyameti) ifade etmektedir (Buharî, Tefsir 1). "Din gününün maliki" deyimi de kıyamet

gününün sahibi, tek hâkimi ve hükümranı anlamına gelmektedir. Çünkü bir şeye sahip olmak tasarruf hakkını elinde bulundurmaktır.

4. "Sırat-ı müstakim", doğru ve düzgün yol demektir. Hidayet ise yol göstermek, kılavuzluk yapmak, yola iletmek ve sapmasını önleyecek şekilde yolda daim kılmak anlamlarını içeren geniş kapsamlı bir kavramdır. Nasıl ki yolculuk, çıkışla varış arasında seyreden bir süreci ifade ediyorsa hidayet veya yol gösterme de yolcunun pozisyonuna göre farklılık arz edecektir. Yolu dışarıdan gören birine yol göstermek veya henüz görmemiş birine tarif etmekle yolu yarılamış birine kılavuzluk yapmak çok farklıdır. Dolayısıyla Allah'ın doğru yola iletmesi ve hidayeti de o yoldan sapmasını ve uzaklaşmasını önleyerek hedefe ulaşmasını sağlamaktır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

5. Bu ayet, bir önceki ayette dile getirilen "Sırat-ı Mustakim"i açıklamaktadır. Ancak, nimet verilen kimselerin, vahiy ya da peygamberlik verilenler, dolayısıyla yol gösterilenler olduğunu bilmek gerekir. Abdullah İbn Abbas'ın bu görüşte olduğuna şahid oluyoruz (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir*). Bu manada doğruyu doğru, yanlışı yanlış göstermek için Allah'ın kitap indirmesi ve peygamber göndermesi, kuluna en doğru yolu göstermesi ve en büyük rahmetidir. Yoldan sapanların çoğu, gittiği yolu doğru sanarak sapmış ve bu gerçeği bir türlü görememişlerdir. Dolayısıyla hidayet Allah'ın gösterdiği yolda daim olmak, yani imanın ve kitabın kavline göre peygamberî bir hayat yaşamak, dalaletse o yoldan ayrılmak veya o yolu kaybetmek ve bir daha bulamamak anlamına gelmektedir. Çünkü doğru yol O'nun gösterdiği yoldur (68/Kalem 7).

سُورَةُ تَبَّتْ ﴿١١١﴾

6/111 MESED SURESİ

Adını son ayetinden alan sure 5 ayettir. Nüzûl sıralamasında Fatiha, tertip sırasında Nasr suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ilk evresinde inen surelerdendir. Ayetlerin geçmiş zaman kipiyle başlayıp gelecek zaman kipiyle devam etmesi, Ebu Leheb'in geleceğinden bahsedildiğini ve surenin o hayattayken indiğini göstermektedir (Zemahşerî, Keşşaf). Sureyi Şuara 214. ayetle ilişkilendiren rivayetlerden hareketle Mekke döneminin ikinci yarısında indiği sanılsa da nüzûl sıralamaları bu bilgiyi doğrulamamaktadır. Çünkü "Kalk, uyar!" emri ilk defa Müddessir suresinde geldiği için Hz. Peygamber bu görevi yerine getirme konusunda Şuara suresinin gelmesini beklemek zorunda değildi. Çünkü ilk sureler Hz. Peygamber'e kaba ve saldırganca davranan müşrikleri eleştirirken Hz. Peygamber'in davetini yaklaşık 7 yıl sonraya götürmek nüzûl ve siyer bilgileriyle bağdaşmamaktadır. Sure, Allah Rasulüne en sert düşmanlığı gösteren amcasına cehennemi müjdelemektedir. Bu yönüyle bir mucizeyi gözler önüne sermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ ﴿١﴾ مَٓا اَغْنٰى
عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَارًا
ذَاتَ لَهَبٍۚ ﴿٣﴾ وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ
ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٤﴾ ﴿٥﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elleri kırıldı ve kahroldu Ebu Leheb![1] 2. Ne malı bir yarar sağladı ona, ne de kazandıkları.[2] 3. Kendisi alevli bir ateşe atılacak. 4. Karısı da odun hamalı olarak girecek oraya.[3] 5. Boynunda hurma lifinden bir urganla!

1. "Tebben leke ve tebben" ifadesinin deyimsel bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Cümle bu kullanımıyla sadece bir beddua değildir; gelecekten haber veren bir boyuta da sahiptir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bir mucize olarak Ebu

Leheb'in sonunu haber vermektedir. Şayet bu azılı kâfir inanmış olsaydı bu mucizeyi boşa çıkarmış olurdu. Allah, kesinlikle inanmayacak olan inatçı kâfirlerin kalbini böyle mühürler (7/A'raf 101; 10/Yunus 74).

2. İnkârının ve düşmanlığının en önemli iki nedeni malından ve gücünden dolayı kibirlenmesi ve kâfirlere şirin görünerek daha güçlü olmak istemesiydi. Ne malı ona yarar sağladı, ne de kazandıkları.

3. Ebu Leheb'in eşi, Ebu Süfyan'ın kız kardeşiydi. O, kocasının ve yakınlarının suçundan değil, kendi yaptıklarından dolayı cehenneme girecektir. (Mevdudî, *Tefhim*). Ona odun hamalı denmesi de onun ahirette odun taşıması anlamında değil, dünyada biriktirdiği malın cehennemde kendisine odun olacağı anlamındadır (17/İsra 18). Tekvir suresi, hem Müddessir suresindeki hem de bu suredeki ihbarın açılımı gibidir (1-14. ayetler).

﴿٨١﴾ سُورَةُ التَّكْوِيرِ

7/81 TEKVİR SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 29 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mesed suresinden, tertip sırasında Abese suresinden sonra yer alır. Mekke döneminin ilk evresinde inen surelerdendir. Ana konusu kıyamet, hesap ve risalettir. Ayrıca müşriklerin kız çocuklarına yaptığı zulüm ve vahye bakışlarındaki çarpıklık eleştirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ
انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾
وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ
حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾
وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ
سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا
الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ
كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾
وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا
أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾
الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Güneş söndüğünde, 2. yıldızlar
kararıp döküldüğünde, 3. dağlar
yürütüldüğünde, 4. evcil hayvanlar
salıverildiğinde, 5. vahşi hayvanlar
bir araya toplandığında[1] 6. denizler
kaynadığında, 7. insanlar (nefisler)
bir araya getirilip yüzleştirildi-
ğinde[2] 8, 9. ve sorulduğunda, "Diri
diri toprağa gömülen kız, hangi
günahı yüzünden öldürüldü?" di-
ye![3] 10. Kitaplar[4] (sahiplerine) dağı-
tıldığında, 11. gökyüzü sıyrılıp sırlar
açığa çıktığında,[5] 12. Cehennem
alevlendiğinde, 13. Cennet yemye-
şil haliyle yaklaştığında[6] 14. herkes
ne hazırladığını anlar. 15, 16. Do-
ğup batan gezegenlere,[7] 17. kara-
ran geceye, 18. ağaran sabaha
andolsun ki 19. bu Kur'an, değerli

وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ
مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا
صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ
﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾
فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ
لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ
﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ
الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

ve güçlü bir elçinin getirdiği sözdür.[8] 20, 21. Hükümranlık makamının (Arş'ın)[9] sahibi Allah'ın katında itibarlı, sözü dinlenen ve kendisine güvenilen bir elçinin! 22. O sizin dostunuz (Muhammed) cinlerle ilişkili biri değildir.[10] 23. O, elçiyi (meleği) apaçık ufukta görmüştür.[11] 24. O, cimrilik edip de gaipten getirdiği haberi saklamaz.[12] 25. Bu Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir. 26. O hâlde nereye gidiyorsunuz? 27. Bu, âlemlere verilen bir öğütten başka bir şey değildir. 28. Özellikle dosdoğru yürümek isteyenleriniz için. 29. Fakat âlemlerin Rabbi Allah istemedikçe (mecbur etmedikçe) siz istemezsiniz![13]

1. Dördüncü ayette geçen "el-ışâru" kelimesi, onar ve ondalık anlamına geldiğinden hareketle on aylık gebe deve yorumu yapılmıştır. Ancak aynı kelime dostluk, yakınlık ve ünsiyet, muaşeret anlamına da gelmektedir. Aile ve aşiretin terk edilmesi anlamına gelebilir. Ancak kelimenin geçtiği bağlam göz önüne alındığında evcil/ehlî hayvanlar yorumu daha anlamlı gözükmektedir. Çünkü kıyametin dehşetinden dolayı insanlar mallarından vaz geçip terk eder; ancak yabani hayvanlar da dehşete kapılmış vaziyette onlara dokunmayı içinden bile geçiremez. Dolayısıyla bu iki ayetin, "*kurtla koyunun bir arada dolaşması*" şeklinde deyimsel bir anlam içerdiğini sanıyoruz.

2. Nefis kelimesi insanın kendisi anlamına geldiği için doğrudan insan diye çevrilmiştir. "Nefis" kelimesi, Kur'an'da çoğunlukla insanın kendisi, ruhî/psişik yapısı ve kişiliği anlamında kullanılmaktadır (91/Şems 7; 89/Fecr 27; 75/Kıyamet 2). Kıyametin tasvir edildiği bir bağlamda geçtiği için nefislerin bir araya getirilmesinden maksat, insanların bir araya getirilmesi, yani mahşer ve hesap olabilir. Ruhların bedenlerle birleşmesi yorumu, lafzın anlamını zorlasa da ruh ve beden olarak kişilerin yeniden terkip edilmesini ifade etmesi yönünden anlamlıdır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

3. Cahiliye Arap geleneğinde kız çocuklarının öldürülmesi normal karşılanıyordu. Bunun ekonomik, sosyal sebeplerinin yanı sıra dinî ve ahlakî yozlaşma gibi temelleri de vardı. Müslüman olduktan sonra bazı insanlar suçunu itiraf etmişti. Hz. Peygamber'in onların acı öykülerini dinleyip ağladığı ve cahiliyede işledikleri bu tür günahların affedildiğini söylediği bilinmektedir. Haniflerin bu suça karşı mücadele ettiğine

dair de bilgiler mevcuttu. Şair Ferezdak'ın dedesi Sa'sa'a, her birine iki deve fidye ödeyerek 360 tane kız çocuğunu kurtardığını söylemiştir. Zeyd bin Amr'ın da öldürülmek üzere götürülen kız çocuklarını kurtarıp büyüttüğüne dair bilgiler mevcuttur. Peygamberimiz, bu suçu yasaklamakla kalmamış, kız çocuğu yetiştirenlerin ahirette kendisinin yakın komşusu olacağını söylemiştir. Hatta dul kalmış kız çocuğuna bakan babanın yaptığı harcamaları en makbul sadaka olarak nitelemiştir (Mevdudî, *Tefhim*).

4. Amel defterleri diye bilinen kitaplar olduğu düşünülmektedir.

5. "Küşitat" kelimesinin, hayvan derisinin soyulması ve bir şeyin örtüsünün kaldırılması anlamına gelmesinden hareketle kastedilen gökyüzünün açılması ve uzayda gizli bir şeyin kalmaması olabilir. Kıyamet, cennet ve cehennem gibi birtakım gizliliklerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyoruz.

6. "Üzlife" fiili, hem yaklaşmak, hem de yeşermek anlamına gelmektedir.

7. Akşamleyin yatağına gitmekte olan ceylan için kullanılan "el-cevari'l-künnes" ifadesi burada gezegenler ve yıldızlar için kullanılmaktadır. "Hunnes" kelimesi gezegen ya da yıldız demektir. Fiil olarak kullanılırsa batmak anlamına gelmektedir.

8. Burada kastedilen elçi vahyi getiren melektir. Peygamber'in sözü olduğunu çıkarmak doğru değildir. Çünkü müşriklerin iddia ettiği bir şeyi Kur'an'ın söylemesine zaten gerek yoktur. Bu ayetlerin yorumu için bkz. 53/Necm 1-18.

9. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

10. "Mecnun" kelimesinin anlamı için bkz. 68/Kalem 2.

11. Krş. 53/Necm 1-18.

12. "Cimrilik ve saklama" anlamı için bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

13. "Yeşâu" fiili dilemek anlamına geldiği gibi birini bir şeye sevk etmek, mecbur etmek anlamlarına da gelmektedir. 29. ayette dileyenin öğüt alacağı vurgulandıktan sonra kâfirlerin mecbur bırakılmadan inanmayacakları dile getirilerek eleştirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla ayeti mutlak bir hüküm cümlesi olarak değerlendirme yerine müşriklerin psikolojik durumunu açıklama ve onları tehdit bağlamında değerlendirmek daha isabetli görünmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Duman, *Beyanu'l-Hak,* Müddessir 56. ayetin açıklaması). Fakat ayet, ilk dönemdeki pratik tartışmalar bağlamından çıkarılarak, daha sonra ortaya çıkan kader ve irade konusu gibi teorik-felsefî tartışmaların parçası haline getirilmiştir. Bu anakronik yaklaşımlar nedeniyle ayetin meali, bitimsiz tartışmaların parçası yapıldığı gibi metin içi bağlamıyla uyumsuzluk arz eden bir anlama büründürülmüştür (Tartışmalar için bkz. Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

سُورَةُ الْاَعْلٰى ﴿٨٧﴾

8/87 A'LÂ SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 19 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tekvir suresinden, tertip sırasında Tarık suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ilk evresinde inen surelerdendir. Ana konusu tevhid, risalet ve ahirettir. Allah'ın sürekli yaratması ve evrendeki hükümranlığı anlatılarak dünya görüşü şekillendirilmekte, müşriklerin ilah anlayışı ve yeniden dirilmeyi anlayamamaları eleştirilmektedir. Hz. Peygamber'in endişeleri giderilirken herkesin inanmasını bekleme iyimserliği ve sonunda düşülecek sıkıntı konusunda uyarılmaktadır. Müzzemmil 20. ayetin sonradan indiği düşünülürse sallâ ve tezekkâ fiilleri ilk defa bu surede birlikte zikredilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ
فَسَوّٰىۙ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ فَهَدٰىۙ ﴿٣﴾
وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً
اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىۙ ﴿٦﴾ اِلَّا
مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰىۜ ﴿٧﴾
وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ
الذِّكْرٰىۜ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾
وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَىۙ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ي يَصْلَى النَّارَ
الْكُبْرٰىۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-5. Yüce Rabbinin adını tesbih eyle.[1] O, yüce Rabbin ki her şeyi yaratıp düzenledi, ölçüsünü belirleyip doğru yolu gösterdi ve otlağı çıkarıp sonra da çer çöp yığınına çevirdi. **6, 7.** Biz sana okutacağız ve Allah dilemediği sürece[2] asla unutmayacaksın. Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de. **8, 9.** Biz senin başarıya ulaşmanı kolaylaştıracağız. Sen öğüt vermene bak![3] Tabii eğer öğüt fayda verirse! **10-13.** Allah'tan korkan öğüt alır![4] Azgın olansa öğüt almaktan kaçınır ve en büyük azaba atılır. Sonuçta orada ne ölür, ne de yaşar! **14, 15.** Arınan[5] ve Rab-

﴿١٣﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ
رَبِّه۪ فَصَلّٰى ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا
لَف۪ي الصُّحُفِ الْاُولٰى ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ
وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

binin adını anarak namaz kılan kimse[6] gerçekten kurtuluşa ermiştir. 16, 17. Fakat ahiret hayatı daha hayırlı ve sürekli olmasına rağmen siz dünya hayatını yeğliyorsunuz. 18, 19. Bu gerçek, önceki sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır.[7]

1. "Tesbih"in anlamı için bkz. 68/Kalem 29. Bu ayette Allah'ın ismini tesbih etmek, yani düşünce, söylem ve eylemimizin odağına yerleştirmemiz istenmektedir. Çünkü şirk müşriklerin zannından ibaret olduğu için, Allah'ın zatını değil, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla birlikte insanın inanç ve düşüncesini, dua ve ibadetini kirletmektedir. Dolayısıyla tesbih emri, Allah hakkında nezih bir din dili kullanma, söz ve davranışlarımızı şirk tortularından arındırma (tenzih) ve dolayısıyla doğrudan O'na yönelerek ibadet ve dua etme talebidir (73/Müzzemmil 7).

2. "Allah'ın dilemesi dışında" ifadesi, Allah'ın iradesinin sınırsızlığını anlatmak için kullanılan bir kayıttır. Bu istisnadan hareketle Allah'ın bazı ayetleri unutturduğu yönünde yorumlar çıkarmak anlamsızdır. Çünkü unutturacak olsaydı garanti vermesinin bir anlamı olmazdı. 2/Bakara 106. ayette geçen "unutturma" ifadesi, önceki kitapların inananları tarafından kaybedilmesinin Allah merkezli bir ifadeyle dile getirilmesidir. Bir toplum ihmal edip unutmadığı sürece Allah onlara vahyini unutturmaz.

3. Bir sonraki cümleyi, bu cümlenin şartı sayarak öğüt verme emrini muhatabın kabul edip etmemesine bağlayan tefsir ve mealler mevcuttur. Bu tür çevirilerin, 9. ayetin başında bulunan "fe" edatının yanlış değerlendirilmesinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Kur'an'dan bir asır sonra yazılan dil kurallarının katı yorumundan hareketle bu tür sonuçlara ulaşmak bazı sorunlara yol açabilmektedir. Tebliğde bulunmadan muhatabın kabul edip etmeyeceğini bilmek, çok güzel bir imkân olur; ancak insanın kapasitesini aşan böyle bir yetki insana verilmemiştir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

4. "Haşyet", korku ve saygıyı birlikte ifade eden bir kelimedir. Bir sonraki ayette gelen "şakî" kelimesinin zıt anlamında kullanılmaktadır.

5. "Tezekkâ" kelimesi, artmak, gelişmek, zekât vermek (30/Rum 39), arınmak, düzelmek ve ıslah olmak anlamlarına gelmektedir. Burada arınmak anlamında kullanılan "tezekkâ" kelimesi bundan sonra inen 92/Leyl suresinin 17-18. ayetlerinde malı Allah yolunda harcayarak arınmak anlamında değerlendirilmektedir. Zaten bu iki surenin konusu birbirini tamamlar niteliktedir. Daha sonra tedricen tezekkî kelimesinin yerini teslim olma anlamında İslam, malî arınma olarak da zekât kavramları alacak ve kavramlaşıp kurumlaşacaktır (Izutsu, age. s. 73). Bu dönemde zekât, henüz kavramlaşmamış ve toplumsal bir uygulamaya dönüşmemişse de devamındaki ayet-

lerin de işaret ettiği gibi Hz. İbrahim ve Musa'nın (as) sayfalarında emredildiği hatırlatılarak dinî ve ahlâkî bir ödev olarak emredilmiştir (27/Neml 3; 19/Meryem 31-32, 55-59; 41/Fussilet 7). Hem Mekkî hem de Medenî surelerde çoğunlukla namazla birlikte geçmektedir (27/Neml 3; 2/Bakara 3, 43; 9/Tevbe 5, 11, 18, 54, 71).

6. "Sallâ" fiili, genellikle namaz kılmak ve dua etmek olarak bilinir ve tefsirciler de genelde bu manada yorumlamışlardır. Ancak son dönemde bazı yorumcular, kelimenin baldır ve sırt anlamından hareketle "destekleme" anlamına vurgu yapmaktadırlar (Hakkı Yılmaz, *İşte Kur'an*, İzmir, 2005, c. 1, s. 235-238). Fakat "sallâ" fiilinin günlük dilde destekten çok, tâbi olmak ve önemsemek anlamı öne çıkmaktadır (Zebidî, *Tâc*). Bu fiilin hem Allah, hem de insanlar ve melekler için kullanıldığı ayetlerde önemsemek, değer vermek, saygı duymak, selam vermek ve dua etmek anlamları ön plana çıkmaktadır. (33/Ahzab 43, 56; 2/Bakara 157). Alûsî'nin namazı en önemli itaat göstergesi ve "tevellâ" (yüz çevirme) kelimesinin zıddı kabul etmesine bakılırsa önemsemek, ilgi göstermek ve itaat etmek anlamları önem kazanır (*Ruhu'l-Maani*, 75/Kıyamet 31. ayetin tefsiri). Cahiliye şiirinde de kelime imam ve kıble kelimeleriyle aynı beyitlerde saygı sunmak ve hayır duada bulunmak anlamında kullanılmıştır. İbadet ve secde kelimeleri de İslamî ıstılaha kaynaklık edecek şekilde tazim ve yere kapanmak anlamında kullanılmıştır (Izutsu, age, s. 224-227). Kavramsal anlamda "salât", bütün peygamberlerin ortak sünnetidir ve özellikle Hz Muhammed'in mütevatir olarak bugüne ulaşan ve yaşayan sünnetidir (Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Algısı*, s. 185-223). Kur'an, daha önce yaşamış olan Zekeriya peygamberin mihrap/mabeddeki ibadetinden bahsederken "sallâ" fiilini kullanmaktadır. Hz. Yahya, İsa, Musa ve benzeri peygamberlerin kıssalarında da namaza bu kelimeyle değinilmektedir (3/Âl-i İmran 39; 19/Meryem, 31, 55, 59; 20/Tâhâ 14; 21/Enbiya 73; 10/Yunus 76). Ayrıca "salavat" kelimesi Kur'an'da Yahudi mabedi anlamında kullanıldığı gibi, hem beş vakit namaz hem de Allah'ın müminlere salât etmesi anlamında kullanılmaktadır ve Müslümanlara İbrahim makamını musallâ (namazgâh) edinmeleri emredilmektedir (22/Hac 40; 2/Bakara 125, 157, 238). Zaten namaz, İbrahimî dinin bir devamı olduğu için kurbanla birlikte kullanılmakta ve müşriklerin putperestlikle karışık namazından ayırt edilsin diye sadece Allah için namaza vurgu yapılmaktadır (108/Kevser 2; 6/Enam 162; 107/Mâûn 4; 8/Enfal 35). Nitekim bu ayette de Allah'ın adı anılarak namaz kılmak emredilmektedir. Bütün bu ayetlere bakılırsa salât kelimesi ve türevleri, Kur'an inmeden önce Ortadoğu toplumlarında ortak olarak kullanılmaktadır. Birlikte kullanıldığı "tezekkâ" kelimesi gibi (15. Ayet), salâtın ıstılahî anlamı, devam eden süreçlerde daha da öne çıkmış, kavramlaşmış ve kurumlaşmıştır. Çünkü salât kelimesi, ikamet (kılmak) kelimesinin nesnesi olarak ve genellikle de zekât ile birlikte bildiğimiz namaz ibadeti anlamında 67 yerde kullanılmıştır.

7. Bu ayette hem Hz. İbrahim'e hem de Hz. Musa'ya suhuf/sayfalar indirildiği zikredilmektedir. Oysa çoğu yerde Hz. Musa'ya (as) kitap verildiğinden bahsedilir. Bazı peygamberlere kitap, bazılarına suhuf indirildi, şeklindeki geleneksel ayrımın Kur'an ifadeleriyle bağdaşmadığı görülmektedir. Suhuf kelimesinin kitap ile eş anlamlı kullanıldığı anlaşılmaktadır (19/Meryem 51; Mehmet Okuyan, "Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler" XI. Kur'an Sempozyumu, s. 65-98).

سُورَةُ اللَّيْلِ ﴿٩٢﴾

9/92 LEYL SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 21 ayettir. Nüzûl sıralamasında A'lâ suresinden, tertip sırasında Şems suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ilk evresinde inen surelerdendir. Ana konusu tevhid, ahiret, vahiy ve ahlaktır. Vahyi tasdik eden ve kötülükten sakınan cömert insanlar müjdelenirken, yalanlayıp asi davranan ve cimrilik edenler uyarılmaktadır. Doğru yolun Allah'ın gösterdiği yol olduğu vurgulanmaktadır. Tertip sırasında Şems suresinin devamına yerleştirilmesi ve sonraki süreçlerde o surenin 8. ayetinin kaderci bir anlamda yorumlanması sebebiyle bu ve bundan önce gelen A'lâ suresindeki bazı ayetler de cebrî kader anlayışının malzemesi yapılmıştır (91/Şems 8; Buharî, Tefsir 92).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى
﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣﴾ اِنَّ
سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ﴿٤﴾ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى
﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ
لِلْيُسْرٰى ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى ﴿٨﴾
وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى
﴿١٠﴾ وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُ اِذَا تَرَدّٰى ﴿١١﴾ اِنَّ
عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ

1-4. Kararan geceye, aydınlanan gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki sizin davranışlarınız çeşit çeşittir.[1] 5-7. Doğrusu kim cömertçe harcar, sorumlu davranıp kötülükten sakınır[2] ve bu güzel sözü de tasdik ederse[3] onu en kolay yoldan başarıya ulaştırırız. 8-10. Kim de cimrilik eder, müstağni davranır ve bu güzel sözü yalanlarsa ona çıkmaz yolu kolay gösteririz.[4] 11. Uçuruma yuvarlandığı zaman malı kendisine hiçbir yarar sağlamaz. 12. Dosdoğru yolu göstermek (hidayet) bize aittir. 13. Çünkü dünya da

وَالْاُو۫لٰى ﴿١٣﴾ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٤﴾ لَا
يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ي كَذَّبَ
وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰى ﴿١٧﴾ اَلَّذ۪ي
يُؤْت۪ي مَالَهُ يَتَزَكّٰىۚ ﴿١٨﴾ وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ
نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ ﴿١٩﴾ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ
الْاَعْلٰىۚ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

ahiret de bizimdir.[5] 14. Ben sizi cayır cayır yanan bir ateşe karşı uyardım. 15, 16. Ona ancak yalanlayıp yüz çeviren azgınlar girer. 17, 18. Sorumlu davranan ve malını Allah yolunda harcayıp arınansa[6] ondan uzak tutulur. 19, 20. Çünkü o, kimseden karşılık bekleyerek iyilik yapmaz; sadece yüce Rabbini hoşnut etmek için verir.[7] 21. Kendisi de (karşılığını alıp) razı olacaktır!

1. "Şettâ" kelimesi dağınıklık anlamına gelmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Burada kastedilen, insanların yönelişlerindeki kişisel farklılıklar değil, birbirine 180 derece zıt yönelişler, sistematikten yoksun tutarsız davranışlardır. Sure, davranış sistematiğinden yoksun bir topluma ilahî bir davranış sistematiği önermektedir.

2. "İttegâ" fiili, "takvâ" kavramıyla aynı köktendir; yaptıklarının sonucundan sorumlu olduğunu bilerek davranmak, korkmak, korunmak ve sakınmak anlamına gelmektedir. Saygıyla karışık korku ve hayatı ciddiye alan bir farkındalık hali demektir. Korktuğumuz şeyle aramıza aldığımız kalkan veya tedbir namına her şey demektir (Izutsu, age. s. 344-351).

3. Tasdik edilen veya yalanlanan güzellik, genel manada fıtrî/doğal iyiliği veya güzelliği kapsayan bir ifadedir. Gelmekte olan vahyi, kitabı da içermektedir.

4. "Kolay olanı kolaylaştırmak ve zor olanı kolaylaştırmak" terkipleri, Osmanlıca ifadeyle "kolay ya da zor olana müyesser kılmak" şeklinde bir anlam ifade etmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Benzeri bir ifade 87/A'lâ 8. ayette de geçmektedir. Ayetler, Allah'ın iyiliğin de kötülüğün de yolunu açarak olaylara müdahil olduğunu, bigâne kalmadığını, müminlerin sevabını, kalbi mühürlü kâfirlerin günahını artıracak teşviklerde bulunduğunu ifade etmektedir.

5. Dünya ve ahiretin kastedildiği; hatta dünya öncesi de dâhil bütün varlık âlemini kuşatacak türden bir genellemenin söz konusu olduğu kanaatindeyiz. Ancak, bununla birlikte dünyada vahyi egemen kılma mücadelesinin başlangıcı ve sonucu da kastedilmiş olabilir. 93/Duha 4. ayette bu anlam daha da öne çıkmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

6. "Tezekkâ" kelimesi, artmak, gelişmek, arınmak, düzelmek ve ıslah olmak anlamlarına gelmektedir. Bu dönemde kelimelerin ıstılahî kullanımları henüz tam olarak teşekkül etmediği için "tezekkâ" kelimesi de düşünsel bir arınmadan somut malî arınma anlamındaki zekât kavramına doğru bir seyir izlemektedir (87/A'lâ 14, 15). Tıpkı hicret kelimesi kavramlaşmadan önce onun bir türevi olan "hecera" fiilinin kötü düşüncelerden uzak durmak anlamında kullanılması gibi (74/Müddessir 5).

7. Arapça "vecih" (yüz) kelimesi bu bağlamda, Türkçedeki "yüz vermek" deyimi gibi iltifat anlamında kullanılmaktadır. Anlamı daha somut hale getirmek için hoşnutluk kelimesi kullanılmıştır.

سُورَةُ الْفَجْرِ ﴿٨٩﴾

10/89 FECR SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 30 ayettir. Nüzûl sıralamasında Leyl suresinden, tertip sırasında Ğaşiye suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ilk evresinde inen surelerdendir. Ana konusu tevhid, ahiret ve ahlaktır. Müşriklerin dünya görüşü, dünyevileşmiş din ve hac anlayışı eleştirilmekte, geçmiş kavimlerin helaki örneği verilerek dünyevî helak ve uhrevî azap tehdidi yapılmaktadır. Vahyin ortaya koyduğu hakikatler karşısında tatmin olanlar müjdelenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِۙ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ
وَالْوَتْرِۙ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ ﴿٤﴾ هَلْ ف۪ي
ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍۜ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ
فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍۙ ﴿٦﴾ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ
اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِۙ ﴿٧﴾ ﴿٨﴾
وَثَمُودَ الَّذ۪ينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِۙ ﴿٩﴾
وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا
فِي الْبِلَادِۙ ﴿١١﴾ فَاَكْثَرُوا ف۪يهَا الْفَسَادَۙ ﴿١٢﴾
فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍۚ ﴿١٣﴾
اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِۜ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-4. Andolsun seher vaktine, on geceye,[1] çifte ve teke, geçip giden geceye![2] 5. Bunlarda Hicr'in sahibine yemin ediliyor, değil mi?[3] 6. Görmedin mi Rabbin ne yaptı Ad kavmine? 7, 8. Sütunlar sahibi İrem'e ki hiçbir memlekette bir benzeri meydana getirilmemişti. 9. Ne yaptı vadilerde kayaları oyarak ev yapan Semud'a, 10-12. Dağ gibi anıtlara sahip[4] Firavun'a ki onlar memleketlerinde azgınlık ediyor ve fesatlarını gitgide artırıyorlardı. 13. Rabbin de üzerlerine azap kırbacını indiriverdi. 14. Gerçekten Rabbin, gözetleme makamındadır! 15. Ama insan, Rabbi kendisini im-

إِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ
رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِۜ ﴿١٥﴾ وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ
لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى
طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۙ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا
لَمًّاۙ ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّاۜ ﴿٢٠﴾ كَلَّٓا
اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّاۙ ﴿٢١﴾ وَجَٓاءَ
رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ ﴿٢٢﴾ وَج۪ٓيءَ
يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى
لَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ
لِحَيَات۪يۚ ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُٓ
اَحَدٌۙ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٢٦﴾ يَٓا
اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُۗ ﴿٢٧﴾ اِرْجِع۪ٓي اِلٰى
رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ ﴿٢٨﴾ فَادْخُل۪ي ف۪ي
عِبَاد۪يۙ ﴿٢٩﴾ وَادْخُل۪ي جَنَّت۪ي ﴿٣٠﴾

tihan edip ikramda bulunduğu ve bol nimet verdiği zaman, "Rabbim beni şereflendirdi." der. 16. Rabbi kendisini deneyip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni rezil etti." der. 17. Hayır! Siz yetime cömert davranmıyor, 18. yoksulu doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyor, 19. mirası hak hukuk gözetmeden yiyorsunuz. 20. Malı çok seviyorsunuz. 21-23. Hayır hayır! Yer durmadan sarsıldığı zaman, melekler saf saf dizildiği hâlde Rabbin geldiği zaman ve cehennem de ortaya getirildiği zaman! İşte o gün, insan anlar, fakat artık anlamak neye yarar! 24. "Keşke hayatım için bir şeyler hazırlasaydım!" der. 25. O gün Allah'ın vereceği cezayı kimse veremez, 26. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz. 27. Ey mutmain olan kişi![5] 28. Rabbine dönerken O'nu razı etmiş ve karşılığında razı olmuş bir durumda dön. 29, 30. Kullarım arasına katıl da cennetime gir![6]

1. İlk beş ayet konusunda ihtilaf edilmiş ve onlarca anlam verilmiştir. Bazı tefsirciler "on gece" ifadesini Muharrem ayının on günü şeklinde değerlendirse de çoğunluk, Kurban Bayramı ve haccın da yer aldığı Zilhicce'nin on günü kabul etmektedir ve bu isabetli görünmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn'i-Kesir, *Tefsir*). Çünkü Muharrem ayı cahiliyyenin önemsediği ve oruç tuttuğu bir aydı. Ramazan orucu emredilinceye kadar Hz. Peygamber'in de bu ayda oruç tuttuğu ve sonra terk ettiği nakledilmektedir (Malik, Sıyam 33; Buharî, Savm 1; Müslim, Sıyam 113-125; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 241). Dolayısıyla diğer ayetler de bu yoruma paralel bir anlam ifade etmiş olmalıdır. Örneğin, yemin edilen fecr vakti kurban bayramının sabahı, geçip giden gece de hacıların Müzdelife'de geçirdiği arife gecesi olmalıdır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

2. Geçip giden (yürütülen) gece deyimi, müşriklerin hac uygulamalarına gönderme olabilir. Kureyşlilerin Arafat'a çıkmayıp, hacca sabah Müzdelife'den başlamaları eleştirilmiş olabileceği gibi (2/Bakara 199), haram ayları yerlerinden kaydırmaları da kastedilmiş olabilir. Çünkü müşrikler, hac zamanlarını değiştirmekte, bir yılın aylarını çift, bir yılınkini tek saymak suretiyle ayları ve yılları, buna bağlı olarak da günleri ve geceleri yerlerinden oynatmaktadırlar. Çift ve teke, yürüyen geceye yemin edilen ayetler bu bağlamda değerlendirilebilir. Helâl ve haram kavramlarını da altüst eden takvimlerle oynama girişimi, küfürde aşırı gitme olarak değerlendirilmiştir. (9/Tevbe 36, 37).

3. Önceki dipnotlara bakılırsa 5. ayet; günler, geceler, aylar ve yılların yaratılmasında, Kâbe'nin ve haccın kutsallığında payı olmayanların, onların sayısıyla ve saygınlığı ile oynamaya haklarının olmadığını vurgulayan bir eleştiri cümlesi olmalıdır. Çünkü devamında tehdit ayetleri gelmektedir. Haram ve yasak anlamına gelen "Hicr" kelimesi ise Kâbe'nin yakın çevresini oluşturan haram bölgesi ve orada bulunan yarım daire şeklindeki duvarın da ismidir (İbn Kesir, *Tefsir*). Çünkü "Hicr" kelimesi, duvarla çevrilmiş avlu ve dağlarla çevrili vâdi demektir. Bu anlamdan hareketle kelime mecazen haram anlamı kazanmış, bundan hareketle de insanı kötülüklerden alıkoyan akıl anlamı türetilmiştir (Buharî, Tefsir 6/121; Zebîdî, *Tâc*). Dolayısıyla Mescid-i Haram (Kâbe) anlamı, bu bağlama akıl anlamından daha uygun görünmektedir (Hac yorumu için bkz. 100/Adiyat 1-5).

4. Ayetin orijinalinde Firavun'dan kazıklar sahibi diye söz edilmektedir. Fakat bu ifadenin anlamı ihtilaflıdır (Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir*). Kastedilen piramitler ve diğer anıtlar olabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü Kur'an dağlar için de "evtâd" kelimesini kullanabilmektedir (78/Nebe 7). Mısır'dan getirilip Sultan Ahmet meydanına dikilen sütun gibi abideler veya zafer anıtları kastedilmiş olabilir. Ayetin devamındaki ifadelerden hareketle gerçek manada kazık kelimesi de anlaşılabilir. Çünkü Firavun, çarmıha germe cezası verebilmektedir (20/Taha 71).

5. "Nefs" kelimesinin anlamı için bkz. 81/Tekvir 7. Kur'an'da geçen nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülheme ve nefs-i mutmainne terkiplerindeki kelimeler nefsin çeşitleri değil, sıfatlarıdır. İnsanda tek bir nefis vardır ve insanın varlığı, kendisi ve zatı anlamına gelmektedir. Bu terkipler onun durum ve tavırlarını ifade etmektedir (Şerafettin Gölcük, *İslam Akaidi*, Konya 1992, s. 165, 166; Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 109-116).

6. Bu cümlede peş peşe gelen iki emirden birini diğerinin şartı yaparak birbirine bağlamak Arap grameri açısından mümkün, hatta gereklidir. "Çalış, kazan." gibi. Dünyada Allah'ın kullarından olma ve Allah'ı razı etme görevi, ahirette cennete girmenin ön şartı ve bu dünyada insana yüklenen en büyük sorumluluktur. Vahyi dinleyip de ikna olanlara ihmalkar davranmamaları öğütleniyor.

سُورَةُ الضُّحٰى ﴿٩٣﴾

11/93 DUHA SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 11 ayettir. Nüzûl sıralamasında Fecr suresinden, tertip sırasında Leyl suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Ana konusu vahiy, risalet, ahlak ve ümittir. Vahiy bir süre kesilince Allah Rasulü (sav) bunun kendisinin yaptığı muhtemel bir hatadan kaynaklanmış olabileceğini düşünmüş ve müşriklerin alayları karşısında çok sıkılmıştı. Allah onun geçmişinden örnekler vererek teselli etmekte ve ümit vermektedir. Geçmişini unutmaması hatırlatılarak fakir ve öksüzlere güzel davranması öğütlenmektedir. Vahiy kesilmesinin 2 ila 40 gün sürdüğü yönünde tahmini bilgiler mevcuttur (Mukatil, et-Tefsir). Buhari 2 veya 3 günden söz etmektedir (Tefsir, 93). Bu kadar süre vahyin kesilmesinden dolayı Hz. Peygamber'in üzülmesine bakılırsa, daha önce vahyin kesilmediği anlaşılabilir (Mevdudî, Tefhim). Bu da Müddessir suresinden önce 3 yıl vahyin kesildiği ve Hz. Peygamberin intiharı düşündüğü yönündeki bilgilerin ne kadar abartılı ve gerçek dışı olduğunu gösterir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾ مَا
وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰىۜ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ
رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَت۪يمًا فَاٰوٰىۖ
﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰىۖ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ
عَٓائِلًا فَاَغْنٰىۜ ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَت۪يمَ فَلَا تَقْهَرْۜ ﴿٩﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Sabah aydınlığına ve kararan geceye andolsun ki Rabbin seni ne terk etti, ne de darıldı.[1] 4. Senin için sonuç başlangıçtan[2] daha hayırlıdır. 5. Rabbin sana lütfedecek ve sen razı olacaksın.[3] 6. Seni yetim bulup barındırmadı mı? 7. Şaşırmış bulup yol göstermedi mi?[4] 8. Fakir bulup zengin etmedi mi? 9. Öyleyse yetime kaba dav-

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

ranma, 10. muhtaç olanı[5] azarlama. 11. Rabbinin nimetini anlat.[6]

1. Vahyin gelmesi yaklaşık birkaç gün kesilince müşriklerin alay etmeleri üzerine gelen teskin ifadeleridir (Buharî, Tefsir 93). Sakinleşen gece anlamı verenler olduğu gibi gece karanlığın çökmesi anlamı verenler de mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket*). Sabah'ın aydınlığı ve gecenin karanlığı nasıl sürekli değilse ve sürekli yer değişiyorsa vahyin peyderpey gelmesi ve ara sıra kesintiye uğraması da normaldir.

2. Bkz. 92/Leyl 13.

3. Burada başarı, zafer ve cennet vaadedilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

4. "Dalalet" kelimesi, burada yolu şaşırmak ve bulamamak anlamındadır. 20/Taha 52. ayette de bu anlamda kullanılmıştır. Cahiliye Arapları arasında şirkten uzak duran Haniflerin var olduğu bilinmektedir. Buna rağmen peygamber olacak temiz bir kişiliğin sapkın olacağını düşünmek tarihî verilerle ters düşmek anlamına gelir. Bu nedenle tefsircilerin tercihi isabetli görünmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

5. "Sâil" kelimesi, hem bir şey isteyen ihtiyaç sahibi, hem de öğrenmek maksadıyla soru soran kimse demektir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Önceki ayetlerle bağlantısı göz önüne alınarak birinci anlam tercih edilmiştir. Fakat bir sonraki ayetle irtibat kurularak ikinci anlam da tercih edilebilir. Hz. Peygamberin başkalarından bir şey istemekten sakındırması ve sahabenin ihtiyacı olsa bile başkasından yardım istememesine bakılırsa bu kelimeyi dilencilik şeklinde çevirmek doğru bir tercüme olamaz (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 161, 162).

6. Genel anlamda "nimet" kelimesinin kapsamına Allah'ın lutfettiği her şey dâhil olsa da Abdullah bin Abbas'a göre bu ayette anlatılması istenen nimet; vahiy, yani Kur'an'dır (Firuzabadî, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsir'i-İbn Abbas;* İbn Kesir, *Tefsir*).

سُورَةُ الْاِنْشِرَاحِ ﴿٩٤﴾

12/94 İNŞİRAH SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 8 ayettir. Nüzûl sıralamasında da, tertip sırasında da Duha suresinden sonraya yerleştirilmiştir. İçerik olarak Duha suresinin devamı gibidir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Ana konusu vahiy, risalet, tebliğ ve ümittir. Zorluklar karşısında yılmadan çalışmak ve Allah'a güvenmek başarının vazgeçilmez şartıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ
وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّـذ۪ٓي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا
لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٥﴾
اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ
فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Biz senin göğsünü açmadık mı?[1] 2, 3. Belini büken yükten seni kurtarmadık mı? 4. Şanını yüceltmedik mi? 5. O halde kolaylık (başarı), zorlukla beraberdir.[2] 6. Gerçekten kolaylık (başarı), zorlukla beraberdir. 7, 8. Öyleyse bütün çaba ve gayretini ortaya koyduktan sonra kalk ve ümitle Rabbine dua et.[3]

1. Ayette göğsün açılmasından kasıt, zihnin ve gönlün açılarak anlayışın geliştirilmesi ve gönlün ferahlatılmasıdır. Belini büken yükten kurtarmak da işlerin kolaylaştırılması ve sorumluluğun hafifletilmesidir (Maverdî, *en-Nüket*). Burada kullanılan ifade kalıbına bakılırsa göğsün yarılıp kalp ameliyatı yapılması değil, manevi bir müdahale ile gönlün ferahlatılmasıdır (20/Taha 25-27; 6/Enam 125; Buhari, Tefsir 94). Ayetlerin Peygamberlik döneminden bahsettiği açıkken, olayın çocukluk evresine götürülerek masum bir sabinin kalbinden günah kiri alınmasından bahsedilmesi tutarlı görünmemektedir (Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ank. 2013, s. 78-82).

2. "Kolaylığın, zorlukla birlikte bulunması" cümleye vurgu kazandırmak içindir. Ayetin gramatik yapısındaki takdim tehir, bu vurguya işaret etmektedir. Çünkü ayette "inne" edatının ismi ve haberi yer değiştirerek gelmiştir. Vurgu kolaylığa değil, zorlu-

ğun tabii karşılanmasınadır. Ayetin ifadesinin, zorluğun aşılmasının ardından başarıya ulaşılması anlamında bir deyim olduğu kanaatindeyiz (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Zorluk kelimesinin belirtili (sınırlı), kolaylık kelimesinin belirtisiz (sınırsız) gelmesi de bir vurgu farkı olarak değerlendirilmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

3. Yedinci ayetteki "ferağa" fiili, "min" edatıyla kullanılırsa meşguliyetten kurtulmak anlamına gelir. Ancak bu ayette olduğu gibi iş konusunda kullanılıyorsa çaba ve gayreti sonuna kadar kullanmak anlamına gelmektedir (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Yöneliş, dua ve ümit anlamında kullanılan "rağbet" kelimesi (21/Enbiya 90), "An" edatıyla kullanıldığında yüz çevirmek ve tenezzül etmemek manasına gelmektedir (2/Bakara 130). Cahiliye Arabının aracı kullanmadan Allah'a dua ve ibadet etmemesi dikkate alındığında, ayetin ifadesindeki tahsis ve vurgu daha iyi anlaşılacaktır.

سُورَةُ الْعَصْرِ ﴿١٠٣﴾

13/103 ASIR SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 3 ayettir. Nüzûl sıralamasında İnşirah suresinden, tertip sırasında Tekâsür suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Ana konusu, Müslüman olmanın da bu uğurda mücadele etmenin de ortak ilkeleridir: Zamanın iyi değerlendirilmesi, iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiyedir. Bu yönüyle Duha ve İnşirah surelerinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾
اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

1-3. Baksana şu Asra,[1] insanlar hüsran içinde. Sadece iman edip salih amel işleyen,[2] birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler dışında![3]

1. "Asır" kelimesi; devir, çağ, zaman, yüzyıl, güneşin batışa meylettiği öğle ile akşam arası, ikindi vakti anlamlarına gelmektedir. Ayet bu manaların hepsini de kastetmiş olabilir. Ancak insanın kendi çağına ve özellikle ilahi çağrıyı reddeden müşrik güruhun hüsranına dikkat çekmiş olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu düşünüyoruz. Çünkü cahiliye çağında insanların hüsranda olmasından daha doğal bir şey olamaz. Ayrıca ömrünü anlamsız yere harcayanların zarar, ziyan ve kayıptan başka bir kazançları yoktur. Asra kasem kutsal bir yemin değil, dikkat çekme olabilir.

2. "Amel" iş, eylem ve davranış demektir. "Salih" sıfatını alarak bir deyime dönüştüğünde ise inancının gereklerini yerine getirmek anlamındadır. "İhsan" kavramı gibi bireysel iyilikleri ifade etmenin yanı sıra, toplumsal boyutlu ıslah eylemlerini de içine almaktadır. Davet, irşat, cihad, marufu emretmek, münkerden sakındırmak gibi.

3. Kur'an dilinde hüsranın zıddı felahtır. Hüsran mutlak kayıp ve zarardır. Felah ise kurtuluş ve başarı demektir (Mevdudî, *Tefhim*).

سُورَةُ الْعَادِيَاتِ ﴿١٠٠﴾

14/100 ÂDİYÂT SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 11 ayettir. Nüzûl sıralamasında Asır suresinden, tertip sırasında Zelzele suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Ana konusu hac olup müşriklerin dünyevî din algısının ve haccı panayıra dönüştürmelerinin eleştirisidir. Konu bakımından Fecr suresiyle bu sure birbirinin açıklaması gibidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا
﴿٢﴾ فَالْمُغ۪يرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعًا
﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِه۪ جَمْعًا ﴿٥﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ
لِرَبِّه۪ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌ
﴿٧﴾ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌ ﴿٨﴾ اَفَلَا
يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ
مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ
لَخَب۪يرٌ ﴿١١﴾

1-6. Andolsun nefes nefese koşanlara,[1] ateş yakanlara, sabahleyin akın edenlere. Orada kurban takdim edenlere[2] ve topluluğa katılanlara ki insan Rabbine karşı çok nankördür. **7.** Kendisi de buna şahittir **8.** Şüphesiz mala karşı aşırı düşkündür. **9.** O bilmez mi, kabirdekiler dışarı atılıp **10.** kalplerde gizlenenler ortaya döküldüğünde, **11.** gerçekten o gün Rableri onların her hâlinden haberdardır?

1. Hasan-ı Basrî, Enes ve İbn Abbas'tan gelen bir görüşe göre ilk beş ayette anlatılanlar savaşta koşan atlardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Hz. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Abbas'tan gelen ikinci görüşe göre hacıların bindiği develerdir (Maturidî, *Te'vîlât;* İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). İbn Abbas'tan gelen bir rivayet, hem ihtilafı ortadan kaldır-

mamıza hem de İbn Abbas'ın iki ayrı görüşe sahip olduğu yönündeki karmaşayı çözmemize yardımcı olmaktadır. Hz Ali, İbn Abbas'ın at yorumunu duyduğunda eleştirerek şöyle demiştir: "...İslam'ın ilk savaşı, Bedir Savaşıdır ve onda da hepsi iki atımız vardı. Biri Zübeyr'in, diğeri Mikdat'ın atıydı. Bunlar nasıl 'Vel-adiyati dabhan' oluyor? Burada anlatılanlar; A'rafat'tan Müzdelife'ye koşan, akşamleyin orada ateş yakan ve sabahleyin Mina'ya akın eden hacılardır..." Rivayete göre, bu olaydan sonra İbn Abbas eski düşüncesinden vazgeçer ve Hz. Ali'nin düşüncesini tercih eder (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir*). Sure, haccın ana unsurlarını öne çıkarmakta ve müşriklerin haccı panayırların bir parçası hâline getirme nankörlüklerini eleştirmektedir. Böylece, ilk beş ayetle surenin son bölümü arasında bağlantı kurmak kolaylaşmaktadır (Hamdi Yazır, 9/Tevbe 36, 37. ayetlerin tefsiri; Abdülkerim Özaydın, "*İslam'da Hac*", TDV İslam Ans. c. 14, s. 387).

2. "Nak'an" kelimesi, ilk bakışta "toz" anlamına gelse de bağlamı dikkate alınarak kurban anlamı tercih edilmiştir (Zebîdî, *Tâc*). Bazı tefsirciler 3 ve 4. ayetlerdeki zamirin deveye ait olduğunu söylemişlerdir ki bu da kurbanlık anlamını desteklemektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıyye, *el-Muharrer*). Ayrıca Arafat'a çıkmayıp Mina'da hacılara katılarak kurban kesen ve kavmin önüne geçip tavaf eden Kureyşlilere de işaret olabilir.

سُورَةُ الْكَوْثَرِ ﴿١٠٨﴾

15/108 KEVSER SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 3 ayettir. Nüzûl sıralamasında Adiyat suresinden, tertip sırasında Mâûn suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Ana konusu, müşriklerin namaz ve kurban algısının eleştirisidir. Namazın ve kurbanın sadece Allah için yapılması emredilmektedir. Müşriklerin sayılarıyla övünmesi karşısında Hz. Peygamber teselli edilmektedir. Konusu itibariyle Adiyat suresinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ
وَانْحَرْ ﴿٢﴾ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ﴿٣﴾

1. Biz sana bereket (kevser)[1] armağan ettik. 2. Öyleyse namazı Rabbin için kıl, kurbanı Rabbin için kes.[2] 3. Asıl sonu kesik olan, sana düşmanlık eden kimsedir.

1. "Kevser" kelimesi, çoğunlukla cennette bir nehir veya bol hayır olarak anlaşılmıştır. Hatta bu ifadeyi; Kur'an'ı, peygamberliği ve İslam'ı da kapsayacak şekilde dünya ve ahiret nimetlerinin tamamını içerecek bir genellikte anlayanlar olmuştur (Taberî, *Camiu'l-Beyan; Buharî, Tefsir 108*). Fakat kelimenin mübalağalı çokluk anlamı, yoruma gerek bırakmayacak kadar açıktır (Maverdî, *en-Nüket*; Sa'lebî, *el-Keşf*). Dolayısıyla Kevser; âdeta, Hz. Âdem'den (as) son peygambere kadar akmakta olan din ve nübüvvet nehrinin (şeriat) bütün bereketiyle Hz. Muhammed'e (s) verildiğini dile getirmekte ve ümmetinin artacağının müjdesini vermektedir. "Salli ve Barik" dualarında hem Hz. İbrahim hem de Hz. Muhammed ümmetinin sürekliliğini ve bereketini istediğimiz gibi. Ona 'ebter' diyen müşrikler, kıyamete kadar ona selam gönderen bir ümmetin varlığına şahid olsalardı, herhâlde kabile nüfuslarının komikliğinden utanırlardı. Bundan sonra inen Tekâsür suresi tam da buna işaret etmektedir.

2. Namaz kılma emri ilk defa bu ayette geçmektedir. Ayetteki vurgu, İbrahimî geleneğin devamı olan namaz ve kurbanın putlar karşısında değil, aracısız bir şekilde Allah'ın huzurunda icra edilmesine yöneliktir. Âdiyat suresinde haccın cahiliye tortularından arındırılması özetlenirken, bu surede namaz ve kurbanın tevhidî niteliğine kavuşturulması vurgulanmaktadır (100/Âdiyât ve 107/Mâûn sureleri). Hanif inancının yanı sıra abdest, gusül, namaz, oruç, itikâf, hac ve kurban gibi ibadetler, nikâh, talak, iddet, ortaklık ve alışveriş tarzları, kısas, diyet, kasame vb. birtakım cezalar cahiliye döneminde biliniyor ve zaman zaman uygulanıyordu. Kur'an ve Hz. Peygamber bunları cahiliye tortularından arındırarak ıslah ediyordu. Örneğin namazın vakitleri, kaç rekât kılınacağı gibi şeklî nitelikleri Peygamber (s) tarafından ashaba öğretilmiştir. Burada kurban farz kılınmamakta, İbrahimî sünnetin tevhid ölçülerine uygun hale getirilmesi emredilmektedir. Kurban, gönüllü icra edilmesi gereken nafile ya da sünnet bir ibadettir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 216, 241; 285-289). Ayrıca "venhar" kelimesi, bir sonraki ayetle irtibatlı düşünüldüğünde 'Başını dik tut.' şeklinde de yorumlanabilir. Ancak ayet içi bağlamı göz önünde bulundurarak kurbanı namazdan ayrı değerlendirmemek gerekir. İkisi birden Kevser armağanının şükrü olarak istenmektedir. Son ayetteki "ebter" değerlendirmesini ilk ayetteki Kevser vurgusuyla irtibatlandırmak daha isabetli görünmektedir.

سُورَةُ التَّكَاثُرِ ﴿١٠٢﴾

16/102 TEKÂSÜR SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 8 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kevser suresinden, tertip sırasında Kâria suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke'nin ilk döneminde inen surelerdendir. Ana konusu, müşriklerin sayılarıyla övünmesi karşısında Hz. Peygamber ve müminlerin ümitlendirilmesi, kâfirlere yönelik ihtardır. Konu bakımından Kevser suresinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٢﴾
كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُونَۜ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقٖينِۜ
﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحٖيمَۙ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا
عَيْنَ الْيَقٖينِۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ
النَّعٖيمِ ﴿٨﴾

1, 2. Çokluk yarışınız sizi öylesine oyaladı ki sonunda mezarları bile ziyaret ettiniz.[1] 3, 4. Hayır! Yakında anlayacaksınız. Gerçekten yakında anlayacaksınız! 5, 6. Doğrusu, eğer o kesin bilgiyi (ılme'l-yakîn) anlamış olsaydınız, son derece yakıcı olan o azabı da anlardınız. 7. Zaten onu apaçık gözlerinizle göreceksiniz. 8. Ve o gün bütün nimetlerden sorguya çekileceksiniz!

1. "Tekâsür" kelimesi, çokluk ve çoklukla övünmek anlamına gelmektedir (Buharî, Tefsir 102). Kevser, nitelikli çokluğu ifade ederken, yapmacıklık formunda gelen tekâsür kelimesi, niteliksiz kalabalığı ifade etmektedir. Bu bilinçsiz kalabalığın dağılmaya mahkûm olduğunu daha sonra gelen ayetler açıklamıştır (Örnek 38/Sâd 11). Ayetin orijinalindeki "Mezarları ziyaret ettiniz!" ifadesini müşriklerin ölüleri bile saymaya kalkışmaları anlamında değerlendirenler olmuştur. Aynı ifadenin "ölmek veya ölümün eşiğine gelmek" anlamında bir deyim olduğunu düşünenler de vardır. Türkçe'de "ayağın mezara sallandı veya bir ayağın mezarda" deyimlerinin, ömrün sonuna gelindiğini ifade etmesi gibi (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir*) Fakat mezarda yatan ölülerin çokluğu ile övünmekten ölümü anlamaya maalesef sıra gelmemiştir.

سُورَةُ الْمَاعُونِ ﴿١٠٧﴾

17/107 MÂÛN SURESİ

Adını son ayetinden alan sure 7 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tekâsür suresinden, tertip sırasında Kureyş suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Müşriklerin dini yalanlamasından ve bozulmuş olan din ve ahlak anlayışlarından söz eder. Anlamını kaybetmiş namaz ve dinin önüne geçmiş mal anlayışı kınanmaktadır. Konu bakımından Âdiyât, Kevser ve Tekâsür surelerinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِۜ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ
الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَۙ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى
طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۜ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٤﴾
اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ ﴿٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
هُمْ يُرَٓاؤُ۫نَۙ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Dini yalanlayanı[1] gördün mü? 2, 3. O, yetimi itip kakar, yoksulun doyurulmasını istemez. 4-7. Yazıklar olsun kıldığı namazdan gafil olanlara! Çünkü onlar, sadece gösteriş yapan ve en ufak bir yardıma bile engel olan kimselerdir.[2]

1. Din kelimesi, borç ve hesap anlamındadır. Dolayısıyla 'dini yalanlama' ifadesi; hem hesaplı yaşamak anlamında dini, hem de hesabı, yani kıyamet gününü yalanlamak manasına gelmektedir (1/Fatiha 4).

2. Namaz kıldığı hâlde kınanan kimseler; putların karşısında icra ederek kıldığı namazı, yaptığı duayı anlamsızlaştıran şirk dininin müntesipleri (39/Zümer 3; 8/Enfal 35) ve yardıma engel olan riyakâr kimselerdir. 'Sehiv' kelimesi geçtiği için ayeti Müslümanların namazına ve sehiv (yanılma) secdesi gerektiren yanılmaya delil getirmek uygun gözükmemektedir. Çünkü ayetlerin iniş sebebi, Mekke'nin müşrik önderlerinin tutumuyla ilgilidir. Atâ bin Yesar'ın da belirttiği gibi ayet namazda sehivden değil, namazdan sehiv, yani namazdan gafil olmaktan söz etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir*). Dolayısıyla Müslümanlar namazlarından gafil hale gelir ve namazı anlamsızlaştırma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlarsa ancak o takdirde bu ayeti hatırlatmak gerekir.

سُورَةُ الْكَافِرُونَ ﴿١٠٩﴾

18/109 KÂFİRÛN SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 6 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mâûn suresinden, tertip sırasında Kevser suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Müşriklerin Allah ve ibadet anlayışını temelden eleştirir. Onların kâfir olduklarını ilan eder ve şirki hoş görme yönündeki uzlaşma tekliflerini reddeder. Konu bakımından da Mâûn suresinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا
تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ
﴿٣﴾ وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ
د۪ينِ ﴿٦﴾

1-3. De ki: "Ey kâfirler![1] Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem.[2] Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz. 4, 5. İşte! Ne ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet ediyorum, ne de siz benim ibadet ettiğime ibadet ediyorsunuz.[3] 6. Sizin dininiz (hesabınız) size, benim dinim (hesabım) bana![4]"

1. "Kâfir" kelimesinin kök anlamı bir şeyin üzerini örtmek ve gizlemektir. Yan anlam olarak şükrün zıddı bir anlama gelir ve nankörlük etmek manasında kullanılır. Vahyin dilinde imanın zıddı bir anlama dönüşerek şirk koşmak ve inkâr etmek anlamlarında kavramlaşmıştır (Atalar, age. s. 11; 80/Abese 42; Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, İst. 2012, s. 47-50). Burada kâfirler, Mâûn suresinde işaret edildiği gibi Allah'ı inkâr etmeyen, fakat O'na doğrudan ibadet etme yerine ortak koşan, dini (vahyi ve ahireti) inkâr eden müşriklerdir. Hz. Peygamber'in aracı tanrıları kabul etmesi durumunda kendilerinin de bir muvahhid gibi Allah'a doğrudan ibadet edebileceklerini önermeleri üzerine bu sure nazil olmuştur. Müşriklerin teklifinin samimiyetten uzak ve art niyetli olduğu, böyle bir uzlaşmanın Hz. Peygamber'in iddiasından vaz-

geçmesi anlamına geleceği ve sonuçta tevhid şirke dönüşeceği için böylesi bir teklifi kabul etmesinin imkânsızlığı ortaya konmaktadır.

2. "İbadet", kelime olarak boyun eğmek, kulluk ve itaat etmek demektir. Dinî bir terim olarak insanın mabudu karşısında bağlılık ve saygı adına yaptığı bütün davranışları kapsar. Dua, namaz, oruç, hac gibi güzel davranışlarda bulunmak; haram ve bilumum çirkin işlerden kaçınmak gibi bütün davranışlar bunun kapsamına girer.

3. Bazı tefsirciler 4 ve 5. ayetleri tekrar kabul ettiği için meallere aynı durum olduğu gibi aksetmiştir. Oysa tefsirciler burada ince bir farka dikkat çekmektedirler. Bazı tefsirciler 2 ve 3. ayetlerin mevcut durumdaki ibadet farklılığına, 4 ve 5. ayetlerinse gelecekte ebediyen devam edecek ibadet farklılığına vurgu yaptığını savunurken (Sealibî, *el-Cevahir;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*), bazıları bunun tam tersini savunmaktadır. Yani 2 ve 3. ayetlerin geleceğe, 4 ve 5. ayetlerin mevcut duruma işaret ettiğini dile getirmektedirler (Zemahşerî, *Keşşaf*; Ebussuûd, *İrşad).*

4. "Din" kelimesi, cahiliye döneminde kök anlam olarak gelenek ve âdet, ceza ve mükâfat, (hesap), boyun eğme ve itaat, yönetim anlamlarına geliyordu (Izutsu, age, s. 321-335). Kelime Kur'an'ın iniş sürecinde din ve inanç sistemi anlamını kazanmıştır. 10/Yunus 104; 12/Yusuf 76; 39/Zümer 2, 11; 3/Al-i İmran 19, 73; 5/Maide 3. ayetlerde sistem anlamında kullanılmıştır. Bu ayette "Medem ki dinimiz farklı, o halde birbirimizin dinine, ibadetine karışmamalıyız." şeklinde çoğulculuk mesajı verilmektedir. Din, aynı zamanda hesap anlamına geldiği için ayet, "Sizin hesabınız size, benim hesabım bana!" diyerek birbirimize karışmamalıyız, baskı yapmamalıyız, şeklinde bir mesaj da vermektedir.

سُورَةُ الْف۪يلِ ﴿١٠٥﴾

19/105 FİL SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 5 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kâfirûn suresinden, tertip sırasında Hümeze suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Fil sahiplerinin nasıl helak edildiği hatırlatılarak Allah'ın dinine savaş açanlar tehdit edilmektedir. Konu bakımından Kâfirûn suresinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْف۪يلِۜ
﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ ف۪ي تَضْل۪يلٍۙ ﴿٢﴾
وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَاب۪يلَۙ ﴿٣﴾ تَرْم۪يهِمْ
بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّ۪يلٍۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ
مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Rabbin fil ordusuna ne yaptı görmedin mi?[1] 2. Onların bütün planlarını altüst etmedi mi? 3-5. Üzerlerine çok yoğun taşlar yağdıran[2] sürü sürü kuşlar gönderdi de onları yenmiş, ufalanmış samana çevirdi![3]

1. Meşhur yaklaşıma göre fillerle Kâbe'yi yıkmaya gelen Yemen hükümdarı Ebrehe'nin ordusunun helakinden bahsedilmektedir. Ancak söz konusu anlatılar surenin hiç değinmediği rivayetlere dayandığı için metni o olayla sınırlamak mesajı sınırlamış olabilir.

2. "Siccîl" kelimesinin Farsça "Sengi gîl" (pişmiş çamur) tamlamasından türediği iddiasıyla Arapçada olmayan anlamlar verenler çoğunluktadır. Ancak bazı dil ve tefsir uzmanları bu kelimenin Arapça olduğunu ve kayıtlı olan şey, dolu kova veya torba, yukarıdan bir şeyi dökmek anlamlarına geldiğini dile getirmişlerdir (Zebidî, *Tâc;* Alûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Bu ifadeyi "hedefine ayarlanmış taşlar" şeklinde yorumlamak da mümkündür (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arap*). "Taş yağdıran kuşlar" ifadesini farklı algılandıran ve "Onları kızgın taşların üzerine savuran kuşlar" şeklinde çevirenler

de mevcuttur (Mikail Bayram, *Fil Olayının Mahiyeti;* Sarmış, *Hadisler Kur'an'la Eşdeğer midir?*, s. 35-39). Ancak lügatlerde "siccil" kelimesinin "sıcak, kızgın" şeklinde bir anlamına rastlanılmamıştır. "Hıcaratün min siccîl" terkibi 11/Hûd 82; 15/Hıcr 74. ayetlerde aynen, 51/Zariyât 33. Ayette "Hıcaratün min tîn" (çamurdan taş) şeklinde kullanılmaktadır. "Sürü sürü kuşlar" terkibinde de kuşların mahiyeti kapalıdır. Bunun üzerine yapılan yorumlar genelde afakîdir.

3. "Asf" kelimesi ekin yaprağı veya saman anlamlarına gelmektedir. Böcek, kurt ve sair hayvanlar tarafından parçalanmış yaprak veya saman demektir (Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhit*).

سُورَةُ الْفَلَقِ ﴿١١٣﴾

20/113 FELAK SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 5 ayettir. Nüzûl sıralamasında Fil suresinden, tertip sırasında İhlâs suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Şeytana tapanlar gibi müşrikler de cinlerden korkuyor ve cinlere sığınıyorlardı. Hz. Peygamber'in de cinlerle ilişki kurduğunu düşünüyorlardı (68/Kalem 2). Bu düşünceleri reddetmek için gelen bu iki sure her türlü şerden Allah'a sığınmayı öğütlemektedir. Kâfirûn ve Fil surelerinin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ
﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ
شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ
حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

1-5. De ki: "Ben, her yanı kaplayan karanlığın şerrinden de, düğümlere üfleyip kalplere şüphe sokanların şerrinden de,[1] haset ettiğinde hasetçinin şerrinden de ve yarattığı her şeyin şerrinden de karanlığı dağıtan aydınlığın[2] Rabbine sığınırım."

1. "Neffâsât fil-ukad" düğümlere üfleyenler, demektir. Ayrıca "nefese" fiili, ilham ve vesvese vermek, şüpheye düşürmek anlamına da geldiği gibi; 'ukad' kelimesi de düğümün dışında, bağ, bağlılık, anlamlarına gelmektedir. İtikat kelimesiyle aynı köktendir (Zebîdî, *Tâc;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Zemahşerî, büyü ve sihrin insana tesir etmeyeceğinden hareketle ayette kastedilenin büyücülere inanmanın insanda doğuracağı kötü sonuçlar olduğunu ifade etmektedir (*Keşşaf*). Hz. Peygamber'e isnat edilen bir hadis-i şerifte 'nefese' fiilinin kalbe ilham etmek anlamına geldiği de görülmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Daha geniş bilgi için bkz. 114/Nâs suresi ve ilgili dipnot).

2. Yarılmak, cehennem, sabah ve bütün mahlûkat anlamlarına gelen "felak" kelimesine karanlığı yarıp hakikati ortaya çıkaran sabah anlamı verilmektedir. Daha genel manada aydınlık anlamı da verilebilir. Görülen ve görülmeyen düşmanların şerrinden Allah'a sığınmamızı isteyen Felak ve Nâs sureleri, şerrin yaratılmışlardan geldiğini, buna karşın yegâne sığınağın Allah olduğunu dillendirmiş olmaktadır. "Sana her ne iyilik gelse Allah'tan, her ne kötülük gelse kendindendir. Seni insanlara elçi olarak gönderdik; şahid olarak Allah yeter." (4/Nisa 79) ayeti de bunu desteklemektedir.

سُورَةُ النَّاسِ ﴿١١٤﴾

21/114 NÂS SURESİ

Adını çok tekrarlanan "nâs" kelimesinden alan sure 6 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Felak suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu itibariyle Felak suresinin devamı gibidir. Bu nedenle iki surenin aynı anda geldiği sanılmıştır. Fakat Felak suresinden sonra geldiği ve onun 4. ayetini açıkladığı için ondan ayrı bir sure olduğu anlaşılmaktadır. Büyücülükle şeytanlığın aynı karede buluştuğunu deşifre eden sure, insan şeytanlarının da cin şeytanları gibi vesvese vererek insanları korkuttukları için hepsinin şerrinden insanların Rabbine sığınmayı öğütlemektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ
﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ
الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ اَلَّذٖي يُوَسْوِسُ فٖي صُدُورِ
النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

1-6. De ki: "İnsanların kalbine vesvese veren o sinsi cin ve insanların şerrinden[1] insanların Rabbine, insanların Melikine ve insanların İlahına sığınırım."

1. 4-5. ayetlerde dile getirilen "vesvese", bir önceki surenin 4. ayetini açıklar niteliktedir. Büyücülerin ve cincilerin gaybi güçlerinin olmadığı, insanlara vesvese verme dışında bir kötülük yapamayacakları, aksine muhatabının inanması ve korkmasından dolayı kendine kötülük yaptığına işaret edilmektedir. 2/Bakara 102. ayet, büyü yapan Yahudi din adamlarının kâfir olduğunu dile getirdiği halde hem o ayet hem de bu iki sure büyücülüğe ve cinciliğe delil kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'e büyü yapıldığı yönündeki asılsız isnatlara dayanılarak düşmanlarının ona "cinlenmiş, büyülenmiş..." yaftaları yapıştırmalarına gafilce destek verilmiştir. Oysa bu çelişkili iddialar, Kur'an'a aykırı ve peygamberlik müessesesini zedeleyecek kadar tehlikelidir.

Haşeviyye'nin uydurmaları olduğu iddia edilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Üstelik Hz. Osman mushafına göre de Tabiîn âlimlerine göre de bu iki sure Mekkîdir. Medine'de indiğine dair uydurulmuş rivayetler üzerinden Hz. Peygamber'e sihir yapıldığı iddia edilmektedir. Bu rivayetler, sırf Mutezile'ye karşı çıkmak için İbn Abbas'a nispet edilerek savunulmaktadır. Oysa İbn Abbas surelerin Mekkî olduğu kanaatindedir (Mevdudî, *Tefhim;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, İstanbul, 2013, s. 325-344).

سُورَةُ الْاِخْلَاصِ ﴿١١٢﴾

22/112 İHLÂS SURESİ

Adını konusundan alan sure 4 ayettir. Nüzûl sıralamasında Nâs suresinden, tertip sırasında Leheb suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke dönemi-nin birinci evresinde inen surelerdendir. Her türlü şirki reddeden ve tevhi-dın temel ilkelerini belirleyen bir sure olduğu için İhlâs adını almıştır. Çünkü Kur'an'ın ilk muhatabı müşrik Araplar da tıpkı kitap ehli gibi Allah'a çocuk isnat ediyorlardı (53/Necm 21).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ
يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا
اَحَدٌ ﴿٤﴾

1. De ki : "O Allah tektir. 2. Her şeyin kendisine muhtaç olduğu ulu Allah'tır.[1] 3. Ne bir çocuk sahibi, ne de kimsenin çocuğu olmuştur.[2] 4. Hiç kimse O'nun dengi değildir."

1. "Samed" kelimesine ulu, yüce, seyyid, efendi, ihtiyacı olmayan vb. anlamlar verilmiş; kimileri de bu manaların tamamını içeren genel bir sıfat olduğunu dile getirmişlerdir (İbn Kesir, *Tefsir*).

2. "Velede yelidü" fiili müzekkeri ve münnesi olan bir fiildir. Bu nedenle "valid" baba, "valide" annedir. Doğurmanın dışında çocuk edinmek anlamında da kullanılmaktadır (Buharî, Tefsir 112). Dil kuralları açısından bakıldığında bu kelime dişil için kullanılıp eril için kullanılmadığından dolayı çocuk edinmek anlamında çevirdik.

﴿٥٣﴾ سُورَةُ النَّجْمِ

23/53 NECM SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 62 ayettir. Nüzûl sıralamasında İhlâs suresinden, tertip sırasında Tur suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu tevhid ve risalettir. Hz. Peygamber'in Cebrail (as) ile görüşmesi anlatılarak müşriklerin putperestliği, cin, melek, vahiy, nübüvvet ve şefaat inancı sorgulanmaktadır. Onların Hz. Peygamber (s) hakkındaki ithamları ve alaycı tutumları reddedilerek helak ve azapla tehdit edilmektedirler. Sure, önceki surelerde değinilen bazı konuları açıklamaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ
وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾
اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَد۪يدُ
الْقُوٰىۙ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٦﴾ وَهُوَ
بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾ فَاَوْحٰٓى
اِلٰى عَبْدِه۪ مَٓا اَوْحٰىۜ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ
مَا رَاٰى ﴿١١﴾ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٢﴾
وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. İnip gelen yıldıza andolsun![1] 2. Arkadaşınız (Muhammed), ne yolunu kaybetti ne de aklını. 3. O kendi hevasından konuşmamaktadır.[2] 4. O, kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir.[3] 5. Onu olağanüstü güce sahip biri öğretti.[4] 6, 7. O (Cebrail), muhteşem görüntüsüyle yüksek ufukta belirdi, 8. yanına doğru süzülüp yaklaştı. 9. Aralarındaki mesafe iki yay (kulaç) kadar, hatta daha da az kaldı. 10. Ve Allah'ın kuluna (Muhammed'e) vahyettiklerini ona vahyetti. 11. (Muhammed'in) gördüklerini kalbi yalanlamadı. 12. Yoksa siz, onunla

الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴿١٥﴾ اِذْ
يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ
الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ
رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾ اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰى
﴿١٩﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى ﴿٢٠﴾ اَلَكُمُ
الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢١﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ
ضِيزٰى ﴿٢٢﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا اَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا
اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ
اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿٢٣﴾ اَمْ
لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿٢٤﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ
وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾

ayan beyan gördüklerini mi tartışıyorsunuz? 13-15. Gerçekten onu başka bir inişinde daha görmüştü; varılacak cennetin kıyısındaki son ağacın yanında.[5] 16. Ağacı bir sis perdesi kaplıyordu. 17. Gözleri yanlış görmedi, görme sınırını da aşmadı. 18. Rabbinin en büyük ayetlerini (mucizelerini) gördü. 19, 20. Peki, siz ne düşünüyorsunuz şu Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüleri Menât hakkında? 21. Erkek size, kız Allah'a öyle mi?[6] 22. Aslında bu çok çirkin bir taksim![7] 23. Bunlar, sizin ve atalarınızın taktığı anlamsız isimlerden başka bir şey değildir ve bu konuda Allah hiçbir delil indirmemiştir. Rablerinden kendilerine bir hidayet (kılavuz) gelmiş olmasına rağmen onlar sadece zanna ve kendi kuruntularına uyuyorlar. 24. İnsan her arzu ettiği şeyi elde etme imkânına sahip midir? 25. Oysa ahiret de dünya da Allah'ındır.

1. Hevâ fiili; inmek, çıkmak, hava, boşlukta kaymak, şahinin avına doğru süzülüp pike yapması anlamlarına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*, Maverdî, *en-Nüket*). İnip gelen yıldız ifadesi, bu anlamların hepsini ifade eder kanaatiyle tercih edilmiştir. Çok sayıda müfessir bu yıldız sembolünde, inmekte olan Kur'an pasajlarının kastedildiğini söylemişlerse de biz, devamında anlatılanlardan hareketle getirdiği Kur'an'ı da kapsayacak bir şekilde Cebrail'in kastedilmiş olabileceği görüşündeyiz. (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir*). 5. ayetten itibaren anılan olgu da bunu destekler niteliktedir.

2. İlk ayette fiil olarak kullanılan "hevâ" kelimesi, burada isim olarak kullanılmaktadır. Kelime, insanın kendi kendine uydurduğu boş kuruntular, doğru sandığı yanlışlar anlamına gelmektedir. Dahhak'ın dediği gibi, şeytanın vahye müdahale ettiği yönündeki müşrik iddialarına cevap olduğu da söylenebilir (İbn Kesir, *Tefsir*). Tarihte hevâ ile rey (görüş) genelde birbirine karıştırılmış ve insanın herhangi bir konuda

görüş sahibi olmasının bu ayetle yasaklandığı sanılmıştır. Hatta Kur'an'ı kendi görüşüyle tefsir edenin kâfir olacağına dair hadisler bile uydurulmuştur. Oysa rey bilgiye dayalı görüş demektir. Hevâ ise vahyin yerine zanna dayalı atalar kültürünü veya insanın kendi mesnetsiz iddialarını geçirmesi gibi batıl düşünceler ve kuruntular demektir (Benzeri değerlendirmeler için bkz. Izutsu, age. s. 94-105; 45/Casiye 24; 37/Rum 29; 13/Ra'd 37).

3. "Vahiy" cahiliye Araplarının dilinde iki kişi arasında geçen gizli veya fısıltılı konuşma demekti. Şifahî olmak zorunda değildi. Bir gizem ve esrarengizlik barındırıyordu. Yazıyı da gizemli gördükleri için harflere de vahiy diyorlardı. İlk dönemlerde Kur'an'ın bazı harflerle başlaması bundandı (Izutsu, age, s. 238-249). İşaretle konuşma (19/Meryem 11), ilham (7/A'raf 117) anlamlarına da geliyordu. Fakat anlamında gizem barındıran kelime şeytanın sözünden bahsediyorsa bu vesvese anlamına geliyordu (6/En'am 113, 121).

4. Ufukta bir yıldız gibi parlayıp sonra Peygamber'in bütün ufkunu kaplayan cennetvari bir gezegende, bir ağacın yanında ve olağan üstü mucizeler arasında, fizikötesi bir Cebrail hayali! Böylesi bir Cebrail'den 'yıldız' diye bahsedilmesi doğal olduğu gibi, yıldızlara bakarak fal bakan ve peygamber bekleyen müneccimlere ve o günün insanına da iyi bir cevap olmaktadır. Şi'ra yıldızından bahseden 49. ayete bakılabilir. Bu ayetlerde görülen varlığın Allah olduğunu iddia edenler olmuşsa da ciddiye alınmamıştır. Sahih kaynaklarda yer alan rivayetlere göre görülen Cebrail'dir. Bu görüşte olanların başında Hz. Aişe, Ubey bin Ka'b, İbn Mesud ve Ebu Zer gibi sahabiler gelmektedir. Özellikle Hz. Aişe, Allah'ı görme iddiaları karşısında derin teessüflerini ortaya koyarak şunları söylemiştir: "... Kim Muhammed Rabbini gördü derse yalan söylemiştir..." dedi ve "Gözler O'nu göremez ama O, gözleri görür." (6/Enam 103) ayetini okudu. Bazı rivayetlerde Hz. Aişe bu açıklamalardan sonra Hz. Peygamber'den Cibril'i iki defa asli şeklinde gördüğünü rivayet etmektedir (Buharî, Tefsir 53/1; Müslim, İman 287; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim;* Bedruddîn ez-Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler*, thk. Erul, Ankara 2012, s. 33-38).

5. Cebrail'in metafizik bir evrenden fizikî bir evrene gelmesi olayı iki boyutlu hale getirmektedir. Bu karmaşık olguyu tek boyutlu pozitivist bir yaklaşımla izah etmek imkânsız olduğu gibi sınırsız hayaller âleminde keyfi yorumlara tabi tutmak da kabul edilemez. Sözün ve anlamın kurallarından oluşan mantıkî tutarlılık bizim için rehber olmak durumundadır. Anlaşıldığı kadarıyla Cebrail Mekke'ye inmektedir, ancak Hz. Peygamber'in gördükleri Mekke'nin fizikî coğrafyasıyla sınırlı kalmamaktadır. Olağanüstü ayetler görmektedir (18. ayet). Dolayısıyla cennetü'l-me'vâ, sidretü'l-münteha ve onları kaplayan sis perdesini Mekke'nin taşı, toprağı ve ağacıyla sınırlamak batı felsefesinin kapıldığı metafizik korkusu ve düşmanlığının hayaletlerine kendimizi mahkûm etmekle eşdeğer görünmektedir. Albert Einstein'in Batı'nın metafizik korkusu ve düşmanlığını silkelediği bir dünyada bizim kendimizi pozitivizmin kalıplarına mahkûm etmemiz anlaşılır gibi gözükmemektedir (Bertrand Russel'a yazdığı

eleştiri için Bkz. *Batı Felsefe Tarihi 2*, s. 9-16). Cebrail'in kendisi gibi metafizik bir boyutta, evrenin arkaplanını yansıtan görüntüler eşliğinde teşrif ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in ufkunu kaplayan ve müşriklerin de kabullenemeyip tartıştığı olgu bu metafizik görüntülerdi (Bkz. 17/İsra 1, 60). Onun gördüğü her olağanüstü ayeti fizikî bir mecburiyetle izah etmeye çalışan günümüz pozitivistleri de, Cebrail'i görme olgusuna aynı fizikî kurgu içerisinde bir izah getirmek zorunda olduklarını unutmamalılar.

6. Burada sayılan putlar cansız oldukları için isimlerinin de dişil olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Mekkeli putperestler, tıpkı melekler gibi putları da Allah ile aralarında şefaatçi kabul etmektedirler (10/Yunus 18; 39/Zümer 3, 4, 43, 44). Çünkü müşrik Araplar bu üç putun gökte uçan beyaz kuğular (Garânik) olduğunu iddia etmektedirler (İbnü'l-Kelbî, *Putlar*, Ank. 2005, s 27, 28; Taberî, *Camiu'l-Beyan)*. Çünkü o cansız putların içinde cinlerin yaşadığını ve cinlerin Allah'ın oğulları olduğunu (hâşâ), göğe çıkıp meleklerin dünyasından vahiy getirdiklerini sanmaktadırlar. Putların isimleri dişil olsa da içinde yaşadığına inanılan cinleri erkek kabul etmektedirler. Melekleri Allah'ın kızları kabul ederken (ayet 27) erkekleri kendilerine tahsis etmektedirler ki haksız yere yaptıkları bu tasnifte kendilerine seçtikleri erkekler putların içindeki cinler olmaktadır. (72/Cin 1-15; 6/Enam 100; 37/Saffat 149-159). Bazı müşrik topluluklar bu putlara saygı için Safa ile Merve arasında sa'y etmiyorlardı. Allah Rasulü'nün, tartışmaların yaşandığı Kâbe'de, surenin sonundaki secde emrini yerine getirmesi üzerine müşriklerin de secdeye kapandığı, buradan hareketle geçmiş ve günümüz iftiracılarının meşhur "Garânik" (Hz. Peygamber'in putlara secde ettiği) iddiası ortaya atılmıştır (Buharî, Tefsir 53; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

7. Paylaşımın sadece niceliği değil, bizatihi kendisi haksızlıktır; çünkü Allah'ın yarattığı varlıkları Allah ile paylaşmaya kalkıyorlar. Melekleri Allah'ın kızları kabul ederken, erkek çocukları kendilerine yakıştırıyorlar (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). 25. ayette, göklerde ve yerde ne varsa Allah'a ait olduğu açıkça dile getirilmektedir.

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي
شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ
لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ
الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍۜ اِنْ
يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّۚ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ

26. Gökyüzünde nice melekler var ki Allah'ın dileyip razı olduğu kimseye izin vermesi dışında onların şefaati hiçbir yarar sağlamaz.[8] 27. Ahirete inanmayanlar, meleklere kadın isimleri veriyorlar. 28. Oysa onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiçbir gerçeği ortaya koymaz.[9] 29. O hâlde öğüdümüzden[10] yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimseden

الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى
عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾
ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِه۪ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ
اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ اَسَٓاؤُ۫ا بِمَا عَمِلُوا
وَيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾
اَلَّذ۪ينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا
اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ
بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ
فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ
اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾

sen de yüz çevir. 30. Onların ulaşabileceği bilgi bu kadardır. Kendi yolundan sapanları da yolunda yürüyenleri de en iyi bilen Rabbindir. 31. Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır. Fakat kötülük yapanları yaptıklarıyla cezalandırması, iyilik yapanlara da daha güzeliyle karşılık vermesi için Allah'ındır! [11] 32. O iyilik sahipleri, küçük kusurlar dışında büyük günah ve aşırılıklardan kaçınırlar. Rabbinin bağışlaması ise sınırsızdır. Yerden[12] yarattığı zaman da annelerinizin karnında cenin olarak bulunduğunuzda da sizleri en iyi bilen O'dur. Kendinizi temize çıkarmayın; O, sorumlu davranıp kötülükten sakınanları çok iyi bilir.

8. Bu ayet genelde iki ayrı cümleye bölünerek; "Gökyüzünde nice melekler var ki onların şefaati hiçbir yarar sağlamaz. Ancak Allah dileyip razı olduğu kimseye izin verirse başka." şeklinde çevrilmektedir. Oysa böyle bir çeviri cümlenin kastettiği anlamı da parçalamaktadır. Birinci cümle şefaati reddederken ikinci cümle bağımsız bir cümleymiş gibi izin verilmesinden hareketle cevaza dönüştürülmektedir. Meleklerin şefaatine inanan müşriklerin iddiasını reddetmek için gelen ayet, sanki Müslümanlardan bahsediliyormuş gibi şefaatin imkânına dönüştürülmektedir (10/Yunus 18). Oysa rıza ve izin istisnası, müşriklerin şefaat inancını reddeden asıl hükmün gerekçesini açıklama bağlamında gelmiştir (40/Mümin 9). Bu istisnayı bağımsız bir cümleye dönüştürerek hüküm çıkarmak 'müşriklerin bir kısmına şefaat edileceği' anlamını doğurur ki bu açık bir çelişki olur. Geniş bilgi için bkz. 36/Yasin 23; 19/Meryem 85-87. Müminlerin şefaat anlayışıyla ilgili ayetler için bkz. 2/Bakara 254, 255.

9. Cahiliye döneminde ve Kur'an'ın indiği asırda ilim kelimesi, kesin bilgi demekti ve zannın zıddı bir anlamda kullanılıyordu. Ancak cahiliyede ilim atalardan miras alınan kültüre dayanıyordu. İslam bu geleneğin zanna dayalı bilgi teorisini reddederek ilahî ve aklî ölçüleri esas alan yeni bir ilim sistemi inşa etti. Kelimenin anlamı aynıydı. Fakat İs-

lam'ın kavram setiyle girdiği semantik ilişki onu daha tutarlı bir sistemin kesinlik prensibi haline getirdi. Özellikle ğaybî konularda vahiy aklın yol göstericisi, hidayet kaynağı haline geldi (Izutsu, age. s. 99-104).

10. "Zikir" kelimesinin kök anlamı hatırlatmadır. Dolayısıyla uyarı ve öğüt anlamına gelmektedir (bkz. 68/Kalem 51). Burada Allah'ın öğüdü, vahiy, yani Kur'an anlamındadır.

11. Bu ayet, 26. ayetle başlayan hükümlerin açıklamasıdır. Müşrikler; yaratanın Allah olduğuna inanırken meleklerin, cinlerin ve benzeri varlıkların tanrısal özellikler taşıdığına, kendileriyle Allah arasında şefaatçi olduğuna inanmaktadırlar (Izutsu, age. s. 39-42). Bu ayette ise göklerde ve yerde bulunanların, yani melek, cin ve insan gibi aracı varlıkların iyilik ve kötülüğe, ceza ve mükâfata engel olamayacağı dile getirilmektedir. Her şeyin sahibi Allah ise, bu yetkiler de Allah'a aittir; yetkisini kimseyle paylaşmaz; denmek isteniyor.

12. Arz, yeryüzü veya kısaca yer demektir. Topraktan yaratma kastedilmiş olabileceği gibi toprak da dâhil daha geniş bir bileşimden yaratılmış olması dile getirilmiş olabilir. Bazı ayetlerde toprağın dışında su ve benzeri maddeler zikredilmekte (21/Enbiya 30), bazı ayetlerde ise tekil bir 'alaka'dan değil, çoğul bir 'alak'tan bahsedilmektedir (96/Alak 2).

اَفَرَاَيْتَ الَّذ۪ي تَوَلّٰىۙ ﴿٣٣﴾ وَاَعْطٰى قَل۪يلًا
وَاَكْدٰى ﴿٣٤﴾ اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى
﴿٣٥﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا ف۪ي صُحُفِ مُوسٰىۙ
﴿٣٦﴾ وَاِبْرٰه۪يمَ الَّذ۪ي وَفّٰىۙ ﴿٣٧﴾ اَلَّا تَزِرُ
وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۙ ﴿٣٨﴾ وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ
اِلَّا مَا سَعٰىۙ ﴿٣٩﴾ وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى
﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰىۙ ﴿٤١﴾ وَاَنَّ
اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ ﴿٤٢﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ
وَاَبْكٰىۙ ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَاۙ ﴿٤٤﴾
وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٤٥﴾
مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰىۙ ﴿٤٦﴾ وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ

33. Gördün mü sen o yüz çevireni, 34. azıcık verip de cimrilik edeni? 35. Yoksa o, gaybın (görünmezlerin) bilgisine vakıf ve onu görüyor mu?[13] 36, 37. Ya da haber verilmedi mi Musa'nın ve ahdine bağlı kalan İbrahim'in kitaplarında bulunanlar: 38. "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez![14] 39. İnsan için çalıştığından başkası yoktur!" 40. Çalışmaları görülecek 41. ve karşılığı tastamam verilecektir. 42. Sonunda varış Rabbinedir. 43. Güldüren ve ağlatan O'dur. 44. Öldüren ve dirilten O. 45, 46. Atılan bir damladan (sperm) iki ayrı cinsi, erkeği ve dişiyi yaratan O'dur. 47. Yeniden yaratmak da O'na aittir. 48. İnsana zenginlik veren ve gözünü doyuran[15] O'dur.

الْاُخْرٰى ﴿٤٧﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ﴿٤٨﴾
وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهُ اَهْلَكَ
عَادًا الْاُولٰى ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۬ فَمَا اَبْقٰى ﴿٥١﴾
وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ
وَاَطْغٰى ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى ﴿٥٣﴾
فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكَ
تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾ هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى
﴿٥٦﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ
دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ
تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ
﴿٦٠﴾ وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ
وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

49. Şi'ra yıldızının Rabbi de O'dur.[16] 50, 51. Önceki kavimlerden[17] Âd'ı ve Semûd'u helak edip geride bir şey bırakmadı. 52. Onlardan önce Nuh kavmini de helak etmişti ki onlar çok zalim ve azgındılar. 53. Ve altüst olan diğer toplumları da uçuruma yuvarlamıştı.[18] 54. Onların üzerini kapatan nasıl da kapatmıştı! 55. Öyleyse Rabbinin hangi nimetinden (vahyinden) kuşku duyuyorsun? 56. Bu da önceki uyarılar gibi bir uyarıdır. 57. Dehşet günü yaklaştı. 58. Onu Allah'tan başka savacak kimse yoktur. 59. Siz bu sözü mü tuhaf buluyorsunuz? 60, 61. Ağlamıyor, bir de gülüyorsunuz ve gaflet içinde oyalanıyorsunuz! 62. Haydi! Allah için secdeye kapanın ve sadece O'na kulluk edin.

13. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

14. Bu ayet, "Kimse kimsenin günahını çekmez." diye çevrilebilirse de müşriklerin aracı tanrılara günah bağışlama ve şefaat yetkisi tanımalarını reddetme bağlamında kullanıldığı için böyle motamot bir çevirinin anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

15. "Aknâ" kelimesi, mülk sahibi yapmak anlamına geldiği gibi razı etmek anlamına da gelmektedir. Kanaat kelimesiyle hem mahreç, hem de anlam yakınlığı nedeniyle bu anlam tercih edilmiştir. Ayetin geçtiği bağlam bu manayı kuvvetlendirdiği gibi Seyyid Kutup da "Gözünü doyurmak" şeklinde anlamıştır (*Fi Zılali-l Kur'an*).

16. Şi'ra yıldızı, İkizler burcunda, Büyük Köpek takımyıldızında bulunan, gökyüzünün en parlak yıldızıdır. Güneşten 20 kat daha büyük ve 50 kat daha parlak olan bu yıldızın dünyaya uzaklığı, Güneşin dünyaya uzaklığının bir milyon katıdır. Bu yıldız, bazı cahiliye Araplarının tapındığı ilahlardan biridir ve onlara göre bazı önemli olayların habercisidir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Seyyid Kutub, *Fi Zılali'l-Kur'an*). Hz. Peygamber'in dedelerinden olan Ebu Kebşe putları bırakıp Şi'ra yıldızına tapmıştı. Bu nedenle müşrikler Hz. Peygamber'i ona benzeterek İbn Ebi Kebşe lakabını takmışlardı (Azimli, age. s. 377).

17. "el-Ûlâ" evvel kelimesinin müennesi/dişili olup ilk, birinci ve eski anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da asırlar anlamına gelen "karn, çoğulu kurûn" kelimesine bitişerek "el-kurûnü-l ûlâ" şeklinde kullanılmıştır (20/Taha 51; 28/Kasas 43). Bu kullanım söz konusu deyimin ilk ve eski çağlar anlamında kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu ayet, ilk çağlarda yaşayan eski medeniyet sahiplerinden bahsettiği izlenimini uyandırmaktadır. Kur'an, ikinci bir Âd kavminden bahsetmediği hâlde bu deyimi "İlk Âd" diye çevirerek tefsir kitaplarında ikinci bir Âd kavmi arayışına gidilmiştir ki bunun zorlama bir yorum olduğunu düşünüyoruz.

18. Altüst olan toplumlar veya şehirler konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Ancak yaygın kanaat Lût kavmiyle ilgili olduğu yönündedir. "Mü'tefike" kelimesinin "ifk" (iftira) kökünden geldiğine dikkat çeken İbn Atiyye, uydurma düşüncelerle inanç ve ahlâkın altını üstüne getiren toplumları Allah'ın altüst ederek helak ettiği yorumunu yapmaktadır (*el-Muharrer*).

سُورَةُ عَبَسَ ٨٠

24/80 ABESE SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 42 ayettir. Nüzûl sıralamasında Necm suresinden, tertip sırasında Nâziat suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu tevhid, risalet ve tebliğdir. Bundan önce inen surede müşriklerin yüz çevirmesi anlatıldığına göre Hz. Peygamber müşriklerin olumsuz tavrından etkilenmiş olmalı ki Allah onu uyarmaktadır. Surede Hz. Peygamber örneği üzerinden gönüllü ve istekli kimselere öğüt vermenin önceliği, duymak istemeyene ve rahatsız olana öğüt verme konusundaki ısrarcılığın anlamsızlığı vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى ﴿٢﴾
وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىٓ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ
فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ﴿٥﴾
فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى
﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى ﴿٨﴾ وَهُوَ
يَخْشٰى ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ﴿١٠﴾ كَلَّٓا اِنَّهَا
تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ ف۪ي
صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾
بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Surat asıp yüz çevirdi, gözleri görmeyen şahıs yanına geldi diye.[1] 3. Ne biliyorsun, belki o kendini düzeltecekti[2] 4. veya öğüt alacaktı da öğüt ona fayda verecekti! 5, 6. Fakat sen, öğüde ihtiyaç duymayan adamla uğraşıp duruyorsun. 7. Oysa onun düzelmemesinde senin hiçbir sorumluluğun yoktur. 8-10. Fakat sen, Allah'tan korkarak sana koşup gelen kimseden yüz çeviriyorsun. 11, 12. Dikkat et, bu bir öğüttür; dileyen öğüt alır. 13-16. Kutsal, yüce ve tertemiz sayfalarda, sadık ve saygın elçiler[3] elinde bulunan bir öğüt! 17. Kahrolası in-

الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ
خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ
السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ
اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا
اَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِه
﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا
الْاَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾
وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾
وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ﴿٣١﴾
مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ
الصَّٓاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ
﴿٣٤﴾ وَاُمِّه وَاَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِه وَبَنِيهِ
﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُغْنِيهِ
﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ
مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ
﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ
الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

san, ne kadar da nankördür! 18. Hangi nesneden yarattı onu yaratan? 19, 20. Bir damla sudan (sperm) yaratıp hassas bir ölçüyle şekillendirdi. Sonra (hayat) yolculuğunu kolaylaştırdı. 21, 22. Sonra öldürüp mezara koymaktadır. Dilediği zaman da onu tekrar diriltmektedir. 23. Fakat o, Allah'ın emrini yerine getirmedi. 24. O hâlde insan, yiyeceğine bir baksın! 25. Biz düzenli olarak yağmur yağdırıp su akıttık, 26. yeryüzünü işleyip hazır hale getirdik 27-32. ve orada ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytinlikler, hurmalıklar, gür ağaçlı bahçeler, meyveler ve daha nice bitkiler bitirdik; size geçimlik, hayvanlarınıza yem olsun diye. 33-37. Fakat korkunç gürültü geldiği gün kişinin kardeşinden, anne ve babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gündür. O gün herkesin telaşı kendine yeter! 38, 39. O gün, kimi yüzler aydınlık, güleç ve sevinçlidir. 40, 41. Kimi yüzlerse kapkara kesilmiş, üzerini toz duman kaplamıştır. 42. Yoldan çıkmış kâfirler işte onlardır.[4]

4. Yaygın kanaate göre gözleri âmâ olan Abdullah İbn Ümmi Mektum'un gelip soru sormasından rahatsız olan ve suratı asılan, yönünü dönerek müşriklerin ileri gelenlerine tebliğe devam eden Hz. Peygamber'e (s) uyarı olarak geldiği rivayet edilen bu ayetler; Kur'an'ın ilahî bir kitap olduğunun önemli bir kanıtı sayılır. Çünkü hiçbir insan (hâşâ) kendi yazdığı kitapta kendisini azarlamaz. Bu ayetlerin inişinden sonra Hz. Peygamber'in, Abdullah'ın (ra) her yanına gelişinde kendisine "Merhaba, Rabbimin beni kendisi yüzünden azarladığı adam! Bir ihtiyacın var mı?" diye iltifat ettiği ve hal

hatır sorduğu rivayet edilmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Ayrıca ayette, gözlerin kör olmasının insanın kusuru olmadığı, fakat yaklaşımın sakat, kalbin katı, yüreğin kör olmasının insanın kusuru olduğu yönünde genel bir mesaj verilmektedir.

2. "Yezzekkâ" kelimesi, artmak, gelişmek, arınmak, düzelmek ve ıslah olmak anlamlarına gelmektedir. Arınma, ıslah ve gelişme anlamlarını aynı anda ifade etmesi nedeniyle "düzelmek" kelimesiyle çevrilmiştir (87/A'lâ 14).

3. "Sefera" kelimesi, hem kâtip hem de elçi manasına gelmektedir. Ayetlerin açık ifadesinden Levh-i Mahfuz'daki meleklerin kastedildiği anlaşıldığı için kavramsal anlamdaki kâtip kelimesiyle karıştırılmasın diye "elçi" anlamı tercih edilmiştir.

4. Ayette, 'kâfir ve fâcir" kelimelerinin çoğulu kullanılmaktadır. Küfür kelimesi, 17. ayette geçtiği gibi nimete nankörlük etmek ve gerçeği çarpıtmak anlamındadır. Cahiliye döneminde şükrün zıddı olarak kullanılırken Allah'ın ayetlerini, vahyi inkâr etmek anlamında kavramlaşmış ve zaman içerisinde bütünüyle dini ve hatta Allah'ı inkâr etmek anlamında kullanılır olmuştur (Izutsu, age. s. 47-49; 339-344). Oysa kelime, Kur'an'da Allah'ı inkâr etmekten daha çok Allah'a şirk koşarak inanan putperestler için kullanılmaktadır (109/Kâfirûn 1). "Fücur" kelimesi ise kaynağından çıkmak, taşmak ve taşkınlık etmek anlamından hareketle günah işlemek ve dinden uzaklaşmak anlamında kavramlaşmıştır (Bkz. 91/Şems 8). Zemahşerî'ye göre de günahı çoğaltıp taşkınlığı ileri boyutlara taşıyarak küfre vardıranların durumu tasvir edilmektedir (*Keşşaf*). "Fücur" kelimesi bu yönüyle "fısk" kavramına benzemektedir. Çünkü fısk kelimesi Kur'an'da, uzun bir süreç içerisinde farkında olmadan dinden çıktığı hâlde kendilerini hak din üzerinde sananlar anlamında ve daha çok müşrikler ve Kitap Ehli için kullanılmaktadır.

سُورَةُ الْقَدْرِ ﴿٩٧﴾

25/97 KADİR SURESİ

Adını anlattığı kadir gecesinden alan sure 5 ayettir. Nüzûl sıralamasında Abese suresinden, tertip sırasında Alak suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu vahyin indiği geceye kattığı değerdir. Vahyin inişini tasvir eden Necm suresinden bir süre sonra bu surenin gelmesi o dönemde yaşanan tartışmalara ışık tutmaktadır. O surede Hz. Peygamber'in şahid olduğu ayetler tasvir edilerek müşriklerin anlamsız kuruntuları eleştirilmektedir. Bu surede ise Kur'an'ın indiği gecenin bir ömürden hayırlı olduğu dile getirilerek Kur'an'ı okuyup ona tabi olmanın insan hayatına kattığı değer vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِۚ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِۜ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ
اَلْفِ شَهْرٍۜ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ ف۪يهَا
بِاِذْنِ رَبِّهِمْۚ مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ ﴿٤﴾ سَلَامٌۜ هِيَ
حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Biz Kur'an'ı Kadir gecesi[1] indirdik. 2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin? 3. Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. 4. Allah'ın bütün emirlerine dair vahiy (ruh)[2] ile birlikte melekler, O'nun izniyle inerler. 5. Esenliktir o gece, tanyeri ağarıncaya kadar.

1. Çoğu tefsirciye göre Kur'an, Kadir gecesinde ve Ramazan ayında Levh-i Mahfuz'a bütün olarak indirilmiştir. Bazılarına göre ise Hz. Peygamber'e indirilmesi Kadir gecesi başlamış ve 23 yılda tamamlanmıştır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu ayetler indiğinde Kur'an'ın çok az bir kısmı inmiş olduğu için vahyin ilk inişinden söz ettiği daha kuvvetli bir ihtimaldir (İzzet Derveze, *Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması,* İst. 1997, s. 243). Kadir gecesi ve Ramazan ayının kamerî takvime göre senenin bütün ay ve günlerini dolaşmasından hareketle belirgin bir geceden söz edi-

lemeyeceği de düşünülmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). 2. ayette de belirtildiği gibi Hz. Peygamber (as), bu gecenin hangi gece olduğu konusunda net bilgi vermemiştir. Tefsirciler ve hadisçiler de Ramazan'ın hangi günü indiği konusunda da çok farklı günlerden söz etmektedirler (Buharî, *Ezan* 135; Zemahşerî, *Keşşaf;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 216). Ayrıca değer ve şeref anlamına gelen "Kadr" kelimesi gecenin sıfatı değil, vahyin sıfatıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Yani 'kadri yüce bir gece' değil, 'kadrin (değerin) indirildiği gece' anlamında bir isim tamlaması veya izafet terkibidir. Başlıbaşına bir değer olan vahiy o gece indiği için gece değerli olmaktadır. Daha sonra ortaya çıkan kader tartışmalarından dolayı kadir gecesi, kader gecesi gibi anlaşılmış, vahyin içerdiği buyrukların kastedildiği emir kelimesi de kaza ve kaderin belirlenmesi olarak değerlendirilmiştir (4. ayet). Oysa kastedilen Allah'ın vahiy ile indirdiği buyruklardır (44/Duhan 3-6). Dolayısıyla bir geceyi bin aydan, yaklaşık seksen üç yıllık bir ömürden hayırlı kılan şey gecenin kendisi değil, Kur'an'ın o gece inmesidir. 4. ayete bakılırsa Kur'an indikçe melekler inmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın indiği, okunduğu her gece kadir olmaktadır. Bu olayı olmuş bitmiş bir güne indirgemek geceye anlam veren eylemi göz ardı etmekten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de belirli bir geceyi kutlamak bidatlar arasında sayılabilmektedir (Şatıbî'nin görüşü için bkz. *İslam Ans.* "Şatıbî" Maddesi, TDV yayınları, c. 3, s. 373).

2. 'Ruh' kelimesinden kasıt, bazılarına göre Cebrail'dir, bazılarına göre meleklerden bir gruptur (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Saalibî, *el-Cevahir*). Şihab, ruh kelimesinde Cebrail'in kastedilmediği kanaatindedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Muhammed Esed, 16/Nahl 2 ayetini delil getirerek "ruh" kelimesine vahiy anlamı vermektedir. Razî'ye göre 42/Şûrâ 52, 40/Mümin 15 ve 19/Meryem 64 ayetleri de 16/Nahl 2 ayetinin bu anlamını desteklemektedir. Bu ayetler vahyin o gece yazıldığını ve melekler tarafından büyük bir nümayiş ve coşkuyla indirildiğini tasvir etmektedir.

﴿٩١﴾ سُورَةُ الشَّمْسِ

26/91 ŞEMS SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 15 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kadir suresinden, tertip sırasında Beled suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu kâinatı çok boyutlu olarak yaratıp düzenleyen Allah'ın insan ruhunu da düzenlemesidir. İnsanın özgür iradeyle iyiliği veya kötülüğü tercih edecek şekilde yaratılmasının ve bundan dolayı da sorumlu olmasının altı çizilmektedir. Sonuçta kendini ıslah edenin kurtulacağı, nefsini kötülüğe bulayanın da helak olacağı vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا
﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا
يَغْشٰيهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ﴿٥﴾
وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا
سَوّٰيهَا ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ﴿٨﴾
قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ
دَسّٰيهَا ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ﴿١١﴾ اِذِ
انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ
نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Güneşe ve aydınlığına, 2. ona tabi olan aya, 3, 4. güneşi gösteren gündüze, onu örten geceye, 5. gökyüzüne ve onu inşa edene, 6. yere ve onu döşeyene, 7. insana (nefse) ve onu düzenleyene, 8. ona taşkınlık ve sorumluluk kabiliyetini verene[1] andolsun ki 9. kendini ıslah eden kurtulmuş, 10. kötülüğe bulayan hüsrana uğramıştır. 11. Semud kavmi, azgınlık edip yalanladı. 12-13. Hani azılı eşkıyaları kışkırtılmıştı da Allah'ın peygamberi (Salih) onlara "Allah'ın devesine ve onun su içme hakkına sakın dokunmayın!" demişti. 14. Fakat onlar onu yalanladı-

فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ﴿١٤﴾
وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

lar ve deveyi kestiler. Rableri de günahları sebebiyle onları yere geçirip yurtlarını dümdüz etti. 15. Allah, onların akıbetinden endişe edecek değildi!

1. Dilcilerin tespitine göre "nefs" kelimesi, bir şeyin varlığı, hakikati ve zatı demektir. Felsefecilerin ruh, tasavvufçuların kötülük kaynağı olarak lanse ettikleri anlamlar daha sonraki süreçlerde bu kelimeye yüklenmiştir. Burada "takva ve fücur", nefsin iki zıt kabiliyetini ifade etmektedir. Günlük dilde "bozulmak, sapmak, karşı gelmek, muhalefet etmek, yalanlamak, suyun kaynaması, coşması ve şafağın sökmesi" (Ragıb, *Müfredat;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Sarmış, *Rivayet Kültürü,* s. 109-116; 54/Kamer 12) anlamlarına gelen "fücur" kelimesi; "aşırı gitmek, günah işlemek ve iffetsiz olmak" manasında kavramlaşmıştır. İslamî kavramların henüz teşekkül etmeye başladığı bu dönemde ve insanın iyi bir kıvama getirilerek yaratılmasından (fıtratın düzenlenmesinden) bahseden bir bağlamda geçen bu iki kelimeyi tarihsel süreçte kavramlaşmış anlamıyla değerlendirmek isabetli gözükmemektedir. Devamındaki ayetlerde de insanın kendini günaha batırması ve ıslah etmesi söz konusu edildiğine göre "fücur" kelimesinin; nesnel kötülükten ziyade "taşkınlık kabiliyeti veya başıboş potansiyeli" olarak yorumlanması daha makul gözükmektedir. "Takvâ" kelimesinin de sakınma, korunma, kendini kontrol etme gibi sorumluluk kabiliyetini ifade ettiği bilinmektedir (68/Kalem 34). Hamdi Yazır da her iki kelimeyi kabiliyet olarak çevirmektedir (*Hak Dini*). Kötülük veya iyiliğin bizzat kendisini insana Allah'ın ilham ettiğini düşünmek Mürcî bir kader anlayışının ürünüdür. Bu da kaderi reddedenlerin iddiasını tersine çevirmekten ibarettir. (Benzeri bir yaklaşım için bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*).

٨٥ سُورَةُ الْبُرُوجِ

27/85 BURÛC SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 22 ayettir. Nüzûl sıralamasında Şems suresinden, tertip sırasında İnşikak suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konu bakımından Şems suresinin devamı niteliğindedir. Müşriklerin işkencelerine paralel olarak ilahî tehdidin şiddetlendiğini göstermektedir. Müminleri ateş dolu hendeklerde yakıp seyreden eski zalimlerin nasıl helak edildiği örnek verilerek Allah'ın sonsuz güç ve kudreti hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ
﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍۜ ﴿٣﴾ قُتِلَ اَصْحَابُ
الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ
عَلَيْهَا قُعُودٌۙ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ
بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌۜ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا
اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿٨﴾ اَلَّذ۪ي
لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌۜ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا
الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَر۪يقِۜ ﴿١٠﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1-4. Burçlarla dolu gökyüzüne,[1] vaat edilen güne, şahide ve şahid olduklarına andolsun ki kahroldu hendeğin sahipleri! 5-7. Onlar, ateş dolu hendeklerin başına oturup müminlere yaptıkları işkenceyi seyrediyorlardı. 8, 9. Onların Müminlere kin beslemelerinin tek sebebi, müminlerin sadece aziz ve hamde layık olan Allah'a iman etmiş olmalarıydı; göklerin ve yerin hükümranlığı[2] kendisine ait olan Allah'a. O, her şeye şahittir! 10. Mümin erkek ve kadınlara işkence edip de tevbe etmeyenler için cehennem azabı vardır. O yakıp kavuran azap! 11. İman edip

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ
﴿١٢﴾ اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ
الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ
﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ اَتٰيكَ
حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾
بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ
مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ
مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

salih amel işleyenlere ise altların-
dan ırmaklar akan cennetler vardır
ve büyük kurtuluş işte budur! 12.
Rabbinin yakalaması gerçekten çe-
tindir. 13. Yoktan var eden, sonra
tekrar yaratan, O'dur. 14-16. O çok
bağışlayıcıdır, çok sever, yüce
Arş'ın (hükümranlık makamının)
sahibidir[3] ve dilediği her şeyi ya-
par. 17, 18. Sana orduların haberi
geldi mi? Firavun ve Semud ordu-
larının! 19, 20. Kâfirler yalanlamakta
ısrar ediyorlar ama Allah onları
farkında olmadıkları yerden ku-
şatmıştır. 21, 22. Ve o kitap, koru-
nan levhada (Levh-i Mahfuz'da)
bulunan şerefli bir Kur'an'dır.[4]

1. Burçlara sahip gökyüzüne yemin edilmektedir. Genel olarak kalelerin yüksek kulelerine ve gökteki takımyıldızlara burç denmektedir. Tefsircilerin verdiği bilgilere göre güneş sistemine yakın 12 burç (takımyıldız) bulunmaktadır ve güneş her ay bir burcun yakınından geçmektedir. Görmek anlamına gelen şahidlik kelimesinin bu surede dört defa kullanılması dikkate alınırsa gök ehlinin yeryüzünü gözetlemesi anlatılmaktadır. Ateş hendeklerinde müminlere yapılan işkenceyi kale burçlarından seyreden zalimler göğün burçlarından izlenmektedir (Buharî, Tefsir 85). Yaratan ve yarattığı her şeye şahid olan Allah'ın yönlendirdiği ateş, içine atılan Allah'ın Halillerini, İbrahimleri değil de aksine işkencecileri kahretmektedir.

2. Mülk'ün Allah'a ait olmasından kasıt hükümranlığın Allah'a ait olmasıdır. Örneğin Süleyman mülkünden bahseden ayette de Hz. Süleyman'ın hükümranlık ve yetkilerinden bahsedilmektedir (2/Bakara 102).

3. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

4. Levh-i mahfuz korunaklı levha, sayfa demektir. Mahiyeti bilinmemektedir. Müşriklerin "Kur'an'ı cinler veya şeytanlar getiriyor" iddialarına cevap verilmektedir (81/Tekvîr 25; 26/Şuarâ 210-212, 221-223; 80/Abese 13-16).

سُورَةُ التِّينِ ٩٥

28/95 TÎN SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 8 ayettir. Nüzûl sıralamasında Burûc suresinden, tertip sırasında İnşirah suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu vahiy ve insandır. Kadir, Şems ve Burûc surelerinin devamı niteliğindedir. Kur'an'ın önceki vahiylerin devamı olduğu ve insanın en güzel kıvamda yaratılması vurgulandıktan sonra insanın aşağılık hale gelmesiyle vahyin tahrif edilmesi arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالتّ۪ينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ س۪ين۪ينَ ﴿٢﴾
وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ
اَسْفَلَ سَافِل۪ينَ ﴿٥﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ
﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدّ۪ينِ ﴿٧﴾ اَلَيْسَ
اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1-4. İncire, zeytine,[1] Sînâ dağlarına[2] ve bu emin beldeye andolsun[3] ki biz insanı en güzel kıvamda yarattık. 5. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.[4] 6. Ancak, iman edip salih amel işleyenler hariç. Onlar için bitmez, tükenmez bir mükâfat vardır. 7. Öyleyse hangi düşünce sana dini (hesabı)[5] yalanlatabilir? 8. Allah, hükmedenlerin en iyisi değil mi?

1. "Tîn ve Zeytûn" kelimeleri, lâfzî anlamıyla incir ve zeytin meyvesi olarak anlaşılmaktadır. "*Tûr-i Sînâ'dan çıkan bir ağaç daha yetiştirdik ki hem yağ hem de yiyenlere katık olur.*" (23/Müminun 20) ayeti, Sînâ yarımadasının incir ve zeytin bitkilerinin ana vatanı olduğuna işaret olabilir. Bu iki meyve üzerinden insanın rızıklarla beslenmesi ve sürekli yaratılmasına, dikkat çekilmiş olabilir. Çünkü insan vücudu şeker

ve yağları sürekli dönüştürerek kullanmaktadır. Şekeri yağa çevirerek depolarken, yağı şekere dönüştererek enerji olarak kullanmaktadır. Bu iki besinle Sînâ dağı ve emin belde arasında bağlantı kurarak da insanın değer dünyasının aydınlatılıp vahiy yoluyla kıvama erdirilmesine dikkat çekilmiş olabilir. Çünkü zeytinyağı eskiden en kaliteli aydınlatma aracıydı (24/Nûr 35). Ancak, "Sînâ dağları" ve "emin belde" ifadeleriyle bağlantı kurularak bu iki ismin de vahyin gelişine tanıklık etmiş iki yer ismi olduğunu düşünenler olmuştur. Zeytinin, Kudüs'ün doğusundaki Zeytin dağı, "Tîn" kelimesinin ise "Tîn dağı" olduğu söylenmiştir. Ancak "Tîn" dağının yeri konusunda kesin bilgi yoktur. Kudüs'te, Şam'da, Kûfe'de veya Hulvan-Hemedan arasında olduğunu söyleyenler mevcuttur (Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Maverdî, *en-Nüket;* Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*). Kufe ve Hulvan görüşü uzak bulunmuştur. Fakat Kudüs'te olduğu daha yaygın bir kanaattir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Arapça ve diğer Samî dillerde "te" ve "sin" harflerinin birbirinin yerine kullanıldığı iddialarına bakılırsa (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Zebidî, *Tâc*, "Sin" maddesi) Siyon dağı da kastedilmiş olabilir.

2. "Tûr-i Sînîn" ifadesi genel olarak "Sînâ dağı" şeklinde çevrilse de Hamdi Yazır'ın belirttiği gibi "Sînîn" kelimesi; Sînâ değil, Sîn kelimesinin çoğuludur (*Hak Dini*). Tevrat metinlerine göre Kızıl Deniz'e yakın Sûr çölünün sonundaki Elîm ile Sînâ dağı arasında Sîn çölü bulunmaktadır. İsrailoğulları, önce bu çölü geçip Sînâ dağına ulaşmaktadırlar (Çıkış, 16/1; 17/1; 19/1, 2). Kur'an'ın bu dağ için "cebel" değil de "Tûr" kelimesini kullanması tesadüf değildir. Çünkü Tûr, "Sıradağ" anlamında kullanılmaya müsaittir. Toros Dağlarının Asur metinlerinde "Tûr", bazı Türkçe metinlerde "Tor" şeklinde yazılması da bunu desteklemektedir.

3. Emin beldeden kasıt Mekke ve çevresidir. Çünkü "beled" kelimesi çoğuldur; şehir, toprak ve ülkeler anlamına gelmektedir (90/Beled 1-2).

4. Dört önemli yeminden sonra vurgulanan ana konu insandır. İnsanın hâkimler hâkimi Allah'a iman edip salih amel işleyerek şerefli yaratılışını koruma ve geliştirme yerine, en sefil varlıklara tabi olması ve kendini aşağılık hale getirmesi eleştirilmektedir. Bu nedenle Allah, kâfir insanı kendi hâline bırakarak aşağılık bir duruma terk etmektedir. Bazı tefsirciler aşağılık hale gelmekten kurtulanlar (6. ayetteki istisna) ile Asr suresi arasında bağlantı kurarak aşağılıkların cehennemi hak eden kâfirler olduğunu söylemişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bu durumda 4. ayetteki insanın kıvamından kasıt, adaleti ve dengeli yaratılışı olabilir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

5. "Din" kelimesi, inanç ve şeriat anlamına geldiği gibi, hesap/ahiret anlamına da gelmektedir (1/Fatiha 4).

سُورَةُ قُرَيْشٍ ١٠٦

29/106 KUREYŞ SURESİ

Adını ilk ayetindeki Kureyş kelimesinden alan sure 4 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tîn suresinden, tertip sırasında Fil suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konu yönünden Tîn suresinin devamı niteliğindedir. Vahyin Kâbe'yi, Kâbe'nin Mekke'yi emin belde haline getirmesi ve bunun Kureyş kabilesine kazandırdığı saygınlığa dikkat çekilerek Kâbe'nin Rabbine kulluk etmeleri hatırlatılmakta ve o kutsal mekânın müşrikler tarafından putperestlik merkezine dönüştürülmesi kınanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

لِا۪يلَافِ قُرَيْشٍ ١ ا۪يلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَٓاءِ
وَالصَّيْفِ ٢ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ
٣ اَلَّذ۪ٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ
خَوْفٍ ٤

1-3. Kureyş'in güvenliğini sağladığı, kış ve yaz yolculuklarını güvenli hale getirdiği için bu evin[1] Rabbine kulluk etsinler. 4. Onları açken doyuran ve korkudan emin kılan O'dur.

1. Bu sure, hemen arkasından nazil olduğu Tîn suresinin bir devamı ve özellikle Beledü'l-emin (emin bölge) deyiminin bir açılımı gibidir. Kureyş, Hz. İsmail (as) soyundan gelen ve Mekke'de oturan kabilelerin genel adıdır. İlahî dinin en önemli sembollerinden biri olan İbrahim'in evi Kâbe'nin nimetlerinden istifade etmekte fakat bu nimetlerin putlardan kaynaklandığına inanmaktadırlar. Kervanlarına putların yol gösterip koruduğunu iddia ederek onlara ibadet etmektedirler (İbnü'l-Kelbî, *Putlar*). Surede onların bu tutumu eleştirilmekte ve Allah'ın kendilerine olan lütfu anlatılmaktadır. "Îlâf" kelimesinin sözlükte emniyet, güven ve ahid anlamlarına geldiğine bakılırsa bu lütfun sıradan bir lütuf olmadığı anlaşılacaktır.

سُورَةُ الْقَارِعَةِ ﴿١٠١﴾

30/101 KÂRİA SURESİ

Adını ilk ayetindeki Kâria kelimesinden alan sure 11 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kureyş suresinden, tertip sırasında Âdiyât suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konu olarak Şems, Buruc ve Tîn surelerinin devamı niteliğindedir. İnsanın sorumluluğunun altı çizilirken kâfirleri bekleyen azap tasvir edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ
الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ
الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُ
﴿٦﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ
خَفَّتْ مَوَاز۪ينُهُ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

1, 2. Ansızın gelip çatan felaket! Hem de ne felaket![1] 3-5. O felaketi sen ne bileceksin? O gün insanlar, ışığın çevresinde uçuşan küçük kelebekler gibi, dağlar atılmış yün gibi olur.[2] 6, 7. Kimin tartıları ağır basarsa o mesut bir hayat sürer. 8, 9. Kimin tartıları da hafif gelirse onun varacağı yer derin bir uçurumdur![3] 10. O uçurumun nasıl olduğunu sen ne bileceksin? 11. O, kızgın bir ateştir!

1. Şiddetli çarpma, felaket, korkunç gürültü ve olay anlamına gelen "Kâria" kelimesi kıyamet anını tasvir eden bir açıklamadır (Maverdî, *en-Nüket*; Ebussuûd, *İrşad*).

2. Atılmış yün deyimi, çırçırlanmış veya tiftiklenmiş yün anlamındadır.

3. Tartıların ağır veya hafif gelmesi, kötülükler hesaba katılmaksızın sadece iyilikler esas alınarak kullanılmış bir ifade olmalı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fıtratta asıl olan iyilik olduğu için her kötülük, yapılması gereken bir iyiliğin eksikliği anlamına gelmektedir. Çünkü kötülük arızi bir durumdur. Tabiatın boşluk kabul etmemesi nedeniyle iyiliklerin boş bıraktığı yeri kötülük işgal etmektedir.

﴿٧٥﴾ سُورَةُ الْقِيٰمَةِ

31/75 KIYAMET SURESİ

Adını ilk ayetindeki kıyamet kelimesinden ve kıyameti anlatan konusundan alan sure 40 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kâria suresinden, tertip sırasında Müddessir suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konu olarak Kâria suresinin devamı niteliğindedir. İnsanın vahiy karşısındaki sorumsuz tutumu eleştirilerek kıyamette karşılaşacağı gerçekler gözler önüne serilmekte ve kâfirleri bekleyen azap tasvir edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ
بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِر۪ينَ عَلٰٓى
اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ
لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ
﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ
﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ يَقُولُ
الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ
﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍۨ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Yeminler olsun[1] kıyamet gü-
nüne ve kendini kınayan kişiye![2] 3.
Yoksa insan, kemiklerini bir araya
getiremeyeceğimizi mi sanıyor? 4.
Aksine, parmak uçlarına varıncaya
kadar onu yeniden düzenlemeye
gücümüz yeter! 5, 6. Fakat insan,
önündeki gerçeği yalanlar da[3] "Kı-
yamet günü ne zaman?" diye so-
rar. 7-10. Gözlerde şimşek çaktı-
ğında, Ay tutulup Güneşle bir ara-
ya getirildiğinde, insan o gün "Ne-
reye kaçmalı?" der. 11, 12. Hayır!
Kaçacak bir yer yok! O gün varıp
durulacak tek yer, Rabbinin huzu-
rudur. 13. O gün insana yaptığı ve
yapmadığı her şey haber verilir.

الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ
الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصٖيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى
مَعَاذٖيرَهُ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ
بِهٖ ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴿١٧﴾ فَاِذَا
قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ
﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ
الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ اِلٰى
رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ
﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّا
اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقٖيلَ مَنْ رَاقٍ
﴿٢٧﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ
السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ
الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

14, 15. Birtakım mazeretler öne sürse de insan kendinin farkındadır.[4] 16-19. Şimdi sen, kıyameti diline dolayarak hemen kopmasını isteme! O kemiklerin bir araya getirilmesi de onu haber veren kitabın okunması da bize aittir. Biz onu okurken okunuşuna tâbi ol! Sonra onu açıkça ortaya koymak bize aittir![5] 20, 21. Bakın, siz acele gelen(kıyameti)i istiyor, geç gelen(kıyamet)i terk ediyorsunuz![6] 22, 23. Kimi yüzler o gün pırıl pırıldır, Rablerine bakar. 24, 25. Kimi yüzlerse o gün asıktır, nasıl bir felakete uğradığını anlar. 26-30. Sandığınız gibi değil! Can boğaza dayanıp da "Kim iyileştirebilir ki?"[7] diye sorulduğu zaman ve yanındakiler ayrılık vakti olduğunu anlayıp da telaştan ayakları birbirine dolaştığı gün, insanın sevk edileceği yer Rabbinin huzurudur!

1. Yeminin başındaki 'Lâ' harfini 'Hayır' anlamında bir olumsuzluk edatı kabul ederek 'Hayır, yemin olsun' şeklinde bir lafzî tercüme mümkün olmakla birlikte; bu, Türkçede pek alışılmış bir durum değildir. Bu edatın, karşı görüşü reddetmek anlamında kullanıldığı söylenmektedir. Zemahşerî ve Hamdi Yazır'ın da dediği gibi sureler birbirinin devamı mahiyetindedir ve aralarında anlamsal bütünlük ve art ardalık söz konusudur (*Keşşaf, Hak Dini*). Razî, sözün başında böyle bir kullanımın anlamsız olacağı düşüncesindedir. Her ne kadar Razî, "La uksimu" formunun "Kıyamete de, kınayan nefse de yemin etmiyorum" anlamına geldiğini söylese de (*Mefatihu'l-Gayb*) 56/Vakıa 75 ve 76. ayetlerde Kur'an, aynı form için "Bu, büyük bir yemindir" demektedir. Dolayısıyla bu ifadenin vurgulu bir yemin formu olduğu kesin gözükmektedir.

2. "Nefis" kelimesi, Kur'an'da çoğunlukla insanın kendisi, ruhi/psişik yapısı ve kişiliği anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle kişi diye tercüme etmenin daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Kendini kınayan nefis, 14 ve 15. ayetlerde açıklandığı gibi kıya-

mette kendini suçlayan insanlar olabilir. Ayrıca, insanın vicdan sahibi olması ve olumsuz davranışlarını kendisinin kınaması anlamına da gelmektedir. Vicdan, insanın önemli bir boyutudur ve tam bir yaratılış harikasıdır.

3. "Fecera- yefcuru" fiili, taşmak anlamından hareketle sapmak, inkâr etmek anlamlarına gelmektedir. Çünkü aslı kaynamak, yarılmak ve ortaya çıkmaktır. Bu nedenle suyun yerden fışkırması ve sabahın ilk ışıklarının ortaya çıkmasına fecir denmektedir (91/Şems 8). Hatta "inficar" kelimesi, "infilâk" gibi patlama anlamına gelmektedir. Dolayısıyla inkârcılar, "Kıyamet ne zaman?" sorusuyla burunlarının dibindeki gerçeği ortaya çıkarmaya kalkışmaktadırlar. Kur'an bunu, azabı acele isteme olarak değerlendirmektedir (10/Yunus 11, 48-51; 26/Şuara 201-204; 22/Hac 47; 29/Ankebut 53, 54).

4. İnsanın kendisine ait her şeyi ahirette görmesi kastedilmiştir. Bununla birlikte, insanın dünyada işlediği yanlışlara birtakım mazeretler üretmesine rağmen gerçeğin farkında olması ve vicdanının yaptıklarını yalanlaması da ayetin genel kapsamına girebilir.

5. Yaygın anlayışa göre 16-19. ayetler, mu'tarıza yani tire cümlesidir. Vahiy esnasında Peygamber (as) uyarılmaktadır ve böyle bir yorum ayetlerin lâfzî anlamına uygun gözükmektedir (20/Taha 114; Buharî, Tefsir 75). Fakat konu akışı yönünden değerlendirildiğinde Tefsirci Keffal'in görüşü bağlama daha uygun gözükmektedir. Çünkü ona göre bu ayetlerin muhatabı Hz. Peygamber değil, bu ayetleri dinleyen inkârcı kâfirlerdir. Ancak Keffal'in görüşü önemli ipuçları sunmakla birlikte yaptığı yorum bütünlükten uzak görünmektedir. Çünkü ona göre kıyamette amelleri kendisine haber verilen kâfir, mazeret uydurma peşindedir ve uyarılmaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Oysa muhatap, kıyamete gitmiş olan kâfirler değil, kıyameti yalanlayan dünyalı kâfirlerdir. Dolayısıyla 3-6. ayetlerde dile getirildiği gibi kıyamete, yani çürümüş kemiklerin bir araya getirileceğine inanmayanların meydan okurcasına kıyameti bir an önce görme isteği eleştirilmektedir. 16, 20 ve 21. ayetlerde dile getirilen acelecilik de uzun vadede gelecek kıyamete inanmayıp hemen ortaya çıkmasını isteme aceleciliği olabilir (10/Yunus 10 ve 11). "Dilini oynatma!" şeklinde çevrilen ifade ise "Kıyameti diline dolayarak bir an önce gelmesini isteme!" demek istiyor gibidir. Dolayısıyla "Kemikleri toplamak da Kur'an'ı okumak da bize aittir. Kur'an'ın verdiği gaybî haberlerin sonucunu daha sonra göstererek açıklamak da bize aittir." şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü Hasan-ı Basrî'ye göre 19. ayet kıyamette verilecek ceza ile ilgilidir (Maverdî, *en-Nüket*).

6. Bu ayetlerde "peşin olan" dünya; "uzun vadeli olan" ise ahiret olarak değerlendirilmiştir. (17/İsrâ 18). Fakat 16-19. ayetlerle birlikte değerlendirildiğinde kıyamete inanmayanların onu acele istemelerine yöneltilen bir eleştiri olarak değerlendirilebilir: "Siz hemen gelen kıyameti seviyorsunuz, geç geleninden hoşlanmıyorsunuz!" anlamında bir alay ifadesi gibidir.

7. Bu sözü söyleyen, cenazenin yakınları olarak değerlendirilirse ayeti böyle çevirmek daha uygun olur. Şayet soruyu soranın melekler olduğu düşünülürse Hz. Peygamber'e büyücü diyenlerin sorgulanması bağlamında "Büyücü kim?" şeklinde de tercüme edilebilir. (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir*). Çünkü "rakaye" kökünden türeyen "râk" kelimesi; büyücü ve afsuncu anlamına geldiği gibi yükseltmek, geliştirmek ve iyileştirmek anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla her iki çeviri de büyücülüğe cevaz vermek anlamına gelen "Kim afsun yapabilir?" şeklindeki bir çeviriden daha isabetli olur.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ
وَتَوَلّٰى ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰى
﴿٣٣﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ
فَاَوْلٰى ﴿٣٥﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ
سُدًى ﴿٣٦﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى
﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾
فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣٩﴾
اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ
الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

31-33. Ne (bu sözü) tasdik etti, ne de önemsedi.[8] Aksine, yalanlayıp yüz çevirdi. Sonra böbürlenerek taraftarlarının yanına gitti. 34, 35. Sen cezayı hak ettin ve belanı buldun sen![9] 36. İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanıyor? 37-39. O, atılan bir su damlası (sperm) değil miydi? Sonra döllenmiş bir yumurtaya (alaka-embriyo) dönüştü de Allah onu ölçülü bir şekilde yaratıp düzenledi.[10] Ve ondan erkek-dişi iki cinsi meydana getirdi. 40. Bunları yapan Allah, ölüleri diriltmeye kadir değil mi?

8. "Sallâ" fiili, kulun Allah'ın huzurundaki davranışı için kullanıldığında dua etmek, divanına durmak ve namaz kılmak anlamına gelmektedir (87/A'lâ 15). Ancak bu ayette vahiy karşısındaki tutum konusunda ve "tevellâ" (yüz çevirmek) kelimesine zıt bir anlamda kullanılmış olmasından hareketle kelimenin kök anlamını oluşturan saygı, değer verme ve önemseme anlamı tercih edilmiştir (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Ancak bu tecihimiz, Arapçada ve vahiy tarihinde hiçbir karşılığı olmayan "destek verme anlamı üretmekten farklı bir durumdur. Çünkü böyle bir anlamlandırma kelimenin daha yaygın ve baskın olan dua ve ibadet etmek anlamlarına engel değildir, aksine "salât" kelimesinin kök anlamını yakalamamıza yardımcı olmaktadır. Çünkü "salât" kelimesine destek anlamı vererek kavramsal anlamdaki namazı reddetmek, vahyin ve aklın ölçülerine sığmayan yorumlara dayanmaktadır (Hakkı Yılmaz, *İşte Kur'an*, c. 1, s. 235-238). Çünkü namaz 67 yerde ve çoğunlukla zekâtla birlikte icra edilmesi öngörülen bir ibadettir (Sarmış, "*Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine*", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Üstelik

Kur'an, namazı sadece emretmekle yetinmemekte, onu şeklî bir ibadet olarak da tanımlamaktadır. Salât, rukû ile birlikte emredilerek ve kıyam, secde, tahiyyat gibi fiilî içeriğinden bahsedilerek form kazandırılmaktadır (2/Bakara 43, 125; 5/Maide 55; 22/Hac 77; 9/Tevbe 112; 39/Zümer 9; 7/A'raf 29, 206; 48/Fetih 29). Namazda okunan kıraatin ses tonunu ayarlamak bile söz konusu edilmektedir (17/İsra 110). Dahası sadece şekli değil, vakitleri bile belirlenmiş bir namaz söz konusudur (4/Nisa 103; 24/Nur 58; 62/Cuma 9; 50/Kâf 40). Hatta münafıkların namaza tembel tembel kalktığından, infak ederken istemeye isteme verdiklerinden söz edilmektedir (23/Müminun 2; 24/Nur 35-41; 4/Nisa 142; 9/Tevbe 54). "Çünkü namaz, kalbinde huşu olmayanlara ağır gelir." (2/Bakara 45).

9. Tekrarlanan "Evlâ leke fe evlâ" ifadesinin, "veyl" kelimesi gibi beddua, ceza ya da bela çağrısı ve tehdidi olarak kullanılan deyimsel bir ifade olduğu dile getirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb).*

10. "Nutfe", meni ve damla anlamına gelirken; meni, erkeğin erlik suyu anlamında kullanılmaktadır. "Yümnâ" fiili ise meni akıtılması anlamının yanı sıra sınanmak ve denenmek anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle akıtılan meni kastedilmiş olabileceği gibi; meninin bir parçası olan, "ovum"a doğru yarışan ve diğerlerini eleyen sperm de kastedilmiş olabilir (bkz. 96/Alak 2). "Halaka" fiili; örneksiz ve ölçülü yaratmak, var olan bir şeyi başka şekillere sokarak yaratmak anlamlarına gelirken; "sevvâ" fiili, tesviye etmek ve düzenlemek anlamına gelmektedir.

سُورَةُ الْهُمَزَةِ ﴿١٠٤﴾

32/104 HÜMEZE SURESİ

Adını ilk ayetindeki Hümeze kelimesinden alan sure 9 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kıyamet suresinden, tertip sırasında Asr suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konu bakımından Kıyamet suresinin devamı niteliğindedir. Kâfirlerin mala düşkünlüğü, kibirli ve alaycı tavrı eleştirilerek kıyamette karşılaşacakları azap tasvir edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا
وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُ ﴿٣﴾
كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ اَلَّت۪ي
تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ ﴿٧﴾ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ
مُؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Çekiştiren ve alay edip aşağılayanların vay haline! 2. Onlar hiç durmadan servet biriktirip sayar dururlar.[1] 3, 4. Mallarının kendilerini ebedileştireceğini sanırlar ama onlar Hutame'ye atılacaklardır. 5. Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin? 6, 7. Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki insanın can evine işler. 8, 9. Ateş, onların üzerine salıverilmiştir. Uzayıp giden dev parmaklıklar arkasında![2]

1. İlk üç ayette, insanları çekiştirenlerle mal biriktirip sayanların aynı kimseler olması gerekmiyor, fakat burada bahsi geçenler müşriklerin güçlü ve ahlâksız önde gelenleridir.

2. "Mü'sade" kelimesi; kapatılmak, davar ağılı, "alâ" edatıyla salıverilmek, kışkırtılmak anlamlarına gelmektedir. Kale ve zindan kapılarının kaçıp kurtulmaya imkân vermeyen kilitlenme şekline benzetilerek böyle bir ifade kullanılmış olabilir. İnsanları aşağı-

layan zalimlerin ağıllara kapatılmış hayvan muamelesine tabi tutulması anlamlı gözükmektedir. Çünkü hutame kelimesi, hayvan sürüsü, her şeyi kırıp geçiren şiddetli azap ve her şeyi yalayıp yutan obur kişi anlamına gelmektedir. "Amed" kelimesi ise direk, sütun, dayama, damar, kavmin reisi, gazap, hastalıktan bitkin ve zelil düşmüş hayvan anlamlarında kullanılmaktadır. Özellikle "fî" edatıyla kullanıldığında, insanı perişan eden hastalık ve azap anlamına gelmektedir. Dolayısıyla son ayet, "sürüp giden zillet ve ıstırap içinde" anlamını da içermektedir.

﴿٧٧﴾ سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ

33/77 MÜRSELAT SURESİ

Adını ilk ayetindeki Mürselat kelimesinden alan sure 50 ayettir. Nüzûl sıralamasında Hümeze suresinden, tertip sırasında İnsan suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu melekler, kıyamet, dirilme, vahyi yalanlayanlara azap ve helak tehdidi, inananlara müjdedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا
﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا
﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا
﴿٦﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ فَاِذَا النُّجُومُ
طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَاِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾
وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ
اُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ
الْفَصْلِ ﴿١٣﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ
﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٥﴾ اَلَمْ
نُهْلِكِ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِر۪ينَ
﴿١٧﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-7. Andolsun peş peşe gönderilen-
lere,[1] esip savuranlara, dalga dalga
yayanlara, hak ile hükmedip batılı
ayıranlara,[2] kötülükten vazgeçir-
mek[3] veya ihtar etmek için öğüt
verenlere ki ihtar edildiğiniz şey
kesinlikle ortaya çıkacaktır. 8-15.
Yıldızlar söndüğü, gökyüzü parça-
lanıp dağlar savrulduğu ve bütün
elçiler belirlenen günde toplandığı
zaman -ki o, gizliliklerin ortaya çı-
kacağı hüküm günüdür.[4] Hüküm
gününün ne olduğunu sen ne bi-
leceksin?- işte o gün vay haline ya-
lanlayanların![5] 16. Biz öncekileri he-
lak etmedik mi? 17. Sonra gelen-
lere de aynısını yaparız. 18. Biz suç-
lulara böyle yaparız. 19. O gün vay

يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ١٩ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ
مَاءٍ مَهِينٍ ٢٠ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ
٢١ اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ٢٢ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ
الْقَادِرُونَ ٢٣ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
٢٤ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا ٢٥ اَحْيَاءً
وَاَمْوَاتًا ٢٦ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ
شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ٢٧ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ٢٨ اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ
بِهٖ تُكَذِّبُونَ ٢٩ اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذِي
ثَلٰثِ شُعَبٍ ٣٠ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ
اللَّهَبِ ٣١ اِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ٣٢
كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ٣٣ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ٣٤ هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ٣٥
وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ٣٦ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ٣٧ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ
جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ٣٨ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ
فَكِيدُونِ ٣٩ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ٤٠

hâline yalanlayanların! 20. Sizi basit bir sudan yaratmadık mı? 21-23. O suyu belirli bir süreye kadar güvenli bir yere yerleştirip ölçülü bir şekilde yarattık. Ne güzel de planladık! 24. O gün vay hâline yalanlayanların! 25, 26. Yeryüzünü hem ölüler hem de diriler için bir toplanma yeri yapmadık mı? 27. Orada yüce dağlar yaratıp size tatlı sular içirdik. 28. O gün vay hâline yalanlayanların! 29-33. Şimdi gidin yalanlayıp durduğunuz ateşe. Üç katmanlı bir gölgeye gidin! Gölgelendirmeyen ve alevden korumayan gölgeye! Kütük gibi kıvılcımlar saçar ki her biri sarı bir deve gibidir![6] 34. O gün vay hâline yalanlayanların! 35. Bu, onların hiç konuşamayacakları bir gündür. 36. İzin verilmez ki özür dilesinler. 37. O gün vay hâline yalanlayanların! 38. Bugün hüküm günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya getirdik. 39. Eğer bir tuzağınız varsa, haydi tuzak kurun bana! 40. O gün vay hâline yalanlayanların!

1. İlk 6 ayette yemin edilenlerin vahiy veya azap getiren melekler, peygamberler, vahyin bizzat kendisi ve rüzgârlar olduğu yönünde görüşler öne sürülmüş; çoğunluk melek yorumunu tercih etmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Hem 5. ayetteki "zikir, öğüt verme" ifadesinden hem de yeminlerin haberinin kıyamet olmasından yemin edilenlerin vahiy ve azabı getiren Allah'ın orduları olduğu anlaşılmaktadır. Nâziat suresinin ilk ayetleriyle bir benzerlik vardır. Meleklerin şefaat edeceğine inanan müşriklere cevap verilmektedir: Şefaat beklediğiniz meleklerin size ne yapacağını anlaya-

caksınız! (53/Necm 26). Ancak "gönderilen elçiler" ifadesinin genelliği ve 3 ve 4. ayetlerdeki "yaymak ya da ilahî hükmü ortaya koyarak hakkı batıldan ayırmak" ifadelerine bakılırsa risalet sorumluluğunu yüklenen peygamberlerin de (as) ayetlerin içeriğine dâhil olduğu sezilmektedir. Risalet söz konusu olduğunda melek ve peygamberin rollerinin ortak olduğu açıktır.

2. Kur'an'da hükmetmek anlamında "faraka" fiili de kullanılmaktadır. (44/Duhan 4).

3. "Özür" kelimesi, kusur veya günah işlemek, yapılan kötülüğe mazeret göstermek veya kötülüğü mazur görmek anlamındadır. Aynı fiil, ata gem vurmak anlamından hareketle kötülüğe engel olmak anlamında da kullanılmaktadır. Bu kelimeden sonra gelen nezir (uyarı) kelimesi ise öğüt almayanlar için ikaz ve ihtar anlamı içermektedir.

4. Kur'an-ı Kerim, kıyamet günü için "fetih ve fasıl günü" demektedir (44/Duhan 40; 32/Secde 28, 29). Abdullah b. Abbas bu ayetleri delil getirerek "fasıl günü" ifadesini "hüküm günü" şeklinde yorumlamıştır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Kıyamet, Allah'ın kesin olarak haber verdiği görünmez, gaybî bir gerçekliktir. Ortaya çıktığında görünmezlik vasfı ortadan kalkacağı için o gün, bir açılım (fetih veya fasıl) günü olacaktır.

5. Çoğu tefsirciye göre 8-12. ayetlerdeki ifadelerin cevabı zikredilmemiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Fakat bu yorum ikna edici görünmemektedir. Bizim kanaatimize göre hem bu ayetlerin hem de 13 ve 14. ayetlerdeki tire içi cümlenin cevabı, sûre boyunca tekrarlanan 15. ayet olabilir: "O gün, vay haline yalanlayanların!"

6. Maverdî, *en-Nüket*.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾
وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا
هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ
مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

41, 42. Sorumlu davrananlar gölgeliklerde, çeşme başlarında ve canlarının çektiği meyveler arasındadırlar: 43. "Yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiyin, için!" 44. İyilik sahiplerine (muhsinlere) biz böyle karşılık veririz. 45. O gün vay hâline yalanlayanların! 46. Yiyin, faydalanın biraz; sizler suçlusunuz! 47. O gün vay hâline yalanlayanların! 48. Onlara "Rükû edin" denir de eğilmezler! 49. O gün vay hâline yalanlayanların! 50. Bu sözden sonra onlar hangi söze inanırlar?

سُورَةُ قٓ ﴿٥٠﴾

34/50 KÂF SURESİ

Adını ilk ayetindeki mukattaa harfinden alan sure 45 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mürselat suresinden, tertip sırasında Hucurat suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu Kur'an'ı düşünmek ve onunla öğüt vermek, insanın yaratılışı ve gözetim altında tutuluşu, hamd ve tesbihin açıklaması, öldükten sonra dirilme, vahyi yalanlayanlara azap ve helak tehdidi, inananlara müjdedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِۚ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ
جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا
شَيْءٌ عَج۪يبٌۚ ﴿٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًاۚ
ذٰلِكَ رَجْعٌ بَع۪يدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ
الْاَرْضُ مِنْهُمْۚ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَف۪يظٌ ﴿٤﴾
بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي اَمْرٍ
مَر۪يجٍ ﴿٥﴾ اَفَلَمْ يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ
كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
﴿٦﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا ف۪يهَا رَوَاسِيَ
وَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَه۪يجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3 Kâf![1] Bu şerefli Kur'an'a andolsun ki kâfirler, aralarından birinin uyarıcı olarak gelmesine şaştılar da "Bu acayip bir şey! Biz ölüp toprak olduktan sonra tekrar mı dirileceğiz? Bu diriliş imkânsızdır."[2] dediler. 4. Oysa biz, toprağın onlardan ne eksilttiğini biliyoruz. Yanımızda her şeyi muhafaza eden bir kitap vardır. 5. Doğrusu onlar, kendilerine gelen hakkı yalan saydılar. Bu yüzden işleri çıkmaza girmiştir. 6. Üstlerinde duran göğe bakmıyorlar mı? Nasıl bina ettik, nasıl donattık ki onda hiçbir pürüz yoktur! 7, 8. Bakmıyorlar mı yeryüzüne ki Allah'a yönelen her kula bir ibret ve öğüt olsun diye onu döşedik,

وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهٖ جَنَّاتٍ
وَحَبَّ الْحَص۪يدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ
لَهَا طَلْعٌ نَض۪يدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا
بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ
وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ
﴿١٣﴾ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ
كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَع۪يدِ ﴿١٤﴾ اَفَعَي۪ينَا
بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ ف۪ي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ
جَد۪يدٍ ﴿١٥﴾

sabit dağlar yerleştirdik ve orada iç açıcı, türlü bitki bitirdik? 9-11. Kullara rızık olsun diye, gökten bereketli suyu indirip onunla bahçeler ve ekinler yeşerttik. Salkım salkım meyveleriyle birbirine girmiş, uzun hurma ağaçları yetiştirdik. O su ile ölü bir diyara hayat verdik. İşte topraktan çıkış da böyledir! 12-14. Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı,[3] Semud, Âd ve Firavun toplumu, Lût'un kardeşleri, Eyke halkı ve Tubba' kavmi de yalanlamıştı.[4] Onların hepsi Peygamberleri yalancılıkla itham ettiler de sonunda kendilerine ihtar edilen azap gerçekleşti. 15. Biz ilk yaratmada acizlik mi gösterdik ki yeniden yaratma konusunda şüphe ediyorlar?

1. Mukattaa harflerinden olan "Kâf" harfinin anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Kur'an, dönüş ve iade anlamına gelen "rac'un" kelimesini, Allah'ın insanı tekrar diriltmesi anlamında kullanmaktadır (86/Tarık 8). "rac'un baîd" ifadesiyle müşrikler, yeniden dirilmenin imkânsızlığını kastetmiş olmalılar (İbn Kesir, *Tefsir*).

3. Ress halkı konusunda geniş bilgi için bkz. 25/Furkan 38. Ress halkının Semud kavmi veya Medyen halkı olduğuna dair görüşler öne sürülmüşse de buradaki ayetlerde Semud açıkça zikredildiği gibi Eyke, Tubba kavimlerinden de bahsedilmekte ve aynı kaynaklar bu kavimlerin de Şuayb Peygamber'in kavmi olduğunu söylemektedirler. Bu durum söz konusu görüşlerin ne kadar sipekülatif olduğunu göstermektedir. İbn Abbas'a nispet edilen görüşler arasında Ress'in Ad kavmi veya Azerbaycan'da olduğu yönünde iddialar var ki bu Kafkas kavimlerinden Adige/Çerkezlerin sipekülasyona dâhil edildiğini çağrıştırmaktadır. (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Fakat aynı kaynaklarda "Ress" kelimesinin yeryüzündeki derin çukurluk için genel bir anlama sahip olduğu görüşü ve Nuh kavmiyle bu kavmin birlikte zikredilmesi Lut gölünü ve yer aldığı kor çukurunu hatırlatmaktadır. Çünkü Nuh kıssasında adı geçen Tennur'a ait harabeler Kor Çukurunun yanı başında yer almaktadır (Bkz. 11/Hud 40).

4. Tubba' kavmi hakkında bkz. 44/Duhan 37.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ
نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ
الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا
لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ
الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ
﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ
﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ
وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا
فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ
حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ
عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ
﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾
اَلَّذِي جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِي
الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا
اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾
قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ
بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا اَنَا
بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

16. Andolsun, insanı biz yarattık ve kendi kendine ne vesvese verdiğini biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.[5] 17. Sağında ve solunda bekleyen iki alıcı, yaptıklarını kaydediyor. 18. Ağzından hiçbir söz çıkmaz ki yanındaki gözetleyici onu kaydetmiş olmasın 19. Nihayet ölümün dehşeti (yadsınamaz) bir gerçek olarak gelip çökmüştür üstüne. O, senin öteden beri kaçıp durduğun gerçektir. 20. Ve sura üflenmiştir. Vaad edilen gün, işte o gündür. 21. Şimdi herkes, yanında bir zaptiye ve bir şahidle birlikte gelmektedir. 22. Sen bundan gafildin, ama bugün gözlerinden perdeni kaldırdık; artık bakışların keskindir! 23-26. Yanındaki seslenir: "Şu yanımdaki hazır! Atın cehenneme her inatçı kâfiri, hayra engel olan saldırgan şüpheciyi! Allah'la birlikte başka ilahlar edindi. Atın onu dehşet verici azabın içine!" 27. Arkadaşı ise şöyle demektedir: "Ey Rabbim, onu ben azdırmadım. O, zaten derin bir sapkınlık içindeydi."[6] 28, 29. Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Huzurumda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim! Benim katımda söz değiştirilmez ve ben asla kullara zulmetmem."

5. Can damarı olarak da bilinen şah damarı, gırtlağın iki yanından geçen atar damarlardır (aort).

6. Burada tartışanlar, biribirini saptırma görevi üstlenerek şeytanlık eden kâfirlerdir (Buharî, Tefsir 50).

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ
مِنْ مَزِيدٍ ۝٣٠ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ
غَيْرَ بَعِيدٍ ۝٣١ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ
اَوَّابٍ حَفِيظٍ ۝٣٢ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ
بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ۝٣٣
اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ۝٣٤
لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ۝٣٥
وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ
بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ
۝٣٦ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ
قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ۝٣٧
وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ
۝٣٨ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ
۝٣٩ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ
۝٤٠ وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ
قَرِيبٍ ۝٤١ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ
ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ۝٤٢ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ

30. O gün, "Doldun mu?" deriz, cehenneme. "Daha var mı?" der. 31-34. Cennet, sorumlu davranan-lara yaklaştırılmıştır; artık uzak değildir! "Size vaad edilen budur. Allah'a yönelen, O'nu gözeten, görmediği hâlde Rahman'dan korkan ve Allah'a bağlı bir kalp ile gelen herkese! Selametle girin oraya. Bu, ebedîlik günüdür!" de-nir. 35. Orada istedikleri her şeye sahip olurlar. Katımızda fazlası da vardır. 36. Biz onlardan önce ken-dilerinden daha güçlü nice nesil-leri helak ettik ki onlar nice diyar-larda hüküm sürmüşlerdi. Hiç kurtuluş var mı? 37. Şüphesiz ki bunda aklı (kalbi) olan, kulak ve-ren ve görebilen herkes için nice öğütler vardır. 38. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı evrede (günde) yarattık.[7] Fakat bu bizi hiç de yormadı! 39, 40. Onların söylediklerine sabret. Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbinin hamdini tesbih eyle. Geceleyin ve secdelerden sonra da tesbih et.[8] 41. Ve seslenecek olanın yakın bir yerden seslene-ceği güne kulak ver! 42. O gün o sesi gerçek olarak duyarlar. O gün, çıkış günüdür! 43. Biz, öldü-rür ve diriltiriz. Dönüş bizedir! 44. O gün yer yarılıp ansızın üzerle-

وَاِلَيْنَا الْمَص۪يرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ
عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَس۪يرٌ ﴿٤٤﴾
نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَع۪يدِ ﴿٤٥﴾

rinden sıyrılıverir. İşte haşir budur[9] ve bizim için çok kolaydır. 45. Onların ne dediklerini biz biliyoruz ve sen onlar üzerinde zorlayıcı değilsin. O hâlde vaadimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

7. "Altı gün" ifadesi ile bizim bildiğimiz "gün" ölçüsünden ziyade, dünya günüyle bin yıl süren Allah katındaki gün ölçüsünün kastedildiğini sanıyoruz (10/Yunus 3; 32/Secde 5; 22/Hac 47). Ayrıca Yahudilerin Allah için "Yedinci gün dinlendi." iftirası da reddedilmiş olmaktadır.

8. Hamd, Allah'ı övmek, yüceltmek ve hakkını ödemek; tesbih ise O'nun noksanlıktan uzak ve muhteşem sıfatlara sahip olduğuna inanmak ve tenzih etmektir (Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29). "Fe sebbih bi Hamdi Rabbike" kalıbıyla Rabbe yapılan hamdin (namaz vs. gibi ibadetlerin) tenzih edilmesi ve arındırılması istenmektedir (110/Nasr 3). Bu cümleye gramer açısından bakıldığında tümleç, "Rab" ismi değil, "hamd" kelimesidir. Tıpkı "sebbih isme Rabbike'l-A'lâ" (Yüce Rabbin adını tesbih et) ayetinde isim kelimesinin tümleç olması gibi (87/A'lâ 1). Namazın başında okunan "Sübhaneke Allahümme ve bi hamdike..." duasında da; "Ey Allah'ım seni ve hamdini tesbih ederim..." diyoruz. Bundan dolayı "sebbeha" fiilindeki "bi" edatının "ile" anlamında değil, "fi" (de, da) anlamında olduğu düşünülmektedir (Zebîdî, *Tâc*). Ayrıca "sebbeha" fiili, köken itibariyle suda veya boşlukta yüzmek anlamına gelmektedir (36/Yasin 40). Bundan dolayı "Rabbinin hamdini tesbih et" cümlesi "Rabbinin hamdine dal ve yüz." şeklinde de çevrilebilir. Dolayısıyla bu tür ayetlerde hamd etmekten kasıt namazdır; tesbih ifadesi de namazın sadece Allah için kılınması ve şirk bulaştırılmamasıdır. Bu nedenle bu ayetlerdeki vakitler, namaz vakitleri olarak değerlendirilmiştir (Buharî, Tefsir 50; Zemahşerî, *Keşşaf;* Maturidî, *Te'vîlât;* Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Üstelik önem vermek, değer vermek, saygı duymak, tazim ve hamd-ü senâ etmek anlamlarına gelen "salât" kelimesi de bu deyimle paralellik arzetmektedir (32/Secde 15; 2/Bakara 157; 33/Ahzap 42, 43; Alûsî, *Ruhu'l-Maani*).

9. Haşir, bütün insanların kıyamet günü yeniden diriltilip toplanma yerine (mahşere) sevk edilmesidir.

٩٠ سُورَةُ الْبَلَدِ

35/90 BELED SURESİ

Adını ilk ayetindeki beled kelimesinden alan sure 20 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kâf suresinden, tertip sırasında Fecr suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu vahiy ve nübüvvettir. İbrahim ve İsmail Peygamberlerin (as) şehrine yemin ederek insanın yaratılışındaki basitliğe dikkat çeker ve kibirlenmenin temelsizliğine vurgu yapar. Hayat sınavında insanların ikiye ayrılışı tasvir edilerek vahyi yalanlayan kâfirlerin zorbalığı, müminlerin bilinç, sabır ve merhamet temeline dayalı inanç ve ahlakı tasvir edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ١ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا
الْبَلَدِۙ ٢ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ ٣ لَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍۜ ٤ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ
يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ٥ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا
لُبَدًاۜ ٦ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ ٧
اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِۙ ٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ
٩ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ١٠ فَلَا اقْتَحَمَ
الْعَقَبَةَۘ ١١ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُۜ ١٢
فَكُّ رَقَبَةٍۙ ١٣ اَوْ اِطْعَامٌ ف۪ي يَوْمٍ ذ۪ي

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Hayır! Andolsun senin de için-
de yaşadığın bu beldelere. 3, 4. Ba-
baya ve oğula[1] andolsun ki biz in-
sanı aciz bir varlık olarak yarattık.[2]
5. Şimdi o, kendisine kimsenin güç
yetiremeyeceğini mi sanıyor? 6. Yı-
ğınla mal harcadığını söyleyip du-
ruyor. 7. Yoksa kendisini kimsenin
görmediğini mi sanıyor? 8, 9. Biz
ona iki göz, bir dil, iki dudak ver-
medik mi?[3] 10, 11. Evet, biz ona iki
yol gösterdik. Ama o sarp yokuşu
geçmeyi göze alamadı. 12. Sarp
yokuşu geçmeyi sen ne bileceksin!
13-16. Bir köleyi özgürlüğüne ka-
vuşturmak, yanı başındaki bir ök-

مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ اَوْ
مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ
﴿١٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ
﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

süzü veya çaresiz bir yoksulu kıtlık gününde doyurmaktır.[4] 17. Sonra da iman eden, sabır ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır. 18. İşte o insanlar, hayırlı (meymenetli) kimselerdir. 19. Ayetlerimizi inkâr edenler ise hayırsız (meymenetsiz) kimselerdir.[5] 20. Onlar için, kapıları üzerlerine kilitlenmiş bir cehennem ateşi vardır!

1. Peygamberin (as) yaşadığı Mekke'ye ve çevresine yeminden sonra gelmesinden dolayı yemin edilen "Baba ve Oğul"un İbrahim ve İsmail (as) olduğu düşünülmektedir. Devamındaki ayetlerden hareketle bütün ebeveynler ve çocukları da anlama dâhil olabilir.

2. "Kebed" kelimesi, genelde zorluk, sıkıntı ve acizlik anlamlarıyla değerlendirilmiştir. Tabii ki kastedilen, insanın yaratılmasıdır; Allah için hâşâ bir zorluk söz konusu olamaz. İbn Kesir'in öne çıkardığı karın boşluğu görüşü de dikkate değer görünmektedir. Bundan sonra inen Tarık suresinde geçen "Bel ile kaburga kemiği arasında yaratıldığı" ifadesinde olduğu gibi anne rahmi kastedilmiş ve kadını insandan saymayan cahiliye insanına bir ders verilmek istenmiş olabilir. Kelimenin, semanın/uzayın orta yeri anlamına geldiği göz önünde bulundurulursa insanın hiç yokken boşlukta yaratıldığı ve Allah'tan gizli kalamayacağına da işaret edilmiş olabilir.

3. Zavallılığına bakmadan sürekli övünen insana ince bir eleştiri gönderilmekte, iki dudağıyla diline sahip olup iki gözünü ibret nazarıyla kullanması öğütlenmektedir.

4. Bu ayetler, malı sefih hesaplar uğruna değil, hiçbir beklentisi olmadan başkalarının özgürlüğünü sağlamak ve yoksulluğuna son vermek amacıyla harcamanın soyluluk ve erdem olduğunu dile getirmektedir. İslam, köleliği kaldırmayı ve yoksulu doyurmayı bir inanç ve ahlak ilkesi olarak sunmakla ilerde getireceği siyasî ve hukukî hükümlere altyapı oluşturmaktadır (Geniş bilgi için bkz. 4/Nisa 3, 25; 47/Muhammed 4).

5. Arapçada "Eshabu'l-meymene" sağcı ve uğurlu; "Eshabu'l-meş'eme" ise solcu ve uğursuz demektir. (Sarı, *Mevarid*) Türkçe'de ise meymenetliler; sağduyulu, uğurlu, mutlu ve değerli kimselerdir. Meymenetsizler de bu güzel meziyetlerden yoksun, huysuz, hayırsız, sol tarafından kalkmış menfi tavırlı kimselerdir (Duman, *Beyanu'l-Hak;* Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*).

سُورَةُ الطَّارِقِ ٨٦

36/86 TARIK SURESİ

Adını ilk ayetlerindeki Tarık kelimesinden alan sure 17 ayettir. Nüzûl sıralamasında Beled suresinden, tertip sırasında Buruc suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinde inen surelerdendir. Konusu tevhid, nübüvvet ve ahirettir. İnsanların yaratılışı tasvir edilerek kâfirlerin gök cisimleriyle ilgili inanışları eleştirilmekte, Kur'an'ın haber verdiği kıyametin şaka olmadığı vurgulanmakta ve bu gerçekleri kısa süre sonra anlayacakları hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا
الطَّارِقُۙ ﴿٢﴾ اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ ﴿٣﴾ اِنْ كُلُّ
نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ
دَافِقٍۙ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ ﴿٨﴾
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُۙ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا
نَاصِرٍۜ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِۙ ﴿١١﴾
وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِۙ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ لَقَوْلٌ
فَصْلٌۙ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِۜ ﴿١٤﴾ اِنَّهُمْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-4. Gökyüzüne ve onda yol alana andolsun[1] ki -onun ne olduğunu sen ne bileceksin. O karanlığı aydınlatan bir yıldızdır- koruyup gözeteni olmayan hiç kimse yoktur.[2] 5-7. İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratılıp karın boşluğundan (anne rahminden) dünyaya gelmektedir.[3] 8. Allah onu (ahirette) tekrar diriltmeye de kadirdir. 9, 10. Bütün sırlar ortaya döküldüğü gün,[4] insanın ne gücü ne de yardımcısı vardır. 11-14. Yağmur yağdıran göğe, bitki çıkaran yere andolsun ki bu mesaj, hüküm günüyle ilgilidir; hakkı batıldan ayıran bir sözdür ve asla şaka değildir.[5] 15, 16. Onlar bir tuzak kuruyorlarsa

يَكِيدُونَ كَيْدًاۙ ﴿١٥﴾ وَاَكِيدُ كَيْدًاۚ ﴿١٦﴾
فَمَهِّلِ الْكَافِر۪ينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

ben de bir tuzak kuruyorum! 17. Sen, kâfirleri kendi hâllerine bırak ve birazcık mühlet ver onlara!

1. "Tarık" kelimesi, geceleyin doğan yıldız, gece ansızın kapıyı çalan yolcu anlamındadır. 2 ve 3. ayetler yemin edilenin yıldız olduğunu bildirmektedir. Fakat hangi yıldız olduğu konusunda somut bir bilgi verilmemektedir. Bazı tefsirciler onun Zühal, Süreyya veya Kutup yıldızı olabileceği üzerinde durmuş olsa da cins ismi olarak bütün yıldızların kastedilmiş olabileceği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Tarihî bilgilere göre sure, yıldız kaymasına anlam veremeyenlerin soruları üzerine gelmiştir (Firuzabadi, *Tenvir*; Maverdî, *en-Nüket*; *İbn Atıye, el-Muharrer*). Ayrıca yıldız metaforu, Necm suresinin ilk ayetlerinde işaret edildiği gibi ilahî vahyin geliş serüveninin mecazî bir tasviri de olabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).Burada yıldıza yemin edilmesi, evrendeki her şeyin Allah'ın kontrol ve koruması altında olduğuna işaret etmek ve dolayısıyla insanın Allah'ın kontrol ve koruması altında olduğuna dikkat çekmek içindir (4. ayet).

2. Müşriklerin anlamakta zorlandıkları ilahî koruma ve denetime işaret edildiği sezilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Olağanüstü olayları cinlerle, şeytanlarla ilişkilendiren ve hissettikleri korkular karşısında uydurma ilahlara sığınan müşriklere Allah'ın koruması hatırlatılmaktadır (15/Hicr 17; 67/Mülk 5). Çünkü ilk ayetteki yeminin cevabı bu ayettir ve insanın korunmuş olmasından söz etmektedir. Gizli güçlerden, uğursuz saydıkları olay ve olgulardan korkan, gök cisimlerinden ve cinlerden yardım bekleyen müşrik bir topluma karşı açıklama yapılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*;Sa'lebî, *el Keşf*).

3. "Atılan su" ifadesiyle babanın erlik suyu, "bel ile kaburga kemiği arasından" ifadesiyle de annenin karın boşluğu rahim kastedilmiş olmalıdır. Tefsircilerin önemli bir kısmı babanın sulbü ile annenin kaburga kemiklerinin kastedilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*; Ebussuûd, *İrşad*). 6. ayette babanın erlik suyundan bahsedildiğine göre 7. ayette anne rahminin kastedilmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü 7. ayeti, gramatik açıdan 6. ayetin hâli kabul edenler karın boşluğundan çıkanı erkeğin erlik suyu kabul etmişlerdir ki bu kabul edilebilir bir görüş değildir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Çünkü erkeğin erlik suyu karın boşluğunda değil, testislerde üretilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bu durumda 7. ayet, 6. ayetin hâli değil, 5. ayete dönük bir açıklama olabilir (bkz. 90/Beled 4).

4. Sırlardan kasıt dünyada görmek mümkün olmayan gaybî ahiret olgusu ve olaylarıdır. Devamındaki ayetlere bakılırsa Kur'an bu sırlarla dolu kıyametin, hüküm gününün haberi ya da sözüdür. Bu vaadin gerçekleşmesi, somut olarak görülmesidir (Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 77/Murselat 13, 14, 8; 37/Saffat 21; 44/Duhan 40. ayetler). O gün müşriklerin yardımcı ilahları yok olur.

5. Bu ayetlerde anlatılan gökten yağmurun yağması ve yerden bitkinin çıkması olayı ile 5-8. ayetlerde anlatılan erkeğin menisinin anne rahminde ovumla birleşerek çocuğu meydana getirmesi arasında birebir benzerlik vardır. Bitkinin bitmesi ile çocuğun doğumu, toprak olan insanın diriltilip tekrar çıkarılmasına delil getirilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

سُورَةُ الْقَمَرِ ﴿٥٤﴾

37/54 KAMER SURESİ

Adını ilk ayetindeki Kamer kelimesinden alan sure 55 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tarık suresinden, tertip sırasında Necm suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinin sonlarında (yaklaşık 5. yılda) indiği düşünülmektedir (Mevdudî, Tefhim). Konu itibariyle kendisinden önce inen surelerin devamı niteliğindedir. Fakat konuları ele alış ve anlatım üslubu bakımından kendisinden sonra inecek olan surelerin temel karakteristiğini oluşturur. Tevhid, vahiy, nübüvvet, ahiret ve inkârcıların helakini ele alırken önceki inkârcıların kıssalarıyla örneklendirmektedir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i büyücülükle itham etmeye başladıkları bir süreci yansıtmaktadır. Müslümanlarda tarih bilinci oluşturan kıssaların anlatıldığı ilk surelerdendir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ
يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾
وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ
﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاءِ مَا ف۪يهِ
مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ
﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ
نُكُرٍ ﴿٦﴾ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Kıyamet kapıya dayandı ve Ay yarıldı![1] 2. Fakat onlar bir ayeti görseler bile hemen yüz çevirir ve "Bu, süregelen bir büyüdür." derler. 3. (Bak) yalanladılar ve hevalarına uydular.[2] Oysa bütün işler takdir edildiği şekilde yürümektedir.[3] 4, 5. Andolsun onları kesin bir dille uyaran haberler gelmiştir. Son derece hikmetli haberler. Fakat uyarılar kâr etmiyor. 6-8. Sen şimdi onlardan yüz çevir. Kıyameti ilan edecek görevli onlara seslendiği gün, korku dolu gözlerini o görülmemiş man-

الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌۙ ﴿٧﴾
مُهْطِع۪ينَ اِلَى الدَّاعِۜ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا
يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾
فَدَعَا رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾
فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾
وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَٓاءُ عَلٰٓى
اَمْرٍ قَدْ قُدِرَۚ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ
اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَاۚ جَزَٓاءً
لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَٓا اٰيَةً فَهَلْ
مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ
﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ
مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ
عَذَاب۪ي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ ر۪يحًا
صَرْصَرًا ف۪ي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّۙ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ
النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾
فَكَيْفَ كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

zaraya açarlar. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi kabirlerden çıkarlar! Kâfirler, kendilerine seslenene doğru başlarını çevirip şöyle derler: "Bu çok çetin bir gün!" 9, 10. Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanlamıştı. Kulumuzu yalan söylemekle itham ettiler ve 'Ona, cin musallat olmuş.' dediler. Nuh, baskıya maruz kaldı ve Rabbine, "Ben yenildim, bana yardım et!" diye yalvardı. 11. Biz de her yanı sele veren sularıyla göğün kapılarını açıverdik. 12. Yeryüzünü kaynayan gözelere çevirdik. Bütün sular, takdir edildiği şekilde birleşiverdi! 13. Nuh'u çivilerle tutturulmuş tahtalardan ibaret bir gemide taşıdık. 14. Gemi, inkâr edilen o kişiye (Nuh'a) verdiğimiz bir ödül olarak gözlerimizin önünde akıp gidiyordu. 15. Andolsun, onu bir ayet olarak geride bıraktık, ibret alan yok mudur? 16. Bakın, benim azabım ve uyarılarım nasılmış! 17. Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt almanız için kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur? 18. Âd kavmi de yalanlamıştı. Bakın, benim azabım ve uyarılarım nasılmış! 19. Onların üzerine kâbus gibi çöken ve günlerce süren[4] o dehşetli kasırgayı gönderdik. 20. İnsanları sökülmüş hurma kütükleri gibi savuruyordu. 21. Bakın, benim azabım ve uyarılarım nasılmış! 22. Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt almanız için kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur?

1. Yaklaşma anlamındaki "ıkterebe" fiili, deyimsel olarak "evin yakınına konmak" anlamına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket*) ve Türkçedeki "kapıya dayanmak" deyimine benzemektedir. Kıyametin yaklaşması ve ayın yarılması arasındaki ilişki ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Tefsircilerin çoğu, "Ay yarıldı." ifadesini geçmiş zaman kipi olmasından hareketle Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiş bir mucize olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bu tür bilgiler ilk dönem siyer kaynaklarında yer almamaktadır; sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır (Azimli, age. s. 155, 169). Hasan-ı Basrî ve Atâ gibi tabiî neslinden olan alimler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bazıları bu ifadenin Ay'ın aydınlatması veya bir işin açığa çıkması anlamında bir deyim olduğunu düşünürken, bazıları gerçek bir yarılmanın kıyametten önce gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Karşı düşüncede olanlar da bu görüşe yer vermekte fakat ayetin bağlamına uymayacağı gerekçesiyle reddetmektedirler (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Oysa aynı itiraz onların savunduğu düşünceye de yapılabilir. Çünkü Tavus b. Keysan'ın dile getirdiği gibi geçmişte Ay'ın yarılmasının kıyametin yaklaşmasına delil olabilmesi için "Ay'ın yarılması" ifadesinin başta zikredilmesi gerekirdi. Oysa ayet kıyameti başa almıştır ve bu da kıyamette gerçekleşeceğine çok önemli bir delil olabilir (Sa'lebî, *el-Keşf*). Ayrıca Kur'an'a göre Ay'ın ayet (mucize) olması için illa yarılması gerekmiyor; yarılmadan gökyüzünde normal gözükmesi de Allah'ın ayeti olmasına yetmektedir (41/Fussilet 37). Belli ki Allah'a özgü ayetin yerine Mucize kelimesi kullanılınca Peygambere özgü hale getirilmesi kolay hale gelmektedir. Dolayısıyla kıyamet geldiğinde gök yarılıyor ve yıldızlar toz duman olup savruluyorsa (82/İnfitar 2), Ay'ın yarılması bu olacakların ilki olabilir. Ayrıca ayet, bu olayı Hz. Peygamber'in mucizesi olarak sunmamaktadır. 2. ayete bakılırsa "ayet" kelimesi nekredir ve belirli bir mucizeden değil, görecekleri herhangi bir ayetten bahsetmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Bundan dolayı yaygın görüşü savunmak zorunda hisseden bazı yorumcular, ilgili ayette mucizenin kastedildiğinin bilinmediğini söylemektedirler. Ay'ın yarılmasıyla ilgili ifadenin peygamberlik nurunun ortaya çıkması anlamında sembol olduğunu savunan Muhiddin İbn Arabî, söz konusu ifadede Allah'ın, yarılma mucizesini kastettiğinin bilinmediğini söylemiştir. Sonradan ortaya çıkmış cumhurun görüşünü koruma adına Tabiîn neslinin güçlü temsilcisi Hasan-ı Basrî'nin görüşünü sapkınlıkla niteleyen Hamdi Yazır, ne hikmetse ibn Arabî'nin sembolizm yorumu karşısında özür dileyici bir tutum sergilemektedir (*Hak Dini*). Baskı gruplarının oluşturduğu hissiyatın, sonraki dönem uleması nezdinde cumhur kavramıyla eşdeğer hale geldiği ve tefsircileri etkilediği sezilmektedir.

2. Hevaya uymak, insanın vahiyden yüz çevirip kendi uydurduğu boş kuruntuları gerçek sanması ve ona uyması anlamına gelmektedir (53/Necm 3).

3. "Müstekırrun" kelimesi istikrarlı olmak ve bir işin kararlaştırıldığı şekilde gerçekleşmesi anlamındadır. Özellikle kıyamet vb. gayb haberleri için kullanıldığında bu kelime, olayların vakti geldiğinde planlandığı şekilde gerçekleşmesi ve en ufak bir sapma göstermeden planın işlemesi anlamına gelmektedir (Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Aynı ifade 38. ayette de geçmektedir. Allah'ın ihtarlarını yalan ve büyü kabul

edenlere "Benim uyarılarım ve azabım nasılmış?" (16, 21, 30, 39 ayetler) şeklinde cevap verildiği gibi bu iki ayet, ilahî sözün (vaadin) somut bir olay olarak ortaya çıkacağını dile getiren bir ilke gibidir. Allah'ın hassas ölçülerle yaptığı takdirin anlık bir göz kırpma hızında gerçekleşmesinden bahseden 49 ve 50. ayetler de bu ilkeyi daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4. Bu ayette gün kelimesi tekil kullanıldığı hâlde süreklilik anlamındaki "müstemirr" kelimesinin nitelemesiyle "günler" diye çevrilmiştir. Ayrıca, 41/Fussilet 16. ayette aynı olayın günlerce sürdüğü dile getirilmektedir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُٓوا اَبَشَرًا مِنَّا
وَاحِدًا نَتَّبِعُهُٓ اِنَّٓا اِذًا لَفٖي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ
﴿٢٤﴾ ءَاُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ
كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ
الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ﴿٢٦﴾ اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ
فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ
اَنَّ الْمَٓاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ
﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابٖي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشٖيمِ
الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ
فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ
بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّٓا
اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةً مِنْ
عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزٖي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ
اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ

23. Semud kavmi de uyarıları yalanladı. 24, 25. "Bizim gibi bir insanın peşinden mi gideceğiz? O takdirde biz sapkın ve çılgın bir duruma düşeriz. Öğüt aramızdan ona mı verildi? Üstelik o, yalancının, fesatçının biridir." dediler. 26. Yarın onlar, yalancının, fesatçının kim olduğunu anlayacaklar! 27. Biz onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderiyoruz. Gözle onları ve sabret! 28. Onlara deve ile aralarında suyun taksim edildiğini ve sırayla su içeceklerini haber ver! 29. Hemen gidip elebaşılarını çağırdılar. O da kılıcını çekip deveyi kesiverdi. 30. Bakın, benim azabım ve uyarılarım nasılmış! 31. Biz onların üzerine korkunç bir gürültü gönderdik de hayvan ağılında çiğnenmiş samana döndüler. 32. Andolsun biz Kur'an'ı öğüt almanız için kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur? 33. Lût'un kavmi de uyarıları yalanladı. 34, 35. Biz de onların üzerine taş yağdırdık. Lût'un ailesi hariç. Tarafımızdan bir nimet olarak onları seher vakti kurtardık. Biz, şükredenleri işte böyle ödül-

رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِه۪ فَطَمَسْنَٓا اَعْيُنَهُمْ
فَذُوقُوا عَذَاب۪ي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ
بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَاب۪ي
وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ
مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾

lendiririz. 36. Andolsun Lût, kendilerini şiddetli azabımıza karşı uyardı. Fakat onlar, uyarıları kuşkuyla karşıladılar. 37. Lût'un misafirlerinden murat almak istediler. Biz de onların gözlerini kör ettik. Haydi, tadın azabımı! O uyarıldığınız gerçekleri! 38. Andolsun, kararlaştırılan o azap, onları sabah erkenden yakalayıverdi. 39. Şimdi tadın azabımı, o uyarıldığınız gerçekleri! 40. Andolsun, biz Kur'an'ı öğüt almanız için kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur?

وَلَقَدْ جَٓاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَز۪يزٍ مُقْتَدِرٍ
﴿٤٢﴾ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُو۬لٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ
بَرَٓاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَم۪يعٌ
مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ
﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى
وَاَمَرُّ ﴿٤٦﴾ اِنَّ الْمُجْرِم۪ينَ ف۪ي ضَلَالٍ
وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلٰى
وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ اِنَّا كُلَّ
شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا
وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَٓا
اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ

41. Firavun toplumuna da uyarılar gelmişti. 42. Bütün ayetlerimizi yalanladılar. Biz de onları güçlü bir hükümdarın yakalayışıyla yakaladık.[5] 43. Yoksa sizin kâfirleriniz onlardan daha mı üstün! Yoksa kitaplarda sizin için bir kurtuluş fermanı mı var![6] 44. Yoksa "Biz muzaffer bir topluluğuz." mu diyorlar? 45. O topluluk yakında hezimete uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar. 46. Onlar için belirlenen vakit, kıyamet saatidir! O süreç, gerçekten korkunç ve acıdır. 47. Suçlular sapkınlık ve çılgınlık içerisindedirler. 48. Yüzüstü cehenneme sürüklendikleri gün onlara, "Ateşin dokunuşunu tadın!" deriz. 49. Biz her şeyi bir ölçü ve plana göre yarattık. 50. Bizim emrimiz anlık bir göz kırpma eylemi gibidir. 51. Daha önce biz, sizin

فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ
مُسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ
وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ
مُقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

benzerlerinizi helak ettik; öğüt alan yok mudur? 52, 53. Onların yaptıkları her şey kitaplarda yazılıdır. Büyük küçük ne varsa hepsi satır satır yazılmıştır. 54, 55. Sorumlu davrananlar cennetlerde, ırmak kenarlarında ağırlanırlar. Her şeye hâkim olan Hükümdarın huzurunda, sadakat meclisinde![7]

5. "Aziz" kelimesi, Kur'an'da hükümdar veya yönetici anlamında kullanılmaktadır (12/Yusuf 78). Ayrıca, 55. ayette Allah Teâlâ kendisinden "Muktedir Melik" diye söz etmektedir. Bunun Türkçe karşılığı "iktidar sahibi kral" ifadesidir ki evrenin sahibi, tek otoritesi anlamında mecâzî bir ifadedir.

6. Berat kelimesi; kusurlardan ve suçlardan azade olmak, suçsuz bulunmak ve kurtulmak veya bu suçsuzluğu kanıtlayan belge anlamına gelmektedir. Burada da bu anlamda kullanılmıştır.

7. Bu cümlede iki önemli terkip yer almaktadır. Birincisi, "Muktedir Melik" ifadesidir; güçlü hükümdar demektir ve mutlak hükümranlık sahibi Allah kastedilmektedir. Dünyada Allah'ın çağrısına uyan ve O'ndan yana tavır koyanların ahirette O'nun huzurunda şeref konuğu olarak ağırlanacakları müjdelenmektedir. İkincisi bu terkibi açıklayan "Sadakat meclisi" deyimidir; doğruların yer aldığı meclis anlamına gelebileceği gibi bütün gerçekliği ile (hakkalyakîn) ortaya çıkan meclistir. Çünkü onu hak sözüyle vaat eden Allah'tır; onu tasdik edenleri ve bu va'de sadık kalanları orada karşılamaktadır. O meclis, bir anlamda yok olma ihtimali olmayan güvenli bir makamdır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir;* ayrıca bkz. 17/İsra 80; 10/Yunus 2, 93). Fakat bu deyim, vahyi inkar ve tasdik bağlamında geldiği için, Allah'ın va'dini tasdik edip sadakat gösterenlere ödül ve onurlandırma olarak böyle isimlendirilmiş olmalıdır. Dolayısıyla "Sadıklar meclisi" diye de çevrilebilir.

٣٨ سُورَةُ صٓ

38/38 SÂD SURESİ

Adını ilk ayetindeki Sâd harfinden alan sure 88 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kamer suresinden, tertip sırasında Saffat suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin birinci evresinin sonlarında indiği düşünülmektedir. Konuları ele alış ve anlatım üslubu bakımından bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet, ahiret ve inkârcıların helakini ele alırken önceki inkârcıların kıssalarıyla örneklendirmektedir. Hz. Âdem kıssası örneğiyle tevhid dininin insanlık tarihiyle yaşıt olduğunu vurgulayarak şirkin temelsizliğini ve asılsızlığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle A'raf suresini müjdeleyen bir nitelik arzetmektedir. Müminlere yardım vaat ederek nasıl davranmaları gerektiğini öğütlemektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذٖينَ
كَفَرُوا فٖي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حٖينَ مَنَاصٍ
﴿٣﴾ وَعَجِبُوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ اَجَعَلَ
الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ
﴿٥﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا
عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Sâd![1] Şu öğüt dolu Kur'an'a andolsun[2] 2. Aksine kâfirler, güçlerine güvenerek kibirlenmekte ve taşkınlık etmektedirler. 3. Oysa kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik de feryat ettiler. Fakat artık, vakit çok geç idi! 4, 5. Kâfirler, kendi aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da "Bu, yalancı bir sihirbazdır; bütün tanrıları tek tanrıya mı dönüştürdü?[3] Bu gerçekten tuhaf bir şeydir!" dediler. 6-8. Elebaşıları harekete geçip "Yürüyün, tanrılarınız için direnin. Sizden istenen

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِۚ اِنْ هٰذَٓا
اِلَّا اخْتِلَاقٌۚ ﴿٧﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ
بَيْنِنَاۜ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِيۚ بَلْ لَمَّا
يَذُوقُوا عَذَابِۜ ﴿٨﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ
رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِۚ ﴿٩﴾ اَمْ لَهُمْ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ
مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ
قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِۙ ﴿١٢﴾
وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِۜ اُولٰٓئِكَ
الْاَحْزَابُ ﴿١٣﴾ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

budur. Biz bundan önceki dinde (millette) böyle bir şey duymadık. Bu sadece bir düzmecedir. Öğüt aramızdan ona mı indirildi?" dediler. Hayır! Onlar öğüdümden kuşku duyuyorlar. Ama onlar, henüz azabımı tatmadılar! 9, 10. Yoksa izzet ve lütuf sahibi Rabbinin rahmet hazineleri onların elinde mi? Ya da göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı onlara mı ait? Öyleyse araç gereç bulup da göğe yükselsinler![4] 11. O ordu, yenilgiye mahkûm, derme çatma müttefik güçlerden oluşmaktadır. 12-14. Onlardan önce Nuh ve Ad kavmi, dağ gibi anıtlara sahip Firavun,[5] Semud ve Lût kavmi, Eyke halkı da yalanlamıştı. Onlar da müttefik güçlerdi. Ama sadece peygamberleri yalanlamada müttefik! Fakat hepsi de cezayı hak ettiler![6]

1. Mukattaa harflerinden olan "Sâd" harfinin anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Kur'an'ın sıfatı olarak gelen zikir kelimesine, şeref, öğüt, açıklama ve önceki kitapların ve milletlerin anıları gibi anlamlar verilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir*). Kâf ve Nûn harfleriyle başlayan surelerin ilk ayetlerinde de aynı şekilde Kur'an'a ve onun tarihi arkaplanına gönderme yapılmaktadır.

3. Cümledeki soru, "Bu sihirbaz, tanrıları tek tanrıya mı çevirdi?" anlamında alaylı bir sorudur. "Tanrıları tek Allah mı yarattı?" anlamında öğrenme amaçlı bir soru değildir.

4. Ayetin orijinalinde "Sebeplerle yükselsinler." ifadesiyle inkarcılara birtakım araçlar bularak göğe tırmanmaları ve Allah'ın katına erişip vahyin kime geleceğine, peygamberin kim olacağına dair kararı değiştirmeleri teklif edilerek meydan okunmaktadır.

5. "Zü'l-evtad" deyimi için bkz. 89/Fecr 10.

6. 11-14. ayetlerde, Hz. Peygamber'i küçümseyen kibirli müşrikler topluluğunun durumu tasvir ediliyor. Onların müttefik güçlerine örnek olarak önceki kavimlerin sadece peygamber karşıtlığında birleşen, dolayısıyla dağılmaya mahkûm olan ordularının gerçek durumu anlatılmaktadır. Birbirlerine inancı ve güveni olmayan kalaba-

lıkların aksine, kıyameti görebilen derin bir ufuk ve inanç temeline dayanan kalıcı birlikteliklerin önemli olduğunu vurgulayan ayetler, kendilerini sayıca az görerek üzülen müminlere ümit vermektedir.

وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا
مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا
قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اِصْبِرْ عَلٰى مَا
يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُ۫دَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُٓ
اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ
يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِۙ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ
مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُٓ اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ
وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾
وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِۢ اِذْ تَسَوَّرُوا
الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُ۫دَ فَفَزِعَ
مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا
عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا
تُشْطِطْ وَاهْدِنَٓا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾
اِنَّ هٰذَٓا اَخ۪ي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ
نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي
الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ
نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِه۪ۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ
الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغ۪ي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَل۪يلٌ مَا

15, 16. Bunlar da ancak aman vermeyen şiddetli bir gürültüyü bekliyorlar ve "Rabbimiz, bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver!" diyorlar. 17. Onların söylediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davut'u düşün. O, Allah'a gönülden bağlıydı. 18, 19. Dağları ve sürüler hâlinde kuşları onun emrine amade kılmıştık. Sabah akşam onunla birlikte tesbih ediyorlardı. Hepsi de ona gönülden bağlıydı.[7] 20. Hükümdarlığını kuvvetlendirmiş, kendisine hikmet ve güzel konuşma yeteneği vermiştik. 21, 22. Sana şu aralarında anlaşamayan davacıların haberi geldi mi? Hani surlardan aşıp Davut'un huzuruna girmişlerdi de Davut onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine haksızlık eden iki davalıyız. Aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme ve bize doğru yolu göster" demişlerdi. 23. Onlardan biri şöyle dedi: "Bu kardeşimdir. Onun doksan dokuz, benimse bir tek koyunum var. Bu sebeple bana 'Koyununu benim koyunlarıma kat (bakımını bana bırak!)' dedi ve sözleriyle beni ikna etti."[8] 24. Davut: "Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana gerçekten haksızlık etmiş. Nice ortaklar vardır ki birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Ancak

هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ
وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ
وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يَا
دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ
فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى
فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا
نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

iman eden ve salih amel işleyenler hariç. Onlar da ne kadar azdır."[9] dedi. Davut kendisini denediğimizi anladı, hemen Rabbine istiğfar etti. Secdeye kapandı ve Allah'a boyun büktü.[10]
25. Biz de o konuda kendisini bağışladık.[11] Katımızda onun güzel bir akıbeti ve güzel bir makamı vardır.
26. (Dedik:) "Ey Davut! Biz seni yeryüzünde hükümdar (halife) yaptık.[12] İnsanlar arasında adaletle hükmet, hevâya (his ve kuruntulara) uyma. Bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle çetin bir azap vardır."

7. Bu ayetler, Hz. Peygamber'e ve onun ümmetine çok açık bir mesaj içermektedir: Sabret ve güçlü kulumuz Davut'u düşün! O Allah'a boyun eğmişti; dağlar, taşlar, kuşlar da ona boyun eğmişti. Allah'a boyun eğene, mahlûkat boyun eğer!

8. Davalının isteği, koyunun bakımının kendisine verilmesi şeklinde "ekfilnîha" ifadesi ile dile getirildiği için gasp muamelesi görmesini gerektirecek açık bir durum gözükmemektedir. Ebu Aliye'nin bu kelimeyi bir kimsenin malına emaneten bakmak, kefaletini üstlenmek anlamında değerlendirdiği bilinmektedir (Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir*). 26. ayette yer alan "Adaletle hükmet, hevâya uyma! O seni Allah'ın yolundan saptırır." ifadelerine bakılırsa, Davut peygamberin, bu sınavda her iki tarafı dinlemediği, niyet okumaya çalıştığı ve önyargıyla karar verdiği ve sonra da tevbe ettiği anlaşılmaktadır (Kutup, *Fî Zılâl*).

9. Özünde iman ve salih amel barındırmayan ortaklıkların düşmanlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bu örneğin, peygamberlere düşmanlıkta birleşen müttefik orduların sonuçta dağılacağına dair yukarıdaki hükme ve devamında anlatılan cehennemliklerin tartışmasına gönderme yaptığını düşünüyoruz.

10. Çoğu ulema bu ayetin secde ayeti olduğuna hükmetmiş ve tilavet secdesini farz olarak değerlendirmişse de İbn Abbas bunu farz olarak değerlendirmemiştir. Nahl 49. ayet konusunda Hz. Ömer de benzeri bir değerlendirmede bulunmuş ve secde edenin isabet ettiğini, etmeyene bir günahın olmadığını söylemiştir (Erul, *Sahabenin Sünnet anlayışı*, s. 289, 290). Dolayısıyla Allah'ın ayetleri okunduğunda etkilenerek secde yapmanın sünnet veya nafile olarak değerlendirildiği açıkça anlaşılmaktadır. Önemli olan insanın içinden gelerek yapmasıdır.

11. Bağışlanan suç açıktır (bkz. 8. dipnot). Kıssayı bağlamından kopararak İsrailiyat hikâyeleriyle bulandıranlar olmuştur. Düşmanlarının Davut Peygamber'e yaptığı iftiraları muharref Tevrat efsanelerinden alıp bu ayetlerin altına tefsir diye yazmak uygun düşmemektedir (Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 287-304). Bu söylentilerin Davud Peygamber'e (as) iftira olduğunu düşünen Hz. Ali'nin (ra), bu söylentileri dile getirenlere 160 değnek vuracağını söylemesi, İsrailiyat rivayetlerinin o dönemde İslam kültürüne sızmaya başladığını göstermektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

12. Halife yapmak, burada hükümdar yapmak anlamına geldiği gibi yeryüzünde Allah'ın hükümlerini uygulamak için seçilmiş özel bir temsilci (elçi) anlamını da içermiş olabilir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
بَاطِلًاۜ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۚ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُوا مِنَ النَّارِۜ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِد۪ينَ فِي
الْاَرْضِۘ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّق۪ينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾
كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُٓوا اٰيَاتِه۪
وَلِيَتَذَكَّرَ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا
لِدَاوُ۫دَ سُلَيْمٰنَۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُٓ اَوَّابٌۜ ﴿٣٠﴾
اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُۙ
﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنّ۪ٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ
ذِكْرِ رَبّ۪يۚ حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾
رُدُّوهَا عَلَيَّۜ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ
وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا
عَلٰى كُرْسِيِّه۪ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ
رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي وَهَبْ ل۪ي مُلْكًا لَا يَنْبَغ۪ي

27. Biz yeri, göğü ve ikisi arasındakileri, batıl (anlamsız) bir şey olarak yaratmadık.[13] O kâfirlerin zannıdır. Vay o kâfirlerin ateşteki hâline! 28. Biz iman edip salih amel işleyenlerle yeryüzünde bozgunculuk yapanları bir tutar mıyız? Sorumlu davrananlarla taşkınlık edenleri bir tutar mıyız? 29. Bu mübarek kitabı sana, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik. 30. Davut'a Süleyman'ı armağan etmiştik. O, Allah'a gönülden bağlı ne güzel kuldu. 31-33. Akşamüstü, dörtnala koşan sülün gibi atlar kendisine göründüğünde "Ben malın güzelliğini Rabbimi hatırlattığı için seviyorum." derdi. Gözden kaybolduklarında ise "Onları bana getirin!" der ve atların boyunlarını, baldırlarını okşardı. 34, 35. Biz Süleyman'ı imtihan edip makamına bir ceset getirdik.[14] Sonra bize yöneldi ve şöyle dua etti: "Rabbim, beni bağışla ve bana benden sonra kimseye nasip olmayacak bir hü-

لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدٖيۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ
﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرّٖيحَ تَجْرٖي بِاَمْرِهٖ رُخَاءً
حَيْثُ اَصَابَۙ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطٖينَ كُلَّ بَنَّاءٍ
وَغَوَّاصٍۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰخَرٖينَ مُقَرَّنٖينَ فِي
الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَٓاؤُ۬نَا فَامْنُنْ اَوْ
اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا
لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾

kümranlık bahşet. Her şeyi lütfeden sensin!" dedi. 36-38. Biz de istediği yöne akıp giden rüzgârı, mimarlıkta ve dalgıçlıkta mahir olan şeytanları (ustaları),[15] zincirlerle birbirine bağlı başka esirleri onun emrine verdik. 39. "Bu bizim, haddi hesabı olmayan bağışımızdır. İster kullan, ister kullanma!" dedik. 40. Bizim katımızda onun çok güzel bir akıbeti ve çok güzel bir makamı vardır.

13. Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri hak olarak, ontolojik bir gerçek olarak yarattığını, batıl olarak yaratmadığını dile getirmektedir. Bu tür ayetlerde "batıl" kelimesi, gerçek anlamda bir var oluşun aksine, temelsiz, anlamsız bir uydurma veya düzmece anlamında kullanılmaktadır. Evrenin düzmece bir kurgu olduğunu savunan din, müşrik dinlerin ürettiği sanal bir algı biçimidir (29/Ankebut 41-44).

14. "Makamına bir ceset getirdik" cümlesindeki ceset kelimesi cisim, beden, kan vs. anlamlarına gelmektedir. Bu ve devamındaki cümleler Hz. Süleyman'ın hayatından bazı kesitler sunarak Tevrat'a gönderme yapmaktadır. Fakat bu tür değiniler çok veciz ve özlü ifadelerle yapıldığı için olayın arka planını bilmeden anlamak zor olmaktadır. Bu nedenle tefsirciler olayı anlamaya çalışmış ve Yahudi sözlü kültüründen halk masalları alıntılamışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Mevcut Tevrat'ta da benzeri aktarımlar olmakla birlikte Kur'an'ın atıf yapmaya değer bulduğu gerçek bilgiler de yer alır. Kur'an bu tür bilgileri seçerek verir. Yahudilerin çarpıttığı bilgileri tashih için orijinalini anlatmayı ihmal etmez. Fakat İsrailiyatçılar Kur'an'ın değindiği doğru bilgiyi aramak yerine Kur'an'ın ayıklayarak açıkladığı özlü bilgilerin altına kirletilmiş hikayeler yazarlar (bkz. 17-26. ayetler ve dipnotları). Bu sınav ve ceset olayı I. Krallar 3. Babta, mabedin inşasından sonra yaptığı dua ise 8. Babta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Hz Süleyman babasının yerine geçince Allah ona dileğini sorar o da hikmet ister. 3. Babta anlatılan sınav ve ceset hadisesi; Hz. Süleyman'ın aynı odada doğum yapan iki cariyeden birinin çocuğunun üzerine yatarak ölümüne sebep olması ve diğer çocukla değiştirmesi olayı üzerinden sınanması ve sorunu hikmetle çözmesidir. Canlı çocuğun hangi anneye ait olduğunu belirlemek için kılıçla ikiye bölerek paylaştırmayı önermiş, çocuğun gerçek annesi buna dayanamayarak hakkından feragat ederken diğeri parçalanmasını istemiş ve böylece çocuğun kime ait olduğu belirlenmiştir. Ayette vurgulanan ceset bu olaydaki çocuğun cesedi olsa gerektir. Kur'an bu ayrıntılı hikayeleri anlatmak yerine özetle değinmiştir. Ancak Davud'a yapılan iftirayı red için ayrıntılı anlatmıştır (17-26. ayetler). Tıpkı ön-

ceki kıssada Hz. Davud'un koyun davasında sınanması gibi Hz. Süleyman da adaletle hükmetme konusunda sınanmıştır.

15. 37. ayette geçen "Bina ve dalgıçlık yapan meslek erbabından şeytanlar diye bahsetmesi, cinlerin ustalarını çalıştırdığı anlamını çağrıştırmaktadır. Çünkü 34/Sebe 10-14. ayetlerde cinleri çalıştırdığından bahsedilmektedir. Şeytan kelimesinin usta anlamına geldiği bilinmektedir. Ayrıca kelimenin bazı türevlerinin Hz. Süleyman döneminde zırh dokuma, kalkan ve benzeri silah ustaları için kullanılmış olabileceğini çağrıştıran kullanımları mevcuttur. Cin kelimesinin gece karanlığı, bahçe, görülmez varlıklar, cenin, kalp, ruh, ölü ve mezar, yılan ve sinsilik, delilik gibi anlamlara geldiğini biliyoruz. Ayrıca cinlerin, meleklerin bir türü olduğunu söyleyenler de mevcuttur (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Ancak Kur'an'da melekleri cinlerden ayıran açık bir ifade yer almaktadır (34/Sebe 40, 41).

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي
مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾
اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ
وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ
مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ
﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِه۪ وَلَا
تَحْنَثْ اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُٓ
اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَاذْكُرْ عِبَادَنَٓا اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ اُو۬لِي الْاَيْد۪ي وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ اِنَّٓا
اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾
وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾
وَاذْكُرْ اِسْمٰع۪يلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ
مِنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هٰذَا ذِكْرٌ وَاِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ
لَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً

41. Kulumuz Eyyûb'u düşün! Hani o, Rabbine, "Şeytan bana sıkıntı ve elem verdi."[16] diye yakarmıştı. 42. "Ayağa kalk ve kendine gel! İşte sana yıkanmak ve içmek için soğuk bir su!" dedik.[17] 43. Bizden bir rahmet, akıl sahiplerine bir ibret olarak kendisine aile efradını ve sahip olduğu şeylerin bir benzerini geri bağışladık. 44. "Eline bir demet ot al da onunla dokun ve yeminini bozma!"[18] dedik. Biz Eyyûb'u çok sabırlı bulduk. Gönülden bağlı ne güzel kuldu! 45. Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u düşün! 46. Biz onları, ahireti düşünen ihlâslı kimseler kıldık.[19] 47. Bizim katımızda onlar, seçkin, hayırlı kimselerdendir. 48. İsmail, Elyesa[20] ve Zülkifl'i[21] düşün! Hepsi de hayırlı insanlardı. 49, 50. Bu bir öğüttür. Sorumlu davrananlara güzel bir akıbet vardır. Yani kapıları açık onları bekleyen, her türlü güzellikle bezenmiş ebedilik cennetleri vardır.[22] 51. Orada kurulup oturmuş, türlü

لَهُمُ الْاَبْوَابُۚ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ
فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثٖيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هٰذَا مَا
تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰذَا
لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍۚ ﴿٥٤﴾ هٰذَاۜ وَاِنَّ
لِلطَّاغٖينَ لَشَرَّ مَاٰبٍۙ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۚ
فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هٰذَاۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَمٖيمٌ
وَغَسَّاقٌۙ ﴿٥٧﴾ وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖٓ اَزْوَاجٌۜ
﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْۚ لَا مَرْحَبًا
بِهِمْۜ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ
لَا مَرْحَبًا بِكُمْۜ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَاۚ فَبِئْسَ
الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا
فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوا مَا
لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ
﴿٦٢﴾ اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ
الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ
النَّارِ ﴿٦٤﴾

türlü meyveler ve içecekler istemektedirler. 52. Yanlarında ise bakışlarını onlardan ayırmayan yaşıt güzeller vardır. 53. Hesap günü için size vaad edilen işte budur! 54. Bu, bizim bitmez tükenmez rızkımızdır. 55, 56. İşte şu da azgınların atılacağı cehennem! Mekânların en kötüsü! Onların atılacağı yer, ne kadar kötü bir barınak! 57. İşte! Şimdi tatsınlar onu! Kaynar su ve irin! 58. Ve buna benzer daha nice azap türleri! 59, 60. Bakın, şunlar da düşüncesizce peşinize takılan topluluk! O anda önderleri, onlar için, "Rahat yüzü görmesinler, ateşe atılsınlar!" dediler. Onlar da "Asıl siz rahat yüzü görmeyin! Bunu bizim önümüze siz getirdiniz. Bu ne kötü bir durak!" diye seslendiler; 61. "Ey Rabbimiz, bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını kat kat artır!" diye nida ettiler. 62, 63. Ve "Bize ne oluyor ki bozguncu kabul ettiğimiz kimseleri burada görmüyoruz? Biz onlarla mı alay ediyorduk, yoksa şimdi gözler onları göremez hâle mi geldi?"[23] dediler. 64. Bunlar, cehennem ehlinin tartışmalarıdır ve bütünüyle gerçektir.

16. Şeytan, Eyyûb'un görünür ve görünmez bütün düşmanları olabilir (6/Enam 112).

17. Ayağını yere vurmak, çaba, gayret, hareket, azim ve dirayet anlamlarına gelebilmektedir. Yıkanacak ve içilecek soğuk su da imkân ve dirilik anlamında deyim olabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

18. Sağlığı ve malı, mülkü yok olduktan sonra Allah'tan ümit kesmeyip bunlara tekrar kavuşabileceğine inanmanın önemi bu kıssadakinden daha güzel anlatılamaz.

Çünkü ümit ve tevekkül, imanın özüdür. Kur'an'ın altını çizdiği Eyyûb'un sabrı, İsrailoğulları arasında da dillere destan olmuş; hatta masal ve mitolojiye dönüşmüştür (*Tevrat*, Eyyûb, Bab 1-42). Mevdudî'nin de belirttiği gibi Tevrat'ın 1, 2 ve 42. bablarda verdiği bilgiler Kur'an'ın verdiği bilgilerle büyük oranda örtüşmektedir. Diğer bablarda anlatılan manzum hikâyelerse sürgün dönemine özgü mitolojik bilgilerdir (*Tefhim*, 21/Enbiya 83, 84. ayetlerin tefsiri). Kur'an'ın verdiği bilgilere göre Hz. Eyyûb, başına gelen belaları şeytandan bilmektedir. Fakat muharref Tevrat'ta anlatılan Eyyûb, bütün belalardan dolayı Allah'ı suçlamaktadır. Hz. Eyyûb'un Allah'a bağlılığını ve sabrını eleştiren hanımına sinirlendiğine dair bilgiler Tevrat'ta mevcuttur, ancak cezalandırma konusunda yemin ettiğine dair bir bilgi yoktur (Eyyûb, 2/7-10). Üstelik hanımıyla ilgili bu tür bilgiler Kur'an'da hiç yoktur. Sadece bir demet ot alıp bırakarak sözünü yerine getirmesinden bahsedilmektedir (44. ayet). Fakat buna rağmen tefsircilerin neredeyse tamamı, birtakım rivayetlere dayanarak Eyyûb'un ayağa kalkınca eşini cezalandıracağına yemin ettiği ve buna pişman olup dövmekten vaz geçtiği ve bir demet çubuk ile karısına vurup yeminini yerine getirmesi gerektiğine dair yorumlar yapmışlardır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Böylesi bir yemin Tevrat'ta, *"Toprağın hakkını vermedimse buğday yerine diken, arpa yerine kötü ot bitsin."* şeklindedir (Eyyûb, 31/39, 40). Buna benzer başka ifadeler de mevcuttur (Eyyûb, 5/25-27, 6/5-7, 9/30-32, 14/1-14). Bütün olumsuzluklara rağmen Tevrat'taki bu yemin ve sözler doğru kabul edilecek olursa bir tutam ot alıp toprağa atarak veya bir tutam fide alıp yere dikerek yeminini yerine getirmesi şeklinde yorumlanabilir. Çünkü ayette, eline alınması istenen "dığsen" kelimesi demet anlamı dışında artık ve değersiz mal anlamına gelirken devamındaki "darb" kelimesi, sermaye koymak ve ticaret yapmak, bir şeyi bırakmak, bir çubuğu yere dikmek anlamlarına gelebilmektedir (Sarı, *Mevarid*). Önceki cümlede yer alan "Ayağını yere vur." ifadesinin "dirençli ve kararlı davranmak" anlamına gelebileceğine dikkat çeken Hamdi Yazır da ayette, eline alması gereken şeyin ne demeti olduğunun belirtilmediğini ve dolayısıyla eli altında bir cemaat kurulması gerektiğinin de anlatılmış olabileceğini dile getirmektedir (*Hak Dini*).

19. Halis din; Allah'ın gönderdiği vahyin şirk, hurafe, heva ve iftira gibi karışmalardan korunmuş halidir. Halis kul ise bu halis dini içselleştirip olduğu gibi hayata geçiren, inancını şirk bulaşıklarından koruyan kimsedir. Allah'ın gönderdiği vahiy ile insanları söz konusu fazlalıklardan arındırarak dinlerini temizlemesi ise onları ihlâsa erdirmesidir. Bu ifadenin söz konusu peygamberler için kullanılması, mevcut Tevrat'ın o peygamberler hakkında öne sürdüğü ithamları reddetmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca ahireti önemsemenin altı çizilmektedir.

20. Elyesa Peygamber'in Tevrat'ta kıssası anlatılan Elişa olduğu dile getirilmektedir. İsrailoğullarının yozlaşma döneminde gelen ve tevhide çağıran bir peygamberdir. O bölgede meşhur olan "Baal Peora" putuna tapan kavmine savaş açmış ve yerel anlamda başarılı olmuşsa da bu uyarılar İsrail için yeterli olmamış, kötülükler devam ederken Asur ve Media saldırıları başlamış ve sürgünün kapıları açılmıştır (2. Krallar, bab 2-13; Mevdudî, *Tefhim*).

21. 21/Enbiya 85. ayette de geçen "Zü'l-Kifl" isminin Ze'n-Nun gibi lakap olduğu düşünülmektedir. İsimlerin başında gelen "zü" eki sahip demektir. Dolayısıyla "Kifl'in sahibi" demektir. Kifl, emanet, ahid, pay, hisse, oruç, yük, sorumluluk vs. anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak Kürtleri arasında Kifil, Kerkük anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Zülkifl, Kifilli, yani Kerküklü anlamına gelebilir. Mevdudî'nin verdiği bilgiler de bu ihtimali güçlendirmektedir. Çünkü Mevdudi'nin Tevrat araştırmacılarına atfen verdiği bilgilere göre Zülkifl'in Tevrat'ta adı geçen Hezekiel olma ihtimali yüksektir. Hezekiel, Babil sürgünü ve onu takip eden Pers esareti döneminde yaşayan ve Yahudilerce peygamber kabul edilen, kehanetleriyle ünlü bir isimdir. Hezekiel'in Buhtunnasr tarafından Habur ırmağı yakınlarındaki Tel-Abibe kasabasına yerleştirilen söz konusu esirlerle birlikte olduğu bilgileri, Kerkük yorumunu güçlendirmektedir. Tefsirciler Zülkifl'in Zekeriyya, Elyesa, İlyas veya Yeşu olduğunu söylemişlerse de bu iddialar bu surenin 48 ve 49. ayetleriyle, Enbiya suresinin 89. ayetiyle örtüşmemektedir (Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 21/Enbiya 85).

22. "Adn" kelimesi, deniz veya ırmak kenarında bulunan verimli gür bahçeler için kullanıldığı gibi, ebedilik ve bir şeyin aslı, kaynağı veya madeni anlamında da kullanılır. Çünkü "maden" kelimesiyle aynı köktendir (Buhari, Tefsir 9). 35/Fatır 33. ayetteki tasvir kıymetli madenlerle dolu bir cennet düşündürmektedir. Kelimenin anlam imkânlarına ve Kur'an'daki kullanımlarına bakılırsa billur gibi suların başında, zümrüt yeşili (tropik) bahçelerde en kıymetli mücevherlerle inşa edilmiş köşklerde, rüyaların bile ulaşamayacağı muhteşem bir hayat akla gelmektedir. Tevrat kültüründe bu kelime "Aden veya Eden" şeklinde şahıs ve yer ismi olarak geçmektedir. "Aden bahçesi" şeklinde Hz. Âdem'in yaratıldığı cennetin adı olarak da zikredilmektedir. Bazı İslam âlimleri de Adin cennetiyle Güney Yemen'in başkenti Aden şehri arasında bağlantı kurmuşlardır. Taberi'ye göre Kabil, kardeşi Habili öldürdükten sonra bu şehre kaçmıştır (Mustafa L. Bilge, Y. Şevki Yavuz, *TDV İslam Ansiklopedisi,* "Aden" ve "Adn" maddeleri, c. 1, s. 367, 368, 390, 391).

23. Cehennemliklerin konuşmalarında geçen bazı kelimeler yoruma müsait gözükmektedir. "Eşrar" (şerliler) kelimesi, müfsid (bozguncu) ve zalim anlamına da gelmektedir. "Sıhriyyen" kelimesi, alay ve eğlence anlamında kullanıldığı gibi baskı altında tutma anlamında da kullanılmaktadır (Zebidî, *Tâc*). Baskı anlamı verildiği takdirde cümlenin anlamı şöyle olabilir: "Bizim baskı altında tuttuğumuz kimseler gerçekten onlar mıydı; yoksa şimdi gözler onları göremez mi oldu?" Nitekim Basra ehli böyle anlamlandırmıştır (Taberi, *Camiu'l-Beyan*). Yalanlama ve zulmetmeleri sebebiyle cehenneme girdikleri hâlde hâlen orada yalanladıkları ve zulmettikleri kimseleri aramaktadırlar. Doğrusu, orada bile gerçeği görmüş değiller; görecek gibi de gözükmüyorlar.

قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ

65. De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahhar olan Allah'tan başka ilah yoktur. 66. O, göklerin,

وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ
هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ
﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰى اِذْ
يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ اِنْ يُوحٰى اِلَيَّ اِلَّا اَنَّمَا اَنَا
نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّي
خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ
وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ
﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾
اِلَّا اِبْلِيسَ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
﴿٧٤﴾ قَالَ يَا اِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ
لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ
الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي
مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ
فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ
لَعْنَتِي اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ
فَاَنْظِرْنِي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَاِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ
﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾
اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ
فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ
مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ

yerin ve ikisi arasındakilerin güçlü ve bağışlayıcı Rabbidir." 67, 68. De ki: "Bu son derece önemli bir haberdir ve siz bu önemli haberden yüz çeviriyorsunuz. 69. Yüce topluluğun tartışması konusunda benim hiçbir bilgim yoktu.[24] 70. Bana, sadece her şeyi açıklamakla görevli bir uyarıcı olduğum vahyediliyor." 71. Hani Rabbin meleklere, "Ben çamurdan insan yaratacağım. 72. Onu düzenleyip ruhumdan üflediğimde secde edin." demişti.[25] 73, 74. İblis hariç, hepsi secde etti. O kibirlendi ve kâfirlerden oldu. 75. Allah buyurdu: "Ey İblis! Seni, kendi ellerimle[26] yarattığıma secde etmekten alıkoyan nedir? Kibirlendin mi, yoksa yücelerden misin?" 76. İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın." dedi. 77, 78. Allah, "Çık oradan! Sen kovuldun! Hesap gününe kadar lanetim üzerine olsun." buyurdu. 79. İblis, "Ey Rabbim! Diriltilecekleri güne kadar bana süre ver." dedi. 80, 81. Allah buyurdu: "Haydi, belirlenen vaktin geleceği güne kadar sana süre verildi." 82, 83. İblis, "Senin şerefine andolsun ki halis kulların hariç, onların hepsini azdıracağım."[27] dedi. 84, 85. Allah, "Gerçek şu ki -ben gerçeği söylerim- seni ve onlardan sana uyanları cehenneme dolduracağım." buyurdu. 86. Ey Rasulüm de ki: "Buna karşılık ben sizden bir üc-

مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَا اَنَا مِنَ
الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

ret istemiyorum. Anlamsız yere başına iş alanlardan da değilim. 87. Bu Kur'an, âlemler için bir öğüttür. 88. Onun verdiği haberleri bir süre sonra anlayacaksınız!"

24. Bu ayetteki "Mele-i a'lâ" (yüce topluluk) ifadesi, 71. ayetten itibaren anlatılan Hz. Âdem (as) kıssasındaki tartışmanın geçtiği Allah ile huzurundaki meleklerden oluşan meclis olarak yorumlanmıştır (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bu meclise Allah'ın dâhil olmadığı, şeytanla konuşurken melekler aracılığı ile konuştuğu gibi tenzihçi yorumlar yapılmıştır (Mevdudî, *Tefhim*). Fakat bundan önce nazil olan 54/Kamer 54, 55. ayetlerde şuurlu davrananların benzeri bir mecliste, Allah'ın huzurunda karşılanacağı müjdelenmektedir ki ayetler tenzihi aşırıya götürmenin ümidi körelttiğine işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatı esnasında "Refik-i A'lâ'ya" diyerek gözlerini yumduğuna dair bilgiler mevcuttur (Hamdi Yazır, *Hak Dini*, Nasr suresinin tefsiri). Bu örneğin, Eyyûb kıssasından sonra gelmesi de ilginçtir. Çünkü muharref Tevrat'taki Eyyûb kıssasında meleklerden "Allah oğulları" diye söz edilmekte ve şeytanın melekler arasına sızıp, Allah'ın huzuruna çıktığı ve O'nunla tartıştığı gibi mitolojik bilgiler yer almaktadır (Eyyûb, 1/6-12, 2/1-10). Bu paragrafın, Allah'a ve peygambere karşı büyüklük taslayan inkârcıların cehennemde birbirleriyle yaptıkları tartışmanın ardından gelmesi daha da ilginçtir. Mele-i a'lâ'dan kovulan şeytan ile cehennemde birbirine düşen kâfirlerin eşrafı birbirine benzetilmektedir. Bu bölüm sanki surenin finali gibidir.

25. Bu ayetlerde "Âdem" ismi geçmemektedir. "Beşer" kelimesi tekil, ikil ve çoğul olarak bütün insanları içeren belirtisiz bir isim olarak kullanıldığı gibi tartışmada da tek bir kişiden değil de Hz. Âdem dahil bütün insanlardan bahsedilmektedir. "Secde" kelimesi ise kulun Allah'a karşı alnını yere koyarak yaptığı kavramsal anlamdan önce itaat etme, boyun eğme ve selamlama anlamlarına gelmektedir (12/Yusuf 100). Bu nedenle Maturidî, burada emredilen secdenin ıstılahî/ibadî anlamda secde olmadığı kanaatindedir (*Te'vîlât*). Eğer ibadet anlamında secde kastediliyorsa Hz. Âdem'in yaratılması sebebiyle Allah'a secde edilmesi istenmektedir. İtaat anlamı kastediliyorsa insanın halifeliği ve mahlûkatın ona boyun eğmesi ortaya konmaktadır (18/Kehf 50). Müşriklerin tek Allah'a kulluk etmeyi bırakıp da kendi emrine amade kılınan diğer varlıklara tapınacak kadar alçalmasına dikkat çekilmekte ve müminlere şöyle bir mesaj verilmektedir: "Siz Allah'ın emrine uyarsanız her şey sizin emrinize verilir!" (17-19. ayetler).

26. "Yed" kelimesi "el" anlamındadır. 17. ayette olduğu gibi "zü'l-eyd" (eller sahibi) deyimi güçlü anlamında kullanılabilmektedir. Burada Allah'ın insanı önemsediğini vurgulayan deyimsel anlamda kullanıldığı düşünülmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

27. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan kullardır (Bkz. 37/Saffat 74). Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (15/Hicr 40, 42).

سُورَةُ الْاَعْرَافِ ﴿٧﴾

39/7 A'RAF SURESİ

Adını 46-49. ayetlerinde anlatılan A'raf konusundan alan sure 206 ayettir. Nüzûl sıralamasında Sad suresinden, tertip sırasında En'am suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde inen sureler bu sure ile başlar, En'am suresine kadar devam eder (Mevdudî, Tefhim). Mekke'de inen ilk uzun suredir ve bu yönüyle nüzûl sürecinde bir dönüm noktası sayılır. Çünkü kendisinden önceki surelerin açılımı, sonraki surelerin numunesi gibidir. Konu ve anlatım üslubu bakımından En'am suresiyle ciddi bir benzerlik arz eder ve iki sure arasında inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet, ahiret ve inkârcılarla mücadeleyi ele alırken önceki peygamberlerin kıssalarıyla örneklendirmektedir. Sure, verdiği örnekleri çeşitlendirmekte ve ayrıntılı olarak ele almaktadır. İman mücadelesinde ortamın giderek gerildiği, müşrikleri tehdit, müminleri teşvik konusunda söylemin vurgu kazandığı bir dönemde indiği sezilmektedir. Vahiy, nübüvvet, velayet, ahid, tevhid ve şirkle ilgili konuları geçmiş peygamberlerin mücadelesi örneğiyle açıklamak, ilahi mesajı tarihsel ve toplumsal bir zemine oturtacağı gibi müşrikler açısından daha ikna edici olabilirdi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ
ف۪ي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِه۪ وَذِكْرٰى
لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ قَل۪يلًا مَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا

1. Elif, Lâm, Mîm, Sâd![1] 2. Bu, insanları uyarman ve müminlere öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Bundan dolayı kalbinde hiç endişe olmasın. 3. (Ey insanlar!) Rabbinizden size indirilene uyun; O'ndan başka velilere uymayın![2] Biraz olsun öğüt almaz mısınız?

فَجَٓاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا
كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا
اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ
اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ
عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَٓائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ
يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا
بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي
الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

4. Biz nice memleketi helak ettik. Azabımız onlara geceleyin veya gündüz istirahat halindeyken ansızın geldi. 5. Azabımız onlara geldiğinde, "Bizler zalimdik." demekten başka bir iddiaları kalmadı! 6. Peygamberlere de onların gönderildikleri insanlara da soracağız. 7. Ve hatta gerçek bir bilgiyle onlara anlatacağız. Çünkü biz onlardan habersiz değiliz.[3] 8, 9. O gün tartı hakkıyla yapılır. Tartıları ağır gelenler kurtuluşa erenlerdir. Tartıları hafif gelenler ise ayetlerimize karşı zalimce davranmaları sebebiyle kendilerini hüsrana uğratanlardır.[4] 10. Biz sizi yeryüzünde yerleştirdik ve sizin için orada geçimlikler yarattık. Biraz olsun şükretmez misiniz?

1. "Elif Lâm, Mim, Sâd" mukattaa harflerinin anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Veli" dost, hami ve otorite demektir. Çoğulu "evliya" kelimesidir. Nüzûl sıralamasına göre ilk defa bu surede yer almaktadır (3, 27, 30 ve 196. ayetler). Mekkeliler, Allah'a ortak kabul ettikleri putları kendilerini Allah'a yaklaştıran veliler kabul ediyorlardı ve onlardan şefaat bekliyorlardı (10/Yunus 18; 39/Zümer 3). Müminlerin velisi olan Allah, müşriklerin uydurma velilerini reddetmektedir (2/Bakara 257). Çünkü Allah'a ait yetkileri, o aracılarda görmeleri şirk kabul edilmektedir. Dünyada müminlerin mutlak velisi, ancak Allah'tır; Peygamber ve müminler ise Allah'a bağlılık ve O'nun himayesinde olma anlamında birbirlerinin velileridirler (5/Maide 55). Ahirette ise velilik yani himaye ve otorite tıpkı şefaat gibi Allah'a aittir (18/Kehf 44; 39/Zümer 43-45).

3. "Gaib değildik" ifadesi, uzak ve habersiz değildik anlamındadır.

4. Bu ayetlerde tartı kelimesinin, tartı yapılan alet (terazi) anlamından çok, tartılan malzeme, yani insanın yükümlülüklerini yerine getirip getirmemesi olduğunu düşünüyoruz. Tartıların ağır veya hafif gelmesinin anlamı için bkz. 101/Karia 6, 7. ayetler ve ilgili dipnot. Kendini hüsrana uğratmak; kendini aldatmak, saptırmak, zarara sokmak ve helâk etmek anlamına gelmektedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ
لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا
مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ
مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ
﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ
تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ
﴿١٣﴾ قَالَ اَنْظِرْنِي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾
قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا
اَغْوَيْتَنِي لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ
﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا
تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ
مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ
لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا اٰدَمُ
اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ
فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا
الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ
سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ
الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا

11. Andolsun biz sizi yaratıp şekil-
lendirdik. Sonra meleklere, "Â-
dem'e secde edin!"[5] diye emrettik.
İblis hariç hepsi secde etti. O, sec-
de edenlerden olmadı. 12. Allah,
"Sana emrettiğim zaman seni sec-
de etmekten alıkoyan neydi?" diye
sordu. İblis, "Ben ondan daha üs-
tünüm. Beni ateşten, onu ça-
murdan yarattın." dedi. 13. Allah,
"Yıkıl oradan! Burada büyüklük
taslayamazsın! Çık! Çünkü sen al-
çaklardan oldun." buyurdu. 14, 15.
İblis, "İnsanların tekrar diriltileceği
güne kadar bana mühlet ver!" de-
yince, Allah, "Haydi sana mühlet
verildi." dedi. 16, 17. İblis, "Beni az-
dırmana karşılık senin doğru yolu-
nun üzerinde onlara karşı karargâh
kuracağım. Önlerinden arkaların-
dan, sağlarından sollarından on-
lara sokulacağım ve çoğunu şük-
reder bulmayacaksın." dedi. 18, 19.
Allah buyurdu: "Yerilmiş ve ko-
vulmuş olarak oradan çık! Onlar-
dan sana uyan herkesi seninle bir-
likte cehenneme dolduracağım!
Ve siz, ey Âdem! Eşinle birlikte
cennette oturun![6] Dilediğiniz yer-
den yiyin, fakat şu ağaca yaklaş-
mayın! Yoksa zalimlerden olursu-
nuz." 20, 21. Şeytan, bedenlerinin
örtülü yerlerini onlara göstermek
için[7] Âdem ve eşine vesvese verdi:
"Rabbiniz, size bu ağacı, sırf birer
melek olursunuz veya burada
ebedi kalırsınız diye yasakladı."

مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ
النَّاصِح۪ينَۙ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍۚ فَلَمَّا ذَاقَا
الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِۜ وَنَادٰيهُمَا
رَبُّهُمَٓا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ
وَاَقُلْ لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُب۪ينٌ
﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ
لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٢٣﴾
قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ
فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ ﴿٢٤﴾
قَالَ ف۪يهَا تَحْيَوْنَ وَف۪يهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا
تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

dedi ve "Ben size samimi olarak öğüt veriyorum!"[8] diye de yemin etti. 22. Gururlarını okşayarak onları aldattı ve seviyelerini düşürdü.[9] Ağaçtan tattıklarında bedenleri onlarda farklı duygular uyandırmaya başladı. Cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye çalıştılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?" diye seslendi. 23. Dediler: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen sonumuz hüsrandır."[10] 24, 25. Allah buyurdu: "Birbirinize düşman olarak inin! Yeryüzüne yerleşecek ve bir süre faydalanacaksınız. Orada yaşayacak, ölecek ve oradan çıkarılacaksınız!"

5. Bu ayet, muhatabın yaratılmasından sonra meleklerin Âdem'e secdesinden bahsettiği gibi devamındaki tartışma da tekil ve çoğul arasında gidip gelmektedir. İbn Abbas'ın da işaret ettiği gibi ayetin zahiri, meleklerin secdesini Hz. Âdem'le sınırlamamış, her insanın yaratılmasıyla ilişkilendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Sa'lebî, *el-Keşf;* secdenin anlamı konusunda bkz. 38/Sad 72). Ayetin çok boyutlu ifadesine paralel olarak "Âdem" isminin hem özel isim, hem de "adam" anlamında cins ismi olarak kullanıldığı göz önüne alınırsa mana daha derin bir boyut kazanacaktır (2/Bakara 30-38). Ayrıca şeytanın, Âdem'i, melekleşme ve ebedîleşme eğilimini kullanarak aldatmasına bakılırsa (19-21. ayetler), melekleşme ve dünyevileşme uçlarına savrulan dindarlık biçimlerinin açmazına işaret edilmiş olmalıdır. Melekleri ilahlaştıran ve insanı aşağılayan müşriklere insanın değeri hatırlatılmaktadır.

6. Âdem kelimesini özel isim kabul edenler, eş kelimesini Havva diye isimlendirmişlerdir. Fakat Kur'an Havva isminden bahsetmemiştir. Bu daha çok muharref Tevrat kültürünün efsanelerine dayanmaktadır. Tevrat yazarları Havva kelimesinin anlamı konusunda ihtilaf etmiş ve bir kısmı "yaşamak" anlamı vermişse de Arapçada aldatıcı anlamına gelmektedir. Tevrat'ta anlatılan Havva karakteri de bundan farksızdır. İnsanın yaratılışını Kur'an birçok yerde belirtisiz olarak "beşer" diye isimlendirdiği ve

genel anlamda insanın yaratılışı olarak dillendirdiği halde (38/Sad 72-85), ilk yaratılan Âdem'in ismi hep özel isim olarak değerlendirilmiştir. Oysa peygamber olan Hz. Âdem'den bahseden ayetlerde özel isim olarak değerlendirilen bu kelime, yaratılış konusunda cins ismi olarak değerlendirilebilir (bkz. 11. ayet; ayrıca 2/Bakara 30-33). Dolayısıyla eğer Âdem'in yaratılışı insan cinsini sembolize ediyorsa eşten kasıt kadın cinsi olabilir. Çünkü Tevrat yazarları, yaratılan Âdem'in tekil isminin yanına tekil bir Havva ismi ekleyerek cins ismi olmaktan çıkarmışlardır. Fakat aynı Tevrat yazarları, (hâşâ) Allah oğullarının Adam kızlarıyla evlendiklerinden ve bu kızların onlara çocuk doğurduğundan bahsetmektedir (Tekvin, bab 6/1-4). İslam âlimleri, Kur'an'ın hiç değinmemiş olmasına rağmen aynı boşluğu kardeşlerin kuşak farkına göre evlenmesi şeklinde doldurmuşlardır. Bütün bu farazî yorumlar, "Âdem ve eşi" şeklinde geçen ifadelerin tekil ve özel isim olarak değerlendirilme sorunundan kaynaklanmış olabilir.

7. "Sev'at" kelimesi genelde insanın avret (ayıp) yerleri ve kötü huyları anlamında değerlendirilmiştir (Zebîdî, *Tâc*). Fakat ayetlerin akışından bunu çıkarmanın zor olduğunu düşünüyoruz. Çünkü ayetlerde iki farklı olgudan söz edilmektedir. Önce bedenlerinin gizli olan kısımlarının açılmasından (20. ayet), sonra da ağaçtan tadınca vücutlarının cazip görünmesi ve onlarda farklı duygular uyandırmasından söz edilmektedir. Devamında ise utanarak üzerlerini örttükleri ve gizlenmeye çalıştıkları anlatılmakta ve konu başa dönmektedir (22. ayet). Çünkü "sev'at" kelimesi beden anlamına geldiği gibi (5/Maide 31), "bedâ" fiili de bir düşüncenin zihinde ilk defa belirmesi anlamındadır (Ragıb, *el-Müfredat;* 20/Tâhâ 121). Dolayısıyla yasak ağaçtan yiyince cinsel his ortaya çıkmış, birbirlerinin bedenini cazip görmeye başlamış, sonuçta birbirlerine açılma ve cinsel yakınlaşma kaçınılmaz olmuştur. Buna paralel olarak utanma duygusu da harekete geçmiştir. Cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeleri ise avret yerlerini örtme çabasından kaynaklanmış olabileceği gibi utanç duygusuyla üzerlerini örtme (gizlenmeye çalışma) gayretinin bir sonucu da olabilir.

8. "Nasaha" fiili, yalın halde kullanılırsa öğüt vermek, "bi" edatı ile kullanılırsa bir şeyi öğütlemek, "le veya li" edatıyla kullanılırsa samimi davranmak anlamına gelmektedir (Ragıb, *el-Müfredat*, "nasaha" maddesi). Özellikle tevbenin bir sıfatı olarak kullanılırken kesinlikle samimiyet anlamındadır. "Din nasihattir!" (Buharî, iman, 42, Müslim, iman, 95, Ebu Davud, edeb, 59, Tirmizî, birr, 17, vd) hadisinde de "Din samimiyettir!" anlamında çevrilmesi daha isabetli görülmektedir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Burada ise öğüt ve samimiyet aynı bağlamda daha anlamlı gözükmektedir.

9. Gurur, insanın yücelme arzusudur. Fakat büyüklenmeye varan ve insanın aldanmasına sebep olan bir boyutu vardır. İnsan kendisinde olmayan bir üstünlük vehmedebilir. Oysa bu, yükseleyim derken alçalmayla sonuçlanan bir aldanmadır. Şeytan kibirlenmenin sonunda nasıl alçaldıysa (13. ayet), onların da gururunu okşayarak kibre sevk etmiş ve alçalmalarını sağlamıştır. Meleklerin itaat ettiği insan, "Melekleşeceğiz veya ebedi kalacağız." derken cennetten kovulmuştur.

10. Âdem'i İblis'ten ayıran en temel nitelik, bu pişmanlık ve tevbe farkıdır. Günahta ısrar ve tevbesizlik, şeytanlaşma sürecidir. Paragrafın sonuna bakılırsa Âdemoğulları-nın hayat serüveni ve şeytan soyuyla mücadele süreci başlamaktadır.

يَا بَنِي اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي
سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشًاۜ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌۜ
ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾
يَا بَنِي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ
اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَب۪يلُهُ مِنْ
حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاط۪ينَ
اَوْلِيَاءَ لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَاِذَا فَعَلُوا
فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَاءَنَا وَاللّٰهُ
اَمَرَنَا بِهَاۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِۜ
اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ
اَمَرَ رَبّ۪ي بِالْقِسْطِۜ وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ
كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَۜ كَمَا
بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَر۪يقًا هَدٰى وَفَر۪يقًا
حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُۜ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا
الشَّيَاط۪ينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُونَ
اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا
ز۪ينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

26. Ey Âdemoğulları! Mahrem yerlerinizi örtecek ve sizi süsleyecek elbiseler indirdik. Sorumluluk ve hayâ elbisesi daha da önemlidir.[11] Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Belki öğüt alırlar! 27. Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne ve babanızı cennetten çıkardığı gibi sizi de benzeri bir belaya uğratmasın! Şeytan, bedenlerini birbirlerine göstermelerini sağlamak için onları elbiselerini açmaya teşvik etmişti.[12] Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytanları, inanmayanların velileri yaptık.[13] 28-30. İnanmayanlar bir kötülük yaptıklarında, "Biz atalarımızı böyle yaparken bulduk. Allah da bize böyle emretti." derler. De ki: "Allah fuhşiyatı[14] emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a mı isnat ediyorsunuz? Rabbim adaleti emretti. Her secde anında yönünüzü ona çevirin ve dini kendisine has kılarak sadece ona dua edin. Başlangıçta sizi nasıl yarattıysa yine O'na döneceksiniz. Fakat kiminiz doğru yolda, kiminiz de sapkınlığa müstahak olarak.[15] Sapkınlığa müstahak olanlar, Allah'ı bırakıp şeytanları veliler edindikleri hâlde kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. 31. Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde elbise-

وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

lerinizi giyinin.[16] Yiyin, için fakat haddi aşmayın. Allah, haddi aşanları sevmez."

11. "Elbise indirmek" tabiri elbise vermek anlamındadır. İnsanın yeryüzüne iniş serüveni hayâ ve örtünmeyle ilgili olunca kendisiyle birlikte elbisenin de indirilmiş olabileceğine işaret olmalı. Dikkatli davranma, sakınma, çekinme ve korkma anlamlarına gelen "takva" kavramının bu bağlamda hayâ kelimesine daha yakın bir anlamda kullanıldığı sezilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*; Sealibî, *el-Cevahir*). Zaten bu bölüm, insandaki hayâ, utanma ve çekinme duygusunun fıtrî olduğunu ortaya koymaktadır. "Takva" ile ilgili geniş açıklama için bkz. 68/Kalem 34.

12 . Bkz. 20 ve 22. ayetler.

13. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3.

14. "Fuhşiyat" çirkin davranışlar veya kötülükler demektir. Bu paragrafta müşriklerin kullanılmış elbiseyle Kâbe'yi tavaf etmeyi gereksiz yere haram sayan fakat çıplak tavaf etmek gibi yüz kızartıcı davranışları emrederek meşrulaştıran uygulamaları kınanmakta, aynı zamanda örtünmeyle ilgili genel bir mesaj verilmektedir.

15. Bu cümle, bir önceki cümledeki Allah'a dönüşü açıklayan hâl cümlesidir. Cümlede geçen "Hakka aleyhi" deyimi de "Hak etmek, hak olarak görmek, kendine zorunlu kılmak ve layık görmek" anlamlarına gelmektedir.

16. Mekkeli müşrikler, haccı panayırların ve ekonomik istismarın parçası hâline getirmişlerdi. Bundan dolayı, kullanılmış elbiselerle Kâbe'yi tavaf etmeyi yasaklamış, yeni elbiseler giymeyi şart koşmuşlardı. Bu nedenle yeni elbise bulamayanlar çıplak tavaf ediyordu (Abdulkerim Özaydın, "*İslam'da Hac*", TDV *İslam Ansiklopedisi*, Hac maddesi). İbn Abbas, bu ayetin, bir kadının Kâbe'yi çıplak tavaf etmesi üzerine indiğini söylemektedir (Müslim, Tefsir, 3027). Devamındaki haddi aşma/israf bu tür aşırılıklardır.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ
وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾
قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ
تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ

32. "Allah'ın, kulları için var ettiği güzel elbiseleri ve temiz rızıkları kim haram kıldı?"[17] diye sor ve de ki: "Onlar dünya hayatında iman edenlerindir; kıyamet günü ise sadece onlara aittir." Anlayan toplum için ayetleri işte böyle açıklıyoruz. 33. De ki: "Rabbim ancak açık veya gizli bütün aşırılıkları, günahı, haksız yere saldırmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği varlıkları Allah'a ortak koşmanızı ve bilmediğiniz şeyleri Allah'a is-

تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ
اُمَّةٍ اَجَلٌۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا
يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا
بَنٖٓي اٰدَمَ اِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ
عَلَيْكُمْ اٰيَاتٖيۙ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖۜ
اُو۬لٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصٖيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِۜ حَتّٰٓى
اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْۙ قَالُٓوا اَيْنَ مَا
كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا
وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرٖينَ
﴿٣٧﴾ قَالَ ادْخُلُوا فٖٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِۜ كُلَّمَا
دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا
ادَّارَكُوا فٖيهَا جَمٖيعًاۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ
لِاُو۫لٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا
ضِعْفًا مِنَ النَّارِۜ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ اُو۫لٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ

nat etmenizi haram kılmıştır."[18] 34. Her topluma süre tanınmıştır. Vadeleri gelince ne bir an ertelenir, ne de öne alınırlar.[19] 35, 36. Ey Âdemoğulları! Size kendi aranızdan, ayetlerimi okuyan elçiler geldiğinde kim sorumlu davranarak kötülükten sakınır ve ıslah olursa onlara korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir. Ayetlerimi yalanlayan ve kibirlenerek yüz çevirenlerse ateş ehlidir; orada ebedi kalacaklardır. 37. Allah adına yalan uydurarak O'na iftira eden ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir! Kitapta yazılmış olan vaadin (azabın) paylarına düşeni kendilerine erişir. O an elçilerimiz gelip de canlarını alırken onlara,[20] "Hani, Allah'tan başka dua ettikleriniz nerede?"[21] diye sorarlar. Onlar da "Kaybolup gittiler." derler. Böylece kâfir oldukları yönünde kendi aleyhlerine şahidlik ederler. 38, 39. Allah onlara, "Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan topluluklarıyla birlikte ateşe girin!" buyurur da her topluluk girdiğinde yoldaşına lanet eder. Hepsi birden orada toplanınca sonrakiler öncekiler için "Ey Rabbimiz! Bizi saptıranlar bunlar! Bunlara bir kat daha yakıcı azap ver." derler. Allah da şöyle seslenir: "Herkes için bir kat fazla azap var. Fakat siz anlamazsınız!" Öncekiler de sonrakilere şöyle derler: "Sizin

فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

bize bir üstünlüğünüz yok. Siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!"[22]

17. Bu ayetle başlayan paragraf, Mekke'deki yozlaşmış din anlayışını ve müşriklerin Allah adına uydurdukları hükümleri reddetmektedir.

18. Haram kılınan şeylerin açıklaması için bkz. 157. ayet.

19. Bu ayetteki verilen süre, genellikle kişilere verilen ömürle özdeş değerlendirilmiştir. Oysa burada kastedilen, peygamber gönderilen toplumlar için belirlenen kabul etme ve inanma süresidir. Dolayısıyla ecelin gelmesi, imtihan için gerekli olan sürenin sona ermesi ve ertelenen azabın gelme zamanıdır. İnkâr edenlerin helak edilmesinden de anlaşılacağı üzere, uyarıya karşı aldıkları tavrın, sürelerinin belirlenmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

20. Ölüm melekleri, kastedilmektedir.

21. Allah'ın dışında yardım umarak dua ve ibadet ettikleri, Allah'ın huzurunda şefaatini umdukları tanrıların kendilerine yardım edip etmedikleri sorgulanıyor (Bkz. 3. ve 27. ayetler).

22. 28-30. ayetlerde değinildiği gibi atalarının dinine, şeytanlara ve cinlere uyanlara cevap verilmekte (37. ayet vd.), şimdi birbirleriyle tartıştıkları anlatılmaktadır. Öncekiler, yanlış din ve geleneği oluşturanlar; sonrakiler de o dini hazır bulup irdelemeksizin inanıp savunanlardır.

اِنَّ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا
لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فٖي سَمِّ
الْخِيَاطِ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمٖينَ ﴿٤٠﴾
لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ
وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمٖينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا
اِلَّا وُسْعَهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا
خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فٖي صُدُورِهِمْ مِنْ

40. Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı kibirli davrananlar var ya, onlara göğün kapıları açılmaz ve halat iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler.[23] Suçluları işte böyle cezalandırırız. 41. Onlar için cehennem ateşinden bir döşek, üzerlerinde de ateşten örtüler vardır. Zalimleri işte böyle cezalandırırız. 42. İman edip salih amel işleyenlere gelince -ki hiç kimseye gücünün üzerinde bir sorumluluk yüklemeyiz- onlar cennet ehlidir ve orada ebedî olarak kalırlar. 43. Ayaklarının altından ırmaklar akmaktadır; göğüslerin-

غِلٍّ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُۚ وَقَالُوا
الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي هَدٰينَا لِهٰذَاۗ وَمَا كُنَّا
لِنَهْتَدِيَ لَوْلَٓا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُۚ لَقَدْ جَٓاءَتْ
رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۜ وَنُودُٓوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ
اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ وَنَادٰٓى
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ
وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا
وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّاۜ قَالُوا نَعَمْۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِم۪ينَۙ ﴿٤٤﴾
اَلَّذ۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًاۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۢ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا
حِجَابٌۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ
كُلًّا بِس۪يمٰيهُمْۚ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ
﴿٤٦﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ
النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٧﴾

den sıkıntıları söküp almışızdır.[24] "Bizi bu yola ileten Allah'a hamd olsun! O bize yol göstermeseydi doğru yolu bulamazdık. Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler." demektedirler. Onlara şöyle nida edilmiştir: İşte cennet! Yaptıklarınıza karşılık size miras olarak verildi."[25]
44. Cennet ehli, cehennem ehline: "Rabbimizin vaad ettiğini biz gerçek olarak bulduk. Siz de Rabbinizin vaad ettiğini gerçek olarak buldunuz mu?" diye seslendiler. Onlar da: "Evet!" dediler. Bir ünleyici onlara karşı şöyle seslendi: "Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!"
45. O zalimler, Allah'ın yolunda eğrilik arayarak o yoldan saptıran[26] ve ahireti de inkâr eden kimselerdir.
46. Cennetle cehennem arasında bir engel ve yüksek surların (Araf)[27] üzerinde de hepsini simalarından tanıyan adamlar vardır. Cennet ehline, "Size selam olsun!" diye seslendiler. Bunlar henüz cennete girmemiş ama girmeyi de çok arzu eden kimselerdir.
47. Bakışları cehennem ehlinden yana çevrilince: "Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber eyleme!" dediler.

23. "Göğün kapılarının açılmaması" ifadesi, duanın kabul olmaması ve rahmet edilmemesi anlamındadır. "Halat iğne deliğinden geçmedikçe" ifadesi de işin imkânsızlığını anlatmak anlamında kullanılan deyimsel bir ifadedir.

24. "Göğüslerindeki sıkıntılar" diye çevirdiğimiz "min ğıllin" ifadesi, kin, haset, hile, sıkıntı ve düşmanlık gibi anlamlara gelmektedir. Hepsini ifade için böyle bir genelleme yapılmıştır.

25. Miras, ölünün geride kalan yakınlarına bıraktığı mal demektir. Varis, ölüye mirasçı olan yakınlar için kullanıldığı gibi aynı zamanda bütün varlıkların helak olmasından sonra baki kalması anlamında Allah'ın bir sıfatıdır. Ahirette cenneti inananlara miras olarak vermesi oldukça anlamlıdır. İnananlar yaptıklarının birebir karşılığı olarak değil de yaptıkları her bir iyiliğe karşılık on kat ödül aldıkları için cennet bir bakıma miras sayılabilir. Ayrıca Allah, onları onore etmek için kendi mirasçısı gibi değerlendirmiş olabilir.

26. Yol ve rehber kelimeleri, Kur'an'ın muhatapları açısından önemli bir metafordu. Çölde yaşayanlar için kaybolmak ölümcül bir tehlike demekti. Kur'an onların maddi alanda kullandıkları kelimelerden dalalet, hidayet, hadi ve sırat-ı müstakim gibi sembolik, manevi kavramlar üretiyordu. Allah'ın yol göstermesi önemli bir nimetti. Fakat onlar nankörlük ederek sapkınlığı satın alıyorlardı ve kâfirliği tercih ediyorlardı (Izutsu, *age,* s. 220-223).

27. A'raf, sur ve burç gibi yüksek mevkilere denmektedir. Bu mevkiden cennete bakıp ümitlenen, cehenneme bakıp korkan kimselerin durumu tasvir edilerek iman ve küfür arasında henüz tercih yapmayıp bocalayan insanlara tercih yapmaları öğütlenmektedir.

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا
يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا مَٓا اَغْنٰى عَنْكُمْ
جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ
الَّذ۪ينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍۜ اُدْخُلُوا
الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ
﴿٤٩﴾ وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ
اَنْ اَف۪يضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللّٰهُۜ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِر۪ينَۙ
﴿٥٠﴾ اَلَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا
نَسُوا لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَاۙ وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا

48, 49. Surların üzerindekiler (A'raf ehli), simalarından tanıdıkları adamlara seslendiler: "Ne topluluğunuz ne de kibirlenmeniz size bir yarar sağlamadı. 'Allah onları hiçbir rahmete erdirmeyecek.' diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı? Siz ey cennetlikler! Girin cennete! Size korku yok ve sizler asla üzülmeyeceksiniz!" 50. Cehennem ehli, cennet ehline: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıklardan bize de verin!" diye seslendiler. Onlar da: "Allah bunları kâfirlere haram etti." dediler. 51. O kâfirler ki dinlerini oyun ve eğlence yerine koydular; dünya hayatı onları aldatıverdi. Onlar bugüne kavuşmayı nasıl unuttular ve ayetlerimizi bile bile nasıl yalanladılarsa bugün biz de onları unuttuk![28] 52.

يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ
فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَأْوٖيلَهُۜ يَوْمَ
يَأْتٖي تَأْوٖيلُهُ يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ
جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۚ فَهَلْ لَنَا مِنْ
شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَٓا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ
الَّذٖي كُنَّا نَعْمَلُۜ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

Gerçekten onlara, iman eden bir toplum için yol gösterme ve rahmet olan, kesin bilgiyle açıkladığımız bir kitap getirdik.[29] **53.** Onun vaadinin gerçekleşmesinden (te'vilinden) başka bir şey beklemiyorlar.[30] Onun vaadi gerçekleştiği gün, daha önce onu unutmuş olanlar şöyle derler: "Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler! Şimdi bizim için şefaat edecek kimseler var mı ki şefaat etseler veya geri döndürülmemiz mümkün mü ki yaptığımız amellerden başkasını yapsak?" Kendilerini hüsrana uğrattılar ve uydurdukları şeyler kaybolup gitti.

28. Dünya hayatı deyimi cahiliye kültüründe kullanılıyordu. Fakat ahiretle ilgili bir söylem neredeyse kaybolmuştu. Hanif diye bilinen kimselerin düşüncesinde açıkça yer alsa da bazı müşrik şairlerin şiirlerinde belli belirsiz göndermelerden ibaret görünmektedir. Müşrik şairlerin söyleminde azık (zâd), cennet, cehennem, neşr, haşr ölümden sonra dirilme gibi kelimeler açıkça yer almaktadır. Beliyye denen gelenek, ölen adamın devesinin ayakları kesilerek mezarına bağlanması anlamına geliyordu. Dirildiğinde devesine binip mahşere geleceğine inanılıyordu. Fakat kelimeler çoğunlukla dünyevî vurgularla kullanılmaktadır. İnanç ve etik kültür üzerindeki etkisini yitirmişlerdir. Müşriklerin vicdanî derinliğinde bunların anlamsal karşılığı kaybolmuş, hassasiyet yok olmuştu. En çok da öldükten sonra dirilmeye inanmakta zorlanıyorlardı (6/Enam 29; 44/Duhan 35). Fakat bazı Haniflerin bu konuda hassasiyet geliştirme çağrılarının varlığı bilinmektedir. Umeyye bin ebi's-Salt'ın şiirlerinde ahiret günüyle ilgili düşünceler oldukça barizdir. Kur'an, cahiliye kültüründe var olan bu kelimeleri alıp kavramlaştırmıştır. Kendi kavram dünyasında bunlara semantik anlamlar yükleyerek yepyeni bir sistem inşa etmiştir (İzutsu, age. s. 136-148). Ya da kaybolan sistemi yeniden inşa etmiştir.

29. Kesin bilgi diye çevirdiğimiz ilim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35.

30. "Te'vil" kelimesi; haber verilen gaybî olguların ortaya çıkması, sözün somut olarak gerçekleşmesi demektir (18/Kehf 78, 82; 12/Yusuf 100). Bir sonraki ayete bakılırsa, kıyametin kopması kıyamet haberinin te'vili olmaktadır. Kâfirler kıyametten bahsedilince bir an önce getirilmesini istiyorlardı (42/Şûrâ 18).

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَث۪يثًاۙ
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ
بِاَمْرِه۪ۜ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ
الْعَالَم۪ينَ ٥٤ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةًۜ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَۚ ٥٥ وَلَا تُفْسِدُوا
فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا
وَطَمَعًاۜ اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَر۪يبٌ مِنَ
الْمُحْسِن۪ينَ ٥٦ وَهُوَ الَّذ۪ي يُرْسِلُ
الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِه۪ۜ حَتّٰٓى اِذَٓا
اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ
فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَٓاءَ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِۜ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ٥٧ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ
بِاِذْنِ رَبِّه۪ۚ وَالَّذ۪ي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا
نَكِدًاۜ كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَشْكُرُونَ ٥٨ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪
فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ

54. Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı evrede (günde) yaratan, Arş'a (yönetme makamına) hükümran olan,[31] geceyi onu takip eden gündüzün üzerine bürüyen, Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları emrine amade kılan Allah'tır. Dikkat edin! Yaratma da yönetme de O'a aittir.[32] Âlemlerin Rabbi Allah ne kadar da yücedir! 55. Rabbinize içtenlikle yalvararak dua edin! Çünkü O, haddi aşanları sevmez. 56. Yeryüzü ıslah olduktan sonra orada bozgunculuk yapmayın![33] Korkarak ve ümit ederek Allah'a dua edin! Allah'ın rahmeti, iyilik sahiplerine (muhsinlere) yakındır.[34] 57. Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Yağmur yüklü bulutlar taşıyan rüzgârları ölü bir memlekete sevk edip suyu indirdiğimizde, orada her türlü meyveyi çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkarırız! Belki öğüt alırsınız? 58. Verimli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bereketli olur. Verimsiz bir diyardan da zararlı ottan başka bir şey çıkmaz.[35] Şükreden bir toplum için ayetleri böyle enine boyuna açıklıyoruz. 59. Andolsun ki Nuh'u kavmine elçi olarak gönderdik. "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Ben sizin başınıza gelecek çok çetin bir günün azabından korkuyorum." dedi. 60. Kavminin ileri gelenleri, "Doğrusu, biz seni

عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ اِنَّا لَنَرٰيكَ
فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ
بِي ضَلَالَةٌ وَلٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَاَنْصَحُ لَكُمْ
وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى
رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz." dediler. 61. Nuh şöyle dedi: "Ey kavmim! Bende sapkınlık yok. Ben ancak âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir elçiyim. 62. Size, Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyor ve samimiyetle öğüt veriyorum.[36] Allah'tan gelen bu vahiy sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum. 63. Sizi uyarsın da sorumlu davranasınız ve rahmete eresiniz diye aranızdan bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size öğüt gelmesine mi şaştınız?" 64. Onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. Çünkü onlar, (basireti bağlanmış) kör bir toplumdu.

31. Altı günde yaratmanın anlamı için bkz. 50/Kâf 38. Arş kelimesi, sözlüklerde yüksek yer, yüksek yere yapılan bina, kuş yuvası, gökyüzü, tavan (18/Kehf 42; 2/Bakara 259), yüksekte duran makam veya taht, mülk (yönetim), izzet ve şeref anlamlarına gelmektedir (Sarı Mevlüt, *Mevarid*). "İsteva" fiili de kurulup oturmak, tahta geçmek ve hükümdar olmak anlamlarını içermektedir. Hükümdarların yönetim makamı ve tahtından hareketle Allah için mecazen böyle bir deyimsel ifade kullanılmaktadır (Ebussuûd, *İrşad;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Ayetin ana fikri, Allah'ın yaratması ve emri (idare ve tedbiri) olunca, "Arşa istiva" da yönetme makamına hükümran olması şeklinde anlaşılabilir. Mekkelilerin ve genelde şirk dinlerinin Allah'ın evreni yaratmasını kabul edip idare etme işini uydurma tanrılara havale etmelerini tenkit bağlamında Allah'ın yarattığı kâinata hükümran olduğu vurgulanmaktadır. Hatta Kur'an, bu kelimeyi yaratılanlara hükümran olmaktan daha kuşatıcı bir anlamda kullanmaktadır. Örneğin göklere ve yere hükümran olmaktan bahsettikten sonra ayrıca arşa hükümran olmaktan söz etmekte (43/Zuhruf 82), göklerin ve yerin paramparça olmasından sonra Allah'ın arşını sekiz meleğin taşımasından bahsetmektedir (69/Hâkka 16, 17). Göklerin, Allah'ın sağ elinde dürülmüş olduğundan (39/Zümer 67) ve Allah'ın kürsüsünün gökleri ve yeri kuşatmış olduğundan bahseden ayetlere (2/Bakara 255) bakılırsa Allah'ın Arş'ının gökleri ve yeri kuşatan engin ve yüce bir makam olduğu anlaşılabilir. Ancak bu büyüklük ve yücelik uzaklık anlamı taşımaz. Çünkü O, gökte de yerde de var olan latif Allah'tır (6/Enam 3).

32. Yaratmayı Allah'tan bilen, emretme yani hükmetme ve yönetmeyi aracı tanrıların yetkisinde gören müşriklerin yaklaşımına cevap verilmektedir. Bu paragraftaki ayetlerde daha çok bu gerçek ortaya konmaktadır.

33. Islah, bozulan bir şeyin aslına döndürülmesi ve sağlıklı hâle getirilmesidir. İfsat veya bozgun ise Allah'ın hükümleri egemen olduktan sonra ona aykırı davranışlara girmektir.

34. Muhsin kelimesi ihsan kavramını gerçekleştiren kimseler demektir. İyilik ve güzellik anlamına gelen ihsan kelimesi, insanın yapması gereken iyilikleri en güzel şekilde gerçekleştirmesi anlamında kavramlaşmıştır. Hz. Peygamber'in Cibril hadisinde açıkladığı gibi ihsan, Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmek demektir (Buharî, İman, 37; Müslim, İman, 57; Ebu Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4; İbn Mace, Mukaddime, 9). Ancak bu hadiste Hz. Peygamber'in "ihsan" kelimesini ibadet örneğinden hareketle açıkladığını, böyle bir açıklamanın ihsanı ibadete hasretme anlamına gelmeyeceğini düşünüyoruz. Ayetlerin içtenlikle yalvararak ve korku, ümit karışımı bir duyguyla yapılmasını istediği dua eylemi de ihsanın güzel örneklerinden birisi olmalıdır.

35. "Zararlı ot" diye çevirdiğimiz 'nekid' kelimesi darlık, yokluk, zorluk, faydasız, uğursuz, hayırsız, bereketsiz anlamlarına gelmektedir. Bu bölümde bereketli topraklar vahiy ile dirilmeye elverişli toplumlara, bereketsiz topraklar ise ruhu ölümcül hâle gelmiş toplumlara benzetilmektedir (48/Fetih 29; 2/Bakara 261). Bundan sonraki bölümde vahiy yağmuruyla dirilen ve dirilmeyen memleketlerden örnekler verilmekte, surenin başında dile getirilen risalet karşısındaki olumlu ve olumsuz tavırlar bu kıssalarla açıklanmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

36. Bkz. 21. ayet ve ilgili dipnot.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ٦٥
قَالَ الْمَلَاُ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا
لَنَرٰيكَ فٖي سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
الْكَاذِبٖينَ ٦٦ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بٖي
سَفَاهَةٌ وَلٰكِنّٖي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ
٦٧ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّٖي وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ
اَمٖينٌ ٦٨ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَاۤءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ

65. Âd kavmine de elçi olarak kardeşleri Hûd'u gönderdik.[37] "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Hiç mi sakınmıyorsunuz?" dedi. 66. Kavminin ileri gelen inkârcıları, "Biz seni akılsız, haddini bilmez biri olarak görüyor ve yalancı olduğunu düşünüyoruz." dediler. 67-69. Dedi: "Ey kavmim! Ben akılsız, haddini bilmez biri değilim. Bilakis âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim. Size Rabbimin gönderdiği mesajları iletiyorum. Ben size verdiğim öğüt

رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا
اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ
وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا اٰلَاءَ
اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا اَجِئْتَنَا
لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا
فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ
وَغَضَبٌ اَتُجَادِلُونَنِي فِي اَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا
اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ
فَانْتَظِرُوا اِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾
فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا
دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

konusunda son derece samimi ve emin biriyim.[38] Sizi uyarsın diye aranızdan bir adam aracılığı ile Rabbinizden öğüt gelmesine mi şaştınız? Düşünün! Nuh kavminden sonra sizi hükümran (halife) kıldı;[39] sayınızı artırıp güçlendirdi. Öyleyse Allah'ın nimetlerini düşünün; belki kurtuluşa erersiniz."
70. "Sen bize, tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın taptıklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğru söylüyorsan, haydi getir, şu bizi tehdit edip durduğun azabı!" dediler.
71. Hûd şöyle dedi: "Rabbinizden size gelecek gazap ve hışım kesinleşti. Allah hiçbir belge indirmediği halde sizin ve atalarınızın taktığı boş isimler hakkında da mı tartışıyorsunuz benimle? Bekleyin öyleyse! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."
72. Biz, Hûd ve beraberindekileri rahmetimizle kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayıp iman etmeyenlere gelince onların kökünü kesiverdik.

37. Peygamberle kavmi arasındaki bağı kardeşlik kelimesiyle niteleyen ilk ayet tahminen bu olmalıdır. Din kardeşliği ile ilgili ayetler henüz nazil olmadan önce peygamberleri kavmiyle kardeş sayan bu ifadeler, kan veya nesep bağına dayalı bir kardeşlikten söz etmektedir (Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Kur'an, miras konusunda olduğu gibi fıtri kan bağını yok saymamaktadır.

38. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 62. ayet.

39. "Halife" kelimesi, birinin yerine geçmek ve hükümran olmak anlamında kullanılmaktadır (Bkz. 74. ayet ve 38/Sad 26).

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ

73. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i elçi olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin;

جَٓاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ
لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فٖٓي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا
تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٧٣﴾
وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ
وَبَوَّاَكُمْ فِي الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا
قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُٓوا
اٰلَٓاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدٖينَ
﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذٖينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ
لِلَّذٖينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ
اَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهٖ قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا
اُرْسِلَ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذٖينَ
اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا بِالَّذٖٓي اٰمَنْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ
﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ
وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ
مِنَ الْمُرْسَلٖينَ ﴿٧٧﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَاَصْبَحُوا فٖي دَارِهِمْ جَاثِمٖينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلّٰى
عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ
رَبّٖي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ
النَّاصِحٖينَ ﴿٧٩﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ
اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ

sizin O'ndan başka ilahınız yoktur.
Rabbinizden size apaçık bir delil
gelmiştir. İşte size Allah'ın ayeti
(mucizesi) olan bir dişi deve! Bıra-
kın, Allah'a ait olan şu yeryüzünde
otlasın. Ona kötülük etmeyin; son-
ra sizi elim bir azap yakalar! 74. Dü-
şünün, O sizi, Âd kavminden sonra
yeryüzünde yerleştirdi ve hüküm-
ran kıldı. Böylece ovalarında saray-
lar kuruyor, kayalıklarında evler
yontuyorsunuz.[40] Allah'ın nimetle-
rini düşünün; bozgunculuk yaparak
yeryüzünde karışıklık çıkarmayın!"
75. Kavminin kibirli önderleri, zayıf
gördükleri müminlere, "Siz Salih'in,
Rabbi tarafından elçi olarak gönde-
rildiğini düşünüyor musunuz?" de-
diler. Onlar da, "Onunla gönderi-
lenlere şüphesiz iman ediyoruz."
dediler. 76. Kibirliler, "Sizin inandık-
larınızı biz inkâr ediyoruz." dediler.
77. Deveyi keserek Rablerinin emri-
ne isyan ettiler ve şöyle dediler: "Ey
Salih! Eğer gönderilen elçilerden bi-
ri isen haydi getir şu bizi tehdit
edip durduğun azabı!" 78. Bunun
üzerine o şiddetli sarsıntı kendile-
rini yakaladı da yurtlarında dona-
kaldılar. 79. Salih, onlardan öteye
döndü ve şöyle dedi: "Ey kavmim!
Andolsun ben size Rabbimin
risaletini ilettim ve samimi bir şe-
kilde öğüt verdim. Fakat siz samimi
davrananları sevmiyorsunuz!" 80, 81.
Lût'u da peygamber olarak gön-
dermiştik. Kavmine şöyle demişti:

مِنَ الْعَالَمٖينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ
مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّٓا
اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ
اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا
امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرٖينَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُجْرِمٖينَ ﴿٨٤﴾

"Âlemde sizden önce hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz! Siz, aşırılıkta sınır tanımayan bir toplumsunuz." **82.** Kavminin cevabı, "Bunları şehrinizden çıkarın; çünkü bunlar temiz kalmaya özen gösteren insanlarmış!" demekten ibaretti. **83, 84.** Biz de kendisini ve karısı hariç bütün ailesini kurtardık. Karısı, diğerleriyle birlikte yerin dibine geçti. Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki suçluların sonu bak nasıl oldu!

40. Gerek bu ayetler, gerekse 67-69. ayetler; Nuh, Hûd ve Salih peygamberlerin kavimlerinin, yaklaşık aynı topraklarda, birbirlerinin yerine halife kılınan kavimler olduğunu dile getirmektedir. Bu sıralama 53/Necm 48-56. ayetlerde anlatılmakta, Âd ve Semud'un kumlar altında kaldığı hem orada hem de 91/Şems 11-15. ayetlerde özet olarak verilmektedir. Arabistan yarımadasının kuzey kesimlerinde yer alan Medâyin-i Salih, el-Ulâ, Hicr ve Vadi'l-Kurâ gibi tarihî şehirlerin söz konusu kavimlerin kalıntıları olduğu tahmin edilmektedir. Ekvator sıcağının alçak basıncında oluşan tropik rüzgârların taşıdığı nemi ekvatora yakın bölgelerde yağmur olarak bırakıp yengeç ve oğlak dönencelerine yakıcı ve kuru rüzgârlar şeklinde ulaştığı ve her iki dönenceyi çölleştirerek kumlarla kapladığı da bilinen bir durumdur. Adı geçen şehirlerin, yengeç dönencesinde yer aldığına bakılırsa bu bölgenin Mezopotamya'dan daha önce iskâna elverişli ilk yerleşim yerleri olduğu söylenebilir. Ayetin açıkça ifade ettiği 'dağlarda yontulan evler' halen ziyaretçileri ağırlamakta fakat ovalara yapılan saraylar ortalarda gözükmemektedir. Bu şehirlerde yapılacak kazılar, Kur'an'ın işaret ettiği tarihî kalıntıları ortaya çıkarabilir. Özellikle Hz. Âdem'in (as) Mekke'de yaşadığından bahseden tarihî rivayetler bu sayede aydınlığa kavuşabilir. Tevrat'taki kıssalar, dikkatleri Babil, Asur ve Mısır'a yönelttiği için Batılı arkeologlar tarafından söz konusu bölgelerde bir hayli kazı yapılmıştır. Ama Kur'an'ın dikkatlerimizi çektiği Hz. Âdem ile Hz. İbrahim arasında geçen dönemin tarihi bu bölgede yaşanmıştır ve Müslüman arkeologların ilgisini beklemektedir.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ

85. Medyen'e de elçi olarak kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur.

جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ وَلَا
تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا ذٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا
تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا
عِوَجًا وَاذْكُرُوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ
وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾
وَاِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِي
اُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا
حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ
﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ
قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا
قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ
نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا اَنْ نَعُودَ فِيهَا
اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ
عِلْمًا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

Size Rabbinizden açık bir belge geldi. Ölçü ve tartıda hakkı gözetin, insanların satın aldıkları malları eksik vermeyin, yeryüzü ıslah olduktan sonra bozgunculuk yapmayın! Eğer inanıyorsanız bu sizin için daha hayırlıdır.[41] **86.** İman edenleri tehdit ederek Allah yolundan alıkoymaya çalışmayın. O'nun yolunu eğriltmek için yollara tuzaklar kurmayın! Hatırlayın, sizin sayınız azken O sizi nasıl çoğalttı ve bozguncuların sonu nasıl oldu, iyi bakın! **87.** Eğer bir kısmınız benimle gönderilene iman etti, bir kısmınız da iman etmediyse Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin! Hükmedenlerin en hayırlısı O'dur." **88.** Kavminin kibirli önderleri, "Ey Şuayb! Ya bizim dinimize dönersiniz, ya da seni ve seninle birlikte iman edenleri şehrimizden süreriz!" dediler. Şuayb şöyle dedi: "İstemesek de mi? **89.** Doğrusu Allah bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra tekrar o dine dönersek Allah adına yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın isteği dışında bizim o dine geri dönmemiz olacak iş değil. Rabbimiz her şeyi bilgiyle kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a güveniyoruz. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında tartışma konusu olan gerçeği ortaya çıkar![42] Gerçeği açığa çıkaranların en hayırlısı sensin!" **90.** Kavminin inkârcı önderleri, "Eğer

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ
اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ
يَغْنَوْا فِيهَا اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ
الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ
لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ لَكُمْ
فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

Şuayb'a uyarsanız sonunuz hüsran olur!" dediler. 91. Bunun üzerine kendilerini sarsıntı yakaladı ve yurtlarında donakaldılar. 92. Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki orada hiç yaşamamışlardı! Şuayb'ı yalanlayanlar, hüsrana uğrayanların ta kendileriydi! 93. Şuayb onlardan öteye döndü ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Andolsun ki size Rabbimin gönderdiği mesajları ilettim ve samimi bir şekilde öğüt verdim. Kâfir bir toplum için ne diye üzüleyim?"[43]

41. Şuayb Peygamber'in (as) bu ayette geçen ifadeleri, Allah'a itaat ve şirkten sakınma öğüdüyle başlayıp, ahlâkî öğütlerle devam ediyor ve "Mümin iseniz bu daha hayırlıdır." ifadesiyle son buluyor. Baştaki "şirk uyarısı" ile sondaki "mümin iseniz" sorusu arasında bir çelişki varmış gibi gözükebilir. Ancak bu, Şuayb'ın çelişkisi değil, şirk dininin çelişkisidir. Çünkü şirk dini bozulmuş bir dindir, Allah'a ortak koşma ve ahlâkî yozlaşma gibi ciddi çelişkiler barındırmaktadır. Buna rağmen müntesipleri, doğru dine inandıklarını sanmaktadırlar. Bu haliyle şirk, küfrün en yaygın biçimini oluşturmaktadır.

42. Ortaya çıkarılması istenen gerçek, kavmiyle Şuayb arasında tartışma konusu olan azap olmalıdır. Çünkü fetih kelimesini Kur'an kıyamet günü için kullanmaktadır (14/İbrahim 15; 32/Secde 28-29; 8/Enfal 19).

43. "Âsâ" fiili, üzüntüyü paylaşmak ve ölmüş birinin ardından taziyede bulunmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle son cümle, kavmin ölenlerinden ziyade, geride kalanlarına mesaj verir gibi bir izlenim uyandırmaktadır.

وَمَا اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا اَخَذْنَا
اَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ
﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى
عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَاءَنَا الضَّرَّاءُ
وَالسَّرَّاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

94. Hangi memlekete peygamber gönderdiysek kıtlık ve afetlerle o memleketin halkını boyun eğmeye zorladık. 95. Fakat bir süre sonra o kötü durumu düzelttiğimizde, refaha kavuştular da "Atalarımızın da sıkıntılı ve müreffeh dönemleri olmuştu." deyiverdiler. Biz de kendilerini hiç farkında değilken ansızın

﴿٩٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ
يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ
اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ
مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

yakaladık. 96. Eğer o ülkelerin halkı iman etse ve sorumlu davranıp kötülükten sakınsalardı yerin, göğün bereketlerini kendilerine akıtırdık. Fakat yalanladılar. Biz de onları yaptıkları sebebiyle kıskıvrak yakaladık. 97. O ülkelerin insanları, gece uyurlarken azabımızın kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler? 98. Ya da o ülkelerin insanları gündüz eğlenirken azabımızın gelmeyeceğinden emin midirler? 99. Allah'ın planından emin mi oldular? Hüsrana uğrayan toplumdan başkası Allah'ın planından emin olmaz.[44]

44. Bu paragraf, önceki kıssaları değerlendirme, arkasından gelen Musa ve Harun (as) kıssasına hazırlık gibidir. Şirk toplumlarının yaşadığı kafa karışıklığı ve bocalamayı ortaya koymaktadır. Ayrıca 99. ayette geçen tuzak (mekr) kelimesinin Türkçede olumsuzluk çağrıştırması nedeniyle Allah için kullanılması uygun görülmemiş ve plan diye çevrilmiştir.

اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ
اَهْلِهَٓا اَنْ لَوْ نَشَٓاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾
تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓائِهَا وَلَقَدْ
جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ
اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا
لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ
لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى

100. Eski sakinlerinden sonra yeryüzüne varis olanları yola getirmeye şu gerçek yetmedi mi? Dilesek kendilerini de onlar gibi günahları sebebiyle helak ederdik. Kalplerini mühürlerdik de hiçbir şeyi algılayamazlardı. 101. O ülkelerin haberlerinin bir kısmını sana anlatıyoruz. Peygamberleri onlara açık delillerle geldiler ama onlar daha önce inkâr ettikleri için inanmadılar. Allah kâfirlerin kalbini işte böyle mühürler. 102. Çoğunda ahidden eser bulamadık; onları yoldan çıkmış fasıklar olarak bulduk.[45] 103. Onlardan sonra Mu-

بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَظَلَمُوا بِهَاۚ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ
مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾ حَق۪يقٌ عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ
عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ
رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ ﴿١٠٥﴾
قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ
كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ
فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُب۪ينٌۚ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا
هِيَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِر۪ينَ ﴿١٠٨﴾

sa'yı ayetlerimizle Firavun ve toplumuna peygamber olarak gönderdik de ayetlerimize karşı zalimlik ettiler. Fakat bozguncuların sonu nasıl oldu bak! 104, 105. Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim. Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylememem gerekiyor. Rabbinizden açık deliller getirdim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder." 106. Firavun, "Eğer bir ayet (mucize) getirdiysen ve de doğru söylüyorsan haydi getir!" dedi. 107. Musa âsâsını yere bırakır bırakmaz âsâ apaçık bir ejderhaya dönüştü. 108. Elini uzattı; bir de ne görsünler, göz kamaştırıcı bir şekilde parlıyordu.

45. Ayette ahid ve fıskın zıtlığı ortaya konmaktadır. Misak ile eş anlamlı olan ahid, sözleşme demektir; bireysel ve toplumsal anlamını aşacak şekilde Allah ile kulları arasındaki dinî bağı da ifade eder. Öylesine geniş bir anlam yelpazesine sahiptir ki peygamber aracılığı ile vahyin tebliği ve kulların bu vahye iman etmesi, yani din, ahid kavramının kapsamına girer. Bundan dolayı Tevrat'ın adı "Eski Ahid", İncil'in adı "Yeni Ahid"tir. Bu demektir ki Kur'an, Allah'ın insanlar üzerindeki nihaî ahdidir. Bu ayetten itibaren Hz. Musa ve Harun'un kıssası anlatılmakta, kıssanın sonunda İsrailoğullarından ve bütün Âdemoğullarından misak alındığı dile getirilmektedir (bkz. 171-173. ayetler). Ayrıca ayette, insanların uzun bir süreç içerisinde bu ahdi terk etmeleri, dinin dışına çıkmaları fısk (fasıklık) olarak değerlendirilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Kur'an'da fasık kelimesi, uzun bir süreç içerisinde dinden çıkan fakat dinden çıktığının farkında olmayan, kendisinin hâlâ dinin dairesi içerisinde olduğunu sanan kimseler (özellikle kitap ehli ve müşrikler) için kullanılmaktadır. Fıskın günahkârlıktan ve irtidattan farkı da burada ortaya çıkmaktadır.

قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا
لَسَاحِرٌ عَل۪يمٌۙ ﴿١٠٩﴾ يُر۪يدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ

109. Firavun toplumunun ileri gelenleri, "Bu çok bilgili bir sihirbazdır!" dediler. 110. Firavun, "Sizi ülkenizden çıkarmak istiyor, ne dersiniz?" dedi.[46] 111, 112. Dediler ki:

اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَرْجِهْ
وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِرِينَۙ ﴿١١١﴾
يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَٓاءَ
السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ
كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ
تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾
قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّٓا اَلْقَوْا سَحَرُٓوا اَعْيُنَ النَّاسِ
وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَٓاؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا
هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ
وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا
هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَۚ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِيَ
السَّحَرَةُ سَاجِدِينَۚ ﴿١٢٠﴾ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ
الْعَالَمِينَۙ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾
قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ
اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ
لِتُخْرِجُوا مِنْهَٓا اَهْلَهَاۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
﴿١٢٣﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ
خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُٓوا

"Onu da kardeşini de bir süre beklet. Şehirlere zaptiyeler gönder de bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler." 113. Sihirbazlar Firavun'a geldiklerinde, "Eğer galip gelirsek bize bir ödül var, değil mi?" dediler. 114. Firavun, "Evet! Hem siz benim yakınlarımdan olacaksınız!" dedi. 115. Sihirbazlar, "Ey Musa! Önce sen mi hünerini ortaya koyarsın, yoksa biz mi?" dediler. 116. Musa, "Önce siz atın." dedi. Ellerinde bulunanları yere attıklarında büyük bir sihir ortaya koyarak insanların gözlerini yanıltıp dehşete düşürdüler. 117. Biz de Musa'ya, "Âsânı yere bırak!" diye vahyettik. Âsâ, derhal onların göz boyama araçlarını yutmaya başladı. 118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yaptıkları boşa gitti. 119. Orada yenildiler ve küçük düştüler. 120-122. Sihirbazlar secdeye kapandılar ve "Âlemlerin Rabbine iman ettik! Musa ve Harun'un Rabbine!" dediler. 123, 124. Firavun, "Ben size izin vermeden iman ettiniz öyle mi! Bu bir hiledir; halkı bu şehirden çıkarmak için siz bir hile yaptınız.[47] Görürsünüz siz! El ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim! Sonra da hepinizi asacağım!"[48] dedi. 125, 126. Onlar da: "Biz zaten Rabbimize döneceğiz! Sen bizden, sırf Rabbimizden bize gelen ayetlere iman ettiğimiz için intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bi-

اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّٓا
اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَٓاءَتْنَاۜ رَبَّنَٓا
اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمٖينَ ﴿١٢٦﴾

zim üzerimize sabır yağdır ve canımızı Müslüman olarak al!" dediler.

46. Bu ifadenin Firavun'a ait olduğu 26 Şuara 34-35. ayetlerde açıktır.

47. Musa ve Harun'u (as) yanında tutup farklı şehirlerden getirttiği büyücülerin, üstelik kendisinden istedikleri ücreti taahhüt ettiği ve de yakınlarından sayacağı büyücülerin kendisine bu şehirde hile yaptıklarını ve tuzak kurduklarını söyleyen Firavun; bu açıklamasıyla zalim yönetimlerin ne derece hilekâr ve utanmaz bir zihniyete sahip olduklarını bütün çıplaklığıyla ilan etmektedir. Bir yanda hayatını yalan üzerine kuran ve onda inat eden aşağılık krallar, diğer yanda yeni ulaştığı gerçeğe ölümüne sahip çıkan samimi Müslümanlar. İnsanlık tarihinin anlık bir özeti gibi sanki!

48. El ve ayakların çapraz kesilmesi; sağ el, sol ayak veya sol el, sağ ayak olmak üzere el ve ayaklardan birer tanesini kesme şeklinde verilen eski bir cezalandırma biçimidir. Asmak kelimesi yerine kullanılan "salb" fiili de Hıristiyanların kutsal kabul ettiği bir tarafı uzun artı işareti şeklindeki Haç ya da istavroz (sâlib) ile aynı kökten türeme bir fiildir. Kastedilen asma cezası da muhtemelen haça gererek asma şeklinde olabilir. Bu ceza şeklinin, daha sonra Yahudiler tarafından Hz. İsa (as) için düşünülmüş olmasına ve İslam ceza hukukunda asilere verilen cezanın salb ile öldürme olarak belirlenmesine bakılırsa Orta Doğu hukuk geleneğinde yaygın olduğu anlaşılabilir.

وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ
وَاٰلِهَتَكَۜ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَنَسْتَحْـيٖ
نِسَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ
مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعٖينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُواۚ اِنَّ
الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۜ
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقٖينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُٓوا اُو۫ذٖينَا مِنْ
قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَاۜ قَالَ
عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ

127. Toplumun ileri gelenleri Firavun'a şöyle dediler: "Musa ve kavmini, yeryüzünde (ülkede) bozgunculuk çıkarmaları, seni ve tanrılarını terk etmeleri için kendi başlarına mı bırakacaksın?" Firavun, "Onların oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız.[49] Biz onları ezecek güce sahibiz." dedi. 128. Musa, kavmine, "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Yeryüzü Allah'ındır; orada kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç, Allah'a karşı sorumlu davrananlarındır." dedi. 129. Kavmi ona, "Sen gelmeden önce de bize zulmedildi, sen geldikten sonra da!"

وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ
تَعْمَلُونَ ۟ ﴿١٢٩﴾

dediler. Musa şöyle dedi: "Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helâk eder ve sizi yeryüzünde hükümran kılar da sizin nasıl davranacağınıza bakar."[50]

49. "Oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakmak" deyiminde oğullardan kastın küçük çocuklar mı, yoksa eli silah tutan yetişkin erkekler mi olduğunun araştırılması gerekir. Çünkü Firavun, Musa'nın (as) çocukluğu döneminde erkek bebeklerin öldürülmesini denemişti. Fakat Maturidî ve Seyyid Kutub'un da belirttiği gibi bu defa Firavun'un yetişkin erkekleri kastetmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Maturidî, *Te'vîlât;* Kutup, *Fî Zılal*). Çünkü Firavun'un gerekçesi, İsrailoğullarının Mısır tanrılarını terk etmelerine ve ülkede fesat çıkarmalarına(!) engel olmaktı. Buna da ancak çocukları değil, eli silah tutan genç kuşağı öldürerek ulaşabilirdi. Çocuk veya erkek kelimeleri yerine oğul kelimesi özenle seçilmiş olmalı. Genç erkekler öldürülüp geriye bırakılan kadınlar da gelin yaştaki kadınlar ve genç kızlar olmalı. Çünkü çocuklar ve gençler üzerinde toplu katliam uygulayan zalimlerin onları yaşatma isteği çok da masumane olamaz!

50. Hz. Musa'nın (as) bu açıklaması, Firavun'un kibrinin de İsrailoğullarının ümitsizliğinin de cevabı olmaktadır. Ama buna önce kendi taraftarlarının inanması gerekmektedir. Şayet inanmazlarsa onlar da sonucu Firavun'la birlikte göreceklerdir! Mazlumlar için ümitsizlik, Firavun'dan daha beter bir düşmandır. Ümitli ve sabırlı olanların hatırı için Allah, Firavun'u öldürmektedir. Ama ümitsizliği öldürecek olan, sadece mazlumların kendileridir. Bu nedenle ümit, imanın özüdür.

وَلَقَدْ اَخَذْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنٖينَ وَنَقْصٍ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَاِذَا
جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖۚ وَاِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ اَلَٓا
اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰيَةٍ
لِتَسْحَرَنَا بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنٖينَ ﴿١٣٢﴾
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ

130. Andolsun ki biz, Firavun hanedanını, belki ders alırlar diye senelerce süren kıtlık ve gelir darlığı gibi sıkıntılara uğrattık. 131. Ne zaman kendilerine bir iyilik gelse "Bu bize ait bir güzelliktir." diyorlardı. Fakat ne zaman kendilerine bir kötülük dokunsa Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğuna bağlıyorlardı. Dikkat edin, Allah nazarında asıl uğursuzlar kendileriydi; ama çoğu bunu bilmiyordu. 132. "Bize sihir yapmak için ne kadar ayet (mucize)[51] getirirsen getir, sana iman edecek değiliz." dediler. 133.

وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾
وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ
لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا
الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي
اِسْرَاۤءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ
اِلٰى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾
وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ
مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِي
اِسْرَاۤءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ
فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾
وَجَاوَزْنَا بِبَنِي اِسْرَاۤءِيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى
قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰى اَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا
مُوسَى اجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ قَالَ
اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰۤؤُلَاۤءِ مُتَبَّرٌ
مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾
قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ

Biz de üzerlerine tufan, çekirge, kımıl, kurbağa ve kan gibi ibretlik belalar (ayetler) gönderdik. Fakat her defasında kibirlendiler ve suçlu bir toplum oldular. 134. Azap üzerlerine çöktüğü zaman, "Ey Musa! Elindeki ahid hürmetine bizim için Rabbine dua et.[52] Eğer üzerimizden azabı kaldırırsan kesinlikle sana iman edip İsrailoğullarını seninle göndereceğiz!" dediler. 135. Ancak, verdikleri sözü yerine getirme konusunda gayret göstermeleri için bir süreye kadar azabı kaldırdığımızda sözlerinden dönüverdiler. 136. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onlara karşı gafil davranmaları sebebiyle biz de onlardan intikam alıp denizde boğuverdik. 137. Hor görülüp ezilmekte olan kavmi, bereketli kıldığımız diyarın doğularına ve batılarına mirasçı kıldık.[53] Sabretmeleri sebebiyle Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, böylece yerine geldi. Firavun ve kavminin yapıp yükselttiği eserleri de yerle bir ettik. 138. İsrailoğullarını denizden geçirdik; orada kendilerine özgü putlara tapan bir kavme rastladılar ve "Ey Musa! Onların nasıl ilahları varsa sen de bize bir ilah yap." dediler. Musa, "Siz gerçekten cahil bir kavimsiniz. 139. Onlar mahvolmuş durumdalar, yaptıkları da anlamsız (batıl) şeylerdir. 140. Allah sizi âlemlere üstün kıldığı hâlde ben size O'ndan başka ilah

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ
فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ
اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ
بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

mı arayayım?"dedi. **141.** O zaman size işkencenin en kötüsünü yapan Firavun hanedanının elinden sizi biz kurtarmıştık. Oğullarınızı öldürüp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.[54] Bu olaylar size Rabbinizin büyük bir imtihanıydı.

51. Kur'an'ı Kerim'de mucize kavramı yerine genellikle ayet kelimesi kullanılmaktadır. Ayet kelimesi de Kur'an'ın cümleleri anlamında kavramlaştığı için karışıklığa neden olmaktadır. Devamındaki ayete bakıldığında "ayet" kelimesi, ceza niteliğine sahip mucizeleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

52. Ahdin anlamı için bkz. 102. ayet.

53. Bereketli kılınan diyardan kasıt, Arap Yarımadasını kuzeyden kuşatan ve Bereketli Hilal diye bilinen bölgedir. Filistin, Suriye ve Irak'ın verimli toprakları üzerinde kurulan İsrail Krallığına işaret edilmektedir. Bugün İsraillilerin hayalini süsleyen Nil ile Fırat arasındaki topraklarda vaat edilen krallık o günkü krallığın anakronik yorumundan ibarettir.

54. Bkz. 127. ayet.

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا
بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ
مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي
وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾
وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ
رَبِّ اَرِنِٓي اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرٰينِي
وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ
فَسَوْفَ تَرٰينِي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ
جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّٓا اَفَاقَ
قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ

142. Musa ile otuz geceliğine sözleştik ve buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği buluşma süresi kırk geceye tamamlandı. Musa, kardeşi Harun'a, "Kavmim arasında beni temsil et. Islah edici ol ve sakın bozguncuların yoluna uyma!" dedi. **143.** Musa, belirlediğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca, "Ey Rabbim! Kendini bana göster; seni göreyim." dedi. Allah, "Beni göremezsin! Ama şu dağa bak; eğer o yerinde durursa beni görebilirsin." buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince[55] onu paramparça etti. Musa baygın olarak yere yığıldı. Kendine geldiğinde, "Seni tesbih ederim![56]

الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٤٣﴾ قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنّ۪ي
اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتٖي وَبِكَلَامٖي
فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٤﴾
وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ
مَوْعِظَةً وَتَفْص۪يلًا لِكُلِّ شَيْءٍۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ
وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُر۪يكُمْ
دَارَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ
الَّذ۪ينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ
وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا
سَب۪يلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاۚ وَاِنْ يَرَوْا
سَب۪يلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِل۪ينَ ﴿١٤٦﴾
وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

Tevbe edip Sana yöneldim; iman edenlerin ilki benim!" dedi. **144.** Allah buyurdu: "Ey Musa! Ben, insanlara mesajlarımı ve konuşmalarımı iletmek üzere seni seçtim. Sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol!" **145.** Her türlü öğüdü ve her şeyin açıklamasını Musa için levhalarda yazdık: "Bütün gücünle onlara sarıl, kavmine de en güzel şekilde onlara sarılmalarını söyle. Size yoldan çıkmış(fasık)ların diyarını göstereceğim.[57] **146.** Yeryüzünde anlamsız kuruntularla büyüklük taslayanların ayetlerimden yüz çevirmelerine fırsat vereceğim. Her türlü ayeti (mucizeyi) görseler dahî iman etmezler. En doğru yolu görseler bile yol edinmezler. Ama sapkınlık yolunu görseler hemen yola koyulurlar. Bu, onların, ayetlerimizi (kanıtlarımızı)[58] yalanlamaları ve ihmal etmeleri sebebiyledir. **147.** Ayetlerimizi ve ahirette buluşmayı yalanlayanların yaptıkları boşa gitmiştir. Görecekleri karşılık, yaptıklarından başkası mı olacaktı?"[59]

55. "Tecellî" kelimesi, günlük dilde açık, zahir, aydınlık olmak ve yukarıdan aşağıya bakmak anlamlarına gelmektedir. Allah'ın dağa tecellisi, Allah'ın dağa bakması veya dağa kendini hissettirmesi şeklinde çevrilebilirse de bunun gerçek mahiyetini ancak Allah'ın sınırsız bilgisi kuşatabilir.

56. Hz. Musa'nın bayılması ile ilgili "saiga, yes'agu" kelimesi ölüm anlamına gelen "mevt" kelimesiyle mecazen birbirinin yerine kullanılabilmekte ve dikkat edilmezse yanlış anlamalara sebep olabilmektedir (Buharî, Tefsir 7/124). Allah'ı tesbih etmek, O'nun noksan sıfatlardan uzak, bütün mükemmelliklere sahip olduğunu düşünmek ve itiraf etmektir (Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40).

57."Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 102. ayet.

58. Ayet kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuara 2.

59. Hz. Musa'ya verilen levhaların içeriğinden bahseden ilahi ifadeler bu ayette devam ettiği için tırnak burada kapatılmıştır. Son cümlede amelleri boşa gidenlere verilecek karşılığın, tıpkı yaptıkları gibi boşa gitmiş olacağını ifade eden espriyi olduğu gibi çevirdik.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌۜ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا
يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْد۪يهِمْ سَب۪يلًاۢ اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا
ظَالِم۪ينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ ف۪ٓي اَيْد۪يهِمْ
وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواۙ قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا
رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ
﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ
اَسِفًاۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُون۪ي مِنْ بَعْد۪يۚ
اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ
بِرَأْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُٓ اِلَيْهِۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ
الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُون۪ي وَكَادُوا يَقْتُلُونَن۪يۘ فَلَا
تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَٓاءَ وَلَا تَجْعَلْن۪ي مَعَ الْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي وَلِاَخ۪ي
وَاَدْخِلْنَا ف۪ي رَحْمَتِكَۘ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ
﴿١٥١﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ
غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ
وَكَذٰلِكَ نَجْز۪ي الْمُفْتَر۪ينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذ۪ينَ
عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا

148. Musa Tur'a gittikten sonra kavmi, ziynet eşyaları arasından ses veren bir buzağı heykeli çıkarıp ilah edindiler.[60] O heykelin kendileriyle konuşmadığını, yol göstermediğini görmediler mi ki onu benimseyip de zalimlerden oldular. 149. Yoldan saptıklarını anlayıp da pişmanlık içinde elleri yanlarına düştüğü zaman: "Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa kesinlikle hüsrana uğrayanlardan oluruz." dediler. 150. Musa kızgın ve üzgün olarak kavmine döndüğünde[61] "Yokluğumda beni ne kadar da kötü temsil ettiniz! Rabbinizin (azap) hükmünü acele mi istediniz?"[62] dedi. Levhaları attı, kardeşinin başından tutup silkeledi. Kardeşi, "Ey annem oğlu! Bu kavim beni saymadı, aşağıladı. Neredeyse öldürüyorlardı. Düşmanları bana güldürme, beni zalim kavimle bir tutma!" dedi. 151. (Musa) "Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla ve rahmetine erdir. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" dedi. 152. Buzağıyı ilah edinenleri Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir zillet yakalayacaktır. Biz, iftiracıları[63] işte böyle cezalandı-

اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ
الْاَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ
هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسٰى
قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا اَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ
قَبْلُ وَاِيَّايَ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا
اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ
وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾
وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي
الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَا اِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي
اُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ
شَيْءٍ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾
اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي
يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ
وَالْاِنْجِيلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ
الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ

rırız. 153. Kötülükleri yapıp da ardından tevbe eden ve iman edenlere gelince, Rabbin gerçekten merhametli ve bağışlayıcıdır. 154, 155. Musa'nın öfkesi geçince levhaları aldı. Ki o nüshalarda, Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardı. Sözleştiğimiz yer ve zaman için kavminden yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakaladığında şöyle dedi: "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. Aramızdaki kendini bilmezler yüzünden bizi de helak eder misin? Bu senin imtihanından başka bir şey değildir. Bununla sapkınlığı tercih edenin sapkınlığına hükmeder, isteyeni doğru yola iletirsin.[64] Sen bizim velimizsin.[65] Bizi bağışla ve merhamet eyle. Bağışlayanların en hayırlısı sensin! 156. Bize bu dünyada da iyilik yaz, ahirette de. Biz sana yöneldik!" Allah buyurdu: "Azabıma dilediğimi uğratırım. Rahmetimse her şeyi kuşatmıştır. Onu, sorumlu davranıp kötülükten sakınanlara, zekâtı verenlere yazacağım ki onlar ayetlerimize iman eden 157. ve ümmi elçiye, peygambere tabi olan kimselerdir. [66] Öyle bir peygamber ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de kendisini yazılı olarak bulurlar. Onlara iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar; temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar;[67] üzerlerindeki ağır yükü ve tutsaklık zincirle-

وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

rini kaldırır.[68] Ona iman eden, saygı duyan, yardım eden ve kendisine indirilen nura uyanlar var ya işte kurtuluşa erenler onlardır."[69]

60. Söz konusu heykelle ilgili geniş bilgi için bkz. 20/Taha 88.

61. Gazab ve esef, Türkçemize de geçmiş iki kelimedir. Kızgın ve üzgün olma halini yansıtır (Kurtubî, *el-Cami'*).

62. Bkz. 53. ayet.

63. İftiracılardan kasıt, Allah'a eş ve ortak isnat eden müşriklerdir.

64. Bu cümlenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

65. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

66. Geçtiği bağlam göz önüne alındığında Allah'ın kelimelerinden kasıt, vahiy ya da gönderdiği kitap olmalıdır. Ümmi kelimesi ilk defa bu ayette kullanılmıştır. 3/Âl-i İmran 20, 75. ayetlerde müşrik Araplar için kullanılan "ümmi" kelimesi 2/Bakara 78. ayette kitaplarından habersiz kitap ehli için kullanılmaktadır. Ümmi peygamber, daha önce elinde ilahi bir kitabı olmayan ve hatta kitap kültüründen yoksun bir kavmin üyesi olan peygamber demektir (62/Cuma 2, 3). Bu, okuma yazma bilmemekten farklı bir tanımlamadır (Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, s. 389-429).

67. Bu ayetlerde temiz şeylerin helal, pis şeylerin haram kılındığına dair genel bir ilke belirlenmiş, fakat ayrıntılı bir liste verilmemiştir. Nelerin temiz, nelerin pis olduğu konusunda Hz. Peygamber'in açıklama yetkisine dikkat çekilmiştir (Ebu Davud, Et'ıme 27-29, no: 3791-3797, 30, no: 3799, 33, no: 3802-3811, Şatıbî, *Muvafakat*, IV. 33-47; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 102, 103).

68. "Üzerlerindeki ağır yük ve tutsaklık zincirleri"nden kastın, onlar için ağırlaştırılmış haramlar olduğu düşünülmektedir. (Misilleme ve ölüm cezasına hasredilmiş) diyetsiz kısas, kurban yakmak, hayvanların içyağını yemek, ter bulaşmış etin haramlığı, Cumartesi yasağı vs. (Zemahşeri, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*).

69. İlahi vahiy; sözü Hz. Musa'nın levhalarında yazılı olan ilkelerden alıp o ilkelere uyan müminlere ve o müminlerin Tevrat'ta, İncil'de müjdelenen örnek peygamberine getirmektedir. Hz. Musa ile Hz. Muhammed'e yapılan hitaplar öylesine iç içe, tasvirler öylesine akıcı ve berrak ki okuyucu adeta bir o çağa bir bu çağa gidip geliyor. Zaten bu surenin genel muhtevası, insanı, Hz. Muhammed'den Hz. Âdem'e, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e götürüp getiren çağlar ötesi bir yolculuğa çıkarmaktadır. Bu kıssaları okuyunca Musa'ya inanıp da İsa'ya inanmamanın, İsa'ya inanıp da Muhammed'e inanmamanın anlamsızlığı ortaya çıkmaktadır

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ

158. De ki: "Ey insanlar! Ben, Allah'ın hepinize gönderdiği pey-

جَمٖيعًا الَّذٖي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖي وَيُمٖيتُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذٖي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾
وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ
يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ
اَسْبَاطًا اُمَمًا وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ
اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا
قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ
الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا
مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ
كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قٖيلَ لَهُمُ
اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَغْفِرْ لَكُمْ خَطٖيٓـَٔاتِكُمْ سَنَزٖيدُ الْمُحْسِنٖينَ
﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ
الَّذٖي قٖيلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ
السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

gamberiyim. O Allah ki gökler de yer de O'na aittir. Dirilten ve öldüren Allah'tan başka ilah yoktur. Öyleyse Allah'a ve ümmi peygamberine iman edin -ki o peygamber de Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmektedir- ve peygambere tabi olun ki doğru yolda olasınız."[70] **159.** Musa'nın kavminden hakka ulaştıran ve onunla adaleti gerçekleştiren bir topluluk da vardı. **160.** Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su istediğinde Musa'ya, "Âsân ile taşa vur!" diye vahyettik. Kayadan on iki pınar kaynadı. Her topluluk, kendi içeceği pınarı öğrendi.[71] Üzerlerine bulutu gölge yaptık,[72] bıldırcın eti ve mantar (hüdâ-i nâbit rızıklar) ikram ettik.[73] "Size verdiğimiz temiz rızıklardan yiyin!" dedik. Biz onlara zulmetmedik. Aksine, onlar kendilerine zulmediyorlardı. **161.** Bir de onlara şöyle demiştik: "Şu memlekette oturun, dilediğiniz şeyden yiyin, 'Günah yükünü üzerimizden kaldır.'[74] deyin ve kapıdan tevazu ile girin[75] ki günahlarınızı affedelim. Biz güzel davrananlara daha fazlasını da vereceğiz." **162.** Onların zalimleri, kendilerine söylenen sözü başka sözlerle değiştirdiler.[76] Biz de zulmetmeleri sebebiyle üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

70. Ümmî Peygamber deyimi için bkz. 157. ayet.

71. Tisin çölünde ve Kadeş'te meydana gelen olay için bkz. Sayılar, Bab 20; daha geniş açıklama için bkz. 2/Bakara 60.

72. Sayılar, 9/15-23.

73. Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Mantar, 'men'dendir." hadisi, bu anlamlandırmaya imkân vermektedir (Buhari, Tefsir 7/125; Tirmizi, *Tıbb, 22;* Taberi, *Camiu'l-Beyan;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Allah'ın nimet veren anlamına gelen Mennan sıfatı ile eski Türkçemizde kır bitkilerine "Hüdâ-i nâbit" denmesi de bu anlamı desteklemektedir. Çünkü hadis "menn"in bir bitki türü olduğuna işaret ederek mantarın bunlardan sadece biri olduğunu söylüyor. Bu sebeple mantar diye çevirip "Hüdâ-i nâbit bitki" diye şerh düştük. Öncesinde yer alan "Üzerlerini bulutlarla kapladık." ifadesi de bu anlamı desteklemektedir (2/Bakara 57). "Menn" kelimesi, genellikle kudret helvası diye çevrilmişse de kelimenin Arapçada böyle bir anlamı yoktur. Tefsircilerin bıldırcın diye çevirdiği "selva" kelimesi, Tevrat'ta bıldırcın (Sayılar, Bab 11), "Menn" kelimesi ise "mann" şeklinde geçmekte ve tarif edilmektedir. Sabahları çiğ kalktıktan sonra çölün üzerinde kırağı gibi beyaz yuvarlak bir şey olduğu ve ona "Rabbin verdiği ekmek" dedikleri, ertesi güne kalınca kurtlanıp koktuğu ve güneş kızınca eridiğinden bahsedilmektedir (Çıkış, Bab 16). Türkçeye Yunancadan geçen mantar kelimesinin (Mehmet Doğan, *Türkçe Sözlük*) Yunancaya Sami dillerden geçip geçmediği araştırılırsa daha net sonuçlara ulaşılabilir. Bu iki kelime İsrailoğullarının kır bitkileri ve yabani kuşlarla beslendiğine işaret olmalıdır.

74. "Hıtta" kelimesi, sırttaki yükü indirmek anlamından hareketle, günah yükünden bağışlanma dilemek anlamına gelmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*). 157. ayette geçen "Üzerinizden yükünüzü kaldırsın." ifadesi bu konuda önemli bir ipucu teşkil ettiği gibi 2/Bakara 58; 110/Nasr 3. ayetlerde de açıklanmıştır.

75. Kapıdan secde ederek girmekten kasıt mütevazı olarak girmeleri anlamında olabilir (Buharî, Tefsir 7/127). Ancak secdenin selam anlamına geldiği düşünülürse Rabbi secde huşusu ile selamlayarak girin anlamı da çıkarılabilir. (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşeri, *Keşşaf*). Geniş açıklama için bkz. 110/Nasr 3.

76. Yahudilerin değiştirdiği söz ilahi vahiy olmalıdır (Tesniye, 4/1-8). Tefsirciler, "sözün değiştirilmesi" suçunu bir önceki ayette geçen "hıtta" kelimesiyle sınırlı düşünmüş, "hıtta" kelimesinin buğday anlamına gelen "hınta"ya çevrildiğini iddia etmişlerdir. Ancak buna herhangi bir kaynak gösterilmemiştir. Bizce dönüştürme eylemi, vahyin tahrifi gibi genel bir tutumla ilgilidir. "Yükümüzü indir" deyimi de bu bağlamda günahın affını veya ağır sorumlulukların kaldırılmasını dilemek anlamından çıkarılarak dünyalık indirme duasına dönüştürülmüş olmalı (2/Bakara 58, 59).

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّت۪ي كَانَتْ حَاضِرَةَ
الْبَحْرِۢ اِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَأْت۪يهِمْ

163. Onlara deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Cumartesi konusunda haddi aşıyorlardı. Çünkü yasak kabul ettikleri gün balıklar

حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا
يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ
تَعِظُونَ قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ
وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا
بِهٖ اَنْجَيْنَا الَّذٖينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوٓءِ وَاَخَذْنَا
الَّذٖينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئٖيسٍ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ
قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئٖينَ ﴿١٦٦﴾ وَاِذْ
تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
مَنْ يَسُومُهُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ اِنَّ رَبَّكَ
لَسَرٖيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٦٧﴾
وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ
وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ
وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ
مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ
عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا
وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ اَلَمْ يُؤْخَذْ

sürüler hâlinde geliyor, yasak saymadıkları gün gelmiyorlardı.[77] Yoldan çıkmaları sebebiyle kendilerini bu şekilde imtihan ediyorduk. 164. Onlardan bir grup, "Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir şekilde azap edeceği bir topluma ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. Onlar da "Rabbinize karşı bir mazeret olsun diye ve belki sorumluluk hissederler ümidiyle!" dediler. 165. Kendilerine yapılan hatırlatmaları unuttuklarında kötülüklere engel olanları kurtardık. Zalimleri de yoldan çıkmış olmaları sebebiyle şiddetli bir azapla yakaladık. 166. Yasaklanan şeyleri inatla yapmaya devam edince onlara, "Aşağılık maymunlar olun." dedik.[78] 167. Rabbin, "Kıyamete kadar onlara eziyet ve işkencenin en kötüsünü uygulayacak kimseler göndereceğim." diye ilan etmişti. Rabbinin cezalandırması çok çabuktur. Aynı zamanda O, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. 168. Biz onları yeryüzünde gruplara ayırdık. İyileri de vardır, kötüleri de. Belki yola gelirler diye kendilerini birtakım iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik. 169. Onlardan sonra yerlerine, kitaba varis olan başka bir nesil geldi. Değersiz dünya menfaatine tamah ediyor ve "Nasıl olsa bağışlanacağız!" diyorlardı ki bir misli daha verilse ona da göz dikerlerdi. "Allah hakkında gerçeğin dışında bir şey

عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ
الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ
﴿١٧٠﴾ وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ
وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

söylemeyeceksiniz ve bunun için-
dekileri öğrenip ders alacaksınız!"
diye kendileriyle kitap üzerine ahid
(misak) alınmamış mıydı? Hâlbuki
sorumlu davrananlar için ahiret
yurdu daha hayırlıdır. Aklınızı kul-
lanmıyor musunuz? 170. Onlar ara-
sında kitaba sımsıkı sarılan ve na-
maz kılmayı sürdürenler de vardı ki
biz o ıslah edenlerin ecrini asla zayi
etmeyiz. 171. Hani biz onlardan söz
alırken dağı üzerlerine bir gölgelik
gibi kaldırmıştık da üzerlerine dü-
şecek sanmışlardı. "Size verdiğimiz
kitaba sımsıkı sarılın ve içerisindeki-
leri düşünüp öğüt alın ki sorumlu
davranıp korunasınız." demiştik.[79]

77. Cumartesi iş yapma yasağı genel olarak Allah emri gibi anlaşılsa da Hıristiyanların ruhbanlığı kendileri icat edip sonra ona riayet etmedikleri gibi (57/Hadid 27), onların da bu yasağı kendilerinin ihdas ettikleri anlaşılmaktadır (157. ayet). Çünkü ayet o günü yasak saydıkları ve yasak saymadıkları evrelerden bahsetmektedir. Din adına kendi koydukları yasağı ihlal etmeleri sebebiyle Allah onları böyle bir imtihana tabi tutmuş olmalıdır (16/Nahl 124). Yahudilerin bu konudaki aşırılığını çok aşamalı düşünebiliriz. Önce Cumartesi çalışmayı kendilerine yasak eden bir aşırılığı ihdas etmişler, Cumartesi günü çalışanların öldürüleceğine hükmetmişler ve bunu kitaba sokmuşlardır (Çıkış, 31/12-17). Sonra da bu yasağı temellendirmek için Allah'ın dünyayı altı günde yarattıktan sonra Cumartesi günü (hâşâ) dinlendiği şeklinde safsatalar üretmişlerdir (Tekvin, 2/1-3). Daha sonra da elleriyle koydukları bu yasağı çiğneyerek başka bir aşırılığa imza atmışlardır. Nehemya bölümünde Cumartesi alışveriş yasağının ihlaline engel olunmasından bahsedilirken yabancı kadınlarla evliliğin yasaklanmasından da bahsedilmekte ve Süleyman Peygamber yabancı kadınlarla evlendiği için suçlanmakta ve hatta o kadınlar tarafından suça itilmekle itham edilmektedir (Nehemya, 13/15-31). Bu tür hükümleri Allah'ın indirmediği açıktır.

78. "Aşağılık maymunlar olun." ifadesini, şekillerinin değiştirilmesi olarak anlayanlar olduğu gibi, değerlerini yitirmeleri ve insanların oyuncağı haline gelmeleri şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Zaten şekillerinin değiştirildiğini söyleyenler de algılarının değişmediğini ve cezayı hissettiklerini söylemişlerdir ki bu ikinci görüşü destek-

leyen bir durum olarak değerlendirilebilir (Maturidî, *Te'vîlât;* ayrıca bkz. 2/Bakara 65; 5/Maide 60. ayetler).

79. 169-171. ayetlerde anlatılan kitaba sımsıkı sarılmayla ilgili söz alma veya sözleşme için ayet, "kitap misakı" ifadesini kullanmaktadır. Kitaba dair sözleşme yine kitabın içerisindeki hitapla alınmaktadır. Allah'ın vahiy indirmesi, kulların buna iman ve itaat etme sözü vermesi misak (sözleşme) olarak değerlendirilmekte ve buna da kitap misakı denmektedir (bkz. 2/Bakara 40, 63, 83-85; 4/Nisa 154; 5/Maide 1, 7, 12-14).

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَن۪ٓي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ
ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ
بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِل۪ينَۙ ١٧٢ اَوْ
تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اَشْرَكَ اٰبَٓاؤُ۬نَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا
ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
الْمُبْطِلُونَ ١٧٣ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ١٧٤ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ
الَّذ۪ٓي اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ
الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاو۪ينَ ١٧٥ وَلَوْ
شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ
وَاتَّبَعَ هَوٰيهُۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِۚ اِنْ
تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْۜ ذٰلِكَ
مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ١٧٦ سَٓاءَ
مَثَلًاۨ الْقَوْمُ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ

172, 173. Rabbin, bellerinden zürriyetlerini çıkarıp kendilerini kendilerine şahid tutarak "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" diye Âdemoğullarından söz almıştı. "Evet, şahidiz." dediler.[80] Bu sözü, "Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu veya daha önce atalarımız şirk koştu; biz de onlardan sonra gelen bir nesildik; gerçeği saptıranların yaptıkları yüzünden bizi mi helak ediyorsun?" demeyesiniz diye almıştık. **174.** Belki dönerler diye ayetleri böylece açıklıyoruz. **175.** Kendisine verdiğimiz ayetleri ihmal eden, şeytanın ayartmalarına kanarak peşine takılan ve böylece azgınlardan olan adamın haberini anlat onlara. **176.** Dilesek onu ayetlerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya kapaklanıp yolunu kaybetti ve kendi hevasına uydu.[81] Onun durumu köpeğin durumuna benzer. Üzerine varsan da dilini çıkarıp hırlar, kendi hâline bıraksan da.[82] Ayetlerimizi yalanlayan toplumun örneği budur. Öyleyse kıssaları anlat, belki düşünürler. **177.** Ayetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmeden top-

كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ
الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَث۪يرًا
مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ
لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ
اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلّٰهِ
الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذ۪ينَ
يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اَسْمَٓائِه۪ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَٓا اُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِه۪ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

lumun örneği ne kadar da kötüdür! 178. Allah'ın yol gösterdiği kimse doğru yoldadır. Sapkın bulduğu kimselerse hüsrana uğramışlardır.[83] 179. Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu sanki cehennem için yaratmışız! Onların kalpleri var ama anlamazlar, gözleri var ama görmezler, kulakları var ama işitmezler.[84] Onlar hayvanlar gibidir; belki daha da şaşkın! Onlar gafillerin ta kendileridir. 180. En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimlerle dua edin! O'nun isimleri konusunda haktan sapanları bırakın![85] Onlar, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. 181. Yarattığımız insanlar arasında bir topluluk da var ki hakka iletir ve onunla adaleti gerçekleştirirler.

80. 172 ve 173. ayetlerde anlatılan sözleşme, önceki üç ayette anlatılan kitap üzerine sözleşmenin (misakın) genelleştirilmiş bir ifadesidir. İsrailoğullarıyla kitap üzerine yapılan sözleşmenin peygamber ya da vahiy gönderilen her toplumla yapıldığını ortaya koymaktadır. Her nesli ebeveyninin sulbünden dünyaya getirdikten sonra peygamberler aracılığı ile yapılan vahye dayalı sözleşme yorumu daha isabetli görünmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Açıkçası bu surede önceki insanların ahdini bozması dile getirilmekte (ayet 102), daha sonra İsrailoğullarından alınan kitap misakı ortaya konmakta (169 ve 171) ve sonuçta bütün insanlardan söz alındığı genel bir ifadeyle dile getirilmektedir (2/Bakara 40, 63, 83-85; 4/Nisa 154; 5/Maide 1, 7, 12-14). Kur'an'ın anlattığı bu söz alma (misak) olayında akıl, idrak, şahadet ve şuur gibi fıtri kuvveler ile kitap, peygamber ve risalet gibi vahyî unsurlar bir arada ve aktif hâldedir. Elini Hz. Muhammed'in (s) elinin üzerine koyup da söz veren sahabenin sözleşmesini Allah, kendisiyle yapılan bir ahid olarak değerlendirmekte ve kendi elinin de bu ellerin üzerinde olduğunu açıkça ifade etmektedir (48/Fetih 10). Fakat ayetlerin zahirine uyumlu olan bu makul görüş sonraki dönemlerde Mutezile'nin görüşünü yansıttığı gerekçesiyle mahkûm edilerek neredeyse yok sayılmıştır (Razi, *Mefatihu'l-Gayb*). Gerçekten de Mutezile, ayetlerdeki uslubu

temsili bir anlatım olarak değerlendirmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fakat ayetleri vahye dayalı söz alma olarak yorumlayanlar, Mutezile'den ibaret olmadığı gibi, azınlık durumunda da değillerdir. Maverdi ve onun eserine şerh yazan İbn Abdisselam bu görüşü çoğunluk görüşü olarak zikretmektedirler (*en-Nüket; et-Tefsir*). Fakat ayetlerin bu kadar makul izahı ortadayken İsrailiyat ürünü rivayetlerden başka desteği olmayan ruhlar âlemi yorumu, sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmış ve Ehlisünnet'in tek görüşü gibi lanse edilmiştir. Çünkü ruhlar âleminde alındığı sanılan sözleşmeye muhatap olan ve şahidlik eden hiçbir Allah kulu mevcut değildir (Tuncer Namlı, *Ahlakî Kavramlarda Anlam Arayışı*, s. 49-60).

81. "Heva" kelimesinin anlamı için bkz. 53/Necm 3.

82. Arapça'da "Lehese" fiilinin yaygın anlamı, sıcak ve susuzluktan dil çıkarmak veya 'keh keh' diye ses çıkararak nefes almak anlamına gelse de geçtiği bağlam dikkate alınarak hırlamak anlamı tercih edilmiştir. Dilciler, bu kelimenin öfke ve havlama anlamından söz etmektedirler (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Allah'ın ayetlerini anlamadan yalanlayan, gerekli gereksiz tepki gösteren ve ileri sürdüğü itirazların ne anlama geldiğini dahi bilmeden konuşan adamın durumu, gerekli gereksiz hırlayan köpeğin durumuna benzetilmektedir. Devamında gelen ayetlere bakılırsa (179. ayet) bu teşbihler, kalp, göz ve kulak gibi anlama organlarını kullanmayıp sadece dilini kullandıklarını dolayısıyla sanki bir hayvanlaşma süreci yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

83. "Edalle" fiili, saptırmak anlamına geldiği gibi birini sapık bulmak ve sapık olarak değerlendirmek anlamına da gelmektedir. Bu kelime hadiste şöyle geçmektedir: "Ennen-Nebiyye (s) etâ gavmehû fe edallehum. (Ey vecedehum dâllen.) Hz. Peygamber (s), kavmine geldiğinde onları sapkın bir hâlde buldu." denmektedir (Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* ayrıca bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115).

84. Kur'an, akletme organı olarak daha çok kalp, lübb ve fuad kelimelerini kullanmaktadır (38/Sad 29; 16/Nahl 78; 23/Müminun 78; 22/Hac 46). Çünkü Kur'an'a göre akletme, sadece zihinsel bir işlem değil, kalbi ve vicdanı da ilgilendiren bir eylemdir. Bilginin iradeyi ilgilendirmeyen kısmı zihni, iradeyle ilgili olan kısmı ise vicdanı, yani kalbi ilgilendirmektedir. Çünkü bilgi zihinde oluşsa bile davranışları belirleyen bilinç, değer ve tavırlar kalpte, yani vicdanda oluşmaktadır.

85. Allah ve Rahman isimleri, Yüce Allah'ın özel isimleridir. Allah'ın, bu iki isim dışındaki bütün isimleri (Esmaü'l-Hüsnâ), aynı zamanda sıfatlarıdır. Yüce Allah, bu isimleri, sıfatlarını en ideal şekilde anlatmak için seçmiştir. Müşrikler, Allah hakkında yanlış tasavvurlar geliştirmişler, bu sebeple de Kur'an'ın öngördüğü güzel isimleri kabullenmekte zorlanmışlardır (6/En'am 91; 22/Hac 74; 9/Zümer 67).

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَاُمْلِي لَهُمْ اِنَّ

182. Ayetlerimizi yalanlayanları, bilmedikleri akıbete yavaş yavaş yaklaştıracağız. **183.** Onlara mühlet

كَيْدٖي مَتٖينٌ ﴿١٨٣﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا
بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ
﴿١٨٤﴾ اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فٖي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَاَنْ
عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ
حَدٖيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ
اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فٖي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ
مُرْسٰيهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّٖي لَا يُجَلّٖيهَا
لِوَقْتِهَا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَا تَأْتٖيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ
كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ
لَا اَمْلِكُ لِنَفْسٖي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا
شَاءَ اللّٰهُ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ
لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
اِنْ اَنَا اِلَّا نَذٖيرٌ وَبَشٖيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

veriyorum; benim planım son derece sağlamdır. **184.** Düşünmediler mi ki arkadaşlarında hiçbir delilik (cinlenme) yoktur. O, sadece apaçık bir uyarıcıdır. **185.** Göklerin, yerin muhteşem ahengine ve Allah'ın yarattığı her şeye bakıp ecellerinin yaklaşmış olma ihtimalini düşünmüyorlar mı? Bundan sonra daha hangi sözle ikna olabilirler? **186.** Allah'ın sapkın olarak nitelediği kimseyi hidayete erdirecek yoktur. Onları azgınlıkları içinde bırakır, bocalar dururlar.[86] **187.** "Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyametin vaktini soruyorlar. De ki: "O'nun bilgisi Allah'ın katındadır; vakti gelince ortaya çıkaracak olan da O'dur. Onun vakti, göklerde ve yerde olanlardan gizlenmiştir;[87] size ansızın gelecektir." Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu anlamaz." **188.** De ki: "Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bile fayda veya zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı biliyor olsaydım kendime çok yarar sağlardım[88] ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece iman edecek bir toplum için uyarıcı ve müjdeciyim."

86. Ayetin birinci bölümünde geçen "idlal" kelimesinin açıklamasını ayetin son bölümü yapmaktadır. Allah onları saptırmıyor, sapkın olduklarını belirtiyor ve belgeliyor (bkz. 178. ayet).

87. Genellikle ağır gelmek şeklinde çevrilen "segule" fiili gizlenmek anlamına da gelmektedir (Zebidî, *Tâc*). Bağlama daha uygun olduğu için bu anlam tercih edilmiştir. Gökte ve yerde bulunan herkesten gizlenen kıyameti Allah'tan başka kimsenin bilmediği açıkça söylenmesine ve bu konuda soru sormanın yasaklanmasına rağmen, kıyamet alametleriyle ilgili hadis arayanlar bu ayetlerden gafil kimselerdir. Gelen rivayetlerin çoğu İsrailiyattandır, kaynağı da İncil'in sonunda yer alan Yuhanna rüyaları olmalıdır.

88. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا
تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَف۪يفًا فَمَرَّتْ بِه۪ۚ فَلَمَّٓا
اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمَا
صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ ف۪يمَٓا اٰتٰيهُمَاۚ فَتَعَالَى
اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا
يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا
يَسْتَط۪يعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى
لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ
اَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ
فَلْيَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٩٤﴾
اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَٓا اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ
يَبْطِشُونَ بِهَٓا اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَٓا اَمْ

189. Allah sizi bir tek candan yarattı, huzur bulsun diye eşini de aynı candan meydana getirdi.[89] Sevgiyle yaklaşınca eşi hamile kaldı ve o hafif yükü bir müddet taşıdı. Yükü ağırlaştığında, "Eğer bize salih bir evlat verirsen sana şükredenlerden olacağız!" diye Rablerine dua ettiler. 190. Ne zaman ki kendilerine salih bir evlat verdi; verdiği evlat konusunda Allah'a ortaklar koştular. Oysa Allah, koştukları ortaklardan uzak ve yücedir. 191. Hiçbir şey yaratmayan ve kendileri yaratılan şeyleri mi O'na ortak koşuyorlar? 192. Koştukları ortakların ne onlara yardım etmeye güçleri yeter ne de kendilerine 193. Onları hidayete çağırsanız size uymazlar. Ha çağırmışsınız ha susmuşsunuz fark etmez, durum aynıdır. 194. Allah'tan başka dua ettikleriniz de sizin gibi birer kuldur.[90] Eğer doğru söylüyorsanız çağırın onları da çağrınıza karşılık versinler! 195-198. Ayakları var mı ki yürüsünler, elleri var mı ki tutsunlar, gözleri var mı ki görsünler,

لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا
شُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾
اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذ۪ي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ
يَتَوَلَّى الصَّالِح۪ينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذ۪ينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِه۪ لَا يَسْتَط۪يعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَٓا
اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى
الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ
بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِل۪ينَ ﴿١٩٩﴾
وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ
بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٠٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اتَّقَوْا
اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا
فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَاِخْوَانُهُمْ
يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾
وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ
اِنَّمَٓا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبّ۪ي هٰذَا
بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا
لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ
رَبَّكَ ف۪ي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخ۪يفَةً وَدُونَ

kulakları var mı ki duysunlar? De ki: "Çağırın ortaklarınızı ve bana tuzak kurun! Haydi, hiç göz açtırmayın bana! Benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O da salih kimseleri veli edinir (himayesine alır).[91] Allah'ın dışında taptığınız putlarsa ne size yardım edebilirler ne de kendilerine. Yol göstermek için onları çağırsanız sizi işitmezler. Onların sana boş boş baktıklarını görürsün fakat kesinlikle görmezler." 199. Affedici ol, iyiliği (marufu) emret,[92] cahillerden yüz çevir. 200. Eğer şeytanın vesvesesi seni kışkırtırsa[93] Allah'a sığın! Çünkü O, her şeyi işitir ve bilir. 201. Bilinçli kimseler, şeytanın kışkırtması karşısında düşünür ve basiretli davranırlar. 202. Şeytanların kardeşlerine gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürükler ve asla ellerini çekmezler. 203. Onlara bir ayet (mucize) getirmediğin zaman "Onu da diğerleri gibi uydurup getirseydin ya!" derler. De ki: "Ben sadece Rabbimden bana vahyedilene uyuyorum. Bunlar, Rabbinizden gelen bilgilerdir; iman eden bir toplum için yol gösterme (hidayet) ve rahmettir. 204. Kur'an okunduğu zaman susun ve dinleyin ki size rahmet edilsin!" 205. Sabah akşam, gönülden yalvararak, ürperti içinde ve sessizce Allah'ı zikret. Sakın ihmal edenlerden olma! 206. Rab-

الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا
تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ
رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

binin katındakiler (melekler) de O'na ibadet etmekten geri durmazlar. O'nu tesbih eder ve sadece O'na secde ederler.[94]

89. Tefsirciler, genel olarak bu ayette anlatılan kişinin Hz. Âdem (as) ve eşi Havva olduğu yönünde yorum yapmış; ancak devamında gelen şirk koşma olayını yorumlama konusunda sıkıntıya düşmüşlerdir. Çünkü bütün yorumlar İsrailiyat aktarımı rivayetlere dayanmaktadır. Oysa ayette ne Âdem ne de Havva kelimesi geçmektedir. Üstelik Hz. Âdem'in şirk koştuğuna dair hiçbir ayet olmadığı gibi Havva isminin geçtiği bir ayet de yoktur. Ayette Mekkeli müşriklerin, çocuklarını putların lütfu kabul eden anlayışları irdelenmektedir (Maverdi, *en-Nüket;* Sealibi, *el-Cevahir*). Devamındaki ayetlere ve 16/Nahl 72; 3/Âl-i İmran 195; 4/Nisa 1. ayetlere bakıldığında Kur'an'ın muhatabı olan herkesin ayetin kapsamına dâhil olduğu, kadın ve erkek cinsinin aynı candan yaratıldığı görülecektir.

90. Bu paragraf ve özellikle bu ayetler, putperestliğin salih insanlara gösterilen saygının aşırılaştırılması sonucu doğduğunu dile getirmektedir. Çünkü insanlar kötülerin değil, iyilerin anısını yaşatmak ve heykelini dikmek isterler. Çünkü şirk nefretten değil, bilinçsiz sevgiden doğmaktadır. Dolayısıyla sevgi ve saygıda bilinçli ve ölçülü olmak gerekir.

91. "Veli" kelimesi için bkz. 3. ayet.

92. Sahabeye göre örf ve maruf aynı anlamdadır ve iyilik demektir. Nassın olmadığı durumda bile fıtratın gereği olarak kollektif aklın iyi kabul ettiği şeyler demektir (Buhari, Tefsir 7/128).

93. Burada söz konusu olan şeytan, hem İblis ve askerleri hem de kâfirlerin elebaşlarıdır (6/En'am 159). Şeytan, yaptığı propaganda ile kendi yandaşlarını kışkırtmakta ve Müslümanları tahrik etmektedir.

94. Bu paragrafta anlatılanlar, birinci paragrafta anlatılanlarla paralellik arz etmektedir. Özellikle son ayet, Sâd suresinin sonunda, bu surenin ilk ayetlerinde anlatılan melekler topluluğunun Allah'a bağlılığı ve Hz. Âdem'e secde edişleriyle yakından ilgilidir. Fakat olay bundan ibaret değildir; bu iki surede işlenen Hz. Âdem ve melekler kıssası, Necm suresindeki Lât, Uzza ve Menat putlarının eleştirisiyle de alakalıdır. Meleklerin Allah'a bağlılığı, O'na ibadet etme konusunda büyüklük taslamamaları ve secde edişleri anlatılarak putperest iddiaların asılsızlığı ortaya konmaktadır. Daha da önemlisi, meleklerin ibadetiyle örneklendirilerek bir önceki ayette kullardan istenen ibadet tasvir edilmektedir (Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40).

سُورَةُ الْجِنِّ ﴿٧٢﴾

40/72 CİN SURESİ

Adını ilk 15 ayetinde anlatılan cin konusundan alan sure 28 ayettir. Nüzûl sıralamasında A'raf suresinden, tertip sırasında Nuh suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Konu ve anlatım üslubu bakımından bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Sâd ve A'raf surelerinde meleklerin konuşmalarından söz edilirken cinlerden olan İblis'ten de söz edildiği için daha önce tartışılmış olan cin konusu tekrar gündeme gelmiş olmalıdır. Bu surede cinlerin konuşmalarından hareketle vahiy gerçeği ortaya konmakta ve müşriklerin cinlerle ilgili inanışları eleştirilmektedir. Tevhid, vahiy, nübüvvet, ahiret ve inkârcılarla mücadeleyi ele alırken cinlerin konuşmaları üzerinden şirk eleştirilmektedir. Rivayetlerde, bu sure ile Ahkaf 29. ayetin anlattığı olay birbirine karıştırılmış ve bu surenin onuncu yılda indiği sanılmışsa da bu nüzûl sıralamalarıyla bağdaşmamaktadır (Buharî, Tefsir 72/441; Mevdudî, Tefhim).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اُو۫حِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ
فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ ﴿١﴾ يَهْد۪ٓي اِلَى
الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ۜ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَٓا اَحَدًاۙ
﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ
صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ
سَف۪يهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. De ki: "Bana, cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinleyip şöyle dediği vahyedildi:"[1] "Biz, doğru yola ileten, hayranlık uyandıran bir Kur'an dinledik ve ona iman ettik. Artık hiç kimseyi Rabbimize ortak koşmayacağız.[2] 3, 4. Doğrusu Rabbimizin şanı yücedir. Ne bir eş ne bir çocuk edinmiştir. Aslında bizim akılsızlar, Allah hakkında yalan söylüyormuş. 5. Biz de insan-

لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۙ
﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ
بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾ وَاَنَّهُمْ
ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ
﴿٧﴾ وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاۤءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ
حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًاۙ ﴿٨﴾ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ
مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ
لَهُ شِهَابًا رَصَدًاۙ ﴿٩﴾ وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ
اُرِيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ
رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ
ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ
لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ
هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾ وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۜ
فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ
﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۜ
فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا
الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾ وَاَنْ
لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاۤءً
غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِۜ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ
ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾ وَاَنَّ

ların ve cinlerin Allah hakkında yalan söylemeyeceklerini sanıyorduk. 6. Gerçekten de insanlardan bazıları, cinlerden birilerine sığınıyor ve onların kötülüklerini artırıyorlardı. 7. Onlar da sizin gibi, Allah'ın hiç kimseyi diriltmeyeceğini sanıyorlardı.[3] 8, 9. Ki cinler şöyle demiştir: "Biz göğü yokladık ve onu güçlü muhafızlarla, yakıcı taşlarla dolu bulduk.[4] Biz oradaki oturma yerlerinde dinlemek için karargâh kurardık. Şu anda kim dinlemeye kalkışsa bir yakıcı taş sağanağı ile karşılaşıyor. 10. Bununla yeryüzündekilere bir şer mi murat edildi, yoksa Rableri kendilerine bir iyilik mi diledi, bilmiyoruz? 11. Bize gelince, bizim salih olanlarımız da var, olmayanlarımız da. Fırka fırka olup farklı yollara ayrıldık. 12. Yeryüzünde kalsak da oradan kaçsak da Allah'ı aciz bırakamayacağımızı anladık. 13. Yol gösterici mesajı işittiğimiz zaman derhal inanıverdik. Rabbine inanan kimse, ne aldatılma ne de haksızlığa uğrama korkusu duyar. 14. Bizim Müslüman olanlarımız da var, sapkınlarımız da."[5] Müslüman olanlar dosdoğru yola koyulmuştur. 15. Sapkın olanlarsa, cehenneme odun olmuşlardır. 16, 17. Eğer o sapkınlar dosdoğru yolda yürüselerdi imtihan etmek için onlara bol su verirdik. Kim Rabbinin öğüdünden yüz çevirirse Rabbi onu sürekli ar-

الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا
﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا
يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا
رَبّ۪ي وَلَا اُشْرِكُ بِه۪ اَحَدًا ﴿٢٠﴾

tan bir azaba uğratır. **18.** Yine bana vahyedildiğine göre mescitler Allah'a aittir. Allah'a dua ederken araya başkalarını sokup onlara dua etmeyin! **19.** Fakat Allah'ın kulu doğrudan O'na yönelip (aracısız) dua etmeye başlayınca kâfirler çekirge sürüsü gibi üzerine üşüştüler." **20.** De ki: "Ben sadece Allah'a dua eder ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam!"

1. Kur'an cinlerin varlığını bilimsel olarak ispatlamaya çalışmamaktadır. 'Örtülü olmak ve gizlenmek' kökünden türeyen 'cin' kelimesi, görülmeyen ve tanınmayan varlıkların cins ismidir. Materyalist temele dayalı modern bilimin zihinleri sınırlaması nedeniyle cinlerin varlığı konusunda zorlama birtakım yorumlara gidilse de bize gizli olan, canlı ve cansız kimi varlıklar mevcuttur. Kur'an eğer böyle bir varlığın bulunduğunu söylüyorsa doğrudur ve bu aklen de imkân dâhilindedir. Kimse bilimsel olmadığını söyleyemez. Bilimselliğin ölçüsü, pozitivist bilimin çizdiği dar ve katı sınırlardan ibaret olmadığı gibi, fizik ve metafizik ayrımı da kesin ve genel geçer bir ayrım değildir. Bugün keşfedilmiş bulunan gerçekler, dün bizim için metafizik olgulardı ki bugün onların fizik alanına girdiğini görüyoruz. Bu durumda ne fizikî alan bizim gördüklerimizden ne de fizik kanunları bizim bildiklerimizden ibarettir. Metafizik dediğimiz alanın bir kısım sırlarına vakıf oluyor ve fiziki alana dâhil olduğunu görebiliyorsak yarın cinlerin de fiziki varlıklar olarak kabul edilmeyeceğini kimse söyleyemez. Nitekim Allah, dilediği peygamberlerine bazı gayb olaylarını açıklarken bazılarını gizlemeye devam etmektedir. Gerçekleştiği gün ahiret de bizim için gaybi bir olgu olmaktan çıkacak ve fiziki bir olguya dönüşecektir. Müşrikler, cinleri Allah'ın oğlu kabul ederek kutsamakta ve Kur'an'ı da onların getirdiğini iddia etmektedirler. Geniş bilgi için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26 ve 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14. Bugün insanlarda var olan cin korkusu da o eski geleneklerin bir uzantısıdır ve aslında bilmemekten kaynaklanan bir korkudur. Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (38/Sâd 83; 15/Hicr 40). Dikkatli olup Allah'a sığınmak yeterlidir (7/A'raf 200).

2. Cinlerin konuşmasına yapılan ilk atıf burada bitmektedir.

3. Ayetteki "ba's" kelimesi öldükten sonra dirilmek anlamına geldiği gibi peygamber göndermek anlamına da gelmektedir. İki anlam arasındaki tercih, kelimenin aldığı tümlece veya geçtiği bağlama göre yapılabilir (Ragıb, *Müfredat*). Dolayısıyla ayet, "Onlar da sizin gibi Allah'ın hiçbir insanı peygamber olarak göndermeyeceğini sanı-

yorlardı." şeklinde de çevrilebilir (Razî, *Mefatih'ul-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bizce diriltme anlamı hem cümle yapısına hem de bağlama uygun düşmektedir (Maturidi, *Te'vilât*). Çünkü insanlar hiçbir peygamber gönderilmediğini iddia etmiyorlar. Önceki peygamberleri kabul ediyor, ancak peygamberin kimliğini ve insandan olup olmayacağını tartışıyorlardı. Dirilmeyi inkâr edenlerse hiç kimsenin diriltilmeyeceğini iddia ediyorlardı (64/Teğabun 6, 7).

4. 'Şihab' kelimesi (çoğulu 'Şühüb'); alev, kor, parlak taş ve yıldız kayması demektir. Şehebe fiili ise soğuk veya ateşten dolayı bir şeyin renginin değişmesini, saçın ağarmasını ve bir şeyin parlamasını ifade etmektedir. Hızlı hareket ve sürtünmeden dolayı yanan meteorların kastedildiğini sanıyoruz. Fakat biz geleneksel dili kullanarak yanan taş diye çevirmeyi tercih ettik. 9. ayette de bu kelime aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu ayetlerde şihap (meteor yanması) gökyüzünün koruması olarak nitelenirken 37/Saffat 8 ve 67/Mülk 5. ayette yıldızların koruyucu niteliğine işaret edilerek sistemin bütününe dikkat çekilmektedir

5. Cinlerin konuşmalarına yapılan ikinci atıf 8. ayetle başlayıp burada bitmektedir.

6. Müşrikler, Kâbe'de, kendilerini Allah'a yaklaştırması ümidiyle putlara ibadet ediyorlardı. Hz. Peygamber'in aracı putlar kullanmaksızın doğrudan Allah'a ibadet etmesine bozuluyor ve engel olmaya çalışıyorlardı (Sealibî, *el-Cevahir;* ayrıca bkz. 96/Alak 9-10).

قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا
﴿٢١﴾ قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ
اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًاۙ ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغًا
مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ۜ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ ﴿٢٣﴾
حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ
اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ
اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ
رَبّ۪ٓي اَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ
عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَدًاۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ

21. De ki: "Benim size zarar da fayda da verme imkânım yoktur." 22, 23. De ki: "Allah'tan gelen mesajları tebliğ etmeyecek olursam beni Allah karşısında himaye edecek hiç kimse yoktur ve O'ndan başka bir sığınak da bulamam." Kim Allah'a ve Rasulüne isyan ederse onun için ebedî kalacağı cehennem azabı vardır. 24. Nihayet ihtar edildikleri şeyi gördükleri zaman kimin destekçisinin daha zayıf, kimlerin sayıca daha az olduğunu anlayacaklardır! 25. De ki: "İhtar edildiğiniz şey yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi belirlemiştir, bilemem." 26. Gaybı bilen Allah, gaybî bilgisini kimseye bildirmez.[7] 27, 28. Sadece uygun gö-

رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ
خَلْفِهِ رَصَدًاۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا
رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ
وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

rüp seçtiği elçiye bildirir; Rablerinin mesajlarını tebliğ edip etmediklerini görmek için onların önünde ve arkasında gözcüler gönderir.[8] Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Hepsini tek tek kayıt altına almıştır.

7. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

8. Müşriklerin, "Bu kitabı ona cinler getiriyor" iddialarına cinlerin ağzından cevap verilerek, göğün dinlenmesine karşı tedbir alındığı (8 ve 9. ayetler), bu ayette ise Hz. Peygamber'in tebliğ görevini yapmasının takip altında ve muhataplarının da tamamının kuşatma altında olduğu haber verilmektedir. Kendilerini güçlü ve sayıca kalabalık gören kâfirlere önemli bir ihtar, zayıf ve sayıca az olan müminlere ise önemli bir müjde verilmektedir.

٣٦ سُورَةُ يٰسٓ

41/36 YASİN SURESİ

Adını ilk ayetindeki Mukattaa harflerinden alan sure 83 ayettir. Nüzûl sıralamasında Cin suresinden, tertip sırasında Fâtır suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Konu ve anlatım üslubu bakımından bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken tabii olgular içerisindeki olağanüstü ayetler (mucizevî ibret ve hikmetler) ortaya konur. Peygamber kıssaları örneğinde tevhid ve şirk mücadelesi işlenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾
تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا
اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ
الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ اِنَّا
جَعَلْنَا فٖٓي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى
الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ
بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا
فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَٓاءٌ

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Yâ, Sîn![1] Hikmetli Kur'an'ı düşün. 3. Sen, gönderilen peygamberlerden birisin. 4. Dosdoğru yolda yürüyorsun. 5. Sonsuz güç ve merhamet sahibi olan Allah'ın indirdiği vahyin aydınlık yolunda! 6. Ataları uzun süredir uyarılmadığı için[2] gafil kalmış bir kavmi uyarmak için gönderildin. 7. Onların çoğuna ihtar edilen azap hak oldu, artık inanmazlar. 8. Biz onların boyunlarına, çenelerine kadar dayanan tasmalar geçirdiğimiz için dik kafalı davranıyorlar! 9. Geçmişlerine ve geleceklerine perde çekip kapattığımız için gerçeği görmü-

عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
١٠ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ
الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ
كَرِيمٍ ١١ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا
قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِي
اِمَامٍ مُبِينٍ ١٢

yorlar![3] 10. Onları uyarmanla uyarmaman arasında fark yoktur, inanmazlar. 11. Sen ancak, bu öğüde tabi olan ve görmediği hâlde Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. O kimseye bağışlanacağını ve cömertçe ödüllendirileceğini müjdele.[4] 12. Biz, ölüleri gerçekten diriltiyoruz![5] Getirip sundukları amelleri, bıraktıkları eserleri yazıyor ve her şeyi apaçık bir tutanakta ayrıntılı olarak muhafaza ediyoruz.

1. Mukattaa harflerinden olan "Yâ, Sin" harflerinin anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Bu ayetin çevirisi konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kûfeli bazı nahivciler, ayette geçen "mâ" edatını olumsuzluk edatı anlamında değerlendirirken, Basralı bazı nahivciler masdar veya ism-i mevsul (bağlaç) olarak değerlendirmişlerdir (Taberi, *Camiu'l-Beyan*). Başta Katâde olmak üzere bu edatı olumsuzluk edatı olarak değerlendiren tefsirciler ayeti; *"Ataları uyarılmamış, bu yüzden gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için..."* şeklinde anlamışlardır. Fakat görüşlerini desteklemek için delil getirdikleri ayetler (28/Kasas 46; 34/Sebe 44; 32/Secde 3), atalarının değil de kavmin kendisinin daha önce uyarılmadığından bahsetmektedir (Maturidi, *Te'vîlat*). Bu durumda ayete; İkrime'nin görüşü temel alınarak; *"Ataları uyarıldığı hâlde gafil kalan bir kavmi uyarman için..."* anlamı vermek mümkündür. Çünkü Kur'an'ın uyarılarına müşriklerin; "Bu vaad, daha önce bize de atalarımıza da yapıldı. Bu, öncekilerin efsanelerinden başka bir şey değildir." (27/Neml 68) diye itiraz ettikleri açıkça zikredilmektedir. Dahası Mekkeli müşrikler de tıpkı Yahudi ve Hıristiyanlar gibi kendilerinin İbrahim yolunda olduklarını iddia etmektedirler (3/Âl-i İmran 67). Ancak bu görüşün ayete uygulanması durumunda devamında gelen "gaflette kalmış" ifadesinin başında yer alan "fâ" edatını anlamlandırma sorunu kendini hissettirmektedir. Bundan dolayı "mâ" edatını olumsuzluk anlamında değerlendirmek zorunluluk gibi anlaşılmaktadır. Fakat bu görüşte olanlar; "Ataları uyarılmamış" çevirisini de fazla genellemeci buldukları için yakın dönemde yaşayan atalar şeklinde bir kayıt düşerek her iki sorunu da ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibi, *el-Cevahir;* İbn Kesir, *Tefsir;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb*). Gerçekten de Kur'an, uzak atalar anlamına gelecek "âbâune'l-evvelûn" şeklinde bir ifade kullanmaktadır (37/Saffat 17; 56/Vakıa 48; 23/Müminun 24; 28/Kasas 36).

3. Mekkeli putperestler, atalarından aldıkları dini düşünmeksizin tekrarladıkları gibi sonucunu da fark edemiyorlardı. Önyargıları, geçmişe ve geleceğe bakışlarını kö-

reltmişti. Günübirlik yaşıyorlardı ve o kadar düşünüyorlardı. İbn Abbas, dünya ve ahiret hakkında doğru değerlendirme yapamadıkları şeklinde yorumlamaktadır (Firuzabadî, *Tenvir*).

4. Mağfiret; affetmek, günahı örtmek ve ıslah etmek anlamlarını içeren geniş kapsamlı bir kelime olup dilimizde de bu içeriğiyle kavramlaşmıştır. İlahi çağrıyı kabul edenlerin geçmişteki yanlışlarının affedileceğini ve kendilerine ödül verileceğini müjdeleyen bir ifadedir.

5. Ölülerin diriltilmesinden bahseden cümle, hem şimdiki hem de gelecek zamanı ifade eden bir cümledir. Dirilmenin gelecek zamana hasredilmesi, bu ayetin de başka ayetlerin de anlamını daraltmaktadır (26 ve 27. ayetler). Maturidî, "*Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin! Onlar Rableri katında diridirler; ama siz bilemezsiniz.*" (2/Bakara 154) ayetini delil getirerek dirilmenin ölümün akabinde gerçekleştiğini dile getirmektedir (*Te'vilât*).

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِۘ اِذْ
جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَۚ ١٣ اِذْ اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمُ
اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُٓوا اِنَّٓا
اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ١٤ قَالُوا مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُنَاۙ وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا تَكْذِبُونَ ١٥ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا
اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ١٦ وَمَا عَلَيْنَٓا اِلَّا الْبَلَاغُ
الْمُب۪ينُ ١٧ قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ
تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ
اَل۪يمٌ ١٨ قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْۜ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْۜ
بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ١٩ وَجَٓاءَ مِنْ
اَقْصَا الْمَد۪ينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ
اتَّبِعُوا الْمُرْسَل۪ينَۙ ٢٠ اِتَّبِعُوا مَنْ لَا

13. Onlara, Peygamberlerin geldiği şu şehrin sakinlerini örnek olarak anlat: 14. Hani kendilerine iki elçi göndermiştik de onları yalanlamışlardı. Biz de o ikisini üçüncüleriyle desteklemiştik. "Biz, size gönderilen elçileriz" dediler. 15. Onlar, "Siz de bizim gibi birer insandan başka bir şey değilsiniz. Rahman bir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz." dediler.[6] 16, 17. Peygamberler, "Bizim size gönderilen elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor. Üstelik bizim açıkça tebliğ etmekten başka bir görevimiz de yok." dediler. 18. Onlarsa, "Siz bize uğursuzluk getirdiniz. Eğer buna son vermezseniz sizi taşlarız ve ağır bir işkenceye tabi tutarız!" dediler. 19. Elçiler şöyle dediler: "Uğursuzluğunuz sizin kendinizdendir. Size öğüt verilmesi mi uğursuzluk? Asıl uğursuzluk, sizin aşırılıkta sınır tanımayan bir

يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ۝٢١ وَمَا لِيَ لَٓا
اَعْبُدُ الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝٢٢
ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ
بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّ۪ي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا
يُنْقِذُونِ ۝٢٣ اِنّ۪ٓي اِذًا لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ
۝٢٤ اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ۝٢٥
ق۪يلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْم۪ي
يَعْلَمُونَ ۝٢٦ بِمَا غَفَرَ ل۪ي رَبّ۪ي وَجَعَلَن۪ي
مِنَ الْمُكْرَم۪ينَ ۝٢٧ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه۪
مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا
مُنْزِل۪ينَ ۝٢٨ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ۝٢٩ يَا حَسْرَةً عَلَى
الْعِبَادِ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِه۪
يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ۝٣٠ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ۝٣١
وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَم۪يعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ۝٣٢

toplum olmanızdır!" 20. Şehrin uzak mahallesinden koşarak bir adam geldi[7] ve "Ey kavmim! Gönderilen elçilere uyun. 21. Doğru yolda olan, ama sizden bir ücret istemeyen elçilere! 22. Ben, nasıl olur da beni yaratana kulluk etmem! Hepiniz dönüp O'na varacaksınız. 23. O'ndan başka ilah mı edineyim? Rahman bana bir zarar vermek istese o ilahların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve beni azaptan asla kurtaramazlar.[8] 24. Dahası, o takdirde ben apaçık bir sapkınlığa düşmüş olurum. 25. Ben Rabbinize iman ettim; beni dinleyin!" dedi. 26, 27. Ona, "Cennete gir!" dendiği zaman, "Keşke halkım, Rabbimin beni bağışladığını ve ikramda bulunduğu kimselerle birlikte ağırladığını bilseydi!" dedi. 28. Onun ardından biz, kavminin üzerine bir ordu indirmedik. Zaten daha önce de indirmiyorduk! 29. Sadece bir çığlık kopmuş ve ocakları sönüvermiştir.[9] 30. Yazıklar olsun o kullara ki ne zaman kendilerine bir elçi gelse onunla alay ederler. 31. Daha önce nice nesilleri helak ettiğimizi ve helak olanların geri dönüp de yanlarına gelemediklerini görmüyorlar mı? 32. Onların hepsi, bizim huzurumuzda toplanacaktır.

6. Bu ayetin açıklaması için bkz. 64/Teğabün 6.

7. Tefsirciler, bu kıssanın Antakya'da tebliğde bulunan Hz. İsa'nın havarilerine yardım eden Habib en-Neccar olabileceğini söylemektedirler. Havarileri Rasul olarak değerlendirmenin Hz. İsa'yı ilahlaştıran Hristiyanlara özgü bir tutum olduğunu ve bunun taşıdığı riski göz önünde bulundurarak daha dikkatli davranmak gerektiğini düşünüyoruz. Oysa buna çok benzeyen bir kıssa 40/Gafir/Mümin 28-45. ayetlerde geçmektedir ve bu kıssanın açılımı gibidir.

8. Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı olan müşrikler, taptıkları ilahları Allah ile kendi aralarında şefaatçi kabul ettikleri için, Kur'an onların inançlarına benzeyen bir kavmin ilah anlayışını örnek vermektedir (53/Necm 26).

9. Bu iki ayetin, inkârcıların 15. ayette geçen, "Rahman bir şey indirmemiştir..." iddiasına nazire olduğunu düşünüyoruz. Ocağın sönmesi de neslin kesilmesi anlamına gelmektedir.

وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا
وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ
وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ
ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا
مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ
النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ
تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ
الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى
عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ
يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ
النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَاٰيَةٌ

33. Cansız yeryüzü onlar için bir ayettir.[10] Onu canlandırdık ve hububat çıkardık da ondan yiyorlar.
34, 35. Onun mahsulünden ve ellerinin emeklerinden yesinler diye orada hurma bahçeleri ve üzüm bağları bitirdik, kaynaklar fışkırttık; şükretmeleri gerekmez mi? 36. Yerin bitirdiklerinden, kendi canlarından ve bilmedikleri daha nice şeylerden, bütün çiftleri (cinsleri) yaratan Allah, ne kadar da yücedir!
37. Gece de onlar için bir ayettir. Gündüzün aydınlığını ondan çekip alırız da karanlığa gömülürler.[11] 38. Güneş kendisi için belirlenen yörüngede düzenli olarak akıp gitmektedir.[12] Bu, üstün olan ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. 39. Aya da bazı konumlar belirledik. Öyle ki kuru ve eğri bir hurma dalına dönmektedir. 40. Ne Güneş Ay'a erişebilir, ne de gece gündüzle yer değişir. Hepsi birer yörüngede yüzüp giderler.[13] 41. Nesil-

لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِه۪ مَا
يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَر۪يخَ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا
وَمَتَاعًا اِلٰى ح۪ينٍ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّقُوا
مَا بَيْنَ اَيْد۪يكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْت۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ
اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا ق۪يلَ
لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ
اللّٰهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ
﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِق۪ينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا
يَسْتَط۪يعُونَ تَوْص۪يَةً وَلَا اِلٰى اَهْلِهِمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

lerini yüklü bir gemide taşımamız da onlar için bir ayettir.[14] 42. Kendileri için onun gibi daha nice binekler yarattık. 43, 44. Dilesek onları batırırız da ne imdatlarına yetişen olur ne de kurtarılırlar. Ama bu imkân sadece bizim rahmetimizin ve bir süreliğine verdiğimiz geçimliğin bir gereğidir. 45, 46. Onlara, "Gördüğünüz ve görmediğiniz şeylerin başınıza gelmesinden korkun[15] ki rahmete eresiniz!" dense ve hatta Rablerinin (olağanüstü) ayetlerinden biri ansızın gelecek olsa yüz çevirmekten başka bir şey yapmazlar.[16] 47. "Allah'ın size verdiği rızıklardan infak edin." dendiğinde kâfirler, müminlere, "Allah'ın, dilediği takdirde doyuracağı kimseyi biz mi doyuracağız? Siz apaçık bir sapkınlık içindesiniz." derler. 48. "Eğer doğru söylüyorsanız bizi tehdit edip durduğunuz şu helak ne zaman?" diyorlar. 49. Onlar, ısrarla tartışıp dururken kendilerini ansızın yakalayacak bir gürültüden başka bir şey beklemiyorlar. 50. O zaman ne vasiyet etmeye güçleri yeter ne de ailelerine dönebilirler.

10. Önceki iki paragrafta dirilme konu edildiği için bu ayetler dirilişin delilleri olarak zikredilmektedir (12-32. ayetler). Bu paragraf boyunca ayet kavramı açıklanmakta, göklerde ve yerde bulunan açık ayetler üzerinde insanın düşünmesi istenmektedir. Bu açık ayetleri anlamaya çalışmak yerine alışılmışın dışında olağanüstü ayet (mucize) bekleyenlere de helak tehdidi gelmektedir (43-50. ayetler). Geniş bilgi için bkz. 26/Şuara 2.

11. Gece, ölüme; aydınlık, dirilmeye benzetilerek bu sürekli değişim, öldükten sonra dirilmeye delil getirilmekte ve devam eden ayetlerde bu değişimin nasıl meydana geldiği izah edilmektedir.

12. Ebu Zer'in bu anlamlandırması için bkz. Buhari, Tefsir 36/251).

13. Felek kelimesi, yuvarlak kum tepesi, gök kubbe gibi oval, dairevi nesneler için kullanılmaktadır. Razî de bu manayı tercih etmiştir (*Mefatihu'l-Gayb*). Güneş nasıl Ay'a yetişmiyorsa kimsenin ölümü de vaktinden önce gelmez (Bkz.48. ayet).

14. Bir önceki ayete bakılırsa üzerinde yaşadığımız dünya, hedefine doğru yol alan yüklü bir gemiye benzetilmektedir. Varacağı menzilde hayat devam etmektedir. Suda yüzen gemi nasıl batmadan yol alıyorsa, boşlukta yüzen gezegenler de öyle yol almaktadırlar. Ayette Nuh'un gemisinin kastedildiğini söyleyenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

15. Kâfirler ne gördüklerini, ne de görmediklerini anlayıp ibret alırlar. Yaşadıklarını anlamlandıramayanların geleceğini anlaması mümkün değildir. Ön ve arka deyimlerine muhtelif anlamlar verilmiştir (bkz. 9. ayet; ayrıca Maverdî, *en-Nüket*).

16. 45. ayetteki şart cümlesi bittiği hâlde cevabı 46. ayette gelmektedir. Ancak bu iki ayeti iki ayrı cümle yaptığımız takdirde Türkçe açısından şart cevap bağlantısını kurmak imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle lâfzî tercüme yerine, anlamsal bütünlük esas alınarak tercüme edilmiştir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ
اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ
بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ
وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا
صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا
مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا
وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ اِنَّ
اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ
﴿٥٥﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى
الْاَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ

51. Sura üfürülmüştür.[17] Derhal ka-
birlerinden kalkmış, koşar adım
Rablerine doğru gidiyorlar. 52. Ve
şöyle diyorlar: "Vah bize! Bizi kab-
rimizden kim kaldırdı? Bu, Rah-
man'ın bizi ihtar ettiği şey! Pey-
gamberler doğru söylemişler!" 53.
Ansızın bir gürültü kopmuş ve
derhal hepsi huzurumuzda topla-
nıvermiştir. 54. O gün hiç kimseye
zulmedilmez, sadece yaptıklarını-
zın karşılığını görürsünüz. 55. Cen-
net ehli o gün zevk ve sefa içinde
eğlenirler. 56. Gölgeliklerde, eşle-
riyle birlikte koltuklara yaslanıp
otururlar. 57. Orada türlü meyve-
ler, istedikleri her şey kendileri-

وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ۝٥٧ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ
رَحِيمٍ ۝٥٨ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ
۝٥٩ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا
تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
۝٦٠ وَاَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ
۝٦١ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا اَفَلَمْ
تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ۝٦٢ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي
كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝٦٣ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝٦٤ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى
اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝٦٥ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا
عَلٰى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى
يُبْصِرُونَ ۝٦٦ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى
مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا
يَرْجِعُونَ ۝٦٧ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي
الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ۝٦٨

nindir. 58. Bir de verilen söz gereği, Rahim olan Rab'leri tarafından selamlanırlar![18] 59. "Sizler ayrılın bugün, ey suçlular! 60, 61. Ben size, 'Ey Âdemoğulları! Şeytana kulluk etmeyin; o sizin düşmanınızdır! Bana kulluk edin; dosdoğru yol budur!' diye ahdimi bildirmedim mi?[19] 62. O şeytan sizden nice nesilleri saptırdı. Aklınızı kullanmıyor muydunuz? 63. İşte size vaadedilen cehennem! 64. İnkâr ettiğiniz için bugün girin oraya!" 65. O gün onların ağızlarını mühürleriz de yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları şahidlik eder. 66. Dilesek gözlerini kör ederdik de yolu bulmak için yarışa girerlerdi. Fakat nasıl göreceklerdi! 67. Dilesek onları yerlerinden kımıldayamaz hâle getirirdik de ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne geri dönmeye! 68. Ömür verdiğimiz kimsenin yaratılışını tersine çeviriyoruz; düşünmüyorlar mı?

17. "Sûra üfürme" deyimi, çağrı ve ilan için boru çalmak şeklinde anlaşılmaktadır (Zemahşeri, *Keşşaf*). Trompet veya tef çalmak anlamına gelen "Nükıra fi'n-nâkûri" ifadesinin de bununla eş anlamlı kullanıldığı düşünülmektedir (74/Müddessir 8; Buhari, Rikak, bab 43). Mevcut hadis külliyatı tedvin edilmeden önce yazılan Tefsir kaynaklarında sura üfürenin İsrafil (as) adlı melek olduğu zikredilse de (Taberi, *Camiu'l-Beyan*), muteber kabul edilen 6 hadis kitabında bu isme rastlanılmamaktadır. "Sûr" kelimesine boru veya boynuz anlamı verilmekte (Tirmizi, Tefsir 39; Darimi, Rikak 79), sûra üfüren melek ismi açıkça geçmemektedir. Sadece sûrun sahibinin sağında Cebrail, solunda Mikail'in bulunduğundan bahseden bir hadise rastlayabiliyo-

ruz (Ebu Davud, Hurûf 1). Bir de sura sahip iki melekten bahsedildiğini görüyoruz (İbn Mace, Zühd 33). Eğer bu deyimi boru çalmak anlamında anlamak gerekirse kıyametin ilanı olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü "sur" kelimesi lügatte; seslenmek, döndürmek ve parçalamak anlamlarına gelmektedir. Ayrıca "sur" kelimesini "suret"in çoğulu olarak "suver" şeklinde okuyan ve beden anlamı vererek ayeti, ruhların bedenlere üflenmesi ve dirilmenin gerçekleşmesi şeklinde değerlendirenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Bunu destekleyici rivayetler de yok değildir (Buharî, Büyû' 104, Tevhid 24). Ancak bu görüş zayıf kabul edilmiştir. Çünkü 39/Zümer 68. ayette "sûra üfürülmesi" deyimi, hem ölüm hem de diriliş ilanı olarak iki defa zikredilmektedir.

18. "Selam" barış, huzur, güven ve esenlik demektir. Cennet Allah'ın insanları davet ettiği selam yurdudur (10/Yunus 25; 6/En'am 127). Müminlerin oradaki münacaatı selam olduğu gibi (10/Yunus 10), Yüce Mevlâ da onları bizzat selamlamaktadır.

19. Burada ahid, Allah'ın kullarına hükmünü bildirmesidir. Geniş bilgi için bkz. 7/A'raf 26, 37, 171-173.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ اِنْ هُوَ
اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ ٦٩ لِيُنْذِرَ مَنْ
كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ
٧٠ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ
اَيْدِينَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ٧١
وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ
٧٢ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا
يَشْكُرُونَ ٧٣ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ٧٤ لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ٧٥ فَلَا
يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَ ٧٦ اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا

69. Biz ona şiir öğretmedik; zaten gerekmez de! O, sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.[20] 70. Biz onu, diri olanlara uyarı olsun, kâfirlere ihtar edilen azap hak olsun diye indirdik. 71. Görmezler mi ki ellerimizin eseri olan hayvanları kendileri için yarattık da onlara sahip oluyorlar? 72. O hayvanları kendilerine boyun eğdirdiğimiz için onlardan binekler ediniyor, etlerini yiyorlar. 73. Onlarda kendileri için daha nice faydalar ve içecekler vardır; şükretmeleri gerekmez mi? 74. Oysa onlar, kendilerine yardım ederler ümidiyle Allah'tan başka ilahlar edindiler. 75. İlahları, onlara yardım edemedikleri gibi, kendileri o ilahların emrine amade askerlerdir. 76. Onların sözleri seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de açıkladıklarını da biliyoruz. 77. İn-

خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ
﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ
مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَم۪يمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ
يُحْي۪يهَا الَّذ۪ٓي اَنْشَاَهَٓا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ
خَلْقٍ عَل۪يمٌ ﴿٧٩﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ
الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَٓا اَنْتُمْ مِنْهُ
تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ اَوَلَيْسَ الَّذ۪ي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَل۪يمُ ﴿٨١﴾ اِنَّمَٓا
اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذ۪ي بِيَدِه۪
مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

san, kendisini bir damla sudan (sperm) yarattığımızı görmez mi ki apaçık düşman kesilmektedir?
78. Yaratılışını unutarak bir de bize örnek getirmekte ve "Bu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" demektedir!
79. De ki: "Onu, ilk defa yaratan diriltecektir! O, yaratmanın her türlüsünü bilir.
80. Ki O, sizin için yeşil ağaçtan ateşi var etti de onu yakıyorsunuz!
81. Gökleri ve yeri yaratanın, kendilerinin benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Tabii ki yeter. O, her şeyi bilen yaratıcıdır.
82. Bir şeyi yaratmak istediğinde ona "ol!" demesi yeterlidir. O şey derhal var olur.
83. Her şeyin hükümranlığı (mülkü)[21] elinde olan Allah ne kadar da yücedir.[22] Sizler O'na döndürüleceksiniz!

20. Devamındaki ayete bakılırsa müşriklerin Hz. Peygamber hakkında şairlik suçlamasına cevap verilmektedir.

21. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

22. Sübhan sıfatı; Allah'ın eksikliklerden uzak, mükemmel sıfatlara sahip olduğunu anlatır (68/Kalem 29).

سُورَةُ الْفُرْقَانِ ٢٥

42/25 FURKAN SURESİ

Adını ilk ayetindeki furkan kelimesinden alan sure 77 ayettir. Nüzûl sıralamasında Yasin suresinden, tertip sırasında Nur suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Konu ve anlatım üslubu bakımından bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken tabiî olgular içerisindeki olağanüstü ayetler (mucizevî ibret ve hikmetler) analiz edilir. Zaman-mekân felsefesi bağlamında Allah'ın hükümranlığı ve şirkin temelsizliği ortaya konur. Peygamber kıssaları örneğinde inkârcılarla mücadele ele alınır. Sonuçta Allah merkezli dünya görüşüne bağlı müminlerin inanç ve ahlak felsefesi özetlenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِه۪
لِيَكُونَ لِلْعَالَم۪ينَ نَذ۪يرًاۙ ١ اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ شَر۪يكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ
شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْد۪يرًا ٢ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ
اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا
يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا
يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ٣

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Âlemleri uyarsın diye kulu Muhammed'e Furkanı[1] indiren Allah, öylesine yücedir[2] ki göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) O'na aittir, çocuk edinmemiştir, hükümranlığında ortağı yoktur.[3] Her şeyi yaratmış ve hassas bir ölçüyle inşa etmiştir. 3. O'nu bırakıp da hiçbir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile fayda veya zararı dokunmayan, yaşama, ölme ve dirilme imkânı dahi olmayan birtakım ilahlar edindiler. 4, 5. Dolayısıyla

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا اِفْكُ
افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ فَقَدْ
جَاؤُ ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوا اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً
وَاَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا
﴿٦﴾ وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَا اُنْزِلَ
اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ اَوْ يُلْقٰى
اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا
وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا
مَسْحُورًا ﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ
الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾

kâfirler, "Bu kitap, onun uydurduğu bir düzmecedir; başka bir topluluk da kendisine yardım etmiştir." diyerek haksızlık ettiler ve asılsız ithamlarda bulundular. "Bu, eski çağların efsaneleridir.[4] Onları yazdırmış, sabah akşam kendisine okunuyor!" dediler. 6. De ki: "Onu, göklerin ve yerin bütün sırlarını bilen Allah indirdi. O, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. 7, 8. Dediler: "Bu nasıl bir peygamber ki yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor? Beraberinde bir melek gönderilip de onunla birlikte uyarıda bulunması gerekmez miydi? Ya kendisine bir hazine verilmeliydi ya da yiyip içeceği özel bir bahçesi olmalıydı."[5] Ve o zalimler bir de şöyle dediler: "Siz, sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." 9. Bak, senin için nasıl misaller getirip de saptılar. Bundan dolayı onlar doğru yolu bulamıyorlar!

1. Furkan, Kur'an'ın sıfat isimlerinden birisidir; hakkı batıldan ayıran söz demektir. Kur'an bu kelimeyi hak ile batılın arasını ayıran olgusal ilahî yardımlar için de kullanmaktadır ki vahyin kuru bir söz yığını olmadığını, hayatı değiştirip dönüştüren dinamik bir ruha sahip olduğunu gösterir (8/Enfal 29 ve 41).

2. Burada yücelik diye çevirdiğimiz sıfatın orijinali "tebâreke" kelimesidir. Allah'ın sübhan sıfatıyla biten Yasin suresinin ardından "tebâreke" kelimesine vurguyla başlayan bu sure gelmektedir. Bolluk ve süreklilik anlamına gelen "Bereket" kelimesinden türeyen bu kelime, surenin son paragrafının başındaki 61. ayetin de ilk kelimesidir. Sure, baştan sona Allah'ın yüceliğini ve O'na ortak koşulmasının anlamsızlığını anlatırken, her şeyi bilerek yaratan ve yarattığı evrenin varlığını sürdüren Allah'ın, evreni nasıl idare edeceğini ve vahyi kime, nasıl göndereceğini de en iyi bilenin kendisi olduğunu vurgulamaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

3. Mülk, kişinin tasarrufu altında bulunan mal anlamında olduğu gibi melikin sahip olduğu hükümranlık hakkı anlamında da kullanılmaktadır. Din gününün maliki, hâkimi anlamında kullanıldığı gibi, kulların hükümdarlığı anlamında açıkça kullanıldığı ayetler de mevcuttur (2/Bakara 102 ve 247). Müşrikler Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Diğer tanrılardan farklı olarak O'nun yüce yaratıcı olduğunu kabul ediyor, fakat yönetmesini anlamakta zorlanıyorlardı (31/Lokman 25; 39/Zümer 38). Hatta kitap ehlinin inandığı yüce Tanrı fikrine de Allah ismini kullanabiliyorlardı. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri yaratan rızıklandıran, yağmuru yağdıran ve adına kutsal yeminler yapılan Kâbe'nin Rabbidir. Başları dara düştüğünde geçici olarak muvahhidçe dua ediyor, sonra müşrikçe anlayışlarına geri dönüyorlardı (29/Ankebut 61, 63, 65; 35/Fatır 42; 31/Lokman 32; Izutsu, age. s. 151-164). Dolayısıyla onlar, Allah'ın hükümranlığı ve yarattıklarını yönetmesi konusunda ortak koşuyorlardı. Kur'an da ısrarla şu gerçeği dile getiriyordu: "Yaratma da yönetme de O'na aittir." (7/A'raf 54; 23/Müminun 88, 89).

4. Müşrikler, Hz. Peygamber'in Mekke'de yaşayan Yahudi vb. kitab ehlinden bu kitabı öğrendiğini ve yazdırdığını iddia etmektedirler (Mukatil, *et-Tefsir;* Ayrıca bkz. 16/Nahl 103). "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "esatiru'l-evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; ayrıca Zemahşerî, *Keşşaf.*

5. Mekkeli müşrikler aslında bir peygamber bekliyorlardı. Fakat peygamber algıları yozlaştığı için melek ya da olağanüstü özelliklere sahip bir peygamber tasavvuruna sahiplerdi. Bu nedenle kendileri arasından seçilmiş insan bir peygamberi kabul edemiyorlardı (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 80). Bu ve benzeri ayetler onlardaki bu peygamber telakkisini eleştirmektedir (50/Kâf 2; 38/Sad 4-8; 25/Furkan 7; 17/İsra 90-95; 10/Yunus 2; 41/Fussilet 6; 18/Kehf 110; 21/Enbiya 3).

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا
مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُۙ
وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا
بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ
سَعِيرًاۚ ﴿١١﴾ إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ
سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أُلْقُوا
مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ
ثُبُورًاۜ ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا

10. Allah öylesine yücedir ki dilerse sana bundan daha hayırlısını verir, altlarından ırmaklar akan cennetler yaratır ve saraylar inşa eder. 11. Aslında onlar kıyameti yalanladılar. Biz kıyameti yalanlayanlara yakıcı bir ateş hazırladık. 12. O ateş onları uzak bir yerden gördüğünde onun öfkesini ve uğultusunu işitirler. 13. Elleri boyunlarına bağlanmış vaziyette cehennemin dar bir yerine atıldıklarında ölümü çağırırlar. 14. "Bugün bir ölüm çağırmayın, ölümler çağırın!" denir. 15. De ki: "Bu mu hayırlı, yoksa sorumlu

وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ١٤ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ
اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ
لَهُمْ جَزَٓاءً وَمَصِيرًا ١٥ لَهُمْ فِيهَا مَا
يَشَٓاؤُنَ خَالِدِينَ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا
مَسْؤُلًا ١٦ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِي
هٰٓؤُلَٓاءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ١٧ قَالُوا
سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ
دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَٓاءَهُمْ
حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ١٨
فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ
صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ
عَذَابًا كَبِيرًا ١٩

davrananlar için[6] vadedilen ebedilik cenneti mi?" Orası onların ödül olarak ağırlanacakları bir mekândır. 16. Orada diledikleri her şey ebediyen onlarındır. Bu öyle bir vaaddir ki gereğini yerine getirmeyi Rabbin üstlenmiştir.[7] 17, 18. Müşrikleri ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplayıp da "Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu şaşırdılar?" dediği gün o ilahlaştırılmış olanlar, "Seni tesbih ederiz![8] Senden başka veliler edinmek bize yakışmazdı. Fakat sen onlara ve atalarına öyle çok mal, mülk verdin ki sonunda öğüdü unuttular ve helâke uğrayan bir toplum oldular." derler. 19. O zaman taptıklarınız da sizin söylediklerinizi yalanlamışlardır. Artık ne geri dönebilir, ne de bir destek bulabilirsiniz. Sizden kim zulmederse ona büyük bir azap tattırırız.

6. Muttakiler, sorumluluğunun farkında olan ve şuurlu davranan, Allah'a asi; azabına müstahak olmaktan korkan kimselerdir (bkz. 91/Şems 8).

7. "Mes'ul" kelimesi sorumlu anlamında kullanılan bir kelimedir. Allah, hiç kimsenin kendisine bir mecburiyet yüklemesi söz konusu olmadığı hâlde müminlere bu güzellikleri vaadederek kendisine sorumluluk olarak belirlemiştir. Rahmeti kendisine bir ilke olarak yazması/farz kılması gibi (6/Enam 12-54; 4/Nisa 17).

8. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّٓا اِنَّهُمْ
لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِ
وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ

20. (Ey Peygamber!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yer, çarşılarda gezerlerdi. Sabrınızı sınamak için sizi birbirinize imtihan vesilesi yaptık. Rabbin her şeyi görmektedir! 21. Bizimle

وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ
نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ
عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا
بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا
مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ
عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَاَحْسَنُ مَقِيلًا
﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ
الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ
لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا
﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾
يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾
لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَاءَنِي
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾
وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا
هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا
لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفٰى
بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ

karşılaşacaklarını sanmayanlar, "Ya bize melekler inmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik." dediler. Kendi kendilerine kibirlenip büyük bir azgınlık sergilediler. 22. Fakat melekleri gördükleri gün suçlulara sevinçli bir haber yoktur. O gün melekler onlara, "Size her şey yasak!" derler.[9] 23. Biz onların yaptıkları her ameli ele almış, boşluğa savurup toz duman hâline getirmişizdir. 24. O gün cennet ehlinin kalacağı yer daha hayırlı ve son derece rahattır. 25, 26. Gökyüzü bulutlar gibi dağılıp melekler bölük bölük indirildiği gün, gerçek hükümranlık (mülk) Rahman'ındır. O gün, kâfirler için çetin bir gündür. 27-29. O gün zalim, ellerini ısırır ve "Keşke ben peygamberle aynı yolu tutsaydım! Yazık bana! Keşke ben, filancayı dost edinmeseydim! O beni, bana gelen öğütten saptırdı." der. Şeytan, insanı işte böyle rezil eder. 30. Peygamber de "Ey Rabbim! Benim halkım bu Kur'an'ı değersiz buldu ve dışladı."[10] der. 31. Biz, her peygambere suçluları böyle düşman ettik. Rehber ve yardımcı olarak Rabbin yeter! 32. Kâfirler, "Kur'an, ona bir bütün olarak indirilseydi ya?" dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için parça parça indirdik ve bir bölümü diğerini açıklasın diye

كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً
كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْت۪يلًا
﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ
وَاَحْسَنَ تَفْس۪يرًا ﴿٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُحْشَرُونَ
عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٣٤﴾

bir süreç içerisinde okuduk. 33, 34. Yüz üstü cehennemde toplanacak kimseler sana hangi örneği getirdilerse biz onun hakikatini ortaya koyduk ve en güzel şekilde açıkladık. Konumları en kötü, yolları en sapık olanlar işte onlardır.

9. Melekleri Allah'ın kızları kabul ettikleri düşünülürse müşriklerin soruları da kendilerine verilen cevap da daha bir netlik kazanmaktadır (bkz. 53/Necm 21).

10. "Mehcur" kelimesi fiil olarak kullanıldığında terk etmek, yalnızlaştırmak ve dışlamak anlamlarına gelmektedir. Ancak bu cümlede fiil olarak değil de başka bir fiilin mefulü (tümleci) olarak kullanılmaktadır. Bu durumda kelime çirkin söz söylemek, aşağılamak, özellikle bir geleneği değersiz ve çirkin bulmak, kınamak anlamlarında kullanılmaktadır (İsfehanî, *Müfredat,* "hecere" maddesi).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ
اَخَاهُ هٰرُونَ وَز۪يرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَى
الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ
تَدْم۪يرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ
اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً وَاَعْتَدْنَا
لِلظَّالِم۪ينَ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا
وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَث۪يرًا
﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا
تَتْب۪يرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّت۪ٓي
اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا

35-37. Andolsun biz Musa'ya kitabı vermiş, kardeşi Harun'u da ona yardımcı tayin etmiştik. "O yalanlayan topluma ayetlerimizle gidin!" demiştik. Fakat yalanlamaları sebebiyle onları yere geçirdik! Nuh kavmine de kitap ve ayetler göndermiştik. Peygamberleri yalanladıkları zaman onları suda boğduk ve kendilerini insanların ibret alacağı bir ayet yaptık![11] O zalimler için ayrıca elim bir azap hazırladık. 38. Ad ve Semud kavmine, Ress halkına[12] ve bunlar arasında geçen nice nesillere de ayetler göndermiştik. 39. Hepsine de ibret dolu örnekler verdik. Sonunda hepsini de kırıp geçirdik. 40. Onlar, üzerine felaket yağmış olan o şehre varmışlardı.

بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ
اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهٰذَا الَّذ۪ي بَعَثَ
اللّٰهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا
لَوْلَٓا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَاۜ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
ح۪ينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَب۪يلًا
﴿٤٢﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ اَفَاَنْتَ
تَكُونُ عَلَيْهِ وَك۪يلًا ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ
اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ اِلَّا
كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٤٤﴾

Oranın hâlini görmüyorlar mıydı? Aslında görüyorlardı, fakat yeniden dirilmeye inanmıyorlardı. **41, 42.** Seni gördükleri zaman sadece alay konusu yapıyor ve "Allah'ın elçi olarak gönderdiği kişi bu mu? İlahlarımıza bağlılıkta ısrar etmeseydik neredeyse bizi onlardan vazgeçirecekti." diyorlar. Onlar, azabı gördükleri zaman kimin yolunun sapkın olduğunu anlayacaklardır! **43.** Kendi uydurduklarını ilah edinen kimseye baksana! Ona sen mi vekil olacaksın? **44.** Yoksa sen onların çoğunun işittiğini ve düşündüğünü mü sanıyorsun! Onlar anlayış bakımından hayvanlar gibiler. Hatta tuttukları yol bakımından hayvandan daha kötü durumdalar.[13]

11. Allah, açık ayetleri yalanlayıp gaybi ayet (mucize) bekleyen inkârcıları, sonrakiler için bir ayet, bir ibret yapmaktadır. Bu nedenle Nuh tufanını ve Musa kıssasını bilmeyen bir toplum yoktur. 35-37. ayetler birlikte değerlendirilirse Hz. Musa ve Harun'a (as) düşmanlık edenlerin de Nuh kavmi gibi suda boğulduğu anlaşılmaktadır.

12. Ress halkı konusunda kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Ress kelimesinin anlamından hareketle bazı tahminler yürütülmüş ve bu kelimeye dört anlam verilmiştir: 1- Maden ocağı, 2- Yemame'de bir kasaba. Semud kavminden kalma bir vadi olduğu söylenmektedir. Fakat bu görüş 50/Kâf 12. ayetin lafzına uymamaktadır. Çünkü orada Ress ve Semud ayrı ayrı zikredilmektedir. 3- Necran ile Yemen arasında Hadramevt dolaylarında bir vadi, 4- Kuyu. Kuyunun nerede olduğu konusunda verilen bilgiler spekülatiftir. Antakya'da, Azerbaycan'da, Yemame'de, Medyen'de vs. olduğunu söyleyenler olduğu gibi, kendilerine gelen peygamberi inkâr eden ve öldürüp kuyuya atan herhangi bir kavim olduğu yönünde yorumlar da yapılmıştır. Bütün bu verilerden hareketle yeryüzündeki derin çukurluklara ress dendiğine dair yorumlar da mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bu durum bize farklı çağrışımlar sezdirmektedir (50/Kâf 12).

13. Bkz. 7/A'raf 179.

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَٓاءَ
لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ
دَلٖيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسٖيرًا
﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذٖي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا
وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾
وَهُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ
رَحْمَتِهٖ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾
لِنُحْيِيَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَٓا
اَنْعَامًا وَاَنَاسِيَّ كَثٖيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ
بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا
﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فٖي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذٖيرًا
﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرٖينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ
جِهَادًا كَبٖيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذٖي مَرَجَ
الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ
اُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا
مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذٖي خَلَقَ مِنَ الْمَٓاءِ
بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ
قَدٖيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا
يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ
ظَهٖيرًا ﴿٥٥﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا

45, 46. Görmez misin Rabbin gölgeyi nasıl uzatıyor? Dilese onu hareketsiz yapardı. Biz güneşi gölgenin sebebi yaptık ve onu kolayca kısaltıyoruz. 47. O, geceyi sizin için örtü, uykuyu dinlenme, gündüzü de faaliyet zamanı yaptı. 48, 49. Rahmetinin önünde rüzgârları müjde olarak gönderen O'dur. Ölü bir diyarı diriltelim, yarattığımız nice hayvan ve insanın su ihtiyacını karşılayalım diye gökten tertemiz suyu indirdik. 50. Andolsun biz, öğüt almaları için gerçeği gözlerinin önüne serdik, fakat insanların çoğu sırf nankörlüklerinden dolayı yüz çevirdiler. 51. Eğer dileseydik her şehre bir uyarıcı gönderirdik. 52. Kâfirlere boyun eğme, onlara karşı bu Kur'an'la büyük cihad (mücadele) et.[14] 53. İki deryayı salıveren O'dur. Şu hoş ve tatlı, diğeri tuzlu ve acı. Aralarına bir engel ve karışmalarını önleyen bir mesafe koydu.[15] 54. Sudan bir insan yaratıp onu soy sop sahibi ve birbirine akraba yapan da O'dur. Rabbin her şeye kadirdir. 55. Fakat onlar Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar veremeyen şeylere kulluk ediyorlar. Dahası nankör kimse Rabbine karşı onları savunmaktadır.[16] 56. Biz seni sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. 57, 58. Sen onlara, "Bunun karşılığında sizden bir ücret istemiyorum; sadece dileyen kimsenin

وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ
اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلًا
﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذ۪ي لَا يَمُوتُ
وَسَبِّحْ بِحَمْدِه۪ وَكَفٰى بِه۪ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪
خَب۪يرًا ﴿٥٨﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِه۪
خَب۪يرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اسْجُدُوا
لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا
تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

Rabbine giden yolu benimsemesini istiyorum!" de. Ölümsüz olan diriye tevekkül et (güven) ve O'nun hamdini tesbih eyle.[17] Kullarının günahından O'nun haberdar olması yeterlidir. 59. O, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı evrede yaratan ve Arşa (yönetme makamına) hükümran olan Rahman'dır. Sen O'nu her şeyden haberdar olana sor![18] 60. Onlara: "Rahman'a secde edin!" dendiği zaman, "Rahman da ne demek? Sen bize emrettiğin için mi secde edeceğiz?" derler ve bu onların nefretlerini artırır.

14. Bu ayet cihaddan bahseden ilk ayettir. Cihad kelimesi genel olarak savaş anlamında kavramlaştığı için kelimeyi ilk duyduğumuzda savaşı çağrıştırabilir. Ancak ayet savaş döneminde değil de Mekke döneminin ilk evrelerinde geldiği için cihad kelimesi, Kur'an'a dayalı fikri bir mücadele vermeyi öngörmektedir ve buna "büyük cihad" demektedir. Çünkü cihad, Allah yolunda gösterilen bütün çaba ve mücadeleyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın özümsenmesi ve tebliği, savaştan daha önemli ve öncelikli bir cihad olmaktadır.

15. "İki deryanın salıverilmesi" ifadesinde geçen 'bahr' kelimesi deniz anlamına geldiği gibi büyük su kütlesi, suyu kesilmeyen büyük nehir anlamına da gelmektedir (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Said bin Cübeyr ve Mücahid'in belirttiği gibi birinin tuzlu ve acı, diğerinin tatlı ve hoş olduğundan söz edildiğine göre kastedilen su kütlesinden biri denizler, diğeri gökteki yağmur ve ondan hasıl olan tatlı sular olmalıdır. Katade'nin iki deniz arasındaki engeli sınır olarak değerlendirmesi de bunu destekler niteliktedir (Maverdî, *en-Nüket*). 'Merace' fiili, salıvermek anlamına geldiği gibi, iki şeyi birbirine karıştırmak, kaybetmek anlamına da gelmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Aynı olgudan bahsedilen Rahman suresinde salıverilen iki denizin birbirine kavuştuğu açıkça dile getirilirken her iki anlatımda da aralarında hem engel, hem tampon bölge anlamına gelen bir berzah/hicr bulunduğu dile getirilmektedir. Bu ifadeler, iki suyun birbirine karışmasından öte birbirinin içerisinde kaybolup ayrışma özelliğini yok etmemesi anlamını sezdirmektedir. Nitekim Rahman suresinde "Sınırı aşmaz veya yasayı çiğnemezler."

anlamına gelen "La yebgıyân" ifadesi zikredilmektedir. Çünkü yağmur suyu ile deniz suyu arasında bir devri daim yaşanmaktadır. Sürekli karışır ve ayrışırlar. Bu temsil, insanın arınması, kirlenip tekrar arınması arasında bir benzerliğe de işaret ediyor gibidir. Çünkü bu ayetten sonra insanın sudan yaratılışı dile getirilmektedir ki bu kapalı bir istiareyi çağrıştırmaktadır.

16. Ayet, kendilerine yardım edemeyecek tanrılara taptıkları hâlde Allah'a karşı onları savunmak zorunda kalan müşriklerin çelişkisine dikkat çekmektedir (Zemahşeri, *Keşşaf*). Fakat cümle ikiye bölününce bağlantı kurmak zorlaşmakta ve ikinci cümleciğin tümleci (Mef'ul) kaybolmaktadır (36/Yasin 74, 75).

17. "O'nun hamdini tesbih eyle" ifadesinin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40. ayetler ve ilgili dipnot. Kur'an bu deyimi, hem ibadet için hem de şirki reddetmek anlamında namaz için kullanmaktadır. Devamındaki ifadeler de bunu teyit etmektedir.

18. Altı günde yaratmanın anlamı için bkz. 50/Kâf 38, Arş'a hükümran olmanın anlamı için bkz. 7/A'raf 54. "Habir" kelimesi ise Allah'ın sıfat isimlerinden biridir ve her şeyden haberdar olması anlamına gelmektedir. Bir önceki ayetle bağlantılı düşünülürse "Allah hakkındaki bilgileri Allah'a sor." anlamında kullanıldığı görülecektir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا
وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ٦١
وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ
اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا ٦٢
وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ
هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا
٦٣ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا
٦٤ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا
عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ٦٥
اِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ٦٦ وَالَّذِينَ
اِذَا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ

61. Gökte takımyıldızları yaratan, orada aydınlatıcı bir kandil (Güneş) ve Ay var eden Allah ne kadar da yücedir![19] 62. Öğüt almak ve şükretmek isteyenler için gece ile gündüzün peş peşe gelmesini sağlayan da O'dur. 63. Rahman'a kul olanlar[20] yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürür, cahiller kendilerine sataştığında "selam" derler.[21] 64. Gecelerini Rablerine secde ve kıyam ile geçirirler. 65, 66. "Ey Rabbimiz! Cehennem azabını bizden uzak eyle! Çünkü cehennem azabı dayanılmaz ve sürekli bir azaptır. Orası ne berbat bir yer, ne kötü bir barınaktır!" derler. 67. Harcamalarında ne israf, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında dengeli bir tutum izlerler. 68, 69. Allah ile birlikte başka ilahlara dua etmez, Allah'ın ha-

ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ
اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي
حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ
الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾
اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا
فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَاتٍ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا
﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَاِذَا مَرُّوا
بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ اِذَا
ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا
وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا
مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا ﴿٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ
الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً
وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ
مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ
رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ
يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

ram kıldığı canı haksız yere öldürmez ve zina etmezler. -Bunları kim yaparsa büyük bir günah yüklenir, kıyamet günü azabı kat kat verilir ve cehennemde ebediyen zillet içinde kalır. 70. Ancak kim tevbe eder ve iman edip salih amel işlerse Allah onların kötülüklerini iyiliklerle değiştirir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 71. Kim tevbe eder ve salih amel işlerse makbul bir tevbeyle Allah'a döner.-[22] 72. Onlar yalan yanlış şeylere şahidlik etmez, anlamsız söz ve davranışlara rastladıklarında vakarlı bir şekilde geçip giderler.[23] 73. Rablerinin ayetleri kendilerine hatırlatıldığında kör ve sağır kesilmezler, hemen üzerine saldırmazlar. 74. "Ey Rabbimiz! Bize gözümüzün nûru eşler ve çocuklar ihsan eyle ve bizi sorumlu davrananlara önder eyle!" diye dua ederler. 75. Sabretmelerine karşılık köşklerle ödüllendirilirler; orada iltifat ve selamla karşılanırlar. 76. Orada ebedi olarak kalırlar ki ne güzel bir konak, ne güzel bir makamdır! 77. (Kâfirlere) de ki: "Duanız yoksa Rabbim size ne hazırlar![24] Çünkü sizler yalanladınız! Bu da sizin yakanızı bırakmaz!"

19. Kelimenin orijinali "tebareke" kelimesidir. Dağa doğru tırmanmak anlamında olduğu gibi hem yücelmek, hem süreklilik anlamı mevcuttur. Surenin ilk paragrafı da son paragrafı da bu övgüyle başlamaktadır.

20. Bir önceki ayette geçen öğüt alma ve şükretme vasıfları, insanı vahyin sahibine kul yapan iki temel özelliktir. Bu nedenle Rahman'ın sıfatlarından sonra kullarının özelliklerini anlatan ve surenin sonuna kadar devam eden bir açıklama gelmektedir.

21. "Hâtabe" fiili, karşılıklı sohbet etmek, tartışmak demektir. Ancak bu bağlamda sataşmak veya tartışma çıkarmak anlamında kullanıldığı düşünülmektedir (38/Sâd 23). Cahil kelimesi de masum bir bilgisizliği değil, İslam dışı bir anlayış biçimini (Cahiliyeyi) ifade etmektedir (7/A'raf 199; 3/Âl-i İmran 154). "Selam" kelimesinin, bilinen anlamının yanı sıra yumuşak söz söylemek anlamına geldiğini söyleyenler de mevcuttur (Zemahşeri, *Keşşaf;* Kutup, *Fi Zılal*).

22. 68. ayette üç büyük günah sayıldıktan sonra başlayan ve 71. ayetin sonuna kadar devam eden açıklama niteliğinde zikredilen ara (tire) cümlesidir; Çünkü 63. ayetten itibaren Allah'ın kullarına ait güzel özellikleri saymaya başlayan bu bölüm, 72. ayetten itibaren devam etmektedir. Bu açıklamada şirk, zina ve adam öldürme günahlarının büyük günah olduğu vurgulanmakta ve tevbe edilmesi durumunda affedileceği vaadedilmektedir (Bu konuda ve ayetlerin iniş sebebi konusunda bkz. Buharî, Tefsir 39/255). Fakat sonraki dönemlerde bu ayetleri bağlamı içerisinde değerlendiremeyenler büyük günahların tevbeyle affolmayacağı gibi bir düşünceye kapılarak bu ayetlerin neshedildiğini iddia etmişlerdir ki İbn Abbas'ın böyle bir düşünceyi reddettiği bilinmektedir (Buhari, Tefsir 2/4, 25/228). Daha sonra ortaya çıkan kul hakkının affedilmeyeceğine dair düşünce de zayıf veya mevzû rivayetlerin sonucu olabilir. Çünkü ayetler, Allah hakkı ile kul hakkı arasında bir ayrım yapılmadığını, her ikisinin de insanı ebedi cehennemlik yaptığını fakat hakiki bir tevbenin de affettirmeyeceği günah olmadığını ortaya koymaktadır (Buhari, Tefsir 25/229, 230). Yeter ki tevbe, Kur'an'ın anlattığı manada anlaşılmış ve gerçekleştirilmiş olsun. Çünkü 71. ayet tevbenin salih amelle sonuçlanmasını makbul olmasının şartı ve göstergesi kabul etmektedir.

23. "Zûr" kelimesi, yalan söz, asılsız itham ve çirkin eğlenceleri ifade ederken şahadet kelimesi hem şahidlik hem de seyretme anlamına gelmektedir. Bu nedenle ayetin ilk cümlesi hem yalan şahidliği, hem de kötü eğlenceleri seyretmeyi kınamaktadır. "Lağv" kelimesi ise batıl veya saçma söz, çirkin hareketler için kullanılmaktadır. Bu nedenle de ikinci cümle saçma söz ve çirkin davranışlardan uzak durmayı tavsiye etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

24. "Abe'e, Ya'beu" fiili, kayırmak, hazırlamak anlamlarına gelmektedir. Cer harfi "bi" eklenirse önemsemek, değer vermek anlamında kullanılır. "Abâ, ya'bû" fiili ile akraba olduğu için nasip ve pay vermek anlamında anlam ortaklığı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu cümle, cennetin müminlerin dualarına karşılık hazırlanmış olduğunu ifade eden önceki ayetlerle paralel olarak müşriklere yönelik bir mesaj taşımaktadır.

Dua ederken aracı kullanan ve duaları yok sayılan Mekkeli müşriklere Allah'ın değer vermediği anlamı tercih edilirse cümlenin başındaki "ma" harfi soru edatı kabul edilir ve şu meşhur çeviri tercih edilebilir: "*Duanız yoksa Rabbim size ne diye değer verip de güzel bir akıbet hazırlasın!*" (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibi, *el-Cevahir).* Eğer müşriklerin peygambere meydan okuyarak azabı acele istemeleri karşılığında onlara azap hazırlandığı düşünülürse Zemahşeri'nin işaret ettiği gibi "ma" harfi olumsuzluk edatı olarak değerlendirilir ve şöyle bir anlam tercih edilebilir: "*Azabı acele isteyen çağrınız olmasaydı Allah size azaptan vereceği payı hemen vermezdi.*" (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Çünkü müşrikler; "*Rabbimiz, bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver!*" diyorlardı (38/Sad 16). İbn Abbas, bu ayette müşriklerin yakasına yapışacağı vaat edilen azap ile Bedir savaşında helak edilmeleri arasında bağlantı kurmuştur (Firuzabadi, *Tenvir*). Çünkü bu surenin ilk ayetinde geçen "Furkan" kelimesiyle Bedir gününe "Furkan günü" diyen 8/Enfal 41. ayeti arasında ortak bir çağrışım söz konusudur.

سُورَةُ فَاطِرٍ ٣٥

43/35 FÂTIR SURESİ

Adını ilk ayetinde geçen ve yaratıcı anlamına gelen Allah'ın "Fâtır" isminden alan sure 45 ayettir. Nüzûl sıralamasında Furkan suresinden, tertip sırasında Sebe suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Konu ve anlatım üslubu bakımından bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken tabii olgular içerisindeki olağanüstü ayetler analiz edilir. Bu kevnî ayetler bağlamında Allah'ın hükümranlığı ve şirkin temelsizliği ortaya konur. Peygamber kıssaları örneğinde inkârcılar tehdit edilirken müminlere ümit verilir. Çünkü şeytanların düşmanlığı giderek şiddetlenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۫ل۪ٓي اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى
وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۜ يَز۪يدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ١ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ
لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَاۚ وَمَا
يُمْسِكْۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِه۪ۜ وَهُوَ
الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ٢ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a aittir. O, dilediği varlığın yaratılışını geliştirip güçlendirir. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.[1] 2. Allah'ın insanlara sunduğu rahmeti kimse engelleyemez, engellediğini de O'ndan başka kimse insanlara ulaştıramaz. O, son derece güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.[2] 3. Ey insanlar! Allah'ın size verdiği nimeti bir düşünün. Sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah'tan başka yaratıcı

اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ
فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَۜ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا
يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ اِنَّ الشَّيْطَانَ
لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۜ اِنَّمَا يَدْعُوا
حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِۜ ﴿٦﴾
اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۜ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهِ
فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُۘ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ
عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا
يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

mı var? O'ndan başka ilah yoktur! Öyleyse nasıl kandırılıp da şirke mahkûm oluyorsunuz?[3] 4. Eğer seni yalanlıyorlarsa bil ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Bütün işler Allah'a varır.[4] 5. Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir; dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın o aldatıcı, sizi Allah adına (yalan söyleyerek) aldatmasın.[5] 6. Şeytan gerçekten sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman kabul edin. O, taraftarlarını ancak cehennemlik olmaya çağırır.[6] 7. Onun taraftarı olan kâfirlere şiddetli bir azap vardır. İman eden ve salih amel işleyenlere gelince, onlar için bağışlanma ve büyük bir ödül vardır. 8. Yaptığı kötülük kendisine doğru görünen ve onu beğenen kimse, salih amel işleyen müminlerle bir olur mu? Allah dileyenin sapkınlığına hükmeder, dileyeni hidayete erdirir.[7] Onlar için kendini helak etme. Allah onların yaptıklarını bilmektedir.

1. Var eden, yaran ve ayıran anlamına gelen "fatır" kelimesi, göklerle yerin birbirinden ayrılarak yaratılmasına işaret olabilir (21/Enbiya 30; 11/Hud 7). Bu ayrışmanın, gökten gelen ruhla yerden çıkan bedenin birleşmesine, meleklerin insanlar için zorunlu olarak elçi hâline getirilmesine de vurgu yapılmış olabilir (Ebu Hayyan, *el-Bahr;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fakat buna paralel olarak "fatara" fiilinin başlatmak ve yeniden yaratmak anlamlarından da söz edilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fıtrat kelimesiyle aynı kökten olması nedeniyle varlıkları yaratırken bir sistem dâhilinde yaratan ve yasalarını belirleyen anlamı vermek de mümkündür (30/Rum 30). Devamında geliştirme anlamının zikredilmesi bu anlamı daha da öne çıkarmaktadır. Allah'ın yaratmasında dilediğini artırması ifadesi, yaratılanın geliştirilmesini, ilk yaratmada hangi varlığa

ne kadar kapasite verileceğini, daha sonra ne gibi gelişmeler yaşanacağını ifade etmiş olabilir. Çünkü rahimlerin neyi artıracağını, neyi eksilteceğini Allah'ın bildiğinden söz eden ayet de buna işaret etmektedir (13/Ra'd 8).

2. "Aziz" ismi, üstün ve şeref sahibi, "hakim" ismi ise hüküm ve hikmet sahibi demektir. Hikmet kelimesi hüküm kelimesiyle aynı köktendir. Dolayısıyla hikmet sıfatı, eğer Allah için kullanılıyorsa hem derin bilgi ve vukufiyeti hem de hüküm sahibi ve hükümran olmayı ifade eden bir kelimedir. Farabi hikmeti, sebep kavramı çerçevesinde açıklarken sebepleri uzak ve yakın sebep diye ikiye ayırmakta ve hikmeti kolayca görülmeyen uzak sebeplerle izah etmektedir. Ona göre Allah, her şeyin sebebi ve hatta sebeplerin sebebi olduğu için kendisi görülmez, yarattığı eşyadaki tesiri görülür (Gürbüz Deniz, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri*, s. 20-22). "Hakîm" sıfatı, Allah'ın, yarattığı evreni bildiğini ve ona hükmettiğini, yani yönettiğini, dile getirmektedir (11/Hûd 1). Böylece batıl inançları ve onların uydurma ilahlarını reddeden 3. ayetin gerekçeleri ortaya konmakta ve zemini hazırlanmaktadır. Sunduğu rahmeti putların engelleyemeyeceği, engellediği rahmeti de putların insanlara ulaştıramayacağı dillendirilirken, risalet kelimesi kullanılarak vahiy gönderme ve dini belirleme yetkisinin de Allah'a ait olduğu vurgulanmış olmaktadır.

3. "İfk" kelimesinin yalan ve iftira anlamı "dönmek" manasından daha belirgindir. Dolayısıyla "Âfeke" aklını çelmek, yalan ve iftiraya zorlamak anlamına gelmektedir. Edilgen hâli ise saçma iddialarla aldatılarak Allah'a iftiraya, şirke zorlanmak, anlamına gelmektedir (Zebidî, *Tâc*).

4. Bu ayetteki ifadeler, satır arasında vahyin muhataplarına verilen bir ümit ve moral niteliğindedir. Bütün olaylar Allah'ın kontrolündedir ve sonuçları belirleyen O'dur. Dolayısıyla korku ve ümitsizliğe yer yoktur.

5. "Garur" kelimesi, şeytan, vesveseci, dünya nimetine tamahkârlık eden ve denizdeki balıkların satışı gibi hayali alışverişler yapan sahtekâr anlamına gelmektedir. Dini eğrilten, insanları aldatan batılın bütün temsilcileri kastedilmiş olmalı. Bütün aldatıcılar, sureti haktan görünerek özellikle Allah adına konuşarak aldatırlar. İblis, Hz. Âdem'i (as) aldatırken aynı yöntemi kullandığı gibi Mekkeli müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar da tahrif edilen dini, İbrahim'in (as) dini ve dolayısıyla Allah'ın dini diye lanse ediyorlardı (3/Âl-i İmran 67).

6. Şeytan konusundaki bu uyarı; Sâd, A'raf, Cin ve Yasin sureleri boyunca sürmektedir. Şeytan insanın Allah hakkındaki kanaatlerini etkilemekte, dolayısıyla şirke ve küfre düşürebilmektedir. Bu nedenle insan Allah'ı bizzat Allah'ın kendisinden, yani kitabından öğrenmelidir (25/Furkan 59).

7. "Yeşâu" fiilinin anlamı için bkz. 74/Müddessir 31.

وَاللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا

9. O öyle bir Allah ki bulutları taşıyan rüzgârları göndermiştir. Biz

فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ
يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا اِلَيْهِ يَصْعَدُ
الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ
وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ وَمَكْرُ اُو۬لٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللّٰهُ
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ
اَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا
بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ
عُمُرِهِ اِلَّا فِي كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسِيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا
عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ
اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا
وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى
الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي
النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ اِنْ
تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَٓاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا

onu ölü bir memlekete sevk ederiz de ölümünün ardından yeri onunla diriltiriz. İşte yeniden diriliş de böyledir. **10.** Kim şeref istiyorsa şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel söz O'na ulaşır, salih amel de O'na yükselir.[8] Kötülükleri planlayanlara gelince, onlar için şiddetli bir azap vardır ve planları bozulacaktır. **11.** Allah sizi önce topraktan, sonra bir damla sudan (sperm) yarattı da farklı cinsiyetleri oluşturup birbirinize eşler kıldı. Bir kadın ancak O'nun bilgisi dâhilinde hamile kalır ve doğum yapar. Bir kimseye uzun ömür verilmesi de ömrünün kısaltılması da mutlaka bir kitapta yazılıdır. Bunu belirlemek, Allah için çok kolaydır.[9] **12.** İki derya bir olmaz.[10] Şu tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi kolaydır; şu ise tuzlu ve acıdır! Fakat siz hepsinden de taze et yer, takı olarak kullanacağınız süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan nasibinizi arayasınız ve şükredesiniz diye onda gemilerin akıp gittiğini görürsün. **13.** Allah, geceyle gündüzü peş peşe getirir. Güneşi ve Ayı emrine amade kılmıştır. Her biri belirlenen bir süre için akıp gider. Sizin Rabbiniz, işte bu Allah'tır ve mülk O'nundur.[11] O'ndan başka yalvardıklarınız ise bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir. **14.** Dua etseniz duanızı duymazlar. Duysalar bile karşılık veremezler. Kıyamet günü de kendileri-

اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ
بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

ni Allah'a ortak koşmanızı inkâr ederler. Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi haber veremez.

8. Bir önceki cümleye bakılırsa Allah'a koştukları ortakların kendilerine şeref bahşettiğine inanan müşriklere cevap verilmektedir (19/Meryem 81). Müşrikler, dua ve ibadetlerini Allah'a putların ulaştırdığını düşünüyorlardı (10/Yunus 18, 39/Zümer 3). Allah da güzel söz ve amellerin Allah'a ulaşacağını, sahiplerini de Allah'a yaklaştıracağını, aracıya gerek olmadığını ve hatta aracıların bundan haberdar olmayacağını bildirmektedir.

9. İnsanın uzun ömürlü veya kısa ömürlü olmasının bir kitapta yer alması şeklinde çevirmek mümkün olduğu gibi ömrün uzatılması veya kısaltılması şeklinde çevirmek de mümkündür. Kaderi Allah'ın sınırsız bilgisi ekseninde anlamlandıranlar, ömrün ezelde belirlendiğini ve uzaması veya kısalmasının söz konusu olmadığını düşünmektedirler. Allah'ın bilgisinin sınırsız olmasıyla birlikte karar verme yetkisinin de sınırsız olduğunu düşünerek ömrün uzaması veya kısalmasının Allah'ın bilgisine halel getirmeyeceğini savunanlar da yok değildir (Zemahşeri, *Keşşaf*). Çünkü zaman insan için söz konusudur; Allah için her şey bir anlık hadisedir. Yazılmış olması, konuyla ilgili ilahi yasaların belirlenmiş olması şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü yazma devam etmektedir. Örneğin inkârcılar toptan helak edilip ömürleri bitirilirken inananlar kendilerine verilen süreyi sonuna kadar kullanmış olmaktadırlar. Bu durum, Allah'ın bilgisinin değiştiğini göstermez, aksine O'nun hükmetmesinin sürekliliğini ifade eder.

10. İki deryanın bir olmadığı ifadesi için bkz. 25/Furkan 53.

11. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ
هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى
وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهِ وَاِلَى اللّٰهِ

15. Ey insanlar! Sizler Allah'a muhtaçsınız. Zengin ve hamde layık olan Allah'tır. 16. Dilerse sizi hemen götürüp yeni bir halk meydana getirir. 17. Ve bunu yapmak, Allah için hiç de zor değildir. 18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Günahı ağır olan kimse, günahının yüklenilmesi için yardım istese ve yardıma çağırdığı kimse akrabası olsa yine de onun yükünün en ufak bir parçası yüklenilemez. Sen ancak görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları ve

الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ
﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا
الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي
الْاَحْيَٓاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ
﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ
بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا
فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ
الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

namazı kılanları uyarabilirsin.[12] Kim arınırsa kendi lehine arınmış olur. Dönüş Allah'adır. 19-22. Kör ile gören, karanlıkla aydınlık, gölgeyle yakıcı sıcak bir olmadığı gibi dirilerle ölüler de bir olmaz![13] Allah, dilediğine duyurur. Sen mezardakilere duyuramazsın! 23. Sen sadece bir uyarıcısın. 24. Biz seni bir gerçeği müjdelemek ve uyarmak üzere gönderdik. Kendilerine uyarıcı gelmeyen bir toplum yoktur. 25. Eğer seni yalanlıyorlarsa daha öncekiler de uyarıcıları yalanlamıştı. Onların peygamberleri de kendilerine açık deliller, yazılı belgeler ve aydınlatıcı kitapla gelmişlerdi. 26. Sonunda inkâr edenleri yakaladım. Benim onları inkârım (cezalandırmam) nasılmış?[14]

12. Namaz kılanlardan kasıt namazı anlamından saptırarak kılan müşrikler dâhil namaz kılan herkes olabilir. Ayetin başında putlarından şefaat ve mağfiret uman müşriklere gönderme yapıldığı için bu kuvvetli bir ihtimaldir. Eğer tenzih ve tevhidi gerçekleştirmeye özen gösteren müminlerse onların duyarlılığını artırmaya dönük bir çağrı yapılmaktadır. Çünkü namazın tenzih ile kılınması ilk defa 50/Kâf 39, 40. ayetlerde emredilmiştir. Salâtın anlamını kelime anlamında değerlendirecek olursak Allah'tan korkup önemsemek ve saygı duymak anlamlarına gelmektedir ki bu, namazı da kapsayan daha genel bir duyarlılık çağrısı olabilir (87/A'lâ 15).

13. Bu ayet hakiki anlamda kabirdeki ölünün duymayacağını dile getirirken mecazen inatçı kâfirleri onlara benzeterek uyarıyı işitmeyeceklerine işaret etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*) İbn Ömer gibi bazı sahabiler, Hz. Peygamber'in Bedir günü müşrik cesetlerin gömüldüğü çukurun başında durup onlara seslenmesini ölülerin işiteceğine delil getirmişlerdir. Ancak Hz. Aişe, bu düşünceyi eleştirmiş ve şöyle bir açıklama yapmıştır. "Hz. Peygamber ancak "Onlar şimdi benim söylediklerimin hak olduğunu biliyorlar (anlıyorlar)" demiştir." (Buharî, Cenâiz 87, Meğâzî 8, 12; geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, s. 48).

14. "Nekir" kelimesi, hem inkâr hem ceza anlamına gelmektedir. Hakikati yok saymanın cezası yok sayılmak oluyor, edebî bir ifadeyle.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ
فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَاۜ وَمِنَ
الْجِبَالِ جُدَدٌ بٖيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ
اَلْوَانُهَا وَغَرَابٖيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ
كَذٰلِكَۜ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ
الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ اِنَّ
الَّذٖينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ
تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ
وَيَزٖيدَهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ
﴿٣٠﴾ وَالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِعِبَادِه۪ لَخَبٖيرٌ بَصٖيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا
الْكِتَابَ الَّذٖينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَاۚ
فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِه۪ۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ
سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ
الْفَضْلُ الْكَبٖيرُۜ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ
ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًاۚ وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٣٣﴾
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓي اَذْهَبَ عَنَّا

27. Görmez misin ki Allah gökten su indirdi de onunla rengârenk meyveler bitirdi. Dağlarda beyaz, kırmızı ve simsiyah renkte vadiler, yollar oluşturdu. 28. Aynı şekilde insanların, hareket eden canlıların, yararlandığınız hayvanların da renkleri çeşit çeşittir. Kulları arasında Allah'tan ancak ilim sahibi olanlar korkar.[15] Allah güçlü ve bağışlayıcıdır. 29, 30. Allah'ın kitabını okuyan, namaz kılan, O'nun verdiği rızıklardan gizli ve açık infak edenler var ya onlar hiç zarar etmeyen bir ticaret umarlar ki Allah karşılığını ödesin ve onlara lütfunu daha da artırsın. Şüphesiz ki O, son derece bağışlayıcıdır; şükredenlere en güzeliyle karşılık verir. 31. Sana indirdiğimiz vahiy, kendisinden öncekileri tasdik eden hak kitaptır. Allah, kullarından haberdardır, her şeyi görür. 32. Sonra kitabı seçtiğimiz kullara miras bıraktık. Onlardan bir kısmı kendisine zulmeder, bir kısmı orta yolda gider, bir kısmı da Allah'ın izniyle hayırlı işlerde yarışır ve öne geçerler.[16] Bu, büyük bir lütuftur. 33. Onlar her türlü güzellikle bezenmiş cennetlere (Adn cennetlerine) girerler![17] Orada altın bileziklerle, incilerle süslenirler. Elbiseleri ipektendir. 34, 35. Şöyle derler: "Bizden gam ve kederi gideren Allah'a hamd olsun. Rabbimiz, ger-

الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾
اَلَّذِي اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا
يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ
﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا
يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ
مِنْ عَذَابِهَا كَذٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾
وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا
نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ
اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ
وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

çekten çok bağışlayıcıdır; şükre en
güzel karşılığı vermektedir. O bizi
lütfuyla güven diyarına yerleştirdi.
Burada biz, ne yorgunluk hissederiz,
ne de usanma."[18] 36. Kâfirlere ise ce-
hennem ateşi vardır. Haklarında hü-
küm verilmez ki ölsünler! Azapları
asla hafifletilmez. Her kâfiri işte böy-
le cezalandırırız. 37. Onlar orada,
"Rabbimiz! Bizi çıkar da yaptıkları-
mızın aksine salih ameller işleyelim."
diye feryat ederler. Onlara şöyle de-
nir: "Size, öğüt alacak kimsenin öğüt
alacağı kadar uzun bir ömür verme-
dik mi? Üstelik size uyarıcı da geldi!
Şimdi tadın bakalım, azabı! Zalimle-
rin yardımcısı yoktur."

15. "Âlim" bilgi sahibi olan demektir. Kavramsal anlamda ulema mesleğine mensup olmak, rutbe ve titir sahibi olmak ilim için yeter ölçü değildir. Çoğu zaman bir konuda malumat sahibi olmak yeterli olabilir, ancak bir alanda ilim veya meslek adamı olanlar için o bölümün içeriğine vakıf olmak ve mesleğin hakkını vermek zorunludur. Kesin bilgi diye çevirdiğimiz ilim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35.

16. Nefsine zulmedenler kâfirlerdir, orta yolda olanlar müminlerdir, öncüler ise müminlerin öncüleridir. Cennetle müjdelenenlerse son iki gruptur (Tantavî, *el-Cevâhir*). Bu üç sınıfın kimliği Vakıa suresinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayette zikredilen üç sınıfın da mümin olduğunu söyleyenler Vakıa suresindeki açıklamayı gözden kaçırdıkları ve ayeti tek başına değerlendirdikleri için hepsini de cennetlik kabul etmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber (s), 31/Lokman 13. ayeti delil getirerek 6/Enam 82. ayetteki imanlarına zulüm bulaştırmayanların müminler olduğunu, nefsine zulmedenlerin müşrikler olduğunu söylemiştir (Buharî, Tefsir 20; Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 200-333). 37. ayette de kâfirlerden "zalimler" diye söz edilmekte ve bu ayete gönderme yapılmaktadır.

17. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sad, 50.

18. "Lüğup" kelimesi; bozulma, yıpranma, eskime, bitkinlik, incinme ve usanma anlamlarına gelmektedir. Yorulmaksızın sürekli hareket eden insanın ebedî kalabilmesi için bozulma veya fesadın olmaması gerekir, diye düşünüyoruz.

اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذ۪ي
جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا وَلَا يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ
اِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ
الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُون۪ي مَاذَا
خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي
السَّمٰوَاتِ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ
مِنْهُ بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
اِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا اِنْ
اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِه۪ اِنَّهُ كَانَ
حَل۪يمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى
مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ مَا
زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اِسْتِكْبَارًا فِي
الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ
السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِه۪ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ
الْاَوَّل۪ينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْد۪يلًا وَلَنْ

38. Göklerde ve yerde gaybı bilen
Allah'tır.[19] O, kalplerin özünü bilir.
39. Sizi öncekilerin mirasçıları olarak
yeryüzüne yerleştiren[20] O'dur. Kim
inkâr ederse inkârı kendi aleyhine
olur. Kâfirlerin inkârcı tutumu,
Rableri katında sadece onlara du-
yulan gazabı artırır. Kâfirlerin in-
kârcı tutumu, sadece uğrayacakları
hüsranı artırır. 40. De ki: "Allah'tan
başka dua ettiğiniz ortaklarınızı hiç
düşündünüz mü? Gösterin bana,
yeryüzünde neyi yarattılar? Gökler-
de bir ortaklıkları mı var veya onla-
ra bir kitap verdik de ondan bir de-
lile mi dayanıyorlar?" Hayır! Zalim-
ler (müşrikler) birbirlerine aldan-
madan başka bir şey vaat etmiyor-
lar. 41. Allah, gökleri ve yeri yok ol-
maktan koruyor. Şayet yok olsalar
o ikisinin yok oluşunu Allah'tan
başka durduracak kimse yoktur. O
son derece halîm (müsamahalı),[21]
son derece bağışlayıcıdır. 42, 43. Şa-
yet kendilerine bir uyarıcı gelirse
herhangi bir topluluktan daha doğ-
ru yolda olacaklarına dair Allah'a
söz verip en büyük yeminleri yap-
mışlardı. Fakat kendilerine uyarıcı
gelince onların sadece nefret etme-
lerine, yeryüzünde büyüklük tasla-
malarına ve alçakça tuzaklar kur-
malarına sebep oldu. Hâlbuki kötü
tuzak sadece sahibine isabet eder.
Onlar, öncekilere uygulanan ka-
nundan başkasını mı bekliyorlar!
Allah'ın kanununda (sünnetinde)

تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا
فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا
كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾
وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ
عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

bir değişiklik bulamazsın. Allah'ın
kanununda bir sapma bulamazsın.
44. Yeryüzünde dolaşıp da kendile-
rinden öncekilerin sonunun nasıl
olduğuna bakmadılar mı? Oysa on-
lar kendilerinden daha güçlüydüler.
Göklerde ve yerde Allah'ı aciz bıra-
kacak hiç kimse yoktur. Çünkü O
her şeyi bilir, her şeye O'nun gücü
yeter. 45. Allah, yaptıkları yüzünden
insanları hemen cezalandırsaydı
yeryüzünde hiç bir canlı bırakmaz-
dı! Fakat onları cezalandırmayı be-
lirli bir süreye kadar erteliyor. Süre-
leri dolunca cezalarını verecektir.
Allah, kullarını görmektedir.

19. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

20. Halife, hükümran ve otorite demektir (38/Sâd 26; 7/A'raf 69, 74).

21. "Halîm" kelimesi, "hılm" kökündendir. İnsanların olumlu tutum ve davranışlarını nitelemede kullanılırken Kur'an bunu Allah'ın sıfat ismi olarak kullanmıştır. İnsanların cahil (aceleci) olmayan, saldırgan ve kaba davranmayan, yumuşak huylu, sabırlı, hisleriyle hareket etmeyen, temkinli, tedbirli, uzak görüşlü, olgun, akıllı, vakarlı, ağır başlı, toleranslı, bağışlayıcı olma halini tasvir eder (Serpil Başar, "Kur'an'da Hılm Kavramı", Diyanet İlmî Dergi, c. 49, sayı 1, Ocak-Mart 2013, s. 83-15). Kur'an'ın indiği dönemde "hılm" kelimesi cehalet kelimesinin zıddı bir anlamda kullanılıyordu (48/Fetih 26). Cehalet de bilgisizlik değil, bedevî davranış tarzını ifade ediyordu. Daha sonra cahiliye kelimesinin yerini küfür, hılmin yerini silm (İslam) kelimeleri almıştır. Bu kuşatıcı anlamları içeren "halîm" kelimesini Kur'an Allah'ın zatına, güç ve otoritesine yakışır bir sıfata dönüştürdü. Azamet ve hikmet sahibi Allah'ın sıfatı olarak kullanıldığında kâfirleri ve zalimleri acele cezalandırmaması, cezalandırma imkânı varken bunu yapmayıp ertelemesi, mühlet vermesi, toleranslı davranması, yarattıklarının iyiliğini istemesi ve affedici olması demektir (Izutsu, age, s. 293-320). Allah'ın mağfiret etmesi, bağışlaması anlamına gelen "Ğafur" sıfatıyla birlikte kullanılması mühlet ve erteleme anlamındaki hılmin hikmet ve gayesini ortaya koymaktadır. Izutsu'nun ifadesiyle Kur'an'a baştan sona hakim olan hılm ruhu (age. s. 204), aklın duyguları kontrol etmesi, uzak görüşlülük, kuşatıcı bakış açısı, hikmetli ve ilkeli hareket gibi prensiplerde özetlenebileceği gibi zihin ile kalbin, akıl ile vicdanın içiçeliği üzerine oturan Kur'anî ahlak sisteminin de açık bir ifadesidir.

سُورَةُ مَرْيَمَ ١٩

44/19 MERYEM SURESİ

Adını 16-35. ayetlerinde anlatılan Meryem kıssasından alan sure 98 ayettir. Nüzûl sıralamasında Fatır suresinden, tertip sırasında Kehf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken peygamber kıssaları örneğinde Allah'ın salih kullarına bahşettiği lütuflar anlatılır. İnkârcıların acı akıbeti hatırlatılır. Çünkü şeytanî güçlerin saldırgan ve kışkırtıcı tutumları gittikçe artmaktadır. Baskı işkence dönemi sürmektedir (Buharî, Tefsir 19; Mevdudî, Tefhim). Hatta müşrikler, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmayı düşünmektedirler. Bunun da surede örnek olarak anlatılan kıssalarla önemli ilişkisi olabilir. Çünkü bu surede kıssası anlatılan Hz. Zekeriyya, Yahya ve İsa peygamberlerin (as) üçü de baskıya maruz kalmış peygamberlerdir. Hatta tarihsel anlatılarda şehit edildiklerine inanılır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ ۝١ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ
زَكَرِيَّاۚ ۝٢ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَٓاءً خَفِيًّا ۝٣
قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي وَاشْتَعَلَ
الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ
شَقِيًّا ۝٤ وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓاء۪ي
وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِرًا فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd![1] (Bu) Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya lütfettiği rahmetin bir anısıdır. 3, 4. O, içten bir yakarışla "Ey Rabbim! Belim büküldü, saçlarım ağardı. Ama ben sana ettiğim duada hiç mahrum olmadım.[2] 5, 6. Ben gidince geride kalacak yakınlarım konusunda endişeliyim; karım da kısır. Bana lütfunla yerimi dolduracak bir veli bağışla ki bana ve Yakupoğullarına

وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ
وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّٓا اِنَّا
نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ
قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي
غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ
مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَۚ قَالَ
رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ
قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ
لِي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ
لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ
الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً
وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ
وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا
وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ
يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ
وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

mirasçı olsun.[3] Onu rızana layık eyle, ey Rabbim!" diye seslenmişti. 7. Dedik: "Ey Zekeriyya! Sana, Yahya adında bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce bu ismi kimseye vermedik." 8. Zekeriyya, "Ey Rabbim! Benim nasıl oğlum olur! Karım kısır, bense son derece yaşlıyım." dedi. 9. (Melek) dedi:[4] "Öyle ama Rabbin, 'Bu benim için kolaydır. Seni de hiçbir şey değilken yaratmıştım!' buyurdu." 10. Zekeriyya, "Rabbim, benim için bir ayet (işaret) ver!" dedi. Allah, "Senin ayetin, tam üç gün üç gece insanlarla hiç konuşamamandır!"[5] buyurdu. 11. Zekeriyya, mâbetten kavminin karşısına çıkıp "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin!" diye onlara işaret etti.[6] 12. Biz de "Ey Yahya! Kitaba sıkı sıkıya bağlı kal!" diye kendisine çocuk yaşta hüküm verdik.[7] 13. Katımızdan kendisine derin bir anlayış, tertemiz bir karakter bahşettik. Gerçekten o, çok sorumlu ve ince ruhlu bir kişiydi. 14. Anne ve babasına iyi davranırdı; asi bir zorba değildi. 15. Doğduğu gün, öleceği gün ve yeniden diriltileceği gün ona selam olsun!

1."Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" mukattaa harflerinin anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Şakî" kelimesini, sana dua etmekten hiç bıkmadım, ümitsizliğe düşmedim ve mahrum olmadım." şeklinde anlamlandıranlar olmuştur (İbn Abbas'ın görüşü için bkz. Firuzabadî, *Tenvir;* İsfehanî, *Müfredat;* Sealibî, *el-Cevahir*).

3. "Veli" kelimesiyle eş anlamlı kullanılan "Mevlâ" ve çoğulu "mevâlî" kelimelerinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286; 4/Nisa 33. "Veli" kelimesi, vasi kelimesiyle eş anlamlı olarak, kişinin bakmakla yükümlü olduğu, sorumluluğunu üstlendiği hem de vefat

eden birinin yerine geçen ve onun sorumluluklarını üstlenen asabe anlamına da gelmektedir. (Maverdi, *en-Nüket;* Razi, *Mefâtîhu'l-Gayb*). Ancak kelime, hami ve yönetici anlamlarını da içermektedir. Üstelik istenen velinin sadece Zekeriyya Peygamber'in kişisel mirasçısı değil, Yakuboğullarının da mirasçısı olması istenmektedir. Dolayısıyla Zekeriyya Peygamber, Beytü'l-Makdis'te ifa ettiği görevi üstlenecek birini istemektedir. Duası, sadece çocuk isteğiyle sınırlı görünmemektedir. (Zemahşeri, *Keşşaf*). Sonraki ayette verilen cevapta bu iki ihtiyacı birden karşılanmaktadır.

4. Buradaki "kâle" (dedi) fiilinin öznesinin Allah mı yoksa melek mi olduğu yoruma müsaittir. Bazı meallerde özne Allah kabul edilirken bazılarında melek kabul edilmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*). Ancak 21. ayetin başında da aynı kapalılık söz konusudur. 16-21. ayetlerdeki konuşma boyunca ruhun konuştuğu açıktır ve 21. ayetin başında konuşan özne ruh olmalıdır. 9. ayetin başındaki formla 21. ayetin başındaki form da birbirine çok benzemektedir. Bu surede ruh olarak zikredilen müjdeci, 3/Âl-i İmran 38-41. ayetlerde melekler olarak zikredilmektedir ki her iki kullanım da tekil ve müşahhas bir Cebrail çıkarımına müsait gözükmektedir.

5. Buradaki konuşamama hadisesinin 26. ayette geçen susma orucu olduğunu ve Yahya'ya (as) çocuk yaşta hüküm verilmesi mucizesine başlangıç teşkil ettiğini düşünüyoruz. Hz. Meryem'e yapılan ithamların benzerinin Zekeriyya'nın eşine de yapılmış olması muhtemeldir (Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*). 12. ayette Hz. Yahya'ya (as) da çocukken vahiy /peygamberlik verilmesinin dile getirilmesi (Zemahşeri, *Keşşaf;* Zebidi, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*), onun doğumunun Hz. İsa'nın (as) doğumuna benzediğini göstermektedir. Tarihî verilere göre Hz. Yahya, Hz. İsa'dan önce mucizevi bir şekilde doğmuştur. Bu kıssaların peş peşe gelmesinin hikmeti, Hz. Yahya'nın ihtiyar bir baba ve kısır bir anneden dünyaya gelmesine akıl sır erdiremeyenlere babasız dünyaya gelen çocuk İsa'nın dilinden cevap verilmiş olmasıdır. Ayrıca, ayet metninde sadece "üç gece" ifadesi geçtiği hâlde 'üç gün üç gece' şeklinde çevrilmiştir. Çünkü 3/Âl-i İmran 41. ayette 'üç gün' ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla Arapça'daki 'gece' kelimesinin Türkçe'deki gün kelimesi gibi hem gece hem de gündüzü birlikte ifade ettiği kanaatindeyiz.

6. Aynı olay, 3/Âl-i İmran 41. ayette işaretle konuştuğu şeklinde anlatıldığı için buradaki vahyetmeyi, işaret etme şeklinde tercüme ettik. Tesbihin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15.

7. "Hüküm verdik" ifadesini, "hikmet verme" şeklinde yorumlayanlar olduğu gibi "ilahî hükümler, marifet, kitap ve peygamberlik verilmesi" şeklinde yorumlayanlar da mevcuttur (Maturidi, *Te'vîlât;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdi, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Biz, hüküm kelimesini kendi anlamıyla anlamanın hikmet yorumundan daha kapsamlı ve daha vurgulu bir anlama işaret ettiğini düşünüyoruz. Çünkü ayetin baş tarafında verilen "Kitaba sımsıkı sarıl!" ifadesi de zaten başlı başına bir hüküm bildirimidir ve 30-33. ayetlerde çocuk yaştaki Hz. İsa'nın dilinden verilen ifadelere çok benzemektedir. Dolayısıyla Hz. Meryem gibi susma orucu tutan Hz. Zekeriyya'nın (as) da çocuk yaştaki Yahya'nın (as) konuşmasıyla savunulduğuna bir işaret vardır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَۢ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ
اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ
دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ
لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنّ۪ي اَعُوذُ
بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ
اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا
زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَلَمْ
يَمْسَسْن۪ي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ
كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُٓ
اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا
﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِه۪ مَكَانًا قَصِيًّا
﴿٢٢﴾ فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ
النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَن۪ي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا
وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰيهَا مِنْ
تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَن۪ي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ
سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزّ۪ٓي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ
تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُل۪ي
وَاشْرَب۪ي وَقَرّ۪ي عَيْنًاۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ
اَحَدًا فَقُول۪ٓي اِنّ۪ي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا
فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّاۚ ﴿٢٦﴾ فَاَتَتْ بِه۪ قَوْمَهَا

16, 17. Bu kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir mekâna çekilmiş ve diğerleriyle arasına bir perde çekmişti. Biz de kendisine ruhumuzu göndermiştik de ona kusursuz bir insan şeklinde görünmüştü.[8] 18. Meryem, "Ben senden Rahman'a sığınıyorum; eğer O'na karşı bir sorumluluk ve korku hissediyorsan?" dedi. 19. Ruh, "Ben, senin Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir oğul bağışlamak üzere gönderildim." Dedi. 20. Meryem, "Benim nasıl oğlum olur? Bana insan eli değmedi, iffetsiz birisi de değilim?" dedi. 21. Dedi: "Doğru, ama Rabbin; 'Bu benim için kolaydır. Biz, o çocuğu insanlar için bir ayet (mucize) ve bizden bir rahmet kılacağız. Doğrusu bu kesinleşmiş bir hükümdür.'[9] buyurdu." 22. Böylece Meryem çocuğa hamile kaldı. Bu sebeple insanlardan uzak bir yere çekildi. 23. Sonunda doğum belirtileri onu bir hurma fidanının yanına getirdi.[10] "Keşke daha önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi. 24. Aşağı tarafından o kendisine seslendi:[11] "Üzülme! Rabbin senin ayağının dibindekini seçkin birisi yaptı.[12] 25. Hurma dalını salla da üzerine taze hurma dökülsün.[13] 26. Ye iç, gözün aydın olsun. Eğer bir insan görürsen, 'Ben Rahman'a oruç adadığım için bugün insanlarla

تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا
﴿٢٧﴾ يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ
سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّاۚ ﴿٢٨﴾ فَاَشَارَتْ
اِلَيْهِۜ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ
صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِۜ اٰتٰنِيَ
الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي نَبِيًّاۙ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَن۪ي
مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُۖ وَاَوْصَان۪ي بِالصَّلٰوةِ
وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّاۖ ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَت۪يۘ
وَلَمْ يَجْعَلْن۪ي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ
عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ
اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

konuşmayacağım,'[14] de." 27, 28. Meryem, kucağında çocukla kavmine geldi. Dediler, "Ey Meryem! Sen çok çirkin bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Ne baban kötü bir adamdı, ne de annen iffetsiz biriydi!" 29. Bunun üzerine Meryem, işaret ederek çocuğu gösterdi. "Beşikteki çocukla nasıl konuşalım?" dediler.[15] 30. Çocuk şöyle dedi: "Ben Allah'ın kuluyum. O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. 31, 32. Bulunduğum her yerde beni mübarek kıldı. Sağ olduğum sürece bana namazı, zekâtı[16] ve anneme iyilik etmemi emretti. Beni asi bir zorba yapmadı. 33. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden diriltileceğim gün bana selam olsun!"

8. Ruh, kelimesi genellikle Cebrail olarak çevrilmiştir. Ancak Hz. İsa'ya verilen ruh olarak anlayanlar da mevcuttur (Maturidi, *Te'vilât*). Ayetlerde ruhtan kastın Cebrail olduğu da açık değildir, yoruma dayanmaktadır. 9. ve 24. ayetlerle ilgili dipnotlarda da bahsedildiği gibi Allah bir melekten değil ruhtan ve meleklerden bahsetmektedir (3/Âl-i İmran 38-41).

9. Bu cümlede "kâne" fiilinin ismi hazfedilmiştir. Takdirî olarak bir önceki cümleden çıkarımla anlamak gerekir. Emir, hüküm demektir. "Kazâ" kelimesi, ilahi takdirin uygulaması anlamına gelmektedir. Allah'ın vahyinin somut bir gerçeğe dönüşmesidir ki 34. ayete de bakılabilir.

10. Bu cümlede yer alan "ciz'in-nahleti" deyiminin hurma ağacı, hurma ağaçlarından oluşan bir grup, hurma dalı, hurma fidanı, su ihtiyacı olmayan kendiliğinden yetişen hurma ağacı anlamlarına gelmesi muhtemel görünmektedir (İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Sarı, *Mevarid*). Bu ağaçla Hz. Meryem ve doğurmakta olduğu çocuk (Hz. İsa) arasında mecazî bir ilişki kurulduğunu sanıyoruz. Öyle görünüyor ki Meryem, başından geçenleri insanlara nasıl anlatacağını bilememenin verdiği telaşla bir anda kendisini ıssız ve sahipsiz bir hurmalıktaki genç hurma fidanları arasında bulur. Çünkü sıvı boşalması ve sancı gibi doğum belirtileri onu buraya getirmiş görünmek-

tedir (İbn Atıyye, *el-Muharrer*). Bunun ayrıntıları, aynı deyimin kullanıldığı bir sonraki ayette yer almaktadır.

11. Zamirin meleğe mi yoksa bebek İsa'ya mı ait olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre Meryem'in aşağı tarafından seslenen Cebrail'dir. Hz. Hasan bin Ali, Hasan-ı Basri, Abdurrahman bin Zeyd ve Mücahid'e göre ise seslenen, henüz doğmuş bebek İsa'dır (Maverdî, *en-Nüket;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb*). İkinci görüş, bizce isabetli görünmektedir ve çocuğun doğar doğmaz konuştuğuna önemli bir işarettir. Çünkü meleğin seslendiğini düşünmek, hem ayetlerdeki ifadelere hem de bağlama ters düşmektedir. Ayrıca ruhun konuşması 21. ayette sona ermektedir ve bu bölümde hiç melekten söz edilmemektedir. Dahası, Hasan-ı Basri'nin belirttiği gibi bu ayetlerde konuşan Hz. İsa olmasaydı, Hz. Meryem'in, kavminin sorularına çocuğun cevap vereceğini bilmesi (29. ayet) mümkün olmazdı (Razi, *Mefatihu'l-Gayb*).

12. "Seriyyen" kelimesine hem "akarsu" hem de "seçkin" anlamı vermek mümkündür. Çünkü kelimenin kök anlamında seçkin olmak anlamı mevcut olduğu gibi onun köken akrabası olan "Serâ, yesrâ, serevat" kelimesinin anlamlarından birisi de şerefli olmaktır. Bu nedenle geleneksel tefsircilerin önemli bir kısmı, henüz yeni doğmuş olan peygamber olarak seçilmiş çocuğun (Hz. İsa) annesinin endişelerini gidermek için kendisinden bahsettiği şeklinde yorumlamışlardır. İbn Abbas, devamındaki "ye, iç" ifadesinden ve lohusa bir kadının ihtiyacından hareketle aşağı tarafından bir derenin aktığını, Cebrail'in haber verdiğini düşünmüş ve sonraki tefsircilerin çoğu bunu tercih etmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Zemahşeri, *Keşşaf;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Ebussuûd, *İrşad;* Sealibî, *el-Cevahir*). Bu görüşü farklı bir şekilde yorumlayarak anne karnında bulunan Hz. İsa'nın annesine, alt tarafından sıvının boşalacağını haber verdiği şeklinde yorumlayan çağdaş yorumcular da mevcuttur (Mahmut Özdemir, *Kur'an'ı-Kerim Türkçe Meali*, Ank. 2011).

13. Bir önceki ayette hurma kelimesinin geçtiği deyim bu ayette de tekrarlanmakta, ancak burada Hz. Meryem'in hurma ağacını kendisine doğru çekmesi veya silkelemesi istenmektedir. Konuşanın Cebrail olduğunu savunanlar, hem hurma ağacının koca bir kütük olduğunu söyleyip hem de dalından tutup silkelemeden bahsetmeleri tutarsızlıktır. Ancak konuşanın Hz. İsa olduğunu savunanlar hurma ağacı konusunda farklı yorumlar yapmışlardır. Bazıları diğer görüşü benimserken bazıları doğum sancısı çeken Hz. Meryem'in hurma ağacından tutup ıkınması şeklinde yorumlamışlardır. Konuşanın Hz. İsa olduğunu savunanların bunu düşünmesi ciddi bir çelişki sayılır (İbn Atıyye, *el-Muharrer*, Sealibi, *el-Cevahir*). Her şeyden önce doğmamış İsa'nın annesinin altından seslenmesi tutarsızdır. İkincisi, bu yorumla başına hurma dökülsün ifadesini uzlaştırmak, başına hurma dökülsün ifadesini de çocuğu kucağına almak şeklinde değerlendirmek de zor görünmektedir. Üstelik Hz. İsa'nın beşikte konuştuğuna dair açık Kur'an ayetleri vardır (3/Al-i İmran 46; 5/Maide 110). Fakat anne karnında konuştuğuna dair bir delil yoktur. Eğer bu ayetteki hurma fidanını kendine çekmekten kastın Hz. İsa'yı kucağına alması olduğu düşünülüyorsa 23. ayette de buna uygun olarak hurma fidanıyla tanışması (doğum) şeklinde yorumlanma-

lıdır ki bu da bu ayetin doğum olayı şeklinde yorumlanmasına ters düşecektir. Bizce Hz. Meryem'in, yanında bulunan hurma fidanının dalından tutup silkelemesi ve başına hurma dökülmesi, doğurmuş olduğu Hz İsa'nın dilinde bir mecaz olarak çok daha anlamlı ve tutarlı görünmektedir. Taze fidan Hz. Meryem'e, taze hurma da yeni doğmuş Hz. İsa'ya benzetilmektedir. Çünkü bu deyim, su istemeyen ve kendiliğinden büyüyen hurma anlamına gelmektedir ve babasız dünyaya gelen Hz. İsa'nın durumunu da ifade etmektedir.

14. Olağanüstü durumlarda Yakupoğullarının uyguladığı susma orucu kastedilmiş olmalıdır.

15. Bkz. 3/Âl-i İmran 46.

16. Hz. İsa'ya emredilen namazın ve zekâtın terim anlamında rükûlu ve secdeli namaz ve mali zekâtın olduğu güçlü bir ihtimaldir (Maverdî, *en-Nüket*). Sanki Roma Hıristiyanlığının aksine Doğu kiliselerinde rahiplerin namaz kıldığı bilinmektedir. 55. ayette Hz. İsmail'in de namazı ve zekâtı emrettiği dile getirilerek Mekkelilerin namazı terk ettiklerine veya bozduklarına dikkat çekilmektedir (Maûn suresi). Ayrıca Kur'an, Yahudilere de namazın emredildiğinden söz etmektedir (87/A'lâ 14-19). Geçmiş peygamberlerin tamamı aracılığı ile namazın ve zekâtın emredildiği, ama sonradan bu namazın kaybedildiği dile getirilmektedir (59. ayet).

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذ۪ي
ف۪يهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ
مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّ۪ي
وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَق۪يمٌ
﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ
فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ
عَظ۪يمٍ ﴿٣٧﴾ اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ
يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ ف۪ي ضَلَالٍ
مُب۪ينٍ ﴿٣٨﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ

34. İşte Meryem oğlu İsa ve onların tartışıp durdukları hak söz:[17] 35. "Çocuk edinmek Allah'a yakışmaz. Hâşâ! O böylesi yakıştırmalardan uzaktır. Bir şeyi gerçekleştirmek istediğinde ona sadece 'Ol!' der; o da hemen oluverir. 36. Benim de sizin de Rabbiniz Allah'tır; O'na kulluk edin! Dosdoğru yol budur!"[18] 37. Fakat onlardan bazı fırkalar karşı çıktılar.[19] Kıyamet günü bütün dehşetiyle ortaya çıktığında vay haline kâfirlerin! 38. Bize geldikleri gün çok iyi duyar, çok iyi görürler. Fakat bugün zalimler apaçık bir sapkınlık içindedirler. 39. Sen onları pişman olacakları güne karşı uyar ki hüküm kesinleşmiş-

قُضِيَ الْاَمْرُۜ وَهُمْ ف۪ي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ
وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

tir.[20] Fakat onlar gaflet içerisindeler ve iman etmiyorlar. 40. Dünyaya ve üzerindekilere biz varis olacağız! Onlar bize getirileceklerdir![21]

17. "Hak söz"den kasıt, Hz. İsa'dır. Melek aracılığı ile müjdelendiği (ayet 17), "ol" emriyle yaratıldığı (ayet 35) için Allah'ın sözü olmaktadır. Hz. İsa'nın bu özelliğini yanlış yorumlayan Hıristiyan mezhepleri, Allah'ın oğlu olduğu iddiasıyla onun sadece ruh olarak mı yoksa ruh ve beden olarak mı ilah olduğunu tartışmaktadırlar (36 ve 37. ayetler). Hıristiyanların bu sözü anlamının dışına kaydırarak "Allah'ın oğlu" tabirini üretmeleri eleştirilmektedir.

18. 35 ve 36. ayetteki sözü Hz. İsa mı söyledi yoksa Hz. Muhammed'in söylemesi mi istenmektedir; bu tartışmalı bir konudur. Ancak 34. ayetin ifade biçiminden Hz. İsa'nın İsrailoğullarına ilan ettiği ve onların da karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü Yahudiler peygamberlerini de kendilerini de Allah oğlu kabul ediyorlardı (9/Tevbe 30; 5/Maide 18). Böylece hem onlar hem de Hıristiyanlar Hz. İsa'nın dilinden eleştirilmiş olmaktadır (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

19. Buradaki mezheplerin Yahudi ve Hıristiyan mezhepleri olduğu kesindir. Hiçbir Müslüman mezhep, Kur'an'ın Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili hükümlerinde ihtilafa düşmemiştir (Bilal Gökkır, *Meryem Suresi Tefsiri*, Ankara, 2009, s. 112).

20. Bkz. 21. ayet. Ayrıca, Zemahşeri, *Keşşaf*; Maturidi, *Te'vilât*. Cennetliklere ve cehennemliklere hak ettikleri yerde ebedi kalacakları ilan edilmiştir (Buhari, Tefsir 19/201).

21. Allah'ın her şeye hükümran olması, Hıristiyanların sandığı gibi Hz. İsa'nın yeryüzüne inip kuracağı "Tanrı devleti" değildir! Çünkü Allah, hükümranlığını kimseye devretmemiştir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰه۪يمَۜ اِنَّهُ كَانَ صِدّ۪يقًا
نَبِيًّا ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ يَٓا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا
لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْن۪ي عَنْكَ شَيْـًٔا
﴿٤٢﴾ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي قَدْ جَٓاءَن۪ي مِنَ الْعِلْمِ مَا
لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْن۪ٓي اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

41. Kitapta İbrahim'i de an. O, doğruluk örneği bir peygamberdi. 42. Babasına demişti ki: "Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana yararı olmayan şeylere neden kulluk ediyorsun? 43. Babacığım! Bana, sana gelmeyen bir bilgi geldi. Bana tabi ol ki seni dosdoğru yola ileteyim. 44. Babacığım! Şeytana kulluk etme; şeytan, Rahman'a isyan et-

يَٓا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ
كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ
فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ
اَنْتَ عَنْ اٰلِهَت۪ي يَٓا اِبْرٰه۪يمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ
لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْن۪ي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ
عَلَيْكَ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّ۪ي اِنَّهُ كَانَ ب۪ي
حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّ۪ي عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ
بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا
يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ
عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

mektedir. 45. Babacığım! Rahman'ın azabının yakana yapışacağından ve şeytanın velisi[22] olup gitmenden korkuyorum!" 46. Babası, "Benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun İbrahim? Eğer buna son vermezsen seni taşlarım! Ömür boyu benden uzak dur!" dedi. 47. İbrahim, "Selam sana. Senin için Rabbime istiğfar edeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır. 48. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor, Rabbime dua ediyorum. Umarım ki Rabbime dua ettiğimde eli boş dönmem!"[23] dedi. 49. Onları ve Allah'tan başka taptıklarını terk ettiği zaman kendisine İshak'ı ve (torunu) Yakub'u armağan ettik. Hepsini de peygamber yaptık. 50. Rahmetimizi lütfedip üstünlük vererek onları doğrunun ve dürüstlüğün dillere destan örneği yaptık.[24]

22. Bu ayetlerde geçen "şeytan" kelimesi, sadece İblis'i değil, onun yolunda giden bütün insan ve cin şeytanlarını kapsayan bir sıfat isimdir (6/Enam 159). Azer'in velayet ilişkisi içerisinde olduğu Nemrut da İblis gibi küfür önderidir. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

23. Duanın önemi için bkz. 4. ayet. Bir evlat olarak babasının cehennemlik olmasına razı olmayan Hz. İbrahim, onun için dua sözü vermiştir. Babasına verdiği bu söze binaen dua etmiş (26/Şuara 86), ancak bu dua kabul edilmemiş ve yasaklanmıştır (60/Mümtehine 4; 9/Tevbe 114).

24. "Doğruluğun ve dürüstlüğün dillere destan örneği" şeklindeki çevirinin gerekçesi için bkz. 26/Şuara 84; Sa'lebî, *el-Keşf*).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا
وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ
جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾
وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا
﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ
صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾
وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ
عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
اِدْرِيسَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ
مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ
حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْرَٓائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا
﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا
الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ
غَيًّا ﴿٥٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا
يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ

51. Kitapta Musa'yı da an. O arındırılmış ve elçi olarak gönderilmiş bir nebi idi.[25] 52. Mübarek Tur dağı tarafından kendisine seslendik ve gizlice konuşmak üzere kendimize yaklaştırdık.[26] 53. Rahmetimiz gereği kardeşi Harun'u ona peygamber (nebi) olarak armağan ettik. 54. Kitapta İsmail'i de an. O sözüne sadıktı. Hem resul hem nebi idi. 55. Ailesine namazı ve zekâtı emrederdi.[27] Allah da kendisinden razı olmuştu. 56. Kitapta İdris'i de an. Çünkü o, doğruluk örneği bir peygamberdi. 57. Onu yüce bir makama yükselttik. 58. Bunlar; Âdem zürriyetinden, Nuh ile gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrail[28] soyundan seçtiğimiz, nimet ve hidayet verdiğimiz peygamberlerden bazılarıdır. Kendilerine Rahman'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. 59. Onların ardından öyle bir nesil geldi ki namazı terk ettiler ve aşırı isteklerinin peşine düştüler.[29] Bunun bir sonucu olarak da ateş çukurunu boylayacaklardır.[30] 60. Ancak tevbe eden ve iman edip salih amel işleyenler hariç. Onlar cennete girerler ve hiçbir haksızlığa uğramazlar. 61. Rahman'ın, kullarına vaadettiği ama henüz göremedikleri türlü güzelliklerle bezenmiş cennetlere (Adn cennetle-

الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِۜ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ
مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًاۜ
وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ
الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا
﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَۚ لَهُ مَا بَيْنَ
اَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَۚ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ نَسِيًّاۚ ﴿٦٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖۜ هَلْ
تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

rine) girerler![31] Allah'ın vaadi kesinlikle yerine gelecektir. **62.** Orada anlamsız, saçma sözler işitmez, sadece selam ve esenlik sözleri duyarlar.[32] Orada, sabah akşam rızıkları verilir. **63.** Sorumlu davranan kullarımızı mirasçı kılacağımız cennet, işte budur. **64.** -Biz, ancak Rabbinin emriyle ineriz. Geçmişimiz, geleceğimiz ve ikisi arasındaki her şey O'na aittir. Rabbin unutkan değildir. **65.** Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi O'dur. Sadece O'na kulluk et ve O'na kullukta sabırlı ol. Sen hiç O'nun adıyla anılan başka birini biliyor musun?[33]

25. İhlâs, dinin Allah'tan geldiği safiyetiyle korunması, titizlik ve samimiyetle uygulanmasıdır. Hz. Musa şirk, küfür ve sair kötülüklerden arındırılmış bir rasul (elçi) ve nebi (haberci) idi (İbn Abbas'ın görüşü için bkz. Firuzabadî, *Tenvir*). Bu iki kelime eş anlamlıdır ve bütün peygamberlerin ortak sıfatıdır. İslam kültüründe kavramlaşma sürecinde oluşan rasul-nebi ayrımı ve nebilere kitap verilmediği yönündeki kanaat, Kur'an'ın bu kullanımına uymamaktadır. Ayrıca 53. ayette Hz. Harun'dan nebi, 54. ayette Hz. İsmail'den rasul ve nebi diye bahsedilmesi de kitap verilmeyenlere hem rasul hem nebi dendiğini göstermektedir (87/A'lâ 18, 19; Mehmet Okuyan, "Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler" *XI. Kur'an Sempozyumu,* s. 65-98). Dolayısıyla nebilerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'den sonra kitap verilmeyen resullerin geleceğine, nebinin gelmeyeceğine dair saçma iddialarda bulunan bazı cahillerin bu tür ayetleri delil getirmeye kalkışmaları, asılsız, mesnetsiz istismar girişiminden başka bir şey değildir.

26. "Neciyyen" kelimesinin sırdaş, gizli konuşma ve münâcât anlamlarından hareketle "Münâcât makamına erdirdik." şeklinde çevirenler de mevcuttur (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Mevdûdi, 4/Nisa 164. ayete yönelik olarak Tevrat'a atfen yaptığı açıklamada Allah ile yüz yüze görüşmekten bahsetmektedir (*Tefhim*). Fakat Tevrat'ın anlatımları putperestliği aratmayacak türden ifadeler barındırmaktadır.

27. Müşriklerin namazı konusunda bkz. 31. ayet ve 107/Maun suresi 1-7. ayetler.

28. İsrail, Hz. Yakub'un lakabıdır. İsrailoğulları da Yakupoğulları demektir.

29. Bu ayet, bütün peygamberlere ve onların muhataplarına namazın emredildiğini fakat sonradan kitaplardan çıkarıldığını göstermektedir (Bkz. 31. ayet). Namazın içeriğini boşaltarak anlamsızlaştırdılar. Sonra terk ettiler ve küçük bir grup dışında kimse namaz kılmaz oldu. Nihayet toplumda namaz kayboldu.

30. "Gayyâ" kelimesi, kuyu ve benzeri uçurumlar için kullanıldığı gibi varılacak yer anlamına da gelmektedir.

31. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sâd 50.

32. Bir önceki ayet bağlamında değerlendirildiğinde bu cümleye; "Bu konuda duydukları boş vaad değil, güvenilir bir sözdür." şeklinde de anlam verilebilir.

33. Tire içinde yazdığımız bu iki ayetteki ifadeler meleklerin Allah'tan aktardığı sözlerdir (Mevdudi, *Tefhim*). 9 ve 21. ayetlerde de buna benzer ifadeler mevcuttur. Meleklerin neden çoğul kullanıldığını anlamak için bkz. 16/Nahl 2. Ayet. Sorular karşısında bunalan Hz. Peygamber'in daha sık vahiy istemesine cevap olduğu düşünülmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ
اُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا
خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾
فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ
لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ
لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى
الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ
هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا
وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾
ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا
جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ
قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَيُّ

66. İnsan der ki: "Ben öldükten sonra tekrar mı diriltileceğim?" 67. O, hiçbir şey değilken bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi? 68. Rabbine andolsun ki onları şeytanlarla[34] bir araya getirip cehennemin etrafında diz çökmüş vaziyette hazır bulunduracağız. 69, 70. Her toplumun Rahmana karşı cüretkâr davranan asilerini seçip ayırırız. Çünkü biz, ateşte yanmaya layık olanları çok iyi biliyoruz! 71. Rabbinizin kesinleşmiş kararı gereği sizden oraya varmayacak kimse yoktur.[35] 72. Sonunda, sorumlu davranıp kötülükten sakınanları kurtarır, zalimleri orada diz çökmüş vaziyette bırakırız. 73. Çünkü inkâr edenler, kendilerine açık ayetlerimiz okunduğu zaman, iman edenler için şöyle derlerdi: "İki topluluktan hangisinin konumu daha üstün,

الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾
وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ
اَثَاثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ
فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا
يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضْعَفُ
جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا
هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ
رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾ اَفَرَاَيْتَ
الَّذ۪ي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا
﴿٧٧﴾ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ
عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ
لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ
وَيَأْت۪ينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ
بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

itibarı daha yüksek?" 74. Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik ki kendilerinden daha varlıklı ve daha güçlü kimselerdi. 75. De ki: "Rahman olan Allah, sapkınlık içinde olanlara çok uzun mühlet verse bile, ister dünya azabı olsun ister kıyamet, sonunda kendilerine ihtar edileni göreceklerdir. İşte o zaman kimin konumunun daha kötü, kimin ordusunun daha zayıf olduğunu anlayacaklardır." 76. Oysa Allah, doğru yolda olanların istikametini sağlamlaştırır. Kalıcı olan salih ameller, hem sevap hem de sonuç bakımından Allah katında daha üstündür. 77. Ayetlerimizi inkâr edip "Bana daha nice mal ve evlat verilecek!" diyen kimseyi gördün mü?[36] 78. O, gaybın bilgisine mi vakıf oldu, yoksa Rahman olan Allah'tan taahhüt mü aldı?[37] 79, 80. Hayır! Söylediklerini yazıp azabını uzattıkça uzatacağız. Bahsettiği şeylere ise biz varis olacağız[38] ve o bize tek başına gelecek! 81. Kendilerine destek olsunlar diye[39] Allah'tan başka ilahlar edindiler. 82. Hayır! Bilakis o ilahlar, kâfirlerin yaptıkları kulluğu reddedecek ve onlara karşı çıkacaklardır.

34. Şeytanın anlamı için bkz. 6/En'am 112.

35. Kimileri, bu tür ayetlerden, müminlerin de cehenneme gireceğini, sonra kurtulacaklarını çıkarabilmektedirler. Mevdudî bu yorumların dayandırıldığı rivayetlerin mevzu olduğunu dile getirmektedir (*Tefhim*). Bizce olay cehennemde değil, mahşer yerinde, cehennemin yanıbaşında geçmektedir (68. ayet). "Verede" kelimesi de gir-

mek değil gelmek ve hazır bulunmak demektir. Enbiya 98. ayette de bu anlamda kullanılmaktadır.

36. Bu ve devamındaki ayet, As bin Vail hakkında inmiştir. As bin Vail, Habbab bin Eret'e; Muhammed'e küfredersen alacağını öderim." deyince Habbab; Allah seni öldürüp kıyamette diriltinceye kadar ben O'na küfretmem." der. O da alay ederek; "Ben tekrar dirilince ve Allah da bana mal ve evlat verince borcumu öderim." demiştir (Buharî, Tefsir 19/203-206).

37. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

38. 77. ayette bahsi geçen kâfirin övündüğü ve fazlasını beklediği mal ve evlat Allah'a kalacak; dolayısıyla Allah onun tek mirasçısı olacaktır. Vâris, kelimesi ölen kimsenin geride bıraktığı mal ve mülke mirasçı olan kimseye denir. İnsanlar ölümlü, Allah (cc) baki olduğu için Allah tek mirasçı olmaktadır. Ayrıca Allah, müminlerin tarafında yer aldığını dile getirerek galip geleceğini de kendilerine müjdelemiş olmaktadır. Dolayısıyla kâfirlerin çocuklarının Müslüman olacağına ve miras olan malların da Müslümanların olacağına da işaret etmektedir.

39. Bu destek, onların Allah karşısında diğer tanrılardan şefaat beklentisidir. Kur'an'ın şefaati reddedişi onların beklentilerini boşa çıkaran bir hükümdür (Bkz. 87. ayet).

اَلَمْ تَرَ اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ
تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ
لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى
الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى
جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا
مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا
اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا
اِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ
وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾
اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي
لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ

83. Şeytanları kâfirlerin üzerine saldığımızı görmez misin? Onları kışkırtıp duruyorlar.[40] **84.** Onlar hakkında acele etme. Biz onların sayılı günlerini takip ediyoruz. **85-87.** Sorumlu davrananları Rahman'ın huzurunda kafileler halinde topladığımız ve suçluları suya götürür gibi cehenneme sürdüğümüz gün, Rahman'ın katından taahhüt alanların dışında[41] hiç kimse şefaate güç yetiremez! **88.** Onlar, "Rahman, çocuk edindi" dediler. **89-91.** Gerçekten siz, öylesine çirkin bir ithamda bulundunuz ki Rahman'a çocuk isnadınızdan dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp yerle bir olacak. **92.** Oysa Rahman'ın çocuk edinmesi gerekmez.

فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ
عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا
﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَاِنَّمَا
يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ
بِهٖ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ
لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

93. Göklerde ve yerde ne varsa
hepsi Rahman'a kul olarak gele-
cektir.[42] 94. Allah onların sayısını
bilmektedir. Sayılarını O belirle-
miştir. 95. Hepsi de O'nun huzu-
runa birer birer geleceklerdir. 96.
İman edip salih amel işleyenlere
gelince Rahman olan Allah onlar
için bir sevgi var edecektir![43] 97.
Sorumlu davrananları müjdele-
men, inatçı topluluğu uyarman
için biz o Kur'an'ı senin dilinle in-
direrek kolaylaştırdık. 98. Biz bun-
lardan önce nice nesilleri helak et-
tik. Sen onlardan birinin varlığını
hissediyor musun veya onlara ait
bir fısıltı duyabiliyor musun?

40. Kâfirlerin elebaşları, şeytanları olmaktadır (6/En'am 112, 121; 26/Şuara 210, 221). Çünkü Kâfirler yaptıklarıyla şeytanlarını kendileri üretmekte veya en azından onlara davetiye çıkarmakta ve destek olmaktadırlar. Onlar da kendilerini yönlendirmekte ve müminlere karşı kışkırtıp kullanmaktadırlar. Gerçek böyle olmasına rağmen müşrikler, Hz. Peygamber'e vahyi şeytanların getirdiğini iddia etmektedirler. Dolayısıyla ayet müşriklere bir cevap niteliğindedir.

41. Allah'tan taahhüt almadığı hâlde atıp tutanların kimliği, 78 ve 79. ayetlerde örnek olarak geçmektedir. Paragrafın tamamına bakılırsa bu ayetler, müminlerle ilgili bir hüküm cümlesi değil, müşriklerin şefaat anlayışını reddeden bir alay cümlesidir (10/Yunus 18). Ayetin devamına bakılırsa Allah'a isnat ettikleri evlat veya şefaatçilerin Rahman'a kul olarak geleceği anlatılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Allah'a çocuk isnat etmek, sadece Yahudi veya Hıristiyanlara özgü bir anlayış değildir. Mekkeli müşrikler de melekleri Allah'ın kızları, cinleri Allah'ın oğulları kabul etmektedirler (bkz. 53/Necm 21). Müminlerin şefaat anlayışıyla ilgili ayetler için bkz. 2/Bakara 254, 255.

42. Allah ile akraba veya aracı ilah olduğu iddia edilen melek, cin ve insan gibi ne kadar varlık varsa hepsi Rahman'ın kulu olarak huzuruna çıkarılacak ve müşriklerin torpil araçlarının olmadığı ortaya çıkacaktır.

43. Adı sevgi (Vedûd) olan ve sevgiyi yaratan Allah, iman edip salih amel işleyenler için sevgi yaratacağını vaadetmektedir. Kâfirlerin hor gördüğü müminler, yeryüzünün en sevilen insanları hâline gelecektir (Bkz. 42/Şura 23).

سُورَةُ طٰهٰ ٢٠

45/20 TÂHÂ SURESİ

Adını ilk ayetindeki Mukattaa harfinden alan sure 135 ayettir. Hem Nüzûl sıralamasında hem de tertip sırasında Meryem suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir ve bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken Allah'ın hükümranlığı hatırlatılmakta ve Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına ümit ve güven verilmektedir. Peygamber kıssaları örneğinde Allah'ın salih kullarına bahşettiği yardım ve lütuflar hatırlatılarak inkârcılar tehdit edilmektedir. Çünkü Firavun örneğinde olduğu gibi şeytani güçlerin saldırgan ve kışkırtıcı tutumları gittikçe artmaktadır. Öyle ki müşrikler Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmayı bile konuşmaktadırlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰهٰ ١ مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىۙ
اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۙ ٢ تَنْز۪يلًا ٣
مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰىۜ ٤
اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ٥ لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا
تَحْتَ الثَّرٰى ٦ وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Tâ, Hâ![1] 2, 3. Biz sana Kur'an'ı, insanlara baskı yapasın ve sıkıntıya giresin diye değil,[2] Allah'tan korkanlara öğüt veresin diye indirdik. 4. O Kur'an, yeri ve muhteşem gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir. 5, 6. Rahman olan Allah, arşa (yönetme makamına) hükümrandır.[3] Göklerde, yerde ve ikisi arasında, hatta toprağın altında olanların hepsi O'na aittir. 7. Sen sözü açıkladığın anda bile[4] O, açıklanmayan kısmını ve ondan daha gizli olanı bi-

يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ
لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

lir. 8. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. En güzel isimler O'na aittir.

1. "Tâ, Hâ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Teşgâ" fiili meşakkat yüklenmek anlamına geldiği gibi insanları bir işe zorlamak baskı ve şiddet uygulamak anlamlarına da gelmektedir. Bundan dolayı müşriklerin ithamlarına cevap olarak geldiğini söyleyenler olmuştur (Maverdi, *en-Nüket*). Kanaatimizce Hz. Peygamber (s), insanların hidayete ermesini çok arzulamakta ve kendisini zorlamaktadır. Ayrıca kalabalık ve güçlü olan müşriklerin baskı ve şiddetine maruz kalmakta, bundan dolayı da güçlü olma arzusuna kapılmakta ve böylece insanların hidayete erdirilmesini ummaktadır. Ayetlerin bağlamına bakıldığında bu temennilere cevap olduğu sezilmektedir (Benzeri uyarılar için bkz. 50/Kaf 45; 88/Gaşiye 22).

3. "Arşa hükümran olmak" deyimi için bkz. 7/A'raf 54.

4. Bu ayette geçen "söz" kelimesiyle marife/belirtili bir söz/vahiy kastedilmiş olmalıdır. "Bu sözü sen açıklamış olsan da onu indiren muhteşem gökleri ve yeri yaratan Allah'tır." der gibi bir mesaj kendini sezdirmektedir.

وَهَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۢ ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ
نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا
لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى
النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا
مُوسٰىۜ ﴿١١﴾ اِنّ۪ٓي اَنَا۬ رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ
اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ ﴿١٢﴾ وَاَنَا
اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾ اِنَّن۪ٓي اَنَا
اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا۬ فَاعْبُدْن۪ي وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ
لِذِكْر۪ي ﴿١٤﴾ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ
اُخْف۪يهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾

9. Musa'nın haberi sana ulaştı mı? 10. Hani o bir ateş görmüş ve ailesine, "Burada bekleyin, ben bir ateş gördüm. Ya size bir meşale getiririm[5] ya da ateşin yanında yol gösterecek birini bulurum!" demişti. 11, 12. Oraya vardığında kendisine, "Benim, ey Musa!" diye seslenildi: "Ben, senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; kutsal vadi Tuvâ'dasın. 13. Seni elçi olarak seçtim; vahyedilenleri dinle! 14. Ben, Allah'ım! Benden başka ilah yoktur. Sadece bana kulluk et ve beni zikretmek için namaz kıl![6] 15. Kıyamet kesinlikle gelecektir! Herkes yaptıklarının karşılığını görsün diye onu gizliyorum, aniden ortaya çıkaracağım.[7] 16. Kıyametin kopacağına

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ
هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا
مُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَۚ اَتَوَكَّؤُا
عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمٖي وَلِيَ فٖيهَا
مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى
﴿١٩﴾ فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾
قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعٖيدُهَا سٖيرَتَهَا
الْاُولٰى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى
﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰى ﴿٢٣﴾
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٢٤﴾

inanmayıp kendi uydurduklarına tabi olanlar sakın seni ona inanmaktan alıkoymasın! Sonra helak olursun. 17. Sağ elindeki nedir ey Musa?" 18. Musa, "O benim âsâm. Ona dayanırım, koyunlarıma yaprak çırparım. O benim başka işlerime de yarar." dedi. 19. Allah, "Onu yere bırak ey Musa!" buyurdu. 20. Yere bırakır bırakmaz âsâ, hızla hareket eden bir yılan oldu. 21. Allah şöyle buyurdu: "Onu eline al, sakın korkma! Biz onu eski haline getireceğiz. 22, 23. İkinci bir ayet (mucize) olarak, elini koltuğunun altına götür de pırıl pırıl, bembeyaz çıksın. Böylece sana büyük ayetlerimizden (mucize) bazılarını göstermiş olalım. 24. Firavun'a git; o gerçekten azdı!"

5. Meşale kelimesi için bkz. 27/Neml 7; 28/Kasas 29.

6. Zikir kelimesi, hatırlamak, anmak, okumak, düşünmek, öğüt vermek, ibadet ve dua etmek, kadri yüce ve şerefli olmak anlamlarına gelmektedir. Burada geçtiği formda, "Beni anarak namaz kıl!" anlamına gelmektedir. Müşriklerin şirkle karışık namazını reddettiği gibi tahrif edilmeden önce Musa (as) dininde de namazın emredildiğini dile getirmektedir.

7. "Hafiye-yahfâ" fiili, gizlemek anlamına geldiği gibi gizli bir gerçeği ansızın ortaya çıkarmak anlamına da gelmektedir. Çünkü bu fiil iki zıt anlam içeren fiillerdendir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir*). Özellikle "Hafâ yahfû" fiili, şimşeğin parlaması anlamına gelmektedir. "İhtefâ" fiili, mezarı gizlice açıp kefen çalmak anlamında kullanılmaktadır. Ayetin Hz. Musa'ya hitap olduğuna bakılırsa Tevrat'ta bu bilgilerin yer aldığı haber verilmektedir. Fakat mevcut Tevrat'ta bu bilgileri göremiyoruz. Çünkü Tevrat, tahrif edilmiş ve kıyametle ilgili bilgilerden arındırılarak dünyevileştirilmiştir.

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِّي
اَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾
يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ
اَهْلِي ﴿٢٩﴾ هٰرُونَ اَخِي ﴿٣٠﴾ اُشْدُدْ بِهِ
اَزْرِي ﴿٣١﴾ وَاَشْرِكْهُ فِي اَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ
نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾
اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ اُوتِيتَ
سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ
مَرَّةً اُخْرٰى ﴿٣٧﴾ اِذْ اَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّكَ مَا
يُوحٰى ﴿٣٨﴾ اَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ
فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ
لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي
وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِي ﴿٣٩﴾ اِذْ تَمْشِي اُخْتُكَ
فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ
فَرَجَعْنَاكَ اِلٰى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا
تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ
ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى ﴿٤٠﴾
وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ
وَاَخُوكَ بِاٰيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾

25-28. Musa, "Ey Rabbim! Gönlümü ferahlat, işimi kolaylaştır, dilimdeki tutulmayı gider ki sözümü anlasınlar.[8] 29, 30. Bana ailemden bir yardımcı ver, kardeşim Harun'u görevlendir. 31-35. Kendisiyle arkamı kuvvetlendir ve onu görevime ortak eyle. Böylece seni daha güçlü bir şekilde tesbih edelim, daha güçlü analım. Şüphesiz sen bizi gözetensin!" dedi. 36. Allah buyurdu: "Ey Musa! İstediğin sana verildi. 37-39. Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuş ve annene, 'Musa'yı sandığa koy ve deryaya bırak. Su onu sahile ulaştırsın da bana ve kendisine düşman olan biri onu alsın!' diye vahyetmiştik. Benim gözetimimde yetiştirilmen için sana katımdan bir sevgi bahşetmiştim.[9] 40. Kız kardeşin ardınca yürüyüp "Ona bakacak birini size göstereyim mi?" diyordu. Böylece seni annene geri verdik ki gözü aydın olsun, mahzun olmasın. Ayrıca sen bir adam öldürmüştün de seni sıkıntıdan kurtarmış ve bazı imtihanlardan geçirmiştik. Bu sebeple senelerce Medyenliler arasında kalmıştın. Sonunda takdirimiz gereği buraya geldin ey Musa! 41. Seni kendim için seçip yetiştirdim. 42. Sen ve kardeşin, ayetlerimle (mucizelerimle) gidin; öğüdüm konusunda gevşeklik göstermeyin. 43. Firavun'a gi-

اِذْهَبَا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ
قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا
رَبَّنَا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ
يَطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا اِنَّنِي مَعَكُمَا اَسْمَعُ
وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَا اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ
فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ
جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ
اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُوحِيَ اِلَيْنَا اَنَّ
الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾ قَالَ
فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي
اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ
فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا
عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسٰى
﴿٥٢﴾ اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ
لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَاَخْرَجْنَا بِهِ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾
كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا
نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾

din, o gerçekten azdı. 44. Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır veya korku hisseder." 45. Musa ve Harun, "Ey Rabbimiz! Onun bize kaba davranmasından veya zorbalık etmesinden çekiniyoruz." dediler. 46-48. Allah buyurdu: "Korkmayın! Ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm. Ona gidin ve 'Biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını bizimle gönder, onlara işkence etme. Biz sana Rabbinin ayetlerini (mucizelerini) getirdik. Hidayete tâbi olanlara selam olsun.[10] Bize, yalanlayıp yüz çevirenlere azap edileceği bildirildi.' deyin." 49. Firavun, "Rabbiniz kim, ey Musa?" dedi. 50. Musa, "Rabbimiz her şeye yaratılışını bahşeden ve yolunu gösterendir." dedi. 51. Firavun, "Öyleyse önceki toplumların hali ne olacak?" dedi. 52. Musa, "Onlara ait bilgiler Allah katında, bir kitaptadır. Rabbim ne yanılır, ne de unutur!" dedi. 53. O Allah ki yeryüzünü sizin için yaşanılır bir yer haline getirdi, orada vadiler, yollar açtı ve gökten suyu indirdi. Biz o suyla çeşit çeşit bitkiler bitirdik. 54. Yiyin, hayvanlarınızı otlatın. Gerçekten bunda akıl sahipleri için nice ayetler (mucizeler) vardır.[11] 55. Sizi yerden yarattık, oraya tekrar döndürüp ikinci defa da oradan çıkaracağız.[12]

8. Ayette göğsün (kalbin) açılmasından kasıt, akıl ve kavrayışın açılması mıdır, yoksa korku ve heyecanın giderilmesi midir, üzerinde durulması gereken bir konudur. Kanaatimizce ayet her iki anlamı da kapsar niteliktedir. Çünkü Kur'an aklın merkezi olarak kalbi, kalbin mekânı olarak da göğsü esas almaktadır. Ancak bu kalp bildiğimiz anlamıyla biyolojik kalpten ziyade psikolojik bir mekanizma olabilir. Kur'an'ın kastettiği akıl, beyni ve zihinsel faaliyeti içerir fakat içeriği bu ikisinden ibaret değildir. Çünkü akıl ve kalp, beyinden daha genel ve üstün bir konumdadır. Bu durumda beyin, aklın mekânı değil, yakın organı, duyularsa uzak organlarıdır (Razî, *Mefatihu'l Gayb*, 26/Şuara 192-194. ayetlerin tefsiri). Kur'an'ın tasvir ettiği akıl ve kalp, beynin ve zihnin fonksiyonlarıyla birlikte vicdanın bilince dönük karar ve değerlerini de içermektedir. Dolayısıyla insan, zihninden geçenlerden değil, aklında ve kalbinde verdiği kararlardan sorumludur. Yani tavır ve tutuma dönüşmüş düşüncelerden sorumludur. İnsan, söylediği yalanın yalan olduğunu zihnen bilir, vicdanen onaylar; fakat bu yanlış kanaati kalbini eğrilterek, vicdanını susturarak dile getirir ve bundan da sorumlu olur. Böyle bir akıl, kuru bir zihinsel işlemden ibaret olmayıp, duygusal ve değersel yargıları da içeren daha karmaşık bir aygıt olduğu için "kalbin genişlemesi" deyimi hem algı kapasitesinin genişlemesini, hem de cesaret ve yüreklilik sahibi olmayı aynı anda içerebilir. Dildeki düğümün çözülmesi de korku ve heyecanın yenilmesi, konuşmanın akıcı ve etkili hale gelmesi anlamına gelebilir. Bu üç ayet, nitelikli bilgi ile duygu, tavırla davranış arasındaki orantıyı gündeme getirmektedir (Bkz. 26/Şuara 12-14).

9. Allah'ın sevgi lütfu deyip geçmemek gerek. Allah kendi yolunda olanları düşmanlarının gözünde bile sevimli hale getirebilmektedir "İman edip salih amel işleyenler için Rahman olan Allah bir sevgi yaratacaktır." (19/Meryem 96).

10. Ayet mucize demektir. Hz. Musa'ya verilen mucizeler inkârcıları helak eden felaketlerdir (43/Zuhruf 48). Dolayısıyla buradaki selam güvende olma müjdesidir.

11. Akıl sahipleri ifadesi yerine sağduyu sahipleri demek de mümkündür. "Nühâ" kelimesi akıl anlamına geldiği gibi yasak ve işin neticesini düşünmek anlamına da gelmektedir. Ayet veya mucize dediğimiz şey de ancak düşünce sahibi, duyarlı insanlara ibret ve ders verebilir.

12. İnsanın toprağa dönüşü, oradan yaratılmasının, topraktan yaratılması da yeniden yaratılmasının kanıtı sayılmaktadır.

وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾
قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ
يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِه۪
فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ

56. Firavun'a bütün ayetlerimizi (mucize) gösterdik. Yalanlayıp yüz çevirdi: 57. "Bizi sihirbazlığınla ülkemizden çıkarmak için mi geldin ey Musa? 58. Biz de sana, seninki gibi bir sihir getireceğiz. Aramızda, en uygun yerde, caymayacağımız bir buluşma vakti tayin et." dedi.

نَحْنُ وَلَٓا اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ
مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزّ۪ينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ
ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ
اَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ
خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُٓوا اَمْرَهُمْ
بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا اِنْ
هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُر۪يدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ
مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَر۪يقَتِكُمُ
الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّاۚ
وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾ قَالُوا
يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ
مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ اَلْقُواۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ
وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى
﴿٦٦﴾ فَاَوْجَسَ ف۪ي نَفْسِه۪ خ۪يفَةً مُوسٰى
﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى
﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا ف۪ي يَم۪ينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُواۜ
اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ
حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا

59. Musa, "Buluşma zamanınız bayram günü, halkın toplandığı kuşluk vaktidir." dedi. 60. Firavun dönüp gitti. Daha sonra bütün hilelerini toplayıp geldi. 61. Musa onlara, "Yazıklar olsun size! Allah adına yalan uydurmayın. Sonra O, dehşetli bir azapla kökünüzü keser. Allah adına yalan uyduran kimse kaybetmeye mahkûmdur." 62, 63. İşlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizlice fısıldaşarak, "Bu ikisi, sihirleri sayesinde sizi ülkenizden çıkarmak ve örnek yolunuzu (dininizi) ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır. 64. Bütün hilelerinizi toplayıp omuz omuza verin. Bugün üstün gelen kazanmıştır." dediler. 65. Sihirbazlar, "Ey Musa! Önce sen mi hünerini ortaya atarsın, yoksa biz mi atalım?" dediler. 66. Musa, "Önce siz atın!" dedi. Sihirbazlar ipleri ve sopaları yere atar atmaz yaptıkları sihirden dolayı hepsi Musa'ya doğru koşar gibi göründü. 67. O anda Musa, içinde bir korku hissetti. 68. "Korkma!" dedik. "Galip gelecek sensin. 69. Sağ elindekini yere bırak da onların yaptıklarını yutuversin. Çünkü onların yaptıkları sihirbaz hilesinden ibarettir. Sihirbaz ne yaparsa yapsın başarıya ulaşamaz." 70. Sihirbazlar derhal secdeye kapanıp "Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik." dediler. 71. Firavun,

قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ
اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَب۪يرُكُمُ
الَّذ۪ي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ ف۪ي
جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا
وَاَبْقٰى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا
اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
﴿٧٢﴾ اِنَّٓا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا
اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ
وَاَبْقٰى ﴿٧٣﴾ اِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَاِنَّ
لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾
وَمَنْ يَأْتِه۪ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ
فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى ﴿٧٥﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

"Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? O sizin sihir öğreten büyüğünüz. Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da sizi hurma ağaçlarına asacağım[13] ve böylece hangimizin yaptığı azabın (işkencenin) daha şiddetli ve daha sürekli olduğunu anlayacaksınız!" dedi. 72. Sihirbazlar dediler ki "Seni, bize gelen açık belgelere ve bizi yaratana tercih edecek değiliz. İstediğin gibi hükmet. Ama sen sadece bu dünya hayatına hükmedebilirsin. 73. Biz, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın sihri bağışlasın diye Rabbimize iman ettik. Allah daha hayırlı ve ebedîdir."[14] 74. Gerçekten kim Rabbine suçlu olarak gelirse onun için cehennem vardır. Orada ne ölür, ne de yaşar. 75. Kim de Rabbine, salih ameller işlemiş bir mümin olarak gelirse onlara en yüksek dereceler vardır. 76. Altından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları, her türlü güzellikle bezenmiş cennetler (Adn cennetleri)![15] Arınanların mükâfatı işte budur.

13. El ve ayakların çaprazlama kesilmesi, sağ el ile sol ayak veya sol el ile sağ ayak olmak üzere el ve ayaklardan birer tanesinin kesilmesi kastedilmektedir. Orta Doğu toplumlarında uygulanan kadim cezalandırma yöntemlerinden birisidir. Hurma ağaçlarına asma tehdidi ise suçlunun el ve ayaklarını haç (salip) şeklinde yapılmış ahşaba çivileyerek ölüme terk etme cezasıdır. Ayetin devamında sürekli işkenceden bahsedilmesi ve asmak anlamında "salb" kelimesinin kullanılması, gırtlaktan boğa-

cak şekilde asma değil, haça germe cezasına işaret etmektedir. Hz. İsa'ya uygulandığı iddia edilen ceza ve Kur'an'da Allah ve Rasulüne harp açanlar için öngörülen ceza da buna benzemektedir (5/Maide 33).

14. Allah'ın hayırlı ve sürekli oluşu, 71. ayette işkencesinin daha üstün ve daha uzun olduğunu iddia eden Firavun'un sözlerine cevap niteliğindedir. Allah mutlak hayır sahibi ve sonsuzdur.

15. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sad 50.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ
بِعِبَادٖي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرٖيقًا فِي الْبَحْرِ
يَبَسًاۙ لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾
فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ
مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا
هَدٰى ﴿٧٩﴾ يَا بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ قَدْ
اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ
الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰى ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فٖيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ
غَضَبٖي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبٖي فَقَدْ
هَوٰى ﴿٨١﴾ وَاِنّٖي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾ وَمَٓا
اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ﴿٨٣﴾ قَالَ
هُمْ اُو۬لَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرٖي وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ

77. Musa'ya, "Kullarımı geceleyin
yola çıkar. Kendilerine denizde
kupkuru bir yol aç. Yakalanma
endişesiyle korkuya kapılma!" diye
vahyettik. 78. Firavun, ordusuyla
birlikte peşlerine düştü, ama deniz
üzerlerine kapanıp onları yutuver-
di! 79. Firavun, kavmini yoldan çı-
kardı, doğru yola iletmedi! 80. Ey
İsrailoğulları! Biz sizi düşmanları-
nızdan kurtardık, bereketli Tûr'un
yanında sizinle sözleşme yapıp[16]
kır bitkileri[17] ve bıldırcın eti indir-
dik. 81. "Size verdiğimiz rızıkların
temiz olanlarından yiyin ve bu ko-
nuda aşırı gitmeyin. Sonra size ga-
zabım kaçınılmaz hale gelir. Kime
gazabım kaçınılmaz olursa uçu-
rumdan aşağı yuvarlanır. 82. Ama
buna rağmen ben tevbe eden,
iman edip salih amel işleyen ve
dosdoğru yolda yürüyenleri kesin-
likle bağışlarım."[18] demiştik. 83.
"Kavmini bırakıp da acele gelme-
nin sebebi ne, ey Musa?" dediği-
mizde 84. Musa, "Onların hepsi pe-
şimden geliyorlar. Hoşnut olasın
diye ben sana erken geldim, ey
Rabbim!" dedi.[19] 85. Allah, "Biz sen-

لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ
بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ
مُوسٰى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ يَا
قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا
اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ
عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ
مَوْعِد۪ي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَٓا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ
بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَٓا اَوْزَارًا مِنْ ز۪ينَةِ
الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ
﴿٨٧﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ
فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَ
﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا
يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

den sonra kavmini denedik. Samirî onları yoldan çıkardı!" buyurdu. **86.** Musa, derhal geri dönüp kızgın ve üzgün bir hâlde kavmine geldi.[20] "Ey kavmim! Rabbiniz size son derece güzel vaadlerde bulunmadı mı? Ahdin süresi mi çok uzun geldi, yoksa Rabbinizden size bir gazap gelmesini mi arzu ettiniz ki bana verdiğiniz sözden dönüverdiniz?"[21] dedi. **87.** Kavmi, "Biz sana verdiğimiz sözden kendi irademizle caymadık. Yalnız, Mısır halkından birtakım ziynet eşyaları alıp getirmiştik. Onları çıkarıp ortaya attık; Samirî de aynı şekilde çıkarıp atıverdi!" dediler.[22] **88.** Samirî onlara, böğüren bir buzağı heykeli çıkarıp göstermişti.[23] Bunun üzerine onlar da "İşte sizin ilahınız budur. Musa'nın ilahı da bu ama o bunu unuttu!" dediler. **89.** Buzağının konuşmalarına cevap vermediğini, kendilerine fayda veya zarar verme imkânına sahip olmadığını görmüyorlar mıydı?

16. Buradaki sözleşme, Allah'ın onlara başarı ve ebedi kurtuluş vaadine karşılık onların uyacakları yükümlülükleri de içermektedir. 81 ve 82. ayetlerde de bu sözleşmenin içeriğine dair bilgi verilmektedir.

17. Kır bitkileri diye çevirdiğimiz "Menn" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 160; 2/Bakara 57.

18. Bu ayette peş peşe sıralanan dört kavram, insanın olumlu yönde gerçekleştireceği dönüşüm ve gelişim sürecini özetler mahiyettedir: Tevbe, iman, salih amel ve hidayette devamlılık. Yanlıştan duyulan pişmanlık, hakka duyulan güven ve teslimiyet, bu imanın güzel davranışlarla canlandırılması ve bu hayat tarzının ölünceye dek istikrarlı bir süreç mantığı ile sürdürülmesi!

19. Bu bölümde Hz. Musa serüveni çok kısa özetlendiği için 83 ve 84. ayetlerdeki değinilerin anlaşılması ayrıntılı bilgi gerektirmektedir. Bu olay Hz. Musa'nın 40 günlük bir süre için Tur dağına çağrılmasına denk gelmektedir (7/A'raf 142-148). Musa (as) kavminden 70 kişiyi de bu görüşme için seçmişti (7/A'raf 155). Bu kıssanın daha geniş özeti için bkz. 7/A'raf 103-178. ayetler.

20. Gazab ve esef, kızgın ve üzgün olmak anlamındadır (7/A'raf 150).

21. Allah'ın İsrailoğullarına vaadi, yaptıkları iyiliklere karşı başarı ve kurtuluşa erdirme, ahdi bozmaları durumunda gazapla muamele etme şeklinde iki sonuç barındırmaktadır. Vaadin uzun süreli görünmesi, kurtuluştan ümitsiz olmak veya gelecek azabı uzak görmek anlamlarına gelmektedir ki her iki durumda da duyarsız davranmakla sonuçlanmaktadır.

22. İsrailoğulları, Mısırlılardan kaçırdıkları kıymetli eşyaları Musa'ya haber verdiklerine göre bu durum Hz. Musa'dan habersiz gerçekleşen bir olay olarak gözükmektedir. Oysa Tevrat'ta bu gasbın, Hz. Musa'nın emriyle gerçekleştirildiği dile getirilmektedir.

23. Bir önceki ayete bakılırsa Samiri'nin çıkardığı heykel, Mısır'dan aşırılan heykellerden biri olmalı. Söz konusu heykelin buzağı mı yoksa boğa heykeli mi olduğu araştırılmaya muhtaç görünmektedir. Çünkü buzağının sıfatı olan "Huvar" kelimesi, "Ha"sı noktalı olursa hayvanın çıkardığı ses, noktasız olursa hayvan yavrusu anlamına gelmektedir. Bu iki ihtimale göre buzağı, ya ses çıkaran bir özelliğe sahipti ya da yanında yavrusu bulunan sıradan bir heykeldi. Buzağıda olağanüstü bir farklılık gördükleri için Allah'a verdikleri söze muhalefet edip ahdi bozmuş olabilirler.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا
فُتِنْتُمْ بِهِ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي
وَاَطِيعُوا اَمْرِي ٩٠ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ
عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ٩١ قَالَ
يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوا ٩٢
اَلَّا تَتَّبِعَنِ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي ٩٣ قَالَ
يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي اِنِّي
خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي

90. Oysa daha önce Harun kendilerine, "Ey kavmim! Siz ciddi bir tuzağa düşürüldünüz. Sizin gerçek Rabbiniz, Rahman olan Allah'tır. Bana tabi olun ve emrime itaat edin!" demişti.[24] 91. Onlarsa, "Musa aramıza dönünceye kadar buna devam edeceğiz ve asla vazgeçmeyeceğiz." dediler. 92, 93. Musa döndüğünde, "Ey Harun! Yoldan saptıklarını gördüğün zaman bana uymaktan seni alıkoyan neydi? Yoksa emrime isyan mı ettin?" dedi. 94. Harun, "Ey annem oğlu! Saçımı sakalımı tutma! Ben senin bana, 'Sözümü tutmayıp İsrail-

اِسْرَٓاءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا
خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا
لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ
الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي
نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي
الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَاِنَّ لَكَ
مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِي
ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ
فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾
كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ مَا قَدْ
سَبَقَ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَنْ
اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا
﴿١٠٠﴾ خَالِدِينَ فِيهِ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ
الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ
بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ
بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ
لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

oğulları arasına ayrılık soktun!'[25] deme ihtimalinden korktum." dedi. 95. Musa, "Ya senin yaptığın nedir, ey Samirî?" dedi. 96. Samirî, "Ben onların görmediği bir şeyi fark ettim. Elçinin izinden giderek bir hüner elde edip onu ortaya koydum.[26] Bunu yapmak benim gururumu okşadı." dedi. 97. Musa şöyle dedi: "Çekil git! Senin hayatın boyunca 'Bana yaklaşmayın!' demekten başka bir imkânın olmayacak.[27] Ayrıca sana, asla kurtulamayacağın bir azap vaadedilmektedir. Tapmaktan vazgeçmediğin ilahına bak. Biz onu yakıp külünü denize savuracağız! 98. Sizin ilahınız, ancak, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Bilgisiyle her şeyi kuşatmıştır." 99. Böylece sana geçmişlerin kıssalarından bir kısmını anlatıyoruz. Sana katımızdan bir öğüt verdik. 100. Kim ondan yüz çevirirse kıyamet günü günahını çeker. 101. Orada ebedi kalırlar. Kıyamet günü taşıdıkları yük ne kötüdür! 102, 103. Sura üfürülüp de suçluları, gözleri belermiş vaziyette[28] topladığımız gün aralarında fısıldaşarak, "Dünyada sadece on gün kaldınız!" derler. 104. En doğru görüşlülerinin, "Sadece bir gün kaldınız!" diyeceği gün, biz onların ne konuşacaklarını çok iyi biliyoruz.

24. Bugün mevcut olan Tevrat çevirilerinde buzağıyı Harun'un yaptığı anlatılmaktadır. Bu ayet, onların iddiasını reddetmektedir.

25. Harun (as), İsrailoğullarının Musa ile kendisinin arasını açmaya çalıştıklarını hissetmiş durumda olduğu için böyle bir ifade kullanmaktadır.

26. Samirî'nin anlattıklarına bakılırsa İsrailoğulları, Samirî'nin gördüğü inceliği görmemişti. Tefsirciler genelde Samirî'nin verdiği bilgileri doğru kabul ederek yorumlarını ona dayandırırlar. Anlattığına göre güya o Ruh'ul-Kudüs'ün izlerindeki kuru otların yeşerdiğini fark etmişti ve o izden bir avuç alıp süs eşyalarının üzerine atmıştı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fakat devamındaki ayetlere bakılırsa buzağı konuşmuyordu ve onların sorularına cevap vermiyordu. Bu durum Samirî'nin yalanını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Ebu Müslim el İsfehanî ve Razî'nin yorumları önemli ipuçları sunmaktadır. Çünkü putperest Samirî, kimsenin görmediklerini gördüğünü ve peygamberin izinden gittiğini söyleyerek yağcılık yapmaktadır (*Mefatihu'l-Gayb*). Dahası yaptığı büyücülüğü temellendirmek için Hz. Musa'dan büyücülük öğrendiğini ima etmektedir. Mısır'dan getirdiği böğüren buzağı heykelini tanrı diye lanse edip insanları aldatmaktadır. Kendi ifadesiyle bu, nefsine hoş gelmiştir, mahir görünmek istemiştir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

27. Samirî'ye vebalı muamelesine benzer bir tecrit uygulandığı ve yalnızlaştırıldığı anlaşılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

28. Sura üfürme deyimi için bkz. 36/Yasin 51. Gözlerin belermesi şeklinde çevirdiğimiz "zürkan" kelimesi, korkudan gözlerin dışarı fırlaması ve renklerinin birbirine karışması anlamına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharreru'l-Veciz;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي
نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾
لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ
يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُۚ وَخَشَعَتِ
الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا
﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ
اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ

105-107. Sana dağlar hakkında soru soruyorlar. De ki: "Rabbim o dağları kül gibi savuracak ve geriye dümdüz bir zemin bırakacak. Ki orada hiçbir engebe göremezsin." 108. O gün hiçbir tarafa sapma fırsatı vermeyen davetçiye uyarlar! Rahman'ın karşısında sesler kısılmıştır. Fısıltıdan başka bir ses işitemezsin. 109. O gün Rahman'ın izin verdiği ve konuşmasına rıza gösterdiği kimseden başkasına şefaat fayda vermez.[29] 110. Allah onların geçmiş-

مَا بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحٖيطُونَ
بِهٖ عِلْمًا ١١٠ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ
الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ١١١
وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ١١٢
وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فٖيهِ
مِنَ الْوَعٖيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ
ذِكْرًا ١١٣ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا
تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى
اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنٖي عِلْمًا ١١٤
وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ
نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ١١٥

lerini de geleceklerini de bilir. Ama onlar O'nun bilgisini kavrayamazlar. 111. Her şeye hâkim olan ölümsüz Allah'ın huzurunda başlar öne eğilmiştir.[30] Zulüm suçunu yüklenerek gelenlerin emeli boşa çıkmıştır.[31] 112. Mümin olarak salih amel işleyenlere gelince onlar ne haksızlığa uğramaktan korkarlar, ne de mahrum bırakılmaktan. 113. Biz o Kur'an'ı Arapça olarak indirdik ve sorumluluklarının farkına varıp korunmaları için ya da onlara öğüt versin diye her türlü vaadimizi onda açıkladık. 114. Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Vahyi tamamlanmadan Kur'an'ın hükmünü acele bekleme; "Rabbim, ilmimi artır!" de.[32] 115. Biz daha önce de Âdem ile sözleşip uyarılarda bulunmuştuk fakat o da unutmuştu. Biz onu da azimli bulmadık.[33]

29. Mekkelilerin putlarından şefaat beklentisini reddeden bu ayetler, bağlamından koparılarak Müslümanların şefaatine delil getirilmektedir ki ayetlerin ruhu ve geçtiği bağlam buna aykırıdır (53/Necm 26). Müslümanların şefaat anlayışı ile ilgili olan ayetler: "Ey iman edenler! Alış verişin, dostluğun ve şefaatin bulunmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıklardan infak edin. Kâfirler gerçekten zalim kimselerdir! ... O izin vermeden huzurunda şefaat edecek kim?" (2/Bakara 254-255). Kur'an-ı Kerim, müminler için şefaati dünyevî bir olgu olarak kabul etmekte ve onu iyi ve kötü şefaat (aracılık) olarak ikiye ayırmaktadır (4/Nisa 85).

30. "Hay" sıfatı, diri ve ölümsüz, "Kayyum" sıfatı da yarattığı varlıklara sürekli hükümran olması anlamına gelmektedir.

31. Tefsirciler zulmü şirk ve küfür olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü şirk en büyük zulümdür (31/Lokman 13). Şirk dininin ucuz mükâfat vaadleri boşa çıkmış ve beklentiler hayal kırıklığına dönüşmüştür.

32. Bu cümlede kastedilen metin okuma değildir. Vahiy gelmeden hüküm verme veya önceki ayetlerde dile getirilen vaadlerin bir an önce gerçekleşmesini isteme aceleciliğidir (bkz. 75/Kıyamet 16-20. ayetler).

33. İsrailoğullarının ahdinde durmaması ve Samirî'nin sapması örneğinin ardından Hz. Âdem hakkında yapılan bu hatırlatma son derece anlamlı gözükmektedir. Samirî tıpkı İblis gibi günahına gerekçe üretirken Hz. Âdem suçunu itiraf edip tevbe etmektedir.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا
اِلَّٓا اِبْلٖيسَ اَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا
عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ
الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فٖيهَا
وَلَا تَعْرٰى ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فٖيهَا وَلَا
تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ
يَٓا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ
وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ
لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ
وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾
ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾
قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمٖيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّٖي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ
هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ
اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرٖي فَاِنَّ لَهُ مَعٖيشَةً ضَنْكًا

116. Biz meleklere, "Âdem'e secde edin!" dediğimiz zaman hepsi de secde etmişlerdi;[34] sadece İblis bundan kaçınmıştı. 117. Bunun üzerine biz, "Ey Âdem! Bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra perişan olursunuz! 118. Burada ne aç, ne de açık kalacaksın. 119. Susuzluk çekmeyecek, güneşte yanmayacaksın!" demiştik. 120. Fakat Şeytan ona vesvese vererek, "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez saltanatı göstereyim mi?" dedi. 121. Derken, her ikisi de o ağaçtan yediler ve vücutları onlarda farklı duygular uyandırmaya başladı. Cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye çalıştılar.[35] Böylece Âdem, Rabbine asi olup yolunu şaşırdı. 122, 123. Daha sonra Rabbi onu seçip tevbesini kabul etti, kendisine yol gösterdi ve şöyle dedi:[36] "Birbirinize düşman olarak oradan inin. Artık benden size bir hidayet (yol gösterme) geldiği zaman kim benim hidayetime uyarsa yolunu kaybedip sıkıntıya düşmez. 124. Kim de öğüdümden yüz çevi-

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ
لِمَ حَشَرْتَن۪ٓي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَص۪يرًا ﴿١٢٥﴾
قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَس۪يتَهَاۚ وَكَذٰلِكَ
الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْز۪ي مَنْ
اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ۜ وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ
اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ ف۪ي
مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي
النُّهٰى ﴿١٢٨﴾

rirse onun hayatı sıkıntılı olur. Kıyamet günü de kendisini kör olarak haşr ederiz."[37] 125. O, "Rabbim! Beni neden kör olarak haşr ettin? Oysa ben dünyadayken görüyordum!" der. 126. Allah da "Doğrudur! Dünyadayken ayetlerim sana gelmişti de sen onları unutmuştun. Şimdi de sen böyle unutuluyorsun!" buyurur. 127. Aşırılıkta sınır tanımayan ve Allah'ın ayetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı gerçekten çok şiddetli ve süreklidir. 128. Onlardan önce nice nesilleri helak etmemiz ve onların yerleşim yerlerinde gezip dolaşmaları kendilerine gerçeği göstermedi mi? Gerçekten bunda akıl sahipleri için nice ayetler (mucizeler) vardır.

34. İnsana secde etmenin anlamı için bkz. 38/Sad 72, 73; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39.

35. Sev'ât kelimesi "sev'etun" kelimesinin çoğuludur, vücut veya ceset demektir (5/Maide 31). Bütün organları ifade eden kelime, tefsirciler tarafından cinsel organ olarak anlaşılmış ve çirkin yer diye tercüme edilmiştir (Razî, *Mefâtîhu'l-Gayb*). Devamındaki ifade de sadece organlarını değil bütünüyle üzerlerini örttüklerini dile getirmektedir. Utanma duygusuyla örtünmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. "Bedâ" fiili de zihinde beliren ilk düşünce anlamına gelmektedir (Rağıb, *Müfredât*).

36. Bu ayetlerle Hz. Musa kıssası arasında bağlantı kuranlar, Hz. Musa'nın Hz. Âdem ile karşılaştığını ve onu günah işleyerek insanlığı cennetten çıkarmakla suçladığını, Hz. Âdem'in de Allah'ın kaderi gereği buna mecbur olduğunu söyleyerek Hz. Musa'ya cevap verdiğini iddia etmişlerdir (Buharî, Tefsir 20). Fakat bu iddialar İsrailiyat kökenli rivayetler üzerinden Emevî kaderciliğinin ispatlanma girişiminden başka bir anlam ifade etmemektedir.

37. "Haşir", kıyamet günü hesabın görülmesi için insanların mahşer yerinde toplanması demektir. Dünyada Allah'ın ayetlerine karşı kör kesilenler, mahşerde körleştirilmektedir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا
وَاَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا
يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ
الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ اٰنَاۤئِ الَّيْلِ
فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى
﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ
اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ
فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ
اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْـَٔلُكَ
رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾
وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهٖ اَوَلَمْ
تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُولٰى ﴿١٣٣﴾
وَلَوْ اَنَّا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا
رَبَّنَا لَوْلَا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ
اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾
قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ
مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ
اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

129. Eğer Rabbinin geçmişte verdiği söz ve tanıdığı süre olmasaydı derhal azaba uğrarlardı. 130. Onların söylediklerine sabret; güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbinin hamdini tesbih eyle.[38] Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün belli vakitlerinde de tesbih eyle ki rızasına eresin. 131. İmtihan etmek için onların bir kesimini faydalandırdığımız dünya hayatının cazibesine gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve süreklidir. 132. Ailene namazı emret ve bu konuda sabırlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz; seni biz rızıklandırıyoruz. Sonuç, sorumlu davrananlarındır. 133. "Rabbinden bize bir ayet (mucize) getirmesi gerekmez mi?" dediler. Onlara önceki kitaplarda bulunan apaçık deliller gelmedi mi? 134. Onları daha önce azap ile helak etseydik, "Rabbimiz! Keşke bize bir elçi gönderseydin de aşağılık ve rezil hale gelmeden önce senin ayetlerine tabi olsaydık!" derlerdi. 135. De ki: "Herkes bekliyor, siz de bekleyin. Dosdoğru yolda yürüyenlerin kim olduğunu, kimin doğru hedefe (hidayete) ulaştığını anlayacaksınız!"

38. "Rabbin hamdini tesbih eyle." ifadesinin açıklaması için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 39; 25/Furkan 58.

٥٦ سُورَةُ الْوَاقِعَةِ

46/56 VÂKIA SURESİ

Adını ilk ayetindeki vâkıa kelimesinden alan sure 96 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tâhâ suresinden, tertip sırasında Rahman suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir ve bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınmadan önce vahyin karşısında insanların üç sınıf olduğunu ortaya koyar. Fâtır 32. ayette kısaca değinilen üç sınıf burada ayrıntılı olarak tefsir edilir. Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına ümit ve güven vaad edilirken kâfirlerin tutumlarına aldırmamaları ve Allah'a karşı görevlerini yapmaları emredilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا
كَاذِبَةٌ ۝٢ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ۝٣ إِذَا رُجَّتِ
الْأَرْضُ رَجًّا ۝٤ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝٥
فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ۝٦ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلٰثَةً
۝٧ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ ۝٨ وَأَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَا
أَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ۝٩ وَالسَّابِقُونَ
السَّابِقُونَ ۝١٠ أُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ۝١١ ف۪ي

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. O olay (kıyamet) meydana geldiği zaman[1] onun gerçekliğini yalanlayacak kimse yoktur! O olay, kimini alçaltır, kimini yükseltir. 4-9. Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar paramparça olup toz duman haline geldiği ve sizler üç gruba ayrıldığınız zaman. Sağın (hayrın) adamları o gün nasıl da hayra ermiş, solun (şerrin) adamları nasıl da belasını bulmuştur! 10, 11. Hayırda öncü olanlar o gün de gerçek öncülerdir[2] ve Allah'a yakın olanlar işte onlardır. 12. Onlar nimetlerle dolu

جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ١٢ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّل۪ينَۙ ١٣
وَقَل۪يلٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَۜ ١٤ عَلٰى سُرُرٍ
مَوْضُونَةٍۙ ١٥ مُتَّكِـ۪ٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِل۪ينَ
١٦ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۙ ١٧
بِاَكْوَابٍ وَاَبَار۪يقَۙ وَكَاْسٍ مِنْ مَع۪ينٍۙ ١٨
لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَۙ ١٩ وَفَاكِهَةٍ
مِمَّا يَتَخَيَّرُونَۙ ٢٠ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَۜ
٢١ وَحُورٌ ع۪ينٌۙ ٢٢ كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ
الْمَكْنُونِۚ ٢٣ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
٢٤ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا وَلَا تَأْث۪يمًاۙ ٢٥
اِلَّا ق۪يلًا سَلَامًا سَلَامًا ٢٦ وَاَصْحَابُ
الْيَم۪ينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَم۪ينِۜ ٢٧ ف۪ي سِدْرٍ
مَخْضُودٍۙ ٢٨ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍۙ ٢٩ وَظِلٍّ
مَمْدُودٍۙ ٣٠ وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍۙ ٣١ وَفَاكِهَةٍ
كَث۪يرَةٍۙ ٣٢ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍۙ ٣٣
وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍۜ ٣٤ اِنَّٓا اَنْشَأْنَاهُنَّ اِنْشَٓاءًۙ
٣٥ فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًاۙ ٣٦ عُرُبًا اَتْرَابًاۙ
٣٧ لِاَصْحَابِ الْيَم۪ينِۜ ٣٨ ثُلَّةٌ مِنَ
الْاَوَّل۪ينَۙ ٣٩ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَۜ ٤٠

cennet bahçelerindedirler. 13-16. Çoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden olan o öncüler,[3] işlemeli tahtlar üzerinde, karşılıklı olarak kurulup otururlar. 17, 18. Ellerinde çağlayanlardan doldurulmuş sürahi, testi ve kadehlerle ölümsüz gençler dolaşır çevrelerinde.[4] 19. Ne başları ağrır içtiklerinden, ne akılları başlarından gider. 20, 21. Beğendikleri türlü meyveler, canlarının çektiği kuş etleri sunarlar onlara. 22-24. Yaptıklarına karşılık, sedeflerde gizli inciler gibi güzel gözlü hûriler döner çevrelerinde.[5] 25, 26. Orada ne saçma ne de çirkin bir söz işitirler.[6] Sadece selam ve esenlik sözleri duyarlar. 27. Hayırdan yana olanlara da öyle hayırlar var ki 28, 29. dallarını eğmiş meyve ağaçları, salkım salkım muzlar arasında, 30. koyu gölgelerde, 31. çağlayıp akan su kenarlarında, 32, 33. bitip tükenmeyen sınırsız meyveler arasında, 34. ve yüksek sedirler üzerindedirler! 35-40. Önceki ve sonraki nesillerin hayırdan yana olanları için kadınları yeniden yaratmışızdır. Onlara öyle bir güzellik vermişiz ki hepsi de eşlerine meftun yaşlanmaz bakirelerdir.[7]

1. Vâkıa, olay demektir. Burada kastedilen olay, kıyamettir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bundan önce inen Tâhâ suresinin sonunda dile getirilen müşriklerin mucize beklentilerine cevap niteliğindedir.

2. 7-10. ayetlerde, insanların kıyamet günü de hayırdan yana olanlar (Eshabu'l-yemin/meymenet), şerden yana olanlar (Eshabu'ş-şimâl/meş'emet) ve hayırda öne geçenler (Sabikûn) olarak üç gruba ayrılacağı bildirilmektedir. Arapça'daki "yemin veya meymene" kelimesi bereketli, hayırlı, sağduyulu ve meymenetli olmak anlamına gelirken; "şimâl ve meş'eme" kelimeleri ayrılıkçı, hayırsız, bereketsiz, şerli, meymenetsiz ve uğursuz anlamlarına gelmektedir. Araplar, Yemen'den esen yele düzgün esen yel anlamında yemenî, kuzey batıdan (Şam tarafından) esen yele de yağmuru dağıttığı ve soğuk estiği için ters yel anlamında Şamî veya şimalî demektedirler. Daha sonra sağ taraf ve uğurluluk anlamını kazanan yemin kelimesine, sol taraf ve uğursuzluk anlamı kazanan şimal, Şam ve yesar kelimelerine de mecazen dinî ve ahlâkî anlamlar yüklemişlerdir. Çünkü insanlar sağ elleriyle tokalaşarak anlaştıkları için sağ taraf (yemin), uyum ve olumluluk anlamını kazanırken; sol taraf (şimâl), uyumsuzluk, olumsuzluk ve ayrılıkçılık anlamını kazanmıştır (Zebîdî, *Tâc;* Duman, *Beyanu'l-Hak*). Dünyada hayra taraftar olup da öne geçenler, ahirette hayra ermekte, öncü olmakta ve devamındaki ayette Allah'a en yakın olan insanlar olarak takdim edilmektedir. Kötülük yanlıları da kötü akıbetle karşılaşmaktadır (Mukatil, *et-Tefsir;* Sealibî, *el-Cevahir*). Kendisini Allah'a yaklaştırsın diye aracılar edinen müşriklere mesaj olması bakımından, Allah'a muvahhitçe yaklaşan öncülerin yakınlığının vurgulanması oldukça anlamlıdır.

3. Gelmiş geçmiş nesillerin iyilik önderleriyle Kur'an'ın muhatabı olan iyilik önderleri bir araya gelmişlerdir. Hayırdan ve şerden yana olanların önceki ve sonrakileri de bir araya gelmektedir. Böylece "Atalarımız da mı dirilecek?" diye soran inkârcılara cevap verilmektedir (38-40, 48-50. ayetler).

4. "Vildan" kelimesi çocuklar anlamındadır (73/Müzzemmil 17; 4/Nisa 75, 98, 127). "Ölümsüz gençler" deyiminden kasıt, cennettekilerin çevrelerinde dolaşan kendi çocuklarıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ebediyyen onların yanlarında olacakları müjdelenmektedır. "Sedeflerde gizli inciler gibi" tasviri, 52/Tur 24. ayette gençler için söz konusu edilirken, bu surenin 22-23. ayetlerinde hurilerin özelliği olarak zikredilmektedir.

5. Hûri kelimesi, Arapça'da güzel gözlü, beyaz tenli, endamı güzel, sürekli genç kalan, ihtiyarlamayan kadınları tasvir için kullanılmaktadır. Belden aşağısı balık, üst tarafı insan olan ve "denizkızı" diye bilinen masal kahramanının Arap edebiyatındaki karşılığı da "Hûriyyetü'l-mâ" (su hûrisi/perisi) deyimidir. Bu nedenle hûri kelimesi, İslam kültüründe hayalî kadınlarla ilgili kurgu malzemesi yapılmıştır. Oysa bu ayetler, Müslüman kadınların cennette hûri vasfıyla yeniden inşa edileceği ve eşleriyle birlikte dillere destan bir mutluluk yaşayacakları yönünde yorumlanabilirdi. Çünkü 35-37. ayetlerde kocalarına meftun ve onlarla aynı yaşta ebediyen bakire olarak yeniden yaratılacak kadınların vasıfları, bu ayetlerde söz konusu edilen hûri kelimesinin anlam

haritasını oluşturmaktadır. Hûrilerin eşlerle sınırlı olup olmadığı sorusunun cevabını bu ayetten çıkarmak zor görünmekle beraber, erkek olsun kadın olsun, eşlerini orada bulamayanlar için Allah'ın yaratacağı imkânlar sınırsızdır.

6. "Lağv", saçma ve alaylı söz; "te'sim" ise çirkin ve günah içeren söz anlamına gelmektedir. Dünyadayken kötü sözlere tahammül göstermek zorunda kalan müminlerin orada bu tür saçmalıklarla rahatsız edici konuşmalarla muhatap olmayacakları dile getirilmektedir.

7. Bu özellikler, mümin kadınların cennetteki halini tasvir eden ifadelerdir ve 22-24. ayetlerde anlatılan hûrilerin özellikleriyle aynıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibi, *el-Cevahir;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim;* Tirmizi, Tefsiru Sure, 56/5). Mutluluk mümin erkeklere has bir ödül değildir. Ailesini düşünen müminlerin sorumluluk duygusunu iyi anlamak için 52/Tûr 26. ayet ve geçtiği paragrafı dikkatli okumak gerekir. Müslüman aileyi huzura kavuşturmadan, cennet hayali kurmak veya hayali hûriler beklemek anlamsız görünmektedir. 7-10. ayetlerde cennetlikler hayırlı/meymenetli insanlar diye vasfedildiğine göre "eşlerine hayırlı olanlar hayırlı insanlardır." (Tirmizî, Rada', 11; İbn Mace, Nikâh, 50; Ahmet b. Hanbel, 2/250, 472).

وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ
٤١ ف۪ي سَمُومٍ وَحَم۪يمٍ ٤٢ وَظِلٍّ مِنْ
يَحْمُومٍ ٤٣ لَا بَارِدٍ وَلَا كَر۪يمٍ ٤٤ اِنَّهُمْ
كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَف۪ينَ ٤٥ وَكَانُوا
يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظ۪يمِ ٤٦ وَكَانُوا
يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ٤٧ اَوَاٰبَٓاؤُ۬نَا الْاَوَّلُونَ ٤٨
قُلْ اِنَّ الْاَوَّل۪ينَ وَالْاٰخِر۪ينَ ٤٩
لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى م۪يقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ
٥٠ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ
٥١ لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ ٥٢
فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَ ٥٣ فَشَارِبُونَ

41-43. Şerden yana olanlar, şimdi öyle bir şerre mahkûm olmuşlardır ki kavurucu rüzgâr ve kaynar su içinde, yakıcı dumanların gölgesindedirler. 44. Öyle bir gölge ki ne serinletir, ne bir yararı dokunur. 45, 46. Çünkü onlar, daha önce varlık içinde şımarır, büyük günahı işlemekte ısrar ederlerdi.[8] 47, 48. Ve derlerdi ki "Biz öldüğümüz, toprak olduğumuz ve kemik yığınına döndüğümüz zaman mı dirileceğiz? Geçmiş atalarımız da mı?" 49, 50. De ki "Öncekiler de sonrakiler de! Hepsi de o belirlenmiş günün belirlenmiş vaktinde toplanacaklar. 51. Tabii onlarla birlikte siz yoldan çıkmış yalanlayıcılar da! 52, 53. Oraya girenlerin hepsi o zakkum ağacından yiyecekler[9] ve onunla karınlarını dolduracaklar. 54. Üzerine de kaynar su içecekler. 55. Hem de

عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ
الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾
نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾

susuz develerin suya saldırdığı gibi!" 56. Kıyamet günü onların ağırlanışı işte böyledir. 57. Sizi biz yarattık; tasdik etmeniz gerekmez mi?

8. "Mutraf" kelimesi, varlık verilerek şımartılmış azgın ve zorba kimse demektir (23/Müminun 33, 64). Toplumu küfre ve kötülüğe yönlendiren zorba güçlerden söz edilmektedir. Devamında ise küfrün ve şirkin en büyük günah olduğu dile getirilmektedir.

9. "Zakkum" hakkında geniş bilgi için bkz. 44/Duhan 43-46.

اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ
نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ
الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلٰى اَنْ
نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ
﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾
ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ
نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾
اِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ
﴿٦٧﴾ اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾
ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ
﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا
تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ
﴿٧١﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَا اَمْ نَحْنُ

58. Salgıladığınız spermi (meni) hiç düşündünüz mü? 59. Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz? 60, 61. Sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir boyutta yeniden yaratalım diye aranızda ölümü biz takdir ettik; bizim önümüze geçilemez! 62. İlk yaratmayı gerçekten anladınız; öyleyse ibret almanız gerekmez mi? 63. Peki, ektiğiniz ekini düşündünüz mü? 64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz? 65. Dilesek onu çerçöp yığınına çevirirdik de hayretler içinde kalırdınız. 66, 67. "Bizler mahvolduk! Her şeyden yoksun bırakıldık!" derdiniz. 68. Ya içmekte olduğunuz suyu hiç düşündünüz mü? 69. Onu buluttan siz mi indiriyorsunuz, yoksa indiren biz miyiz? 70. Dileseydik onu tuzlu yapardık; şükretmeniz gerekmez mi? 71. Yaktığınız ateşe baktınız mı? 72. Ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz? 73. Biz onu bir ibret

الْمُنْشِؤُنَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً
وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ
الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ve çölde yolculuk yapanlar için faydalanma aracı kıldık. 74. Öyleyse yüce Rabbinin ismini tesbih eyle.[10]

10. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 87/Â'lâ 1; 50/Kâf 40. Surenin ana teması, aracı tanrıları (putları) devreden çıkararak doğrudan Allah'a kulluk etmek ve Allah'a yaklaşmayı öğütlemektir.

فَلَا اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهُ
لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ
كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا
يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ
مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ
تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ
﴿٨٣﴾ وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ
اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ
﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾
تَرْجِعُونَهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَاَمَّا
اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ
وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَاَمَّا اِنْ كَانَ
مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ
مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَاَمَّا اِنْ كَانَ

75-78. Yıldızların yörüngelerine yemin olsun ki -eğer anlıyorsanız bu büyük bir yemindir- O, korunmuş kitapta bulunan Kur'an-ı Kerim'dir.[11] 79. Temiz olanlardan başkası ona dokunamaz.[12] 80. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. 81. Şimdi siz, bu gerçek sözü mü küçümsüyorsunuz? 82. Yoksa onu yalanlamanızı rızık mı ediniyorsunuz![13] 83-87. Mademki siz hesaba çekilmeyecek, ceza görmeyeceksiniz, eğer iddianızda samimiyseniz can boğaza dayandığı zaman çıkmakta olan canı geri çevirsenize! Ki siz o anda bakar durursunuz, ama biz ölen kişiye sizden daha yakın olduğumuz hâlde göremezsiniz! 88, 89. Eğer o kimse Allah'a yakın olanlardan (öncülerden) ise rahat, hoş kokulu ve türlü nimetlerle dolu cennet bahçelerindedir. 90, 91. Şayet hayırdan yana olanlardan ise "Selam sana, bütün hayır sahiplerinden!" denir 92-94. Yok, eğer yalanlayan sapkınlardan ise kaynar suyla ağırlanır ve ateşe atı-

مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّٓالِّينَۙ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِنْ
حَم۪يمٍۙ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَح۪يمٍ ﴿٩٤﴾ اِنَّ هٰذَا
لَهُوَ حَقُّ الْيَق۪ينِۚ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ
الْعَظ۪يمِ ﴿٩٦﴾

lır. 95. İşte bu, kesin gerçeğin ta kendisidir. 96. Öyleyse yüce Rabbinin ismini tesbih eyle![14]

11. Kur'an'ın sıfatı olarak kullanılan kerim kelimesi cahiliye döneminde asil ve soylu anlamına geliyordu. Kur'an bu kelimeyi takva kelimesiyle ilişkilendirerek değere dayalı bir soyluluk ve şeref tanımı gerçekleştirdi. Soya dayalı asaleti reddederek ilahi kaynaklı bilgi ve değerle temellendirdi. Asil ve şerefli bir kitap, asaletin kaynağı oldu (49/Hucurat 13; Izutsu, age. s. 78, 79).

12. Ayetin, müşriklere cevap veren bir bağlamda geçtiğine bakılırsa "Korunmuş kitap"tan kasıt Levh-i Mahfuzdur. Dokunamayacak olanlar, müşriklerin iddiasının aksine cinler ve şeytanlardır (81/Tekvir 25; 26/Şuara 210, 221). Dokunabilecek temiz varlıklarsa onu getiren ve ihanet etme ihtimali olmayan meleklerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir;* Mevdudî, *Tefhim*).

13. Müşriklerin Kur'an'ı yalanlamayı ekmek kapısı olarak görmelerinin eleştirisi olarak değerlendirenlerin yorumu ayetin indiği döneme ışık tutmaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayrıca ayette geçen "tec'alûne" fiilinin mazi ve muzari kipi "ceıle, yec'alu" kalıbında olursa suya çok miktarda mayıs böceğinin karışması veya suda ölmesi, insanların rüşvet alması veya savaşa katılmak için para alması anlamlarına gelmektedir (Sarı, *Mevarid*). Kelimenin bu anlamı tercih edilir ve deyimsel bir anlam taşıdığı düşünülürse ayet şöyle bir mesaj vermiş olabilir: "*Apaçık gerçeği çıkar için yalanlayanların durumu, pislik içinde yaşayan fakat temiz suya düşünce ölen mayıs böceklerinin durumuna benzer!*" Ayetin öncesi ve sonrasına, yalanladıkları şeyin Kur'an ve onun haber verdiği kıyamet olmasına bakılırsa yalanladıkları şey ahirette kavuşacakları nimetler, edindikleri rızık da karşılaşacakları ceza olabilir. Ayetin bir başka lâfzî çevirisi bu düşünceyi desteklemektedir: "*Rızkınızı siz sadece yalanlamanızdan ibaret mi kılacaksınız?*" (Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*). "Kur'an'dan nasibiniz onu yalanlamaktan mı ibaret?" şeklindeki yorumlar da buna yakın durmaktadır (Bağavî, *Mealimü't-Tenzil*). Müşriklerin yıldızlardan ve falcılardan yağmur beklentilerinin eleştirildiğini söyleyen yaklaşımlar da mevcuttur (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Ancak bu tür yaklaşımlar tarihi verilere dayansa bile ayetin lâfzî yapısına ve de geçtiği bağlama uymamaktadır.

14. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 87/Â'lâ 1; 50/Kâf 40.

٢٦ سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

47/26 ŞUARÂ SURESİ

Adını 224. ayetindeki şuarâ kelimesinden alan sure 227 ayettir. Nüzûl sıralamasında Vâkıa suresinden, tertip sırasında Furkan suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir ve bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken en geniş anlamıyla gaybi ve olgusal ayetler gözler önüne serilir. Böylece ayet kavramının anlamsal açılımı da sağlanır. Örnek olarak anlatılan kıssalar üzerinden Hz. Peygamber ve arkadaşlarına ümit ve güven telkin edilirken çılgına dönen kâfirler şiddetle tehdit edilir. Müşriklerin Hz. Peygamber'e sihirbaz veya büyü ithamında bulunmaları bu dönemde yoğunlaştığı için bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾
لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ
﴿٣﴾ اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ اٰيَةً
فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِع۪ينَ ﴿٤﴾ وَمَا
يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا
كَانُوا عَنْهُ مُعْرِض۪ينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا
فَسَيَأْت۪يهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٦﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1, 2. Tâ, Sîn, Mîm![1] Bunlar apaçık kitabın ayetleridir.[2] 3. Fakat sen, iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin. 4. Dilesek onların üzerine gökten bir ayet (mucize) indiririz de karşısında boyunları bükülü kalır. 5. Rahman'dan kendilerine yeni bir öğüt gelmeye görsün derhal ondan yüz çevirirler. 6. Bak, yalanladılar! Fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri karşılarına çıkacak. 7. Yeryüzüne hiç mi bakmadılar? Orada

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ
كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

her türlü güzel bitkiyi bitirdik. 8.
Şüphesiz bunda bir ayet (mucize)
var, ama onların çoğu iman et-
mezler. 9. Bil ki Rabbin hem güçlü
hem de merhametlidir.

1. "Tâ, Sîn, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Sözlükte ibret ve işaret anlamına gelen 'ayet' kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de "mucize" kelimesinin anlamını da kapsayan geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. İster dilsel olsun ister olmasın ibret ve mesaj veren ve Allah'ın varlığına işaret eden her nesne, her olay ayet olarak değerlendirilmektedir. "Mucize" kelimesinin kök anlamı edilgen olup bir şeyin sonunun gelmesi veya insanın aciz kalması demektir. Yaygın olarak kullanıldığı "if'al" (geçişli) kalıbındaki etken ve meşhur anlamı ise bir şeyin sonunu getirme, aciz bırakma ve engel olma demektir (Zebidî, *Tâc*). İkinci ayette, "kitabın ayetleri"nden, 4. ayette "gökten indirilecek ayet"ten bahsedildiğinde ibret ve mucizeden söz edildiği açıktır. 8. ayette ise tabiat olayları olarak gördüğümüz varlıklar ve olaylar ayet olarak değerlendirilmektedir. Cahiliye edebiyatında da kelime doğal ayetler için kullanılıyordu. Hanif eğilimleri olan cahiliye dönemi şair Lebid'in şu beyti bunun en belirgin ifadesidir: "*Su ve ateş O'nun ayetlerindendir. Onlarda cahil olmayanlar için alınacak dersler vardır.*" İlahî kitabın içeriği de bu bağlamda sözel ayettir (Izutsu, age. s. 205-208). Fakat kısmî kavramlaşma nedeniyle kelime her geçtiği yerde bu kavramsal anlamda, yani kitabın dil bilgisel tümceleri anlamında değerlendirilmektedir. Oysa bu surede ayet kelimesi, tekil olarak 9, çoğul olarak 2 olmak üzere toplam 11 yerde geçmektedir ve hepsi de ibret veya mucize anlamında kullanılmaktadır(2, 4, 8, 15, 67, 103, 121, 139, 158, 174 ve 190. ayetler). Sadece, 128. ayette işaret ya da anıt anlamında geçmektedir. Bu surede kıssalar da ayet/mucize olarak sunulmaktadır. İlk defa 8 ve 9. ayette geçen ve sure boyunca tekrarlanan cümlelerin yapısı, hem geçmiş hem de mevcut toplumların tavrına getirilen bir eleştiridir: "Şüphesiz bunda bir ayet (mucize) var, ama çokları iman etmezler. Bil ki Rabbin hem güçlü hem de merhametlidir." Bizce 2-9. ayetler, surenin ana fikrini belirlemekte ve şöyle bir mesaj vermektedir: "Kitabın verdiği bilgiye dayalı hikmet, ibret ve mucizeleri (ayetleri) anlamaya çalışmak yerine, olağanüstü (gaybî) olay veya mucize (ayet) bekleyenlere gökten bir ayet (mucize) indiririz de ebediyen boyun bükmek zorunda kalırlar. Yalanlayıp da helaki hak edenlere mucize indirecek gücümüz var ama merhametimiz gereği mucize indirmiyoruz! Eğer müminler saldırıya maruz kalırsa onları da koruruz!"

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ

10, 11. Hani Rabbin Musa'ya, "O za-
lim kavme git! Firavun kavmine.

الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ اَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾
قَالَ رَبِّ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾
وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَاَرْسِلْ
اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ
اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا اِنَّا
مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا
اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ
مَعَنَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ
فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ
﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَاَنْتَ
مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَا اِذًا وَاَنَا مِنَ
الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ
فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ
عَبَّدْتَ بَنِي اِسْرَاءِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ
وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ
مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ اَلَا
تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَائِكُمُ

Hiç sorumluluk hissetmiyorlar mı?"[3] diye seslenmişti. 12. Musa şöyle dedi: "Rabbim! Beni yalanlamalarından korkuyorum. 13. Göğsüm daralıyor, dilim dolaşıyor; bu nedenle Harun'a da peygamberlik ver.[4] 14. Üstelik onlara karşı bir suç işledim;[5] beni öldürmelerinden korkuyorum." 15. Allah buyurdu: "Hayır! İkiniz ayetlerimizle (mucize) gidin! Biz sizinle beraberiz ve işitiyoruz. 16, 17. Varın, Firavun'a, 'Biz, âlemlerin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını bizimle gönder!' deyin." 18. Firavun Musa'ya şöyle dedi: "Biz seni kendi çocuğumuz gibi büyütüp beslemedik mi? Ömrünün nice yıllarını aramızda geçirmedin mi? 19. Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin!" 20. Musa dedi: "Ben o suçu hata ile işledim.[6] 21. Sizden korktuğum için de kaçtım. Sonra Rabbim bana hüküm verdi ve beni peygamber eyledi. 22. Ayrıca, şu başıma kaktığın nimet de senin İsrailoğullarını köleleştirmenden ibaret!"[7] 23. Firavun, "Âlemlerin Rabbi de kim?"[8] dedi. 24. Musa dedi ki: "Eğer düşünüp anlayan kimselerseniz, O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir." 25. Firavun, yanındakilere dönerek, "Duyuyorsunuz değil mi?" dedi. 26. Musa, "O, sizin de Rabbiniz, atala-

الْاَوَّلٖينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذٖٓي
اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ
الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرٖي
لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونٖينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ
اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبٖينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ
بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿٣١﴾ فَاَلْقٰى
عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبٖينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ
يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرٖينَ ﴿٣٣﴾

rınızın da Rabbidir." dedi. 27. Firavun, çevresindekilere, "Size gönderilen bu peygamber gerçekten cinlenmiş!" dedi. 28. Musa, "Eğer aklınızı kullanıyorsanız, O, doğunun da batının da ikisi arasındakilerin de Rabbidir!" dedi. 29. Firavun şöyle dedi: "Eğer benden başka ilah edinirsen seni mutlaka zindandakilerin arasına katarım!" 30. Musa, "Sana, apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" dedi. 31. Firavun, "Eğer doğru söylüyorsan haydi getir!" dedi. 32. Musa, değneğini yere bırakır bırakmaz değnek büyük bir yılana dönüştü. 33. Elini uzatıverdi, fakat ne görsünler, göz kamaştırıcı ve pırıl pırıldı.

3. "Takvâ" kelimesi, korunmak, sakınmak, korkmak, çekinmek, sorumluluk bilinciyle hareket etmek ve duyarlı davranmak anlamlarına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc;* Ragıp, *Müfredat;* Esed, *Kur'an Mesajı*). Burada hem korkma hem sakınma anlamını içerdiği için çekinmek kelimesi tercih edilmiştir.

4. Cümlenin yapısı "Peygamberliği Harun'a ver!" şeklinde çevirmeye de uygun; ancak başka surelerde bu istek vezir ve yardımcı olarak görevlendirilmesi şeklinde açıklandığı için böyle bir çeviri tercih edilmiştir. Cümlenin orijinal anlamına da uygundur (Bkz. 20/Tâhâ 29-31).

5. Hz. Musa Medyen'e gitmeden önce kavgaya karışarak bir adamın ölümüne sebep olmasını hatırlamaktadır. 19-20. ayetlerde Firavun Hz. Musa'ya, bunu hatırlatınca gerekli cevabı vermektedir (Ayrıca bkz. 20/Tâhâ 40, 8/Kasas 19-33).

6. Dalalet kelimesi genelde yoldan sapmak, şaşırmak ve kaybolmak anlamlarına gelmektedir. Ancak bunun dışında unutmak, yanılmak ve hata ile yanlış yapmak anlamına da gelmektedir (20/Tâhâ 52; 93/Duha 7; 2/Bakara 282). Bu ayette kullanıldığı anlam konusunda iki farklı yorum mevcuttur. 1. Hataen öldürmek, 2. Nübüvvetten önce dalalette iken adam öldürme anlamlarında kullanılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* 28/Kasas 15; Zebîdî, *Tâc*). Biz birinci anlamı tercih ettik. Eğer ikinci anlam tercih edilecekse bu, küfre ve şirke sapmak gibi kavramsal anlamda değil, Mekke'deki Haniflerin durumu gibi vahyin yokluğu nedeniyle yolu kaybetmiş olmak an-

lamında olabilir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Nitekim Zeyd bin Amr gibi bazı haniflerin; *"Allahım! Kullarının sana nasıl ibadet etmelerini istediğini bilmiyorum. Eğer doğru ibadet şeklini bilseydim, sana öyle ibadet ederdim"* dediği belirtilir (İbn İshak, 171, İbn Hişam, 1/240, Zehebî, *Tarihu'l-İslam,* 2/48'den naklen Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti,* 1/58).

7. Sen İsrailoğullarını köleleştirmeseydin ve çocuklarını öldürme kararı almasaydın, ben nehre bırakılmayacak, senin eline düşmeyecek ve senin bakımına muhtaç olmayacaktım, demek istiyor.

8. Firavun'un sorusu, anlama isteğinden ziyade bir inkâr sorusuydu. Çünkü "Âlemlerin Rabbi" deyimi, yeryüzünde ilahlık taslayan Firavun'un otoritesini yok saymak anlamına geliyordu. Zira 29. ayet dâhil, paragrafa damgasını vuran bu deyim; âlemlere hükümran olmak, yönetmek, terbiye etmek, bakımını üstlenmek ve rızıklandırmak anlamlarına gelmektedir (Mevdudî, *Kur'an'a Göre Dört Terim,* İst. 1998, s. 35-42). 18. ayette de büyütüp beslemek anlamında fiil olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu deyim, Allah'ın yaratıcılığını kabul eden fakat O'nun ilahlığını gökyüzüne hasreden, yeryüzünün ilahlığını Firavunlara bırakan şirk dinine aykırı düşüyordu. Kaldı ki Firavun, işi kendisinden başka ilah tanımayacak bir noktaya vardırmış, zorbalığını sarsacak hiçbir eleştiriye tahammülü kalmamıştı (Bkz. 29. ayet).

قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَل۪يمٌۙ
٣٤ يُر۪يدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ
بِسِحْرِه۪ۗ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ٣٥ قَالُٓوا اَرْجِهْ
وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِر۪ينَۙ ٣٦
يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَل۪يمٍ ٣٧ فَجُمِعَ
السَّحَرَةُ لِم۪يقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍۙ ٣٨ وَق۪يلَ
لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَۙ ٣٩ لَعَلَّنَا
نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِب۪ينَ ٤٠
فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا
لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِب۪ينَ ٤١ قَالَ

34, 35. Firavun yanında duran ileri gelenlerine, "Bu, gerçekten bilgili bir sihirbazdır! Sihri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?" dedi. 36. Dediler ki "Ona ve kardeşine beklemelerini söyle! Şehirlere zaptiyeler gönder. 37. Ne kadar bilgili sihirbaz varsa sana getirsinler!" 38. Sihirbazlar kararlaştırılan gün ve saatte toplandı. 39, 40. Halka, "Siz de toplanır mısınız? Eğer sihirbazlar galip gelirse onlara tabi oluruz!" diye ilan edildi. 41. Sihirbazlar geldiğinde Firavun'a, "Eğer biz galip gelirsek bize bir ödül var; değil mi?" dediler. 42. Firavun, "Tabii ki öyle! Siz o zaman benim yakınlarımdan ola-

نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبٖينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
لَهُمْ مُوسٰى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾
فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ
فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقٰى
مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
﴿٤٥﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدٖينَ ﴿٤٦﴾ قَالُٓوا
اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى
وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ
لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبٖيرُكُمُ الَّذٖي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ
فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعٖينَ
﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ
﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا
اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٥١﴾

caksınız!" dedi. 43. Musa, sihirbazlara, "Elinizde ne varsa ortaya koyun!" dedi. 44. İplerini ve sopalarını attılar ve "Nasıl olsa biz Firavun'un gücü sayesinde galip geleceğiz!" dediler. 45. Musa âsâsını yere bırakır bırakmaz onların düzeneklerini yutmaya başladı. 46-48. Sihirbazlar derhal secdeye kapanarak şöyle dediler: "Âlemlerin Rabbine iman ettik. Musa'nın ve Harun'un Rabbine!" 49. Firavun, "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz öyle mi? O sizin sihirbazlık öğreten büyüğünüzdür. Göreceksiniz! Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kesip sizi asacağım!"[9] dedi. 50, 51. "Zararı yok! Biz zaten Rabbimizin huzuruna varacağız! Umarız ki (elçilerine) ilk iman eden biz olduğumuz için Rabbimiz hatalarımızı bağışlar!" dediler.

9. Ayette, asma (idam) tehdidini ifade eden salb kelimesi, İslam fıkhında asilere verilecek cezayı ifade için kullanılmıştır. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği iddiasından hareketle Hıristiyanların kendilerine sembol kabul ettikleri "haç" (+) işaretine İslamî edebiyatta "sâlip", Haçlılara ise "Ehl-i sâlip" denmiştir. Burada kastedilen ceza, insanı gırtlağından asarak öldürme cezasından ziyade, elleri ve ayakları haça çivileyip aç susuz bırakarak ölüme terk etme işkencesi olduğu akla gelmektedir (Bkz. 7/A'raf 124). Fakat büyücüler hakikati kabul edince bu ağır tehditler karşısında eğilmeyerek fedakârlık ve kahramanlığın en güzel örneğini vermektedirler.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖٓي اِنَّكُمْ

52. Musa'ya, "Kullarımı geceleyin yola çıkar; siz takip edileceksiniz!"

مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَٓائِنِ
حَاشِرٖينَۚ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلٖيلُونَۙ
﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَٓائِظُونَۙ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمٖيعٌ
حَاذِرُونَۜ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ
وَعُيُونٍۙ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرٖيمٍۙ ﴿٥٨﴾
كَذٰلِكَۜ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَۜ ﴿٥٩﴾
فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقٖينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ
قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُونَۚ ﴿٦١﴾
قَالَ كَلَّاۚ اِنَّ مَعِيَ رَبّٖي سَيَهْدٖينِ ﴿٦٢﴾
فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْبَحْرَۜ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ
الْعَظٖيمِۚ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرٖينَۚ ﴿٦٤﴾
وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُٓ اَجْمَعٖينَۚ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ
اَغْرَقْنَا الْاٰخَرٖينَۜ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿٦٨﴾

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهٖيمَۢ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ
وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ
اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفٖينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ

diye vahyettik. 53-56. Firavun, "Bunlar az bir topluluktur ve bizi öfkelendirmektedirler. Biz ise göz açtırmayan güçlü bir topluluğuz!" diyerek, kuvvet toplamak üzere şehirlere zaptiyeler gönderdi. 57, 58. Bu vesileyle biz onları bahçelerden, çeşmelerden, hazinelerden ve o yüksek mevkiden uzaklaştırdık. 59. Böylece onları İsrailoğullarına miras bıraktık. 60. Firavun ve askerleri sabah erkenden peşlerine düştüler. 61. İki topluluk birbirini görünce Musa'nın adamları, "Eyvah, yakalandık!" dediler. 62. Musa, "Hayır! Rabbim benimle beraberdir. Bana yardım edecektir!" dedi. 63. Musa'ya, "Asanı denize vur!" diye vahyettik. Deniz derhal ikiye ayrıldı ve her iki tarafı birer dağ gibi oldu. 64. Açılan yola önce onları, ardından Firavun ordusunu sevk ettik. 65, 66. Musa ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Diğerlerini ise suda boğduk. 67. Şüphesiz bunda bir ayet (mucize) var, ama onların çoğu iman etmezler. 68. Bil ki Rabbin hem güçlü, hem de merhametlidir.

69. Onlara İbrahim'in haberini oku! 70. Hani o, babasına ve kavmine, "Siz neye kulluk ediyorsunuz?" demişti. 71. Onlar da "Putlara kulluk ediyoruz ve onlara bağlılıktan asla vazgeçmeyeceğiz."[10] demişler-

يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ ٧٢ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ
اَوْ يَضُرُّونَ ٧٣ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا
كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ٧٤ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ
تَعْبُدُونَ ٧٥ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَ
٧٦ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِٓي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ
٧٧ اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ٧٨
وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ٧٩ وَاِذَا
مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ٨٠ وَالَّذِي يُمِيتُنِي
ثُمَّ يُحْيِينِ ٨١ وَالَّذِٓي اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لِي
خَطِٓيـَٔتِي يَوْمَ الدِّينِ ٨٢ رَبِّ هَبْ لِي
حُكْمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ٨٣ وَاجْعَلْ
لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِينَ ٨٤
وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ٨٥
وَاغْفِرْ لِاَبِٓي اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّٓالِّينَ ٨٦
وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ٨٧ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ
مَالٌ وَلَا بَنُونَ ٨٨ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ
بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ٨٩ وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ
٩٠ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ٩١ وَقِيلَ
لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ٩٢ مِنْ دُونِ

di. 72, 73. İbrahim, "Onlara dua ettiğinizde sizi işitiyorlar mı? Ya da size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?" dedi. 74. "Biz sadece atalarımızı böyle yaparken bulduk." dediler. 75, 76. İbrahim şöyle dedi: "Sizin de sizden önde giden atalarınızın da neye ibadet ettiğini gördünüz mü? 77. Âlemlerin Rabbi dışında bütün taptıklarınız benim düşmanımdır. 78, 79. Beni yaratan ve yolumu gösteren O'dur; yediren ve içiren O! 80. Hastalandığım zaman da O şifa veriyor. 81. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan da O'dur! 82. Hesap gününde hatalarımı bağışlamasını umduğum da O! 83. Ey Rabbim! Bana hikmet ve hükümranlık ver ve beni salihler arasına kat! 84. Benden sonra gelecekler arasında bana iyilikle anılmayı nasip et![11] 85. Beni nimetlerle dolu cennetin varislerinden eyle! 86. Babamı da bağışla! Çünkü o, yolunu şaşırmış durumda.[12] 87. Herkesin diriltileceği gün beni mahzun eyleme! 88, 89. Ne malın faydası olur o gün, ne de evladın. Sadece Allah'a teslim olmuş bir kalp ile gelenler faydasını görür!" 90. Cennet, sorumlu davrananlara (muttakilere) yaklaştırılır. 91. Cehennem, azgınlara gösterilir. 92, 93. Ve onlara şöyle denir: "Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeyler nere-

اللّٰهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَۜ ﴿٩٣﴾
فَكُبْكِبُوا فٖيهَا هُمْ وَالْغَاوُنَۙ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ
اِبْلٖيسَ اَجْمَعُونَۜ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فٖيهَا
يَخْتَصِمُونَۙ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفٖي ضَلَالٍ
مُبٖينٍۙ ﴿٩٧﴾ اِذْ نُسَوّٖيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ
﴿٩٨﴾ وَمَٓا اَضَلَّنَٓا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا
لَنَا مِنْ شَافِعٖينَۙ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدٖيقٍ حَمٖيمٍ
﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿١٠٤﴾

de? Size yardım ediyor veya kendileri yardım görüyorlar mı?" **94, 95.** Kulluk ettikleri kimseler, o azgınlar ve İblis'in bütün askerleri oraya atılırlar. **96, 97.** Orada çekişerek şöyle derler: "Allah'a yemin olsun ki biz apaçık bir sapkınlık içindeymişiz. **98.** Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbine denk tutuyorduk.[13] **99.** Bizi suçlulardan başkası saptırmadı. **100, 101.** Ne bir şefaatçimiz var ne de samimi bir dostumuz! **102.** Şayet geri dönme imkânımız olsaydı iman edenlerden olurduk!" **103.** Şüphesiz bunda bir ayet (mucize) var, ama onların çoğu iman etmezler. **104.** Bil ki Rabbin, hem güçlü hem de merhametlidir.

10. İbadet ve kulluk, sadece Allah'a yapılması gerekirken, Hz. İbrahim'in kavmi putlara kulluk ediyorlardı. Hz. İbrahim'in Allah hakkında anlattıklarına bakılırsa (75-82 ve 92-102. ayetler) kavminin Allah'ı inkâr etmediği, Mekkeli müşrikler gibi putları Allah ile kendi aralarında aracı, yardımcı ve şefaatçi kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, o kavmin söz konusu ibadet veya kulluğu doğrudan Allah'a karşı yapmak yerine aracı ilahlar karşısında icra ettiklerini ve bunu da dolaylı yoldan Allah'a ibadet ettiklerini düşünerek yaptıklarını anlayabiliriz. Ancak o toplumun da bütün şirk toplumları gibi putları ve ibadetleri çok çeşitliydi. Nemrut vb. canlı putların yanı sıra atalar kültü ve gök cisimleri gibi cansız putlar karşısında yaptıkları ibadetler farklılık arz edebiliyordu. Paragraf incelendiğinde onların putperestliğinin Mekkelilere örnek verildiği görülebilir.

11. "Sonrakiler arasında" ifadesinin oluşturduğu ipucu nedeniyle "Lisane sıdkın" deyimi iyilikle anılmak şeklinde çevrilmiştir (Maverdî, *en-Nüket*). Kastedilen, doğruluk, dürüstlük ve iyilik örneği olmaktır. 19/Meryem 50. ayette geçen aynı deyime "aliyyen" vurgusu eklendiği için "Doğruluğun ve dürüstlüğün dillere destan örneği" diye çevrilmesi uygun görülmüştür.

12. Bu duanın açıklaması için bkz. 19/Meryem 47, 48.

13. Putların Allah'a denk tutulması ifadesi, putperestlerin Allah'ı inkâr etmediklerini, aksine Allah'a inanmakla birlikte Allah'ın güç ve yetkisinin bir kısmını o tanrılara isnat ettiklerini fakat bunu da şirk koştuklarının farkına varmadan yaptıklarını ele vermektedir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ
لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ
﴿١٠٨﴾ وَمَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا اَنُؤْمِنُ لَكَ
وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِي
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا
عَلٰى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا اَنَا بِطَارِدِ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ
﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ
الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِي
كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا
وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾
فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ
﴿١١٩﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾

105. Nuh kavmi de peygamberleri yalanladı. 106. Kardeşleri Nuh onlara şöyle dedi: "Siz hiç sorumluluk duymuyor musunuz?" 107. Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. 108. Allah'tan korkun ve bana itaat edin! 109. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir. 110. Allah'tan korkun ve bana itaat edin! 111. Dediler: "Sana alt tabakadan insanlar uyduğu hâlde biz de mi iman edelim?" 112. Nuh şöyle dedi: "Ben onların yaptıkları konusunda herhangi bir bilgiye sahip değilim. 113. Eğer farkındaysanız onların hesabı Rabbime aittir. 114. İman edenleri yanımdan kovacak değilim. 115. Ben sadece açıkça uyarmakla görevliyim!" 116. Dediler: "Ey Nuh! Eğer buna bir son vermezsen kesinlikle taşlanacak, kovulacaksın!"[14] 117. Nuh, "Ey Rabbim! Kavmim beni yalanladı. 118. Onlarla benim aramda ayırt edici hükmünü ver. Beni ve benimle birlikte iman edenleri kurtar." dedi. 119. Biz onu ve beraberindekileri yüklü bir gemide kurtardık.[15] 120. Geride kalanları ise suda boğduk. 121. Şüp-

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ۟ ١٢٢

hesiz bunda bir ayet (mucize) var, ama onların çoğu iman etmezler. 122. Bil ki Rabbin, hem güçlü hem de merhametlidir.

14. Recm, taşlamak, kovmak, sövmek ve lânetlemek anlamlarına gelmektedir. Eğer taşlamak anlamında değerlendirilirse recmin eski devirlerde zalim toplumların bir ceza şekli olduğu anlaşılabilir. Fakat taşlamak, aşağılayarak kovmayı ve sürmeyi ifade eden bir deyim de olabilir.

15. "Meşhun" kelimesini, geminin kapasitesinin üzerinde bir yük taşıdığı anlamında değerlendirenler olmuştur (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Çünkü gemi, çivilerle birbirine tutturulmuş tahtalardan ibaret basit bir tekneydi (54/Kamer 13). Bu yönüyle Hz. Nuh'un kurtarılışı büyük bir ayettir.

كَذَّبَتْ عَادٌۨ الْمُرْسَل۪ينَ ۚ ١٢٣ اِذْ قَالَ لَهُمْ
اَخُوهُمْ هُودٌ اَلَا تَتَّقُونَ ۚ ١٢٤ اِنّ۪ي لَكُمْ
رَسُولٌ اَم۪ينٌ ۙ ١٢٥ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ۚ
١٢٦ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ۚ ١٢٧
اَتَبْنُونَ بِكُلِّ ر۪يعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَ ۙ ١٢٨
وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ۚ ١٢٩
وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّار۪ينَ ۚ ١٣٠ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ۚ ١٣١ وَاتَّقُوا الَّذ۪ٓي اَمَدَّكُمْ
بِمَا تَعْلَمُونَ ۚ ١٣٢ اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَن۪ينَ ۙ
١٣٣ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۚ ١٣٤ اِنّ۪ٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ۜ ١٣٥ قَالُوا
سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ

123. Âd kavmi de peygamberleri yalanladı. 124. Kardeşleri Hûd, onlara şöyle dedi: "Siz hiç sorumluluk duymuyor musunuz?[16] 125. Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. 126. Allah'tan korkun ve bana itaat edin! 127. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir. 128. Siz her tepeye bir anıt dikerek lüzumsuz işlerle mi uğraşıyorsunuz? 129, 130. Ebedî kalacağınızı düşünerek muhteşem binalar yapıyor, ele geçirdiğiniz zaman zalimce davranıyorsunuz. 131. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve bana itaat edin! 132-134. Size, aklınıza gelen bütün nimetleri bahşeden Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Bunca hayvanı, bunca evladı, bahçeleri ve çeşmeleri size bağışlayan Allah'tan! 135. Ben, başınıza gelecek o korkunç günün

الْوَاعِظٖينَ ﴿١٣٦﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ
الْاَوَّلٖينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبٖينَۚ ﴿١٣٨﴾
فَكَذَّبُوهُ فَاَهْلَكْنَاهُمْۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٣٩﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿١٤٠﴾

azabından korkuyorum!" 136. Onlarsa, "Bizim için ister öğüt ver, ister verme. 137. Bu, bizden öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir. 138. Biz azap görecek değiliz." dediler 139. Böylece Hûd'u yalanladılar. Biz de onları helak ettik. Şüphesiz bunda bir ayet (mucize) var, ama onların çoğu iman etmezler. 140. Oysa Rabbin, son derece güçlü, son derece merhametlidir.

16. "İttiga" ile ilgili cümle, hiç mi sorumluluk taşımıyorsunuz ya da kaygı duymuyor musunuz, şeklinde de çevrilebilir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلٖينَۚ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ
اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٤٢﴾ اِنّٖي لَكُمْ
رَسُولٌ اَمٖينٌۙ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِۚ
﴿١٤٤﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمٖينَۜ ﴿١٤٥﴾
اَتُتْرَكُونَ فٖي مَا هٰهُنَٓا اٰمِنٖينَۙ ﴿١٤٦﴾ فٖي
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا
هَضٖيمٌۚ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا
فَارِهٖينَۚ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِۚ ﴿١٥٠﴾
وَلَا تُطٖيعُٓوا اَمْرَ الْمُسْرِفٖينَۙ ﴿١٥١﴾ اَلَّذٖينَ
يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

141. Semûd kavmi de peygamberleri yalanladı. 142. Kardeşleri Salih, onlara şöyle dedi: "Siz hiç sorumluluk duymuyor musunuz? 143. Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. 144. Allah'tan korkun ve bana itaat edin! 145. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir! 146-149. Sizler burada, cennet gibi bahçeler, su kaynakları, gür ekinler ve salkım salkım hurma bahçeleri arasında, güven içinde bırakılacağınızı sanıyorsunuz da ondan mı dağlarda maharetle evler yontuyorsunuz! 150. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve bana itaat edin! 151. Sınır tanımayanların hükmüne boyun eğmeyin! 152. Onlar, yeryüzünde bozgunculuk

قَالُوٓا اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّر۪ينَۚ ﴿١٥٣﴾ مَٓا
اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۚ فَأْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِه۪ نَاقَةٌ لَهَا
شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍۚ ﴿١٥٥﴾ وَلَا
تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ
عَظ۪يمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَاَصْبَحُوا نَادِم۪ينَۙ
﴿١٥٧﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٥٩﴾

yaparlar, kesinlikle ıslah etmezler." 153. Dediler: "Sen sadece büyülenmişin birisin. 154. Sen de bizim gibi sıradan bir insansın. Eğer doğru söylüyorsan haydi bize bir ayet (mucize) getir!" 155. Salih şöyle dedi: "İşte size bir deve! Belirli bir gün o su içecek, belirli bir gün siz! 156. Sakın ona bir kötülük yapmayın; yoksa sizi o çetin günün azabı yakalar!" 157. Deveyi kestiler ama pişman oldular. 158. Azap onları yakalayıverdi. Şüphesiz bunda bir ayet (mucize) var ama onların çoğu iman etmezler. 159. Bil ki Rabbin, hem güçlü, hem de merhametlidir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۨ الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٦٠﴾ اِذْ قَالَ
لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٦١﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ
رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ
﴿١٦٣﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿١٦٤﴾ اَتَأْتُونَ
الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا
خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْۜ بَلْ اَنْتُمْ
قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا
لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَج۪ينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ

160. Lût kavmi de peygamberleri yalanladı. 161. Kardeşleri Lût, onlara şöyle dedi: "Siz hiç sorumluluk duymuyor musunuz? 162. Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. 163. Allah'tan korkun ve bana itaat edin! 164. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir! 165, 166. Bu kadar insan arasında Rabbinizin size eş olsun diye yarattığı kadınları bırakıp da erkeklere mi yöneliyorsunuz? Gerçekten sizler, aşırılıkta sınır tanımayan bir toplumsunuz!" 167. Dediler, "Ey Lût! Eğer buna bir son vermezsen mutlaka sürgün edilenlerden olacaksın!" 168. Lût şöyle

اِنّ۪ي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالّ۪ينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّن۪ي
وَاَهْل۪ي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ
اَجْمَع۪ينَ ﴿١٧٠﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِر۪ينَ ﴿١٧١﴾
ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَر۪ينَ ﴿١٧٢﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
مَطَرًاۚ فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَر۪ينَ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٧٤﴾
وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٧٥﴾

dedi: "Sizin bu davranışınızı nefretle kınıyorum! 169. Ey Rabbim! Beni ve ailemi bunların yaptıklarından koru!" 170, 171. Biz de onu ve geride kalmayı tercih eden yaşlı bir kadın (eşi) dışında bütün ailesini kurtardık. 172, 173. Diğerlerini yere geçirdik. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki uyarılanların yağmuru ne kadar da kötüydü.[17] 174. Şüphesiz bunda bir ayet var ama onların çoğu iman etmezler. 175. Bil ki Rabbin, hem güçlü, hem de merhametlidir.

17. Kastedilen yağmur taş yağmuru idi (11/Hûd 82; 15/Hicr 74; 51/Zâriyât 33).

كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٧٦﴾ اِذْ
قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٧٧﴾ اِنّ۪ي
لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٧٩﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ
﴿١٨٠﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ
الْمُخْسِر۪ينَۚ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
الْمُسْتَق۪يمِۚ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَۚ
﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ

176. Eyke halkı da peygamberleri yalanladı. 177. Şuayb onlara şöyle dedi: "Siz hiç sorumluluk hissedip bunun sonucundan korkmuyor musunuz? 178. Ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. 179. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve bana itaat edin! 180. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir! 181, 182. Ölçeği doğru kullanın, sakın eksik ölçenlerden olmayın. Doğru teraziyle tartın. 183. İnsanların satın aldıkları malları eksik vermeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak düzeni altüst etmeyin.[18] 184. Sizi ve önceki nesilleri yaratan Allah'a karşı sorumlu davranın ve gaza-

الْاَوَّلٖينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ
الْمُسَحَّرٖينَۙ ﴿١٨٥﴾ وَمَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبٖينَۚ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ
عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَٓاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِقٖينَۜ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبّٖٓي اَعْلَمُ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ
يَوْمِ الظُّلَّةِۜ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ
﴿١٨٩﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ
مُؤْمِنٖينَ ﴿١٩٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ
الرَّحٖيمُ ﴿١٩١﴾

bından korkun." 185. Dediler: "Sen sadece büyülenmişin birisin. 186. Sadece bizim gibi bir insansın. Biz senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz. 187. Eğer doğru söylüyorsan haydi, başımıza gökten taş yağdır!" 188. Şuayb, "Rabbim sizin ne yaptığınızı biliyor!" dedi. 189. Onu yalanladılar; fakat karanlığa gömüldükleri gün o dehşetli azap onları yakalayıverdi. O gün başlarına gelen azap, gerçekten korkunç bir azaptı.[19] 190. Şüphesiz bunda bir ayet var, ama onların çoğu iman etmezler. 191. Bil ki Rabbin, hem güçlü hem de merhametlidir!

18. "Behase" fiili, eksik vermek anlamına paralel olarak fiyatı düşürmek için malı kötülemek anlamına da gelmektedir. Bu durumda ayete; "İnsanların mallarını kötüleyerek fiyatını düşürmeye çalışmayın." şeklinde anlam verilebilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Yeryüzünde bozgunculuk yapıp sistemi altüst etmeme uyarısı, ekonomik bağlamda geçtiği için, piyasada vurgunculuk yaparak ekonomik düzeni bozmak, stokçuluk, karaborsa, hırsızlık, gasp vs. türünden bütün azgınlıklar buna dâhildir.

19. Medyen'e gelen azap, büyük bir sarsıntı ve gürültü koparan ve yaşayanların anında donakalmalarına sebep olan depremdi (bkz. 7/ A'raf 91; 11/Hûd 94, 95).

وَاِنَّهُ لَتَنْزٖيلُ رَبِّ الْعَالَمٖينَۜ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ
الرُّوحُ الْاَمٖينُۙ ﴿١٩٣﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ
مِنَ الْمُنْذِرٖينَۙ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبٖينٍۜ
﴿١٩٥﴾ وَاِنَّهُ لَفٖي زُبُرِ الْاَوَّلٖينَ ﴿١٩٦﴾ اَوَلَمْ

192. Gerçekten bu, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmektedir. 193-195. Uyarıcı olman için bu vahyi senin kalbine anlaşılır bir dil ile Arapça olarak Ruhu'l-Emin[20] indirmiştir. 196. Nitekim o, öncekilerin kitaplarında da vardı. 197. İsrailoğulları âlimlerinin onu bili-

يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنٖٓي
اِسْرٰٓاءٖيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ
الْاَعْجَمٖينَۙ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ
مُؤْمِنٖينَۜ ﴿١٩٩﴾ كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فٖي قُلُوبِ
الْمُجْرِمٖينَۜ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهٖ حَتّٰى يَرَوُا
الْعَذَابَ الْاَلٖيمَۙ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَۙ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَۜ
﴿٢٠٣﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ اَفَرَاَيْتَ
اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنٖينَۙ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَٓاءَهُمْ مَا
كَانُوا يُوعَدُونَۙ ﴿٢٠٦﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يُمَتَّعُونَۜ ﴿٢٠٧﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ
اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَۗ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرٰىۛ وَمَا كُنَّا
ظَالِمٖينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطٖينُ
﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغٖي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطٖيعُونَۜ ﴿٢١١﴾
اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَۜ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ
مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبٖينَۚ
﴿٢١٣﴾ وَاَنْذِرْ عَشٖيرَتَكَ الْاَقْرَبٖينَۙ ﴿٢١٤﴾
وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ

yor olması onlar için bir delil (ayet) değil mi? 198, 199. Şayet biz onu Arap olmayanlara indirseydik de onlara okusaydı ona inanmazlardı. 200, 201. Biz onu suçluların kalbine böylece soktuk.[21] Fakat dehşetli azabı görünceye kadar iman etmezler. 202, 203. O azap onlara hiç farkında değillerken ansızın gelir de "Acaba, bize mühlet verilir mi ki?" derler. 204. Azabımızı gerçekten acele mi istiyorlar? 205-207. Düşünsene! Eğer biz onları yıllarca yaşatıp nemalandırsak, sonra ihtar edildikleri azap gelse kendilerine verilen dünyalığın hiçbir yararı olmaz. 208. Helak ettiğimiz her memlekete mutlaka bir uyarıcı gelmiştir. 209. İşte size öğüt! Biz zalim değiliz. 210. Bunu şeytanlar indirmedi. 211. Onların böyle bir şey yapması gerekmiyor, zaten buna güçleri de yetmez. 212. Çünkü onların vahyi dinlemeleri engellenmiştir. 213. Sakın, Allah ile birlikte başka ilahlara dua etme; azaba uğrayanlardan olursun! 214. Akraban olan kabileni uyar.[22] 215. Sana tabi olan müminlere kol kanat ger. 216, 217. Şayet sana karşı koyarlarsa "Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım!" de ve hem güçlü hem de merhametli olana güven

الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي
بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى
الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ
تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ
عَلَى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَى
كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ
كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ
﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ
﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا
ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ
يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

(tevekkül et). 218, 219. Senin namaz için kıyama durduğunu, secde edenlerle birlikte olduğunu gören Allah'a! 220. Çünkü O, işitir ve bilir. 221. Şeytanların kime indiğini size söyleyeyim mi?[23] 222. Hayatları kuruntu ve günahtan ibaret olanlara inerler. 223. Onlar da şeytanlara kulak verirler ve onların çoğu yalancıdırlar. 224. Şairlere ise ancak azgınlar uyar.[24] 225, 226. Görmez misin onlar, her konuda gelişi güzel konuşur, yapmayacakları şeyleri söylerler.[25] 227. Fakat iman edip salih amel işleyenler, Allah'ı çok zikredenler ve zulme uğradıktan sonra galip gelenler, onlar gibi değildir. Zalimler yakında nasıl bir inkılâp ile yıkılacaklarını anlayacaklardır!

20. Çoğunluk, "Emin Ruh"un Cebrail olduğu kanaatindedir. Bu görüş, ayetin devamındaki ifadelere ve 2/Bakara 97, 98. ayetlerin açık ifadelerine de uygun gözükmektedir. Ancak, 193. ayetteki "ruh" kelimesini özne olarak değerlendirenler olduğu gibi nesne olarak değerlendirenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bundan dolayı "emin ruh"un bizzat vahyin kendisi veya vahyin kalpte meydana getirdiği manevi bir haslet olduğu yönünde görüşler serdedilmiştir. Fakat bu görüş zayıf bulunmuştur (İbn Atıye, *el-Muharrer)* Çünkü vahyi getiren ruhtan söz ediliyorsa vahiyden ayrı bir ruhtan söz edildiği açıktır. Ancak zayıf kabul edilen görüşün dayandırıldığı deliller yabana atılacak türden değildir. Çünkü bu görüşe delil kabul edilebilecek ayetler de mevcuttur (16/Nahl 2; 40/Gâfir 15; 58/Mücadele 22; 42/Şûra 52;

Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı).* Gerek bu ayetlerde gerekse 2/Bakara 97, 98. ayetlerde vahyi indiren tek bir melekten değil de meleklerden söz edilmesi önemlidir. Ayrıca Kur'an Cibril ismini, sadece vahyi Hz. Muhammed'e (as) getirdiği için kitap ehlinin düşmanlık etmesi bağlamında dile getirse de 196 ve 197. ayelerde öncekilerin bilgisine yapılan gönderme, Cebrail'e yönelik bir açıklama gibi görünmektedir. Ancak her iki durumda da sonuç değişmediği için (Mevdudî, *Tefhim*) bu tartışma sadece vahiy, ruh ve melek kavramlarının niteliğine ışık tutması bakımından önemlidir.

21. Kur'an'ın Arapça anlaşılır bir dille indirilerek suçluların aklına sokulduğu, anlamalarının sağlandığı dile getirilmektedir. Böylece onların bilerek inkâr ettiği ortaya konmaktadır.

22. Bazı raviler bu ayetin ilk dönemdeki uyarı emriyle ilişkili olduğunu düşünerek Ebu Leheb olayıyla ve Mesed suresinin inişiyle bağlantı kurmuşlardır ki bu ciddi bir yanılgıdır. 28/Kasas 56. ayetin iniş sebebi konusunda Ebu Talib'in ölümünden söz edildiğine göre müşrik önderlerin baskı ve şiddet politikası nedeniyle Hz. Peygamber ve müminlerle ilişkiler koparılmış ve ambargo uygulanmaktadır. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in ilişkileri, neredeyse akrabalarıyla sınırlanmıştır. Dolayısıyla akrabalarını uyarması daha da öncelik kazanmış olabilir.

23. 210. ayete bakılırsa müşriklerin, "Kur'an'ı şeytanlar indiriyor" ithamına cevap verildiği anlaşılacaktır. Bu ayetten itibarense müşriklerin dinlerini şeytanlardan öğrendiği dile getirilmektedir.

24. Şairler Mekke'nin gündemini oluşturan söz ustalarıydı. Hz. Peygamber'e de (s) şair diyorlardı. Burada Allah Hz. Peygamber'in şair olmadığını söylerken, azgınların sözcüsü olan şairlere şeytanların uyduğunu dile getirmektedir ki müşrikleri yönlendiren şeytanların da şairler kadar şaşkın olduğuna dikkat çekilmektedir (36/Yasin 69).

25. Şairlerin her vadide şaşkın dolaşması şeklindeki ifade, her sahada gelişi güzel ve tutarsız sözler sarfetmek anlamında mecazdır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Devamındaki ifade de onların palavracı olduklarını kastetmiş olmalıdır.

سُورَةُ النَّمْلِ ٢٧

48/27 NEML SURESİ

Adını 18. ayetindeki neml kelimesinden alan sure 93 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Şuarâ suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir ve bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken en geniş anlamıyla ilahî ayetler ortaya konur. Gaybî ayetler hatırlatılırken olgusal ayetler gözler önüne serilir. Örnek olarak anlatılan kıssalar üzerinden Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilirken gemi azıya almış olan kâfirler şiddetle tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسۜ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُب۪ينٍۙ
﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ
يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ
يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَهُمْ سُٓوءُ
الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ
﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَك۪يمٍ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-2. Tâ, Sîn![1] Bunlar Kur'an'ın, yani müminlere yol göstermek ve müjde vermek üzere gönderilen apaçık kitabın ayetleridir![2] 3. Müminler namazı kılar, zekâtı verir, ahirete de kesin olarak inanırlar. 4. Ahirete inanmayanlara gelince, biz onlara yaptıklarını cazip gösterdik. Bu yüzden bocalayıp dururlar. 5. Azabın en acısı onlara verilecek ve ahirette hüsrana uğrayacaklardır. 6. Bu Kur'an sana, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından gönderilmektedir. 7. Hani Musa, ailesine, "Ben bir ateş gördüm. Ora-

عَل۪يمٍ ٦ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِه۪ٓ اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ
نَارًاۜ سَاٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰت۪يكُمْ بِشِهَابٍ
قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ٧ فَلَمَّا جَٓاءَهَا
نُودِيَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَاۜ
وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ٨ يَا مُوسٰٓى
اِنَّهُٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۙ ٩ وَاَلْقِ
عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى
مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰى لَا تَخَفْ اِنّ۪ي
لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ١٠ اِلَّا مَنْ
ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُٓوءٍ فَاِنّ۪ي غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ١١ وَاَدْخِلْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ
بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ ف۪ي تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى
فِرْعَوْنَ وَقَوْمِه۪ۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِق۪ينَ
١٢ فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا
سِحْرٌ مُب۪ينٌۚ ١٣ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا
اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّاۜ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُفْسِد۪ينَ ١٤

dan size bir haber ya da bir meşale[3] getireyim! Umarım, ısınırsınız." demişti. 8. Oraya vardığında kendisine şöyle seslenildi: "Ateşin içindeki de mübarektir, çevresinde bulunan da mübarek kılınmıştır." Âlemlerin Rabbi Allah, eksiklikten uzak ve yüceler yücesidir. 9. Ey Musa! Ben, güç ve hikmet sahibi Allah'ım. 10, 11. Âsânı yere bırak! -Musa, asasını yere bırakınca asâsının bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla yürüdüğünü gördü ve arkasına bakmadan kaçmaya başladı.- Korkma ey Musa! Benim huzurumda peygamberler değil, zalimler korkar. Ancak, kötülüğü terk edip iyilik yapanlar için ben son derece bağışlayıcı ve merhametliyim. 12. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak elini koynuna sok da bembeyaz, pırıl pırıl çıksın. Onlar yoldan çıkmış bir toplumdur." 13. Her şeyi apaçık ortaya koyan ayetlerimiz onlara geldiğinde, "Bu, apaçık bir sihirdir." dediler. 14. Kalben inandıkları hâlde kibir ve haksızlıkları yüzünden ayetlerimizi bile bile inkâr ettiler. Fakat bozguncuların sonu bak nasıl oldu!

1. "Tâ, Sîn" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Ayet kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuarâ 2.

3. Ayette geçen 'şihap' (ışık veya ateş) ve 'kabes' (tutulan, tutam) kelimelerinden oluşan bu Arapça deyimin Türkçemizdeki karşılığı meşale kelimesidir. Meşale, günümüzde törenlerde kullanılan ve içine konan yanıcı madde sayesinde yanan saplı

bir aydınlatma aletidir. Ancak doğal ortamlarda bir tarafı yanan bir tarafından tutulup götürülen değnek veya oduna da meşale denmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mehmet Doğan, *Türkçe Sözlük*). Aydınlatmada kullanılması yaygın olsa da küreğin olmadığı ortamda ateşi başka bir yere taşımak için de kullanma yöntemi olmalı.

4. Ateşte olanın kim olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüş ve Allah'ın nuru veya melek olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. Ancak biz ateşin olduğu yere Allah'ın tecelli ettiğini ve yanan ağaçlardan ilahî kelâmın duyulduğu düşüncesini, ateşin çevresinde olanın da Hz. Musa olduğu yönündeki görüşü bağlama daha uygun görüyoruz (Maverdî, *en-Nüket;* İzz b. Abdisselam, *et-Tefsir*).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًاۚ وَقَالَا
الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي فَضَّلَنَا عَلٰى كَث۪يرٍ مِنْ
عِبَادِهِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ
دَاوُ۫دَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ
الطَّيْرِ وَاُو۫ت۪ينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۜ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ
الْفَضْلُ الْمُب۪ينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ
جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ
النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا
مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ
قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْن۪ٓي اَنْ اَشْكُرَ
نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ
وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْن۪ي
بِرَحْمَتِكَ ف۪ي عِبَادِكَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ
الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَۘ اَمْ كَانَ

15. Biz Davut ve Süleyman'a da ilim
vermiştik. İkisi de "Bizi mümin kullarının çoğundan seçkin kılan Allah'a hamd olsun!" dediler.
16. Süleyman, Davut'a mirasçı oldu ve "Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve her şey verildi.[5] Bu, gerçekten apaçık bir lütuftur!" dedi.
17, 18. Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusu toplandı ve hepsi düzenli olarak sevk edildiler. Karınca vadisinden geçerken, karıncanın biri, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkında olmadan sizi ezip geçmesin!" dedi.
19. Karıncanın bu sözleri üzerine Süleyman gülümsedi ve şöyle dedi: "Ey Rabbim! Bana ve anne babama lütfettiğin nimetlere karşı şükretmeye, hoşnut olacağın salih ameller işlemeye beni muvaffak eyle ve salih kulların arasında rahmetine erdir."
20. Süleyman kuşları denetledi ve şöyle dedi: "Neden Hüdhüd'ü[6] göremiyorum, yoksa kayıplara mı karıştı?
21. Ya bana açık bir gerekçe getirir ya da ona

مِنَ الْغَائِبِينَ ٢٠ لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا
اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُ اَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ
٢١ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا
لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقِينٍ
٢٢ اِنِّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ٢٣
وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ
فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ٢٤
اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا
تُعْلِنُونَ ٢٥ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ٢٦ قَالَ سَنَنْظُرُ
اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ٢٧
اِذْهَبْ بِكِتَابِي هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ
عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ٢٨

ağır bir ceza veririm yahut da onu boğazlarım!" 22. Çok geçmeden Hüdhüd geldi ve şöyle dedi: "Ben senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den kesin bilgiye dayanan haberler getirdim! 23. Onları yöneten bir kadın gördüm. Her şey o kadın hükümdarın emrine verilmiş ve muhteşem bir tahtı var. 24, 25. Hem onun hem de kavminin, Allah'a secde etme yerine Güneş'e secde ettiklerini gördüm. Göklerin ve yerin gizliliklerini açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açığa vurduğunuzu bilen Allah'a secde etmesinler diye şeytan onlara yaptıklarını doğru, çekici göstermiş ve yoldan saptırmış. Bu sebeple doğru yolu bulamıyorlar.[7] 26. Kendisinden başka ilah olmayan Allah, yüce Arş'ın (hükümranlık makamının) Rabbidir."[8] 27, 28. Süleyman, "Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancının biri misin bakacağız? Şu mektubumu götür ve onlara bırak. Sonra onlardan ayrılıp bir köşeye çekil de nasıl karşılayacaklarını gözle!" dedi.

5. Bu tür olağanüstü bilgileri sadece Süleyman (as) bilmemektedir. O, bu bilgileri babası Davud (as) peygamberden miras olarak almıştır. Davud'a (as) dağların ve kuşların boyun eğdirilmesinden bahseden ayetlerdeki kapalılık (38/Sad 17-20), bu ayetlerle açıklanmış olmalıdır. Gerçi hiçbir peygambere verilen olağanüstü ayetlerin (mucizelerin) diğerlerine verilenlerle tıpatıp aynı olması beklenemez. Fakat bu ayetlerdeki anlatım iki peygambere verilen olağanüstü ayetler arasında en azından bir benzerliğin olduğuna işaret etmektedir. Özellikle 15 ve 16. ayetlerde iki peygambere verilen ilimden ortak bahsedilmesi ve Süleyman Peygamber'in kuşdili vb. birçok bilgilerin sadece kendisine öğretildiğinden bahsetmemesi bu bakımdan anlamlıdır.

Sanki 17. ayet bu genel anlatımın açıklaması olarak gelmiş gibi bir incelik sezilmektedir. Bu ifadelere göre onlar, karıncaların ve cinlerin de dillerini bilmekte ve rüzgâra hükmetmektedirler (34 Sebe 10-14).

6. Hüdhüd: İbibik ya da çavuşkuşu olarak adlandırılan, sütlü kahverenginde, beyaz çizgileri olan, kafasının üzerinde taç şeklinde tüyleri bulunan bir kuştur. Kış sonunda ötmeye başlayarak bir bakıma baharın geldiğini müjdeler. Çavuşkuşu denmesi de son derece anlamlıdır. Çünkü çavuş, hem haberci hem de askerde manga komutanı demektir (Mehmet Doğan, *Türkçe Sözlük*, ibibik ve çavuşkuşu maddesi).

7. Sebeliler de Mekkeli müşrikler gibi Güneş'e secde etmelerini Allah'a yaklaştırma gerekçesi sayıyor olmalıydılar.

8. Arş kelimesi için bkz. 7/A'raf 54. 23. ayetle bu ayet birlikte düşünüldüğünde kuşun söylemi üzerine hükümdarın tahtıyla Allah'ın tahtı karşılaştırılmaktadır.

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ
كَر۪يمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُون۪ي
مُسْلِم۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُون۪ي
ف۪ٓي اَمْر۪ي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً حَتّٰى
تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ اُو۬لُوا قُوَّةٍ وَاُو۬لُوا
بَأْسٍ شَد۪يدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُر۪ي مَاذَا
تَأْمُر۪ينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا
قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُٓوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةًۚ
وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ
بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾
فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَٓا
اٰتٰينِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ

29. Sebe Melikesi şöyle dedi: "Ey seçkinler heyeti! Bana önemli bir mektup geldi. 30, 31. Mektup, Süleyman'dan geliyor, Rahman ve Rahim Allah adına başlıyor ve 'Bana karşı büyüklük taslamayın; çağrıma uyup teslim olun!' diye bir teklifte bulunuyor." 32. Melike devamla, "Ey seçkinler heyeti, karar vermem konusunda bana fikir verin. Bilirsiniz ben, sizlerle görüşmeden kesin kararımı vermem!" dedi. 33. Onlarsa, "Biz güçlü ve çetin savaşçılarız. Ferman senindir. Düşün ve istediğin kararı ver!" dediler. 34. Melike, "Hükümdarlar girdikleri memleketi tahrip eder, onurlu halkını onursuz hale getirirler. Bunlar da öyle yaparlar. 35. Ben onlara bir hediye göndereyim de elçiler nasıl bir sonuçla dönecekler bakayım!" dedi. 36. Elçi geldiği zaman Süleyman şöyle dedi: "Bana malî yardımda mı bulunuyorsunuz? Allah'ın bana verdikleri, size verdiklerinden daha hayırlıdır.

بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ
فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا
وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾
قَالَ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا
قَبْلَ اَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ
عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ
تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِينٌ
﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ
اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ
فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ
فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ وَمَنْ
شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ
رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا
نَنْظُرْ اَتَهْتَدِي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا
يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ اَهٰكَذَا
عَرْشُكِ قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَ وَاُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ
قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا
كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ
قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ

Hediyelerinizle ancak siz mutlu
olursunuz. 37. Dön onlara! Karşı ko-
yamayacakları ordularla gelir, onları
hor ve zelil bir şekilde yurtlarından
çıkarırız!" 38. Süleyman, "Ey değerli
heyet! Hanginiz melikenin tahtını,
onlar gelip teslim olmadan önce
bana getirebilir?" dedi. 39. Mahir bir
cin,[9] "Sen makamından kalkmadan
onu sana getiririm. Gerçekten buna
gücüm yeter, kendimden eminim."
dedi. 40. Kitabın bilgisine sahip olan
kimse,[10] "Sen gözünü açıp kapayın-
caya kadar onu sana getiririm!" de-
di. [11] Süleyman, tahtın makamına
yerleştirilmiş olduğunu gördüğü
zaman; "Bu, bana, Rabbimin, şükür
mü yoksa nankörlük mü edeceğim
diye denemek için verdiği bir ar-
mağandır. Şükreden kendi yararına
şükretmiş olur. Kim de nankörlük
ederse bilsin ki Rabbim hem zengin
hem de cömerttir." 41. Süleyman
görevlilere, "Melikenin tahtını ta-
nımayacağı bir hale getirin; bakalım
gerçeği görebilecek mi, göremeye-
cek mi?" dedi. 42, 43. Melike geldiği
zaman kendisine, "Senin tahtın da
böyle mi?" dendi. Melike, "Sanki
onun kendisi!" dedi. "Bize daha ön-
ce bilgi verilmişti de biz bundan
dolayı teslim (Müslüman) olmuş-
tuk.[12] Allah'ı bırakıp da taptığı şey-
ler onu saptırmıştı. Çünkü o, kâfir
bir kavme mensuptu!" dedi. 44. Me-
likeye, "Saraya buyurun!" dendi.
Melike sarayın zeminini görünce

فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٤٤﴾

suyla dolu olduğunu sandı ve eteğini topladı. Süleyman, "Bu, billurla kaplanmış bir yapıdır" dedi. Melike, "Ey Rabbim! Ben kendime zulmetmişim. Süleyman'la birlikte, âlemlerin Rabbine teslim oldum." dedi.

9. "İfrit", kurnaz, mahir, becerikli ve dâhi anlamlarına gelmektedir. Ancak burada özel isim değil de cine ait bir sıfat olduğunu düşünüyoruz. Bazı modern tefsirciler cini pozitivist mantıkla yorumlamaya çalışsa da burada görünmez olabilen ve çok hızlı hareket edebilen varlıklardan bahsedildiği açıktır (Mevdudî, *Tefhim*).

10. Kastedilen kitap Hz. Süleyman'ın elindeki kitap olsaydı, bunu yapan Süleyman'ın kendisi olurdu. Dolayısıyla söz konusu kitap, Allah katındaki kitap, buna vakıf olan da melek olmalıdır. 18/Kehf 64-82. ayetlerde anlatılan olayda Hz. Musa'ya gaybi bilgiler öğreten kul da böyle biri olmalıdır. Çünkü peygamberin vâkıf olamadığı gaybî bilgiyi ona öğretecek olan ancak Allah katından bilgi getiren biri olabilir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla peygamberlerin cinlere muhtaç olmadığı, daha güçlü ve güvenilir olan meleklerin onlara yardımcı olduğuna işaret edilmiş olmalıdır.

11. Burada göz kırpmak anlamına gelen deyim, 14/İbrahim 43. ayette de kullanılmaktadır. Kitabın bilgisinin cinlerin bilgisinden daha ileri olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü Mekkeli müşrikler dinlerini cinlere dayandırmaktadırlar.

12. Mücahid Hasan ve Taberî'ye göre bu ve devamındaki cümle Süleyman'ın (as) konuşmasıdır. Melikeyle kendilerinin durumunu karşılaştırmaktadır. Başka bir görüşe göre ise bu cümle kadın hükümdarın konuşmasının devamıdır ve Müslüman olduğunu itiraf etmesidir. Devamında gelen cümle ise onun daha önce müşrik olma nedenini izah eden ilahi bir açıklama kaydıdır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Kesir, *Tefsir*).

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَر۪يقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ

45. Semud kavmine de "Allah'a kulluk edin!" diye kardeşleri Salih'i göndermiştik. Bunun üzerine birbiriyle çekişen iki gruba ayrıldılar. **46.** Salih, "Ey kavmim! Neden iyilik dururken kötülüğü acele istiyorsunuz? Allah'tan mağfiret dileyip de merhamet görseniz olmaz mı?" dedi. **47.**

تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ
مَعَكَ قَالَ طَٓائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ
تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ
رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ
﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ
لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا
مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا
ظَلَمُوا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾
وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾
وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ
وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ
تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖ اِلَّا
اَنْ قَالُوا اَخْرِجُوا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ
اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ

Onlar, "Sen ve beraberindekiler bize uğursuzluk getirdiniz." dediler. Salih ise, "Uğursuzluğunuz Allah katında bilinmektedir.[13] Aslında siz, sınanıyorsunuz!" dedi. 48. Şehirde dokuz tane kabile reisi vardı ve hepsi de memlekette bozgunculuk yapıyor, ıslah etmiyorlardı. 49. Allah'a ant içerek şöyle sözleştiler: "Geceleyin ona ve ailesine baskın yapalım, ardına düşüp hakkını arayacak olana da, 'Ailesine yapılan vahşeti biz görmedik. Biz, dürüst kimseleriz!' diyelim." 50. Onlar böyle bir tuzak kurdular. Fakat onlar hiç farkında değilken biz de bir tuzak kurduk! 51. Bak, tuzaklarının sonucu nasıl oldu! Kendilerini de kavimlerini de bütünüyle yere geçirdik! 52. İşte onların evleri! Yaptıkları zulüm sebebiyle bomboş! Anlayan bir toplum için bunda önemli bir ayet vardır. 53. İman eden ve kötülükten sakınan kimseleri kurtardık. 54. Lût'u da peygamber olarak göndermiştik. O da kavmine şöyle demişti: "Sizler, göz göre göre fuhuş mu yapıyorsunuz? 55. Kadınları bırakıp erkeklere şehvet duyuyorsunuz, öyle mi? Siz, cahillik eden bir toplumsunuz." 56. Kavminin, "Lût ailesini şehrinizden çıkarın. Çünkü bunlar temizlik taslıyorlar!" demekten başka bir cevabı yoktu. 57. Biz de onu ve ailesini kurtardık. Karısı

إِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾
وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ
الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

hariç! Çünkü onun da yere gömülenlerden olmasına hükmettik.[14] 58. Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki uyarılanların yağmuru ne kadar kötüdür![15]

13. "Uğursuzluğunuzun asıl sebebi sizin yaptıklarınızdır ve bu, Allah katında bilinmektedir. Başınıza gelince anlarsınız." şeklinde imalı bir mesaj sezilmektedir.

14. Lût'un karısının helak olmasının sebebi konusunda bkz. 66/Tahrim 10-12.

15. Üzerlerine taş yağdırılmıştı. Bkz. 11/Hud 82, 83; 15/Hicr 74; 51/Zâriyât 31, 37.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ
اصْطَفٰى آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ اَمَّنْ
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَاَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ
بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ءَاِلٰهٌ
مَعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ
جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا اَنْهَارًا
وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ
حَاجِزًا ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا
دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ
الْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ
﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

59. De ki: "Hamd Allah'a, selam seçtiği kullarına!" Allah mı hayırlı, yoksa koştukları ortaklar mı? 60. Onlar mı hayırlı, yoksa yeri göğü yaratıp gökten su indiren mi? O suyla biz öylesine göz alıcı, gönül okşayıcı bahçeler bitirdik ki siz onun bir ağacını bile bitiremezsiniz. Allah ile beraber başka ilahlar var öyle mi? Hayır! Onlar, yoldan sapmış bir toplumdur. 61. Onlar mı hayırlı, yoksa yeryüzünü yerleşime elverişli kılan, vadilerinde ırmaklar akıtan, üzerine dağlar yerleştirip denizlerin birleşmesine engel olan mı? Allah ile beraber başka ilahlar var öyle mi? Hayır! Onların çoğu, anlamaz. 62. Onlar mı hayırlı, yoksa kendisine yalvardığında darda kalmışın duasını kabul eden ve sıkıntısını gideren, sizleri yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile beraber başka ilahlar var öyle mi? Ne kadar da düşüncesi kıt kimselersiniz! 63. Onlar mı hayırlı, yoksa size karanlık gecelerde yaptığınız kara ve deniz yolculukla-

وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ٦٣
اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قُلْ
هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٦٤ قُلْ
لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ
٦٥ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ
فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ٦٦

rında yol gösteren, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen mi? Allah ile beraber başka ilahlar var öyle mi? Allah onların koştukları ortaklardan çok yücedir. **64.** Onlar mı hayırlı, yoksa yaratmayı başlatıp sonra tekrarlayarak devam ettiren,[16] sizi yerden ve gökten rızıklandıran mı? Allah ile beraber başka ilahlar var öyle mi? De ki: "Haydi, eğer doğru söylüyorsanız delillerinizi getirin!" **65.** De ki: "Göklerde ve yerde Allah'tan başka gaybı bilecek kimse yoktur.[17] Onlar kendilerinin ne zaman diriltileceklerini de bilemezler. **66.** Ahiret konusunda yeterince bilgi sahibi oldular, ama ondan şüphe ediyorlar ve hatta ahiret konusunda kör kesiliyorlar!

16. Yaratılışın tekrarından kasıt, dünyada yaratmanın tekrarlanarak sürekli kılınması ve ahirette tekrar diriltme olayıdır. Gökten rızıklandırma yağmurun yağdırılmasıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Garip gelebilir, ama rızkın tamamı gökyüzüne bağlıdır. Çünkü yağmur olmasa yerdeki rızıklar da olmazdı.

17. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَاؤُنَا
اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ٦٧ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ
وَاٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ٦٨ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ٦٩
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا

67, 68. İnkâr edenler, "Biz ve atalarımız, toprak olduğumuz zaman tekrar mı diriltileceğiz? Bu vaadler bize yapıldığı gibi daha önce atalarımıza da yapıldı. Bu, eski çağların efsanelerinden başka bir şey değildir."[18] dediler. **69, 70.** "Yeryüzünde dolaşın da suçluların akıbetine bir bakın!" de ve onlara üzülme. Kurdukları tuzaktan dolayı da sıkıntıya

يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ
يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذٖي
تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ
وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فٖي
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٧٥﴾
اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ
اَكْثَرَ الَّذٖي هُمْ فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ
لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ
يَقْضٖي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْعَلٖيمُ
﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ
الْمُبٖينِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا
تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ ﴿٨٠﴾
وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ
تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ
﴿٨١﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ
دَٓابَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا
بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

girme. 71. "Eğer doğru söylüyorsanız bize vaad edip durduğunuz şey ne zaman?" diyorlar. 72. De ki: "Kim bilir, belki de acele isteyip durduğunuz o azabın bir kısmı peşinize takılmıştır bile!" 73. Gerçekten Rabbin, insanlara karşı çok lütufkârdır, ama onların çoğu şükretmiyorlar. 74. Senin Rabbin, onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da çok iyi bilir. 75. Gökte ve yerde ne kadar gaybî gerçeklik varsa hepsi apaçık bir kitapta kayıtlıdır.[19] 76. Bu Kur'an, İsrailoğullarına, ayrılığa düştükleri konuların çoğunu anlatmaktadır. 77. Çünkü o, inananlar için ilahî bir yol gösterme ve rahmettir. 78. Rabbin onlar arasında hükmünü verecektir. Üstün olan ve her şeyi bilen O'dur. 79. Sen, Allah'a güven (tevekkül et). Çünkü sen, apaçık gerçeğe dayanıyorsun. 80. Sen bu çağrıyı ölüye işittiremezsin; arkasını dönüp gitmekte olan sağıra duyuramazsın. 81. Körü şaşkınlığından kurtarıp doğru yolu gösterecek de değilsin. Sen sadece ayetlerimize inananlara ve hakka teslim olanlara işittirebilirsin.[20] 82. Onlar için verdiğimiz söz gerçekleştiği zaman yerden bir canlı çıkarırız[21] da ayetlerimiz karşısında insanların bir türlü ikna olmadıklarını kendilerine anlatır!

18. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "esatîru'l-evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11 ve 17; ayrıca Zemahşerî, *Keşşaf.*

19. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

20. Ayetlere inanmak onların anlattığı gerçekler karşısında ikna olmak anlamındadır. Teslim olmak ise kavramsal anlamda Müslüman olmak diye anlaşılsa da kelime anlamı itibariyle gerçeği kabul etmek manasına gelmektedir. "Hakkı teslim etmek" tabiri bunun için iyi bir örnek kabul edilebilir. Gerçekler karşısında ikna olabilmek ve onları kabul etmek, bozulmamış, sağlıklı bir şuur ve vicdanı gerekli kılar. Çünkü gerçeği bulduktan sonra devam eden şüphe, önemli bir hastalıktır.

21. "Yerden çıkarılacak hayvan" ifadesi, bir sonraki paragrafla ilişkilendirilerek kıyamet alameti olarak yorumlanmış ve ayetin bağlamı göz önünde bulundurulmaksızın evrensel bir felakete dönüştürülerek anlamlandırılmıştır. İsrailiyat hikâyelerinden örülü birtakım yaratık tasvirleri kurgulanarak "Dâbbetü'l-Arz" şeklinde kavramlaştırılmıştır. Genelleştirmenin doğurduğu açmazı bertaraf etmek için de yeryüzünde hiçbir iyiliğin kalmayacağı güne havale edilmiştir. Öyleki anlatılanlara bakınca Mekkeli müşriklerin ayetin muhatabı olmaktan çıkarıldığı görülecektir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Oysa meşhur olan "Dabbetü'l-Arz" terkibi, 34/Sebe 14 ayetinde geçmektedir ve orada "ağaç kurdu" diye tercüme edilmektedir. Dolayısıyla bu ayet bir önceki ayetin devamıdır ve burada zikredilen "yerden çıkan hayvan" terkibi Mekkeli müşriklere; "Şimdi insanca yapılan uyarıyı anlamıyorsunuz ama hükmümüz geldiği zaman yerden bir hayvan çıkarırız da o size anlatır!" anlamında tehdit dolu bir imada bulunmaktadır. Tıpkı Hz. Süleyman'ın vefatını cinlere bir ağaç kurdunun fiilen anlatması gibi!

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ
يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا
جَٓاؤُ۫ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا
عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ اَلَمْ
يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي

83. O gün her toplumdan ayetlerimizi yalanlamış olanları gruplar halinde toplayıp tutuklanmış olarak sevk ederiz. 84. Nihayet, huzuruna geldiklerinde Allah şöyle buyurur: "Sizler, benim ayetlerimi düşünüp anlamadan mı yalanladınız? Öyleyse o yaptıklarınızın anlamı neydi?" 85. Ancak zulmetmeleri sebebiyle ihtar edildikleri şey gerçekleşmiştir. Artık konuşamazlar. 86. Dinlenmeleri için geceyi, görmeleri için gündüzü meydana getirdiğimizi görmüyorlar mı? İnanan bir toplum için bunda nice ayetler vardır. 87.

السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ
اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى
الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ
السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ
اِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَٓاءَ
بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ
اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ
وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ
رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ
شَيْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا
يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَا اَنَا مِنَ
الْمُنْذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ
اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

Sûra üfürüldüğü gün, Allah'ın dilediği kimseler hariç, göklerde ve yerde bulunanların hepsi dehşete düşer. Hepsi de başları önlerine eğilmiş vaziyette O'nun huzuruna gelirler.
88. Sen gördüğün dağları hareketsiz sanırsın. Oysa onlar, her şeyi mükemmel yaratan Allah'ın sanatı gereği bulutlar gibi hareket halindedirler. Allah, onların yaptıklarından da haberdardır.
89. Kim iyiliklerle gelirse kendisine ondan daha hayırlısını veririz. Onlar, o günün dehşetinden de emin olurlar.
90. Kim de kötülükle gelirse onlar yüz üstü ateşe atılırlar. Yaptıklarınızdan başkasıyla cezalandırılmazsınız.
91, 92. De ki: "Bana, sadece bu şehrin Rabbine, bu şehri saygın kılan ve her şeyin sahibi olan Allah'a kulluk etmem, Müslümanlardan olmam ve Kur'an okumam emredildi." Kim doğru yola gelirse kendi lehinedir; kim de sapkınlıkta kalırsa şöyle de: "Ben sadece uyarıcılardan biriyim!"
93. Ayrıca onlara, "Hamd Allah'a aittir. O, size ayetlerini gösterecek ve siz anlayacaksınız!" de. Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

٢٨ سُورَةُ الْقَصَصِ

49/28 KASAS SURESİ

Adını 25. ayetindeki Kasas kelimesinden alan sure 88 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Neml suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde A'raf-En'am arasında inen surelerdendir ve bu dönemde inen surelerin temel karakteristiğini yansıtır. Buhari'de yer alan bilgilere göre bu sure Ebu Talib'in ölüm yılına denk gelmektedir (Tefsir, 28). Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular ele alınırken müşriklerin mucize beklentileri, ilahî ayetler en geniş anlamıyla ortaya konarak cevaplanır. Gaybî ayetler dehşetle vurgulanırken olgusal ayetler gözler önüne serilir. Örnek olarak anlatılan kıssalar üzerinden Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilirken zalimler ve onlara arka çıkanlar şiddetle tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾
نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَإِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي
الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ
طَٓائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْي۪ نِسَٓاءَهُمْ
اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٤﴾ وَنُر۪يدُ اَنْ
نَمُنَّ عَلَى الَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ
وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِث۪ينَ ﴿٥﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Tâ, Sîn, Mîm![1] 2. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir.[2] 3. İnanan bir topluma örnek olması için sana Musa ve Firavun'un haberlerinden gerçek bir kesit sunuyoruz. 4. Firavun, ülkede büyüklük taslıyor ve halkını fırkalara ayırıyordu. Onlardan bir topluluğu eziyor; oğullarını boğazlayıp kızlarını sağ bırakıyordu. O gerçekten bozguncunun biriydi. 5, 6. Biz de ülkenin ezilenlerine lûtfetmek, kendilerini oranın önderleri ve vârisleri yapmak istiyorduk. Böylece onları ülkede hâkim kılalım da onların eliyle Firavun'a, Haman'a ve

وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ
وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ
٦ وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوسٰى اَنْ اَرْضِعِيهِ
فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي
وَلَا تَحْزَنِي اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ٧ فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ
لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ٨ وَقَالَتِ
امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا
تَقْتُلُوهُ عَسٰى اَنْ يَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ٩ وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ
مُوسٰى فَارِغًا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا اَنْ
رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
١٠ وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ
جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ١١ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ
الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ
عَلٰى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ
نَاصِحُونَ ١٢ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ
عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ١٣

ordularına, korktukları o azabı göstermek istiyorduk. 7. Musa'nın annesine, "Çocuğunu emzir, kendisine zarar geleceğinden korktuğun zaman onu suya bırak; sakın korkma ve mahzun olma! Çünkü biz onu sana iade edeceğiz ve peygamberler silsilesine dahil edeceğiz!" diye vahyettik. 8. Nihayet, Firavun hanedanı, ilerde kendilerine düşman ve üzüntü sebebi olacak Musa'yı bulup aldılar. Aslında Firavun, Haman ve orduları ciddi bir yanılgı içerisindeydi. 9. Karısı, Firavun'a, "Bu çocuk, benim için de senin için de bir göz aydınlığı! Onu öldürmeyin. Belki bize bir yararı dokunur veya onu evlat ediniriz!" dedi. Fakat işin farkında değillerdi. 10. Annesinin gönlünde sabaha kadar Musa'dan başka bir şey yoktu. Emin olması için kalbini yatıştırmasaydık gerçeği açığa vuracaktı. 11. Musa'nın ablasına, "Onu takip et!" dedi. Ablası, başkalarına fark ettirmeden çocuğu takip etti. 12. Biz onun hiçbir kadının sütünü emmesine izin vermemiştik. Ablası, "Size, o çocuğun bakımını üstlenecek bir aile göstereyim mi? Ona gerçekten çok sıcak ve samimi davranırlar!"[3] dedi. 13. Böylece annesinin gözü aydın olsun ve üzülmesin, insanların çoğu Allah'ın vaadinin hak olduğunu anlamasa da o anlasın diye Musa'yı ona geri verdik.[4]

1. "Tâ, Sîn, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Ayet" kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuarâ 2.

3. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 62; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

4. "insanların çoğu Allah'ın vaadinin hak olduğunu anlamasa da o anlasın diye" şeklindeki çeviri için bkz. Zemahşerî, *Keşşaf.*

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا
وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾
وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا
فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ
شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي
مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ
مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ
رَبِّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ
اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا
اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ
﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ
فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ
قَالَ لَهُ مُوسٰى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا
اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا

14. Musa güçlü ve olgun bir yaşa gelince[5] ona hüküm ve ilim verdik. Biz iyi davrananları (muhsinleri) böyle ödüllendiririz. 15. Halk uykudayken Musa şehre girdi. Orada, biri kendi halkından, diğeri düşmanlarından olan iki kişinin kavga ettiğini gördü. Kendi halkından olan adam, düşmanlarından olan adama karşı kendisinden yardım istiyordu. Musa, adama bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu.[6] Sonra kendi kendine, "Bu, şeytanın işlerinden birisidir. Çünkü o, insanı saptıran apaçık bir düşmandır!" dedi. 16. "Ey Rabbim! Ben kendime zulmettim; beni bağışla!" diye seslendi. Allah da onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 17. "Rabbim! Bana lûtfettiğin nimet hakkı için, bir daha suçlulara arka çıkmayacağım!" dedi. 18. Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün yardım isteyen adam, yine feryat ile kendisinden yardım istiyordu. Musa ona, "Açıkcası sen, azgının birisin!" dedi. 19. Her ikisinin de düşmanı olan kişiyi yaka-

قَالَ يَا مُوسٰى اَتُرِيدُ اَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ
نَفْسًا بِالْاَمْسِ اِنْ تُرِيدُ اِلَّا اَنْ تَكُونَ
جَبَّارًا فِي الْاَرْضِ وَمَا تُرِيدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ
الْمُصْلِحِينَ ١٩ وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا
الْمَدِينَةِ يَسْعٰى قَالَ يَا مُوسٰى اِنَّ الْمَلَاَ
يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنِّي لَكَ مِنَ
النَّاصِحِينَ ٢٠ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ
قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ٢١

lamaya kalkınca adam, "Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi beni de mi öldürmek istiyorsun? Sen bu ülkede bir zorba olmak istiyorsun. Kesinlikle ıslah edenlerden olmak istemiyorsun!"[7] dedi. **20.** Şehrin uzak yerinden koşarak bir adam geldi. "Ey Musa! Devlet erkânı seni öldürme konusunu görüşüyor. Burayı terk et; söylediklerimde son derece samimiyim!"[8] dedi. **21.** Bunun üzerine Musa, korku içinde etrafı kolaçan ederek şehirden çıktı ve "Ey Rabbim! Beni bu zalim toplumdan kurtar!" dedi.

5. "Eşüdde" vücut gelişimini, "istivâ" ise psikolojik yönden dengeli ve olgun hale gelmeyi ifade etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

6. "Kadâ aleyhi" ifadesi, öldürmek anlamına gelmektedir. Ancak gerek seçilen fiil, gerekse arkasından gelen ifadeler kasten adam öldürmeye değil, hataen adam öldürmeye işaret etmektedir (Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 26/Şuarâ 20).

7. Hz. Musa bir komploya düşürülmüş görünmektedir. Kendi kavminden görerek yardım ettiği adam, Hz. Musa'yı ele vermekte, ertesi gün aynı düzeni yine tekrarlamaktadır. Aksi takdirde Hz. Musa'nın (as) halk habersizken karıştığı kavgada bir adamın ölümüne sebep olması nasıl bilinebilirdi? Hz. Musa'nın; "Bu şeytanın işlerinden birisidir!" ifadesindeki şeytan işinden kasıt, İblis'in tuzağı olabileceği gibi, Firavun'un tuzağı da olabilir (15. ayet). Ayrıca, Hanedan üyesinin Hz. Musa'ya getirdiği bilgi de Firavun tuzağını ele vermektedir (20. ayet). Hz. Musa'yı tuzağa düşüren kişi kendi kavminden biriydi ve dün yardım ettiği o adam yine yardım istiyordu. Hz. Musa hem kendisini hem de ölümüne sebep olduğu adamı tuzağa düşüren bu adamı yakalamaya kalkınca Musa'yı zorba ve bozguncu olmakla itham ediyordu. Anlaşılan bu adam Firavun hesabuna çalışıyordu. Musa'ya yardım edense Firavun hanedanından biriydi. Bu olay, inanç ve yüreğin soy bağından daha önemli olduğunu göstermektedir. Musa'ya yardım eden müminin kimliği için bkz. 40/Gafir 8-45. ayetler.

8. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 62. Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ
يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ
مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ
وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ
مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْق۪ي حَتّٰى يُصْدِرَ
الرِّعَٓاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَب۪يرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى لَهُمَا
ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لِمَٓا
اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَٓاءَتْهُ
اِحْدٰيهُمَا تَمْش۪ي عَلَى اسْتِحْيَٓاءٍ قَالَتْ اِنَّ
اَب۪ي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا
فَلَمَّا جَٓاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا
تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٥﴾
قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ اِنَّ
خَيْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَم۪ينُ ﴿٢٦﴾
قَالَ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ
هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَن۪ي ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَاِنْ
اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ
اَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُن۪ٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ
الصَّالِح۪ينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذٰلِكَ بَيْن۪ي وَبَيْنَكَ

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde, "Umarım Rabbim, beni doğru yola iletir." dedi. 23. Medyen suyuna vardığında hayvanlarını sulayan bir topluluğa rastladı. Onlardan ötede hayvanlarının suya gitmesine engel olan iki genç kız vardı. Onlara, "Sorununuz nedir, neden bekliyorsunuz?" dedi. Kızlar, "Çobanlar sulayıp gitmeden biz sulayamıyoruz. Babamız çok yaşlı olduğu için onun sulama imkânı da yok!" dediler. 24. Musa, onların hayvanlarını suladı. Sonra gölgeye çekildi ve "Ey Rabbim! Bana vereceğin her hayra muhtacım!" dedi. 25. Çok geçmeden o kızlardan birisi utana sıkıla yanına geldi ve "Babam seni çağırıyor. Hayvanlarımızı sulamanın ücretini ödemek istiyor!" dedi. Musa, kızların babasının yanına vardığında ona başından geçenleri anlattı. O da Musa'ya, "Korkma! O zalim kavimden kurtuldun!" dedi. 26. Kızlardan biri, "Babacığım! Onu ücret karşılığı yanında çalıştır. Bu, çalıştırdıklarının en iyisi; hem güçlü kuvvetli, hem de güvenilir biri!" dedi. 27. Kızların babası, Musa'ya, "Ben seni, sekiz yıl yanımda çalışmana karşılık bu iki kızımdan biriyle evlendirmek istiyorum. Bu süreyi on yıla tamamlamak istersen bu tamamen senin isteğine bağlı. Seni buna zorlamak istemem. İnşallah beni hep iyi bir in-

اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَك۪يلٌ ﴿٢٨﴾

san olarak bulacaksın!" dedi. 28. Musa, "Bu, seninle benim aramda bir sözleşmedir. Bu iki süreden birini tamamlasam sözümü yerine getirmiş olurum. Bundan dolayı bana kızmak, gücenmek yok. Konuştuklarımıza Allah vekildir." dedi.[9]

9. Hz. Musa'nın konuşmasında Allah'ı vekil tutması şahit tutma olarak değerlendirildiği gibi şahitlikten öte, tarafların verdikleri sözü Allah vermiş gibi değerlendirecekleri ve bundan asla vazgeçilemeyeceğini söylemiş olmaları şeklinde değerlendirenler de olmuştur (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Kayınpederinin Medyenli oluşundan hareketle Şuayb Peygamber olduğu konusunda halk arasında yaygın bir kanaat varsa da bu bilgi Kur'an'a değil, birtakım rivayetlere dayanmaktadır. Söz konusu rivayetlere yöneltilen eleştirilere de net bir cevap verilmiş değildir. Bazı tefsirciler onun Hz. Şuayb'ın yeğenlerinden biri olabileceğini, inançlı ve erdemli bir şahsiyet olduğunu dile getirmişlerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudi, *Tefhim*).

فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِه۪ٓ اٰنَسَ
مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًاۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا
اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ
جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾
فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ
فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا
مُوسٰٓى اِنّ۪ٓي اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٣٠﴾ وَاَنْ
اَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى
مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا
تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِن۪ينَ ﴿٣١﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ

29. Musa, belirlenen süreyi tamamlayıp ailesiyle birlikte yola koyulduğunda Tur tarafında bir ateş gördü. Ailesine, "Burada bekleyin. Ben bir ateş gördüm; belki oradan bir haber veya ısınmanız için biraz ateş getiririm!" dedi. 30-32. Oraya vardığında vadinin sağ kıyısında, ağaçların bulunduğu mübarek mekândan kendisine, "Ey Musa! Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'ım. Asanı yere bırak!" diye seslenildi. Musa, asanın bir yılan gibi hareket ettiğini görünce bırakıp kaçtı. Arkasına bile bakmıyordu. "Ey Musa! Geri dön, sakın korkma; sen güvendesin! Elini koynuna sok; pırıl pırıl, bembeyaz çıksın. Korkudan havada kalan

فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ
وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ
فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَائِهِ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ
رَبِّ اِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ
يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخِي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّي
لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي اِنِّي
اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ
عَضُدَكَ بِاَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا
يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَا اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا
الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا
بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا
سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي اٰبَائِنَا الْاَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ
مُوسٰى رَبِّي اَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدٰى مِنْ
عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا اَيُّهَا
الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِي فَاَوْقِدْ
لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي
صَرْحًا لَعَلِّي اَطَّلِعُ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنِّي

elini indiriver! İşte bunlar, Rabbinden sana Firavun ve hanedanına karşı kullanmak üzere verilen iki delildir. Onlar gerçekten fasık[10] bir toplumdur." denildi. 33, 34. Musa, "Ey Rabbim! Ben onlardan bir kişiyi öldürdüm. Onların beni öldürmesinden korkuyorum! Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte görevlendir, beni tasdik eden bir peygamber yap. Onların beni yalanlamalarından korkuyorum." dedi. 35. Allah buyurdu: "Seni kardeşinle güçlendireceğiz. Size öyle bir kudret bahşedeceğiz ki ayetlerimiz (mucizelerimiz) sayesinde size ilişemeyecekler. Siz ve size tabi olanlar galip geleceksiniz!" 36. Musa apaçık ayetlerimizle onlara geldiğinde, "Bunlar, hayal ürünü sihirden başka bir şey değildir. Biz atalarımız arasında böyle birinin varlığını hiç duymadık." dediler.[11] 37. Musa, "Benim Rabbim kimin kendi katından bir hidayet rehberi getirdiğini ve sonuçta bu yurdun kime ait olacağını daha iyi bilir. Çünkü zalimler iflah olmaz!" dedi. 38. Firavun, "Ey soylular! Sizin benden başka ilahınızın olduğunu bilmiyordum! Ey Hâman! Tuğla ocağını faaliyete geçir ve derhal bir kule yap ki Musa'nın ilahını araştırayım. Ben kesinlikle

لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ
وَجُنُودُهُ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ
اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ
فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى
النَّارِۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾
وَاَتْبَعْنَاهُمْ ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةًۚ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوح۪ينَ ﴿٤٢﴾

onun yalan söylediğine inanıyorum." dedi. 39. O ve ordusu, anlamsız kuruntularla yeryüzünde büyüklük tasladılar. Kendilerinin döndürülüp bizim huzurumuza getirilmeyeceklerini sandılar. 40. Biz de onu ve ordusunu yakalayıp denize attık. Zalimlerin sonu nasıl oluyor bak! 41. Biz onları ateşe çağıran önderler yaptık. Kıyamet gününde kesinlikle yardım görmeyecekler. 42. Biz onları dünyada lânetle damgaladık. Kıyamet günü de iğrenç bir durumdadırlar.

10. "Fâsık" kelimesini Kur'an'ı-Kerim genellikle yoldan çıkmış kitap ehli veya kâfirler için kullanmaktadır (bkz. 7/A'raf 102; 10/Yunus 33). Bu nedenle kelimeyi, günah işleyen müminler için kullanmak sıkıntılı gözükmektedir.

11. Bkz. 23/Müminun 24.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُو۫لٰى بَصَٓائِرَ لِلنَّاسِ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا
كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى مُوسَى
الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِد۪ينَۙ ﴿٤٤﴾
وَلٰكِنَّٓا اَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ
وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا ف۪ٓي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِل۪ينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ

43. Önceki nesilleri helak ettikten sonra belki düşünüp öğüt alırlar diye insanlar için bir basiret, hidayet ve rahmet[12] olarak Musa'ya kitap vermiştik. 44. Biz Musa'ya buyruğumuzu ulaştırırken sen batı yakasında[13] değildin. Oraları görmüş de değilsin. 45. Bilakis biz onlarla senin aranda nice nesiller yarattık da üzerinden nice asırlar geçti. Sen, Medyen halkı arasında yaşamadın ki o ayetlerimizi bunlara anlatasın. Aksine bu vahyi gönderen biziz. 46. Sen, Musa'ya seslendiğimiz zaman Tur'un yanında da değildin. Seni ancak, dü-

بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ
رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذ۪يرٍ مِنْ
قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ
تُص۪يبَهُمْ مُص۪يبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ
فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا
فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٧﴾
فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا
اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى اَوَلَمْ يَكْفُرُوا
بِمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ
تَظَاهَرَا وَقَالُٓوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ
فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى
مِنْهُمَٓا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٤٩﴾ فَاِنْ
لَمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ
اَهْوَٓاءَهُمْ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِم۪ينَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾

şünüp öğüt alsınlar diye senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu[14] uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak gönderdik. 47. Kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına musibet geldiğinde, "Ey Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık!" diyecek olmasalardı seni göndermezdik. 48. Fakat bizim katımızdan gönderilen bu hakikat kendilerine geldiğinde, "Musa'ya verilenlerin aynısı buna da verilseydi ya!" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni inkâr etmemişler miydi? Hani, her iki kitap için de "Birbirini destekleyen iki sihir!" diyerek "Hepsini inkâr ediyoruz!" demişlerdi ya! 49. De ki: "Eğer sözünüze sadık kimselerseniz, Allah katından, bu ikisinden[15] daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ona uyayım!" 50. Sana cevap veremiyorlarsa bil ki onlar kendi hevâlarına uyuyorlar.[16] Allah'ın gönderdiği bir kılavuza (hidayete) dayanmayıp sırf kendi hevasına uyandan daha sapkın kim olabilir? Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez. 51. Biz bu sözü onlara düşünüp öğüt alsınlar diye iletiyoruz.

12. "Basiret", insanların körelmiş olan kalp gözünü ve zihinlerini açan ibretli söz; "hidayet", yol gösterme ve rehberlik etme; "rahmet" ise Allah'ın sevgi, şefkat ve bağışı demektir.

13. Arap yarımadasına göre batı yakası Mısır ve Medyan diyarıdır. Hz. Musa üzerinde Allah'ın yasalarının kazası da ilahî buyruğun onun hayatında tecelli etmesi, yani Allah'ın müdahalesi doğrultusunda Hz. Musa'nın Mısır diyarında yaşadığı serüvendir.

14. Ayette geçen "uyarılmamış toplum" ifadesinin farklı yorumu için bkz. 36/Yasin 6. Hz. İbrahim ve İsmail'in getirdiği vahiy Araplar arasında uzun asırlar boyunca hüküm sürmüş ve onlara yeni bir peygamber ihtiyacı hissettirmemiştir. Hz. Muhammed'in gelmesine yakın zamanlarda Kitap ortadan kalkmış, tevhid dini büyük oranda şirke dönüşmüş, yalancı peygamberler çoğalmış ve muvahhidlerin sayısı tükenme noktasına gelmişti ki Allah Kur'an'ı göndermiştir. Bu durum, Arapların atalarının çağlar boyu uyarılmadan şirkle baş başa bırakıldığı anlamına gelmez. Çünkü Allah her kavme bir uyarıcı göndermiştir ve uyarı göndermedikçe de azap etmeyeceğini defalarca vurgulamıştır (16/Nahl 36, 89; 17/İsra 15). Ancak bir toplumun bozulma derecesi ve uyarı gönderme anının tespiti noktası, Allah'ın bileceği ve belirleyeceği bir iştir.

15. Bu iki kitaptan kasıt, bu paragrafta adı geçen Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'dir. Sözün bağlamı gereği bu ikisi zikredilmiştir. Çünkü burada söz konusu olan hangi kitabın diğerinden üstün olup olmadığı tartışması değil, bir önceki ayette ifade edildiği üzere kitaplarını unutmuş ve bu nedenle hiçbir kitap kabul etmeyen bir topluma vahiyden daha doğru bir kitap getirmeleri konusunda meydan okunmasıdır. Bu ifadeler, bu iki kitap dışında kalan ilahî kitapların daha az doğru olduğu anlamına gelmez. Tahrif edilmediği sürece ilahî kitapların hepsi de doğrudur; saygınlığı tartışılmaz. Tahrif edildikten sonra zaten Allahın kitabı olma özelliğini kaybedecektir.

16. "Hevâ" kelimesi için bkz. 53/Necm 3.

اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا
بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ
مُسْلِمٖينَ ﴿٥٣﴾ اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ
مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ
السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَاِذَا

52. Kendilerine daha önce kitap verdiğimiz kimseler, bu kitaba da iman ederler. 53. Kur'an onlara okunduğu zaman, "Biz ona iman ettik. O, Rabbimizden gelen hak kitaptır. Zaten biz ondan önce de Müslümandık!" dediler. 54. Sabretmelerine karşılık onlara mükâfatları iki defa ödenecektir. Onlar, kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler. 55. Anlamsız, saçma sözle-

سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَٓا
اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا
نَبْتَغِي الْجَاهِلٖينَ ﴿٥٥﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدٖي مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدٖينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُٓوا اِنْ نَتَّبِعِ
الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ
نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ
كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ
بَطِرَتْ مَعٖيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ
تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلٖيلًا وَكُنَّا نَحْنُ
الْوَارِثٖينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ
الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فٖٓي اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا
وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَٓا اُوتٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ
فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾

re muhatap oldukları zaman ondan yüz çevirir ve "Bizim yaptıklarımızın sorumluluğu bize, sizin yaptıklarınızınki size aittir. Size selam olsun. Cahillerle bizim işimiz yok!" derler. 56. Sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Ancak Allah dilediği kimseyi yola iletir. Doğru yola gelecekleri tek bilen de O'dur.[17] 57. "Senin gösterdiğin yola uyarsak yurdumuzdan kovuluruz!" dediler. Pekâlâ, onları, o güvenli dokunulmazlık yurduna biz yerleştirmedik mi? Öyle ki her türlü ürün, bizim tarafımızdan bir rızık olarak oraya akıtılmaktadır. Fakat onların çoğu bunu bilmiyorlar. 58. Biz, kendilerine verilen zenginliğe nankörlük edip azmış nice memleketi helak ettik. İşte meskenleri! Kendilerinden sonra orada pek az oturulmuştur. Onların vârisleri biz olduk. 59. Rabbin, ayetlerini kendilerine okuyacak bir elçiyi başkentlerine göndermedikçe memleketleri helak edecek değildir. Biz, hiçbir memleketi halkı zalim olmadığı sürece helak etmiş değiliz. 60. Size verilen şeyler, dünya hayatının geçimliği ve ziynetidir. Oysa Allah katında olanlar, daha hayırlı ve süreklidir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

17. 26/Şuara 213, 214. ayette verilen emir ve teşvik gereği Hz. Peygamber (sav), bu dönemde akrabalarını İslam'a çağırmaya özel bir önem vermektedir. Rivayete göre

bu ayet Hz. Peygamber'e, ölüm döşeğindeki Ebu Talib'in iman etmesi için çaba sarfetmesi üzerine inmiştir (Buharî, Tefsir 28/234)

اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ
مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ
يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ
كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا
يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ
لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
فَيَقُولُ مَاذَا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾
فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا
يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰى اَنْ يَكُونَ مِنَ
الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ
وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللّٰهِ
وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا
تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ

61. Kendisine güzel vaadlerde bulunduğumuz ve güzel vaadler de sonunda kendisine ulaşacak olan kimse, dünya hayatının geçici nimetlerinden faydalandırdığımız ama kıyamet günü zorla tutulup huzurumuza getirilen kimse gibi olur mu? 62, 63. Allah onlara, "Bana isnat ettiğiniz ortaklar nerede?" diye seslendiği gün, ihtar edildikleri azabı hak etmiş olan saptırıcılar şöyle demişlerdir: "Rabbimiz! Yoldan saptırdığımız kimseler işte bunlar. Biz nasıl saptıysak onları da öyle saptırdık. Aslında biz sana yöneliyorduk. Onlar da bize kulluk etmiyorlardı!"[18] dediler. 64. Onların arkasından gidenlere, "Öyleyse ortaklarınızı yardıma çağırın!" denmiş, onlar da çağırmışlardır. Fakat ortaklarından bir yardım göremezken azabı görmüşlerdir. Ne olurdu (dünyadayken) doğru yola gelselerdi! 65, 66. Allah onlara, "Peygamberlerin çağrısına nasıl karşılık verdiniz?" diye seslendiği gün akıllarına hiçbir şey gelmez, şaşırıp kalırlar. Birbirlerine soru dahî soramazlar. 67. Ancak tevbe edip inanan ve salih amel işleyen kimse kurtuluşa erenlerden olabilir. 68. Senin Rabbin dilediğini yaratır, istediği şeyi seçer. Seçme hakkı onlara ait değil ya![19] Allah

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُو۫لٰى
وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ
سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ
يَأْت۪يكُمْ بِضِيَٓاءٍۜ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْت۪يكُمْ
بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ ف۪يهِۜ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾
وَمِنْ رَحْمَتِه۪ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَاد۪يهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ
شُرَكَٓاءِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا
مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَه۪يدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
فَعَلِمُٓوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

onların koştukları ortaklardan
uzak ve yücedir. 69. Rabbin onların
kalplerinde gizlediklerini de açığa
vurduklarını da bilir. 70. O, kendi-
sinden başka ilah olmayan Al-
lah'tır. Dünyada da ahirette de
hamd O'na aittir. Dolayısıyla
hükmetme yetkisi de bütünüyle
O'na aittir ve O'na döndürülecek-
siniz. 71. De ki: "Hiç düşündünüz
mü, Allah geceyi kıyamet gününe
kadar aralıksız uzatsaydı, Allah'tan
başka hangi tanrı size ışığı getirebi-
lirdi? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?
72. De ki: "Hiç düşündünüz mü,
Allah gündüzü kıyamet gününe
kadar aralıksız uzatsaydı Allah'tan
başka hangi tanrı size dinleneceği-
niz geceyi getirebilirdi? Hâlâ ger-
çeği görmeyecek misiniz? 73. Ge-
ceyi ve gündüzü dinlenmeniz,
lûtfettiği rızıkları elde etmeye ça-
lışmanız ve karşılığında şükretme-
niz için yaratmış olması Allah'ın
rahmeti gereğidir. 74, 75. Onlara,
"Ortağım olduğunu iddia ettiğiniz
ilahlar nerede?" diye seslendiğim
gün, her toplumdan bir şahid çıka-
rırız ve onlara, "Haydi delilinizi ge-
tirin!" deriz. Fakat mutlak gerçeğin
Allah'a ait olduğunu, uydurdukları
şeylerin kendilerinden kaybolup
gittiğini artık anlamışlardır.

18. "Teberre'na ileyke" ifadesi, bir şeyden uzaklaşıp başka bir yere geçmek veya yönelmek anlamına gelmektedir. Kelime, arınmak, kurtulmak anlamına geldiği gibi masumiyet ve iyi niyeti de ifade etmektedir. Zalim önderler, halkı şirke yönelterek ayarttıklarını itiraf ettikten sonra müşriklerin aslında kendilerine kulluk etmedikle-

rini, kendilerini aracı edinerek Allah'a yöneldiklerini, dile getiriyor; yani şirki masum göstermeye çalışıyorlar (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Bu ayetler, uyarılara kulak tıkayan, yanlışta direnen, akıl ve bilinçten uzak kimselerin iyi niyetli olup olmayacaklarına bakılmayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

19. Ayetin hükmü de lafzı gibi geneldir; neyi yaratacağına neyi seçeceğine Allah karar verir. Müşriklerin ilahlarıyla ilgili kanaatleri eleştirilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Fakat müşrik Mekke önderlerinin Hz. Muhammed yerine kendi istedikleri bir kodamanın peygamber olması gerektiğini söylemeleri üzerine indiği ve onlara cevap verdiği de anlaşılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

اِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى
عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ
لَتَنُٓوأُ بِالْعُصْبَةِ اُو۬لِي الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ
لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِح۪ينَ ﴿٧٦﴾
وَابْتَغِ ف۪يمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا
تَنْسَ نَص۪يبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَٓا
اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي
الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٧٧﴾
قَالَ اِنَّمَٓا اُو۫ت۪يتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْد۪ي اَوَلَمْ
يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِه۪ مِنَ
الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعًاۜ
وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾
فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِه۪ ف۪ي ز۪ينَتِه۪ۜ قَالَ الَّذ۪ينَ
يُر۪يدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَٓا
اُو۫تِيَ قَارُونُۙ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظ۪يمٍ ﴿٧٩﴾

76, 77. Karun, Musa'nın kavmine mensuptu, ama onlara kötülük yapıyordu. Kendisine öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: "Şımarma! Allah, şımaranları sevmez. Allah'ın sana verdiği nimetleri kullanırken ahiret yurdunu gözet. Dünyadan nasiplenmeyi unutma. Allah sana nasıl ihsan ettiyse sen de ihsan et. Ülkede bozgunculuğa taraf olma. Allah bozguncuları sevmez!" 78. Karun, "Bunun bana verilmesi bendeki bilgiden dolayıdır!"[20] dedi. Daha önceki nesiller arasında kendisinden daha güçlü ve daha kalabalık nice toplulukları helak ettiğimizi bilmiyor muydu? O suçlulara günahları sorulmaz (anlatılır). 79. Karun, bütün ihtişamıyla kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatına tamah edenler, "Keşke Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Çok bahtiyar bir adam!" dediler. 80. Kendilerine ilim verilen kimselerse, "Yazıklar olsun size!

وَقَالَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ
خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًاۚ وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا
الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِه۪ وَبِدَارِهِ
الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِر۪ينَ ﴿٨١﴾
وَاَصْبَحَ الَّذ۪ينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ
يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ وَيَقْدِرُۚ لَوْلَٓا اَنْ مَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَاۜ وَيْكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

İman eden ve salih amel işleyenlere Allah'ın vereceği karşılık daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur!" dediler. **81.** Biz Karun'u da evini barkını da yere gömdük. Allah'tan başka kendisine yardım edecek bir topluluğu olmadığı gibi, kendini kurtaracak durumda da değildi. **82.** Dün onun yerinde olmak isteyenler, "Vay canına! Demek ki Allah, kullarından dilediğine rızkı bol bol veriyor, dilediğine kısıyor! Eğer Allah bize lütufta bulunmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay canına! Demek ki kâfirler iflah olmuyormuş!" demeye başladılar.

20. Bu cümleyi İbn Zeyd "...benim bildiklerimin onaylanmasıdır." şeklinde değerlendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 39/Zümer 49). 79 ve 80. ayetlerle birlikte değerlendirilirse Firavun sahip olduğu güç ve ihtişamın kendi bildiği ve inandığı dinin onayı ve dolayısıyla Hz. Musa ve Harun'a gelen vahiyden daha doğru olduğunun delili olarak değerlendiriyor. İman edenlerse Firavun'un gücüne hayranlık duyanlara ilahî ilmin (vahyin) üstünlüğünü hatırlatıyor.

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذ۪ينَ لَا
يُر۪يدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًاۜ
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَٓاءَ
بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَمَنْ جَٓاءَ
بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذ۪ينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ
اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ اِنَّ الَّذ۪ي

83. İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde kibirlenmeyen ve bozgunculuk peşinde olmayanlara ait kıldık. Sonuç, sorumlu davranıp kötülükten sakınanlarındır. **84.** Kim bir iyilikle gelirse kendisine ondan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse, kötülüğü yapanlara sadece yaptıklarının karşılığı vardır. **85.** Kur'an'ı (okuma, anlama ve uygulamayı) sana farz kılan Allah, seni o vaad edilen

فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ
قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ
ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا
اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ
رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَه۪يرًا لِلْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾
وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ
اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ
اِلٰهًا اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ
اِلَّا وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

sonuca (hedefe) ulaştıracaktır.[21] De ki: "Kimin hidayetle geldiğini, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilen Rabbimdir." **86.** Bu kitabın sana geleceğini sen de ummuyordun. Bunun gelmesi, ancak Rabbinin rahmeti gereğidir. Sakın, kâfirlere destek olma! **87.** Allah'ın ayetleri sana indirildikten sonra seni o ayetlerden saptırmasınlar. Allah'a dua et, sakın müşriklerden olma.[22] **88.** Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarma! O'ndan başka ilah yoktur. O'nun zatının dışında her şey helak olmaya mahkûmdur. Hükmetme yetkisi bütünüyle O'na aittir ve O'na döndürüleceksiniz.

21. Kur'an'ı okumamız, anlamamız, hayatımıza uygulamamız ve tebliğ etmemiz farz kılınmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). "Kur'an'ı okumak sünnet, dinlemek farz." şeklindeki yaygın kanaat bu ayete aykırı görünmektedir. Bu emri yerine getirenlere başarı ve iki cihanın mutluluğu vaad edilmektedir. Ayetin, Hz. Peygamber'in hicreti esnasında indiğini ve Mekke'ye döndürüleceğinin vaad edildiğini söyleyenler olsa da (Buharî, Tefsir 28/235) bu görüş hem nüzûl sıralamalarına aykırıdır, hem de ayetin içeriğini sınırlandırmaktadır. Oysa ayet, Hz. Peygamber'in (s) daha geniş anlamda hedeflere ulaştırılacağını vaad etmektedir. Buna Mekke'nin fethi gibi bütün dünyevî zaferler ve kıyametteki mutlu son da dâhildir.

22. 85. ayete atfen o ayetleri okumak, uygulamak ve tebliğ etmekten alıkoymasınlar, demektir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Mekke'nin son dönemleri, Müslümanların tevhid dininden vazgeçip şirki kabullenmesi yönünde müşriklerin baskı ve işkenceleri had safhaya ulaşmış durumdadır. Bu baskı ve şiddet, Hz. Peygamber'i ve beraberindeki inananları bunaltmaktadır. Bu dönemde Yüce Allah, peygamberini ve inanan kullarını kısa süreli hesaplar peşinde koşmamaları, müşriklere uymamaları, uzun vadeli düşünmeleri ve Allah'ın vaadine güvenmeleri konusunda sürekli uyarmakta ve yüreklerini sağlamlaştırmaktadır. Söz konusu uyarılar bundan sonraki surelerde hep tekrarlanmaktadır. Özellikle bundan sonra inen 17/İsra 1-10. ayetlere bakılabilir.

﴿١٧﴾ سُورَةُ الْإِسْرَاءِ

50/17 İSRÂ SURESİ

Adını 1. ayetinde değinilen İsrâ olayından alan sure 111 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kasas suresinden, tertip sırasında Nahl suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf-En'am arasında inen surelerdendir. Ebu Talib'in ölümünden sonra indiği sanılmaktadır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konuların yanı sıra Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilir, zalimler tehdit edilir. Çünkü baskı, işkence ve ambargo müminlerin üzerine bir kâbus gibi çökmüştür. Müşrikler artık Hz. Peygamber ve arkadaşlarını Mekke'den çıkarmayı konuşmaktadırlar. Hz. Muhammed ve arkadaşları bu bunaltıcı ortamdan kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. Bu bakımdan İsrâ/Miraç olayı, müminler için canlı bir ümit ışığı olmuştur. Bu ortamda Allah, müminleri geleceğe hazırlamakta, İsrailoğulları örneğinde olduğu gibi toplumların yükseliş ve çöküntü süreçleri anlatılarak kurulması hedeflenen İslam toplumunun zihniyet dünyası ve ahlak felsefesi geliştirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلًا مِنَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا
الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ
هُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١﴾ وَاٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ
اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُون۪ي وَك۪يلًاۜ ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren[1] Allah ne kadar da yücedir.[2] Ona bazı ayetlerimizi göstermek için çevresini bereketli kıldığımız yere götürdük. Allah, her şeyi işitir ve görür. 2, 3. Nitekim biz, Musa'ya da kitap vermiş ve onu İsrailoğullarına rehber yaparak, "Benden başka vekil edinmeyin! Ey Nuh ile birlikte

مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا
٣ وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ فِي
الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ
وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبٖيرًا ٤ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ
اُو۫لٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۫لٖي بَأْسٍ
شَدٖيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا
مَفْعُولًا ٥ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ
وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنٖينَ وَجَعَلْنَاكُمْ
اَكْثَرَ نَفٖيرًا ٦ اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ
لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ
الْاٰخِرَةِ لِيَسُٓؤُ۫ا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا
الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا
عَلَوْا تَتْبٖيرًا ٧ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ
وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرٖينَ
حَصٖيرًا ٨ اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدٖي لِلَّتٖي
هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنٖينَ الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ
الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبٖيرًا ٩ وَاَنَّ
الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ
عَذَابًا اَلٖيمًا ١٠

gemide taşıdıklarımızın nesilleri! Nuh, çok şükreden bir kuldu." demiştik. 4. Biz, kitapta[3] İsrailoğullarına şu hükmümüzü de bildirmiştik: "Siz, ülkede iki defa fesat çıkaracaksınız, ardından büyük bir yükselme dönemi yaşayacaksınız."[4] 5. Sergileyeceğiniz birinci fesada karşılık ihtar edilen ceza geldiğinde çok güçlü kullarımızı gönderdik. Ülkenin her yanını işgal ettiler ve o vaad gerçekleşti![5] 6. Daha sonra sizi onlara karşı yeniden üstün kıldık. Mallarınızı ve evlatlarınızı çoğalttık. Ordunuzun sayısını artırdık.[6] 7. İyilik yaptığınızda kendinize iyilik yaptınız, kötülük yaptığınızda kendinize kötülük yaptınız. İhtar ettiğimiz son fesadınızın cezası gelince, onurunuzu çiğneyip yüzünüzü kara etsinler ve ilkinde olduğu gibi yine mescide (Kudüs'e) girip her şeyi yerle bir etsinler diye hükmettik.[7] 8. Ondan sonra Rabbiniz, belki size yine merhamet eder. Fakat eğer siz vaadinizden dönmüşseniz bilin ki biz de dönmüşüzdür.[8] Ayrıca biz, cehennemi kâfirler için zindan eyledik. 9, 10. Gerçekten bu Kur'an en doğru yola iletir. Salih amel işleyen müminleri büyük bir mükâfatın beklediğini, ahirete inanmayanlara da çetin bir azab hazırladığımızı müjdeler!

1. "İsrâ", gece yolculuğu demektir. Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü anlatılmaktadır. Ayette geçen Mescid-i Haram'ın Kâbe olduğu bilinmekte, ancak Mescid-i Aksa'nın neresi olduğu tartışmalıdır. Mescid-i Aksa'yı coğrafî zeminde değerlendirenler iki farklı mekândan söz etmektedirler. Birincisi Beytü'l-Makdis (Kudüs), diğeri de Mekke dışında, Cirane vadisinin uzak tarafında yer aldığı söylenen hayali bir mesciddir. Fakat rivayetlerde ve ilk dönem eserlerinde Kudüs'e Beytü'l-Makdis dendiği, muhayyel bir İlya Mescidi'nden söz edildiği, Mescid-i Aksa isimlendirmesinin çok sonra ortaya çıktığı ve meşhur olduğu bilinmektedir. (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 169-188). Tartışmalar olayın rüyada mı, yoksa fiilî boyutta mı yaşandığı, buradan hareketle de ruhî mi, yoksa bedenî bir boyutta mı gerçekleştiği noktasına vardırılmış ve miracın içeriği tartışmaya dâhil edilmiştir. Mescid-i Aksa'nın Beytü'l-Makdis (Kudüs) olduğunu söyleyen bazı âlimlerin orada bir mescidin bulunmadığını dile getirmesi (Beydavî, *Envaru't-Tenzil;* Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*), bazılarının ise orada bir İlya Mescidi'nin bulunduğunu ve göğe yakın olduğunu söylemeleri bu görüşü kuşkulu hale getirmektedir (Firuzabadî, *Tenvir*). Çünkü İlya, Tevrat'ın son bölümlerinde adı geçen ve gelmesi beklenen hayalî mesihtir (Malaki, 4/5). Süleyman mabedinin kalıntılarını onun adıyla anmak başlıbaşına bir problemdir. Ayrıca ayet açıkça Mescid-i Aksa'ya götürülmekten bahsettiği halde Hz. Peygamber'in Kudüs'deki Beytü'l-Makdis'e girip girmediğinin tartışılması ve mescide hiç girmeden göğe çıktığından bahsedilmesi de bu kuşkuyu artırmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bütün bunlar, Hz. Ömer tarafından yaptırılan mescide sonradan Mescid-i Aksa dendiğini ve Beytü'l-Makdis tabiri yerine kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla Emevî sultanı Abdulmelik tarafından yaptırılan ve Kâbe'ye alternatif olarak hac merkezine dönüştürülmek istenen mescidin de bunda etkili olduğunu dile getiren İslam tarihçilerini haklı çıkarmaktadır (İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005, II. 474, VI. 35, 36; İbn Teymiyye, *Sırat-ı Müstakim*, II. 337; Azimli, s. 171-182). Bu durumu eleştiren ve Mescid-i Aksa'nın Beytü'l-Makdis olmadığını, Cirane'deki uzak mescid olduğunu savunan yaklaşımlar da tutarlı görünmemektedir. Çünkü bu görüş sadece megazi kitaplarında yer almaktadır. Bu tür eserler ise geç dönemde yazılmış yüceltme temelli abartılmış malzemelerle doludur ve ilmî değerden yoksundur (Azimli, s. 28, 171-182). Üstelik Kudüs yorumundan daha tutarsız görünmektedir. Çünkü böyle bir yolculuğu müşrikler niçin tartışsın, kalkıp kendileri de giderler. Olayı sağlıklı ve tutarlı bir zemine oturtamayan coğrafi tartışmalar, miracın ruhen veya bedenen gerçekleştiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Hz. Aişe ve bazı sahabelerden gelen rivayetlerde ve ilk dönem eserlerinde, İsra 60. ayetten hareketle miracın rüyada gerçekleştiği yer almaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Buharî, Menakıbü'l-Ensar, Bab 43; Azimli, s. 171-182). Hamidullah vb. bazı çağdaş siyerciler de bu düşünceyi devam ettirmektedirler (Azimli, s. 187). Birçok tefsircinin baştan beri olayın uyku ile uyanıklık arası bir halde gerçekleştiğine vurgu yapması ve sadık rüya ile alenen görme arasında fark olmadığını söylemesi de bu görüşü destekle-

mektedir. Ancak biraz da tartışmanın gereksizliğini ortaya koymaktadır (Beydavî, *Envaru't-Tenzil*). Çünkü bu yaklaşım, böyle bir rüya görmek için peygamber olmanın gerekmediği ve müşriklerin buna itirazının anlamlı olmayacağı yönündeki eleştirileri cevapsız bırakmaktadır. Fakat tartışmalar bundan ibaret değildir; olayı melekler âleminde yaşanan bir açılım ve keşif olarak yorumlayan bir yaklaşım da söz konusudur. Örneğin bazı tefsirlerde Hz. İbrahim'in melekût âlemini müşahede ve keşfetmesine atıf yapılmış (6/En'am 75), fakat bunun üzerinde fazla durulmamıştır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). 60. ayete dayandırılan rüya yorumunun Miraç olarak değerlendirilmesi bu görüşü desteklemektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Dolayısıyla ayetin İsrâdan söz edip miraçtan hiç söz etmemesine rağmen miraç edebiyatının ve buna dair rivayetlerin yaygınlığı, İsrâ ile Miracın aynı şey olduğuna işaret etmektedir. Aksi halde "İsrâ Kudüs'e yolculuksa Miraç ayetin neresinde?" sorusu cevapsız kaldığı gibi, eğer "İsrâ ayeti Miracı anlatıyorsa Kudüs ayetin neresinde?" sorusu cevapsız kalmaktadır. Kudüs'te Süleyman mabedine ait bir duvar kalıntısının veya Tâif seferinden yıllar sonra oluştuğu düşünülen Cirane'deki uzak mescidin, çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksa ünvanına kavuşturulması ve Hz. İbrahim'in inşa ettiği Mescid-i Haram'dan daha mübarek yerlermiş gibi değerlendirilmesi, Kudüs yorumunu ayrıca anlamsız kılmaktadır. Kaldı ki bu da Kudüs'deki İlya Mescidi kadar hayalî bir özellik arz etmektedir. "Çevresini bereketli/mübarek kıldığımız" ifadesinin arazinin verimliliğine ve bitki örtüsüne indirgenmesi de, Hz. Peygamber'e gösterilmek istenen ayetleri meyve, sebze konumuna indirgemektedir. Bu tür parçacı yaklaşımların gözden kaçırdığı temel noktalardan biri de bu konuyla ayetteki Sübhan ismi arasında ilişki kurulmamasıdır. Örneğin, Taberî, Maverdî ve Razî gibi çoğu tefsirci, Allah'ın olaylara müdahil olması anlamına gelen Sübhan isminin ve dolayısıyla tesbih kelimesinin (59/Haşr 1, 2) namaz anlamına da geldiğini zikretmelerine rağmen miraçla ilgisini kuramamışlardır. Üstelik ayet Mescid-i Haram'a vurgu yapmasına ve orada namaz kılarken bu açılımın gerçekleştiğine işaret etmesine rağmen, uyku ve rüya yorumuna işlerlik kazandırmak için olay Ümmühani'nin evine taşınmıştır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Ayrıca bütün miraçların sahibi Allah'tan söz ederek başlayan ve orta yerinde namazı anlatan sure de hiç dikkate alınmamıştır (70/Mearic 1-4, 22-35). Oysa olayın Mescid-i Haram'ın bitişiğindeki Hicr'de namaz kılarken gerçekleştiğini dile getiren rivayet, namazın miraç olduğunu söyleyen görüşü desteklemektedir (Buharî, Menakıbü'l-Ensar, 41). Bu durum, Hz. Peygamber'in kendisini mele-i âlâ'da görmesi, melekût âleminde namaz kılması şeklinde bir açılımdan söz edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla namaz kılmanın miraç boyutundan söz edilmiş olmaktadır. Fakat olayı bir taraftan coğrafyaya hapseden, diğer taraftan Nil'i, Fırat'ı Kudüs'deki İlya Mescidi'ni göğe çıkaran, namazın kaç vakit olduğunu Hz. Musa'ya tartıştırıp (hâşâ) Allah ile pazarlığa vardıran tutarsız iddialar, makul yorum arayışlarının önünü tıkamıştır (Buharî, Menakıbü'l-Ensar, 42; Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Mesnetsiz hikâyelere dayanarak Kudüs'e asansör kurmaya çalışan bilimsel tefsir yanlıları (Hamdi Yazır, *Hak Dini*), Hz. Peygamber'in Allah'ı gördüğüne ve diğer peygamberlere namaz

kıldırdığına dair rivayetlerin hiçbirinin hadis niteliği taşımadığı gerçeğiyle yüzleşme gereği duymamışlardır (İzmirli, *Siyer-i Celile*, s. 133; Erul, *Siret tetkikleri*, s. 69).

2. "Sübhan" kelimesi, Allah'ın sıfat isimlerinden biridir. Allah'ın yüceliğini, zatına yakışmayacak eksiklik ve kusurlardan uzak olduğunu (tenzihi) ifade eder. Dolayısıyla Sübhan ismi, Allah'ın her an her şeyi görüp gözettiği, her şeye muktedir ve müdahil olduğu ve hiçbir aracı ve yardıma ihtiyacının olmadığı anlamına gelmektedir (59/Haşr 1, 2). Allah'ı bu isimle anmak bir dua ve zikirdir. Aynı kelimenin türevi olan tesbih, tek başına namaz anlamında kullanılan kelimelerden biridir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Bu nedenle namaz pür tesbih eylemidir; Allah'ı yüceltirken ruhî yücelme halidir (50/Kâf 39, 40; 38/Sâd 69 ve 110/Nasr 3). Dolayısıyla bu sure, bir önceki sure gibi baştan sona müşriklerin baskılarından bunalmış olan Hz. Peygamber ve arkadaşlarının sübhan olan Allah'a güvenmeleri, ümitlendirilmeleri, müşriklere boyun eğmemeleri konusunda casaretlendirilmeleri için indirilmiştir (22, 23, 39-44. 109-111. ayetler; ayrıca 28/Kasas 85-88; 10/Yunus 18).

3. Zemahşerî ve Taberî'ye göre burada zikredilen kitap, İsrailoğullarına vahyedilen Tevrat'tır (*Keşşaf; Camiu'l-Beyan*). Fakat İbn Atıye, Levh-i Mahfuz'daki ana kitabın kastedildiğini dile getirmektedir (*el-Muharrer)*. Mevdudî ise bütün kitapların kastedildiğini savunmaktadır. Ancak kitaptaki uyarıdan bahseden bu ayetin açıklamasında Tevrat ve İncil'den ayrıntılı bilgiler vermektedir ki onları bir sonraki dipnotta özetliyoruz (*Tefhim*).

4. Aslında İsrailoğullarının fesadı, "İsrail" diye anılan Yakup döneminde başlar, Yusuf ve Musa dönemlerinde devam eder. Fakat Mevdudî'nin Tevrat ve İncil'den yaptığı özetlemelere bakılırsa bunlar hafif kalır. Hz. Davud (Mazmurlar), İşaya, Yeremya, Hezekiel ve İsa (Matta, Luka) peygamberler, İsrailoğullarını ciddi şekilde eleştirmiş ve uyarmışlardır (Mevdudî, *Tefhim*).

5. Mevdudîye göre 5. ayette kastedilen işgal, Asurlular ve Babillilerce gerçekleştirilen birinci işgaldir. Bir önceki ayette işaret edilen uyarılar fayda etmedi. Filistin'de yaşayan diğer kavimlerin olumsuz inanç ve ahlaksızlıklarından aşırı derecede etkilenmeye devam ettiler. Boğa heykelleriyle temsil edilen "Ayl"a ve onun eşi kabul edilen "Aşera"ya ve bunlardan türediği düşünülen yetmiş kadar ilaha ki bunlar arasında göklerin ve yerin ilahı sayılan, yağmur ve bereket tanrısı kabul edilen Baal ile karısı da vardı. Baal'in karısına kuzeyde Anathoth, Filistin'de ise Ashtaroth deniyordu (Mezopotamyalıların İshtar dedikleri tanrı ismini hatırlatmaktadır). Tevrat'ın da bu dönemde kaybolduğu ve ahlaksızlığın sınır tanımadığı, öyle ki mabedlerin fuhuş evlerine dönüştüğü dile getirilmektedir. Samuel'in tayin ettiği Talut ile Davut ve Süleyman peygamberlerin hükümranlığı döneminde toparlandılarsa da Hz. Süleyman'ın vefatından sonra tekrar saptılar. Sonuçta kuzey (İsrail) ve güney (Yahuda) krallığı olarak ikiye bölündüler. Kuzey krallığı Asurlular tarafından işgal edildi ve bir kısmı sürgün edildi, bir kısmı Yahuda'ya sığındı (Tevrat'ta Asur yerine Medler'in adı geçer). Güney krallığı ise Babil Kralı Nabukadnazar tarafından işgal edildi (MÖ 598).

On yıl sonra çıkan bir isyan sebebiyle Yahudalılar ülkelerine sığınmış olan İsraillilerle birlikte Babil'e sürgün edildiler; Babil'i yıkan Pers kıralı Hüsrev tarafından memleketlerine dönme izni verilinceye kadar (70 yıl) sürgünde yaşadılar (MÖ 528). Bu süreçte İsrailoğulları Yahudileştiler ve Yahudilik ortak adları oldu (Mevdudî, *Tefhim*).

6. Babil sürgününden döndükten sonraki toparlanma dönemine işaret edilmektedir. İsrailoğulları Babil'den Zerubbabel, Ezra ve Nehemya'nın idaresinde kafileler halinde döndüler. Yeşu, Zekeriya ve Haggay peygamberler gözetiminde Kudüs'ün ve Süleyman Mabedi'nin inşasını gerçekleştirdiler. Güneyle kuzey arasında sağlıklı bir barış sağlanamadı. Pers'in çöküşü, İskender'in fetihleri ve Yunanlıların yükselişiyle Roma hâkimiyeti başladı ve Yahudilere dinî özgürlük tanınmadı. Yahudi yönetimi Roma valileriyle işbirliği yaparken sıradan Yahudi halkı, Mekkabîlerle birlik olup bağımsız bir devlet kurdular. (Mevdudi, *Tefhim*).

7. Mekkabîler döneminin mutluluğu uzun sürmedi, dünyevileşme baş gösterdi ve aralarında çıkan ayrılıklar yüzünden Roma generalini Filistin'e davet edip onun emrine girdiler. Romalılar yerel bir yönetimi tercih ettiler ve yönetim Kral Herod'un eline geçti. MÖ 40-4 arası dönemde Yahudiler yozlaştılar. Herod'un ölümüyle devlet üç oğlu arasında paylaşıldı. Fakat Roma Kralı Sezar Augustus güneydeki yönetime el koyarak Romalı vali Plateus'ı atadı (MS 6) ve bu durum MS 41'e kadar devam etti. Hz. İsa'nın uyarıları bu döneme denk gelmektedir. Ancak İsrailoğulları onu dinlemediler ve valinin cezalandırması için baskı yaptılar. Hz. İsa'nın başına gelenler bilinmektedir. Herod'un ikinci oğlu Antipas, Kuzey Filistin'in yöneticisiydi. Bir dansözün ricasıyla Hz. Yahya'nın başını kestiren bu kraldır. Herod''un üçüncü oğlu Philip Doğu Filistin'de hâkimdi ve Yunan kültüründen en fazla etkilenen oydu. Dolayısıyla olumlu bir etkisi olamazdı. Romalılar Filistin'e Herod'un torunu Agripa'yı atadılar. Hz. İsa'nın bağlılarına zulmeden kral bu zalimdi. Fakat Yahudi yönetimi Roma'yı kendi peygamberlerine tercih ediyordu. Hatta bir hırsızı bile! Roma valisi, Fısıh bayramı nedeniyle mahkûmlardan birini affedeceğini söyleyerek tercihi Yahudi yönetimine bıraktı. Hepsi de hırsızlıktan idama mahkûm edilen Barabbas'ın affını İsa'ya tercih ettiler. Hz. İsa'nın onlara yöneltiği eleştiriler, dört İncil'den de okunabilir. Romalılarla araları açılan Yahudilerin isyanı sonunda Roma katliamı ve sürgünü gerçekleşti (MS 70). Bu tarihten sonra uzun asırlar boyu Yahudiler Kudüs'e giremedi. 7. ayetin işaret ettiği ikinci ceza budur (Mevdudî, *Tefhim*).

8. Dördüncü ayetten hareketle değerlendirilirse sekizinci ayette dile getirilen uyarılar, hem İsrailoğullarına yapılan tarihî uyarıyı hatırlatmakta hem de Kur'an'ın muhatabı olan Mekkeli müşrikleri uyarmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Allah'ın ahdine bağlı kalmaları halinde Allah'ın tekrar merhamet edebileceği, vaadlerinden dönmeleri durumunda onları yine düşmanlarının eline vereceği ihtarı yapılmaktadır. Bu durum, bütün toplumlarda olduğu gibi, ilahî yasanın İsrailoğulları üzerinde ebediyen süreceğini, itaat karşılığında yükselişin, fesat karşılığında çöküntünün ilahî bir yasa olduğunu ortaya koymaktadır.

وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ
الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ
مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا
عَدَدَ السِّنٖينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ
فَصَّلْنَاهُ تَفْصٖيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ
طَٓائِرَهُ فٖي عُنُقِهٖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَأْ كِتَابَكَ
كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسٖيبًا ﴿١٤﴾
مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖي لِنَفْسِهٖ وَمَنْ
ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبٖينَ حَتّٰى نَبْعَثَ
رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً
اَمَرْنَا مُتْرَفٖيهَا فَفَسَقُوا فٖيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا
الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمٖيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا
مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ
بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبٖيرًا بَصٖيرًا ﴿١٧﴾ مَنْ كَانَ
يُرٖيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فٖيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ
نُرٖيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا

11. İnsan, hayır için dua eder gibi şer için dua eder.[9] Gerçekten insan çok acelecidir! 12. Biz gece ve gündüzü iki ayet (mucize) yaptık. Rabbinizin lütfundan rızkınızı arayasınız, yılların sayısını ve hesabı[10] bilesiniz diye gecenin ayetini (Ay'ı) söndürüp, gündüzün ayetini (Güneş'i) aydınlatıcı kıldık. Böylece her şeyi ayan beyan açıkladık. 13, 14. Her insanın hareket ve tavırlarının sorumluluğunu boynuna takarız.[11] Kıyamet günü ona ait bir de kitap çıkarır ve açık olarak önüne koyarız. "Oku kitabını! Bugün hesabını kendin görecek durumdasın." deriz. 15. Kim yola gelmişse kendi lehine gelmiş, kim de yoldan sapmışsa kendi aleyhine sapmış olur. Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez. Biz elçi göndermedikçe azap edecek değiliz. 16. Biz bir memleketi helak etmek istediğimiz zaman önce oranın varlık içinde şımarmış olanlarına emrimizi iletmişizdir.[12] Fakat onlar orada bozgunculuk yapmışlar ve sonuçta ihtar edildikleri azap gerçekleşmiş ve oranın altını üstüne getirmişizdir. 17. Biz Nuh'tan sonra böylesi nice nesilleri helak ettik. Kullarının günahından haberdar olma ve görme konusunda Rabbin yeterlidir. 18. Kim sadece dünya menfaatini isterse orada kendisine peşin olarak veririz. Dile-

مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى
لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ
سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ
وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ
رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا
بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ
دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

diğimiz kimseye, istediğimiz kadar artırırız! Sonra kazandıklarını kendisine cehennem kılarız da hor ve hakir olarak oraya atılır.[13] 19. Kim de ahireti ister ve olanca gayretiyle o yolda çalışırsa bütün çabalarının karşılığı kendisine ödenir. 20. Dünyayı isteyenlere de, ahireti isteyenlere de, bu dünyada Rabbinin lütfunu vermeye devam ederiz.[14] Rabbinin lütfu asla kesilmez. 21. Baksana! Dünyalık bakımından nasıl da onların bazısını bazısından üstün kıldık. Oysa ahiretin dereceleri daha büyük ve daha üstündür.

9. "Eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ettiğiniz şey ne zaman?" diyorlar." (27/Neml 71) ayetinde olduğu gibi inkârcılar, Allah'ın azap vaadine ve Hz. Peygamber'in uyarılarına meydan okumaktadırlar. Ayette bu tür densizliklere cevap verilmektedir.

10. Buradaki hesap, takvim hesaplamalarıdır. Fakat bir önceki ayette kıyameti inkâr ederek hesabı acele isteyenlere zaman üzerinde kafa yormaları gerektiği konusunda bir gönderme yapıyor gibidir. Çünkü "aded" (sayı) kelimesi "sinîn" (seneler) kelimesine izafe edilerek kullanıldığı hâlde "hesap" kelimesi izafe edilmeden tek başına marife olarak ifade edilmiştir. Yani kelime hem yılların hesabını hem de kıyametteki hesabı aynı anda dile getiriyor gibidir.

11. İnsanın yaptığı ameller, tasma yapılıp boynuna takılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*). Çünkü "taira" kelimesi, hem tavır ve hareket, hem de tasma, halka ve kasnak demektir. 18. ayete bakılabilir. Deyimsel bir ifade olarak "Ensesine yükleriz." şeklinde değerlendirmek de mümkün olabilir.

12. "Emernâ" kelimesine "emir (yönetici) yaparız" anlamı vermek de mümkündür. O zaman cümle, oranın varlık içinde şımaranlarının toplumsal yasa gereği yönetimi ele geçirecekleri ve toplumu ifsat edecekleri ve böylece hep birlikte helâki hak edecekleri şeklinde bir anlam kazanır. Çoğunluk, "Allah onlara emrini bildirir, onlar buna rağmen azgınlık eder ve azabı hak ederler." şeklindeki görüşü tercih etmiştir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atiye, *el-Muharrer;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Sealibî, *el-Cevahir*).

13. Ayetin geçtiği bağlamdan, dünyayı isteyenlerin ahireti reddeden kâfirler olduğu anlaşılmaktadır. 13. ayete göre yaptıkları boynuna tasma olarak geçerken, bu ayete göre dünyacılara verilen dünyalık, cehenneme odun olmaktadır (111/Mesed 4).

Dünyayı isteyip ahireti unutanlara verilen dünyalık artırılarak cehennemdeki hayatları sürekli kılınmakta, devamındaki ayetlerde ise dünyada ahireti gözeterek yaşayanlara hidayetleri artırılarak cennetteki hayatları sürekli kılınmaktadır. İnsan, cennetini de cehennemini de kendisi hazırlamaktadır.

14. İbn Atıye, *el-Muharrer.*

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا
مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا
اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ
الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا
اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا
﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ
الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي
صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ
اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ
غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ
وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا
﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُٓوا اِخْوَانَ
الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا
﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَٓاءَ رَحْمَةٍ مِنْ
رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾
وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا

22. Allah ile birlikte başka ilah edinme! Aksi takdirde kınanır ve çaresiz kalırsın.[15] 23. Rabbin kendisinden başkasına kulluk etmemenizi, anne ve babanıza iyi davranmanızı emretti. Anne ve babandan birisi veya her ikisi ihtiyarlık dönemlerinde senin yanında olurlarsa onlara "öf" bile deme, onları azarlama! Bilakis onlarla konuşurken saygılı ol. 24. Onlara şefkat ve merhamet kanatlarını ger ve "Ey Rabbim! Onlar beni küçükken nasıl yetiştirdilerse sen de onlara öyle şefkat göster!" de. 25. Rabbiniz, sizin durumunuzu çok iyi bilmektedir. Eğer kendinizi düzeltirseniz, O, tevbe edenleri bağışlar. 26. Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver; fakat saçıp savurma. 27. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların yandaşlarıdır.[16] Şeytansa Rabbine karşı nankörlük etmektedir. 28. Şayet Rabbinin rahmetinden rızık ararken onlara yardım edemez duruma düşersen yumuşak söz söyle.[17] 29. Eli sıkı olma; fakat eli açık davranacağım diye bütünüyle de saçıp savurma. Sonunda kınanır ve çaresiz kalırsın. 30. Rabbin, dilediği

تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا
٢٩ اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ
وَيَقْدِرُ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ٣٠

kimseye rızkı bol bol da verir, daraltır da. Çünkü O, kullarından haberdardır, her şeyi görmektedir.

15. Bu ayetle başlayan ve 39. ayete kadar devam eden iki paragraf, İslamî mücadelenin manifestosu niteliğindedir (Geniş bilgi için bkz. Mevdudî *Tefhim*). Müminler işkence altında şirke zorlanmaktadır. Ahlakî yozlaşma hat safhadadır. Kasas suresinin son ayetlerinde de vurgulandığı gibi müşriklerin baskıları Hz. Peygamber'i ve beraberindeki inananları bunaltmaktadır. Zorbalığın ve hukuksuzluğun egemen olduğu böylesi kritik bir dönemde Allah, inanç ve ahlâka dair öğütlerden oluşan özet bir program sunmaktadır. Yakında özgürlüğüne ve bağımsız devletine kavuşacak, hak ve hukuka dayalı adil bir sistem kuracak olan müminlerin ihtiyaç duyacakları değerler sisteminin itikadî ve ahlakî alt yapısı oluşturulmaktadır. Bu nedenle program, tevhidî dünya görüşüyle başlayıp yine aynı vurguyla sona ermektedir. Müminlerin geçici dünya için imtihanı kaybetmemeleri, direnmeleri ve Allah'a güvenmeleri öğütlenmektedir.

16. Genelde kardeşlik anlamında kullanılan "ehû-ıhve" kelimesi, taraftarlık ve benzerlik anlamlarını da içermektedir. Bu ayetlerde İslamî ekonomik sistemin Allah'a bağlı, çevreye saygılı ve mütevazı özel mülkiyet, merhamete dayalı sosyal paylaşım ve israfsız tüketim prensipleri ortaya konarak sömürüye dayalı (şeytanî) düzenin farkı açıklanmaktadır. Bu prensipleri ihlal edenin sömürüye dayalı (şeytanî) düzenin parçası haline geleceği vurgulanmaktadır. Cahiliye döneminde soya dayalı asalet gösterisi uğruna riyakârca bir cömertlik vardı (2/Bakara 264). Kur'an, soya dayalı asalet yerine takvaya dayalı bir asalet anlayışı, riyakârca cömertlik yerine Allah yolunda infak esasına dayalı dengeli bir cömertlik anlayışı ikame etti (Izutsu, age. s. 78-81).

17. "Yumuşak söz söylemek sadakadır." hadisinin Kur'anî temelini görüyoruz (Buharî, Cihad, 72, Edeb 34; Müslim, Zekât, 56; Ahmet b. Hanbel, 2/312, 316, 350, 374).

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ
نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا
٣١ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً
وَسَٓاءَ سَبِيلًا ٣٢ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي

31. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırıyoruz. Onların öldürülmesi, çok büyük bir günahtır. 32. Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, yüz kızartıcı bir suç ve kötü bir yoldur.[18] 33. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin. Kim

حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ
جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ
اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ
الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ
اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ
مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا
بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ
تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ
اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ
فِي الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ
وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذٰلِكَ
كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ
مِمَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا
تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِي جَهَنَّمَ
مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

haksız yere öldürülürse onun velisine hakkını alma yetkisi verdik. Fakat velisi de öldürme konusunda aşırı gitmesin. Çünkü (hakkını arama konusunda) kendisine yardım edilmiştir.[19] **34.** Rüşt çağına erişinceye kadar yetimlerin mallarına ancak iyilik yapmak için yaklaşabilirsiniz. Sözleşmelerinize sadık kalın. Çünkü söz vermek sorumluluk gerektirir. **35.** Bir şey ölçtüğünüz zaman özenle ölçün; doğru ölçü aletleriyle ölçün ve tartın. Böylesi daha hayırlı, sonuç olarak da daha güzeldir. **36.** Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın bir konuda iddiada bulunma. Çünkü göz, kulak ve kalp bütünüyle sorumludur.[20] **37.** Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Ne yeri yarabilirsin ne de boyun dağlara erişebilir. **38.** Bütün bu sayılanlar, Rabbin tarafından günah kabul edilen çirkin davranışlardır. **39.** Bu hükümler, sana Rabbinin vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilah edinme![21] Kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.[22]

18. Bir önceki ayette çocukları öldürme aymazlığının ekonomik kaygılarla işlendiğine dikkat çekildikten sonra zina suçunun dile getirilmesi; ahlâkî zaafların ve yüz kızartıcı suçların yaygınlaşmasında inanç, dünya görüşü ve ekonomik yozlaşmanın ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kötü yola düşenlerin ekmek parasını gerekçe göstermesi, aslında çürümenin ucuz bahanesi olmaktadır. "Namuslarını korumak isteyen cariyelerinizi, dünya hayatının menfaatine tamah ederek iffet-

sizliğe mecbur etmeyin!" ayeti, şeytanî sistemin çok önemli bir istismarına işaret etmektedir (24/Nur 33).

19. Öldürmede aşırı gitmeyi dört farklı şekilde açıklayanlar olmuştur: Katilden başkasının öldürülmemesi, müsle (ölüye işkence) yapılmaması, diyet aldıktan sonra katilin öldürülmemesi, bir maktule karşılık bir topluluğun öldürülmemesi, şeklinde yorumlayanlar olmuştur. (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Kanaatimizce sayılanların hepsi de aşırılıktır. Ancak burada verilen yetki öldürme veya misilleme yapma değil, mahkemede hak arama yetkisi olmalıdır. Kendisine yapılan yardım da hakkının alınması için verilen kamusal destek olabilir. Bu konuda geniş açıklama için bkz. 2/Bakara 178, 179. ayetler ve ilgili dipnot.

20. Kesin bilgi diye çevirdiğimiz ilim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35. Bu ayette yasaklanan suç, bilinmeyen bir şeyin araştırılması değil, kesin bilgiye dayanmaksızın zanla bir iddia ve ithamda bulunma ve töhmet altında bırakma fiilidir (Buharî, Tefsir 17). Çünkü zanla hareket edenler, gerçek ortaya çıkınca mağlup olur ve temsil ettikleri düşünce zarar görür

21. Bkz. 22. ayet.

22. Bu bölümde deklare edilen prensipler, kişisel öğüt gibi görünse de sadece fertleri ilgilendirmemektedir. Toplumsal boyutta da mesajlar içermektedir (Mevdudî, *Tefhim;* Seyyid Kutub, *Fi Zılâl*).

اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنٖينَ وَاتَّخَذَ مِنَ
الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًاۜ اِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظٖيمًا ۟
٤٠ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُواۜ
وَمَا يَزٖيدُهُمْ اِلَّا نُفُورًا ٤١ قُلْ لَوْ كَانَ
مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِي
الْعَرْشِ سَبٖيلًا ٤٢ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبٖيرًا ٤٣ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ
السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهِنَّۜ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ
اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ
تَسْبٖيحَهُمْۜ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيمًا غَفُورًا ٤٤ وَاِذَا

40. Demek Allah, oğulları size ayırdı da melekleri kendi kızları olarak seçti öyle mi? Siz gerçekten korkunç bir iddiada bulunuyorsunuz![23]
41. Andolsun biz bu Kur'an'da, onların öğüt almaları gereken şeyleri açıkladık. Ama bu, onların sadece nefretini artırdı. 42. De ki: "Eğer müşriklerin söylediği gibi Allah ile birlikte başka ilahlar olsaydı, onlar da Arş'ın (hükümranlık makamının) sahibi olan Allah'a ulaşmak için bir yol ararlardı." 43. O, öylesine yüce, öylesine büyüktür ki onların söylediklerinden çok uzaktır. 44. Yedi kat gök, yer ve içinde bulunan her şey O'nu tesbih eder. O'nu tesbih ederek hamd etmeyen hiçbir

قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذ۪ينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًاۙ ﴿٤٥﴾
وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَف۪ٓي
اٰذَانِهِمْ وَقْرًاۜ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ
وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ
اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِه۪ٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ
وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ
تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا
يَسْتَط۪يعُونَ سَب۪يلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا
عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَد۪يدًا
﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَد۪يدًاۙ ﴿٥٠﴾ اَوْ
خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ ف۪ي صُدُورِكُمْۚ فَسَيَقُولُونَ مَنْ
يُع۪يدُنَاۜ قُلِ الَّذ۪ي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۚ
فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُ۫سَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى
هُوَۜ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَر۪يبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ
يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَج۪يبُونَ بِحَمْدِه۪ وَتَظُنُّونَ اِنْ
لَبِثْتُمْ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٥٢﴾

şey yoktur;[24] fakat siz onların tesbihini anlamıyorsunuz. Allah son derece halîm (müsamahalı), son derece bağışlayıcıdır.[25] 45. Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanlar arasına görünmez perdeler çekeriz! 46. Kalplerinin üzerine anlamalarına engel örtüler koyar, kulaklarına ağırlık veririz![26] Sen ne zaman Kur'an'da Rabbinin tek olduğunu dile getirsen nefretle dönüp giderler. 47. Biz, o zalimlerin seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini de kendi aralarında tartışırken, "Siz, büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." dediklerini de çok iyi biliyoruz. 48. Baksana, senin için nasıl benzetmeler yaptılar da haktan saptılar. Bu yüzden asla doğru yolu bulamazlar. 49. "Biz kemik yığınına dönüşüp toprağa karıştığımız zaman yeni bir yaratılışla tekrar mı dirileceğiz?" diyorlar. 50, 51. De ki: "İster taş olun, ister demir! İsterse hayallerinizde büyüttüğünüz başka bir yaratık olun, diriltileceksiniz!" Diyecekler ki: "Bizi hayata kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan döndürecektir!" Sana alaylı alaylı kafa sallayıp "O ne zaman?" diyecekler. De ki: "Umarım ki çok yakındır! 52. O sizi çağırdığı gün hamd ederek çağrısına uyarsınız[27] ve dünyada çok kısa bir süre kaldığınızı anlarsınız."

23. Bu ayet, erkek çocuklarıyla övünüp kız çocuklarını hor gören ve diri diri toprağa gömen müşriklerin, melekleri Allah'ın kızları kabul etmelerindeki çelişkiye ve küstahlığa dikkat çekmektedir. Bu bağlamdaki ayetler, Mekkeli müşriklerin de tıpkı Yahudi ve Hıristiyanlar gibi taptıkları tanrıları Allah ile ilişkilendirdiklerine, melekleri O'nun kızı, cinleri de oğlu kabul ettiklerine işaret etmektedir (53/Necm 21).

24. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40. Yaratılmışların tesbihi, Allah'a bağlı ve O'na dönük bir hareket izlemektir. İnsanın bu gerçeği görmesi ve hissetmesi zordur. İnsanın tesbihi, Allah merkezli bu evrenin farkında olmak ve Allah'ın güç ve hikmetini düşünerek O'na kulluk etmektir. O'nun yakınlığını hissederek araya aracı koymamak ve tevhidi bir bilinç taşımaktır. Allah'ın eksiklik ve noksanlıktan uzak ve yüce olduğuna inanmaktır. Zikirse bu gerçeği hatırlamak ve düşünmektir.

25. "Halîm" Allah'ın sıfat isimlerinden biri olup kullarına yumuşak davranması, kusurlarından ve günahlarından dolayı hemen cezalandırmaması, mühlet ve fırsat vermesi anlamına gelir (Geniş bilgi için bkz. 35/Fatır 41).

26. Görülmez perde ve engel konması, onlardaki önyargı, kibir ve inadın birer sonucudur. Allah, hak etmeyenlere ceza vermekten ve zulmetmekten beridir. Kur'an'ın bu cümlelerdeki "...biz yapıyoruz." şeklindeki Allah merkezli ifade biçimi ise müşriklerin yanlışlarını Allah'a dayandırmalarıyla alay edildiği intibaını uyandırmaktadır.

27. Dünyada hamdetmeyenler, ister istemez hamdetmek zorunda kalacaklar.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ
الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ
لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُب۪ينًا ﴿٥٣﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ
بِكُمْۜ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْۜ
وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَك۪يلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ
اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَلَقَدْ
فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّ۪نَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا
دَاوُ۫دَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ
مِنْ دُونِه۪ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ

53. Kullarıma söyle: Sözün en güzelini söylesinler.[28] Şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır.
54. Rabbiniz sizi çok iyi bilmektedir. Dilerse size merhamet eder, dilerse azap eder. Biz seni onlara vekil olarak göndermedik.
55. Göklerde olanı da yerde olanı da Rabbin çok iyi bilir. Biz, peygamberlerin bazısını bazısından üstün kıldık;[29] Davut'a da Zebur'u verdik.
56. De ki: "Haydi, Allah'a ortak olduğunu iddia ettiğiniz ilahları çağırın! Başınıza gelecek sıkıntıyı ortadan kaldırmaya güçleri yetmediği gibi, başka bir tarafa da çeviremezler.
57. Dua ettikleri o ilahlar da Rablerine kim

وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَس۪يلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ
وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ اِنَّ
عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَاِنْ مِنْ
قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَد۪يدًا كَانَ ذٰلِكَ فِي
الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا اَنْ
نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ
وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا
نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْو۪يفًا ﴿٥٩﴾ وَاِذْ قُلْنَا
لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا
الرُّءْيَا الَّت۪ٓي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ
وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ وَنُخَوِّفُهُمْ
فَمَا يَز۪يدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَب۪يرًا ﴿٦٠﴾

daha yakın olacak diye fırsat arama yarışındadırlar. O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.[30] **58.** Kıyametten önce helak edeceğimiz veya şiddetli bir şekilde azap edeceğimiz ne kadar memleket varsa hepsi kitapta yazılıdır. **59.** Bizi ayet (mucize) göndermekten alıkoyan tek sebep, daha önceki toplumların, kendilerine gönderilen ayetleri (mucizeleri) yalanlamış olmalarıdır.[31] Nitekim Semud kavmine mucize (ayet) olarak dişi bir deve göndermiştik de ona haksızlık etmişlerdi. Oysa biz ayetleri (mucizeleri) korkutmak için göndeririz. **60.** Biz sana da "Rabbin insanları kuşatmıştır!" demiştik! Sana gösterdiğimiz rüyayı (görüntüleri)[32] ve Kur'an'da bahsedilen mel'un ağacı[33] insanlar için sadece bir sınama yaptık. Bütün bunlarla biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, onların azgınlıklarını artırmaktan başka bir işe yaramıyor.

28. Bu ayette "sözün en güzeli" ifadesinden neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Bazıları Allah'ın kelamının, emir ve yasaklarının kastedildiğini söylerken çoğunluk, Müslümanların insanlarla konuşurken sözü çok dikkatli kullanmaları gerektiği, kaba ve sert konuşmaları halinde şeytanın aralarına kavga ve düşmanlık sokacağı yönünde yorumlamışlardır (Sealibî, *el-Cevahir*). Bu yoruma göre şeytanlar, kâfirlerin elebaşı pozisyonundaki zalimlerdir; zaten ayak takımlarını Müslümanlara karşı kışkırtmak, kavga çıkartmak ve Kur'an'ın dinlenmesine engel olmak için fırsat aramaktadırlar.

29. Peygamberlerin bazısının bazısından üstün olduğunu belirleyen Allah'tır. Fakat bunu tartışmak insanlara bırakılan bir olay değildir. Müminler peygamberler arasında fark görmeden iman etmek zorundadırlar (2/Bakara 285; 3/Âl-i İmran 83). Bu ayetin geliş sebebi, önceki peygamberleri ve dinî önderlerini (azizlerini) insanüstü bir konuma yükselttikleri için müşriklerin Hz. Muhammed'i küçümsemeleridir. Hz. Peygamber'in dünyadan uzak bir rahip olmasını arzu etmektedirler. Buna karşın Allah da kral olan Hz. Davut'u örnek vermektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

30. Hangimiz Rabbimize daha yakın olacağız diye yarışanlar, müşriklerin ilah edindiği cinler, melekler, Uzeyr, İsa gibi ilah edinilmiş olan Allah kullarıdır (Maverdî, *en-Nüket*). Abdullah bin Mesud, "İnsanlar cinlere ibadet ederken cinler Müslüman oldu da o insanlar cinlerin dinine takılıp kaldılar." demiştir (Buharî, Tefsir 17/187, 188).

31. Rivayetlere göre bu ayet, müşriklerin Hz Peygamber'den Safa tepesini altın yapmasını ve ölüleri diriltmesini isteyerek onu bunaltmaları üzerine gelmiştir. Müşriklere, eğer beklediğiniz mucize gelir de inkâr ederseniz helak olursunuz, şeklinde bir ihtarda bulunmaktadır ve Semud kavmini örnek vermektedir (Sealibî, *el-Cevahir;* Ebussuûd, *İrşad*)

32. Arapçada rüya kelimesi, hem uykuda hem de uyanıkken görülen görüntü anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s) İsra veya Miraç hadisesinde şahid olduğu görüntüler olduğu söylenmektedir (Bkz. Bu surenin 1. ayeti; 53/Necm 1-18; Buharî, Tefsir 17/189; Sealıbî, *el-Cevahir*).

33. Kur'an'da bahsedilen melun ağacın, Cehennemde kâfirleri bekleyen zakkum ağacı olduğu düşünülmektedir (56/Vakıa 52; 37/Saffat 62; 44/Duhan 43; Buharî, Tefsir 17/189; Maverdî, *en-Nüket*). Araplar arasında bilinen zehirli bir ağaç ismi olduğu da söylenmektedir (Duman, *Beyanu'l-Hak*).

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا
اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًاۚ
٦١ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذ۪ي كَرَّمْتَ عَلَيَّۘ
لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ
ذُرِّيَّتَهُٓ اِلَّا قَل۪يلًا ٦٢ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُ۬كُمْ جَزَٓاءً
مَوْفُورًا ٦٣ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ

61. Biz, meleklere, "Âdem'e secde edin!" demiştik de İblis hariç hepsi secde etmişti.[34] İblis, "Çamurdan yarattığın birine mi secde edeyim?" demişti. 62. İblis, "Şu benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer bana kıyamete kadar mühlet verirsen pek azı hariç onun bütün nesline hâkim olacağım." dedi. 63. Bunun üzerine Allah, "Defol, git! Onlardan sana kim uyarsa hepinizin cezası, cehennem azabıdır. Hem de kusursuz bir ceza! 64, 65. Hadi, etkileyebileceklerini propa-

مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ
وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ
وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا
﴿٦٤﴾ اِنَّ عِبَادٖي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ
وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكٖيلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمُ الَّذٖي
يُزْجٖي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهٖ اِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحٖيمًا ﴿٦٦﴾ وَاِذَا
مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ
اِلَّا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ
وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ
يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكٖيلًا ﴿٦٨﴾ اَمْ
اَمِنْتُمْ اَنْ يُعٖيدَكُمْ فٖيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرّٖيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا
كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبٖيعًا
﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ
عَلٰى كَثٖيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضٖيلًا ﴿٧٠﴾

ganda yaparak ayart. Atlı ve yaya-
larını onlar üzerine sal. Mallarına
ve evlatlarına ortak ol. Onlara
vaadlerde bulun! -Aslında şeytanın
onlara yaptığı bütün vaadler al-
datmadan ibarettir.- Benim kulla-
rım üzerinde asla egemenlik kur-
ma imkânın yoktur! Onlara vekil
olarak Rabbin yeter!" buyurdu. 66.
Rabbiniz, lütfundan rızık aramanız
için sizi gemilerle denizde taşımak-
tadır! O, size karşı çok merhamet-
lidir. 67. Denizde size bir sıkıntı
dokunsa O'nun dışında yalvardığı-
nız bütün ilahlar kaybolur. Fakat
O, sizi kurtarıp karaya çıkardığında
yüz çevirirsiniz. İnsan çok nankör-
dür! 68. O'nun sizi karadayken yere
geçirmeyeceğinden ya da üzerinize
bir kasırga göndermeyeceğinden
emin misiniz? Sonra kendinize bir
vekil bulamazsınız. 69. Ya da nan-
körlük etmeniz sebebiyle O'nun sizi
tekrar denize döndürüp üzerinize
dehşetli bir fırtına göndererek boğ-
mayacağından emin misiniz? Biz-
den bunun hesabını soracak bir
yardımcı da bulamazsınız! 70. Biz
Âdemoğullarına ikramda bulunup
şerefli kıldık. Karada ve denizde ta-
şıyıp tertemiz rızıklar verdik. Onları,
yarattıklarımızın çoğundan üstün
kıldık.

34. "Secde" kelimesinin anlamı için bkz. 38/Sâd 71-85; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39. ayetler.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْۚ فَمَنْ اُو۫تِيَ
كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَقْرَؤُ۫نَ كِتَابَهُمْ وَلَا
يُظْلَمُونَ فَت۪يلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ ف۪ي هٰذِه۪ٓ
اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَب۪يلًا
﴿٧٢﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذ۪ٓي
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۗ وَاِذًا
لَاتَّخَذُوكَ خَل۪يلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ
لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَل۪يلًا ﴿٧٤﴾ اِذًا
لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ
ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَص۪يرًا ﴿٧٥﴾ وَاِنْ
كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ
مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَل۪يلًا
﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا
وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْو۪يلًا ﴿٧٧﴾

71. Her toplumu imamıyla birlikte çağırdığımız gün,[35] kitapları sağından verilenler, en ufak bir haksızlığa uğramadıklarını kendi kitaplarından okurlar. 72. Ama bu dünyada körlük yapan kimse ahirette de kör kesilmiş ve yolunu kaybetmiştir. 73. Neredeyse sana vahyettiğimizin yerine başka bir söz uydurarak bize iftira etmen konusunda seni oyuna getireceklerdi. Seni ancak o zaman dost edinirlerdi. 74. Eğer biz seni uyarıp sebat etmeni sağlamasaydık az kalsın onlara meyledecektin. 75. O duruma düşseydin sana hayatın ve ölümün bütün sıkıntılarını tattırırdık. Bize karşı bir yardımcı da bulamazdın. 76. Seni sürgün etmek için neredeyse memleketi başına dar etmek istiyorlar. Ama seni çıkarmaları durumunda kendileri de orada çok az kalırlar![36] 77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerle ilgili sünnet (gelenek) budur. Bizim sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın.[37]

35. İmam kelimesi önder anlamına geldiği gibi kitap anlamına da gelmektedir (36/Yasin 12).

36. Ayetin ifadesinden anlaşıldığı gibi bu dönemde müşrikler baskılarını artırarak Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarma planlarını uygulamaya koymuşlardır. Fakat Allah onları helak ile tehdit etmektedir. Gerçekten de hicretten 8 yıl sonra Mekke ellerinden alınmıştır.

37. "Sünnet" gelenek veya süregelen yasa demektir. Burada geleneğin ölçüsü de verilmiş olmaktadır. İnsanların oluşturduğu gelenek, ilahî geleneğe (yasalara) uygunsa meşrudur; değilse meşru olamaz. Kur'an'ın anlattığı ilahî, vahyî ve peygamberî çizgi,

tevhidî bir gelenek olarak sunulurken, bu geleneğin yozlaşmış, yabancılaşmış ve şirk kültürüne dönüştürülmüş şekli, küfür geleneği olarak lanse edilmektedir. Allah'ın geleneğinin tarihdeki iz düşümü ayetleri, yalanlayanların helak edilmesidir.

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ
الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ
مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِه۪ نَافِلَةً
لَكَ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا
﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْن۪ي مُدْخَلَ صِدْقٍ
وَاَخْرِجْن۪ي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ ل۪ي مِنْ
لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَص۪يرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَٓاءَ
الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ
زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ
شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِن۪ينَ وَلَا يَز۪يدُ الظَّالِم۪ينَ
اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى
الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ
الشَّرُّ كَانَ يَؤُ۫سًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى
شَاكِلَتِه۪ۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى
سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾

78. Güneşin batıya yönelmesinden (öğle vaktinden) gece karanlığına kadar (belli aralıklarla) namaz kıl.[38] Şafak söktüğü zaman da Kur'an oku (namaz kıl). Sabah Kur'an'ı (namazı) cemaatle kılınan bir namazdır.[39] 79. Geceleri de kalk ve sana özgü bir nafile olarak namaz kıl.[40] Umulur ki Allah, bu sayede seni övülen bir makama yükseltir. 80. Namazlarının ardından şöyle de: "Rabbim, gireceğim yere güvenle girmemi, çıkarılacağım yerden güven içinde çıkmamı sağla[41] ve katından bana bir güç ve zafer ver!" 81. Ve de ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Zaten batıl, aslında olmayan bir şeydir."[42] 82. Biz Kur'an'da müminler için şifa ve rahmet indiriyoruz. Ama bu, zalimlerin sadece hüsranını artırıyor. 83. Biz insana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ama kendisine bir kötülük dokunduğu zaman da ümitsizliğe düşer. 84. De ki: "Herkes, kişiliğine uygun davranışlar sergiler.[43] Kimin doğru yolda olduğunu en iyi bilen Rabbinizdir."

38. Öğle ve yatsı arası vakitlerle sabah vaktinde namaz kılmak emredilmektedir ve farza delalet etmektedir. Çünkü devamında da sabah namazı emredilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir*). Ayrıca bir sonraki ayette de geceleyin nafile namaz öğütlenmektedir. Kur'an gece namazının nafile olduğunu dile getirerek diğer namazların farz olduğuna işaret etmektedir. Rivayetlerde verilen bilgiye göre de na-

mazın farz oluşu isra ve miraç hadisesine denk düşmektedir. Ancak bundan önce 50/Kâf 39, 40. ayetlerde namaz emredilmesine ve vakitler konusunda bilgi verilmesine bakılırsa namazın bir defada değil aşamalı olarak farz kılındığı düşünülebilir.

39. İsim tamlaması olan "Kur'ane'l-fecr" terkibindeki Kur'an kelimesi, İbn Manzur'un cahiliye Arap şiirinden örneklerle temellendirdiği üzere vakit anlamına da gelmektedir (*Lisanü'l-Arab*). Bu anlamıyla söz konusu terkibi, yakınında bulunan Güneşin batıya kayması ve karanlığın çökmesi deyimleri üzerine atfetmek ve "şafak vakti" diye çevirmek de mümkündür. Ancak bu durumda cümle tamam olmadığı gibi maksat da anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla tefsircilerin Kur'an okumayı sabah namazından kinaye kabul ederek (Kur'ane'l-Fecr) "namaz kıl" emrine atfetmesi daha anlamlı gözükmektedir. Sabah namazının şahitli olduğunu dile getiren ifade cemaatle kılınması anlamındadır. Çünkü "Şehide" fiili 'bir topluluğa katılmak' anlamına geldiği gibi (Buhari, İman 11, Teheccüd 36; Müslim, İman 157), cemaatle namaz kılmak anlamına da gelmektedir. Özellikle Medine'de münafıkları tanımanın ölçüsü olarak yatsı ve sabah namazında cemaate katılmamalarının esas alınması son derece önemlidir (Buhari, Mevâkîd 20, Ezan 32; Müslim, Mesacid 46, Fazlu Salâti'l-Işâi ve's-Subh, no: 260; İbn Mâce, Menasik 57; Malık, Cemaat 2).

40. Nafile kelimesi, hem ganimet ve bağış hem de fazladan yapılan iş ve ibadet anlamına gelmektedir. Dolayısıyla İslam kültüründe nafile ibadet diye kavramlaşmıştır. Tefsirciler de kelimenin sonundaki "le-ke" (sana) zamirini tahsise hamlederek bunun Hz. Peygamber'e has farz/vacip bir ibadet olduğunu dile getirmişlerdir. Hatta Müzzemmil suresinin 1 ve 2. ayetlerini gece namazının ümmete vacip olduğuna delil getiren ve bir yıl sonra inen Müzzemmil 20. ayetle bu vecibenin kaldırılıp nafileye dönüştürüldüğünü, aynı ayetle Hz. Peygamber'e has gece namazının da vücubiyetten nafileye dönüştüğünü iddia eden rivayetler üretilmiştir (Söz konusu rivayetlerin eleştirisi için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 333, 334). Fakat ilgili rivayetleri üreten zihniyet Müddessir suresinin ilk inen surelerden olduğunu Mekke döneminin ortalarında inen bu ayetteki vücubiyeti nasıl nafileye çevireceğini hiç sorgulamamıştır. Ayrıca nafile kelimesinden yükümlülük anlamını ve ona özel bir vecibe hükmünü çıkarmak da ayrı bir garabet olarak görünmektedir. Çünkü ayette geçen "nâfileten le ke" ifadesi, "kişisel bir nafile olarak" (farz olmayan) anlamında kullanılan bir açıklama kaydından ibaret görünmektedir (Yaklaşık değerlendirmeler için bkz. Kurtubî, *el-Cami'*). Dolayısıyla gece namazının Hz. Peygamber'e farz olmayıp nafile olması, bize de farz olmayıp nafile olmasıdır. Ümmeti de onun gibi dilediği zaman kılar dilediği zaman kılmaz. Ayette dile getirilen övülen makamsa gece ibadet edenin derecesinin yükselmesidir. Şefaat olduğu yönündeki görüşler İsrailiyat ürünü rivayetlere ve zoraki yorumlara dayanmaktadır (bkz. Buharî, Tefsir 17/185, 191).

41. Bu ayetlerde sıdk kelimesini dürüstlük diye çeviren Seyyid Kutub, 10/Yunus 2 ve 93. ayetlerde güven diye çevirmiştir (*Fi Zılal*). Bizce bu ayette de güven diye çevirmek uygun gözükmektedir. Çünkü hicretten bir yıl önce indiği rivayet edilmekdedir. Fakat iniş sıralamasına bakılırsa Habeşistan'a yapılan hicrete işaret olabilir (Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*). Ancak hangi hicret olursa olsun Hz. Peygamber'in güvene ihtiyaç duyduğu çok belirgindir. Baskıların Hz. Peygamber'i bu-

naltığı bir dönemde, namazların ardından dua etmesinin tavsiye edilmesi hayli anlamlıdır ve "Sabırla ve namazla yardım isteyin." (2/Bakara 45, 153) ayetlerini hatırlatmaktadır. Zira ibadet etmek, yardım istemenin ön şartı olmaktadır (1/Fatiha 5).

42. Hakkın zıttı olan batıl, asıl itibariyle olmayan ama varsayılarak gerçeğin yerine oturtulan uydurma düşüncenin adıdır. Hak asıl olunca, batıl aslında hiçbir zaman olmayan ama var sayılan boş bir vehimdir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla hak gelince onun yok olması kaçınılmazdır.

43. "Şâkile" kelimesi, şekil almak, karışık hal almak, olgunlaşmak ve erişmek anlamlarına gelmektedir. Tefsirciler, insanın tabiatı, mizacı, yönelimleri, tarzı, yolu ve dini gibi çok çeşitli anlamlar vermiştir (Maverdî, *en-Nüket*). Biz insanın hem tabii yeteneklerini hem de onun geliştirdiği birikimleri ifade etmesi bakımından kişilik diye tercüme ettik. Çünkü kişilik, insanın tabii dinamiklerini geliştirerek kazandığı karakter demektir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ
رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا ٨٥
وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ
ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِه۪ عَلَيْنَا وَك۪يلًا ٨٦ اِلَّا
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ
كَب۪يرًا ٨٧ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ
وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا
يَأْتُونَ بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يرًا
٨٨ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ ف۪ي هٰذَا الْقُرْاٰنِ
مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا
٨٩ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا
مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ٩٠ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ
مِنْ نَخ۪يلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا

85. Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin emrindendir. Fakat bu konuda size oldukça az bilgi verilmiştir."[44] 86, 87. Dilesek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız da bizim rahmetimizden başka seni bize karşı savunacak bir vekil bulamazsın. Allah'ın, senin üzerindeki lütfu çok büyüktür. 88. De ki: "Eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için bir araya gelseler ve birbirlerine destek olsalar yine de onun bir benzerini getiremezler."[45] 89. Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği açıkça ortaya koyduk. Fakat insanların çoğu sırf kâfirliklerinden dolayı yüz çevirdiler.[46] 90-93. Ve şöyle dediler: "Bize yerden bir kaynak fışkırtmadığın sürece veya bir hurma bahçesine, üzüm bağına sahip olup etrafında nehirler akıtmadıkça veya iddia ettiğin gibi başımıza gökten taş yağ-

تَفْجِيرًاۙ ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ
عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَب۪يلًاۙ
﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ
تَرْقٰى فِي السَّمَٓاءِۜ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى
تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُ۬هُۜ قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ي
هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

dırmadıkça veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe veya altından bir eve sahip olmadıkça ya da göğe yükselmedikçe sana iman etmeyiz. Bize okuyabileceğimiz bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da inanmayız."[47] De ki: "Rabbimi tesbih ederim![48] Ben sadece elçi olarak gönderilen bir insanım!"

44. Bu ayette "ruh" kelimesi, insan ruhu anlamında kullanılmış olabileceği gibi devamındaki ayetler vahiy olgusundan bahsettiği için vahyin mahiyeti veya melek (Cebrail) anlamında da kullanılmış olabilir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Mevdudî, ayetin geçtiği bağlamı esas alarak Kur'an ve melek yorumunu tercih etmektedir (*Tefhim*). Ruh konusunda Kur'an oldukça az bilgi vermiştir. Ancak, bu konuda Kur'an'ın verdiği bilgilerin de yeterince değerlendirildiği söylenemez (15/Hicr 29; 38/Sâd 7; Melek: 16/Nahl 102; 2/Bakara 87, 97, 253; Vahiy: 16/Nahl 2; 40/Ğafir 15; 58/Mücadele 22; 42/Şûrâ 52). Dolayısıyla insanın canı, melek ve vahiy gibi olguların mahiyetinden yola çıkılarak daha genel ve kuşatıcı bir ruh tanımlaması yapılabilir. Özellikle bu kelimenin Meryem suresinde kullanıldığı bağlamlar çok daha önemli açılımlar sağlayabilir. Hamdi Yazır, ruh kelimesini genel anlamda açıklayarak; hareket, canlılık ve şuur kabiliyetleri bağlamında üç ayrı kategoride ele almakta, madde ve enerjiyi bile ruh kelimesinin kapsamında değerlendirmektedir. "Emr" kelimesini de çeşitli yönleriyle ele alarak Allah'ın buyruğu, eylemi ve idaresi olarak değerlendirilebileceğini dile getirmektedir (*Hak Dini*).

45. Müşrikler, Kur'an'ı cinlerin getirdiğini iddia etmektedirler. Geniş bilgi için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26 ve 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/Enam 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

46. "Kâfirlik" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

47. Müşriklerin bu son isteğine ve ardından gelen cevaba bakılırsa Hz. Muhammed'in (s) göğe çıkmadığı anlaşılabilir. Dolayısıyla miracın bir göğe çıkma eylemi olmadığı başka bir yücelme ve açılım şekli olduğu düşünülebilir.

48. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَٓاءَهُمُ
الْهُدٰٓى اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا

94. Kendilerine hidayet geldiği zaman insanları ona inanmaktan alıkoyan tek şey, "Allah, peygamber

رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ
يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ
شَه۪يدًا بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِه۪ خَب۪يرًا
بَص۪يرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ
وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِه۪ۜ
وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا
وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ كُلَّمَا خَبَتْ
زِدْنَاهُمْ سَع۪يرًا ﴿٩٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ بِاَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا
وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَد۪يدًا ﴿٩٨﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ ف۪يهِۜ فَاَبَى
الظَّالِمُونَ اِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ
تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّ۪ٓي اِذًا
لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ
قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

olarak bir insanı mı gönderdi?" demeleri oldu. 95. Söyle onlara! Eğer yeryüzünde yaşayanlar, (ayakları üzerinde) gezip dolaşan melek olsalardı onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik. 96. De ki: "Sizinle benim aramda şahid olarak Allah yeter. Çünkü O, kullarından haberdardır, her şeyi görmektedir." 97. Allah, kimi yola ilettiyse o doğru yoldadır. Kimlerin de sapkınlığına hükmettiyse[49] onlar için Allah'tan başka bir veli bulamazsın.[50] Kıyamet günü onları yüz üstü, kör, dilsiz ve sağır olarak bir araya toplarız (haşrederiz). Onların varıp kalacakları yer cehennemdir. Şiddeti her azaldığında yeniden alevlendiririz. 98. Bu ceza, onlara, ayetlerimizi inkâr etmeleri ve "Biz, kemik ve toprak yığınına döndüğümüz zaman yeni bir yaratılışla tekrar mı diriltileceğiz?" demeleri sebebiyle yapılır. 99. Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kendilerinin bir benzerini yaratmaya da kadir olduğunu ve onlar için, geleceğinde kuşku olmayan bir vâde tayin ettiğini anlamadılar mı?[51] Zalimler, sırf kâfirliklerinden dolayı yüz çevirdiler.[52] 100. De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla sıkı sıkı tutardınız. İnsan gerçekten çok cimridir."

49. Burada hidayet etme deyimi, doğru yolun hangisi olduğunu belirleme bağlamında geçtiği için iman verme değil de yolu gösterme ve doğru yolda yürümelerine imkân vermedir. "Edalle" fiili, "saptırma" anlamının dışında, "bir kimsenin sapkınlığına

hükmetme" anlamına da gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

50. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

51. İbn Atıye, bu ayette geçen "ru'yet" kelimesinin kalp ile görmek, yani aklen anlamak anlamında olduğuna dikkat çekmektedir (*el-Muharrer*).

52. "Küfür"ün anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ
بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ
اِنّ۪ي لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ
لَقَدْ عَلِمْتَ مَٓا اَنْزَلَ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِلَّا رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَۚ وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّكَ يَا
فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ
مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَم۪يعًاۙ
﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِه۪ لِبَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ
اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ
جِئْنَا بِكُمْ لَف۪يفًاۜ ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ
وَبِالْحَقِّ نَزَلَۜ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا
وَنَذ۪يرًاۢ ﴿١٠٥﴾ وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى
النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْز۪يلًا ﴿١٠٦﴾
قُلْ اٰمِنُوا بِه۪ٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ

101. Biz Musa'ya apaçık dokuz ayet (mucize) vermiştik.[53] İsrailoğullarına sor: Musa kendilerine gelmişti de Firavun O'na, "Ey Musa! Ben sana sihir yapıldığını düşünüyorum!" demişti. 102. Musa, "Bu ayetleri başkasının değil de göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ın ibret olarak indirdiğini sen gerçekten biliyorsun. Ey Firavun! Ben de senin mahvolduğunu düşünüyorum!" dedi. 103. Firavun ülkeyi onların başına dar etmek istedi. Biz de onu ve beraberinde olan herkesi suda boğduk. 104. Onun ardından İsrailoğullarına, "Bu topraklara yerleşin; fakat vaadettiğimiz ahiret geldiği zaman hepinizi bir araya getireceğiz!" dedik. 105. Biz bu kitabı hak olarak indirdik, hak olarak da sana ulaştı. Biz seni sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. 106. İnsanlara peyderpey okuyasın diye o Kur'an'ı bölümler halinde ve bir süreç içerisinde indirdik. Onu gerçekten biz indirdik! 107, 108. De ki: "Siz buna ister inanın, ister inanmayın!" Bu kitap, daha önce Allah tarafından kendilerine kesin bilgi verilenlere[54] okun-

لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ
رَبِّنَٓا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾
وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَز۪يدُهُمْ خُشُوعًا
﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ اَيًّا
مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ
بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ
سَب۪يلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَمْ
يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَر۪يكٌ فِي
الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ
وَكَبِّرْهُ تَكْب۪يرًا ﴿١١١﴾

duğu zaman yüz üstü secdeye kapanır[55] ve şöyle derler: "Rabbimizi tesbih ederiz.[56] Rabbimiz ne vaat etmişse mutlaka gerçekleşmiştir!"
109. Ağlayarak yüzüstü kapanırlar ve bu onların huşûlarını artırır.[57]
110. De ki: "İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye! Hangi ismiyle dua ederseniz edin, en güzel isimler O'na aittir." Namaz kılarken sesini fazla yükseltme, fazla da kısma! İkisi arasında bir yol tut.[58]
111. "Hamd, çocuk edinmeyen, hükümranlığında ortağı olmayan, aciz olmadığı için veli (yardımcı) edinme ihtiyacı duymayan Allah'a aittir!"[59] de ve O'nu şanına yakışır bir şekilde tekbir eyle.[60]

53. Müşriklerin mucize beklentilerine cevap niteliğindeki bu mucizeler, 7/A'raf 133. ayette de işaret edildiği gibi şunlardan oluşmaktadır: Âsânın yılana dönüşmesi, Musa'nın sağ elinin güneş gibi parlaması, sihirbazların sihirlerinin bozulması, kıtlık, tufan, ekinleri yiyen çekirge ve kımıl, kurbağa ve kan afetleri (Mevdudî, *Tefhim*).

54. "Daha önce kendilerine kesin bilgi verilenler" ifadesiyle daha önce iman eden müminler veya ehli kitaptan olup da Kur'an'a iman eden müminlerin kastedildiği düşünülmektedir. Ehl-i Kitap âlimlerinin kastedildiğini söyleyenler varsa da Kur'an, kendisini onaylamayanları ayetlerden dolayı secdeye kapananlar olarak sunmayacağı için bunu kabul etmek mümkün değildir. (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Kesin bilgi diye çevirdiğimiz ilim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35.

55. Bu ayet okunduğunda tilavet secdesi yapılması zorunlu olan ayetlerdendir. Ancak bu ayetin içeriğine bakılırsa ayetler okununca etkilenerek içinden geldiği gibi secdeye kapanmaktan söz edildiği görülmektedir. Dolayısıyla burada bir mecburiyetten çok ayetler karşısında sergilenmesi gereken bir şuur ve bilinç haline vurgu yapıldığı sezilmektedir. Bir sonraki ifadedeki ağlama ve huşu hali de secdeye kapananların ruh halini yansıtmaktadır.

56. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsrâ 44.

57. "Huşû" derin saygı, itaat, tevazu, boyun eğmek, sesi kısmak, eğilmek, yere bakmak ve alçak gönüllü olmak anlamlarına gelir (Zebidî, *Tâc*). Sealibî, bu ayetlerin tefsirinde Gazzâlî'den, namazda huşûnun esas olduğunu ve namaza hayat veren şu altı esasın bulunması gerektiğini nakletmektedir: Kalbin huzuru ve başka düşüncelerden arınması, derin düşünce ve his, saygı, ürperti, ümit ve hayâ (*el-Cevahir*).

58. Tefsircilerin verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber ve müminler Allah'a "Rahman ve Rahim" isimleriyle seslenince müşrikler onların iki ayrı tanrıya seslendiğini söyleyerek alay ediyorlar; yüksek sesle Kur'an okuyarak namaz kıldıklarında ise onlara yüksek sesle hakaret ediyorlardı. Bu ayet söz konusu olaylardan bahsetmektedir ve farz namazlarda açıktan okurken ses tonunu duruma uygun şekilde ayarlamayı önermektedir. Bu ayetin de öncesi ve sonrasıyla birlikte farz namazlardan bahsettiği anlaşılmaktadır. (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Çünkü öncesinde secde ve huşû, sonrasında ise hamd ve tekbirden bahsedilmektedir (Bkz. bir önceki dipnot).

59. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

60. Son üç ayetin, namazın temel prensiplerinden bahsettiğini görüyoruz. Secde, huşû, tesbih, tahmid ve tekbir gibi kavramların geçtiği bu ayetler ile namazın farziyetinden ve vakitlerinden bahseden 78, 79. ayetlerin aynı surede yer alması, namazın isrâ veya miraç gecesi farz olduğundan, ayrıntılarının Allah Rasulün'e öğretildiğinden bahseden rivayetlerin sıhhatine işaret olabilir. 78. ayette akşam ile sabah namazı ve Kur'an'dan bahsedilmesiyle, 110. ayette namazda sesin ne çok yüksek, ne çok kısık, ikisinin arası bir tonlamayla okunmasının istenmesi arasında da bir paralellik söz konusudur. Sabah ve gece kılınan namazlarda kıraatın neden açıktan okunduğunun işaretlerini görmek de mümkün. Bu nedenle Kur'an'da namazın nasıl kılınacağı konusunda bilgi bulunmadığından bahseden genelleme, çok da tutarlı görünmemektedir.

﴿١٠﴾ سُورَةُ يُونُسَ

51/10 YUNUS SURESİ

Adını 98. ayetinde Yunus Peygamber'den bahsedilmesinden alan sure 109 ayettir. Nüzûl sıralamasında İsra suresinden, tertip sırasında Tevbe suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf-En'am arasında inen son surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden aralarında önemli benzerlikler vardır. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konuları olgusal ayetlerle temellendirerek başlar. Bu yönüyle Yasin, Furkan ve Fâtır surelerine benzer. Son bölümde bazı peygamberlerin mücadelesinden kesitler sunularak Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilir; zalimler helak ile tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكٖيمِ ﴿١﴾ اَكَانَ
لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ
اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنَّ
لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ قَالَ الْكَافِرُونَ
اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُبٖينٌ ﴿٢﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ
الَّذٖي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖي سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ مَا
مِنْ شَفٖيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ اِلَيْهِ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Râ![1] Bunlar, hikmet dolu kitabın ayetleridir.[2] 2. "İnsanları uyar ve inananlara, Rablerinin huzurunda güvenli bir makamın kendilerini beklediğini müjdele."[3] diye aralarından bir adama vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki kâfirler, "Bu apaçık bir sihirbazdır." dediler. 3. Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı evrede (günde) yaratan, Arşa (yönetme makamına) hükümran olan ve bütün işleri idare eden Allah'tır.[4] O'nun izni olmadan şefaat edecek kimse yoktur. Rabbiniz Allah işte budur, O'na ibadet edin; düşün-

مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا اِنَّهُ يَبْدَؤُا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا
كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ
الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ
لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ
اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ
﴿٧﴾ اُولٰئِكَ مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾
دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا
سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

müyor musunuz? 4. Allah'ın hak olan vaadi gereği hepinizin dönüşü O'nadır. Çünkü O, önce yoktan var eder; sonra iman edip salih amel işleyenleri adaletle ödüllendirmek için yeniden diriltir. Kâfirler için de nankörlükleri sebebiyle kaynar bir içecek ve elim bir azap vardır. 5. Güneşi ışık, ayı aydınlık kılan, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye ona konumlar belirleyen Allah, bunları anlamsız ve amaçsız bir kurgu olarak değil, apaçık birer gerçek olarak yaratmıştır ve anlayan bir toplum için ayetlerini açıklamaktadır.[5] 6. Geceyle gündüzün sürekli değişmesinde, göklerde ve yerde bulunanları Allah'ın yaratmasında sorumlu ve duyarlı davranan bir toplum için nice ayetler (mucizeler) vardır. 7, 8. Bizim huzurumuza çıkarılacaklarına inanmayan, hayatı dünyadan ibaret sanıp onunla tatmin olan ve ayetlerimize karşı duyarsız davrananlar var ya, kazandıkları sebebiyle onların varacakları yer ateştir. 9. İman edip salih amel işleyenlere gelince, imanlarına karşılık, Rab'leri, onları, altlarından ırmaklar akan, nimet dolu cennetlere iletir. 10. Orada onlar, "Allah'ım! Seni tesbih ederiz"[6] diye dua ederler ve birbirlerini selamla karşılarlar. Dualarının sonunda ise "Hamd, âlemlerin Rabbine aittir." derler.

1. "Elif, Lâm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Ayet kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuara 2.

3. "Güvenli bir makam" diye çevrilen orijinal ifade, 'Kadem-i sıdk' terkibidir. "Kadem" kelimesi; rütbe, mevki, ilerilik, öne geçme anlamlarına gelirken (M. Hamdi Yazır, *Hak Dini*); 'Sıdk' kelimesi doğruluk ve güven anlamlarına gelmektedir (Seyyid Kutub, *Fi Zılal*, ayrıca bkz. 17/İsra 80). Allah'ın gerçek olarak vaad ettiği ve hazırladığı, sonu olmayan bir makam anlamlarını içeren kapsamlı bir terkiptir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*, Sa'lebi, *el-Keşf*). Daha önce Rablerinin huzurunda, sahici ve güvenli mecliste ağırlanacakları müjdelenmişti (54/Kamer 55).

4. Güneş ve benzeri gezegenler henüz yaratılmadığı için "Altı günde yaratma"daki gün bizim bildiğimiz gün değildir, devir veya evre olmalıdır. Çünkü binlerce günden söz edilebilir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* ayrıca bkz. 50/Kâf 38). "Arşa istiva etmek" deyimi için bkz. 7/A'raf 54. Ayette geçen "emir" kelimesi iş ve yönetim anlamına gelirken, "tedbir" kelimesi, hem yönetme hem de işi sonuna kadar planlayıp takip etme anlamlarına gelmektedir.

5. Güneşin ışık, ayın aydınlık kılınması ile vahyin ışığı ve Peygamber'in (s) onu insanlara yansıtması arasında ilginç bir paralellik söz konusudur. Ay nasıl ışığını kendisi üretmiyorsa Peygamber de (s) vahyi kendisi üretmiyor. Ayrıca yılların sayısını bilen kimselerin, ömürlerinin hesabını da bilmesi gerekir. Bir önceki ayette yer alan kıyamet ile buradaki hesap arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Ayette geçen hesap kelimesinin anlamı için ayrıca bkz. 17/İsrâ 12.

6. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsrâ 44.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ
بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذٖينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا فٖي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ١١
وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ
قَاعِدًا اَوْ قَٓائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ
كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَٓا اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفٖينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٢ وَلَقَدْ
اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا

11. Allah, insanların hayrı acele istedikleri gibi şerri hemen verseydi, derhal ömürleri bitirilirdi.[7] Bizim huzurumuza çıkarılacaklarına inanmayanları azgınlıkları içinde terk ederiz; bocalar dururlar.
12. İnsana bir zarar dokunacak olsa yatarken, otururken, ayaktayken bize dua eder. Fakat sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki sıkıntısından dolayı bize hiç yalvarmamış gibi geçip gider. Aşırı gidenlere yaptıkları işler böyle güzel gösterilmiştir.
13. Andolsun, sizden önceki toplumları da zulmettikle-

وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ
١٣ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْ
بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ١٤ وَاِذَا
تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ
بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِٓي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَٓائِ
نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اِنِّٓي
اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ١٥ قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ
عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهٖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ
عُمُرًا مِنْ قَبْلِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ١٦ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ١٧
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا
يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ
قُلْ اَتُنَبِّؤُنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ١٨ وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً

ri zaman helak ettik. Onlar da kendilerine peygamber geldiği halde iman etmemişlerdi. Biz, suçlu toplumları böyle cezalandırırız. 14. Daha sonra nasıl davranacağınıza bakalım diye onların yerine sizi yeryüzünde halife kıldık. 15. Bizim huzurumuza çıkarılacaklarına inanmayanlar, apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman, "Ya bize başka bir Kur'an getir ya da bunu değiştir." dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmeye hakkım yoktur. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Rabbime isyan etmem halinde o dehşet günü, başıma gelecek azaptan korkarım." 16. De ki: "Eğer Allah aksini dileseydi ben onu size okumazdım. Hatta Allah sizi ondan hiç haberdar etmezdi. Daha önce aranızda bir ömür yaşadım. Aklınızı kullanmıyor musunuz?" 17, 18. Allah adına yalan uyduran ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir! Bu cürmü işleyenler, asla iflah olmazlar. Zira onlar, Allah'ı bırakıp da kendilerine fayda veya zarar veremeyecek şeylere kulluk ediyor ve "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir." diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a, göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!" Allah onların ortak koşmalarından uzak ve yücedir. 19. İnsanlar sadece bir tek

وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ف۪يمَا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ١٩
وَيَقُولُونَ لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّه۪ۚ فَقُلْ
اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُواۚ اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ
الْمُنْتَظِر۪ينَ ٢٠

ümmetti, sonradan ayrılığa düştüler. Şayet Rabbinin verdiği söz olmasaydı, ayrılığa düştükleri konuda derhal haklarında hüküm verilirdi. 20. "Rabbi tarafından kendisine bir ayet (mucize) indirilmesi gerekmez mi?" diyorlar. De ki: "Gaybın bilgisi, Allah'a aittir.[8] Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"

7. Krş. 17/İsrâ 11.

8. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ
مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ ف۪ٓي اٰيَاتِنَاۜ قُلِ اللّٰهُ
اَسْرَعُ مَكْرًاۜ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا
تَمْكُرُونَ ٢١ هُوَ الَّذ۪ي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِۜ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِۚ وَجَرَيْنَ
بِهِمْ بِر۪يحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَٓاءَتْهَا ر۪يحٌ
عَاصِفٌ وَجَٓاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اُح۪يطَ بِهِمْۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ
لَهُ الدّ۪ينَۚ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِه۪ لَنَكُونَنَّ
مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ٢٢ فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ
يَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ

21. Başlarına gelen bir felaketten sonra insanları rahatlığa kavuşturduğumuz zaman bir de bakarsın ki ayetlerimize karşı bir hileleri vardır.[9] De ki: "Allah'ın tuzağı daha çabuktur." Elçilerimiz (melekler) sizin kurduğunuz tuzakları yazıyorlar. 22. Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Öyle ki gemiler tatlı bir esintiyle süzülüp yolcuları taşırken, onlar da tam seyrin tadını çıkarırken ansızın bir kasırga kopmuş, dalgalar dört bir yandan üzerlerine gelmeye başlamıştır. O anda çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar: "Eğer bizi bundan kurtarırsan, şükredenlerden olacağız!" derler. 23. Fakat Allah onları kurtarır kurtarmaz yeryüzünde haksız yere azgınlığa başlarlar. Ey insanlar! Dünya hayatının kazancı uğruna sergilediğiniz az-

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا كَمَاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ
بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْاَنْعَامُ حَتّٰى اِذَا اَخَذَتِ الْاَرْضُ
زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ
عَلَيْهَا اَتٰيهَا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا
حَصٖيدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللّٰهُ
يَدْعُوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدٖي مَنْ يَشَاءُ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢٥﴾ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا
الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذٖينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ
جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ
مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ كَاَنَّمَا اُغْشِيَتْ
وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا اُولٰئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ
نَحْشُرُهُمْ جَمٖيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذٖينَ اَشْرَكُوا

gınlıklar kendi aleyhinizedir. Sonra dönüşünüz bizedir ve yaptıklarınızı size haber veririz. 24. Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz suya benzer. İnsanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri o su sayesinde zırh gibi birbirine geçmiş bir ormana döner. Öyle ki yeryüzü bezenip görkemli hale geldiğinde ve oranın sakinleri de ona sahip olduklarını düşündükleri zaman bir de bakarsın ki bir gece veya gündüz vakti emrimiz gelmiş, sanki onu daha dün orada yokmuş gibi biçilmiş hale getirmişizdir. Düşünebilen bir toplum için ayetlerimizi böyle etraflı bir şekilde açıklıyoruz. 25. Allah, esenlik yurduna çağırır ve dileyeni doğru yola iletir.[10] 26. Güzel davrananlara en güzel karşılığı ve hatta hak ettiklerinden daha fazlası verilir. Onların yüzlerinde ne küçük bir leke vardır ne de zillet. Onlar cennet ehlidir; orada ebedi kalırlar. 27. Kötülük yapanlara gelince, onlar için sadece yaptıkları kötülüğün karşılığı vardır. Onları zillet bürümüştür. Allah'tan başka koruyucuları da yoktur. Sanki yüzleri gece karanlığından bir kesitle kaplanmış gibidir. Onlar cehennem ehlidir; orada ebedi kalırlar. 28, 29. Onların hepsini bir araya getirip sonra da müşriklere, "İşte kalacağınız mekân, işte koştuğunuz ortaklar!" dediğimiz

مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ
شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفٰى
بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ
عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ
نَفْسٍ مَا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ
الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

gün onların ortaklarıyla arasını açmışızdır. Ortakları onlara; "Siz bize tapmıyordunuz.[11] Sizinle aramızda şahid olarak Allah yeter. Biz sizin bize kulluk etmenizden tamamen habersizdik." demişlerdir. **30.** Orada herkes, daha önce yaptıklarıyla yüzleşir ve karşılığını tadar.[12] Artık, gerçek mevlâları (sahipleri) olan Allah'a döndürülmüşlerdir;[13] uydurdukları ortaklar kaybolmuştur.

9. Bu ayette felaketten sonra rahatlığa kavuşturma ifadesini genel anlamda kıtlık, afet gibi tabii felaketlerden kurtarıp bolluğa ve rahata erdirmek şeklinde yorumlayanlar olduğu gibi, bu surelerin indiği dönemde Mekkelilerin yedi yıl kıtlık yaşadıklarına hamledenler de olmuştur (Sa'lebî, *el-Keşf*). Kıtlık uzun sürünce müşriklerin bereket istedikleri tanrılardan ümitlerini kesip Allah'a dua etmesi için Hz. Peygamber'e müracaat ettikleri fakat yağmur yağdıktan sonra tıpkı Firavun gibi eski şirklerine döndüklerine dair bilgiler mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mavdudî, *Tefhim;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

10. "Dileyeni doğru yola iletir." ifadesi için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

11. Gaybî veya cansız varlıkları ilahlaştıran ve Allah'a ortak kabul edenler, onları ilah sanmakta ve hayali sıfatlar uydurmaktadırlar. Oysa o varlıkların ne böyle bir işlevi vardır, ne de kendileri hakkında uydurulan böylesi kurgulardan haberleri. Çünkü şirk olgusu müşriklerin hayali kurgularından ibarettir. Dolayısıyla hem Allah'a hem de ortak kabul edilen o varlıklara yapılan bir iftira ve haksızlıktır.

12. "Belâ" kelimesi denemek, tecrübe etmek, yüzleşmek ve tatmak anlamına gelirken; "eslefe" kelimesi önceden yapılan ameller anlamına gelmektedir (Zebidî, *Tâc*). Önceden gönderdikleriyle, yani dünyada yaptıklarıyla yüzleşip cezasını tadacaklardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*).

13. "Mevlâ" kelimesi sahip, dost, hami ve otorite anlamına gelen "velî" kelimesiyle eş anlamlıdır (Bkz. 7/A'raf 3; 2/Bakara 286).

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ
يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ

31. De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kim? Ya da görme ve işitme yeteneğini veren kim? Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran

مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ
يُدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ
٣١ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ
الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ٣٢
كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذٖينَ
فَسَقُوا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٣٣ قُلْ هَلْ مِنْ
شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ قُلِ
اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ
٣٤ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَهْدٖٓي اِلَى
الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدٖي لِلْحَقِّ اَفَمَنْ يَهْدٖٓي
اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدّٖٓي
اِلَّٓا اَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ
٣٥ وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا اِنَّ الظَّنَّ لَا
يُغْنٖي مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا
يَفْعَلُونَ ٣٦ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ
يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فٖيهِ
مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ٣٧ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ

kim? Her şeyi idare eden kim?" Diyecekler ki: "Allah." De ki: "Hiç sorumluluk hissedip de gazabından korkmuyor musunuz? 32. Sizin gerçek Rabbiniz Allah'tır. O hâlde hakkın dışında sapıklıktan başka ne var? Nasıl oluyor da döndürülüyorsunuz?" 33. Böylece, Rabbinin fasıklar için söylediği "Onlar iman etmezler!" sözü gerçekleşti.[14] 34. "Allah'a koştuğunuz ortaklar arasında, bir şeyi yoktan yaratacak, sonra onu yeniden yaratacak olan var mı?" de ve şöyle söyle: "Allah yoktan yaratır; sonra onu tekrar yaratır. Öyleyse nasıl kandırılıp da şirke mahkûm oluyorsunuz?" 35. De ki: "Koştuğunuz ortaklar arasında hakka iletecek var mı? "De ki: "Allah hakka iletir. Hakka ileten mi kendisine uyulmaya daha layıktır, yoksa tutup yola iletmedikçe yolunu bulamayan mı? Öyleyse bu durumunuz nedir, nasıl hüküm veriyorsunuz?" 36. Onların çoğu, sadece zanna uyuyor. Oysa zan, hiçbir gerçekliği ifade etmez. Allah, onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir. 37. Bu Kur'an, birileri tarafından Allah adına uydurulmuş değildir. Aksine, kendinden önce gelen kitapların tasdiki ve âlemlerin Rabbinden geldiğinde şüphe olmayan bir kitabın açıklamasıdır.[15] 38. Yoksa 'onu uy-

قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ
اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
٣٨ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا
يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ
٣٩ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا
يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ٤٠

durdu' mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, haydi siz de onun gibi bir sure getirin! İmkânınız varsa Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın!" 39. Aslında onlar kitabın verdiği kesin bilgileri anlamadan yalanladılar. Onun haber verdiği olaylar henüz karşılarına çıkmadı.[16] Onlardan öncekiler de böyle yalanlamıştı. Fakat zalimlerin akıbeti bak nasıl oldu? 40. Aralarında o habere inanan da var, inanmayan da. Senin Rabbin bozguncuları çok iyi bilmektedir.

14. Fasıkların Allah'ın dininden uzaklaşmış, ama kendilerini Allah'ın dininde sanan kimseler olduğunu en açık biçimde anlatan ayetlerden birisi budur (7/A'raf 102). Bu durumda oldukları için fasıkların iman etmeleri bir hayli zor, hatta neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla yüce Allah'ın "İman etmezler!" dediği fasıkları günahkâr mümin saymak Allah'ın ayetleriyle bağdaşmamaktadır.

15. Bu ayet, asıl kitabın Allah katında olduğunu, o orijnal kitabın Peygamber'e okunmasının Kur'an olduğunu dile getirmektedir. Bu anlam, 13/Ra'd 39. ayette daha açık bir şekilde dile getirilmektedir.

16. Kur'an'ın bildirdiği, fakat somut olarak henüz ortaya çıkmamış olan helâk ve kıyamet gibi gayb haberlerini kavrayamadıkları için onu yalanlamaktadırlar (33. ayet).

وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
اَنْتُمْ بَرِيؤُنَ مِمَّا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تَعْمَلُونَ ٤١ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ
اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
٤٢ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِي

41. Eğer seni yalanladılarsa de ki: "Benim yaptıklarım bana, sizin yaptıklarınız size aittir. Siz benim yaptıklarımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu değilim!" 42. Onlar arasında seni dinleyenler vardır. Ama akıllarını kullanmıyorlarsa sağırlara sen mi işittireceksin?[17] 43. Aralarında sana bakanlar da vardır. Eğer gör-

الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا
اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ
خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي
نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ
شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ
رَسُولٌ فَاِذَا جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾
قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا
شَٓاءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ
﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ
نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾
اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ اٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ
تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا
ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا

müyorlarsa körlere doğru yolu sen mi göstereceksin? 44. Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Ancak insanlar kendilerine zulmederler. 45. Allah onları bir araya getirdiği gün, dünyada günün belli bir saatinde, birbirlerini tanıyacak kadar kaldıklarını zannederler. Allah'ın huzuruna çıkarılacakları gerçeğini yalanlayan ve doğru yola gelmeyenler, hüsrana uğramışlardır. 46. İster onları ihtar ettiğimiz helâki sana gösterelim ister seni vefat ettirelim, her iki durumda da dönüşleri bizedir. Zira Allah onların yaptıklarına şahittir. 47. O gün her toplumun bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman haklarında adaletle hükmedilir ve onlara asla haksızlık yapılmaz. 48. "Eğer doğru söylüyorsanız bu sözü edilen olay ne zaman?" diyorlar. 49. De ki: "Allah'ın dilediği şey dışında ben kendime ne zarar, ne de fayda verebilirim." Her toplumun bir vadesi vardır. Vadeleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler, ne de öne alınırlar. 50. De ki: "Ya O'nun azabı size geceleyin veya güpegündüz ansızın geliverirse diye hiç düşündünüz mü? Suçlular neyi acele isteyip durduklarının farkındalar mı? 51. Acele isteyip durduğunuz şeye gerçekleştikten sonra mı inanırsınız, yoksa şimdi mi?" 52. O azap gerçekleştikten

كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ
هُوَ قُلْ اِي وَرَبّ۪ٓي اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِز۪ينَ ﴿٥٣﴾

sonra zalimlere şöyle denir: "Ebedi azabı tadın! Hak ettiğiniz azaptan başka bir ceza görmüyorsunuz!" 53. Sana "O, gerçek mi?" diye soruyorlar. De ki: "Evet! Rabbime andolsun ki o gerçeğin ta kendisidir; siz de ona engel olamazsınız!"

17. Daha önce akıl anlamında sadr, lübb ve nüha kelimeleri kullanıldığı halde ilk defa burada akletme kelimesi kullanılmıştır. Kur'an'da akıl kelimesi yalın anlamda değil, akletme ya da burada olduğu gibi akletmeme tarzı fiillerle kullanılmaktadır. 30/Rum 24 ve 29/Ankebut 35. ayetlerde de aynı fiil olumlu anlamda kullanılmıştır. Bu ayette olduğu gibi dinlediği halde anlamayan ve bu yüzden de mecazen duyma özürlülükle itham edilen kimselerin eleştirildiğine şahit oluyoruz. Dolayısıyla aklını iyi kullanamayan, sağlıklı ve tutarlı bir düşünce geliştiremeyen düşünme özürlülerden bahsedildiği açıktır. Burada kastedilen akıl da Yunan felsefesinden aktarılan felsefi anlamıyla "nous" değil, ortalama her insanda olması gereken pratik zekâ anlamındaki akıldır (Izutsu, age. s. 108-112).

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ
لَافْتَدَتْ بِه۪ۜ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْي۪ وَيُم۪يتُ
وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ
جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِي
الصُّدُورِۙ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٧﴾
قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِه۪ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا

54. Zulmeden herkes, yeryüzünün bütün servetine sahip olsaydı kurtulmak için onu fidye verirdi. Azabı gördüklerinde pişmanlık içinde kıvranırlar. Haklarında adaletle hükmedilmiştir. Onlara asla zulmedilmez. 55. Dikkat edin! Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. Dikkat edin! Allah'ın vadi gerçektir. Ama onların çoğu bilmezler. 56. Dirilten ve öldüren O'dur. O'na döndürüleceksiniz. 57. Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerde bulunanlara bir şifa, inananlara bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir. 58. Sen onlara, "Bu, Rabbimin lütfu ve rahmeti gereğidir." de de, sadece bununla sevinsinler. Bu, onların biriktirdik-

هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا
وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو
فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا
يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا
تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ
اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا
يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي
الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا اَصْغَرَ مِنْ
ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾
اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ
﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي
الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ
الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾
اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي
الْاَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ

leri dünyalıktan daha hayırlıdır. 59. De ki: "Allah'ın size indirdiği rızkın bir kısmını haram, bir kısmını helâl yapmanız konusunda ne dersiniz?" De ki: "Bunu size Allah mı bildirdi,[18] yoksa siz mi Allah'a iftira ediyorsunuz?"[19] 60. Allah adına yalan uyduranlar, kıyamet gününü ne sanıyorlar? Allah, insanlara karşı çok lütufkârdır. Fakat onların çoğu şükretmez. 61. İster bir işle uğraş, ister Kur'an'dan bir bölüm oku, yaptığınız hiçbir iş yoktur ki siz onunla uğraşırken biz şahid olmayalım. Yerde ve gökte zerre kadar bir şey Rabbinden gizli kalmaz.[20] Öyle ki zerreden (atomdan) daha küçük veya daha büyük ne varsa hepsi apaçık bir kitapta yer almaktadır. 62. Bilin ki Allah'ın velilerine korku yoktur;[21] onlar mahzun da olmazlar. 63. Onlar, iman edip sorumlu davranan kimselerdir. 64. Dünya hayatında da ahirette de onlar için müjdeler vardır.[22] Allah'ın sözlerinde herhangi bir değişiklik yoktur. Büyük kurtuluş işte budur. 65. Onların sözleri seni üzmesin. Üstünlük, bütünüyle Allah'a aittir. O, her şeyi işitir ve bilir. 66. Bilesiniz ki göklerde ve yerde bulunanlar da Allah'ı bırakıp peşinden gittikleri ve dua ettikleri ortaklar da Allah'a aittir.[23] Onlar sadece zanna uyuyorlar ve

اللّٰهِ شُرَكَاءَۜ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ
اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ
الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۜ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا
اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُۜ هُوَ الْغَنِيُّۜ لَهُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اِنْ عِنْدَكُمْ
مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَاۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَۜ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي
الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذ۪يقُهُمُ
الْعَذَابَ الشَّد۪يدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

asılsız düzmecelerin peşinden koşuyorlar.
67. Dinlenmeniz için geceyi, görmeniz için gündüzü yaratan Allah'tır. Bütün bunlarda, işiten bir toplumun ibret alacağı nice ayetler vardır!
68. Allah için "Çocuk edindi!" dediler. Hâşâ! O bundan uzak ve yücedir[24] Öylesine zengindir ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Elinizde bu iddiayı ispatlayacak bir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz!
69. De ki: "Allah adına yalan uyduranlar, iflah olmazlar."
70. Dünyada bir süre geçinir, sonra bize dönerler. İnkâr etmelerinden dolayı sonunda onlara çetin azabı tattırırız.

18. "Ezine" fiili, izin vermekten önce bildirmek, söylemek ve ilan etmek anlamlarına gelmektedir.

19. Allah'ın vahyi olmaksızın O'nun adına insanların helâller ve haramlar belirlemesini Allah kendisi adına yalan uydurma ve iftira olarak değerlendirmekte ve bunu yasaklamaktadır. Geniş bilgi için bkz. 6/En'am 143-144.

20. "Zerre" Arapça bir kelimedir. Havada uçuşan en küçük toz parçasına denir. Buradan hareketle İslam felsefecileri bu kelimeyi parçalanamayan en küçük parça tarifiyle atom anlamında kullanmışlardır.

21. Devamındaki ayetlere bakılırsa İman ve takva sahibi her mümin Allah'ın velisidir (Ayrıca bkz. 7/A'raf 3). Allah'ın velisi olmak, genetik özelliklere dayanmaz. İman, şuur, bilinç ve salih amelle hak edilen bir payedir. Çünkü bu ayetlerde açıklanan müminlerin tutum ve davranışları, 65 ve 66. ayetlerde işaret edilen müşriklerin durumuyla mukayese edilmektedir.

22. Bu ayet, öncesi ve sonrasıyla birlikte 62. ayette zikredilen evliyaullah ifadesinin açıklamasıdır. Buradaki müjde, şuurlu davranan mü'minlerin dünya ve ahirette kavuşacakları lütuf ve nimetlerin hepsini kapsayan vahyi bir müjdedir. Dünyadaki müjdenin sadık rüya olduğunu söyleyen yaklaşımlar (Örnek olarak bkz. Taberi,

Camiu'l-Beyan; Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*), sonradan ortaya çıkan rivayet algısı ve teczii tefsirin bir sonucu gibi görünmektedir. Bu tür parçacı yaklaşımlarla dünyadaki müjdeyi sadık rüya ile sınırlamak ayeti bağlamından çıkardığı gibi içerdiği ilahî mesajı da daraltmaktadır. Allah Rasulüne (s) ve değerli arkadaşlarına hicret öncesi ve sonrasında nasip olan başarıların bu tür müjdelerin neticeleri olduğunu ve dolayısıyla ayetin kapsamına dâhil olduğunu görmemiz gerekirdi.

23. Göklerde ve yerde bulunan varlıklardan "herkes" diye söz edilirken müşriklerin, Allah'a ortak saydıkları varlıklar gündeme geldiğinde "her şey" ifadesi kullanılmaktadır. Bunda özel bir maksadın gözetilmiş olduğu sezilmektedir. Melek, cin ve benzeri varlıkların kendileri Allah'ın kulu kabul edilerek kişilik kazandırılmakta fakat onların tapındıkları hayali varlıklar nesneleştirilmekte, ardından da açıkça uydurma oldukları dile getirilmektedir. Müşriklerin çarpıttığı varlık tasavvuru ile o varlıkların orijinal kişiliği birbirinden ayrılmaktadır.

24. "Sübhan" kelimesi, Allah'ın sıfat isimlerinden biridir. Hem yüceliğini hem de eksiklik ve ihtiyaçtan uzak olduğunu ifade eder (68/Kalem 29).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ
اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَام۪ي وَتَذْك۪يرٖي
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُٓوا
اَمْرَكُمْ وَشُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ
غُمَّةً ثُمَّ اقْضُٓوا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ
تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ
الْمُسْلِم۪ينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَٓائِفَ
وَاَغْرَقْنَا الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَر۪ينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ
بَعْدِه۪ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

71. Onlara Nuh'un haberini oku; o, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer size karşı duruşum ve Allah'ın ayetleriyle öğüt vermem size ağır geldiyse ben Allah'a tevekkül ettim. Siz de ortaklarınızla birlikte istediğiniz kararı alın. Fakat kararınız başınıza dert olmasın! Sonra o kararı bana uygulayın ve kesinlikle mühlet vermeyin! **72.** Eğer yüz çeviriyorsanız bilin ki ben sizden bir ücret istemedim. Benim ücretim Allah'a aittir. Çünkü bana Müslümanlardan olmam emredildi." **73.** Onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtarıp helak olanların yerine halife kıldık.[25] Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu! **74.** Biz Nuh'tan sonra nice elçiyi

فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ
كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٧٤﴾
ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى
فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُجْرِمٖينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ
عِنْدِنَا قَالُٓوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧٦﴾
قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْ
اَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾
قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَٓاءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا
نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
ائْتُونٖي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلٖيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ
السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ
مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّٓا اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا
جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ اِنَّ اللّٰهَ سَيُبْطِلُهُ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدٖينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللّٰهُ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

kavimlerine gönderdik. Peygamberleri onlara apaçık delillerle geldiler. Fakat kavimleri daha önce yalanlamış oldukları için inanacak gibi değillerdi. Biz, haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz. 75. Onlardan sonra Musa ve Harun'u ayetlerimizle birlikte Firavun ve toplumuna gönderdik. Fakat kibirlendiler. Onlar suçlu bir toplumdu. 76. Bizim katımızdan onlara hakikat geldiği zaman, "Bu apaçık bir sihirdir." dediler. 77. Musa, "Bunları, size gelen gerçek hakkında mı söylüyorsunuz? Bu bir sihir midir? Sihirbazlar asla iflah olmazlar!" dedi. 78. Onlarsa, "Siz bizi atalarımızın izlediği yoldan ayırmak ve ülkede üstünlüğü ele geçirmek için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz." dediler. 79. Firavun, "Bütün bilgili sihirbazları bana getirin!" dedi. 80. Sihirbazlar geldiğinde Musa onlara, "Yapabileceğiniz ne varsa ortaya koyun!" dedi. 81. Sihirbazlar ellerinde bulunanları ortaya attığında Musa, "Sizin yaptığınız sihirdir. Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, bozguncuların işini başarıya ulaştırmaz." dedi. 82. Suçlular hoşlanmasa da Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirecektir.[26]

25. Helâk olanların yerine halife kılmak, birinin yerine geçmesini, egemen ve hükümran olmasını sağlamak anlamlarına gelmektedir.

26. Allah'ın sözleriyle hakkı gerçekleştirmesi, sözel bir gerçeği somut bir vakıa olarak ortaya çıkarması ve gerçeği ortaya koyması anlamına gelmektedir.

فَمَا اٰمَنَ لِمُوسٰى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِه۪ عَلٰى
خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْ
وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِ وَاِنَّهُ لَمِنَ
الْمُسْرِف۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ
كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ
مُسْلِم۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٨٥﴾
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾
وَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى وَاَخ۪يهِ اَنْ تَبَوَّاٰ
لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً
وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٧﴾
وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ
وَمَلَاَهُ ز۪ينَةً وَاَمْوَالًا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا
لِيُضِلُّوا عَنْ سَب۪يلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى
اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا
حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ
اُج۪يبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَق۪يمَا وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ
سَب۪يلَ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا

83. Firavun ve adamlarının kendilerine işkence etmesinden korktukları için Musa'ya kavminin çoğu iman etmedi! Sadece genç bir kuşak her şeye rağmen iman etti.[27] Çünkü Firavun, ülkede zorbalık yapıyordu ve aşırılıkta sınır tanımayan biriydi. 84. Musa, kavmine, "Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız, eğer gerçekten Müslümansanız O'na güvenin (tevekkül edin)!" dedi. 85, 86. Onlar da "Biz Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizi bu zalim toplumun işkencesiyle imtihan etme! Rahmetinle bizi bu kâfir toplumdan kurtar!" dediler. 87. Musa'ya, "Kardeşinle birlikte şehirde kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi mescit haline getirin ve namaz kılın! Ayrıca, müminleri müjdele" diye vahyettik. 88. Musa şöyle dedi: "Ey Rabbim! Firavun ve hanedanına dünya hayatında bunca zenginliği, malı mülkü sen verdin! Rabbim! Senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin? Rabbim! Mallarını, mülklerini yeryüzünden sil ve kalplerini katılaştır ki o korkunç azabı görünceye kadar inanmasınlar!" 89. Allah şöyle buyurdu: "Duanız kabul edildi. Doğru yoldan ayrılmayın; gerçeği anlamayan cahil-

بِبَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَدْرَكَهُ
الْغَرَقُۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذٖٓي
اٰمَنَتْ بِهٖ بَنُٓوا اِسْرَٓاءٖيلَ وَاَنَا مِنَ
الْمُسْلِمٖينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ
وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدٖينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ
نُنَجّٖيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةًۜ
وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا
لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

lerin yoluna uymayın!" **90.** İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve ordusu, saldırgan ve düşmanca duygularla onları izledi. Nihayet boğulma telaşı kendisini sarınca Firavun, "İnandım ki İsrailoğullarının inandığı Allah'tan başka ilah yoktur. Ben de Müslümanlardanım." dedi. **91.** Biz de, "Şimdi mi? Hani, daha önce isyan ediyordun ve bozguncunun biriydin! **92.** Senden sonra gelecek olanlara ibret olman için bugün bedenini kurtarıyoruz." dedik. Fakat insanların çoğu bizim ayetlerimizden gafildir!

27. Bu cümleyi "*Musa'ya kavminden sadece bir grup genç iman etti. Hem de Firavun ve adamlarının kendilerine işkence etmesinden korkmalarına rağmen.*" şeklinde anlayanlar da mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf;* Seyyid Kutup *Fi Zılal*). Mekke'de işkence altında bulunan genç Müslümanlar için çok açık bir mesaj içermektedir. Devam eden ayetlerde de Mısır'daki mücadelenin örneklerinden Mekke'ye göndermeler yapıyor. İnananların bütün işkencelere rağmen Allah'a güvenmesi, evlerini mescit edinmeleri, namazlarını kılıp kurtuluş müjdesini almaları Mekke'nin gündemiyle örtüşmektedir. Can korkusu insanî, fıtrî bir duygudur ve onu yok etmek mümkün değildir. Allah'a iman ile o korkuyu yenmek gerekir.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ مُبَوَّاَ صِدْقٍ
وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۚ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى
جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖي بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَاِنْ
كُنْتَ فٖي شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ

93. Andolsun biz İsrailoğullarını güvenli bir yurda yerleştirdik ve onları güzel rızıklarla doyurduk. Fakat kendilerine ilim (vahiy) geldiği zaman ayrılığa düştüler. Ancak, kıyamet günü Rabbin, ayrılığa düştükleri konuda hükmünü verecektir. **94.** Eğer sana anlattıklarımız konusunda kuşkun varsa senden önce gelen kitabı okuyanlara sor.

الَّذ۪ينَ يَقْرَؤُ۫نَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ
جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُمْتَر۪ينَۙ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذ۪ينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ
﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَٓاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ
حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا
كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا ا۪يمَانُهَٓا اِلَّا قَوْمَ
يُونُسَۜ لَمَّٓا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ
الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى
ح۪ينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي
الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَم۪يعاًۜ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ
حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَجْعَلُ
الرِّجْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ
انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا
تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ
اَيَّامِ الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْۜ قُلْ

Andolsun ki sana Rabbinden kesin gerçek gelmiştir. Sakın şüpheye düşenlerden olma![28] 95. Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma; sonra hüsrana uğrayanlardan olursun! 96, 97. Rabbinin kendilerini ihtar ettiği azabı hak edenler var ya, her türlü ayet (mucize) kendilerine gelse dahi elîm azabı görünceye kadar iman etmezler. 98. Keşke o azabı hak edenler arasında Yunus'un kavmi gibi iman edip de imanı kendisini kurtaran bir memleket daha olsaydı! Yunus'un kavmi iman ettiğinde kendilerini dünyadan silecek olan azabı kaldırıp onları bir müddet daha yaşatmıştık.[29] 99. Eğer Rabbin (herkesin inanmasını) dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi iman ederdi. İnanmaları için insanlara sen mi baskı yapacaksın? 100. Bir kimse ancak Allah'ın verdiği özgürlük (izin) sayesinde iman edebilir. Allah, aklını kullanmayanları kötülükleriyle başbaşa[30] bırakır. 101. De ki: "Göklerde ve yerde bulunanlara dikkatli bakın!" Fakat inanmayan bir topluma ayetler (deliller) ve uyarılar yarar sağlamaz. 102. Onlar sadece kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların helak olduğu günlere benzer bir günün gelmesini bekliyorlar. De ki: "Bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerde-

فَانْتَظِرُوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ
﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجّ۪ي رُسُلَنَا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٣﴾

nim." **103.** Eskiden olduğu gibi bundan sonra da peygamberleri ve müminleri kurtarırız. Müminleri kurtarmak bize ait bir haktır (borçtur)![31]

28. Tefsirciler, bu ayette bahsedilen şüphenin sembolik bir varsayım olduğunu, Hz. Peygamber'in kesin şüphe içinde olduğuna delalet etmediğini, Hz. Peygamber üzerinden diğer insanlara bir gönderme olduğunu dile getirmişlerdir. (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*). Ayrıca "Sana indirdiğimizden şüphede isen" ifadesinde şüphe edilenin Kur'an olduğu şeklinde genellemeci bir yaklaşım sorun yaratmaktadır. Ayeti bağlamından koparmanın doğurduğu bu sorunu aşmanın yolu ayeti bağlamına oturtmak olmalıdır. Çünkü ayetler, kâfirlerin mucize beklentilerine ve helak ihtarına meydan okumalarına cevap vermekte ve mucize indirmenin insanları ikna etmediğini, aksine helaki hak etmelerine yol açtığını, insanları zorlamaksızın inandırmanın mümkün olmadığını ve zorlamanın da doğru olmayacağını anlatmaktadır. Dolayısıyla kuşku duyulan şey Kur'an değil, Ehli kitapla ilgili verilen tarihî bilgilerin ve ihtar edilen helâkin kesinliğini vurgulamaktır. Paragrafın devamı ve özellikle Hz. Yunus'un örneği dikkatle incelenirse durum netleşecektir. 2/Bakara 260. ayette Hz. İbrahim'in sorusu hakkında da benzeri tartışmalar yaşanmıştır. Allah, peygamberlerin bu tür tahkik girişimlerine ve anlama çabalarına yer vermektedir.

29. Bu ayetin anlamı, önceki ayetlerin devamı olarak bağlamı içerisinde okunarak tespit edilmeye çalışılmış ve 96, 97. ayetlere atfen yorumsal çeviri tercih edilmiştir. Yakın atıflar nedeniyle de parantez kullanma gereği duyulmamıştır. Yunus Peygamber (as), kavminin inkârı karşısında dayanamayıp şehri terk etmiş, sabır gösterememesi nedeniyle balık tarafından yutulmuş ve tevbesi kabul edilip büyük bir şehre Peygamber olarak gönderilmişti. O, şehri terk ettiği zaman kavmi azabın geleceğini anlamış ve tevbe edip kendisini aramaya başlamışlardı. Kararlaştırılan azap, tevbe ve iman ettikleri anda geri çevrilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Maverdi, *en-Nüket*). Ayet, azabı hak edip de tevbe eden ve tevbesi kabul edilen başka bir toplumun olmadığını bildirerek hitabettiği toplumları tevbe ve imana davet etmektedir (Krş. 37/Saffat 139-148; 21/Enbiya 87-88).

30. Kısaca "kötülük" anlamına gelen "Rics" kelimesinin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 5.

31. Yüce Allah bunu kendisi için bir görev telakki etmektedir. Allah'ın verdiği bu güvenceye rağmen bir müminin ümitsiz olması kabul edilemez. Çünkü Kur'an, ümitsizliği küfür olarak değerlendirmektedir (12/Yusuf 87).

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ ف۪ي شَكٍّ مِنْ
د۪ين۪ي فَلَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذ۪ي يَتَوَفّٰيكُمْۚ
وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾
وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۚ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ فَعَلْتَ
فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾ وَاِنْ
يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۚ
وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَٓادَّ لِفَضْلِه۪ۜ يُص۪يبُ بِه۪
مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ
﴿١٠٧﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي
لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا۬
عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍۜ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ
وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِم۪ينَ ﴿١٠٩﴾

104. De ki: "Ey insanlar! Benim dinimden şüphe ediyorsanız, ben sizin Allah'tan başka ibadet ettiklerinize asla ibadet etmem. Ben sadece sizi öldürecek olan Allah'a ibadet ederim. Bana müminlerden olmam emredildi." 105. Ve bana emredildi ki: "Bir muvahhid olarak yönünü dosdoğru Allah'ın dinine çevir; sakın müşriklerden olma! 106. Allah'ı bırakıp da sana ne yarar ne de zarar verecek şeylere dua etme! Eğer bunları yaparsan zalimlerden olursun. 107. Allah sana bir zarar dokundursa onu kendisinden başka önleyecek yoktur. Bir hayır dilese O'nun lütfunu engelleyecek de yoktur. O, lütfunu kullarından dilediğine bahşeder. O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." 108. De ki: "Ey insanlar! Size Rabbinizden apaçık hakikat geldi. Kim yola gelirse kendi lehinedir; kim de yoldan saparsa kendi aleyhinedir. Ben sizin vekiliniz değilim!" 109. Sana vahyedilene uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. Hüküm verenlerin en hayırlısı O'dur!

سُورَةُ هُودٍ ﴿١١﴾

52/11 HÛD SURESİ

Adını 50-60. ayetlerinde anlatılan Hûd Peygamber'in kıssasından alan sure 123 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Yunus suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf-En'am arasında inen son surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden aralarında önemli benzerlikler vardır. Özellikle Yunus suresinin devamı niteliğindedir. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular olgusal ayetlerle temellendirilerek ele alınır. Bazı peygamberlerin mücadelesinden kesitler sunularak Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilir, zalimler helak ile tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ
لَدُنْ حَك۪يمٍ خَب۪يرٍۙ ﴿١﴾ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ
اِنَّن۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌۙ ﴿٢﴾ وَاَنِ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ
مَتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ
ذ۪ي فَضْلٍ فَضْلَهُۜ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنّ۪ٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَب۪يرٍ ﴿٣﴾ اِلَى اللّٰهِ
مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٤﴾

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Râ![1] (De ki):[2] "Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sapasağlam tespit ve tanzim edilmiş sonra da açıklanmış bir kitaptır![3] 2. (De ki): "Bu kitap, Allah'tan başkasına kulluk etmeyin diye (gönderilmiştir). Dolayısıyla ben size O'nun tarafından gönderilen bir uyarıcı ve müjdeciyim. 3. Rabbinize istiğfar edin ve O'na tevbe edin de tayin edilen süreye kadar sizi güzelce rızıklandırsın ve fazilet sahiplerine lütfuyla karşılık versin diye (gönderildim). Eğer yüz çevirirseniz,

اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُۜ
اَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْۙ يَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٥﴾ وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي
سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ
لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَلَئِنْ قُلْتَ
اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ
﴿٧﴾ وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ
مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۜ اَلَا يَوْمَ
يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨﴾

size gelecek dehşetli günün azabından korkarım. 4. Sonunda dönüşünüz Allah'adır ve O, her şeye kadirdir!" 5. Dikkat edin! Onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini başka tarafa çevirirler![4] Şunu iyi bilin ki onlar örtülerine büründüklerinde dahi Allah, gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. O, kalplerden geçeni bilir. 6. Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların geçici olarak bulundukları yeri de sürekli yerleştikleri yeri de bilir.[5] Hepsi de apaçık bir kitapta yer almaktadır. 7. Hanginizin daha güzel ameller yaptığını ortaya çıkarmak için Arşı (yönetme makamı) su üzerindeyken[6] gökleri ve yeri altı evrede (günde)[7] yaratan O'dur. Eğer sen, "Öldükten sonra tekrar diriltileceksiniz." desen, kâfirler, "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir." derler. 8. Onlara gelecek azabı bir süreliğine ertelesek, "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler. Emin ol, o azap kendilerine geldiği gün kesinlikle geri çevrilmez! Çünkü alay edip durdukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır!

1. "Elif, Lâm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Dördüncü ayete kadar olan bu bölümün Hz. Peygamber'in söylemesi gereken sözler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat başında "Gul" (söyle) ifadesi bulunmadığı için nerede başladığını kestirmek zor görünmektedir. Bunu tespit etmenin de Mukattaa Harflerinin anlamını tespit etmek kadar zanni olduğunu göz önünde bulundurarak "De ki" ifadesini ilk ayetten başlattık. Çünkü mukattaa harfleri "de ki" ifadesi yerine kullanılmış olabilir (bkz. Ek. sh. 1175.).

3. "Uhkimet ayatuhu" ifadesi; hükmedilmiş (vazedilmiş), tespit ve tanzim edilmiş, hikmetli kılınmış, bozulmaktan ve değiştirilmekten korunmuş, sağlamlaştırılmış anlamlarına gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayrıca "tafsil" kelimesiyle birlikte düşünüldüğünde soyut (müteşabih, gaybî) bilgiler evreninde tanzim edilip, somut bilgilere dönüştürülerek insanların algısına sunulmasından da bahsediliyor olabilir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran 7). Çünkü Farabî'ye göre hikmet, soyut âleme özgü uzak sebeplerin ve illetlerin bilgisidir (Gürbüz Deniz, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri,* İst. 2010, s. 20-22). Dolayısıyla sebeplerin sebebi (hikmet sahibi) Allah tarafından dokunulmaz bir şekilde tespit ve tanzim edilmesi sonra da insanların algı dünyasına sunulması anlamına gelebilir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

4. Arap dilinde "göğsünü çevirme veya örtme" ifadesi insanın kendini gizlemesi anlamında bir deyimdir. İnsanın hoşlanmadığı birine görünmemek için gözlerini kapatması veya arkasını dönmesi gibi bir davranıştır. Türkçe'deki "Kafasını kuma gömmek" deyimine benzer bir durum söz konusudur. Tefsircilerin çoğu, bu ayeti Hz. Peygamber'i görmek veya Kur'an'ı duymak istemeyenlerin sergilediği tavır ve tutumlarla ilgilendirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Hz. Peygamber'i Allah'ın Rasulü kabul etmeyen müşrikler, Hz. Peygamber ve arkadaşlarına karşı besledikleri kin ve düşmanlığı Allah'ın açığa vuracağını beklemiyorlar. Yani Hz. Peygamber'den gizlenince Allah'tan gizleneceklerine inanıyorlar. Allah da onları mecaz yoluyla eleştirerek kendisinden gizlenmeye çalıştıklarını dile getiriyor (Mevdudî, *Tefhim*).

5. "Müstakar" kelimesi yaşanan yer ve süreklilik anlamına gelirken, "müstevdi" kelimesi, emaneten kalınan yer, depo anlamındadır (Zebidî, *Tâc*). Ayette canlıların hayat sisteminden bahsedildiği için tefsirciler, anne rahmi, doğum, ölüm, yerleşik veya konar-göçer yaşam biçimi, mezar veya ahiret âleminden bahsedildiği yönünde yorumlar yapmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*). Fakat geçtiği bağlam dikkate alınırsa ayetleri anlamayan, gelecekleri üzerinde sağlıklı düşünemeyen, hayatı, ölümü ve dirilmeyi kavrayamayan inkârcılara bir gönderme söz konusudur (Mevdudî, *Tefhim*). Anlatılmak istenen, kabirde geçici olarak kalan emanetin çıkarılıp ahirette ebedi olarak yaşatılmasıdır. Sanki anne rahminden dünyaya getirilen ve oraya yerleştirilen insanın dünya hayatı, ahiret hayatına örnek olarak verilmektedir (Bkz. 6/Enam 98).

6. Arş kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54. Arşın su üzerinde olması veya su üzerinde bulunurken göklerin ve yerin yaratılması ifadesinden, evren sudan ibaretken göklerin ve yerin şekillendirilmiş olması anlaşılabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Dolayısıyla yaratılan evrenin önce eriyik-sıvı hâlde bulunması, daha sonra kimyasal oluşumlarla şekilden şekle sokularak yaratılması şeklinde yorumlanabilir (Mevdudî, *Tefhim*).

7. Göklerin ve yerin altı günde yaratılmasının anlamı için bkz. 10/Yunus 3. Göklerin ve yerin yaratılmasındaki amaç, insanın sınavı, yani sorumluluğu ve hesaba çekilmesi olarak ortaya konmaktadır.

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا
مِنْهُۚ اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ
نَعْمَٓاءَ بَعْدَ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ
السَّيِّـَٔاتُ عَنّ۪يۜ اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌۙ ﴿١٠﴾ اِلَّا
الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ
بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِه۪ صَدْرُكَ
اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ
مَعَهُ مَلَكٌۜ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ وَك۪يلٌۜ ﴿١٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ
فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِه۪ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِق۪ينَ ﴿١٣﴾ فَاِلَّمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُٓوا
اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ فَهَلْ
اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا وَز۪ينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ ف۪يهَا وَهُمْ
ف۪يهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَيْسَ

9. İnsana katımızdan bir rahmet tattırdıktan sonra geri alacak olsak kesinlikle ümitsizliğe düşer ve nankörlük eder. 10. Fakat kendisine dokunan bir zarardan sonra sayısız nimet tattırsak, "Kötülükler benden uzaklaştı." der. Çünkü o şımarık ve övünmeye düşkündür. 11. Ancak sabreden ve güzel davrananlar öyle değildir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır. 12. "Ona bir hazine indirilmesi veya beraberinde bir melek gelmesi gerekmez mi?" demelerinden dolayı neredeyse sana vahyedilenin bir kısmını terk edeceksin. Bundan dolayı göğsün daralmaktadır. Oysa sen, sadece bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir. 13. Yoksa senin için, "O Kur'an'ı kendisi uydurdu." mu diyorlar! De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, haydi siz de uydurma bile olsa onun gibi on sure getirin; Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın!" 14. Eğer size cevap veremiyorlarsa bilin ki bu Kur'an O'nun ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilah yoktur. O hâlde teslim oldunuz mu? 15. Kim sadece dünya hayatını ve güzelliğini istiyorsa çalışmalarının karşılığını dünyadayken veririz. Hem de ek-

لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا
فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ اَفَمَنْ
كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ
وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰى اِمَامًا وَرَحْمَةً
اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ
الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ
مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ
عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ
كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى
الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ
فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ
اَوْلِيَٓاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا
يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ
﴿٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ

siksiz olarak alırlar. 16. Fakat ahirette onlara ateşten başka bir şey verilmez! Yaptıkları her şey orada karşılıksız kalmıştır. Zaten bütün yaptıkları, boş ve anlamsız şeylerdir. 17. Rabbinden gelen bir belgeye dayanan kimse, böylesi kişilerle bir olur mu? Üstelik o belgeyi kendisine Allah tarafından gönderilen bir şahid okumaktadır.[8] Nitekim ondan önce de Musa'nın kitabı bir rehber ve rahmet olarak gelmişti. Ona inananlar buna da inanırlar. Bu belgeyi inkâr eden hiziplerin[9] varacağı yer ise ateştir. O konuda şüphen olmasın. Bu, Rabbinden gelen bir gerçektir. Fakat insanların çoğu ona inanmazlar. 18. Allah adına yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Onlar Rablerinin huzuruna çıkarılacaklardır. Şahidler de, "Bunlar, Rableri adına yalan söyleyen kimselerdir!" diyeceklerdir. Şunu çok iyi bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir. 19. Onlar Allah'ın yolundan saptıran, o yolu eğriltmeye çalışan ve ahireti inkâr eden kimselerdir! 20. Onlar yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacak değillerdir. Onların Allah'tan başka velileri yoktur.[10] Azapları da kat kat artırılacaktır. Çünkü onların gerçeği dinlemeye tahammülleri yoktu ve göremiyorlardı. 21. Onlar kendilerini hüsrana uğratmışlardır. Uydurdukları hayalî ilahlar ortadan kaybolup onları

فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُوا اِلٰى رَبِّهِمْ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرٖيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصٖيرِ وَالسَّمٖيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

yüzüstü bırakmışlardır. 22. Şüphe yok ki ahirette en çok ziyana uğrayanlar onlardır. 23. İman edip salih amel işleyen ve Rablerine samimiyetle boyun eğen kimselere gelince, onlar cennet ehlidir ve orada ebedi kalacaklardır. 24. İki topluluğun durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimsenin durumu gibidir. Bu ikisinin durumu bir olur mu? Hiç mi düşünmüyorsunuz?

8. Bu ayette, "belge" diye çevirdiğimiz "beyyine" kelimesinden maksadın Kur'an olduğu açıktır. Önceki ayetlerde bahsedilen kâfirlerin uyduğu uydurma inançlar (batıl) ile Müslümanların uyduğu vahyin gerçekliği (hak) arasında bir mukayese yapılmaktadır. Ancak, Arap edebiyatının bir gereği olarak teşbihin daha vurgulu olmasını sağlamak maksadıyla teşbih edatı hazfedilmiştir. Devamında gelen "Ve yetlûhu şahidün minhu." (Allah'tan gelen bir şahid onu okumaktadır.) ifadesinin anlamını tespit noktasında ulema ihtilaf etmiştir. "Şahid" kelimesini melek, "tilavet" kelimesini de okumak şeklinde yorumlayan Zemahşerî ve Razî'nin görüşü, bizce isabetli görünmektedir (*Keşşaf; Mefatihu'l-Gayb*).

9. "Ahzap" kelimesi, hizbin (fırkanın) çoğuludur; dinlerini parça parça edip fırka fırka olan, fakat İslam'ın karşısına müttefik olarak çıkan inkârcı topluluklar için kullanılmaktadır. Krş. 38/Sâd 11-13; 13/Ra'd 36.

10. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 39/7/A'raf 3.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ اِنّٖي لَكُمْ نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٥﴾ اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّٖي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذٖينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّاْيِ وَمَا نَرٰى

25, 26. Biz Nuh'u kavmine göndermiştik: "Ben sizi açıkça uyarmak üzere gönderildim. Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; sadece O'na kulluk edin. Size gelecek çok çetin bir günün azabından korkuyorum." demişti. 27. Kavminin inkârcı önderleri, "Biz, senin de bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Sana bizim kıt akıllı alt tabakamızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bizden daha üstün olmadığı-

لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى
بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪
فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا
كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
مَالًا اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنّ۪ٓي
اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ
يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْد۪ي
خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنّ۪ي
مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذ۪ينَ تَزْدَر۪ٓي اَعْيُنُكُمْ لَنْ
يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ
اِنّ۪ٓي اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ
جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا
اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ اِنَّمَا
يَأْت۪يكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَٓاءَ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِز۪ينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْح۪ٓي اِنْ
اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُر۪يدُ

nızı, aksine yalancı olduğunuzu düşünüyoruz." dediler. 28. Nuh şöyle dedi: "Ey kavmim! Hiç düşündünüz mü? Ya ben, Rabbimden gelen bir delile dayanıyorsam! O bana katından bir rahmet verdi de o hakikat sizin tarafınızdan doğru anlaşılmadıysa! Onu istemediğiniz hâlde sizi ona biz mi zorlayacağız? 29. Ey kavmim! Bunun için sizden maddî bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrim Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin cahillik eden bir toplum olduğunuzu görüyorum. 30. Ey kavmim! Eğer onları kovarsam Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz? 31. Ben size, 'Allah'ın hazinelerine sahibim.' demiyorum. Gaybı bilmem.[11] 'Ben bir meleğim.' de demiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimselere 'Allah bir hayır vermeyecek.' de diyemem. Onların durumunu en iyi bilen Allah'tır. Ayrıca ben böyle şeyler söylersem zalimlerden olurum." 32. Dediler ki: "Ey Nuh! Sen bizimle mücadeleye giriştin ve bu mücadelede fazla ileri gittin! Eğer doğru söylüyorsan haydi getir, bizi tehdit edip durduğun şu helâki!" 33. Nuh dedi: "Onu size ancak Allah getirir. Tabii eğer dilerse! Fakat o durumda siz de O'nu aciz bırakacak değilsiniz! 34. Eğer Allah sizi azdırıp helak etmek istiyorsa[12] ben size öğüt ve-

اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾
اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ
اِجْرَامٖي وَاَنَا بَرٖيٓءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

rirken ne kadar samimi davranırsam davranayım öğüdüm size fayda vermez.[13] Sizin Rabbiniz O'dur ve O'na döndürüleceksiniz!" **35.** Yoksa "Onu kendisi uydurdu!" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurduysam, günahım bana aittir. Sizin suçlamalarınızdan da uzağım!"

11. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

12. "İğvâ" kelimesi, saptırmak ve azdırmak anlamına gelmektedir. Ancak kelimenin yan anlamlarından birisi de helâk etmektir. Çünkü azgınlığın sonucu helak olunca azdırmanın sonucu da helâk etmek olmalıdır. Allah'ın gerçekleri dile getirmesi, batıla inanan kâfirlerin ağırına gitmekte ve onları azdırmaktadır. Onlar da azdıkça helâki hak etmektedirler.

13. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 62; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26 (Bahar 2013), s. 201-239, sayı 28 (Bahar 2014) s. 177-222.

وَاُوحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ
اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنٖي فِي الَّذٖينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ
مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ
عَلَيْهِ مَلَاٌ مِنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ اِنْ
تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا
تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتٖيهِ
عَذَابٌ يُخْزٖيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقٖيمٌ
﴿٣٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا

36, 37. Nuh'a şöyle vahyedildi: "Mevcut inananlar dışında senin kavminden artık kimse iman etmeyecek. Onların yaptıkları yüzünden kendini sıkıntıya sokma. Bizim gözetimimizde ve vahyimiz doğrultusunda gemiyi yap; zulmedenleri kurtarmak için bana başvurma! Onlar boğulacaklardır!" **38, 39.** Nuh gemiyi yapıyor; ancak kavminin önde gelenleri, yanına her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Nuh ise onlara şöyle diyordu: "Siz bizimle alay ediyorsanız bilin ki sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz! Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini, ebedî azabın kimi kuşatacağını yakında anlayacaksınız!" **40.**

احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ
اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَۜ وَمَٓا
اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلٖيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فٖيهَا
بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّٖي لَغَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرٖي بِهِمْ فٖي مَوْجٍ
كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فٖي مَعْزِلٍ
يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرٖينَ
﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰوٖي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنٖي مِنَ
الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ
اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ
مِنَ الْمُغْرَقٖينَ ﴿٤٣﴾ وَقٖيلَ يَٓا اَرْضُ ابْلَعٖي
مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِعٖي وَغٖيضَ الْمَٓاءُ
وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ
وَقٖيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادٰى
نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنٖي مِنْ اَهْلٖي
وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمٖينَ
﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَۚ اِنَّهُ
عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ
بِهٖ عِلْمٌۜ اِنّٖٓي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ

Nihayet fermanımız gelip de Tennur[14] kaynadığı zaman Nuh'a, "Gemiye her türden birer çift yükle,[15] azabı hak edenler dışında aileni ve iman edenleri de bindir." dedik. Zaten yanında oldukça az sayıda inanan vardı. 41. Nuh, "İzleyeceği seyir de demirleyeceği yer de Allah'ın iznine bağlı olan gemiye O'nun adıyla binin! Rabbim gerçekten mağfiret ve merhamet sahibidir!" dedi. 42. Gemi dağlar gibi dalgalar arasında onları taşırken Nuh, geride kalanlar arasında bulunan oğluna, "Yavrucuğum! Gel, bizimle birlikte sen de bin. Kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi. 43. Oğlu, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." dedi. Nuh, "Bugün insanı Allah'ın emrinden kurtaracak hiç kimse yoktur. Sadece O'nun merhamet ettiği kimseler kurtulabilir!" dedi. Aralarına dalga girdi ve o boğulanlardan oldu! 44. "Ey yer, suyunu çek. Ey gök, yağmuru dindir!" dendi. Su çekildi ve böylece Allah'ın emri gerçekleşti. Gemi, Cûdi'ye[16] oturdu da şöyle dendi: "Uzak olsun o zalimler topluluğu!"[17] 45. Nuh Rabbine niyaz edip şöyle dedi: "Ey Rabbim! Oğlum, benim ailemdendi. Senin vaadin haktır ve hükmedenlerin en hayırlısı sensin!" 46. Allah buyurdu: "Ey Nuh! O, senin ailenden değildi. Bu doğru bir davranış değil![18] Bilmediğin bir şeyi

الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ٓي اَعُوذُ بِكَ اَنْ
اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ ل۪ي بِه۪ عِلْمٌۜ وَاِلَّا تَغْفِرْ ل۪ي
وَتَرْحَمْن۪ٓي اَكُنْ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٤٧﴾ ق۪يلَ يَا
نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ
وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَۜ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ
يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ
اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوح۪يهَٓا اِلَيْكَۚ مَا كُنْتَ
تَعْلَمُهَٓا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَاۚ
فَاصْبِرْۚ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٩﴾

benden isteme! Sana, cahillerden olmamanı öğütlerim!" 47. Nuh, "Ey Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmezsen, hüsrana uğrayanlardan olurum." dedi. 48. Ona, "Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere tarafımızdan verilen selamla ve bereketlerle in! Ancak, bir müddet faydalandıracağımız, sonra tarafımızdan kendilerine acı bir azap dokunacak toplumlar da olacak!" denmişti. 49. Sana vahyettiğimiz bu bilgiler, gaybî haberlerdir.[19] Daha önce bunları ne sen, ne de kavmin biliyordu. Sabret! Şüphesiz sonuç sorumlu davrananlarındır.

14. Dilciler, "Tennur" kelimesinin köken itibariyle Arapça olmadığı noktasında ittifak etmişlerdir. Samî dillerinde ortak bir kelime olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır. Tandır, yeryüzü, bir dağ ismi, su veya sabahın aydınlanması anlamları üzerinde durulmaktadır. Kelimenin hem dağ, hem de tandır anlamına gelmesi yanar dağ çağrışımı yaptırmaktadır. Bazı tefsircilerin Şam (Suriye, Ürdün) dolaylarında bir dağ veya "Ayn Verde" ismiyle anılan bir yer olduğu yönündeki görüşü isabetli gözükmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Çünkü ayrıntılı bazı haritalarda, Ürdün sınırları dâhilinde ve Lût Gölünün doğu yakasında Tennur adıyla bilinen bir dağ ismi mevcuttur (Google Eart). O bölgede yer alan Tennur'daki tarihî kalıntılarda ortaya çıkan Nebatîler dönemine ait görkemli bir büst, Amman Kalesi'ndeki müzede sergilenmektedir. Ayrıca, gemi yaptığı için Hz. Nuh ile dalga geçilmesine bakılırsa kara ortamında gemi yaptığı anlaşılabilir. Onun gemi yaptığı kara ortamı, pekâlâ denize dönüşmüş olabilir. Lût Gölü diye bilinen Tuz Denizi'nin yarısına yakın bir kısmının Lût Peygamber dönemindeki felakette oluştuğu, Kitab-ı Mukaddes kaynaklarında yer almaktadır. Bu olaydan önceki kısımların Nuh döneminde oluştuğu yönünde bir tahmin yürütülebilir. Jeofizik açıdan bakıldığında Kızıldeniz ve Lût gölü, fay kırılması sonucu meydana gelmiş birer oluşumdur. Bu denli bir kırılmanın Hint okyanusunda nasıl bir tsunami felaketine yol açmış olabileceği tahmin edilebilir. Böylesi bir felaket Ortadoğu'yu ve o rakımda bulunan kara parçalarını sular altında bırakmış olmalı.

15. Herkesin dünyayı kendi kavradığı ile sınırlı düşünmesinden dolayı tufanın evrensel olduğu ve Hz. Nuh'un (as) bütün mahlûkattan birer çift bindirdiği yorumları yapılmıştır. Ancak Hz. Nuh'un kendi kavmine peygamber olarak gönderilmesinden yola çıkılarak tufanın bölgesel olduğu düşünülebilir ve dolayısıyla gemiye de ancak kendi hayvanlarından birer çift yüklediği anlaşılabilir (Mevdudî, *Tefhim*).

16. Yaygın kanaate göre Güneydoğu'da, Şırnak/Cizre yakınlarında bulunan Cûdi dağı kastedilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Tevrat yazarlarının verdiği bilgiye dayanan Ararat (Ağrı) dağı yorumu bir yanılsamadır. Tarihsel veriler bunu kanıtlamaktadır (Hikmet Tanyu, *TDV İ. A.* Ağrı mad. I, 481).

17. Bu cümle deyimsel bir anlam ifade etmektedir. Çünkü uzak olmak anlamına gelen "Bu'den" kelimesi, helâk olmak anlamında kahır ve beddua için kullanılmaktadır (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Bu surenin 60, 68 ve 95. ayetlerinde tekrarlanan bu ifadeyle ilgili açıklama için bkz. 23/Müminun 41 ve 44. ayetler.

18. Bazı tefsirciler, "salih olmayan amel"den kasdın Nuh'un oğlu olduğu yönünde görüş beyan etse de biz, Hz. Nuh'un oğlu hakkındaki başvurusunun kastedildiği görüşünü isabetli buluyoruz (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

19. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا
مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
اَجْرًا اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ
مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
مُجْرِم۪ينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ
وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ
لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٣﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ

50. Ad kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur. Siz sadece yalan uyduruyorsunuz. 51. Ey kavmim! Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ödülüm beni yaratana aittir. Aklınızı kullanmıyor musunuz? 52. Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin ve O'na tevbe edin ki üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin; gücünüze güç katsın. Günah işleyerek yüz çevirmeyin!" dedi. 53. Onlarsa, "Ey Hûd! Bize bir delil getirmedin. Senin sözünle ilahlarımızı terk edip de sana inanacak değiliz! 54. Seni ilahlarımızdan biri çok kötü çarpmış, demekten başka bir söz bulamıyoruz." dediler. Hûd şöyle dedi: "Ben Allah'ı

بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ
وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾ مِنْ
دُونِه۪ فَك۪يدُون۪ي جَم۪يعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾
اِنّ۪ي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبّ۪ي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ
دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٦﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ
اَبْلَغْتُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ
رَبّ۪ي قَوْمًا غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔاۜ اِنَّ رَبّ۪ي
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَف۪يظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
مِنَّاۚ وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَل۪يظٍ ﴿٥٨﴾
وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا
رُسُلَهُ وَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَن۪يدٍ ﴿٥٩﴾
وَاُتْبِعُوا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ
اَلَٓا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْۜ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ
قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

şahid tutuyorum. Siz de şahid olun ki ben sizin koştuğunuz ortaklardan uzağım. 55. Allah'tan başka taptığınız şu ortaklarınız var ya, onlarla birlikte hepiniz bir araya gelin ve bana tuzak kurun. Haydi, hiç göz açtırmayın bana! 56. Ben, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hiçbir canlı yoktur ki Allah onu perçeminden yakalamış olmasın![20] Rabbim, gerçekten dosdoğru yoldadır![21] 57. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ben size ulaştırmam gereken mesajı tebliğ ettim. Rabbim, sizin yerinize başka bir toplum getirir de siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Rabbim her şeyi gözetim altında bulundurmaktadır." 58. Emrimiz (azabımız) geldiği zaman, Hûd'u ve beraberindeki müminleri katımızdan bir rahmetle kurtardık. Hem de çok çetin bir azaptan! 59, 60. İşte Âd kavmi! Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine asi oldular ve bütün inatçı zorbaların emirlerine uydular da hem dünyada hem de kıyamet gününde onlara lanet edildi. Bakın, Âd kavmi Rablerini inkâr etti. Fakat dikkat edin! Yok olup gitti Hûd'un kavmi Âd![22]

20. İfadenin orijinali "perçeminden yakalamak" deyimidir. (Bkz. 96/Alâk 15-16. ayetler ve ilgili dipnot).

21. Allah'ın dosdoğru yolda olduğunu dile getiren ifade, Mekkeli müşriklere cevap bağlamında kullanılmıştır. Peygamberine (s) doğru yolu gösteren de Allah'tır. Dolayısıyla Allah ve elçisinin doğru yolda olduğuna işaret edilmektedir.

22. Deyimin açıklaması için bkz. 44. ayet.

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ
اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا
فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّ۪ي قَر۪يبٌ
مُج۪يبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ ف۪ينَا
مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا اَتَنْهٰينَا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ
اٰبَاؤُنَا وَاِنَّنَا لَف۪ي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ
مُر۪يبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ
عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ
يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَز۪يدُونَن۪ي
غَيْرَ تَخْس۪يرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هٰذِه۪ نَاقَةُ اللّٰهِ
لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ ف۪ي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا
تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَر۪يبٌ
﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا ف۪ي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ
اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا
جَاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ
رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ ﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذ۪ينَ

61. Semûd kavmine de peygamber olarak kardeşleri Salih'i göndermiştik: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. O sizi yerden yarattı, orayı imar etti ve ömür sürmenizi istedi. O'ndan bağışlanmanızı isteyin ve O'na tevbe edin. Çünkü O, çok yakındır ve duaları kabul edendir!" dedi. 62. Dediler: "Ey Salih! Daha önce sen, bizim büyük ümitler beslediğimiz biriydin. Şimdi sen, atalarımızın ibadet edegeldiği şeylere ibadet etmemize engel mi oluyorsun? Oysa senin bizi çağırdığın şeyler hakkında biz kuşku içindeyiz!" 63. Salih şöyle dedi: "Ey kavmim! Hiç düşündünüz mü, eğer ben Rabbimden gelen bir delile dayanıyorsam, O bana katından bir rahmet vermişse ve ben de buna rağmen O'na asi olursam beni Allah'a karşı kim savunur? Sizin de bana zarar vermekten başka bir faydanız olmaz! 64. Ey kavmim! İşte, Allah'ın size ayet (mucize) olarak gönderdiği devesi! Bırakın da Allah'ın arzında otlasın. Sakın ona bir kötülük etmeyin; aksi takirde o çok yakın olan azap sizi yakalar." 65. Fakat onlar deveyi kestiler. Bunun üzerine Salih, "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın! Bu, yalanlanması mümkün olmayan bir vaaddir!" dedi. 66. Emrimiz geldiği zaman, rahmetimiz

ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فٖي دِيَارِهِمْ
جَاثِمٖينَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فٖيهَا اَلَٓا اِنَّ
ثَمُودَا۬ كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

gereği Salih'i ve beraberindeki müminleri o günün dehşetinden kurtardık. Rabbin, gerçekten güçlüdür, azizdir. 67. Zalimleri o korkunç gürültü yakalayıverdi. Yurtlarında taş kesilip donakaldılar.[23] 68. Sanki orada hiç dirlik düzenlik kurmamış, mamur bir hayat sürmemişlerdi. Bakın, Semûd kavmi Rablerini inkâr etti. Fakat dikkat edin! Yok olup gitti Semûd![24]

23. Buradaki ifade, "diz üstü çöke kalmak, kımıldamadan oturmak" anlamlarına geldiği gibi kül ve çamur toplamak anlamına da gelmektedir. Kelimenin anlam imkânlarını kullanarak bu şekilde çevirdik.

24. Deyimin açıklaması için bkz. 44. ayet.

وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰى
قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ
بِعِجْلٍ حَنٖيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَاٰ اَيْدِيَهُمْ لَا
تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خٖيفَةً
قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍ
﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا
بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾
قَالَتْ يَا وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا
بَعْلٖي شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجٖيبٌ ﴿٧٢﴾
قَالُٓوا اَتَعْجَبٖينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ
وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمٖيدٌ

69. Elçilerimiz, İbrahim'e müjdeyle gelip[25] "Selam!" demişlerdi. O da "Selam" ile karşılık verdi. Kızarmış bir buzağı getirmesi uzun sürmedi. 70. Fakat yemeğe el uzatmadıklarını görünce davranışlarına bir anlam veremedi ve korkuya kapıldı. Elçilerimiz, "Korkma! Biz Lût'un kavmine gönderildik!" dediler. 71. O anda ayakta duran hanımı gülümsüyordu ki biz ona İshak'ı, İshak'ın ardından da (torunu) Yakub'u müjdeledik. 72. "Vay başıma gelene! Ben yaşlı bir kadın, kocam da ihtiyarken çocuk doğuracağım öyle mi! Bu acayip bir şey!" dedi. 73. Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Hem de Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizdeyken, ey hane halkı! O, hamde layıktır; yüce ve cömerttir."

مَجٖيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ الرَّوْعُ
وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖي قَوْمِ لُوطٍ
﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ لَحَلٖيمٌ اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ ﴿٧٥﴾
يَٓا اِبْرٰهٖيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ
اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتٖيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ
مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا
سٖٓيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا
يَوْمٌ عَصٖيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَٓاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ
اِلَيْهِۜ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِۜ
قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ بَنَاتٖي هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فٖي ضَيْفٖيۜ اَلَيْسَ
مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشٖيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ
عَلِمْتَ مَا لَنَا فٖي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّۚ وَاِنَّكَ
لَتَعْلَمُ مَا نُرٖيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ لٖي بِكُمْ
قُوَّةً اَوْ اٰوٖٓي اِلٰى رُكْنٍ شَدٖيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا
يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُٓوا اِلَيْكَ
فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ
مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَۜ اِنَّهُ مُصٖيبُهَا مَٓا
اَصَابَهُمْۜ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُۜ اَلَيْسَ

dediler. 74. İbrahim'den korku gidip kendisine bu müjde verilince, bizi Lût'un kavmiyle ilgili hükmümüzden vazgeçirmeye çalıştı. 75. İbrahim gerçekten çok yumuşak huylu, ağır başlı ve bize gönülden bağlı bir kişiydi.[26] 76. Elçilerimiz, "Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Rabbinin emri gelmiştir. Onlara geri çevrilmesi imkânsız bir azap gelecek!" dediler. 77. Elçilerimiz Lût'un yanına vardıklarında onlar için endişelendi ve ruhu daraldı da, "Bugün çok çetin bir gün!" dedi. 78. Kavmi gözü dönmüş bir şekilde[27] koşup Lût'a geldi. Daha önce de benzeri kötülükleri yapıyorlardı. Lût, "Ey kavmim! Bakın bunlar kızlarım! Onlarla evlilik sizin için daha temiz ve daha uygun![28] Allah'tan korkun ve beni misafirlerim önünde rezil etmeyin! Aranızda hiç aklı başında bir adam yok mu?" dedi. 79. Onlarsa, "Kızlarında bir hakkımızın olmadığını biliyorsun. Bizim ne istediğimizi de çok iyi biliyorsun!" dediler. 80. Lût, "Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsaydı ya da sağlam bir kaleye sığınabilseydim!" dedi. 81. Elçilerimiz, "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana ilişemezler. Gecenin bir vaktinde aileni alıp yola koyul. Geride hanımından başka kimse kalmasın! Çünkü kavmini vuracak olan azap, onu da çarpacak! Onlar için belirlenen an, sa-

الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا
جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً
مِنْ سِجّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ
رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمينَ بِبَعيدٍ ﴿٨٣﴾

bah vaktidir. Sabah da oldukça yakın, değil mi!" dediler **82.** Emrimiz (azabımız) geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik ve üzerine hedefinden şaşmayan, çok yoğun taşlar yağdırdık.[29] **83.** Rabbin tarafından hazırlanmış olan o taşlar, zalimlerden hiç de uzak değildir![30]

25. Hem müjdeyi hem de azabı aynı meleklerin getirmesi, melekleri şefaatçi kabul eden müşriklere vereceği mesaj açısından ayrı bir önem arz etmektedir (74-83. ayetler).

26. "Halîm" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41.

27. "Yuhrau ileyhi" deyimi Arapça'da aklı başından gitmek, çıldırmak, sıtma nöbeti geçirip titremek anlamında kullanılmaktadır.

28. Bu ayette Hz. Lût'un "işte kızlarım" ifadesiyle evliliği kastettiği, Kur'an'ın başka kullanımlarından anlaşılmaktadır: "Rabbinizin size eş olsun diye yarattığı kadınları bırakıp da erkeklere mi yöneliyorsunuz? Sizler gerçekten aşırılıkta sınır tanımayan bir toplumsunuz!" (Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 26/Şuara 165, 166).

29. "Siccil" kelimesi, hedefinden şaşmayan, kayıtlı (Zemahşerî, *Keşşaf*) veya kovadan dökülür gibi (yoğun) diye de tercüme edilebilmektedir (Zebidî, Tâc; ayrıca bkz. 105/Fil 4. ayet).

30. Allah tarafından işaretlenmiş o taşların zalimlere yakın olması mecazen tehdit anlamına gelse de hakikat anlamında coğrafi olarak Kur'an'ın muhataplarının yakınlarında olduğunu dile getirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). O bölgede, özellikle Lût gölü çevresinde yapılacak etütler, Kur'an'ın işaret ettiği bu gerçekleri gün ışığına çıkarabilir.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ وَلَا
تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْميزَانَ اِنّي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ
وَاِنّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحيطٍ
﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْميزَانَ
بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ وَلَا

84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Bir şey ölçerken veya tartarken eksik ölçüp tartmayın. Sizi bolluk içinde görüyorum ve üzerinize kuşatıcı günün azabının gelmesinden korkuyorum. **85.** Ey kavmim! Bir şey ölçerken ve tartarken adil davranın. İnsanların satın aldıkları malları eksik vermeyin.[31] Yeryüzünde bozgunculuk

تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدٖينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ
اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ وَمَٓا اَنَا
عَلَيْكُمْ بِحَفٖيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ
اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَٓا
اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فٖٓي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُ۬ا اِنَّكَ
لَاَنْتَ الْحَلٖيمُ الرَّشٖيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّٖي وَرَزَقَنٖي
مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَٓا اُرٖيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ
اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ اِنْ اُرٖيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ
مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفٖيقٖٓي اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنٖيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا
يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقٖٓي اَنْ يُصٖيبَكُمْ مِثْلُ مَٓا
اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ
صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعٖيدٍ ﴿٨٩﴾
وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّٖي
رَحٖيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ
كَثٖيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فٖينَا ضَعٖيفًا
وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْنَا
بِعَزٖيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطٖٓي اَعَزُّ

yaparak düzeni altüst etmeyin. 86. Eğer inanıyorsanız Allah'ın sürekli ve düzenli lütfu sizin için daha hayırlıdır. Sizin üzerinizdeki gözetleyici ben değilim." dedi. 87. Dediler: "Ey Şuayb! Babalarımızın ibadet edegeldiği tanrılardan ya da mallarımız üzerinde istediğimiz gibi tasarrufta bulunmaktan vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen akıllı uslu bir kimsesin!"[32] 88. Şuayb şöyle dedi: "Ey kavmim! Hiç düşündünüz mü, ya ben Rabbimden gelen bir delile dayanıyorsam ve O bana katından güzel bir rızık tattırmışsa? Sizi sakındırdığım bir konuda nasıl olur da sizin gibi davranırım. Ben sadece gücümün yettiği oranda ıslah etmek istiyorum. Başarım da Allah'a bağlıdır. O'na güveniyor ve O'na yöneliyorum. 89. Ey kavmim! Sizinle aramdaki ayrılık, sakın sizi Nuh, Hûd ve Salih'in kavimlerine gelen musibetleri sizin başınıza getirecek bir suça sevk etmesin. Lût kavmi de size çok uzak değildir. 90. Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin ve O'na tevbe edin. Gerçekten Rabbim, merhametli ve sevgi doludur." 91. Dediler: "Ey Şuayb! Söylediklerinden pek bir şey anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni mutlaka taşlardık. Sen bizden daha üstün değilsin." 92. Şuayb dedi: "Ey kavmim! Size göre kabilem Al-

عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَٓاءَكُمْ ظِهْرِيًّاۜ
اِنَّ رَبّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ مُح۪يطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ
اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌۜ سَوْفَ
تَعْلَمُونَۙ مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَمَنْ هُوَ
كَاذِبٌۜ وَارْتَقِبُٓوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ رَق۪يبٌ ﴿٩٣﴾
وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذ۪ينَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا ف۪ي دِيَارِهِمْ
جَاثِم۪ينَۙ ﴿٩٤﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا ف۪يهَاۜ اَلَا بُعْدًا
لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

lah'tan daha mı üstün ki O'nu önemsemeyip arkanızı döndünüz? Muhakkak ki Rabbim, bütün yaptıklarınızı kontrol altında tutmaktadır.[33] **93.** Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; ben de yapıyorum. Rezil edecek azap kime geliyor ve yalancı kim, yakında anlayacaksınız! Bekleyin; ben de sizinle beraber bekliyorum." **94.** Emrimiz geldiği zaman, rahmetimiz gereği Şuayb'ı ve onunla beraber olan müminleri kurtardık. Zalimleri korkunç gürültü yakaladı ve yurtlarında taş kesilip donakaldılar.[34] **95.** Sanki orada hiç dirlik düzenlik kurmamış, mamur bir hayat sürmemişlerdi. Dikkat edin! Yok olup gitti Medyen; yok olup giden Semûd gibi!

31. Bkz. 26/Şuara 183.

32. Akıllı uslu diye çevirdiğimiz "halîm" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41.

33. İnsan davranışlarının kuşatma altında olması, bütün yapılanlardan Allah'ın haberdar olması ve zalimlerin hakettikleri ceza ile kuşatma altında bulundurulması anlamındadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*).

34. Buradaki ifadenin açıklaması için bkz. 67. ayet.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُب۪ينٍۙ
﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ فَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ
فِرْعَوْنَۚ وَمَٓا اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَش۪يدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ
قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَۜ وَبِئْسَ
الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَاُتْبِعُوا ف۪ي هٰذِه۪ لَعْنَةً

96, 97. Musa'yı da ayetlerimizle (mucizelerimizle) ve apaçık bir belgeyle Firavun ve adamlarına gönderdik. Firavun'un emri (yönetimi)[35] doğru olmamasına rağmen insanlar onun emrine uydular. **98.** Firavun, kıyamet günü kavminin önünde yürüyecek ve onları ateşe sürecektir![36] O ne kötü bir gidiş, ne kötü bir varıştır! **99.** Hem dünyada

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾
ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا
قَٓائِمٌ وَحَص۪يدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ
ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ
الَّت۪ي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا
جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ
﴿١٠١﴾ وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى
وَهِيَ ظَالِمَةٌ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ شَد۪يدٌ ﴿١٠٢﴾
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ
الْاٰخِرَةِ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ
يَوْمٌ مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ اِلَّا لِاَجَلٍ
مَعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا
بِاِذْنِه۪ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَع۪يدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ
شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ ف۪يهَا زَف۪يرٌ وَشَه۪يقٌ ﴿١٠٦﴾
خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَ اِنَّ رَبَّكَ
فَعَّالٌ لِمَا يُر۪يدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ سُعِدُوا
فَفِي الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَ

hem de kıyamet gününde kendilerine lanet edildi. Ne kötü bir yardımlaşma, ne kadar kötü bir ödül! 100. Bu sana anlattıklarımız, bazı memleketlerin haberleri! Kimi halen ayaktadır, kimi helak olmuş vaziyette! 101. Biz onlara zulmetmedik. Aksine onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri geldiği zaman, Allah'ın dışında dua ettikleri ilahlar onlara hiçbir fayda sağlamadı. Kazandıklarını yok etmekten başka onlara bir faydaları olmadı. 102. İşte Rabbin, zulmeden memleketleri yakaladığı zaman böyle yakalar. Rabbinin yakalayışı, çok çetin ve dehşetlidir.[37] 103. Ahiret azabından korkanlar için bunda nice ayetler vardır.[38] O gün, bütün insanların toplanacağı gündür. O gün, bütün gizliliklerin ortaya çıkacağı gündür. 104. Biz o günü çok kısa bir süre için erteliyoruz. 105. O gün geldiği zaman kişi ancak O'nun izniyle konuşur. Onların kimi mutlu, kimi mutsuzdur. 106. Mutsuz olanlar ateştedirler. Orada iniltili ve hırıltılı nefesleri duyulur. 107. Yer ve gök durdukça, Rabbin de çıkmalarını istemediği sürece orada kalacaklardır.[39] Çünkü Rabbin istediği her şeyi yapar. 108. Bahtiyar olanlarsa cennettedirler. Yer ve gök durduğu ve Rabbin de çıkmalarını istemediği

عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ
مِمَّا يَعْبُدُ هٰؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
اٰبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ
مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

sürece orada kalırlar. Bitmez, tükenmez bir lütuf olarak! 109. Onların ibadet ettiği ilahların anlamsızlığı konusunda kuşkun olmasın. Onlar da daha önce atalarının ibadet ettikleri gibi (müşrikçe) ibadet ediyorlar. Biz onların paylarını da eksiksiz olarak ödeyeceğiz!

35. Emrin bir anlamı da yönetim demektir.

36. Bu cümlede hayvanların suya götürülüşünü tasvir için kullanılan bir kelime kullanılmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

37. Rivayete göre Hz. Peygamber; "Allah zalime mühlet verir de yakalayacağı zaman onu göz açtırmayacak şekilde ansızın yakalar." demiş ve bu ayeti okumuştur (Buharî, Tefsir 11/161).

38. "Ayet" kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuara 2.

39. "Yer ve gök durdukça orada kalırlar." cümlesi deyimsel bir ifadedir (Mevdudî, *Tefhim*). Aynı ifade, bir sonraki ayette de cennetlikler için kullanılmaktadır. Kanaatimizce bu deyim, orada kalmanın ebediliğini anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Çünkü insanların cennetten çıkacağını söyleyen hiçbir nas bilmiyoruz. Aynı deyimden hareket edilirse cennetlikler için geçerli olan bu durum, cehennemlikler için de geçerlidir. Bu deyimin ardından bir de "Rabbin çıkmalarına izin vermedikçe" şartı kullanılmaktadır ki bu ifade de çıkmanın imkânına değil, yetkinin Allah'a ait olduğuna dair bir vurgudur. Bu iki ayetten, her istisnadan itikadî, fıkhî hükümler çıkarmanın mümkün olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَاِنَّ كُلًّا
لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ اِنَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ
وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا اِنَّهُ بِمَا

110. Biz Musa'ya da kitap vermiştik; o kitaba da karşı çıkılmıştı. Rabbin tarafından söz verilmiş olmasaydı, onlar hakkında derhal hüküm verilirdi. Şimdi bunlar da Kur'an hakkında kuşku ve şüphe içerisindedirler. 111. Hepsinin yaptıklarının karşılığını Rabbin mutlaka verecektir. Çünkü onların bütün yaptıklarından haberdardır. 112. Öyleyse sen de seninle beraber tevbe edenler de size emredildiği gibi dosdoğru olun;

تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ١١٢ وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ١١٣ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ اِنَّ
الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى
لِلذَّاكِرِينَ ١١٤ وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ
اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ١١٥ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ
الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ
الْفَسَادِ فِي الْاَرْضِ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ اَنْجَيْنَا
مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا اُتْرِفُوا فِيهِ
وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ١١٦ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ
الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ١١٧ وَلَوْ
شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا
يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ١١٨ اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ
وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ
جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ١١٩
وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا
نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ

yoldan çıkmayın. Çünkü O, yaptıklarınızı görmektedir. 113. Zulmedenlere meyletmeyin; sonra ateş size de dokunur. Sizin için Allah'tan başka hiçbir veli (hami) yoktur, yardım da göremezsiniz.[40] 114. Gündüzün iki bölümünde ve gecenin erken saatlerinde namaz kıl.[41] İyilikler kötülükleri giderir.[42] Bu, öğüt almak isteyenler için bir öğüttür. 115. Sabret! Allah iyilik yapanların ödülünü zayi etmez. 116. Keşke sizden önceki nesiller arasında, kendilerini helak olmaktan kurtardığımız bir avuç insan dışında yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlara engel olup da kurtulan güç ve irade sahibi başka insanlar da olsaydı. Zalimler, varlık içinde şımaran azgınların peşine takılıp kötülüğe ortak oldular.[43] 117. Senin Rabbin, hiçbir memleketi, oranın halkı kötülüğü ıslah etmek için mücadele ettiği sürece bir zulümden dolayı helak etmez! 118, 119. Eğer Rabbin dileseydi insanları bir tek ümmet yapardı. Tek tip bir topluluk yapmadığı için Rabbinin merhamet ettiği kimseler hariç onlar aykırı davranabiliyorlar. Aslında da onları da merhameti gereği aykırı davranmasınlar diye yaratmıştı. Rabbinin, "Ben cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım!" diye ahdettiği söz bu şekilde yerine geldi. 120. Peygamberlerle ilgili bütün bu kıssaları senin yüreğini pekiştirmek için anlatıyoruz. Bu kıssa-

وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَ ١٢٠ وَقُلْ
لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنَّا
عَامِلُونَ ١٢١ وَانْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ
١٢٢ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ
وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ١٢٣

larda sana gerçeğin ta kendisi geliyor, dolayısıyla müminlere de bir nasihat ve öğüt veriliyor. 121, 122. İnanmayanlara de ki: "Elinizden geleni yapın; biz de yapıyoruz! Bekleyin; bakın biz de bekliyoruz!" 123. Göklerin ve yerin gaybî boyutunu bilmek Allah'a aittir;[44] bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse yalnız O'na ibadet et ve O'na güven! Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir![45]

40. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

41. Bu ayetlerde dile getirilen vakitlerin açılımı için bkz. 50/Kâf 39, 40. ayetler ve ilgili dipnot. Bu vakitlerin, ayetlerin birlikte değerlendirilmesi ve yaşayan sünnetin göz önünde bulundurulmasıyla belirlendiğine inanıyoruz. Gündüzün iki bölümünden kasıt sabah, öğle ve ikindi, gecenin erken saatlerinden de akşam ve yatsı namazları kastedildiği düşünülmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

42. Genel anlamda düşünülürse her iyilik bir kötülüğün, her kötülük de bir iyiliğin yok edilmesidir. Bu nedenle yapılan her iyilik kötülükle mücadele demektir. Tevbe eden insanın yapacağı iyilikler de daha önce yaptığı kötülüklerin günahına keffaret olmaktadır (25/Furkan 68-71; Buharî, 11/162). Hz. Peygamber de (s) ayette tekil ifadeyle verilen bu emrin hükmünün umumi olduğunu dile getirmiştir (ilgili rivayetler için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 355).

43. Fesada karşı mücadele eden bir avuç ıslahçı kurtulurken zalim çoğunluk mütreflerin peşine takılıp suçlulardan yana tavır alıyor ve onlarla birlikte helak oluyor (7/A'raf 165). "Mütref" hem varlık verilen kimse hem varlık içinde şımartılan zorba demektir. Bu ayette kastedilen varlık içinde şımarmış bozguncu, azgın azınlıktır (56/Vâkıa 45; 17/İsrâ 16; 23/Müminun 33, 64).

44. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

45. "Tevekkül" Allah'a güvenmektir. Bir bakıma imanın özü ve yürekteki derinliği demektir. Kendinizi ne kadar yakın hissediyorsanız o kadar güvenirsiniz. Bu nedenle başarı ona bağlıdır.

سُورَةُ يُوسُفَ ١٢

53/12 YUSUF SURESİ

Adını anlatılan Yusuf Peygamber'in kıssasından alan sure 111 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Hûd suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf-En'am arasında inen son surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden aralarında benzerlik olmakla birlikte bazı yönlerden kendine has bir üslubu vardır. Tevhid, vahiy ve nübüvvet konusuna kısaca değindikten sonra sadece Yusuf Peygamber'in mücadelesinden kesitler sunar. Mekke'deki baskıların en şiddetli döneminde indiği için ana konusu azim, sabır ve ümittir. Sure risalet konusundaki sabır ve başarı vurgusuyla sona ererken müşriklere de sonunda utanacakları hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ١ اِنَّٓا
اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ٢
نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَۗ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ
قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ ٣ اِذْ قَالَ يُوسُفُ
لِاَب۪يهِ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ي سَاجِد۪ينَ ٤
قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Râ![1] Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. 2. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.[2] 3. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmek suretiyle kıssaların en doğrusunu anlatıyoruz.[3] Oysa sen daha önce bunlardan habersizdin. 4. Hani Yusuf, babasına, "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla birlikte Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm."[4] demişti. 5. Babası ise, "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir hile düşünürler!

اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا اِنَّ الشَّيْطَانَ
لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ
يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ
الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ
يَعْقُوبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ
اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

Çünkü şeytan, insan için apaçık bir düşmandır!
6. Öyle görünüyor ki Rabbin seni seçecek ve sana sözlerin ve olayların iç yüzünü (tevilini) öğretecek,[5] daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakup ailesine nimetini tamamlayacak.[6] Rabbin her şeyi bilir, hikmet sahibidir." demişti.

1. "Elif, Lâm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Kur'an'ın Arapça olmasının nedeni ilk muhataplarının Arap olmalarından ve Arapça konuşmalarından kaynaklanmaktadır. Maksadı da mesajın anlaşılmasıdır. Herhangi bir dilin bizatihi kutsallığı veya diğerlerinden üstünlüğü yoktur. Daha önce başka peygamberlere de kendi kavminin diliyle vahyedilmişti (14/İbrahim 4). Kur'an ve İslamî literatürün Arapça olmasından dolayı Arapça zamanla kutsal bir dil haline gelmiş ve Arapça öğrenmek İslamî ilimlerden biri haline gelmiştir (Izutsu, age, s. 280, 284).

3. Allah kıssaların gerçeğini öz olarak anlatmaktadır (Firuzabadî, *Tenvir;* Maverdî, *en-Nüket*). Çünkü bu kıssalar aşırı ilavelerle insanlar arasında anlatılıyordu. Özellikle Yahudi kültüründe peygamberler hakkında ağza alınmayacak iftiralar mevcuttu. Ayrıca Hz. Peygamber'in vahiy alıp almadığını denemek için söz konusu kıssalarla ilgili sorular soruyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*). Aynı kültürlerden aktarılan aşırı hikâyeleri eleştirmeksizin aktarıp bu kıssaların altına tefsir diye yazmak bu kıssaların indirilmesindeki ilahî maksada aykırıdır. Çünkü hem bu kitabın hem peygamberlerin saygın konumuna yakışmamaktadır.

4. Secde kelimesi, kılasik Arapça'da gözleri ve bakışları öne düşürmek, kafayı ve vücudu öne eğmek, yere kapanmak, meyvesinin ağırlığından dolayı ağacın eğilmesi (nahle sacide) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Secde kavramı Allah'ın huzurunda ibadet kastıyla yere kapanmak anlamında bir fıkıh terimidir. İnsan karşısında sergilenen davranış için kullanıldığında selam, saygı ve itaat anlamlarını ifade etmektedir (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Dolayısıyla kelimenin ibadet anlamıyla kavramlaşmış olması, farklı anlamlarda kullanım imkânını ortadan kaldırmaz. Örneğin Hz. Âdem karşısında meleklerin, Hz. Yusuf karşısında kardeşlerinin saygılarını ifade için kullanılan secde kelimelerini kavramsal anlamda değerlendirmek bağlama uygun düşmemektedir. Saygıyla eğilmek, bu kelimenin anlam haritasına uygun bir değerlendirme olabilir (Firuzabadî, *Tenvir;* Maverdî, *en-Nüket*).

5. Peygamberlerin rüyaları vahiy olarak değerlendirilmiş olsa da kavramsal anlamda, Kur'an vahyi manasında olmadığı, ilham türü sahih ve sadık yönlendirmeler olduğu düşünülmektedir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 219). Bu surede te'vil, hem rüyanın hem de sözlerin yorumu anlamında kullanılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Aynı kelime, 100. ayette rüyaların yorumu, alenen ortaya çıkması anlamında, 101. ayette ise bu ayette olduğu gibi söz ve mesajın yorumu, iç yüzü ve sonucu anlamında kullanılmaktadır. Çünkü hadis kelimesi hem söz hem de olay anlamına gelmektedir. Te'vil, rüyada görülen veya Kur'an'da haber verilen gizemli bir mesajın veya gaybî bir olgunun açık ve somut olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* ayrıca bkz. 7/A'raf 53; 3/Âl-i İmran 7). Bütün bu anlam zenginliğine rağmen kelime, tefsircilerin ve fıkıhçıların ıstılahında sözün yorumlanması anlamında kavramlaşmıştır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Daha sonraları ise anlamı zorlamak veya zoraki yorumlar yapmak gibi kelimenin içermediği argo bir anlam yüklenmiştir.

6. "Nimet" kelimesi, vahiy ve peygamberlik de dâhil, Allah'ın maddî-manevî tüm lütuf ve ihsanını ifade eder. Ancak burada peygamberlere verilen özel bir nimetten, yani vahiyden bahsedildiği anlaşılmaktadır (93/Duha 11). Hz. Yakup, rüyanın işaretinden Hz. Yusuf'un peygamber olacağını ve Allah'ın ona vahyedeceğini anlamış, hatta kardeşlerinin onu kıskanacağını ve hile yapabileceklerini tahmin etmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin son cümlesinden, olacakların ayrıntılarını bilemeyeceğini, onu Allah'ın bilebileceğini söylediği anlaşılmaktadır.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ اٰيَاتٌ
لِلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ
اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا
لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾ اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ
اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ
وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ
قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي
غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ
كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا

7. Öğüt almak isteyenler için Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında nice mucizevî dersler (ayetler) vardır. 8. Kardeşleri demişti ki: "Babamız, Yusuf ve kardeşini bizden daha çok seviyor. Oysa biz güçlü bir topluluğuz.[7] Babamız açık bir yanılgı içerisindedir. 9. Yusuf'u öldürün veya uzak bir diyara götürüp bırakın ki babanızın ilgisi sırf size yönelsin. Daha sonra salih insanlar olursunuz."[8] 10. Bir başkası da, "Yusuf'u öldürmeyin! Eğer mutlaka bir şey yapacaksanız onu bir kuyuya atın; kervanlardan biri bulup götürür." dedi. 11. Dediler: "Ey babamız! Biz Yusuf'a karşı son de-

تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ١١
اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ
لَحَافِظُونَ ١٢ قَالَ اِنّ۪ي لَيَحْزُنُن۪ٓي اَنْ
تَذْهَبُوا بِه۪ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ
عَنْهُ غَافِلُونَ ١٣ قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ
وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّٓا اِذًا لَخَاسِرُونَ ١٤ فَلَمَّا
ذَهَبُوا بِه۪ وَاَجْمَعُٓوا اَنْ يَجْعَلُوهُ ف۪ي غَيَابَتِ
الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ١٥ وَجَٓاؤُ۫ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً
يَبْكُونَ ١٦ قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ
وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ
وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِق۪ينَ ١٧
وَجَٓاؤُ۫ عَلٰى قَم۪يصِه۪ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ
سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَم۪يلٌ
وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ١٨
وَجَٓاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى
دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌ وَاَسَرُّوهُ
بِضَاعَةً وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ١٩

rece içten davranıyoruz.[9] Sen neden onun hakkında bize güvenmiyorsun? 12. Yarın onu bizimle gönder de gönlünce yiyip içsin, oynasın. Biz onu korur kollarız." 13. Yakup, "Onu götürmeniz beni üzer. Hem siz farkında değilken onu kurt yer, diye korkuyorum." dedi. 14. "Biz bu kadar kalabalıkken eğer onu kurt yerse biz gerçekten aciz sayılırız." dediler. 15. Onu götürüp de kuyunun derinliklerine bırakmak üzere toplandıkları zaman biz Yusuf'a, "Sen onların bu yaptıklarını, hiç farkında olmadıkları bir anda kendilerine haber vereceksin!" diye vahyettik. 16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler: 17. "Ey babamız! Kendi aramızda yarış yapmış ve uzaklaşmıştık. Yusuf'u da eşyalarımızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Fakat biz ne kadar doğru söylesek de sen bize asla inanmayacaksın!" dediler ve 18. üzerinde sahte kan bulunan Yusuf'un gömleğini getirdiler. Yakup, "Hayır! Benlik ve kıskançlığınız sizi bilinmez bir işe sürükledi. Yapabileceğim en iyi şey, sabretmek; anlattıklarınız karşısında başvuracağım tek yardımcım Allah'tır." dedi.[10] 19. Bir kervan geldi ve sucularını kuyuya gönderdiler. Kovasını suya sarkıttığı anda, "Müjde, müjde! İşte bir

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍۚ وَكَانُوا
فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

erkek çocuk!" dedi. Onu ticari bir meta[11] olarak yanlarında sakladılar. Oysa Allah yaptıklarını biliyordu. 20. Ucuz bir fiyata, sayılı birkaç dirheme sattılar. Çünkü onu değersiz görüyorlardı.

7. "Usbe veya asabe" kelimesi, topluluk ve akraba anlamına gelmektedir. Fıkıhta, evladı olmayan bir kimsenin mirasçısı olan akrabaları anlamında kavramlaşmıştır. Yusuf ve Bünyamin öz kardeşti, anneleri ayrı olduğu için diğerleri ile baba bir üvey kardeştiler. Onlar, kalabalık ve büyük oldukları için daha çok hak sahibi olduklarını düşünmektedirler (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

8. İnandığı hâlde günah işleyenler, tıpkı Hz. Yusuf'un kardeşleri gibi genelde ileriye dönük bir tevbe ve affedilme güvencesiyle günah işlerler ve onlar gibi mahcup olurlar. İnanan insanların böylesi çirkin yollara başvurmaması gerekir.

9. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 62; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

10. Hz. Ayşe iftiraya uğradığı zaman bu ayeti okuyarak teselli bulmuş ve yardım dilemiştir. Kendisini de böyle savunmuştur (Buharî, Tefsir 12/167).

11. "Bidâ'a" kelimesi ticaret malı, sermaye anlamına gelmektedir. O dönemde sahibinin malı sayılan köleye de böyle bir gözle bakılmaktaydı. 88. ayette Yusuf'un kardeşlerinin zahire almak için götürdükleri para veya sermaye için de bu kelime kullanılmaktadır.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ
اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ
وَلَدًاۜ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ
وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَاد۪يثِۜ وَاللّٰهُ
غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِه۪ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا
وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٢٢﴾

21. Mısır'da Yusuf'u satın alan adam, karısına, "Bunun bakımına özen gösterin! Belki bize bir yararı dokunur veya onu evlat ediniriz!" dedi. Olayların içyüzünü (tevilini) öğretelim diye [12]ona ülkede böyle bir ortam sağladık. Allah karar verdiği işi gerçekleştirmeye muktedirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler. 22. Olgunluk çağına gelince ona hüküm[13] ve ilim verdik. Biz, iyilik sahiplerine (muhsinlere) böyle karşılık veririz! 23. Kaldığı evin hanımı,

وَرَاوَدَتْهُ الَّت۪ي هُوَ ف۪ي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِه۪
وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَۜ قَالَ
مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبّ۪ي اَحْسَنَ مَثْوَايَۜ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِه۪ۚ وَهَمَّ
بِهَا لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّه۪ۜ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ
عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَۜ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا
الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ
قَم۪يصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِۜ
قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُٓوءًا
اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ
هِيَ رَاوَدَتْن۪ي عَنْ نَفْس۪ي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ
اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ
فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٢٦﴾ وَاِنْ
كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَاٰ قَم۪يصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ
قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظ۪يمٌ
﴿٢٨﴾ يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِر۪ي
لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِ۪ٔينَ ﴿٢٩﴾

Yusuf'a ilgi duydu. Kapıları kilitledi ve "Haydi gel!" dedi. Yusuf, "Allah'a sığınırım! Efendim bana çok güzel ev sahipliği yaptı! Zalimler asla iflah olmaz!" dedi. 24. Kadın ona ilgi gösterdi. Eğer Rabbinin delilini görmeseydi neredeyse Yusuf da ona meyletmişti. Biz kötülüğü ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için delilimizi gösterdik.[14] O samimi ve tertemiz kullarımızdandı. 25. Kapıya doğru yarışırcasına koştular. Kadın, Yusuf'un gömleğini arkasından yırtmıştı. Fakat kapının ağzında rastladıkları kocasına, "Senin ailenin iffetine göz diken bir kimsenin zindana atılmak veya işkence görmekten başka bir cezası var mıdır?" dedi. 26, 27. Yusuf, "O bana ilgi gösterdi!" dedi ve kadının ailesinden bir şahid de buna hakemlik yaptı: "Eğer Yusuf'un gömleği ön taraftan yırtılmışsa kadın doğru, Yusuf yalan söylüyor. Şayet gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan, Yusuf doğru söylüyor." dedi. 28, 29. Yusuf'un gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce kadına, "Bu sizin tuzaklarınızdan birisidir. Sizin tuzağınız gerçekten çok çetindir! Ey Yusuf! Sen bunun üzerinde durma (kapat)! Ey kadın sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen suçlusun." dedi.

12. Bkz. 6. ayet.

13. Verilen hükmün akıl, hikmet ve peygamberlik olduğunu söyleyenler olduğu gibi hükümranlık olduğunu söyleyenler de mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket*). Bizce de kelime peygamberlik ve hükümranlık anlamlarını içermektedir.

14. "Burhan" kelimesi, sonucu anlamak için kullanılan delil ve ipucu anlamındadır. Doğal hislerin kontrolsüz kullanımının insanın başına getireceği kötü sonuçları anlamasını sağlayacak tabii veya vahyî uyarılar anlaşılmaktadır. Bu noktada bir insanın karşı cinsi beğenmesi ve arzu duyması ile o hisleri zinaya vardıracak bir karar ve azme dönüştürmesi arasında ciddi bir fark olduğunu bilmemiz gerekir. Birincisi, fıtrî, tabiî olgudur; sorumluluk gerektirmez. Fakat ikincisi kesin bir karar verme ve azmetme olduğu için icra etme ve fiile dönüştürme imkânı bulamasa bile insanı sorumlu kılan bir kalp eylemidir. Burada Hz. Yusuf'un hissettiği duygu, yanlışlığı hatırlanmış, akıl tarafından onanmamış ve karara dönüşmeden vaz geçilmiş bir his boyutundadır. Dolayısıyla herhangi bir günahtan söz edilemez. Hatta değil peygamberliğine, müminliğine bile zarar vermesi söz konusu edilemez (Ebussuûd, *İrşad*).

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ
تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا اِنَّا
لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ
مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكّ۪ينًا
وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ
وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا
بَشَرًا اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَر۪يمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ
فَذٰلِكُنَّ الَّذ۪ي لُمْتُنَّن۪ي ف۪يهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ
عَنْ نَفْسِه۪ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَٓا
اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِر۪ينَ

30. Şehrin kadınları, "Azizin karısı, uşağına âşık olmuş; sevda bağrını yakmış. Açıkçası biz onun sapkınlık içinde olduğunu düşünüyoruz!" diye konuşmaya başladılar. 31. Azizin karısı yaptıkları dedikoduyu duyunca haber gönderip onları konağına davet etti. Kadınlara oturmaları için koltukları gösterdi, ellerine birer tane bıçak verdi ve Yusuf'a, "Onların karşısına çık!" dedi. Kadınlar Yusuf'u gördükleri zaman hissettikleri hayranlıkla şaşkına dönüp ellerini kestiler: "Aman Allah'ım! Bu insan değil, ancak yüce bir melek olabilir!" dediler. 32. Kadın onlara, "Âşık olduğum için beni ayıpladığınız delikanlı işte bu! Ben ona ilgi gösterdim, ama o bundan uzak durdu. Şayet isteğime karşılık vermezse mutlaka zindana atılacak ve rezil

﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا
يَدْعُونَن۪ٓي اِلَيْهِۚ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنّ۪ي كَيْدَهُنَّ
اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٣٣﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّۜ
اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى
ح۪ينٍ ﴿٣٥﴾

olacak!" dedi. 33. Yusuf, "Ey Rabbim! Benim için zindan, bunların beni çağırdığı şeyden daha sevimli. Eğer onların tuzağını benden savmazsan onlara şehvet duyar, cahillerden olurum!"[15] dedi. 34. Rabbi duasını kabul etti de kadınların tuzağını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, her şeyi işitir ve bilir. 35. Bütün delillerin Yusuf'un lehine olduğunu görmelerine rağmen Yusuf'u bir süreliğine zindana atmak kendilerine uygun göründü.

15. "Esbu" kelimesi, "Aklımın gereğini yapmak yerine duygu ve şehvetimin esiri olurum." anlamındadır. Bu durumda da cahillerden olacağına dikkat çekilmektedir. "Cehalet" kelimesi ise o dönem Arapçasında masumca bir bilgisizlik anlamından çok, işin sonunu düşünmeden hisleriyle hareket etmek, ölçüsüz, kaba, saldırgan ve sorumsuzca davranmak anlamına geliyordu (Izutsu, age. s. 293-316).

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۜ قَالَ اَحَدُهُمَٓا
اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَعْصِرُ خَمْراًۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّ۪ٓي
اَرٰين۪ٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْس۪ي خُبْزاً تَأْكُلُ الطَّيْرُ
مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَأْو۪يلِه۪ۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْت۪يكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِه۪ٓ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْو۪يلِه۪ قَبْلَ اَنْ
يَأْتِيَكُمَاۜ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَن۪ي رَبّ۪يۜ اِنّ۪ي تَرَكْتُ
مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓاء۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ

36. Zindana Yusuf ile birlikte iki genç daha girmişti. Gençlerden biri, "Ben rüyamda şarap için üzüm sıktığımı gördüm!" dedi. Diğeri ise, "Ben başımın üzerinde ekmek taşıdığımı ve kuşların o ekmekten yediğini gördüm. Haydi, bunun yorumunu (tevilini) bize haber ver. Senin iyilerden olduğunu görüyoruz" dedi. 37, 38. Yusuf, "Yiyeceğiniz yemek önünüze gelmeden onun yorumunu (tevilini) size haber vereceğim! Bu bana Rabbimin öğrettiği bir şey. Çünkü ben Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden kavmin dininden uzak durdum. Atalarım İbrahim, İshak ve

وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ
بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا
وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ
ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا
اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ اَمَرَ اَلَّا
تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبَيِ
السِّجْنِ اَمَّٓا اَحَدُكُمَا فَيَسْقٖي رَبَّهُ خَمْرًا
وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ
رَأْسِهٖ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذٖي فٖيهِ تَسْتَفْتِيَانِ
﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذٖي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا
اذْكُرْنٖي عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ
رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنٖينَ ﴿٤٢﴾

Yakub'un dinine tabi oldum. Allah'a bir şeyi ortak koşmamız olur şey değildir. Bu bilgi ve bilinç bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmez. 39. Ey zindan arkadaşlarım! Birbirine muhalif çeşitli ilahlar mı daha hayırlı, yoksa kahhar olan tek Allah mı? 40. O'ndan başka taptığınız tüm ilahlar, sizin ve atalarınızın taktığı anlamsız isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlara hiçbir yetki vermemiş veya bir delil indirmemiştir.[16] Hüküm Allah'a aittir. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar. 41. Ey zindan arkadaşlarım! İkinizden biri, sakî olarak efendisine hizmet edecek. Diğeri ise çarmıha gerilerek idam edilecek ve kuşlar kafasının etini yiyecek. Sorduğunuz rüyanın böyle sonuçlanması kesindir." dedi 42. Yusuf, o iki kişiden kurtulacağına inandığı kimseye, "Efendine benden bahset!" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine söylemesini unutturdu. Bundan dolayı Yusuf, bir kaç yıl daha zindanda kaldı.

16. Müşriklerin Allah'a ortak koştukları ilahlar melek şeytan ve cin gibi soyut varlıklardan oluşuyor ve bunlara ait somut figürler de yapılabiliyordu. Gerçekte hiçbir yetkileri yoktu. Fakat onlar hakkında sanal güçler ve yetkiler vehmediyorlardı. Fakat bu algı onlara özgü değildi, tarih boyu yaşayan muharref dinlerin yardımcı ilahlar algısının bir yansımasıydı (46/Ahkaf 28). Sultan kelimesi yetki ve güç anla-

mına geldiği gibi delil ve belge anlamında da değerlendirilebilmektedir (Izutsu, age. İst. 2012, s. 38-42).

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓي اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ
وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُون۪ي ف۪ي
رُءْيَايَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُٓوا
اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْو۪يلِ الْاَحْلَامِ
بِعَالِم۪ينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذ۪ي نَجَا مِنْهُمَا
وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْو۪يلِه۪
فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّ۪يقُ اَفْتِنَا
ف۪ي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ
وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ
لَعَلّ۪ٓي اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ
﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِن۪ينَ دَاَبًا فَمَا
حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ ف۪ي سُنْبُلِه۪ٓ اِلَّا قَل۪يلًا مِمَّا
تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْت۪ي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ
شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَل۪يلًا مِمَّا
تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْت۪ي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ
ف۪يهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَف۪يهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43. (Bir gün) Kral, "Ben rüyamda yedi tane besili inek, onları yiyen yedi tane zayıf inek ve ayrıca yedi tanesi yeşil, diğerleri kuru başaklar gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya tabir ediyorsanız bu rüyamı yorumlayın!" dedi. 44. Dediler: "Bunlar, açıklaması zor, karmaşık rüyalardır. Bu tür karmaşık rüyaların yorumunu (tevilini) biz bilemeyiz!" 45. Zindanda bulunan o iki kişiden kurtulmuş olanı, uzun süre sonra (Yusuf'u) hatırlayarak şöyle dedi: "Bunun sonucunu (tevilini) size hemen haber vereyim; beni derhal (Yusuf'un yanına) gönderin!" 46. (Yusuf'un yanına geldiğinde) "Yusuf! Ey dürüst insan! Yedi tane zayıf ineğin, yedi tane besili ineği yemesinin ve yedi yeşil başak ile kuru olan diğer başakların ne anlama geldiğini bana açıkla! Belki insanlara bu bilgilerle dönerim de onlar da gerçeği anlarlar!" dedi. 47. Yusuf şöyle dedi: "Yedi yıl çok ekip bol ürün elde edersiniz. Hasat ettiğiniz ekinlerin az bir miktarını yer, geriye kalan kısmını başağından ayırmaksızın depolarsınız. 48. Bunun ardından sakladığınız hububatın çok azı hariç hepsini tüketecek yedi yıllık kıtlık dönemi gelir. 49. Daha sonra ardından öyle bir

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُون۪ي بِه۪ۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُ
الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا
بَالُ النِّسْوَةِ الّٰت۪ي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّۜ اِنَّ رَبّ۪ي
بِكَيْدِهِنَّ عَل۪يمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ
رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِه۪ۜ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ
مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُٓوءٍۜ قَالَتِ امْرَاَتُ
الْعَز۪يزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّۘ اَنَا۬ رَاوَدْتُهُ
عَنْ نَفْسِه۪ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ
لِيَعْلَمَ اَنّ۪ي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْد۪ي كَيْدَ الْخَٓائِن۪ينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪يۚ
اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبّ۪يۜ
اِنَّ رَبّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ
ائْتُون۪ي بِه۪ٓ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْس۪يۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ
قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَك۪ينٌ اَم۪ينٌ ﴿٥٤﴾
قَالَ اجْعَلْن۪ي عَلٰى خَزَٓائِنِ الْاَرْضِۚ اِنّ۪ي
حَف۪يظٌ عَل۪يمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِي الْاَرْضِۚ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَٓاءُۜ نُص۪يبُ

yıl gelir ki insanlar bolluğa kavuşur; bol bol (üzüm, zeytin gibi) meyve sıkarlar."

50. Kral, "Onu bana getirin!" dedi. Elçi yanına gelince Yusuf, "Efendine dön de ellerini kesen kadınların durumu neydi, kendisine sor! Rabbim, o kadınların tuzağını bilmektedir!" dedi. 51. Kral dedi: "Ey kadınlar! Yusuf'a ilgi duyduğunuz zaman ne plan yapmıştınız?" Kadınlar, "Allah'tan korkarız! Biz onda hiçbir kötülük görmedik." dediler. Azizin karısı, "Şimdi gerçek ortaya çıktı! Ben ona ilgi duymuştum. O gerçekten doğru söylüyordu!" dedi. 52. "Bu, benim gıyabında ona ihanet etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzağını hedefine ulaştırmadığını anlaması içindir. [17] 53. Ben kendimi de temize çıkarmıyorum. Nefis kötülüğü emreder.[18] Ancak Allah'ın rahmet ettiği nefis müstesnadır. Rabbim çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." 54. Kral, "Onu bana getirin de sırdaşım ve danışmanım olsun!" dedi. Yusuf'la konuşunca, "Bugün sen bizim aramızda mevki sahibi ve güvenilir birisin!" dedi. 55. Yusuf, "Beni ülkenin hazinesinin başına geçir! Ben onu çok iyi korur, malî işleri iyi bilirim!"[19] dedi. 56. Ülkede Yusuf'a böyle bir mevki hazırladık. Orada dilediği gibi tasarrufta bulunuyor-

بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

du. Biz dilediğimiz kimseyi rahmetimize erdiririz ve iyilik yapanların ecrini asla zayi etmeyiz. 57. İman eden ve sorumlu davrananlar için ahirette verilecek ödül daha hayırlıdır.

17. 52 ve 53. ayetlerdeki konuşmanın Yusuf'a mı, yoksa kadına mı ait olduğu ihtilaflıdır. Ayetler tek başına ele alınırsa her iki yoruma da müsait görünmektedir. Bu sebeple konuşmayı, önceki ayette geçen kadının konuşmalarının bir devamı kabul edenler olmuştur (İbn Kesir, *Tefsir;* Mâverdi, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Seyyid Kutup; *Fi Zılal*). Çünkü onlara göre 54. ayet, Yusuf'un henüz kralın yanına gelmediğini göstermektedir. 54. ayette melikin onu bana getirin ifadesi, Yusuf'un henüz orada olmadığını göstermektedir. Üstelik kendisine ihanet edilmediğini bilmesi gerekenin kadının kocası olduğunu söylemek de zordur. Çünkü bu bağlamda ondan hiç bahsedilmemektedir ve 'hu' zamirini ona atfetme imkânı yoktur. Ayrıca bu görüşte olanlar kadının ihanet etmediğini genel anlamda söylemek mümkün olmadığı için kadının konuşmasını o anki konuşma bağlamında değerlendirmektedirler (Maverdi, *en-Nüket;* Ebu Hayyan, *el-Bahr*). Öte yandan konuşmanın Yusuf'a ait olduğu görüşünde olanlar Yusuf'u kralın yanına gelmiş kabul etmiyorlar; onlara göre de Yusuf, kraldan söz ederken gıyabında konuşuyor. Dolayısıyla muhatabı halen zindan arkadaşıdır veya bu değerlendirmeleri içinden geçirmektedir. Kadının konuşması olduğu görüşünü ikna edici bulmamaktadırlar. Çünkü Hz. Yusuf'un iftiraya uğradığı ve yıllarca zindanda kaldığını göz önünde bulundurarak kadının ihanet etmediğini söylemenin mümkün olmadığını düşünüyorlar (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bunlara göre 52 ve 53. ayetlerdeki ifadelerin içeriği konuşanın bilinçli bir mümin olduğunu göstermektedir ki ibreyi Yusuf'tan yana çevirmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Aksi durumda yorum kadının tevbe edip Müslüman olmasına dayanabilir ki bu da kadının çok önceden tevbe ettiği varsayımını gerektirmektedir.

18. "Nefis" insanın kendisi, zatı anlamına geldiği gibi canı anlamına da gelmektedir. İnsanın vicdanen kötü kabul ettiği şeyi cazip bularak canı çekebilir. Bu tür durumlarda insan kötülük yapmayı içinden geçirip kendini kurgulayabilir. Ancak bu insanın ruhundan ve bedeninden ayrı, sadece kötülüğü isteyen üçüncü bir kuvve/dürtü değildir. İnsanın ruhu, kişiliği, zatı ve canıdır. Çünkü Allah'tan razı olan, mutmain olan, kötülük gibi iyiliği de ilham eden aynı nefistir. Türkçedeki canım çekti ifadesiyle nefsim arzu etti demek arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla insanın canının iyi ve doğru şeyleri çektiğini de unutmamak gerekir.

19. Korumak, emanetin; bilmekse ehliyet ve liyakatin gereğidir.

وَجَاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ
وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ
اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ
الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ
لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا
سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ
لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ
قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا
اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ
هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمِنْتُكُمْ عَلَى
اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ
اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ
وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا
مَا نَبْغِي هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ
اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ
ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ

58. Kardeşleri gelip huzuruna girdiklerinde Yusuf'u tanımadılar; fakat o onları tanıdı. 59. Yusuf, yüklerini hazırlayınca, "Gelirken baba bir üvey kardeşinizi de getirin! Görmüyor musunuz, ben ölçeği eksiksiz veriyorum ve misafirleri çok iyi ağırlıyorum! 60. Eğer onu bana getirmezseniz, size bir ölçek bile erzak yok, yanıma dahi yaklaşmayın!" dedi. 61. Kardeşleri, "Onu babasından isteyeceğiz. Bunu kesinlikle yaparız!" dediler. 62. Yusuf, yanında çalışan gençlere, "Paralarını yüklerinin içine koyun! Belki fark ederler de ailelerine varınca geri dönüp gelirler!" dedi. 63. Gerçekten de babalarının yanına varınca, "Baba! Bize zahire satışı yasaklandı. Kardeşimizi bizimle gönder de zahire alalım. Biz onu koruruz." dediler. 64. Babaları, "Daha önce kardeşi hakkında size ne kadar güvendiysem bunun hakkında da ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyan Allah'tır. Merhametlilerin en merhametlisi O'dur!" dedi. 65. Yüklerini açtıkları zaman paralarının geri verildiğini gördüler ve "Baba! Daha ne bekliyoruz? İşte paramız da geri verilmiş! Ailemize erzak getiririz. Kardeşimizi korur ve bir deve yükü de fazla alırız! Bu oldukça az bir zahire!" dediler. 66, 67. Babaları, "Etrafınız sarılmadıkça onu bana getireceğinize dair Allah adına yemin etmezseniz kesinlikle

مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنٖي
بِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ
قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكٖيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ
يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا
مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍۜ وَمَٓا اُغْنٖي عَنْكُمْ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾
وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْۜ مَا
كَانَ يُغْنٖي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا
حَاجَةً فٖي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَاۜ وَاِنَّهُ لَذُو
عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ
اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّٖٓي اَنَا اَخُوكَ فَلَا
تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فٖي رَحْلِ اَخٖيهِ ثُمَّ
اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعٖيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ
﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ
﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ
بِهٖ حِمْلُ بَعٖيرٍ وَاَنَا بِهٖ زَعٖيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ

onu sizinle birlikte göndermem!"
dedi. Onlar yemin edince Yakup,
"Konuştuklarımıza Allah vekildir!"
dedi ve şunları söyledi: "Yavrularım!
Allah'tan gelecek herhangi bir şeyi
sizden savamam ama siz yine de
Mısır'a tek kapıdan girmeyin; farklı
kapılardan girin. Takdir Allah'ın-
dır.[20] Ben, O'na güveniyorum (te-
vekkül ediyorum). Güvenen O'na
güvensin!" 68. Mısır'a babalarının
emrettiği şekilde girmiş olsalar bile
bu, Allah tarafından başlarına gele-
cek bir şeyi kendilerinden asla sa-
vamazdı. Fakat Yakup, içinden ge-
çeni söylemek durumundaydı ve
öyle yaptı. Çünkü biz kendisine öğ-
rettiğimiz için o kesin bilgi sahibiy-
di. Fakat insanların çoğu bunu bi-
lemez. 69. Yanına girdiklerinde Yu-
suf, kardeşini yanına çekti ve "Ben
senin kardeşinim. Onların yaptıkla-
rını sorun etme!" dedi. 70. Yüklerini
hazırlarken su kupasını kardeşinin
yüküne koydurdu. Daha sonra bir
tellal, "Ey kafile! Siz hırsızsınız!" diye
seslendi. 71. Yusuf'un kardeşleri
(şaşkınlık içinde) onlara dönerek,
"Ne kaybettiniz, ne arıyorsunuz?"
dediler. 72. Onlarsa, "Melikin su ku-
pasını kaybettik; onu arıyoruz! Ge-
tirene bir deve yükü ödül var." de-
diler. İçlerinden biri, "Ben de buna
kefilim!" dedi. 73. Dediler: "Allah'a
yemin olsun ki bizim bu ülkeye[21]
fesat çıkarmak için gelmediğimizi

لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا
كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ
كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ
فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِي
الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ
اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ
كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ
فِي دِينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ
دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ
عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ
مِنْ قَبْلُ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ
يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ
لَهُٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ اِنَّا
نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ
اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓ
اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

ve hırsız olmadığımızı siz de biliyorsunuz!" 74. Yusuf'un adamları, "Eğer yalan söylüyorsanız bunun cezası nedir?" dediler. 75. Kardeşleri, "Bunun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa o kimsenin o eşya yerine alıkonulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız!"[22] deyince 76. Yusuf, öz kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonunda su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. Biz Yusuf'a böyle bir çare öğretmiştik. Çünkü kralın dinine (yasasına) göre Yusuf'un kardeşini yanında tutması imkânsızdı. Bu ancak Allah'ın müdahalesiyle mümkün olabilirdi. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her bilgi sahibinden daha üstün olan O her şeyi bilen Allah'tır. 77. Kardeşleri, "Bu nasıl çalmışsa daha önce kardeşi de çalmıştı." dediler. Yusuf içinden geçenleri gizledi ve onlara belli etmedi. "Sizin konumunuz çok daha beter! Anlattıklarınızı en iyi bilen Allah'tır!" dedi. 78, 79. Dediler: "Ey Aziz! Onun yaşlı, ihtiyar bir babası var! Onun yerine bizden birini al. Biz senin iyilerden olduğunu görüyoruz!" Yusuf, "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutuklamaktan Allah'a sığınırız. Aksi takdirde zalimlerden oluruz!" dedi.

20. Bu ayette "hüküm" kelimesi, olayların yönetilmesi ve sonuçlandırılması konusunda Allah Teala'nın faal oluşunu ifade etmektedir. Bu yönüyle ayet, devamında gelen ve Allah'a dayanmak ve güvenmek anlamında kavramlaşan tevekkül kelimesini daha da anlaşılır kılmaktadır. Tedbir gerekli olmakla birlikte Allah'ın takdiri dâhilinde anlamlıdır; kişi onu değiştirme gücüne sahip değildir. Bu da duanın ne kadar gerekli ve etkili olduğunu göstermektedir.

21. "Arz" kelimesi, yer ya da yeryüzü anlamına gelmektedir. Fakat bununla birlikte, insanın yaşadığı sınırlı mekân, bölge veya ülke anlamında da kullanılmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

22. Bu ayette verilen bilgiye göre hırsız, çaldığı malın yerine konmakta ve mal sahibinin kölesi olmaktadır. Bazı tefsirciler, bunun bir yıl süreyle geçerli olduğuna işaret etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Tefsirciler bu hükmün Hz. Yakub'un dininin gereği olduğunu söylüyorsa da ayetlerde açık bir bilgi yoktur. Ayetten anlaşıldığı kadarıyla o dönemde Filistin'de henüz tazmin hukuku bilinmemektedir. 76. ayete bakılırsa Mısır'da uygulanan hukuk bundan farklıdır ve mal sahibi hırsızı köleleştirememektedir. Ayetlerin sükûtundan Yusuf Peygamber'in bundan rahatsızlık duymadığı, sırf kardeşini alıkoyabilmek için uluslararası hukukun gereği olarak Filistin yasalarını uyguladığı anlaşılmaktadır. Çünkü Filistin'de uygulanan yasanın daha sonra ilahî buyrukla değiştirildiğini ve tazmin hukukunun uygulanmaya başladığını görüyoruz. Hz. Davud ve Süleyman'ın hasar görmüş ekinin tazmini konusunda verdikleri hükmün farklılığına bakılırsa (6/Enam 78, 79) kısaca tazmin hukukuna geçiş sürecine işaret ettiği görülmektedir. O topluma ait bir davar sürüsü, çobanın haberi yokken bir şahsın ekinine dalmış ve harap etmişti. Tefsircilere göre Davud, sürünün ekin sahibine verilmesiyle tazminin gerçekleşeceğine hükmetmiş, Süleyman ise koyunların sütünün sadece o mevsim ekin sahibine verilmesi halinde daha adil bir tazmin gerçekleştirilmiş olacağına hükmetmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayetin açık ifadesine göre Süleyman'ın hükmü Allah tarafından onaylanmıştır. Mevdudî'nin verdiği bilgilere göre Tevrat'ta bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. İslam âlimlerinin verdiği bilgiler de içtihadi yorumların mübahlığına delalet etmektedir. Âlimler ilgili ayetlerdeki peygamber hükmünün içtihada dayandığını, onların verdiği adlî kararlar konusunda tecrübe kazanmalarına Allah'ın imkân verdiğini ve isabetli olanı onayladığını dile getirmektedir (*Tefhim*). Fakat En'am 78, 79. ayetlerin tefsirinde bu bilgileri tasvip eden Mevdudî, bu surenin 76. ayetini farklı yorumlayarak Yusuf Peygamber'in, Mısır kralının kanunlarına uymasının mubah olamayacağına hükmetmektedir. Bir peygamberin kralın dinini uygulaması caiz olmayabilir. Fakat Mevdudî'nin de işaret ettiği gibi eğer Mısır kralının dininden kasıt Mısır'da meriyette olan pozitif kanunlarsa ve Hz. Yusuf bu kanunları hukuk tekniği ve adaletin gerçekleştirilmesi bakımından kardeşlerinin naklettiği kölelik hukukundan daha gelişmiş buluyorsa bunda şaşılacak bir durum gözükmemektedir.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ
كَبِيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ
عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ
فِي يُوسُفَ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ
لِي اَبِي اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ اِرْجِعُوا اِلٰى اَبِيكُمْ فَقُولُوا
يَا اَبَانَا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا اِلَّا بِمَا
عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾
وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي
اَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ
سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ
عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا
اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ
الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا
تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ
تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَا
اَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ

80. Kardeşleri, Yusuf'tan umutlarını kesince, aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler. Büyük olanları dedi ki: "Babanızın Allah'ı şahid tutarak sizden söz aldığını ve daha önce Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru hatırlamıyor musunuz? Babam bana izin verinceye ya da Allah hakkımda hükmedinceye kadar bu ülkeden ayrılmayacağım. Ki hükmedenlerin en hayırlısı O'dur. 81, 82. Varın, babanıza, 'Ey babamız! Oğlun hırsızlık yaptı. Biz bildiğimizden başka bir şeye şahitlik etmedik. Gaybın bilgilerini elinde bulunduran da bizler değiliz.[23] Gittiğimiz memlekete, birlikte yolculuk ettiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz!' deyin!" 83. Yakup, "Yok, yok! Bencillik ve kıskançlığınız[24] sizi bilinmez bir işe sürükledi! En güzeli sabretmek! Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir. Her şeyi bilen ve her şeye hükmeden O'dur." dedi. 84. Onlara sırtını dönüp "Vah Yusuf'um vah!" dedi. Üzüntüden iki gözü birden görmez oldu[25] ve hepten hüzne gömüldü. 85. Oğulları O'na, "Allah'a yemin olsun ki sen, sürekli Yusuf'u anarak hasta olup aklını kaybedeceksin, helak olacaksın!" dediler. 86. Yakup, "Ben üzüntü ve tasamı yalnızca Allah'a arz ederim ve Allah tarafından sizin

مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا
فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَا۬يْـَٔسُوا
مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ
اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا
عَلَيْهِ قَالُوا يَا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا
الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا
الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ
بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾
قَالُوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ
وَهٰذَا اَخِي قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ
وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ
كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ
الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
﴿٩٢﴾ اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى
وَجْهِ اَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِاَهْلِكُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

bilmediklerinizi bilirim! 87. Evlatlarım! Gidin, Yusuf ve kardeşini arayın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." dedi.[26] 88. Kardeşleri, Yusuf'un huzuruna girdikleri zaman, "Ey Aziz! Bize ve ailemize kıtlık isabet etti. Kıymetsiz bir sermayeyle geldik. Hakkımız olan zahireyi ver ve biraz da karşılıksız bağışta bulun! Allah, karşılıksız bağışta bulunanları ödüllendirir!" dediler. 89. Yusuf, "Sizler cahilken, Yusuf ve kardeşine ne yaptığınızı hatırladınız mı?" dedi. 90. "Ne! Sen gerçekten Yusuf musun?" dediler. Yusuf, "Evet, ben Yusuf, bu da kardeşim! Allah bize nimetini ihsan etti. Kim sorumlu davranır ve sabrederse Allah güzel davrananların yaptıklarını karşılıksız bırakmaz." dedi. 91. Onlarsa, "Allah'a yemin olsun ki O, seni bize üstün kıldı; biz ise sadece günah işledik." dediler. 92. Yusuf, "Bugün sizi kınayacak değilim. Allah da sizi bağışlar. O, merhametlilerin en merhametlisidir. 93. Şu gömleğimi götürüp babamın yüzüne sürün; gözleri görecektir. Bütün ailenizi de bana getirin." dedi.

23. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

24. "Nefs" kelimesinin, hem insanın kendisi, benliği hem de bencilliği ve kıskançlığı anlamında kullanıldığını düşünüyoruz (Bkz. 53. ayet).

25. Bu ifadenin orijinali "ibyeddat aynâhu" deyimidir ve genelde "Gözün ağarması" şeklinde tercüme edilir. Gözün siyah tabakasının beyazımsı bir renge dönüşmesi ve görme yetisini kaybetmesi anlamında kullanılan bir deyimdir. Anadolu Türkçesinde bunun karşılığı "Göze ak veya boz inmesi" deyimidir.

26. Ümitsizliğin küfür olduğunu açıkça söyleyen bu ayet, müminlere güven telkin etmektedir (10/Yunus 103).

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنّ۪ي لَاَجِدُ
ر۪يحَ يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا
تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَف۪ي ضَلَالِكَ الْقَد۪يمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّٓا
اَنْ جَٓاءَ الْبَش۪يرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِه۪ فَارْتَدَّ
بَص۪يرًاۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ
لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِ۪ٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ
سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّ۪يۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّح۪يمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى
اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ
اللّٰهُ اٰمِن۪ينَۜ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ
وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْو۪يلُ
رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّ۪ي حَقًّاۜ وَقَدْ
اَحْسَنَ ب۪ٓي اِذْ اَخْرَجَن۪ي مِنَ السِّجْنِ

94. Kafile (Mısır'dan) henüz yola
çıkmıştı ki babaları, "Eğer 'Bunadı!'
demezseniz, ben Yusuf'un koku-
sunu alıyorum!" dedi. 95. "Allah'a
yemin olsun ki sen hâlâ eski şaş-
kınlığın içerisindesin." dediler. 96.
Müjdeci gelip de gömleği
Yakub'un yüzüne sürer sürmez
gözleri görmeye başladı. Bunun
üzerine, "Ben, Allah'ın lütfu saye-
sinde sizin bilmediklerinizi bilirim,
dememiş miydim?" dedi. 97. Oğul-
ları, "Ey babamız! Bizim için dua et
ve günahlarımızın bağışlanmasını
dile. Çünkü biz günah işledik." de-
diler. 98. Yakup, "Rabbimden sizin
bağışlanmanızı dileyeceğim. O, çok
bağışlayıcı, çok merhametlidir!"
dedi. 99. Yusuf'un huzuruna girdik-
leri zaman Yusuf, anne babasını
bağrına bastı ve "Allah'ın takdiri
gereği, Mısır'a güven içinde girin!"
dedi. 100. Anne babasını tahtın üs-
tüne çıkardı ve hepsi onun karşı-
sında eğilerek secde ettiler (selam-
ladılar).[27] Şöyle dedi: "Babacığım!
Daha önce gördüğüm rüyanın te-

وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ
الشَّيْطَانُ بَيْن۪ي وَبَيْنَ اِخْوَت۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي
لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ
١٠٠ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَن۪ي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَن۪ي
مِنْ تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ۠ اَنْتَ وَلِيّ۪ي فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ
تَوَفَّن۪ي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْن۪ي بِالصَّالِح۪ينَ ١٠١

vili (sonucu)[28] işte budur! Rabbim onu gerçek eyledi ve bana ihsanda bulundu. Zira şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra O, beni zindandan çıkardı ve sizi taşradan buraya getirdi. Rabbim dilediğine lütufkârdır. Şüphesiz O, her şeyi bilir, hikmet sahibidir. **101.** Ey Rabbim! Sen bana hükümranlık verdin ve olayların tevilini (iç yüzünü) öğrettin.[29] Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da ahirette de benim velim (hamim) sensin.[30] Beni Müslüman olarak öldür ve salihler topluluğuna ilhak eyle."

27. "Selamlamak" diye çevirdiğimiz "Secde" kelimesinin meşhur anlamı, ibadet kastıyla yapılagelen secdedir. Katade, Hasan-ı Basrî ve İbn İshak kelimeyi bu anlamıyla Yusuf'a yapılan bir selamlama olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bu anlamıyla çevirmek sıkıntılı göründüğü için İbn Abbas kelimeyi Allah için yapılan şükür secdesi anlamında değerlendirmiştir. Fakat kelimenin selamlamak anlamına geldiğini söyleyenler de mevcuttur ve biz bunu tercih ettik (Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 4. ayet).

28. "Te'vil" kelimesinin anlamı için bkz. 6. ayet.

29. "Tevil" söz veya olayın yorumu, mesajın somutlaşmış biçimi veya haber verilen şeyin ortaya çıkıp sonuçlanması anlamının yanı sıra (bkz. 6. ayet) idarî, siyasî, toplumsal sorunları çözme, olay ve olguları analiz etme sanatını da içermiş olabilir. Sözün medlulüne delaleti anlamından hareketle de kavramsal anlama ulaşılmış gibi görünmektedir.

30. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوح۪يهِ اِلَيْكَۚ وَمَا
كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُٓوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ ١٠٢ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ

102. Bu anlatılanlar, gaybî haberlerdir ve bunları sana biz vahyediyoruz.[31] Onlar toplanıp da o kötü planlarını yaparken sen onların yanında değildin. **103.** Sen ne kadar üzerine düşsen de insanların çoğu iman edecek değildir. **104.** Bunun

حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ
مِنْ اَجْرٍ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾
وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ
﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ
عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوا اِلَى
اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ
اللّٰهِ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ
مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ
وَظَنُّوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ
مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ
الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ

için sen onlardan bir ödül istemi-
yorsun. Bu, âlemlere bir öğütten
başka bir şey değildir. 105. Gökler-
de ve yerde nice ayetler vardır ki
yanlarından yüz çevirip geçerler.
106. Onların çoğu şirk koşmaksızın
Allah'a inanmaz. 107. Allah'tan bir
azap olarak kendilerini kuşatacak
bir baskının ya da hiç farkında ol-
madıkları bir anda kıyametin ansı-
zın gelmesinden emin midirler?
108. De ki: "Benim yolum işte bu-
dur. Basiretle Allah'a çağırıyorum.
Ben de bana tabi olanlar da bu
yoldayız! Allah'ı tesbih ederim.[32]
Ben müşriklerden değilim." 109.
Senden önce gönderdiğimiz pey-
gamberler de o memleketlerin sa-
kinleri arasından seçtiğimiz ve
kendilerine vahyettiğimiz kimse-
lerdi. Yeryüzünde dolaşıp da ken-
dilerinden öncekilerin akıbetinin
nasıl olduğuna bakmıyorlar mı?
Sorumlu davranıp sakınanlar için
ahiret yurdu daha hayırlıdır. Aklı-
nızı kullanmıyor musunuz? 110.
Öyle ki neredeyse peygamberler
ümitsizliğe düşüp kendilerine ya-
lan vaadde bulunulduğunu dü-
şünmeye başladıkları bir anda on-
lara yardımımız gelmiş ve diledi-
ğimiz kimse kurtarılmıştır.[33] Suçlu
toplumlara indirdiğimiz azap asla
iptal edilmez. 111. Onların kıssala-
rında, akıl sahiplerinin ibret alacağı

عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا
يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْد۪يقَ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَتَفْص۪يلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

önemli dersler vardır. Bunlar, anlamsız, uydurma sözler değildir.[34] Aksine, kendisinden önceki kitapların tasdiki, her şeyin açıklaması, inanan bir toplum için yol gösterme ve rahmettir.

31. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

32. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

33. Bu cümle, önceki ayetin baş tarafında yer alan cümleye bağlı bir açıklamadır. Bu ayetlerde verilmek istenen sabır mesajı, surenin özeti gibidir. Allah olaylara hükmetmekte ve inkârcıların tahmin edemediği şekilde sonuçları belirlemektedir. Dolayısıyla müminler, bütün çarelerin bittiğini sandıkları anda bile Allah'a tevekkül edip sonucu O'ndan beklemeli ve ümitvar olmalılar. Böyle bir sabrın en iyi örneği de Yusuf sabrıdır.

34. Burada söz diye çevirdiğimiz hadis kelimesi, olay ve masal anlamına da gelmektedir. Ayetin başında zikredilen kıssaların açıklaması kabul edildiğinde olay diye çevrilebilir ve anlam şöyle olur: "Bu anlatılanlar kurgulanmış hayali olaylar/masallar değildir; yaşanmış gerçeklerdir." Söz-olay paralelliği açısından bundan sonra inen 15/Hicr 64. ayete bakılabilir.

سُورَةُ الْحِجْرِ ﴿١٥﴾

54/15 HİCR SURESİ

Adını 80-88. ayetlerinde anlatılan Salih Peygamber'in kavmi Hicr halkının kıssasından alan sure 99 ayettir. Nüzûl sıralamasında Yusuf suresinden, tertip sırasında İbrahim suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf-En'am arasında inen son surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden aralarında önemli benzerlikler vardır. Özellikle Yunus ve Hûd surelerine çok benzemektedir. Tevhid, vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konular olgusal ayetlerle temellendirilerek ele alınır. Bazı peygamberlerin mücadelesinden kesitler sunularak Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilirken zalimler helak ile tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُب۪ينٍ ﴿١﴾
رُبَمَا يَوَدُّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِم۪ينَ
﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ
اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ
اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَٓا
اَيُّهَا الَّذ۪ي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ
﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْت۪ينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Râ![1] Bunlar kitabın ve
açıkça okunan Kur'an'ın ayetleri-
dir.[2] 2. Gün gelir kâfirler, "Keşke
Müslüman olsaydık!" derler. 3. Bı-
rak onları, yesin ve zevk alsınlar;
boş hayal[3] onları oyalayadursun,
yakında anlayacaklardır. 4. Helak
ettiğimiz hiçbir memleket yoktur
ki kendilerine bildirilen bir kitabı
olmasın. 5. Hiçbir toplum vadesini
öne alamaz veya erteleyemez. 6, 7.
Bunlar da, "Ey kendisine öğüt
(Kur'an) indirilen kişi! Sen kesinlik-
le cinlenmişsin. Eğer doğru söylü-
yorsan bize melekleri getirmen ge-

الصَّادِقِينَ ٧ مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا
بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا اِذًا مُنْظَرِينَ ٨ اِنَّا نَحْنُ
نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ٩ وَلَقَدْ
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ ١٠
وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِؤُنَ ١١ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ
الْمُجْرِمِينَ ١٢ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ
سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ ١٣ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا
مِنَ السَّمَٓاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ١٤
لَقَالُوٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ
مَسْحُورُونَ ١٥

rekmez mi?"[4] dediler. 8. Biz, melekleri ancak vaadi gerçek olan azapla birlikte indiririz. O zaman onlara asla mühlet verilmez. 9. Bu öğüdü (Kur'an'ı) biz indirdik; koruyacak olan da biziz![5] 10. Andolsun, senden önce de nice toplumlara peygamber gönderdik. 11. Kendilerine gelen her peygamberle alay ettiler. 12. Biz onu suçluların kalbine böyle sokuyoruz![6] 13. Öncekilere uygulanan yasayla karşı karşıya kalmalarına rağmen yine de o öğüde inanmıyorlar. 14, 15. Kendilerine gökten bir kapı açsak da yukarı çıksalar, "Gözlerimiz hayal görüyor, biz büyülenmiş bir toplumuz!" derler.

1. "Elif, Lâm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Burada anlatılan ayetler, Levh-i Mahfuz'daki kitabın ve getirilip Hz. Peygamber'e okunan Kur'an'ın ayetleridir. Başında ism-i işaret bulunmadığı için kastedilenler mukattaa harfleri olabilir. Mücahid ve Katade'nin belirttiği gibi Kur'an'dan önceki kitaplara (özellikle bu surede anlatılan kıssalara ve o dönemin yazısına) atıfta bulunuyor olabilir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

3. Emel kelimesi hayal ve özellikle ayağı yere basmayan boş hayal anlamına gelmektedir. Müşriklerin Allah'ın yolundan çıkmalarına rağmen kendilerini İbrahim'in tevhid dini üzerinde (Allah yolunda) sanmaları ve Kur'an'ın vaadlerine inanmamaları nedeniyle gelecekleri konusunda boş beklentiler içerisinde olmaları eleştirilmektedir. Ancak geleneksel İslam düşüncesi içerisinde bu ifadeyi "tûl-i emel, uzun emel" (uzun vadeli hayaller) diye çevirip Müslümanların yarına ait kaygılar gütmesine karşı kullananlar da olmuştur. İster mümin olsun ister kâfir, görevini yapmayanların boş beklentiler içerisinde olması anlamsızdır. Hesap korkusu ve cennet ümidi gibi yarına dair kaygılar dinin bize kazandırmaya çalıştığı en önemli hassasiyetlerden birisidir. Ölüm sonrasını düşünmek kâfirden zaten beklenemez. Ancak yarınını düşünmeyenlerin ahiret hesabıyla yaşadığını söylemek de ne kadar inandırıcıdır, düşünülmesi gerekir?

4. Müşriklerin Hz. Peygamber'le alay etmek için söyledikleri bu cümlede geçen zikir kelimesi, öğüt demektir ve kastedilen Kur'an'dır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Çünkü ona, "Cinlenmiş" ithamında bulunuyorlardı (bkz. 68/Kalem 2). Müşrikler gaybdan bilgi almanın tek aracı olarak cinleri kabul ettikleri için Hz. Peygamberi de kâhin olarak değerlendiriyorlar. Meleklerin vahiy getirebileceğine inanmıyorlar ve inkâr amacıyla melekleri göstermesini istiyorlar. Devamında gelen ayet de meleklerin azabı getireceğini söyleyerek tehdit ediyor. 15. ayet de bu cevabın devamı niteliğindedir (Mevdudî, *Tefhim*). Müşrikler cin konusundaki kanaatlerini sadece alay olarak dillendirmiyorlardı. İlahlarından birinin peygamberi çarptığını iddia eden Âd kavminin iddialarını tekrarlıyorlardı (6/Enam 100; 72/Cin 8-10; 11/Hûd 54). Kur'an ise batılın (uydurma ilahların, cinlerin ve şeytanların) kendisine yaklaşamayacağını söylüyordu (41/Fussılet 42).

5. Bu ayetteki korumanın 6-8. ayetlerde işaret edilen cinlerin ve şeytanların Hz. Peygamber'e musallat oldukları türünden müşrik iddia ve iftiralarına bir cevap olduğu düşünülmektedir (Buharî, Tefsir 15/175; İbn Kesir, *Tefsir*).

6. Bazı tefsirciler alay etme huyunun kalplerine sokulduğunu düşünürken bazıları vahyin insanların kalplerine farklı süreçlerde sokulduğunu, bu sebeple zaman tanınması gerektiğini düşünmüşlerdir (Mevdudî, *Tefhim*).

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا
لِلنَّاظِرِينَ ١٦ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
رَجِيمٍ ١٧ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ
شِهَابٌ مُبِينٌ ١٨ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا
وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ
شَيْءٍ مَوْزُونٍ ١٩ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا
مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ٢٠ وَاِنْ
مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا
بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ٢١ وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ
فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا
اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ٢٢ وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي

16. Andolsun, biz gökte takımyıldızlar yarattık,[7] onları seyredenler için süsleyip donattık! 17. Dahası onları bütün kovulmuş şeytanlardan koruduk.[8] 18. Buna rağmen gizlice dinlemeye kalkışan olursa parlak bir ışın[9] onun peşine düşer. 19. Yeryüzünü düzenleyip oraya sabitleyici unsurlar yerleştirdik ve her türlü bitkiyi ölçülü bir şekilde bitirdik. 20. Orada, size de, sizin rızıklandırmadığınız başka canlılara da beslenme imkânları sağladık.[10] 21. Her şeyin hazinesi bizim yanımızdadır ve biz onu ancak belirli bir ölçüye göre indiririz. 22. Aşılayıcı rüzgârları[11] gönderip gökten su indirdik de onunla susuzluğunuzu giderdik. Onu depolayan da siz değilsiniz. 23. Biz öldürüyor ve biz diriltiyoruz. Her şeye vâris olan biziz! 24. Aranız-

وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ
اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

dan vefat edenleri de geride kalanları da biliyoruz! 25. Şüphesiz, Rabbin, onları bir araya toplayacaktır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilmektedir.

7. Burçlar, yüksek köşk ve kale burcu anlamına geldiği gibi gökteki takımyıldızlar için de kullanılmaktadır. Burada takımyıldızlar anlamında kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi gökyüzünde farklı kürelerin bulunduğunu ve burçların söz konusu küreler olduğunu dile getiren tefsirciler de vardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*; ayrıca bkz. 85/Buruc 1).

8. Bu ayet, 6-10 ayetlerle alakalıdır. Müşriklerin, "Bu kitabı ona cinler veya şeytanlar getiriyor." iddialarına cevap vermektedir. Cinlerin veya şeytanların meleklerin getirdiği vahyi çalamayacakları veya ona bir şey karıştıramayacakları açıkça ifade edilmektedir. Fakat buna rağmen müşrik inancının uzantısı olan bazı mevzu rivayetler bazı cinlerin çaldığı haberi kâhinlere getirdiğinden bahsedebilmektedir (Buharî, Tefsir 15/175). Söz konusu rivayetler, Emevîler döneminin hurafelerini yansıtmaktadır. Ebu Hureyre ve İkrime'den geliyor olması bu bakımdan düşündürücüdür.

9. Mevdudî, *Tefhim*.

10. "Sizin rızıklandırmadığınız varlıklar" ifadesiyle hayvan, bitki vs. gibi insanın beslendiği canlılar kastedilmiş olabileceği gibi, insanın nafakasını temin etmekle yükümlü olduğu eşi, çocukları ve elinin altında bulunan diğer insanlar da kastedilmiş olabilir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü fakirlik korkusuyla kız çocuklarını öldüren müşriklere; "Onları siz rızıklandırmıyorsunuz!" anlamında bir eleştiri olabilir (17/İsra 31; 6/Enam 151).

11. "Lâgıh" kelimesi, dölleyen, aşılayan ve yükleyen anlamına gelmektedir. İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Dahhak ve Katâde, rüzgârın hem bulutları hem de bitkileri aşıladığını söylemiştir (Razi, *Mefatihu'l-Gayb*).

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ
حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ
قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ
حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ

26. Biz insanı mayalanıp şekillenmiş ve kurumuş bir çamurdan yarattık.[12] 27. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık.[13] 28, 29. Rabbin, meleklere, "Ben, mayalanıp şekillenmiş ve kurumuş çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip ruhumdan üflediğim zaman[14]

فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ٢٩
فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ٣٠ اِلَّٓا
اِبْلِيسَ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ٣١
قَالَ يَٓا اِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ
السَّاجِدِينَ ٣٢ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ
لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ
مَسْنُونٍ ٣٣ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ
رَجِيمٌ ٣٤ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ
الدِّينِ ٣٥ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِٓي اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ٣٦ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ
٣٧ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ٣٨ قَالَ
رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَنِي لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ
وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ٣٩ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ
الْمُخْلَصِينَ ٤٠ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ
مُسْتَقِيمٌ ٤١ اِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ٤٢
وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ ٤٣ لَهَا
سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ
مَقْسُومٌ ٤٤

secde edin!"[15] buyurdu. 30, 31. İblis hariç, meleklerin hepsi secde etti. O bundan kaçındı ve secde edenlerden olmadı. 32. Allah buyurdu: "Ey İblis! Secde edenlerle birlikte olmana engel olan neydi?" 33. İblis, "Ben, mayalanıp şekillenmiş ve kurumuş çamurdan yarattığın bir insana secde etmem!" dedi. 34. Allah, "Çık oradan! Sen kovuldun! 35. Hesap gününe kadar lanetlisin." buyurdu. 36. İblis, "Rabbim! İnsanların dirileceği güne kadar bana mühlet ver!" dedi. 37, 38. Allah buyurdu: "Haydi, belirlenen o güne kadar sana süre verildi." 39, 40. İblis, "Rabbim! Beni azdırmana karşılık yeryüzünde azgınlık yapmayı onlara doğru göstereceğim[16] ve ihlâslı kulların hariç onların hepsini azdıracağım!"[17] dedi. 41. Allah şöyle buyurdu: "Bana ait dosdoğru yol şudur: 42. Benim kullarım üzerinde senin hiçbir otoriten yoktur. Senin gücün, sadece senin ardına düşen azgınlara yeter. 43. Ama onlara vaat edilen yer de kesinlikle cehennemdir. 44. Onun yedi kapısı vardır ve her kapıdan girecek olan grup belirlenmiştir."

12. "Salsal" çömlekçilerin hazırladığı çamur veya kurumuş çömleğin çıkardığı ses anlamına gelmektedir. Bu kelimenin kullanımı insan ve çömlek arasındaki benzerlik

üzerinden yapılan bir teşbihtir. "Hame'ü" kelimesi kokma ve mayalanmayı ifade ederken "mesnun" kelimesi şekillendirilme ve süreklilik anlamına gelmektedir (Hamdi Yazır; *Hak Dini*). Bu kelimeler insanın yaratıldığı nesnenin (çamurun) basitliğine, çamurun geçirildiği biyolojik işlem ve evrelere dikkat çekmektedir.

13. "Narı's-semum" kelimesi yakıcı ateş, insanın içine işleyen ateş, dumansız ateş, iğne deliği ve çok küçük çukur anlamlarına gelmektedir (Hamdi Yazır; *Hak Dini*). Cahiliye Arabı'nın anlayamadığı şeylerden birisi de ateşten yaratılan cinlerin cehennemde nasıl yanacağı sorusuydu. Canlıların hücrelerinde, vücuda güç ve ısı sağlayan enerji üretilir. Vücuda mikrop girdiğinde fazla üretildiği için insanın vücut ısısı yükselir. Aşırı yükselen ısı düşürülmezse hayat kaynağı olan enerji insan için afet olur. Çamurdan yaratılan insan vücudunda bu denli yoğun bulunan ateş veya enerji üzerinde düşünülürse ateşten yaratılan cinlerin vücudunda nasıl bir mahiyet arzettiği konusunda bir fikir verebilir!

14. "Nefeha" kelimesi, üflemek anlamına geldiği gibi rüzgârın esmesi anlamına da gelmektedir. Celaleyn, ruh üfleme deyimini ruh akıtmak şeklinde açıklamıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki Allah'ın ruh vermesi anlık bir hadise değil sürekli bir esinti veya akım şeklinde de düşünülebilir. Tıpkı bedenimizi toprak, su ve hava ile sürekli yaratmaya devam etmesi gibi. O'nun ruh vermesiyle insan, bu ilahî lütuf sayesinde şerefli bir mevkiye yükselmekte ve ruhi/psikolojik kuvvelere, kabiliyetlere kavuşmaktadır. "Allah, merhameti yüz parçaya böldü. % 99'unu kendisine ayırdı, % 1'ini yeryüzüne gönderdi. Hayvanların yavrusunu şefkatle emzirmesi de bundan kaynaklanmaktadır." hadisi de buna işaret etmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

15. İnsana secde etmenin anlamı için bkz. 38/Sâd 71-85; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39. 12/Yusuf 100. ayetler.

16. Razî, şeytanın süsleyip doğru göstereceği şeyin azgınlık olduğu düşüncesini ayetteki "azdıracağım" ifadesinden hareketle üretmiştir (*Mefatihu'l-Gayb*). Bizce de isabetli görünmektedir. Ayetin orijinalinde kötülük kelimesinin kullanılmaması son derece anlamlıdır. Çünkü kötülük varoluşsal aslı bir öğe değildir, insanın meyillerindeki aşırılık ve hedefinden sapması sonucu ortaya çıkan arızî ve marazî bir olgudur. Şeytan da bu tür yoldan çıkmış kimseleri azdırmaktadır. Sapmak istemeyenleri saptıracak bir güce sahip değildir. Hem bu ayette hem 42. ayette bu gerçek açıkça zikredilmektedir.

17. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan kullardır (Bkz. 37/Saffat 74). Allah'a halis kul olanları, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis bile aldatamaz (38/Sâd 83; 15/Hicr 42).

اِنَّ الْمُتَّقٖينَ فٖي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾
اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنٖينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فٖي
صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ

45. Sorumlu davrananlar cennet bahçelerinde, çeşme başlarındadırlar. 46. Girin oraya! Emniyet içinde, selamlarla! 47. Onların kalplerinden kini söküp atmışız; karşılıklı tahtlar üzerinde kardeşler olarak

مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا
هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي اَنِّي
اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّ عَذَابِي هُوَ
الْعَذَابُ الْاَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ
اِبْرٰهِيمَ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا
قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا
تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ
اَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ
تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا
تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ
مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّٓالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا
خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا
اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ
اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ اِلَّا امْرَاَتَهُ
قَدَّرْنَٓا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾

kurulup oturmaktadırlar. 48. Ne yorgunluk dokunur kendilerine, ne de oradan çıkarılırlar. 49, 50. Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğumu, azabımın da çok çetin olduğunu haber ver. 51. İbrahim'in misafirlerinden de bahset onlara. 52. Hani huzuruna girip selam vermişlerdi de, İbrahim, "Biz sizden çekiniyoruz!" demişti. 53. Onlarsa, "Korkma! Biz sana ilim sahibi bir oğul müjdeliyoruz!" dediler. 54. İbrahim, "İhtiyarlamış olmama rağmen mi bana çocuk müjdeliyorsunuz! Siz beni neyle müjdeliyorsunuz!" dedi. 55. Misafir melekler: "Biz sana gerçeğin ta kendisini müjdeliyoruz. Sakın, ümidini kesme!" dediler. 56, 57. İbrahim, "Sapkınlardan başka kim Rabbinin rahmetinden ümidini kesebilir?" dedi.[18] Sonra, "Ey elçiler! Meramınız nedir?" diye sordu. 58-60. Melekler, "Biz suçlu bir kavme gönderildik. Ancak Lût ailesini hariç tutuyoruz. Onların hepsini kurtaracağız. Fakat karısı kurtarılmayacak. Onun helak olacaklar arasında kalmasını takdir ettik." dediler.

18. Bundan önceki surelerde de ümitsizliğin küfür olduğu vurgulanırken burada sapkınlık olarak değerlendirilmektedir (10/Yunus 103; 12/Yusuf 87).

فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ

61, 62. Elçiler (melekler) Lût ailesinin yanına gelince Lût, "Sizler tanıdık kimseler değilsiniz?"[19] dedi. 63. Onlar, "Biz sana onların şüphe edip durdukları azabı bildirmeye

جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾
وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ
بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ
تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ
اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾
وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾
قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ
﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا
اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ
هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتِي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾
لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا
عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ
سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَاِنْ
كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ ﴿٧٩﴾

geldik! 64. Sana gerçeği getirdik. Bizler doğru söylüyoruz! 65. Gece yarısı aileni yola çıkar; sen de peşlerinden git. Hiçbiriniz geriye dönüp bakmasın. Size emredilen istikamette hareket edin!" dediler. 66. Ona şu kesin emri ilettik: "Bunların kökü sabahleyin kesilmiş olacak!" 67. Şehir halkı, heyecanla geldiler. 68, 69. Lût, "Bunlar benim misafirlerim! Beni onlara karşı mahcup etmeyin! Allah'tan korkun, beni âleme rezil etmeyin!" dedi. 70. "Biz senin el âlemle[20] ilgilenmeni yasaklamadık mı?" dediler. 71. Lût, "Eğer evlenecekseniz işte kızlarım!"[21] dedi. 72. (Ey Peygamber) Hayatın üzerine yemin olsun ki onlar, sarhoşlukları içerisinde bocalayıp duruyorlardı. 73. Gün ağarırken o korkunç gürültü kendilerini yakalayıverdi. 74. Ülkenin altını üstüne getirdik; üzerine hedefinden şaşmayan, çok yoğun taşlar yağdırdık.[22] 75. Gözlem ve inceleme yapmak isteyenler için[23] bu konuda nice ayetler vardır. 76. Orası halen işlek bir yol üzerinde durmaktadır. 77. İnananlar için bunda nice ayetler vardır. 78, 79. Eyke halkı da çok zalimdi. Ama biz onlardan da intikam aldık. Bugün her ikisinin kalıntıları bir anayol üzerinde durmaktadır.

19. Fıruzabadî, *Tenvir.*

20. "Âlem" kelimesi sınıf, grup anlamına gelmektedir. Çoğulu "âlemin" kelimesidir; toplumları ve milletleri ifade etmektedir. Hz. Muhammed'in (s) âlemlere peygamber olması da bütün insan gruplarına, milletlere peygamber olması, yani peygamberliğinin evrensel oluşunu ifade eder. Nitekim bazı âlimler, âlem kelimesinin canlı cansız bütün türleri ifade ettiği yönündeki düşünceye katılmamaktadırlar (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Bilmek anlamına gelen ilim kelimesinden türediği için bu kelime insanlarla ilgili kabul edilmiştir. "Âlâm" kelimesi, sancak ve dağ kelimesinden hareketle mecazen toplumun önde gelen kesimi için de kullanılmıştır (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*).

21. Bu ifadeyle Lût'un şehrin kadınlarını gösterdiği ve evliliği kastettiğine dair görüş bir hayli yaygındır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Firuzabadî, *Tenvir;* Mukatil, *Tefsir*) Geniş bilgi için bkz. 26/Şuarâ 165, 166; 11/Hûd 78). Ayrıca Lût'un öz kızının iki tane olması ve ayette "kızlarım" ifadesinin çoğul olarak kullanılması, Arap dili açısından öz kızlarının kastedilmediğine önemli bir işarettir. Bu tür durumlarda yaşlıların toplumdaki bütün kadınlara kızım diye hitap ettiği bilinen bir gerçektir ve bir peygamberin böyle bir ifade kullanması anlaşılabilir görünmektedir. Özellikle Lût'un son anda bile vaz geçmeksizin nasıl dil döktüğünü özellikle irşatçı kimliğine sahip insanların görmesi çok önemlidir.

22. "Siccil" kelimesi, hedefinden şaşmayan, kayıtlı (Zemahşerî, *Keşşaf*) veya kovadan dökülür gibi (yoğun) diye de tercüme edilebilmektedir (Zebidi, Tâc; ayrıca bkz. 105/Fil 4. ayet). Kızgın lavların püskürmesi diye de çevrilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

23. "Mütevessim" kelimesinin farklı anlamları için bkz. Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket.*

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَۙ
٨٠ وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ
٨١ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا
اٰمِنِينَ ٨٢ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَۙ
٨٣ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ
٨٤ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ
فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ٨٥ اِنَّ رَبَّكَ
هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ٨٦ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا

80. Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı. 81. Onlara da ayetlerimizi vermiştik de ayetlerimizden yüz çevirmişlerdi. 82. Dağlarda kendileri için güvenli evler yontuyorlardı. 83. Fakat bir sabah vakti korkunç gürültü kendilerini yakalayıverdi de 84. kazandıkları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. 85. Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri bir gerçeğe binaen yarattık. O saat (kıyamet) mutlaka gelecektir. Bu nedenle sen vakar ve olgunlukla ayrıl onlardan. 86. Rabbin her şeyi bilen yaratıcıdır. 87. Andolsun biz sana yedi kat yerin ve göğün gizli hazineleri[24] ile bu

مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا
تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا
مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّٖٓي اَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُۚ
﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَۙ ﴿٩٠﴾
اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ
لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَۙ
﴿٩٥﴾ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ
يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ ﴿٩٨﴾
وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

Yüce Kur'an'ı verdik.
88, 89. Onlardan bazılarına tattırdığımız dünyalığa gözünü dikme, onlara üzülme, müminlere kol kanat ger ve "Ben apaçık bir uyarıcıyım!" de.
90, 91. Tıpkı kitaplarını parçalara ayırıp kendileri de fırka fırka olanlara daha önce kitap indirdiğimiz gibi! Onlar şimdi de Kur'an'ı parça parça okuyorlar.[25]
92, 93. Rabbine andolsun ki onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz.
94. Sana emredileni açıkça söyle ve müşrikleri kendi haline bırak.
95, 96. Allah ile birlikte başka ilahlar edinen o alaycılara karşı biz sana yeteriz. Onlar yakında anlayacaklardır!
97. Onların söylediklerinden dolayı senin göğsünün daraldığını biliyoruz.
98. Sen Rabbinin hamdini tesbih eyle[26] ve secde edenlerden ol.
99. Kesin gerçek (ölüm) sana gelinceye kadar Rabbine kulluk et.

24. "Seb'an minel mesanî" terkibi konusunda tefsirciler çok farklı yorumlar yapmıştır. Çoğunluk, Kur'an'ın yedi uzun suresi veya namazlarda tekrarlanan yedi ayetli Fatiha suresi olduğu kanaatindedir. Ancak, bu görüşler Kur'an'ın indiği dönemdeki sistematiğine uymamaktadır. Çünkü o dönemde surenin adı henüz Fatiha değildir: "Elhamdü lillahi Rabbi'l-âlemin" veya "Ümmü'l-Kitap" şeklindedir. Üstelik o dönemde ayetler henüz numaralandırılmamıştır (Buharî, Tefsir 1/15, Fedailu'l-Kur'an, 9; Tirmizî, Sevabü'l-Kur'an, 1; Nesai, İftitah, 26). Ayrıca bazı tefsirciler, Fatiha suresini değil, "El-Hamdü lillahi Rabbil âlemin" ayetini sebu'l-mesani kabul etmişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Öte yandan yedi uzun sure yorumu da zannî bir yorumdur. Çünkü o surelerin tamamına yakını bu ayetlerden sonra inmiştir. Bu terkipten sonra ayrıca "Sana Kur'an'ı verdik." dendiğini dikkate alırsak bunun izahını Kur'an'ın dışında aramak gerekir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*). Çünkü "Mesaniye" kelimesi, müteşabih kelimesiyle birlikte bütün kitabın sıfatı olarak kulla-

nılmaktadır; dolayısıyla anlamı herhangi bir sureyle sınırlandırılamaz (3/Âl-i İmran 7; 39/Zümer 23). Bu nedenle bu deyimin anlamını ayetlerin kendi anlam bütünlüğü içinde aramak gerekir. Yedi anlamına gelen "Seb'an" kelimesi, tek başına "yedi kat gök" yerine kullanılabilmektedir (78/Nebe 12). Üstelik yer de gök gibi yedi kat olarak değerlendirilebilmekte veya gök kelimesi de yer gibi tekil olarak kullanılmaktadır (65/Talak 12; 57/Hadid 21). "Mesaniye" kelimesi ise bir şeyi ikilemek, kat kat yapmak, Irak ve Şam diyarı toprakları gibi çift şeyler anlamlarının yanı sıra, gizli olmak, güç ve şeref, yüce mevki veya zirve, anlamlarında deyimsel olarak kullanılmaktadır (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Bu ayetin gökler ve yerden bahseden 85 ve 86. ayetlerin ardından gelmesi tesadüf değildir. Dolayısıyla bu terkipte Hz. Peygamber'e Kur'an'la birlikte dünyaları aşan bir nimetin verildiği, anlaşılmaktadır (88. ayet; İbn Atıye, *el-Muharrer*). Yani "Biz sana Kur'an'ı vermekle yedi kat yerin ve göğün gizli sırlarını, hazinelerini verdik." ve dolayısıyla "iki cihanın şerefini verdik." şeklinde çevirmek daha anlamlı gözükmektedir.

25. 90 ve 91. ayetler birbiriyle bağlantılı olduğu gibi 87. ayetle de bağlantılıdır. Ayetleri kendi bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde anlama sorunu ortadan kalkmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Tefsircilerin çoğu bu ayetlerin Kur'an'ın bir kısmını kabul edip bir kısmını kabul etmeyen inkârcılarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Fakat mesaj tarihe dönük bir boyut da içermektedir. Bu nedenle İbn Abbas ve Mücahid'e atfedilen şu görüş oldukça açıklayıcı görünmektedir. Bölücülerden kasıt kitap ehli, bölücü yaklaştıkları da kendilerine inmiş olan kitaplarını okuma tarzıdır. (Maverdî, *en-Nüket;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Ebussuûd, *İrşad*). Çünkü kitap ehlinin dinlerini parça parça ettikleri ve grup grup oldukları bilinmektedir (6/Enam 159. ayet). Cahiliye müşrikleri de Kur'an'ın değiştirilmesini istiyorlardı (10/Yunus 15). Bu bölücü tutumları onların Kur'an'a da parça parça bakmalarına neden olmaktadır (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

26. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin açılımı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130 ve ilgili dipnotlar.

٦ سُورَةُ الْاَنْعَامِ

55/6 EN'ÂM SURESİ

Adını 119-121, 136-154. ayetlerinde ele alınan konudan alan sure 165 ayettir. Nüzûl sıralamasında Hicr suresinden, tertip sırasında Mâide suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin ikinci evresinde, A'raf suresinden itibaren inen surelerin sonuncusu gibidir. Özellikle A'raf suresiyle ciddi bir benzerlik arz eder (Mevdudî, Tefhim). Bu sürecin başlarında inen Sâd suresi ile sonunda inen Saffat suresi arasında da önemli bir benzerlik söz konusudur. Sure içerik olarak bu dönemde inen surelerin geniş özeti gibidir. Vahiy, nübüvvet ve ahiret gibi konulara paralel olarak tevhid ve şirk mücadelesi ele alınır. Şirkin uzantısı olan hurafe inançlar ve yapay helâl ve haram algıları irdelenir. Bazı peygamberlerin mücadelesinden kesitler sunularak Hz. Peygamber ve arkadaşlarına sabır, ümit ve güven telkin edilir. Müminleri canından bezdiren zulüm ve işkencelerin ayyuka çıktığı bu dönemde müşrikler helak ile tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي
خَلَقَكُمْ مِنْ ط۪ينٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًاۜ وَاَجَلٌ
مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ
اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a aittir. Fakat buna rağmen Rablerine karşı nankörlük edenler, O'nun yarattıklarını O'na denk görerek ortak koşuyorlar.[1]
2. Oysa Allah, sizi çamurdan yarattı ve size belli bir ömür tayin etti. Belirlenmiş bir süre de O'nun katındadır![2] Ama buna rağmen siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.
3. O, hem göklerde hem de yerde Allah'tır.[3] Gizlinizi, açığınızı

وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا
تَأْتٖيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا
عَنْهَا مُعْرِضٖينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا
جَٓاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتٖيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ
نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ
مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهِمْ
فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
قَرْنًا اٰخَرٖينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فٖي
قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدٖيهِمْ لَقَالَ الَّذٖينَ
كَفَرُوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا
لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا
لَقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ
جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ
قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذٖينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا
بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾

bildiği gibi hak ettiklerinizi de bilir. 4. Onlara, Rablerinden hangi ayet gelirse gelsin, mutlaka yüz çevirirler. 5. Görüldüğü gibi, kendilerine gelen gerçeği yalanladılar. Fakat alay edip durdukları haberler (helak, azap)[1] karşılarına çıkacak! 6. Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Onları size vermediğimiz imkanlarla dolu bir yere yerleştirmiş, üzerlerine bardaktan boşanırcasına yağmurlar yağdırıp ayaklarının altından ırmaklar akıtmıştık. Fakat günahları sebebiyle onları helak edip onların yerine başka nesiller meydana getirdik. 7. Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de kâfirler ona elleriyle dokunsalardı, "Bu, sihirden başka bir şey değil!" derlerdi. 8. Ayrıca onlar, "Kendisine bir melek indirilseydi ya!" dediler. Eğer bir melek indirecek olsaydık hüküm derhal uygulanırdı ve onlara asla göz açtırılmazdı.[5] 9. Şayet gönderilecek peygamberi melek yapsaydık yine insan şekline getirirdik ve onları şu anda düştükleri kuşkuya düşürürdük. 10. Andolsun, senden önceki elçilerle de alay edilmişti. Ancak, o alay edenleri alay ettikleri azap kuşatıverdi!

1. Yorumsal çevirinin açıklaması için bkz. Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini.*

2. Hasan-ı Basrî ve Katâde'ye göre birinci süre dünyadaki ömür, ikincisi ahirette sürülen ebedî hayattır (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

3. Allah'ın hem yerde hem de gökte olduğunu dile getiren bu ifade, Allah'a mekân izafe etmek için değil, O'nun hükümranlığını dile getirme maksatlıdır. Allah'ın göklerde ve yerde ortaklarının olduğunu iddia eden müşriklere bir eleştiri olduğu gibi (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*); Allah'ın gökte olduğunu iddia edenlere de bir cevaptır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

4. Dünya ve ahiret azabını içeren genel bir ihtardır (Sealibî, *el-Cevahir*).

5. Bu ayetin açıklaması için bkz. 15/Hicr 7, 8. ayetler ve ilgili dipnot; Mevdudî, *Tefhim.*

قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ
اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ
اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ اِنِّي اَخَافُ اِنْ
عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ
يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ

11. De ki: "Yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu bakın." 12. "Göklerde ve yerde olanlar kimin?" diye sor ve şöyle cevap ver: "Onların hepsi, rahmeti kendisine prensip edinen Allah'ındır![6] Geleceğinde kuşku olmayan kıyamet gününde sizleri bir araya getirecektir. Fakat kendilerini hüsrana uğratan kimseler, kesinlikle iman etmezler. 13. Gece gündüz kımıldamadan yerinde duran(put)lar da O'na aittir![7] O, her şeyi işitir ve bilir!" 14. "Gökleri ve yeri yaratan, besleyen ama beslenmeyen Allah'tan başka veli mi edineyim?"[8] diye sor, "Benim herkesten önce Müslüman olmam emredildi!" de ve sakın müşriklerden olma. 15, 16. Şöyle de: "Eğer Rabbime isyan edersem o çetin günün azabından korkarım! Kim o azaptan uzak tutulursa gerçekten Allah ona rahmet etmiştir.[9] Gerçek kurtuluş da budur." 17. Eğer Allah seni bir zarara uğratacak olursa onu Allah'tan başka kaldıracak yoktur. Şayet sana bir hayır ve-

الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا
كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ
عِبَادِه۪ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿١٨﴾ قُلْ اَيُّ
شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَه۪يدٌ بَيْن۪ي
وَبَيْنَكُمْ وَاُو۫حِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ
بِه۪ وَمَنْ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ
اٰلِهَةً اُخْرٰى قُلْ لَٓا اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ
وَاحِدٌ وَاِنَّن۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ اَلَّذ۪ينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
اَبْنَٓاءَهُمْ اَلَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

recek olursa O'nun her şeye gücü yeter. 18. O, kullarının üzerinde hükümrandır. Sonsuz hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan O'dur. 19. "Kimin şahidliği daha önemli?" diye sor ve şöyle de: "Sizinle benim aramda şahid olan Allah'tır. Bu Kur'an, bana, sizi kendisiyle uyarmam için vahyedildi. Yani ulaştığı herkesi uyarmak için."[10] Bir de onlara, "Siz gerçekten Allah ile birlikte başka ilahlar olduğuna şehadet ediyor musunuz?" diye sor ve "Ben şehadet etmem!" diye cevap ver ve onlara şöyle de: "O, bir tek ilahtır. Ben, sizin koştuğunuz ortaklardan uzağım!" 20. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu kendi evlatlarını tanıdıkları gibi tanırlar.[11] Fakat onlar kendilerini hüsrana uğratan kimselerdir; kesinlikle iman etmezler.

6. Bkz. 54. ayet.

7. Gece gündüz kımıldamadan yerinde duranlar, bir sonraki ayette eleştirilen, müşriklerin Allah ile aralarına koydukları aracı putlardır. Bir önceki ayette göklerde ve yerde bulunanların hepsinin O'na ait olması dile getirildikten sonra tanrı kabul edilen putların da O'na ait olduğunu vurgulayan imalı bir eleştiri kendini hissettirmektedir.

8. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

9. Bu ayetteki rahmet kelimesi ile 12. ayette Allah'ın açıkladığı rahmet prensibi arasında bir bağlantı söz konusudur.

10. "Ulaştığı herkesi uyarmak için" ifadesi, bir önceki cümlenin öznesi olan Hz. Peygamber'e atfedilmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in sonraki nesilleri Kur'an ile uyarması bazı soruları beraberinde getirmiş ve tefsirciler buna ayrıntılı cevaplar üretmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Hz. Peygamber, muhataplarını dahi Kur'an ile uyardığına göre muhatap olmadığı insanları Kur'an ile uyarması kaçınılmazdır.

Kur'an ile tanışan sonraki nesillerle görüşmemiş olması bu gerçeği değiştirmez. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu uyarıyı Kur'an'ın bizzat kendisinin yaptığını düşünsek bile bu durum Hz. Peygamber'in dolaylı tebliğini ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü Kur'an'ı tebliğ eden sonraki irşadçılar, Kur'an'ı tebliğ etseler de onu dolaylı olarak Hz. Peygamber'den miras olarak almışlardır (Bkz. 82/Cuma 2, 3).

11. Erken dönem tefsircilerinden Mukatil ve İbn Abbas'a göre kitap ehlinin çocukları gibi tanıyacakları kişi veya nesne Hz. Peygamber veya Kur'an olabileceği noktasında tartışmalıdır (Firuzabadî, *Tenvir;* Mukatil, *et-Tefsir*). Geç dönem tefsircilerin çoğu, Zemahşerî ve Razî'nin yolunu izleyerek kastedilenin Hz. Muhammed (as) olduğu görüşünü tercih etmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Burada kastedilenin tek Allah inancı olduğunu iddia edenler de olmuştur (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Tefsircilerin önemli bir kısmı ise kastedilenin Kur'an olduğu kanaatindedirler (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam; *Tefsir;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Âlûsî, *Ruh'ul-Maani*). Bizce de burada kastedilenin Hz. Muhammed (s) veya tevhid inancı olması mümkün. Ancak bir önceki ayete bakılırsa Kur'an'dan bahsedildiği açıktır ve zamirin gönderileceği en belirgin lafız Kur'an'dır. Üstelik Kur'an hem tevhid öğretisini hem de Hz. Peygamber'in nübüvvetini içeren bir kitaptır. Dahası kitap ehlinin Kur'an'ı tanıma imkânı, Hz. Peygamber'i tanımalarından daha kolaydır. Çünkü Hz. Peygamber'in şahsını müşrikler, kitap ehlinden daha çok tanımaktadırlar. Hz. Peygamber'in dünyadan göçmesinden sonra da Kur'an, insanların gözleri önünde açık bir belge olarak durmaktadır ve kitap ehlinin onu kendi kitaplarıyla mukayese edebilme imkânları halen mevcuttur. Oysa kendi peygamberlerini ilahlaştırdıkları için Hz. Muhammed ile mukayese etme ve tevhidi kolaylıkla kavrayabilme imkânları yok olmuş durumdadır (Seyyid Kutub, *Fî Zılâl*).

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذ۪ينَ
اَشْرَكُٓوا اَيْنَ شُرَكَٓاؤُ۬كُمُ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ
﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِك۪ينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ
كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ

21. Allah adına yalan uyduran ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Zalimler asla iflah olmazlar.[12] 22. Biz onların hepsini bir araya toplar ve ortak koşanlara, "Hani, bize ortak olduğunu iddia ettiğiniz ilahlar nerede?" deriz. 23. Fakat onların, "Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz müşrik değildik!" demekten başka bir planları kalmamıştır. 24. Bak, kendi kendilerini nasıl yalanladılar; uydurdukları şeyler kendilerinden nasıl kaybolup gitti! 25. Onlardan seni dinlemeye çalışanlar da vardır, fakat kalplerinin üzerine anlamalarına engel örtüler

وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓي
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا
بِهَا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫كَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ
الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ
٢٥ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ وَاِنْ
يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ٢٦
وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا
نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنٖينَ ٢٧ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا
يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا
عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٢٨ وَقَالُٓوا اِنْ هِيَ
اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثٖينَ ٢٩
وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْ قَالَ اَلَيْسَ
هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ٣٠

örttük, kulaklarında da sağırlık meydana getirdik! Her türlü ayeti görseler bile inanmazlar.[13] Hatta yanına geldikleri zaman seninle tartışır ve "Bu, eski çağların efsanelerinden başka bir şey değildir."[14] derler. 26. Kendileri ondan saptıkları gibi insanların ona yönelmesine de engel olurlar.[15] Onlar sadece kendilerini helak ediyorlar ama farkında değiller. 27. Onların, ateşin karşısında çaresizce dururken, "Ne olur, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak, müminlerden olsak!" deyişlerini bir görsen! 28. Fakat daha önce gizledikleri şeyler şimdi önlerine serilmiştir.[16] Eğer dünyaya geri döndürülecek olsalardı sakındırıldıkları tutumu yine sergilerlerdi. Çünkü onlar yalancıdırlar. 29. Nitekim onlar, "Hayatımız, dünya hayatından ibarettir. Biz yeniden diriltilecek değiliz!" dediler. 30. Sen onların, Rableri karşısında durduruldukları anı bir görsen! Allah, "Bu, gerçek değil miymiş?" deyince, "Rabbimize andolsun ki evet, gerçekmiş!" diyeceklerdir. Allah da, "Öyleyse inkâr ettiğiniz azabı tadın!" buyuracaktır.

12. Şirk, en büyük zulümdür (31/Lokman 13).

13. Ayet kelimesinin anlamı için bkz. 26/Şuarâ 2-4. ayetler ve ilgili dipnot.

14. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "esatîru'l-evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; Zemahşerî, *Keşşaf.*

15. Bu çeviride Buharî'nin değerlendirmesi esas alınmıştır (Tefsir, 6).

16. Hakikati bile bile inkâr eden inatçı kâfirlerin kalplerinde gizledikleri hainlik açıkça ortaya konmuştur. Müşrik, kitap ehli veya münafık olması fark etmez. Hakikat orta-

ya çıktığı için kabul ettikleri gerçekleri, dünyaya geri dönseler yine inkâr ederler (Zemahşerî, *Keşşaf*).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰٓى اِذَا
جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا
عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ
عَلٰى ظُهُورِهِمْ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ٣١ وَمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ
الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
٣٢ قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ
فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ٣٣ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا
وَاُوذُوا حَتّٰٓى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ
لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ نَبَاِ۬ي
الْمُرْسَلِينَ ٣٤ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ
اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا
فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَٓاءِ فَتَأْتِيَهُمْ
بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ٣٥ اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ

31. Allah'ın huzuruna çıkarılacaklarını yalanlayanlar, (o gün) hüsrana uğramıştır. Öyle ki kıyamet saati ansızın geldiğinde günahlarını sırtlarına yüklenmiş vaziyette şöyle derler: "Ahireti göz ardı edip dünya hayatında aşırı gittiğimiz için vah başımıza gelenlere!"[17] Dikkat edin, yüklendikleri günah ne kadar da kötü! 32. Dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Oysa ahiret yurdu sorumlu davrananlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz? 33. Konuştukları şeylerin seni ne kadar üzdüğünü biz çok iyi biliyoruz. Fakat o zalimler seni değil, bile bile Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar. 34. Senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yardımımız kendilerine gelinceye kadar yalanlanmalarına ve yapılan işkencelere karşı sabrettiler. Allah'ın verdiği sözleri değiştirecek yoktur. Nitekim peygamberlerle ilgili haberler sana gelmiştir. 35. Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geliyorsa ve eğer yerin altına inmek için bir tünel ya da göğe çıkmak için bir merdiven bulma imkânın varsa haydi onlara bir ayet (mucize) getir! Allah dileseydi onların hepsini doğru yolda toplardı. Cahillerden olma![18] 36. Ancak işitenler daveti kabul eder.

الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ
اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ
اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ
يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَطِيرُ
بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي
الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ
﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي
الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ
يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ
اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ
السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ
مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا
تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

Ölülere gelince,[19] Allah onları diriltir ve O'na döndürülürler! 37. "Ona Rabbinden bir ayet (mucize) verilmesi gerekmez mi?" dediler. De ki: "Allah, ayet (mucize) vermeye kadirdir." Fakat onların çoğu anlamaz! 38. Çünkü yeryüzünde yürüyen ne kadar hayvan, kanatlarıyla uçan ne kadar kuş varsa ancak sizin gibi birer topluluktурlar![20] Biz kitapta (sorularına cevap olacak) hiçbir bilgiyi ihmal etmedik. Sonunda Rablerinin huzurunda toplanacaklar! 39. Ayetlerimizi yalanlayanlar var ya onlar karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir.[21] Allah, sapkınlığı tercih edenin sapkınlığına hükmeder,[22] isteyeni dosdoğru yola iletir. 40. De ki: "Kendi kendinize şunu hiç sordunuz mu; Allah'ın size vereceği azap (helak) veya kıyamet saati hemen geliverse Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer samimiyseniz buna cevap verin!" 41. Tabi ki sadece O'na yalvarırsınız. O da dilerse feryat ettiğiniz belayı sizden kaldırır ve koştuğunuz ortakları unutursunuz!"

17. "Ferratnâ" fiili, hem aşırılık hem ihmal anlamına gelmektedir. Zamirle işaret edilen tümlecin ise kıyamete mi yoksa dünya hayatına mı işaret ettiği tartışmalıdır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Anlatılan konunun kıyamet olması ve dünyada yüklenilen günahlardan da söz edilmesi nedeniyle her iki hayatı kuşatan ve fiilin iki boyutlu anlamını da içeren bir anlamlandırma tercih edilmiştir.

18. Müşriklerin mucize (ayet) istekleri karşısında bunalan ve mucize beklentisine giren Hz. Peygamber sert bir şekilde uyarılmaktadır. Devamındaki beş ayet, bunun ge-

rekçesini açıklamaktadır. Özellikle 38. ayetteki "Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik." ifadesi kitabı anlamadığı hâlde mucize isteyenlere cevap olmak üzere gelmiş olmalıdır.

19. Bir önceki cümleyle birlikte ele alınırsa Allah'ın vahyini dinlemeyenlerin ölülere benzetildiği açıktır. 38. ayette ise hayvanlara benzetilmektedirler.

20. Bu ayette düşünmeyen ve anlamayan toplumlar hayvan sürülerine benzetilmektedir. 36. ayette teşbih edatının hazfedilmesi gibi burada da teşbihe vurgu kazandırmak için benzeyen ile benzetilenin yerleri değiştirilmiştir. "Ali aslandır." yerine, "Ancak aslan Ali gibi olabilir." denmesi gibi. Allah'ın huzurunda toplanıp hesap verecek olanlar da hayvanlar değil, hayvanlara benzeyen anlamazlar topluluğudur. Yani kitabı anlama yerine mucize bekleyenler! Devamındaki ayette de aynı açıklama devam etmektedir.

21. Gerçek körlük ve sağırlık, gözleri, kulakları ve akılları özürlü olmadığı halde ön yargı ve inat sebebiyle hakikati görmek, duymak ve anlamak istemeyenlerin akılsız tutumlarıdır. Görme özürlüler görmekten, duyma özürlüler duymaktan, akli özürlüler doğru düşünmekten sorumlu değiller ki görmediği veya duymadığı için kınansınlar!

22. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ
بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾
فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ
قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ
فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰٓى اِذَا
فَرِحُوا بِمَٓا اُو۫تُٓوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ
مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذٖينَ
ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ
وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتٖيكُمْ

42. Andolsun biz, senden önceki toplumlara da peygamberler gönderdik. Boyun eğmeleri için kendilerini birtakım bela ve sıkıntılara tabi tuttuk. 43. Keşke verdiğimiz belalar geldiği zaman boyun eğselerdi. Aksine, kalpleri katılaştı ve şeytan onlara, yaptıkları şeyleri doğru gösterdi. 44. Kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında onlara bütün nimetlerin kapılarını açtık.[23] Fakat verdiğimiz o imkanlardan dolayı şımardıklarında onları ansızın yakaladık da yaşadıkları dehşetten dolayı ümitsiz hale geldiler. 45. Sonunda, zulmeden o toplumun kökü kesildi.[24] O halde hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. 46. De ki: "Hiç düşündünüz mü; Allah, sizin işitme ve görme yetilerinizi çekip alsa, kalplerinizi mühürlese, Allah'tan başka onları size geri vere-

بِهِ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ
عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا
الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ
اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا
اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَا اَقُولُ لَكُمْ اِنِّي مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ
اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى
وَالْبَصِيرُ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

cek ilah kim?" Bak, ayetleri (mucizeleri) nasıl açıklıyoruz![25] Fakat onlar hâlâ yüz çeviriyorlar. 47. De ki: "Kendi kendinize şunu hiç sordunuz mu; Allah'ın azabı ansızın veya göz göre göre başınıza gelse, zalim toplumdan başkası mı helak olur?" 48. Biz, peygamberleri sadece müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Kim iman eder ve ıslah olursa onlara korku yoktur, mahzun da olmazlar. 49. Ayetlerimizi yalanlayanlarsa yoldan çıkmış (fasık)[26] olmaları sebebiyle azaba çarptırılırlar. 50. De ki: "Ben size 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmem.[27] Size, 'Ben bir meleğim.' de demiyorum. Sadece bana vahyedilene uyuyorum." Ve de ki onlara: "Görenlerle görmeyenler bir olur mu? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"

23. Dindarlar, dinî hassasiyetlerini kaybedip dünyevileşince Allah onlara istedikleri dünyalıkların kapılarını sonuna kadar açıyor. Fakat onlar dünyalık içine gömüldükçe bunu hayırlı bir lütuf sanıyorlar. Bu yanılgı, helak oluncaya kadar gerçeği görmelerine engel oluyor.

24. Şirk en büyük zulümdür (31/Lokman 13).

25. Bu cümle, mucize istekleriyle Hz. Peygamber'i bunaltanlara bir cevap, mucize getiremediğini düşünerek kendini sıkıntıya sokan o duyarlı insana bir izah olmaktadır (Bkz. 25, 35-37. ayetler).

26. "Fısk" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 10/Yunus 33.

27. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى
رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ

51. Allah'tan başka hiçbir veli[28] veya şefaatçileri olmaksızın Rablerinin huzuruna toplu hâlde getirilecek olmalarından korkanları

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ
يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ
وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾
وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا
اَهٰؤُلَاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ
بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَاِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ
مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ
وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

bu Kur'an'la uyar; belki sorumlu davranırlar. 52. Rablerinin rızasını umarak sabah akşam dua edenleri yanından uzaklaştırma! Onların hesabından dolayı sana, senin hesabından dolayı onlara bir sorumluluk yok ki onları kovup da zalimlerden olasın. 53. "Allah'ın bizi bırakıp da kendilerine nimet verdiği kimseler bunlar mı!" desinler diye onların bir kısmını diğerleriyle böyle imtihan ediyoruz. Şükredenleri en iyi bilen Allah değil mi? 54. Ayetlerimize inananlar yanına geldikleri zaman onlara şöyle de: "Selam size! Rabbiniz, merhameti kendisine prensip olarak yazdı.[29] Bundan dolayı, sizden birisi bilmeyerek bir kötülük işleyip de ardından tevbe eder ve ıslah olursa Allah son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir!" 55. Suçluların yolu netleşip anlaşılır hale gelsin diye ayetleri (mucizeleri) böyle açıklıyoruz.[30]

28. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

29. Kur'an'da bu formatta kullanılan "Yazdı" kelimesi, genelde farz kıldı anlamında tercüme edilir. Tefsirciler bunun Levh-i Mahfuzda yazılmış olduğundan söz eder ve Buharî'nin kitabında yer verdiği; "Rahmetim gazabımı geride bırakmıştır." hadisine atıfta bulunurlar (İbn Atıye, *el-Muharrer;* ayrıca 25/Furkan 16; 4/Nisa 17). Ayetin devamındaki ifadelere bakılırsa Müslüman olmadan, Kur'anî ifadeyle tevbe etmeden önce işledikleri günahlardan dolayı hayıflanan müminleri Allah teselli etmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

30. Buradaki mucizenin açıklaması için bkz. 46.

قُلْ اِنّ۪ي نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُلْ لَٓا اَتَّبِعُ اَهْوَٓاءَكُمْ قَدْ
ضَلَلْتُ اِذًا وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُهْتَد۪ينَ ﴿٥٦﴾
قُلْ اِنّ۪ي عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَكَذَّبْتُمْ بِه۪ مَا
عِنْد۪ي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِه۪ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا
لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِل۪ينَ ﴿٥٧﴾
قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْد۪ي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِه۪
لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِالظَّالِم۪ينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا
يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ
ف۪ي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ
اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي
يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ
يَبْعَثُكُمْ ف۪يهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ اِلَيْهِ
مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

56. De ki: "Sizin Allah'tan başka
dua ettiğiniz bütün ilahlara kulluk
etmem bana yasaklanmıştır. Ben
sizin uydurduğunuz şeylere tabi
olmam. Öylesi bir durumda ben
doğru yola gelmiş değil, sapmış
olurum." 57. De ki: "Ben Rabbim-
den gelen bir delile dayanıyorum
ve siz onu yalanladınız. Acele gel-
mesini istediğiniz azap (helak) da
benim elimde değil. Hüküm Al-
lah'a aittir. Bu gerçeği O haber
vermektedir; hükmedenlerin en
hayırlısı da O'dur." 58. De ki: "Ace-
le istediğiniz azap benim elimde
olsaydı sizinle benim aramdaki so-
run çoktan halledilmiş olurdu. Al-
lah, zalimleri daha iyi bilir." 59.
Gaybın anahtarları O'nun katın-
dadır; O'ndan başkası bilemez.[31]
Karada ve denizde ne varsa O bilir.
O'nun bilgisi olmadan bir yaprak
dahi düşmez. Yerin karanlıklarında
bulunan bir tohum bile olsa, yaş
ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir
kitapta yazılmıştır. 60. O, geceleyin
sizi ölü gibi hareketsiz hale getiri-
yor, gündüzleri neler yaptığınızı bi-
liyor. Belirlenen ömür tamamlan-
sın diye sizi gün içinde uyandırıp
ayağa kaldırıyor.[32] Daha sonra dö-
nüşünüz O'nadır ve yaptıklarınızı
size haber verecektir!

31. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

32. Uyku, hem ölümü ve dirilmeyi, hem de müşriklerin şuursuzluk halini tasvir için örnek verilmektedir (Bkz. 39/Zümer 42).

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ
حَفَظَةً حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّٓوا
اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ
اَسْرَعُ الْحَاسِبٖينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنَجّٖيكُمْ
مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ
الشَّاكِرٖينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجّٖيكُمْ مِنْهَا
وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ
هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ
يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذٖيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ
بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ
الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكٖيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ
نَبَاٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَاِذَا
رَاَيْتَ الَّذٖينَ يَخُوضُونَ فٖٓي اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ
عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فٖي حَدٖيثٍ غَيْرِهٖ وَاِمَّا
يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى

61. Kulları üzerinde tek hükümran O'dur. Sizi gözetleyen gözcüler göndermektedir.[33] Nihayet birinizin ölüm vakti geldiğinde meleklerimiz onu vefat ettirirler; görevlerini yapmaktan asla geri durmazlar. 62. Sonra onlar, gerçek mevlâları (sahip ve otoriteleri) olan Allah'a döndürülürler.[34] Dikkat edin, hükmetme yetkisi bütünüyle O'na aittir ve hesabı en çabuk gören de O'dur. 63. De ki: "Karanın ve denizin görünmez belalarından sizi kim kurtarıyor? Öylesi bir durumda, 'Eğer bizi bundan kurtarırsa mutlaka şükredenlerden olacağız.' diye yalvar yakar O'na dua edersiniz!" 64. De ki: "O belalardan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır, ama siz yine de O'na ortak koşarsınız!"[35] 65. De ki: "O, size başınızın üzerindeki gökyüzünden veya ayaklarınızın altındaki yerin derinliklerinden bir azap göndermeye kadir olduğu gibi, sizi düşman gruplara ayırıp birbirinize kırdırmaya da gücü yeter." Bak, anlasınlar diye ayetleri (mucizeleri) nasıl açıklıyoruz! 66, 67. Kur'an'ın haber verdiği azap gerçek olduğu hâlde kavmin onu yalanladı. De ki: "Ben sizin vekiliniz değilim![36] Her haberin bir gerçekleşme zamanı vardır; yakında anlarsınız!" 68. Ayetlerimizi yalanlayarak tartışmaya girişenleri gördüğünde başka şeyler konuşuncaya kadar onlardan ayrıl. Eğer şeytan sana unuttu-

مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ
يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلٰكِنْ
ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ
اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا
كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا
شَفِيعٌ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ
شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

racak olursa hatırladıktan sonra zalim toplulukla oturma! 69. Sorumlu davrananlara o zalim toplumun hesabıyla ilgili bir sorumluluk yoktur. Ancak, belki onlar da sorumlu davranırlar diye sadece öğüt vermeleri gerekir.[37] 70. Dünya hayatı kendilerini aldattığı için dinlerini oyun ve eğlence yerine koyan o zalim kimseleri kendi hallerine bırak da bu Kur'an aracılığıyla onlara şu öğüdü ver. Herkes yaptıkları karşılığında hak ettiği azaba mahkûm olacak, hiç kimsenin Allah'tan başka bir velisi (hamisi) veya şefaatçisi olmayacak ve her şeyini fidye verse dahî kesinlikle kabul edilmeyecektir.[38] Onlar, hak ettikleri azaba mahkûm olmuş kimselerdir. Kâfirlik etmeleri sebebiyle onlara kaynar bir içecek ve elem verici bir azap vardır.[39]

33. Gözetleyici muhafızların görevi, hem insanları helak olmaktan korumak hem de yaptıklarını kontrol edip kaydını tutmaktır (Maverdî, *en-Nüket*).

34. "Mevlâ" kelimesi sahip, dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesiyle eş anlamlıdır. Açıklama için bkz. 7/A'raf 3 ve 2/Bakara 286.

35. Bütün iyilikleri Allah verir, bütün belalardan sizi O kurtarır, ama siz bütün bunların Allah'tan geldiğini bildiğiniz halde koştuğunuz ortakların payını konuşursunuz (Mevdudî, *Tefhim*).

36. Yani ben size gerçeği göstermek, hakikati kabul ettirmekle yükümlü ve yetkili olmadığım gibi, kabul etmediğiniz zaman cezanızı getirmekle de görevli ve yetkili değilim. Benim görevim bildiğim ve inandığım gerçekleri açıklamaktır. Ben uyardığıma, siz de inkâr ettiğinize göre cezası ne zaman gelecekse o zaman gelecektir. Yani cezalandıracak Allah ise vaktini tayin edecek de O'dur (Mevdudî, *Tefhim*)

37. Müminlerin kâfirlere karşı uyarı görevini yerine getirme dışında onları kötülüklerden vazgeçirmek, gerçekleri kabul ettirmek ve azaptan kurtarmak gibi bir yükümlülükleri yoktur (Mevdudî, *Tefhim*).

38. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

39. "Küfür" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا
اللّٰهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْاَرْضِ
حَيْرَانَ لَهُٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُٓ اِلَى الْهُدَى
ائْتِنَا قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاُمِرْنَا
لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ٧١ وَاَنْ اَقِيمُوا
الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِٓي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
٧٢ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي
الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ
الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ٧٣ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ
اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّٓي اَرٰيكَ
وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ٧٤ وَكَذٰلِكَ
نُرِٓي اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ٧٥ فَلَمَّا جَنَّ
عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي فَلَمَّا

71, 72. De ki: "Allah varken bize ne fayda ne de zarar verme imkânı olmayan şeylere mi dua edelim? 'Gel, bize katıl!' diye doğru yola çağıran arkadaşları varken şeytanların aklını başından alması sonucu[40] yolunu şaşırıp yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşan kimse gibi, Allah bize yol gösterdikten sonra arkamızı mı dönelim?" De ki: "En doğru yol, Allah'ın gösterdiği yoldur. Bize âlemlerin Rabbine teslim olmamız ve namaz kılmamız emredildi. Siz de O'na karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Varıp O'nun huzurunda toplanacaksınız. 73. Gökleri ve yeri gerçek olarak yaratan O'dur.[41] Onlara, "Ol!" dediği gün derhal var olurlar. O'nun sözü haktır. Sura üfürüldüğü gün de bütün hükümranlık O'na aittir. Görüleni de görülmeyeni de bilir. O, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır."[42] 74. Hani, İbrahim, babası Azer'e, "Putları mı ilah ediniyorsun? Ben seni ve kavmini apaçık sapkınlık içinde görüyorum." demişti.[43] 75. Böylece biz düşüncesi netleşip inancı kesinleşsin diye İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk:[44] 76. Gece karanlığı üzerine çökünce bir yıldız gördü ve "Benim Rabbim budur!"[45] dedi. Yıldız batınca, "Batanları sev-

اَفَلَ قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِل۪ينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ
الْقَمَرَ بَازِغاً قَالَ هٰذَا رَبّ۪ي فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ
لَئِنْ لَمْ يَهْدِن۪ي رَبّ۪ي لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ
الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ
هٰذَا رَبّ۪ي هٰذَٓا اَكْبَرُ فَلَمَّٓا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ
اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ اِنّ۪ي وَجَّهْتُ
وَجْهِيَ لِلَّذ۪ي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
حَن۪يفاً وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٧٩﴾
وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَٓاجُّٓونّ۪ي فِي اللّٰهِ وَقَدْ
هَدٰينِ وَلَٓا اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ رَبّ۪ي شَيْـٔاً وَسِعَ رَبّ۪ي كُلَّ شَيْءٍ عِلْماً
اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا
اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا
لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ عَلَيْكُمْ سُلْطَاناً فَاَيُّ الْفَر۪يقَيْنِ
اَحَقُّ بِالْاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ اَلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُٓوا ا۪يمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

mem!" dedi. 77. Doğmakta olan Ay'ı gördüğü zaman, "Bakın benim Rabbim bu!" dedi. Ay battığı zamansa, "Eğer Rabbim bana yol göstermeseydi bu sapkın topluluktan biri olurdum!" dedi. 78. Doğmakta olan Güneş'i gördüğü zaman, "Bakın, bu benim Rabbim; bu daha büyük!" dedi. Güneş battığı zaman da şöyle dedi: "Ey kavmim! Ben sizin koştuğunuz ortaklardan uzağım. 79. Ben yönümü bir muvahhid (hanif) olarak[41] gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim!" 80. Kavmi onunla tartışmaya giriştiğinde İbrahim, "Siz, benimle bana yol gösteren Allah hakkında mı tartışıyorsunuz? Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Rabbimin dilediğinden başkası olmaz. Rabbim, bilgisiyle her şeyi kuşatmıştır; düşünmüyor musunuz? 81. Siz, onların ortaklığı konusunda Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmadığınız hâlde, ben sizin koştuğunuz ortaklardan niye korkayım ki?"[47] Eğer anlıyorsanız, hangi topluluk kendini güvende hissetmeye daha lâyıktır? 82. İman eden ve imanına zulüm (şirk)[48] bulaştırmayanlar var ya güvene layık olanlar onlardır. Onlar doğru yoldadırlar.

40. "Hevâ" kelimesinin anlamı için bkz. 14/İbrahim 43 ve ilgili dipnot.

41. Gökleri ve yeri eğlence olsun diye değil, hak olarak, ciddi bir amaç ve yüksek idealler uğruna yaratmıştır. Hayat, sonunda hesabı verilecek ciddi bir olgudur, şaka de-

ğildir. Yaratan O olduğuna göre her iki cihanda hükümranlık da O'na aittir (Mevdudî, *Tefhim*).

42. Farabî'nin de belirttiği gibi hikmet bir şeyi sebep ve sonuçlarıyla bilmektir. Sebepler de yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayrılır. Hikmet, özellikle uzak sebepleri bilmektir. Dolayısıyla gaybın bilgisine vakıf olan Allah, en derin hikmetlerin de sahibidir (Deniz, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri*, s. 20).

43. İbrahim'in torunları ve onun dininin müntesipleri olmakla övünen Mekkeli müşrikler, Hz. İbrahim'in sözleriyle eleştirilmektedir. Putlarını Allah'a ortak sayan müşrikler, kendilerini put kıran İbrahim'e nispet edebilecek kadar aşırı bir yanılgı içerisindeydiler (81 ve 82. ayetler).

44. "Göklerin ve yerin melekûtu" ifadesi, gizemli ve görkemli yapısı üzerinde tecelli eden Allah'ın mükemmel hükümranlığı ve idaresi demektir (Zebidî, *Tâc*). Hz. İbrahim bunları görmekle Allah'ın her şeye hükümran olduğunu, dolayısıyla gök cisimleri vb. gibi aracı ilahlara gerek olmadığını anlamış, şimdi halkına anlatmaktadır (bkz. 83. ayet).

45. 76-78. ayetlerdeki Hz. İbrahim'in yaptığı konuşma, kendi kendine yaptığı bir iç geçirme değil, kavmini ikna için Allah'ın kendisine gösterdiği delilleri kavmine göstermesi ve onlarla yaptığı tartışma bağlamında geçen eleştirel ifadelerdir (Bkz. 75 ve 83. ayetler; 21/Enbiya 51-56; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Fakat bu gerçeği göz ardı eden ve bağlamına oturtamayan kimi tefsirciler birtakım hikâye ve masallar üretmiş, Hz İbrahim'in mağarada dünyaya geldiği ve bu olayı çocukken yaşadığı türünden iddialar üretmişlerdir. Gerek Hz İbrahim'in babası Azer'in gerekse Hz. Muhammed'in dedesi Abdulmuttalib'in muvahhid olduğunu ispatlama çabasının ürünü olan bu hikâyeler, babası veya dedesi müşrik olan birinin peygamber olamayacağı kaygısıyla üretilmiştir. Bütün bu zorlama yorumlar da Şiî düşüncenin imameti ispatlama gayretinin bir ürünü olabilir. Çünkü Şia'ya göre imametin de peygamberlik gibi babadan oğula geçmesi gerekiyor.

46. Muvahhid diye çevirdiğimiz "hanif" kelimesi, bir tek Allah'a inanan, O'na ortak koşmadan aracısız yönelen, O'nun yolundan asla ayrılmayan, Hıristiyan veya Yahudi de olmayan anlamlarına gelmektedir (30/Rum 30; 2/Bakara 135; 3/Al-i İmran 67, 95; 22/Hac 31). Kur'an nazil olmaya başlarken Mekke'de böyle bir grubun varlığı bilinmektedir (23/Müminun 84-89). Kendi aralarında organize bir ilişkileri yoktu (Izutsu, age. s. 173-182).

47. Bu ve devamındaki ayet, Hz. İbrahim'in kavminin Allah'a şirk koşan bir toplum olduğunu göstermektedir (Bkz. Mevdudî, *Tefhim*). 81 ve 82. ayetlere bakılırsa o toplum da Allah'sız purperest değildi. Onlar da tıpkı Mekkeli putperestler gibi o putları kendilerini Allah'a yaklaştıran aracı olarak kabul ediyorlardı. Ur kentinde yapıları kazılar o toplumu tanımamıza yarayacak önemli malzemeler ortaya çıkarmıştır. Sir Leonardo Wooley, araştırmalarının sonuçlarını 1935'te Londra'da yayınladığı "Abraham" (İbrahim) adlı kitabında toplamıştır. Mevdudî, bu ayetlerin tefsirinde

söz konusu kitaptan önemli bilgiler aktarmaktadır: Özetleyecek olursak Hz. İbrahim'in yaşadığı tahmin edilen MÖ 2100 yıllarında halk 3 sınıfa ayrılmıştı: Amelu (din adamı, devlet memuru ve askerler), nuşkenu (tüccar, zenaatkar ve çiftçiler) ve ardu (köleler). Talmud'a göre Hz. İbrahim'in babası amelu sınıfına mensuptu. Verilen bilgilere göre çok tanrılı, dünyevileşmiş yoz bir din anlayışı egemendi. O dönemde Ur'da 5000 tanrının adından söz edilmektedir. Çeşitli tanrıların yanı sıra her kentin baş tanrısı vardı. Ur'un baş tanrısı Nennar'dı (Ay tanrısı). Bundan dolayı sonraki dönemlerde Ur'a ay ülkesi anlamında "Kamerina" demişlerdi. Daha sonra Ur'un yerine başkent olan Larsa'nın tanrısı ise Şemeş/Şamas/Şems (Güneş tanrısı) idi. Bu şehir tanrılarının rütbece altında çok sayıda yıldız tanrıları (İştar/usture/stare) ve onların yeryüzündeki temsilcisi kabul edilen putlar vardı. İbadetler bu putların karşısında yapılırdı. Dualar onlara yapılır ve onlar tarafından kabul edileceğine inanılırdı. Nannar putu, Ur kentinin en görkemli yerine yapılmış tapınakta bulunuyordu. Yanında ise karısı Ningil'in kutsal mabedi vardı. Tapınağa adanmış kadınlar, din adamlarının fuhuş aracı gibiydi. Yüklü miktarda çiftlik arazisi ve atölyeler bağışlandığı için tapınağın çok sayıda çalışan hizmetkârı vardı. Tapınakta bulunan adalet yüksek mahkemesinin yargıçları din adamlarıydı ve verdikleri hükümler tanrının hükümleri kabul ediliyordu. O dönemde Ur'a hâkim olan ve adını Ur-Nammu'dan alan hanedan idi. Nemrut diye bilinen despotun bu kral olduğu düşünülmektedir. Hz. İbrahim'in hicretinden sonra Ur, Elamlıların saldırıları sonucu yıkıldı ve Larsa Elamlıların başkenti oldu. Daha sonra bölge Babillilerin egemenliğine girdi. MÖ 1910'da Hammurabi'nin vazettiği yasa nübüvvetin izlerini taşımaktadır. Bu kanunun yazıldığı taş sütun, MS. 1902'de ortaya çıkarılmış ve 1903'te C.H.W. John tarafından "*En eski hukuk kodu*" adıyla İngilizceye çevrilerek yayınlanmıştır. Babil sürgünü nedeniyle muharref Tevrat'ın hukukî üslubu bu metinlerle önemli benzerlikler arzetmektedir (*Tefhim*, 75. ayetin açıklaması).

48. İmana bulaştırılan zulüm şirktir. Zulmün en büyüğü de şirk koşmaktır (31/Lokman 13; Buharî, Tefsir 6/117; 31/296).

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰه۪يمَ عَلٰى قَوْمِه۪ۜ نَرْفَعُ
دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاۤءُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ
٨٣ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ كُلاًّ
هَدَيْنَاۚ وَنُوحاً هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِه۪
دَاوُ۫دَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى
وَهٰرُونَۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَۙ ٨٤

83. Bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir.[49] Dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilir. 84. Biz ona İshak'ı ve (torunu) Yakub'u armağan ettik; hepsine yol gösterdik. Daha önce Nuh'a yol gösterdiğimiz gibi, onun neslinden gelen Davut'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yusuf'a, Musa'ya ve Harun'a da yol gösterdik. Biz, iyilik sahiplerini

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ
الصَّالِحِينَ ٨٥ وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ
وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ٨٦
وَمِنْ اٰبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ
وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
٨٧ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهٖ مَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهٖ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ٨٨ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا
هٰٓؤُلَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا
بِكَافِرِينَ ٨٩ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ
فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا
اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمِينَ ٩٠

(muhsinleri) böyle ödüllendiririz. 85, 86. Zekeriyya'ya, Yahya'ya, İsa'ya, İlyas'a,[50] İsmail'e, Elyesa'ya,[51] Yunus'a ve Lût'a da yol gösterdik. Onların hepsi salih kimselerdi; hepsini de alemlerin en seçkin insanları haline getirdik. 87. Onların atalarından, nesillerinden ve kardeşlerinden daha nicelerini seçip dosdoğru yola ilettik. 88. Bu, Allah'ın hidayet rehberidir.[52] Dileyen kulunu onunla yola iletir. Şayet şirk koşarlarsa bütün yaptıkları boşa gider. 89. İsmi geçen zatlar da kitap, hüküm ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdi.[53] Eğer müşrikler bu peygamberi inkâr ederlerse onları yok edip yerlerine inkâr etmeyecek bir toplum getiririz. 90. O peygamberler de Allah'ın yol gösterdiği kimselerdir. Onlara gösterilen yola sen de uy ve de ki: "Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Bu bütün âlemlere gönderilen öğütten başka bir şey değildir."

49. 75 ve 83. ayetlere bakılırsa Hz. İbrahim'in yaptığı konuşma, bir hidayet arayışından çok, Allah'ın kendisine gösterdiği ayetleri, kavmini ikna etmek için değerlendirmesi olarak görünmektedir.

50. İlyas'ın kim olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Hz. İsa, Hz. İdris veya Hızır olduğu konusunda görüşler öne sürülmüşse de bunlar spekülatif bilgilerden öte bir anlam ifade etmemektedir. Aynı isim, çoğul formunda da kullanılmaktadır (37/Saffat 130). Kitap ehli ona İlya demektedir ve Tevrat'ın son bölümlerinde İlya adlı bir Mesih beklentisine yer verilmektedir (Malaki, 4/5; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

51. 38/Sad 48.

52. Daha önceki peygamberler ve kendilerine yol gösterilmesi zikredildikten sonra Kur'an'ın da ilahî bir yol gösterme olduğu dile getirilmektedir. Allah'ın hidayet et-

mesini, bir yol gösterme ve yola iletme olarak değerlendirme yerine Allah'ın insana iman vermesi şeklinde anlamak sonradan ortaya çıkmış bir yanılgı olmalı.

53. Burada peygamberlere verildiği söylenen kitaptan kasıt vahiydir, risalet peygamberliktir, hüküm ise hikmet, doğruyu yanlıştan ayırmaya ve en isabetli kararı vermeye yarayan keskin zekâdır. Bu üç unsur aynı şeyler değil, fakat biribirinden tamamen bağımsız şeyler de değildir. Açıklayıcı olması bakımından sayılmış gibi görünmektedir. Ebussuûd'un da dediği gibi, risalet veya nübüvvet, kitabı ve hükmü içeren daha genel bir kavram olarak görünmektedir (*İrşad*).

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه۪ٓ اِذْ قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ
الْكِتَابَ الَّذ۪ي جَٓاءَ بِه۪ مُوسٰى نُورًا
وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاط۪يسَ تُبْدُونَهَا
وَتُخْفُونَ كَث۪يرًاۚ وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُٓوا اَنْتُمْ وَلَٓا
اٰبَٓاؤُ۬كُمْۜ قُلِ اللّٰهُۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ ف۪ي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ
مُصَدِّقُ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى
وَمَنْ حَوْلَهَاۜ وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ
﴿٩٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
اَوْ قَالَ اُو۫حِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ
وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُۜ وَلَوْ
تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ ف۪ي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُٓوا اَيْد۪يهِمْۚ اَخْرِجُٓوا

91. Allah'ı, şanına yakışır şekilde anlayamadılar.[54] Çünkü onlar, "Allah, insana hiçbir şey indirmemiştir." dediler. Sen de onlara, "Musa'nın insanlara bir ışık ve rehber olarak getirdiği, sizin ise sayfalar haline getirerek çoğunu gizleyip birazını açıkladığınız ve sizin de atalarınızın da bilmediklerinizi öğrendiğiniz kitabı kim indirdi?" diye sor ve "Allah!" de. Ve bırak onları kendi hallerine, şaşkınlıkları içinde oyalanıp dursunlar! 92. Bu Kur'an da (önceki kitaplar gibi) şehirlerin anası Mekke'yi ve çevresindekileri uyarasın diye sana indirdiğimiz, kendisinden önceki kitapları tasdik eden mübarek bir kitaptır.[55] Ahirete inananlar buna inanır, namazlarını sürekli kılar ve ona kötülük bulaştırmaktan sakınırlar.[56] 93. Allah adına yalan uyduran, kendisine hiç vahiy gelmediği hâlde "Bana da vahiy geliyor!" diyen ve "Ben de Allah'ın indirdiği gibi ayetler indireceğim!" diyenden daha zalim kim olabilir! Onları ölüm baygınlığı içindeyken, meleklerin de ellerini onlara doğru uzatıp şöyle dediği anda bir görsen:

اَنْفُسَكُمْۜ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا
كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ
عَنْ اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا
فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا
خَوَّلْنَاكُمْ وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ
شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰٓؤُاۜ
لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

"Haydi, çıkarıp teslim edin canlarınızı![57] Allah hakkında gerçek dışı şeyler söylemenizden ve O'nun ayetlerine karşı kibirlenmenizden dolayı bugün sizi rezil eden bu azapla cezalandırılıyorsunuz."
94. Daha önce yarattığımız gibi sizi tekrar yaratmışız; siz tek başınıza huzurumuza gelmiş ve size verdiğimiz dünyalıkları arkanızda bırakmışsınızdır. Hakkınızda hüküm verme konusunda Allah'a ortak olduğunu iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi (o gün) yanınızda görmüyoruzdur.[58] Onlarla aranızdaki bağlar kopmuş, şefaat edeceğini iddia ettiğiniz o varlıklar sizi yapayalnız bırakıp ortadan kaybolmuşlardır.

54. Dinlerin uzun bir süreçte yabancılaşması, yozlaşması ve şirk dinine dönüşmesinin en önemli nedenlerinden ve bir bakıma da sonuçlarından birisi Allah'ı gereği gibi tanıyamamasıdır. Bu tür önyargılar nedeniyle yeni gelen peygamberi ve getirdiği kitabı da kabullenememektedirler. Çünkü Allah inancı bozulan bir dinin bütün inanç esasları bozulur. İnanç sisteminin bozulması dünya görüşünün bozulmasını, onun bozulması ahlâk sisteminin bozulmasını, onun bozulması da hukuk sisteminin bozulmasını beraberinde getirir. Böylesi toplumlar, yaşadıkları dönüşümün farkında olmadıkları için yeni gelen tevhidî din onlara yabancı gelir ve sapkınlık olarak nitelenir.

55. "Mübarek" kelimesi hem yücelik ve dokunulmazlığı hem de bereket ve verimliliği ifade etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

56. "Namazı muhafaza etmek", hem sürekli kılmayı, hem de şirk ve benzeri kötülükler bulaştırmamayı ifade etmektedir. Özellikle geçtiği bağlam böyle anlamaya müsait gözükmektedir. Ayrıca müşriklerin putlar karşısında namaz kıldıkları, fakat namazı anlamsız hale getirerek kıldıkları ve ahirette yeniden dirilişi inkâr ettikleri bilinmektedir (107/Maun 1-7).

57. "Haydi, çıkarıp teslim edin, canlarınızı!" diye çevrilen cümle, "Haydi kendinizi kurtarın!" şeklinde de çevrilebilir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

58. Allah'ın ilahlığına ve rabliğine ortak kabul ederek ve kendilerinden şefaat bekleyerek icat ettikleri otorite veya ilahlarla aralarındaki bağlar kopmuştur. Çünkü onların birer varsayım, batıl inanç olduğu açıkça ortaya çıkmıştır (39/Zümer 3; 10/Yunus 18).

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ
اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْاِصْبَاحِ
وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾
وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا
ف۪ي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَنْشَاَكُمْ
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ
فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ
الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِه۪
نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا
نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًاۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ
طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ
وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ
اُنْظُرُٓوا اِلٰى ثَمَرِه۪ٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَيَنْعِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا

95. Bakın Allah, tohumu ve çekirdeği yaratıp filizlendiriyor. Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarıyor.[59] İşte Allah budur! Öyleyse nasıl kandırılıp da şirke mahkûm oluyorsunuz?[60] 96. Sabah aydınlığını ortaya çıkaran, geceyi dinlenme vakti, Güneş'i ve Ay'ı (zaman için) ölçü yapan da O'dur. Bütün bunlar, üstün ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. 97. Gece karanlığında kara ve deniz yolculuğu yaparken, yıldızları size yön bulma aracı yapan da O'dur. Biz, anlayan bir toplum için ayetleri (mucizeleri) nasıl da açıkladık! 98. Sizi tek bir candan meydana getiren O'dur. Herkesin bir geçici olarak kalacağı, bir de sürekli yerleştiği yer vardır![61] Biz, ince düşünen bir toplum için ayetleri (mucizeleri) açıkça ortaya koyduk! 99. O, gökten bir su indirdi de onunla bütün bitkileri bitirdi. Bitkiden yeşil dalı, yeşil daldan başaklarda sıralanmış taneleri çıkardı. Hurmadan çiçekler, çiçeklerden salkım salkım hurmalar bitirdi. Üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri yetiştirdi; kimi açık, tane tane, kimi birbirine girmiş ve kapalıdır.[62] Bir ham iken bakın meyvelerine, bir de olgunlaştıkları zaman! İnanan bir toplum için bun-

لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَن۪ينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

larda nice ayetler (mucizeler) vardır. 100. Cinleri Allah'a ortak saydılar.[63] Oysa onları da Allah yaratmıştır. O'na bilmeyerek oğullar kızlar yakıştırdılar. O, onların nitelemelerinden çok uzak ve yücedir.[64]

59. Zemahşerî ve Ebussuûd, bu cümlenin, "Tohumu ve çekirdeği yaran Allah'tır." cümlesine bağlanması gerektiği görüşündedirler (*Keşşaf; İrşad*).

60. Bu cümlenin çevirisiyle ilgili açıklama için bkz. 35/Fatır 3. ayet.

61. "Geçici olarak kalacağı ve sürekli yerleştiği yer" ifadelerinin açıklaması için bkz. 11/Hud 6. Bu bağlamda insanın öldürülüp diriltilmesi anlatılmaktadır. Anlatılmak istenen, kabirde geçici olarak kalan emanetin çıkarılıp ahirette ebedî olarak yaşatılmasıdır. Sanki anne rahminden dünyaya getirilen ve oraya yerleştirilen insanın dünya hayatı, ahiret hayatına örnek olarak verilmektedir. Çünkü tefsirciler bu ayetin yorumu konusunda, babanın sulbü, anne rahmi, dünya hayatı, kabirde geçen süre ve ahiret hayatı arasındaki bağlantılar üzerinde durmuşlardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*). Dolayısıyla Allah için diriltmenin son derece basit bir iş olduğu anlatılmış olmaktadır.

62. "Bazısı tane tane açıktır, bazısı birbirine girmiş ve kapalıdır." diye çevirdiğimiz cümlenin orijinali "Müteşabih ve gayr-i müteşabih" deyimleridir. Aynı ifadeler 141. ayette de geçmektedir. Bu kelime genelde birbirine benzeyen ve benzemeyen şeklinde anlaşılmıştır. Burada meyveler için kullanılan bu sıfat ayetlerin açıklığı (meşhud) ve kapalılığı (gaybî) bağlamında da kullanılmaktadır (3/Al-i İmran 7) . Burada kapalı olmak nar için, açıkta olmak zeytin için kullanılmakta, ardından da bunların inananlar için ayet olduğu dile getirilmektedir. Nitekim 31/Lokman 20. ayette nimetlerin açık ve kapalı diye ikiye ayrılması da böyle bir anlamlandırmanın isabetliliğini göstermektedir. "Nar" meyvesinin kabuklu ve kırmızı haliyle cehennemin gizli gerçekliği arasında son derece ilginç bir benzerlik söz konusudur. Nitekim nar kelimesi Türkçede meyve, Arapçada ateş demektir. Fakat buna karşın rengi ateş gibi olmayan ama yanıcı olan zeytinyağı vardır.

63. Cinlerin gaybı bildiğini iddia etmelerinden hareketle böyle değerlendirildiğini söyleyenler mevcutsa da cinlerle Allah arasında neseb bağı olduğu gibi yakışıksız iddialarda bulunduklarını söyleyen ayetler mevcuttur (37/Saffat 149-158). Söz konusu ayetler, bu ayetin devamında müşriklerin Allah'a oğullar, kızlar isnat ettiklerini dile getiren cümleyi de açıklar niteliktedir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

64. Melekleri Allah'ın kızları kabul eden müşriklerin cinleri Allah'ın oğulları kabul ettikleri anlaşılmaktadır (37/Saffat 149-158; 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 34/Sebe 12-14).

بَدٖيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ
وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿١٠١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكٖيلٌ ﴿١٠٢﴾
لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ
وَهُوَ اللَّطٖيفُ الْخَبٖيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَٓاءَكُمْ
بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ
عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفٖيظٍ ﴿١٠٤﴾
وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ
وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اِتَّبِعْ مَٓا اُوحِيَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَاَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا
اَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفٖيظًا وَمَٓا
اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكٖيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذٖينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ
اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا

101. Gökleri ve yeri yaratan O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl çocuğu olur? Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi bilmektedir.[65] 102. Sizin Rabbiniz Allah budur. O'ndan başka ilah yoktur. Her şeyi yaratan O'dur, O'na kulluk edin; O her şeye vekildir.[66] 103. Gözler O'nu göremez, ama O, gözleri görür. O, en ince ayrıntıları bilir ve her şeyden haberdardır.[67] 104. Rabbinizden size gerçeği açıkça gösteren belgeler gelmiştir. Kim bunları görür ve ibret alırsa kendi lehinedir. Kim de körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizi (azaptan) korumak zorunda değilim. 105. Onlar, "Sen ders almışsın!" deyinceye kadar biz ayetleri (mucizeleri) sana evire çevire açıklıyoruz ki anlayan bir topluma her şeyi açık seçik anlatmış olalım.[68] 106. Kendisinden başka ilah olmayan Rabbinden sana vahyedilen bu kitaba uy, müşriklerden yüz çevir. 107. Allah dileseydi onlar şirk koşamazlardı. Biz seni, onları korumakla görevlendirmediğimiz gibi sen de onların vekili değilsin. 108. Allah'tan başka dua ettikleri ilahlara hakaret etmeyin.[69] Aksi takdirde onlar da bilgisizce düşmanlık ederek Allah'a hakaret ederler. Biz her topluma yaptıklarını bu şekilde doğru ve cazip gösterdik.[70] Fakat sonuçta dönüp gelecekleri yer, Rablerinin huzurudur. O, onlara yaptıklarını

يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ
لَئِنْ جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا
الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَٓا اِذَا
جَٓاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ
وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ
وَنَذَرُهُمْ ف۪ي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

haber verecektir. 109. Bir ayet (mucize) gelirse kesinlikle iman edeceklerine dair Allah'ın adını anarak büyük yeminler ettiler. De ki: "Ayetler (mucizeler) Allah katındadır." Bekledikleri ayet (mucize) gelse bile yine de onların inanmayacağını bilmiyor musunuz? 110. Mucize (ayet) gelmesi durumunda onların akıllarını (kalplerini) ve bakışlarını değiştirir, azgınlıkları içerisinde bocalamaya terk ederdik de önceden inanmadıkları gibi yine inanmazlardı.[71]

65. "Çocuğu olsa O'nun haberi olurdu!" anlamında edebî bir gönderme yapılıyor gibi.

66. Yani vekâlete ihtiyacı yoktur! (Bkz. 107. ayet).

67. Allah "Latif" olduğu için görülmez, "Habîr" olduğu için her şeyi görür ve bilir.

68. Müşriklerin Hz. Peygamber'e; "Sen bu eski masalları kitap ehlinden öğrenmişsin!" iddialarına bir cevap niteliğindedir (Zemahşerî *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*). Ayet, Kur'an'da bilen bir toplum için ayetlerin değişik şekillerde sergilendiğini ve açıklandığını, ancak bu güzel anlatım ve açıklama karşısında bile inanmayanların Kur'an'ın vahiy olduğunu kabul edecekleri yerde, inanmayıp kendilerini kandırmak için Muhammed'in dersini iyi çalıştığını söyleyerek kendisiyle alay ettiklerini belirtir. Oryantalistler de o günki müşrikler gibi Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu kabul etmezler. Kur'an'ı Hz. Muhammed'in Yahudilik, Hıristiyanlık ve Arabistan kültüründen derlediğini ve başarılı bir derleme yaptığını iddia ederler (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). *"... Onlardan öncekiler de onların söylediklerinin tıpkısını söylemişlerdi. Kalpleri birbirine benzedi. Kesinlikle inanan kimseler için ayetleri açıklamışızdır"* (2/Bakara 118).

69. Bu cümlede kendisine sövülmesi yasaklananlar, Allah'tan başka ilahlara dua eden müşrikler mi, yoksa onların dua ettikleri ilahlar mı olduğu noktasında ihtilaf vardır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Kanaatimizce bu tartışma, Arapçada akıllı ve akılsız varlıklar için kullanılan edatların ayrımından sonra ortaya çıkmıştır. Kur'an'da genellikle, 6/En'am 56 ayetinde olduğu gibi, Allah'tan başka ilahlaştırılan ve ibadet edilen şeyler için *"ellezi,* çoğulu *ellezine"* kelimeleri kullanıldığı gibi, 7/A'raf 37'de olduğu gibi "mâ" kelimesi de kullanılmaktadır. Başka bir şekilde söylersek, Kur'an indiği dönemde Arap dilinde *ellezi-ellezine, mâ,* kelimeleri her iki tür varlıklar için de kullanılırdı. Ancak Arap dili nahiv ekollerinin sonradan belirledikleri kurallara

göre dilde insan gibi aklı olan varlıklar için *ellezi-ellezine*, aklı olmayan varlıklar için *mâ* kullanılır olmuştur (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Sonradan ortaya çıkan bu ayrımın Kur'an ifadelerini bağlamaması gerekir. Dolayısıyla Kur'an'ın kullanımı esastır ve sövülmesi yasaklanan şeyler putlardır. Müşrikler, cahilce putlarını savunma hamasetiyle ve Müslümanlara karşı hissettikleri düşmanca bir tepkisellikle gerçek ilahları olan Allah'a hakaret edebilirler.

70. İnsanlar yaptıklarını doğru ve güzel görme eğilimindedirler. Hiçbir müşrik şirk olsun diye eş koşmaz; tam tersine tevhid olduğunu düşünerek şirk koşar. 110 ve 111. ayetlerde dile getirildiği gibi insanlar, önyargılarından dolayı, yaptıkları yanlışlara gerekçeler üretebilmektedirler. Dolayısıyla ayette, Allah merkezli bir dil kullanılmış olsa da insanların yaptıklarını güzel görme eğiliminden söz edilmektedir. Kâfirler küfre zorlanmamaktadır. Aksine Allah imana zorlamadığı için inkâr etmektedirler (Bkz. 122 ve 123. ayetler).

71. Yanlış bilgi ve kültürel yozlaşma nedeniyle müşriklerin mucizeyi, inanmak için istemedikleri, sadece Peygamber'i bunaltmak maksadıyla istedikleri deşifre edilmekte, mucizenin gelmesi halinde farklı gerekçeler üreterek yan çizecekleri bildirilmekte ve bu tür talepler karşısında Hz. Peygamber'in ve müminlerin yanlış beklentilere kapılmamaları istenmektedir.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَٓا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ
الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا
كَانُوا لِيُؤْمِنُٓوا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوح۪ي
بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا
وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا
يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذ۪ينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ
مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغ۪ي حَكَمًا

111. Biz onlara melekleri indirip gösterseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı, (vaadedilen) her şeyi önceden gözlerinin önüne getirseydik, Allah inanmalarını dilemediği (zorlamadığı) sürece yine de inanmazlardı. Onların çoğu cahillik etmektedir.[72] 112, 113. Biz her peygambere insanların ve cinlerin şeytanlarını bu şekilde düşman kıldık.[73] Onlar birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler fısıldarlar. Allah dileseydi bunları yapamazlardı. Onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak da ahirete inanmayanların kalpleri o düzmecelere kansın, onlarla tatmin olmaya ve yaptıkları kötülükleri işlemeye devam etsinler! 114. De ki: "Bu kitabı size apaçık bir şekilde indirdiği

وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا
وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ
مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ
١١٤ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ١١٥
وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ
هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ١١٦ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ
١١٧ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ
بِاٰيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ١١٨ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا
ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا
حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ وَاِنَّ
كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ
رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ١١٩ وَذَرُوا
ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ
الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ١٢٠
وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ

hâlde ben Allah'tan başka hakem mi arayayım?" Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, bu kitabın Rabbinden indirilen bir gerçek olduğunu bilirler; sakın şüpheye düşenlerden olma. 115. Rabbinin indirdiği söz, hem doğruluk hem de adalet bakımından kusursuzdur. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O, her şeyi işitir ve bilir. 116. Eğer yeryüzünde bulunan insanların çoğunluğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Çünkü onlar, sadece zanna uyar ve kendi uydurdukları şeyleri doğru sanırlar. 117. Şüphesiz ki Rabbin, belirlediği yoldan kimlerin saptığını, kimlerin o yolda yürüdüğünü çok iyi bilmektedir. 118. Eğer Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, O'nun ismi anılarak kesilenlerden yiyiniz. 119. Allah, çaresiz kalma durumunuz dışında size haram kıldığı şeyleri açıkladığı hâlde, üzerine Allah'ın adı anılarak kesilen etleri neden yemeyesiniz? İnsanların çoğu, kesin bilgisi olmadığı hâlde uydurdukları şeylerle insanları saptırıyor. Haddi aşanları en iyi bilen Rabbindir.[74] 120. İster açık olsun ister gizli, günahın her türlüsünden kaçının. Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. 121. Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanları yemeyin. Çünkü Allah'tan başkası adına hayvan kesmek (ve yemek),

لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

yoldan çıkmaktır (fasıklıktır).[75] Şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için dostlarına vesvese verirler. Eğer onlara itaat ederseniz siz de onlar gibi müşrik olursunuz.[76]

72. Müşrikler, olayların önünü arkasını hesap etmeden, başlarına neyin geleceğini düşünmeden hareket eden cahillerdi (Bkz. 48/Fetih 26). Bu nedenle de azabın acele gelmesini isteyerek Hz. Peygamber'e meydan okuyorlardı.

73. İster insan olsun ister cin Allah'ın dinine düşman olan herkes şeytandır. Çünkü şeytan kelimesi İblis'in özel ismi değil, sıfatıdır.

74. Müşrikler putlar için ayırdıkları hayvanların etlerini yemeyi yasakladıkları gibi, onları keserken Allah'ın adını anmayı da yasaklamışlardı. Bu ayet, insanların Allah adına yasak koymasını yasaklarken, 121. ayet Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların haram olduğunu dile getirmektedir. İlim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35.

75. Müşrikler bazı hayvanları putları adına, bazı hayvanları Allah adına kesiyorlardı (118 ve 119. ayetler). Putlar adına ayrılanları keserken Allah'ın adının anılmasını yasaklamışlardı. Bu ayet, putlar adına ve Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların haram olduğunu dile getirmektedir ve fasıklık (dinden çıkma) olduğuna hükmetmektedir (Fasık kelimesinin anlamı için bk 7/A'raf 102; 10/Yunus 33). Bu nedenle âlimler, besmele çekilmeden kesilen hayvanın helâl olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife ve İmam Malik, kasten besmelenin terk edilmesi halinde etin yenmeyeceğine, unutarak terk edilmesi durumunda yenebileceğine hükmetmişlerdir. Bu, ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Hasan-ı Basrî ve Şafiî ise her iki durumda da haram olmayacağına hükmetmiştir. Çünkü bunlara göre Müslüman besmele çekmese de Allah adına keser, putlar adına kesmez. Davud ez-Zahirî her iki durumda da haram olacağına hükmetmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

76. Şeytanlar kâfirleri yönlendiren ve saptıran zalim önderlerdir (112. ayet). Müslümanları saptırmaları için kendi taraftarlarını kışkırtmakta ve teşvik etmektedirler. Allah, müminleri uyararak onların propagandalarına aldanmamaları gerektiğini, onlara uymaları halinde onlar gibi müşrik olacaklarını hatırlatmaktadır.

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذٰلِكَ زُيِّنَ

122. Ölü iken dirilttiğimiz ve aydınlığında yürüsünler diye kendilerine nur verdiğimiz insanlar, karanlıklara gömülen ve içinden hiç çıkamayacak olan kimseler gibi olur mu? Kâfirlere, yaptıkları bu şekilde doğru gösterildi. 123. Böy-

لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٢٢ وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا
فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ١٢٣ وَاِذَا جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ
نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا اُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ
اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ
الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ١٢٤ فَمَنْ يُرِدِ
اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ
يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ
الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ١٢٥
وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ١٢٦ لَهُمْ دَارُ
السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ١٢٧ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا
مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ
وَقَالَ اَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ
بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا اَجَلَنَا الَّذِي اَجَّلْتَ

lece biz, her beldenin suçlularını, kötü planlar yapmaları için oranın ekâbirleri haline getiriz de hiç farkında olmadan kendi aleyhlerine planlar yaparlar. 124. Onlara bir ayet (mucize) gelecek olsa, "Allah'ın peygamberlerine verilenlerin aynısı bize de verilmedikçe iman etmeyiz!" derler.[77] Allah, kendisine elçi olarak kimi seçeceğini ve neye göre belirleyeceğini daha iyi bilir! Suçlular, yaptıkları kötü planlardan dolayı Allah'ın huzurunda rezil olacak ve kendilerine çok çetin bir şekilde azap edilecektir. 125. Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam'a açar; kimin de sapkınlık içinde kalmasına hükmederse[78] onun kalbini sanki göğe tırmanıyormuş gibi sıkar ve daraltır. Allah, inanmayanları işte böyle pislikleri içinde bocalamaya terk eder. 126. Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Bak, öğüt alan bir toplum için ayetleri nasıl açıkça ortaya koyduk. 127. Yaptıklarına karşılık, onlar için, gerçek velileri olan Rableri katında selam yurdu vardır. 128. Onların hepsini bir araya topladığı gün Allah, "Ey (şeytanlaşmış) cinler topluluğu! Siz, insanların çoğunu kendinize kul ettiniz!"[79] der. Cinleri velî (hami) edinen insanlar,[80] "Ey Rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna geldik." derler. Allah da şöyle der:

لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا
شَٓاءَ اللّٰهُ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿١٢٨﴾
وَكَذٰلِكَ نُوَلّ۪ي بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضًا بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

"Yeriniz ateştir! Allah çıkmanızı istemediği sürece orada ebedî kalırsınız." Senin Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilir. **129.** Biz, zalimleri, hak ettikleri için böyle birbirlerinin velisi yapıyoruz.

77. Kur'an, insanların görerek alıştığı mucizevî belgeleri de görmedikleri mucizeleri de ayet olarak ifade etmektedir. Alıştıkları ayet (mucize) geldiğinde önceki peygamberlere verilen (alışılmadık harikulade) mucizelerin verilmesini isterler. Ama bilmezler ki istedikleri mucize öldüren türden, Allah'ın verdikleri ise dirilten türdendir (Bkz. 122. ayet).

78. Bu ifadenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

79. Cinlerin çok insan üzerinde otorite kurduğu ifade edilmektedir. Müşrikler karanlık bir vadide geceleyecekleri zaman korkudan o vadinin efendisi saydıkları cine sığınırlardı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin devamında cin vb. varlıkları kendi üzerlerinde otorite (veli) ve şefaatçi kabul ettikleri, 100. ayette ise cinleri Allah'a ortak koştukları açıkça dile getirilmektedir. Müşriklerin cin inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-19; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

80. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz.7/A'raf 3.

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَات۪ي وَيُنْذِرُونَكُمْ
لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰٓى
اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِر۪ينَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ اَنْ
لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا
غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا
وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

130. "Ey (sapkın) cin ve insanlar topluluğu! Size ayetlerimi anlatmak ve bu gününüze kavuşacağınızı hatırlatmak üzere aranızdan peygamberler gelmedi mi?" deriz. "Evet, biz kendi aleyhimize şahidlik ediyoruz!" derler. Dünya hayatı onları aldatmış ve kâfir oldukları konusunda kendi aleyhlerine şahidlik etmişlerdir. **131.** Bu uyarı, size, Rabbiniz bir memleketi halkı gafilken haksız yere helak etmeyeceği için yapılmaktadır. **132.** Yaptıklarına karşılık herkesin dereceleri vardır. Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir. **133.** Rab-

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِۜ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَٓاءُ كَمَٓا
اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَر۪ينَ ﴿١٣٣﴾ اِنَّ
مَا تُوعَدُونَ لَاٰتٍۙ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ ﴿١٣٤﴾
قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌۚ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِۜ
اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ
مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَص۪يبًا فَقَالُوا
هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ فَمَا كَانَ
لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ
فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ
﴿١٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَث۪يرٍ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ
قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُ۬هُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا
عَلَيْهِمْ د۪ينَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ
وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هٰذِه۪ٓ اَنْعَامٌ
وَحَرْثٌ حِجْرٌۗ لَا يَطْعَمُهَٓا اِلَّا مَنْ نَشَٓاءُ
بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا
يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَٓاءً عَلَيْهِۜ

bin, zengin ve merhamet sahibidir. Dilerse sizi götürüp yerinize başka toplum getirir. Tıpkı sizleri başka bir neslin soyundan yarattığı gibi! 134. İhtar edildiğiniz şey, kesinlikle gelir ve siz ona asla engel olamazsınız. 135. De ki: "Ey kavmim! Siz kendinize yakışanı yapmaya devam edin; ben bana yakışanı yapıyorum. Bu yurt sonunda kimin olacak, anlayacaksınız. Çünkü zalimler iflah olmazlar. 136. Allah'ın yarattığı mahsullerden ve hayvanlardan Allah'a pay ayırarak, şu iddiada bulundular: "Bu Allah'a, bu da koştuğumuz ortaklara!" dediler. Fakat Allah için ayırdıkları şeyler koştukları ortaklara gittiği hâlde ortaklar için ayırdıkları şeyler Allah'a gitmiyor! Ne kadar da kötü hüküm veriyorlar.[81] 137. Aynı şekilde Allah'a koştukları ortaklar, hem kendilerini helak etsinler, hem de dinlerini karıştırıp içinden çıkılmaz hale getirsinler diye müşriklerin çoğuna evlatlarını öldürmeyi doğru gösterdiler.[82] Eğer Allah dileseydi bunları yapamazlardı. Öyleyse onları uydurdukları sapkınlıklarla baş başa bırak. 138. İddiada bulunarak şöyle dediler: "Şu hayvanlar ve mahsuller haramdır; bizim istemediğimiz kimseler onları yiyemez. Şu hayvanlara da binmek haramdır." Ayrıca onlar, (bize böyle emretti diye) Allah adına yalan uydurarak bazı hay-

سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا
مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ
لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰۤى اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَكُنْ
مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ
اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ
قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا
رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا
كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

vanları keserken Allah'ın adını anmazlar.[83] Allah da onlara, kendisine iftira etmelerinin cezasını verecektir. 139. Dediler ki: "Şu hayvanların karınlarında bulunan yavrular erkeklerimize aittir, eşlerimize haram kılınmıştır. Eğer ölü doğarsa kadın, erkek, herkes o yavruya ortaktır."[84] Allah, böyle hükmetmelerinin cezasını verecektir. O, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilmektedir. 140. Hiçbir bilgileri yokken beyinsizlik ederek çocuklarını öldürenler ve Allah adına yalan uydurarak O'nun verdiği rızıkları haram sayanlar, yoldan sapmışlardır ve kesinlikle doğru yolda değillerdir.

81. Bu ayette verilen bilgiler, zekâtın Mekkeli müşrikler tarafından yozlaşmış olarak uygulandığını göstermektedir. Allah için ayırdıklarını misafirlere ve yoksullara ikram ediyor, putları için ayırdıklarını ise tapınakların hazinelerine dolduruyorlardı (İbnü'l-Kelbî, *Geçmişten Günümüze Putlar,* Fecr Yay. Ank. 2005, s. 50; M. Ali Kapar, *Asrı Saadette İslam,* c. 2, s. 319, 320; A. Osman Ateş, *Asrı Saadette İslam,* c. 2, s. 241-245). Dolayısıyla onların kullanım hakkı din adamlarına aitti. Bundan dolayı fakirlere gidecek olan Allah hakkının, kendilerine dönecek olan putların hakkına katılmasına izin veriyorlardı. Fakat bunun aksinin olmasına izin vermiyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

82. Müşriklerin çocuklarını öldürmesi, dinlerinin gereğiydi. Yani o cinayetleri, dinleri ve Allah'a ortak koştukları ilahları için işliyor, güya onları kurban ediyorlardı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu tür hükümleri emreden dinî otoriteler, bir bakıma onların tanrısı sayılıyor. Fakat tek sebep bu değildi. Cahiliyenin namus anlayışı ve fakirlik korkusu da çocuk öldürme için sebep olabiliyordu (Mevdudî, *Tefhim*).

83. Bu ifadeler, onların hayvan keserken putları adına kestiklerine işaret etmektedir (bkz. 116-121. ayetler).

84. Müşrikler, putlara adanan ve kutsal sayılan hayvanların doğuracağı yavrulara erkeklerin sahip olacağına, kadınların hak sahibi olamayacağına hükmetmiş, fakat ölü doğan yavrulara kadın ve erkeğin ortak olacağına ve yiyebileceklerine hükmetmişlerdi. Üstelik bu tür yanlı ve aşağılayıcı kararları Allah'a nispet ediyorlardı (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ
مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً اُكُلُهُ
وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِه۪ٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِه۪ۘ وَلَا تُسْرِفُواۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُسْرِف۪ينَۙ ١٤١ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً
وَفَرْشاًۜ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌۙ
١٤٢ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ
وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ
الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ
الْاُنْثَيَيْنِۜ نَبِّؤُ۫ن۪ي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَۙ
١٤٣ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِۜ
قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا
اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ اَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ
بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِم۪ينَ ١٤٤

141. Asmalı, asmasız onca bahçeleri, ürünleri farklı farklı hurma ve ekinleri, zeytini ve narı meydana getiren O'dur. Kiminin meyveleri açık, tane tane, kimi birbirine girmiş ve kapalıdır![85] Meyve verdiği zaman meyvesini yiyin, hasat zamanı hakkını verin, fakat israf etmeyin. Allah, israf edenleri sevmez. 142. Hayvanların kimini yük taşıma, kimini besi ve damızlık gayesiyle yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıklardan yiyin, şeytanın adımlarına tabi olmayın. Çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır. 143. Örneğin sekiz çift hayvanı düşünün: [86] Koyun da iki cins, keçi de iki cins. De ki: "Allah, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa dişilerin karınlarında bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru söylüyorsanız bana bilgi verin." 144. Deve ve sığır da iki cins. De ki: "Allah, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa dişilerin karınlarında bulunan yavruları mı haram etti? Yoksa Allah size böyle bir tavsiye yapmıştı da sizler şahid miydiniz?"[87] Öyleyse hiçbir bilgisi olmadığı hâlde insanları saptırmak için Allah adına yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez!

85. Bu ifadelerin yorumu için bkz. 99. ayet.

86. Ayetin başında yer alan sekiz çift ifadesinin, bir önceki ayette yer alan yük ve besi hayvanları ifadesine bağlanması gerekir. Çünkü bu ve devamındaki ayetlerde eleştirilen haramlar, müşriklerin din adına koydukları haramlardır. Bu eleştiriler, 136-140. ayetlerdeki eleştirilerin devamıdır.

87. "Tavsiye" kelimesini Kur'an farz ve haram gibi kesin hükümler için kullanmaktadır. Türkçedeki mendup manasına gelen tavsiye anlamında kullanmamaktadır. Tavsiye etme fiilini, ölmekte olan insanın yaptığı vasiyet anlamıyla da sınırlamamaktadır (Bkz. 151. ayet).

قُلْ لَا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى
طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا
مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْز۪يرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ
فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ١٤٥
وَعَلَى الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذ۪ي ظُفُرٍۚ
وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا
اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا اَوْ مَا
اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ ١٤٦ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ
ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ
الْمُجْرِم۪ينَ ١٤٧ سَيَقُولُ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا لَوْ
شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكْنَا وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬نَا وَلَا حَرَّمْنَا
مِنْ شَيْءٍۜ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَاۜ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ

145. De ki: "Bana vahyedilenler arasında, murdar olarak ölmüş hayvan eti, akmış kan, pisliği kesin olan domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilerek insanı dinden çıkaran[88] kurban dışında insanların yiyeceklerine dair haram edilmiş bir şey bulamıyorum."[89] Fakat kim bunları yemek zorunda kalırsa başka yasakları çiğnemediği ve zaruret sınırlarını aşmadığı sürece Rabbin bağışlar ve merhamet eder. **146.** Yahudilere[90] tek tırnaklı hayvanların tamamını haram kıldık. Sığır ve davarlarınsa kemiklerine karışmış, sırt ve bağırsakları üzerine yapışık olanları dışında iç yağını haram kıldık. Bu da onlara, haddi aşmalarından dolayı verdiğimiz bir ceza idi.[91] Biz, doğruyu söyleriz. **147.** Eğer seni yalanlarlarsa de ki: "Rabbiniz çok geniş rahmet sahibidir. Ama suçlular toplumuna verdiği azap da geri çevrilmez." **148.** Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah istemeseydi ne biz ortak koşardık, ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."[92] Onlardan öncekiler de böy-

فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ
الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾
قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذٖينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ
حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذٖينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

le yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda bir bilgi varsa çıkarıp bize gösterin! Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan yanlış şeyler uyduruyorsunuz!"
149. De ki: "Kesin delilller Allah'ındır. Eğer dileseydi hepinizi yola iletirdi.
150. De ki: "Allah'ın bunları haram kıldığı yönünde şahidlik edecek şahitlerinizi getirin." Eğer onlar şahidlik edecek olursa sen onlarla birlikte şahidlik etme. Ayetlerimizi yalanlayan ve ahirete inanmayanların uydurduğu düzmecelere uyma. Onlar Rablerinden yüz çeviriyorlar.

88. "Fısk" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 10/Yunus 33.

89. Burada sayılan haramlar Allah'ın haram kıldıklarıdır. Fakat bazı ayetlerde genel olarak çirkin ve pis şeylerin haramı, temiz ve güzel şeylerin helal kılındığı zikredilirken nelerin pis olduğuna dair bir açıklama yapılmamış ve Hz. Peygamber'in bunları açıklama yetkisine dikkat çekilmiştir (7/Araf 157; 9/Tevbe 29; 66/Tahrim 2; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 102).

90. Bu ve benzeri ayetlerde doğrudan "Yahudiler" diye hitap edilmeyip "Yahudi olanlar veya Yahudileşenler" anlamına gelen bir ifadenin tercih edilmesi tesadüf değildir. Yahudiliğin aslına yabancılaşmış yapay bir dinin adı olduğuna dikkat çekilmiştir (Buharî, Tefsir 6/120; İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mustafa İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, İst. 1995). "Yahudi" teriminin aslının Aramca veya İbranice olduğu söylenmektedir. Kelime İbranice'de "övülmüş, methedilmiş" anlamına; Aramca'da ise "kalpazanlık, sahtekârlık" gibi anlamlara gelmektedir. Hz. Yakup'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yahuda'nın soyundan olanlara verilen bir ad olan Yahudi kavramı, Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan devletin Güney krallığına isim olmuş; Babil sürgünü sonrası kabile ve krallık mensupları için kullanılmaya başlanan isim, zamanla tüm İsrailoğullarına da ad olmuştur (17/İsrâ 4-7).

91. İç yağının haram kılınışıyla ilgili cümlelerden sonra ceza olarak değerlendirilmesine bakılırsa, İsrailoğullarının haksız yere kendilerine koydukları yasaklar ve Allah'ın da ceza olsun diye o yasakları uzun süre kaldırmayışı anlatılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir*). Devamındaki ayetlere ve ilgili dipnota bakılırsa bu kana-

atler daha da netlik kazanır (Ayrıca bkz. 4/Nisa 160). Bundan sonra gelen ayetler Mekkeli müşriklerin kendi koydukları haramları Allah'ın koyduğunu iddia ettiklerinden bahsetmektedir ki bu iki toplumun din anlayışı birbirine çok benzemektedir.

92. İnsanlar yanlış inanç ve yasakları çeşitli yanılgılarla kendileri uydururlar. Fakat zaman içinde onu Allah'ın koyduğunu iddia ederler. Şirk koştukları hâlde kendilerini muvahhit sanırlar; dine soktukları gereksiz ilavelerle dini yozlaştırır ve tahrif ederler ama bunu da dine saygı adına yaparlar. Kısacası bir dini düşmanlarından önce inananları tahrif eder ve bunu da genelde iyi niyetle yapar ve Allah'a mal ederler. Oysa Allah, müşrikleri şirke zorlamak şöyle dursun, bu surenin 107, 112 ve 122. ayetlerinde tevhide dahi zorlamadığını dile getirmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا
تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا
تَقْتُلُٓوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ
وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ
اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا
بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا
الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا
اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا
قُرْبٰى وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاط۪ي
مُسْتَق۪يمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ
فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَب۪يلِه۪ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ

151. De ki: "Gelin, Rabbinizin size dokunulmaz kıldığı ilkeleri okuyayım: Hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın ve anne babanıza iyi davranın.[93] Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizi de onları da biz rızıklandırıyoruz. Açık da olsa gizli de olsa hayâsızlıklara (fuhşa) yaklaşmayın[94] ve Allah'ın dokunulmaz kıldığı canı haksız yere öldürmeyin. Aklınızı kullanasınız diye Allah'ın tavsiye ettiği şeyler işte bunlardır![95]
152. Reşit oluncaya kadar yetimin malından uzak durun; sadece iyilik yapmak için ilgilenebilirsiniz. Ölçü ve tartıda adaleti gözetin. -Tabi ki biz hiç kimseye gücünün üzerinde bir sorumluluk yüklemeyiz.- Yakınlarınızla ilgili olsa bile konuşmalarınızda adil olun ve Allah'ın ahdini gözetin.[96] Öğüt almanız için Allah'ın size yaptığı tavsiyeler işte bunlardır!
153. Benim dosdoğru yolum işte budur, ona tabi olun. Başka yollara gitmeyin, sizi O'nun yolundan saptırır. Sorumlu davra-

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذٖي اَحْسَنَ
وَتَفْصٖيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ
بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

nıp korunasınız diye Allah'ın size tavsiye ettiği şeyler işte bunlardır." 154. Kısacası biz Musa'ya eksiksiz bir kitap verdik. İyilik yapmak isteyenlere her şeyi açıklayan, yol gösteren ve rahmet olan o kitabı verdik ki Rablerinin huzuruna çıkacaklarına iman etsinler!

93. Burada sayılan haramların arasında anne babaya iyilik etme emrinin sayılması cümle yapısı itibariyle okuyucuya garip gelebilirse de Arapça gramer yapısı açısından bu sorun değildir. Âlimler, ebeveyne iyilik etmenin emredilerek kötülük etmenin yasaklandığını söylemişlerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Kanaatimizce burada saygıyla ilgili hükümler, sosyal gerçeklik esas alınarak sıralanmış, Allah ile ilgili hukuktan bahsedildikten sonra hemen çocuklarla ilgili hükme geçilmemiş, satır arasına ebeveynle ilgili hüküm sıkıştırılmıştır. Daha sonra da aile dışında kalan diğer insanlara karşı işlenebilecek suçların haramlığından söz edilmiştir.

94. "Fuhuş" hayâsızca yapılan çirkin işler için kullanılan bir kelimedir. Bunun açıktan yapılması hayâsızlık olduğu gibi gizlice yapılması da hayâsızlıktır. Çünkü günahı gizli yapmak, Allah bilinci gevşemiş, dini yozlaşmış ve haramları insanların ayıplamasına indirgemiş müşrik veya cahilî toplumların, gösterişe dayalı dindarlık biçiminin ürünüdür (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Çünkü Allah'tan ziyade kuldan sakınmaya dönük bir hassasiyet göze çarpmaktadır. Ayette bu ayrıntıya vurgu yapılması, dindarların genel tutumları bakımından da önemlidir.

95. Ayette geçen tavsiye ifadesi vasiyet kelimesidir. Bu fiil, Kur'an'da özellikle Allah için kullanılırken farz veya haram gibi kesin hükümleri ifade etme anlamında kullanılmaktadır (144. ayet).

96. "Allah'ın ahdi" ifadesinin anlamı için bkz. 36/Yasin 60.

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ
الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا
عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلٖينَ ﴿١٥٦﴾ اَوْ تَقُولُوا لَوْ
اَنَّٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْ

155. Bu Kur'an da bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve sorumlu davranın ki merhamete eresiniz. 156, 157. Biz size bu Kur'an'ı, "Kitap sadece bizden önceki iki topluma indirildi. Biz, onların öğrendikleri gerçeklerden habersizdik. Eğer bize kitap indirilseydi biz ona onlardan daha sıkı sarılırdık!" demeyesiniz, diye indirdik. Bakın, size de Rabbinizin yol

فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌۚ
فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ
عَنْهَاۜ سَنَجْزِي الَّذ۪ينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا
سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ١٥٧
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ
يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَۜ يَوْمَ
يَأْت۪ي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا
ا۪يمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ
كَسَبَتْ ف۪ٓي ا۪يمَانِهَا خَيْرًاۜ قُلِ انْتَظِرُٓوا اِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ١٥٨ اِنَّ الَّذ۪ينَ فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ
وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ ف۪ي شَيْءٍۜ اِنَّمَٓا
اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
١٥٩ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَاۚ
وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ١٦٠ قُلْ اِنَّن۪ي هَدٰين۪ي رَبّ۪ٓي
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۚ د۪ينًا قِيَمًا مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ
حَن۪يفًاۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ١٦١ قُلْ
اِنَّ صَلَات۪ي وَنُسُك۪ي وَمَحْيَايَ وَمَمَات۪ي لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَم۪ينَ ١٦٢ لَا شَر۪يكَ لَهُۚ وَبِذٰلِكَ

göstermesi ve bir rahmeti olarak açık bir belge gelmiştir. Bu durumda Allah'ın ayetlerini yalanlayıp yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Ayetlerimizden yüz çevirenleri, bu katı tutumlarından dolayı azabın en kötüsüyle cezalandıracağız. 158. Onlar, ısrarla kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini veya Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini bekliyorlar, öyle mi? Rabbinin bazı ayetleri geldiği gün[97] daha önce iman etmemiş ya da imanının hayrını görmemiş kimseye o anda inanması fayda vermez. De ki: "Bekleyin, ben de bekliyorum!" 159. Dinlerini parça parça edip fırka fırka olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin olamaz.[98] Onların işi Allah'a kalmıştır; sonuçta yaptıklarını onlara haber verecektir. 160. Kim bir iyilikle gelirse kendisine o iyiliğin on katı verilir. Kim de bir kötülükle gelirse sadece yaptığı kötülüğün karşılığı ile cezalandırılır. Onlara asla haksızlık yapılmaz. 161. De ki: "Rabbim beni dosdoğru yola, dosdoğru dine, yani muvahhid İbrahim'in dinine iletti.[99] Çünkü o, müşriklerden değildi!" 162, 163. De ki: "Benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur; bana emredilen budur ve teslim olanların (Müslümanların) ilki benim!" 164. De ki: "Allah, her

اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ
اللّٰهِ اَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا
تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ
الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ الْاَرْضِ وَرَفَعَ
بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي
مَٓا اٰتٰيكُمْ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

şeyin Rabbi olduğu hâlde ben O'ndan başka Rab mi arayayım? Herkesin kazandığı kötülük kendi aleyhinedir. Hiç kimse, başkasının sorumluluğunu (günahını) yüklenmez. Nihayetinde dönüşünüz Rabbinizedir; ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir. 165. Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, imtihan etmek için size verdiği nimetler konusunda kiminizi kiminizden kat kat üstün kılan O'dur." Rabbinin cezası çok çabuktur; fakat bununla birlikte O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

97. "Ayetlerin gelmesi" terkibi, genelde kıyamet alametleri olarak değerlendirilmiştir. Ancak Ebussuûd Efendi, çok yerinde bir tespitle ayetin baştan sona dillendirmeye çalıştığı şey, kâfirlerin olağanüstü mucize beklentilerinin kastedildiğini söylemektedir. Ebussuûd'un, 25/Furkan 7, 21; 17/İsra 92 gibi ayetlere dayandırdığı bu yorum Kur'an'ın helak etme tehditlerine uygun düşmektedir (*İrşad*).

98. Fırkalara ayrılıp da dinlerini parça parça edenlerin Hz. Peygamber ile ilgisinin olmayacağı uyarısı, kitap ehlinin tutumu nedeniyle inzal olsa bile ayetin umumi hükmünü kitap ehliyle sınırlamak mümkün değildir. Tevrat'ı ve İncil'i parçalamak mubah değilse Kur'an'ı parçalara ayırmak nasıl mubah olabilir?

99. "Hanif ve Muvahhid" kelimelerinin anlamı için bkz. 79. ayet.

٣٧ سُورَةُ الصَّٓافَّاتِ

56/37 SAFFAT SURESİ

Adını ilk ayetindeki saffat kelimesinden alan sure 182 ayettir. Nüzûl sıralamasında En'am suresinden, tertip sırasında Yasin suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerin ilki gibidir (Mevdudî, Tefhim). İçerik ve üslup yönünden önceki surelerle benzerlik arzetse de kendisinden sonra inen surelerin numunesi gibidir. Vahiy, nübüvvet, ahiret, melekler ve cin konularına paralel olarak tevhid ve şirk mücadelesi daha bir yoğunluk kazanır. Hz. Nuh, İbrahim, İsmail, Musa, İlyas, Yunus gibi, kavminin baskılarından bunalmış peygamberlerin mücadelesinden kesitler sunularak Hz. Peygamber ve arkadaşlarına teslimiyet, sabır, ümit ve güven telkin edilir. Zulüm ve işkencelerin dayanılmaz bir boyut kazandığı ve Habeşistan'a hicretin gündeme geldiği bu evrede müşrikler mağlubiyet ve helâk ile tehdit edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّاۙ ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًاۙ
﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴿٣﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ
لَوَاحِدٌۜ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِۜ ﴿٥﴾ اِنَّا زَيَّنَّا
السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِز۪ينَةِۨ الْكَوَاكِبِۙ ﴿٦﴾
وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ ﴿٧﴾ لَا
يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-5. Andolsun saf saf dizilenlere,[1] sürüp menedenlere ve buyruğu okuyanlara ki sizin ilahınız bir tek Allah'tır. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir; doğu ve batı arasındaki bütün diyarların Rabbidir.[2] 6, 7. Biz yakın göğü yıldızlarla bezedik ve onu aşırılıkta sınır tanımayan bütün şeytanlardan koruyan muhafızlarla donattık.[3] 8, 9. O şeytanlar, yüce topluluğu (melekleri) dinleyemezler;[4] her taraftan taşlanıp kovulurlar. Ayrıca

كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
وَاصِبٌ ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ
فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ
اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ
طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ
﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا
رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا اِنْ هٰذَا
اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ اَوَاٰبَاؤُنَا
الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ
﴿١٨﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ
يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ
الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ
بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

onlara ebedî bir azap vardır. 10. Bir sözcük bile kapan olsa onun peşine, kendisini delip geçecek bir ışın takılır. 11. Sor onlara! Yaratılış bakımından onlar mı daha çetin, yoksa bizim yarattıklarımız mı?[5] Ki biz kendilerini de cıvık bir çamurdan yarattık. 12. Bak, sen buna hayran oldun, onlarsa alay ediyorlar. 13. Öğüt verildiği zaman öğüt almazlar. 14-17. Bir ayet görseler alay ederler ve "Açıkçası bu, sihirden başka bir şey değildir. Biz ölüp toprak ve kemik yığınına döndükten sonra mı dirileceğiz? Eski atalarımız da mı dirilecek?" derler. 18. De ki: "Evet, hem de hor ve hakir olarak dirileceksiniz!" 19, 20. O, gür sesli bir komuttan ibarettir. O anda onlar bakakalırlar ve "Eyvah bize! Bu hesap günüdür." derler. 21. Onlara, "İşte bu, yalanladığınız gerçeklerin ortaya çıktığı gündür!" denir.

1. İlk üç ayette yemin edilen varlıkların melekler olduğu düşünülmektedir. Çünkü 164-166. ayetlerde sıra sıra dizilen ve tesbih edenlerin melekler olduğu açıklandığı gibi, 6-10 ayetlerde melekler âleminden bilgi almaya çalışan cinlerin defedilip sürüldüğü anlatılmaktadır. Üçüncü ayetteki zikri okuyanlarsa vahyi getirip peygamberlere ileten melekler olmalıdır. Çünkü Kadir 4 ve Nahl 2. ayetlere bakıldığında vahyi getiren tek bir melekten değil, meleklerden söz edilmektedir. Dolayısıyla bu sure, baştan sona müşriklerin melek ve cin inanışlarını eleştirmektedir (1-10 ve 161-182. ayetler). Dolayısıyla sure sanki En'am suresinin devamı gibidir. Allah ile cin ve melekler arasında soy bağı uyduran (149-159. ayetler; 6/Enam 100), melekleri şefaatçi kabul eden müşriklere (53/Necm 26-31), meleklerin kendilerini sıra sıra dizip cehenneme sevk edeceği hatırlatılmaktadır (bkz. 19-24. ayetler). Bu konunun baştan sona bu denli yoğun ele alınması nedeniyle surenin bir başka ismi, "Melaike Suresi"dir. 4 ve 5. ayetlerde "Sizin ilahınız, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi olan tek

Allah'tır!" vurgusu da Allah'ın yarattığı kâinata hükümran olduğunu ve idaresini kimseye bırakmadığını dile getirerek müşriklerin aracı, şefaatçi tanrıları reddedilmektedir (22-37. ayetler). Ayrıca risalet ve ahireti inkâr etme gerekçelerine cevap verilmektedir (12-74. ayetler).

2. Sadece Güneş'in ve Ay'ın doğduğu yöne kendimizi şartladığımız için birden fazla doğu ifadesi bize garip gelmektedir. Bir sonraki ayette sayısız yıldızdan söz edildiğine bakılırsa doğuların ve batıların sayısını ancak Allah bilir. Ayrıca "Meşrıkani ve meşarık" (iki doğu veya doğular) kelimeleri deyimsel olarak doğu batı arasını bütünüyle ifade eden kelimelerdir (Bkz. 43/Zuhruf 38. ayet).

3. Bu iki ayetin açıklaması için bkz. 72/Cinn 8; 67/Mülk 5.

4. Yüce topluluk diye çevirdiğimiz "mele-i âlâ" terkibinden meleklerin kastedildiği düşünülmektedir (Bkz. 38/Sâd 69).

5. Bu soru zalim müşriklere bir tehdittir.

أُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا
يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى
صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ
مَسْؤُلُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾
بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَاَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا
اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا
بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ
﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا اِنَّا لَذَائِقُونَ
﴿٣١﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ
يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا
كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا

22-24. Toplayın zalimleri, onların yandaşlarını ve Allah'ı bırakıp da kulluk ettikleri kimseleri. Cehennemin yoluna sevk edin ve durdurun onları; onlar sorguya çekilecekler! 25. Kendilerine, "Ne oldu size? Yardımlaşmıyorsunuz!"[6] denir. 26. O gün onlar teslim olmuşlardır. 27, 28. Dönüp birbirlerini sorgularlar. (Sapkınlar), "Siz bize iyilik yanlısı görünürdünüz?"[7] derken, 29-32. (saptıranlar), "Siz de (gerçek dine) inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu. Aksine, siz azgın bir toplumdunuz. Bu sebeple Rabbimizin hepimizi ihtar ettiği azap gerçekleşti. Bunu tatmak zorundayız. Biz azgın olduğumuz için sizi azdırdık." derler. 33. O gün onlar azaba ortaktırlar. 34. Biz suçlulara böyle yaparız. 35, 36. Çünkü onlara, "Allah'tan başka ilah yoktur." den-

اِذَا ق۪يلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَۙ
﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُٓوا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ
مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ
الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّكُمْ لَذَٓائِقُوا الْعَذَابِ
الْاَل۪يمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَۙ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ
﴿٤٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌۙ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُۚ
وَهُمْ مُكْرَمُونَۙ ﴿٤٢﴾ ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِۙ ﴿٤٣﴾
عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِل۪ينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ
بِكَأْسٍ مِنْ مَع۪ينٍۙ ﴿٤٥﴾ بَيْضَٓاءَ لَذَّةٍ
لِلشَّارِب۪ينَۚ ﴿٤٦﴾ لَا ف۪يهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا
يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ
ع۪ينٌۙ ﴿٤٨﴾ كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾
فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٥٠﴾
قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌۙ ﴿٥١﴾
يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ ﴿٥٢﴾ ءَاِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَد۪ينُونَ
﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ
فَرَاٰهُ ف۪ي سَوَٓاءِ الْجَح۪يمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ
كِدْتَ لَتُرْد۪ينِۙ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّ۪ي

diği zaman, kibirlenir ve "Mecnun bir şair için ilahlarımızı mı terk edelim?" derlerdi. 37. Hâlbuki o peygamber, hakkı getirmiş ve önceki peygamberleri de tasdik etmişti. 38. Siz, acı azabı tadacaksınız. 39. Sırf o yaptıklarınız yüzünden cezalandırılacaksınız. 40-44. Fakat Allah'a halis kul olanlar var ya, onlar için belirlenmiş rızıklar, nice meyveler vardır. Nimet cennetlerinde, karşılıklı tahtlar üzerinde ağırlanırlar.[8] 45, 46. Kaynağından doldurulmuş, içenlere zevk veren billur kadehler sunulur onlara. 47. Ne içki sarhoşluk verir, ne de onlar sersemleşirler. 48, 49. Yanlarında, bakışlarını onlardan ayırmayan ahu gözlü eşler vardır. Güneş görmemiş inciler gibi. 50-53. Birbirlerine dönüp sorarlar ve içlerinden biri şöyle der: "Benim bir arkadaşım vardı. Bana, 'Sen de tasdik ediyor musun? Biz öldükten, toprak ve kemik yığınına döndükten sonra hesaba mı çekileceğiz?' derdi."[9] 54. Bir başkası, "Bakar mısınız?"[10] dedi. 55. Baktığı anda arkadaşını cehennemin ortasında gördü 56-59. ve ona şöyle seslendi: "Allah'a yemin olsun ki sen, neredeyse beni de helak edecektin. Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de orada olacaktım. Nasıl? İlk ölümümüzden başka bir ölüm yokmuş bize,

لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ اَفَمَا نَحْنُ
بِمَيِّتِينَۙ ﴿٥٨﴾ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾
اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا
جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ
تَخْرُجُ فِي اَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ
رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا
فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ
عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنَّ
مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ اِنَّهُمْ اَلْفَوْا
اٰبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰى اٰثَارِهِمْ
يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ
﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ
﴿٧٣﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

değil mi? Bak, biz azap da çekmi-
yoruz!" 60. Bu, gerçekten büyük bir
kurtuluştur. 61. Çalışanlar, işte
böylesi güzellikler için çalışsınlar!
62. Ziyafet olarak bunlar mı hayırlı,
yoksa zakkum ağacı mı? 63. Biz o
ağacı zalimler için bir imtihan ko-
nusu yaptık. 64. O, cehennemin
dibinde yetişir. 65. Meyveleri sanki
şeytanların kafası gibidir. 66. O
meyvelerden yiyecek ve onlarla
karınlarını doyuracaklar. 67. Üzeri-
ne ise yakıcı bir karışım içecekler.[11]
68. Bunun ardından sürülecekleri
yer yine ateştir. 69-70. Çünkü onlar,
sapkın atalarını çok seviyor ve ih-
tirasla onların izini takip ediyor-
lardı. 71. Onlardan önce yaşayan
milletlerin çoğu da sapkınlığa düş-
müştü. 72. Onlara da kendi arala-
rından uyarıcılar göndermiştik. 73.
Bak, uyarılanların akıbeti nasıl ol-
du? 74. Ancak, Allah'ın halis dinine
tabi olan kullarının durumu bir
başkadır.[12]

6. Allah katında kendilerine yardım edeceğini sandıkları şefaatçi tanrılar yok olmuştur. Kendilerine o batıl inançları hatırlatılmaktadır.

7. Hasan-ı Basrî ve Kelbî'ye göre sağ yanlısı olmak, hayır ve iyilik yanlısı olmak anlamına gelmektedir. Cümleyi söyleyenler müşrikler, devamında gelen cevaplarsa onların zalim önderlerine aittir (Maverdî, *en-Nüket;* Buharî, Tefsir 37).

8. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan kullardır (Bkz 37/Saffat 74). Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (38/Sâd 83; 15/Hicr 40, 42).

9. 16 ve 17. ayetlerde dile getirilen müşriklerin sorularına cevap olarak bu cehennem sahnesi örnek verilmektedir.

10. Bu sorunun geçtiği bağlam dikkate alındığında, söz konusu adamın cehennemin ortasında bulunduğunu işaretle göstermek için bir dikkat çekme sorusu olduğunu düşünüyoruz.

11. "Şevben" kelimesi sıvıyı karıştırmak ve birilerini aldatmak anlamına gelmektedir. Türkçeye geçen "şaibe" kelimesi de bunun bir türevidir. "Hamîm" kelimesi ise sıcak su demektir. Ateşli bir hastalık anlamında kullanılan 'Humma' kelimesi de bununla aynı köktendir. Dolayısıyla verilen mesaj, susuzluktan kurtulmak için suya koşarlar fakat içtiklerinde hararetlerini artıracak türden yakıcı bir sıvı olduğunu anlarlar.

12. İhlâs kelimesi, samimiyet anlamına geldiği gibi, bir şeyi saflaştırmak, arındırmak anlamlarına da gelmektedir. Bu ayette "halis kullar" yerine "ihlâsa erdirilen kullar" ifadesi kullanılmıştır. Allah'ın halis dinine (vahyine) tabi olan müminleri kastetmektedir. Ancak, onlar ihlâsa kendi iradeleriyle ermiş olsalar bile, dini gönderen Allah olduğu için O'nun müdahalesini belirtmek amacıyla geçişli bir ifade tercih edilmiştir. Bundan sonra gelen her kıssa bu ayetin açılımıdır ve hepsinin sonunda "Muhsinleri böyle ödüllendiririz." ifadesinin yer alması da söz konusu peygamberler aracılığıyla gönderilen vahiy sayesinde insanların ihlâsa erdirildiğini anlatmış olmaktadır.

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾
وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا
عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ
فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ
﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٨٢﴾ وَاِنَّ مِنْ
شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ
سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا
تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ

75. Hani, Nuh bize yakarmıştı da biz ona ne güzel karşılık vermiştik. 76. Onu ve ailesini büyük bir sıkıntıdan kurtardık. 77-79. Neslini daim eyleyip gelecek kuşaklar arasında iyilikle anılmasını sağladık. Bütün milletler arasında Nuh'a selam olsun! 80. Muhsinleri[13] işte böyle ödüllendiririz. 81. O bizim mümin kullarımızdandı. 82. Diğerlerini ise suda boğduk. 83. İbrahim de onun milletindendi (dinindendi).[14] 84. Yanlış inanç ve düşüncelerden arınmış (selim) bir kalple Rabbine yönelmişti.[15] 85-87. Babasına ve kavmine şöyle demişti: "Siz nelere kulluk ediyorsunuz? Uydurma ilahları Allah'a mı tercih ediyorsunuz? Siz âlemlerin Rabbini ne sanıyorsunuz?" 88, 89. İbrahim, yıldızlara ba-

تُرِيدُونَ ٨٦ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ
٨٧ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ٨٨ فَقَالَ
اِنّ۪ي سَق۪يمٌ ٨٩ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِر۪ينَ ٩٠
فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ ٩١ مَا
لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ٩٢ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا
بِالْيَم۪ينِ ٩٣ فَاَقْبَلُٓوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ٩٤ قَالَ
اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ٩٥ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ
وَمَا تَعْمَلُونَ ٩٦ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا
فَاَلْقُوهُ فِي الْجَح۪يمِ ٩٧ فَاَرَادُوا بِه۪ كَيْدًا
فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَل۪ينَ ٩٨ وَقَالَ اِنّ۪ي
ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ ٩٩ رَبِّ هَبْ
ل۪ي مِنَ الصَّالِح۪ينَ ١٠٠ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ
حَل۪يمٍ ١٠١ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ
اِنّ۪ٓي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنّ۪ٓي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ
مَاذَا تَرٰى قَالَ يَٓا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ
سَتَجِدُن۪ٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِر۪ينَ ١٠٢
فَلَمَّٓا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَب۪ينِ ١٠٣ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ
يَٓا اِبْرٰه۪يمُ ١٠٤ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا
كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ١٠٥ اِنَّ هٰذَا

kıp düşündü ve "Ben çaresizim!" dedi.[16] 90. Diğerleri, arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. 91-93. İbrahim, sessizce onların ilahlarına yaklaştı ve "Yemez misiniz? Neden konuşmuyorsunuz?" dedi. Sonra onlara güçlü bir darbe indirdi. 94. Kavmi, koşarak yanına geldiler. 95, 96. İbrahim, "Kendi yonttuklarınıza mı ibadet ediyorsunuz? Oysa sizi de yaptığınız şeyleri de Allah yaratmıştır." dedi. 97. "Onun için özel bir bina yapın ve onu ateşe atın!" dediler. 98. Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onları aşağılık bir duruma düşürdük. 99. İbrahim, "Ben Rabbime gidiyorum; O bana kendine varan yolu gösterecektir!" dedi. 100, 101. "Ey Rabbim! Bana güzel ahlaklı (salih) bir çocuk bağışla!" dedi. Biz de ona ağır başlı bir oğul müjdeledik.[17] 102. Çocuk, yanında çalışacak yaşa geldiği zaman İbrahim, "Yavrucuğum! Rüyamda seni kurban ettiğimi görüyorum. Bir düşün; nasıl değerlendiriyorsun?"[18] dedi. Oğlu, "Babacığım! Sana emredileni yap; inşallah beni sabredenlerden bulacaksın!" dedi. 103-106. Her ikisi de emrin Allah'tan olduğunu kabullenip İbrahim, oğlunu yanı üzere yatırınca kendisine, "Ey İbrahim! Sen rüyada gördüğünü gerçekleştirdin! -Biz, muhsinleri böyle ödüllendiririz.-[19]Bu gerçekten büyük bir imtihandır." diye seslendik. 107-109. Ona fidye olarak olağanüstü bir kurban-

لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ
عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
سَلَامٌ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ
﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

lık verdik ve gelecek kuşaklar arasında anısını ebedileştirdik. İbrahim'e selam olsun! **110.** Biz, Muhsinleri işte böyle ödüllendiririz. **111.** Gerçekten de o, bizim mümin kullarımızdandı. **112.** Bir de ona Salihlerden biri olan İshak'ı peygamber olarak müjdeledik. **113.** Onu da[20] İshak'ı da mübarek kıldık. Fakat her ikisinin soyunda muhsinlerin ve kendine zulmedenlerin olduğu apaçık ortadadır.

13. Surede anlatılan bütün peygamber kıssalarından sonra tekrarlanan muhsinler ve ödüllerinin altı çizildiğine göre söz konusu peygamberlerin muhsinlerin numunesi olduğu açıktır. Daha sonra kavramlaşan bu kelimenin anlamı, iyilikten yana olanlar ve önceki paragraftan da anlaşılacağı üzere Allah'a halis kul olmaya çalışan kimseler demektir. Ancak o dönemde anlamı henüz netleşmediği ve kimlerin kastedildiği yeterince açık olmadığı için muhsinlerin niteliği bu sureden sonra inen 31/Lokman 3-5. ayetlerde anlatılmakta, bir sonraki paragrafta da Hz. Lokman'ın (as) dilinden örneklendirilmektedir (31/Lokman 12-19).

14. Bu ayet İbrahim milleti deyiminin kökenine işaret etmektedir. O da Nuh'un (as) milletindendi. Millet kelimesinin tamamen dini içerikli bir kelime olduğunu ve aynı dine tabi olan topluluk anlamında kavramlaştığını görüyoruz (2/Bakara 120).

15. Kur'an'da akletme, akıl yürütme ve aklı kullanma gibi fonksiyonel ifadeler kullanılırken, akıl kelimesi bir isim olarak kullanılmamakta, bunun yerine kalp kelimesi kullanılmaktadır. Bu itibarla "selim kalbi", "salim akıl" yani şirk, şüphe ve benzeri kötülüklerden korunmuş akıl veya kalp olarak anlamak mümkündür (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*).

16. Kanaatimizce Hz. İbrahim'in puta tapan kavmiyle tartıştıktan sonra onlara söz anlatamadığını düşünerek göğe baktığına ve çaresizliğini dile getirdiğine işaret edilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Çoğu tefsirci uzun süren hastalık anlamına gelen "sakîm" kelimesini hummaya yorumladıkları için Hz. İbrahim'in yıldızlara bakışını aşırı şekilde yorumlamışlardır. Putperestleri aldatmak için hasta olduğunu ve bunun sebebinin de yıldızlar olduğunu ima ettiği yönünde değerlendirerek Hz. İbrahim'in yalan söylediği gibi değerlendirmeler yapmışlardır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu tür mevzu haberlerin muharref Yahudi kültürüne dayandığını düşünüyoruz. Çünkü Hz İbrahim'in üç defa yalan söylediğine dair rivayetler İsrailiyata dayanmaktadır (Buharî, Tefsir 17/5; Müslim, İman 327; Tirmizî, Kıyamet 10; Tevrat, Tekvin 12/ 11-19).

17. "Halîm" Allah'ın sıfat isimlerinden biri olup kulları için de kullanılmaktadır. Akıllı uslu, yumuşak huylu ve ağırbaşlı anlamlarına gelir (Geniş bilgi için bkz. 35/Fatır 41).

18. Kurban edilenin, Hz. İbrahim'in büyük oğlu Hz. İsmail olduğuna dair yaygın kanaat, çok güçlü delillere dayanmaktadır. Özellikle kurbanlıktan bahsedildikten sonra 112. ayette Hz. İshak'tan ayrıca bahsedilmesi ve Hz. Muhammed'in (s) "Ben iki kurbanlığın oğluyum." buyurmasına dayanarak kurbanlık olanın Hz. İsmail olduğuna hükmetmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayrıca 113. ayete bakılırsa bu yorum, son derece tutarlı görünmektedir. Buna karşın, kurban edilenin Hz. İshak olduğunu dile getiren Tevrat'taki bilgiler çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü hem ilk oğlun İsmail olduğu sölenirken hem de biricik oğul İshak'ın kurban edildiğinden söz edilmektedir (Tevrat, Tekvin, 16/ 1-3, 11, 16; 17/ 15-25; 21/ 5; 22/ 1, 2). Yahudilerin böyle bir iddiada bulunmasından daha da tutarsız olanı, bazı İslam âlimlerinin Hz. İshak olduğu iddiasını savunur bir pozisyona düşmüş olmasıdır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). İbn Kesir'e göre bu düşünceler, Ka'bu'l-Ahbar'dan gelen İsrailiyat rivayetlerine dayanmaktadır (*Tefsir;* Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca kurbanlığın Hz. İsmail olduğunu savunan bazı ünlü tefsirci isimlerinin diğer listeye eklenmiş olması, kasıtlı tutumları göstermesi bakımından önemlidir (Mevdudî, *Tefhim*).

19. 110. Ayette tekrarlanan bu cümle, satır arasında açıklama olarak gelen ara cümlesidir. Çünkü evladını kurban etmek üzere olan Hz. İbrahim'i durdurmak için ilahî sada gelmeye başladığı anda kurbanlık koçun da fiilen önüne getirilip gösterildiği anda dillendirilen bir ifade gibidir.

20. Buradaki zamirin Hz. İshak'tan önce bahsedilen oğula (Hz. İsmail'e) işaret ettiğini düşünüyoruz. Çünkü yukarıda kurbanlık evlattan uzun uzun bahsettikten sonra İshak'tan ayrıca bahsedilmesi dikkat çekicidir. Dahası 113. ayette İshak peygamberle birlikte zikredilen peygamber, İbrahim değil, İsmail olabilir. Çünkü İshak'ın soyundan gelenlerin İbrahim soyundan gelmesi doğal olduğu için her ikisinin neslinden ayrı ayrı bahsedilmesi gereksizdir. Dolayısıyla İbrahim'in iki koldan gelen zürriyetini açıklamış olmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Her iki nesilde de muhsin ve zalimlerin bulunduğu yönündeki açıklama, kendilerini Allah'ın oğulları sayarak, doğuştan ayrıcalıklı olduklarını kabul eden İsrailoğullarına da, İbrahim yolunda olduklarına inanan Mekkeli müşriklere de ciddi bir eleştiridir.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١١٤﴾
وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ
﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾
وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾

114. Andolsun biz Musa ve Harun'a da nimetler vermiştik. 115. Onları da kavimlerini de büyük bir sıkıntıdan kurtardık. 116. Kendilerine yardım ettik de galip gelen onlar oldu. 117-120. Musa ve Harun'a, o açıklayıcı kitabı verdik, kendilerini dosdoğru yola ilettik ve her ikisinin

وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ
عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۜ
﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
اَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِقِينَۙ
اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٢٥﴾
﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ اِلَّا
عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ
فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْ يَاسِينَ
﴿١٣٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾
اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَاِنَّ لُوطًا
لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ
اَجْمَعِينَۙ ﴿١٣٤﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ
﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَاِنَّكُمْ
لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِۜ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ

anısını gelecek kuşaklar arasında ebedileştirdik. Musa ve Harun'a selam olsun. 121. Biz muhsinleri işte böyle ödüllendiririz. 122. İkisi de bizim mümin kullarımızdandı. 123. İlyas[21] da gönderilen peygamberlerden biriydi. 124-126. Kavmine, "Siz hiç Allah'a karşı sorumluluk hissedip gazabından korkmuyor musunuz? Yaratanların en güzelini bırakıp Baal'e mi dua ediyorsunuz?[22] Sizin de önceki atalarınızın da Rabbi Allah'tır." demişti. 127. Onu yalanladılar ve hepsi cehennemde yerlerini aldılar.[23] 128. Fakat Allah'ın halis kullarının yeri bir başkadır.[24] 129, 130. Biz, İlyas'ın da anısını gelecek kuşaklar arasında ebedileştirdik. İlyas'lara[25] selam olsun! 131. Muhsinleri işte böyle ödüllendiririz. 132. Gerçekten de İlyas[26] bizim mümin kullarımızdandı. 133. Lût da gönderilen peygamberlerdendi. 134, 135. Biz onu ve suçlular arasında kalan yaşlı kadın dışında bütün ailesini kurtardık. 136. Geride kalanları ise yere geçirdik. 137, 138. Sizler, sabah akşam onların yanından gelip geçiyorsunuz. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz? 139. Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. 140, 141. Dolu bir gemiye binip kaçmış, sonra da çekilen kurada kaybedip denize atılmıştı. 142. Pişmanlık içinde kıvranırken onu bir

الْمَشْحُونَ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ
الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ
مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ
﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾
وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾
وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾
فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ
اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ
خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾
اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ
اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ
عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ
﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ
مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ
نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ
﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا
عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا

balık yutuverdi. 143, 144. Eğer tesbih edenlerden olmasaydı yeniden dirilme gününe kadar balığın karnında kalırdı. 145, 146. Biz onu bitkin bir durumda, ıssız bir sahile atıverdik ve üzerine gölge olması için asma türü bir ağaç bitirdik.[27] 147. Biz onu, yüz bini aşkın insana peygamber olarak gönderdik. 148. Onlar iman ettiler; biz de onları bir süreye kadar yaşattık.[28] 149. Şimdi sor o müşriklere, Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? 150. Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık? 151, 152. Dikkat edin onlar iftira ederek, "Allah çocuk edindi."[29] diyorlar. Onlar gerçekten yalancı kimselerdir. 153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş! 154-157. Nasıl oluyor da böyle hüküm verebiliyorsunuz? Hiç mi düşünmüyorsunuz? Yoksa açık bir deliliniz mi var? Eğer doğru söylüyorsanız kitabınızı getirin. 158. Cinlerle Allah arasında soy bağı uydurdular.[30] Oysa cinler de orada hazır bulunacaklarını biliyorlar. 159. Allah, onların kendisine yakıştırdığı sıfatlardan uzak ve yücedir. 160. Fakat Allah'ın halis dinine tabi olan kullarının durumu bir başkadır.[31] 161-163. Sizler ve taptıklarınız! Hiç biriniz, cehenneme girecek kimseden başkasını baskı ve şiddetle Allah'ın yolundan saptıramazsınız.

تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾
اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّٓا
اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ
الصَّٓافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ
﴿١٦٦﴾ وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ اَنَّ
عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ
اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهٖ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ
﴿١٧٢﴾ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾
فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَاَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ اَفَبِعَذَابِنَا
يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَٓاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ
حَتّٰى حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ
﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

164-166. Onlar, "Bizim her birimiz için belirli bir makam vardır. Bizler sıra sıra dizilmiş vaziyette tesbih ediyoruz."[32] derler. **167-169.** İnkârcılar, "Eğer bizim elimizde de öncekilerin kitaplarından olsaydı, biz de Allah'ın halis kullarından olurduk." diyorlardı. **170.** Fakat şimdi onu yalanladılar. Onlar yakında anlayacaklardır. **171-173.** Andolsun bizim, peygamber olarak gönderilen kullarımıza verilmiş sözümüz vardır: Onlar mutlaka zafere ulaşmış ve galip gelen bizim ordumuz olmuştur.[33] **174, 175.** Bu sebeple sen, bir süre onlardan yüz çevir de sonra onların halini gör! Onlar da görecekler! **176, 177.** Yoksa azabımızı hemen mi istiyorlar! Azap yurtlarına çöktüğü zaman uyarılanların sabahı ne kadar da kötüdür! **178, 179.** Hele sen bir süre onlardan yüz çevir de onların halini gör! Onlar da görecekler! **180.** Kudret ve şeref sahibi Rabbin, onların isnat ettiği sıfatlardan çok uzak ve yücedir. **181, 182.** Selam, gönderilen bütün peygamberlere! Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a!

21. İlyas hakkında açıklama için bkz. 6/Enam 85.

22. "Baal" İlyas Peygamber döneminde Suriye ve çevresinde yaygın olan bir put/tanrı ismidir. O dönemde her şehrin bir Baali vardı. Ayrıca şu anda Filistin'de, "Baalbek"

(Baal-ü Bekke), adıyla anılan ve (Bekke'nin Baal'i) anlamına gelen bir şehir mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). "Baal-Tisor" da "Tarsus'un Baali" demekti ki bu isim bugün Batılıların kültüründe Baltazar adıyla yaşamaktadır. Kur'an'ın Mekke kelimesine "Bekke" dediğine bakılarak (3/Al-i İmran 96) Mekke ile bu isim arasında bir benzerlik kurulabilir.

23. İnkârcıların helak olup anında öldüğüne işaret edilmektedir.

24. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan gerçek kuldur (Bkz. 74. ayet). Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (38/ Sâd 83; 15/Hicr 40, 42).

25. İlyas Peygamber hakkında bkz. 6/Enam 85. ayet. "İlyas" kelimesinin "İlyasîn" şeklinde kullanılması tartışma konusudur. Kelimenin sonundaki "Ya ve Nun" harflerini zait kabul ederek İlyas kelimesinin farklı bir okunuş biçimi olduğunu ve sadece İlyas Peygamber'in (as) kastedildiğini söyleyenler çoğunluktadır. 95/Tin 2 ayetinde "Sina" kelimesinin "Sinîn" şeklinde ifade edilmesini de buna delil getirmektedirler. Ancak sonundaki ekten dolayı kelimeyi çoğul kabul ederek Hz. İlyas ile birlikte ona tabi olanların kastedildiğini söyleyenler de mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf;* Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bu yorum İlyas gibi davarananlara selam olsun şeklinde bütün müminlere bir mesaj olabilir. Buraya kadar zikredilen bütün peygamberlerden sonra selam cümlesi eklendiği halde bundan sonra anlatılan Hz. Lût ve Yunus kıssalarından sonra aynı cümle dile getirilmemiştir. İlyas Peygamber'den sonra anılan bütün peygamberlere, 181. ayette olduğu gibi topluca selam edilmektedir.

26. İlyas hakkında açıklama için bkz. 130. ayet; ayrıca Mevdudî, *Tefhim.*

27. "Yaktin" türü bitkilerin muz vb. geniş yapraklı bodur bitkileri, kabak ve karpuz gibi yatay büyüyen ve asma olabilen mevsimlik bitkileri ifade ettiği sanılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

28. Âlûsî'nin Tevrat'tan aktardığı bilgilere göre Hz. Yunus'un gönderildiği şehir, bugünkü Irak sınırları içinde kalıntıları bulunan Ninova şehridir (*Ruhu'l-Maani*). Aynı bilgilere Hamdi Yazır ve Mevdudî de eserlerinde yer vermektedir (*Hak Dini; Tefhim*).

29. Bu ayetin çevirilerinde "Velede" fiili genelde 'doğurdu' şeklinde çevrilmiştir. Oysa fiil müzekkerdir ve Kur'an'ı-Kerim de müşriklerin Allah hakkındaki iddialarını "doğurmak" şeklinde değil, genellikle "çocuk edinmek" şeklinde dile getirmektedir (10/Yunus 68; 17/İsra 40; 18/Kehf 4; 23/Müminun 91; 43/Zuhruf 16; 21/Enbiya 26; 72/Cin 3).

30. Müşriklerin melekleri Allah'ın kızları kabul etmelerinden ve meleklerin de gizli varlıklar olmasından hareketle melekleri cin olarak değerlendirenler olmuştur. Cinleri de oğul kabul etmişlerdir (Buharî, Tefsir 37). Mecusîlerin Allah ile şeytan arasında kardeşlik iddiasında bulunduklarına dair yorumlar da mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fakat cinlerle melekler arasında fark gören genel yaklaşım dikkate alınır ve 149. ayetten itibaren bütünlük içinde değerlendirilirse müşriklerin cinleri Allah'ın oğulları kabul ettiklerine dair gö-

rüşün isabeti anlaşılabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca müşriklerin melekleri gökte, cinleri yerde tasavvur etmelerinden hareketle kızları Allah'a, oğulları kendilerine ayırdıkları yönünde eleştiriler yöneltilmektedir (37/Saffat 149-153; 43/Zuhruf 16; 68/Kalem 2; 34/Sebe 12-14).

31. Bu ayetin açıklaması için bkz. 74. ayet.

32. Bu üç ayetteki ifadelerin, müminlere mi, yoksa meleklere mi ait olduğu ihtilaflıdır. Bir önceki ayetten hareketle değerlendirilirse müminlerin sözü olduğu düşünülebilir (Maverdî, *en-Nüket*). 149-159. ayetler arasında konu edilen melekler söz konusu edilirse onların sözü olarak değerlendirilebilir. Müşriklere meleklerin diliyle cevap verilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetlerin zahiri ve geçtiği bağlam, meleklere ait bir ifade olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca surenin ilk ayetlerinde tasvir edilen ve saf saf dizildiklerinden bahsedilen meleklerle ilgili bir açıklama olarak da değerlendirilebilir. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

33. Bu ifadeler Allah'ın bütün peygamberlere yardım ettiği gibi Hz. Muhammed (s) ve ümmetine de yardım edeceğini vaadeden açık bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Yalanlanan ve baskı altına alınmaya çalışılan Peygamberimize (s) ve arkadaşlarına, dolayısıyla ümmetine sabır öğütlenmekte ve ümit muştuları sunulmaktadır (170-179. ayetler; ayrıca bu sureden sonra inen 31/Lokman ve 34/Sebe surelerinde bu vaadler daha ayrıntılı olarak dile getirilmektedir). Bu vaadedilen yardım ve zaferler, çok geçmeden gerçekleşmeye başlamış, inkârcılar da bunun gerçek olduğunu görmüşlerdir (Mevdudî, *Tefhim*).

سُورَةُ لُقْمٰانَ ٣١

57/31 LOKMAN SURESİ

Adını 12-19. ayetlerinde anlatılan Lokman kıssasından alan sure 34 ayettir. Nüzûl sıralamasında Saffat suresinden, tertip sırasında Rum suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Saffat suresinden itibaren başlayan Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden indiği dönemin özelliklerini yansıtır. Vahiy, nübüvvet, ahiret konularına paralel olarak yoğunluk kazanan tevhid ve şirk mücadelesinde önemli bir konuya ışık tutar. Hz. Lokman'ın, oğluna verdiği öğüt üzerinden Müslüman gençlerin müşrik ebeveynleriyle yaşadıkları gerilim konusunda nasıl bir tavır takınacakları ele alınır. Kendilerini şirk koşmaya zorlamaları halinde anne babalarına itaat etmemeleri fakat bunun dışında onlarla iyi geçinmeleri ve saygısızlık etmemeleri öğütlenir. Müşriklerin Müslümanları dinlerinden döndürmek için aile baskılarını devreye sokma entrikaları ve atalar dinine itaat kültürünün saçmalıkları ortaya konur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ١ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِۙ ٢
هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِن۪ينَۙ ٣ اَلَّذ۪ينَ
يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ٤ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى
هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
٥ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَر۪ي لَهْوَ الْحَد۪يثِ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Elif, Lâm, Mîm.[1] Bunlar, hikmetli kitabın ayetleridir. Görevlerini en güzel şekilde yerine getirmek isteyen muhsinler için bir hidayet rehberi[2] ve rahmet olarak gönderilmiştir. 4, 5. Muhsinlerse, namazı kılan, zekâtı veren ve ahirete kesin olarak iman eden kimselerdir. Rablerinin gösterdiği dosdoğru yolda yürüyenler de kurtuluşa erenler de onlardır.[3] 6. Hiç bilgisi olmadığı hâlde insanları oyala-

لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا
هُزُوًا اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ٦ وَاِذَا
تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ
يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فٖٓي اُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
اَلٖيمٍ ٧ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعٖيمِ ٨
خَالِدٖينَ فٖيهَا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزٖيزُ
الْحَكٖيمُ ٩ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ
تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمٖيدَ
بِكُمْ وَبَثَّ فٖيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَنْبَتْنَا فٖيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرٖيمٍ
١٠ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونٖي مَاذَا خَلَقَ
الَّذٖينَ مِنْ دُونِهٖ بَلِ الظَّالِمُونَ فٖي ضَلَالٍ
مُبٖينٍ ١١

yıp Allah'ın yolundan saptırmak
ve onunla alay etmek için (masal,
destan gibi) anlamsız lakırtılar sa-
tın alan insanlar da var ki onlar
için alçaltıcı bir azap vardır.[4] 7.
Kendisine ayetlerimiz okunduğu
zaman sanki onları hiç duymamış,
sanki kulaklarında sağırlık varmış
gibi kibirlenerek yüz çevirir. İşte o
kimseyi elim bir azapla müjdele! 8,
9. İman eden ve salih amel işleyen-
lere gelince, onlar için nimetlerle
dolu cennetler vardır. Allah'ın hak
olan vaadi gereği o cennetlerde
ebedî kalırlar. O azizdir, hüküm ve
hikmet sahibidir. 10. Gördüğünüz
gibi O, gökleri direksiz yarattı.[5] Sizi
sarsmasın diye yeryüzüne yüce
dağlar yerleştirdi ve orada bütün
hayvanların türeyip çoğalmasını
sağladı. Nitekim biz, gökten su in-
dirip orada her tür verimli bitkiyi
bitirdik. 11. İşte bu, Allah'ın yarat-
masıdır. Öyleyse gösterin bana,
O'nun dışında tanrı edindikleriniz
neyi yarattı? Hayır! Zalimler apaçık
bir sapkınlık içindedirler.

1. "Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Hüden" kelimesi, hidayet ya da yol gösterme kılavuzu, rehberi demektir.

3. Bundan önce inen 37/Saffat suresinde muhsin kelimesi çok kullanıldığı için bu surenin 3-5. ayetlerinde muhsinlerin niteliği anlatılmakta, bir sonraki paragrafta da Hz. Lokman'ın (as) dilinden örneklendirilmektedir (12-19. ayetler).

4. Tefsircilerin verdiği bilgilere göre Nadr bin Haris gibi müşrik tüccarlar, gittikleri İran ve Mısır gibi diyarlardan masal, destan türü metinler satın almışlar, onları okuyarak Kur'an'ın okunmasına ve dinlenmesine engel olmaya çalışıyorlardı. Önce şarkıcı cariyelere şarkı söylettirerek insanların dikkatini çekiyor, sonra bu tür destanları

okuyarak oyalıyorlardı. Akşam oturmalarararında da bunları okuyup kendi aralarında eğleniyorlardı. (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

5. İkrime ve Mücahid, "Direksiz yarattı." ifadesini, "Görünmez direkle yarattı." şeklinde yorumlamışsa da lafızda değişiklik gerektirdiği için zorlama yorum olarak değerlendirilebilir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ
وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ كَفَرَ
فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ
لِابْنِه۪ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِۜ اِنَّ
الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ
وَفِصَالُهُ ف۪ي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ ل۪ي
وَلِوَالِدَيْكَۜ اِلَيَّ الْمَص۪يرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ
عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ ب۪ي مَا لَيْسَ لَكَ بِه۪ عِلْمٌ فَلَا
تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا
وَاتَّبِعْ سَب۪يلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّۚ ثُمَّ اِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾
يَا بُنَيَّ اِنَّهَٓا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ
خَرْدَلٍ فَتَكُنْ ف۪ي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ
اَوْ فِي الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَط۪يفٌ
خَب۪يرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ
بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى

12. Biz Lokman'a şu hikmeti öğrettik:[6] "Allah'a şükret! Kim şükrederse kendi lehine şükretmiş olur; kim de nankörlük ederse bilsin ki Allah, her türlü ihtiyaçtan müstağnidir ve hamde layıktır." 13. Lokman, oğluna nasihat ederek, "Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Ortak koşmak (şirk), gerçekten büyük bir zulümdür!" demişti. 14, 15. Biz insana, anne babasına güzel davranmasını emrettik. Çünkü annesi onu büyük sıkıntılara katlanarak karnında taşımış, sütten kesmesi ise iki yıl sürmüştür.[7] "Bana şükret, anne ve babana da minnet ve şükran duygusuyla davran![8] Dönüş banadır! Eğer annen ve baban, bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlayacak olursa onlara itaat etme! Onlarla dünyada iyi geçin ve bana yönelenlerin yoluna uy! Sonra dönüşünüz banadır; ben size yaptıklarınızı haber veririm."[9] 16. (Lokman şöyle demişti): "Yavrucuğum! Yaptıkların bir hardal tanesi kadar bile olsa, göklerde veya yerde veya bir kayanın içinde de gizlense Allah onu senin karşına getirir. Allah, en ince ayrıntıları bilir ve her şeyden haberdardır. 17. Evladım! Namazı

مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ
۝١٧ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ
فِي الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ
مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۝١٨ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ
وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ
الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ۝١٩

kıl, iyiliği emret, kötülüklere engel olmaya çalış ve başına gelenlere sabret. Bunlar, azimli olmayı gerektiren önemli işlerdir. 18. İnsanları küçümseyerek yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Allah, kibirlenen ve övünen hiç kimseyi sevmez. 19. Yürüyüşünde mütevazı ol ve ölçülü bir ses tonuyla konuş. Şüphesiz ki seslerin en kötüsü eşek sesidir (bağırıp çağırmaktır)."[10]

6. Lokman Hakîm, cahiliye döneminde yaşamış olan Arap şairlerinin kendisinden bahsettiği hikmet sahibi bir şahsiyettir. O dönem Araplarının "Sahife-i Lokman" isimli bir külliyata sahip olduğu dile getirilmektedir. Medineli Süveyd bin Samit'in onu Hz. Peygamber'e okuduğuna dair rivayetler mevcuttur. Tarihî veriler onun Kuzey Batı Arabistan (Eyla/Akabe) dolaylarında yaşadığını göstermektedir. Müsteşrik Derenbourg, *"Fables De Loqman Le Sage"* adlı benzeri bir kitap neşretmişse de onun neşrettiği nüshanın sahte olduğu ve MS. 13. yüzyılda yaşamış bir keşiş tarafından derlendiği iddia edilmektedir. Mevdudî'ye göre müsteşrikler, Kur'an kıssalarının itibarına gölge düşürmek maksadıyla bu tür saptırıcı yöntemlere başvurabilmektedirler (*Tefhim*).

7. İmam Şafi, Ahmed, Ebu Yusuf ve Malik gibi bazı âlimler bu cümleden yola çıkarak sütkardeşliğinin gerçekleşmesi için süt emme fiilinin iki yıl içerisinde gerçekleşmiş olmasını şart koşmuşlardır. Ebu Hanife ise bu süreyi ihtiyaten 2,5 yıl olarak belirlemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla diğerleri ayetin mutlak lafzına dayanırken Ebu Hanife buradaki iki yıl kaydının hukukî bir süre belirleme maksadıyla değil, ahlâkî vurgu maksadıyla takriben söylenmiş olabileceği noktasından yaklaşmış olmalıdır. Çünkü 2/Bakara 233. ayette, çocuğuna süt emzirilmesini iki yıla tamamlatmak isteyen babalar için anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler buyrulurken, 46/Ahkaf 15. ayette, hamilelik ve süt emme süresi toplam otuz ay olarak belirlenmektedir. Hamileliğin ortalama dokuz ay olduğu dikkate alınırsa süt emmenin de takriben söylendiği anlaşılabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Kadınların mahremi olmayan yetişkin erkekleri süt emzirme yoluyla kendisine mahrem yapma girişimlerinden söz eden ve bu tür isnadları ümmü'l-müminin Ayşe validemiz gibi fakih bir sahabiye kadar bulaştıran rivayetlerin gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur. Buharî gibi titiz hadisçiler ve müctehid imamlar o tür rivayetleri ciddiye almamışlardır (Söz konusu rivayetlerin değerlendirmesi için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 351-353).

8. 12-14. ayetlerde şirkin şükürle zıtlığı ortaya konarak neden büyük bir zulüm olduğu anlatılmaktadır. Çünkü şükür de teşekkür de nimetin sahibine yapılır. Hiç hak

etmeyen birine yapılırsa nimetin sahibine büyük bir haksızlık yapılmış ve hatta hakaret edilmiş olur. 25 ve 32. ayetlerde de aynı konu vurgulanmaktadır.

9. 14 ve 15. ayetler, Hz. Lokman'ın (as) konuşması arasında yapılan ilahî bir açıklamadır. Bu nedenle 16. ayet, 13. ayetteki konuşmanın devamı niteliğindedir. Bu paragrafta ve özellikle bu ayetlerde, Allah'a yönelen ve bu yüzden de müşrik aileleriyle sorun yaşayan Müslümanların durumuna açıklık getirilmekte, nasıl bir tavır takınmaları gerektiği noktasında hassas bir üslup öngörülmektedir. Ayrıca Lokman'ın hikmetli insan olduğuna inanan müşrik anne ve babalara Lokman'ın dilinden şirkin kötülüğü, evlatlarının inandığı tevhidin hikmeti anlatılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Kâfir bir evladın anne babasına davranışı için bkz. 46/Ahkâf 17.

10. Cahiliye insanı yüksek sesle ve ekâbirce konuşmaları izzet, kısık sesle konuşmayı zillet sayıyordu. Haklı çıkmak veya rakibi susturmak için bu yola başvurulabiliyor, zulüm ve haksızlık yapılabiliyordu (Taberî, *Camiu'l-Beyan*, Maverdî, *en-Nüket*). Arap dilinde yüksek sesle konuşan kimseye eşek gibi bağırma benzetmesi de yapılıyordu (Zebidî, *Tâc*). Fakat bunu daha çok ekâbirler yanında konuşan bayağı insanlar için kullanıyor olmalıydılar. Ayrıca "savtü'l-hamir" deyimi, eşek sesi anlamına geldiği gibi, sertlik veya zulüm çağrısı anlamına da gelmektedir. "Enkera" fiili de şer anlamında değerlendirilebiliyordu (Maverdi, *en-Nüket*). Ayet cahiliye döneminin deyimini kullanarak bu durumu eleştirmektedir. Ayette kastedilen, tabii ve ölçülü bir ses tonuyla konuşmaktır. Yapmacık tevazu ve takva görüntüsü vermek için süklüm püklüm görünmek veya sesi fazla kısarak yapmacık bir üslupla konuşmak değildir. Çünkü bu tür tavırlar da Hz. Ömer ve Hz. Aişe gibi sahabiler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir (Mevdudî, *Tefhim*).

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا
كِتَابٍ مُنِيرٍ ٢٠ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى
عَذَابِ السَّعِيرِ ٢١ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ اِلَى

20. Allah'ın, göklerde ve yerde bulunanları hizmetinize verdiğini, görünen ve görünmeyen nice nimetler ihsan ettiğini görmediniz mi?[11] Fakat gel gör ki insanlar arasında bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde Allah hakkında tartışanlar vardır. 21. Onlara, "Allah'ın indirdiğine tabi olun!" dendiği zaman, "Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz geleneğe uyarız." derler.[12] Şayet şeytan onları yakıcı bir azaba çağırıyor olsa da mı? 22. Kim bir muhsin olarak yönünü Allah'a çevirip bağla-

اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ
كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ
اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ
الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ
مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ
سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ
اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ
﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ
وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ
اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ

nırsa kopmak bilmeyen bir ipe tutunmuş olur. Çünkü bütün işlerin sonu Allah'a varır.
23. Allah'a şirk koşup da kâfir olanların küfrü seni üzmesin![13] Onların dönüşü bizedir ve biz onların yaptıklarını kendilerine haber veririz. Şüphesiz ki Allah, kalplerin özünü bilir.
24. Onları bir süre geçindirir, sonra da korkunç bir azaba mahkûm ederiz.
25. Eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Allah!" derler. De ki: "Öyleyse hamd, Allah'a aittir!" Fakat onların çoğu anlamaz.
26. Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'a aittir. Allah bütün zenginliklerin sahibidir, hamde layık olan O'dur.
27. Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsaydı ve o denize bir yedisi daha eklenseydi, yine de Allah'ın sözleri yazmakla tükenmezdi. Allah üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.
28. Sizin yaratılmanız da tekrar diriltilmeniz de tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Allah her şeyi işitir ve bilir.
29. Allah'ın, geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin içinde gizlediğini, Güneş'i ve Ay'ı emrine amade kıldığını -ki hepsi de belirlenen vadeye doğru akıp gitmektedir- ve o müşriklerin bütün yaptıklarından haberdar olduğunu anlamadın mı?
30. Bütün bunlar, Allah'ın hak olduğunu, O'nun dışın-

الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

da dua ettikleri şeylerin batıl olduğunu, Allah'ın her şeyi bildiğini ve büyük olduğunu gösterir.

11. Görünen ve görünmeyen nimet ifadesi için bkz. 6/En'am 99.

12. Bu ayetlerdeki bilgi, ilim tartışmalarının açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20-21.

13. İnsanın kâfir olması için ille de Allah'ı yok sayması gerekmez. Allah'a şirk koşmak veya yetkilerinden ve sıfatlarından birini yok saymak da küfürdür. Çünkü 25 ve 32. ayetlerde, Mekkeli kâfirlerin Allah'ı yok saymadığı açıkça dile getirilmektedir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ
اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ
كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا
نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ
بِاٰيَاتِنَا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَا اَيُّهَا
النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي
وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ
وَالِدِهِ شَيْـًٔا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ
﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ
الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي
نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ
بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

31. Allah ayetlerini size göstersin
diye gemilerin denizde O'nun nimetiyle akıp gittiğini anlamadın
mı? Sabreden ve şükredenler için
bunda nice ayetler vardır. 32. Dağ-
lar gibi dalgalar onları sardığı zaman, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Fakat kendilerini karaya çıkarıp kurtardığı zaman çok azı doğru yolda gider. Bizim ayetlerimizi inatçı kâfirlerden başkası bile bile inkâr etmez.[14] 33. Ey
insanlar! Rabbinize karşı sorumlu davranın ve ne babanın, evladı; ne de evladın, babası namına bir şey ödeyemeyeceği günden korkun. Allah'ın vaadi haktır. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Sakın o aldatıcı, sizi Allah hakkında yanıltma-
sın.[15] 34. Allah; öyle bir Allah ki kı-
yametin bilgisi O'nun katındadır, yağmuru O indirir ve rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını, nerede öleceğini bilemez.[16] Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.

14. "Kâfir" kelimesinin anlamı için bkz. 23. ayet.

15. Hiçbir mürşid, insana anne babasından veya evladından daha yakın değildir. Bu ayette, koştukları ortaklardan yardım uman müşriklere ilahlarının bir yardımının olmayacağına işaret edilmektedir. Şeytanlar insanları Allah hakkında yanlış kanaatlere ve boş beklentilere sevk ederek aldatmaktadır. Çünkü kimse kötü niyetle şirk koşmadığı gibi, kötü aracıların kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inanan da yoktur. Tefsirciler ateşperestlerin bile şeytanı Allah'ın kardeşi kabul ederek tapındıklarından söz etmektedirler (37/Saffat 158).

16. Dünyadaki bilinmezler, kıyametin bilinmezliği için delil getirilmektedir. Ayetin ifade biçiminde kıyametin vaktini sadece Allah'ın bileceği, kişinin yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği vurgulanmaktadır. Ancak yağmurun bilgisinden bahsedilmeksizin sadece Allah'ın indirdiği vurgulanırken, rahimlerde olanı bildiğinden bahsedilmekte fakat Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği gibi bir tahsis yapılmamaktadır. Yani ayete göre Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gaybi olay, beş değil üçtür. Bunu beşe çıkaran, ayet değil, ayetin altına yazılan rivayetlerdir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

سُورَةُ سَبَإٍ ﴿٣٤﴾

58/34 SEBE SURESİ

Adını 15-21. ayetlerinde anlatılan Sebelilerin öyküsünden alan sure 54 ayettir. Nüzûl sıralamasında Lokman suresinden, tertip sırasında Ahzab suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik ve üslup yönünden indiği dönemin özelliklerini yansıtır. Vahiy, nübüvvet, ahiret konularına paralel olarak tevhid ve şirk mücadelesinde müşriklerin alay, hakaret ve işkencelerinin yoğunluk kazandığı bir döneme ışık tutar. Hz. Davut ve Süleyman Peygamberler örneğinden hareketle Müslümanlara sabır, ümit ve zafer müjdesi verilirken, azgın müşriklere de kendileri gibi azgınlık eden müşrik Sebe halkının helaki örnek verilir. Saffat suresinde olduğu gibi müşriklerin melek, cin ve şefaat beklentileri reddedilerek tevhid çağrısı yinelenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ وَهُوَ
الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ
وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا
يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ الرَّح۪يمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَأْت۪ينَا السَّاعَةُۜ قُلْ بَلٰى
وَرَبّ۪ي لَتَأْتِيَنَّكُمْۙ عَالِمِ الْغَيْبِۚ لَا يَعْزُبُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hamd, Allah'a aittir; göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Ahirette de hamd O'na aittir. O, hüküm ve hikmet sahibidir ve her şeyden haberdardır: 2. Yerde gizleneni ve yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir.[1] Ayrıca O, sonsuz rahmet ve mağfiret sahibidir. 3, 4. Kâfirler, "Bize vaad edilen kıyametin vakti hiç gelmeyecek!" dediler.[2] De ki: "Hayır! Gaybı bilen Rabbime and olsun ki o gelip sizi bulacaktır![3] Göklerde ve yerde zerre (atom) kadar bir şey Allah'dan

عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي
الْاَرْضِ وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرُ اِلَّا
فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِٓي اٰيَاتِنَا
مُعَاجِزِينَ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ
اَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ الَّذِٓي
اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِٓي
اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ
يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِي
خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ
بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ
يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ
الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ
السَّمَٓاءِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ
مُنِيبٍ ﴿٩﴾

gizli kalmaz. Hatta bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa hepsi apaçık bir kitapta yer almaktadır ki Allah, iman eden ve salih amel işleyenlere karşılığını versin. Onlar için bağışlanma ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır.
5. Ayetlerimizin insanlara ulaşmasına engel olmak için yarışanlara gelince, onları zelil edecek acı bir azap vardır. 6. Kendilerine kitabın bilgisi (vahiy) ulaşanlar, Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu, üstün ve hamde layık olan Allah'ın yoluna ilettiğini bilirler. 7, 8. Kâfirler, birbirlerine, "Her bir parçanız bir tarafa dağıldıktan sonra yeniden yaratılacağınızı söyleyen adamı size gösterelim mi? Bu adam, Allah adına yalan mı uydurdu, yoksa kendisine cinler mi musallat oldu?"[1] dediler. Hayır! Ahirete inanmayanlar korkunç bir azap ve dönülmez bir sapkınlık içindedirler. 9. Gökte ve yerde bulunan görünür ve görünmez şeyler hakkında hiç düşünmediler mi? Dilesek onları yere geçirir veya üzerlerine gökten kütleler yağdırırız. Bunda, Allah'a yönelen kullar için kesin bir delil vardır.

1. Âlimler genelde "yere inen ve göğe çıkanın" yağmur, buhar vs. gibi maddi şeyler olduğunu dillendirmişlerdir. Fakat göğe çıkma konusunda İbn Abbas gibi tek taraflı olarak melek ve ölülerin ruhlarıyla ilgili yorum yapanlar da olmuştur (Firuzabadî,

Tenvir; Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayetlerin nüzûl ortamı ve metin içi bağlamı dikkate alınırsa müşriklerin yeniden dirilmeyi reddetmelerine, cinlerle ve meleklerle ilgili inançlarına, vahiy konusundaki tutumlarına cevap verildiği görülecektir (3, 4, 8 ve 12-14. ayetler).

2. Müşrik önderleri, vaad edilen kıyamet gelmedikçe şımarıyor ve alay ederek; "Bir türlü gelmedi, hiçbir zaman da gelmeyecek." diyorlardı. Onların bu meydan okumasına yeminle cevap verilmekte ve neden ertelendiği izah edilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

3. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

4. "Cinnet" kelimesinin iki anlamı vardır. Bugünkü anlamıyla delirmek, o günkü anlamıyla cinlerin musallat olması. Çünkü o günün müşrikleri, deliliği cinlerle izah ettiği gibi gaipten bilgi almanın da ancak cinler vasıtasıyla olabileceğine inanıyorlardı (81/Tekvir 17-27; 26/Şuara 210-227; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* c. 3, s. 345-352). Ayrıca bundan önce inen surelerde bu konu yoğun olarak işlendiği gibi bu ayetin devamında Davud Peygamber'in cinlerle ilişkisi ortaya konarak cinlerin Hz. Peygamber'e bir şey öğretmelerinin imkânsızlığı ortaya konmaktadır (12-14. ayetler; arıca bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ مِنَّا فَضْلًاۜ يَا جِبَالُ اَوِّب۪ي
مَعَهُ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَد۪يدَۙ ﴿١٠﴾ اَنِ
اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا
صَالِحًاۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١﴾
وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا
شَهْرٌۚ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِۜ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ
يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّه۪ۜ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ
عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿١٢﴾
يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَار۪يبَ وَتَمَاث۪يلَ
وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا

10, 11. Biz, Davut'a katımızdan bir üstünlük verdik ve "Ey dağlar, ey kuşlar! Ona boyun eğin!" dedik. Demiri eritmesini sağladık ve ona, "Zırhlar imal et, dokumasını planlayıp ölçülü yap! Hepiniz güzel iş yapın; ben sizin yaptıklarınızı görürüm!" diye emrettik. 12. Süleyman'a da rüzgârı boyun eğdirdik.[5] Sabah estiğinde bir aylık mesafe, akşam estiğinde bir aylık mesafe kat eden rüzgârı. Bakırı eritip sel gibi akıtmasını sağladık. Rabbinin izniyle emrinde çalışan cinler de vardı.[6] Emrimizden çıkan olursa acı azabı tattırırdık. 13. Süleyman'ın isteği doğrultusunda mabetler, heykeller,[7] havuz kadar geniş leğenler ve dev kazanlar imal ediyorlardı. "Ey Davut ailesi! Şükre-

اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْرًاۜ وَقَلٖيلٌ مِنْ عِبَادِيَ
الشَّكُورُ ١٣ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا
دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِه۪ٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ
مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ
الْمُه۪ينِ ١٤ لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ ف۪ي مَسْكَنِهِمْ
اٰيَةٌۚ جَنَّتَانِ عَنْ يَم۪ينٍ وَشِمَالٍۜ كُلُوا مِنْ
رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُۜ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ
غَفُورٌ ١٥ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ
الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ
اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَل۪يلٍ
١٦ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُواۜ وَهَلْ
نُجَاز۪ٓي اِلَّا الْكَفُورَ ١٧ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ
وَبَيْنَ الْقُرَى الَّت۪ي بَارَكْنَا ف۪يهَا قُرًى ظَاهِرَةً
وَقَدَّرْنَا ف۪يهَا السَّيْرَۜ س۪يرُوا ف۪يهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا
اٰمِن۪ينَ ١٨ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا
وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَاد۪يثَ
وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ١٩ وَلَقَدْ صَدَّقَ

din!" dedik. Fakat şükreden kullarım ne kadar da azdır! 14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman onun öldüğünü cinlerin fark etmesini sağlayan şey, değneğini yiyen bir ağaç kurdundan (dabbetü'l-arzdan)[8] başkası değildi. Süleyman yere yıkılınca cinlerle ilgili şu gerçek ortaya çıktı: Eğer onlar gaybı biliyor olsalardı kendilerini küçük düşüren böyle bir duruma düşmezlerdi.[9] 15. Andolsun Sebe kavminin yerleşim yerlerinde nice ibret levhaları (ayetler) vardı: Sağında ayrı, solunda ayrı bahçeler! Rabbinizin verdiği rızkı yiyip de O'na şükretsenize! Yurt güzel, Rab mağfiret sahibi! 16. Fakat onlar yüz çevirdi; biz de üzerlerine Arîm selini[10] gönderip onların her iki bahçesini buruk yemişli yabani ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacının bulunduğu iki hozan tarlaya çevirdik. 17. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörlerden başkasını cezalandırır mıyız? 18. "Gece gündüz emniyetle yolculuk yapın." diye, onların şehirleriyle bereketli kıldığımız diğer şehirler arasında yakın kasabalar meydana getirdik ve aralarındaki ulaşımı kolaylaştırdık. 19. Fakat onlar, "Ey Rabbimiz! Aramızdaki mesafeleri uzat!" dercesine kendilerine zulmettiler. Biz de onları efsanelere çevirdik ve her bir parçalarını bir tarafa savurduk.

عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ
سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ
هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

Sabreden ve şükredenler için bunda nice ayetler vardır. 20. İblis onlarla ilgili hayalini gerçekleştirdi. İnanan bir topluluk dışında hepsi ona uydular. 21. Oysa şeytanın onlar üzerinde baskı kuracak bir gücü yoktu.[11] Ancak, biz ahirete iman eden kimseyi şüphe eden kimseden ayırt etmek istiyorduk. Rabbin her şeyi muhafaza etmektedir.[12]

5. Rüzgârın boyun eğdirilmesinden kasıt, rüzgârın gücünden yararlanma imkânının öğretilmesi olabilir. Yelkenli gemiler, özellikle madenlerin eritilmesi konusunda körüğün kullanılması vs. gibi.

6. Emrinde çalışan cinlerle ilgili geniş bilgi için 8, 40, 41. ayetlere ve ilgili dipnotlara bakılabilir. Daha geniş bilgi için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 3, s. 345-352.

7. "Timsal" kelimesi heykel anlamına gelmektedir. Tefsirciler, resim ve heykelin o dönemde haram olmadığına dikkat çekmektedirler (Maverdî, *en-Nüket*). Bu kelime, binalara ait sütun vb. unsurların ve kullanılacak eşyaların ihtişamla süslenmesi anlamında da kullanılmış olabilir. Çünkü insanın estetik zevkle işlediği üç boyutlu her nesneye heykel denmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca Kur'an'da yasaklanan putlar hakkında heykel kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü birtakım heykeller put olsa da her resim veya heykel bizatihi tek başına put olamaz. Heykeli put haline getiren, putperestin ona karşı takındığı tavırdır. Putun heykelle özdeşleştirilmesi zamanla İslam geleneği içerisinde ortaya çıkmıştır. Zaten resim ve heykelin yasaklığı Kur'an'a değil, rivayetlere dayanmaktadır (Buharî, Libâs 88; Müslim, Libâs 81-87). Ancak Hz. Aişe'den gelen rivayet bunun isabetli olmadığını göstermektedir. Üzerinde resim/figür bulunan bir örtüyü Hz. Aişe'nin duvara asmasından Hz. Peygamber (s) rahatsız olmuş ve şöyle demiştir. "Allah bize verdiği rızıklarla taş ve kerpiç örtmemizi emretmemiştir." Bunun üzerine Hz. Aişe o örtüyü yastık yapmış ve Hz. Peygamber bundan rahatsız olmamıştır (Ebu Davud, Libâs 48; Müslim, Libâs 87; Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, s. 62).

8. "Dabbetü'l-arz" tabiri, değneği yiyen toprak kurdu ve benzeri canlılar için kullanılmaktadır. Değneği yemiş olmasından ve "el-ürzatü" (ağaç kurdu) kelimesinden hareketle ağaç kurdu diye çevrilmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Taberî, *Camiu'l-Beyan*). "Arz" kelimesinin toprak anlamına geldiği ve hayvan kelimesiyle birlikte kullanıldığı düşünülürse toprakta yaşayan bütün canlılar da anlaşılabilir (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Çünkü burada "Dabbetü'l-arz" terkibi ağaç kurdu diye çevrilirken 27/Neml 82.

ayette "yerden çıkacak hayvan" ifadesi "Dabbetü'l-arz" şekline dönüştürülerek kavramlaştırılmıştır. Bu iki ayet arasında eğer bu kadar sıkı ilişki varsa "Dabbetü'l-arz" terkibi yerden çıkan canlı anlamına gelmektedir ve yerden çıkacak canlı da yerden çıkan bir kemirgen ya da toprak veya ağaç kurdu gibi bilinen bir hayvan türüdür.

9. Bu ayet, başta Mekkeli müşriklerin ve Yahudilerin inancında olduğu gibi hemen hemen bütün geleneklerdeki cinlerin gaybı bildiği iddiasını reddeden bir hüküm içermektedir (bkz. 12. Ayet; "gayb"ın anlamı için ayrıca bkz. 68/Kalem 47).

10. Bu ifade, "Arîm seli" şeklinde edebiyatımıza mal olduğu için aynen aktarmayı uygun gördük. Kelime anlamına bakılırsa "her şeyi silip süpüren sel" demektir.

11. Şeytan, gücünü, kendisine tabi olanlardan almaktadır.

12. Sebe tarihiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Mevdudî, *Tefhim*.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِۚ لَا
يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا
فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا
لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ٢٢ وَلَا تَنْفَعُ
الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُۜ حَتّٰٓى
اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَاۙ قَالَ
رَبُّكُمْۜ قَالُوا الْحَقَّۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ
٢٣ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۙ وَاِنَّٓا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى
هُدًى اَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ٢٤ قُلْ لَا
تُسْـَٔلُونَ عَمَّٓا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ٢٥ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ
يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّۜ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ
٢٦ قُلْ اَرُونِيَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَٓاءَ

22. De ki: "Allah'tan başka ilah olduğunu iddia ettiğiniz uydurma şeylere yalvara durun! Onlar göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Ne onların oralarda (göklerde ve yerde) bir ortaklıkları vardır, ne de Allah'ın onlardan bir yardımcısı!" 23. Allah izin vermediği sürece, huzurunda hiç kimseye şefaat fayda sağlamaz.[13] Nihayet (kıyamette) kalplerinden yardım (şefaat) ümidi yok olduğunda[14] (melekler), "Rabbiniz ne buyurmuştu?" derler. Onlar da "Gerçeği!" derler. O, her şeyi bilir, büyüktür. 24. Onlara, "Size göklerden ve yerden rızık veren kim?" diye sor ve şöyle de: "O, Allah'tır! Kesinlikle ikimizden biri doğru yolda, diğeri apaçık bir sapkınlık içindedir. Ya biz, ya da siz!" 25. De ki: "Ne siz bizim işlediğimiz suçlardan sorumlu tutulursunuz, ne de biz sizin yaptıklarınızdan!" 26. De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya getirecek ve aramızda hakkıyla

كَلَّا بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَٓا
اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ
عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

hüküm verecektir. O, her şeyi bilen ve ayırt edendir." 27. De ki: "Allah'a koştuğunuz ortakları gösterin bana! Hayır! Allah, yegâne galip ve her şeye hükümrandır." 28, 29. Biz seni bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.[15] Fakat insanların çoğu bunu anlamıyor ve "Eğer doğru söylüyorsanız bu vaat edilen şey ne zaman?" diyorlar.[16] 30. De ki: "Size vaat edilen bir gün var ki ondan ne bir saat sonraya bırakılırsınız, ne de bir saat öne alınırsınız."

13. Bu cümle, tanrılarının şefaat edeceğini iddia eden müşriklere bir cevaptır (10/Yunus 18; 39/Zümer 43, 44; 2/Bakara 254, 255. Ayrıca bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*).

14. "Füzzi'a an kulubihim" ifadesini "kalplerinden korku gidince" şeklinde çevirmek zorlama bir yorumdur. Çünkü bu ve bir önceki ayet, kâfirlerin şefaat inancını reddetme bağlamında geçmektedir. Müminlerle ilgili hiçbir ifade geçmemektedir. Üstelik kelime, korkmanın yanı sıra yardım dilemek anlamına da gelmektedir. Kıyamette kâfirler, Allah'a ortak saydıkları şefaatçilerden (örneğin meleklerden) yardım/şefaat beklerken meleklerin onlara seslendiği ifade edilmektedir (Bkz. 40 ve 41. ayetler). Ya da Mücahid'in dediği gibi kalplerinden perde kalkıp gerçekle yüzyüze geldikleri zaman melekler gerçeği sormaktadır. Onlar da acı gerçeği itiraf etmektedirler (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Fakat hiç alakası yokken ayetler dünyadaki bir olayı anlatıyormuş ve müşriklerin cin ve kehanet inancını destekliyormuş gibi bir havaya büründürülmeye çalışılmıştır (Buharî, Tefsir 34/249).

15. Hz. Muhammed'in risaletinin ve dolayısıyla Kur'an'ın ilk muhatapları sınırlı olmakla birlikte mesajın evrensel bir boyuta sahip olduğunu dile getirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

16. Mekke döneminin sonlarına doğru müşriklerin alay ve meydan okumalarından biri de "Hani bizi tehdit ettiğiniz şu azap bir türlü gelmedi?" sorusuydu. Verilen cevap ise Allah'ın bildiği şeklindeydi. Hz. Peygamber'in vaadin vaktini bilmemesi müşrikleri daha da şımartıyordu. Fakat bu durum, vahyin Allah sözü olduğunu ispatlayan en önemli kanıtlardan biriydi. Çünkü Peygamber'in uydurması olsaydı uzun bir tarih vermesine Allah'tan başka engel yoktu. Müşrikler kendisini Mekke'de sürekli sıkıştırdıkları halde Hz. Peygamber'in kıyameti sadece Allah'ın bildiğini vurgulamakla yetinmesine karşın, kıyamet alametleriyle ilgili bilgilerin o dönemde ortaya çıkmaması hayli ilginçtir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ
وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ
مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى
بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَٓا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ
٣١ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوٓا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى
بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ٣٢
وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَٓا اَنْ
نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُٓ اَنْدَادًا وَاَسَرُّوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا
الْاَغْلَالَ فِٓي اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ
يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٣٣ وَمَٓا
اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوهَٓا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ٣٤
وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ ٣٥ قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٣٦

31. Kâfirler, "Ne bu Kur'an'a inanırız, ne de bundan önceki kitaplara!" dediler. Sen o zalimlerin, Rablerinin huzurunda dururken birbirleriyle tartışmalarını bir görsen! Güçsüz olanlar, kibirlenmiş olanlara, "Eğer siz olmasaydınız, kesinlikle inananlardan olurduk." derler. 32. Kibirlenenlerse güçsüzlere, "Hidayet geldikten sonra sizi biz mi saptırdık? Siz zaten suçlu kimselerdiniz." demişlerdir. 33. Bunun üzerine güçsüzler kibirli kimselere, "Aksine, gece gündüz düzen kurdunuz; Allah'a karşı kâfirlik etmemizi ve birtakım otoriteler icat ederek O'na ortak saymamızı emrettiniz!"[17] dediler. Azabı gördükleri zaman pişmanlıklarını açığa vururlar.[18] Biz kâfirlerin boyunlarına tasmalar geçiririz. Onlar yaptıklarından başka bir şeyle cezalandırılmazlar. 34, 35. Biz hangi beldeye uyarıcı gönderdiysek o beldelerin varlık içinde şımarmış olanları, "Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz. Bizim mal ve evladımız sizinkinden daha çok. Biz azap görmeyeceğiz." demişlerdir. 36. De ki: "Rabbim, rızkı dilediği kimseye çok, dilediği kimseye az verir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."

17. Bu ayette hem "küfür", hem de Allah'a denk başka varlıklar isnat etme (şirk koşma) eylemi, aynı insanlar için kullanılmakta ve şirkin küfür olduğu ortaya konmaktadır. Dolayısıyla küfrün sadece Allah'ı bütünüyle inkâr etmek anlamına gelmediği, bazı sıfatlarını inkâr etmenin de küfür olduğu açıkça ifade edilmiş olmaktadır (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Bu nedenle ve küfretme tabirinin Türkçede hakaret anlamı çağrıştırması sebebiyle bu deyim aynen kullanılma yerine "kâfirlik etmek" şeklinde tercüme edilmiştir.

18. "Eserra" kelimesi, hem gizlemek hem açığa vurmak anlamında kullanılabilmektedir (Sarı, *Mevarid*).

وَمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ بِالَّت۪ي تُقَرِّبُكُمْ
عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًاۘ
فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا
وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذ۪ينَ
يَسْعَوْنَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ فِي
الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ وَيَقْدِرُ
لَهُۜ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۚ وَهُوَ
خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًا
ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا
مِنْ دُونِهِمْۚ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّۚ اَكْثَرُهُمْ
بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّاۜ وَنَقُولُ
لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّت۪ي
كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ

37. Bizim katımızda size yüksek bir mertebe sağlayacak şey, ne sahip olduğunuz mallarınız ne de evlatlarınızdır. Ona ancak iman eden ve salih amel işleyenler ulaşır. Onlar, köşklerinde güven içinde yaşarken yaptıklarının karşılığı kendilerine kat kat verilir. 38. Ayetlerimizin insanlara ulaşmasına engel olmak için koşuşturanlara gelince, onlar azaba mahkûmdurlar. 39. De ki: "Rabbim, dilediği kuluna rızkı genişletir de kısar da. Ne infak etseniz, yerine yenisini verir. Rızık verenlerin en hayırlısı O'dur. 40, 41. Onların hepsini bir araya getirip de meleklere, "Bunlar size mi ibadet ediyordu?" dediği gün, "Seni tesbih ederiz! Bizim velimiz onlar değil, sensin! Bilakis onlar, cinlere ibadet ediyorlardı. Çoğu, onlara inanıyordu." derler.[19] 42. O gün birbirinize ne fayda ne de zarar verme imkânı bulabilirsiniz. Zalimlere, "Yalanlayıp durduğunuz ateş azabını tadın!" deriz. 43. Onlar, her şeyi açıkça ortaya koyan ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman,

اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا رَجُلٌ
يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬كُمْۚ
وَقَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ مُفْتَرًىۜ وَقَالَ
الَّذٖينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۙ اِنْ هٰذَٓا
اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ
كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ
مِنْ نَذٖيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۙ
وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا
رُسُلٖي فَكَيْفَ كَانَ نَكٖيرِ ﴿٤٥﴾

"Bu, sizi atalarınızın ibadet edegeldiği şeylerden saptırmak isteyen bir adamdan başkası değil; okuduğu şeyler de sadece uydurulmuş bir düzmeceden ibaret!" demişlerdi. Kâfirler, kendilerine gelen gerçek için, "Bu apaçık bir sihirdir!" dediler. 44. Oysa biz, senden önce bunlara okuyacakları bir kitap vermedik; bir uyarıcı da göndermedik. 45. Bunlardan öncekiler de yalanlamıştı. Öyle ki bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine bile ulaşamadılar. Onlar da peygamberlerimi yalanladılar. Fakat bakın benim onları yok saymam nasıl oldu!

19. Müşriklerin cin inancı konusunda bu surenin 12. ayetine ve ilgili dipnota bakılabilir. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

قُلْ اِنَّمَٓا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍۚ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ
مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ
مِنْ جِنَّةٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذٖيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ
عَذَابٍ شَدٖيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ
اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ اِنَّ
رَبّٖي يَقْذِفُ بِالْحَقِّۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ
جَٓاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعٖيدُ

46. De ki: "Size tek bir öğüdüm var; ister tek başınıza ister başkalarıyla birlikte olduğunuz zaman Allah'ın huzurunda olduğunuzu düşünün ve öyle değerlendirin!" Arkadaşınıza hiçbir şekilde cin (cinnet) musallat olmamıştır.[20] O sadece şiddetli bir azap öncesinde sizi uyarmaktadır. 47. De ki: "Ben sizden bir ücret istemedim; o sizin olsun.[21] Benim ödülüm bütünüyle Allah'a aittir. O, her şeye şahittir." 48. De ki: "Rabbim, hakkı ortaya çıkarır; gaybı bilir.[22] 49. De ki: "Hak geldi! Batıl ne bir şeyi var edebilir, ne de yeniden yaratabilir." 50. De ki: "Eğer sapar-

٤٩ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَٓا اَضِلُّ عَلٰى
نَفْسٖيۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحٖٓي اِلَيَّ رَبّٖيۜ
اِنَّهُ سَمٖيعٌ قَرٖيبٌ ٥٠ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا
فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرٖيبٍۙ ٥١
وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِهٖۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ
مَكَانٍ بَعٖيدٍۚ ٥٢ وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُۚ
وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعٖيدٍ ٥٣
وَحٖيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ
بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا فٖي شَكٍّ
مُرٖيبٍ ٥٤

sam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yola ermişsem bu, Rabbimin bana vahyettiği Kur'an sayesindedir. O, her şeyi işitir ve çok yakındır." 51. Sen onları paniğe kapıldıkları zaman bir görsen! Kesinlikle kaçma imkânları yoktur; yakın bir yerden yakalanmışlardır! 52. O zaman onlar "İman ettik." demişlerdir. Fakat o kadar uzak bir mesafeden (dünyadaki) imana ulaşmaları ne mümkün![23] 53. Hani daha önce kıyameti inkâr etmiş ve uzak mesafeden gayba (karanlığa) taş atmışlardı ya![24] 54. Şimdi de istedikleri şeyle (inanma imkânıyla) aralarına mesafeler girmiştir. Tıpkı daha önce onların durumunda olanlara yapıldığı gibi! Çünkü onlar da insanı şüpheden şüpheye sürükleyen bir kafa karışıklığı içindeydiler.

20. "Cinnet" kelimesinin anlamı için bkz. 8. ayet.

21. Ayetin bu ifadesinden, müşriklerin Hz. Peygamber'e dünyalık teklif ettikleri dönemde indiği anlaşılmaktadır.

22. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

23. Dünyadayken ahireti göremedikleri için iman etmemişlerdi. Çünkü kıyamet onlara çok uzak geliyordu. Şimdi ahiretteler ve iman etmenin mekânı olan dünya onlardan çok uzak. Devamındaki ayetler de bunu açıklayıcı bir içeriğe sahiptir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

24. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

سُورَةُ الزُّمَرِ ٣٩

59/39 ZÜMER SURESİ

Adını 71 ve 73. ayetlerinde geçen Zümer kelimesinden alan sure 75 ayettir. Nüzûl sıralamasında Sebe suresinden, tertip sırasında Sâd suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde baskıların dayanılmaz hale geldiği ve kabile korumasından mahrum Müslümanların Mekke'yi terk etmek zorunda kaldıkları bir dönemde inen surelerdendir (10. ayet). İçerik ve üslubundan Habeşistan'a hicret sürecinde indiği anlaşılmaktadır. Vahiy, nübüvvet, ahiret konularına paralel olarak tevhid ve şirk mücadelesinde müşriklerin alay, hakaret ve işkencelerinin yoğunluk kazandığı bir döneme ışık tutar. Müslümanlara sabır, ümit ve zafer müjdesi verilirken, azgın müşriklere bozgun, helak ve azap tehdidi gelmektedir. Sebe suresinde olduğu gibi müşriklerin melek inancı ve şefaat beklentileri reddedilerek tevhid çağrısı yinelenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَك۪يمِ
١ اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ
اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّ۪ينَ ٢ اَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ
الْخَالِصُ وَالَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۢ
مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى اِنَّ
اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ف۪ي مَا هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ اِنَّ

1. Bu kitap, sonsuz güç ve hikmet sahibi Allah tarafından indirilmektedir. 2. Biz bu kitabı sana gerçeği ortaya koymak için indirdik. O hâlde dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk et. 3. Dikkat et, halis din Allah'ındır. Ondan başka veliler edinerek, "Biz bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırıp mertebe kazandırsınlar[1] diye kulluk ediyoruz." diyenlere gelince, Allah, onlara, tartışıp durdukları konuda hük-

اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ
اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا
يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۙ سُبْحَانَهُۜ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ
كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ اَلَا هُوَ الْعَز۪يزُ
الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ
جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ
ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۜ يَخْلُقُكُمْ ف۪ي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ
خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ ف۪ي ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍۜ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَۚ وَاِنْ
تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
اُخْرٰىۜ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٧﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ
مُن۪يبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا

münü verecektir. Allah, yalancı ve inkârcı[2] kimseyi doğru yola iletmez. 4. Allah, çocuk edinmek isteseydi yarattıkları arasından dilediğini seçerdi. Hâşâ O, bundan uzak ve yücedir. O, kahhar olan tek Allah'tır. 5. Gökleri ve yeri gerçek bir anlam ve amaçla yaratmıştır.[3] O, gecenin gündüzle, gündüzün geceyle sürekli yer değiştirmesini sağlar. Güneş'i ve Ay'ı buyruğu altında tutmaktadır. Her biri belirlenmiş bir süreç içerisinde akıp gider. Dikkat edin O, hem güçlü hem de çok bağışlayıcıdır. 6. Sizi tek bir candan (nefisten) yarattı; herkesin eşini de aynı candan (nefisten) yarattı[4] ve sizin için sekiz çift hayvan hazırladı.[5] Sizi annelerinizin karnında, üç katlı karanlık içinde çeşitli evrelerden geçirerek yarattı. İşte sizin Rabbiniz, hükümranlık sahibi o Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse bu gerçeğe rağmen nasıl saptırılıyorsunuz? 7. Eğer inkâr ederseniz Allah'ın size ihtiyacı yoktur. O, kullarının küfrüne razı olmaz; eğer şükrederseniz sizden razı olur. Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez. Hepiniz Rabbinize dönersiniz ve O, bütün yaptıklarınızı size haber verir. Çünkü O, göğüslerin özünü bilir. 8. İnsana bir zarar dokunduğu zaman dosdoğru Rabbine yönelir ve O'na dua eder. Şayet

كَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ
اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَب۪يلِه۪ۜ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
قَل۪يلًاۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾ اَمَّنْ
هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَٓائِمًا يَحْذَرُ
الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّه۪ۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
الَّذ۪ينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَۜ اِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

Rabbi, ona katından bir rahmet tattırırsa daha önce Allah'a yalvardığını unutur ve kendisini O'nun yolundan saptıracak eşler koşar. De ki: "İnkâr etmene rağmen biraz faydalan! Sen, cehennem ehlindensin!"[6]
9. Böylesi kimse, geceleri secde ve kıyam ederek ibadet eden, ahiretten korkan ve Rabbinin rahmetini isteyen kimseyle bir olur mu? De ki: "Hiç anlayanlarla anlamayanlar bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alır!"

1. "Zülfâ" kelimesi derece ve rütbe anlamına gelmektedir. Bu ayette "illa" istisnasının sağladığı tahsis ve vurgu varken genelde "Zülfâ" kelimesi de aynı anlama hamledilerek anlamı kaybedilmektedir (bkz. 34/Sebe 37). Ayetin baş tarafında geçen veli edinme ifadesi de müşriklerin putlarını Allah yerine koymadıklarını, aksine onları kendilerini Allah'a yaklaştıran veli/aracı otorite kabul ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Kendilerini Allah'a doğrudan dua edemeyecek kadar küçük ve eksik görmeleri nedeniyle aracıya ihtiyaç duymaktadırlar (Sealibî, *el-Cevahir*). Aynı şekilde 43 ve 44. ayetlerde de onları şefaatçi kabul ettikleri açıklanmakta ve eleştirilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf 3.

2. İnkârcı diye çevirdiğimiz "keffâr" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33. Bu bağlamda kullanılan küfür kelimesinden kasıt, Allah'ı yok saymak değil, Allah'a ortak koşma küfrüdür. Dilimizdeki nankörlük kelimesi de bu manayı karşılamamaktadır. Kur'an'ın en çok eleştirdiği küfür çeşidi, Allah'a ortak koşma şeklinde beliren küfürdür. Yani dinsizlikten daha çok, bozulmuş yanlış dindir.

3. Hak olarak yaratma şeklinde de çevrilebilir. Ancak evrenden önce hakkın varlığına işaret etmesi, yaratılmışlarla hakkı/gerçeği iç içe sunması ve devamında hayatın hedefinden bahsetmesi, evrensel gerçeğe dayalı bir dünya görüşünü ortaya koymaktadır.

4. Ayetin genel ifadesi, Hz. Âdem ve eşinin yaratılışıyla sınırlı olmadığı hâlde tefsirlerde ayet, Tevrat'ın etkisinde kalınarak onların yaratılışına hasredilmiş ve Hz. Âdem atamızdan eşinin nasıl yaratıldığı üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Oysa anlatılmak istenen bütün insanların yaratılışıdır. Dolayısıyla ister erkek olsun ister kadın, her insan, yaratılışını kendi cinsi kadar karşı cinse de borçludur. Bu durumda Hz. Âdem'den (as) eşinin yaratılmış olmasında bir tuhaflık göremiyoruz. Ancak, ayetin açık ifadesine göre birisi hangi özden yaratılmışsa diğeri de aynı özden yaratılmıştır. Çünkü eşinin yaratılışından bahseden ifadede geçen zamir müennestir ve atfedildiği odak (matufun aleyh) Hz. Âdem değil, O'nun da yaratıldığı aynı nefis yani candır.

Zaten insan, sperm ve ovumun birleşmesinden yaratılsa da hücreleri bölünerek üremektedir. Birleşmek ve ayrışmak bir bakıma insanın kaderi olmaktadır (Bkz. 7/A'raf 189, 190).

5. Sekiz çift hayvanın ne olduğu için bkz. 6/En'am 143.

6. Kâfirin dünyada faydalandığı mal ve mülk ahirette onun cehennemi olmaktadır (17/İsrâ 18). Sahip olduğu mal ve mülk, nankörlüğü nedeniyle ona azap aracı olmaktadır.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذ۪ينَ
اَحْسَنُوا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَاَرْضُ اللّٰهِ
وَاسِعَةٌ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ اِنّ۪ي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ
اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّ۪ينَ ﴿١١﴾ وَاُمِرْتُ لِاَنْ
اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٢﴾ قُلْ اِنّ۪ي اَخَافُ
اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٣﴾
قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ د۪ين۪ي ﴿١٤﴾
فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِه۪ قُلْ اِنَّ
الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ
﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ
تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِه۪ عِبَادَهُ يَا
عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَالَّذ۪ينَ اجْتَنَبُوا
الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ
لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ اَلَّذ۪ينَ

10. De ki: "Ey Allah'ın iman eden kulları! Rabbinize karşı sorumlu davranın. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'a ait olan yeryüzü geniştir. Sabredenlere yaptıkları iyiliğin karşılığı hesapsız bir şekilde ödenecektir."[7] 11, 12. De ki: "Bana, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk etmem ve Müslümanların ilki olmam emredildi." 13. De ki: "Ben, Rabbime asi olursam o çetin günün azabından korkarım." 14-16. De ki: "Ben, dini Allah'a has kılarak sadece O'na kulluk ediyorum. Siz de Allah'tan başka dilediğinize kulluk edin." De ki: "Asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini müflis duruma düşürenlerdir. Gerçekten bu, apaçık bir hüsrandır. Onların altlarında ve üstlerinde ateşten katmanlar vardır. Allah, kullarını işte böyle bir azapla korkutmaktadır." Ey kullarım! Benim gazabımdan korkun. 17, 18. Zorba güç odaklarına (tağuta)[8] kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelen kimselere ise nice müjdeler vardır. Sözü dinle-

يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ اُو۬لُوا
الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ
الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾
لٰكِنِ الَّذ۪ينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ
فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْم۪يعَادَ
﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَسَلَكَهُ يَنَاب۪يعَ فِي الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِه۪ زَرْعًا
مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَه۪يجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
يَجْعَلُهُ حُطَامًا اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُو۬لِي
الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾

yen ve en güzeline uyan kullarımı müjdele.[9] Onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akıl sahipleri de onlardır. 19. Bu gerçek sözle uyarıldığı halde azabı hak eden kimse, onlarla bir olur mu? Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın? 20. Rablerine karşı sorumlu davranıp gazabından korkanlar için[10] Allah'ın vaad ettiği kat kat saraylar vardır ki altlarından ırmaklar akmaktadır. Allah, vaadinden dönmez. 21. Görmez misin ki Allah, gökten suyu indirip de yer altındaki kaynaklara yerleştiriyor ve onunla rengârenk bitkiler bitiriyor. Sonra o bitkilerin kuruyup sapsarı olduklarını görürsün. Daha sonra Allah onları çer çöp yığınına çevirmektedir. Akıl sahipleri için bunda gerçek bir öğüt vardır.

7. Müşriklerin baskıları nedeniyle sıkıntı içinde olan müminlere sabır öğütlenirken, kendilerine Allah'ın lütufta bulunacağı vaad edilerek ümit verilmekte ve hicret bir alternatif olarak sunulmaktadır. Nitekim bundan önce nazil olan Sebe suresinde de müşriklerin Hz. Peygamber'e (s) dünyalık teklif etmelerine işaret eden bir ayet yer almaktadır (34/Sebe 47). Bütün bunlar, her iki surenin de baskıların dayanılmaz hale geldiği dönemde indiğini göstermekte ve bu da Habeşistan hicretini akla getirmektedir (Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*).

8. Zorba güç odakları diye çevirdiğimiz "tağut" kelimesi, insanı Allah'ın yolundan alıkoyan bütün şer güçleri ifade eden bir kelimedir (Sealibî, *el-Cevahir*). Genelde şeytan diye çevrilse de Türkçe'de şeytan sadece görünmeyen cin şeytanlarını çağrıştırdığı için anlam daralmaktadır. Bu nedenle genel anlamıyla çevirmeyi uygun gördük.

9. Sözü dinleyip en güzeline uyma hususunda, bağlam dikkate alınırsa öncellikle Kur'an'ın kastedildiği açıktır (Bkz. 23. ayet). Genel bir ifade olarak da her sözü dinleyip en makul olanına uymanın güzelliği anlatılmış olabilir (Maverdî, *en-Nüket*).

10. "Takva" kelimesiyle ilgili açıklama için bkz. 68/Kalem 34.

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى
نُورٍ مِنْ رَبِّهٖ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ
ذِكْرِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٢﴾
اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَد۪يثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا
مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ ثُمَّ تَل۪ينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ
اللّٰهِ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْد۪ي بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾
اَفَمَنْ يَتَّق۪ي بِوَجْهِه۪ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ وَق۪يلَ لِلظَّالِم۪ينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٢٥﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ ف۪ي هٰذَا الْقُرْاٰنِ
مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْاٰنًا
عَرَبِيًّا غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا ف۪يهِ شُرَكَٓاءُ
مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ

22. Allah'ın, kalbini İslam'a açtığı ve böylece Rabbinden gelen nura (aydınlığa) uyan kişi, kalbi imana kapalı olan kişi gibi olur mu? Allah'ın öğüdüne karşı kalbi katılaşanlara yazıklar olsun. Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler. 23. Allah, bu güzel sözü (Kur'an'ı), müteşabih (gaybî) ve mesaniye (iki boyutlu) bir kitap olarak indirdi.[11] Rablerinden korkanların bu kitap karşısında tüyleri ürperir. Allah'ın öğüdü karşısında tenleri ve gönülleri yumuşar. Bu, Allah'ın dilediği kimseyi yola ilettiği bir rehberdir. Dolayısıyla Allah, kimin sapkınlığına hükmederse onu yola iletecek yoktur.[12] 24. Kıyamet günü, "Kazandığınız azabı tadın!" dendiği zaman, yüzünü azabın dehşetinden korumaya çalışan zalimlerin durumu, öğüt alıp da hidayete ermiş olanların durumu gibi olur mu? [13] 25. Onlardan öncekiler de yalanlamıştı da azabımız onlara hiç farkında olmadıkları anda gelmişti. 26. Allah, onlara dünya hayatında rezilliği tattırdı. Ahiret azabı ise daha çetindir. Keşke bilselerdi. 27. Andolsun biz bu Kur'an'da, öğüt alsınlar diye insanlara her türlü örneği verdik. 28. Belki sorumluluk hissedip ilgi gösterirler diye onu çelişkisiz,[14] Arapça bir Kur'an olarak indirdik. 29. Allah, (müşrik ile muvahhid arasındaki farka) şu iki kişiyi örnek vermektedir. Kendi

يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ
تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

aralarında anlaşamayan çok sayıda ortağa bağlı bir adamla sadece bir kişiye bağlı olan adamın durumu hiç bir olur mu? Hamd, Allah'a aittir. Fakat onların çoğu anlamaz. 30,
31. Sen de öleceksin, onlar da ölecekler! Sonra hepiniz, kıyamet günü Rabbinizin huzurunda birbirinizden davacı olacaksınız![15]

11. "Müteşabih" kelimesinin kıyamet ve dirilme gibi insanı kuşkulandıran görülmeyen olayların haberleri için kullanıldığı, kalplerinde hastalık olanların "Haydi getirin o azabı!" diyerek te'vilini istedikleri bilinmektedir(7/A'raf 53 ve 3/Âl-i İmran 7). Ayrıca İbn Manzur da 6/En'am 99. ayetteki kelimenin farklı kalıbıyla ortak kullanımından ve karışıklık, kapalılık, şüphe anlamlarından yola çıkarak ayetlerin bu yönde çevrildiğinden bahsetmektedir (*Lisanü'l-Arab*). Bu durum "Mesaniye" kelimesinin açıklamasına da ipucu oluşturmaktadır. Çünkü görülmez olaylara (gayb) inanmayı öngören gizemli bir kitap, inanıp inanmama noktasında insanı soyut ve somut iki boyutlu bir gerçeklikle yüz yüze getirmektedir (15/Hicr 87). Dolayısıyla müteşabihlik, Kur'an lafızlarının anlaşılırlığı veya anlaşılmazlığı ile değil, haber verdiği olguların görünürlüğü veya görünmezliği ile ilgili bir kavramdır (Gaybın anlamı için bkz. 68/Kalem 47).

12. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

13. Bu ayet bir önceki ayete atfen çevrilmek zorundadır. Aksi halde ayetteki mukayese formu oturmamaktadır. Buna yakın bir mukayese yapan tefsirciler mevcuttur (bkz. Ebussuud, *İrşad*). "Yüzünü azabın dehşetinden korumaya çalışan" diye çevirdiğimiz ifade "Yüzüyle azabın dehşetinden korunmaya çalışan" diye de çevrilebilir. Bu durumda korunaksız bir şekilde ateşle yüzyüze gelmek vurgusu yapılmış olabilir. 'Yüzüyle azaptan korunmak' tabiri Türkçeye çok uymadığı için ayette geçen 'Be' harfini zâid kabul ederek bu şekilde çevirdik.

14. Buharî, Tefsir 39.

15. Bu ayetten, müminlerle kâfirler, mazlumlarla zalimler arasında geçen bir davalaşma ve tartışma olabileceğini çıkaranlar olduğu gibi, 50/Kâf 27, 28. ayetleri delil getirerek kâfirlerin kendi aralarında geçen tartışma olduğunu anlayanlar da vardır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ
بِالصِّدْقِ اِذْ جَٓاءَهُ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى

32. Allah adına yalan söyleyen ve kendisine gelen gerçeği yalanlayandan daha zalim kim olabilir! Cehennemde kâfirler için yer mi yok! 33. Bu gerçeği getiren[16] ve onu

لِلْكَافِرِينَ ٣٢ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ
وَصَدَّقَ بِهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ٣٣ لَهُمْ
مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰؤُا
الْمُحْسِنِينَ ٣٤ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ
الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ
الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ٣٥ اَلَيْسَ اللّٰهُ
بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ٣٦ وَمَنْ
يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ
بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ ٣٧ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ
اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ
اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ
اَوْ اَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ
قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ
٣٨ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّي
عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ٣٩ مَنْ يَأْتِيهِ
عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ
٤٠ اِنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ

tasdik edenlere gelince, sorumlu davrananlar işte onlardır. 34, 35. Rableri katında diledikleri her şey onlarındır. Allah, onların yaptıkları kötülüklerin en kötüsünü bile örtüp yaptıkları iyiliklere en güzeline göre karşılık vereceği için Muhsinlerin ödülü böyledir. 36. Allah, kuluna yetmiyor mu ki seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar?[17] Allah'ın, sapkınlığına hükmettiği kimseyi doğru yola iletecek yoktur.[18] 37. Yola ilettiği kimsenin de sapkınlığına hükmedecek yoktur. Allah, sonsuz güç sahibi değil mi? İntikam almaya muktedir değil mi? 38. Eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan kesinlikle "Allah" derler. De ki: "O hâlde, Allah'tan başka yalvardıklarınızı gördünüz mü? Allah bana bir zarar vermek istese onlar O'nun vereceği zararı kaldırabilirler mi? Veya bana bir rahmet vermek istese O'nun rahmetine engel olabilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter! Sığınak ve güven arayanlar, sadece O'na sığınıp güvensinler!" 39, 40. De ki: "Ey kavmim! Siz bildiğinizi yapın; ben de bildiğimi yapıyorum. İnsanı rezil eden ceza kime gelir, sürekli azap kimler için kaçınılmazdır, yakında anlayacaksınız!" 41. Biz bu kitabı sana insanlara gerçeği iletmek için indirdik. Kim doğru yola gelirse kendi lehinedir. Kim de saparsa kendi aleyhine

بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ
فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ
٤١ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ ح۪ينَ مَوْتِهَا وَالَّت۪ي
لَمْ تَمُتْ ف۪ي مَنَامِهَاۚ فَيُمْسِكُ الَّت۪ي قَضٰى
عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّىۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ٤٢ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
شُفَعَٓاءَۜ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا
يَعْقِلُونَ ٤٣ قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَم۪يعًاۜ لَهُ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
٤٤ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ
الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذ۪ينَ
مِنْ دُونِه۪ٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ٤٥ قُلِ
اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ
ف۪ي مَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ٤٦ وَلَوْ اَنَّ
لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا وَمِثْلَهُ
مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِه۪ مِنْ سُٓوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِۜ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا

sapmış olur. Sen onların vekili değilsin. **42.** Allah, ölenin de ölmeyip uyuyanın da şuurunu (nefsini) kapatır. Ölümüne hükmedilenin şuurunu kapalı tutar, diğerininkini eceli gelinceye kadar açıverir.[19] Düşünen bir toplum için bunda nice ibretler (ayetler) vardır. **43.** Yoksa onlar Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler! De ki: "O tanrılar, hiçbir şeye sahip olmasalar ve düşünemeseler de mi şefaat edecekler?" **44.** De ki: "Bütün şefaat Allah'ındır.[20] Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) O'na aittir.[21] Sonunda O'na döndürüleceksiniz!" **45.** Ne zaman tek bir Allah'tan söz edilse ahirete inanmayanların kalpleri nefretle dolar.[22] Fakat ne zaman ki Allah'tan başka ilahlardan söz edilse mutlu olurlar. **46.** De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, görüleni (meşhudu) ve görülmeyeni (gaybı) bilen Allah'ım! Tartışıp durdukları konuda, kulların arasında hüküm verecek olan sensin!"[23] **47.** Yeryüzünde bulunan her şey ve onun bir o kadarı daha zalimlerin olsaydı, kıyamet günü azabın dehşetinden kurtulmak için hepsini fidye verirlerdi. O an hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah tarafından karşılarına çıkarılmıştır. **48.** Yaptıklarının cezası gözlerine görünmüş ve her duyduklarında alay ettikleri azap kendilerini kuşatmıştır. **49.** İnsana bir zarar do-

يَكْتَسِبُونَ ٤٧ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا
كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ
٤٨ فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا
خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ اِنَّمَا اُوتِيتُهُ عَلٰى
عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
٤٩ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا اَغْنٰى
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ٥٠ فَاَصَابَهُمْ
سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ
هٰؤُلَٓاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ
بِمُعْجِزِينَ ٥١ اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٥٢

kunduğu zaman bize yalvarır. Fakat kendisine bir rahmet tattırdığımız zaman, "Bunun bana verilmesi benim bildiklerimin onaylanmasıdır!"[24] der. Oysa bu bir imtihandır fakat çoğu bunu anlamaz. 50, 51. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti; fakat kazandıkları kendilerine bir yarar sağlamadı. Yaptıkları kötülükler kendilerini yakalayıverdi. Bunların zalimlerini de yaptıkları kötülükler yakalayacaktır. Allah'ı aciz bırakacak değiller ya! 52. Hâlâ anlamadılar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol veriyor, dilediğine kısıyor. İnanan bir toplum için bunda nice ibretler (ayetler) vardır.

16. "Gerçek"ten kasıt Kur'an'dır (Buharî, Tefsir 39).

17. Müşrikler, taptıkları ilahların veya cinlerin Hz. Peygamber'e zarar vereceğini söyleyerek onu tehdit ediyorlardı (11/Hûd 54; Zemahşerî, *Keşşaf;* Buharî, Tefsir 39).

18. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

19. Ayet, insanlardan bazılarının uyku esnasında öldüğünü, bazılarının da uyanıp günlük hayatlarını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Uyananlardan daha sonra eceli gelenlerinin -yaşama fonksiyonlarını yitirenlerin- öldüğünü, eceli henüz gelmemiş olanların ise ölünceye kadar yaşamaya devam ettiğini ve hepsinin eninde sonunda ölüp yaptıklarının hesabını vereceklerini söylüyor (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). İbn Abbas gibi bazı tefsirciler, nefis-ruh ayrımı yaparak nefsin sadece akıl ve his için kullanıldığını, akıl ve hislerin devre dışı kalmasının, ruhun/canın alınmasından farklı olduğunu dile getirmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir;* Sealibî, *el-Cevahir*). Önceki ve sonraki ayetlerle birlikte değerlendirilirse bu ayette kapalı bir istiare söz konusudur. Aklını kullanıp

hidayete erenler uykudan uyananlara, aklını kullanmayıp hidayete ermeyenler ise ölen ve kıyamete kadar uyanmayacak olanlara benzetilmektedir (6/En'am 60, 61).

20. Bir önceki ayetin de ortaya koyduğu gibi müşrikler Allah karşısında kendilerine yardım ve aracılık edecek otoriteler edinmişlerdi (bkz. 3. ayet). O gün şefaatin, yani yardım ve kayırmanın bütünüyle Allah'a ait olduğu dile getirilerek O'nun huzurunda kimsenin kimseyi kayıramayacağı ortaya konmaktadır (2/Bakara 254, 255).

21. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

22. Buharî, Tefsir 39.

23. Her şeyi bilen Allah için gayb ile meşhudun farkının olmadığını (65/Talak 12), bu ayrımın insan için söz konusu olduğunu ve izafî bir gayb olgusundan söz edildiğini görüyoruz. (Izutsu, age, s. 133-135).

24. Ayet, "Bu güzelliklerin bana verilmesi benim bilgim sayesindedir!" şeklinde de çevrilebilir. Nitekim bazı tefsir ve meal yazarları böyle yorumlamıştır. Ancak bu ortalama bir insan psikolojisine işadet eder (10/Yunus 12). Fakat müşriklerin bu ifadeyle kastettikleri mana bundan ibaret görünmemektedir. Ayetin geçtiği bağlam müşriklerin mala bakışından bahsettiği gibi din algılarına da işaret etmektedir. Kendilerine bir zarar dokunduğu zaman Allah'a yalvaran fakat zarar defedildiği zaman eski şirklerine dönen müşriklerin bakış açısından bahsedilmektedir (Bkz. Bu surenin 8 ve 38. ayetleri ile 16/Nahl 53, 54). Bu sebeple bazı tabiîn tefsircileri cümleyi; "Bunun bana verilmesi, Allah'ın benim bilgi ve düşüncemden razı olduğunu gösterir!" şeklinde yorumlamış ve muşriklerin kendilerine mülk verilmesini şirklerinin onayı gibi algıladıklarını söylemişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). İbn Zeyd'den de 50/Kasas 78. ayetin tefsirinde böyle bir görüş nakledilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Ayetlerin işaretinden ve bu yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla müşrikler, nimetlerin putlara kulluk karşılığında elde edildiğine inanıyor, fakat onların sıkıntıları gidermeye güçlerinin yetmediğini görünce Allah'a yalvarıyorlardı.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذ۪ينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ جَم۪يعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿٥٣﴾
وَاَن۪يبُٓوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿٥٤﴾
وَاتَّبِعُٓوا اَحْسَنَ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ

53. (Kullarıma şu buyruğumu) söyle: "Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.[25] 54. Rabbinize yönelin ve size azap gelmeden önce O'na teslim olun. Sonra hiçbir yardım göremezsiniz. 55-58. Hiç farkında değilken ansızın size azap gelmeden ve kişi, 'Beni Allah'tan uzaklaştıran aracılar edindiğim[26] ve alay edenlerden oldu-

لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا
حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللّٰهِ
وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ اَوْ تَقُولَ
لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ
﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ
لِي كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى
قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ
وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ
تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ
مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ
﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا
يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

ğum için yazıklar olsun bana!' demeden önce ya da 'Allah bana yol gösterseydi şuurlu davrananlardan olurdum.' ya da ateşi gördüğünde, 'Keşke tekrar dönüş imkânım olsa da iyilik yapanlardan olsam!' demeden önce Rabbinizden size indirilene, sözlerin en güzeline (Kur'an'a) uyun!"[27] **59.** Hayır! Sana ayetlerim gelmişti de sen onları yalanlamış, kibirlenmiş ve inkârcılardan olmuştun. **60.** Allah adına yalan uyduranların kıyamet günü yüzlerinin simsiyah kesildiğini görürsün. Kibirlenenler için cehennemde yer mi yok! **61.** Allah, sorumlu davrananları ise güvenli bir mekâna kavuşturarak korur.[28] Onlara ne bir kötülük dokunur, ne de üzüntü duyarlar. **62.** Her şeyi yaratan Allah'tır ve dolayısıyla her şeyin vekili O'dur.[29] **63.** Göklerin ve yerin hazineleri de onların hükümranlığı da[30] O'na aittir. Allah'ın ayetlerini yalanlayanlara gelince, ziyana uğrayanlar işte onlardır.

25. Mekkeliler arasında Müslüman olmakla günahlarının affedilmeyeceğini düşünenler vardı. Allah, onların kafalarındaki bu kuşkuları ortadan kaldırmak üzere bu ayeti inzal etmiştir. 70/Furkan 68-70. ayetler de aynı sebeple inmiştir (Buharî, Tefsir 39/255). Ancak ayetin hükmü genel olmasına rağmen bunu dikkate almayanlar ayetin kimlerden bahsettiği konusunda çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Çünkü Mekkelilerin şahsında kendine zulmeden bütün kullara seslenilmektedir. Dolayısıyla gerçek bir tevbenin affettirmeyeceği günah yoktur (Sealibî, *el-Cevahir*).

26. Cümlede geçen "ferrata" fiili, birini terk etmek, araya elçi koymak, aşırı övmek ve çirkin iş yapmak anlamlarına gelmektedir. "Cenb" kelimesi ise uzak olmak ve yaban-

cılaşmak anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla cümle Allah'tan uzaklaşıp aracılar edinen bir müşriğin hayıflanmasını dile getirmektedir.

27. "Sözlerin en güzeli" ifadesinin anlamı için bkz. 23. ayet.

28. Zebîdî, *Tâc.*

29. "Vekil" Allah'ın sıfat isimlerindendir. Sığınak, dayanak, koruyan, bir canlının rızkını veren ve her türlü sorumluluğunu üzerine alan demektir. "Benden başka vekil edinmeyin!" (17/İsra 2) ayetini delil getirerek 'Rab' anlamı verenler de olmuştur (Zebîdî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Ayetten de anlaşıldığı gibi müşrikler edindikleri tanrıları bu anlamda vekil ediniyorlardı. Allah (cc) da kendisinden başka vekil edinmeyi yasaklıyordu. Bir sonraki ayet bunu açıklamaktadır.

30. "Mekalid" kelimesi, hem hazine, hem de anahtar anlamına gelmektedir. İp bağlamak, bükmek ve bir şeyi iple asmak anlamı ise kelimenin en geniş anlam alanını oluşturmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Anahtar ve gerdanlık ipe takıldığı için bu kelimeyle isimlendirilmiştir. Devenin boynuna ip takmak da kelimenin anlam alanına dâhildir. Bir şeyin iplerini bir kimsenin eline vermek ve işi ona bağlamak anlamından hareketle kelime iş idaresi anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla ayet, göklerin ve yerin mülkiyetinin Allah'a ait olduğunu ifade ettiği gibi yönetiminin de O'na ait olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُٓونّ۪يٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا
الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُو۫حِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ
عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ
اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا
قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه۪ۗ وَالْاَرْضُ جَم۪يعًا
قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَم۪ينِه۪ۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا
مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُۜ ثُمَّ نُفِخَ ف۪يهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ

64. De ki: "Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?" 65, 66. Sana da senden öncekilere de şöyle vahyedildi: "Eğer Allah'a ortak koşarsan kesinlikle yaptıkların boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun. Hayır! Sadece Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol!" 67. Allah'ı şanına yakışır şekilde tanımadılar. Kıyamet günü bütün yeryüzü Allah'ın avucundadır. Gökler de O'nun sağ elinde dürülmüş vaziyettedir.[31] Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir. 68. Sura üfürülmüş, Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunan herkes ölmüştür.[32] Sonra sura tekrar üfürülmüştür ve onlar derhal ayağa kalkıp olanları sey-

قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ
بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ
بِالنَّبِيّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ
مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

retmektedirler. 69, 70. Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanmış, kitap ortaya konmuş, peygamberler ve şahidler getirilmiş, aralarında hakkaniyetle hükmedilmiştir. Onlara asla zulmedilmez. Herkes yaptığının karşılığını almıştır. Çünkü onların yaptıklarını en iyi bilen O'dur.

31. Göklerin ve yerin Allah'ın (cc) ellerinde olması, hakiki anlamda da olabilir, mecazen mülkiyeti de kastedilmiş olabilir. Ancak bunun mahiyeti bize kapalı, idrak sınırlarımızın ötesinde olduğu için kendi vahyinin ifade ettiği açık bir delil bulunmadığı sürece bu konuda yorum yapmayı uygun görmüyoruz.

32. Bu ayet, birisi ölüm, diğeri dirilme için olan iki surdan (ilandan) söz etmektedir. Dolayısıyla "sur" kelimesini "suver" şeklinde okuyup suretlere ruh verilmesi şeklinde yorumlamanın tutarlı olmadığını göstermektedir (36/Yasin 51).

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتّٰى
اِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ
عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ
يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ
الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا
اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ
اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ
اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا

71. Kâfirler bölük bölük cehenneme sürülmüşlerdir. Nihayet oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılmış ve oranın bekçileri, "Size, kendi aranızdan, Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bu gününüzle karşılaşacağınızı hatırlatan peygamberler gelmedi mi?" demişler; onlar da "Evet, geldi." demişlerdir. Ancak ne var ki kâfirlerin ihtar edildiği azap gerçekleşmiştir! 72. Onlara, "İçinde ebedi kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlilerin kalacakları yer ne kadar da kötü!" denmiştir. 73. Rablerine karşı sorumlu davranıp azabından sakınanlarsa bölük bölük cennete sevk edilmişler; nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış ve oranın bekçileri kendileri-

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا
الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَٓاءُۚ فَنِعْمَ
اَجْرُ الْعَامِل۪ينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَٓافّ۪ينَ
مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ
وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَق۪يلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿٧٥﴾

ne, "Selam size; hoş geldiniz! Oraya ebedî olarak girin!" demişlerdir.
74. Onlar da; "Hamd olsun Allah'a ki bize vaad ettiğini gerçekleştirdi ve bizi dilediğimiz gibi konaklayacağımız bu cennet yurduna vâris kıldı! Salih amel işleyenlerin ödülü ne kadar da güzel!" demişlerdir.
75. Görürsün ki melekler, Arş'ın (hükümranlık makamının) çevresini kuşatmış, Rablerinin hamdini tesbih ederler.[33] Onlar arasında hak ve adaletle hükmedilmiş ve şöyle denmiştir: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir!"

33. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin açılımı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15. Meleklerin hamd ve tesbihi zikredilerek onları Allah'ın kızları kabul eden ve onlara kulluk eden müşriklere mesaj verilmektedir: Melekler de Allah'ı tesbih ederler. Bundan sonra söz insanlara dönmekte ve onların arasında adaletle hükmedileceği vurgulanarak kıyamet sahnesi üzerinden yaşayanlara son söz söylenmektedir: Melekler şefaat edemez (53/Necm 21-29); Hamd Allah'a aittir. Bu vurgu ve tahsis de tesbih ve tevhid demektir.

﴿٤٠﴾ سُورَةُ الْمُؤْمِنِ

60/40 MÜMİN SURESİ

Adını 28-45. ayetlerinde anlatılan Firavun ailesine mensup bir müminin anısından alan sure 85 ayettir. İkinci ayetin başındaki Allah'ın bağışlayıcı sıfatı "Gâfir" isminden hareketle Gâfir suresi de denmiştir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Zümer suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde baskıların dayanılmaz hale geldiği ve kabile korumasından mahrum Müslümanların Mekke'yi terk edip Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldıkları bir dönemde inen surelerdendir. Vahiy, nübüvvet, ahiret konularına paralel olarak tevhid ve şirk mücadelesinde müşriklerin alay, hakaret ve işkencelerinin yoğunluk kazandığı ve hatta Hz. Peygamber'i öldürmeyi bile göze aldıkları bir döneme ışık tutar (28. ayet). Firavun hanedanına mensup olup da Hz. Musa'yı açıkça destekleyen ve kavminin zulmünü kınayan mümin örneği üzerinden Müslümanlar direnişe teşvik edilirken hakkaniyet sahibi Mekkeliler de zulme karşı çıkmaya çağırılmaktadır. Azgın müşriklere bozgun, helak ve azap tehdidi gelmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْعَل۪يمِۙ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
شَد۪يدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ
اِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ ف۪ٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ
اِلَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hâ Mîm.[1] 2. Bu kitap, üstün ve her şeyi bilen Allah tarafından indirilmektedir. 3. Günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, cezası çetin ve keremi bol olan Allah tarafından. O'ndan başka ilah yoktur; sonunda dönüp huzuruna varılacak da O'dur. 4. Kâfirlerden başkası Allah'ın ayetlerine karşı mücadele etmez. Şu an için onların memlekette özgürce dolaşması

الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ
بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ
عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾
الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ
كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا
وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾
رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ
وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾
وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ
فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

(egemen olmaları) seni yanıltma-
sın.[2] 5. Bunlardan önce Nuh kavmi
ve onlardan sonraki toplumlar da
yalanlamıştı. Her toplum, kendile-
rine gönderilen peygamberi yaka-
layıp cezalandırmaya kalkıştı. Batıl
inançları uğrunda mücadele edip
o uydurma gerekçelerle hakkı ge-
çersiz kılmaya kalkıştılar. Ben de
onları kıskıvrak yakaladım. Bak,
benim cezalandırmam nasılmış? 6.
Rabbinin, inkârcılar için söylediği,
"Onlar cehennemliktir!" sözü işte
böyle gerçekleşti. 7. Rabbinin hü-
kümranlık makamını (Arşı) taşıyan
ve onun çevresini kuşatan melek-
ler,[3] Rablerinin Hamdini tesbih
ederler;[4] O'na iman eder ve iman
edenlerin bağışlanması için dua
ederler: "Ey Rabbimiz! İlmin ve
rahmetinle her şeyi kuşattın.
Tevbe edenleri ve senin yoluna
uyanları bağışla; onları cehennem
azabından koru! 8. Rabbimiz! On-
ları da senin çizdiğin yolda yürü-
yen atalarını, eşlerini ve nesillerini
de kendilerine vaadettiğin şekilde
her türlü güzellikle bezenmiş Adn
cennetlerine yerleştir.[5] Her şeye
hükümran olan sensin ve sonsuz
hikmet sahibisin! 9. Onları kötü
akıbete düşmekten koru. Çünkü
sen, kimi kötü akıbete düşmekten
korumuşsan o gün onu gerçekten
rahmetine erdirmişsindir."[6] Büyük
kurtuluş işte budur!

1. "Hâ, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1135.

2. Bu ayetin ambargo yıllarında indiği düşünülürse kâfirlerin özgürce dolaşıp müminlerin baskı altında olduğu ve dolayısıyla Müslümanlar için Mekke'nin açık cezaevine dönüştüğü anlaşılabilir. Bir sonraki ayette Hz. Peygamber'i yakalayıp öldürme planları yaptıkları anlaşılmaktadır ki bir dehşet ortamından bahsedildiği açıktır.

3. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

4. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15.

5. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sâd, 50.

6. 7-9. ayetler, 53/Necm 26, 39/Zümer 75 ve 33/Ahzab 43. ayetin devamı ve açılımı gibidir. Meleklerden şefaat bekleyen müşriklere cevap niteliğindedir.

اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ
مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى
الْاٖيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا
اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا
فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبٖيلٍ ﴿١١﴾ ذٰلِكُمْ
بِاَنَّهُٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَاِنْ يُشْرَكْ
بِهٖ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبٖيرِ ﴿١٢﴾
هُوَ الَّذٖي يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ
﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ وَلَوْ
كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفٖيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو
الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ
يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾
يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ

10. Kâfirlere şöyle seslenilir: "Allah'ın hışmı, sizin kendinize duyduğunuz öfkeden daha büyüktür. Çünkü siz, imana davet edildiğiniz zaman inkâr ediyordunuz!" 11. Onlar da, "Rabbimiz! Bizi iki kere öldürdün, iki kere diriltin.[7] Biz de suçumuzu itiraf ettik. Öyleyse buradan çıkmanın bir yolu var mı?" derler. 12. Bu sonuç, bir tek Allah'a dua ve ibadet etmekten bahsedildiği zaman inkâr etmeniz, O'na ortak koşulduğu zaman hemen inanmanız sebebiyledir. Öyleyse hüküm, yüceler yücesi Allah'ındır. 13. O, size ayetlerini göstermekte ve sizin için gökten rızık indirmektedir. Fakat dosdoğru Allah'a yönelenden başkası öğüt almaz. 14. Bundan dolayı siz, kâfirlerin hoşuna gitmese de dini yalnız Allah'a has kılarak O'na dua edin. 15. Dereceleri yükselten[8] ve Arş'ın (hükümranlık makamının)[9] sahibi olan Allah, huzuruna çıkarılacakla-

شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا
كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ
الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾
يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ
﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾

rı gün konusunda insanları uyarmak için dilediği kuluna (peygamberine) emrinden bir ruh (vahiy)[10] gönderir.
16. O gün onların hepsi ortaya çıkmışlardır. Hiçbir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. İşte o gün hükümranlık kime aittir, biliyor musun? Kahhar olan tek Allah'a!
17. O gün herkes, yaptıklarının karşılığını görür. O gün haksızlık yoktur. Allah, hesabı çok çabuk görür.
18. Onları, yaklaşan gün konusunda uyar ki o gün onlar tasadan yutkunurken yürekleri ağızlarına gelir. Zalimlerin ne samimi bir dostları ne de sözü dinlenir bir şefaatçileri vardır.
19. Allah, gözlerdeki hain bakışı, kalplerde gizlenen ihaneti bilir.
20. Allah, hak ve adaletle hükmeder. O'ndan başka dua ettikleri şeyler, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz ki Allah, her şeyi işitir ve görür.

7. "İki hayat"tan kasıt dünya hayatı ve ahiret hayatı, iki ölümden kasıt ise biri dünya hayatından önceki ölüm hali, diğeri de dünya hayatının sonunda gerçekleşen ölüm olayıdır. Mezarda dirilip tekrar ölme veya Hz. Âdem sulbünde dirilip misaktan sonra tekrar ölme gibi olgulardan söz edenler olsa da bunların Kur'an'da bir temeli yoktur. (Maverdî, *en-Nüket;* Ebussuûd, *İrşad).*

8. Bu ifade müşriklerin derecelerini yükseltsinler diye puta tapmalarını reddeden, doğrudan Allah'a dua ve ibadet etmenin dereceleri yükselteceğini söyleyen bir ifadedir. Devamında gelen ifade de vahyin insanı doğrudan Allah'a yöneltmek ve yüceltmek için geldiğini dillendirmiş olmaktadır. Geniş bilgi için bkz. 39/Zümer 3; 34/Sebe 37.

9. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

10. Allah (cc), vahiyden ruh diye bahsetmektedir. Geniş bilgi için bkz. 97/Kadr 4 ve 16/Nahl 2.

اَوَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ
اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ
اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتٖيهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِيٌّ
شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى
بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبٖينٍ ﴿٢٣﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ
﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا
اقْتُلُوا اَبْنَاءَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا
نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرٖينَ اِلَّا فٖي ضَلَالٍ
﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونٖي اَقْتُلْ مُوسٰى
وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنّٖي اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دٖينَكُمْ
اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسٰى اِنّٖي عُذْتُ بِرَبّٖي وَرَبِّكُمْ مِنْ
كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

21. Yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna hiç bakmıyorlar mı? Onlar, sahip oldukları güç ve geride bıraktıkları eserler bakımından bunlardan daha üstündü. Buna rağmen Allah onları günahları sebebiyle yakaladı da kendilerini Allah'ın cezasından koruyan olmadı. 22. Onların cezalandırılması, peygamberleri kendilerine açık delillerle geldiği zaman inkâr etmeleri sebebiyledir. Allah onları kıskıvrak yakalamıştır. Çünkü O, güçlüdür, cezalandırması çok çetindir. 23, 24. Hani biz Musa'yı ayetlerimizle ve açık delillerle Firavun, Haman ve Karun'a göndermiştik de onlar kendisine, "Yalancı bir sihirbaz!" demişlerdi. 25. Musa, bizden aldığı gerçekleri onlara götürdüğünde, "Ona inananların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ olarak ele geçirin!"[11] dediler. Oysa kâfirlerin plan yapması boşunaydı. 26. Firavun, "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim de o hemen Rabbine yalvarsın! Ben onun, dininizi değiştirmesinden yahut da ülkede fesat çıkarmasından endişe ediyorum!" dedi. 27. Musa şöyle dedi: "Ben, hesap gününe inanmayan bütün zorbaların şerrinden benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım."

11. Bu ifadenin açıklaması için bkz. 7/A'raf 127.

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ
اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللّٰهُ
وَقَدْ جَٓاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ
كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ
بَعْضُ الَّذٖي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖي مَنْ
هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ٢٨ يَا قَوْمِ لَكُمُ
الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرٖينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ
يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَا قَالَ
فِرْعَوْنُ مَٓا اُرٖيكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْدٖيكُمْ
اِلَّا سَبٖيلَ الرَّشَادِ ٢٩ وَقَالَ الَّذٖي اٰمَنَ
يَا قَوْمِ اِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ
الْاَحْزَابِ ٣٠ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُرٖيدُ
ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ٣١ وَيَا قَوْمِ اِنّٖٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ٣٢ يَوْمَ تُوَلُّونَ
مُدْبِرٖينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ
يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ٣٣ وَلَقَدْ
جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا
زِلْتُمْ فٖي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِهٖ حَتّٰٓى اِذَا

28. Firavun hanedanına mensup, imanını gizleyen mümin bir adam şöyle dedi: "Siz bir adamı, sırf 'Benim Rabbim Allah'tır.' dediği için mi öldüreceksiniz? Hem de Rabbinizden size açık deliller getirdiği hâlde öyle mi! Bakın eğer o yalan söylüyorsa yalanı kendi aleyhinedir. Şayet doğru söylüyorsa ihtar ettiği azabın bir kısmı bile sizi helak etmeye yeter. Allah, aşırılıkta sınır tanımayan yalancı kimseyi doğru yola iletmez. 29. Ey kavmim! Bugün saltanat size ait ve ülkede hâkim durumdasınız. Ama Allah'ın gazabı gelip çatarsa bize kim yardım eder?" Firavun, "Ben size sadece gördüğüm şeyi göstermeye çalışıyorum ve sizi en doğru yola sevkediyorum." dedi. 30. O mümin şöyle dedi: "Ey kavmim! Ben, önceki toplumların başına gelen bir günün sizin başınıza da gelmesinden korkuyorum. 31. Tıpkı Nuh, Âd, Semud ve onlardan sonraki kavimlerin başına gelen belalar gibi. Allah, kullarına haksızlık yapacak değildir. 32, 33. Ey kavmim! Ben sizin başınıza feryat edeceğiniz günün gelmesinden korkuyorum. Arkanızı dönüp kaçacağınız ve sizi Allah'tan başka koruyanın olmadığı bir günden! Allah'ın, sapkınlığına hükmettiği kimseyi yola iletecek yoktur.[12] 34. Hani daha önce Yusuf size açık delillerle gelmişti de onun getirdiklerinden de şüphe etmişti-

هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولًاۜ
كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌۚ
﴿٣٤﴾ اَلَّذ۪ينَ يُجَادِلُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ
سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا
هَامَانُ ابْنِ ل۪ي صَرْحًا لَعَلّ۪ٓي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَۙ
﴿٣٦﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ
مُوسٰى وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاۜ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ
لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَصُدَّ عَنِ السَّب۪يلِۜ وَمَا
كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا ف۪ي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

niz. Nihayet o vefat edince, 'Allah, ondan sonra bir daha peygamber göndermez.' demiştiniz. Allah, aşırılıkta sınır tanımayan şüphecilerin sapkınlığına böyle hükmeder."[13] **35.** Kendilerine hiçbir delil gelmediği hâlde Allah'ın ayetlerine karşı mücadele edenler var ya -ki bu hem Allah'ın hem de müminlerin öfkesini artırır- Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler. **36, 37.** Firavun, "Ey Haman! Ben, Musa'nın yalan söylediğine inanıyorum. Fakat sen yine de benim için bir kule yap; belki göklere çıkmanın bir yolunu bulur, Musa'nın ilahına ulaşırım." dedi. Firavun'un yaptığı işlerin en kötüsü bile kendine böyle doğru göründü ve bu şekilde yoldan saptırıldı. Doğrusu, Firavun'un planı kendisini helak etmekten başka bir yarar sağlamadı.

12. Bu cümlenin açıklaması için bkz. 34. ayet; ayrıca 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.
13. Bu cümlenin açıklaması için bkz. bir önceki dipnot.

وَقَالَ الَّذ۪ٓي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ
سَب۪يلَ الرَّشَادِۚ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌؗ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ
الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا
مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ

38. İman eden adam şöyle dedi: "Ey kavmim! Beni takip edin de sizi dosdoğru yola ileteyim. **39, 40.** Ey kavmim! Bu dünya hayatı gelip geçici bir faydalanmadan ibarettir. Varıp ebedi kalınacak yer ahirettir. Kim kötülük yaparsa sadece yaptığı kötülüğün karşılığı kadar ceza görür. Kim de mümin olarak iyilik yaparsa -ister kadın olsun ister erkek- hepsi cennete girer ve orada haddi hesabı olmayan rızıklarla

يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيَا قَوْمِ مَا
لِي اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِي اِلَى
النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهِ
مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَاَنَا اَدْعُوكُمْ اِلَى
الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُونَنِي
اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي
الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفِينَ
هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَا
اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرِي اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ
بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا
مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِ
﴿٤٥﴾ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُٓوا اٰلَ فِرْعَوْنَ
اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَاِذْ يَتَحَٓاجُّونَ فِي
النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا
كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا
مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا
كُلٌّ فِيهَٓا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾
وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا

karşılanırlar. 41. Ey kavmim! Siz beni ateşe çağırırken ben sizi kurtuluşa çağırıyorsam yaptığımın ne sakıncası var? 42. Siz beni Allah'a karşı kâfirlik etmeye[14] ve kendileriyle ilgili hiçbir bilgim olmayan şeyleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Oysa ben sizi hem üstün hem de bağışlayıcı olan Allah'a çağırıyorum. 43. Hiç kuşku yok ki sizin beni davet ettiğiniz şeylerin, dünyada ve ahirette çağrılara cevap verme imkânları yoktur.[15] Bizim dönüşümüz Allah'adır. Bu konuda haddi aşanlar kesin cehennemliktir. 44. Size söylediklerimi mutlaka hatırlayacaksınız. Ben durumumu Allah'a arzediyorum. Allah, kullarını görmektedir." 45. Allah, o mümini kavminin kötü tuzaklarından korudu. Firavun hanedanını ise dehşetli azap kuşatıverdi.[16] 46. Ateş, sabah akşam onların üzerine salıverilir.[17] Kıyamet koptuğu gün, "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine atın!" denir. 47. Onlar ateşin içinde birbirleriyle çekişirken, zayıf olanlar kibirli olanlara, "Biz size uymuştuk; şimdi bu ateşin birazını bizden savabilir misiniz?" derler. 48. Kibirliler ise "Hepimiz bu azabın içindeyiz! Allah, kulları hakkında hükmünü vermiştir!" derler. 49. Ateştekiler, cehennemin bekçilerine, "Rabbinize dua edin de bize verdiği azabı bir gün olsun hafifletsin!" derler.

رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾
قَالُوا اَوَلَمْ تَكُ تَأْتٖيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
قَالُوا بَلٰى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِرٖينَ
اِلَّا فٖي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾ اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ
الْاَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمٖينَ
مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ
﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنٖي
اِسْرَٓائٖيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرٰى
لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُجَادِلُونَ
فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ اِنْ فٖي
صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغٖيهِ فَاسْتَعِذْ
بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصٖيرُ وَالَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسٖٓيءُ

50. Bekçiler de "Peygamberleriniz
size açık deliller getirmemiş miydi?
derler. Onlar, "Evet" dediklerinde,
bekçiler, "Öyleyse kendiniz dua
edin!" derler. Fakat kâfirlerin duası
boşunadır. 51. Biz, peygamberleri-
mize ve iman edenlere, hem dün-
ya hayatında, hem de şahitlerin
şahitlik edeceği günde yardım
edeceğiz.[18] 52. O gün, zalimlere
mazeretlerinin fayda vermeyeceği
gündür. Lânet de onlar içindir,
yurdun en kötüsü de. 53, 54. Biz
Musa'ya bir hidayet rehberi vermiş
ve aklı (kalbi) olanlara bir hidayet
ve öğüt olsun diye İsrailoğullarına
kitabı miras bırakmıştık. 55. O hâl-
de sen sabret! Allah'ın vaadi ger-
çektir. Günahının bağışlanmasını
dile ve sabah akşam (sürekli)
hamd ederek Rabbini tesbih eyle.[19]
56. Kendilerine bir delil gelmediği
hâlde Allah'ın ayetlerine karşı mü-
cadele edenler var ya, onların kal-
binde asla ulaşamayacakları bir
büyüklenmeden başka bir şey yok-
tur.[20] Sen Allah'a sığın. Çünkü O,
her şeyi işitir ve görür. 57. Göklerin
ve yerin yaratılması, insanların ya-
ratılmasından daha büyük bir
olaydır. Fakat insanların çoğu bu-
nu anlamaz. 58. Görenle görmeyen
bir olmadığı gibi iman edip salih
amel işleyenle kötülük yapan da
bir olmaz. Ne kadar da az öğüt alı-
yorsunuz. 59. Kıyamet vakti mut-
laka gelecektir ve bunda hiçbir

قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ٥٨ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ
لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يُؤْمِنُونَ ٥٩ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي
اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ٦٠

şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu iman etmezler. 60. Rabbiniz şöyle buyurdu: "Bana dua edin de duanızı kabul edeyim![21] Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılık bir şekilde cehenneme gireceklerdir!"

14. "Küfür" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

15. "Davet" kelimesi çağrı anlamına geldiği gibi ihtiyaçları karşılama anlamı da vardır. Dolayısıyla aracı tanrıların ne insanları kulluğa çağırma imkânları vardır ne de yapılan çağrılara karşılık verme imkânları (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*).

16. Hz. Musa ve Harun'a (as) destek olan bu müminin öyküsü, Yasin suresinde anlatılan 3. kişiye çok benzemektedir. Bundan önce inen surelerde, Hz. Peygamber'e (as) dünyalık teklifi ve müminlere yapılan baskı nedeniyle hicrete işaret eden ilahî buyruklardan sonra (39/Zümer 10) tuzaklardan kurtarılan ve kavmi helak edilen bu müminin hikâyesi, baskı altındaki müminlere de düşmanlarına da iyi bir örnek oluşturmaktadır. Allah, kendisine güvenenlerin güvenini boşa çıkarmaz, planını yok sayanların planlarını da başlarına geçirir.

17. "Sabah akşam" kaydı deyimsel olarak azabın sürekliliğini ifade etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bir sonraki cümle ise bu cümlenin açıklamasıdır ve azabın şiddetini dile getirmektedir (Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*). Bu iki cümleyi farklı zamanlarda uygulanan iki ayrı azap gibi yorumlayanların bir kısmı, birinci cümlede anlatılanı kabir azabı olarak değerlendirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Buna da 23/Müminun 100 ve 9/Tevbe 101. ayetleri delil getirmişlerdir ki bu ayetleri kabir azabına delil getirmek aşırı yorumdur ve 32/Secde 21. ayette olduğu gibi dünyadaki helak vb. cezalardır (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222; Mehmet Okuyan, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?* Samsun 2007). Bazıları ise dünyevî cezalarla ilgili bu tür ayetleri delil getirerek birinci cümleyi dünya azabı olarak yorumlamışlardır (Sealibî, *el-Cevahir;* Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı,* Sarmış, *aynı yer*). Ancak bu yorumu bağlamla ilişkilendirmek zordur. Çünkü cümlede Firavun ve adamlarının ateşe atılmalarından bahsedilmektedir. Oysa Firavun ve adamları ateşe atılmamış, suda boğulmuşlardır.

18. Şahidlerin hazır bulunacağı günden maksat kıyamettir. Peygamberler (16/Nahl 84, 89), müminler (2/Bakara 143) ve melekler (50/Kâf 21) şahidlik edeceklerdir. Mekke'de, baskıların doruğa çıktığı bir dönemde Allah, müminlere dünyada ve ahirette yardım edeceğini vaad etmektedir. Bu mesaj, paragrafın tamamına hâkim

durumdadır. 52. ayette müşriklere lânet ve yurdun en kötüsü vaad edilmektedir. Çünkü onlar, müminleri yurtlarından sürmektedirler.

19. Hamdin tesbihle birlikte kullanımı, namaz anlamında kullanılabildiği gibi (50/Kâf 39, 40. ayetler ve ilgili dipnot) sabah akşam terkibi süreklilik anlamına da gelmektedir (Ebussuûd, *İrşad*).

20. Kibirlilerin ulaşamayacakları büyüklenme, aslında büyük olmadıkları halde yapmacık tavırlarla kendilerini olduklarından daha büyük göstermeye çalışma gayretinin bir ürünüdür (Ebussuûd, *İrşad*). Tabii ki bu da aşağılık kompleksinin eseri olabilir.

21. Allah, "Dua edin kabul edeyim." diye açık çağrıda bulunurken müşrikler kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için seslerini duymayan ve cevap veremeyen ilahlara yalvarma konusunda ısrar ediyorlardı (35/Fatır 14).

اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ
وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ
٦١ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۢ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ٦٢ كَذٰلِكَ
يُؤْفَكُ الَّذ۪ينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ
٦٣ اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا
وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ
وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ
فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ٦٤ هُوَ الْحَيُّ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَۜ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ٦٥ قُلْ اِنّ۪ي
نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبّ۪ي وَاُمِرْتُ

61. O öyle bir Allah ki dinlenmeniz için geceyi, çalışmanız için gündüzü meydana getirdi. Allah, insanlara karşı gerçekten çok lütufkârdır; fakat insanların çoğu şükretmez. 62. İşte sizin Rabbiniz her şeyi yaratan böyle bir Allah'tır ve O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse nasıl kandırılıp da şirke mahkûm oluyorsunuz?[22] 63. Allah'ın ayetlerini inatla inkâr edenler, işte böyle aldatılırlar. 64. O, öyle bir Allah ki yeryüzünü sizin için yerleşim alanı, göğü bir kubbe yaptı. Sizi şekillendirdi, son derece güzel bir şekil verdi ve tertemiz besinlerle rızıklandırdı. İşte sizin Rabbiniz o Allah'tır. Âlemlerin Rabbi Allah, ne kadar da yücedir. 65. O, diridir ve O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse dini Allah'a has kılarak sadece O'na dua edin. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. 66. De ki: "Allah'tan başka dua ettiğiniz şeylere ibadet etmek bana yasak kılındı. Çünkü bana Rabbimden açık deliller geldi ve âlemlerin Rabbine tes-

أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ
عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا
أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ
يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى
وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

lim olmam emredildi." 67. Allah sizi topraktan, sonra bir damla sudan (sperm), sonra döllenmiş yumurtadan (embriyo-alaka) yarattı.[23] Daha sonra güçlülük ve ihtiyarlık çağına erecek ve belli bir süreye kadar yaşayacak bir çocuk olarak dünyaya getirdi. Ki aranızdan daha erken yaşta ölenler de vardır. Ola ki düşünürsünüz! 68. Dirilten ve öldüren O'dur. Bir işin olmasına hükmettiği zaman ona sadece "Ol." der; o da oluverir.

22. Bu cümlenin çevirisiyle ilgili açıklama için bkz. 35/Fatır 3. ayet.

23. "Alaka" kelimesi, bağımlı olan, asılan, yapışkan olan nesnelere denir. Çocuğun meniden sonraki, doğumdan önceki, yani anne rahmindeki ilk aşamasından bahsedilmektedir. Genelde döllenmiş yumurta veya embriyo olarak değerlendirilmektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ
أَنَّى يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ
وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ
فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ
مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ
قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ

69. Allah'ın ayetlerine karşı mücadele edenleri görmez misin, nasıl da aldatılıp yüz çeviriyorlar! 70. Kitabı ve o kitapla peygamberlerimize ilettiğimiz mesajları yalanlayanlar, yakında anlayacaklardır! 71, 72. Boyunlarında tasmalar ve zincirlerle sürüklenerek kaynar suya götürülür, sonra da ateşte yakılırlar. 73, 74. Sonra kendilerine şöyle denir: "Allah'a isnad ettiğiniz ortaklar nerede?"[24] Onlar da, "Kaybolup gittiler. Meğer bizim daha önce yalvardıklarımız birer hiçmiş!" derler. Allah, kâfirleri sapkınlıkları içinde öylece terk eder! 75. (Onlara şöyle denir:) "Bu başınıza gelenler, sizin yeryüzünde haksız yere şı-

٧٤ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ٧٥
اُدْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَا فَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرٖينَ ٧٦ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖي
نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ٧٧
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ
قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ
عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا
بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ٧٨

marmanızdan ve böbürlenmeniz-
den dolayıdır. 76. İçinde ebedî
kalmak üzere cehennemin kapıla-
rından girin! Böbürlenenlerin tıkı-
lacakları yer ne kadar da kötü-
dür!"[25] 77. Sen sabret; Allah'ın vaa-
di gerçektir. Ya onları tehdit etti-
ğimiz azabın bir kısmını sana gös-
teririz ya da seni (daha önce) vefat
ettiririz. Çünkü onların dönüşü bi-
zedir. 78. Andolsun biz, senden
önce de peygamberler göndermiş-
tik. Onlardan bir kısmının kıssasını
sana anlattık, bir kısmının kıssasını
anlatmadık. Hiçbir peygamberin,
Allah'tan izinsiz ayet (mucize) ge-
tirmesi mümkün değildir. Allah'ın
emri geldiğinde hak ile hüküm veri-
lir ve anlamsız (batıl) şeylerin ar-
dından koşanlar hüsrana uğrarlar.

24. Müşrikler putlarını sadece Allah'a ortak saymıyorlar, Allah katında kendilerine yardım edeceklerini iddia ettikleri için kendi işlerine de ortak yapmış oluyorlardı.

25. "Mesven" kelimesi kalınacak yer anlamına geldiği gibi hayvan ağılı anlamına da gelmektedir. Dahası aynı kökten mastar olan "seviyyü" kelimesi de dikili taşlar ve putlar anlamına gelmektedir ki tapılan dikili taşların götürdüğü yol ahır gibi aşağılık bir yere çıkmaktadır.

اَللّٰهُ الَّذٖي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا
مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ٧٩ وَلَكُمْ فٖيهَا مَنَافِعُ
وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فٖي صُدُورِكُمْ
وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ٨٠
وَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ

79. Allah öyle bir Allah ki kimine
binmeniz, kiminin etlerini yeme-
niz için hayvanları yarattı. 80. On-
larda sizin için nice faydalar var-
dır. Gönüllerinizdeki arzulara on-
lara binerek ulaşırsınız. Hem o
hayvanların sırtında, hem de ge-
miler üzerinde yük taşır, seyahat
edersiniz. 81. Bakın, Allah size
ayetlerini (mucizelerini) göster-

﴿٨١﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا
اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ
فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾
فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا
عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ
يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا قَالُوٓا
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ
مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيمَانُهُمْ
لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ
فِي عِبَادِهٖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

mektedir. O halde Allah'ın hangi ayetlerini inkâr ediyorsunuz? 82. Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Öncekilerin sayıları bunlardan daha çok, güçleri ve yeryüzünde bıraktıkları eserler daha muhteşemdi. Fakat kazandıkları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı. 83. Peygamberleri onlara açık delillerle geldiği zaman kendilerinde bulunan bilgiye güvenerek şımardılar[26] da (hatırlatıldığı zaman) alay ettikleri azap kendilerini kuşatıverdi. 84. Ansızın gelen azabımızı gördükleri zaman, "Allah'ın birliğine iman ettik, O'na koştuğumuz ortakları inkâr ettik." dediler! 85. Fakat Allah'ın, kulları arasında süregelen yasası gereği, azabımızı gördüklerinde iman etmeleri onlara bir yarar sağlamadı. Ve kâfirler, o an hüsrana uğradılar!

26. Kendilerinde bulunan bilgiden maksat, kendi sınırlı bilgileri olabileceği gibi asıl kastedilen sahip oldukları muharref kitap kültürü veya atalar kültüne dayalı bilgi felsefesidir. İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21. Yunan filozofu Sokrates'in Hz. Musa gibi peygamberlerden bahsedildiğinde kibirlenerek tenezzül etmediğine dair bilgiler veren Razi, En'am 148. ayete atıfta bulunarak dinle ilgili bilgilerinin kastedilmiş olabileceğine değinmektedir (*Mefatihu'l-Gayb*).

سُورَةُ فُصِّلَتْ ٤١

61/41 FUSSİLET SURESİ

Adını 3. ayetindeki "fussilet" kelimesinden alan sure 54 ayettir. 1 ve 37. ayetlerinden hareketle "Hâ Mîm Secdesi" de denmiştir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Mümin suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Hz. Hamza'nın Müslüman olduğu, Hz. Ömer'in henüz Müslüman olmadığı bir süreçte indiği düşünülmektedir. Ebu Süfyan'ın kayın pederi Utbe bin Rebia'nın müşrikler adına Hz. Peygamber'e uzlaşma teklifi yaptığı bir süreçte inmiştir. Uyguladıkları baskı ve şiddet politikalarının çözüm olmadığını, İslam'ın yayılmasına engel olamadıklarını gören müşrik önderler, Hz. Peygamber'e makam, para ve soylu kadınlarla evlendirme teklif etmişler, "Hasta isen tedavi ettirelim," demişlerdi. Utbe'nin bu çirkin teklifi karşısında Hz. Peygamber cevap olarak bu sureyi okumuş 37. ayet gereği secde etmiş ve Utbe'ye; "Cevabını aldın, gerisini sen bilirsin." demiştir (Mevdudî, Tefhim). Hz. Peygamber'in ortadan kaldırılması yönünde planların yapıldığı ve mazlum Müslümanların kendilerini çaresiz hissettiği bu evrede onlara sabır, ümit, zafer ve cennet müjdesi verilirken, azgın müşriklere bozgun, helak ve azap tehdidi gelmektedir. Sure, "Biz onlara ayetlerimizi ufuklarda alenen göstereceğiz ve can evinde hissettireceğiz..." mealindeki ayetlerle sona ermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾
كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًاۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ
فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hâ, Mîm.[1] 2. Bu kitap, Rahman ve Rahim Allah tarafından indirilmektedir. 3, 4. Anlama kabiliyeti olan bir toplum için ayetleri Arapça bir Kur'an (metin) olarak tertip edilen müjdeci ve uyarıcı bir kitaptır.[2] Fakat onların çoğu yüz çe-

اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَفٖٓي اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ
بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ
٥ قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ
اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقٖيمُٓوا اِلَيْهِ
وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكٖينَ ٦ اَلَّذٖينَ
لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ
٧ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ٨

virdikleri için işitmezler. 5. Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda sağırlık var ve seninle bizim aramızda perde bulunmaktadır. Haydi, elinden geleni ardına koyma, biz de bildiğimizi yapıyoruz." 6, 7. De ki: "Ben de sizin gibi bir insanım. Bana, ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyediliyor. Siz de sadece O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin." Yazıklar olsun o müşriklere. Onlar zekât vermezler, ahireti de inkâr ederler.[3] 8. İman eden ve salih amel işleyenlere gelince, onlar için hiç bitmeyen bir ödül vardır.

1. "Hâ, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Tafsil" kelimesi açıklama anlamının yanı sıra harmanlama ve düzenleme anlamına da gelmektedir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

3. Bu ayet, Mekkeli müşriklerin de tıpkı Yahudiler gibi dinin gereği olan ahiret inancını ve zekât ibadetini kaybettiklerini göstermektedir (19/Meryem 13, 31, 55, 59). Zekât kelimesi Allah'a itaat ve ihlas (arıduru tevhid) manalarına da gelmektedir (Buharî, Tefsir 9/136).

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذٖي خَلَقَ الْاَرْضَ
فٖي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَادًا ذٰلِكَ رَبُّ
الْعَالَمٖينَ ٩ وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِيَ مِنْ
فَوْقِهَا وَبَارَكَ فٖيهَا وَقَدَّرَ فٖيهَٓا اَقْوَاتَهَا فٖٓي
اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلٖينَ ١٠ ثُمَّ اسْتَوٰٓى
اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ

9, 10. De ki: "Gerçekten siz, yeryüzünü iki evrede yaratana karşı kâfirlik edip O'na eşler mi koşuyorsunuz?"[4] O, âlemlerin Rabbidir. Yeryüzünde sabit dağlar meydana getirdi, orasını verimli (bereketli) kıldı ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak rızıkları dört evrede gerçekleştirdi. 11. Sonra duman halinde bulunan gökyüzünü düzenledi ve hem göğe hem de yere, "İsteyerek veya istemeyerek gelin!" dedi. Onlar da, "İs-

اِئْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَٓائِعِينَ
﴿١١﴾ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ
وَاَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ
الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ
اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ
﴿١٣﴾ اِذْ جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ
وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ قَالُوا لَوْ
شَٓاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا
قُوَّةً اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ
اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
﴿١٥﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِٓي اَيَّامٍ
نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى
وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ
فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ
صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

teyerek geldik." dediler. 12. Böylece gökyüzünü iki evrede (günde) yedi katman olarak düzenledi ve her bir katmanın işleyiş yasalarını vaz'etti. Bakın biz, dünya semasını kandillerle donattık ve koruma altına aldık. Bu, üstün ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. 13. Eğer yüz çevirirlerse onlara, "Ben sizi Âd ve Semud'a gelen kasırgaya benzer bir kasırga konusunda uyarıyorum." de. 14. O kavimlere gelen peygamberler de, onlardan sonra gelen peygamberler de, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin." demişlerdi. Onlar da, "Eğer Allah dileseydi bize melekler indirirdi. Biz sizin getirdiklerinizi inkâr ediyoruz." demişlerdi. 15. Hani o Âd kavmi var ya, onlar yeryüzünde haksız yere kibirlendiler ve "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Kendilerini yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu anlayamadılar mı ki bizim ayetlerimizi bile bile inkâr ettiler? 16. Biz onlara dünyada rezillik azabını tattırtmak için o karanlık günlerdeki dondurucu ve uğultulu kasırgayı gönderdik. Ahiret azabı ise daha beterdir ve kendilerine asla yardım edilmez. 17. Semud'a gelince, biz onlara doğru yolu gösterdik. Fakat onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Fakat böyle yaptıkları için de onları rezil rüsva eden azap yakalayıverdi. 18. İman eden ve sorumlu davrananları ise kurtardık.

4. Bu iki ayette "evre" diye çevirdiğimiz "gün" kelimesinin anlamı için bkz. 10/Yunus 3; 32/Secde 4. Ayrıca 9. ayette müşriklerin kâfir olduğu açıkca dile getirilerek küfrün inkârdan ibaret olmadığı ortaya konmaktadır.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا مَا جَٓاؤُ۫هَا شَهِدَ
عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ
عَلَيْنَا قَالُٓوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْطَقَ كُلَّ
شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ
عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَٓا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ
وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَث۪يرًا مِمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذ۪ي ظَنَنْتُمْ
بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ
﴿٢٣﴾ فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَاِنْ
يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَب۪ينَ ﴿٢٤﴾
وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَٓاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ
اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ ف۪ٓي
اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢٥﴾

19. Allah'ın düşmanları bir araya toplandıkları gün bölük bölük cehenneme sevk edilirler. 20. Nihayet oraya vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri yaptıklarına şahidlik eder. 21-23. Onlar, derilerine, "Niçin aleyhimizde şahitlik ettiniz?" derler. Onlar da, "Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu." derler. Sizi ilk defa O yaratmıştı; yine O'na döndürülüyorsunuz! Oysa sizler kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinizde şahidlik etmesinden çekinmiyordunuz. Aksine yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. İşte sizi, Rabbinize karşı beslediğiniz bu zannınız sizi mahvetti ve bu sebeple hüsrana uğrayanlardan oldunuz. 24. Şayet dayanabilirlerse onların kalacakları yer ateştir. Artık, Allah'ı razı etmek isteseler bile rızasına eremezler. 25. Biz onlara yakınlık duydukları şeytanları musallat ettik de geçmişte yaptıklarını ve gelecekte yapacaklarını onlara doğru ve cazip gösterdiler.[5] Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş cin ve insan guruhunun ihtar edildiği azaba müstahak oldular. Onlar gerçekten hüsrana uğradılar.

5. Tefsirciler, insanlara musallat olup yoldan çıkaranları şeytanlar olarak değerlendirmiş ve Zuhruf 36. ayeti delil getirmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Şeytanlığın saptırıcı bir sıfat olduğu ve isanların genelde yakınlık hissettikleri kişilerce saptırıldığı anlaşılmaktadır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا
الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾
فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاءُ اَعْدَٓاءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ
فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا
يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَٓا
اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ
الْاَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ
ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي
كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُ۬كُمْ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا
تَشْتَهٖٓي اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾
نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

26. İnkâr edenler, "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Okunurken lâf kalabalığı yapın; belki ona engel olursunuz." dediler. 27. Biz o inkârcılara şiddetli bir azap tattıracağız ve onları yaptıklarının daha kötüsüyle cezalandıracağız.[6] 28. İşte bu, Allah düşmanlarının cezası olan ateştir. Ayetlerimizi bile bile inkâr etmelerine karşılık, o ateşin içinde onların ebedî yurtları vardır. 29. İnkâr edenler şöyle demişlerdir: "Ey Rabbimiz! Bizi saptıran cinleri ve insanları göster de onları ayaklarımızın altına alalım ve bizden daha aşağılık hale gelsinler!"[7] 30-32. "Bizim Rabbimiz Allah'tır." deyip de dosdoğru O'na yönelenlerin üzerine ise melekler iner: "Korkmayın, üzülmeyin! Size cennetin müjdelenmesinden dolayı sevinin! Biz, dünyada da ahirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için mağfiret ve merhamet sahibi Rabbinizden bir ikram olarak canınızın çektiği her şey vardır. İstediğiniz her şey sizin için hazırdır." derler.

6. Bu ayette ve ilerde gelecek ayetlerde müşriklerin müminlere yaptığı işkencelere karşılık daha büyük işkence tehditleri gelmektedir. Çünkü bir sonraki ayette ve 19. ayette müşrikler için ilk defa "Allah düşmanı" ifadesi kullanılmaktadır. Bazı ayetlerde iyiliğe kat kat ödül vaadedilirken, kötülüğe sadece karşılığı vaadedilmektedir

(6/En'am 160). Burada kat kat fazla verileceği vaat edilen azap ise işkencenin karşılığı olabilir. Bu işkenceler dayanılmaz hale geldiği için bundan önce inen 39/Zümer 10. ayette hicrete izin verilmiş ve Müslümanların bir kısmı Habeşistan'a sığınmışlardır.

7. Müşriklerin cin inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ
صَالِحًا وَقَالَ اِنَّن۪ي مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿٣٣﴾
وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي
هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذ۪ي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ
عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَم۪يمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا
الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ
عَظ۪يمٍ ﴿٣٥﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ
﴿٣٦﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ
تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذ۪ينَ عِنْدَ
رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا
يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنَّكَ تَرَى
الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ
اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ اِنَّ الَّذ۪ٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ
الْمَوْتٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٣٩﴾ اِنَّ

33. Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve "Ben Müslümanlardanım!" diyenden daha doğru sözlü kim olabilir? 34, 35. İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğe iyilikle karşı koy.[8] Bakarsın sana düşman olan kimse samimi bir dost oluverir. Buna da ancak sabredenler ulaşır ve buna ancak büyük pay sahibi olanlar ulaşır. 36. Eğer şeytan seni kışkırtacak olursa Allah'a sığın.[9] Çünkü O, her şeyi işitir ve bilir. 37. Gece ve gündüz, Güneş ve Ay, Allah'ın ayetlerindendir. Güneş'e ve Ay'a secde etmeyin; eğer gerçekten Allah'a ibadet ediyorsanız onları yaratan Allah'a secde edin.[10] 38. Eğer büyüklük taslayacak olurlarsa Rabbinin katında bulunanlar (melekler), gece gündüz bıkıp usanmadan O'nu tesbih ederler. 39. O'nun ayetlerinden biri de kupkuru gördüğün yeryüzüne suyu indirdiğimiz zaman titreşip canlanıvermesidir.[11] Onu dirilten, ölüleri de diriltir! Çünkü O, her şeye kadirdir. 40. Ayetlerimiz hakkında sapkınca tartışanlar, bizden gizlenemezler. Ateşe atılan mı daha hayırlıdır, yoksa kıyamet günü güven içinde gelen mi? Dilediğinizi yapın. O, yaptıklarınızı görmektedir. 41. On-

الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَاۜ
اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَأْت۪ٓي اٰمِنًا
يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْۙ اِنَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
بِالذِّكْرِ لَمَّا جَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ عَز۪يزٌۙ ﴿٤١﴾
لَا يَأْت۪يهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ
خَلْفِه۪ۜ تَنْز۪يلٌ مِنْ حَك۪يمٍ حَم۪يدٍ ﴿٤٢﴾ مَا
يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ ق۪يلَ لِلرُّسُلِ مِنْ
قَبْلِكَۜ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ
اَل۪يمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا
لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُۜ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّۜ قُلْ هُوَ
لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَٓاءٌۜ وَالَّذ۪ينَ لَا
يُؤْمِنُونَ ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًىۜ
اُو۬لٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٤٤﴾

lar, kendilerine gelen öğüdü inkâr etmektedirler.[12] Oysa o öğüt, yüce bir kitaptır. **42.** Ne indirilmeden önce ne de indirildikten sonra ona uydurma sözler (batıl)[13] karıştırılamaz. Çünkü hüküm ve hikmet sahibi, her türlü övgüye layık olan Allah tarafından indirilmektedir. **43.** Sana söylenen ne varsa hepsi senden önceki peygamberlere de söylenen şeylerdir. Muhakkak ki senin Rabbin, hem mağfiretin, hem de acı azabın sahibidir. **44.** Şayet biz bunu kendilerine yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik, "Ayetlerinin açıklanması gerekmez mi? Biz Arap olduğumuz hâlde yabancı dilde bir kitap indirildi öyle mi?" derlerdi. De ki: "O, iman edenler için bir rehber ve şifadır. İman etmeyenlere gelince onların kulaklarında sağırlık vardır ve o Kur'an onlar için bir körlüktür! Sanki onlar uzak bir yerden çağrılıyorlar!"

8. "Hüsün" kelimesi hem güzelliği hem iyiliği içermektedir. Ayetin konusu tevhid ve şirk tartışması olduğu için sözün güzelliğinden çok doğruluğunu da ifade etmektedir. Bu nedenle İbn Abbas, hem bu ayetleri hem de 23/Müminun 96. ayeti tevhidin kesin delillerle ortaya konması ve şirkin çürütülmesi anlamında değerlendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetlerin geçtiği bağlam da İbn Abbas'ın görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca doğruyu güzellikle savunmak ayetin genel ifadesine dâhil olmakla birlikte yumuşak sözün her inkârcıyı dost yapmayacağının da bilinmesi gerekir. Nüzûl sebebini Ebu Cehil ile ilişkilendirenlerin Ebu Cehil'in dost olmadığını göz önüne almaları gerekirdi. Oysa ancak hakikati anlayan sabırlı ve hissedar insanın samimi bir dost olma imkânı vardır.

9. Şeytanların kışkırtmasından Allah'a sığınma öğüdüyle kâfirlerin ortamı germesine fırsat vermeme telkin edilmiş olabileceği gibi, kâfirlere meyletme konusunda şeytanın vereceği vesveseden korunmanın gerekliliği de vurgulanmış olabilir.

10. Ayetin orijinalinde, "Eğer O'na ibadet ediyorsanız..." ifadesi yer almaktadır ki müşriklerin Güneş'e ve Ay'a secde ederken Allah'a ibadet kastıyla yaptıkları anlaşılmaktadır. Çünkü onların taptıkları tanrıları, Allah ile kendileri arasında aracı kabul ettikleri çok açıktır. Bkz. 39/Zümer 3.

11. "İhtezzet ve rabet" kelimelerine genelde titreşip kabarma anlamı verilse de Zemahşerî ve Razî, "rabâ" kelimesinin "Yerin bitki bitirmesi ve büyütmesi" anlamında kullanıldığına işaret etmektedirler (*Keşşaf; Mefatihu'l-Gayb*). Zaten bu cümlenin devamında da toprağın, dolayısıyla bitkilerin diriltilmesine yani canlanmasına atıfta bulunulmaktadır.

12. Tefsirciler, 41. ayetin başında yer alan başlangıç ifadesinin cevabını ya mahzuf kabul etmiş ya da 44. ayetin sonunda aramışlardır. 44. ayeti cevap kabul eden yaklaşımı tasvip etmeyenler ya cevabı başka yerde aramış veya mahzuf kabul etmişlerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Örneğin, Zemahşerî, bu cümleyi bir önceki ayetten bedel, bir açıklama kabul etmiş (*Keşşaf*); Elmalılı Hamdi Yazır da bu görüşü tercih etmiştir (*Hak Dini*). Oysa bu, cümlenin gramatik yapısına çok da uygun görünmemektedir. Bizim kanatimize göre bütün sıkıntı, cevabî açıklamayı tekil bir lafız olarak görme alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Kâfirlerle ilgili başlangıç cümlesinin ardından gelen ve 44. ayetin sonuna kadar devam eden Kur'an'la ilgili bütün açıklama, kâfirlerin Kur'an'a yaptıkları bütün ithamlara cevap niteliğindedir. Çünkü onlar, önyargılarından dolayı Kur'an'ı insan uydurması kabul ediyor ve anlamadan reddediyorlardı.

13. "Batıl" kelimesine verilen bu anlam için bkz. Maverdi, *en-Nüket*.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِۜ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ
وَاِنَّهُمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ
عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِه۪ وَمَنْ اَسَٓاءَ فَعَلَيْهَاۜ
وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ ﴿٤٦﴾ اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ
السَّاعَةِۜ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ
اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا
بِعِلْمِه۪ۜ وَيَوْمَ يُنَاد۪يهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓاء۪ي قَالُٓوا

45. Biz Musa'ya da kitap vermiştik ve o kitap hakkında da ihtilaf edilmişti. Daha önce Rabbinin verilmiş sözü olmasaydı aralarında derhal hüküm verilirdi. Çünkü onlar, kendilerini şüpheden şüpheye salan bir kargaşa içindedirler. 46. Kim salih amel işlerse kendi lehine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullarına zulmedecek değildir. 47. Kıyametle ilgili bilgilerin O'na havale edilmesi gerekir. O'nun bilgisi olmadan hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğum yapmaz.

اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهٖيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ
مِنْ مَحٖيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ
دُعَاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ
﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ
ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لٖي وَمَا اَظُنُّ
السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّٖي اِنَّ
لٖي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا
بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذٖيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلٖيظٍ
﴿٥٠﴾ وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ
وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ
عَرٖيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فٖي
شِقَاقٍ بَعٖيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرٖيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي
الْاٰفَاقِ وَفٖي اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ
الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٥٣﴾ اَلَا اِنَّهُمْ فٖي مِرْيَةٍ مِنْ
لِقَاءِ رَبِّهِمْ اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحٖيطٌ ﴿٥٤﴾

Allah onlara, "Ortaklarım nerede?" diye seslendiği gün, "Sana itiraf ederiz ki onları hiç görenimiz yok." derler. 48. Daha önce dua ettikleri şeyler, ortadan kaybolmuş ve hiçbir sığınaklarının olmadığını anlamışlardır! 49. İnsan hayır (mal)[14] istemekten usanmaz. Ama başına bir bela (şer) gelse, ümitsizliğe düşer, kahrolur.[15] 50. Başına gelen kötülükten sonra ona katımızdan bir rahmet tattırsak, "Bu, bendeki meziyetten kaynaklanıyor! Kıyametin kopacağını da sanmıyorum! Rabbimin huzuruna çıkarılsam bile O'nun katında benim için kesin iyilik vardır!" der. Andolsun biz, inkâr edenlere yaptıklarını haber vereceğiz ve o dehşetli azabı kendilerine tattıracağız. 51. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Kendisine bir kötülük (şer) dokunduğu zamansa sürekli dua eder. 52. De ki: "Eğer bu (kitap) Allah katından geliyor ve siz de onu inkâr ediyorsanız, buna en katı muhalefeti sergileyenden daha sapkın kim olabilir, hiç düşündünüz mü?" 53. Biz onlara ayetlerimizi ufuklarda alenen göstereceğiz ve hatta can evinde hissettireceğiz de onun gerçek olduğu ayan beyan önlerine konacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?[16] 54. Dikkat edin, onlar Rablerine kavuşmaktan kuşku duyuyorlar. Dikkat edin, O her şeyi kuşatmıştır.

14. "Hayr" kelimesinin bu anlamı için bkz. Zemahşeri, *Keşşaf.*

15. Ayette geçen hayır ve şer kelimelerinin henüz bizim kullandığımız anlamda kavramlaşmadığı, yani mutlak anlamda iyilik ve kötülük şeklinde ifade edilmediği görülmektedir. İnsanın elde ettiği mal ve mülkün Allah'a ait olduğu, sıkıntılarınsa insanın yapıp ettikleri yüzünden başına geldiği düşünülürse "Hayrın Allah'tan, şerrin insanın kendisinden kaynaklandığı"na dair ayet daha iyi anlaşılacaktır (4/Nisa 79).

16. Kur'an'ın bütün sözleri ayet olduğu gibi onun haber verdiği görülen ve görülmeyen bütün olaylar, anlamı ve mesajı olan bütün nesneler de ayettir. Ayet kelimesinin anlamı mucize ile ortaktır. Dolayısıyla bu ayet, gelecekte müşrikler üzerinde gerçekleşecek olayları, ufuklarında açıkça görecekleri ve can evinde hissedecekleri azabı haber vermektedir. İşkence altında sabreden müminler için müjde, kâfirler için tehdit olan bu vaadin şahidi Allah'tır. Bu vaadin gerçekleştiğini şu ayetin içeriğinden anlıyoruz: "Onlarla savaşın ki Allah onları sizin elinizle cezalandırsın; onları rezil edip sizi galip kılsın." (9/Tevbe 14).

سُورَةُ الشُّورٰى ٤٢

62/42 ŞÛRÂ SURESİ

Adını 38. ayetindeki "şûrâ" kelimesinden alan sure 53 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Fussilet suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Fussilet suresinin devamı gibidir. İmanın özgür bir seçime dayanması gerektiği ve bunun için sorumluluk ve hesabı gerektirdiği ortaya konmakta; müşrik toplumun katı kaderci anlayışı dolaylı olarak eleştirilmektedir. Müşriklerin iddialarına ve zulümlerine karşı neredeyse göklerin çatlayacağı türden bir gazap vaat edilirken, müminlere sabır, ümit, zafer ve cennet müjdesi verilmekte; Hz. Peygamber'e verilen vahyin ilahî bir ruh olduğunun altı çizilmektedir. Müminlerin bireysel ve toplumsal davranış ilkeleri belirlenirken sosyal ilişkileri düzenleyen yasa (şeriat), istişare, dayanışma, velayet gibi kavram ve kurallar öne çıkmakta; İslam toplum yapısının ve siyasetinin omurgası kurumsal siyaset ve hukukî planda olmasa da ahlakî ve ilkesel anlamda derinden derine teşekkül ettirilmektedir. Kâfirlere karşı ortak savunma öngörülürken intikam hissiyle hareket etme yasaklanmakta, sabır, vakar ve teenni ile hareket etme öğütlenmektedir. Bütün bunlar, ambargo döneminin müstakil bir toplum haline gelmek için fırsata dönüştürüldüğünü göstermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوح۪ٓي اِلَيْكَ
وَاِلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۙ اللّٰهُ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ
﴿٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ

1, 2. Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.[1] 3. Üstün, hüküm ve hikmet sahibi Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahyediyor. 4. Göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir. O yücedir, büyüktür. 5. Neredeyse başlarının üzerindeki gökler çatla-

يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ
بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ
اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ
وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذٰلِكَ
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى
وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ
فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ
شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ
يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا
لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ
دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ
الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾

yacak! Oysa melekler, Rablerinin hamdini tesbih eder,[2] yeryüzündekilerin bağışlanmasını dilerler. Dikkat edin! Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. 6. Allah, kendisinden başka evliya edinenleri gözetlemektedir.[3] Sen onların vekili değilsin. 7. Biz sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik ki şehirlerin anası Mekke'yi[4] ve çevresini uyarasın, varlığında hiç şüphe olmayan o toplanma günüyle korkutasın. O gün, bir grup cennette, bir grup da acı azabın içindedir. 8. Eğer Allah isteseydi onları tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dileyeni rahmetine erdirir.[5] Zalimlerin ne velisi vardır, ne de yardımcısı.[6] 9. Yoksa Allah'tan başka veliler mi edindiler? Veli (otorite), sadece Allah'tır. O, ölüleri diriltir, her şeye kadirdir.

1. "Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 17/İsra 44. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15.

3. "Evliya" kelimesinin anlamı için 8-9. ayetlere bakılabilir. Allah kendisinden başka hami edinilmesini yasaklamaktadır. Çünkü Mekkeli Müşrikler, tapındıkları tanrıları Allah ile kendileri arasında veli ve şefaatçi edinmektedirler (10/Yunus 18; 39/Zümer 3).

4. "Şehirlerin anası" (Ümmü'l-Kura) deyimiyle kastedilenin Mekke olduğu konusunda ittifak vardır. Neden böyle bir deyim kullanıldığını anlamak için 3/Âl-i İmran 96-97. ayetlere bakılabilir.

5. "Dileme" fiiliyle ilgili açıklama için bkz. 74/Müddessir 31.

6. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُٓ اِلَى

10. İhtilafa düştüğünüz herhangi bir konuda hüküm vermek Allah'a

اللّٰهِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبّ۪ي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ
اُن۪يبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ
الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا يَذْرَؤُ۬كُمْ ف۪يهِ لَيْسَ كَمِثْلِه۪
شَيْءٌ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَال۪يدُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١٢﴾
شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحًا
وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِه۪ٓ اِبْرٰه۪يمَ
وَمُوسٰى وَع۪يسٰٓى اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا
تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِك۪ينَ مَا
تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ اَللّٰهُ يَجْتَب۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْد۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ يُن۪يبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُٓوا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُورِثُوا
الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ
﴿١٤﴾ فَلِذٰلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ

aittir. (De ki): "Benim Rabbim işte bu Allah'tır. Ben sadece O'na güvendim ve O'na yöneliyorum." 11. Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Size kendinizden eşler, hayvanlara da kendilerinden eşler yaratmış ve böylece çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun bir benzeri yoktur. O, her şeyi işitir ve bilir. 12. Göklerin ve yerin hazineleri O'na aittir. Rızkı dilediğine bol bol verir ve daraltır. O, her şeyi bilir. 13. Allah, din konusunda tıpkı sana vahyettiğimiz gibi Nuh'a tavsiye ettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimiz şu prensibi size şeriat (yasa) kıldı:[7] "Dini ayakta tutun (tahrif etmeyin) ve bu konuda ayrılığa düşmeyin!" Fakat kendilerini davet ettiğin bu ilke, müşriklere ağır geldi. Allah, elçi olarak dilediği kimseyi seçer; kendisine saygıyla yöneleni doğru yola iletir[8]. 14. Onlar, kendilerine bilgi geldiği zaman sırf aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbin tarafından söz verilmiş belirli bir süre (ömür) olmasaydı haklarında derhal hüküm verilirdi. Onların ardından gelen ve kitaba mirasçı olanlar, kendilerini şüpheden şüpheye salan bir kafa karışıklığı içindedirler. 15. Bundan dolayı sen onları sadece davet et; emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların uydurdukları şeylere uyma ve şöyle de: "Ben, Allah'ın indirdiği kitaba iman ettim. Sizin aranızda adaleti

مِنْ كِتَابٍۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ
رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ لَا
حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ وَاِلَيْهِ
الْمَص۪يرُ ﴿١٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ
بَعْدِ مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌ
﴿١٦﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَر۪يبٌ
﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَاۚ
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا
الْحَقُّۜ اَلَٓا اِنَّ الَّذ۪ينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ
لَف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ ﴿١٨﴾

gerçekleştirmekle emrolundum. Bizim Rabbimiz de sizin Rabbiniz de Allah'tır. Bizim yaptıklarımızın sorumluluğu bize, sizin yaptıklarınızın sorumluluğu size aittir. Sizinle bizim aramızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplayacaktır; dönüş O'nadır." 16. Bütün sorularına cevap verildikten sonra[9] Allah hakkında tartışanların delilleri, Rableri katında anlamsızdır. Onlar için bir gazap ve çetin bir azap vardır. 17. Hak kitabı ve temel ölçüyü (mizanı) indiren Allahtır. Sen nereden bileceksin, beklenen vakit (kıyamet) belki de çok yakındır. 18. Kıyameti inkâr edenler, onun derhal gelmesini istiyorlar.[10] İman edenlerse onun gerçek olduğunu bilir ve korkudan titrerler. Dikkat edin, kıyamet konusunda ileri geri konuşarak kuşku yayanlar, aşırı bir sapkınlık içindedirler.

7. Allah'ın bütün peygamberlere gönderdiği din veya şeriat aynıdır. Çünkü Allah'ın yanlış yapma ihtimali olmadığı için dinini değiştirme gereği duymaz. Değişiklik insanların, ilahî dini sonradan bozmasıyla (tahrif) ortaya çıkmış; Allah da onu nesh/lağvedip orijinalini yeniden göndermiştir. Fakat dini her yeniden gönderişinde "Dini tahrif etmeyin!" anlamında "Dini koruyun, ayakta tutun ve ihtilaflar üretmeyin!" prensibini de hatırlatmıştır. İbn Abbas, Mücahid ve Süddî gibi ilk dönem tefsircileri, din ve şeriattan maksadın dinin bütünü olduğunu ve bütün peygamberlerin vahyinde ortak olduğunu savunmuşlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bazı tefsircilerse iman esaslarının bütün ilahî dinlerde ortak olduğunu, şeriatların değişebileceğini söylemişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maverdî, *en-Nüket*). Buna karşı çıkan ve şeriatların da değişmeyeceğini söyleyen bazı fakihlerse bu ayeti kıyasın aleyhine delil olarak kullanmışlardır (Razî'nin naklettiği görüşler için bkz. *Mefatıhu'l-Gayb*). Şatıbî de Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatın aynı olduğunu, müşrikler tarafından zamanla değiştirilmiş kısımların düzeltilerek uygulandığını savunmaktadır (Muvafakat, c. 2, s. 75; 3/Âl-i İmran 67; 22/Hac 78). Allah'ın gönderdiği kitaplardan birinde

bulunan hüküm diğerinde yer almamış olabilir. Fakat aynı konuda her iki kitapta yer alan hükümler arasındaki farklılık ya da aykırılık çelişki anlamına gelecektir. Ayetin açık lafzı tahrif ve tefrikayı yasakladığına göre Allah tarafından belirlenmiş yasaların değişmeyeceği, Allah'ın insan içtihadına bıraktığı hükümlerin değişebileceğini söylemek daha tutarlı bir ayrım kabul edilebilir. Çünkü cinayet, fuhuş, hırsızlık ve haksızlık gibi haramların; ibadet, adalet, yardımlaşma ve merhamet gibi güzelliklerin değişebileceğini ya da aksi yönde Allah'ın insan iradesine hiç lüzum bırakmadığını, her şeyi Kur'an'da belirlediğini düşünmek tutarlı görünmemektedir.

8. Bu cümlenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

9. Bu ifadeyi "Allah'ın çağrısı kabul edildikten sonra" şeklinde çevirenler de vardır. Ancak cümle bütünlüğüne ve indiği bağlama uymadığı için diğer görüş tercih edilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir*).

10. Kıyametten bahsedilince müşrikler, "Haydi getir!" diye meydan okuyorlardı. Kur'an onların bu beklentilerini "te'vilini isteme" olarak değerlendirmektedir (7/A'raf 53).

اَللّٰهُ لَط۪يفٌ بِعِبَادِه۪ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ
الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ ﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ حَرْثَ
الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ ف۪ي حَرْثِه۪ۚ وَمَنْ كَانَ يُر۪يدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ
مِنْ نَص۪يبٍ ﴿٢٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوا
لَهُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُۜ وَلَوْلَا
كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ
لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِم۪ينَ
مُشْفِق۪ينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْۜ وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ف۪ي رَوْضَاتِ
الْجَنَّاتِۚ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ ذٰلِكَ
هُوَ الْفَضْلُ الْكَب۪يرُ ﴿٢٢﴾ ذٰلِكَ الَّذ۪ي يُبَشِّرُ
اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ

19. Allah, kullarına lütufkârdır; dilediği kimseyi rızıklandırır. O, güç ve kuvvet sahibidir. 20. Kim ahiret kazancını isterse onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse kendisine onu veririz. Ancak onun ahirette bir nasibi yoktur. 21. Yoksa Allah'ın izin vermediği dini onlar için yasa (şeriat) haline getiren ortakları mı var? Eğer söz verilen bir süre (ömür) olmasaydı haklarında derhal hüküm verilirdi. Zalimler için elîm bir azap vardır. 22. O zaman zalimlerin, kazandıkları günahlardan dolayı titrediklerini görürsün. Hakettikleri azap başlarına gelmiştir. İman eden ve salih amel işleyenlerse cennet bahçelerindedirler. Rableri katında diledikleri her şey onlarındır. Büyük lütuf işte budur. 23. Allah'ın, iman eden ve salih amel işleyen kullarına müjdelediği şey budur. De ki: "Buna

قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي
الْقُرْبٰىۜ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فٖيهَا
حُسْنًاۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۚ فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ
يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَۜ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذٖي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ
وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَۙ
﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجٖيبُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَيَزٖيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَالْكَافِرُونَ
لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ
الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ
يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ بِعِبَادِهٖ خَبٖيرٌ بَصٖيرٌ
﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذٖي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا
قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُۜ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمٖيدُ
﴿٢٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَثَّ فٖيهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍۜ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ
اِذَا يَشَٓاءُ قَدٖيرٌ ﴿٢٩﴾

karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; sizden arzu ettiğim tek şey akrabalığın gereği olan dostluk ve sevgidir."[11] Kim bir iyilikte bulunursa karşılığını fazlasıyla veririz. Allah, bağışlayan ve şükre en güzel karşılığı verendir. 24. Yoksa onlar senin için, "Allah adına yalan uydurdu." mu diyorlar. Allah istese senin kalbini mühürler. Allah, sözleriyle bâtılı yok edip hakkı ortaya koyar. O göğüslerin özünü bilir. 25, 26. Kullarının tevbesini kabul eden ve günahlarını bağışlayan O'dur; yaptıklarınızı bilir, iman eden ve salih amel işleyenlerin dileklerini kabul eder ve onlara olan lütfunu artırır. Kâfirler içinse çetin bir azap vardır. 27. Eğer Allah, kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Bundan dolayı O, dilediği şeyleri bir ölçüye göre indirmektedir. Çünkü O, kullarından haberdardır, görmektedir. 28. Onlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini her yana yayan O'dur. Hamde layık olan veli de O'dur.[12] 29. Gökleri ve yeri yaratması, oralarda her türlü canlıyı üretmesi O'nun ayetlerindendir. Dilediği zaman onları bir araya toplamaya da kadirdir.

11. Sevgi isteğinin açıklaması için bkz. 19/Meryem 96. "Fi'l-kurbâ" ifadesini, başta İbn Abbas, İkrime ve Mücahid olmak üzere çoğunluk "akrabalık" diye çevirmiştir. Hasan-ı Basrî ve Katade ise itaat ve salih ameller yoluyla Allah'a yaklaşmak diye çevirmişlerdir ki bu yorumu "meveddet" kelimesiyle bağdaştırmak ve bağlama oturtmak zor görünmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Said bin Cübeyr, akraba kelimesini Hz.

Peygamber'in ailesi olarak yorumlayınca İbn Abbas; "Acele ettin, ey Said! Kureyş'ten hiçbir sülale yoktur ki onlarla Hz. Peygamber arasında akrabalık olmasın..." demiştir (Buharî, Tefsir 42/262).

12. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Ayrıca bkz. 8, 46. ayetler ve ilgili dipnot. Sure boyunca rızkın Allah'a ait olduğunun, daraltıp genişletmesinin vurgulanması, ambargo nedeniyle sıkıntı yaşayan Müslümanlara güven verme, kıtlık nedeniyle zor günler yaşayan müşriklere uyarıda bulunma amacına matuf olabilir. Çünkü bundan sonra gelen Zuhruf ve Duhan surelerinde bu konuda açık işaretler vardır.

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُص۪يبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ
اَيْد۪يكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِز۪ينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ
الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ
يُسْكِنِ الرّ۪يحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِه۪
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾
اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَث۪يرٍ
﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذ۪ينَ يُجَادِلُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مَا
لَهُمْ مِنْ مَح۪يصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنْ
شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذ۪ينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ
الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ
يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذ۪ينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ

30. Başınıza gelen ne kadar bela varsa hepsi kendi yaptıklarınızdan dolayıdır.[13] Üstelik Allah, yaptıklarınızın çoğunu affetmektedir. 31. Sizler yeryüzünde O'nu aciz bırakacak değilsiniz. Sizin için Allah'tan başka bir hami (veli) ve yardımcı yoktur. 32. Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun ayetlerindendir. 33. Dilese rüzgârı dindirir de denizin üstünde hareketsiz kalırlar. Sabreden ve şükredenler için bunlarda nice ayetler vardır. 34. Veya dilese onları yaptıkları sebebiyle helak eder. Oysa çoğunu affetmektedir. 35. Ayetlerimiz hakkında tartışıp duranlar bilsinler ki kaçacakları hiçbir yer yoktur. 36. Size verilen her şey, dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında hazır bulunanlarsa daha hayırlı ve üstelik süreklidir. Bunların hepsi, iman eden ve Rablerine güvenenler (tevekkül edenler) içindir. 37. Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan kaçınan, öfkelendikleri zaman öfkesini kontrol edip affeden kimselerdir.[14] 38. Onlar, Rablerinin davetine katılan ve namazı özenle kılan kimse-

وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذٖينَ اِذَٓا
اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾
وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا
وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمٖينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ
فَاُو۬لٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبٖيلٍ ﴿٤١﴾ اِنَّمَا
السَّبٖيلُ عَلَى الَّذٖينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ
وَيَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ
اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿٤٣﴾

lerdir. İşlerini aralarında şura (danışma) ile halleder, verdiğimiz rızıklardan infak ederler.[15] 39. Haksız bir saldırıya maruz kaldıklarında dayanışma içinde kendilerini savunurlar. 40. Kötülüğün karşılığı, o kötülüğe denk bir cezadır. Kim cezasını öder ve ıslah olursa[16] onun ödülü Allah'a aittir. Allah, zalimleri sevmez. 41. Kim zulme uğradıktan sonra dayanışma içinde hakkını alırsa onun aleyhine bir ceza yoktur. 42. Ceza ancak insanlara zulmedenlere, yeryüzünde haksız yere zorbalık yapanlara verilir. Onlara çetin bir azap vardır. 43. Kim de sabreder ve bağışlarsa bu çok onurlu (azimli) bir davranıştır.[17]

13. İnsanların başına gelen belalar, insanların yapıp etmeleri sebebiyle hak ettikleri sonuçlar olarak sunulmaktadır. Bu da kul iradesini yok sayan kaderciliği reddeden bir durumdur (3/Âl-i İmran 165-167; 4/Nisa 79).

14. Mağfiret kelimesi, hem affetmek hem de örtmek anlamına gelmektedir (Zebidî, Tâc). Dolayısıyla öfkeyi yenmek ve kontrol etmek anlamı mevcuttur (Sealibî, *el-Cevahir*). Geçtiği bağlam dikkate alınarak her iki anlam da meale yansıtılmıştır. Ayrıca bkz. "*İman edenlere söyle de Allah'ın vaadettiği günlerin gelmesinden korkmayan kimseleri, Allah'ın her kavmi yaptıklarıyla cezalandıracağı güne kadar bağışlasınlar.*" (45/Casiye 14).

15. Bu ayetten itibaren baskı altında bulunan Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan hükümler ortaya konmaktadır. Müslümanların baskılar karşısında yardımlaşmaları öğütlenirken işlerini istişare ile halletmeleri teşvik edilmektedir. Daha sonra emredilerek farz kılınmıştır (3/Âl-i İmran 159). Bu tür sıkıntılı dönemlerde bireysel tavırlar, İslam ümmetini sorumluluk altına sokabileceği gibi istişaresizlik ve yardımlaşmama cemaat (ümmet) üyeleri arasındaki güven ve dayanışma ruhunu zedeleyebilir (İbn Atıye, *el-Muharreru'l-Veciz*). Çünkü işleri veya hayatları ortak olan insanların istişareyi terk etmeleri, hem hak ihlalidir, hem de kargaşa ve başarısızlığa yol açar.

16. Bu ifade, "Kim affeder ve barışı sağlarsa..." şeklinde de çevrilebilir. Ancak böyle bir çeviride de af kelimesini devamındaki zalimlik nitelemesiyle ilişkilendirmek zor görünmektedir. Çünkü 39 ve 41. ayetlerde affetmeyenlere bir sorumluluğun olmadığı dile getirildiği halde 40. ayette zalimlik vasfı affetmeyenlerin üzerinde kalmaktadır. Bundan dolayı tefsirciler, zalimlik vasfını ya saldırganla ilintilendirmek veya saldırıya uğrayanın aşırı davranması şeklinde yorumlamak durumunda kalmışlardır ki bu da anlamın zorlanmasını getirmektedir. Oysa 42. ayette mazlumun affedici olmasından zaten açıkça bahsedildiği için böyle bir anlam zorlamasına gerek gözükmemektedir. Dolayısıyla "ödeme" anlamı, bağlama daha uygun görülmüştür. Çünkü "afâ" kelimesi, hem affetmek hem ödemek anlamına gelmektedir. (2/Bakara 178; 5/Maide 45).

17. Bu paragrafın son dört ayetinde baskıya maruz kalan müminlerin sabredip sivil itaatsizlik türü bir tutum izlemeleri ideal bir davranış olarak takdim edilirken sabredemeyip de kötülüğe karşı koyan müminlere bir cezanın verilemeyeceği, asıl cezayı hak edenlerin onu tahrik eden zorbalar olduğu açıkça ortaya konmaktadır.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِه۪
وَتَرَى الظَّالِم۪ينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ
هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَب۪يلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰيهُمْ
يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِع۪ينَ مِنَ الذُّلِّ
يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّۜ وَقَالَ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِنَّ الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَٓا اِنَّ
الظَّالِم۪ينَ ف۪ي عَذَابٍ مُق۪يمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ
لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَب۪يلٍ ﴿٤٦﴾
اِسْتَج۪يبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا
مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِۜ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ

44. Allah kimin sapkınlığına hükmettiyse o kimse için Allah'tan başka bir hami (veli) yoktur.[18] Azabı gördükleri zaman zalimlerin, "Geri dönmemize imkân var mı ki?" dediklerini görürsün. 45.
Azap üzerlerine salındığı zaman, zillet içinde boyunları bükülmüş olarak göz ucuyla gizli gizli baktıklarını, müminlerinse onlara şöyle dediklerini görürsün: "Asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem de yandaşlarını hüsrana uğratanlardır." Emin olun ki zalimler, sürekli bir
azap içindedirler! 46. Onlara, Allah'tan başka yardım edecek hiçbir hami (veli) yoktur.[19] Allah kimin sapkın olduğuna hükmetmişse onun hiçbir çıkış yolu yok-
tur.[20] 47. Allah'tan başka kimsenin geri döndüremeyeceği gün başınıza getirilmeden önce Rabbinizin

وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكٖيرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَٓا
اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفٖيظًاۜ اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا
الْبَلَاغُۜ وَاِنَّٓا اِذَٓا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
فَرِحَ بِهَاۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْدٖيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ يَهَبُ
لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَۙ
﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًاۚ وَيَجْعَلُ مَنْ
يَشَٓاءُ عَقٖيمًاۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ قَدٖيرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ
لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ
وَرَٓائِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ
بِاِذْنِهٖ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكٖيمٌ ﴿٥١﴾
وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا
كُنْتَ تَدْرٖي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاٖيمَانُ
وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدٖي بِهٖ مَنْ نَشَٓاءُ
مِنْ عِبَادِنَاۜ وَاِنَّكَ لَتَهْدٖٓي اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقٖيمٍۙ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذٖي لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ
تَصٖيرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

davetine katılın. O gün sizin hiçbir sığınağınız olmadığı gibi sizin için plan yapacak kimse de yoktur. 48. Eğer yüz çeviriyorlarsa biz seni onlara muhafız olarak göndermedik. Çünkü senin tebliğ etmekten başka bir görevin yoktur. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman sevinir. Kendi yaptıkları yüzünden başına bir bela geldiği zaman nankörlük eder. 49. Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) Allah'a aittir.[21] Dilediğini yaratır; dilediğine kız, dilediğine erkek çocuk lûtfeder. 50. Ya da hem kız hem erkek çocuğu ikiz verir; dilediğini de çocuksuz bırakır. Çünkü her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten O'dur.[22] 51. Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur.[23] Ya da bir elçi göndererek izniyle dilediğini vahyeder. O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir. 52, 53. Aynı şekilde sana da emrimizden bir ruh vahyettik.[24] Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Biz bu kitabı, kullarımız arasından seçtiğimiz birine yol gösteren[25] bir ışık kıldık. Dolayısıyla sen, dosdoğru yola iletiyorsun. Göklerde ve yerde bulunan ne varsa kendisine ait olan Allah'ın yoluna! Dikkat edin! Bütün işler sonunda Allah'a varır.

18. "İdlal" kelimesinin veya "dalaletine hükmetme" ifadesinin anlamı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115. ayet ve ilgili dipnot.

19. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3; ayrıca bkz. 39/Zümer 3 ve ilgili dipnot.

20. Kur'an'ın ilk muhatabı olan Mekkeliler, taptıkları tanrıları Allah ile kendileri arasında veli kabul ediyor, ama buna rağmen İbrahim'in yolunda olduklarına inanıyorlardı. Bu sebeple de müminleri yoldan sapmış kişiler olarak değerlendiriyorlardı. Allah, onların uydurduklarının ölçü olamayacağını, ölçü koyma yetkisinin kendisine ait olduğunu ve dolayısıyla kimin sapkın, kimin doğru yolda olduğunu belirleme yetkisinin kendisine ait olduğunu ifade için bu ayetleri indirmiştir. Dahası bu ayetlerde müşriklerin tanrıları için kullanılan ve reddedilen veli kelimesi de sadece dost anlamına gelmemektedir; vali ve otorite anlamına da gelmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. 8, 28. ayetler.

21. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

22. Bu mesajlar müşriklerin Allah'tan başka edindikleri otoritelerden çocuk bahşetmesini istemelerini reddetmek için gelmiştir. Tedavi arayışlarını yadsımak anlamında değerlendirilemez.

23. Vahiy Allah'ın insanla konuşmasının üç şeklinden biridir. Hz. Musa'da olduğu gibi perde arkasından konuşması, bir melek aracılığı ile peygambere mesajını iletmesi ya da bunların dışında gaipten bir gizli mesajı ilham veya ilka etmesidir. Sonuncusu vahiy olmaktadır. Bazı ayetlerde ona Ruhu'l-Kudüs veya Ruhu'l-Emin geldiği ifade ediliyordu (26/Şuara 192-195; 16/Nahl 102). Fakat bazı hadislere göre bunun adı Medine döneminden itibaren Cebrail oldu. (Izutsu, *age*, s. 263).

24. Bu ayette Allah, indirdiği vahye ve Kur'an'a ruh demektedir (Ebussuûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim;* Buharî, Tefsir 42; ayrıca 97/Kadr 4; 16/Nahl 2; 40/Mümin 15 ve 6/En'am 122. ayetlerde de ruh kelimesi aynı anlamda kullanılmaktadır). Dolayısıyla Kur'an, ruhumuzu beslemek için gelmiş ilahî bir azıktır.

25. Bu cümlede Allah'ın dilediği kimseye yol göstermesinden maksat, kitap vereceği peygamberi seçmesi olabilir. Çünkü önceki cümlede Hz. Peygamber'in kitap ve imanı bu kitap sayesinde öğrendiği dile getirilmekte, devamında gelen cümlede ise Hz Peygamber'in yol göstericiliğine ayrıca değinilmektedir. Dolayısıyla Allah insanlara onun aracılığı ile yol göstermektedir. Bu nedenle Razî, bu cümledeki hidayetin özel bir hidayet (yani vahiy ve risalet) olduğunu dile getirmiştir. (*Mefatihu'l-Gayb*).

سُورَةُ الزُّخْرُفِ ٤٣

63/43 ZUHRUF SURESİ

Adını 35. ayetindeki "zuhruf" kelimesinden alan sure 89 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Şûrâ suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Şûrâ suresinin devamı gibidir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i ortadan kaldırma yönündeki bireysel niyet ve çabalarının gizli toplantılarda karara dönüştüğü bir dönemde gelmiştir (79, 80. ayetler). Öylesi bir plan karşısında Allah'ın da bir planının olduğu, Hz. Peygamber hayatta kalsa da dünyadan göçse de Allah'ın kâfirlerden intikam alacağı vurgulanmaktadır (41. ayet). Müşriklerin, melekleri Allah'ın kızları kabul etme ve heykellerini dikip tapınma hurafelerini Hz. İbrahim geleneği sanarak Allah'a mal etmeleri ve şirki kader sayan batıl inanışları kınanmaktadır. Bu inançlarına Hıristiyanların ilahlaştırılmış İsa figürünü örnek vermeleri eleştirilmektedir. Mal mülk sahibi olmadığı gerekçesiyle Hz. Muhammed'in risaletini reddetmeleri ve kıtlık yıllarında Hz. Muhammed'in dua etmesi halinde inanacaklarını söyleyip yağmur yağınca dönmeleri Firavun kibri ve dönekliği üzerinden deşifre edilmektedir. Şûrâ suresi gibi bu sure de Allah'ın çocuğu kabul ettikleri kimselerden şefaat bekleyen müşrikleri eleştirerek sona ermekte ve Hz. Peygamber'in, kavminden ümidini kestiğine işaret edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

حٰمٰ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهُ
قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّهُ ف۪ٓي
اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَك۪يمٌ ﴿٤﴾

1. Hâ, Mîm.[1] 2, 3. Apaçık kitaba andolsun ki biz bu vahyi, aklınızı kullanıp da anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. 4. O, katımızdaki asıl kitapta bulunan yüce ve hikmet dolu bir kitaptır. 5. Şimdi siz, aşırılıkta sınır tanımayan (müs-

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ
قَوْمًا مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي
الْاَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا كَانُوا
بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٧﴾ فَاَهْلَكْنَا اَشَدَّ مِنْهُمْ
بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ
سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ اَلَّذِي
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا
سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا
كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ
كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا
تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِهٖ ثُمَّ
تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ
وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا
كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَاِنَّا اِلٰى رَبِّنَا
لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهٖ جُزْءًا
اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ اَمِ اتَّخَذَ
مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾

rif/müşrik)[2] bir toplumsunuz diye size bu öğüdü indirmekten vaz mı geçelim? 6, 7. Biz geçmiş toplumlara ne kadar peygamber gönderdiysek onların hepsi de kendilerine gelen peygamberle alay etmişlerdi. 8. Fakat biz bunlardan daha güçlü olanları bile helak ettik. Üstelik onlara da kendilerinden öncekilerin başlarına gelenler örnek olarak anlatılmıştı! 9. Eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Tabii ki yüce ve her şeyi bilen Allah yarattı!" derler. 10. O Allah ki yeri sizin için yaşamaya elverişli hale getirmiş ve dosdoğru yolda gidesiniz diye orada sizin için yollar açmıştır! 11-14. Gökten ölçülü bir şekilde suyu indirmiş -ki biz onunla ölü bir memleketi diriltiriz; aynı şekilde siz de tekrar çıkarılacaksınız- ve bütün çiftleri yaratmış,[3] size gemi ve hayvan gibi nice binekler meydana getirmiştir. Öyle ki onların üzerine binesiniz de kurulup oturduğunuz zaman Rabbinizin nimetini düşünesiniz ve şöyle diyesiniz: "Gücümüzün yetmeyeceği bu şeyleri bizim hizmetimize vereni tesbih ederiz.[4] Biz gerçekten Rabbimize döneceğiz." 15. Fakat onlar, Allah'ın kullarından bir kısmını O'nun bir parçası (çocuğu) saydılar. Gerçekten insan, açıktan açığa nankörlük etmektedir.[5] 16. Allah, yarattığı kızları (melekleri) evlat edinip erkekleri size ayırdı öyle mi?[6]

1. "Hâ, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Müsrif"in bu şekilde anlamlandırılması, Buharî'nin tercihine dayanmaktadır (Tefsir, 43/263).

3. "Zevc" (eş-çift) kelimesi, erkek ve dişinin her bir cinsi için kullanılmaktadır. Her şeyin eşli yaratılması ifade edilerek Allah'ın eşsizliği gündeme getirilmektedir. Bu ayetlerin devamında Allah'a eş ve çocuk isnat etmenin asılsızlığı ortaya konmaktadır.

4. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

5. Bu ayette geçen "kefûr" kelimesi inen vahiy nimetine nankörlük anlamında kullanılmıştır. Cahiliye döneminde kelime, nimete şükrün zıddı bir anlamda kullanılmaktadır. Kur'an şükür kelimesini zamanla iman anlamına dönüştürürken, örtmek, görmezden gelmek ve nankörlük anlamına gelen küfür kelimesine inkar anlamı yüklemiştir (7/Araf 76; 3/Âl-i İmran 86). Şükür ve iman edenler için Allah rahmet tanrısıdır, nankörlük eden inançsız ve inancını bozan müşrik kâfirlere karşı gazap tanrısıdır (Izutsu, age, s. 339-345;

6. Melekleri Allah'ın gökteki kızları, cinleri de yeryüzündeki oğulları kabul ediyorlardı. Geniş bilgi için bkz. 53/Necm 21; 6/En'am 100.

وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا
ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ اَوَمَنْ
يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ
مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ
عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا
لَوْ شَٓاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ
مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْ
اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ
﴿٢١﴾ بَلْ قَالُٓوا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ
وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذٰلِكَ مَٓا

17, 18. Allah'a kız isnat etmeyi darbı mesel yaptıkları hâlde[7] onlardan birine kız çocuğunun olduğu müjdelendiği zaman öfkesinden yüzü simsiyah kesilir de "Ziynet içinde yetiştirilecek ve kavgada kendini gösteremeyecek olan bir çocuğu ne yapayım!" (diye düşünür!)[8] 19. Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri O'nun kızları saydılar. Yoksa meleklerin yaratılışına mı şahid oldular? Onların (zanla) yaptıkları şahidlik yazılacak ve bunun hesabı kendilerine sorulacak. 20. Dahası, "Rahman dileseydi biz bunlara tapmazdık." dediler.[9] Onların bu konuda bir bilgileri yoktur; sadece iftira ediyorlar. 21. Yoksa kendilerine daha önce bir kitap verdik de ona mı dayanıyorlar? 22. Aksine

اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فٖي قَرْيَةٍ مِنْ نَذٖيرٍ اِلَّا
قَالَ مُتْرَفُوهَٓا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ
وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اَوَلَوْ
جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَٓاءَكُمْ
قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكَذِّبٖينَ ﴿٢٥﴾

onlar, "Biz atalarımızı bir dine bağlı bulduk ve onların izinden gidiyoruz." dediler. 23. Senden önce hangi memlekete uyarıcı gönderdiysek oranın şımarık varlıklıları da aynı şekilde, "Biz atalarımızı bir dine bağlı bulduk ve onların yoluna uyuyoruz." dediler. 24. Peygamberleri, onlara, "Ben size atalarınızı bağlı bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirsem de mi?" dedi. Onlarsa, "Biz sizinle gönderilen dini inkâr ediyoruz." dediler. 25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasılmış?

7. Maverdi, *en-Nüket.*

8. Genelde tefsirciler, kız çocuğu ile ilgili bu ayeti, önceki ayete değil de bir önceki ayete atfederek, kız çocuklarıyla ilgili bu tasviri müşriklerin değil de Allah'ın yargısıymış gibi değerlendirmişler ve ipek giymenin, altın takmanın kadın için mübahlığına, erkek için haramlığına delil getirmişlerdir (Razi, *Mefatihu'l-Gayb*; Mevdudi, *Tefhim*). Oysa Hz. Peygamber altın yüzük takmış, bunu gören cahillerin kendisini taklid ettiğini görünce gümüş yüzük takmış, bunu gören aynı insanlar gümüşü sünnet sanıp onu taklid etmişlerdir. İpek giymenin yasaklığına delil getirilen rivayetler de bunu sadece kibir ve israfa yol açmama ölçüsüyle sınırlamıştır. Daha sonra bu uygulama, zahir ehlinin altın takmayı ve ipek giymeyi mutlak anlamda haram sanmasına neden olmuştur (Buharî, *Libas*, 1, 25, 46, 47, *İ'tisam* 4; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 174, 175, 261-264). Kanaatimizce söz konusu yorumlar, ayetin içeriğinden değil de altına yazılan rivayetlerin yanlış yorumundan çıkarılmaktadır. Söz konusu yorumlar, cahiliye bakış açısının fıkha yansıma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Oysa ayette müşriklerin kız çocuklarına bakış açısındaki ayrımcı tutum tasvir edilmektedir. İlle de buradan fıkhî bir hüküm çıkarılacaksa öncelikle kadının süslenme ihtiyacının ve kavgada pasif kalmasının, fıtratının gereği olduğu, dolayısıyla buradan kadını aşağılayan bir hüküm çıkarmanın mümkün olmadığı, aksine bir ayrımcılık çıkarmanın çirkin bir tutum olacağı hükmü çıkarılmalıdır.

9. Müşrikler atalarından devraldıkları muharref dini Allah'ın gönderdiğini sanmaktadırlar. Bu yanılgı nedeniyle aşırı kaderciliği yapay olarak ürettikleri düşünülebilir (42/Şûrâ 8, 30. ayetler). Devamındaki ayetlere bakılırsa insanlar, uzun bir süreç içinde fıtrat ve vahiy yolunu terk ederek sapkınlığı üretmekte ve cezayı hak etmektedir. Fakat atalarından devraldıkları gelenekleri ve ondan hareketle ürettikleri kültürü

ılahî buyruk sanarak Allah'a mal etmektedirler. Bu nedenle de doğru yolda olduklarını sanarak peygamberlerin getirdiği gerçek vahye karşı çıkarlar. Devamında vahıyden uzaklaşmış bütün gelenekleri bu bağlamda değerlendiren ayetler bu şirk düşüncesine cevap vermekte, Hz. İbrahim'in mücadelesini örnek vererek şirkin geleneksel bilgi anlayışını reddedip vahye dayalı tevhidi bilgiyi ve tevhidî geleneği ortaya koymaktadır (20-45. ayetler). İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ لِاَبٖيهِ وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنٖي بَرَٓاءٌ مِمَّا
تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ اِلَّا الَّذٖي فَطَرَنٖي فَاِنَّهُ
سَيَهْدٖينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فٖي عَقِبِهٖ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَٓاءِ
وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبٖينٌ
﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ
وَاِنَّا بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظٖيمٍ
﴿٣١﴾ اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ
قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعٖيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ
رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ
يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ
يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ
وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ

26-28. Hani İbrahim babasına ve kavmine, "Ben sizin, beni yaratan Allah dışında taptığınız şeylerden uzağım. O beni doğru yola iletecektir." demişti ya, belki dönerler diye bu gerçeği kendisinden sonra gelenler arasında süregelen bir miras (gelenek) olarak bırakmıştı. 29. Ben bunları ve atalarını kendilerine bu gerçek ve onu açıklayan peygamber gelinceye kadar yaşattım. 30. Fakat bu gerçek kendilerine geldiği zaman şöyle dediler: "Bu bir sihirdir ve biz onu inkâr ediyoruz." 31. Bir de onlar, "Bu Kur'an, iki şehrin önemli adamlarından birine indirilse olmaz mıydı?" dediler.[10] 32. Rabbinin rahmetini (vahyini) onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların kazancını biz paylaştırıyoruz ve birbirlerine iş gördürsünler diye kimini kiminden üstün kılıyoruz. Oysa Rabbinin rahmeti (vahyi), onların biriktirdikleri dünyalıktan daha önemlidir![11] 33-35. Eğer insanlar tek bir toplum (kâfir) olacak olmasaydı Rahman'a nankörlük (küfür) edenlerin evlerinin tavanlarını, çıkacakları merdivenleri, kapılarını

اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا
وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

ve yaslanacakları koltukları gümüşten yapar, ziynetle doldururduk. Bunların hepsi, sadece dünya hayatına ait bir kazançtır. Rabbinin katında kalıcı sonuç (ahiret), sorumlu davrananlara aittir.

10. Mekkeli müşriklerin de Yahudiler gibi Peygamber beklentileri vardı. Fakat Hz. Muhammed'e değil de Mekke veya Taif eşrafından birine verilmesinin daha doğru olacağını konuşuyorlardı (Azimli, *age.* s. 223, 224).

11. Mal nasıl Allah'ın insana lütfu ise, vahiy daha önemli bir lütfudur. Malın kime ne kadar verileceğine Allah karar veriyorsa vahyin kime verileceğine de sadece O karar verir.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ
شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَاِنَّهُمْ
لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتّٰى اِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا
لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ
الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ
اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ
تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ
فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا
مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي
وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾
فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي اُوحِيَ اِلَيْكَ اِنَّكَ عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ

36. Kim Rahman'ın zikrini (öğüdünü) görmezden gelirse ona arkadaş olacak bir şeytan musallat ederiz. 37. Şeytanlar onları doğru yoldan saptırdığı hâlde kendilerini doğru yolda sanırlar. 38. Nihayet bize geldiği zaman (şeytanlarına) şöyle der: "Keşke seninle benim aram, doğu ile batının arası kadar uzak olsaydı; sen ne kötü arkadaşmışsın!"[12] 39. Onlara, "Bugün çekişmenin size bir faydası yok. Çünkü hepiniz de zalim olduğunuz için azaba ortaksınız!" denmiştir. 40. Şimdi, sağırlara sen mi işittireceksin; ya da körleri ve apaçık sapkınlık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin? 41, 42. Ya biz seni alıp götürürüz ki o takdirde onlardan intikamımızı alırız; ya da kendilerini tehdit ettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü bizim buna gücümüz yeter! 43. Sen, sana vahyettiğimize sımsıkı sarıl; çünkü sen doğru yoldasın. 44. Çünkü bu, sana ve kavmine verilen bir

وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ
دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

öğüttür ve bundan sorguya çekileceksiniz. 45. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlere sor;[13] Rahman olan Allah'tan başka ibadet edilecek ilahlar var etmiş miyiz?

12. "Doğu batı arası" ifadesi için bkz. 37/Saffat 5.

13. Önceki peygamberlere sormayı emreden cümle, tefsircilere göre mecazdır. Hz. Peygamber'in şüphesi olmadığı için sorma gereği duymamıştır. Üstelik ondan önceki peygamberler çoktan Allah'ın huzuruna gitmişlerdi. Kimsenin sorma imkânı yoktu (Zemahşeri, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*). Bundan dolayı sorunun cevabını devamında gelen ayetlerde, önceki peygamberlerin kıssalarını anlatarak bizzat Allah (cc) vermektedir. Çünkü bu sûrede, 1-14. ayetler tevhidi, 15-25. ayetler tevhidin nasıl şirke dönüştürüldüğünü anlatırken, 26-67. ayetlerde geçen kıssalar bu dönüşüme örnek olarak anlatılmaktadır. Çünkü tarih boyunca tevhidin mantığı nasıl süreklilik arz ediyorsa şirkin mantıksızlığı da süreklilik arz etmektedir (22-24. ayetler).

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۬ئِه۪ فَقَالَ اِنّ۪ي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ
﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا
يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُر۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ
اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا
لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ
اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادٰى فِرْعَوْنُ ف۪ي
قَوْمِه۪ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ ل۪ي مُلْكُ مِصْرَ
وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْر۪ي مِنْ تَحْت۪ي اَفَلَا

46. Biz Musa'yı ayetlerimizle (mucizelerimizle) birlikte Firavun ve hanedanına elçi olarak göndermiştik de, "Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim." demişti. 47. Ayetlerimizi onlara gösterdiği zaman o ayetlere gülüyorlardı. 48, 49. Oysa onlara gösterdiğimiz her ayet (mucize) diğerinden daha büyüktü. Belki dönerler diye onları sıkıntı içinde kıvrandırdık da[14] şöyle dediler: "Ey sihirbaz! Seninle yaptığı ahid hürmetine bizim için Rabbine dua et; biz artık doğru yola geldik." 50. Fakat üzerlerinden sıkıntıyı kaldırdığımız anda sözlerinden dönüverdiler. 51. Firavun, kavmine seslenerek, "Ey kavmim! Mısır toprakları ve ayaklarımın altından akıp giden şu nehirler benim değil mi? Görmüyor musunuz? 52. Yoksa ben, meramını an-

تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذ۪ي
هُوَ مَه۪ينٌ وَلَا يَكَادُ يُب۪ينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَٓا اُلْقِيَ
عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ
الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِن۪ينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ
فَاَطَاعُوهُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِق۪ينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّٓا
اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَع۪ينَ
﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِر۪ينَ ﴿٥٦﴾

latmaktan aciz şu zavallı adamdan daha üstün değil miyim? 53. Kendisine altın bilezikler gönderilmesi ya da beraberinde melekler gelmesi gerekmez miydi?" dedi. 54. Firavun, kavmini değersizleştirdi; onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış (fasık) bir kavimdi.[15] 55, 56. Sonunda bizi öfkelendirdiler; biz de onlardan intikam aldık. Hepsini boğuverdik ve kendilerini tarih eyleyip sonra gelenlere örnek yaptık.[16]

14. "Ehaze" fiilinin anlamlarından birisi de kahır ve galebe etmek, baskı ve şiddete tabi tutmaktır (Zebîdî, *Tâc*; Kur'an da kelimeyi bu anlamda kullanmaktadır: 54/Kamer 42; 7/A'raf 94, 130, 165; 6/En'am 42; 23/Müminun 76). Bu ayetteki "azap" kelimesinin, kavramsal anlamı bağlama uymamaktadır. Darlık, sıkıntı, zorluk ve baskı anlamı daha uygun görünmektedir.

15. "Fasık" kelimesinin anlamı için bk 7/A'raf 102; 10/Yunus 33.

16. Tarih eylemek diye çevirdiğimiz selef kelimesi, geçmiş veya öncekiler demektir. Azap edilen ve insanlara ibretlik olay haline getirilen bir toplum için kullanıldığında tarih veya destan olmak anlamlarında kullanılmış olmaktadır. Nadas edilmiş tarla anlamından hareketle mecaz olarak da kullanılmış olabilir. Firavun'un bu kibirli tutumu örneğiyle müşriklerin Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tavır eleştirilmekte ve tehdit edilmektedirler.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ
مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُٓوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ
هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ
خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا
عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ ﴿٥٩﴾
وَلَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِي الْاَرْضِ

57, 58. Meryem oğlu İsa örnek olarak anlatılınca senin kavmin yaygarayı kopardı: "Bizim ilahlarımız mı daha üstün yoksa İsa mı?" dediler. Onlar bu soruyu sana, sadece tartışma olsun diye sordular. Çünkü onlar, inatla tartışan bir topluluktur.[17] 59. İsa, sadece kendisine nimet (vahiy) verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur. 60. Eğer dileseydik sizin aranızdan, yeryüzünde sizin yerini-

يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ
بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾
وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ
قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ
بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾
فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلِيمٍ ﴿٦٥﴾
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

ze geçecek melekler yaratırdık. 61, 62. O (kitap), kıyamet saatinin kesin bilgisidir.[18] Ondan şüphe etmeyin ve bana tabi olun! Dosdoğru yol budur; sakın, şeytan sizi doğru yola yönelmekten alıkoymasın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. 63, 64. İsa, apaçık belgelerle geldiği zaman, "Ben size hikmeti getirdim ve ihtilafa düştüğünüz konuları açıklamak üzere geldim. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve bana itaat edin. Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; sadece O'na kulluk edin. Dosdoğru yol budur!" dedi. 65. Fakat hizipler kendi aralarında ihtilafa düştüler. O çetin günün azabından dolayı yazıklar olsun o zalimlere. 66. Onlar, hiç farkında değillerken ansızın kendilerine gelecek kıyamet saatinden başka bir şey mi bekliyorlar! 67. O gün, Allah'a karşı sorumlu davrananlar (muttakîler) dışında bütün dostlar birbirine düşman olur.

17. Bu ve benzeri ayetlere bakılırsa Mekkeli müşrikler de tıpkı Hıristiyanlar gibi taptıkları varlıkları Allah'ın çocuğu kabul etmektedirler (15-19 ayetler). Bu sebeple Hz. İsa örneği dikkatlerini çekmekte ve bunu kendileri için delil saymaktadırlar. Allah da onların Hz. İsa'ya düşman olduklarını sadece tartışmada bir argüman olarak kullanmak istediklerini dile getirmekte ve Hz. İsa'nın da bir kul olduğunu ve onu evlat edinmediğini açıkça ortaya koymaktadır (Bkz. 81. ayet).

18. İbni Abbas'a dayandırılan rivayetlerden hareketle bazı tefsirciler bu cümledeki zamiri, 57. ayette adı geçen Hz. İsa'ya atfederek kıyametin bilgisinden maksadın Hz. İsa olduğu ve kıyametten önce dünyaya geri geleceği şeklinde yorumlamışlardır. Önemli bir grup da Hz. Muhammed'in (as) kastedildiği şeklinde değerlendirmiştir.

Hasan-ı Basrî, Said bin Cübeyr, Katade ve bir grup âlimse ayetin Kur'an'dan bahsettiğini söylemişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir;* Mevdudî, *Tefhim*). Kastedilenin Kur'an olduğu görüşü daha tutarlı görünmektedir. Çünkü bu cümlenin de yer aldığı 57-62. ayetler, Hz. İsa kıssasından hareketle mesaj vermekte ve surenin başında yer alan ana temayı, yani Kur'an'ın mesajını açmaktadır. Çünkü 60. ayet müşriklerin melek beklentisine cevap vermekte, 61. ayet Kur'an'ın kıyameti haber vermek üzere gelmiş bir kitap olduğundan bahsetmektedir. Eğer ayet, ille de Hz. İsa ile ilişkilendirilecekse 59. ayette işaret edildiği gibi Hz. İsa'ya verilen nimetle yani kitapla ilişkilendirilmesi daha açıklayıcı olacaktır. Çünkü 63. ayet, Hz İsa'nın mesajından bahsetmektedir. Ayetteki zamiri Hz İsa kabul edersek Allah'ın dosdoğru yolu Hz İsa olacaktır ki Kur'an'ın indiği dönem itibariyle bunu anlamlı bulmak mümkün gözükmemektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Üstelik Hıristiyan inancının önemli bir ifadesi olan Hz. İsa'nın geri geleceği düşüncesine dair Kur'an'da en ufak bir açıklama yoktur. Kıyamet alametleri olarak bilinen bu tür rivayetler, İncil'in sonunda yer alan Yuhanna rüyalarından aktarılmıştır. Allah katına yükseltilen Hz. İsa'nın göğe çıkarıldığı fikri de yine Hıristiyan kültürüne ait bir inanış biçimidir (3/Âl-i İmran 55). Çünkü Allah, hem gökte, hem de yerde Allah'tır (81-83. ayetler). O'na özel bir mekân izafe edilemez.

يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا اَنْتُمْ
تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا
مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ
وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ
بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا
تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي
اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ
فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ اِنَّ
الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ
﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾

68, 69. "Ey ayetlerimize inanan ve Müslüman olan kullarım! Bugün size hiçbir korku yoktur; asla üzülmeyeceksiniz. **70-73.** Siz ve eşleriniz, sevinç ve huzur içinde cennete girin!" Öyle ki etraflarında altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının çektiği, göz alıcı her şey vardır. "Siz burada ebedî kalacaksınız. Yaptıklarınıza karşılık sizi mirasçı kıldığımız cennet budur. Burada sizin için nice meyveler var ki siz onlardan yiyeceksiniz." denir. **74-76.** Suçlularsa ebediyen cehennem azabı içindedirler. Orada azapları hiç hafifletilmeden ümitsizlik içinde kalırlar. Biz onlara zulmetmedik; aksine zalimlik eden onlardı. **77, 78.** Görevliye, "Ey malik (yetkili)! Rabbin bizim işimizi bitir-

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ
﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ
قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ
بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾
اَمْ اَبْرَمُوا اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ اَمْ
يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى
وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ اِنْ كَانَ
لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾
سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ
الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا
وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَ
﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي فِي السَّمَٓاءِ اِلٰهٌ وَفِي
الْاَرْضِ اِلٰهٌ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْعَل۪يمُ ﴿٨٤﴾
وَتَبَارَكَ الَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ
خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

sin!" diye seslenirler. Görevli ise şöyle der: "Siz burada kalıcısınız. Biz size hakkı getirmiştik; fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyordunuz!" 79. Yoksa kesin kararlarını verdiler mi? Biz de kesin kararımızı verdik![19] 80. Yoksa bizim onların sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Oysa yanlarında bulunan elçilerimiz de yazıyorlar. 81. De ki: "Eğer Rahman'ın çocuğu olsaydı ona ibadet edenlerin ilki ben olurdum." 82. Göklerin ve yerin Rabbi, hükümranlık makamının (Arş'ın) Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları vasıflardan uzak ve yücedir.[20] 83. Bırak onları; ihtar edilen günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynayadursunlar. 84. O, gökte de ilah'tır, yerde de ilah'tır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilir. 85. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan her şeyin sahibi olan Allah, ne kadar da yücedir. Kıyametin bilgisi O'nun katındadır. O'na döndürüleceksiniz. 86. Şefaat yetkisi, Allah'ın dışında dua ettikleri varlıklara değil, bütün gerçekliğe şahid olan Allah'a aittir ve onlar da bunu biliyorlar.[21] 87. Müşriklere, kendilerini kimin yarattığını sorsan, "Tabii ki Allah." derler. Öyleyse nasıl aldatılıyorlar! 88, 89. Allah, Peygamberin, "Ey Rabbim! Bunlar iman etmeyen bir topluluktur!"

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

demesine de şahiddir.[22] Sen onlardan yüz çevir; sadece selam vermekle yetin! Onlar yakında anlayacaklardır.

19. Bu ve devamındaki ayetin, hicret arefesinde Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber aleyhine kurdukları suikast planlarına işaret ettiği düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

20. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

21. Bu ayette şefaat edeceğine inanılan putlar reddedilmekte, şefaat yetkisinin bütünüyle Allah'a ait olduğu ortaya konmaktadır. Bu anlayış biçimi, 39/Zümer 44. ayette geçen "*De ki: Şefaat, bütünüyle Allah'a aittir.*" ilkesiyle ve şu ayetle uyum arz etmektedir: "*Ey iman edenler! Hiçbir şefaatin olmadığı gün gelmeden önce Allah yolunda infak edin...*" (2/Bakara 254). Ayetteki istisnayı munkatı kabul eden Zemahşeri geleneksel yorumdan ayrılarak kesin bir dille şefaatin Allah'a ait olduğuna hükmetmektedir (*Keşşaf*). Çünkü geleneksel bakışaçısına göre bu ayetteki "*İlla men şehide bil hakkı*" (hakikati açıkça gören) ifadesindeki tekil form gözden kaçırılarak cümlenin faili, metin dışında çoğul olarak aranmaktadır. Dahası kendisinden sonra gelen "*ve hüm ya'lemun.*" (Onlar bunu bilmektedirler.) cümlesinin çoğul olan faili bu tekil ifadeye giydirilmektedir. Cümlenin failinin Allah'tan başkaları olduğunu söyleyenler, şefaat edeceklerin Hz. İsa, Hz. Üzeyir ve melekler olduğunu söylemişlerdir ki Allah'tan başka tapınılan putlara örnek verilen üç isim sonradan şefaatçilere örnek kabul edilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir*). Oysa şu ayete dikkatli bakılsa bu rivayetlerin nereden esinlendiği fark edilecektir: "*Nitekim Yahudiler, 'Üzeyir Allah'ın oğludur!' dediler; Hıristiyanlar da 'Mesih Allah'ın oğludur!' dediler. Bu onların daha önce (ortak koşan) kâfirlere özenerek dillerine doladıkları bir sözdür. Allah onları kahretsin; nasıl da kandırılıyorlar.*" (9/Tevbe 30). Özellikle ayetin siyak ve sibakına bakılsa gerçeği bütünüyle görenin Allah olduğu, Mekkelilerin de Allah'ın bu gücünü kabul ettikleri açıkça anlaşılacaktır. Çünkü öncesinde 84, 85. ayetler ve sonrasında 87. ayet, Allah'ın kimsenin vereceği bilgiye ihtiyacının olmadığını, dolayısıyla başkalarında şefaat yetkisi varsaymanın mesnetsizliğini ortaya koymaktadır.

22. 88. ayetin başındaki "Ve gîlihî" ifadesinin atıf konusu ihtilaflıdır; 85. ayetteki "ılmü's-saati" lafzına bağlı olduğunu savunanlar mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf*). Yani, Hz. Peygamber'in; "Ya Rabbi! Bunlar iman etmeyen bir topluluktur!" şikâyetini Allah'ın bildiği dile getirilerek onlardan vazgeçmesi istenmektedir. Ayrıca "gâle-yagîlu" fiilinin masdarı "gaylen veya gıylen" şeklindedir ve "ahdi ya da alış verişi bozmak" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla müşriklerin hidayeti konusunda Hz. Peygamber'in beklentisinin sona erdiği ve bu duygusunu Allah'a bildirdiği anlaşılmaktadır. Buradaki duaya, bundan sonra inen surede Hz. Musa'nın benzer çağrısı örnek olarak zikredilmekte ve böylece inananlara ümit verilirken, inkârcılar tehdit edilmektedir (44/Duhan 22).

سُورَةُ الدُّخَانِ ٤٤

64/44 DUHAN SURESİ

Adını 10. ayetindeki "Duhan" kelimesinden alan sure 59 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Zuhruf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Zuhruf suresinin devamı gibidir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i ortadan kaldırma yönündeki bireysel niyet ve çabalarının gizli toplantılarda karara dönüştüğü bir dönemde gelmiştir. İbn Mesud'dan gelen rivayetlere göre Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın duası sonucu Mısırlıların başına gelen kıtlık vb. sıkıntıların müşriklerin de başına gelmesi için dua etmişti. Allah duasını kabul etti ve müşrikler, leş ve kuru kemikleri yiyecek kadar zor duruma düştüler. Kıtlıktan bunalan müşrik önderleri, Hz. Muhammed'e dua etmesi ve kıtlıktan kurtulmaları halinde inanacaklarını söylediler. Fakat Allah'ın da Rasulünü uyardığı şekilde yağmur yağınca müşrikler sözlerinden döndüler. Surede müşriklere gelecek duman azabının ihtarı yer almaktadır. Bunu kıyamet alametleri olarak yorumlayanları İbn Mesud şiddetle azarlamıştır (Buharî, Tefsir 44/265-269; Mevdudî, Tefhim). Sure, ilahlarından yardım bekleyen müşriklere, bekleyin azabı, yakında göreceksiniz, mesajıyla sona ermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ
ف۪ي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِر۪ينَ ﴿٣﴾ ف۪يهَا
يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَك۪يمٍ ﴿٤﴾ اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا
اِنَّا كُنَّا مُرْسِل۪ينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّهُ

1. Hâ, Mîm.[1] 2, 3. Apaçık kitaba andolsun ki biz onu mübarek bir gecede indirdik. (O kitap aracılığıyla) uyarıda bulunan biziz. 4-6. Bütün hikmetli işler, katımızdan verilen bir emirle onda hükme bağlanır.[2] Rabbinin katından bir rahmet olarak onu gönderen biziz.

هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٧﴾
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ
يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَٓاءُ
بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا
عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا
الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ اَنّٰى لَهُمُ
الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾ اِنَّا
كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا اِنَّكُمْ عَٓائِدُونَ ﴿١٥﴾
يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى اِنَّا مُنْتَقِمُونَ
﴿١٦﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَٓاءَهُمْ
رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ اَنْ اَدُّٓوا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ
اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَاَنْ لَا تَعْلُوا
عَلَى اللّٰهِ اِنِّٓي اٰتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾
وَاِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾
وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا
رَبَّهُٓ اَنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَاَسْرِ

Şüphesiz ki Allah, her şeyi işitir ve
bilir. 7. O, göklerin, yerin ve ikisi
arasındakilerin Rabbindendir. Eğer
gerçekten inanıyorsanız![3] 8. Dirilten
ve öldüren Allah'tan başka ilah
yoktur. Sizin Rabbiniz de geçmiş
atalarınızın Rabbi de O'dur. 9. Fakat
onlar, kuşku içinde oyalanıp duru-
yorlar. 10. Sen, gökyüzünden, apaçık
bir dumanın geleceği günü gözet-
le.[4] 11, 12. O dehşet, insanları kuşa-
tır da "Rabbimiz! Bu ağır azabı üze-
rimizden kaldır; biz artık inanıyo-
ruz!" derler. 13, 14. Fakat onlar kim,
öğüt almak kim! Onlara, her şeyi
açıklayan bir peygamber geldiği
halde ondan yüz çevirmekte ve
"Bu, kendisine cinler tarafından
öğretiliyor!"[5] demektedirler. 15. Biz
o azabı bir süreliğine kaldırsak bile
siz yine inkârcı tavrınıza dönersi-
niz. 16. Fakat biz sizi büyük bir
dehşetle yakaladığımız gün, inti-
kamımızı alırız. 17, 18. Biz onlardan
önce Firavun kavmini imtihan et-
miştik. Onlara da şerefli bir pey-
gamber gelmiş ve şöyle demişti:
"Allah'ın kullarını bana teslim
edin; ben sizin için güvenilir bir el-
çiyim! 19, 20. Allah'a karşı üstünlük
taslamayın. Bakın ben size açık ka-
nıtlar getiriyorum. Beni kovmanız
durumunda benim de Rabbim, si-
zin de Rabbiniz olan Allah'a sığını-
rım. 21. Eğer bana inanmıyorsanız
benden uzak durun." 22. Sonuçta
Musa, "Bunlar suçlu bir toplum!"

بِعِبَادِي لَيْلًا اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ
الْبَحْرَ رَهْوًا اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ
﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿٢٨﴾
فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ وَمَا
كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾

diye Rabbine yakardı.[6] 23, 24. Rabbi ona, "Kullarımı geceleyin yola çıkar; onlar peşinize düşecekler. Denizi rahatça geç ve uzaklaş; çünkü onlar boğulacak bir ordu!" diye seslendi. 25-27. Gerçekten de onlar, geride nice bahçeler, çeşmeler, ekinler, yüksek makamlar ve sefasını sürdükleri daha nice nimetler bıraktılar. 28. Böylece biz o nimetleri başka bir topluma miras bıraktık. 29. Arkalarından ne yer ağladı ne de gökyüzü.[7] Hiçbir fırsat da tanınmadı onlara!

1. "Hâ, Mim" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "Feraka" fiili, iki şeyin arasını ayırt etmek, if'al babında ise bir şey hakkında hükmetmek ve karar vermek, yazmak açıklamak anlamlarına gelmektedir (Zebidî, *Tâc;* Maverdi, *en-Nüket*). Ayetteki emir kelimesini kaza ve kader olarak değerlendirenler o gece her şeye hükmedildiğini düşünürken, Kur'an olarak değerlendirenler kitapta bütün hikmetli hükümlerin yazıldığını düşünmüşlerdir (Maverdi, *en-Nüket*). Bizce konu kader değil, Kur'an'ın takdir edilmesi, yazılması ve indirilmesidir. Kaderle ilişkilendirilmesi sonradan ortaya çıkan zorlama yorumların ürünüdür (97/Kadir 1-4).

3. 7. ayet, 6. ayetteki "min Rabbike" ifadesinden bedeldir. 5 ve 6. ayetler de üçüncü ayete ait açıklamadır. Dolayısıyla bu ayet, Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğinden bahseden önceki ayetlerin devamı niteliğindedir (Ebussuûd, *İrşad*). İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21.

4. İbn Mesud vb. bazı sahabilere göre vaadedilen duman azabı Mekkeli müşriklerle ilgilidir. Bedir yenilgisini ve Mekke'nin fethini tatmaları da dâhil, dünyevî bir helakten söz edilmektedir (Buharî, Tefsir 44/265-269; Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Bir sonraki ayette geçen azap kelimesi, sonraki kuşaklar tarafından dünyevî helak anlamı göz ardı edilerek kıyamete hasredildiği için duman azabının da kıyametten önce çıkacağı düşünülmüştür. (43/Zuhruf 48, 61). Bu tehdit, Allah'ın dinine ve dindarlara hayat hakkı tanımayan zalimlerin olduğu her yer ve zamanda ortaya çıkabilir. Çünkü olağanüstü ayetler göndermek, yardım ve rahmet etmek Allah'ın uhdesindedir. Helak ve azap, sadece Peygamber çağının kâfirleriyle sınırlı değildir. Önemli olan, müminlerin mücadeleden vazgeçmemeleri ve Allah'ın yardımından ümit kesmemeleridir.

5. Müşriklerin cin inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sad 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14. Ayrıca bkz. Razî, *Mefatihu'l-Gayb.*

6. Bundan önce inen 43/Zuhruf 88. ayetinde benzeri bir münâcâtı Hz. Peygamber'in de yaptığını düşünürsek bu örneğin Hz. Peygamber'in mücadelesinde önemli bir dönüm noktasına işaret ettiğini düşünebiliriz.

7. Göklerin ve yerin ağlaması deyimsel bir ifadedir. Ölen bir kimsenin çok sevilmesinden dolayı herkesin ağladığını veya kimsesi olmayanların ardından kimsenin ağlamadığını anlatan bir ifade olduğu düşünülmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu kibirli insanların hazin sonu tasvir edilmektedir (Razi, *Mefatihu'l Gayb*). Gökteki ve yerdeki meleklerin onların gözünün yaşına bakmadığı yönünde deyimsel çeviri de mümkündür (Zebîdî, *Tâc*).

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي اِسْرَٓاءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ
الْمُهِينِ ٣٠ مِنْ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ
الْمُسْرِفِينَ ٣١ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلٰى عِلْمٍ
عَلَى الْعَالَمِينَ ٣٢ وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ الْاٰيَاتِ
مَا فِيهِ بَلٰٓؤٌا مُبِينٌ ٣٣ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَيَقُولُونَ
٣٤ اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ
بِمُنْشَرِينَ ٣٥ فَأْتُوا بِاٰبَٓائِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ٣٦ اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ
وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ اَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ٣٧ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ٣٨ مَا
خَلَقْنَاهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ٣٩ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ
اَجْمَعِينَ ٤٠ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى
شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ٤١ اِلَّا مَنْ رَحِمَ

30, 31. Biz İsrailoğullarını Firavun'un ağır işkencesinden kurtarmıştık. Gerçekten o, aşırılıkta sınır tanımayan bir zorbaydı. 32, 33. İsrailoğullarını bir bilgi gereği diğer milletlere tercih etmiş ve kendilerine apaçık imtihan olan ayetler (mucizeler) vermiştik. 34-36. Şimdi bunlar diyorlar ki: "İlk ölümümüzden başka bir ölüm yoktur;[8] tekrar diriltilecek de değiliz. Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin!" 37. Bunlar mı daha üstün, yoksa Tubba kavmi ve onlardan öncekiler mi?[9] Onları helak ettik. Çünkü onlar da suçluydular. 38. Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.[10] 39, 40. Biz, gökleri de yeri de gerçek bir gaye için yarattık; fakat onların çoğu bunu bilmiyor. Her şeyin açıklığa kavuşturulacağı o hüküm günü, onların bir araya toplanacağı gündür. 41. O gün dostun dosta bir faydasının olmayacağı ve hiçbir yardım görmeyecekleri gündür.[11] 42. Fakat Allah'ın merhamet ettiği kimseler bunun

اللّٰهُ اِنَّهُ هُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿٤٢﴾

dışındadır. Şüphesiz ki O, sonsuz güç ve merhamet sahibidir.

8. Dünyada ölü iken diriltildiklerini düşünmedikleri için bildikleri tek ölüm dünya hayatına veda ettikleri ölüm olmaktadır. Bu nedenle bir tek dünya hayatını ve ardından gelen ölümü sayarak tekrar dirilmeyi reddediyorlar. Allah da onlara sürekli ilk yaratmayı hatırlatmaktadır. Ölü iken yaratıldığınızı düşünürseniz tekrar dirilmeyi anlarsınız, mesajı vermektedir. Çünkü Kur'an kâfirlerle ilgili olarak mahşerde iki ölüm ve iki dirilmeden bahsetmektedir (40/Mümin 11). Fakat 56. ayette müminlerin ilk ölümden başka ölüm tatmayacakları dile getirilmektedir. Çünkü tadılan birinci ölüm o meşhur ölümdür. Diğeri dünyaya gelip şuur sahibi olmadan önce gerçekleştiği için tadılmamıştır. Onun için hep göz ardı edilmektedir.

9. Tubba isminin Yemen'de hüküm süren Himyer hükümdarlarına verilen genel bir unvan olduğu veya Tubba'nın Müslüman bir şahıs, kavminin inkârcı olduğuna dair bilgiler mevcutsa da hepsi rivayetlerden ibarettir. Doğrusunu Allah bilir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

10. Hayat fıtrat yasası gereği gayeli yaratılmıştır. İnsanın hesabını vereceği şekilde bilinçli ve sorumlu bir varlık olarak yaşaması ve sonunda hesap vermesi gerekmektedir.

11. "Mevla kelimesi dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesiyle eş anlamlıdır. Açıklama için bkz. 7/A'raf 3 ve 2/Bakara 286. Müşriklerin Allah'a koştukları ortaklardan yardım beklemeleri eleştirilmektedir.

اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْاَث۪يمِۚ
﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِۚ يَغْل۪ي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ
الْحَم۪يمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى سَوَٓاءِ
الْجَح۪يمِۗ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِه۪ مِنْ
عَذَابِ الْحَم۪يمِۜ ﴿٤٨﴾ ذُقْۚ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَز۪يزُ الْكَر۪يمُ ﴿٤٩﴾ اِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِه۪
تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّ الْمُتَّق۪ينَ ف۪ي مَقَامٍ اَم۪ينٍۙ
﴿٥١﴾ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۚ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ
سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِل۪ينَۚ ﴿٥٣﴾ كَذٰلِكَ
وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ ع۪ينٍۜ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ ف۪يهَا

43-46. Günahkârların yiyeceği zakkum ağacı var ya, sanki erimiş maden gibidir! Sıcak suyun kaynadığı gibi kaynar karınlarda! 47, 48. (Ve emir verilir:) "Tutup sürükleyin onu cehennemin ortasına! Ve aktarın başından yakıcı azabı." 49, 50. (Onlara şöyle denir:) "Haydi tat! Hani sen, üstün ve şerefli biriydin! Şüphelenip durduğunuz şey işte budur!" 51-53. sorumlu davrananlara (muttakîlere) gelince, onlar güvenli bir makamdadırlar. Cennetlerde, çeşme başlarında, ipek ve atlas elbiseler giyinmiş vaziyette karşılıklı olarak otururlar. 54. İşte böyle, biz onları ceylan gözlü, yaş-

بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنٖينَۙ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فٖيهَا
الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ الْاُو۫لٰىۚ وَوَقٰيهُمْ عَذَابَ
الْجَحٖيمِۙ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِنْ رَبِّكَۜ ذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿٥٧﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ
مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

lanmayan bakirelerle evlendirmişizdir.[12] 55. Orada, güven içinde, canlarının çektiği her meyveyi isterler. 56, 57. İlk ölümden başka bir ölüm tatmazlar orada.[13] Rabbin, lütfu gereği onları cehennem azabından korumuştur. Büyük kurtuluş işte budur. 58. Biz bu Kur'an'ı, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolaylaştırdık. 59. Öyleyse biraz bekle! Zaten onlar da bekliyorlar![14]

12. Hûri kelimesinin anlamı için bkz. 56/Vakıa 22-37.

13. Yani ölümsüz bir hayat sürmektedirler orada. İlk ölüm ifadesinin açılımı için bk 35. ayet.

14. Hz. Peygamber'in, kendisine vaadedilen zafer ve sevabı beklemesi emredilirken, müşriklerin de kendilerine vaadedilen helak ve azabı beklediklerine dikkat çekilmektedir. Müşrikler için bu bir tehdit ifadesidir (Maverdî, *en-Nüket*).

سُورَةُ الْجَاثِيَةِ ٤٥

65/45 CASİYE SURESİ

Adını 28. ayetindeki "Câsiye" kelimesinden alan sure 37 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Duhan suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Duhan suresinin devamı gibidir. İlahî vahyin gerçekliğine dikkat çekilip kâinattaki olayların işleyişinden hareketle tevhidi dünya görüşü yeniden ortaya konmakta ve şirkin temelsizliği gözler önüne serilmektedir. İsrailoğullarına verilen nimetin şimdi bu müşrik topluma verildiği fakat onların da İsrailoğulları gibi nankörlük ettikleri hatırlatılmaktadır. Kendilerini dehrin öldürdüğünü ve dirilişin imkânsız olduğunu söyleyerek, atalarının geri getirilmesini teklif eden ve meydan okuyan müşriklere kıyamette bir araya getirilecekleri hatırlatılmaktadır. İyilerle kötülerin bir olmayacağına dikkat çekilerek müminlere sabır ve tahammül öğütlenmekte ve cennet vaad edilmektedir. Alaycı müşriklere ise yakında azabı görecekleri hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا
يَبُثُّ مِنْ دَٓابَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ ﴿٤﴾
وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ
السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hâ, Mîm.[1] 2. Bu kitap; sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından indirilmektedir. 3. İnananlar için göklerde ve yerde nice ayetler (mucizeler) vardır. 4. Sizin yaratılışınızda ve Allah'ın yarattığı bütün canlılarda gerçekten inanan bir toplum için ayetler vardır. 5. Geceyle gündüzün yer değiştirmesinde, Allah'ın gökten su indirmesinde, ölmüş olan yeryüzünü o suyla diriltmesinde ve rüzgârları türlü türlü estirmesinde aklını kullanan bir

يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَث۪يمٍ ﴿٧﴾
يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ
مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
اَل۪يمٍ ﴿٨﴾ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا
هُزُوًا اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٩﴾ مِنْ
وَرَٓائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا
شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٠﴾ هٰذَا هُدًى
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ
مِنْ رِجْزٍ اَل۪يمٌ ﴿١١﴾

toplum için nice ayetler vardır. **6.** Sana okuduğumuz bu gerçekler de Allah'ın ayetleridir. Öyleyse onlar Allah'a ve O'nun ayetlerine değil de hangi söze inanacaklar?[2] **7, 8.** Yazıklar olsun Allah adına yalan uyduran günahkârlara ki hepsi de kendisine okunan Allah'ın ayetlerini işitirler de onları hiç duymamış gibi kibirlenerek direnirler. İşte öylelerini çetin bir azap ile müjdele! **9, 10.** Ayetlerimizden bir şey öğrenseler, derhal onunla alay ederler. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. Cehennem, peşlerine düşmüştür bile! Ne kazandıkları kendilerine bir fayda sağlar, ne de Allah'ın dışında edindikleri hamiler (veliler)![3] Onlar için korkunç bir azap vardır. **11.** Bu bir yol göstermedir. Buna rağmen Rablerinin ayetlerini inkâr edenler var ya, onlar için çok çetin ve acı bir azap vardır.

1. "Hâ, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. İlk altı ayette, hem kâinattaki olay ve olguların hem de Kur'an ayetlerinin ayet, yani mucize olduğu sıralanarak inkârcıların olağanüstü mucize (ayet) beklentilerine cevap verilmektedir. Ayet kelimesi yerine mucize kelimesinin kavramlaştırılması ve mucizenin sadece bir kısım olağanüstü olaylara, ayet kelimesinin de sadece Kur'an'ın lafızlarına indirgenmesi sonucu Kur'an'ın ayet tasavvuru, Müslümanların zihin dünyasından adeta silinmiştir. Dar anlamdaki bu mucize anlayışı, maalesef inkârcıların beklediği mucize anlayışına yaklaşmış, Kur'an'ın onlara verdiği cevaplar hiç hesaba katılmaksızın, ayet ve mucize olgusu vahyin indiği dönemle sınırlandırılmıştır.

3. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ
الْفُلْكُ ف۪يهِ بِاَمْرِه۪ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي

12, 13. Emri gereği gemiler yüzsün de lütfundan rızkınızı arayasınız ve şükredesiniz diye denizi emrinize amade kılan, göklerde ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize su-

اَلسَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ اِنَّ
فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ١٣ قُلْ
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ
اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ١٤
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ
فَعَلَيْهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ١٥ وَلَقَدْ
اٰتَيْنَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ
عَلَى الْعَالَمِينَ ١٦ وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ
الْاَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ١٧
ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرِيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ١٨
اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاِنَّ
الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللّٰهُ وَلِيُّ
الْمُتَّقِينَ ١٩ هٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ٢٠ اَمْ حَسِبَ
الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ
كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً
مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ٢١

nan Allah'tır. Düşünen bir toplum için bunlarda nice ayetler (mucize) vardır. **14.** İman edenlere söyle de Allah'ın vaadettiği günlerin gelmesinden korkmayan kimseleri, Allah'ın o kavmi yaptıklarıyla cezalandıracağı güne kadar bağışlasınlar.[4] **15.** Kim iyi davranırsa kendi lehine, kim de kötü davranırsa kendi aleyhinedir. Sonunda Rabbinize döndürüleceksiniz. **16.** Biz İsrailoğullarına kitap, hüküm ve peygamberlik vermiş, temiz nimetlerle rızıklandırmış ve onları diğer milletlere[5] üstün kılmıştık. **17.** Onlara apaçık buyruklarımızı iletmiştik. Fakat kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ihtilafa düştüler. Rabbin, ihtilaf ettikleri konularda, kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir. **18.** Daha sonra seni buyruklarımızdan oluşan bir şeriatla görevlerdirdik.[6] Ona tabi ol, bir şey bilmeyenlerin uydurdukları şeylere (hevalarına) uyma! **19.** Çünkü onlar, Allah'tan gelecek hiçbir cezayı senden savamazlar. Zalimler birbirlerinin velileridir; Allah da sorumlu davrananların (muttakîlerin) velisidir.[7] **20.** Bu kitap, insanlar için basiret, kesin olarak inananlar için yol gösterme ve rahmettir.[8] **21.** Yoksa bunca kötülüğü yapanlar, kendilerini iman eden ve salih amel işleyenlerle bir tutacağımızı, hayatlarının ve ölümlerinin onlarla eşit olacağını mı sanıyorlar? Ne kadar kötü hüküm veriyorlar!

4. Ayetin orijinal lafzında "Allah'ın günleri" tabiri geçmektedir. Allah'ın müminlere vaadettiği yardım, kâfirlere vaadettiği helak günleri anlamında kullanılmaktadır. Cezalandırmadan kasıt da budur. Kıyamet günü verilecek ceza anlamında değerlendirilmesi nedeniyle ebedî bir bağışlamadan söz edildiğini sananlar, savaş emrinin gelmesiyle bu ayetin neshedildiğini söylemek zorunda kalmışlardır. Oysa ayeti, dünyevî cezalandırma gelinceye kadar bağışlayın, anlamında değerlendirmek, savaş ayetlerini de müjdelemiş olmaktadır ve tutarsız nesh teorisine lüzum hissettirmemektedir. Çünkü kâfirlerin suçlarını Allah'ın cezalandıracağı ana kadar, yani savaş ve zafer günü gelinceye kadar ertelemeyi ve sabırlı davranmayı emrettiği için mücadelede güçle orantılı bir tedriciliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla ayetin, lafzıyla ve hükmüyle kıyamete kadar geçerli olduğunu savunanların görüşü daha isabetli görünmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

5. Burada "âlem" kelimesinin, millet anlamında kullanıldığını düşünüyoruz.

6. "Şeriat" kelimesi suyolu, akarsu yatağı anlamındadır. Allah'tan gelen vahyin oluşturduğu yol da şeriat olarak kavramlaşmıştır. Bu ayetten dolayı sureye Şeriat suresi de denmiştir.

7. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3. "Muttakî" kelimesiyle ilgili açıklama için bkz. 68/Kalem 34.

8. "Basiret" kalbin bir şeyi algılaması ve algıladığından emin olması anlamına gelmektedir (İbn Atıyye, *el-Muharrer*). Türkçe'de de buna yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Kalp ile görme, doğru ve ölçülü görüş, uyanıklık, sezgi, uzağı görme, feraset gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*). Bu kelimenin ayette çoğul ve Kur'an'ın vasfı olarak kullanılmasından hareketle daha somut anlamlar tespit edilebilir. Örneğin Kur'an ayetlerinin, insanların gerçeği görmelerini sağlayacak, onları gaflet ve önyargı uykusundan uyandıracak göstergeler, somut belgeler ve şahidler olduğu dile getirilmiş olabilir (Zebidî, *Tâc*). Ayetin devamına bakılırsa bu göstergeler insanı kesin imana götürmekte ve ancak böyle bir imana ulaşanları yola iletmekte, rahmete erdirmektedir.

وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ
وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ
هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى
سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشَاوَةً
فَمَنْ يَهْد۪يهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ

22. Allah gökleri ve yeri bir gerçeğe binaen yarattı ki herkese yaptığıyla karşılık versin ve kendilerine asla haksızlık edilmesin. 23. Kendi uydurduğu kuruntuları (hevasını) ilah edineni ve Allah'ın kesin bilgiye binaen sapkınlığına hükmettiği, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseye bakar mısın? Allah'ın dışında onu kim yola iletebilir? Öğüt almıyor musunuz? 24. Bir de onlar, "Dünya ha-

٢٣ وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا
لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ٢٤
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ
حُجَّتَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَائِنَا اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ٢٥ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٢٦

yatından başka bir hayatımız yoktur. Yaşar ve ölürüz; bizi tabiattan başka bir şey helak etmez."[9] dediler. Bu konuda onların bir bilgileri yoktur. Onlar sadece öyle sanıyorlar.[10] 25. Apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman, "Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin!" demekten başka bir gerekçeleri olmadı. 26. De ki: "Allah sizi yaşatır, öldürür, sonra da geleceğinde asla şüphe olmayan kıyamet günü bir araya getirir. Fakat insanların çoğu bunu anlamaz."

9. "Dehr" zaman anlamına geldiği gibi tabiat anlamına da gelmektedir. Müşrikler, bir olumsuzlukla karşılaşınca dehre hakaret ederlerdi (Buharî, Tefsir 45). Cahiliye kültüründe bazen kader anlayışını, bazen de ölüm anlayışını ifade ediyor ve ecel kelimesiyle eş anlamlı kullanılıyordu. Hatta Lebid'in şiirlerinde bu anlamda kaza ve kader kelimelerinin kullanıldığını da görmek mümkündür. Kur'an ecel kelimesini ölüm anlamında ele almış, Allah'ın uhdesinde değerlendirmiş, fakat cahiliyedeki hüsran anlamını ortadan kaldırarak Allah'a mülaki olmanın mutluluğu ile sentezlemiştir. Allah zamanı ve mekânı kendisi yaratıp yönettiğini dile getirerek bu anlayışı kınamıştır (6/En'am 2; 3/Âl-i İmran 145; Izutsu, *age.* s. 189-202). Tarih içinde "Dehrîler" lakabıyla anılan tabiatperestlerin inanışı da, Türkçedeki feleğe kahretme söylemi de bu cahilî geleneğin bir yansıması olabilir.

10. İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ
السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ٢٧
وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى
كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٢٨
هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا
نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٢٩ فَاَمَّا الَّذِينَ

27. Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'a aittir.[11] Kıyamet koptuğu gün var ya, gerçeği yok etmeye çalışanlar, o gün hüsrana uğrarlar. 28, 29. Her toplumun diz üstü çöktüğünü görürsün. Kitaplarına bakmaları için her topluma çağrıda bulunulur: "Bugün yaptıklarınızın karşılığını görüyorsunuz. Bu, bizim kitabımızdır; size gerçeği söyler. Biz sizin bütün yaptıklarınızı

اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِي رَحْمَتِهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾
وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ
﴿٣١﴾ وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ
لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ اِنْ
نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ
نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٤﴾
ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا
وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ
مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

yazıyorduk. 30. Bundan dolayı iman eden ve salih amel işleyenleri, Rableri, rahmetine erdirmektedir. Doğrusu bu, apaçık bir kurtuluştur. 31. Fakat siz, ey inkâr edenler! Ayetlerimiz size okunmuş, siz de kibirlenip suçlu bir toplum olmamış mıydınız? 32. 'Allah'ın vaadi haktır. Kıyamet vaktinin geleceğinde asla şüphe yoktur!' dendiği zaman siz, 'O vaktin ne olduğunu biz bilmiyoruz. Biz onun bir zandan ibaret olduğunu sanıyoruz; kesin bir kanaate sahip değiliz!' diyordunuz!" 33-35. Yaptıkları kötülüklerin cezası o gün karşılarına çıkmış, alay edip durdukları şey kendilerini kuşatıvermiş ve onlara şöyle denmiştir: "Siz dünyadayken şu yaşadığınız güne kavuşacağınızı nasıl unuttuysanız, biz de bugün sizi öyle unutuyoruz! Kalacağınız yer ateştir ve hiçbir yardımcınız yoktur. Bu sonuç, Allah'ın ayetleriyle alay etmeniz ve dünya hayatının sizi aldatması sebebiyledir!" O gün oradan çıkamazlar; konuşmalarına da izin verilmez! 36. O hâlde hamd; göklerin Rabbine, yeryüzünün Rabbine, yani âlemlerin Rabbine aittir. 37. Göklerde ve yerde bütün azamet O'nundur. O, sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibidir.[12]

11. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2. İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21.

12. Son iki ayette, Allah'ın sıfatlarına yapılan vurgu, sözü başa döndürmektedir (Bkz. 2. ayet).

سُورَةُ الْاَحْقَافِ ٤٦

66/46 AHKAF SURESİ

Adını 21. ayetindeki "Ahkaf" kelimesinden alan sure 35 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Casiye suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Casiye suresinin devamı gibidir. 29-32. ayetlerde anlatılan olaydan hareketle onuncu yılın sonunda indiği sanılmaktadır. Müşriklerin üç yıl boyunca uyguladığı ambargo nedeniyle Müslümanlar Ebu Talib mahallesine sıkışıp kalmışlardı. Pazar alışverişine bile izin verilmiyordu. Hz. Muhammed (s) şimdi bir de himayecisi Ebu Talib'i ve sevgili eşi Hatice'yi kaybetmişti. Evinden bile çıkamaz olmuştu; serserilerin saldırılarına maruz kalabiliyordu. Tam bir hüzün yılıydı yaşadığı (Mevdudî, Tefhim). Habeşistan'a gönderdiği himayesiz arkadaşları gibi şimdi kendisi de yaşayabileceği bir yurt aramanın gayreti içerisindeydi. Bunun için Taif'e gitti. Fakat Taifliler onu Mekkeliler-den daha iyi karşılamadılar. Öz yurduna insaf sahibi bir müşriğin himayesinde geri dönebildi (Azimli, age. s. 190-192). İlahî vahiy onun içli duasına cevap olarak, cinlerin bile kendisinden Kur'an dinleyip Müslüman olduklarını söylemişti.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا عَمَّٓا اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُون۪ي

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Hâ, Mîm.[1] 2. Bu kitap, sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından indirilmektedir. 3. Biz gökleri ve yeri ancak bir gerçeğe binaen ve belirli bir süre için yarattık. İnkâr edenlerse uyarıldıkları şeylerden yüz çeviriyorlar. 4. De ki: "Allah'tan başka dua ettiğiniz şeyleri hiç düşündünüz mü? Onların

مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي
السَّمٰوَاتِ اِيتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَا
اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾
وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ
لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ
دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ
كَانُوا لَهُمْ اَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ
﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هٰذَا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ
افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ
اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفٰى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي
وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا
كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا اَدْرِي مَا
يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى
اِلَيَّ وَمَا اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ
اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِنْ بَنِي اِسْرَاۤئِيلَ عَلٰى مِثْلِهِ فَاٰمَنَ
وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾

yerde herhangi bir şey yarattıkla-
rını veya gökyüzünde bir ortaklık-
larının olduğunu bana gösterebilir
misiniz? Eğer doğru söylüyorsanız
bundan önce inen bir kitap veya
bir bilgi kırıntısı getirin bana!" 5.
Allah'ı bırakıp da kıyamete kadar
kendisine cevap veremeyecek şa-
hıslara dua eden kimseden daha
sapkın kim olabilir? Üstelik dua et-
tikleri o şahıslar, onların kendileri-
ne dua etmelerinden bile haber-
sizdirler![2] 6. İnsanlar mahşerde
toplandıkları zaman, taptıkları
tanrılar onlara düşman olur ve
kendilerine ibadet etmelerini inkâr
ederler. 7. Apaçık ayetlerimiz
okunduğu zaman kâfirler, kendile-
rine gelen o hakikat için, "Bu, apa-
çık bir sihirdir." dediler. 8. Yoksa
onlar, "Onu kendisi uydurdu." mu
diyorlar? De ki: "Eğer ben onu uy-
durmuş olsam, Allah'a karşı beni
siz de savunamazsınız. Bu konuda-
ki taşkınlıklarınızı Allah çok iyi bi-
lir. Sizinle benim aramda şahid
olarak Allah yeter. O, mağfiret ve
merhamet sahibidir. 9. De ki:
"Gönderilen ilk peygamber ben
değilim. Bana da size de ne yapıla-
cağını ben bilemem. Ben sadece
bana vahyedilene uyuyorum ve
ben açıkça uyaran bir elçiden baş-
ka bir şey değilim." 10. De ki: "Hiç
düşündünüz mü,[3] ya o kitap Allah
tarafından geldi de siz onu inkâr
ettiyseniz, İsrailoğullarından bir

şahid de kendisi gibi birinin gönderileceğine şahidlik edip iman ettiği hâlde[4] siz kibirlendiyseniz, ne diyeceksiniz? Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez."

1. "Hâ, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Bu ayette, müşriklerin Allah'tan başka dua ettikleri varlıklar cansız nesneler değil de canlı ve akıllı kişiler olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni müşriklerin Allah'a dua ederken kullandıkları aracıların insan, cin ve melek gibi şahsiyet sahibi varlıklar olmasıdır. Çağrılarına cevap verememeleri ise ilahlaştırılan şahsiyetlerin ölmüş olmaları veya gaybî varlıklar olmaları nedeniyle kendilerinin Allah'a ortak kabul edilmelerinden haberdar olmamaları vs. olabilir. Ayrıca 35/Fatır 14. ayette dile getirildiği gibi söz konusu şahsiyetlerin Allah'a ortak sayılmaktan hoşnut olmamaları da ayetin devamında yer almaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir*).

3. Ayetlerdeki "gördünüz mü" anlamındaki "eraeytüm, eraeyte" gibi sorularda kelime gözün görmesi anlamında değildir. "Biliyor musunuz, anlıyor musunuz, haberiniz var mı" anlamlarındadır (Buharî, Tefsir 46).

4. İsrailoğullarından şahidlik yapanın kim olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Medine'de Müslüman olan Abdullah bin Selam'ın kastedildiğini ileri süren görüş zaman farkından dolayı reddedilmiştir. Bazıları da Kitap ehlinden birine ve Tevrat'tan delil getirerek iman etmesine gönderme yapıldığını söylemişlerdir. Âlimlerin çoğu Hz. Musa'nın kastedildiğini söylemişlerdir ki ayetin açık ifadeleri bu görüşü desteklemektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Tevrat'ta bu düşünceleri destekleyen ifadeler mevcuttur (Tesniye, 18/15-18).

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ
خَيْرًا مَا سَبَقُونَٓا اِلَيْهِۜ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِه۪
فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ قَد۪يمٌ ﴿١١﴾ وَمِنْ قَبْلِه۪
كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةًۜ وَهٰذَا كِتَابٌ
مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُواۗ
وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ قَالُوا
رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

11. İnkâr edenler, iman edenler için, "Eğer bu kitabın bir değeri olsaydı bizden önce şu adamlar ona inanmazdı!" dediler ve onun gösterdiği dosdoğru yola gelmediler. Dolayısıyla onlar, "Bu da eski çağların efsanelerinden biridir!"[5] diyeceklerdir. 12. Oysa bundan önce bir rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı gelmişti. Bu da zalimleri uyarmak, muhsinleri müjdelemek için Arapça olarak gelen ve onu tasdik eden bir kitaptır. 13, 14. "Bizim Rabbimiz

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ
اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا
وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ
اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ
اَوْزِعْنِٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓي اَنْعَمْتَ
عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا
تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي اِنِّي تُبْتُ
اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ فِٓي اَصْحَابِ الْجَنَّةِ
وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾
وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَٓا اَتَعِدَانِنِٓي
اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي
وَهُمَا يَسْتَغٖيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ فِٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ
الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾

Allah'tır!" deyip de o istikamette yürüyenler için korku yoktur; asla mahzun olmazlar. Onlar cennet ehlidir, yaptıklarına karşılık orada ebedi kalırlar.
15. Biz insana, anne babasına karşı güzel davranmasını öğütledik. Annesi onu nice zahmetlerle karnında taşıyıp dünyaya getirdi! Anne karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer. Nihayet olgunluk çağına erip kırk yaşına ulaşınca, "Ey Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmem ve senin razı olacağın salih ameller yapmam için bana imkân ver. Bana neslimi ıslah etmeyi nasip eyle. Tevbe edip sana yöneldim; ben Müslümanlardanım!" der.
16. Yaptıkları iyilikleri kabul edip kötülüklerini bağışlayacağımız bu kimseler, kendilerine verilen söz gerçek olduğu için cennet ehli arasındadırlar.
17, 18. Fakat anne babasına, "Üff be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken benim yeniden diriltileceğimi mi söylüyorsunuz?" diyen ve anne babası Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İnan ki Allah'ın vaadi haktır!" dediğinde, "Bunlar, eski çağların efsanelerinden başka bir şey değildir!"[6] diyen kimseler var ya, gelip geçmiş cin ve insan topluluklarına uygulanan şu söz onlar hakkında da gerçekleşmiştir: "Onlar hüsrana uğramıştır!"[7]
19. Herkesin yaptıklarına karşılık bir derecesi

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ
أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ١٩ وَيَوْمَ
يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ
طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ
بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا
كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ٢٠

vardır ki Allah onlara da yaptıklarının karşılığını versin. Onlara asla haksızlık yapılmaz. 20. İnkâr edenler ateşe sürüldükleri gün, kendilerine şöyle denir: "Sizler, dünyanın nimetlerinden nemalanırken, içinde yaşadığınız o güzellikleri heder edip zevk-ü sefa için harcadınız.[8] Bugünse, yeryüzünde haksız yere kibirlenmeniz ve yoldan çıkmanız sebebiyle alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız."

5. Efsane diye çevirdiğimiz "ifk" kelimesi uydurma ve iftira anlamına gelmektedir. Bu kelime eski anlamına gelen "kadim" kelimesiyle birlikte kullanıldığında gerçeğe aykırı olarak üretilmiş efsaneleri, destansı hikâyeleri (mitleri) çağrıştırmaktadır. Bundan dolayı Zemahşeri, bu deyimin, 17. ayette geçen "Esatîru'l-Evvelin" (efsane/mitoloji) deyimiyle eş anlamlı olduğuna işaret etmektedir (*Keşşaf*).

6. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "Esatiru'l-Evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 11. ayet.

7. 15-18. ayetlerde anlatılan bu konu, Kur'an'ı kabul eden ve etmeyenlerin oluşturduğu ailelerdeki kırılmaları izah eden çözüm önerileridir. Bu yönüyle 31/Lokman 12-19. ayetlerde anlatılan konuyla ciddi bir paralellik arz etmektedir. Ancak, orada müşrik ebeveynin mümin çocuğuyla ilişkisi üzerinde durulurken, burada ağırlıklı olarak, mümin ebeveynin müşrik çocuğuyla ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Her iki durumda da anne babaya itaat emredilirken mümin bir evladın, ebeveyni müşrik de olsa saygıda kusur etmemesi emredilmekte, buna karşılık müşrik bir evladın ebeveynine karşı takındığı saygısız tutum kınanmaktadır. Bu iki pasajın birlikte ele alınması, günümüz müminleri için önemli bir örnek oluşturmaktadır. 18. ayetin Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman hakkında indiği yönünde Mervan bin Hakem'in iddiası tamamen iftiradır. Bunun yalan olduğunu Hz. Aişe yüzüne karşı haykırmıştır (Buharî, Tefsir 46/271; geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, s. 124-126). Ayrıca 18. ayette dile getirilen geçmiş cin ve insanların örneği alttaki iki paragrafta ayrıntılı olarak ele alınmakta; 21-26. ayetlerden oluşan paragrafta Âd kavmi örnek verilirken, 27-35. ayetlerin yer aldığı paragrafta cinlerin tartışması örnek olarak anlatılmaktadır. Her iki örnekte de insanların varsaydığı yardımcı ilahların anlamsızlığı ortaya konmaktadır. Çünkü surenin ana teması, bu saçma düşüncelerle onları reddeden Kur'an'ın gerçekliği arasındaki tartışmadır. Bu tartışma birinci paragrafta özetlenmektedir.

8. Nimetleri amaçsızca tüketip şükrünü eda etmemek, boşuna harcama olarak değerlendirilmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşrî, *Keşşaf*).

وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ
وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ
خَلْفِه۪ٓ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ٢١ قَالُٓوا
اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا
اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ٢٢ قَالَ اِنَّمَا
الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاُبَلِّغُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪
وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ٢٣ فَلَمَّا
رَاَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا
عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِه۪
ر۪يحٌ ف۪يهَا عَذَابٌ اَل۪يمٌ ٢٤ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ
بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ
كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِم۪ينَ ٢٥ وَلَقَدْ
مَكَّنَّاهُمْ ف۪يمَٓا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ ف۪يهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ
سَمْعًا وَاَبْصَارًا وَاَفْـِٔدَةً فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ
سَمْعُهُمْ وَلَٓا اَبْصَارُهُمْ وَلَٓا اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ
اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ٢٦

21. Âd kavminin kardeşi Hûd'u an. Kendisinden önce ve sonra gelip geçen uyarıcılar gibi, o da derin ve geniş kum yığınları arasında (ahkâf)[9] kalan kavmini şöyle uyarmıştı: "Allah'tan başka kimseye kulluk etmeyin! Ben size gelecek o müthiş günün azabından korkuyorum!" 22. Onlarsa, "Sen bize tanrılarımızdan yüz çevirmemiz için mi geldin? Eğer doğru söylüyorsan tehdit edip durduğun şu azabı bize getir!" dediler. 23. Hûd, "O bilgi Allah katındadır. Ben, benimle ne gönderildiyse onu tebliğ ediyorum. Fakat görüyorum ki siz, cahillik eden bir toplumsunuz." dedi. 24, 25. Vadilerine doğru gelen bulutu gördüklerinde, "Bu bulut bize yağmur getiriyor!" dediler. Oysa o, acele istediğiniz şeydi! O, elîm azabı getiren, Rabbinin emriyle her şeyi toprağa gömen rüzgârdı! Öyle bir hale geldiler ki evlerinden başka bir şey görünmez oldu. Suçlu toplumu işte böyle cezalandırırız![10] 26. Biz onlara size vermediğimiz imkânlar sunmuştuk. Onlara da kulaklar, gözler, gönüller vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri (öğüt almaları yönünde) hiçbir yarar sağlamadı. Onlar, Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr ederken, alay ettikleri şey kendilerini kuşatıverdi.

9. "Ahkaf" kelimesi, genelde kum tepeleri arasında oturan şeklinde yorumlanmıştır. Fakat tefsirciler söz konusu kavmin yaşadığı yer konusunda öyle çeşitli tahminlerde bulunmuşlar ki Şam ile Yemen arasındaki çoğu beldenin adı sayılmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdi, *en-Nüket*). Fakat bu kavmin 26. ayette sayılan imkânları kum tepeleri arasında oturdukları yorumuna müsait gözükmemektedir. Dolayısıyla kum yığınları altında kalarak helâk olduklarına bir işaret olabilir. Zira Âd kavminin fırtınayla helâk olduğu bilinmektedir (24-25. ayetler; ayrıca bkz. 7/A'raf 74).

10. Mevdudi'nin verdiği bilgilere göre bu sure Taif dönüşünden sonra inmiştir ve o dönemdeki olayları anlatmaktadır (*Tefhim*). Bazı kıssalar üzerinden o döneme özgü ince mesajlar verilmektedir. Bu ayetler Hz. Peygamber'i öylesine derinden etkilemiştir ki yağmur bulutları görüldüğünde herkes sevinirken onun rengi solarmış. Hz. Aişe bunun sebebini sorduğunda bu ayeti okumuştur (Buhari, Tefsir 46/272).

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى
وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾
فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ
وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾ وَاِذْ صَرَفْنَا اِلَيْكَ
نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَ فَلَمَّا
حَضَرُوهُ قَالُوا اَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا
اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِر۪ينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا
اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْد۪ٓي اِلَى الْحَقِّ
وَاِلٰى طَر۪يقٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٣٠﴾ يَا قَوْمَنَا
اَج۪يبُوا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِه۪ يَغْفِرْ لَكُمْ
مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ

27. Çevrenizde bulunan memleketleri de helak etmiştik. Belki dönerler diye onlara da ayetlerimizi enine boyuna açıklamıştık. 28. O zaman, kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye tutundukları ilahların onlara yardım etmesi gerekmez miydi? Hayır! Bilakis yok olup gittiler. Çünkü o ilahlar, onların (Allah adına) yalan uydurarak ürettikleri hayalî şeylerdi.[11] 29, 30. Hani biz, cinlerden bir grubu, Kur'an dinlemek üzere sana yöneltmiştik ya![12] Onlar, Kur'an'ı dinlemek üzere yaklaştıkları zaman, "Susun, dinleyin!" demişlerdi. Okuma bitince de toplumlarına uyarıcı olarak dönmüş ve şöyle demişlerdi: "Ey halkımız! Biz, Musa'dan sonra indirilen[13] ve kendisinden önce inenleri tasdik eden, üstelik insanı gerçeğe ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik! 31. Ey halkımız! Allah'ın davetçisini kabul edin ve ona inanın ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi acı azaptan korusun! 32. Al-

٣١ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ
بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِه۪ٓ
اَوْلِيَٓاءُ اُو۬لٰٓئِكَ فِي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ٣٢
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ
يُحْيِيَ الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ
٣٣ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا عَلَى
النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا
قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
٣٤ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُو۬لُوا الْعَزْمِ مِنَ
الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ
يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُٓوا اِلَّا سَاعَةً
مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ
الْفَاسِقُونَ ٣٥

lah'ın davetçisini kabul etmeyen kimse, yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacak değildir. Onun, Allah'tan başka hamileri (velileri) de yoktur. Doğrusu onlar, apaçık bir sapkınlık içindedirler." 33. Onlar, gökleri ve yeri yaratan, yaratırken yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu anlamadılar mı? Aksine O, her şeye kadirdir. 34. Kâfirler ateşle karşı karşıya getirilip de "Bu, gerçek değil miymiş!" dendiği gün, "Evet! Rabbimize andolsun ki gerçekmiş!" derler. Allah da, "Öyleyse inkârınızdan dolayı şimdi tadın azabı!" buyurur. 35. Bundan dolayı sen, azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sabret;[11] onlar hakkında acele etme! Kendilerine ihtar edilen azabı gördükleri gün onlar, sanki dünyada günün bir saati kadar kalmış gibi olurlar. Bu bir tebliğdir! Yoldan çıkmış topluluktan başkası helak edilecek değildir!

11. Cahiliye Araplarının Allah'a yakınlaşma aracı kabul ettiği şefaatçi yardımcı ilahların (39/Zümer 3) isimleri ve resimleri o topluma özgü olsa bile onlara biçilen rol, o dönemle ve toplumla sınırlı bir durum değildi. Tarih boyu üretilen çok tanrılılık, Yüce yaratıcıya yakınlaşmanın araçları olarak gerçek dışı uyduruk üretimlerdi (12/Yusuf 40; Izutsu, age, 35-39). Kur'an ilk muhataplarının durumuna geçmişte helak olmuş toplumları bu ortak payda nedeniyle örnek vermekte ve edindikleri ilahların kendilerine yardım veya şefaat edemediklerinin altını çizmektedir.

12. Bahsedilen cinlerin kimlikleri konusunda ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Nusaybin, Ninova, Musul veya Necran'dan oldukları söylenmektedir. Sayıları konusunda da çok farklı rakamlar dile getirilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Fakat bu görüşler, herhangi bir delile dayanmayan halk hikâyelerine benzemektedir. İbn Mesud'a atfedilen

görüşe göre Allah (cc) Hz. Peygamber'e, cinlere Kur'an okumasını emretmiştir. Hz. Muhammed'i cinlerin de peygamberi kabul eden yaklaşımların dayandığı görüşlerden bir tanesi budur. Fakat bu görüş müşriklerin Hz. Peygamber'in cinlenmiş olduğu yönündeki iddialarını desteklemek anlamına gelebilecek bir risk barındırmaktadır. Aslına bakılırsa cinleri Allah'ın oğulları kabul eden ve onların gökten vahiy getirdiğine inanan müşrikler Hz. Peygamber'e Kur'an'ı cinlerin getirdiğini iddia ediyorlardı. Buna cevap olarak Yüce Allah, Kur'an'ı cinlerin getirmediğini, aksine cinlerin Hz. Muhammed'den Kur'an dinlediğini dile getirmektedir. Oysa Said b. Cübeyr'in Kur'an'ın farklı surelerdeki ifadelerine atfen ortaya koyduğu görüşe göre Hz. Peygamber, cinlere Kur'an okumamış ve onları görmemiştir. Aksine Hz. Peygamber, namazda Kur'an okurken cinlerin gelip ondan Kur'an dinlediğini Allah kendisine haber vermektedir (Mukatil, *et-Tefsir*; Zemahşerî, *Keşşaf*).

13. Hasan-ı Basrî'ye göre söz konusu cinler Yahudi idiler, İbn Abbas'a göre ise Hz. İsa'yı duymamışlardı. Bundan dolayı Tevrat'tan bahsettiği halde İncil'den bahsetmemiştir (Razi, *Mefatihu'l Gayb*). Fakat burada Tevrat'ın zikredilip İncil'in söylenmemesinde başka bir maksat gözetilmiş olabilir. Örneğin, Kur'an'dan önce Tevrat'ın geldiğini örnek veren 12. ayette sözü uzatmamak için İncil veya başka bir kitabı zikretme gereği duyulmadığı gibi burada da Tevrat'a atıf yapmakla yetinilmiş olabilir (Sealibî, *el-Cevahir*).

14. "Ulü'l azmi min er rusül" ifadesi, (azim sahibi peygamberler) demektir. "Min" edatını teb'iz (bâzısı) anlamında değerlendirenler, bu vasfı sadece önemli gördükleri sınırlı sayıda peygambere hasretmişlerdir. Verilen örneklere bakılırsa çok da tutarlı gözükmemektedir. Çünkü ayette peygamberlerin sıfatı olarak sadece azim değil, sabır da zikredilmektedir. Çünkü azimsiz ve sabırsız peygamber düşünülemez. Dolayısıyla peygamberleri azimli ve azimsiz diye ikiye ayıran, dahası azimliler sınıfına bir elin parmak sayısını geçmeyecek kadar peygamber ismi yazanların "ulü'l-azm" tasnifi tutarlı görünmemektedir. Bu nedenle "min" edatını açıklama (beyaniye) formunda kabul ederek bu ifadenin bütün peygamberlerin ortak vasfını ifade ettiği görüşünde olan İbn Zeyd'in görüşü daha tutarlı görünmektedir (Maverdî, *en-Nüket*, Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*; İbn Atıyye, *el-Muharrer*; Sealibî, *el-Cevahir*; Sa'lebî, *el-Keşf*). Ayrıca ayet Hz. Peygamber'i sabretmeye çağırdığı halde sureyi Taif dönüşüne tarihleyenler, Taif'ten dönerken Cebrail'in Mekke'yi helak etmeyi teklif ettiğini, Hz. Peygamber'in ise karşı çıktığını anlatabilmektedirler. Oysa Kur'an, bunun tam tersini söylemektedir (6/En'am, 57, 58; Azimli, age, s. 190-192).

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ ٥١

67/51 ZÂRİYÂT SURESİ

Adını ilk ayetindeki "Zâriyât" kelimesinden alan sure 60 ayettir. Nüzûl sıralamasında Ahkaf, tertip sırasında Kâf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Ahkaf suresinin devamı gibidir. Sure Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara sabır ve sivil itaatsizlik çağrısını yineleyerek cennetle müjdelemeye; vahyi, risaleti ve dirilişi reddeden inatçı kâfirleri ve onların akıl almaz dinlerini vahiy sağnağıyla vurmaya devam etmektedir. Geçmiş peygamberlerin mücadelesine değinerek, inkârcı kavimlerin helaki üzerinden helak ve azap tehdidini yinelemektedir. Surede helak, kıyamet, diriliş, hesap, cennet ve cehennem tasvirleri ön plana çıkmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا
﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ
اَمْرًا ﴿٤﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾
وَاِنَّ الدّ۪ينَ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ
الْحُبُكِ ﴿٧﴾ اِنَّكُمْ لَف۪ي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾
يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ
﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾
يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدّ۪ينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-6. Rüzgâr gibi esenlere, ağır yükü yüklenenlere, kolayca akıp gidenlere, verilen emri yerli yerince uygulayanlara andolsun ki size vaat edilen (kıyamet) haktır; hesap kesinlikle gerçekleşecektir.[1] 7, 8. Sapasağlam donatılmış ve bezenmiş gökyüzüne[2] andolsun ki siz çok çarpık bir düşünceye sahipsiniz.[3] 9. Saptırılan kimse bu gerçekten saptırılmaktadır.[4] 10-12. Lanetlendi o sapkınlıkta birbiriyle yarışan yalancılar.[5] Şimdi "Hesap günü ne zaman?" diye soru-

عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ
هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ اِنَّ
الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾
اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ
ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ
الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ
يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ
لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْاَرْضِ
اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِٓي اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا
تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَٓاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا
تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ
اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَٓا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

yorlar. 13, 14. Ateşle imtihana (işkenceye) tabi tutulacakları gün onlara, "Tadın imtihanınızı (fitnenizi)! [6] Bu, sizin acele istediğiniz şeydir!" denir. 15, 16. Oysa sorumlu davrananlar (muttakiler), cennetlerde, pınar başlarında, Rablerinin kendilerine verdiklerini almış durumdadırlar. Çünkü onlar, daha önce güzel davranan (muhsin) kimselerdi. 17, 18. Onlar, gecenin bir kısmını uykusuz geçirir, seherlerde istiğfar ederlerdi.[7] 19. Mallarında mahrum ve muhtaçların payı (hakkı) vardı.[8] 20, 21. Anlamak isteyenler için yeryüzünde ve hatta kendi canlarınızda bile nice ayetler vardır; görmüyor musunuz?[9] 22. Gökyüzünde hem rızkınız, hem de size ihtar edilen azap vardır! 23. Göklerin ve yerin Rabbine andolsun ki ihtar edildiğiniz o azap, sizin konuşmanız kadar kesin bir gerçektir.

1. İlk dört ayette yemin edilenleri farklı değerlendirenler, rüzgâr, bulut, gemi, melekler ve kadınlar olduğunu söylemişlerdir. Dört ayetin konu bütünlüğünü ve surenin ağırlıklı konusunu göz önüne alanlar ise tek bir yorum arayışına yönelmişlerdir. Özellikle devamında gelen ve yeminlerin cevabı konumunda olan kıyametle ilgili açıklamalara bakılırsa meleklerden bahsedildiğini söylemek daha tutarlı görünmektedir. Çünkü emri taksim eden bilinçli ve görevli varlıklara yemin edilmektedir. Rüzgâr, bulut ve tohumların savrulması, insanların ölümü ve dirilmesi gibi hareketli olgular, ilahî buyrukları yerine getiren meleklerden hareketle izah edilmiş olabilir (47-49. ayetler). "Emir" kelimesi, genel anlamda evrendeki bütün iş ve oluşları ifade ettiği gibi, hüküm anlamına da gelmektedir. Ayrıca ayette geçen vaadden maksat, kıyamet; dinden kasıt hesaptır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıyye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-*

Cevahir, Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. Saffat, Murselat ve Naziat surelerinin girişindeki ayetler).

2. Gökyüzünün sıfatı olarak zikredilen "hubuk" kelimesi, yol ve iz yapmak, sağlam yapmak, dokumak ve planlamak anlamlarına gelmektedir. 22, 23 ve 47. ayetlerde gelen gökyüzüyle ilgili açıklamalar, ona yemin edilmesini izah etmektedir.

3. Ayeti diğer ayetlerden bağımsız ele alan lafızcı yaklaşım sahipleri bütün insanlardan bahsedildiğini düşünse de Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i inkâr eden müşriklerin farklı iddialara sahip olmaları, ortak bir düşünceye sahip olmadıkları dillendirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*).

4. Ayette geçen "ifk" kelimesi hem yalan ve iftira hem de haktan döndürme anlamına gelmektedir. Altıncı ayette vaat edilen hesaba, 10-12. ayetlerde dikkat çekilen yalancılara bakılırsa bu ayette hesap gününe inanmaktan vazgeçirilen gafil ve cahillerin nasıl aldatıldığı açıklanmaktadır.

5. "Kutile" kelimesi lanetlenmek ve kahrolmak anlamlarına gelmektedir (Buharî, Tefsir 51).

6. "Fitne" kelimesi, imtihan, işkence, azap ve ateşte yakma anlamlarına gelmektedir. Türkçede sadece hile ve desise anlamında kullanıldığı için aynen aktarmadık. Azap vaadiyle dalga geçip müminleri işkenceyle imtihan ettikleri için kâfirlerin ateşle imtihan edilecekleri hatırlatılmaktadır. Çünkü bu ifadeler, Habeşistan'a yapılan hicretten sonra indiği için işkence anlamını güçlendirmektedir (39/Zümer 10).

7. Gecenin bir kısmını uykusuz geçirmekten kasıt, ibadet ve tefekkürle meşgul olmak anlamındadır. Geceleri az uyumak şeklinde değerlendirilebileceğini dile getirenler de vardır (Maverdî, *en-Nüket*).

8. Onlar mallarında fakirlerin hakkı olduğunu bildikleri için bu sorumluluğu yerine getirdikleri için cennettedirler. Tefsirciler ayetteki hak kelimesinin farz olan zekâtı ve gönüllü verilmesi gereken infak ve sadakayı da içerdiğini söylemişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*).

9. Bu ayetin açılımı için bkz. 41/Fussilet 53.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ
الْمُكْرَمِينَۢ ﴿٢٤﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا
سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ
اِلٰٓى اَهْلِه۪ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُٓ
اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ

24. İbrahim'in ağırladığı misafirlerin haberi sana ulaştı mı? 25. Huzuruna girip de selam verdikleri zaman İbrahim, selamlarını aldı ve "Bunlar tanıdık bildik bir topluluk değil!"[10] diye söylendi. 26. Hemen ailesinin yanına gidip nefis bir dana eti getirdi. 27. Onlara takdim etti ve bir süre sonra (yemediklerini görünce), "Yemi-

خيفةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ
٢٨ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ
وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ٢٩ قَالُوا
كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ
٣٠ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ
٣١ قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ
٣٢ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ٣٣
مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ٣٤
فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٣٥
فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
٣٦ وَتَرَكْنَا فِيهَا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ
الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ٣٧ وَفِي مُوسٰى اِذْ
اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ٣٨
فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ٣٩
فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ
مُلِيمٌ ٤٠ وَفِي عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ
الْعَقِيمَ ٤١ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ
اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ٤٢ وَفِي ثَمُودَ اِذْ قِيلَ
لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ ٤٣ فَعَتَوْا عَنْ

yor musunuz?" dedi. 28. Onların durumundan dolayı içinde bir korku hissetti. "Korkma!" dediler ve ona bilge bir oğul müjdelediler. 29. Hanımı şaşkınlık içinde feryat ederek çıkageldi. Ellerini yüzüne kapayıp, "Ben, yaşlı, üstelik kısır bir kadınım!" dedi. 30. Onlarsa, "Öyle ama Rabbin böyle buyurdu! O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilir." dediler. 31. İbrahim, "Meramınız nedir, ey elçiler?" dedi. 32. Elçiler şöyle dedi: "Biz günahkâr bir toplum için gönderildik. 33, 34. Rabbin tarafından haddini bilmezler üzerine hedeflenmiş, çamurdan oluşan (volkanik) taşlar[11] yağdıracağız." 35. Sonunda orada bulunan müminleri çıkardık. 36. Orada Müslümanlara ait tek bir evden başka bir ev bulamadık. 37. Biz de çetin azaptan korkanlar için orada bir ibret (ayet) bıraktık! 38. Musa'nın kıssasında da sizin için örnekler vardır. Biz onu Firavun'a açık bir delille göndermiştik. 39. Firavun, yandaşlarıyla birlikte yüz çevirdi ve "Bu, ya sihirbaz ya da cinlerle ilişki içerisinde!"[12] dedi. 40. Fakat biz onu ve ordusunu yakalayıp sulara gömdüğümüz zaman o kendini kınıyordu. 41. Âd kavminin kıssasında da sizin için örnekler vardır. Onların üze-

اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ
يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا
كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ
اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

rine de sonlarını getiren bir kasırga göndermiştik. 42. Geçtiği yerde canlı bırakmıyor, çürümüş bitki ve kemik yığınına çeviriyordu.[13] 43. Semûd kavminin kıssasında da örnekler vardır. Kendilerine, "Belli bir süreye kadar yaşayın!"[14] denmişti. 44. Rablerinin emrine kafa tuttular. Fakat bekledikleri azap onları yakalayıverdi.[15] 45. Ayağa kalkma imkânı bulamadıkları gibi, hiçbir yardım da görmediler. 46. Tıpkı daha önce Nuh kavminde olduğu gibi. Onlar da yoldan çıkmış bir toplumdu.

10. Firuzabadî, *Tenvir*.

11. Çamurdan taşlar ifadesi, üzerinde düşünülmesi gerekir. İlk bakışta çamurda pişirilerek hazırlanan taşlar şeklinde anlaşılsa da üzerlerini kaplayan çamurun zamanla taşlaşması da kastedilmiş ve onların fosilleşmesine işaret edilmiş olabilir. Çünkü 37. ayette orada bir ayet (kanıt) olarak bırakıldıklarından bahsedilmektedir. 33. ayetteki "Allah katında belirlenmiş" ifadesi, damgalanmış olması şeklinde yorumlanabilirse de magma ve lav akıntılarının soğuyunca taşlaşması gibi sünnetullahın işleyişi olarak da anlaşılabilir. Hedeflerinden sapmayacak şekilde programlanmış anlamına gelmesi daha kuvvetli bir ihtimaldir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

12. "Cinlenmiş" teriminin anlamı için bkz. Ebussuûd, *İrşad;* ayrıca 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

13. "Ramim" kelimesi çürümüş kemik ve atık maddeler anlamına gelmektedir (Sealibî, *el-Cevahir*).

14. Burada kastedilen vakit, inanmaları için Allah'ın onlara tanıdığı süre olabilir veya bir sonraki ayette işaret edildiği üzere bekledikleri vakit de olabilir.

15. Mücahid ve Ferrâ'nın 11/Hûd 65. ayetten hareketle yorumladıkları gibi onlara üç gün süre verilmişti ve o süreyi bekliyorlardı Ayrıca azap tehdidini alan inkârcıların ortak tavrı "Haydi getirin!" veya "Ne zaman?" diye meydan okumaları şeklinde tezahür etmektedir. Bundan dolayı onların inkâr ettikleri azabı açıktan gördüklerine de işaret olabilir (Sealibî, *el-Cevahir*).

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾
وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾
وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ
نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا
اٰخَرَ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥١﴾ كَذٰلِكَ
مَا اَتَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ اَتَوَاصَوْا بِه۪
بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا
اَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ
الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ
اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا اُر۪يدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ
وَمَا اُر۪يدُ اَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَت۪ينُ ﴿٥٨﴾ فَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ
ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا
يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ
يَوْمِهِمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

47. Gökyüzünü kudretimizle biz kurduk; bizim buna gücümüz yeter.[16] 48, 49. Yeri de biz döşedik -ki ne güzel döşüyoruz- ve öğüt almanız için her şeyi çiftler halinde yarattık. 50. (De ki:) "Öyleyse derhal Allah'a yönelin! Ben sizi açıkça uyarmak için O'nun tarafından gönderildim. 51. Allah'a eş olarak başka ilahlar edinmeyin. Ben sizi açıkça uyarmak için O'nun tarafından gönderildim." 52. Bunlardan öncekilere de ne kadar peygamber gönderdiysek onlar da peygamberlere, aynı şekilde "Ya sihirbaz veya cinlerle ilişkisi var!" dediler. 53. Yoksa bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler![17] Doğrusu onlar, azgın bir topluluktur. 54. Artık onlardan yüz çevir. Bundan dolayı kınanacak değilsin. 55. Sen öğüt ver. Çünkü öğüt, inananlara fayda verir! 56. Ben, cinleri ve insanları başkasına değil, sadece bana kulluk etsinler diye yarattım.[18] 57. Ben onlardan rızık veya beni doyurmalarını istemiyorum.[19] 58. Çünkü Allah, rızık verenin bizzat kendisidir; sonsuz güç ve kuvvet sahibidir. 59. Zalimlerin dostlarına azaptan ne kadar pay verilmişse kendilerine de aynısı verilecektir![20] Benden acele etmemi istemesinler! 60. İhtar edildikleri gün geldiğinde vay haline o kâfirlerin!

16. "Vesia" kelimesi genişletmek anlamına geldiği gibi kuşatmak ve güç yetirmek anlamına da gelmektedir (Buharî, Tefsir 51; 6/En'am 80; 2/Bakara 255).

17. Cinlenme teriminin anlamı için bkz. 39. ayet. Bütün zamanların kâfirleri hep aynı şeyi söylüyorlar. "Yoksa onlar bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler?" espirisi, şirkin mantıksız geleneğinin hiç değişmediğini ortaya koymaktadır (Buharî, Tefsir 51; Sealibi, *el-Cevahir*).

18. Muharref dinlerin tarih boyu ürettiği aracı tanrıların bazıları melekler ve cinlerdi. Allah ile onlar arasında akrabalık varsayıyor, onlara kulluk ediyor ve dolayısıyla Allah'a kulluk ettiklerini düşünüyorlardı (Izutsu, *age.* s. 35-42). Allah, bu tür iddiaları reddettiği gibi onların Allah'a kulluk etmek için yaratıldıklarını haber vermektedir.

19. Rızık verme ve doyurma fiillerinin tümlecini mahlûkat olarak değerlendirenler olduğu gibi Allah'ın yüce zatının kastedildiği görüşünde olanlar da vardır. Doyurmayla ilgili fiilin gramatik yapısı, ikinci görüşü desteklemektedir. Dolayısıyla ayet Allah'ın onları rızıklandırdığını, kimsenin yardımına ihtiyacının olmadığını hatırlatmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu mana, kulluğun neden sadece Allah'a karşı yapılması gerektiğinin de izahı olmaktadır (56. ayet).

20. Bu cümlede geçen "zenûben" kelimesi fitne (işkence), şer, azap, pay, su dağıtılan kova, kuyruk, bir şeyin son kısmı, birinin kuyruğuna takılıp izini takip etmek anlamlarına da gelmektedir. Ayrıca Arap dilinde, "fitne ve şerle dolu gün", paylaşımda aldanmak anlamında "Devenin kuyruğuna bindi.", durumun zayıflaması anlamında "At kuyruğuna bindi.", fitne ve sıkıntıların kopması anlamında "Keler kuyruğunu salladı." gibi deyimsel kullanımları mevcuttur (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Ayrıca bu ayet, 52 ve 53. ayetlerden hareketle yapılan bir tehdit niteliğindedir. Sonraki kâfirlerin, geçmiş dönem kâfirlerinin gördüğü azabı göreceğini de içermektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*).

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ ٨٨

68/88 GÂŞİYE SURESİ

Adını ilk ayetindeki "Gâşiye" kelimesinden alan sure 26 ayettir. Nüzûl sıralamasında Zâriyât, tertip sırasında A'lâ suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin üçüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak Zâriyât suresinin devamı gibidir. Sure Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara sabır ve sivil itaatsizlik çağrısını yineleyerek cennetle müjdelemeye; vahyi, risaleti ve dirilişi reddeden inatçı kâfirleri ve onların akıl almaz dinlerini vahiy sağnağıyla vurmaya devam etmektedir. Zâriyat suresi gibi bu surede de helak, kıyamet, diriliş, hesap, cennet ve cehennem tasvirleri ön plana çıkmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿١﴾ وُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌۙ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌۙ ﴿٣﴾
تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةًۙ ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ
اٰنِيَةٍۜ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍۙ
﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ جُوعٍۜ ﴿٧﴾
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌۙ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌۙ
﴿٩﴾ ف۪ي جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ ف۪يهَا
لَاغِيَةًۜ ﴿١١﴾ ف۪يهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌۢ ﴿١٢﴾ ف۪يهَا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ansızın bastıracak felaketin haberi sana geldi mi?[1] 2, 3. Bazı yüzler var ki o gün zillet içinde öne eğilmiştir. Yaptıkları işler başlarına belâ olmuştur. 4, 5. Kızgın ateşe atılır, yakıcı bir kaynaktan sulanırlar. 6, 7. Zehirli bir bitkiden başka bir yiyecekleri yoktur.[2] Öyle ki yedikleri onları ne doyurur, ne de besler. 8-10. Fakat nice yüzler de var ki memnuniyet verici çalışmaları nedeniyle o gün harikulade bir cennette, nimetlere gark olma-

سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾
وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ
﴿١٦﴾ اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ
خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ
﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾
وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ
اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ
بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾
فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ اِلَيْنَا
اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

nın mutluluğu içindedirler. 11. Orada (dünyadayken duydukları) saçma sözlerin hiçbirini duymazlar. 12-16. Orada onlar için akan pınarlar, yüksek makamlar, içilmeye hazır kadehler, dizilmiş yastıklar, döşenmiş halılar vardır. 17-20. (Bu mesajı anlamayanlar,) develerin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı? 21, 22. Ama sen yine de öğüt ver. Çünkü senin görevin öğüt vermektir; onları zorla inandırmak değildir.[3] 23, 24. Ancak şunu da bil ki öğütten yüz çeviren ve kâfirlik eden kimseye Allah en büyük cezayı verecektir.[4] 25, 26. Çünkü onların dönüp gelecekleri yer bizim huzurumuzdur. Hesaplarını görmek bize aittir.

1. "Gâşiye" baskın, kuşatma ve felaket demektir. Kastedilen kıyamet ve kâfirlere yapılacak azap tehdididir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

2. "Darî" kuruyunca zehir olan bir bitkinin adıdır (Buharî, Tefsir 88).

3. "Tasallut" zor kullanma ve baskı demektir (Buharî, Tefsir 88). İman konusunda kulun kula baskı yapma hakkı verilmemiştir. İnkârın cezası Allah'a aittir.

4. "Küfür" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

سُورَةُ الْكَهْفِ ١٨

69/18 KEHF SURESİ

Bu sure adını, 9-26. ayetlerinde anlatılan ve mağara arkadaşları anlamına gelen "Ashab-ı Kehf" kıssasından almıştır ve 110 ayettir. Nüzûl sıralamasında Gâşiye, tertip sırasında İsra suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Konu ve içerik olarak önceki surelerden ayrılır. Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara sabır ve sivil itaatsizlik çağrısını yinelemeye, inatçı kâfirleri tehdide devam etmektedir. Fakat anlattığı konulardan ve üslubundan topyekün bir hicret ve himaye arayışlarının gündemde olduğu bir dönemde indiği hissedilmektedir. Hz. Peygamber, Sevr Mağarası'nda arkadaşına, "Korkma, Allah bizimledir!" derken Ashab-ı Kehf kıssasını hatırlamış olmalıydı. Hz. Musa kıssası ona olayların ve olacakların arkaplanını okumayı öğretiyor olmalıydı. Yakalanmış bir balık insanların elinden kayıp gidiyorsa tutsaklar da Mekke'den gizlice kayabilirlerdi. Bir kasabanın yıkık duvarları altında öksüzler için saklanan hazine örneğiyle çaresiz müminler için yepyeni bir hayat muştulanmış olabilirdi. Yecuc Mecuc'un fitnesini önleyen Allah, isterse bütün setleri yıkabilirdi. Kızıldeniz ve Basra Körfezi arasına hükmeden Zülkarneyn örneği, Hz. Muhammed'in gelecekte kuracağı hükümranlığın sınırlarına bir işaret olabilirdi. Müslümanların, Allah'ın her şeyi değiştireceğini örnekleriyle görmeleri gerekiyordu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ
وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۜ ﴿١﴾ قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا
شَد۪يدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا

1. Hamd, kuluna bu kitabı indiren ve onda hiçbir çelişkiye yer vermeyen Allah'a aittir! 2, 3. Bütünüyle doğru ve tutarlı bu kitabı, dehşetli azapla insanları ikaz etsin[1] ve müminleri içinde ebedî kalacakları güzel ödülle müjdelesin diye kendi

٢ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا ٣ وَيُنْذِرَ الَّذِينَ
قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ٤ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ
عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ٥ فَلَعَلَّكَ
بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا
بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا ٦ اِنَّا جَعَلْنَا مَا
عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ
عَمَلًا ٧ وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا
جُرُزًا ٨ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ
الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ٩ اِذْ
اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا
مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا
١٠ فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ
عَدَدًا ١١ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ
اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ١٢

katından indirmiştir.[2] 4. Özellikle de "Allah çocuk edindi!" diyenleri ihtar etsin diye! 5. Ağızlarından çıkan söz çok ağır olmasına rağmen ne onların, ne de atalarının bu konuda bir bilgileri yoktur. Söyledikleri şey, yalandan ibarettir. 6. Fakat sen, bu söze inanmıyorlar diye neredeyse onlar için kendini helak edeceksin. 7, 8. Yeryüzündeki güzellikleri, onların hangisinin daha güzel işler yaptığını denemek için yarattık ve orada ne varsa kupkuru toprağa çevireceğiz. 9. Yoksa sen, bizim ayetlerimizden biri olan mağara sakinlerinin (Ashab-ı Kehf) ve sayıcıların (Rakîm)[3] kıssasını şaşırtıcı mı buldun! 10. O gençler mağaraya sığınmış ve şöyle demişlerdi: "Ey Rabbimiz! Katından bize bir rahmet ver ve bu sıkıntılı durumdan kurtulmamız için bize bir çıkış yolu göster!" 11, 12. Biz de onları o mağarada senelerce uyutmuş ve kulaklarını duymaz hale getirmiştik. Sonra da kaldıkları süreyi iki gruptan hangisinin daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırmıştık.

1. Bu cümlede dile getirilen azabın hem dünyevî helak hem de kıyamet azabını kapsadığı düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

2. "Doğru ve tutarlı" diye çevirdiğimiz "kayyimen" kelimesini tefsirciler, hem doğruluk ve sağlamlık hem de çelişki anlamına gelen "ıvecen" kelimesinin zıddı bir anlamda değerlendirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Bugünkü dille ifade edecek olursak verdiği bilgilerin tutarlı, yani sistematik açıdan mükemmel bir uyum ve bütünlük arzettiği anlamına gelmektedir. Çünkü Kur'an'ın kendisini oturttuğu en temel ilkelerden birisi çelişmezlik prensibidir (4/Nisa 82). Bu prensip, hem olgusal/fıtrî hem de metinsel tutarlılığı içeren genel bir anlam bütünlüğünü ifade eder.

3. "Ashab-ı Kehf", mağaradaki topluluk demektir. Kur'an, insanın tavrını ve Allah'ın olaylara müdahalesini yansıtan olayın bizzat kendisini öne çıkararak söz konusu yerin neresi, kahramanların kimler olduğu noktasında bilgi vermemiştir. Fakat buna rağmen insanlar merak tutkusuyla çeşitli yerler ve isimler tespit etmeye çalışmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Fakat tefsircilerin verdiği bilgiler de batılı araştırmacıların verdiği bilgiler de Suriyeli Süryani rahib Saruclu James'in metnine dayanmaktadır. Aynı metinlere dayandırılan kaynaklara göre mağaraya saklanma olayı, Kral Dekius (Dekyanus) zamanında Efes'te yaşanmış, İmparator Teodosius zamanında ortaya çıkmıştır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Ancak bu verilerin hiçbirisi kesin bilgilere dayanmamaktadır. "Rakim" konusunda verilen bilgiler bundan daha da karmaşıktır. İnsanlar Kur'an'ın verdiği bilgileri değerlendirmek yerine tarih ve coğrafyada isim ve yer aramışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Oysa Türkçede de kullandığımız rakam kelimesinden yola çıkılarak "rakim" kelimesinin sayıcılar veya yazıcılar anlamına geldiği çok rahat anlaşılabilir. Nitekim Mücahid de "Rakîm" kelimesinden kastın, olayı tartışan yazıcılar, tarihçiler olduğunu dile getirmiştir (Buharî, Tefsir 18; Sealibi, *el-Cevahir*). Çünkü Kur'an, kıssanın henüz başında, mağarada kalınan müddetin hesaplamasından bahsetmiş (12. ayet), uyandıktan sonra ne kadar uyudukları konusunda kendi aralarında tartıştıklarını açıkça dile getirmiş (19. ayet) ve sonra başkalarının da onların kaç kişi olduğu ve ne kadar kaldıkları konusunda tartıştıklarına değinmiştir. Ayrıca olaylara nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda uyarılar yapmıştır (22-26. ayetler). Bu açık ayetlerden anlaşılacağı üzere "Ashab-ı Rakîm" terkibi, Ashab-ı Kehf olayı hakkında tartışanların lakabıdır. Bu olayın Tevrat ve İncil'de yer almadığı bilinmektedir. Ebu'l-Hasan el-Maverdi olayın Hıristiyan tarihinden önce yaşandığı kanaatindedir (*A'lamü'n-Nübüvve*, Kahire 1319, s. 36; İsmet Ersöz, *İslam Ansiklopedisi*, "Ashab-ı Kehf" maddesi, T.D.V. Yayınları, c. 3, s. 463-465). Ayrıca Tuz Denizi (Lût Gölü) sahillerinde yapılan mağara kazılarında ortaya çıkan Tevrat tomarları arasında bu kıssanın anlatıldığından bahsedilmektedir ki bu belgelere ulaşılırsa olayın Hıristiyan tarihinde meydana gelmediği kesinlik kazanacaktır.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ
اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ١٣ وَرَبَطْنَا
عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ
اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا ١٤ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ

13, 14. Şimdi biz sana onların gerçek öyküsünü anlatıyoruz: Onlar, Rablerine yürekten iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmış ve yüreklerini hakka kenetlemiştik.[4] Kararlı bir tavır alarak aralarında şu değerlendirmeyi yaptılar: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başka bir ilaha dua etmeyiz. Zira öylesi bir durumda sapkınca şeyler söylemiş oluruz. 15. Bakın bizim kavmimiz,

بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا ١٥ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا
يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ
لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِه۪ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ
اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ١٦ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا
طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ
ف۪ي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ
اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ
وَلِيًّا مُرْشِدًا ١٧

Allah'tan başka ilahlar edindiler. İnandıkları o ilahlar hakkında açık bir delil getirmeleri gerekmez miydi? Allah adına yalan uydurarak O'na iftira edenden daha zalim kim olabilir? 16. (Bir diğeri) Mademki siz onları ve Allah'tan başka taptıkları tanrıları terk ettiniz, bir mağaraya sığının da Rabbiniz sizi rahmetiyle korumaya alsın ve bu sıkıntılı durumdan kurtaracak bir imkâna kavuştursun!" 17. Onlar mağaranın bir köşesindeyken sen onların durumunu görmeliydin! Güneş, doğarken mağaralarını sağ yanından ziyaret eder, batarken mağaranın sol yanından onları terk ederdi.[5] Bu olanlar, Allah'ın ayetlerinden (mucizelerinden) biriydi. Hidayete eren kimse Allah'ın yol gösterdiği kimsedir. Kimin de sapkınlık içinde kalmasına hükmederse [6] onun için yol gösterecek bir yardımcı (veli) bulamazsın.

4. Buharî, Tefsir 18.

5. İfadenin akışından anlaşıldığı kadarıyla mağara kapısı kuzeye bakıyordu (Mevdudî, *Tefhim*). Güneş sabah mağaranın kapısına sağ taraftan görünüp geçiyor, akşamleyin de sol yanından görünüp batıyordu (Buharî, Tefsir 18). Devamındaki cümleyi bu cümle bağlamında yorumlayanlar, Güneş'in mucizevî bir şekilde mağaranın içine ışınlarını göndermemek için sağa ve sola meylettiğini düşünmüşlerdir. Fakat Güneş ışınlarının mağaraya isabet etmemesi bile tek başına yaşanan mucizeyi olağan şekilde izah etmeye yetmez. Olağanüstü ilahî bir müdahale dışında olayı izah etmek zor görünmektedir. Olay baştan sona ilahî iradenin olağanüstü tecellileriyle doludur. Öyle ki kıssa bunu vurgulamak için anlatılıyor gibidir.

6. Bu ifadenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ

18. Onlar uykudayken sen onları uyanık sanırdın. Çünkü biz onları

الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ
ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ
لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا
١٨ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ
قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ
فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهِ اِلَى الْمَدِينَةِ
فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ
مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا
١٩ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ
يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا اِذًا اَبَدًا
٢٠ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا
اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا
عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ
غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا
٢١ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ
خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ
وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبّ۪ٓي

uyurken sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri ise mağaranın kapısında, ayaklarını eşiğe uzatmış yatıyordu. Eğer onları görseydin korkudan geri dönüp kaçardın. 19. Durum böyle iken kendi aralarında değerlendirsinler diye biz onları uyandırdık. İçlerinden biri, "Uykuda kaç gün kaldınız?" dedi. "Bir gün veya birkaç saat kalmış olabiliriz!" dediler. Sonunda şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir.[7] Aranızdan birini elinizdeki şu gümüş parayla şehre gönderin de temiz (helâl)[8] yiyecek bulsun ve size azık getirsin. Çok dikkatli davransın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin. 20. Zira onlar, sizi bulurlarsa ya taşlarlar veya kendi dinlerine döndürürler.[9] O durumda da asla kurtuluşunuz yoktur!" 21. Fakat biz, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin kopmasında asla şüphe olmadığını anlasınlar diye insanlara onların gizemli durumunu sezdirdik. Artık insanlar onların durumunu tartışıyor ve "Üzerlerine bir bina yapın." diyorlardı. Tabii ki onların durumunu en iyi bilen Rabb'leridir. Yöneticileri ise, "Onların üzerine bir mescit yapacağız!" dediler.[10] 22. Şimdi birileri karanlığa taş atarak, "Onlar üç kişiydi, dördüncüleri köpekleriydi." Kimileri, "Yok, beş kişilerdi, altıncıları köpekleriydi." Kimileri de, "Hayır, yedi kişilerdi, sekizincileri köpekleriydi!"

اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ
فِيهِمْ اِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ
مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّي
فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ
وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰى اَنْ
يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

diyecekler. Fakat sen muhataplarına, "Onların sayısını en iyi bilen Allah'tır. Onlar hakkında çok az kimse bilgi sahibidir." de ve onlar hakkında bu açık bilgiler dışında görüş beyan etme; bu konuda onların hiçbirinin görüşünü de sorma.[11] **23, 24.** Ayrıca, herhangi bir konuda, "Onu yarın yapacağım!" deme. "Allah dilerse yapacağım!" de. Unutacak olursan Rabbini hatırla ve "Umarım Rabbim beni bundan daha doğrusuna ulaştırır!" de.[12]

7. Bu cümle sureye ad olan "Mağaradakiler ve Sayıcılar" anlamında "Eshab-ı Kehf ver Rakim" ifadesindeki sayıcıların tartışma biçimlerine önemli bir göndermedir. 22. ayette gaybî konuda tartışanlara benzer bir öğüt verilmektedir.

8. Buharî, Tefsir 18.

9. Taşlama, Orta Doğu geleneklerinde yaygın bir cezalandırma şekli olmalı. Kur'an kıssalarında çoğu peygamberin taşlama cezasıyla tehdit edildiğine şahid oluyoruz (11/Hûd 91; 19/Meryem 46; 44/Duhan 20; 36/Yasin 18). Ayrıca bu cezalandırma türü, muharref Tevrat'taki ceza hükümlerinde de ciddi bir ağırlığa sahiptir. Rivayetler aracılığı ile bizim fıkhımıza da recm cezası olarak girmiştir. Oysa Kur'an'da zina cezası açıktır (24/Nur 2, 3).

10. "Yöneticileri" diye tercüme ettiğimiz "Galebû alâ emrihim" deyimini tefsirciler "o toplumun emiri veya meliki" olarak değerlendirmişlerdir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

11. Bu uyarılar, sayıların veya mitolojik hikâyelerin peşinden koşan kitap ehlinin bilgilerine gereğinden fazla değer verilmemesi gerektiğini hatırlatan ifadelerdir. Ehl-i Kitabın spekülatif bilgileri yerine, Allah'ın verdiği kesin bilgilere ve somut belgelere dayanmak gerektiğinin altı çizilmektedir (Sealibî, *el-Cevahir*).

12. Bu iki ayet konunun bir devamıdır. Mekke'deki tartışmalarla ilgilidir. Kitap ehlinin ve müşriklerin ona sordukları soruya hemen cevap vereceğini düşünen Hz. Peygamber'e bir uyarıdır. Ayrıca "İnşallah" demenin iman ve tevekkülle ilgisini gösteren canlı bir örnektir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*).

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا
تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ

25. O gençler, sığındıkları mağarada tam üç yüz dokuz yıl kaldılar.[13] **26.** De ki: "Ne kadar kaldıklarını en iyi bilen Rabbimdir. Göklerin ve yerin

السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ
مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فٖي حُكْمِهٖٓ
اَحَدًا ٢٦ وَاتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ
كِتَابِ رَبِّكَۜ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖۚ وَلَنْ تَجِدَ
مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَدًا ٢٧ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ
الَّذٖينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ
يُرٖيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُرٖيدُ
زٖينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا
قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ
فُرُطًا ٢٨ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْۙ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا
لِلظَّالِمٖينَ نَارًاۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَاۜ وَاِنْ
يَسْتَغٖيثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَۜ بِئْسَ الشَّرَابُۜ وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقًا
٢٩ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
اِنَّا لَا نُضٖيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًاۚ ٣٠
اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ
وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِـٖٔينَ فٖيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِۜ نِعْمَ
الثَّوَابُۜ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ٣١

gizlilikleri O'na aittir. O ne güzel görür, ne güzel işitir." Onların Allah'tan başka bir hamisi (velisi) yoktur. O, hiç kimseyi hükmüne ortak etmez. 27. Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka sığınacak bir sığınak bulamazsın.[14] 28. Sabah akşam rızasını umarak Rablerine dua edenlerle birlikte olmaya özen göster. Dünya hayatının cazibesine kapılarak gözlerini onlardan ayırma. Sakın, kalbini öğüdümüzden gafil kıldığımız o hevasına uyan ve işi gücü aşırılık olan kimseye uyma. 29. Ve de ki: "Bu gerçek Rabbinizdendir. Dileyen iman etsin; dileyen inkâr etsin." Biz, zalimler için öyle bir ateş hazırladık ki alevleri onları bir duvar gibi kuşatmıştır. İmdat dileseler erimiş maden gibi yüzlerine sıvanan bir sıvıyla yardım edilir. Ne kadar iğrenç bir içecek, ne kadar da kötü bir barınak! 30, 31. İman edip salih amel işleyenlere gelince, biz güzel davrananların emeğini asla zayi etmeyiz. Onlar için altlarından ırmaklar akan, her türlü güzellikle bezenmiş cennetler (Adn cennetleri)[15] vardır. Orada koltuklarına yaslanmış vaziyette, altın bilezikler takınır; ipekten, atlastan, zümrüt renkli elbiseler giyinirler. Ne güzel bir ödül, ne güzel bir yardım![16]

13. Mağara sakinlerinin 309 yıl kaldığını söyleyen cümlenin açık lafzına bakılırsa tartışmalara son noktayı koyan ilahî açıklama olduğu anlaşılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ancak bazı tefsirciler, bir sonraki ayette Allah'ın bilgisine vurgu yapan cümleyi bağlama oturtmakta zorlandıkları için bu ayeti anlamlandırma konusunda aşırı yorumlara gitmişlerdir. Dolayısıyla 309 yıldan bahsedenin Kitap ehli olduğu şeklinde parantez içi eklemelerde bulunmuşlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Esed, *Kur'an Mesajı*). Oysa Zemahşerî'nin de belirttiği gibi 26. ayette Allah, kâfirlerin öne sürdüğü rakamların zanna dayandığını, aslolan bilginin Allah'ın verdiği bilgi olduğunu vurgulamak için açıklama yapmaktadır. Dolayısıyla bu ayetteki vurgunun sebebini izah etmekte zorlanan yorumcular, Allah'ın onları senelerce uyuttuğundan bahseden 11 ve 12. ayetleri göz ardı etmektedirler (Esed, *age;* Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*).

14. Topyekün bir hicret ve himaye arayışlarının veya uzlaşma tekliflerine sıcak bakma eğilimlerinin gündemde olduğu bir dönemde Ashab-ı Kehf örneğinin verilmesi oldukça anlamlıdır. Allah'a sığınmak, kuru bir söylemden ibaret değildir. Hz. Peygamber, Sevr Mağarası'nda, arkadaşına; *"Korkma, Allah bizimledir!"* derken gerçek sığınağa sığınmanın ne anlama geldiğini bilerek konuşuyordu.

15. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sâd, 50.

16. Bundan önceki surelerle bu surenin konusu dikkatle incelendiğinde 7. yıl başlayıp 10. yılda kaldırılan boykot sonrası dönemi hatırlatmaktadır. Hicrete bir adım daha yaklaşılmıştır. Özellikle Ashab-ı Kehf kıssasından sonra gelen bu paragraf ve bundan sonra gelen iki bahçe sahibi örneğine bakılırsa Hz. Peygamber ve arkadaşlarının yaşadıkları zorluk yılları kendini hissettirmektedir.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا
جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ
اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا
خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ
لِصَاحِبِه۪ وَهُوَ يُحَاوِرُهُٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا
وَاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ
لِنَفْسِه۪ قَالَ مَٓا اَظُنُّ اَنْ تَب۪يدَ هٰذِه۪ٓ اَبَدًا

32. Onlara şu iki adamı örnek olarak anlat: Birine iki üzüm bağı vermiş, kenarlarını hurmalarla çevrelemiş, aralarında da ekinler bitirmiştik. 33. Her iki bağ da eksiksiz ve kusursuz bir şekilde meyvelerini vermişti. İkisi arasından bir de nehir akıtmıştık. 34. Ürünü de oldukça boldu. Bundan dolayı, arkadaşıyla konuşurken şöyle dedi: "Ekonomik olarak senden daha zenginim, adam sayısı itibariyle de senden daha güçlüyüm!" 35, 36. Bağına girdi ve kendine zulmederek şöyle dedi: Bunun yok olacağını zannetmiyorum. Kıyametin kopacağı-

٣٥ وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً وَلَئِنْ
رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ي لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا
مُنْقَلَبًا ٣٦ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُٓ
اَكَفَرْتَ بِالَّذ۪ي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ
نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا ٣٧ لٰكِنَّا۬ هُوَ اللّٰهُ
رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ٣٨ وَلَوْلَٓا اِذْ
دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ
اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا
٣٩ فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ
جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ
فَتُصْبِحَ صَع۪يدًا زَلَقًا ٤٠ اَوْ يُصْبِحَ
مَٓاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَط۪يعَ لَهُ طَلَبًا ٤١
وَاُح۪يطَ بِثَمَرِه۪ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى
مَٓا اَنْفَقَ ف۪يهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا
وَيَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ٤٢
وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ٤٣ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ
الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ٤٤

nı da hiç sanmam. Şayet Rabbimin huzuruna götürülecek olsam bile, orada bundan daha fazla bir üstünlük elde ederim." 37. Arkadaşı ise ona hitaben şöyle dedi: "Seni önce topraktan, sonra bir damla sudan (sperm) yaratıp da insan şekline getiren Allah'a karşı mı nankörlük ediyorsun![17] 38. Bize gelince, Benim Rabbim Allah'tır. Ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. 39, 40. Bağına girdiğin zaman, 'Maşallah![18] Bütün kuvvet Allah'ındır!' demen gerekmez mi? Eğer beni mal ve evlat yönünden daha zayıf görüyorsan, Rabbim bana senin bağından daha üstününü verebilir veya gökten bir afet gönderir de bağın yerle bir olabilir. 41. Ya da bahçeyi sulayan su yerin dibine geçer de bir daha elde edemezsin!" 42. Gerçekten o adamın serveti azab ile kuşatıldı. Çardakları yerle bir olan o bağa yaptığı masraflar için hayıflanıp dövünerek, "Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım!" dedi. 43. O anda ne Allah'tan başka yardımına koşacak destekçileri oldu, ne de kendini kurtarma imkânı! 44. Orada bütün velayet,[19] hak olan Allah'a aittir! En hayırlı ödül de en hayırlı akıbet de O'nun katındadır.

17. "Kâfirlik" kelimesinin anlamı için bkz. 34/Sebe 33.

18. 23 ve 24. ayetlerde "İnşallah" demenin önemi anlatılırken bu ayette "Maşallah" demenin önemi anlatılmaktadır. Bu iki ifade, iman ve tevekkülün dünya görüşünü

belirleyen yansımalarıdır. Bu ayetler, bir müşrikle muvahhidin dünya görüşünü ve mülk anlayışını ortaya koyan çarpıcı ayetlerdir. İman ümit kaynağı, şirk ise hüsran kaynağıdır. Muvahhide göre Allah olaylara müdahildir; zengini fakir, fakiri zengin edebilir. Müşriğe göre Allah olayların uzaktan seyircisidir. Müşrik, ya her şeyi kendi kazanmıştır ya da ardından koştuğu putları sayesinde elde etmiştir. Sonunda mal onun için yeni bir put olmuş ve Allah'ı unutturmuştur. Fakat hüsrana düştüğü zaman çevresinde Allah'tan başka kimsenin kalmadığını anlar.

19. Kıyamette mümin, kâfir, herkes, Allah'ı veli edinecektir (Maverdî, *en-Nüket*). Çünkü müşriklerin putlarını Allah'ın yetkilerine ortak ve yardımcı, Allah'a karşı kendilerini himaye eden hami ve şefaatçi kabul etmeleri, bu velayet ilkesini ihlal etmeleri anlamına geliyordu (50-53. ayetlerin geçtiği paragraf). "Velayet" kelimesi Kur'anda ilk defa burada kullanılmaktadır. Bir de 8/Enfal 72. ayette geçmektedir. Dost edinmenin anlamının yanı sıra din adına insana ceza verme veya affetme yetkisinin, himaye ve yardımın tamamen Allah'a ait olması demektir. Bu kavramla aynı kökten türeyen "Vilayet" kavramı ise siyasî iktidar ve egemenlik demektir. "Vali" de bu yetkiyi kullanan kimse demektir (Ebussuûd, *İrşad*).

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ
اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ
الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَش۪يمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾
اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ ز۪ينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ
ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ
وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ
مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ
صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ
بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾
وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ مُشْفِق۪ينَ

45. Onlara, dünya hayatının gökten indirdiğimiz su gibi gelip geçici bir nimet olduğunu örnek ver. Bakın o su sayesinde yeryüzünde sık ve gür bitkiler yetişiyor, sonra rüzgârların savurduğu samana dönüşüyor. Dolayısıyla Allah, her şeye muktedirdir. 46. Mal ve evlat, dünya hayatının güzellikleridir. Sonuçları kalıcı olan güzel davranışlarsa sevap olarak Rabbin katında daha değerli, ümit bağlama yönünden daha doğru bir tercihtir. 47. Dağları yürüttüğümüz gün, yeryüzünü dümdüz, bomboş görürsün. Biz onların hepsini bir araya toplamış, geride hiç kimseyi bırakmamışızdır. 48. Onların hepsi Rabbinin huzuruna çıkarılmış ve kendilerine şöyle denmiştir: "Sizi ilk defa yarattığımız gibi şimdi bize geldiniz. Oysa sizin için böyle bir vakit tayin etmediğimizi iddia ediyordunuz!"

مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا
اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا
يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ٤٩

49. Artık, kitap ortaya konmuştur. İçinde yazılmış olanları görünce suçluların titreyerek şöyle dediklerini görürsün: "Eyvah bize! Bu nasıl bir kitap ki büyük küçük hiçbir şey bırakmamış, hepsini bir bir sayıyor!" Onlar, yaptıkları her şeyi önlerinde hazır bulurlar. Üstelik Rabbin, hiç kimseye haksızlık etmez.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا
اِلَّٓا اِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ
رَبِّهٖ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي
وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ٥٠
مَا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا
خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ
عَضُدًا ٥١ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَٓائِيَ
الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ٥٢ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ
النَّارَ فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا
عَنْهَا مَصْرِفًا ٥٣

50. Hani biz meleklere, "Âdem'e secde edin!" demiştik de İblis hariç hepsi secde etmişti.[20] İblis, cinlerden biriydi, Rabbinin emrine asi olup yoldan çıkmıştı. Şimdi sizler, beni bırakıp da size düşman olan İblisi ve onun zürriyetini mi otorite (veli) ediniyorsunuz! Zalimlerin bu yaptığı ne kadar kötü bir değişiklik! 51. Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına şahid tuttum, ne de kendi yaratılışlarına.[21] Ben, (insanları yolumdan) saptıranları yardımcı edinecek değilim.[22] 52. Rabbin, "Haydi! Şu ortağım olduğunu iddia ettiğiniz uydurma şeyleri çağırın!" buyurduğu gün onları çağırmışlardır. Fakat onlar kendilerine bir cevap vermemişlerdir. Biz onlarla ilahları arasında derin bir uçurum meydana getirmişizdir. 53. Suçlular ateşi görmüşler ve oraya gireceklerini anlamışlardır. Fakat kaçıp kurtulacak bir yol bulamamışlardır.[23]

20. "Secde" kelimesi, Arapçada devenin veya hurmanın başını yere eğmesi, insanın başını yere koyması ve eğilmesi anlamında kullanılmaktadır. (İbn Atıye, *el-Muharrer;* ayrıca 38/Sâd 72-73; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39; 12/Yusuf 100). İnsana boyun eğmesi gerekirken boyun eğmeyen İblis ve yandaşlarına müşriklerin boyun eğmesi eleştiril-

mektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Çünkü müşrikler, cinleri Allah'ın oğlu, melekleri de kızı kabul ediyor, cinlerin gökten vahiy kaçırdıklarına inanıyorlardı. (68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14).

21. Allah'ın bilgi vermediği gaybî konularda hevasından konuşan ve Allah hakkında yakışıksız isnatlarda bulunan müşriklerin düşünceleri ve uydurma ilahları eleştirilmektedir.

22. Allah, kendisine ortak edinmeyeceğinin altını çizerken bir önceki ayete atfen cinleri yardımcı edinmediğini de vurguluyor (50. ayet). "Mudıll" kelimesi, genelde saptırıcı diye tercüme edilmektedir. Fakat kelimenin anlam imkânı, kaybolmak, serap gibi hayal mahsulü olmak anlamlarına da gelmektedir (Sarı, *Mevarid*). Dolayısıyla cümle, müşriklerin ilahlarının hayali ilahlar olduğu yönünde bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir.

23. Aracı ve şefaatçilerin orada işe yaramadığını anlamışlardır.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ
كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا
٥٤ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمْ
سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا
٥٥ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا
اُنْذِرُوا هُزُوًا ٥٦ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ
بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا
قَدَّمَتْ يَدَاهُ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً
اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ تَدْعُهُمْ
اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذًا اَبَدًا ٥٧

54. Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği açıkça ortaya koyduk. Fakat insan, tartışmaya çok düşkündür. 55. İnsanlara yol gösterici bir rehber (hidayet) geldiği zaman ona inanmalarına ve tevbe edip Rabblerinden af dilemelerine engel olan tek şey, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini veya azabın bir an önce getirilmesini istemeleridir! 56. Biz peygamberleri, sadece müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Kâfirler ise batıl (uydurma) şeyler uğruna mücadele eder, onlara dayanarak hakikatı ortadan kaldırmaya çalışırlar! Dahası, ayetlerimi ve uyarıldıkları gerçeği (azabı) alaya alırlar. 57. Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatıldığı zaman o ayetlerden yüz çeviren ve elleriyle yaptığı kötülükleri unutandan daha zalim kim olabilir? Biz onların kalplerinin üzerine, anlamalarına engel olan perdeler koyduk; kulaklarında sa-

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا
كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ
لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ
الْقُرٰى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا
لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

ğırlık meydana getirdik. Sen onları doğru yola çağırsan bile asla doğru yola gelmezler. 58. Fakat senin Rabbin yine de çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. Yaptıkları yüzünden onları hemen yargılayacak olsaydı cezalarını acele verirdi. Fakat onlara belli bir süre verilmiştir. Vade tamamlandığında Allah'tan başka bir sığınak bulamazlar.[24] 59. Bakın şu kasabalar da zulmettikleri zaman helak ettiğimiz insanların kasabaları! Onlara da helak etmeden önce vade tayin etmiştik.

24. Sığınma konusunda bkz. 51/Zariyat 50.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَٓا اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ
مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا
بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ
سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا
قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ
سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ
اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّ۪ي نَس۪يتُ الْحُوتَ
وَمَٓا اَنْسَان۪يهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ
وَاتَّخَذَ سَب۪يلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ
ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَٓا

60. Hani Musa, yanındaki gence, "Ya iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmadan yürüyeceğim ya da senelerce yolculuk etmek zorunda kalacağım!"[25] demişti. 61. İki denizin birleştiği yere vardıklarında balıklarını unutmuşlardı. Balık denize ulaşmanın bir yolunu bulup gitmişti.[26] 62. Oradan uzaklaşıp gittiklerinde Musa, delikanlıya, "Haydi, şu yemeğimizi getir; bu yolculuktan dolayı iyice yorgun düştük!" dedi. 63. Delikanlı, "Bakar mısın şu işe! Kayaya sığındığımızda balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana unutturan şeytandan başkası olamaz. Şaşılacak bir şey ama balık denize ulaşmanın bir yolunu bulup gitmişti!" dedi. 64, 65. Bunun üzerine Musa, "İşte aradığımız şey bu!" dedi. Hemen izlerinin üzerine

آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
عِلْمًا ٦٥ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى
اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ٦٦ قَالَ
اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ٦٧ وَكَيْفَ
تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ٦٨ قَالَ
سَتَجِدُنِٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَٓا اَعْصِي
لَكَ اَمْرًا ٦٩ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا
تَسْـَٔلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ
ذِكْرًا ٧٠

geri döndüler. Orada katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan bilgi öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular.[27] **66.** Musa ona, "Sana öğretilen o yol gösterici bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?" dedi. **67, 68.** O kul şöyle dedi: "Sen benimle beraber olmaya sabredemezsin. Mahiyetini bilmediğin şeye nasıl sabredeceksin?" dedi. **69.** Musa, "İnşallah, benim sabırlı davrandığımı göreceksin. Senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim." dedi. **70.** Bunun üzerine şöyle dedi: "Eğer bana tâbi oluyorsan, ben sana bilgi verinceye kadar bana hiçbir olay hakkında soru sormayacaksın!"

25. "Hukub" kelimesinin anlamı konusunda; bir yıldan uzun zaman, devirler, yedi sekiz yıl veya seksen yıl diyenler olmuştur (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşeri, *Keşşaf*). Sanki Hz. Musa; "Ya iki denizin birleştiği yere bir an önce varır ve aradığımı bulurum ya da senelerce yolculuk yapmak zorunda kalırım!" demek istemekte ve orada yetişmesi gereken randevuya dikkat çekmektedir. Çünkü devamındaki ayetlerden, gittiği yerde önemli bir görüşme gerçekleştireceği anlaşılmaktadır (Buharî, Tefsir 18/196; Maverdî, *en-Nüket*).

26. Musa'ya gösterilecek olağanüstü olayların ilk işareti, balığın kaybolmasıdır. Yanındaki genç, balığın denize ulaşıp gittiğini fakat Hz. Musa'ya söylemeyi unuttuğunu söylüyor (63. ayet). Buluşacakları zatın bir planı olduğunu bilmiyor. Bunu Musa'ya hatırlatınca Hz. Musa gizemli durumu hissediyor ve hemen geri dönmeleri gerektiğini söylüyor (Mukatil, *et-Tefsir;* Buharî, Tefsir 18/197). Çünkü olayların görünmez sebeplerini (hikmetini) gösterecek olan Allah kulunu orada buluyorlar (64 ve 65. ayetler).

27. 66. ayetteki ifadelere göre o kulun bilgisinin kendisine Allah tarafından verildiğini Hz. Musa'nın bildiği anlaşılmaktadır. 79-82. ayetlerde kullanılan dile ve özellikle zamirlerin çoğul olarak kullanılmasına ve bu kulun bütün yaptıklarını ve konuşmalarını kendiliğinden yapmadığına, Rabbin emri ve rahmeti gereği yaptığının açıkça ifade edilmesine bakılırsa Allah'ın iradesini, takdirini ve fiillerini açıklamak üzere konuşturulduğu görülecektir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Bu da onun Hz. Musa'ya bilgi vermek üzere Allah tarafından gönderilmiş bir elçi/melek olduğuna önemli bir

işarettir (Buharî, Tefsir 18/196-198; Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir;* İbn Hacer, *el-İsabe,* c. 1, s. 429; Mevdudi, *Tefhim*). O zatın peygamber olduğunu söyleyenler olmuşsa da Mevdudî, masum bir çocuğu öldürmesinin melekten başka bir varlık olma ihtimalini ortadan kaldırdığını söylemektedir (*Tefhim*). Geleneksel kültürümüzde Hızır adıyla bilinen ölümsüz insan tasavvurunun bu kıssaya eklenmesi, Kur'an'ın vahiy ve risalet kültüründen çok, İslam öncesi kültürlerin bir yansıması olarak görünmektedir. Çünkü konuyla ilgili rivayetler içerik olarak birçok ayet ve hadisle çelişmektedir (3/Al-i İmran 144, 185; 21/Enbiya 34, 35; 29/Ahkebut 57). Ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye ve Aliyyülkârî gibi birtakım ilim erbabı Hızır'la ilgili bütün rivayetlerin mevzu/uydurma olduğunu söylemişlerdir (İlyas Çelebi, *TDV. İA.* "Hızır" maddesi, TDV. Yayınları).

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفٖينَةِ خَرَقَهَا
قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ
شَيْـًٔا اِمْرًا ٧١ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ
تَسْتَطٖيعَ مَعِيَ صَبْرًا ٧٢ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنٖي
بِمَا نَسٖيتُ وَلَا تُرْهِقْنٖي مِنْ اَمْرٖي عُسْرًا
٧٣ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ
قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ
جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ٧٤ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ
اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِيَ صَبْرًا ٧٥ قَالَ
اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا
تُصَاحِبْنٖي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنّٖي عُذْرًا ٧٦
فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَيَٓا اَهْلَ قَرْيَةٍ
اسْتَطْعَمَٓا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا
فَوَجَدَا فٖيهَا جِدَارًا يُرٖيدُ اَنْ يَنْقَضَّ

71. Derken yola koyuldular. Niha-
yet bir gemiye bindikleri zaman o
kul gemide bir delik açtı. Musa,
"Üzerindeki yolcuları boğmak için
mi gemiyi deldin? Sen çok tehlikeli
bir iş yaptın!" dedi. 72. O, "Ben sa-
na, 'Benimle beraber olmaya sab-
redemezsin!' demedim mi?" dedi.
73. Musa, "Unuttuğum için beni
sorumlu tutma ve beni zor du-
rumda bırakma!" dedi. 74. Yürü-
meyi sürdürdüler ve bir çocuğa
rastladılar. O zat bu defa da çocu-
ğu öldürdü. Musa, "Kimsenin ca-
nına kastetmemiş masum bir cana
kıydın öyle mi! Sen gerçekten çir-
kin bir iş yaptın!" dedi. 75. O, "Ben
sana, 'Benimle beraber olmaya
sabredemezsin' demedim mi?"
dedi. 76. Musa, "Bundan sonra sa-
na herhangi bir şey hakkında soru
sorarsam benimle arkadaşlık etme.
Çünkü senden dilediğim özür son
haddine ulaştı." dedi. 77. Yola de-
vam ettiler ve bir kasabaya ulaştı-
lar. Kasaba halkından yiyecek iste-
diler. Fakat onlar kendilerine misa-

فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا
٧٧ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ
سَاُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا
٧٨ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ
يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا
وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ
غَصْبًا ٧٩ وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ
مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا
وَكُفْرًا ٨٠ فَاَرَدْنَا اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا
خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا ٨١ وَاَمَّا
الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ
وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا
فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا
كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ
اَمْرِي ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا ٨٢

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَاَتْلُوا
عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ٨٣ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي
الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ٨٤

firperverlik göstermediler. Buna rağmen o kul, orada rastladıkları yıkılmak üzere olan bir duvarı onarıverdi. Musa kendisine, "İsteseydin ücret alabilirdin!" dedi. 78. Bunun üzerine o kul şöyle dedi: "Artık bu, seninle yollarımızın ayrılması demektir! Bak, sabredemediğin olayların içyüzünü (tevilini) sana açıklayayım: 79. O gemi, denizde çalışan yoksul kimselere aitti. Ona hasar vermek istedim; çünkü bütün sağlam gemilere el koyan bir kral vardı ve onların peşlerindeydi. 80. Çocuğa gelince, onun anne ve babası mümin kimselerdi. Çocuğun tuğyan ve küfür işleyerek onlara kötülük edeceğinden endişe ediyorduk. 81. Rableri kendilerine ondan daha masum ve daha merhametli bir çocuk versin istedik. 82. Duvara gelince, o duvar şehirde bulunan iki yetim çocuğa aitti ve duvarın altında onları bekleyen bir hazine vardı. Babaları da salih bir insandı. Rabbin istedi ki büyüyüp delikanlı olsunlar da Rabbinin rahmeti gereği hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu kendi kararımla yapmadım. Sabredemediğin olayların içyüzü (tevili) işte budur."

83. Sana, Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ben size, ona ait bir anı okuyacağım:[28] 84. Biz onu yeryüzünde hükümdar kıldık ve kendisine her türlü imkânı ver-

فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ
الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ ف۪ي عَيْنٍ حَمِئَةٍ
وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّٓا
اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّٓا اَنْ تَتَّخِذَ ف۪يهِمْ حُسْنًا
﴿٨٦﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ
يُرَدُّ اِلٰى رَبِّه۪ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾
وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ
الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًاۜ ﴿٨٨﴾
ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ
الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ
لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ ﴿٩٠﴾ كَذٰلِكَۜ وَقَدْ
اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٩٢﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ
دُونِهِمَا قَوْمًاۙ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾
قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ
خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا
﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ
فَاَع۪ينُون۪ي بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا
﴿٩٥﴾ اٰتُون۪ي زُبَرَ الْحَد۪يدِۜ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى

dik. 85, 86. Bir yola koyuldu ve Güneşin battığı yere kadar gitti. Gördü ki Güneş, çamur gibi siyah bir suyun ortasında batıyordu.[29] Suyun kenarında bir kavme rastladı. Kendisine "Ey Zülkarneyn! Ya onları cezalandırırsın ya da onlara güzel davranırsın!" dedik.[30] 87. Zülkarneyn, "Kim zulmederse ona ceza veririz. Daha sonra Rabbine döndürülür ve Rabbi ona daha beter bir azap uygular. 88. Kim de iman eder, salih amel işlerse ona en güzeliyle karşılık verilir. Ayrıca biz o kimseye kolay işleri emrederiz." dedi. 89, 90. Sonra bir başka sefere çıkıp Güneş'in doğduğu yere gitti. Orada öyle bir kavme denk geldi ki Güneş doğduğunda onları gölgeleyecek hiçbir şey yoktu. 91. Olay böyleydi. Çünkü biz onunla ilgili bütün bilgilere sahibiz. 92, 93. Daha sonra başka bir sefere çıkıp iki sıra dağ arasındaki geçide vardı. O iki dağın arkasında hiçbir konuşmayı anlamayan bir kavim buldu.[31] 94. Onlar şöyle dediler: "Ey Zülkarneyn! Yecuc ve Mecuc memlekette fesat çıkarıyorlar. Onlarla aramıza bir set yapsan da karşılığında sana vergi versek olur mu?" 95. Zülkarneyn şöyle dedi: "Rabbimin bana verdiği hükümranlık daha hayırlıdır. Siz bana gücünüzle destek olun da onlarla aranıza bir engel yapayım. 96. Bana, demir madeni getirin." İki da-

بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتّٰى اِذَا
جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اٰتُونِي اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا
٩٦ فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا
اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ٩٧ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ
مِنْ رَبّ۪ي فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبّ۪ي جَعَلَهُ دَكَّاءَ
وَكَانَ وَعْدُ رَبّ۪ي حَقًّا ٩٨

ğın arası birleşecek seviyeye gelince, "Körükleyin!" dedi. Maden kor haline gelince, "Getirin de üzerine bakır dökeyim!"[32] dedi. **97.** Artık o seddi ne aşabildiler, ne de delebildiler. **98.** Zülkarneyn dedi ki: "Bu, Rabbimden gelen bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiği zaman onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır."[33]

28. Zülkarneyn'in kim olduğu, nerede, ne zaman yaşadığı konusunda Kur'an'da net bir bilgi yoktur. Kur'an, Zülkarneyn'in kimliğinden çok, kişiliği üzerinde durmaktadır. Sadece güçlü bir hükümdar, inançlı ve hikmetli bir insan olduğu yönünde bilgiler vermektedir. Kur'an, Mekke'de baskı altında bulunan Müslümanlara verdiği ümidi öncelemektedir. Allah, kendisine güvenenlerin ümitlerini boşa çıkarmamakta, güce güvenen zalimlerin yarınlarının olmadığının altını çizmektedir. Sebeplere sarılmayı öngören kıssanın sebepleri iyi değerlendiren kahramanı, son söz olarak Allah'ın istemesi durumunda bu tür sebepleri de altüst edeceğini vurgulamaktadır (98. ayet). Tefsircilerin verdiği bilgilerin çoğu, Kitap ehlinden aktarılan mitolojik efsanelerin Kur'an'daki bu kıssaya uyarlanmasından ibaret görünmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Zülkarneyn'in Büyük İskender, Yecuc ve Mecuc'un da Türkler olduğu yönünde geniş malûmat toplamışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir,* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Seddin yeri konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Kimi Çin seddine göndermede bulunurken kimi Kafkaslarda, Derbent ve Daryal arasında "Babu'l-Ebvab" geçidinde yapılmış olan duvardan söz etmiştir. Söz konusu suru Fars kralı Kisra'nın (Hüsrev veya Cirus/Sayrıs'ın) yaptığı yönünde yorumlar yapanlar da vardır. Ancak Mevdudî'nin de değindiği gibi Daniel, 8; Hezekiel 38, 39. Bölümlerine dayandırılan bilgiler Kur'an'ın verdiği bilgilerle örtüşmemektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü Zülkarneyn'in inançlı ve bilinçli bir kral olduğunu görüyoruz. Oysa Daniel'in rüyaları, Pers ve Yunan krallığına dair yorumlardır ki her iki devletin de putperest olduğu bilinmektedir. Üstelik Hezekiel'de anlatılan Gok ve Magok efsanesi, Yecuc-Mecuc ismine benzemekle birlikte kehanetlerden ibarettir (Mevdudî, *Tefhim*). Bu tür rüyaları Kur'an kıssalarının altına yazmanın, onu anlaşılır kılması bir yana zihinleri bulandırmaktan öte bir katkısı olmamaktadır.

29. Bu ayetlerde kullanılan "sebep" kelimesi, 40/Mümin 36 ve 37. ayetlerindeki kullanımı delil getirilerek yol ve araç anlamında değerlendirilmiştir. Güneşin battığı yerden kasıt da Zülkarneyn'in batı yönünde ulaştığı son noktadır. Önüne bir deniz veya benzeri bir su kütlesi çıktığı açıktır. "Hame'in" kelimesinin sıcak veya siyah çamur anlamına gelmesi bir bataklığa da işaret olabilir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;*

Maverdî, *en-Nüket*). Ancak kastedilen suyun sıcaklığı 30 derece civarında olan Kızıldeniz olma ihtimali çok yüksektir. Seyyid Tantavî'nin, Bîrûnî'den aktardığı bilgilere göre "Lakabın başına "zü'l" eki getirme âdeti, Güney Arabistan'da hüküm süren Himyerîler arasında oldukça yaygındır ve onların edebiyatında Zülkarneyn'e övgüde bulunan bir şiirden söz edilmektedir (*el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân*). Yaklaşık ifadelere Ebussuûd'un da yer verdiği bu düşünce, coğrafi açıdan kıssanın tasviriyle örtüşmektedir (*İrşad*). Arap Yarımadası esas alındığında batı yakası Kızıldeniz, doğu yakası çöl ikliminin hüküm sürdüğü Basra körfezi kıyıları olabilir. İki boynuzdan kasıt bu iki deniz olabilir. Ayrıca gidilen bu iki bölgede dil sorunu yaşanmamakta, ancak üçüncü bölge kuzeyde yaşayan ve Sami diller dışında bir dil konuşan topluluklardan biriyle karşılaşma gündeme gelmektedir (89-93. ayetler)

30. Bu iki seçenek, hüküm verme konusunda Zülkarneyn'in serbest bırakılarak imtihan edildiğini göstermektedir. Devamındaki ayetlerde ise onun adaleti önceleyen açıklamalarıyla bu sınavı başarıyla verdiği görülmektedir. Devamındaki ayetlerde Zülkarneyn'in dilinden bir yöneticinin nasıl bir yönetim felsefesine sahip olması gerektiği özetlenmektedir. İnsanlara hak ettiklerini vermek, hak etmediklerini vermemek ve kaldırabilecekleri sorumlulukları yüklemek öngörülmektedir.

31. "Söz anlamayan" ifadesi deyimsel olarak laf anlamayan anlamında anlaşılsa da kastedilen şey, o kavmin kendi dilinden başka bir dil bilmediğidir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

32. Demiri kızdırıp eritince üzerine bakır dökmek, tunç gibi daha sert bir alaşım oluşturmaktır. Madenleri işleme imkânının geliştiği bir döneme dikkat çekmektedir.

33. Tevrat'ta Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in neslinden gelen Yecuc isminden söz edilmektedir (Tekvin, 10/2; I. Tarihler, 1/5). Ayrıca Yakupoğullarından (12) torun kabileden bir şahsın ve bir kolun adı olarak Gog ve Magog isminden de söz edilmektedir (I. Tarihler, 5/5; Hezekiel, 38/2, 39/6). Tevrat'ta sıkça hatırlatılan bu olgular iyi analiz edilir ve Kur'an'ın verdiği bilgilerle karşılaştırılırsa, olayın zamanla mitolojilerle karıştırılarak anlaşılmaz hale getirildiği sezilmektedir. Hikâye, Hezekiel'de Babil sürgünüyle ilgili dramların bir parçası olurken, Yuhanna'nın rüyalarında kıyamet alametlerinden biri haline gelmektedir (Yuhanna, *Esinleme, İncil* sonundaki ek, 20/8). Anlaşıldığı kadarıyla bu deyim, Orta Doğu kültürü içerisinde peş peşe gelen belaların, fitne ve sıkıntıların başlaması anlamında deyimsel bir anlam kazanmıştı. Kur'an bu deyimi kıssanın orijinalini ortaya koyarak kendine özgü helak ve kıyamet tasavvuru içerisinde değerlendirmektedir. Kur'an tefsircileri ise olayı kendi gelenek ve kültürlerinde yaygın olan anlayışla değerlendirmiş ve ayetin tefsirine de yansıtmış görünüyorlar. Rivayetleri oluşturan saik de sanırım söz konusu kültür olmalı. Orta Doğu efsanelerinin ve özellikle Yuhanna rüyalarının etkisinde kalarak bu olayı kıyamet alameti şeklinde yorumlamada da benzeri ön yargılar etkili olmuştur.

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ
وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾

99. O vaadin geldiği gün onları birbirine karışmış vaziyette dalgalanmaya terk ederiz. Sura üfürülür ve onların hepsini bir araya getiririz.[34]

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾
اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي
وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ
الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي
اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾
قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾
اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ
يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾
اُولٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا
وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ
الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ
عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا
لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ
كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ
اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ
فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ
رَبِّهِ اَحَدًا ﴿١١٠﴾

100, 101. O gün cehennemi, kâfirlerin önüne getiririz. Hani şu benim uyarım karşısında gözleri perdeli olan ve onu dinlemeyen kâfirler var ya, onların önüne! 102. O kâfirler, beni bırakıp da benim kullarımı otorite (veli) edinebileceklerini mi sandılar.[35] Biz, kâfirlere mesken olarak cehennemi hazırladık. 103, 104. De ki: "Yaptıkları işlerde en çok zarar edenleri size haber verelim mi? Onlar, dünya hayatında yaptıkları ameller boşa gittiği hâlde iyi şeyler yaptıklarını sanan kimselerdir."[36] 105. Onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden de amelleri boşa giden kimselerdir. Bu sebeple kıyamet günü biz onlara hiç bir değer vermeyeceğiz. 106. İnkâr edip de ayetlerimi ve peygamberlerimi alaya almaları sebebiyle onların cezası cehennemdir! 107. İman edip salih amel işleyenlere gelince, onların barınması için Firdevs cennetleri vardır.[37] 108. Orada ebedi kalırlar, asla ayrılmak istemezler. 109. De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsaydı ve onlara bir o kadarını daha ekleseydik Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi." 110. De ki: "Ben de sizin gibi bir insanım. Bana ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyediliyor. Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa salih amel işlesin ve Rabbine kulluk ederken kimseyi ortak koşmasın!"

34. Bu ayette ve devamında Zülkarneyn ve Yecuc-Mecuc değil, genel anlamda kıyamet sahnesi anlatılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle kıyamet alameti değil, kıyamet sahnesi tasvir edilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Orada toplananlar, bütün insanlardır; Yecuc ve Mecuc dâhil her devrin cehenneme gidecek kâfirleridir. Çünkü Zülkarneyn kıssası 98. ayetle sona ermektedir. 99-101. ayetler, 98. ayetteki "Rabbin vaadi" ifadesini açıklamaktadır. Bu üç ayet, konu itibariyle öncesinden çok, sonrasındaki paragraftaki konuyla ilgilidir. Bu gerçeği göz ardı ederek Yecuc ve Mecuc'un kıyametten önce bir alamet olarak ortaya çıkacağına dair yapılan yorumlar muharref dinlere özgü efsanelerin uzantısıdır. Çünkü bu olaya değinilen 21/Enbiya 95-97. ayetlerde, helak olan bir kavmin geri gelmeyeceğine dair net bir ifade yer almaktadır.

35. Tefsircilere göre veli edinilenler, müşriklerin Allah'a ortak kabul ettikleri bütün ilahlardır. Hz. İsa, Hz. Uzeyr, cinler, melekler vs. gibi. (Sa'lebî, *el-Keşf*). Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Müşriklerin cin ve melek inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sad 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

36. Bu ve devamındaki ayetlerin Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsettiği ve onların fasık olduklarına hükmedildiği anlaşılmaktadır (Buharî, Tefsir 18/199).

37. Firdevs kelimesi, sık ve gür meyve ağaçlarıyla dolu geniş bahçe veya vadi anlamına gelmektedir. Tefsirciler, kelimenin Süryanice, Habeşçe, Arapça ve Nebati dillerinde ortak olduğuna ve hatta Rumca olduğuna vurgu yapmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el Cevahir;* Ebussuûd, *İrşad*). Dolayısıyla cennet kelimesinin de bahçe anlamına geldiği göz önünde bulundurulursa Firdevs cennetinin tropik bahçelerin en güzeli anlamına gelmesi muhtemeldir. Batı dillerinde cennet anlamında "Paradise" kelimesinin kullanıldığı, bunun da "Firdevs veya feradîs" kelimesiyle benzer olduğu düşünülürse Doğu-Batı dillerinde ortak bir kelime olduğu söylenebilir.

سُورَةُ النَّحْلِ ١٦

70/16 NAHL SURESİ

Adını, 68. ayetinde geçen ve bal arısı anlamına gelen "Nahl" kelimesinden alan sure 128 ayettir. Nüzûl sıralamasında Kehf, tertip sırasında Hicr suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara sabır ve sivil itaatsizlik çağrısını yinelemeye, inatçı ve zorba kâfirleri tehdide devam etmektedir. Fakat içerik ve üslup yönünden Kehf suresine benzediği, topyekün bir hicret ve himaye arayışlarının gündemde olduğu bir dönemde indiği hissedilmektedir (Mevdudi, Tefhim). Birinci ayet, özellikle de "Rabbinin emri geldi; acele edip durmayın!" ifadesi surenin başlığı gibidir. İkinci ayetten itibaren başlayan açıklamaların neredeyse tamamı bu ifadenin açılımı gibidir. Çünkü himayeden yoksun bazı Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmiş, kalanlar da hicrete hazırlanmakta ve Allah'ın yardımını beklemektedirler (33, 41 ve 106. ayetler). Artık Hz. Peygamber'e karşı birtakım tuzaklar kurmaktadırlar (127, 128. ayetler). Dolayısıyla 91-96. ayetlerde ele alınan ahid konusunun birinci Akabe biatına işaret etmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü ensarın nüvesini teşkil eden bu bir avuç insana kendi kabilelerinden ciddi bir baskı yapıldığı bilinmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ١ يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ
بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ
عِبَادِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرُٓوا اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Allah'ın emri geldi; sakın o azabı acele istemeyin.[1] Allah, onların koştuğu ortaklardan uzak ve yücedir. 2. Allah, "Benden başka ilah yok, bana karşı sorumlu davranın!" diye uyarması için kulları arasından dilediği kimseye emrinden bir ruh (vahiy) ile melekleri indirir.[2] 3. O, gökleri ve yeri gerçek bir amaç için

فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ
﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ
وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ
حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ
اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ
الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾
وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً
وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ
السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

yaratmıştır; onların ortak koşmalarından uzak ve yücedir. 4. İnsanı bir damla sudan (sperm) yaratmıştır. Fakat buna rağmen insan açıkça O'na düşmanlık etmektedir. 5. Hayvanları da sizin için yarattı. Onlardan sizi ısıtan elbise ve benzeri faydalar elde ediyor, etlerinden ve sütlerinden besleniyorsunuz.[3] 6. Otlağa götürüp getirirken onları seyretmekse sizin için bambaşka bir güzelliktir. 7. Kendinizi helak etseniz bile taşımaya gücünüzün yetmeyeceği yükleri uzak diyarlara onlar taşırlar. Rabbiniz size karşı son derece şefkatli ve merhametlidir. 8. Atları, katırları ve eşekleri hem binmeniz için hem de bir servet ve güzellik olarak yaratmıştır ve sizin bilmediğiniz daha nice şeyler yaratır.[4] 9. O halde hedefe dosdoğru giden yolu da hedeften sapan yolu da belirlemek Allah'a aittir.[5] Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.

1. Burada "emir" kelimesi, azabın geleceğini bildiren ilahî buyruktur. Azabın kendisi henüz gelmediği için geleceğine inanmayanlar onun acele gelmesini istemeye devam ediyorlar (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ya da sözü edilen azap, geldiği anda onların işini bir çırpıda bitirecek bir azap olmayabilir. Uzun bir süreç içerisinde onların fark edemeyeceği şekilde işlerini bitirecek olaylar zincirinden söz ediliyor olabilir ve sürecin başında geldiği söylenen emir de olaylar zincirinin ilk halkası olabilir. Çünkü bu ve bundan önce inen Kehf suresi hicret arifesinde inmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü Mekke'de zulüm had safhasına ulaşmış, işkenceye açık halde bulunan savunmasız Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmiş, kalanlar da Allah'ın yardımını beklemektedirler (Bkz. 41 ve 106. ayetler).

2. Ayette geçen "ruh" kelimesi genellikle vahiy diye çevrilmektedir ve isabetli gözükmektedir. 40/Mümin 15; 42/Şûrâ 52 ve 97/Kadir 4. ayetlerde de buna yakın ifadeler kullanılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla ruh, sadece insanı var eden ilahî nefha veya vahyi getiren melek değildir. Burada vahyin kendisi de ilahî bir ruh olarak nitelenmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü vahiy, insanı insan yapan ve yeniden diril-

ten ilahî bir boyuta sahiptir (8/Enfal 24). Zaten bütün varlıkların yaratılması da, "Ol!" emriyle başlayan bir vahiydir (40. ayet). Varlıklar ve vahiy ruh olunca meleklerden de ruh diye söz edilmesi doğaldır ve bu sadece Cebrail'e (as) has bir özellik değildir. Çünkü Kur'an, bazı ayetlerde "Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin" gibi tekil ifadeler kullanıyor olsa da (16/Nahl 102; 26/Şuara 193; 2/Bakara 87) bazı ayetlerde vahyi getiren tek bir melekten değil, bu ayette olduğu gibi meleklerden söz etmektedir. Ayrıca bu bilgilere göre ruhun ilahî iradeye bağlı olarak form ve şekil kazanan ilahî bir varlık birimi olduğu yönünde bir yorum yapmak mümkün görünmektedir. Hıristiyanların sandığı gibi Allah'ın zatına ait bir parça değil de O'nun emrine ait, yani yarattığı bir ruhtur (16/Nahl 2; 40/Mümin 15; 58/Mücadele 22; 97/Kadir 4; 26/Şûrâ 52; 21/Enbiya 91). Zira onlar, bütün varlıkların ilahî bir vahiy (söz) veya ilahî bir ruh olduğu gerçeğini göz ardı ederek, Hz. İsa'nın ilahî söz ve ilahî bir ruh oluşundan hareketle onu Allah'ın oğlu ve bir parçası kabul etmişlerdir. Kur'an da bunu küfür ve şirk olarak değerlendirmektedir (3/Âl-i İmran 45; 4/Nisa 171; 5/Maide 17, 116; 9/Tevbe 30, 31; 19/Meryem 34).

3. Bkz. 80. ayet.

4. Ayette binek hayvanlarının zinet olarak yaratılması, süs, ihtişam, estetik değer ve servet olarak yaratılması anlamlarına gelmektedir. 28/Kasas 79. ayette de bu anlamda kullanılmaktadır (İsfehanî, *Müfredat*, "ziynet" kelimesi). Bineklerin yaratılma amacının sınırlı bir şekilde zikredilmesini etlerinin haram olduğuna delil getirenler de olmuştur. Allah'ın daha nice binek ve benzeri imkânlar yaratabileceğini dile getirmesi de geleceğe dönük gelişmelere işaret kabul edilmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

5. Buharî, Tefsir 16.

هُوَ الَّذٖٓي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ
شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فٖيهِ تُسٖيمُونَ ﴿١٠﴾
يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخٖيلَ
وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فٖي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ
مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي
الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً

10. Size gökten yağmuru indiren O'dur. Suyu O'nun sayesinde içtiğiniz gibi, hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler de O'nun sayesinde yetişiyor. 11. O, size lutfettiği ekinleri, zeytinleri, hurmaları, üzümleri ve bütün bitkileri o su ile bitirmektedir. Düşünen bir toplum için bunda kesin bir ayet (mucize) vardır. 12. Geceyle gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı hizmetinize sundu. Yıldızlar da O'nun emriyle hizmetinizdedir. Aklını kullanan bir toplum için bunlarda nice ayetler vardır. 13. Yeryüzünde sizin için ne kadar bitki bitirdiyse hepsinin de renkleri çeşit

لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ١٣ وَهُوَ الَّذٖي سَخَّرَ
الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا
مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ
فٖيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
١٤ وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمٖيدَ
بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ١٥
وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ١٦ اَفَمَنْ
يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ١٧
وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ اللّٰهَ
لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ١٨ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ
وَمَا تُعْلِنُونَ ١٩ وَالَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ٢٠
اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ
يُبْعَثُونَ ٢١

çeşittir. Öğüt alan bir toplum için bunda kesin bir ayet vardır. 14. Taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi hizmetinize sunan da O'dur. Denizde gemilerin suları yara yara gittiğini görürsün. Bütün bunlar Allah'ın lütfunu aramanız ve sonunda şükretmeniz içindir. 15, 16. Sarsılmamanız için yeryüzüne dağları yerleştirdi, yönünüzü tayin etmeniz için orada nehirler, yollar açtı. Ayrıca birtakım işaretler meydana getirdi. Örneğin yıldızlarla yönlerini tayin ediyorlar. 17. Yaratan, yaratamayan gibi olur mu? Hiç mi düşünmüyorsunuz? 18. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 19. Allah, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir. 20, 21. Allah'tan başka dua ettikleri kimseler ise hiçbir şey yaratamazlar. Bilakis kendileri yaratılmaktadırlar. Diri değil, ölüdürler. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ ٢٢ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُسْتَكْبِرٖينَ ٢٣ وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ مَاذَا

22. Sizin ilahınız bir tek ilahtır. Fakat ahirete inanmayanlar büyüklük tasladıkları için kalpleri bunu (kasten) inkâr etmektedir. 23. Hiç kuşku yok ki Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir ve O, kibirlenenleri kesinlikle sevmez. 24. Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğu zaman, "Eski çağların efsanelerini!"[6] derler.

اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٢٤﴾
لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذٖينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ
اَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

25. Onlar böyle diyorlar ki kıyamet günü, kendilerine ait bütün günahları yüklendikleri gibi hiçbir bilgileri olmadığı hâlde saptırdıkları kimselerin günahlarından bir kısmını da yüklensinler! Fakat yüklendikleri şey ne kadar da kötü!

6. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "Esatîru'l-Evvelîn" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; ayrıca bkz. Zemahşerî, *Keşşaf.*

قَدْ مَكَرَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ
مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ
فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزٖيهِمْ
وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذٖينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ
فٖيهِمْ قَالَ الَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ
الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرٖينَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذٖينَ
تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ ظَالِمٖي اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا
السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلٰى اِنَّ اللّٰهَ
عَلٖيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا
اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرٖينَ ﴿٢٩﴾ وَقٖيلَ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا مَاذَا
اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا فٖي
هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ

26. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuştu! Fakat Allah onların binalarını temellerinden söktü de tavanları başlarına çöktü. Azap onlara hiç farkında olmadıkları bir anda geldi. 27. Kıyamet gününde ise onları rezil eder ve şöyle der: "Ortağım olduğunu iddia ederek uğruna mücadele ettiğiniz şeyler nerede?" Kendilerine bilgi verilen kimseler şöyle der: "Bugün rezillik ve rüsvalık kâfirler içindir." 28, 29. Müşrikler, kendilerine zulmedip dururken canlarını alan meleklere, "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk!" diyerek kendilerini kurtarmaya çalışırlar. Meleklerse, "Hayır! Rabbiniz, sizin bütün yaptıklarınızı bilmektedir. İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin mekânı ne kadar da kötüdür!" derler. 30, 31. Sorumlu davrananlara, "Rabbiniz ne indirdi?" dendiği zaman, "Hayır indirdi!" derler. Dünyada iyi davrananlara iyilik vardır. Ahiret yurdu daha da hayırlıdır. Sorumlu

وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّق۪ينَۙ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ ف۪يهَا
مَا يَشَٓاؤُ۫نَۜ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّق۪ينَۙ
﴿٣١﴾ اَلَّذ۪ينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّب۪ينَۙ
يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ
تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَۜ كَذٰلِكَ
فَعَلَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ
وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾
فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٣٤﴾

davrananların yurdu ne kadar güzeldir![7] Onlar, altlarından ırmaklar akan her türlü güzellikle bezenmiş cennetlere girerler.[8] Orada onlar için diledikleri her şey vardır. Allah, sorumlu davrananlara böyle karşılık verir. 32. Canlarını iyilik yapıp dururken aldıkları kimselere melekler, "Size selam olsun! Yaptıklarınıza karşılık girin cennete!" derler. 33. İnkârcılar, ille de meleklerin karşılarına çıkmasını veya Rabbinin emrinin başlarına gelmesini bekliyorlar.[9] Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi. Onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. 34. Bundan dolayı yaptıklarının cezası onları yakaladı ve alay edip durdukları azap kendilerini kuşatıverdi.

7. "Muttakî", duyarlı olan, kötülükten ve Allah'a karşı gelmekten sakınan sorumlu kimse demektir. Muhsinlerse iyilik yapan ve iyilikten yana olanlar, Allah'ın önerdiği ilkeler doğrultusunda hayatını yaşayan kimseler demektir (bkz. 68/Kalem 34.

8. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sâd, 50.

9. 33. ayetten itibaren gelen açıklamalar birinci ayetin açılımı gibidir. Geniş bilgi için bkz. 1. ayet.

وَقَالَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا
مِنْ دُونِه۪ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬نَا وَلَا
حَرَّمْنَا مِنْ دُونِه۪ مِنْ شَيْءٍۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا
الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا ف۪ي كُلِّ اُمَّةٍ

35. Şirk koşanlar dediler ki: "Eğer Allah dileseydi biz de atalarımız da O'ndan başkasına kulluk etmezdik. O'ndan izinsiz hiçbir şeyi kendimize haram kılmazdık."[10] Onlardan öncekiler de aynen böyle yapmışlardı. Peygamberlerin apaçık tebliğden başka bir görevi var mı? 36. Gerçekten biz her topluma, "Allah'a kulluk edin, zorba güç odaklarından

رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا
الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ
حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ٣٦
اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ٣٧
وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ
مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٣٨ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ
الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا
اَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ٣٩ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ
اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ٤٠

(tağuttan)[11] uzak durun!" diye peygamber gönderdik. Fakat onlar arasında da Allah'ın yola ilettiği kimseler olduğu gibi dalalette kalmaya müstehak kimseler de vardı. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın. 37. Sen onların hidayete ermelerini ne kadar çok arzu etsen de Allah, sapkınlığına hükmettiği kimseyi doğru yola iletmez.[12] Onların yardımcıları da yoktur. 38, 39. "Allah, ölen bir kimseyi tekrar diriltmez!" diye kati yeminler ettiler. Oysa bu, ihtilaf edip durdukları şeyi kâfirlere açıklamak ve yalancı olduklarını kendilerine bildirmek için Allah'ın gönderdiği ve gerçekleştirmeyi kendisine ilke edindiği gerçek bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bunu bilmiyor. 40. Biz bir şeyi yapmak istediğimizde ona söyleyeceğimiz tek söz, sadece "Ol!" demekten ibarettir; o da derhal oluverir.

10. Cahilî kaderciliğin temeli bu tür yozlaşmış din algısıdır. Geniş açıklama için bkz. 6/En'am 148.

11. "Tağut" kelimesinin anlamı için bkz. 39/Zümer 17.

12. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا
ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ
الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ٤١ اَلَّذِينَ
صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ٤٢ وَمَا

41, 42. Allah yolunda yürüdükleri için zulme uğrayıp da hicret edenlere gelince onları dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz.[13] Eğer bilseler ahiret ödülü daha büyüktür. Onlar sabreden ve Rabb'lerine tevekkül eden (güvenen) kimselerdir. 43, 44. Senden önce ne kadar

اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ
فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَۙ
٤٣ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِۜ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ
الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ
وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ٤٤ اَفَاَمِنَ الَّذٖينَ
مَكَرُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ
الْاَرْضَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَشْعُرُونَۙ ٤٥ اَوْ يَأْخُذَهُمْ فٖي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا
هُمْ بِمُعْجِزٖينَۙ ٤٦ اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى
تَخَوُّفٍۜ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ٤٧
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ
يَتَفَيَّؤُ۬ا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمٖينِ وَالشَّمَٓائِلِ
سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ٤٨ وَلِلّٰهِ
يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
٤٩ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ
مَا يُؤْمَرُونَ ٥٠

peygamber gönderdiysek hepsi de insandı ve onlara da vahyediyorduk. Eğer bilmiyorsanız, daha önce kendilerine apaçık mucizelerle ve kitaplarla öğüt verilen kimselere sorun.[14] Belki düşünüp öğüt alırlar diye kendilerine indirileni insanlara açıklaman için sana da bu öğüdü (Kur'an'ı) indirdik. 45. (Sizin için) o kötü planları yapanlar,[15] Allah'ın, yeryüzünü başlarına geçirmeyeceğinden veya azabın başlarına hiç fark edemedikleri bir şekilde gelmesinden eminler mi? 46, 47. Ya da onlar rahatça dolaşırken engel olamayacakları bir azapla Allah'ın kendilerini yakalamasından veya onları yavaş yavaş tüketmesinden çok mu eminler? Onlar Allah'ı aciz bırakamazlar. Hemen olmamasının sebebi, Rabbinin çok şefkatli, çok merhametli olmasıdır! 48. Allah'ın yarattığı varlıklara hiç bakmıyorlar mı ki onların gölgeleri sağdan soldan geçip giderken Allah'a (boyun eğerek) secde etmektedirler. 49. Göklerde ve yerde ne kadar canlı, ne kadar melek varsa hepsi de Allah'a secde eder ve asla büyüklük taslamazlar. 50. Kendilerine hükümran olan Rablerinden korkar, verilen emri yerine getirirler.

13. 41 ve 42. ayetlerde toplumsal statüsü zayıf olduğu için Mekkeli müşriklerin işkencelerine maruz kalan, bu sebeple de Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalan Müslümanlara ve Medine'ye hicrete hazırlanan Hz. Peygamber ve bütün Müslümanlara ümit verilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdûdî, *Tefhim*). Zümer suresi 10. ayette işaret edildiği gibi Habeşistan'a hicret daha önce gerçekleş-

mişti. Dolayısıyla hicret eden ve edecek olan Müslümanların yurtsuz kalmayacağını, hicretin ilticadan ibaret olmadığını, aksine müminlere verilecek bir zaferin başlangıcı olduğunu hatırlatmaktadır. Hicret edeceği yerin Hz. Peygamber'e rüyasında gösterildiği, kayalıklar arasında hurmalı bir arazi olduğu yönündeki rivayetler bu surenin genel içeriği ve özellikle bu ayetlerle örtüşmektedir (Buharî, Ta'bir 39; Müslim, Rü'ya 20; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 222). Dolayısıyla bu ayetler surenin ilk ayetinde dile getirilen genel mesajın açılımı gibidir.

14. "Beyyinat"ın mucizeler, "zübür"ün de kitaplar olduğu söylenmektedir (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

15. Kötü tuzaklar, müminleri dinden döndürmek için Mekkeli müşriklerin uyguladıkları şiddet ve işkencelerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Özellikle hüzün yılı ve Taif seferinden sonra Hz. Peygamber'e baskıların dozunun arttığını ve onu ortadan kaldıracak planlar yapmaya başladıklarını, bu nedenle Taif'e gittiğini ve dönüşte bir müşriğin himayesinde Mekke'ye girdiğini biliyoruz. Dolayısıyla Hz. Peygember'in hicret kararı ve kademeli olarak uygulamaya koyması iki yıllık bir süreci kapsamaktadır (Azimli, age, s. 188-192, 199, 200). Onların yaptığı ağır işkenceler karşısında Allah müminlere sabır öğütlerken, başlarına gelecek ağır azap konusunda kâfirleri sürekli uyarmaktadır. Bu ayetlerde ansızın gelme imkânı olan azabın yavaş yavaş kademe kademe gelmesinden söz edilmekte, böylece müşriklere mühlet verilirken müminler hiç tahmin etmedikleri şekilde zafere doğru yürümektedirler (Bkz. 1. ayet).

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدّ۪ينُ وَاصِبًا
اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ
فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ
﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا
فَر۪يقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا
بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾
وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَص۪يبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

51. Allah şöyle buyurdu: "İki ilah edinmeyin; O, bir tek ilahtır. Dolayısıyla sadece benden korkun!" 52. Göklerde ve yerde ne varsa O'na ait olduğu gibi din de kaçınılmaz olarak O'na aittir. Siz kendinizi Allah'tan başkasına karşı sorumlu hissedip ondan mı korkuyorsunuz! 53. Sahip olduğunuz ne kadar nimet varsa hepsi Allah'tandır. Dahası, size bir sıkıntı dokunsa hemen O'na yalvarırsınız. 54, 55. Fakat Allah o sıkıntıyı uzaklaştırır uzaklaştırmaz, sizden bir topluluk kendilerine verdiği nimetlere nankörlük ederek Rabb'lerine şirk koşarlar. Bundan dolayı siz kâfirler, şimdilik faydalanadurun; yakında anlayacaksınız! 56. Bir de onlar, bi-

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا
يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى
ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظٖيمٌ ﴿٥٨﴾
يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ
اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ
اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذٖينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ
الْاَعْلٰى وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٦٠﴾

zim kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah'a koştukları ortaklara pay ayırıyorlar. Mahiyetini bilmedikleri ve kendilerine yapılan ikramdan habersiz putlara![16] Allah'a yemin olsun ki (O'nun adına) uydurduğunuz yalanlardan hesaba çekileceksiniz. 57. Bir de Allah'a kızlar isnat ediyorlar. -Hâşâ! O, böylesi yakıştırmalardan çok uzak ve yücedir.- Çok sevdikleri (erkek çocuklar) da kendilerine ait oluyor! 58, 59. Onlardan birine kız çocuğunun olduğu müjdelense öfkesinden yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen müjdenin utancıyla kavminden gizlenir: Ne yapsın yani, onu bir utanç olarak yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Dikkat edin! Verdikleri hüküm ne kadar da kötüdür![17] 60. Verilen kötü örnekler ahirete inanmayanlara, en güzel örneklerse Allah'a aittir. O, son derece güçlü, hüküm ve hikmet sahibidir.[18]

16. Arapça orijinalinde bu cümle iki anlamı birlikte barındırmaktadır. Birinci ihtimale göre "Mahiyetini bilmedikleri putlar", ikinci ihtimale göre "Kendilerine yapılan ikramdan habersiz putlar" şeklinde anlam vermek mümkündür. Bu nedenle birçok tefsirci her iki anlama da işaret etmiş ve bir tercih yapmakta da zorlanmışlardır (Zemahşerî, *Keşşaf*; Ebussuûd, *İrşad*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Çünkü lafız, her iki anlamı da barındırmaktadır ve her iki anlam da putperestliğin tabiatına uygun görünmektedir. Bu nedenle biz her iki anlamı da tercümeye yansıtmaya çalıştık.

17. Müşriklerin kız çocuklarına bakışındaki sakatlığı gösteren bu ayetlerdeki tasvirin açılımı için bkz. 43/Zuhruf 17.

18. "Örnek" diye çevirdiğimiz meselin içeriği, 71, 74-76. ayetlerde işaret edildiği gibi Allah ile ilgilidir. Müşriklerin Allah hakkındaki asılsız teşbih ve yakıştırmaları eleştirilmektedir.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ
عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ
سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ٦١ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ
مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ
لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ
مُفْرَطُونَ ٦٢ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ
وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ٦٣ وَمَٓا
اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي
اخْتَلَفُوا فِيهِۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
٦٤ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ٦٥

61. Allah, insanları zulümleri sebebiyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde canlı bırakmazdı.[19] Fakat onları belirli bir vadeye kadar erteliyor. Süreleri dolduğu zaman ne bir an ertelenir, ne de erkene alınırlar. 62. Tiksindikleri sıfatları Allah'a yakıştırıyor ve dilleri bu yalanları sorumsuzca söylüyor da güzellikleri kendilerine layık görüyorlar.[20] Fakat hiç kuşku yok ki kendilerini ateş beklemektedir ve onlar cehennemliklerin önde gidenleridir.[21] 63. Allah adına yemin olsun ki biz senden önceki toplumlara da peygamber göndermiştik; şeytan onlara da yaptıklarını doğru göstermişti. Şeytan bugün de bunların otoritesi(velisi)dir.[22] Dolayısıyla bunlara da elîm bir azap vardır. 64. Biz bu kitabı sana, ayrılığa düştükleri konuları açıklayasın da inanan bir topluma rehber ve rahmet olsun diye indirdik. 65. Bak, Allah gökten bir su indirdi de ölümünden sonra yeryüzünü onunla diriltti. Dinleyen bir toplum için bunda kesin bir ayet vardır.[23]

19. Buradaki zulüm müşriklerin Allah hakkında uydurdukları sıfat ve nitelemelerdir. Yani şirk ve küfürdür (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

20. "Vasafe" fiili, bir şeyin sıfat veya özelliklerini sıralamanın yanısıra cüretkâr davranma anlamına da gelmektedir (Sarı, *Mevarid*). Bir sonraki cümlede geçen "mufrat" kelimesi de aşırı olan ve bir yere giderken hazırlık için önceden gönderilen kimse demektir. Müşriklerin kız babası olmak gibi kendi beğenmedikleri sıfatları Allah'a isnat etmeleri ve kendilerini de güzel vasıflarla nitelemeleri kınanmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

21. Buharî, Tefsir 16.

22. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

23. Ölü toprak dirilmek için yağan yağmuru nasıl özümsemek zorundaysa vahiy ile dirilecek kimse de inen Kur'an'ı dinlemek ve özümsemek zorundadır.

وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي
بُطُونِه۪ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا
سَائِغًا لِلشَّارِب۪ينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ
النَّخ۪يلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا
وَرِزْقًا حَسَنًا اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ
اَنِ اتَّخِذ۪ي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ
وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُل۪ي مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ فَاسْلُك۪ي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ
مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ ف۪يهِ
شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا
يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ قَد۪يرٌ ﴿٧٠﴾

66. İbret almanız için sağmal hayvanlarda nice dersler vardır. Size onların karnındaki işkembe atıkları ile kan arasından süzülerek gelen ve içenlere lezzet veren halis süt içiriyoruz.[24] 67. Hurma ve üzüm gibi meyvelerden sarhoş edici içkiler de, son derece faydalı yiyecek ve içecekler de elde edersiniz.[25] Aklını kullanan bir toplum için bunda kesin bir ibret (ayet) vardır. 68, 69. Rabbin bal arısına, "Dağlarda, ağaçlarda ve insanların yaptıkları kovanlarda kendine yuva yap; sonra her türlü meyveyi ye; Rabbinin emrine boyun eğerek gösterdiği yolları izle!" diye vahyetti de onun karnından insanlar için şifa olan farklı renklerde içecekler çıkıyor. Düşünen bir toplum için bunda da kesin bir ayet vardır. 70. Sizi Allah yarattı; sonra da öldürüyor. Sizden bazıları ise ömrünün en düşkün çağına kadar yaşatılarak bildiği şeyleri bilmeyecek hale geliyor. Allah, mutlak bilgi ve kudret sahibidir.

24. Hayvanlarının işkembesinde yemlerin mayalanmasıyla başlayan sindirim işlemi ince barsaklardan hazır besinlerin emilmesi ve toplardamarlardaki kan yoluyla kalbe ve karaciğere ulaşır. Atar damarlar yoluyla bütün hücrelere gönderilir ve enerjiye dönüşür. Bu sindirim ve kan dolaşımı esnasında hazırlanan yağ asitleri, protein ve glikoz gibi unsurlar hayvanın süt organı (memesi) tarafından süzülerek ve bir takım

işlemlerden geçirilerek süte dönüştürülür. Ayette dile getirildiği gibi besin maddelerinin ve kanın süzülmesi sonucu mucizevî bir özelliğe sahip olan leziz süt ortaya çıkar.

25. 65. ayette bitkilerden, 66. ve 68. ayette hayvanlardan çok şey öğrenebileceğimiz anlatılmaktadır. 67. ayette ise insanın meyvelerden elde ettiği yiyecek ve içecekler anlatılırken ilginç bir inceliğe işaret edilmektedir. "Sekeran" kelimesi sirke ve pekmez türünden leziz şıra anlamına geldiği gibi sarhoşluk veren içki anlamına da gelmektedir. Burada meyveleri yeme içme konusunda temiz gıda maddesi olarak değerlendirmekle sarhoş edici zararlı içecek malzemesi olarak kullanma arasındaki farka dikkat çekiliyor. Bitki çamurdan meyve üretirken, inek ottan süt, arı bal yaparken, insan süt, bal ve meyve gibi güzel rızıklardan ya aklını kullanarak leziz içecek üretiyor, ya da aklını işe yaramaz hale getiren kımız ve şarap elde ediyor, dercesine aklı olanlara öğüt veriliyor. İnek yulafı yiyince yaratılış yasasını bozup da alkol imal etmiyor. Ama insan, yulaftan alkol imal ediyor, sonra da içip akıl, ruh ve beden sağlığını perişan edebiliyor.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ
فَمَا الَّذ۪ينَ فُضِّلُوا بِرَٓادّ۪ي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ ف۪يهِ سَوَٓاءٌۜ اَفَبِنِعْمَةِ
اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ
اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ
اَزْوَاجِكُمْ بَن۪ينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِۜ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ
اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَۙ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ شَيْـٔاً وَلَا يَسْتَط۪يعُونَۚ ﴿٧٣﴾ فَلَا
تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً
لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً

71. Allah, rızık konusunda kiminizi kiminize üstün kıldı. Üstün kılınan kimseler, sahip oldukları rızkı kendi hizmetinde olan kölelere verip de onlarla aynı seviyeye gelmek istemezler.[26] Allah'ın nimetini (vahyini) bile bile inkâr mı ediyorlar?[27]
72. Allah size kendi canlarınızdan eşler, eşlerinizden de evlatlar, torunlar meydana getirdi ve sizi tertemiz şeylerle rızıklandırdı.[28] Şimdi onlar, uydurma şeylere (batıla) inanıp da Allah'ın nimetini (vahyini) inkâr ediyorlar öyle mi! 73. Allah'ı bırakıp da göklerden ve yerden kendilerine rızık veremeyen, hiçbir şeye güçleri yetmeyen aciz varlıklara kulluk ediyorlar öyle mi!
74. Sakın ha! Allah için örnek getirmeye kalkmayın. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 75. Allah; hiçbir şeye sahip olmayan, aksine kendisi başkasının mülkü olan bir köleyle, kendisine verdiğimiz güzel rızıklardan gizli ve açık infak eden adamın durumunu onlara örnek

حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ
يَسْتَوُ۫نَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
٧٥ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا
اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى
مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ
يَسْتَوِي هُوَۙ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٧٦

vermektedir. Bu iki kişinin durumu bir olur mu? Öyleyse hamd, Allah'a aittir. Fakat onların çoğu anlamıyor. 76. Allah, bir başka örnek olarak şu iki kişinin durumunu vermektedir: Onlardan birisi, konuşma imkânı olmayan, aksine efendisine (mevlâsına) yük olan bir çaresiz.[29] Efendisi onu hangi yöne çevirse yürüyüp de bir hayır getiremez. Hiç böyle birisiyle dosdoğru yolda giden ve adaleti emreden kimse bir olur mu?

26. Allah bu ayette, müşrikleri bir örnekle eleştirmektedir. Kendileri Allah'ın verdiği malları köleleriyle paylaşmazken Allah'ın, mülkünü kullarıyla paylaştığını, yani bazı kulları kendine ortak edindiğini iddia etmektedirler. 76. ayete kadar bu tür örnekler devam etmektedir.

27. Gerçeği bile bile inkâr etmek veya ikrar etmeyip gizlemek anlamı için bkz. 27/Neml 14.

28. İnsanın eşiyle aynı candan yaratılması konusunda açıklama için bkz. 7/A'raf 189 ve 4/Nisa 1.

29. "Mevla" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَٓا اَمْرُ
السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ٧٧ وَاللّٰهُ
اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ
شَيْـٔاًۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٔدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٧٨ اَلَمْ يَرَوْا
اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ ف۪ي جَوِّ السَّمَٓاءِ مَا
يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir.[30] Kıyametin ilanı, sadece bir göz açıp kapama kadar veya ondan daha yakındır. Allah, her şeye kadirdir. 78. Allah sizi annenizin karnından hiçbir şey bilmez hâlde dünyaya getirdi. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler (akıllar)[31] verdi. 79. Allah'ın buyruğu gereği gökte uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları havada tutan Allah'tan başkası değildir.[32] İnanan bir toplum için bunda nice ayetler vardır. 80. Allah size evlerinizde

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ
بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ
الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ
وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا
وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ ﴿٨٠﴾
وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ
سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ
بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

yerleşip oturma imkanı sağladı ve hem göç hem de yerleşik günlerinizde taşıma ve kullanım kolaylığı olsun diye hayvan derilerinden barınaklar meydana getirdi. Yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından size ev eşyası ve bir süre geçinme imkânı sağladı.
81. Allah, size, yarattığı eşyaların altında gölgeler, dağlarda barınaklar meydana getirdi. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve her türlü zararlı etkiden koruyacak kalkanlar yarattı. Belki teslim (Müslüman) olursunuz diye size verdiği nimeti bu şekilde (vahiy ile) tamamlıyor.
82. Buna rağmen yüz çevirirlerse senin görevin apaçık bir tebliğdir.
83. Onlar Allah'ın nimetini (vahyini) biliyor fakat görmezden geliyorlar. Onların çoğu nankördür (kâfirdir).[33]

30. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

31. "Fuâd" kelimesinin alamı için bkz. 7/A'raf 179.

32. Kuşların tutulduğu yerden kasıt, yerle göğün arasında bulunan hava katmanında uçmalarıdır. Onların hava sayesinde uçabilmesi ayet, ibret ve mucize olarak sunulmaktadır (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

33. "İnkâr" kelimesi, marifet kelimesinin zıddıdır. Bildiği bir şeyin öyle olmadığını söylemek, yani bile bile inkâr etmek anlamına gelmektedir. Konu nimet olunca kâfirlik de nankörlük anlamına gelmektedir. Bu ayetteki inkârın sayılan soyut nimetleri Allah'ın verdiğini bile bile şefaatçı (aracı) tanrıların verdiğini düşünmek şeklindeki putperestçe bir nankörlük olduğu düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf; Izz bin Abdisselam, et-Tefsir*).

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا
يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

84. Her ümmet içinden bir şahid getirdiğimiz gün kâfirlerin özür dilemek için bir fırsat daha istemelerine izin verilmez.
85. Zalimler

وَاِذَا رَاَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذ۪ينَ
اَشْرَكُوا شُرَكَٓاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ شُرَكَٓاؤُ۬نَا
الَّذ۪ينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ
الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَۚ ﴿٨٦﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ
يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٨٧﴾ اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ
زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ ف۪ي كُلِّ اُمَّةٍ
شَه۪يدًا عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَه۪يدًا عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِۜ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ
تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى
لِلْمُسْلِم۪ينَ ﴿٨٩﴾

azabı gördükleri zaman ne azapları hafifletilir, ne de mühlet verilir. 86. Müşrikler, koştukları ortaklarını gördüklerinde, "Ey Rabbimiz! Senin dışında dua ettiğimiz ortaklarımız işte bunlar!" derler. Onlar da, "Siz yalan söylüyorsunuz!" diye cevap verirler. 87. O gün Allah'a teslim olmaktan başka çareleri yoktur; uydurdukları şeyler de kaybolup gitmiştir. 88. İnkâr eden ve insanları Allah yolundan alıkoyan kimseler var ya toplumu ifsat etmeleri sebebiyle onların azabını kat kat artırırız. 89. Her toplum içinden kendileri aleyhine şahidlik edecek bir şahid çıkardığımız gün seni de bunlar aleyhine şahid olarak getiririz. Biz bu kitabı sana, her şeyi açıklayan ve yol gösteren bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَا۪يتَٓائِ
ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾
وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا
الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْك۪يدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ
عَلَيْكُمْ كَف۪يلًاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾
وَلَا تَكُونُوا كَالَّت۪ي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ
قُوَّةٍ اَنْكَاثًاۜ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ

90. Allah; adaleti, iyiliği ve yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, çirkin işleri ve azgınlığı yasaklar. Öğüt alasınız diye size öğüt verir. 91. Sözleşme yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil ederek antlaştıktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Allah, yaptıklarınızı bilir. 92. Sakın ha! İki topluluktan biri diğerinden daha kalabalık diye yeminlerinizi aranızda fesat (hıyanet) aracı yapmak suretiyle, eğirdiği ipi geri söken kadının durumuna düş-

اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا
يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا
كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا
بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا
السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَكُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا
عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُٓوا
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ
عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ
بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ
الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾
اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ
بِهٖ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

meyin.[34] Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. İhtilafa düştüğünüz bu konuyu kıyamet günü mutlaka size açıklayacaktır. **93.** Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dileyeni yola iletiyor, dileyeni sapıklıkta bırakıyor.[35] Yaptığınız şeylerden dolayı kesinlikle sorguya çekileceksiniz. **94.** Yeminlerinizi, aranızda bir fesat (hile) aracı olarak kullanmayın. Yere sağlam bastıktan sonra ayaklarınız kayar da Allah'ın yolundan dönmeniz ve başkalarını saptırmanız sebebiyle kötülüğü tadarsınız ve büyük bir azaba uğrarsınız. **95.** Allah'ın ahdini basit bir menfaat karşılığında satmayın. Eğer bilirseniz, Allah katındaki karşılığı sizin için daha önemlidir. **96.** Sizin elinizdekiler tükenir; Allah katında olanlarsa bakidir. Sabreden kimselere ödülünü, yaptıklarından daha güzeliyle ödeyeceğiz. **97.** Kadın olsun erkek olsun, kim bir mümin olarak salih amel işlerse ona hoş bir hayat yaşatacağız[36] ve ödülünü yaptıklarından daha güzel bir şekilde ödeyeceğiz. **98.** Kur'an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. **99.** Çünkü iman eden ve Rabb'lerine tevekkül edenler üzerinde şeytanın bir gücü ve etkisi olamaz. **100.** Onun gücü, ancak onu veli edinen ve Allah'a ortak koşan kimseler üzerinde etkili olabilir.

34. Kalabalık olan müşrikler, azınlık durumunda olan Müslümanlara ve onlarla ilişkilerini sürdürenlere baskı uyguluyorlardı. Ayrıca kendileriyle anlaşmalı olan insanların yeminlerini baskı aracı olarak kullanıp Müslümanlarla olan anlaşmalarını bozma yönünde istismar ediyorlardı. Bu sebeple Hz. Muhammed ile yaptıkları anlaşmaları bozan insanlar vardı. (Buharî, Tefsir 16; Maverdî, *en-Nüket;* Nesefî, *Medarik;* Kutub, *Fi Zılal*). Ayet onların anlaşmalarını bozmalarını kadının eğirdiği ipi geri sökmesine benzeten bir teşbihle eleştirmektedir. Bu deyimsel ifade, Türkçe'deki tükürdüğünü yalama deyimine benzemektedir. Surenin hicret öncesi dönemde indiği düşünülürse birinci Akabe biatına işaret olabilir. Ensarın nüvesini teşkil eden bu bir avuç insana kendi kabilelerinden ciddi bir baskı gelmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca Akabe anlaşması yapan Medineli ensara Mekkeli müşrikler tarafından baskı yapıldığı gibi, eskiden anlaşmalı oldukları Medineli Yahudilerden de ciddi baskılar gelmiştir (Azimli, *age.* s. 232). Ayetler bu sebeple inmiş olabilir.

35. Birini sapkınlıkta bırakmak veya birinin sapkınlığına hükmetmek deyiminin açılımı konusunda bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

36. Bu cümleyi, "...daha güzel bir hayata dirilteceğiz!" şeklinde çevirmek de mümkündür. Fakat "yaşatmak" kelimesi hem dünyayı hem de ahireti kapsadığı için böyle çevirmeyi daha uygun gördük. Zira selef uleması arasında bu hayatın dünyada mı, yoksa ahirette mi yaşatılacağı konusu tartışmalıdır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Sözü sınırlayan bir kayıt olmadığı için genel manada anlaşılmasının daha isabetli olacağını ve her iki dünyayı da kapsadığını düşünüyoruz.

وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍۙ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
يُنَزِّلُ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ
رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ
يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌؕ لِسَانُ الَّذِي
يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِۙ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾
اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

101. Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman,[37] "Bunu sen uyduruyorsun" dediler. Oysa Allah neyi indireceğini çok iyi bilir. Fakat onların çoğu anlamıyor. **102.** De ki: "Onu, inananların kalbini sağlamlaştırmak, Müslümanları müjdelemek için Rabbinden bir hakikat, bir hidayet olarak mukaddes bir Ruh indirdi."[38] **103.** Biz onların sana, "Bu sözü ona bir adam öğretiyor!" dediklerini biliyoruz. Fakat öğrettiğini söyledikleri kişinin dili yabancı, bunun dili ise apaçık Arapçadır.[39] **104.** Allah'ın ayetlerine inanmayanları Allah doğru yola iletmez. Onlar için elîm bir azap vardır. **105.** Yalanı ancak

بِاٰيَاتِ اللّٰهِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَنْ
كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ ا۪يمَانِه۪ٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ
وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْا۪يمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ
اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِۙ وَاَنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٠٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ
وَاَبْصَارِهِمْۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا
جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾
ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذ۪ينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا
فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓاۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْ
بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١١٠﴾

Allah'ın ayetlerine inanmayanlar uydurur. Asıl yalancılar onlardır. **106.** İmanından sonra küfre düşenlerin durumuna gelince, kalbi imanla dolu olduğu hâlde küfre zorlananlara değil, kalbini küfre açanlara Allah'tan bir gazap iner ve onun için büyük bir azap vardır.[40] **107.** Bu, onların ahirete rağmen dünya hayatını sevmeleri ve kâfirler topluluğunu Allah'ın hidayete iletmemesi sebebiyledir. **108, 109.** İşte onlar, kalpleri, kulakları ve gözleri Allah tarafından mühürlenen kimselerdir. Onlar gafillerin ta kendileridir ve ahirette hüsrana uğrayacaklarında da kuşku yoktur. **110.** Fakat Rabbin, baskı ve işkence gördükten sonra hicret edenlere, cihad edenlere ve sabredenlere karşı, evet bütün bunlardan sonra senin Rabbin, gerçekten çok bağışlayıcı, çok merhametli davranır.[41]

37. Burada değiştirilen ayetten kasıt, bir kelime veya cümlenin lâfzî veya anlamsal değişimi değildir. Ayet Kur'an'ın kullandığı genel anlamda kullanılmaktadır (3/Âl-i İmran 7) ve değişimden kasıt da önceki kitapların yerine yeni vahyin ve şeriatın gelmesidir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ebu Müslim el-İsfehanî'nin belirttiği gibi kıblenin değiştirilmesi vs. de olduğu gibi önceki dinlere özgü uygulamaların yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili bir açıklamadır. Çünkü Kur'an'ın içerisindeki ayetlerin yürürlükten kaldırılması söz konusu değildir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

38. Bu ayette, vahyi getiren "Mukaddes Ruh"tan kastın melek (Cibrîl) olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır ve bu rivayetlerle de desteklenmektedir. Buna paralel olarak Kur'an, vahyi de ruh olarak değerlendirmektedir (2. ayet). İnsan şekline giren bir melekle vahiy şeklinde somutlaşan ruh arasında ilginç bir paralellik bulunmaktadır. (40. ayet). Dolayısıyla Hz. Meryem'e müjdeyi getiren ruh ile Hz. Musa'da konuşan ruh arasındaki fark hissedilmemektedir (19/Meryem 16-35).

39. Müşrikler, Hz. Peygamber'e, bu vahyi, o dönemde Mekke'de yaşayan Kitap ehli yabancılardan birinin öğrettiğini iddia etmişlerdir. Kur'an, onların söz konusu ettik-

leri isimleri önemsememiş ve iddiaların asılsızlığını ortaya koymakla yetinmiştir. Tefsirciler bu konuda, Peygamberimizin de kendileriyle görüştüğü bazı isimler saymakta ve böyle bir öğrenim olayının imkânsızlığı üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadırlar (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

40. Bu ayetlerin, Yasir ve Sümeyye'nin, gözleri önünde işkenceyle şehit edilmesi ve bu baskı ve işkencelere dayanamayarak küfür sözlerini istemeye istemeye tekrarlayan Ammar ve benzer durumda olan Suheyb, Bilal, Habbab ve Salim gibi Müslümanların durumuna açıklık getirmek üzere indiği rivayet edilmektedir. Kalplerindeki imanı muhafaza eden bu tür kahramanlara karşılık, baskılara dayanamayan ve dünyalık peşine düşen, bu sebeple de dininden dönen kimi insanlar da olmuştur (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

41. Ayetin, Habeşistan'a hicret eden Medine'ye hicrete hazırlanan bütün Müslümanlar hakkında genel mesajlar verdiği anlaşılmaktadır. Ayette onların bağışlanmasından söz eden ifade, geçmiş günahlarının bağışlanması ve kendilerine Rablerinin merhamet edip yardım etmesi anlamına gelmektedir. Fakat onların işkence altında söylemeye mecbur oldukları kötülüklerin bağışlanmasının kastedildiğini söyleyenler de vardır ki Allah sorumlu tutmadığı sözleri neden bağışlayacağını söylesin? Gerek bu sure, gerekse bu dönemde inen benzeri sureler dikkatle incelenerek, bugün baskı altında bulunan Müslümanların mücadele tasavvuru, azim ve yöntemlerinin geliştirilmesi konusunda değerlendirilebilir. İlk defa Burûc suresinde gündeme gelen ve özellikle İsra suresinden itibaren gittikçe şiddetini artıran baskı, işkence ve ölüm tehditleri dönemine özgü dil ve üslubun çoğu sureye yansıdığını görüyoruz (85/Buruc 10; 17/İsra 80-83; 10/Yunus 83-85; 51/Zariyat 13-14; 16/Nahl 110; 21/Enbiya 35; 29/Ankebut 2-10; 2/Bakara 191-193, 217).

يَوْمَ تَأْت۪ي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا
وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً
مُطْمَئِنَّةً يَأْت۪يهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾
وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ
الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِمَّا

111. Rablerinin huzuruna geldikleri gün herkes kendini kurtarmak için mücadele eder; hepsine yaptıklarının karşılığı ödenir ve onlara asla zulmedilmez. 112. Allah, bir memleketi örnek olarak anlatmaktadır. O memleket, güven ve huzur içindeydi; her bölgeden oraya rızık akardı. Fakat Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıkları yüzünden Allah o memlekete açlık ve korku belasını tattırdı. 113. Onlara kendi aralarından bir peygamber geldi ve onu yalanladılar. Bunun üzerine, zulmedip dururken azap

رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ
عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا
اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا
لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ
وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ
الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا
يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا
قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ
رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ
بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾

onları yakalayıverdi. 114. O hâlde, Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız O'nun nimetlerine şükredin. 115. Allah size sadece murdar ölmüş hayvanı, kan ve domuz etini, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanları haram kıldı.[42] Fakat kim zorda kalır da başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak kaydıyla bunlardan yerse Allah bağışlayıcı ve merhametlidir. 116. Allah adına uydurduğunuz yalanları dilinize dolayıp da, "Şu helâldir; bu haramdır!" demeyin. Allah adına yalan uyduranlar iflah olmazlar.[43] 117. Onlar için çok kısa bir geçimlik, ardından elîm bir azap vardır. 118. Sana bu anlattıklarımızı daha önce Yahudilere de haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik; bilakis onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.[44] 119. Fakat Rabbin, cahillik sebebiyle bir kötülük işleyip de ardından tevbe eden ve ıslah olan kimse için, evet o cahilce kötülük ve tevbeden sonra senin Rabbin çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.[45]

42. Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın hükmü konusunda bkz. 6/En'am 118-121. ayetler.

43. Din adına helâl ve haram koyma yetkisi Allah'a aittir. Kulların din adına haram koyup da dindenmiş gibi göstermesi, Allah'a iftira olarak değerlendirilmektedir.

44. Yahudilere Allah'ın haram kıldığı şeyler de 115. ayette açıklanan haramlardan ibaretti. Fakat onlar da Mekkeli müşrikler gibi kendilerine zulmederek gereksiz haramlar icat ettiler ve bunu da Allah'ın haram ettiği iddiasında bulundular (115-118. ayetler). Sebt (Cumartesi) yasağı da bunlardan biriydi (124. ayet). Tıpkı Hıristiyanların ruhbanlığı icat edip de Allah'a atfetmeleri gibi (57/Hadid 27).

45. Kötülüğün cehaletle yapılması, sadece bilmeyerek yapılması anlamında değildir. Kâfir ve asilerin kasten ve şehvetle yaptıkları bütün günahlar ifadenin kapsamına girmektedir. Tevbe ve ıslah bütün günahları affettirir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir*).

اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنٖيفًاۜ وَلَمْ
يَكُ مِنَ الْمُشْرِكٖينَۙ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِاَنْعُمِهٖۜ
اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٢١﴾
وَاٰتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ
لَمِنَ الصَّالِحٖينَۜ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ
اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٢٣﴾ اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى
الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فٖيهِۜ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿١٢٤﴾ اُدْعُ اِلٰى سَبٖيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ
وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتٖي هِيَ
اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ
سَبٖيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدٖينَ ﴿١٢٥﴾ وَاِنْ
عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖۜ وَلَئِنْ
صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرٖينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ
وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا
تَكُ فٖي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ
مَعَ الَّذٖينَ اتَّقَوْا وَالَّذٖينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

120. İbrahim, Allah'a boyun eğen
muvahhid (hanif) bir ümmetti.[46]
Müşriklerden değildi! 121. Allah'ın
nimetine şükreden biriydi. Allah
da onu seçmiş ve dosdoğru yola
iletmişti. 122. Biz ona dünyada iyi-
lik bahşettik. Ahirette de o salih
kimselerdendir. 123. Daha sonra
sana, "Bir muvahhid olarak İbra-
him milletine (dinine) tabi ol!"[47]
diye vahyettik. O, müşriklerden
değildi! 124. Cumartesi yasağı da
sırf o konuda ihtilaf edenler aracı-
lığı ile gerçekleşti.[48] Fakat senin
Rabbin, ihtilaf edip durdukları ko-
nuda, kıyamet günü, aralarında
hükmedecektir. 125. Rabbinin yo-
luna hikmetle ve güzel öğütle da-
vet et. Onlarla en güzel şekilde
tartış. Senin Rabbin, kimlerin yo-
lundan saptığını, kimlerin hidayete
erdiğini daha iyi bilir. 126. Eğer ce-
za verecek olursanız size verilen
ceza ölçüsünde ceza verin.[49] Sab-
rederseniz, sabredenler için bu
daha hayırlıdır. 127. Sabret! Senin
sabrının kefili Allah'tır![50] Onlar için
üzülme; kurdukları tuzaklardan
dolayı da sıkıntıya girme. 128. Al-
lah, sorumlu davranıp kötülükten
sakınanlarla ve iyilik yapanlarla be-
raberdir.[51]

46. Bütün insanlar müşrikçe bir hayat yaşarken Hz. İbrahim tevhide yönelip kendini Allah'a adayarak tek başına bir ümmet olmuştur. Tek başına ümmet olmayı gerçekleştirdiği için de bütün muvahhidlere imam olmuştur (Maturidî, *Te'vilât;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Müşrikler de tıpkı Hıristiyan ve Yahudiler gibi kendilerini ona nispet ediyorlardı. Allah, onları reddetmek için Hz. İbrahim'in müşrik olmadığını, muvahhid bir mümin olduğunu ve Hz. Peygamber'in de (as) ona tabi olduğunu tekrar tekrar söylüyor (123. ayet).

47. Hz. Peygamber ve ümmetine emredilen İbrahim milletine tabi olma prensibi, onun dinine tabi olmakla eş anlamlıdır. Çünkü millet kelimesi aynı din ve inanç sistemine tabi olan topluluk demektir (Izutsu, age, s. 334). İbrahim milleti de Nuh milletinin bir devamıdır (37/Saffat 83).

48. Ayetin ifade biçiminden Cumartesi yasağının Allah tarafından emredilmediği, Hz. Musa aracılığı ile emredilen ve sosyal, siyasal boyutu öne çıkan ibadet gününün Yahudiler tarafından aşırılaştırılmasına dikkat çekildiği sezilmektedir. Çünkü yasağın Allah tarafından vaz edildiğini düşünen âlimler bu aşırı haramın onlara ceza olarak verildiğine dikkat çekmektedirler (Sealibî, *el-Cevahir*). Yahudilerin icat ettiği aşırı haramların hafifletilmesi için gönderilen peygamberleri öldürmeye kalkmaları (3/Âl-i İmran 50, 93, 112), onların ibadet gününü yasak gününe dönüştürmüş olabileceklerini akla getirmektedir. 118. ayette dikkat çekilen helâlleri haram sayma alışkanlığı buna işaret etmektedir. Kur'an'ın, Cuma namazından sonra yeryüzüne dağılıp çalışmayı emretmesi de bunu göstermektedir. Çünkü Allah'ın hükmünde çelişki olmaz. Üstelik bu hükmün yer aldığı 62/Cuma 9 ve 10. ayetlerin geçtiği sure, baştan sona Yahudilerden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu ayet, yasak günün değiştirilmesini değil, anlamsız yasağın bizatihi kendisini eleştirmektedir. 7/A'raf 163. ayetse o günü yasak saydıklarında balıkların çok geldiğini, yasak saymadıklarında balıkların gelmediğini açıkça dile getirmektedir.

49. İnsanlar işkence altındayken kin ve nefretle dolabiliyor, işkenceye daha büyüğü ile karşılık verme ve intikam alma hırsına kapılabiliyor. Allah bu ayette duyguları kontrol etmeyi, adil bir tavır geliştirmeyi ve suç ile cezanın orantılı olmasını öngörüyor (İbn Atıye, *el-Muharrer*). 18/Kehf 86. ayette verilen mesajın tekrarı ve daha doğrudan söylenmiş biçimi gibidir. Hicret öncesi dönemde zaferler döneminin müjdesi sezilmektedir. Ayetin devamı bu mesajı verdiği gibi 112 ve 113. ayetlerde örnek verilen şehrin Mekke olduğu yönündeki yorumlar da buna işaret etmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb)*.

50. Müminlerin sabretmeleri, Allah ile beraber olmaları demektir. Çünkü Allah da sabredenlerle, duyarlı davranıp iyilik edenlerle beraberdir. Bu sebeple işkence edenler değil, hak yolda işkence görenler ve sabredenler galip gelecektir. Bu, boş bir beklenti değil, gönülden îman edilmesi gereken bir ilkedir.

51. "Muttakî", duyarlı olan, kötülükten ve Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse demektir. Muhsinlerse iyilik yapan ve iyilikten yana olanlar, Allah'ın önerdiği ilkeler doğrultusunda hayatını yaşayan kimseler demektir.

٧١ سُورَةُ نُوحٍ

71/71 NUH SURESİ

Adını, Nuh kıssasından alan sure 28 ayettir. Nüzûl sıralamasında Nahl, tertip sırasında Meâric suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Surede baştan sona Hz. Nuh'un kıssası anlatılmaktadır. Bu örnek üzerinden 13 yıl boyunca Mekke'de çile, sabır ve metanetle mücadele veren Hz. Peygamber ve arkadaşlarının kurtuluşun kapısına geldikleri müjdelenirken azabın Mekkeli zorbaların kapısına dayandığı hatırlatılmaktadır. Mücadelesinin son aşamasında kavmini Allah'a şikâyet eden ve acı azapla köklerinin kesilmesini isteyen Nuh'un duası, şimdi Hz. Muhammed'in dudaklarından Mekke'nin zulüm dolu sokaklarında yankılanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ
مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا
قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾ أَنِ اعْبُدُوا
اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ
أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي
لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Biz, "Çetin azap başlarına gel-
meden önce kavmini uyar!" diye
Nuh'u kavmine elçi olarak gön-
derdik.[1] 2-4. Nuh onlara şöyle dedi:
"Ey kavmim! Ben sizi, açıkça uyar-
makla görevliyim. Allah'a kulluk
edin, O'na karşı sorumlu davranıp
gazabından korkun ve bana itaat
edin ki Allah günahlarınızı bağışla-
sın ve sizi belirlenen sürenin sonu-
na kadar ertelesin. Allah'ın belirle-
diği vade geldiği zaman kesinlikle
ertelenmez.[2] Keşke bunu anlayabil-
seniz." 5. Ardından, Nuh şöyle ses-
lendi: "Ey Rabbim! Kavmimi gece
gündüz davet ettim. 6. Fakat benim

فِرَارًا ﴿٦﴾ وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ
جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا
ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ ﴿٧﴾
ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًاۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ
لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾ فَقُلْتُ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾
يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ ﴿١١﴾
وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ
جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۜ ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا
تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ
اَطْوَارًا ﴿١٤﴾ اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ
سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ
ف۪يهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾
وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ
يُع۪يدُكُمْ ف۪يهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾
وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ ﴿١٩﴾
لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

davetim onlara bir fayda sağlamadığı gibi aksine daha da uzaklaşmalarına yol açtı. 7. Ben ne zaman onları senin bağışlamana çağırsam, onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerini kafalarına bürüdüler, inatlaştılar ve küstahça büyüklük tasladılar. 8, 9. Kimi zaman açıkça davet ettim ve davetimi onlara ilan ettim, kimi zaman da gizliden gizliye çağırdım onları. 10-12. Dedim: Rabbinizden bağışlanma dileyin; O, çok bağışlayıcıdır. Üzerinize yağmur bulutları göndersin, mallar ve evlatlar verip sizi güçlendirsin, sizin için bahçeler, nehirler meydana getirsin. 13, 14. Sizin neyiniz var ki vakar ve onurun Allah'ın yanında olduğunu düşünemiyorsunuz?[3] Hâlbuki O, sizi çeşitli aşamalardan geçirerek yaratmaktadır. 15, 16. Görmez misiniz ki Allah, gökleri yedi kat yarattı ve onlar arasında Ay'ı bir aydınlatıcı, Güneş'i bir kandil yaptı. 17, 18. Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirdi; sonra tekrar oraya döndürür ve oradan yepyeni bir yaratmayla tekrar çıkarır! 19. Allah size yeri bir yerleşim alanı yaptı. 20. Orada yolculuk yapabilmeniz için yollar, vadiler meydana getirdi."

1. Kur'an Hz. Nuh'un hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir. Onun maksadı hikâye anlatmak değil, Nuh'un (as) muvahhid kimliğini ortaya koymak ve ona karşı gelenlerin akıbetini gözler önüne sererek İslam düşmanlarını uyarmak ve müminlere ümit vermektir. Nuh kavmine gelen tufanın evrensel bir baskın olarak anlaşılmasının nedeni 26. ayette olduğu gibi yeryüzü anlamına gelen "arz" kelimesinin bugünkü

anlamda yeryüzü olarak anlaşılmasından kaynaklanmış olabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. 11/Hûd 40).

2. Tasdik ederlerse o kavme verilen ortalama ömrün tamamlanmasına müsaade edilir. Yalanlamaya devam eder ve helaki hak ederlerse helak için belirlenen süre devreye girer ve normal ecelden önce helak edilirler. Bu ortalama ömrün değişmesi anlamına gelmez. Aksine verilen ömrün helâkten sonraki kısmını hak etmedikleri, aksine helâki hak ettikleri için ortalama ömür sonuna kadar kullandırılmamış olur. Bu, kaderin değişmesi değil, hak edene hak ettiği muamelenin yapılması için tavrın değişmesidir. Onlar tavır değiştirip tevbe etselerdi onlara verilen süre geri verilirdi (Firuzabadî, *Tenvir;* Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer*).

3. Onurlu yaşamak diye çevirdiğimiz "vakar" kelimesi; azamet, saygınlık, heybet ve ağırdan almak (hilm) gibi anlamlara gelmektedir (Buharî, Tefsir 71). Vakarın Allah'tan istenmesi konusunda Taberî ve Maverdî, yaklaşık beş farklı anlam imkânından söz etmektedir ki bunu iki temel anlamda özetlemek mümkündür (*Camiu'l-Beyan, en-Nüket*). Birincisi Allah'a doğrudan ibadet ve dua ederek izzet, onur ve vakarın Allah'ın yanında aranması, putların ve putperestlerin yanında onur aranmaması istenmiş olabilir. İkincisi Allah'ın hemen cezalandırmayıp helaki ertelemesiyle kâfirlerin dalga geçmesi ve meydan okumaları eleştiriliyor ve uyarılıyor olabilir.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْن۪ي وَاتَّبَعُوا مَنْ
لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾
وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ
اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا
يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ اَضَلُّوا
كَث۪يرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾
مِمَّا خَط۪يٓـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ
يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾
وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ
الْكَافِر۪ينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ
يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا

21. Nuh şöyle seslendi: "Ey Rabbim! Bunlar bana karşı geldiler de malı ve evladı kendisine ziyandan başka bir katkı sağlamayan o zorbaya uydular." 22. Korkunç tuzaklar kurdular. 23, 24. 'İlahlarınızı terk etmeyin. Vedd'i, Suva'ı, Yagus'u, Yaug'u ve Nesr'i sakın bırakmayın!'[5] dediler ve çoğu kimseyi saptırdılar. Rabbim! Sen de zalimlerin sadece dalaletlerini artır!" 25. Onlar günahları sebebiyle suda boğuldular ve ateşe girdiler. Ama kendilerine Allah'tan başka yardım edecek birilerini bulamadılar. 26, 27. Nuh yakarışını şöyle sürdürmüştü: "Ey Rabbim! Yeryüzünde hiçbir canlı kâfir bırakma![6] Eğer onları bırakırsan senin kullarını saptırırlar, asla sapkın ve kâfir olmayan bir nesil dünyaya getirmezler. 28. Ey Rab-

﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

bim! Beni, anne ve babamı, benim evime mümin olarak girenleri,[7] erkek ve kadın tüm müminleri bağışla! Zalimlerin de sadece hüsranını artır."

4. Allah'a ve ahiret gününe rağmen biriktirilen malın insanı aldatarak ziyanını artıracağı gerçeği göz ardı edilir ve dar kafalı müşrikler de bu geçici gücün yanında yer almayı uygun görürler. Müminler, Allah'ın gerçek gücü karşısında eğilirken, müşrikler geçici ve aldatıcı güçler karşısında eğilirler. Bu, Hz. Nuh zamanında da böyle olduğu için onun dilinden örnek verilmektedir.

5. Burada sayılan isimler, Nuh kavminin Allah'a ortak kabul ettiği tanrıların isimleridir. İbn Abbas ve İbn Cüreyc'den gelen yoruma göre bunlar, Hz. Âdem ve Hz. Nuh arası dönemde yaşamış önemli kimselerdi. Önemli hizmetlerinden dolayı toplumları önce onların resim ve heykellerini yapmışlar, Allah'ın yakınları kabul ederek onlara duydukları saygıyı zamanla ibadet boyutuna vardırmışlardı. Nuh Tufanında bu heykellerin Cudde (Cidde) sahiline sürüklendiği, Amr bin Luhay adlı kâhin tarafından alınarak Tıhameye taşındığı ve Arap kabilelerine dağıtıldığı yönünde rivayetler mevcuttur. Bu putların her biri, Kur'an'ın geldiği dönemde bazı Arap kabileleri tarafından ilah olarak kabul ediliyordu. Vedd, Huzaa'nın kolu Beni Kelub'un ilahıydı ve Dumetü'l-Cendel'de bir tapınak inşa etmişlerdi. Suva, Huzeyl kabilesinin tanrıçasıydı, Yenbu yakınlarındaki Ruhat mevkiinde tapınağı vardı. Yegus, Tay kabilesinin ilahıydı ve Yemen ile Hicaz arasına dikilmiş bir dişi aslan heykeliydi. Yeuk, Yemen'in Hemdan bölgesinde Hemdan kabilesinin kolu Heyvan'ın mabudu idi ve at şeklindeydi. Nesr, Seba ülkesinde Himyer kabilesinin Âl-i Zül-Kulâ kolunun mabudu idi, Beluhe mevkiinde akbaba şeklinde bir puttu ve çeşitli tapınakların kapılarında resimleri vardı... (Buharî, Tefsir 71/329; İbnü'l-Kelbî, *Putlar*, s. 57-64; Taberî, *Camiu'l-Beyan*, Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). İbn Münzir'in nakline göre Yegûs putu kurşundandı. Müşrikler onu deveye bindirir, devenin çöktüğü yeri putun beğendiğini düşünür ve binayı oraya yaparlardı (Buharî, Tefsir 71, Sofuoğlu şerhi). Bu bilgi hicret günü Hz. Peygamber'in devesinin misafir olacağı evi, sonra da mescidin yapılacağı yeri belirlediği yönündeki rivayetlerin kaynağına ışık tutmaktadır (Azimli, age. s. 227, 228).

6. Buharî, Tefsir 71; Maverdî, *en-Nüket*.

7. Hz. Nuh'un ailesinden inanan ve inanmayan kimseler olduğu için aile fertlerinden sadece inananlara ve ailesinden olmayan müminlere dua ettiği anlaşılmaktadır (11/Hûd 45, 46). Çünkü daha önce bu konuda "Hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme." şeklinde bir uyarı yapılmıştı (11/Hud 46).

سُورَةُ اِبْرٰهِيمَ ١٤

72/14 İBRAHİM SURESİ

Adını, Hz. İbrahim kıssasından alan sure 52 ayettir. Nüzûl sıralamasında Nuh, tertip sırasında Ra'd suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik olarak Nuh suresinin devamı niteliğindedir. Başta Hz. Musa ve İbrahim olmak üzere bütün peygamberlerin mücadelesine atıflar yapılarak zalimler helak ile tehdit edilmektedir. Peygamberlere ve arkadaşlarına, "Sizi toprağımızdan süreceğiz!" diyen zalimlere, "Biz de zalimleri helak edeceğiz." diye cevap verilmektedir (13, 14). Hz. Peygamber ve arkadaşlarına güven verilirken tevekkülün altı çizilmekte (11, 12), özellikle son bölümde kâfirler ne kadar tuzak kurarsa kursun, Rabbinin onların yaptıklarından gafil olduğunu, peygamberlerine verdiği sözden döneceğini sanma. Allah intikam alacak güçtedir ve onların yerlerine sizi yerleştirecektir, şeklinde devam eden mesaj bambaşka bir vurgu kazanmaktadır (43-52).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى
صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَوَيْلٌ
لِلْكَافِر۪ينَ مِنْ عَذَابٍ شَد۪يدٍۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ
يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Râ.[1]Bu kitap sana, insanları Rabblerinin izni ile[2] karanlıklardan aydınlığa çıkarman, sonsuz güç sahibi ve hamde layık olan Allah'ın yoluna iletmen için indirdiğimiz bir kitaptır. 2. O Allah ki göklerde ve yerde ne varsa O'na aittir. Şiddetli azaptan dolayı vay haline kâfirlerin! 3. Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler; insanları Allah'ın yolundan alıkoyar ve o yolun bozulmasını isterler.

وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا
اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ ﴿٣﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا
مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ
فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ
وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ
الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّٰمِ اللّٰهِ اِنَّ
ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾
وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ
يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَف۪ي ذٰلِكُمْ
بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظ۪يمٌ ﴿٦﴾

Onlar, aşırı bir sapkınlık içerisindedirler. 4. Üstelik biz her peygamberi, (kitabı) onlara açıklasın diye kendi kavminin diliyle gönderdik. Allah, sapkınlığı tercih edenin sapkınlığına hükmeder, isteyeni de doğru yola iletir.[3] O, sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibidir. 5. Andolsun biz Musa'yı da "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar; onlara Allah'ın (müdahale) günlerini hatırlat!"[4] diye ayetlerimizle birlikte göndermiştik. Çok sabreden, çok şükreden kimseler için bunda nice ayetler vardır. 6. Musa, kavmine şöyle demişti: "Allah'ın size verdiği nimeti düşünün! Sizi Firavun hanedanından kurtarmıştı. Firavun sizi en ağır işkencelere tabi tutuyor, oğullarınızı öldürüp kızlarınızı sağ bırakıyordu. Bütün bu olanlar, Rabbinizin sizi sınadığı büyük bir imtihandı."

1. "Elif, Lâm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. "İzin" kelimesi emir ve bilgi anlamında değerlendirilmiştir (Maverdî, *en-Nüket*).

3. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

4. Bu ayetle başlayan bölüm, Mekke'de mücadele veren Hz. Peygamber ve arkadaşlarının yaşadıkları zor yıllara dair önemli bir mesaj getirmektedir. Çünkü Allah'ın günlerinden maksad, geçmişte aynı mücadeleyi veren peygamberlere ve onlara iman eden müminlere Allah'ın yardım etmesi, düşmanlarını saf dışı etmesidir (Meverdî, *en-Nüket*). Bu süreç bazen uzun sürebilir, yıllar alabilir. Bundan dolayı Müslümanlar, sabırlı olmak zorundadır. Önyargılı müşriklerin azabı acele isteyen meydan okumaları karşısında, ümitsizliğe kapılmamak ve teenni ile hareket etmek zor olabilir ama metanet ve tevekkül imanın gereğidir.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَز۪يدَنَّكُمْ
وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَاب۪ي لَشَد۪يدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ

7. Hani, Rabbiniz size, "Eğer şükrederseniz nimetimi artıracağım, nankörlük ederseniz benim azabım son

مُوسٰى اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ
جَمِيعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ اَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا
اللّٰهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا
اَيْدِيَهُمْ فِي اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَا
اُرْسِلْتُمْ بِهِ وَاِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا اِلَيْهِ
مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ
فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ
لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰى اَجَلٍ
مُسَمًّى قَالُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا
فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ
رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ
لَنَا اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى
اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا اَلَّا
نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَا
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَا اٰذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

derece şiddetli olur!" diye ilan etmişti.[5] 8. Musa şöyle demişti: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes nankörlük etseniz bile, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve hamde layıktır." 9. Sizden önce yaşayan Nuh, Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başka kimse bilmez. Peygamberleri onlara açık deliller getirdiler. Fakat onlar, ellerini ağızlarına tıkayıp[6] şöyle dediler: "Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden kuşku duyuyoruz."[7] 10. Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan arındırmak ve belirlenen süreye kadar yaşatmak için çağrıda bulunan Allah hakkında kuşku duyuyorsunuz, öyle mi!" Dediler ki: "Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Bizi atalarımızın ibadet ettiği şeylerden saptırmak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin!" 11, 12. Peygamberleri onlara şöyle dediler: "Evet, biz de sizin gibi bir insanız. Ancak Allah, kulları arasından dilediğine nimet (vahiy) verir.[8] Allah'ın izni olmadan bizim size apaçık bir delil getirme imkânımız yoktur. İnananlar, Allah'a güvensinler. Allah bize yolumuzu gösterdiği hâlde biz ne diye O'na güvenmeyelim? Bize uyguladığınız işkenceye sabredeceğiz! Tevekkül edenler (güvenenler), Allah'a tevekkül etsinler!"

5. Yahudilerin, şükretmeleri şartıyla verilen ahdi şartsız bir lütuf kabul ederek, nankörlük yapmalarına rağmen kendilerine yapılan vaadlerin kıyamete kadar geçerli olacağını sanmalarını eleştirmektedir. İsrail'in Arz-ı Mev'ud saplantısı böyle bir yanılsamanın ürünüdür.

6. Bu ifade kapalıdır. Ellerini ağızlarına tıkayanların inkârcılar olduğu açık, fakat kendi ağızlarını mı, yoksa peygamberlerin ağızlarını mı tıkamaya kalkıştıkları belli değildir. Çoğunluk birincisini tercih ederken Hasan-ı Basrî ikincisini tercih etmiştir (Maverdî, *en-Nüket*). Biz de tercihi okuyucuya bıraktık.

7. "Rayb" kelimesi tıpkı "şekk" gibi "şüphe" anlamını içermektedir. Ancak ondan farklı olarak kaygı ve töhmet anlamlarına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*). Müşriklerin eski inanç ve anlayışları, aslında yanlış ve uydurma olduğu hâlde Allah'tan geldiğine inanmış ve doğru kabul etmişlerdir. Yaygın ve yerleşik hale gelen bu yanlışlara iman ettikleri için yeni gelen hak dinin Allah'tan geldiğinden kuşku ve kaygı duyuyorlar. Bir ömür inanılan şeyleri yanlış kabul edip reddetmek kolay değildir. Bundan dolayı Allah'ın onlara süre vermesi ve Müslümanların sabretmesi gerekmektedir.

8. Allah'ın verdiği nimetten kasıt vahiy ve nübüvvettir (Firuzabadî, *Tenvir;* Maverdî, *en-Nüket*).

وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ
مِنْ اَرْضِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فٖي مِلَّتِنَاۜ فَاَوْحٰٓى
اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمٖينَۙ ١٣
وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ ذٰلِكَ لِمَنْ
خَافَ مَقَامٖي وَخَافَ وَعٖيدِ ١٤
وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنٖيدٍۙ ١٥
مِنْ وَرَٓائِهٖ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَٓاءٍ صَدٖيدٍۙ
١٦ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسٖيغُهُ وَيَأْتٖيهِ
الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍۜ
وَمِنْ وَرَٓائِهٖ عَذَابٌ غَلٖيظٌ ١٧ مَثَلُ
الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍۨ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرّٖيحُ فٖي يَوْمٍ عَاصِفٍۜ لَا

13, 14. İnkâr edenler, peygamberlerine şöyle dediler: "Ya sizi yurdumuzdan çıkarırız, ya da bizim dinimize dönersiniz!" Bunun üzerine Rableri onlara şöyle vahyetti: "Biz zalimleri helak edeceğiz ve onların ardından yeryüzünde sizi yerleştireceğiz.[9] İşte bu, benim makamımdan ve vaadimden korkanlar içindir." 15. Vaad ettiğim şeyin hemen ortaya çıkmasını istediler[10] ve bütün inatçı zorbalar hüsrana uğradılar. 16. Bunun ardından ona bir de cehennem azabı vardır. Ayrıca kendisine iğrenç bir su içirilir. 17. Yutmaya çalışır fakat bir türlü yutamaz. Ölüm her yanından onu kuşatmış vaziyettedir, ama asla ölemez. Ardından daha ağır bir azap gelir. 18. Rabbini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde

يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ
الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا
ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ
جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ
عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ صَبَرْنَا
مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾

rüzgârın savurduğu kül gibidir. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Aşırı sapkınlık işte budur.
19, 20. Allah'ın gökleri ve yeri gerçek bir anlam ve amaçla yarattığını görmez misin? Eğer dilese sizi götürüp yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah için hiç de zor değildir.
21. Hepsi de Allah'ın huzuruna çıkmışlar; güçsüzler, büyüklük taslayanlara şöyle demektedirler: "Biz size tabi olmuştuk. Şimdi siz, Allah'ın azabının bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz?" Onlarsa, "Allah bizi yola iletseydi biz de sizi iletirdik.[11] Sızlansak da sabretsek de fark etmez. Bizim için bir sığınak yok!" demektedirler.

9. Kâfirlerin sürgün tehdidine karşı Allah müminleri onların yerine yerleştireceğini vaadetmektedir.

10. "İstiftah" kelimesi genelde kavramsal anlam yüklenerek zafer isteği olarak tercüme edilmiştir. Oysa bu fiil, kelime anlamıyla açmak, ayırmak ve ortaya çıkarmak anlamına da gelmektedir. Bir önceki ayetteki vaadin açığa çıkmasını isteyerek meydan okumakta ve helak olmaktadırlar. Kâfirler, "Bu fetih günü ne zaman?" diye kıyameti veya helaki istemektedirler. Onlar bu kelime veya deyimleri meydan okuma amaçlı kullanıyorlar (32/Secde 28-29; 8/Enfal 19). Kur'an, Yecuc-Mecuc'un ortaya çıkmasını da bu kelimeyle ifade etmektedir (21/Enbiya 96). Kur'an gelmeden önce Kitap ehlinin kâfirlere karşı kendilerine bir kitabın gelmesini beklemeleri ve istemeleri de bu kelimeyle ifade edilmektedir (2/Bakara 89). Dolayısıyla bu ayetteki fetih isteği, önceki iki ayette bahsedilen ve inananları yurtlarından çıkarmak isteyerek ilahî tehdide meydan okuyan kâfir zorbaların helak isteği olmalıdır. 16. ayette cehennem vaad eden ifadedeki zamirin de söz konusu helake matuf olduğunu düşünüyoruz. Kâfirlerin zulmünden bıkmış olan peygamberlerin ilahî kararı istemeleri de olabilir. "Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasını ayır; hükmünü uygula!" diye dua ettiklerini görüyoruz (7/A'raf 89; 26/Şuara 118).

11. Toplumun kibirli önderleri, yanlış yönlendirdikleri insanlara cevap verirken Allah'ın yol göstermediğini değil, yola iletmediğini söylemiş olmalılar. Çünkü Allah herkese yol göstermekte fakat dileyen o yola yönelmekte, dileyen de karşı çıkmak-

tadır. Sapkın olan zayıflar, güçlü gördükleri önderlerine uyarak onlar gibi yüz çevirmekte ve sonuçta önderlerini suçlamaktadırlar. Her iki kesim de Allah tarafından zorla yola iletilmediği, sapkınlığı kendileri tercih ettikleri için güçlüler zayıfların sorumluluğunu yüklenmediklerini söylemektedirler. Aslında her iki kesim de sorumlu oldukları halde çaresizliklerini tartışmaktadırlar. Ortak sapkınlığın cezasını ortak ödemektedirler.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ
وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ
وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا اَنْ
دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا
اَنْفُسَكُمْ مَا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ
بِمُصْرِخِيَّ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ٢٢
وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ٢٣
اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي
السَّمَاءِ ٢٤ تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ
رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ٢٥ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ
كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ
مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ٢٦ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ
اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

22. Hüküm gerçekleşince şeytan onlara şöyle demiştir: "Allah size gerçek bir vaadde bulundu. Ben de size bir vaadde bulundum ama ben verdiğim sözde durmadım. Benim size karşı kullanacağım bir gücüm yoktu. Ben çağırdım, siz geldiniz. Beni değil, kendinizi kınayın. Şimdi ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce sizin beni Allah'a ortak saymanızı da inkâr etmiştim."[1] Zalimler için elîm bir azap vardır. 23. İman eden ve salih amel işleyenlerse altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilmişlerdir. Rablerinin izniyle orada ebedî olarak kalırlar. Orada selamla karşılanırlar. 24, 25. Görmez misin ki Allah, bu güzel söze nasıl bir örnek verdi: O söz, toprağa kök salmış, dalları göğe uzanmış bir ağaç gibidir. Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini verir. Allah, bu örnekleri, insanlar öğüt alsınlar diye vermektedir. 26. Kötü sözün durumu ise çürümüş ağaca benzer. Kökü yerden sökülmüş, hiçbir dayanağı kalmamıştır. 27. Allah, müminleri hem dünya hayatında hem de ahirette bu sağlam sözle

وَفِي الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَۙ وَيَفْعَلُ
اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٢٧﴾

sarsılmaz hale getirir; zalimlerin de sapkınlığına hükmeder.[13] Allah, dilediğini yapar.

12. Şeytan insanı kışkırtsa da onun adına tanrılar üretmez. Müşrik, kendi tanrısını kendisi üretir. Çünkü şirk, insanların uydurduğu asılsız hayallerdir. Bundan dolayı şirk suçunu şeytan da üstlenmemekte ve inkâr ettiğini söylemektedir. Bu ifadenin bir benzeri 35/Fatır 14. ayette geçmektedir.

13. "Edalle" fiilinin bu çevirisi için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا
وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِۙ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَۚ
يَصْلَوْنَهَاۜ وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ
اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهٖۜ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ
مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ
الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾ اَللّٰهُ الَّذِي
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا
لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ
بِاَمْرِهٖۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَۚ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ
وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ
الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

28, 29. Allah'ın nimetini (vahyini) küfürle değiştiren ve kavmini helak yurduna sürükleyenleri görmez misin?[14] Onlar oraya girecekler! Orası, ne kötü bir barınaktır! 30. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için edindikleri ortakları O'na denk tuttular. De ki: "Şimdilik bundan faydalanadurun![15] Nasıl olsa varacağınız yer ateştir!" 31. Sen, iman eden kullarıma söyle de hiçbir alış veriş ve dostluğun olmadığı gün gelmeden önce namazlarını kılsınlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli veya açık infak etsinler.[16] 32. O Allah ki gökleri ve yeri yarattı, gökten yağmuru indirdi ve o su ile size rızık olan meyveler çıkardı. O, emri gereği denizlerde akıp giden gemileri emrinize amade kıldı; nehirleri istifadenize sundu. 33, 34. Güneş'i ve Ay'ı sürekli hizmetinize verdi de sizin için geceyi ve gündüzü meydana getirdi. Size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. İnsan, gerçekten çok zalim ve çok nankördür!

14. Ayetin hükmü umumi olduğu için "helak yurdu" ifadesi hem uhrevî, hem de dünyevî cezalar olarak değerlendirilmiştir (Buharî, Tefsir 71; Maverdî, *en-Nüket*).

15. Bir önceki cümleye bakılırsa zalimler müşrikleri saptırmak için ortaklar uydurmaktadır. Şimdilik faydalanın, yakında ateşe atılacaksınız, ifadesiyle birlikte düşünüldüğünde tanrıları çıkar aracı olarak uydurdukları anlaşılmaktadır.

16. Bu ayetin açıklaması için bkz. 2/Bakara 254.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا
وَاجْنُبْنٖي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾
رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ
تَبِعَنٖي فَاِنَّهُ مِنّٖي وَمَنْ عَصَانٖي فَاِنَّكَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا اِنّٖي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتٖي
بِوَادٍ غَيْرِ ذٖي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ
تَهْوٖي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفٖي
وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي
الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ
الَّذٖي وَهَبَ لٖي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعٖيلَ
وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبّٖي لَسَمٖيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ
اجْعَلْنٖي مُقٖيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖي رَبَّنَا
وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لٖي وَلِوَالِدَيَّ
وَلِلْمُؤْمِنٖينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

35. Bir zamanlar İbrahim şöyle demişti: "Ey Rabbim! Bu diyarı güvenli kıl. Beni ve evlatlarımı putlara tapmaktan koru. 36. Rabbim! O putlar, insanların çoğunun yoldan sapmasına neden oldu. Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse bağışlayacak ve merhamet edecek sensin.[17] 37. Ey Rabbimiz! Ben neslimin bir kısmını senin mübarek evinin yanında tarıma elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Bunu, namazı sürekli kılsınlar diye böyle yaptım. İnsanların gönüllerini onlara doğru yönlendir ve onları güzel ürünlerle rızıklandır ki sana şükretsinler.[18] 38. Ey Rabbimiz! Sen gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Zira ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. 39. Bana ihtiyarlığımda İsmail'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamd olsun. Benim Rabbim duaları işitir. 40. Ey Rabbim! Beni ve neslimi namazı sürekli kılanlardan eyle.[19] Rabbimiz! Dualarımı kabul eyle! 41. Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anne ve babamı ve bütün müminleri bağışla!"[20]

17. Bu cümlelerde müşriklerin inançlarına gönderme yapılmaktadır.

18. Bu ayet, kültürel verimliliğin tarımsal verimlilikten daha önemli olduğuna, toplumsal değişimlerde inancın ve ilahî müdahalenin ne denli etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla müşriklere nankörlüklerini hatırlatırken müminleri nasıl iskân edeceğinin müjdelerini vermektedir. Hem bu ayette hem de 40. ayette namaza vurgu yapılmaktadır. Bu hem müşriklere hem de namazsız hale gelmiş Kitap ehline çok önemli bir eleştiridir.

19. Bazı tefsirciler, namaz kılma konusundaki yardım isteğinin, namazın sürekli kılınarak korunmasını sağlamaya dönük bir yakarış olduğu kanaatindedirler (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*).

20. Hz. İbrahim, babasına onun için dua edeceği konusunda söz vermişti (19/Meryem 48). Fakat müşrik olan babası için hidayetini isteme dışında dua etmenin yanlış olduğunu öğrenince bundan vazgeçmiştir (9/Tevbe 114, 115).

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ
الظَّالِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ
فِيهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي
رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْـِٔدَتُهُمْ
هَوَٓاءٌ ﴿٤٣﴾ وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ
الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَٓا
اَخِّرْنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ
وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُٓوا اَقْسَمْتُمْ مِنْ
قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ فِي
مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ
لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ
الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ
اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ

42. Sakın, Allah'ı, zalimlerin yaptıklarından gafil sanma. O, onları sadece gözlerin yuvasından fırlayacağı güne erteliyor. 43. Başlarını hedefe uzatmış, panik içinde koşup gelirler. Dehşetten gözlerini bile kıpırdatamazlar. Akılları başlarından gitmiştir.[21] 44, 45. İnsanları, o azabın geleceği gün konusunda uyar ki zalimler o gün, "Ey Rabbimiz! Bize kısa bir süre mühlet ver de senin davetini kabul edelim ve peygamberlere uyalım!" derler. Onlara, "Daha önce siz, sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz? Aslında siz, kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturuyordunuz ve bizim onlara nasıl muamele ettiğimiz de size açıklanmıştı! Üstelik size her türlü örneği de vermiştik!" denir. 46. Fakat onlar bütün tuzaklarını kurdular. Oysa onların kurdukları tuzaklar, dağları yerinden oynatacak

الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ
وَعْدِه۪ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾
يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ
وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّن۪ينَ
فِي الْاَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَاب۪يلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ
وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ
كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ
الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ
وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

türden bile olsa Allah katında bilinmektedir. **47.** Bu nedenle sen Allah'ın, elçilerine yaptığı vaadinden döneceğini sanma! Allah son derece güçlü ve intikam almaya muktedirdir. **48-50.** Yerin başka bir yere, göklerin başka göklere dönüşeceği gün onlar kahhar olan tek Allah'ın huzurunda toplanmışlardır. O gün suçluların zincirlere vurulduğunu görürsün. Onların gömlekleri katrandandır ve yüzlerini ateş kaplamıştır. **51-52.** Bütün bunlar, Allah'ın herkese yaptıklarının karşılığını bir an önce vermesi içindir! (Merak etmeyin!) Allah, hesabı çok çabuk görür![22] Bu (Kur'an), insanlara bir çağrıdır ki bu sayede insanlar uyarılmış olsun, tek Allah'tan başka ilah olmadığını anlasınlar ve akıl sahipleri öğüt alsınlar!

21. Bu ayet, suçluların psikolojisini tasvir etmek için kullanılan deyimlerden oluşmaktadır. "Muhtiine" kelimesi, suçlu birinin çağırıldığı yere çaresizce ve panik içinde gelişini ifade etmektedir. Hayvanların suya veya otlağa doğru kafasını uzatıp koşmasından hareketle yapılan bir tasvir söz konusudur. "Tarf" kelimesi, bakış anlamındadır. "İrtedde" fiiliyle birlikte göz kırpmak anlamına gelen bir deyim olmaktadır (27/Neml 40). "Ef'idetühüm hevâ" deyiminin kelime çevirisi, "kalbleri boş" demektir. Türkçede "aklın baştan gitmesi" gibi deyimsel bir anlamın kastedildiğini düşünüyoruz (Zebidî, *Tâc;* Maverdi, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

22. Son üç ayet, ilahî rahmeti ve mühleti acziyet olarak algılayan ve ilahî tehditlere meydan okuyan müşriklere son çağrılardır. Bundan önce zikredilen üç ayetse müminlere verilen rahmet ve açılım müjdeleridir. Bundan önce inen surelerin açılımı, bundan sonra inen Enbiya suresinin ilk ayetlerine bir hazırlık niteliğindedir.

﴿٢١﴾ سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ

73/21 ENBİYA SURESİ

Adını, birçok peygamberin mücadelesini özetleyen kıssalardan alan sure 112 ayettir. Nüzûl sıralamasında İbrahim, tertip sırasında Tâhâ suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik olarak İbrahim suresinin devamı niteliğindedir. Bütün peygamberlerin mücadelesine atıflar yapılarak zalimler helak ile tehdit edilmekte ve kurdukları tuzakların boşa çıkacağı vurgulanmaktadır. Bütün peygamberlerin insan olduğu, hepsinin de aynı dini tebliğ ettiği, fakat hepsinin kavminin onlara engel olmak için mücadele ettiği, ama çabalarının boşa gidip helak oldukları, Allah'ın yoluna uyanlarınsa zafere erdirildiği hatırlatılmaktadır. Hayatı oyun ve eğlenceden ibaret gören ve hesabı yok saydıkları için azap tehdidini ciddiye almayan kâfirler tekrar tekrar uyarılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ ف۪ي غَفْلَةٍ
مُعْرِضُونَۚ ﴿١﴾ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ
رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَۙ
﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْۜ وَاَسَرُّوا النَّجْوَىۗ الَّذ۪ينَ
ظَلَمُواۗ هَلْ هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۚ اَفَتَأْتُونَ
السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبّ۪ي يَعْلَمُ
الْقَوْلَ فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّم۪يعُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. İnsanlar gaflet içinde yüz çevirirken hesapları yaklaştı. 2, 3. Ne zaman Rablerinden yeni bir öğüt gelse, onlar kalpleri gaflet içinde alay ederek dinlediler. Zalimler, fısıldaşarak şöyle dediler: "Bu da sizin gibi bir insan değil mi? Göz göre göre sihre mi kapılıyorsunuz?" 4. Peygamber şöyle dedi: "Benim Rabbim gökte ve yerde bulunan her sözü bilir. O, her şeyi işitir, her şeyi bilir." 5. Onlarsa şöyle dediler: "Bunlar karma karışık rüyalardır. Hayır, onu kendisi uydurdu. Yok yok, o bir şa-

الْعَلِيمُ ٤ بَلْ قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ
افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَا
اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ٥ مَا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ٦ وَمَا
اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖي اِلَيْهِمْ
فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
٧ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ
الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدٖينَ ٨ ثُمَّ
صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَٓاءُ
وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفٖينَ ٩ لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ
كِتَابًا فٖيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ١٠

irdir. Değilse öncekilere gönderilen ayetler (mucizeler) gibi bize bir ayet (mucize) getirse ya!" 6. Aslında bunlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket inanmadı; şimdi bunlar mı inanacak? 7. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de kendilerine vahiy indirdiğimiz adamlardı. Eğer bilmiyorsanız Kitap ehline sorun. 8. Biz o peygamberlere de yemek yemeyen vücutlar vermedik. Onlar da ölümsüz değillerdi. 9. Sonunda biz onlara yaptığımız ihtarı (vaadi) doğruladık ve onlarla birlikte dilediğimiz kimseleri kurtardık. Sınır tanımayanları ise helak ettik. 10. Aslında size de içinde öğüdünüz bulunan bir kitap indirdik.[1] Aklınızı kullanmıyor musunuz?

1. "Zikir" kelimesi, şeref anlamını içermiş olsa da Kur'an'da çoğunlukla öğüt anlamında kullanılmaktadır. Bazı tefsirciler ayeti, "şerefiniz bulunan kitap" diye yorumlamışlardır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Ancak biz genel anlamını tercih ettik.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً
وَاَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرٖينَ ١١ فَلَمَّٓا
اَحَسُّوا بَأْسَنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ١٢
لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُٓوا اِلٰى مَٓا اُتْرِفْتُمْ فٖيهِ
وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ١٣ قَالُوا يَا
وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمٖينَ ١٤ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ

11. Biz, zulmeden nice şehri helak ettik de onların yerine başka bir toplum getirdik. 12. Genelde onlar azabımızın geldiğini hissettikleri zaman oradan kaçmaya yeltenirlerdi. 13, 14. "Kaçmayın, sizi şımartan şâşalı hayatınıza geri dönün, evlerinize dönün; belki arayıp soranlarınız olur!"[2] dendiği zaman, "Yazık bize! Bizler zalim kimselermişiz!" derlerdi. 15. Biz onları biçilmiş ekine, savrulmuş küle çevi-

دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَص۪يدًا خَامِد۪ينَ
﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا لَاعِب۪ينَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ
لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّٓا اِنْ كُنَّا فَاعِل۪ينَ
﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ
فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
عِبَادَتِه۪ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ اَمِ اتَّخَذُٓوا
اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ
ف۪يهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ
رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْـَٔلُ
عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ اَمِ اتَّخَذُوا
مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا
ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْل۪ي بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوح۪ٓي
اِلَيْهِ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

rinceye kadar bu feryatları sürüp gitti. 16. Biz yeri, göğü ve ikisi arasındakileri oyun oynamak için yaratmadık.[3] 17. Eğlence edinmek isteseydik, onu katımızdan edinirdik ki öyle yapmadık! 18. Aksine biz, hakkı batılın üzerine indiririz de onu paramparça edip ortadan kaldırır. Allah'a yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size. 19, 20. Göklerde ve yerde bulunan herkes O'na aittir. O'nun katında bulunan melekler, O'na ibadet etmekten usanmaz ve en ufak bir büyüklenme hissetmezler. Gece gündüz, ara vermeden O'nu tesbih ederler.[4] 21. Yoksa yeryüzünde ölüleri diriltecek ilahlar mı edindiler! 22. Eğer Allah'tan başka ilahlar olsaydı gökler de yer de fesada uğrardı. Arş'ın (hükümranlık makamının) Rabbi Allah,[5] onların yakıştırdığı sıfatlardan uzak ve yücedir. 23. O, yaptıklarından sorumlu değildir. Fakat onlar yaptıklarından sorumludurlar. 24. Yoksa O'ndan başka ilahlar mı edindiler! De ki: "Haydi, öyleyse delilinizi getirin! Benim dönemimdekilere de benden öncekilere de gelen öğüt budur!"[6] Hayır! Onların çoğu hakkı bilmiyor ve bundan dolayı yüz çeviriyorlar. 25. Senden önce ne kadar peygamber gönderdiysek, mutlaka kendisine, "Benden başka ilah yoktur; bana kulluk edin!" diye vahyettik. 26. "Rahman, çocuk

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ
عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ
وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ
ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾
وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّ۪ٓي اِلٰهٌ مِنْ دُونِهٖ فَذٰلِكَ
نَجْزٖيهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمٖينَ ﴿٢٩﴾

edindi!" dediler. Hâşâ! O, bu iddialardan çok uzak ve yücedir. Onlar da Allah'ın lütfuna mazhar olmuş kullarıdır.[7]
27. O'nun sözünden dışarı çıkmazlar, sadece emrini yerine getirirler.
28. Allah, onların geçmişlerini ve geleceklerini bilir. O'nun razı olmadığı kimseye şefaat edemezler; O'nun korkusundan titrerler.
29. Eğer onlardan biri, "Ben Allah'tan başka ayrı bir ilahım!" diyecek olsa ona vereceğimiz karşılık cehennem olur. Biz zalimleri böyle cezalandırırız.

2. "Lealleküm tüs'elûne" cümlesindeki fiil, eğer sorguya çekilme anlamında kullanılsaydı başına "belki, umulur ki..." anlamında "Le'alle" edatı gelmezdi. Çünkü sorguya çekileceklerinde kuşku yoktur. Dahası sorguya çekilmeleri için evlerine dönmeleri gerekmiyor. "Sâil" kelimesinin ihtiyaç sahibi anlamında değerlendirilmesi bu bağlama daha uygundur. Helak olma esnasında panik içinde kaçışan müşriklere, "Size ihtiyacı olanlar vardır; arayan, soran olur." şeklinde alaycı bir soru yöneltilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

3. Burada yer, gök ve ikisi arasındakilerin oyuncu veya oyuncak olarak yaratılmadığı, arkasında hesap, ceza veya ödül bulunan, dolayısıyla ciddi sonuçlar doğuran bir gerçek olarak yaratıldığı dile getirilmektedir. Ancak, bazı ayetlerde dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu açıkça söylenmektedir (6/En'am 32; 29/Ankebut 64; 47Muhammed 36; 57/Hadid 20). Bu ayetlere bakıldığında hepsinin de ahireti inkâr edenlere hitap ettiğini, dolayısıyla ahirete inanmayan kâfirlere ahiretin ciddiyetini anlatmak için yapılmış karşılaştırma olduğunu fark ediyoruz. Ahirete göre dünya hayatı kısa bir eğlence ve eğlenmedir; ancak, sonucu ya ebedi azap ya da ebedî cennet olan ciddi bir oyundur. Sonucunda kimsenin sorumlu olmadığı sanal bir oyun değildir. Bir sonraki ayete bakılırsa insanların Allah hakkında ileri geri konuşup gelişigüzel yakıştırmalarda bulundukları anlaşılmaktadır. Evreni oyun ve oyalanmak için, içerisindekileri de bu oyunun aktörleri olarak yarattığını düşünüyorlardı. Allah, bu iddiaları kınamaktadır. Fakat buna rağmen daha sonra ortaya çıkan mistik düşüncelerin çokça kullandığı; "Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim. Bunun için de insanı yarattım!" türünden rivayetler ortaya atılmıştır ki Allah'ın yarattıklarına ihtiyacı olduğu izlenimi uyandıran bu tür iddialar, kadim geleneklerin ürettiği saçma hikâyeleri çağrıştırmakta ve bu ayetler açısından sıkıntılı görünmektedir.

4.Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

5. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

6. Benden öncekilere gelen öğüt diye gösterilen şey, mevcut Tevrat olarak yorumlanabilirse de Tevrat tahrif edildiği için bu imkânsızdır. Kur'an'ın, içerik olarak önceki kitapların tekrarı olduğu kastedilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

7. Burada zikredilen Allah'ın kullarından kimin kastedildiği tartışmalıdır. Genel çoğunluk, ayetin geçtiği bağlama bakarak melekleri Allah'ın kızları kabul eden müşriklerin kastedildiğini düşünmüşlerdir. Benzeri gerekçelerle ve ayetin genel ifadesinden hareketle Hz. İsa ve Üzeyir gibi peygamberlerin Allah'ın çocuğu olduğunu iddia eden Kitap ehli müşriklere gönderme yapılmış olabileceğine dikkat çekenler de vardır (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ
الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ ٣٠
وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ
وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ
٣١ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ
عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ٣٢ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ٣٣ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ
الْخُلْدَ اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ٣٤ كُلُّ
نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ
فِتْنَةً وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ٣٥ وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ
كَفَرُوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهٰذَا الَّذِي
يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ
٣٦ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ

30. Gökler ve yer bitişikken onları nasıl ayırdığımızı ve her şeyi suyla canlandırdığımızı kâfirler anlayıp da inanmazlar mı?[8] 31. Onları sarsmasın diye yeryüzünde dağları yükselttik, menzillerine ulaşsınlar diye vadiler, yollar açtık. 32. Gökyüzünü korunaklı bir kubbe olarak inşa ettik.[9] Fakat onlar oradaki ayetlerden yüz çeviriyorlar. 33. Geceyi ve gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı yaratan O'dur. Hepsi birer yörüngede yüzüp gitmektedir. 34. Biz senden önce de hiçbir insana ebedî yaşama imkânı vermedik. Şimdi sen ölsen onlar ebedî mi kalacaklar! 35. Her can ölümü tadacaktır. Biz sizi hayırla da şerle de imtihan edeceğiz[10] ve bize döneceksiniz. 36. Kâfirler seni gördükleri zaman, "İlahlarınıza dil uzatan bu mu?" diye alay ederler. Aslında onlar Rahman'ın öğüdünü inkâr ediyorlar! 37. İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim; acele etmemi istemeyin![11] 38. "Eğer doğru söylüyor-

آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى
هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ
الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ
النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ
﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤١﴾

sanız bu vaad ne zaman?" diyorlar. **39.** Kâfirler bir bilseler, o zaman ateş ne yüzlerinden öte çekilir, ne de sırtlarından. Kendilerine yardım da edilmez. **40.** O azap, kendilerine ansızın gelir de onları şaşkına çevirir. Artık onu ne geri çevirebilirler ne de kendilerine mühlet verilir. **41.** Senden önce gönderilen peygamberlerle de alay edilmişti. Fakat onlarla alay edenleri alay ettikleri şey kuşatıverdi.

8. Ayet, göklerin ve yerin başlangıçta bitişikken ayrıştırıldığını anlatmış olabileceği gibi, tek parça görülen göklerin ve yerin değişiminden, gökyüzünün yağmur yağacak, yeryüzünün bitki bitecek kıvama geldiğinden de bahsetmiş olabilir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

9. Gökyüzünün korunmuş olmasından kasıt, yıkılmaktan, şeytanların müdahalesinden veya müşriklerin sandığı gibi birilerinin Allah'a ortak olmasından vs. olabilir (Maverdi, *en-Nüket*).

10. Allah'ın insanı hayırla ve şerle imtihan etmesi bir vakıa, ama şerrin bütünüyle Allah'tan kaynaklandığını düşünmek sıkıntılı gözükmektedir. Bazı tefsirciler şerrin zorluk, hastalık ve ölüm gibi tabii durumlar olduğuna dikkat çekerken bazıları da şerrin insanın aşırı tutumlarından kaynaklandığına işaret etmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). İyiliğin Allah'tan, kötülüğün insandan kaynaklandığını ifade eden açık ayetler de mevcuttur (4/Nisa 79; 91/Şems 7-8). Bu durumda insanlar kötülüğü ürettikleri gibi birbirlerinin kötülükleriyle de imtihan edilmektedirler. Dolayısıyla, şerre karşı sabretmek de mücadele etmek de insanın görevi olmaktadır.

11. Acele istenen ayetler, olağanüstü mucizeler ve helaktir. Mucize verilmesi kâfirlerin helak edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kâfirler tehdit edilmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ
بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ اَمْ

42. De ki: "Gece gündüz sizi Rahman'dan koruyan kim?"[12] Hayır! Onlar Rabblerinin öğüdünden yüz

لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطٖيعُونَ
نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾
بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ
الْعُمُرُ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا
مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَٓا
اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ
اِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ
مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا
ظَالِمٖينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازٖينَ الْقِسْطَ
لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى
بِنَا حَاسِبٖينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى
وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقٖينَ
﴿٤٨﴾ اَلَّذٖينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ
مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهٰذَا ذِكْرٌ
مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾

çeviriyorlar. 43. Yoksa onları savunacak bizden başka ilahları mı var! Onların ilahları kendilerine bile yardım edemezler. Bizden de bir destek göremezler. 44. Oysa biz onları da atalarını da nemalandırdık. Fakat verilen ömür kendilerine uzun geldi! Yoksa onlar bizim yeryüzüne müdahale ettiğimizi ve yeryüzünün seçkinlerini eksilttiğimizi görmüyorlar mı?[13] 45. De ki: "Ben bu vahiy ile sizi sadece uyarıyorum." Ancak çağrıya kulaklarını tıkayıp sağırlaşanlar uyarıldıkları zaman işitmezler.[14] 46. Eğer Rabbinin azabının bir parçası kendilerine dokunacak olsa, "Yazık bize! Bizler zalimdik!" derler. 47. Kıyamet günü adalet terazilerini kurarız ve hiç kimseye haksız bir şey yapılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa onu teraziye koyarız. Hesap görme konusunda biz yeteriz. 48. Biz sorumlu davrananlara bir uyarı ve ışık olsun diye Musa ve Harun'a da furkanı vermiştik.[15] 49. O sorumlu davrananlar, görmedikleri hâlde Rablerinden korkar, kıyametin korkusuyla sarsılırlar. 50. Bu kitap da indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?

12. "Kele'e, yekleü" fiili, genelde korumak gözetmek, süreyi veya ömrü uzatmak anlamlarına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*). Ayette "Rahman'dan korumak" ifadesi genelde "Rahman'ın azabından korumak" şeklinde yorumlanmıştır. Ancak "Rahman'dan başka kim koruyor?" şeklinde değerlendirenler de vardır (Firuzabadî, *Tenvir*). Her iki yorum da cümlenin maksadına uygun görünmektedir. Rahman isminin zikredilmesi

önemlidir ve bütün merhametin sahibi Allah'ı bırakıp hiçbir şeye gücü yetmeyen aciz ilahlardan imdat bekleyen müşrikler eleştirilmektedir.

13. "Etâ" fiili, gelmek, hazır olmak, yeryüzüne müdahale etmek veya egemen olmak, "etraf" kelimesi de bitki, verimlilik, cömertlik ve soyluluk anlamlarına gelmektedir. Tefsirciler genellikle 'taraf kelimesinin çoğulu kabul ederek "kıyı, kenar" diye tercüme etmiş ve fizikî olarak yeryüzünün daraltılması olarak değerlendirmişlerse de yeryüzünde yaşayanların veya üzerindeki bereketin yok edilmesi olarak değerlendirenlerin görüşü daha isabetli görünmektedir (Maverdi, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşeri, *Keşşaf*). Özellikle "güçlü önderler" anlamına gelen "tarf" kelimesinin çoğulu olarak yorumlayanların görüşü dikkate değer görünmektedir (Zebidi, *Tâc;* Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit,* 13/Ra'd 41. ayetin tefsiri). Yani yeryüzünün seçkinlerinin ve tanrı kabul edilen zorbalarının nasıl birer birer ortadan kaldırıldığı anlatılmaktadır (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

14. Bu tür ayetlerde kastedilen sağırlık, hakiki anlamda duyma özürlü olmak değildir. Kelimenin sözlük anlamında da var olan kulak tıkamak ve sağır gibi davranmak şeklinde belirginleşen mecazi anlamdır (Zemahşeri, *Keşşaf*).

15. Hakkı batıldan ayıran ölçü anlamına gelen "Furkan" ismi, genellikle Kur'an için kullanılırken burada Tevrat için kulanılmaktadır. Tıpkı 105. ayette "zikir" (öğüt) isminin kullanılması gibi. Çünkü bu isimler, içeriği ortak olan ilahi vahyin ortak isimleridir (24. ayet). Bundan dolayı, ilahi kitaplara tabi olanlar, 92. ayette zikredildiği üzere tek bir ümmet kabul edilmektedirler.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَٓا اِبْرٰه۪يمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِه۪
عَالِم۪ينَ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ
التَّمَاث۪يلُ الَّت۪ٓي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا
وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ
كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٤﴾
قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِب۪ينَ
﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ الَّذ۪ي فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا۬ عَلٰى ذٰلِكُمْ
مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَك۪يدَنَّ

51. Hani biz daha önce İbrahim'e de bir hidayet rehberi vermiştik. Biz onu çok iyi biliyorduk. 52. Babasına ve kavmine şöyle demişti: "Şu taptığınız heykeller de ne oluyor?" 53. Onlar, "Biz babalarımızı böyle gördük. Onlar da bu heykellere ibadet ediyorlardı!" dediler. 54. İbrahim, "Siz de babalarınız da apaçık bir sapkınlık içindesiniz!" dedi. 55. "Sen bize gerçeği mi söylüyorsun, yoksa şaka mı yapıyorsun?" dediler. 56. İbrahim şöyle dedi: "Hayır! Sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir. İlah edindiklerinizi yaratan da O'dur ve ben de

اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا
اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى
يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِهِ
عَلٰى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾
قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيمُ
﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ
اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا اِلٰى
اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ
نُكِسُوا عَلٰى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ
يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾
اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا
اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ
كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾
وَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾
وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

buna şahidlik edenlerdenim. 57.
Allah'a yemin olsun ki siz dönüp
gittikten sonra putlarınıza bir tu-
zak kuracağım." 58. Derken İbra-
him bütün putları paramparça et-
ti. Kendisine başvursunlar diye sa-
dece büyük putu sağlam bıraktı.
59. Dönüp geldikleri zaman şöyle
dediler: "Bunu ilahlarımıza kim
yapmış? Bunu yapan bir zalimdir."
60. Dediler: "İbrahim adında bir
delikanlının onlara dil uzattığını
duymuştuk." 61. "Öyleyse onu hal-
kın gözü önüne getirin de halk
seyretsin!" dediler. 62. Ve "Bunu
ilahlarımıza yapan sen misin, ey
İbrahim?" dediler. 63. İbrahim,
"Hayır! Onu şu büyükleri yapmış-
tır. İsterseniz diğerlerine sorun!
Tabii eğer konuşabilirlerse!" dedi.
64. Bunun üzerine birbirlerine dö-
nüp, "Asıl haksız olan sizlersiniz!"
dediler. 65. Sonra da zilletle başla-
rını eğip "Sen de bilirsin ki bunlar
konuşmaz!" dediler. 66, 67. İbrahim,
"Allah'ı bırakıp da size hiçbir zararı
veya faydası olmayan şeylere mi
tapıyorsunuz! Size de Allah'tan
başka taptıklarınıza da yazıklar ol-
sun! Hiç aklınızı kullanmıyor mu-
sunuz?" dedi. 68. Bunun üzerine
onlar, "Ey ahali! Onu yakın. Eğer
bir şey yapacaksanız bunu yapın ki
tanrılarınıza yardım etmiş olası-
nız!" dediler.[16] 69. Biz de şöyle ses-
lendik: "Ey ateş! İbrahim'e karşı se-
rin ve esenlik ol!" 70. Onlar İbra-

لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾
وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَا
اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءَ
الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا
اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ
الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ
سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا
اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

him'e bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrattık. 71. Onu da Lût'u da kurtarıp âlemler için bereketli kıldığımız diyara yerleştirdik. 72. Ona İshak'ı armağan ettik, (torunu) Yakub'u da fazladan verdik. Hepsini salih insanlar eyledik. 73. Biz onları, emrimiz gereği doğru yolu gösteren önderler yaptık ve hayırlı işler yapmalarını, namaz kılmalarını, zekât vermelerini vahyettik.[17] Hepsi de bize kulluk ediyorlardı. 74. Lût'a da hüküm ve ilim verdik. Onu, çirkin işler yapan memleketten kurtardık. Çünkü onlar, yoldan çıkmış, kötülüğe bulanmış bir toplumdu. 75. Lût'u rahmetimize erdirdik. Çünkü o, salih kimselerdendi.

16. Son derece makul bir eleştiriye, verecekleri adam gibi bir cevabı olmayanların şiddete başvurmaktan başka çareleri yoktur. Dahası cehaletin nasıl bir vicdansızlık olduğu da ortadadır. Bundan daha da kötüsü, bir hiç uğruna en makul insanları feda eden inattır. Bu durum, yanlış inancın inançsızlıktan daha beter olduğunu da göstermektedir.

17. Namaz ve zekâtın İbrahim (as) döneminde de farz olduğunu, dolayısıyla Yahudilere de emredilmiş olduğunu anlıyoruz. Bundan önce inmiş olan İbrahim suresi 37 ve 40. ayetlerde, Hz. İbrahim'in neslinin namaz kılması yönünde duası mevcuttur. Fakat Yahudilerin ilerleyen süreçlerde namazı terk ettiklerini ve dolayısıyla kaybettiklerini görüyoruz (19/Meryem 59; 2/Bakara 43).

وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ
فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ

76. Onlardan önce Nuh'u da (rahmetimize erdirdik).[18] Nuh bize yalvarmıştı, biz de onun duasını kabul edip kendisini ve ailesini büyük bir sıkıntıdan kurtardık. 77. Ayetlerimizi yalanlayan kavme karşı ona yardım ettik. Çünkü onlar da kötülüğe bulanmış bir toplumdu. Bu yüzden

﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي
الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا
لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ
وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾
وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ
بَأْسِكُمْ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ
الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِاَمْرِهِ اِلَى الْاَرْضِ
الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ
﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ
وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ
حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنِّي
مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ
وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ
عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰعِيلَ
وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ
﴿٨٥﴾ وَاَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا اِنَّهُمْ مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ

biz de onların hepsini suda boğduk. **78.** Davut ve Süleyman'ı da (rahmetimize erdirdik).[19] Her ikisi de halka ait davar sürüsünün çobandan habersiz içine dalıp harap ettiği ekinin tazmini konusunda hüküm veriyorlardı. Biz de onların hükümlerine şahittik.[20] **79.** O hükmü Süleyman'a biz öğretmiştik. Hepsine de hüküm ve ilim vermiştik. Tesbih eden dağları ve kuşları Davut'a boyun eğdirmiştik. Bunları biz yapıyorduk.[21] **80.** Savaşın sıkıntılarından korunmanız için ona zırh yapma sanatını biz öğretmiştik. Peki, siz şükrediyor musunuz? **81.** Süleyman'ın emrine esen yeli vermiştik.[22] Onun emriyle bereketli kıldığımız diyara doğru akıp giderdi. Biz her şeyi biliyorduk. **82.** Dalgıçlık ve benzeri işler yapan şeytanları (ustaları) da Süleyman'ın emrine verdik.[23] Biz onları koruyorduk. **83.** Eyyûb'u da (rahmetimize erdirdik).[24] "Ey Rabbim! Benim başıma bu musibet geldi; oysa sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye bize yalvarmıştı. **84.** Duasını kabul edip sıkıntısını giderdik. Ona katımızdan bir rahmet, kulluk vazifesini yerine getirenlere bir öğüt olsun diye ailesini ve bir o kadarını daha bağışladık.[25] **85.** İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i (rahmetimize erdirdik).[26] Hepsi de sabreden kimselerdi. **86.** Onları rahmetimize erdirdik. Çünkü onlar salih kimselerdi. **87.** Yunus'u (Zennun'u) da (rahmeti-

مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى
فِي الظُّلُمَاتِ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ
سُبْحَانَكَ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٨٧﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ
نُنْجِي الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّٓا اِذْ نَادٰى
رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْن۪ي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ
الْوَارِث۪ينَ ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ
يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ اِنَّهُمْ كَانُوا
يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِع۪ينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّت۪ٓي
اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا ف۪يهَا مِنْ رُوحِنَا
وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٩١﴾ اِنَّ
هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ
فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ
اِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾

mize erdirdik).[27] Öfkelenerek çekip gitmişti ve bizim o işin üstesinden gelemeyeceğimizi sanmıştı. Karanlıklar içinde şöyle nida etti: "Senden başka ilah yok. Seni tesbih ederim! Ben zalimlerden oldum." 88. Biz de duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. Biz, müminleri böyle kurtarırız! 89. Zekeriyya'yı da (rahmetimize erdirdik). Hani o, Rabbine şöyle seslenmişti: "Ey Rabbim! Beni tek başıma bırakma! Sen vârislerin en hayırlısısın! 90. Biz de duasını kabul edip ona Yahya'yı armağan ettik. Eşini de ona uygun hale getirdik.'[28] Onlar hayırlı işlerde yarışır; ümit ve ürperti içinde bize dua ederlerdi. Onlar bize gönülden yakarırlardı. 91. Biz iffetini korumuş olan Meryem'i de (rahmetimize erdirdik) ve ruhumuzdan üfledik. Onu da oğlunu da âlemlere birer ayet (mucize) kılmıştık. 92. İşte sizin ümmetiniz bu tek ümmettir.[29] Rabbiniz de benim. Öyleyse bana ibadet edin. 93. Fakat onlar, kendilerine gelen her emri paramparça ettiler.[30] Ancak onların hepsi de dönüp bizim huzurumuza geleceklerdir!

18. Parantez içi açıklamayı bir önceki ayete atfen ekledik.

19. Parantez içi açıklamayı 75 ve 76. ayetlere atfen ekledik.

20. Mevdudî'nin verdiği bilgilere göre Tevrat'ta bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur (*Tefhim*). Tefsircilere göre bir adamın ekinine birinin sürüsü dalmış ve ekinini harab etmişti. Davud (as) sürünün ekin sahibine verilmesiyle tazminin gerçekleşeceğine hükmetmiş, Süleyman ise koyunların sütünün sadece o mevsim ekin sahibine verilmesi halinde daha adil bir tazmin gerçekleştirilmiş olacağına hükmetmiştir

(Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Allah, Davut ve Süleyman'ın verdiği hükümlere şahid olduğundan bahsetmekte ve Süleyman'a o hükmü kendisinin öğrettiğini ifade etmektedir. İslam âlimlerinin çoğunluğu bu hükmün içtihadî olduğunu, onların verdiği adlî kararlar konusunda tecrübe kazanmalarına Allah'ın imkân verdiğini ve isabetli olanı onayladığını dile getirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Verilen mesaj kısaca tazmin hukukuna geçiş sürecine işaret etmekte, ilahî yasaların bu konuda adil bir yargılama oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

21. Bu cümle ve devamındaki ayetlerde Davud ve Süleyman peygamberlere verilen mucizevî imkânların Allah'ın lütfu olduğu, peygamberlerin ve onlarla birlikte olanların korunduğu dile getirilmektedir. Bu ifadelerle Hz. Süleyman'ı büyücü kabul eden (2/Bakara 102), Hz. Eyyûb'u Allah'ın korumadığını iddia eden Yahudiler eleştirilmektedir. Üstelik Süleyman'ın üstünlüklerinden kendilerine pay çıkaran Yahudilere, görevlerinin övünmek değil, şükretmek olduğu hatırlatılmaktadır (34/Sebe12-13).

22. Süleyman'ın yelkenli gemilerden oluşan filosundan bahsedilmektedir (Mevdudi, *Tefhim*). Körük vb yöntemlerle de rüzgârdan faydalandığı düşünülebilir.

23. Dalgıç ve mahir usta anlamına gelen şeytan kelimesi hem cin hem de insanlar için kullanılmaktadır. Burada cin anlamında kullanılması kuvvetli bir ihtimaldir (Bkz. 38/Sâd 36-38. ayetler ve ilgili dipnot).

24. Parantez içi açıklama, 75. ve 76. ayetlerden hareketle eklenmiştir.

25. Eyyûb'un başına gelen belalar bir hastalıktan ibaret değildi. Başına gelen sayısız belalara sabretme sınavını kazanınca Allah onun sadece hastalığını iyileştirmemiş, kaybettiği mal ve mülkünü, çoluk çocuğunu geri vermiş ve hatta yenilerini vererek ikiye katlamıştı. Bütün bunları, ona bir rahmet olsun, sonradan gelen ve Allah'a kul olma eylemini gerçekleştirmek isteyenlere bir örnek, bir öğüt olsun diye yapmıştı. Çünkü bu kıssalar hikâye olsun diye anlatılmamaktadır. Tevrat'ın Mazmurlar bölümünde geçen çelişkili Eyyup hikâyeleriyle Kur'an'ın sade anlatımını karşılaştırmak için Mevdudî'nin bu ayetler hakkında yazdığı açıklamalara bakılabilir (*Tefhim*).

26. Parantez içi açıklama 75. ve 76. ayetlerden hareketle eklenmiştir. Zü'l-Kifl isminin de Ze'n-Nun gibi lakap olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki dipnotta açıklandığı gibi isimlerin başında gelen "zü" eki sahip demektir. Dolayısıyla Kifl'in sahibi demektir (Bkz. 38/Sâd 48).

27. "Ze'n-Nun"un anlamı için bkz. 68/Kalem 1. 85. ayette geçen Zülkifl ile bu kelimenin başındaki "zü ve ze" ekleri sahip anlamına gelmektedir. "Ze'n-Nun" isminin "Ninovalı" anlamına gelen bir lakap olduğu sanılmaktadır. Fakat Kur'an'da onun kimliğinden çok kişiliği ön plana çıkarılmaktadır. Allah'ın o kavmin hakkından gelemeyeceğini sanması sonucu başına söz konusu olaylar gelmekte ve tevbe kabul edilerek kendisine imkân verilmektedir. Surenin indiği dönem ve yer (Mekke) itibariyle verdiği bu mesaj son derece önemlidir.

28. Tefsirciler bu cümleyi iki şekilde yorumlamışlardır. Eşinin çocuk doğurabilecek kıvama gelmesi veya onun gibi salih bir kul olması için ıslah edilmesi gibi (Maverdî,

en-Nüket). Devamındaki cümle kadının zaten salih bir kul olduğunu açıkladığı için birinci görüş daha isabetli görünmektedir.

29. Peygamberlerin mesajlarını özetleyen ayetlerden sonra bu ayet bütün peygamberlerin bağlılarını tek ümmet kabul eden genel bir ilke ortaya koymaktadır. Çünkü Allah'ın gönderdiği bütün vahiyler özde birdir (24. Ayet; ayrıca bkz. Maverdî, *en-Nüket*)

30. Bir önceki ayette ilahi dinin birliğinden bahsedilirken bu ayette dinlerin parçalı oluşunu insanların gerçekleştirdiği ortaya konmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Emir kelimesi ilahi buyruk anlamında yaygın olarak kullanılırken, aynı zamanda iş anlamında da kullanılmaktadır. Çünkü dinlerini parçalayanların kendilerini ve işlerini de parçalaması kaçınılmazdır.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ٩٤
وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَنَّهُمْ لَا
يَرْجِعُونَ ٩٥ حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ
وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ
٩٦ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ
شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ
كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ
٩٧ اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ٩٨ لَوْ
كَانَ هٰؤُلَاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا
خَالِدُونَ ٩٩ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا
يَسْمَعُونَ ١٠٠ اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا
الْحُسْنٰى اُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ١٠١ لَا

94. Kim bir mümin olarak doğru işler yaparsa o yaptıklarının üzeri örtülmez. Biz onları kendi hesabına yazıyoruz. 95, 96. Helak ettiğimiz memlekete ise bu iyilikler haramdır. Onlar asla geri dönmezler.[31] Sonunda Ye'cuc ve Me'cuc ortaya çıktığı zaman bakarsın ki onlar her yandan akın ederler. 97. Hakikat olan vaad yaklaştı! O zaman kâfirlerin gözleri yuvalarından fırlar ve şöyle derler: "Yazık bize! Biz bundan gafildik. Bizler gerçekten zalimmişiz!" 98. Evet! Siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz.[32] Oraya gireceksiniz! 99. Eğer onlar ilah olsaydı oraya girmezlerdi. Oysa hepsi orada ebedî olarak kalacaklardır. 100. Onların öyle bir inleyişleri vardır ki orada iniltiden başka bir ses işitmezler. 101. Kendilerine güzellik vaat ettiğimiz kimselere gelince onlar cehennemden uzak tutulurlar. 102. Onun uğultusunu bile

يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ
اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ
الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ
الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي
السَّمَٓاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَٓا
اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا
فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ
بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ
الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ فِي هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ
عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً
لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا
اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ وَاِنْ
اَدْرِٓي اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾
اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا
تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ
وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ
بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا
تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

duymazlar. Gönüllerinin arzu ettiği yerde ebedî kalırlar. 103. O en büyük korku, onları üzmez. Kendilerini melekler şöyle karşılarlar: "İşte size vaadedilen gün budur!" 104. O gün gökyüzünü, kitap sayfalarını dürer gibi düreriz. Her şeyi ilk defa yarattığımız gibi yeniden yaratırız. Bu, sorumluluğunu üstlendiğimiz bir vaaddir. Biz, bunu yapacak güce sahibiz! 105. Biz, zikirden (Tevrat'tan)[33] sonra Zebur'da da "Yeryüzüne salih kullarım mirasçı olacak!" diye yazmıştık.[34] 106. Bu kitapta da gereği gibi kul olan bir toplum için bir mesaj vardır. 107. Biz seni âlemlere sadece rahmet olarak gönderdik. 108. De ki: "Bana, sizin ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyediliyor. Bunu kabul ettiniz mi?" 109. Eğer yüz çevirirlerse şöyle de: "Ben size olduğu gibi açıkladım. İhtar edildiğiniz şey yakın mıdır, uzak mıdır bilemem. 110. Allah, açıkça söylenen sözü bildiği gibi gizlediğinizi de bilir. 111. Vaad edilen azabın ertelenmesi sizi denemek için midir,[35] yoksa belirlenen süreye kadar yaşama imkânı mıdır onu da bilemem." 112. Peygamber şöyle seslendi: "Ey Rabbim! Hak olan hükmünü gerçekleştir! Sizin nitelemelerinize karşılık yardım isteyeceğimiz tek sığınak, Rahman olan Rabbimizdir!"[36]

31. Helak olan kavme haram olan şey yaptıkları iyiliklerin karşılığıdır. Onların dönmemesi, inkar ve kötülüklerinden vazgeçmeyecek olmaları veya helak olduktan sonra dünyaya dönmeyecek olmalarıdır (Taberî, *Câmiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayetlerin açık ifadesine bakılırsa Yecuc-Mecuc da herkesin dirileceği mahşer günü dirilip gelecektir. "Gerçek vaad yaklaştı." dedikten sonra yapılan tasvir de mahşerde herkesin akın akın geleceğini ortaya koyan bir açıklamadır. Ye'cuc ve Me'cuc'un eski kavimlerden olduğu ve kıssada işaret edildiği gibi işgalci bir topluluğun kastedildiği anlaşılmaktadır (18/Kehf 94-99).

32. "Hasap" kelimesi, odun anlamına gelen "hatap" kelimesiyle akrabadır. Odun anlamında kullanıldığı gibi ateşi tutuşturmak veya şiddetini artırmak için kullanılan çıra gibi yakıt maddeleri anlamında da kullanılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*).

33. Zikir (öğüt) ilahî kitapların ortak özelliği olduğu için Kur'an'ın ismi olarak sürekli kullanılırken bu defa Tevrat'ın sıfat ismi olarak kullanılmaktadır (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Tıpkı Kur'an için kullanılan "Furkan" isminin 48. ayette Tevrat için kullanılması gibi.

34. Bu ayetteki hüküm, bir önceki vaadin devamı gibi görünmektedir. Bir sonraki ayette de Kur'an'ın müminlere vaadi kastedilmektedir. Mirasçı olmak için salih kul olmak gerekir (Maverdî, *en-Nüket*).

35. "Fitne" kelimesi işkence ve azap anlamına geldiği gibi (51/Zariyat 14; 16/Nahl 110), imtihan anlamına da gelmektedir (35. ayet). Bu anlamda bela kelimesiyle eş anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak fesat anlamına gelmediği halde böyle bir anlamla meşhur olmuştur. Hem imtihan hem baskı anlamını aynı anda içeren bu kelime, birini düşüncesinden vaz geçirmek için baskı ve işkence uygulayarak canıyla imtihan etme anlamında kullanılmaktadır. Burada ise müşriklerin inatlarından vazgeçip iman etmeleri yönünde tehdit edilmesi veya baskı altında tutulması anlamında kullanılmış olabilir.

36. Peygamber, ilk cümlede Rabbine dua ediyor, ardından dönüp kavmine sesleniyor. Müşriklerin yalanlaması, dalga geçmesi ve Allah'ın kendilerini helak etmeyeceğini söylemeleri karşısında yardım için Allah'a sığınmaktan başka yapabileceği bir şey olmadığını dile getiren içli bir konuşma. Rabbinin hükmünü çağırdıktan sonra yaşanan çaresizliği dile getiren bu cümleler, sabrın son noktasını yansıtmaktadır. Yardıma en yakın yer burası olmalı!

٢٣ سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

74/23 MÜMİNUN SURESİ

Adını, müminlere kurtuluş müjdesi veren ilk ayetlerinden alan sure 118 ayettir. Nüzûl sıralamasında Enbiya, tertip sırasında Hac suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen sure, Furkan ve İsra surelerinde olduğu gibi imanın gereği olan ahlakî ilkeleri sıralayarak başlar ve bu ahlakî asaleti davranışlarında aksettiren müminlere ebedî kurtuluş müjdesi verir. İlerleyen bölümlere bakıldığında Enbiya suresinin devamı olduğu kolayca anlaşılır. Tevhid, ahiret, nübüvvet ve vahyin birliği açıklanarak bütün peygamberlerin tek bir ümmet olduğu vurgulanır. Hz. Nuh, Musa ve bazı kıssalara kısa atıflar yapılarak azap tehdidini ciddiye almayan zalimler helak ve cehennem azabıyla tehdit edilir. Kâfirlerin elebaşısı şeytanların kışkırtmaları karşısında Müslümanların dikkatli ve temkinli hareket etmeleri istenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ١ اَلَّذِينَ هُمْ فِي
صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ٢ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ
اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ٣ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ
فَاعِلُونَ ٤ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
٥ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ٦ فَمَنِ ابْتَغٰى
وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ٧
وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ٨

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Müminler kurtuluşa ermiştir.[1] 2. Çünkü onlar, namazlarını huşu içinde kılar,[2] 3. yararsız ve anlamsız işlerden uzak durur, 4. zekâtı öder[3] 5. ve iffetlerini korurlar. 6, 7. - Sadece kendi eşleri veya kendilerine ait cariyelerle yetinirler, bundan dolayı da kınanmazlar.[4] Bunların dışında bir yol arayanlar, aşırılıkta sınır tanımayan kimselerdir.- 8. Ayrıca onlar, emanetlerini gözetir, ahidlerine bağlı kalır[5] 9. ve namazlarını korurlar.[6] 10, 11. Firdevs cennetine vâris olacak gerçek mi-

وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ
الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ
خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾
ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً
فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ
لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ
اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ
لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ
﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَٓائِقَ وَمَا
كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِي الْاَرْضِ
وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ بِهٖ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَاَنْشَأْنَا
لَكُمْ بِهٖ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ لَكُمْ
فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾
وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَٓاءَ تَنْبُتُ
بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِي
الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ
فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا
وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

rasçılar işte onlardır[7] ve orada ebedî kalacaklardır. 12. Biz insanı çamurdan süzülen bir mayadan yarattık.[8] 13. O mayayı bir su damlasına (sperm) dönüştürüp güvenli bir yere yerleştirdik.[9] 14. Sonra o spermi döllenmiş yumurtaya (embriyo-alaka), döllenmiş yumurtayı da bir et parçasına çevirdik.[10] O et parçasından kemikler oluşturup kemikleri etle kapladık. Sonra onu bambaşka bir yaratma sürecinden geçirdik.[11] Yaratanların en güzeli Allah ne kadar da yücedir. 15, 16. Bütün bunların ardından ölürsünüz; sonra da kıyamet günü dirilirsiniz. 17. Ayrıca biz sizin üzerinizde yedi kat göğü ve yörüngeleri yarattık.[12] Yaratılanları bilmiyor değiliz. 18. Gökyüzünden suyu ölçülü bir şekilde indirip yeryüzüne yerleştirdik. Bizim onu alıp götürmeye de gücümüz yeter! 19. O su sayesinde sizin için hurma bahçeleri, üzüm bağları bitirdik ki o bahçelerde sizin için nice meyveler vardır ve onları yiyorsunuz. 20. Sina Dağı'ndan çıkıp yayılan bir ağaç yetiştirdik ki hem yağ olarak kullanılır hem de katık olarak yenir.[13] 21, 22. Hayvanlarda da sizin ibret alacağınız nice dersler vardır; karınlarından size süt içiririz. Onlarda sizin için başka faydalar da vardır. Örneğin etlerini yersiniz, hem o hayvanların hem de gemilerin üzerinde yolculuk edersiniz.

1. "Felah" kurtulmak anlamına gelen önemli bir kelime olduğu gibi iman ve amel (eylem) bütünlüğünü içeren önemli bir kavramdır. Birinci şartı imandır, diğer bütün şartları tutum ve davranışlarla ilgili prensiplerdir (1-9. ayetler). Sayılan bu ve benzeri eylemler öylesine önemlidir ki 70/Mearic 22-35. ayetlerde namaz kılanların özellikleri olarak anlatılırken, 25/Furkan 63-77. ayetlerde Rahman'a kul olmanın temel özellikleri olarak sıralanmaktadır. Felahın nihai sonucu ise 10 ve 11. ayetlerde dile getirilen Firdevs cennetinde ebedi kalma ödülüdür.

2. Namaz, Allah'lı yaşamanın somut ifadesidir. Allah ile doğrudan ve aracısız bir ilişki içinde olmayı ifade eden tevhidin fiilî anlatımıdır. Allah ile yapılan iman sözleşmesinin sürekli yenilenmesidir. Huşû, namazın bu bilinçle kılınmasıdır. Bedenî bir boyun eğmeyle birlikte ruhî ve kalbî bir teslimiyeti de ifade etmektedir. Sözleşme bilinci namazdaki huşunun, namaz ise sözleşme bilincinin garantisi gibidir (87/Âlâ 15; 70/Mearic 19-34).

3. Burada kastedilen zekât, İslam devleti henüz teşekkül etmediği için farz olmamıştır, maruf ve gönüllü olarak harcanması gereken ahlaki bir ödevdir. Verilen meblağın miktarından çok, zekât verenin arınma ve ıslah şuurunu geliştirmeye dönük bir öğüt niteliğindedır (87/Âlâ 14, 15; 91/Şems 9, 10). Çünkü kelimenin orijinal anlamlarından biri arınma ve ıslahtır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin ifade biçimine bakılırsa zekât bireysel ve toplumsal ıslahın önemli bir prensibi olarak değerlendirilmektedir (Mevdudi, *Tefhim*).

4. 6. ve 7. ayetler, iffeti korumakla ilgili olan 5. ayetin açıklamasıdır. Erkeğin eşinden kastın nikâhlı karısı olduğu açıktır. Fakat erkeğe ait olan kadının kimliği açıklamaya muhtaçtır. Bu ayetler, kölelik ve cariyelik (kadın köle) kurumunun yürürlükte olduğu dönemde indiği için erkeğin sahip olduğu kadın kölelerle ilgili bir ruhsat olarak değerlendirilmiştir. O gün yürürlükte olan uygulamalara göre odalık olarak belirlenen cariyeler erkeğin 2. dereceden eşi sayılıyordu. Bu tür ayetlerin genel ifadesinden hareketle bütün cariyelerle evlilik dışı bir ilişkinin mübah olduğu sanılmaktadır ki bu ciddi bir yanılgıdır. Çünkü 4/Nisa 25. ayette, hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenlerin efendilerinin müsaadesini almak kaydıyla cariyelerle evlenebileceklerine hükmedilmektedir. Eğer cariye-efendi ilişkisi genel olarak bir nikâhsız evlilik sayılsaydı böyle bir hükümden söz edilemezdi. Dolayısıyla odalık cariye statüsü genel cariye kavramından farklı bir uygulama idi (Esed, *Kur'an Mesajı*; Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetlerde iffeti koruma yükümlülüğü kadınları da kapsamakla birlikte özellikle erkek öncelikli bir dil kullanılmaktadır. Bu iki meşru ilişki biçimi dışında başka ilişki biçimleri aranması, sınır tanımama olarak nitelenmiştir. Dolayısıyla bu ruhsat ve prensipler öncelikle erkeklerin iffetli yaşaması için getirilmiştir. Çünkü bir toplumda erkeğin iffetini sağlamadan kadının iffetini sağlamak imkânsızdır. Cahiliye toplumlarında iffet kadına has bir özellik sayılmaktadır ve erkeğin iffetsizliği normal karşılanabilmektedir. İlerleyen süreçlerde Kur'an köleliği kaldırdığı için bugün cariye-efendi ilişkisinden söz edilemez (90/Beled 11-15. ayetler ve ilgili dipnot). Ayrıca ayet, o toplumda var olan erkeğin sahip olduğu cariyeden söz ediyor, cariyelik müessesesi icat etmeyi emretmiyor.

5. Bu iki özellik, mümini münafıktan ayıran çok önemli prensiplerdir. Hem kullar arası ilişkiyi hem de kul ile Allah arasında cari olan ilişkiyi ilgilendiren güven ve sözde durma tavrıdır. Devamında gelen ayet de bu hükümlerle namazın korunması arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (70/Mearic 19-34). Dinin adı dosdoğru yol ise Müslüman olmanın en ayırt edici özelliği de dürüstlük olmalı. Bundan dolayı emaneti gözetmeyenin imanı, sözünde durmayanın İslam'ı yok hükmündedir (Beyhakî, *Sünen;* Mevdudî, *Tefhim*).

6. Namazı korumanın farklı usulleri vardır. Namazı sürekli kılmak, namazı korumanın ana esaslarından birisidir. Bundan önce inen 21/Enbiya 73. ayette, Tevrat'ta da namaz ve zekâtın emredildiği zikredilmektedir. Ancak o dinlerin mensupları namazı kaybetmiş ve şehvetlerinin peşine düşmüşlerdir (19/Meryem 59). Çoğu namaz kılmıyordu (74/Müddessir 43). Kılanlar da anlamsız kılıyordu (107/Mâûn 4). Namazı korumanın ikinci esası, anlamını bilerek kılmak, anlamsız hareketlere dönüştürmemek ve gereklerini yerine getirerek eda etmektir (107/Maun 4, 5; 8/Enfal 35). Namazları korumanın üçüncü yolu ise kötülüklerden uzak durmak ve namazı kirletmemektir (70/Mearic 19-34; 29/Ankebut 45. ayetler ve ilgili dipnotlar). Çünkü namaz kılan kişinin yaptığı kötülükler, cahiller tarafından namaza mal edilebilmektedir.

7. Firdevs cennetinin anlamı için bkz. 18/Kehf 107.

8. Çamurun özünden, yani süzülen bir hülasasından yarattık demektir (Buharî, Tefsir 23).

9. Bu ve önceki ayet, çamurdan yaratmayla meniden yaratma arasındaki bağlantıyı kurmakta ve izah etmektedir. Çünkü meni veya sperm, topraktan beslenen insanın özümseyip salgıladığı bir sıvıdır. Toprağın mayasıyla beslenen insan, yeni bir maya salgılayarak insanın üremesine aracılık etmektedir. Dolayısıyla insanın insandan üremesi toprağı devre dışı bırakmamaktadır.

10. Burada tekil olarak kullanılan "alaka" kelimesinin meniden et parçasına dönüşmesine kadar seyreden döllenmiş ve rahme tutunmuş bir cenine (zigot) dönüşme evresi olduğu anlaşılmaktadır. 96/Alak 2. ayette bu kelime çoğul formunda "alak" diye kullanılmaktadır ki daha geniş bir ilişkiler yumağını ve dolayısıyla insanın yaratılışındaki kimyasal reaksiyonları ve çok yönlü bağımlılığını dile getirmektedir. Bir kadının üreme hücresine yaygın olarak "yumurta" (oosit) adı verilir. Erkeğin üreme hücresi ise "sperm" (spermatozoon) olarak bilinir. Bir oositin bir kadının yumurtalığından ayrılmasının ardından ovülasyon adı verilen süreç içinde, bu oosit ile spermatozoon yumurtalık (Fallop) tüplerinden birinin içerisinde birleşirler. Yumurtalık tüpleri bir kadının yumurtalıklarını onun rahmine ya da dölyatağına bağlar. Bunun sonucunda oluşan tek hücreli embriyoya zigot adı verilir, bu ise "birleşik ya da birbirine bağlı" anlamına gelmektedir. Zigota ait 46 kromozom, benzeri olmayan bir durumu, yeni bir bireyin komple genetik kopyasının ilk baskısını temsil eder. Bu usta plan DNA adı verilen birbirine sıkıca kenetli moleküllerde yerleşik durumdadır. Bunların içerdiği talimatlar tüm vücudun gelişimine yöneliktir. DNA molekülleri çift sarmal olarak bilinen birbirine sarılı bir çift merdiveni andırmaktadır. Bu merdivenin

basamakları molekül çiftlerinden ya da guanin, sitozin, adenin ve timin adı verilen bazlardan oluşur (www.ehd.org).

11. Bu cümle, et ve kemiğin girift bir şekilde yaratılmasından sonra yaratma sürecinin devam ettiğini dile getirmektedir. Zaten insanın yaratılmasıyla ilgili 12-16. ayetler yaratmayı tekrar ölüp yeniden dirilmesi aşamalarına doğru devam eden bir süreç olarak açıklamaktadır. "Halk ve inşa" kelimeleri var olan şeyleri geliştirme ve onlardan başka bir şey yaratma anlamına gelmektedir. "Ceale" kelimesi de daha ziyade 'dönüştürme ve meydana getirme' anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla tefsirciler, devam eden yaratmayla ilgili olarak ruh üflenmesi, erkeklik ve dişiliğin belirlenmesi, çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık dönemlerinin şekillendirilmesi, akıl ve temyiz gibi kabiliyetlerin verilmesi aşamalarını saymaktadırlar (Maverdî, *en-Nüket;* Razi, *Mefatihu'l Gayb*). Hem dönüşen, hem dönüştüren bir akış içinde insan, katıldığı ummanın akışına vakıf olan bir damla mesabesindedir.

12. "Taraik" yollar anlamına da katmanlar anlamına da gelmektedir (Razi, *Mefatihu'l Gayb*). Kelimenin bir başka türevi, 86/Tarık 1-4. ayetlerde tekil olarak yıldız/gezegen anlamında kullanılmıştır. Zemahşerî kelimeye yörünge anlamına gelen felek manası vermiştir (*Keşşaf*). Çünkü 56/Vakıa 75. ayette yıldızların konumlarına yemin edilmektedir. Biz her iki anlamı da tercümeye yansıtmaya çalıştık.

13. Kastedilen ağacın zeytin olduğu düşünülmektedir. Akdeniz ve Orta Doğu'nun en karakteristik bitkilerinden olan zeytin ağacının Sina'dan çıkması, anavatanının orası olduğu anlamına gelebilir (Mevdudi, *Tefhim*). Ya da zeytin dışında yağ üreten bir başka bitkiden söz ediliyorsa o yörenin bitki örtüsü araştırılmadan böyle bir yargıya varılamaz.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذٖينَ كَفَرُوا
مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرٖيدُ
اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ
مَلٰٓئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖٓي اٰبَائِنَا الْاَوَّلٖينَ
﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا
بِهٖ حَتّٰى حٖينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنٖي
بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ

23. Biz Nuh'u kavmine peygamber olarak göndermiştik: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Siz hiç sorumluluk hissedip korkmuyor musunuz!" demişti. 24. Kavminin inkârcı önderleri şöyle demişlerdi: "Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değil. Sizden üstün olmak istiyor. Eğer Allah isteseydi melekler gönderirdi. Biz atalarımız arasında böyle birinin varlığını hiç duymadık.[14] 25. Bu ancak cinlerin musallat olduğu bir adam olabilir.[15] Onu belli bir süre gözetleyin!" 26. Nuh, "Ey Rabbim! Beni yalan-

الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا
وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ
اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ
مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ
مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي
نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ
رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ
الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ
كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

lamaları karşısında bana yardım et." dedi. 27. Biz de kendisine, "Gözetimimiz altında ve vahyimiz doğrultusunda bir gemi yap. Fermanımız gelip de Tennur kaynadığı zaman[16] her cinsten birer çift al ve aleyhinde hüküm verdiğimiz kimseler dışında aileni gemiye bindir. Zalimler hakkında sakın bana yalvarma; onlar kesinlikle boğulacaklardır. 28. Sen ve beraberindekiler gemiye bindiğinizde, 'Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamd olsun! 29. Ey Rabbim! Bizi mübarek bir yere indir. Sen, iskân edenlerin en hayırlısısın!' de." diye vahyettik. 30. Bunlarda nice ayetler vardır. Biz onları da imtihan ediyorduk.

14. Duymadıklarını söyledikleri şey davet de olabilir davetçi de (Maverdî, *en-Nüket*). Sonuç değişmediği için biz cümlenin formatına uygun olan bir çeviriyi tercih ettik.

15. Müşriklerin "cinnet" kelimesinden kastı delilik de olabilir, cinle ilişki kurmak da (Ebussuûd, *İrşad*). Bu ayet, Nuh kavminin cinler konusunda müşrikler gibi düşündüğünü göstermektedir. Müşriklerin cin inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

16. "Tennur" kelimesinin ve "Her cinsten birer çift al." deyiminin anlamı için bkz. 11/Hud 40.

ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَۚ ﴿٣١﴾
فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾
وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰوةِ

31. Sonra onların ardından başka bir nesil meydana getirdik.[17] 32. "Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Siz hiç sorumluluk hissetmiyor musunuz?" demesi için onlara da kendi aralarından bir peygamber gönderdik. 33. Dünya hayatında nimetleri başlarından aktardığımız hâlde inkâr

الدُّنْيَا مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا
تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾
وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا
لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ
وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾
هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ اِنْ هِيَ
اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ
بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾
قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ
عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
قُرُونًا اٰخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ
اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا
رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ
فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ
فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا
مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ

eden ve ahiretin geleceğini yalanlayan toplum önderleri şöyle dediler: "Bu da sizin gibi bir insan! Sizin yediklerinizden yiyor, sizin içtiklerinizden içiyor! 34. Şayet sizin gibi bir insana uyacak olursanız kesinlikle hüsrana uğrarsınız. 35. O size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığınına döndüğünüz zaman tekrar diriltilip çıkarılacağınızı mı söylüyor? 36. Heyhat! İhtar edildiğiniz şey ne kadar da uzak! 37. Dünyada yaşadığımızdan başka bir hayat yoktur. Burada ölüyor, burada yaşıyoruz. Bir daha diriltilecek değiliz. 38. Bu adamın, Allah adına yalan uydurmaktan başka bir özelliği yok. Biz ona iman edecek değiliz!" 39. (Hud) Peygamber, "Ey Rabbim! Beni yalanlamaları karşısında bana yardım et." dedi. 40. Allah da şöyle buyurdu: "Az sonra onlar pişman olacaklar!" 41. Gerçekten onları öylesi bir gürültü yakalayıverdi ki kendilerini çer çöp yığınına çevirdik. Uzak olsun o zalimler topluluğu![18] 42. Onların ardından da başka nesiller meydana getirdik. 43. Hiçbir toplum vadesini öne alamaz veya erteleyemez. 44. Daha sonra birbiri ardına peygamberlerimizi gönderdik. Her topluma peygamberi geldiğinde onu yalanladılar. Biz de onları peş peşe helak ettik ve birer efsaneye çevirdik. Uzak olsun o inanmayanlar toplumu! 45-47. Sonra Musa ve kardeşi Harun'u

مُبٖينٍ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا عَالٖينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُٓوا اَنُؤْمِنُ
لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾
فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكٖينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ
اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾
وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى
رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعٖينٍ ﴿٥٠﴾

apaçık belge ve ayetlerimizle Firavun ve adamlarına elçi olarak gönderdik. Kibirlenerek soyluluk taslayan bir kavim oldular da, "Bizim gibi insan olan ve kavimleri bize kölelik yapıp duran bu iki adama mı iman edelim?" dediler. **48.** O iki elçiyi yalanladılar ve helak olanlar kervanına katıldılar. **49.** Belki doğru yolu bulurlar diye biz Musa'ya kitap vermiştik. **50.** Meryem oğlu İsa'yı ve annesini ibret alacağınız birer mucize (ayet) yaptık ve suların çağladığı güvenli bir makama yerleştirdik.[19]

17. Kur'an, Nuh kavminden sonra Âd kavminin yaşadığını ve helak olduğunu söylemektedir (7/A'raf 69).

18. 44. ayette de tekrarlanan bu cümle defolup gitmelerinin temizlik olduğunu çağrıştıran bir deyimdir. 36. ayetle birlikte değerlendirildiğinde daha da anlamlı hale gelmektedir. Çünkü zalim inkârcılar uyarıldıkları azabı uzak görerek alay etmektedirler. Azap geldiği zaman uzak gördükleri yere gönderilmiş oluyorlar! Aynı deyim 11/Hud 44, 60, 68 ve 95. ayetlerde de geçmektedir ve yaklaşık ifadelerle tercüme edilmiştir.

19. Buradaki yerleştirmenin, çocukları öldüren kralın şerrinden korumak için Meryem'in nişanlısı (sonra kocası olan) Yusuf tarafından Mısır'a götürülüşleri ve on yıl sonra geri getirilmeleri olduğu dile getirilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ancak bu düşünce İncil'e dayanmaktadır. Oysa ayet, cennette ağırlanmaları anlamına gelecek genel bir anlamı barındırmaktadır. Şehit edilmek istenen İsa'nın (as) kurtarılarak Allah katına (cennete) yükseltildiği bilinmektedir. Her iki anlamda da müminlere ümit veren bir müjde olmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا
صَالِحًاۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلٖيمٌۜ ﴿٥١﴾ وَاِنَّ
هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ
فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ

51, 52. (Biz bütün peygamberlere şöyle demiştik): "Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin, salih ameller işleyin. Kuşkusuz ben, sizin yaptıklarınızı biliyorum. Sizin ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. Bana karşı sorumlu davranın ve gazabımdan

حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ٥٣ فَذَرْهُمْ فِي
غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِينٍ ٥٤ اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا
نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ٥٥ نُسَارِعُ لَهُمْ
فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ٥٦ اِنَّ
الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ٥٧
وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ٥٨
وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ٥٩ وَالَّذِينَ
يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى
رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ٦٠ اُو۬لٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي
الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ٦١ وَلَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٦٢ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي
غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ
هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ٦٣ حَتّٰى اِذَا اَخَذْنَا
مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ٦٤ لَا
تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ٦٥
قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰى
اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ٦٦ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ
سَامِرًا تَهْجُرُونَ ٦٧ اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ

korkun." 53. Fakat insanlar, kendilerine gelen emri parça parça edip farklı kitaplara dönüştürdüler de her grup kendi elindekiyle sevinmektedir.[20] 54. Bundan dolayı sen onları belirli bir süreye kadar sapkınlıklarıyla baş başa bırak. 55, 56. Yoksa o sapkınlar, kendilerine verdiğimiz mal ve evlatlardan dolayı onların iyiliğine çalıştığımızı mı sanıyorlar? Hayır! Onlar işin farkında değiller! 57-61. Ancak, Rablerinden korktukları için hassas davranan, Rablerinin ayetlerine inanan, Rablerine şirk koşmayan ve Rabb'lerine döneceklerinin farkında oldukları için verdikleri şeyleri içlerinden gelerek verenler var ya işte onlar, iyilikte yarışan ve de kazanan kimselerdir. 62. Biz hiç kimseye gücünü aşan bir sorumluluk yüklemeyiz. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Onlara asla haksızlık edilmez. 63, 64. Fakat onların kalpleri (akılları) bunu anlamaktan uzaktır. Bunların dışında onların yaptıkları başka işler de vardır. Fakat onların elebaşılarını bir felaketle yakaladığımız zaman feryadı basarlar. 65. (Onlara şöyle denir): "Bugün boş yere feryat etmeyin; bizden yardım göremeyeceksiniz! 66, 67. Ayetlerim size okunurdu da kibirlenerek arkanızı döner, sonra geceleri toplanıp Kur'an hakkında saçmalardınız."[21] 68. Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi,

اَمْ جَٓاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَٓاءَهُمُ الْاَوَّلِينَ ۝٦٨
اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ
۝٦٩ اَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ
وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ۝٧٠ وَلَوِ اتَّبَعَ
الْحَقُّ اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ
فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ۝٧١ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ
خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ۝٧٢ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ۝٧٣ وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ۝٧٤ وَلَوْ
رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝٧٥ وَلَقَدْ
اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ
وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ۝٧٦ حَتّٰى اِذَا فَتَحْنَا
عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ
مُبْلِسُونَ ۝٧٧

yoksa kendilerine daha önce atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? 69. Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkâr ediyorlar? 70. Yoksa peygambere, "Cinlerle ilişkisi var!" mı diyorlar?[22] Aksine o, kendilerine gerçeği getirdi de onlar gerçeği beğenmiyorlar. 71. Eğer gerçek onların uydurduklarına tabi olsaydı gökler, yer ve ikisi arasında bulunan her şey fesada uğrardı. Oysa biz onlara şeref olacak bir öğüt getirdik. Dolayısıyla onlar, kendilerine şeref olan bir öğütten yüz çeviriyorlar.[23] 72. Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun! Rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır. Rızık verenlerin en hayırlısı O'dur. 73. Gerçekten sen, onları dosdoğru yola çağırıyorsun. 74. Fakat ahirete inanmayanlar inatla yoldan sapmışlardır. 75. Eğer onlara merhamet edip de başlarına gelen sıkıntıyı kaldırmış olsak yine de azgınlıklarında ısrar eder, hiçbir hakikati göremezlerdi. 76. Biz onları afetlerle yakaladık; fakat yine de bize boyun eğmediler ve hâlâ da eğmiyorlar. 77. Sonunda biz onlara daha şiddetli bir azabın kapısını açarız da onun içinde ümitsizce kalırlar.

20. Bu ayetler, bütün peygamberlerin getirdikleri dinin ortak olduğunu, bütün müminlerin kendi peygamberi sayesinde bütün peygamberlere ümmet olduğunu dile getirirken, din ayrılığının kendi din algısını veya kitabını tahrif eden insanlar tarafından hortlatıldığını ortaya koymaktadır.

21. Geceleri toplanıp masallar anlatıyor ve Kur'an'a nazire yapıyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

22. "Cinnet" kelimesinin anlamı için bkz. 25. ayet.

23. Zikir, genel anlamıyla öğüt demektir ve bununla kastedilen de Kur'an'dır. Ancak zikir kelimesinin anlamlarından biri de şereftir (Maverdî, *en-Nüket*). Dolayısıyla her iki anlamı da cümleye yansıtmak istedik.

وَهُوَ الَّذٖٓي اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ
الَّذٖي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذٖي يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَلَهُ
اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾
بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُٓوا
ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا
هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ
الْاَوَّلٖينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهَٓا
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظٖيمِ
﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾
قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجٖيرُ
وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

78. O Allah ki sizler için göz, kulak
ve kalpler (akıllar) var etti.[24] Ne
kadar da az şükrediyorsunuz! 79.
Sizi yeryüzünde ekin gibi yetiştirip
çoğaltan O'dur[25] ve O'nun huzu-
runda toplanacaksınız. 80. Dirilten
ve öldüren O olduğu gibi, geceyle
gündüzün sürekli birbirini izleye-
rek değişmesi de O'nun takdiri-
dir.[26] Aklınızı kullanmıyor musu-
nuz? 81. Buna rağmen onlar da ay-
nen öncekilerin söylediklerini söy-
lemektedirler: 82, 83. "Yani biz öl-
dükten, toprak ve kemik yığınına
döndükten sonra tekrar diriltile-
ceğiz, öyle mi? Andolsun bu, bize
de bizden önce atalarımıza da
vaad edilen bir şey ve kesinlikle
eski çağların efsanelerinden başka
bir şey değil!"[27] dediler. 84. De ki:
"Eğer biliyorsanız söyleyin; yeryüzü
ve içinde bulunanlar kime aittir?"
85. "Allah'a aittir!" diyecekler. "Öy-
leyse düşünmüyor musunuz?" de.
86. De ki: "Yedi kat göğün, yüce
Arş'ın Rabbi kim?"[28] 87. "Hepsi Al-
lah'a aittir!" diyecekler. De ki: "Siz
hiç sorumluluk hissedip kork-
muyor musunuz?" 88, 89. De ki:
"Her şeyin hükümranlığı elinde

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ٨٩ بَلْ
اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٩٠ مَا
اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ
اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يَصِفُونَ ٩١ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٩٢

olan kim?[29] Eğer biliyorsanız himaye eden, ama hiçbir himayeye muhtaç olmayan O'dur." Onlar, "Her şeyin hükümranlığı (mülkiyeti) Allah'a aittir!" diyecekler. "Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz?" de. **90.** Oysa biz onlara hakkı getirdik. Asıl yalancılar onlardır. **91, 92.** Allah, hiçbir evlat edinmemiştir; O'na ortak olan bir ilah da yoktur. Eğer öyle olsaydı, her ilah yarattıklarıyla birlikte hareket eder ve birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Görüleni ve görülmeyeni bilen Allah, onların nitelemelerinden çok uzak, koştukları ortaklardan da çok yücedir.

24. "Fuâd" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 179.

25. 7/A'raf 179. ayette de kullanılan "zera'e" kelimesinin anlamı, Türkçemize geçen ziraat kelimesinin anlamıyla ortaktır ve tarlaya tohum ekmek anlamında kullanılmaktadır. Burada insanın topraktan yaratıldığını, tohum gibi yeryüzüne serpildiğini, ekin gibi birbirinden türetildiğini vurgulamak ve haşri de ekinin hasat edilmesine benzetmek için bu kelimenin tercih edildiğini düşünüyoruz.

26. Gece gündüz arasındaki ihtilaf, yer değiştirme anlamına geldiği gibi birbirinin zıddı (paradoksu) olması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla geceyle gündüzün sürekli değişimi, bir bakıma ölülerin diriltilmesinin delili olmaktadır (39/Zümer 42; 6/Enam 60).

27. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "Esatîru'l-Evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; ayrıca bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*.

28. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

29. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ٩٣ رَبِّ
فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ٩٤ وَاِنَّا
عَلٰى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ٩٥

93, 94. De ki: "Ey Rabbim! Eğer onları tehdit ettiğin azabı (helâki) bana gerçekten göstereceksen, ne olur Rabbim, beni o zalimler topluluğunun içinde bırakma." **95.** Gerçekten biz, onları tehdit ettiğimiz azabı sa-

اِدْفَعْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ
بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ
هَمَزَاتِ الشَّيَاط۪ينِ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ
اَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ
الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلّ۪ٓي
اَعْمَلُ صَالِحًا ف۪يمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ
قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَٓا اَنْسَابَ
بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ
ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَاز۪ينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ
خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ ف۪ي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾
تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ ف۪يهَا كَالِحُونَ
﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيَات۪ي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ
بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا
شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَٓالّ۪ينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَٓا
اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾
قَالَ اخْسَؤُ۫ا ف۪يهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ اِنَّهُ
كَانَ فَر۪يقٌ مِنْ عِبَاد۪ي يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا

na göstermeye kâdiriz. 96. Sen, kötülüğe iyilikle karşı koy.[30] Biz onların yakıştırdıkları sıfatları çok iyi biliyoruz. 97, 98. De ki: "Ey Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım.[31] Onların yanımda olmasından da sana sığınırım, ey Rabbim." 99, 100. Nihayet onlardan birine ölüm geldiği zaman, "Ey Rabbim! Beni geldiğim yere geri döndür de orada salih ameller işleyeyim!" der. Hayır! Bu, onun söylediği bir sözden ibarettir. Kıyamet günü tekrar diriltilmelerine kadar onların geride bıraktıkları hayata (dünyaya) dönmelerine mani olan bir engel vardır.[32] 101. Sura üfürüldüğü zaman aralarında soy sop ilişkisi kalmaz; birbirlerine soru bile sormazlar.[33] 102. Kimin tartıları ağır gelirse onlar kurtuluşa ermiştir. 103. Kimin tartıları da hafif gelmişse işte onlar kendilerini hüsrana uğratmış kimselerdir ve ebedî olarak cehennemdedirler. 104. Ateş suratlarını öyle kavurur ki sırıtmış dişleri görünür orada. 105, 106. Onlara, "Ayetlerim size okunurdu da siz onları yalanlardınız değil mi?" deyince onlar şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Azgınlığımız bize galebe çaldı da sapkın bir toplum olduk. 107. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar! Eğer bir daha dönersek bizler zalimiz!" 108. Allah şöyle buyurdu: "Rezil bir şekilde kalın orada ve bana hiçbir şey söylemeyin! 109. Çünkü benim kullarım

فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِم۪ينَ
١٠٩ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ
ذِكْر۪ي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ١١٠ اِنّ۪ي
جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا اَنَّهُمْ هُمُ
الْفَٓائِزُونَ ١١١ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ
عَدَدَ سِن۪ينَ ١١٢ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَٓادّ۪ينَ ١١٣ قَالَ اِنْ
لَبِثْتُمْ اِلَّا قَل۪يلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ١١٤
اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا
لَا تُرْجَعُونَ ١١٥ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَر۪يمِ ١١٦
وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ
بِه۪ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّه۪ۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الْكَافِرُونَ ١١٧ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ
وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِم۪ينَ ١١٨

arasında, 'Ey Rabbimiz! Biz iman ettik. Bizi bağışla, bize merhamet eyle! Merhamet edenlerin en hayırlısı sensin!' diyen bir topluluk vardı. 110, 111. Siz onlarla alay ettiniz de bu tavrınız size öğüdümü unutturdu ve onlara gülüp durdunuz. Sabırlarından dolayı ben de bugün onları ödüllendirdim ve onlar kurtuluşa erdiler." 112. Allah, o zalimlere, "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sordu. 113. Onlar, "Bir gün veya bir günden daha az kaldık. İstersen sayıcılara (tarihçilere/takvimcilere) sor!"[34] dediler. 114. Allah buyurdu: "Daha az bir süre kaldınız. Keşke bilmiş olsaydınız! 115. Sizi, anlamsız yere yarattığımızı ve asla bize gelmeyeceğinizi sandınız, değil mi!" 116. O hâlde, gerçek hükümdar olan Allah çok yücedir. O'ndan başka ilah yoktur. Yüce Arş'ın (hükümranlık makamının) sahibi O'dur.[35] 117. Kim Allah ile birlikte başka bir ilaha dua ederse -üstelik bu konuda hiçbir delili de yoktur- onun hesabı Rabbinin katında hazırdır! Kâfirler asla iflah olmazlar 118. De ki: "Ey Rabbim! Bağışla ve merhamet eyle. Merhamet edenlerin en hayırlısı sensin."[36]

30. "Hüsün" kelimesi hem güzelliği hem iyiliği içermektedir. Ayetin konusu tevhid ve şirk tartışması olduğu için sözün güzelliğinden çok doğruluğunu da ifade etmektedir. Bu nedenle İbn Abbas, hem bu ayeti hem de 41/Fussılet 33-36. ayetleri tevhidin kesin delillerle ortaya konması ve şirkin çürütülmesi anlamında değerlendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetlerin geçtiği bağlam da İbn Abbas'ın görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca doğruyu güzellikle savunmak ayetin genel ifadesine dâhil olmakla birlikte yumuşak sözün her inkârcıyı dost yapmayacağının

da bilinmesi gerekir. Nüzûl sebebini Ebu Cehil ile ilişkilendirenlerin Ebu Cehil'in dost olmadığını göz önüne almaları gerekirdi. Oysa sadece hakikati anlayan sabırlı ve hissedar insanın samimi bir dost olma imkânı vardır.

31. Şeytanların kışkırtmasından Allah'a sığınma öğüdüyle kâfirlerin ortamı germesine fırsat vermeme telkin edilmiş olabileceği gibi, kâfirlere meyletme konusunda şeytanın vereceği vesveseden korunmanın gerekliliği de vurgulanmış olabilir. Devamındaki ayette, şeytanların o halleriyle Hz. Peygamber'in yanında yer almasından da Allah'a sığınması istenmektedir. Kışkırtıcı şeytanlardan kasıt sadece İblis ve uşakları değildir. Toplumun kışkırtıcı müfsitleri de buna dâhildir (6/En'am 112).

32. "Berzah" kelimesi, engel, perde, ana kara ile adayı birleştiren kara parçası vs. gibi anlamlara gelmektedir. İslam kültüründe bu kelime, ölüm ile yeniden dirilme arasında geçen kabir hayatı anlamında kavramlaşmıştır. Fakat süre düşüncesi, kelimeye, sonradan oluşan kabir hayatı anlayışı çerçevesinde verilmiş gözükmektedir. Bu kelimenin, tatlı ve tuzlu suların birbirine karışmasına engel olan yasa için de kullanıldığına bakılırsa (55/Rahman 20; 25/Furkan 53), burada dünyaya geri dönmeyi engelleyen ilahî yasa olarak değerlendirilebilir. Kur'an, ölüm anında meleklerin suçlulara soru sorduğundan bahsettiğine göre (7/A'raf 37), bu geçiş evresinde ruhun varlığını başka bir boyutta sürdürdüğünü, ba's kelimesinin ise bedenlerin tekrar diriltilmesini ifade ettiğini düşünebiliriz. Bu olgu, insanın öldüğü yerden tekrar kalkması olarak anlaşılsa da dünya hayatının tekrarlanacağı anlamına gelmiyor (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü dünya artık başka bir dünyadır (14/İbrahim 48) ve imtihan dünyasının tekrarı yoktur (23/Mü'minun 107- 108; 2/Bakara 167; 5/Maide 37). Hayatın şartları ve boyutu değişmiş, insan ihtiyarlamayacak ve sürekli yaşayacak şekilde yeniden yaratılmıştır (56/Vakıa 35, 61).

33. Birbirlerini destekleme ve yardımlaşma gibi bağlar kopmuştur, herkes birbirinden kaçmaktadır. Dehşet ve telaştan dolayı birbirlerini tanımazlar. Bunun için birbirlerine soru bile soramazlar

34. "Âddîn" kelimesi sayı sayanlar demektir. Bir önceki ayette kaç yıl kaldıkları sorulurken "Adede's-sinîn" (yılların sayısı) diye bir ifade kullanılmaktadır. Kur'an'ın indiği toplumda yılların sayısıyla ilgilenen bir topluluk vardı ve bunlar haram ayları da düzenliyordu (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bugünkü anlamda takvimciler demek daha açıklayıcı olabilir (100/Adiyat 1-5; 89/Fecr 1-5). Müşrikler, Allah'ı hâlâ gereği gibi anlayamamış olmalılar ki kaç yıl kaldıklarını orada bile takvimcilere sormasını istemektedirler!

35. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

36. Bu duanın önemini anlamak için 108-111. ayetleri düşünmek gerekir. Çünkü dua, gereği gibi yapılırsa müminlerin kurtuluş vesilesi olmaktadır.

سُورَةُ السَّجْدَةِ ٣٢

75/32 SECDE SURESİ

Adını, 15. ayetindeki secde kelimesinden alan sure 30 ayettir. Nüzûl sıralamasında Müminun, tertip sırasında Lokman suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen sure, tevhid, vahiy, risalet ve ahiret konularını açıklayarak başlar. Müminlerle fasıkların vahiy karşısındaki tutumlarının ve akıbetlerinin farklılığını ortaya koyar. İlahî çağrıyı reddeden zalimler helak ve cehennem azabıyla tehdit edilir. Kâfirlere gelecek azap konusunda müminlerin bir kuşkusunun olmaması hatırlatılır. Ebedî fetih (açılım) günü kıyametin hemen gelmesini isteyenlere o geldiğinde inkârcıların inanmasının fayda vermeyeceği hatırlatılmakta ve "Onlar bekliyor, sen de onun gelişini bekle." diyerek Hz. Peygamber'in kâfirlerden yüz çevirmesi istenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ١ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ ف۪يهِ مِنْ
رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ٢ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۚ بَلْ
هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ
مِنْ نَذ۪يرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ٣
اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Mîm![1] 2. Hiç kuşkusuz bu kitabın indirilmesi, âlemlerin Rabbi Allah tarafındandır. 3. Yoksa onlar "Onu kendisi uydurdu!" mu diyorlar! Aksine o, senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir kavmi,[2] hidayete ersinler diye uyarman için Rabbinden gelen bir gerçektir. 4. Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde (evrede) yaratmış ve Arş'a hükümran olmuştur.[3] Sizin için O'ndan başka bir veli ve şefaatçi yoktur; düşünmüyor musunuz?[4] 5. Gökten yere

شَفِيعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ
السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾
ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ ﴿٦﴾ اَلَّذِي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ
وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ
جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾
ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي
الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ
رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ
الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ
تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

kadar bütün işleri O yönetir. Sonra bütün işler, sizin sayımınıza (takviminize) göre bin sene süren bir günde O'na yükselir.[5] 6. O, görüleni ve görülmeyeni bilir; son derece güçlü ve merhametlidir. 7. Yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmış ve insanın yaratılışını çamurdan başlatmıştır. 8. Sonra onun neslini basit sudan oluşan bir mayadan yaratmıştır. 9. Daha sonra onu düzenlemiş ve ruhundan üflemiştir.[6] Sizler için de kulaklar, gözler ve kalpler (akıllar) var etti; ne kadar da az şükrediyorsunuz. 10. Onlarsa, "Biz toprağın içinde kaybolduktan sonra yeniden mi yaratılacağız?" dediler. Aslında onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr ediyorlar.[7] 11. De ki: "Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canlarınızı alır,[8] sonra da Rabbinize döndürülürsünüz."

1. "Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Bu ifade Allah tarafından daha önce Arapların atalarına hiç peygamber gönderilmediği anlamına gelmemektedir. Daha önce gönderilen Hz. İbrahim, İsmail ve Hz. Şuayb gibi peygamberlerden sonra uzun süren bir fetret döneminin ardından, bir görüşe göre de Hz. İsa'dan sonra Hz. Muhammed'in gönderildiğini açıklamaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Sealibî, *el-Cevahir*). Hz. Muhammed'den önce veya onun çağında ortaya çıkan yalancı peygamberleri reddetmek için kullanılan bir ifade de olabilir. Çünkü atalarının değil, kavmin kendisinin uyarılmadığından söz etmektedir. Geniş bilgi için bkz. 36/Yasin 6.

3. Altı günde yaratmanın anlamı için 50/Kâf 38, "Arş"a hükümran olmanın anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

4. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Bu ayette, Allah'tan başka veli ve şefaatçi edinen müşriklerin dini reddedilmektedir. Allah'ın, yarattığı kâinata hükümran olması, dolayısıyla O'nun tek veli ve şefaatçi olması arasındaki ilişki ortaya konmaktadır. 2/Bakara 107. ayette de işaret edildiği gibi, Allah yarattığı evrenin idaresini de, dini belirleme ve hesabı görme yetkisini de başka ilahlara bırakmamaktadır (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

5. Ayette geçen "sizin sayımınız" deyiminden kasıt takvimlerdir (23/Müminun 113).

6. Çamurun mayasından yaratıp ruhundan üflemesi ona kendi ruhundan, kudretinden vermesi anlamında değerlendirildiği gibi "rîh" (rüzgâr) kökünden hareketle yarattığı ve mülk edindiği ruhtan vermesi şeklinde de değerlendirilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

7. Topraktan yaratılmış insanın toprak olduktan sonra tekrar yaratılmasına şaşırması, asıl şaşılması gereken bir akıl yürütme biçimidir (7. ayet).

8. Bir yerde "Allah kişilerin canlarını alır." denirken (39/Zümer 42), burada "Ölüm meleği canını alır." denmektedir. Bazen de "Ölüm melekleri canlarını alır."şeklinde çoğul kullanılır (8/Enfal 50). Bu ayetlerden yola çıkarak bir grup ölüm meleğinden söz eden tefsirciler de vardır (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Bu durumda bir grup ölüm meleği büyük bir meleğin koordinesinde ve Allah'ın da izniyle can almaktadır ve bir sistemden söz edilmektedir. Fakat halk tahayyülünde tek bir ölüm meleği ve tekil bir Azrail algısı bu durumu gölgelemiştir.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُ۫سِهِمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا
نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ ١٢ وَلَوْ شِئْنَا
لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ
مِنّ۪ي لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَع۪ينَ ١٣ فَذُوقُوا بِمَا نَس۪يتُمْ لِقَٓاءَ
يَوْمِكُمْ هٰذَاۚ اِنَّا نَس۪ينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ١٤ اِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِاٰيَاتِنَا الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

12. Sen o suçluları, Rablerinin huzurunda başları öne eğik bir durumda, "Ey Rabbimiz! Şimdi gördük ve işittik. Bizi dünyaya geri gönder de salih ameller işleyelim. Biz artık ikna olduk!" derken bir görsen! 13. Eğer dileseydik biz herkesin hidayetine hükmederdik. Fakat benim, "İnsanlardan ve cinlerden bir topluluğu cehenneme dolduracağım!" şeklinde bir sözüm vardı ve gerçekleşti.[9] 14. Öyleyse bu güne kavuşacağınızı unutmuş olmanızın cezasını çekin. Şimdi biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınıza karşılık, ebedi sürecek azabı tadın. 15. Bizim ayetlerimize ancak, kendile-

وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ
يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِيَ لَهُمْ
مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا
يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰى نُزُلًا بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا
فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا
اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ
الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ
مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ
بِاٰيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا اِنَّا مِنَ
الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

rine ayetlerimiz okunduğu zaman
kibirlenmeden secdeye kapanan
ve Rablerinin hamdini tesbih e-
denler iman edebilirler.[10] 16. Ya-
taklarından fırlar, korku ve ümitle
Rablerine dua ederler ve kendile-
rine verdiğimiz rızıklardan infak
ederler. 17. Yaptıklarına karşılık
kendilerine ne kadar göz kamaştı-
rıcı şeyler saklandığını hiç kimse
bilemez! 18. Mümin kimse, yoldan
çıkan (fasık) gibi olur mu?[11] Elbet-
te eşit olmazlar. 19. İman edip salih
amel işleyenlerin yaptıklarına kar-
şılık olarak ağırlanmaları için da-
yanıp döşenmiş cennetler vardır.
20. Yoldan çıkanlara gelince, onla-
rın barınakları cehennemdir. Her
çıkmak istediklerinde oraya geri
döndürülürler. Onlara, "İnkâr etti-
ğiniz ateş azabını tadın!" denir. 21.
Belki dönerler diye onlara, o büyük
azaptan önce dünya azabını da
tattırırız. 22. Rabbinin ayetleri ken-
disine hatırlatılıp da onlardan yüz
çeviren kimseden daha zalim kim
olabilir? Biz suçlulardan bunun in-
tikamını alırız![12]

9. İnsan, iradesinin ve özgür seçiminin sonucunda sorumlu tutulmaktadır. Bundan dolayı irade sahibi varlıklar tercihlerinin sonucunda cehenneme atılmaktadır. Ayetler, Allah'ın bu fıtri (ontolojik) prensipler dizgesini çok kısa ve özlü bir şekilde dile getirmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

10. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15. Bu ayette geçen secde cümlesinden de anlaşılacağı gibi tilavet secdesi yapılması zorunlu görülmüştür. Ancak ayetin içeriği bundan ibaret değildir. Allah'ın ayetleri okunduğunda içinden gelerek boyun eğen ve Allah'a ibadet etme konusunda dik başlılık yapmayan mümince tavır övülmektedir (Maverdî, *en-*

Nüket; İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla bütün ayetler okun duğunda secdeye kapanmak müminin içinden gelen bir tavır olmalıdır.

11. "Fasık" kelimesi, uzun bir süreç içerisinde Allah'ın dininden çıktığı halde kendisini Allah'ın dini üzerinde sanan kâfirler için kullanılmaktadır. Çünkü bu ayetin, Hz. Ali ile tartışan Velid bin Ukbe bin Ebi Muayt hakkında indiği rivayet edilmektedir (Mukatil, *et-Tefsir,* Maverdî, *en-Nüket).*

12. Burada alınan intikam, Allah'ın ayetlerine ve bu uğurda mücadele eden mazlumlara yapılan haksızlığın öcü olmalıdır. Çünkü zalimler Allah'a kötülük yapamazlar.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فٖي
مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِهٖ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنٖٓي
اِسْرَٓاءٖيلَ ٢٣ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ
بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ
٢٤ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ٢٥ اَوَلَمْ
يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فٖي مَسَاكِنِهِمْ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
اَفَلَا يَسْمَعُونَ ٢٦ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ
الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا
تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ اَفَلَا يُبْصِرُونَ
٢٧ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقٖينَ ٢٨ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ
الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اٖيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ٢٩
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ٣٠

23. Gerçekten, Musa'ya kitabı biz verdik; onun ona ulaştığından hiç şüphen olmasın.[13] Onu İsrailoğullarına bir rehber kıldık. 24. Ayetlerimize inanıp sabrettikleri sürece onlar arasından önderler çıkardık. 25. İhtilaf edip durdukları konuyu açıklığa kavuşturacak hükmü, kıyamet günü Rabbin verecektir. 26. Yurtlarında dolaştıkları o önceki nesilleri helak etmemiz, onlara yol göstermedi mi? Gerçekten bunda nice ayetler vardır; yoksa dinlemiyorlar mı? 27. Onlar bizim, kurak toprağa suyu ulaştırıp da onunla hem kendilerinin hem de hayvanlarının yediği bitkileri nasıl çıkardığımızı görmüyorlar mı? Yoksa bakmıyorlar mı? 28. "Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız bu açılım (fetih) ne zaman?" diyorlar. 29. De ki: "O fetih (açılım) günü, kâfirlere iman etmelerinin fayda vermeyeceği ve yüzlerine bakılmayacağı gündür."[14] 30. Bundan dolayı sen onları kendi hallerine bırak ve bekle. Zaten onlar da bekliyorlar.

13. Ayetin zahirinden ve söz bütünlüğünden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Musa'ya vahyin ulaştığından ve dolayısıyla Hz. Muhammed'e gelen vahiyden de kuşku duymaması gerektiği vurgulanmaktadır. Verilenin sadece vahiy mi yoksa vahyin sonucu olan zaferi de kapsar mı konusu ihtilaflıdır. Bir sonraki ayete bakılırsa Hz. Musa'ya verilen zafer ve önderliğin Hz. Muhammed'e de verileceği görüşü isabetli görünmektedir. Zamiri Musa'ya matuf kabul edenler Hz. Musa'nın Hz. Muhammed'e ulaşacağı yönünde yapılan yorumlar ve İsra olayı ile ilişkilendirenlerin görüşleri bağlamdan uzak görünmektedir. Çünkü bu görüş, ilk dönem tefsircilerinden Mukatil'in eserinde yer almaz. Sonradan ortaya çıkmış olan rivayetlerden hareketle üretilmiş olabilir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

14. Fetih; açılmak, gerçeklerin ortaya çıkması ve zafere ermek demektir (61/Saff 13; 48/Fetih 1-6). Burada kıyamet veya helak kastedilmektir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). İnkâr edenler, gizli gerçekliklerin ortaya çıkmasıyla hezimete uğrarken, gayba iman edenler ebedî zafere ermiş olacaklardır. O zaman kafirlerin inanacakları kesin, ama faydası olmayacak.

سُورَةُ الطُّورِ ﴿٥٢﴾

76/52 TÛR SURESİ

Adını, 1. ayetindeki "Tûr" kelimesinden alan sure 49 ayettir. Nüzûl sıralamasında Secde, tertip sırasında Zâriyât suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Önceki vahiylerin inişine ve kurduğu medeniyetlere yeminle başlayan sure, vaad edilen azabın kesinlikle geleceğini vurgulamaktadır. Secde suresinde de vurgulandığı gibi azabın hemen gelmesini isteyen zalimlere daha şiddetli bir tehditle cevap verilmektedir. O surede "Onlar bekliyor, sen de onun gelişini bekle." diyerek Hz. Peygamber'in kâfirlerden yüz çevirmesi istenirken bu surenin sonunda kâfirlerin tuzağının boşa çıkacağı ve onların kendi hallerine terk edilmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Sure, "Rabbinin hükmüne sabret; sen gözlerimizin önündesin. Uykudan kalktığında Rabbinin hamdini tesbih eyle..." diyerek, Hz. Peygamber'e ve müminlere sabır, ümit ve güven telkin etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ ف۪ي رَقٍّ
مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾
وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ
﴿٦﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ
دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾
وَتَس۪يرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي خَوْضٍ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Andolsun Tûr'a ve apaçık sayfalara satır satır yazılan kitaba! 4, 5. İmar edilen eve, yükselen tavana 6, 7. ve kaynayan denize andolsun ki; Rabbinin azabı kesinlikle gerçekleşecektir.[1] 8-10. Gökyüzü şiddetle sarsıldığı, dağlar boşlukta savrulduğu gün o azaba hiç kimse engel olamaz. 11. O gün, vay haline yalanlayanların! 12. Ki onlar daldıkları bataklıkta oyalanıp duruyorlar. 13. O gün aşağılanarak cehennem azabına sürülürler: 14. "Yalanlayıp dur-

يَلْعَبُونَۢ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ
دَعًّا ﴿١٣﴾ هٰذِهِ النَّارُ الَّتٖي كُنْتُمْ بِهَا
تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ اَفَسِحْرٌ هٰذَا اَمْ اَنْتُمْ لَا
تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا اَوْ لَا
تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ اِنَّ الْمُتَّقٖينَ فٖي جَنَّاتٍ
وَنَعٖيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهٖينَ بِمَا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقٰيهُمْ
رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحٖيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا
هَنٖيٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِـٖٔينَ عَلٰى
سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عٖينٍ ﴿٢٠﴾
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاٖيمَانٍ
اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَٓا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ
مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهٖينٌ
﴿٢١﴾ وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ
﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فٖيهَا كَاْسًا لَا لَغْوٌ فٖيهَا وَلَا
تَأْثٖيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ
كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُٓوا اِنَّا كُنَّا
قَبْلُ فٖٓي اَهْلِنَا مُشْفِقٖينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ اِنَّا كُنَّا
مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحٖيمُ ﴿٢٨﴾

duğunuz ateş işte budur! 15. Bu bir büyü müdür, yoksa siz mi görmüyorsunuz? 16. Girin oraya! İster sabredin, ister sabretmeyin, sizin için fark etmez. Sadece yaptıklarınızla cezalandırılıyorsunuz!" denir. 17-18. Sorumlu davrananlar; cennetlerde, nimetler içinde, Rablerinin kendilerine verdiklerinin tadını çıkarırlar. Rab'leri, onları cehennem azabından korumuştur. 19. "Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiyin, için!" denir. 20. Sıra sıra koltuklara yaslanıp otururlar. Ayrıca biz onları güzel gözlü hurilerle evlendirmişizdir.[2] 21. İman edenlerle onların yolunda giden mümin nesillerini bir araya getirmiş ve yaptıkları hiçbir iyiliği eksiltmemişizdir. Herkes yaptıklarının karşılığını almıştır![3] 22. Biz onlara canlarının çektiği her türlü meyveyi ve eti bol bol hazırladık. 23. Orada sarhoş etmeyen ve günaha sokmayan kadehlerle birbirlerini ağırlarlar.[4] 24. Çevrelerinde, güneş görmemiş inciler gibi gençler dolaşır.[5] 25, 26. Dönüp birbirlerine sorar ve şöyle derler: "Daha önce biz ailemiz için de endişe ediyorduk.[6] 27. Fakat Allah bize lûtfetti de bizi o iliklere işleyen azaptan kurtardı. 28. Çünkü biz daha önce sadece O'na dua ediyorduk. Sonsuz iyilik ve merhametin sahibi O'dur."

1. Yemin edilen Tûr, kitap, mamur ev, yüksek tavan, kaynayan deniz ve gelecek helak sıralaması; vahyin tarihine ve sonuçlarına işaret etmektedir: Ya mamur bir medeniyet ya da helak ile noktalanan acı son! 1-6. ayetler, kitapların indirilmesini ve vahiy tarihini; gökyüzünün kuruluşunu veya peygamberler tarafından kutsal mekânların imar edilmesini, denizlerin coşup taşmasını gündeme getirmektedir (81/Tekvir 6). Buradaki kelimelerin belirtisiz cins ismi olarak kullanılmış olmasından ve tarihsel çağrışımlarından hareketle çok çeşitli yorumlar yapılmıştır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el Muharrer).* Bizce vahyin tarihine ve sonuçlarına genel olarak işaret edilmektedir "Tûr" sıra dağ, avlu, tef ve sürekli bir gelişme anlamlarına gelirken, "rıkk" kelimesi ince ve yumuşak deri veya sahife anlamına gelmektedir.

2. Hurilerle ilgili bilgi için bkz. 56/Vakıa 22-24. ayetler ve ilgili dipnot.

3. "Rehin" kelimesinin asıl anlamı için bkz. 74/Müddessir 38. Bu kelime, tek yanlı kavramlaşmış olan anlamı ile bu bağlama oturmamaktadır. Fiyat yükseltmek ve sürekli hale getirmek anlamına da gelen kelime, burada ödül veya sorumluluğunu yerine getirmek ve karşılığını almak anlamında kullanılmaktadır.

4. Saçmalama ve günaha yol açmayan kadehler, sarhoş etmeyen içkiden kinayedir. "Tenazaa" fiili, çekişmek, yarışmak anlamının yanı sıra birbirlerine ikram için yarışmak, birbirlerini ağırlamak anlamına da gelmektedir. Çünkü "neze'a" fiili, soymak, çıkarmak, dolayısıyla ikram anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Zebidî, *Tâc;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

5. Bu ayette gençler için "ğılman" kelimesi kullanılırken, 56/Vakıa 17 ve 76/İnsan 19. ayetlercle "vildan" kelimesi kullanılmaktadır. "Vildan" kelimesi çocuklar anlamındadır (73/Müzzemmil 17; 4/Nisa 75, 98, 127). 21 ve 26. ayetlerden hareketle cennetliklerin mümin çocuklarının kastedildiği, oradaki huzur ve neşeye işaret edildiği anlaşılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). "Sedeflerde gizli inciler gibi" tasviri, burada gençler için söz konusu edilirken, 56/Vakıa 22-23. ayetlerde hurilerin özelliği olarak zikredilmektedir.

6. Müminlerin ailelerini de ateşten korumak gibi bir çaba içinde olmaları doğal bir dille anlatılmaktadır. Bu paragrafı düşünürken 56/Vakıa 1-40. ayetlerle birlikte değerlendirmek, zihnimizde yeni açılımlar sağlayacaktır.

فَذَكِّرْ فَمَٓا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا
مَجْنُونٍۜ ٢٩ اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِه۪
رَيْبَ الْمَنُونِ ٣٠ قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنّ۪ي
مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّص۪ينَۜ ٣١ اَمْ تَأْمُرُهُمْ
اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ ٣٢ اَمْ

29. Sen öğüt ver. Rabbinin verdiği nimetten (vahiyden) dolayı sen ne kâhin oldun, ne de mecnun.[7] 30. Yoksa sana, "Bu bir şairdir; ona zamanın getireceği belayı (ölümü) bekliyoruz!"[8] mu diyorlar? 31. De ki: "Bekleyin öyleyse! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim." 32. Bunu onlara akılları mı emrediyor,[9]

يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۚ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا
بِحَد۪يثٍ مِثْلِه۪ٓ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَۜ ﴿٣٤﴾ اَمْ
خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَۜ
﴿٣٥﴾ اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ بَلْ لَا
يُوقِنُونَۜ ﴿٣٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَبِّكَ اَمْ
هُمُ الْمُصَيْطِرُونَۜ ﴿٣٧﴾ اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ
يَسْتَمِعُونَ ف۪يهِۚ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ
مُب۪ينٍۜ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَۜ
﴿٣٩﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ
مُثْقَلُونَۜ ﴿٤٠﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ
يَكْتُبُونَۜ ﴿٤١﴾ اَمْ يُر۪يدُونَ كَيْدًاۜ فَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا هُمُ الْمَك۪يدُونَۜ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ
اللّٰهِۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَاِنْ
يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَٓاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا
سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا
يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَۙ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا
يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ
﴿٤٦﴾ وَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ

yoksa azgın bir topluluk olmaları mı? 33. Yoksa "O kitabı kendisi uydurdu!" mu diyorlar? Hayır! Onlar inanmazlar. 34. Eğer doğru söylüyorlarsa onun gibi bir söz getirsinler. 35, 36. Yoksa onlar, hiçbir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar?[10] Ya da yaratan onlar mı? Yoksa gökleri ve yeri de mi onlar yarattı? Hayır! Onlar kesin olarak inanmazlar. 37. Yoksa Rabbinin hazineleri onların elinde mi? Ya da her şeye hâkim olan, onlar mı? 38. Yoksa üzerine çıkıp (göğü) dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri açık bir delil getirsin?[11] 39. Yoksa kızlar Allah'ın da oğullar sizin mi?[12] 40. Yoksa kendilerinden bir ücret istiyorsun da onlar ağır borç altında mı kaldılar? 41. Yoksa gaybın bilgisi onların elinde de onlar mı yazıyorlar?[13] 42. Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat asıl tuzağa düşenler, inkârcıların ta kendileridir. 43. Yoksa onların Allah'tan başka ilahları mı var? Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir. 44. Gökten bir kütlenin düştüğünü görseler, "Bu bir bulut kümesidir!" derler.[14] 45. Bundan dolayı sen, helak olacakları o günlerine kavuşuncaya kadar bırak onları! 46. Kurdukları tuzaklar onlara hiçbir yarar sağlamaz, hiçbir yardım da göremezler. 47. Zalimler için bundan başka bir azap daha vardır;[15] fakat onların çoğu bilmiyor.

رَبِّكَ حِينَ تَقُومُۙ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ
وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

48. Rabbinin hükmüne sabret; sen gözlerimizin önündesin.[16] Uykudan kalktığında Rabbinin hamdini tesbih eyle.[17] **49.** Geceleri ve yıldızlar kaybolduğu zaman (sabahleyin) O'nu tesbih eyle.

7. Müşrikler, Hz. Peygamber'e cin musallat olduğunu iddia ediyorlardı (68/Kalem 2). Onların bu isnadı ile kâhinlik isnadı arasında bir paralellik söz konusudur. Çünkü cinlerin gökten bilgi aldığına, kâhinlerin de cinlerden bilgi aldıklarına inanıyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e kâhin diyorlardı (Izutsu, age, s. 253-263; ayrıca bkz. 38 ve 39).

8. "Raybe'l-menûn" tamlaması, feleğin getireceği belâlar ve ölüm anlamında bir cahiliye Arap deyimidir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

9. Cümlede geçen "ahlâm" kelimesini hem akıl (hilm) hem de rüya (hulm) diye çevirmek mümkündür (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü "hılm"in çoğulu, çocuğun akıl baliğ olması anlamında kullanılırken (24/Nur 58-59), "hulm"ün çoğulu olarak rüya anlamında kullanılmaktadır (12/Yusuf 44; 21/Enbiya 5). Burada akıl anlamında kullanılmaktadır (Izu tsu, age, 315).

10. Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad.*

11. Cinlerin gökte bulunan meleklerden bilgi aldığı yönündeki müşrik iddiaları eleştirilmektedir. 29 ve 39. ayetlerle karşılaştır.

12. Müşrikler, cinleri Allah'ın oğulları, melekleri de kızları kabul ediyor; cinlerin gökten vahiy çaldığına, onlardan da kâhinlerin öğrendiğine inanıyorlardı (Bkz. 29. ayet; ayrıca 72/Cin 8-10, 26-28; 6/En'am 100; 37/Saffat 158-160; 39/Zümer 40-41; 18/Kehf 50-51).

13. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

14. Bu ayet, inatçı müşriklerin; "Başımıza gökten kütleler düşür!" (17/İsra 92) şeklindeki meydan okumalarına cevap olarak gelmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

15. Tefsircilerin çoğu, 32/Secde 20, 21 vb. ayetlere dayanarak bu ayette bahsedilen diğer azabın, kâfirlerin Bedir vb. savaşlarda helak olmaları gibi dünyevî azap olduğunu düşünmüşlerdir (İbn Kesir, *Tefsir*) Bazıları ise kabir azabı yorumu yapmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bizce önceki ayetler kâfirlerin helakinden bahsettiği için bu ayette dile getirilen öteki azaptan kasıt kıyamette verilecek cehennem azabı olmalıdır.

16. Bu cümle, "Korumamız altındasın." anlamında kinayedir (Maverdî, *en-Nüket;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

17. "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15. Devamındaki ayette ve atıfta bulunduğumuz benzeri ayetlerde namaz vakitlerinden söz edildiği için bu ayette geçen "kıyam" kelimesinin namaz ile özdeşleştiğini söyleyebiliriz (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

سُورَةُ الْمُلْكِ ٦٧

77/67 MÜLK SURESİ

Adını, 1. ayetindeki "Mülk" kelimesinden alan sure 30 ayettir. Nüzûl sıralamasında Tûr, tertip sırasında Tahrim suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Yüce Allah'ın yarattığı evren üzerinde hükümran olduğunu açıklayarak başlayan sure, hayatı ve ölümü yaratanın Allah olduğunu ve vaad edilen kıyamet ve azabın kesinlikle geleceğini vurgulayarak devam etmektedir (16, 17). Bu surede de azabın hemen gelmesini isteyen zalimlere daha şiddetli bir tehditle cevap verilmektedir (25-27). Müşriklerin, tanrılarının hatırına Allah'ın Hz. Peygamber'i helak edeceği yönündeki beklentilerine şöyle cevap verilmesi istenmektedir: De ki: "Hiç düşündünüz mü? Allah beni ve beraberimdekileri ister helak eder, isterse merhamet eder. Peki, kâfirleri elîm azaptan kim kurtaracak? O, Rahman'dır. Biz O'na iman ettik ve O'na güvendik. Kimin apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu anlayacaksınız!" (28, 29. ayetler).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ ١ اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ
وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَهُوَ
الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ ٢ اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ
سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ
مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Mutlak hükümranlık (mülk) elinde olan Allah ne kadar da yücedir![1] O'nun her şeye gücü yeter.
2. O, ölümü ve dirilmeyi (hayatı),[2] sizi imtihan ederek hanginizin daha güzel işler yapacağını ortaya çıkarmak için yarattı. O, sonsuz güç sahibi ve son derece bağışlayıcıdır. 3. O, yedi kat göğü birbiriyle uyumlu yaratmıştır. Rahman'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Çevir de gözlerini bakıver; herhangi bir

فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ
اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾
وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ
وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ
عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ اِذَا
اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾
تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ
سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا
بَلٰى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ
اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ
﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا
فِي اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ
فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾ اِنَّ الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ
كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهِ
اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ اَلَا يَعْلَمُ
مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

çarpıklık görebiliyor musun? 4. Dönüp tekrar tekrar bak! Bakışların aciz ve bitkin bir şekilde geri döner. 5. Biz, dünyanın çevresindeki göğü kandillerle (yıldızlarla) donattık ve onları, şeytanlardan koruma aracı yaptık.[3] O şeytanlar için ayrıca alevli bir azap hazırladık. 6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Orası, ne kadar kötü bir konaklama yeridir. 7, 8. Oraya atıldıkları zaman şiddetle kaynayan cehennemin uğultusunu işitirler! Neredeyse öfkeden patlayacaktır. Oraya atılan her topluluğa, cehennemin bekçileri, "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorarlar. 9, 10. Onlar da şöyle derler: "Evet! Bize bir uyarıcı geldi. Fakat biz onu yalanladık ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz, ciddi bir sapkınlık içindesiniz!' dedik. Eğer dinleseydik ve aklımızı kullansaydık şu ateş ehlinin arasında olmazdık." 11. Böylece onlar, günahlarını itiraf etmişlerdir. Ateş ehli azaba müstehaktır. 12. Görmedikleri hâlde Rablerinden korkanlara gelince, onlara bağışlanma ve büyük bir ödül vardır. 13. Sözünüzü ister açıktan söyleyin, ister gizleyin; O, göğüslerin özünü bilir. 14. Yaratan (yarattığını) bilmez mi? Gizli sırlara vâkıf olan ve her şeyden haberdar olan O'dur.

1. Sahiplik, hükümranlık ve yönetim anlamına gelen "Mülk" kelimesi ile bereket, yücelik ve artırma anlamına gelen "Tebâreke" kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 1 ve 2. "Tebâreke" Allah'a özgü bir sıfattır. Allah'ın hükümranlığını ve onun süreklili-

ğini anlatır. Yarattığı evreni sürdürme ve idare etmede ortağa ihtiyacının olmadığı ortaya konarak şirk reddedilmektedir.

2. "Hayat" kelimesi, dünyada yaşadığımız hayatı anlatmada kavramlaşmış olsa da asıl anlamı diri olmaktır ve ölümden sonraki dirilmeyi de ifade eder. Bu ayeti dünyadaki yaşam ve ölüm açısından değerlendirenler için ölümün hayattan önce gelmesi şaşırtıcı bulunabilir. Ancak ayet yaratmanın gayesine, insanların yaptıklarıyla imtihan edilmesine ve karşılığını görmesine odaklandığı için, ölüm ve dirilme konusunu ön plana çıkarmaktadır (Maverdi, *en-Nüket*). Dünyevi anlamda düşünecek olursak, Kur'an, hayatın bütününü iki ölüm ve iki dirilik şeklinde sunmakta, dünyada ölü iken canlanmayı ölümden sonra dirilişe örnek vermektedir (2/Bakara 28).

3. Yıldızlar mecazen kandile benzetilmiş ve şeytanlardan koruma aracı olduğu dile getirilmiştir (37/Saffat 6, 7). Hamdi Yazır'ın da ifade ettiği gibi ayette 'yıldızların bir kısmı' denmediği halde kayan yıldızlar şeklinde yorumlanmıştır ki bu yorum ayetin açık lafızlarına aykırıdır (*Hak Dini*). Oysa 72/Cinn 8 ve 9. ayetlerde kayan yıldızlar (yanan meteorlar) aynı korumanın bir parçası olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla meteorlarla yıldızlar arası ilişki aynı karede buluşmaktadır. Çünkü meteor düşmesi ve yanması olaylarının gezegenlerin manyetik/çekim alanıyla ilgili olduğunu artık biliyoruz. Ayrıca şeytanlar, sadece cinlerden oluşmamaktadır. İnsanların azgınlarına da şeytan denmektedir. Nitekim 2/Bakara 102. ayette insanlara büyü öğreten şeytanların kâfir olduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla ayetler, yıldızlarla uydurma tanrılar arasında bağlantı kuran ve büyücü kâhinlerin cinler aracılığı ile gökten vahiy çaldığına inanan müşriklerin sapkın iddialarını reddetmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا
ف۪ي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِه۪ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ
١٥ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ
بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُ ١٦ اَمْ اَمِنْتُمْ
مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ
فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذ۪يرِ ١٧ وَلَقَدْ كَذَّبَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَك۪يرِ ١٨
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ
وَيَقْبِضْنَۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ

15. O, yeryüzünü emrinize amade kıldı. Her tarafını dolaşıp Allah'ın rızkından yiyedurun. Dirilip O'nun huzuruna çıkarılacaksınız.[4] 16. Gökte olanın[5] sizi yere geçirmeyeceğinden emin misiniz? Ki o zaman yeryüzü sarsıldıkça sarsılır. 17. Ya da gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz? Benim tehdidim nasılmış, anlayacaksınız! 18. Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Fakat benim yok saymam nasılmış (gördüler)![6] 19. Üzerlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları orada tutan Rahman'dan başkası değildir.

شَيْءٍ بَصِيرٌ ١٩ اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ
لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِنِ
الْكَافِرُونَ اِلَّا ف۪ي غُرُورٍ ٢٠ اَمَّنْ هٰذَا
الَّذ۪ي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا
ف۪ي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ٢١ اَفَمَنْ يَمْش۪ي مُكِبًّا عَلٰى
وَجْهِه۪ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْش۪ي سَوِيًّا عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ٢٢ قُلْ هُوَ الَّذ۪ي اَنْشَاَكُمْ
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ
قَل۪يلًا مَا تَشْكُرُونَ ٢٣ قُلْ هُوَ الَّذ۪ي
ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ٢٤
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ
٢٥ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا۬ نَذ۪يرٌ
مُب۪ينٌ ٢٦ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً س۪يٓـَٔتْ وُجُوهُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَق۪يلَ هٰذَا الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪
تَدَّعُونَ ٢٧ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ
وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُج۪يرُ الْكَافِر۪ينَ مِنْ
عَذَابٍ اَل۪يمٍ ٢٨ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِه۪
وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ
مُب۪ينٍ ٢٩ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَٓاؤُ۬كُمْ
غَوْرًا فَمَنْ يَأْت۪يكُمْ بِمَٓاءٍ مَع۪ينٍ ٣٠

O, her şeyi görmektedir. **20.** Rah-
man'dan başka size yardım edecek
şu ordunuz da ne oluyor? İnkârcı-
lar, sadece kendilerini aldatıyorlar.
21. Rahman size verdiği rızkı kese-
cek olsa, size rızık verecek olan
kim? Hayır! Onlar azgınlık ve nef-
ret içinde direnmektedirler. **22.**
Öyleyse düşünün, yüz üstü sürü-
nen mi hedefine ulaşır, yoksa dos-
doğru yolda dimdik yürüyen mi?
23. De ki: "Sizi yaratıp gözler, ku-
laklar ve kalpler veren O'dur. Biraz
olsun şükretmez misiniz?" **24.** De
ki: "Sizi yeryüzünde ekin gibi yetiş-
tirip çoğaltan O'dur[7] ve O'nun hu-
zurunda toplanacaksınız." **25.** "Eğer
doğru söylüyorsanız bu vaad ne
zaman?" diyorlar. **26.** De ki: "Bu
bilgi Allah katındandır. Ben sadece
açıkça uyarıyorum." **27.** Onu ya-
kından gördükleri zaman kâfirlerin
yüzü simsiyah kesilir ve onlara şöy-
le denir: "Sizin isteyip durduğunuz
şey işte budur." **28.** De ki "Hiç dü-
şündünüz mü? Allah beni ve bera-
berimdekileri ister helak eder, is-
terse bize merhamet eder. Peki,
kâfirleri elîm azaptan kim kurtara-
cak?" **29.** De ki: "O, Rahman'dır. Biz
O'na iman ettik ve O'na güvendik.
Kimin apaçık bir sapkınlık içinde
olduğunu anlayacaksınız!" **30.** De
ki: "Hiç düşündünüz mü? Suyunuz
yere çekilse kim o suyu kaynağın-
dan çıkarıp getirir?"

4. Allah insanın emrine verdiği yeryüzünü canlı bir organizmaya benzetmektedir. "Menkip" kelimesi, omuz anlamına geldiği gibi tepe, kenar, köşe anlamlarına da gelmektedir. Çoğul olarak kullanılışına bakılırsa kıtalar da kastedilmiş olabilir. Sırtında dolaşıp nimetlerinden yiyenlere ölüm ve dirilişi (nüşûr) hatırlatmaktadır. Dirilenlerin çokluğundan dolayı "diriliş" kelimesi çoğul olarak kullanılmış olabilir. Ancak, "neşr" kelimesi hem bitkilerin dirilip yeşermesi, hem de insanların dirilmesi anlamında kullanılmaktadır (Sarı, *Mevarid*).

5. Gökte olandan kastın Allah veya melekler olduğu anlaşılmıştır. Allah'a mekân nispet edilemeyeceğinden hareketle melek olduğunu düşünenler olduğu gibi, teşbihçi bir yaklaşımla Allah'ın gökte olduğunu düşünen müşriklere gönderme yapıldığı kanaatinde olanlar da vardır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Yüceltmeyi fizikî ve coğrafî yüksekliğe hasrederek gökte olmaya dönüştüren maddeci bir yaklaşım yadsınsa bile yüceliği ifade için mecazen göğe işaret edilmiş olması kabul edilebilir (Mevdudî, *Tefhim*).

6. "Nekir" kelimesi, hem inkâr hem ceza anlamına gelmektedir. Hakikati yok saymanın cezası yok sayılmak veya bir başka ifadeyle azaba atılıp unutulmaktır.

7. Toprağa tohum saçmak ve ekin yetiştirmek anlamına gelen "zerae" kelimesi, "haşir" kelimesiyle birlikte ve ona zıt bir anlamda kullanılınca insanın toprakta yetiştirilmesini ve hasat edilmesini tasvir etmektedir (Bkz. 23/Müminun 79).

سُورَةُ الْحَاقَّةِ ٦٩

78/69 HÂKKA SURESİ

Adını, 1. ayetindeki "Hâkka" kelimesinden alan sure 52 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mülk, tertip sırasında Kalem suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Bu surede de azabın hemen gelmesini isteyen zalimlere şiddetli bir cevap verilerek kıyamet ve helâkin geliş biçimi tasvir edilmektedir. Bu yönüyle sure kendisinden önce inen surelerin devamı, içeriği bakımından da Vâkıa suresinin özet bir tekrarı gibidir. Vahye tabi olanlara ve onların inanan nesillerine cennette bir arada ebedî yaşama müjdesi, vahyi yalanlayanlara ise envai çeşit azap tehditleriyle doludur. Çünkü bu kitap Allah tarafından indirilmektedir. Eğer onu Peygamber kendisi uydurmuş veya müşriklerin değiştirme tekliflerine pirim vermiş olsaydı Allah onun elinden bütün yetki ve imkânlarını alır, can damarını koparırdı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا
الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ
﴿٤﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا
عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِر۪يحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾
سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ
حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ ف۪يهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ
اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. O olay var ya, hak olan olay! O
gerçek olayı sen ne bileceksin![1] 4.
Semûd ve Âd kavimleri de yalanla-
mıştı, ansızın gelip çatan o felake-
ti![2] 5. Fakat Semûd kavmi korkunç
bir gürültüyle helak oldu. 6, 7. Âd
kavmine gelince, onlar uğultulu
bir kasırgayla helak oldular. Allah,
o şiddetli kasırgayı, yedi gece, sekiz
gün, hiç ara vermeksizin üzerlerin-
de estirdi. Sen onları yere serilmiş
hâlde bir görseydin, sanki çürü-
müş hurma kütükleri gibiydiler!

بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ
وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ
رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا
طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾
لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ
﴿١٢﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ
﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً
وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾
وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾
وَالْمَلَكُ عَلَى اَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ
رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ
تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾
فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ
اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ اِنِّي ظَنَنْتُ اَنِّي مُلَاقٍ
حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾
فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾
كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا اَسْلَفْتُمْ فِي الْاَيَّامِ
الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ
فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ
اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ
الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا اَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾

8. Sen hiç onlara ait bir kalıntı görebiliyor musun? 9. Firavun, ondan öncekiler ve alt üst olan diğer toplumlar da aynı günahı işlemişlerdi.[3] 10. Rablerinin elçilerine karşı geldiler. O da onları ani bir baskınla yakalayıverdi. 11, 12. Sular taştığında sizi gemide taşıdık[4] ki onu size bir öğüt yapalım da duyabilen kulaklar duyuversin! 13-15. Sura bir defa üflenip de yeryüzü ve dağlar sürüklenerek bir darbede parçalandığı an var ya, o gün o olay gerçekleşmiştir.[5] 16, 17. O gün gök yarılıp paramparça olmuş, melekler her köşesini tutmuştur! O gün Rabbinin Arş'ını (hükümranlık makamını) o meleklerin üzerinde olan sekiz melek taşır.[6] 18. O gün, huzura arz olunursunuz ve sizin hiçbir sırrınız gizli kalmaz. 19, 20. Kitabı sağ tarafından verilen kimse, "Alın kitabımı, okuyun! Ben zaten hesabıma kavuşacağımı biliyordum!" der. 21-24. Artık o, meyveleri kendine doğru uzanan yüce cennette, mutlu bir hayat sürmektedir: "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiyip için!" denir. 25-29. Kitabı sol tarafından verilenlerse, "Keşke, kitabım bana verilmeseydi de hesabımdan hiç haberim olmasaydı! Keşke bu benim ölümüm olsaydı! Malım bana hiçbir yarar sağlamadı. Bütün gücüm, dayanaklarım kaybolup gitti!" der. 30. (Allah, görevli zebanile-

هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ
ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ اِنَّهُ
كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ
عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ
هٰهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ
﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُٓ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾

re şöyle buyurur:) Tutun, bağlayın onu! **31.** Sonra da yakıcı azaba atın! **32.** Yetmiş arşınlık bir zincirle sürün onu oraya! **33.** Çünkü o, Yüce Allah'a inanmıyordu. **34.** Yoksulun doyurulmasına taraftar değildi. **35.** Dolayısıyla bugün burada, onun hiçbir dostu yoktur. **36, 37.** İrinden[7] başka bir yiyecek de yoktur ki onu günahkârlardan başkası yemez.

1. "Hâkka" gerçek demektir. Vaad edilmiş fakat henüz ortaya çıkmamış helak olayı veya kıyamet kastedilmektedir. Müşriklerin alay ederek gelmesini istedikleri olayın kesinlikle geleceği hatırlatılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Çantay, *Kur'an-ı Hakim*).

2. Şiddetli çarpma, felaket, korkunç gürültü ve olay anlamına gelen "Kâria" kelimesi kıyamet anını tasvir eden bir açıklamadır (101/Kâria 1, 2)

3. Alt üst olan kavimlerin Lut kavmi olduğunu söyleyenler olduğu gibi gidişatı iyi iken kötü yönde dönüşen ve yozlaşan ümmetlerin kastedildiğini savunanlar da vardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Çünkü kelime, iftira anlamına gelen "ifk" kelimesinden türemedir. Benzeri bir ifade için bkz. 53/Necm 53. İşledikleri günahsa sapkınlığın ortak suçu şirktir. Çünkü "hâtı'e" kelimesi bilerek veya bilmeyerek yanlış yapmak anlamına geldiği gibi, yoldan sapmak anlamına da gelmektedir.

4. Ayet, Nuh tufanına dikkat çekmekte ve "Eğer ataların ızı kurtarmasaydık bugün siz olmazdınız! (Mukatil, *et-Tefsir*). Kurtulmak istiyorsanız inanmalısınız!" der gibi bir imada bulunmaktadır.

5. "Vâkıa" kelimesinin anlamı için bkz. 56/Vâkıa 1.

6. Göğün yarılıp paramparça oluşu gizli sırların ortaya çıkışıyla sonuçlanmakta, melekler her yanı kuşatırken sekiz melek de Allah'ın arşını taşımaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsi, *Ruhu'l-Maani*). Meleklerin ve arşın mahiyetini sadece Allah bildiği için sayılarının neden sekiz olduğunu da sadece Allah bilir. Ancak "arş" kelimesinin kürsüden başka yüksek yapı anlamına geldiğini biliyoruz. Dolayısıyla meleklerin taşıdığı arş, kâinatı kuşatan Yüce Allah'ın makamının adıdır (7/A'raf 54). Melekler ve sayıları hakkında ileri geri konuşan müşriklere ve kitap ehline eleştiri yapıldığını düşünüyoruz.

7. Burada kullanılan kelime atık su, pislik ve yaralardan akan iltihaplı sıvı (irin) anlamlarına gelmektedir. Yanmakta olan cesetlerden akan sıvı ve atıklar, suçluların yemesi için tek seçenek. Kötüler ve işbirlikçileri orada kendi kendilerini tüketmekle meşgullerdir.

فَلَا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا
تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾
وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾
وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ
عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ
بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾
فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾
وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ
مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾
فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

38-40. Gördüklerinize ve görmediklerinize yemin olsun ki bu şerefli bir elçinin (meleğin) getirdiği sözdür. 41. Kesinlikle şair sözü değildir. Biraz olsun inanmaz mısınız? 42. Bir kâhin sözü de değildir. Biraz olsun öğüt almaz mısınız? 43. Âlemlerin Rabbinden indirilmektedir. 44-47. Eğer o (peygamber), bizim adımıza yalan sözler sarf edecek olsaydı, kesinlikle onu kıskıvrak yakalar, can damarını koparırdık. Ve hiç biriniz de buna engel olamazdınız.[8] 48. Bu, sorumluluk sahipleri için bir öğüttür. 49. Sizin aranızda bunu yalanlayanların olduğunu da biliyoruz. 50. Bu kitap, kâfirler için bir yürek yarasıdır.[9] 51. Oysa bu apaçık gerçeğin ta kendisidir. 52. O hâlde yüce Rabbinin ismini tesbih eyle.[10]

8. Bu ayetler, Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham eden ve Kur'an'ı kendisinin uydurduğunu iddia eden müşriklere verilen bir cevaptır. Bir peygamberin bile Allah adına söz uyduramayacağını açıkça ilan eden ayetlerdir. Allah ve peygamberi adına yalan uyduranlar iflah olmazlar (Zemahşerî, *Keşşaf*). Rivayetlere göre Hz. Ömer bu ayetleri dinledikten sonra Müslüman olmaya karar vermiştir. Hz. Peygamber akşam vakti Kâbe'de tek başına namaz kılarken Hz. Ömer Kâbe'nin örtüsünün ardına saklanıp Hz. Peygamber'e yaklaşmış ve ayetleri dinlerken içinden onu itham eden duygular geçirmiştir. Kalbinden geçen ithamlara ayetlerin verdiği cevaplar sarsıntı geçirmesine ve teslimiyetine sebep olmuş, evine yaklaşırken Hz. Peygamber'in arkasından yetişip Müslüman olduğunu söylemiştir (İbn Hanbel, *Müsned*, I, 17; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1994, III, 166; Azimli, *age*, s. 124, 125).

9. Bir sonraki ayetin de işaret ettiği gibi, Kur'an gerçeklerin kitabıdır. Müşrik veya kâfir toplumlar uydurma (batıl) düşüncelere inandıkları için gerçeği duymak onlar için en büyük işkencedir.

10. Bu cümlenin anlamı için bkz. 87/A'lâ 1.

سُورَةُ الْمَعَارِجِ ٧٠

79/70 MEÂRİC SURESİ

Sure adını, 3. ayetinde geçen "Meàric" kelimesinden almıştır, 44 ayettir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Hàkka suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Bu surede de azabın hemen gelmesini isteyen zalimlere cevap verilmektedir. Müşrikler, melekleri ve geçmiş peygamberleri şefaatçi kabul ettikleri için azaptan kurtulacaklarını iddia etmektedirler. İlk bölümde o azaba bütün yüceliklerin/mi'racların sahibi Allah'tan başka kimsenin engel olamayacağı hatırlatılmakta, hain ve dönek insanlara gelecek dehşetli azap tasvir edilmektedir (1-21). İkinci bölümde vahyi, risaleti ve kıyameti tasdik edip namaz kılanlara ve namazın gereğince davranan ve ahlakî soyluluğu gerçekleştirenlere cennet müjdesi verilmektedir (22-35). Sonunda müşriklerin Hz. Peygamber'in çevresini sarıp alay ve hakaret ederek ödüllendirileceklerini beklemeleri eleştirilmekte; Allah'ın onları yok edip yerlerine başkalarını getirmeğe gücünün yeteceği hatırlatılarak kâfirler tehdit edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ ﴿١﴾ لِلْكَافِر۪ينَ
لَيْسَ لَهُ دَافِعٌۙ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ
﴿٣﴾ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ ﴿٤﴾
فَاصْبِرْ صَبْرًا جَم۪يلًا ﴿٥﴾ اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَع۪يدًاۙ
﴿٦﴾ وَنَرٰيهُ قَر۪يبًاۜ ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Meraklının biri, kâfirlerin başına gelecek azabın hemen gelmesini isteyerek sordu![1] O azabı, bütün yüce makamların (miraçların) sahibi olan Allah'tan başka kimse engelleyemez.[2] 4. Melekler ve ruh, elli bin yıl süren bir günde O'na yükselir.[3] 5. O hâlde sen güzelce sabret. 6, 7. Onlar o azabı çok uzak görüyorlar fakat biz çok yakın gö-

كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾
وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ
الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ
﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَاَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي
تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ
يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهَا لَظٰى ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً
لِلشَّوٰى ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾
وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا
﴿١٩﴾ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَاِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ اِلَّا الْمُصَلّٖينَ ﴿٢٢﴾ اَلَّذٖينَ
هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذٖينَ فٖٓي
اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ
وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذٖينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ
الدّٖينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ
مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ
مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى
وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾
وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾

rüyoruz! 8, 9. O gün gökyüzü erimiş maden gibi, dağlar atılmış yün gibi olur. 10. Dost dostu sormaz. 11-14. Onlar birbirlerine gösterilirler; fakat suçlu kimse o gün oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini koruyup kollayan tüm aşiretini ve yeryüzünde bulunan her şeyi fidye verip de o azaptan kurtulmak ister. 15, 16. Ama ne mümkün! O tutuşmuştur bir kere. Derileri soyar. 17, 18. Çağrımızdan yüz çevirip arkasını dönenleri, servet biriktirip üst üste yığanları kendine çağırır. 19. İnsan gerçekten hırslı yaratılmıştır. 20. Kendisine bir kötülük dokunduğu zaman feryadı basar. 21. Bir hayır dokunduğunda ise cimri kesilir.[4] 22. Fakat namaz kılanlar bir başkadır.[5] 23. Onlar namazlarını aksatmadan kılarlar. 24, 25. Mallarında mahrum ve muhtaçların belli bir hakkı vardır.[6] 26, 27. Onlar hesap gününü tasdik eder, Rablerinin azabından korkarlar. 28. Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz. 29, 30. Onlar iffetlerini korurlar. Sadece eşleriyle veya kendilerine ait cariyelerle yetinirler. Bundan dolayı da kınanmazlar.[7] 31. Bu sınırların dışında bir yol arayanlar, taşkınların ta kendileridir. 32-34. O namaz kılanlar emanetlerine ve ahidlerine sadık kalırlar,[8] şahitliklerini gereği gibi yaparlar ve namaz-

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ
هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَئِكَ
فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

larını korurlar.[9] 35. Cennetlerde ağırlananlar işte onlardır.

1. Bu ayette geçen "se'ele" fiili 'sormak' anlamına geldiği gibi istemek, ihtiyaç duymak (25. ayet) anlamlarına da gelmektedir. Bundan dolayı Mücahid ve birçok ünlü tefsirci, 38/Sâd 16; 26/Şuarâ 187; 8/Enfal 32. ayetleri delil getirerek istemek anlamını tercih etmiş ve müşriklerin meydan okuması bağlamında değerlendirmişlerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*).

2. "Meâric" kelimesi "mi'rac" kelimesinin çoğuludur. 43/Zuhruf 33. ayette beşerî anlamda tavan, teras ve çatı anlamlarında kullanılan bu kelime, burada kâinatı veya uzayı kuşatan Allah'ın arşını, makamını ifade etmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Kelimenin açılımı bir sonraki ayette ortaya konmaktadır. Genel anlamda Allah'ın yüceliğini anlatan ayet, bağlam içerisinde değerlendirildiğinde cinlerin ve dolayısıyla aracı olarak gördükleri tanrıların gökten vahiy aldığına inanan müşriklere bir cevap niteliğindedir. Bütün yüceliklerin sahibi Allah'tır. Yücelmek de yükselmek de O'nun iznine tabidir. Ona rağmen bir yücelik tasavvur edilemez. Meşhur olan anlamıyla miraca delil getirilecek açık bir ayet varsa o da bu ayettir. Fakat bu ayet değerlendirilemediği için yapılan mirac yorumları bu ayetin ruhundan uzak görünmektedir (17/İsra 1).

3. Bu ayette geçen ruh hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Cumhura göre Cebrail, Kabîsa bin Züeyb'e göre ölmüş insanların ruhu kastedilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Allah'a yükseliş ifadesi bir önceki ayette geçen "mirac" kelimesinin açılımıdır. Meleklerin ve ruhun mahşerde, Allah'ın huzurunda saf saf dizilişini tasvir eden 78/Nebe 38; 32/Secde 4 ve 5. ayetler sanki bunu açıklamaktadır. 79/Naziat 1 ve 2. ayetlerde de mümin ve kâfirlerin ruhlarının farklı şekilde alınışı ve Allah'a götürülmesi, insanların ruhunun kastedilmiş olması ihtimalîni gündeme getirmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). 97/Kadir 4; 16/Nahl 2 ve Murselat suresinin ilk ayetlerine bakılırsa meleklerin ve vahyin insana indirilmesine de işaret edilmiş olmaktadır. Bu ayetteki ruh kelimesini çoğunluğun Cebrail olarak değerlendirmesinin nedenlerinden birisi de budur.

4. Bu ayette geçen "menûan" ifadesi aşırı cimrilik anlamına geldiği gibi her türlü iyilik talebini reddetme anlamına da gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Türkçede, "Kimseye zırnık koklatmaz." anlamındaki deyimi çağrıştırmaktadır.

5. Bu ayetten öncesinde kâfirlerin durumu açıklanmaktadır. Buradan 35. ayete kadar sıralanan vasıflarsa müminlerin özellikleridir. Fakat sadece namaz kılanların özellikleriymiş gibi ifade edîlmektedir. Bu son derece derîn bir anlama işarettir. Çünkü namaz, imanın dışa vurumu ve yenilenmesi, ahlâkın temeli ve onu düzenleyen bir iç

disiplindir (29/Ankebut 45). İlk ayetlerde de işaret edildiği gibi müminin miracı ve Allah ile buluşmasıdır.

6. Mahrum ve muhtaçların zenginlerin malındaki hakkı sadaka değil, zekâtın da dışında hukukî bir hak olarak değerlendirilmiştir. İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Mücahid, Şa'bî ve çok sayıda ilim adamı, bu düşüncelerini, bu ayetin Mekkî olmasına ve zekâtın farziyetinden önce gelmesine dayandırmaktadırlar (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Ancak bunun uygulaması, terör ve gasp yoluyla değil ahlakî ve meşru bir düzlemde, sosyal barışı koruyarak gerçekleştirilmelidir.

7. Bu ayette iffete riayet konusunda Müslüman erkekler öncelenerek eşleriyle yetinmeleri veya cariyelerinden eş fonksiyonu görmek üzere seçilmiş olanıyla yetinmesi istenmektedir. Açıklama için bkz. 23/Müminun 5, 6. ayetler ve ilgili dipnot.

8. Bu ve devamındaki ayet, üç önemli prensip öngörmektedir ki sünnette bunları bozan kimse münafık kabul edilmiştir. "Emanet ve ahdi gözetmek, şahidliği yerine getirmek" deyimleri, kul hakkını kapsadığı gibi Allah ile yapılan iman sözleşmesini ve onun gereği olan farz yasaklara riayeti de kapsamaktadır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

9. Namazı ikame etmek, hem namaz kılmak hem de namazı korumak anlamına gelen müşterek anlamlı bir kelimedir. Fakat bu ayette muhafaza etmek ifadesi açıkça dile getirilerek konuya açıklık getirilmektedir. Namazın korunması, namazı boşa çıkaracak davranışlardan uzak durmakla olabilir. Örneğin şirk, nifak, yüz kızartıcı suçlar vs. gibi (29/Ankebut 45). Ayrıca dinin direği olan namazı sürekli kılmak da hem namazı, hem dini yaşatmak ve korumak anlamına gelmektedir (22 ve 23. ayetler). Çünkü namazın terk edilmesi yaygınlaştıkça dindarlarla birlikte dinin canlılığı da çözülmektedir. Zira namazı yok sayan dinler gerçekten bozulmuşlardır.

فَمَا لِ الَّذٖينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعٖينَ ﴿٣٦﴾
عَنِ الْيَمٖينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزٖينَ ﴿٣٧﴾
اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ
نَعٖيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ
﴿٣٩﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ
اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا
مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقٖينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ
يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖي

36, 37. Kâfirlere ne oluyor ki sağdan soldan sana doğru koşarak gruplar halinde üzerine üşüşüyorlar?[10] 38. Yoksa onların her biri, nimetlerle dolu cennete sokulacağını mı umuyor? 39. Fakat yok öyle! Biz onları bildikleri şeyden yarattık. 40, 41. Doğuların ve batıların Rabbine[11] yemin ederim ki onların yerine daha hayırlılarını getirmeye de gücümüz yeter! Bize kimse engel olamaz. 42. Bırak onları! İhtar edilen günlerine kavuşuncaya kadar oyalanıp dursunlar. 43. O gün onlar, kabirlerinden çıkıp hedefe gi-

يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ
الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ
يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذ۪ي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

den ok gibi süratle koşarlar.[12] 44. Gözleri dehşet içinde, yüzlerini zillet kaplamıştır. Onların ihtar edildiği gün, işte o gündür.

10. Hz. Peygamber, Kâbe'de namaz kılarken veya Kur'an okurken müşrikler oturdukları yerden kalkıp geliyor, alay ve hakaret etmek için onu dinliyorlardı. Bu esnada da kendi aralarında değerlendirmelerde bulunuyor ve şair, mecnun, kâhin diye sataşıyorlardı. Fakat dinlemekten de kendilerini alamıyorlardı (Maverdî, *en-Nüket*; Sealibi, *el-Cevahir*). Belli ki ahiret konusunda da retçi bir anlayışın yanısıra kuşkuyla yaklaşan ve zaman zaman git geller yaşayan kesimler de vardı. Yani kıyametin ne zaman kopacağını alaycı bir eda ile soranların yanı sıra içlerinde birtakım korkular hissederek meraktan soranlar da mevcuttu. Paragraf bütünüyle ve 14/İbrahim 42-51. ayetlerle karşılaştırmalı olarak okunursa şu mesaj fark edilecektir: Şimdi Peygamber'e doğru düşmanlık için koşuşanlar, kıyamet günü bizim huzurumuza dehşet içinde koşup geleceklerdir!

11. "Doğuların ve batıların Rabbi" ifadesinin anlamı için bkz. 37/Saffat 5.

12. "Nusup" kelimesi, dikilmiş hedefleri ifade ettiği gibi dikilmiş putlar, abide ve anıtlar anlamlarına da gelmektedir.

سُورَةُ النَّبَإِ ٧٨

80/78 NEBE SURESİ

Adını, 2. ayetinde geçen "nebe" kelimesinden alan sure, 40 ayettir. Nüzûl sıralamasında Meâric, tertip sırasında Murselât suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Bu surede de azabın hemen gelmesini isteyen zalimlere cevap verilmekte ve çok yakın olduğu dile getirilmektedir. Bu yönüyle sure, kendisinden önce inen surelerin devamı niteliğindedir. Dünya hayatının tasviri ve Allah'ın her şeye kadir olduğu açıklanarak dirilişin imkânı ortaya konmaktadır. Müşrikler, melekleri ve geçmiş peygamberleri şefaatçi kabul ettikleri için azaptan kurtulacaklarını iddia etmektedirler. Son bölümde bu inanış eleştirilerek meleklerin ve Ruh'un Allah'ın huzurunda saf saf dizildiği gün kimsenin konuşamayacağı dile getirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٢﴾
اَلَّذ۪ي هُمْ ف۪يهِ مُخْتَلِفُونَۜ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ
﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ
الْاَرْضَ مِهَادًاۙ ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ﴿٧﴾
وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًاۙ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ
سُبَاتًاۙ ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًاۙ ﴿١٠﴾
وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ
سَبْعًا شِدَادًاۙ ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا

1-3. Neden sorup duruyorlar ki ayrılığa düştükleri o önemli haberi?[1]
4,5. Aceleye gerek yok, anlayacaklar! Gerçekten yakında anlayacaklar! 6, 7. Biz yeryüzünü bir beşik, dağları sabitleyici kazıklar yapmadık mı? 8. Sizi eşler halinde yarattık. 9-11. Uykunuzu bir dinlenme vesilesi, geceyi örtü, gündüzü çalışma zamanı yaptık. 12, 13. Üzerinizde sapasağlam yedi kat göğü kurup orada sürekli yanıp duran bir kandil yarattık. 14-16. Tohum ve bitkiler bitirelim, zırh gibi birbirine

١٣ وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً ثَجَّاجًا
١٤ لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَنَبَاتًا ١٥ وَجَنَّاتٍ
اَلْفَافًا ١٦ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا
١٧ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًا
١٨ وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ١٩
وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ٢٠ اِنَّ
جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ٢١ لِلطَّاغِينَ مَاٰبًا
٢٢ لَابِثِينَ فِيهَٓا اَحْقَابًا ٢٣ لَا يَذُوقُونَ
فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ٢٤ اِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا
٢٥ جَزَٓاءً وِفَاقًا ٢٦ اِنَّهُمْ كَانُوا لَا
يَرْجُونَ حِسَابًا ٢٧ وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّابًا
٢٨ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ٢٩
فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ٣٠

girmiş bahçeler yetiştirelim diye yoğun bulutlardan çağlayıp akan suyu indirdik. 17. Her şeyin ortaya döküldüğü o hüküm gününün vakti bellidir. 18. Sura üfürüldüğü gün bölük bölük gelirsiniz. 19, 20. Gökyüzü kapı olup açılmış, dağlar yürütülüp seraba dönmüştür. 21, 22. Azgınlara barınak olarak cehennem hazır beklemektedir. 23. Orada çağlar boyu tutuklu kalırlar. 24. Ne bir serinlik tadarlar orada, ne bir içecek. 25, 26. Yaptıklarına en uygun karşılık olarak onlara, sadece kaynar ve kokuşmuş bir su vardır.[2] 27, 28. Çünkü onlar, hesabın olduğunu hiç beklemiyor ve her ayetimizi yalanlıyorlardı. 29. Biz ise her şeyi bir kitaba yazıyorduk. 30. Şimdi tadın bakalım azabı! Biz size azabınızı artırmaktan başka bir iyilik yapmayız!

1. Soru soranlar müşrikler, sordukları büyük haber kıyamettir. 70/Meâric suresi birinci ayette olduğu gibi sormaları da öğrenmek için değil, "Haydi getir." diye, alay edip meydan okumak içindir. İhtilaf da muhalefet etmek ve karşı çıkmak anlamındadır (Maverdî, *en-Nüket;* Mukatil, *et-Tefsir;* 4/Nisa 1. ayetin tefsiri). "Yetesâelûne" fiili, soru sormak, istemek ve ihtiyaç duymak anlamlarına gelmektedir. Ragıb, *Müfredat*'ında bu kelimenin soru anlamında kullanılması halinde sözlü cevap verilmesi, istek ve ihtiyaç belirtme anlamında kullanılması durumunda ise ihtiyacın karşılanması anlamını beraberinde getirdiğine dikkat çeker. Bundan dolayı "es'ele" fiili, hem cevap vermek hem de muhtacın ihtiyacını karşılamak anlamında kullanılmaktadır (Zebidî, *Tâc*). Kur'an, bu kelimeyi her üç anlamda da kullanmaktadır (70/Mearic 1; 20/Taha 36; 41/Fussilet 10). Bu sebeple biz, "sâil" kelimesini, "muhtaç" diye çevirmeye özen gösterdik (93/Duha 10; 21/Enbiya 13).

2. "Kokuşmuş su" diye çevirdiğimiz "ğassak" kelimesi, gece için kullanılırsa karanlık anlamına, su veya bir sıvı için kullanılırsa kokuşmuş su, yaradan akan sarı su, irin, iltihap anlamlarına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* ayrıca bkz. 69/Hâkka 36, 37. ayetler ve ilgili dipnot).

اِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ مَفَازًاۙ ﴿٣١﴾ حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ
﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًاۜ
﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًاۚ ﴿٣٥﴾
جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَابًاۙ ﴿٣٦﴾ رَبِّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا
يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ
الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۜ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ
اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ
الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰبًا
﴿٣٩﴾ اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَر۪يبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ
الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا
لَيْتَن۪ي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

31-34. Sorumlu davrananları esenlik yurdu, bahçeler, bağlar, ergenliğe ermiş gencecik eşler ve dolu kadehler beklemektedir.
35. Orada ne bir saçma söz işitirler ne bir yalanlama.[3]
36. Bütün bunlar, Rabbin tarafından onların yaptıklarına karşılık bir ödül ve fazladan lutfedilen bir armağandır.
37. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi olan O Rahman'ın katından verilmektedir. Bu konuda kimse O'na söz söyleme imkânı bulamaz.[4]
38. Ruh ve melekler saf bağlayıp kıyama durdukları gün Rahman'ın izin verdiği kimseden başkası konuşamaz. O da ancak doğruyu söyler.[5]
39. O gün, gerçek bir gündür. Dileyen, Rabbine varan yola koyulsun.
40. Biz sizi çok yakın bir azaba karşı uyardık. O gün, kişi kendi elleriyle hazırladıklarına bakar ve kâfir olan şöyle der: "Keşke toprak olsaydım!"

3. Müslümanlar, dünyada kâfirlerin yalanlamalarına, saçma sapan eleştirilerine maruz kaldıkları için böyle bir ifade seçilmiş olmalı.

4. Bu cümle, müminlere müjdelenen bu ödüller konusuyla kâfirlerin yardım beklentilerinden bahseden 38. ayet arasında bir geçiş cümlesidir. Onların itiraz etmesi, yardım görmesi bir yana Allah'a başvuruda bulunmaları bile izne tabidir.

5. Buradaki "Ruh"un Cebrail, meleklerin en üstünü ve koruyucusu olan başka bir melek veya başka bir varlık, vahiy ve Kur'an veya Âdemoğullarının ruhu olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. İnsan ruhunun Allah'ın huzuruna çıkarılmasından bahseden 70/Meâric 3 ve 4. ayetlerin açıklaması olan bu ayet, 79/Nâziât 1-5. ayetler tarafından açıklanmaktadır. Melekler ve Ruh, Allah'ın huzurunda kıyama durduğunda Allah'tan izinsiz kimse konuşamamaktadır. İbn Abbas'a göre konuşan da sadece doğruyu söyleyecektir ki ifadenin akışından şahidlikten bahsedildiği açıktır. Müşriklerin şefaat inancı reddedilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

٧٩ سُورَةُ النَّازِعَاتِ

81/79 NÂZİÂT SURESİ

Adını, 1. ayetinde geçen "nâziât" kelimesinden alan sure, 46 ayettir. Nüzûl sıralamasında da, tertip sırasında da Nebe suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. Bir önceki surenin son bölümünde eleştirilen müşriklerin melek inancı bu surenin başında daha ayrıntılı bir şekilde eleştirilmektedir. Meleklerin Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlü kullar oldukları ve kâfirleri cezalandırmakla da görevli oldukları hatırlatılarak, kâfirleri cehenneme atacakları ve onlara hüsran yaşatacakları dillendirilmektedir. Gökleri yaratan Allah için insanı yaratmanın zor olmadığı hatırlatılarak tekrar yaratmanın imkânı ortaya konmakta ve kâfirler için azap, müminler için cennet vaad edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ
﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًاۙ ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ
سَبْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ﴿٥﴾ يَوْمَ
تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُۙ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُۜ ﴿٧﴾
قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌۙ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌۢ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي
الْحَافِرَةِۜ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةًۜ ﴿١١﴾
قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌۢ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِيَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-9. (Kâfirlerin ruhunu) söke söke, (müminlerin ruhunu) yavaşça çekip alanlara, yüzüp gidenlere, birbiriyle yarışanlara ve emri yerine getirenlere andolsun ki[1] her şeyi alt üst eden sarsıntılar peş peşe geldiği gün yürekler yerinden oynar, bakışlar korkudan öne eğilir. 10, 11. Şimdi onlar, "Biz, bir çukura atılıp çürümüş kemik yığınına döndükten sonra tekrar mı diriltileceğiz?" diyorlar.[2] 12. Bir de (küstahça), "Desene, biz ikinci bir hüsran daha yaşayacağız!"[3] diyorlar. 13, 14. Fakat o, ansızın gelen bir gürül-

زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾
هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ
رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ
اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ
اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ
فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾
فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾
فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى
﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُو۫لٰى
﴿٢٥﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٢٦﴾

tüden ibarettir. Bir anda hepsi kendini meydanda bulur.[4] **15, 16.** Musa'nın haberi sana ulaştı mı? Rabbi ona mukaddes vadi Tuvâ'da seslenmişti: **17-19.** Firavun'a git, o azdı. Ona şöyle de: "Eğer arınmak istersen[5] seni Rabbine ileteyim. Belki bu sayede O'na karşı gelmekten sakınırsın!"[6] **20.** Musa, ona en büyük ayeti (mucizeyi) gösterdi. **21.** Fakat o yalanladı ve karşı geldi. **22.** Sonra arkasını dönüp hızla uzaklaştı. **23, 24.** Herkesi topladı ve şöyle seslendi: "Ben sizin en büyük Rabbinizim!"[7] **25.** Allah da onu dünya ve ahiret azabıyla yakalayıverdi. **26.** Gerçekten bunda, kaygı duyan kimsenin ibret alacağı nice dersler vardır.[8]

1. İlk beş ayette Allah'ın emrini yerine getiren meleklere yemin edildiği anlaşılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Yeminlerden sonraki kıyamet sahnelerine bakılırsa kâfirlerin ruhunu zoraki, müminlerin ruhunu nazikçe alıp hızla Allah'ın huzuruna çıkaran ölüm melekleri anlatılmakta, sonra da dirilmeyi inkâr edenler uyarılmaktadır (Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*). Geniş bilgi için bkz. 70/Meâric 3, 4; 78/Nebe 38; 84/İnşikak 19.

2. Çukur/mezarda kemik yığınına döndükten sonrası için bkz. 82/İnfitar 4.

3. Mekke döneminin sonlarıdır, Allah'ın ihtar ettiği azap ve helak gelmediği için müşrikler alaylarını sürdürüyor ve müminlere şöyle diyor olmalıydılar: "Bizi korkuttuğunuz azap dünyada gelmediği gibi öte tarafta da gelmeyecek ve biz ikinci bir hayal kırıklığı daha yaşayacağız!"

4. "Sâhira" kelimesi, yeryüzü, çıplak ve geniş saha, çöl anlamlarına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

5. Katade ve İbn Zeyd, 80/Abese 3 ve 7. ayetleri delil getirerek "arınma" anlamına gelen "tezekkâ" kelimesini Müslüman olmak anlamında değerlendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Mevdudî, *Tefhim*). Mekkelilerin müşrik olduğu dikkate alınırsa şirkin pislik içinde kalmak, İslam'ın arınmak anlamına gelmesi tabii bir durumdur (74/Müddessir 4, 5). Bundan dolayı daha sonra tedricen tezekkî kelimesinin yerini teslim olma anlamında İslam, mali arınma olarak da zekât kavramları alacaktır (87/A'lâ 14-15; Izutsu, *age,* s. 73).

6. Haşyet (Allah'a karşı gelmekten korkmak) Allah'ı tanımaya, marifete bağlıdır (35/Fatır 28). Bilmeyen takdir edemez (Zemahşerî, *Keşşaf*).

7. Rab kelimesi, yaratmanın ötesinde rızıklandıran, büyütüp besleyen, terbiye eden, idare eden anlamlarına gelmektedir. Allah'ın Rab oluşuna itiraz edenler, kendi egemenliğinin gitmesinden korkan zorbalardır. İnsanları Allah'a kulluktan saptırıp kendine kul etmeye çalışan her zorbalığın Firavun ile aynı rolü paylaşmak anlamına geldiği söylenebilir. Firavun inançsız biri olmadığı gibi, kendisini Allah yerine koyan biri de değildir. Müşrik bir toplumun efendisidir (7/A'raf 127). Kendisini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

8. Kaygı duymak diye çevirdiğimiz "Haşyet" kelimesi, saygıyla karışık korku, endişe ve kaygı anlamına gelmektedir. Daha çok bilinçli bir korkudur. İnsanın akıbetinden endişe etmesi ve Allah'ın gazabından korkması anlamına gelmektedir (Âlûsî, *Ruhu'l Maani*).

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا ﴿٢٧﴾
رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا
وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ
دَحٰيهَا ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا
﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ
وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ
الْكُبْرٰى ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا
سَعٰى ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحٖيمُ لِمَنْ يَرٰى
﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَحٖيمَ هِيَ الْمَأْوٰى
﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى
النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ
الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ

27, 28. Sizi yaratmak mı daha çetin, yoksa gökyüzünü yaratmak mı?[9] O, göğü bina edip tavanını yükseltti ve onu düzene koydu. 29. Geceleyin onu kararttı, gündüzün aydınlattı. 30-33. Sonra sizi ve hayvanlarınızı faydalandırmak için yeryüzünü döşeyip suyunu ve otlağını çıkardı; dağlarla onu sabitledi.[10] 34-36. Fakat o büyük felaket geldiği zaman! O gün insan yaptıklarını hatırlar. Cehennem, görebilen herkesin karşısına çıkarılır. 37-39. Kim azgınlık eder ve dünya hayatını ahirete tercih ederse onun barınağı cehennemdir. 40, 41. Fakat kim de Rabbinin makamından korkar ve kendini uydurma şeylerden (hevâdan) uzak tutarsa onun barınağı cennettir. 42. "Gelip çatması ne zaman?" diye sana kıyamet saatini soruyorlar. 43. Sen onu nereden bileceksin? 44. Onun nihai bilgisi Rabbine aittir. 45. Sen, sade-

مُرْسٰيهَا ﴿٤٢﴾ فٖيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ﴿٤٣﴾
اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ
مَنْ يَخْشٰيهَا ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ
يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

ce o kıyametten korkanları uyarmakla görevlisin. 46. Onu gördükleri gün, sanki bir akşam veya bir sabah vaktinden fazla kalmamış gibi olurlar!

9. "Çetin" diye çevirdiğimiz "eşed" kelimesi zor anlamına da gelmektedir. Kendisini güçlü gören kibirli kâfirlere Allah'ın gücünü hatırlatmak üzere gökyüzünün ihtişamı gösterilmiş olabilir (Mukatil, *et-Tefsir*). Bundan dolayı zorluk anlamını da kapsayan çetin kelimesi tercih edilmiştir.

10. "Sabitledi" diye çevirdiğimiz "ersâ" kelimesi, geminin demirlemesi ve sabitlenmesi anlamında da kullanılmaktadır. Dağların sabitlenmesi anlamının yanısıra dağlarla yeryüzünün istikrara kavuşturulması anlamını da içermektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

٨٢ سُورَةُ الْاِنْفِطَارِ

82/82 İNFİTAR SURESİ

Adını, 1. ayetten alan sure, 19 ayettir. Nüzûl sıralamalarında Nâziât, tertip sırasında Tekvir suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik olarak hem indiği dönemdeki surelerin devamı gibidir hem de Tekvir suresiyle benzerlik arzetmektedir. Surede hesap gününün dehşet dolu tasviri yapılırken onun zamanını Hz. Peygamber'in de bilmediği hatırlatılmaktadır. İyilerin cennette, azgınların cehennemde olacağı o gün bütün emrin (yetkinin) Allah'a ait olduğu, kimsenin kimseye yardım etme imkânının olmadığı dile getirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ١ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ
انْتَثَرَتْۙ ٢ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ٣ وَاِذَا
الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ٤ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا
قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْۜ ٥ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا
غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَر۪يمِۙ ٦ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ
فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ ٧ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا
شَٓاءَ رَكَّبَكَۜ ٨ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدّ۪ينِۙ
٩ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظ۪ينَۙ ١٠ كِرَامًا
كَاتِب۪ينَۙ ١١ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ١٢ اِنَّ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-5. Gök parçalandığında, yıldızlar dökülüp saçıldığında, denizler kaynayıp coştuğunda ve kabirler ölüleri dışarı attığında, herkes öncelediklerini ve ötelediklerini anlar.[1] 6-8. Ey insan! Seni yaratan, düzenleyen, dengeleyen ve şeklini dilediği gibi terkip eden Rabbin hakkında seni yanıltan şey nedir? 9. Hayır! Siz dini (hesabı) yalanlıyorsunuz.[2] 10-12. Oysa üzerinizde, sizi koruyup kollayan ve yaptığınız her şeyi bilen şerefli yazıcılar vardır. 13, 14. (O gün) iyiler kesinlikle cennette, kötüler de kesinlikle cehennemdedir. 15, 16. Kötüler, hesap gününde oraya atılır ve asla kurtu-

الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍۚ ﴿١٣﴾ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي
جَحِيمٍۚ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ
عَنْهَا بِغَٓائِبِينَۜ ﴿١٦﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ
الدِّينِۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۜ
﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔاۜ
وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

lamazlar. **17, 18.** Hesap gününün ne olduğunu sen ne bileceksin? Hakikaten sen nereden bileceksin hesap gününün ne olduğunu. **19.** O gün hiç kimse, bir başkası için bir şey yapma yetkisine sahip değildir. O gün bütün yetki Allah'ındır.[3]

1. İlk beş ayet, 81/Tekvir 1-14. ayetler ile 84/İnşikak 1-6. ayetlerin tekrarı gibidir. Sistemin alt üst olup yerin göğün parçalanması sonucu yıldızların savrulduğu ve denizlerin birbirine karıştığı kıyametin ilk evresinden sonra insanların kabirden çıkıp önemsediği ve önemsemediği şeylerin değiştiğini anladığı ikinci evre anlatılmaktadır.

2. Din kelimesi hesap ve kavramsal anlamdaki din anlamının her ikisini de içeren bir kelimedir. Burada öncelikle hesap günü anlamındadır (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf*). 15 ve 16. Ayetler de bu anlamdadır .

3. Kıyamet günü bütün yetki Allah'ındır. İnsana verilen sınırlı yetki dünyada kalmıştır. O gün, müşriklerin dünyada yetkili görerek yardım beklediği bütün dini otoritelerin hiçbir yetkisinin olmadığı anlaşılmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ ٨٤

83/84 İNŞİKAK SURESİ

Adını, göğün yarılmasından bahseden 1. ayetten alan sure, 25 ayettir. Nüzûl sıralamalarında İnfitar, tertip sırasında Mutaffifin suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen surelerdendir. İçerik olarak indiği dönemdeki surelerin özellikle İnfitar suresinin devamı gibidir. Bu surede de hesap gününün dehşet dolu tasviri yapılırken kitapları sağ yanından verilen müminlerle kitapları sol yanından verilen suçluların akıbetleri muhataplara adeta gösterilmektedir. Allah'ın kitabına inanıp itaat etmeyenler acı azapla, iman edip salih amel işleyenlerse sonu olmayan bir ödülle müjdelenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا
وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾
وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا
وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ
اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاق۪يهِ ﴿٦﴾ فَاَمَّا مَنْ
اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ
حِسَابًا يَس۪يرًاۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِه۪
مَسْرُورًاۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ
ظَهْرِه۪ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًاۙ ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى

Rahman ve Rahim Allah adına

1-5. Gökyüzü yarıldığında, Rabbinin emrini dinleyip boyun eğdiğinde, yeryüzü dümdüz yayıldığında, içindekileri dışarı atıp bomboş hale geldiğinde ve Rabbinin emrini dinleyip boyun eğdiğinde anlayacaksın![1] 6. Ey insan! Aslında sen, bütün çabalarınla Rabbine doğru koşuyorsun ve yakında O'na kavuşacaksın. 7-9. İşte o gün kimin kitabı sağ tarafından verilirse hesabını kolay verir ve mutluluk içinde ailesinin yanına döner. 10-12. Fakat kimin kitabı da arka tarafından verilirse feryat ederek ölümü çağırır ve ateşe atılır. 13-15. Çünkü o, aile efradıyla mutluydu ve o sürecin hiç değişmeyeceği-

سَعِيرًا ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ فِي اَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾
اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ
كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾
وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ
﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا
يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ
﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

ni, hesap vermeyeceğini sanıyordu.[2] Oysa Rabbi onu görüyordu. 16-19. Günbatımında beliren şafağa,[3] içinde her şeyi saklayan geceye ve dolunay evresine erişen Ay'a andolsun ki sizler grup grup bir araya getirileceksiniz.[4] 20, 21. Öyleyse onlar neden hâlâ inanmıyorlar? Kur'an kendilerine okunduğu zaman hâlâ secde etmiyorlar! 22. Aksine o kâfirler, yalanlamaya devam ediyorlar. 23. Oysa Allah, onların içlerinde gizlediklerini çok iyi bilmektedir. 24. Sen onları elîm bir azapla müjdele! 25. İman eden ve salih amel işleyenlere gelince onlar için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.

1. İlk beş ayette dile getirilen şart cümlelerinin cevabı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Âlimlerin önemli bir kısmı, Nebe ve Nâziât surelerinde ortaya konan kıyamet ve hesapla ilgili açık bilgilerden dolayı cevabın hazfedildiğini (söylenmediğini) dile getirirken, bazıları 2 ve 5. ayetleri, bazıları 6. ayeti, cevap cümlesi olarak değerlendirmişlerdir. 7. ayeti ve devamındaki ayetleri cevap sayanlar, 6. ayeti tire cümlesi kabul etmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Bizce bu görüşlerin hepsinin haklı gerekçeler barındırmasına rağmen cevabı tek başına ortaya koymaya yetmediğini düşünerek tespitlerin tamamını değerlendirmeye çalıştık.

2. "Hâra-Yehûru" fiili, dönmek, dönüşmek, bozulmak, helak olmak, konuşmak anlamlarına gelmektedir. Helak olmak ve hesap vermek diye çevirenler olmuştur (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

3. "Şafak" kelimesi, dilimizde tan yerinin ağarması anlamına gelse de tefsircilerin ve Arap dilcilerinin ortak kanaati akşam ufukta beliren gurubun kızıllığı veya o kızıllığın ardından beliren beyazlıktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

4. Çeşitli evrelerden geçerek hayatını sürdüren insan, benzer evrelerden geçerek hayatını tamamlayacak, ölecek ve tekrar dirilecektir (82/İnfitar 8, 9). İnsanların nesil nesil toplanıp bir araya getirileceğinin de kastedilmiş olma ihtimali yüksektir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla ayet, dirilmeyi vurgulu bir şekilde dile getirmektedir. Kâfirler için uyarı, müminler için müjde olan bu ayetleri Hz. Peygamber ve arkadaşlarının kurtuluş ve zaferine işaret kabul edenler de mevcuttur (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

٣٠ سُورَةُ الرُّومِ

84/30 RUM SURESİ

Adını Romalılardan bahseden ilk ayetlerinden alan sure, 60 ayettir. Nüzûl sıralamasında İnşikak, tertip sırasında Ankebut suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen son surelerdendir. Putperest İranlıların Kitap Ehli Bizans'a galip gelmesi müşrikleri sevindirmişti ve bu olay üzerinden Müslümanlara üstünlük taslıyor, kendi dinlerinin gerçek olduğuna hükmediyorlardı. Allah da yakında Bizans'ın İranlılara, Müslümanların da müşriklere galip geleceğini haber vermektedir. Bizanslıların İran'a girip Zerdüşt'ün doğduğu şehri yakıp yıkmaları Müslümanların Bedir zaferine (624) denk gelmektedir (Mevdudî, Tefhim). Tefsircilerin verdiği bilgilere bakılırsa hicretin arefesinde inen bu sure ile Bedir arasında geçen sürenin üç yıl olduğu tahmin edilebilir (Maverdî, en-Nüket). Ayrıca sure bu olayla başlamakla birlikte, ilerleyen bölümlerde Allah'ın yaratması örneğinden hareketle dirilmenin imkânı ve dinin olgusal temele oturtulmasına ağırlık verir; ilâhî vaadin gerçekliğini, müminlere ümit ve kâfirlere tehdit konularını ön plana çıkarır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ الرُّومُ ۝٢ ف۪ٓي اَدْنَى الْاَرْضِ
وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝٣ ف۪ي
بِضْعِ سِن۪ينَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ
وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۝٤ بِنَصْرِ اللّٰهِ
يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ۝٥
وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ

1. Elif, Lâm, Mîm![1] 2-5. Rumlar, yakın bir yerde mağlup oldular. Bu yenilgilerinden sonra, birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Bundan önce de bundan sonra da ferman Allah'ındır. O gün müminler, Allah'ın verdiği zaferle sevineceklerdir.[2] Allah dilediğini muzaffer kılar. O, hem güçlü hem de merhametlidir. 6. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bu-

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٦ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ
٧ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ
اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا
بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ
النَّاسِ بِلِقَٓائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ٨ اَوَلَمْ
يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُٓوا اَشَدَّ مِنْهُمْ
قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَٓا اَكْثَرَ مِمَّا
عَمَرُوهَا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا
كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ٩ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذ۪ينَ اَسَٓاؤُا
السُّٓوٓاٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا
يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ١٠

nu bilemez. 7. Onlar dünyevî (yakın) hayatın bile sadece görünen yüzünü bilirler.[3] Ahiretten büsbütün gafil olanlar da onlardır. 8. Onlar, kendileri hakkında hiç durup düşünmediler mi? Allah gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları gerçek olarak ve belli bir süre için yaratmıştır![4] Buna rağmen insanların çoğu, Rablerinin huzuruna varmayı inkâr ederler. 9. Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğuna hiç bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha güçlü, toprağı işleme ve yeryüzünü mamur etmede daha ileriydiler. Onlara da peygamberleri açık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiş değildi. Onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. 10. Allah'ın ayetlerini yalanlayarak ve onlarla alay ederek kötülük yapanların akıbeti çok daha kötü oldu.

1. "Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Mekkeli müşrikler, kendilerini ateşperest İran ile özdeşleştirirken, Müslümanları da Kitap Ehli olan Bizans ile özdeşleştirerek İran'ın galibiyetinden kendilerine pay çıkarıyor ve müminlerle alay ediyorlardı. Allah da Rumların galip geleceğini haber verirken müminlerin Allah'ın vereceği zaferle sevineceklerini vaad etmektedir. Allah'ın vaad ettiği zaferle müminlerin sevineceği müjdesini sadece Rumların galibiyetine bağlamak ayetlerin ifade üslubuna uymamaktadır. Bizans'ın Kitap Ehli olması nedeniyle müşrikler Müslümanları onlarla özdeşleştirse ve Müslümanlar da Habeş hicreti vb. nedenlerle siyasî yakınlık duysalar bile böyle bir özdeşleştirmeyi kabullenemezler. Çünkü Hıristiyanların Kitap Ehli olması müşrik olmadıkları anlamına gelmez. Kur'an bunu açıkça söylemektedir ve İran şahı Hüsrev bile Bizans kralına yazdığı mektupta onun çarmıhta can veren tanrısından (Hz. İsa'yı tanrılaştırmalarından) söz etmektedir. Oysa Allah, zaferi müminlere vaad etmektedir. Nitekim tarihî verilere göre vaad

edilen galibiyet Bedir zaferine denk gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Allah, Bizans'a zafer vermekten çok, güçlü iki müşrik devlet arasındaki savaşı sürdürerek Müslümanların geleceği açısından stratejik fırsatlar oluşturmaktadır. Çünkü bu iki devlet de Müslümanlar tarafından yıkılmıştır.

3. "Dünya hayatı" terkibi, isim değil, sıfat tamlamasıdır ve "yakın hayat" demektir. Sonraki hayat anlamına gelen "ahiret hayatı" terkibinin zıddıdır. Ahireti anlayabilmek için dünyanın ve olayların görünmeyen boyutunu anlamak gerekir (bkz. 19-25. ayetler). Çünkü hayat, yalın bir levha gibi değildir; gaybi (metafizik) bir arka plana sahiptir. Yanı başındaki olayların arka planını bile görmekten yoksun insan ahireti, hesabı ve değerler dünyasını hiç anlayamaz. Hayatı tesadüf, özgürlüğü başıboşluk olarak görür. Kur'an'ın körlük dediği şey gözün değil, bakışın sakatlığıdır! (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

4. Hayat, anlamlı ve hikmetli olgusal bir gerçek olarak yaratılmıştır; hem de sürelidir (Nesefî, *Medarik*). Yani sonunda bu gerçek evren bozulmakta ve içindeki canlı hayat sona ermektedir. Bu da iki soruyu akla getirmektedir. Eğer bu vazgeçilmez sistem tekrar kurulamayacak kadar imkânsızsa nasıl kuruldu? Kuruldu ve ölümlüyse neden bir daha tekrarlamak imkânsız olsun?

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ
الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ
شُرَكَٓائِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ كَافِر۪ينَ
﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ
﴿١٤﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَهُمْ ف۪ي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓائِ الْاٰخِرَةِ
فَاُو۬لٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾
فَسُبْحَانَ اللّٰهِ ح۪ينَ تُمْسُونَ وَح۪ينَ
تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَح۪ينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

11. Allah yaratmayı ilk defa gerçekleştirir, sonra onu tekrar eder ve sonra O'na döndürülürsünüz. 12. Kıyamet gerçekleştiği gün suçlular hayal kırıklığına uğrayıp donakalırlar.[5] 13. Allah'a koştukları ortaklardan hiçbiri onlara şefaatçi olmadığı gibi onlar da koştukları ortakları inkâr etmişlerdir.[6] 14. Kıyamet gerçekleştiği gün araları açılır ve fırka fırka olurlar.[7] 15. İman eden ve salih amel işleyenler var ya, onlar cennet bahçesinde sevinç içinde ağırlanırlar. 16. İnkâr edip de ayetlerimizi ve ahirette buluşmayı yalanlayanlarsa azap içindedirler. 17, 18. O halde akşama ve sabaha erdiğinizde tesbih Allah'adır.[8] Göklerde ve yerde hamd O'na ait olduğu gibi akşam üzeri ve öğle üzeri de hamd O'nadır.[9]

5. "Eblese-yüblisü" fiili, hayal kırıklığı yaşamak, ümitsizliğe düşmek, dehşetten donup kalmak ve ağzını açıp konuşamamak anlamlarına gelmektedir. "İblis" kelimesi de ümitsiz demektir. Hayal kırıklığı diye çevirmemizin sebebi, bir sonraki ayette açıklandığı gibi şefaat beklentilerinin suya düşmesindendir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Donakalmalarının sebebi, bir sonraki ayette açıklanmaktadır. Koştukları ortaklar kendilerine şefaatçi olmadığı gibi kendileri onları inkâr etmişlerdir. Melekleri Allah'ın kızı kabul edip şefaat bekleyen Mekkeli müşrikler de peygamberleri Allah'ın oğlu kabul edip şefaat bekleyen Kitap Ehli de aynı akıbeti yaşarlar (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşeri, *Keşşaf*).

6. Müşriklerin koştukları ortaklar üç farklı kategoride değerlendirilebilir: Birincisi melekler, peygamberler, şehitler ve salihlerdir. Fakat bu kimseler kendilerinin Allah'ın yetkilerine ortak olduğunu ne düşünmüş, ne de söylemişlerdir. Şeytanlar onlar adına bu tür yalanları sonradan uydurmuşlardır. Dolayısıyla onlar müşriklerin iddialarını inkâr ederler. İkincisi Ay, Güneş, ağaç, taş, hayvan vs. gibi cansız veya şuursuz varlıklardır. Bu masum varlıklar, birinci kateorideki varlıkların sembolü olarak kurgulanmışlardır ve kendilerinin Allah'a ortak kabul edildiklerinden hiç haberleri yoktur. Üçüncüsü Allah ve din düşmanı zorbalar ve saptırıcı işbirlikçilerdir. Bunlar uydurma tanrıları da icad ederek kullanan ve insanların sapkınlığından çıkar uman şeytanlardır. Fakat bu üç grubun hiçbiri de aptallaştırılmış müşriklere şefaatçi olamaz, yardım edemezler (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

7. Cümlenin öncesiyle bağlantısı kurulursa müşriklerin yardım bekledikleri ilahlarla aralarının açılması ve birbirlerine düşman olmaları anlaşılır. Sonrasıyla bağlantı kurulursa cennetlik ve cehennemliklerin fırka fırka ayrılması anlaşılabilir (Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*)

8. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

9. Namaz vakitlerinin belirlendiği ayetlerde genelde tesbih ve hamd birlikte zikredilmektedir. Çünkü namaz, bütünüyle bir hamd ve tesbih eylemidir (50/Kâf 39-40; ayrıca bkz. Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ بَشَرٌ
تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ
مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا

19. O, ölüden diri, diriden ölü çıkarıyor.[10] Yeryüzüne ölümünden sonra hayat vermektedir. Siz de aynı şekilde çıkarılacaksınız. 20. Sizi topraktan yaratması ve sonra bir beşer haline gelip çoğalmanız O'nun ayetlerindendir.[11] 21. Huzura ermeniz için size kendi cinsinizden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet meydana getirmesi de O'nun ayetlerinden biridir.[12] Düşü-

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ٢١ وَمِنْ اٰيَاتِهِ
خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ
اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِلْعَالِمِينَ ٢٢ وَمِنْ اٰيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ٢٣ وَمِنْ
اٰيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
٢٤ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ
بِاَمْرِهِ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ
اِذَا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ٢٥ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ٢٦ وَهُوَ الَّذِي
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ
وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ٢٧

nen bir toplum için bunda daha nice ayetler vardır. 22. O'nun ayetlerinden biri de göklerin yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı farklı olmasıdır. Kesin bilgi sahibi olanlar için bunda daha nice ayetler vardır. 23. Gece, gündüz uyumanız ve lütfundan rızık aramanız da O'nun ayetlerinden biridir. İşiten bir toplum için bunda daha nice ayetler vardır. 24. Size hem korku hem de ümit veren şimşeği göstermesi, gökten suyu indirip ölümünün ardından yeryüzünü onunla diriltmesi de O'nun ayetlerindendir.[13] Aklını kullanan bir toplum için bunda daha nice ayetler vardır. 25. O'nun ayetlerinden biri de yerin göğün O'nun emrini yerine getirmesidir.[14] Daha sonra sizi topraktan kaldırmak için çağırdığı anda derhal topraktan çıkarsınız. 26. Göklerde ve yerde bulunan herkes O'nun emrindedir.[15] Hepsi de O'na boyun eğmiştir. 27. Yoktan yaratan ve yaratmasını sürekli tekrar eden Allah için bu diriltme daha kolaydır.[16] Göklerde ve yerde bulunan en büyük örnekler O'na aittir. O, güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.

10. Yumurtadan tavuk, tavuktan yumurta çıkarması örneğinde olduğu gibi (Zemahşeri, *Keşşaf*).

11. Bu ayetten 25. ayete kadar tekrarlanan "...O'nun ayetlerindendir" ifadesindeki ayet kelimesi, olağan gözüken olgulardaki mucizevî boyutu dile getirmektedir. Yeryüzündeki bu canlılık, yeniden dirilme gerçeğini ispatlayan mucize olarak sıralanmaktadır. "Çoğalıyorsunuz" diye çevirdiğimiz "neşir" kelimesini "dirilip ortaya çıkı-

yorsunuz" şeklinde çevirmek de mümkündür. Bu durumda insanın topraktan canlandırılarak yaratılması yeniden dirilip çıkarılmasının çarpıcı (mucizevî) örneği kılınmaktadır. Çünkü "neşir" kelimesi dağılmak anlamına geldiği gibi (33/Ahzab 53; 62/Cuma 10), dirilmek ve toplanmak anlamına da gelmektedir ve bu anlamda kullanımı Kur'an'da daha yaygındır (80/Abese 22; 25/Furkan 3; 35/Fatır 9; 21/Enbiya 21; 43/Zuhruf 11).

12. Bu ayetler, 7. ayette işaret edilen hayatın gizemini, topraktan yaratılan insanların yüreğindeki sevgi ve şefkatin sırrını açıklamaktadır. Sevgi ve aşk ile başlayan evlilik, şefkat ve merhametle devam eder. Eş sevgisi ve çocuğa şefkat, bu iki kavram arasındaki farkı gösterdiği gibi yaşlılık döneminde cinsel isteğin azalmasına rağmen eşlerin birbirine daha bağlı olması ve vefa duygusunun yoğun olması, merhamet ve şefkatin sevgiden doğan ve onun boşluğunu dolduran bir meyve olduğunu da göstermektedir (Maverdi, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

13. Bu ayetlerin tevhidî anlamda yorumlanışı 13/Ra'd 12, 13. ayetlerinde açıklanmaktadır. Şimşek, gök gürültüsü ve yıldırımların ardından yağmur ve yeryüzünün dirilişi, kıyamet tufanının ve yıkımının ardından insanların dirileceğine çarpıcı bir örnek olarak verilmektedir. Allah'ın vaadi de insanların korkusuna sebep olurken sonuçta onların lehine gelişmelerin habercisidir. Müminler için ümit ve rahmet, kâfirler için korku ve hezimettir.

14. Cümleyi göklerin ve yerin O'nun emriyle ayakta durması şeklinde de anlamlandırabiliriz. Ancak "Kâme bil emr" deyimi emri yerine getirmek, uygulamak anlamına gelmektedir. Bu ifade bir sonraki cümlede yer alan dirilmenin ve topraktan çıkışın imkânını temellendirmek için dile getirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

15. Göklerde ve yerde bulunanların O'nun emrine tabi olması, meleklerin ve cinlerin de O'nun kulu olmaları ve çizdiği sınırların dışına çıkamamaları anlamındadır. (Ebussuûd, *İrşad;* Alûsî, *Ruhu'l-Maani*).

16. Tekrar dirilten Allah için diriltmenin kolay olması, yarattığı canlıyı diri tutması ve sürekli yaratması anlamına gelmektedir.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ
مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَٓاءَ فٖي مَا
رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فٖيهِ سَوَٓاءٌ تَخَافُونَهُمْ
كَخٖيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذٖينَ ظَلَمُٓوا

28. Size kendinizden bir örnek vermektedir: Sahip olduğunuz köleler arasında, size verdiğimiz rızıklara ortak olan, sizinle eşit haklara sahip olan ve birbirinizden korktuğunuz gibi kendilerinden korktuğunuz bir köle var mı? Aklını kullanan bir toplum için ayetleri işte böyle açıklarız! 29. Oysa zalimler, kesin bilgi sahibi olmaksızın kendi uydurdukları asılsız şeylere

اَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدي مَنْ اَضَلَّ
اللّٰهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ
وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًا فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّت۪ي فَطَرَ
النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْد۪يلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ
الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٣٠﴾ مُن۪يب۪ينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ
وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذ۪ينَ
فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾ وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ
ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُن۪يب۪ينَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَٓا اَذَاقَهُمْ
مِنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَر۪يقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ
﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ
يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِه۪ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَٓا
اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ
﴿٣٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ

uydular. Allah'ın, sapkın olarak nitelediği kimseyi kim doğru yola iletebilir?[17] Onların hiçbir yardımcısı yoktur. **30.** Bir hanif (muvahhid) olarak yönünü dosdoğru bu dine çevir.[18] Yani Allah'ın insanları yaratırken bir esas olarak belirlediği fıtrata (yaratma kanununa) çevir.[19] Allah'ın yaratmasında bir değişiklik yoktur. Dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu anlamaz. **31, 32.** Hepiniz gönülden boyun eğerek O'na yönelin,[20] O'na karşı sorumlu davranın, namazı sürekli kılın ve sakın müşriklerden olmayın. Dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlardan olmayın. Öyle ki her fırka kendi elindekiyle sevinip böbürlenir. **33, 34.** İnsanlar dara düştüklerinde Rablerine yönelerek sadece O'na dua ederler. Fakat katından kendilerine bir rahmet tattırdığında onlardan bir grup, derhal Rablerine ortak koşarlar; üstelik kendilerine verdiğimize nankörlük ederek![21] Fakat şimdilik faydalanadursunlar; yakında anlayacaklar! **35.** Yoksa kendilerine bir ferman indirdik de Allah'a ortak koşmalarını o mu emrediyor? **36.** İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman ondan dolayı sevinirler. Fakat elleriyle yaptıkları yüzünden kendilerine bir kötülük dokunduğu zaman ümitsizliğe düşerler.[22] **37.** Onlar Allah'ın, dilediği kimseye verdiği rızkı artırmakta ve eksiltmekte olduğunu hâlâ göre-

وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ
يُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
٣٨ وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي اَمْوَالِ
النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ
زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْمُضْعِفُونَ ٣٩ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ
رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ
شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٤٠

mediler mi?[23] İnanan bir toplum için bunda nice ayetler vardır. **38.** Öyleyse akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver.[24] Allah'ın rızasını arayanlar için bu daha hayırlıdır. Felaha erenler işte onlardır. **39.** İnsanların mallarında artış (bereket) meydana gelsin diye verdiğiniz ribâ (faiz), Allah katında hiçbir kazanç sağlamaz.[25] Fakat Allah'ın rızasını umarak verdiğiniz zekâtlara gelince, kazancını kat kat artıranlar onlardır. **40.** Allah sizi yarattı ve rızıklandırdı. Sonra öldürecek ve tekrar diriltecektir. Peki, sizin Allah'a koştuğunuz ortaklar arasında bunlardan bir kısmını yapabilecek biri var mı? O, onların koştukları ortaklardan çok uzak ve yücedir.

17. İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21. Allah kimseyi saptırmamaktadır. Kendisine kul olarak yarattığı insanlar yoldan saparak Allah'tan başkasına kul olurlar. Allah da onların sapkın olduğuna dair hükmünü bildirir. Allah'ın sapkın dediği kimsenin doğru yolda olduğuna hükmedecek bir yetkili veya o hükmü değiştirtecek bir yardımcı veya aracı yoktur (74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115). Bu ayetler, müşriklerin Allah'a isnat ettikleri yardımcı ilahları reddetmek için gelmiştir. Müşriklerin şu telbiyesi reddedilmektedir: "Emrindeyim Allahım, emrindeyim. Senin kendi ortağından başka ortağın yoktur. Sen hem ona hem de sahip olduklarına sahipsin..." (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*)

18."Hanif" kelimesi, Allah'ın tek olduğuna inanan, Hz. İbrahim'den kalan inancı devam ettiren muvahhid demektir. Yönümüzü bir daha ayırmamak üzere o dine çevirip odaklanmamız istenmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Nesefî, *Medarik*). Hz. Peygamber'in (s) de hanif olduğuna işaret edilmektedir ki Kur'an gelmeden önce o toplumda hanifler yaşıyordu. Bunların başında gelen Zeyd b. Amr, putlara tapmayı reddettiği ve eleştirdiği için Mekke'den sürülmüştü ve bir dağda yaşıyordu. Hz. Muhammed (s), peygamber olmadan önce onu ziyaret edip azık götürmüştü. (Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam'a Daveti*, c. I, s. 53-59).

19. Bu ayette yaratmanın dinle ilişkisi öylesine derin bir temele oturtulmakta ve çelişkinin olmadığı öylesine net ifade edilmektedir ki "fıtrat" kelimesine hem yaratma hem de din anlamı verenler olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*). Allah'ın din olarak belir-

lediği yasayı insanın yaratılışının da esası olarak belirlediği dile getirilerek dinin varoluşsal bir hakikat olduğu vurgulanmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Nesefî, *Medarik;* Ebussuûd, *İrşad;* Âlûsi, *Ruhu'l-Maanî*). Dolayısıyla İslam'ın ilahî olduğu kadar tabii bir din olduğu da vurgulanmış olmaktadır (Bkz. 7. ayet). Hatta Jaspers'ın ifadesine göre evrendeki varlıkların doğal veya nesnel olmaktan öte, Allah'ı ve O'nun fıtrat yasasını hatırlatan semboller olduğu vurgulanmaktadır (Izutsu, age, s. 207). Kur'an'ın bu tanımlaması, kendine özgü bir terminoloji geliştirdiği ve bu kavramı düşünsel (felsefi) düzlemde ontoloji anlamında bir kavram olarak ürettiği anlaşılmaktadır. 35/Fatır 1. ayette göklerin ve yerin yaratılması anlamında kullanımına bakılırsa fıtrat kavramı, varlık düşüncesini bu yaratma kavramıyla aynı düzleme oturtmaktadır. Bu tanımlama Allah ile kul arasındaki ilişkiyi de belirleyen ve hem ontolojik hem de iletişimsel boyuttaki ikili ilişki biçimine ışık tutmaktadır. Fakat buna rağmen Abbasi dönemi felsefeci ve kelamcıları daha seküler bir anlam çağrıştıran kevn ve vucut kelimelerini tercih etmişlerdir. Bu durum, yabancı kavramların İslam kültürüne dâhil edildiği ve Kur'an'ın kavram dünyasından uzaklaşmaların yaşandığı o dönem gelişmelerinin tipik bir yansıması olabilir (Yaklaşık değerlendirmeler için bkz. Izutsu, age. s. 112-117)

20. Ayetin başında boyun eğip yönelmek anlamındaki "münîbîne" kelimesi, bir önceki ayette geçen "Hanif" kelimesi üzerine atfedilmiştir ve yönelmenin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fıtrat dinine sarılan müminlerin şirk sapkınlığına düşmemeleri vurgulu bir şekilde hatırlatılmaktadır.

21. Hamdi Yazır, bu ayetin tefsirinde, Türk milletinin kurtuluş savaşı ve ardından gelen devrimler sürecinde yaşadıklarını örnek vermektedir. Çanakkale, Sakarya ve Afyon muharebelerinde Allah'a yalvaran toplumun kurtulduktan sonra bunun hikmetini başka yerlerde aradığına dikkat çekmektedir (*Hak Dini*). Benzeri yorumlara Mevdudi de yer vermektedir (*Tefhim*).

22. Açıklama için 34 ve 35. ayetlere bakılabilir.

23. Bazı tefsircilere göre bu ayetler, surenin başında değinilen Bizans ve İran ilişkileriyle ilgili tartışmalara bir gönderme gibidir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca bu ayetlerin Mekke'nin son döneminde inen bu surede yer alması, hem hicrete hazırlanan müminlere ümit vermesi hem de müşriklere son uyarılarda bulunması bakımından önemlidir.

24. Ayetin yoksullara verilecek bağışı sadaka değil de hak olarak zikretmesi tefsircilerin dikkatini çekmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Ayetlerin hicretin arifesinde ve belki de birçoğunun Medine'ye hicret etmesinden sonra inmiş olduğu, dolayısıyla Müslümanların en zor dönemlerine denk geldiği anlaşılmaktadır. Fakirlik ve açlıkla boğuşan müminlere verilecek sadakanın bu tür dönemlerde nafile değil de Allah rızası ve kurtuluş bileşkesinde bir zorunluluk olarak ifade edilmesi son derece anlamlıdır.

25. "Riba" kelimesi, şer'î ıstılahta ödenen faiz anlamıyla meşhur olsa da faiz getirsin diye yatırılan anapara anlamında da kullanılmaktadır (Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Kelime ayrıca yapılan malî işlemin hem maddî kazanç hem de mane-

vî bereket getirmesi anlamını da ifade etmektedir. 2/Bakara 275, 276. ayetlerde her iki anlamda da kullanılmaktadır (ayrıca bkz. Ragıb, *Müfredat*). Ayet ahlakî anlamda faizi olumsuzlamış olabilir. Fakat kavramsal anlamda faiz ödemek anlamı ayet bütünlüğüne uymadığı için tefsirciler "riba" kelimesini ya faiz almak için verilen ana mal (Ebussuûd, *İrşad*) ya da menfaat umarak verilen bağış, hibe, bahşış şeklinde çevirmişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Maturidî, *Te'vilât;* Alûsî, *Ruhu'l-Maani;* Mevdudi, *Tefhim*). Çünkü ayette, verilen ribanın insanların malı artsın diye verildiği fakat Allah katında kabul görmediği dile getirilmektedir. Oysa faiz veren hiç kimse böyle bir beklenti içinde olamaz, sadece faiz ödemek zorunda kaldığı için öder. Bu nedenle çoğu tefsirci kastedilen şeyin faiz olmadığını, hibe ve hediye olduğunu söylemişlerdir. Fakat onlar da diğerleri gibi ayetin indiği bağlamı tespit edemedikleri için sıradan bir hediyeye indirgemişlerdir. Üstelik her iki görüş sahipleri de bu ribanın haram olmadığı, sevabının da bulunmadığı yönünde yorumlar yapmışlardır. Dolayısıyla bereket anlamına gelen riba, Allah için verilen zekât ve sadakayla mukayese edildiğine göre müşriklerin putlarına sunduğu hediyeler olabilir. Çünkü ayetin öncesi ve sonrasında müşriklerin putlarıyla bağlantı kurulduğu gibi 6/En'am 136. ayette müşriklerin, malî ibadetlerin bir kısmını Allah'a, bir kısmını da putlara hediyeler sunarak yerine getirdikleri dile getirilmektedir. Tabii ki bunu da putlardan medet ve bereket umarak yapıyorlardı (M. Ali Kapar, *Asrı Saadette İslam,* c. 2, s. 319, 320; A. Osman Ateş, *Asrı Saadette İslam,* c. 2, s. 241-245). 29/Ankebut 17. ayette de buna benzer bir eleştiri yer almaktadır. "Riba" kelimesinin kavramsal anlamda faiz karşılığı borç vermek manası da burada işaret edilen çıkar beklentisiyle hediye vermek anlamından hareketle türetilmiş olabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Manevî bereket beklentisi, dünyevileşme süreçlerinde maddi bereket beklentisine dönüşmüş, daha sonra da yerini faiz beklentisine bırakmış olabilir.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ
اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ
لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ

41. İnsanların elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Allah, belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını onlara tattıracaktır. 42. De ki: "Yeryüzünde dolaşın da öncekilerin akıbetinin nasıl olduğuna bir bakın. Onların da çoğu müşrikti." 43. Allah'tan başka hiç kimsenin geri çeviremeyeceği gün gelmeden önce yönünü bu sağlam dine çevir. Ki o gün onlar ayrışıp çıkarlar.[26] 44, 45. Kim inkâr ederse inkârı kendi zararınadır. Kimler de salih amel işlerse

يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ يُرْسِلَ
الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ
وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ
قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا
عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ اَللّٰهُ الَّذِي
يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي
السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖ فَاِذَٓا اَصَابَ بِهٖ
مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ
مِنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ
رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ
مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهٖ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾
فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ

kendi yararlarınadır. İman eden ve salih ameller işleyenler için Allah'ın lûtfedeceği ödülü hak edecek bir hazırlık yapmış olurlar. Çünkü Allah inkârcıları sevmez. 46. O'nun ayetlerinden birisi de size rahmetini tattırsın, gemiler emriyle akıp gitsin, lütfundan rızkınızı arayın ve şükredin diye rüzgârları müjdeci olarak göndermesidir.[27] 47. Biz senden önceki peygamberleri de kendi kavimlerine gönderdik; onlar da kavimlerine açık belgelerle geldiler.[28] Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Müminlere yardım etmek bizim üzerimizde bir haktır (borçtur). 48. Allah rüzgarları göndererek bulutları sevk eder; bulutları yoğunlaştırır ve arasından yağmurun çıktığını görürsün. Kullarından dilediğine onu isabet ettirdiği zaman sevince gark olurlar. 49. Hele bir de üzerlerine yağmurun yağacağından ümitlerini kesmişken yağmışsa! 50. Bak, Allah'ın rahmetinin etkileri ne kadar güzel; ölümünden sonra yeryüzünü nasıl diriltiyor. Bunu yapan, ölüleri de diriltir! O, her şeye kadirdir.[29] 51. Eğer bir rüzgâr göndersek de o ekini sararmış görseler derhal nankörlüğe başlarlar. 52. Sen ölülere duyuramazsın! Arkalarını döndükleri zaman sağırlara çağrıyı işittiremezsin! 53. Sen, kör-

الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا اَنْتَ
بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا
مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

lük edenleri sapkınlıklarından kurtarıp doğru yola iletemezsin. Sen ancak ayetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin.

26. "Yessaddeûn" kelimesi birbirinden ayrışmak anlamına geldiği gibi yeryüzünden kaybolmak ve bitkinin toprağı yarıp çıkması anlamlarına gelmektedir. Yani müşrikleri bir arada tutan çıkarların ortadan kalkmasıyla aralarının açılması veya koştukları ortakların bir işe yaramadığını anladıkları zaman birbirine düşman olmaları veya dirilmeyi inkâr eden insanların bitki gibi topraktan ayrışacakları haber verilmiş olabilir. Burada din hem kavramsal anlamdaki ilahî buyruğu hem de hesabı aynı anlamda içermektedir (30. ayete bakılabilir).

27. Bu ayetler, vahyi yağmura benzetirken önündeki rüzgârın müjdesi ile nübüvvet müjdesini de birbirine benzetmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

28. Bu ayetin yağmuru müjdeleyen rüzgârlarla ilgili ayetlerin arasında yer alması son derece anlamlıdır (Mevdudî, *Tefhim)*. Rüzgâr ve yağmurun tabii seyri nasıl Allah'ın müdahalesiyle oluyorsa vahiy ve nübüvvet süreçleri de Allah'ın müdahalesi ve kontrolünde sürmektedir. Nasıl sonlanacağını da Allah belirler. Vahiy ve nübüvvete engel olmaya kalkışmak, insanların havasına suyuna engel olmak kadar açık bir zorbalıktır. Bundan dolayı müminlere yardım ve onların intikamının zalim kâfirlerden alınmasının Allah'ın üzerinde hak olması, Allah'ın üzerine aldığı yükümlülük ve borç olması demektir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

29. Rüzgâr ve yağmur bitkileri nasıl diriltiyorsa vahiy ve nübüvvet de toplumları diriltmektedir. Her iki olgu da kıyamet ve dirilmenin delili olmaktadır. Ayetlere göre vahyin çağrısından kaçanlar dirilmekten kaçanlardır (52. ayet).

اَللّٰهُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ
مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ
ضَعْفًا وَشَيْبَةًۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْعَلٖيمُ
الْقَدٖيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍۜ كَذٰلِكَ كَانُوا
يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ
وَالْاٖيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فٖي كِتَابِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ

54. O, öyle bir Allah ki sizi zayıf bir durumda yarattı. Sonra sizi, zayıfken kuvvetli, kuvvetli döneminizden sonra zayıf ve ihtiyar hale getirdi. O, dilediği gibi yaratır. O, her şeyi bilir, sonsuz kudret sahibidir.[30]
55. Kıyamet gerçekleştiği gün suçlular bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler. Onlar, daha önce de böyle aldatılıyorlardı.[31] **56.** Kendilerine ilim ve iman verilenlerse şöyle derler: "Andolsun ki siz, Allah'ın kitabında bildirilen diril-

الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ
ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ
مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ
عَلٰى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا
يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

me gününe kadar kaldınız. İşte bu, dirilme günüdür. Fakat siz anlamıyordunuz."[32] 57. O gün zalimlere mazeretleri fayda vermez. Tevbe istekleri de kabul edilmez![33] 58. Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği verdik. Onlara bir ayet (mucize) getirsen inkâr edenler, "Siz ancak batıl şeyler uyduruyorsunuz!" derler. 59. Anlamayanların kalbini Allah, işte böyle mühürler. 60. Sabret! Allah'ın vaadi haktır. Sakın ha! Buna yürekten inanmayanlar, senin vakarlı duruşunu sarsmasınlar.[34]

30. Konu başa dönmekte, toplumların güç ve üstünlüklerinin değişken olduğu hatırlatılmakta ve hicretle başlayacak değişimin ayak sesleri duyulmaktadır. Ayetlerin bir ucunda tehdit, bir ucunda müjdenin kokusu gelmektedir. Kasırga, şimşek, gök gürültüsü ve yağmur!...

31. Bu cümlenin açıklaması konusunda bkz. 35/Fatır 3. ayet.

32. İlim ve iman verilenlerden kasıt melekler, peygamberler ve müminlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf*). İkisi bir arada zikredildiği için ilimden kasıt vahiydir; iman da onun sonucu olmaktadır. Her ne kadar iman insanın seçimine bırakılmışsa da vahiy imanın sebep ve şartı olmaktadır. Bu nedenle ikisi de Allah tarafından verilmiş olmaktadır. Vahiy edebiyatında bilgi, Allah'tan kula dolaylı olarak gelen ilimdir. Mutasavvıfların düşündüğü gibi Allah'tan doğrudan bilgi almak anlamında kullanılan marifet değildir (Izutsu, age, s. 86-88).

33. Tevbe isteği diye çevirdiğimiz "atebe" kelimesi, kendini kınamak, değişmek ve muhatabını razı edecek şekilde yeniden yaşamayı istemek gibi anlamlara gelmektedir ve tevbe ile eş anlamlıdır. Bundan dolayı af dileme, değişme ve dünyaya geri dönüp farklı bir hayat sürme talebi olarak değerlendirilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

34. "İstihfaf" kelimesi, hafife almak, basitleştirmek, seviyesini düşürmek, vakarsızlaştırmak ve sarsmak anlamlarına gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

٢٩ سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

85/29 ANKEBUT SURESİ

Adını 41. ayette anlatılan "Ankebut" benzetmesinden alan sure, 69 ayettir. Nüzûl sıralamasında Rum, tertip sırasında Kasas suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminin dördüncü evresinde inen son surelerdendir. 6 ve 69. ayetlerde açıkça cihaddan bahseden ilk surelerdendir. Cihadın anlamını savaştan ibaret gören bazıları bu ayetlerden dolayı surenin tamamının veya bir kısmının medeni olduğunu sanmışlardır. Hicretin arefesinde veya hicret sürecinde indiği için sure, baskı ve işkence altındaki müminlere teselli ve ümit, kâfirlere ihtar ve tehdit vaadleriyle doludur. Habbab bin Eret gibi mazlum müminlere Hz. Peygamber'in (s), "... Vallahi bu din tamamlanacak ve bir kimse hiçbir korku hissetmeksizin Sana'dan Hadramevt'e kadar seyahat edebilecek. Allah'tan başka kimseden korkmayacak!" dediği bir süreçte inmeye başlamıştır (Mevdudi, Tefhim). Kavminin Hz. İbrahim'i öldürme planı ve Hz. İbrahim'in hicret kararından bahsederek Hz. Muhammed'e (s) hicret mesajı verilmekte ve 56. ayette müminlere açıkça hicret çağrısı yapılmaktadır. Bir yandan hicreti göze alamayanlardan ve münafıklardan bahsedilirken, bir yandan da kitap ehline karşı hassas davet yöntemi öğütlenmektedir. Bundan dolayı hicret esnasında yolda indiği söylenmiştir. Ancak hicret, Hz. Peygamber'in 13 günlük yolculuğundan ibaret değildir, yaklaşık iki yıllık bir süreçte gerçekleşmiştir (Azimli, age, s. 200). Dolayısıyla sure, bu süreçteki nazik durumlara işaret ediyor olmalıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ
يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Mîm![1] 2. İnsanlar sınanmadan sadece "İman ettik!" demekle bırakılacaklarını mı sandılar.[2] 3. Biz onlardan öncekileri de denemiştik. Allah, doğru söyleyen-

صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ
الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَسْبِقُونَا سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ
فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ اِنَّ
اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَاِنْ
جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
فَلَا تُطِعْهُمَا اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا
اُوذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ
اللّٰهِ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا
كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ
الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ

leri de yalancıları da mutlaka görmek ister.[3] **4.** Yoksa bu kötülükleri yapanlar, bizim kendilerini yakalamayacağımızı mı sandılar.[4] Ne kadar da kötü karar veriyorlar. **5.** Kim Allah'ın huzuruna çıkarılacağına inanıyorsa Allah'ın belirlediği vakit (ecel), yakında gelecektir. O, her şeyi işitir ve bilir. **6.** Cihad eden kendi yararına cihad etmektedir.[5] Allah, âlemlere muhtaç değildir. **7.** İman eden ve salih amel işleyenlerin günahlarını mutlaka sileceğiz ve yaptıklarından daha güzeliyle ödüllendireceğiz. **8.** Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını öğütledik: "Eğer annen ve baban, bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman için seninle mücadele ederlerse onlara itaat etme.[6] Dönüşünüz banadır; yaptıklarınızı ben size haber veririm. **9.** İman edip salih amel işleyenleri mutlaka salihler arasına katarız." **10.** Öyle insanlar da var ki "Allah'a iman ettik." dediği hâlde, Allah yolunda baskıya maruz kaldığı zaman insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi değerlendirir. Fakat Rabbin tarafından bir zafer geldiği zaman, "Biz de sizinle beraberdik!" derler. Yoksa bütün insanların kalbinden geçenleri en iyi bilen Allah değil mi? **11.** Allah, iman edenleri de münafıkları da görecek ve ortaya çıkaracaktır![7] **12.** İnkâr edenler, iman edenlere, "Bizim yolumuza

خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ
مِنْ شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝١٢ وَلَيَحْمِلُنَّ
اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝١٣

uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim!" dediler. Oysa onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir.[8] Onlar sadece yalan söylüyorlar. 13. Onlar kendi veballerini yüklendikleri gibi başka veballer de yüklenecekler ve kıyamet günü, Allah adına uydurdukları yalanlardan da kesinlikle hesaba çekileceklerdir.

1."Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. İmtihan veya deneme anlamında kullanılan "fitne" kelimesi, işkence anlamına da gelmektedir. Burada kastedilen imtihan, inancı uğruna zorluklara katlanmak ve inancını fiilen ispatlamak anlamındadır. İman iradî bir kararla başlar ama ondan ibaret değildir. O kararın arkasına yüreğini koyup vicdanî ve ahlakî yüceliğe götüren bilinçli, azimli bir eylemle sabır ve metanet sınavından geçmeyle tamamlanır. 2/Bakara 214; 3/Âl-i İmran 142, 179; 47/Muhammed 31 ve 9/Tevbe 16. ayetlerde bu mesaj tekrarlanır. 2-6. ayetler işkence altındaki müminlere ümit ve sabır öğütlemekte, verdikleri mücadelenin kendilerinin yararına olduğunu bilmelerini ve Allah'tan yardım beklemelerini hatırlatmaktadır. 4. ayetse işkenceci kâfirleri eleştirmekte, yaptıklarının yanlarına kalmayacağını ihtar etmektedir.

3. İnsanların sorumlu olmaları ve hesaba çekilmeleri için ne yapıp yapmayacaklarını Allah'ın önceden bilmesi yeterli değildir. İnsanlar denenip sorumluluklarını eylemsel olarak sergilemeden sorumlu tutulmazlar. Bu nedenle Allah onları sadece söyledikleriyle değil, davranışlarıyla ortaya koydukları samimi duruşla değerlendirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

4. Müminlere baskı uygulayarak Allah'ın dinine engel olacaklarını, Allah'ın kendilerini yakalayıp cezalandıramayacağını ve yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanan işkenceci zalimler eleştirilmektedir. Ragıb ve bu surenin 22. ayeti ile Enfal 59. ayeti delil getiren Zemahşerî bu ayeti böyle yorumlamışlardır (*Müfredat; Keşşaf*).

5. Bu ayet, cihaddan söz eden ilk ayetlerdendir. Bu, savaş anlamında değil, mücadele anlamında genel bir ifadedir. Surenin son ayeti de bu anlamda cihaddan bahsetmektedir. Tefsircilerin verdiği bilgilere göre surenin ilk ayetleri, özellikle denemeden bahseden ilk 3 ayet, inandığını söyleyip de hicret etmeyi göze alamayan Müslümanlar hakkında nazil olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*).

6. Anne babaya itaat konusunda bkz. 31/Lokman 14, 15; 46/Ahkaf 15-18. Ancak bu emrin ardından evlatlarını şirke zorlamak için bu itaati istismar etmek isteyen kötü niyetli müşrikler konusunda ciddi bir uyarı gelmektedir. Anne ve babasının istismarına maruz kalan Sa'd b. Ebi Vakkas ve Ayyaş b. Ebi Rebia gibi sahabiler hakkında inmiştir (Ebussuûd, *İrşad;* Mevdudî, *Tefhim*).

7. Bu ayetler Mekkeli münafıklardan bahsetmektedir. Çünkü Medine'de işkence olayı yoktur. Kalben inandığı halde işkencelere dayanamadığı için diliyle yalanlamak zorunda kalan samimi Müslümanlar da vardı (16/Nahl 106). Ancak bunların dışında korkak ve şahsiyetsizlik nedeniyle ikiyüzlü davranan münafıklardan da söz edilmektedir (Firuzabadi, *Tenvir*). Fakat baskı altındaki müminleri zor durumda bırakmamak için Mekke döneminde bunlar üzerinde fazla durulmamıştır. Ancak hem baskıdan şikâyet edip hem de hicret etme imkânı ortaya çıktığı halde hicretten kaçınmak samimiyetsizliği ele vermektedir. Bakara suresinden başlayarak Medine döneminde inen surelerde münafıklar hakkında daha geniş bilgiler verilecektir.

8. Müşrikler ahirete ve hesaba inanmadıkları için Müslümanlara günahlarını yüklenecekleri yalanını çok kolay söyleyebiliyor ve onların kafalarını karıştırmaya çalışıyorlardı. Ancak bir sonraki ayette, kendi günahlarını yüklenmenin yanısıra insanların Müslüman olmasına engel olmalarından dolayı ayrıca günah yüklenecekleri haber verilmektedir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ فَلَبِثَ ف۪يهِمْ
اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْس۪ينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ
الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ١٤ فَاَنْجَيْنَاهُ
وَاَصْحَابَ السَّف۪ينَةِ وَجَعَلْنَاهَٓا اٰيَةً
لِلْعَالَم۪ينَ ١٥ وَاِبْرٰه۪يمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ١٦ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًاۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ
رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ
وَاشْكُرُوا لَهُۜ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ١٧ وَاِنْ
تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْۜ وَمَا
عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ١٨

14. Biz Nuh'u da kavmine peygamber olarak göndermiştik. Nuh, onların arasında elli yıl eksiğiyle bin sene kalmıştı.[9] Tufan, onları, zulmedip dururken yakaladı. 15. Biz, Nuh ile gemide bulunanları kurtardık ve onu âlemlere bir ayet (mucize) kıldık.[10] 16. İbrahim'i de peygamber olarak göndermiştik. O da kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'ndan korkun. Eğer anlıyorsanız bu sizin için daha hayırlıdır. 17. Siz Allah'ı bırakıp putlara ibadet ediyorsunuz; asılsız şeyler uydurup icat ediyorsunuz. Allah'ın dışında kulluk ettiğiniz şeylerin sizi rızıklandırmaya güçleri yetmez. Rızkı Allah'tan isteyin, O'na kulluk edin ve O'na şükredin. O'na döndürüleceksiniz."[11] 18. Eğer yalanlarsanız, bakın sizden önceki ümmetler de yalanladı! Peygamberin görevi, açıkça tebliğ etmekten ibarettir. 19. Bunlar, Allah'ın her

اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعٖيدُهُ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ
سٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ
الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ
يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصٖيرٍ ﴿٢٢﴾

şeyi nasıl yoktan yarattığına bakmıyorlar mı? O, yarattığını tekrar yaratır. Bu, Allah için son derece kolaydır.[12] **20.** De ki: "Yeryüzünde dolaşın da ilk yaratmayı nasıl gerçekleştirdiğini görün. Sonra onu bir başka yaratmayla tekrar inşa edecektir. Allah her şeye kadirdir. **21.** Dilediğine azap eder, dilediğine merhamet eder.[13] Siz de O'na döndürüleceksiniz! **22.** Ne yerde, ne de gökte Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. O'ndan başka bir veliniz veya bir yardımcınız yoktur."[14]

9. Hz. Nuh 950 yıl yaşamış ve bu süre boyunca denenmiş ve mücadele etmekten bıkmamıştı. Size ne oldu ki on yılda bıktınız ve şikâyet ediyorsunuz!

10. Ayet kelimesi, hem ibret hem mucize anlamına gelmektedir. Ayet kılınan şey gemi olabileceği gibi helak edilen kâfirler ve kurtarılan müminler de olabilir. Peygamberden mucize isteyerek köşeye sıkıştıracaklarını düşünenler, helak edilerek kendilerinden sonrakiler için ibretlik hale getirilmişlerdir. Hicret sürecinde Hz. Nuh ve İbrahim kıssalarına atıf yapılması tesadüf değildir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani;* Mevdudî, *Tefhim).*

11. Hz. İbrahim (as), putperestlerin hayalî tanrılar icat ederek onların kendilerine rızık verdiklerine inandıklarını ve onlara kulluk ettiklerini söylemektedir. 30/Rum 39. ayette Mekkeli müşriklerin de Allah katında torpilli gördükleri putlardan bereket bekledikleri ve onlar için bağışta bulundukları anlatılmaktadır. Bu ayetten 23. ayete kadar Hz. İbrahim kıssasının arasına müşriklere yönelik mesajlar girmektedir.

12. Müşrikler Allah'ın yaratmasını kabul ediyor, yeniden dirilmeyi akıllarına sığdıramıyorlardı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Onları düşünmeye davet eden çok mantıklı ve ilmî bir cevap verilmektedir: Dünyadaki yoktan yaratmayı anlayan ahirette yeniden yaratılmayı da anlar!

13. Buradaki dileme, kulun iradesini yok sayma anlamında olmayıp Allah'ın azap etme veya merhamet etmesine kimsenin engel olamayacağını beyan etme anlamındadır. Çünkü bir sonraki ayete bakılırsa müşriklerin yardımcı veya şefaatçi kabul ettikleri velileri reddedilmektedir. Azabı da cezayı da kul hak etmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

14. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Bir önceki ayetle bağlantılı düşünülürse "Allah, cezalandıracağı veya ödüllendireceği kimseyi bildiği için kimseye sormaz; sizi kayıracak kimse de olmayacak." anlamında bir hüküm vermektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Mevdudî, *Tefhim*).

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَٓائِهٖٓ اُو۬لٰٓئِكَ
يَئِسُوا مِنْ رَحْمَت۪ي وَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ
٢٣ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا
اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ
ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٢٤ وَقَالَ
اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا مَوَدَّةَ
بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ
بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ٢٥
فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنّ۪ي مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪ي اِنَّهُ
هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ٢٦ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا ف۪ي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ
وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ ف۪ي
الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِح۪ينَ ٢٧ وَلُوطًا اِذْ قَالَ
لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ
بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ٢٨ اَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّب۪يلَ وَتَأْتُونَ
ف۪ي نَادٖيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ

23. Allah'ın ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, benim rahmetimden ümidini kesmişlerdir; onlar için elîm bir azap vardır.[15] 24. Kavminin İbrahim'e cevabı, "Onu öldürün veya yakın!" demekten ibaretti. Fakat Allah onu ateşten kurtardı. İnanan bir toplum için bunda nice ayetler vardır.[16] 25. İbrahim şöyle dedi: "Siz, Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Onlarla sizin aranızda dünya hayatıyla sınırlı bir dostluk vardır. Fakat kıyamet günü birbirinizi inkâr edecek ve birbirinize lanet edeceksiniz. Varacağınız yer ateştir ve hiçbir yardımcınız yoktur."[17] 26. Bunun üzerine Lût ona iman etti. Sonunda İbrahim şöyle dedi: "Ben Rabbime hicret ediyorum. O, güçlüdür; hüküm ve hikmet sahibidir."[18] 27. Daha sonra biz ona İshak'ı ve (torunu) Yakub'u armağan ettik. Onun zürriyeti arasında peygamberlik ve kitap indirmeye devam ettik. Ona dünyada ecrini verdik. Ahirette de o salih kimselerdendir. 28. Lût'u da peygamber olarak gönderdik.[19] Kavmine şöyle demişti: "Siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı hayâsızlığı yapıyorsunuz. 29. Erkeklerle ilişkiye giriyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda çirkin işler yapıyorsu-

اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى
الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

nuz öyle mi?" Kavminin cevabı, "Eğer doğru söylüyorsan haydi Allah'ın azabını getir!" demekten ibaretti. 30. Lût, "Ey Rabbim! Bu bozguncu topluma karşı bana yardım et!" dedi.

15. Bu ve devamındaki ayetler, Hz. Peygamber'in hicret kararını ilan eder gibidir (23-26). Ayetlerde müşriklerin Allah'ın dininden ümit kestiği dile getirilerek Hz. İbrahim'in katline karar veren kâfirlerin örneği gelmekte, ardından Hz. İbrahim'in son sözleri ve hicret kararı dile getirilmektedir. Üstelik Hz. Lût'un (as) kıssası da paralel olarak anlatılmaktadır. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre Müşriklerin Darun Nedve'de toplanıp kendisini ortadan kaldırmak için and içtiklerini haber aldığı zaman Hz. Peygamber ve yol arkadaşı harekete geçmiştir. Fakat hicret sürecinde gelen bu surede kâfirlerin evi örümcek evine benzetilirken, sonraki tarihçiler Hz. Peygamberi hicrette müşriklerden koruyan mucizenin örümcek evi olduğunu anlatmışlardır (Azimli, *age*, s. 197-208).

16. Allah İbrahim'i ateşten kurtarmıştı. Ateşi yakmayan bir nesneye dönüştürmüştü (21/Enbiya 69). Ateşin huyu değişti de müşriklerin huyu değişmedi. Bunda nice ayetler, ibretler vardır. Müslümanlar İbrahim gibi sabırlı ve metin olmalı ki taş erimeli, su donmalı, ateş sönmelidir.

17. Hz. İbrahim kıssası burada bitmemektedir; 31. ayetten itibaren devam etmektedir. Aynı olayların kahramanı olarak Lût ile ikisinin kıssası bir arada anlatılmaktadır. Bir sonraki ayetin başındaki cümleden, yeğeni Lût'un ona bu konuşmalar sonunda inandığı ve onunla birlikte hicret ettiği anlaşılmaktadır.

18. Bu söz Lût'a ait olabilir; ancak Hz. İbrahim'e ait olması daha makuldür (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü Lût ona tâbi olduğu için bu karar Hz. İbrahim'in kararı gibi görünmektedir. Ancak bu kararla her ikisi de hicret ettiği için sonuç değişmemektedir. Ümmet, peygamberinin yolundan gider. Bu ayet hicret sürecinde geldiği için Hz. Peygamber ve Müslümanların hicret kararına denk gelmektedir. İbrahim'in, yurdundan çıkarılması, tevhidin babası olarak anılacağı mücadelesinde nasıl dönüm noktasıysa hicret de Hz. Peygamber ve arkadaşlarının mücadelesinde bir dönüm noktasıdır. Sonuçta Allah'a güvenerek yola çıkanlar değil, örümcek ağını yurt sanıp da insanları oradan çıkaranlar yurtsuz kalmaktadır.

19. Bu ayetin başındaki Lût ile ilgili ifade 14. ve 16. ayetlerdeki Nuh ve İbrahim ifadelerine matuftur (Zemahşerî, *Keşşaf*). Hz. İbrahim ve Lût (as); Hz. Şuayb, Musa ve Harun gibi aynı dönemde peygamberlik yapmışlardır.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا
اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا

31. Elçilerimiz, İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde, "Biz o şehrin halkını helak edeceğiz. Çünkü o şeh-

كَانُوا ظَالِمِينَ ۝٣١ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا
نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا
امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ۝٣٢ وَلَمَّا اَنْ
جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ
ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا
مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ ۝٣٣ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰى اَهْلِ هٰذِهِ
الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ۝٣٤ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا اٰيَةً بَيِّنَةً
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝٣٥ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ
شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا
الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ
مُفْسِدِينَ ۝٣٦ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۝٣٧ وَعَادًا
وَثَمُودَا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ۝٣٨ وَقَارُونَ
وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسٰى
بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا
سَابِقِينَ ۝٣٩ فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ

rin halkı zalimdir!" dediler.[20] 32. İbrahim, "Orada Lût var!" dedi. Elçiler, "Orada kimlerin bulunduğunu biz çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Fakat karısı hariç; çünkü o, yere geçirilecek toplumla birlikte kalacak." dediler. 33, 34. Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde Lût onlardan dolayı kaygılandı ve telaşa düştü. Elçiler, "Korkma, üzülme! Biz seni ve aileni kurtaracağız! Yalnız, karın hariç; çünkü o, yere gömülecek toplumla birlikte kalacak.[21] Yoldan çıkmaları sebebiyle bu şehir halkının üzerine biz gökten bir felaket indireceğiz." dediler. 35. Aklını kullanan toplum için biz o şehirden geriye, bir ayet (ibret) bıraktık.[22] 36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin ki ahiret gününden umutlu olun;[23] bozgunculuk yaparak yeryüzünde kargaşa çıkarmayın." dedi. 37. Onu yalanladılar. Fakat onları ani bir sarsıntı yakaladı ve yurtlarında donakaldılar. 38. Âd ve Semud kavmini de helâk ettik. Onların helâki, şehir kalıntılarında size gösterildi.[24] Şeytan, yaptıklarını onlara doğru gösterdi ve göz göre göre onları doğru yoldan saptırdı. 39. Karun, Firavun ve Haman'ı da helak ettik. Musa açık deliller getirmişti ve onlar da yeryüzünde büyüklük taslamışlar-

اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ
الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ
وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ
الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ
الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ
الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾
وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا
اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

dı. Oysa onlar olacakların önüne geçecek değillerdi. 40. Biz o toplumların hepsini günahları sebebiyle yakaladık. Kiminin üstüne kasırga gönderdik, kimini sarsıntı yakaladı, kimini yere geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmedecek değildi. Aksine onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.[25] 41. Allah'tan başka veli edinenlerin durumu, kendine ev yapan örümceğin durumuna benzer. Oysa evlerin en çürüğü örümcek evidir; keşke bilselerdi![26] 42. Allah onların kendisinden başka nelere dua ettiklerini bilir. O, güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 43. Biz bu örnekleri insanlar için veriyoruz. Fakat bunları ancak bilgi sahibi olanlar düşünür. 44. Allah, gökleri ve yeri hak olarak yarattı.[27] İnananlar için bunda bir ayet vardır.

20. Hz. Lût, hayatı pahasına bir mücadele vermiş ve iki kızı dışında kimseye söz anlatamamıştı. Eşi bile Lût'a inanmamış, kavminin fasit dininde kalmayı yeğlemişti. Sonunda istediği yardım yetişti; onu ve kızlarını zalimlerin tasallutundan kurtardı. Hz. İbrahim, şimdi el-Halil diye bilinen Batı Şeria'daki Hebron'da yaşıyordu. Oradan bakınca Ölü Deniz'in kenarındaki Sodom Gomore görünüyordu ve Lût (as) orada yaşıyordu. Bu nedenle azabı getirmekle görevli melekler "şu şehir" diye göstermektedirler. Nihayet o şehir yere geçti ve Tuz Denizi'nin yüz ölçümü ikiye katlandı. Müşrik Arapların Şam'a seyahat ederken ibret alabilecekleri bir başka ayet (ibret levhası) olarak yol kenarında duruyordu (26/Şuara 114; 11/Hud 74-76; 66/Tahrim 10. ayetler; Mevdudî, *Tefhim*).

21. Lût, çirkef insanların misafirlere kötülük planlayacaklarını tahmin ediyordu. Fakat gelenlerin azabı getiren melekler olduğunu henüz bilmiyordu. Kaygılandı ve çaresizliğini anlatmak için kollarını havaya kaldırdı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fakat Allah'ın yardımı tam da elçilerinin böylesi çaresizlik anlarında yetişir. 8. ayette anne ve babalarının hatırını kıramayıp hicret edemeyenlerin durumuna işaret edilirken bu ayette ka-

rısı helak olanlar arasında kalan Lût Peygamber'den bahsedilmektedir. Öyle bir süreçte bu daha da anlamlı görünmektedir.

22. Bu ayetin anlamı için bkz. 15. ve 31. Ayetler.

23. "Racâ" ummak ve ümitli olmak demektir. İbadet etmenin neticesi olan ahiretten umutlu olmayı ifade ettiği gibi Allah'a kavuşmaya ve hesaba inanmayı da kastetmiş olabilir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Nesefî, *Medarik;* Mevdudî, *Tefhim*). Kıssa Hz. İbrahim kıssasının devamında geldiği için Hz. Şuayb'ı onun torunlarından biri kabul edenler olduğu gibi, Medyen'in yerlilerinden kabul edenler de vardır (Mukatil, *et-Tefsir,* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudî, *Tefhim*).

24. Araplar bu iki kavmin yaşadıkları yeri biliyorlardı. Yemen ve Hadramevt'i içine alan Güney Arabistan topraklarının tamamı, Âd kavminin memleketi (Ahkaf) olarak bilinirdi. Rabiğ'den Akabe'ye; Medine, Vadi'l-Kura ve Hayber'den Hicr, Teymâ ve Tebuk'a kadar olan Kuzey Arabistan ise Semud kavminin memleketi olarak biliniyordu. Bu iki kabileyi amca çocukları kabul edenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mukatil, *et-Tefsir;* Mevdudî, *Tefhim*).

25. Buraya kadar anlatılan kıssalar, müminlere ümit, kâfirlere tehdit olarak seslenmektedir. Allah geçmiş peygamberleri ve onların takipçilerini sahipsiz ve çaresiz bırakmadığı gibi Muhammed ve arkadaşlarını da bırakmaz. Önceki peygamberlere ve arkadaşlarına zulmedenleri Allah cezasız bırakmadığı gibi sizi de cezasız bırakmaz, ey müşrikler diye örnekler üzerinden bir göndermedir bu sesleniş (Mevdudî, *Tefhim*).

26. Özet kıssalardan sonra bu ve devamındaki ayetin gelmiş olması, ayrıca anlamlıdır. Putperestliğin, Allah'ı yok saymak anlamına gelmediğini, Allah'tan uzaklaşanların Allah'a yaklaşmak için aracı edinmeleri, bir bakıma kendi kafalarına örümcek ağları örmeleri anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Bundan önce inen 30/Rum 28-42. ayetlerde de önceki toplumların müşrik olduğu anlatılmaktadır. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

27. Bu ayet, 41. ayetle irtibatlı ele alındığı zaman işaret ettiği mesaj anlaşılır hale gelmektedir. Hak olarak yaratılan göklerin ve yerin dini de gerçek olmalıdır. Ya da hak olan yaratılış o hak (fıtrî) dinin üzerine oturmuş olmalıdır (30/Rum 7, 8, 30). Batıl din, uyduruk dünya görüşünün bir parçası olduğu gibi anlamsız evren algısı da batıl dinlerin sonucudur (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü Kur'an; "Biz yeri, göğü ve ikisi arasındakileri batıl (uyduruk) bir şey olarak yaratmadık. O, kâfirlerin zannıdır..." (38/Sad 27) ayetiyle bunu açıkça ortaya koymaktadır. Aslında bu algı insanı da kendine benzetip şahsiyetsizleştirmektedir. Akif'in tabiriyle, mukallid insan sadece taklitçi insan olmakla kalmaz, taklidî insan haline gelir (Mehmed Akif, "Tefsir-i Şerif", *Sebilü'r-Reşad,* sayı 27, s. 4).

اُتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ

45. Sana vahyedilen bu kitabı oku ve namazı kıl. Çünkü namaz, aşırılıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ın zikri ibadetlerin en büyüğü-

وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَا تُجَادِلُوٓا اَهْلَ الْكِتَابِ
اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
وَقُولُوٓا اٰمَنَّا بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
﴿٤٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذ۪ينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ۚ وَمِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنْ
يُؤْمِنُ بِه۪ۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ
﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِه۪ مِنْ كِتَابٍ
وَلَا تَخُطُّهُ بِيَم۪ينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ
﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ ف۪ي صُدُورِ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا
الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ
مِنْ رَبِّه۪ۜ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِۜ وَاِنَّمَٓا
اَنَا۬ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

dür. Allah, yaptıklarınızı bilir.[28] 46. Zalim (müşrik) olanları hariç,[29] Ehl-i Kitap ile en güzel şekilde tartışın ve onlara şöyle deyin: "Biz, hem bize indirilene hem de size indirilene iman ettik. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir. Biz O'na teslim olduk." 47. Aynı şekilde sana bu kitabı indirdik. Bundan dolayı kendisine kitap verilmiş olanlar ona iman ederler.[30] Bunlar arasından da iman edenler vardır.[31] Bizim ayetlerimizi inatçı kafirlerden başkası inkâr etmez. 48. Sen bu kitaptan önce hiçbir kitap okumamıştın; onu kendi elinle de yazmıyorsun. Öyle olsaydı gerçeği saptırmak isteyenler kuşkuya kapılırlardı.[32] 49. Oysa bu, kendilerine ilim verilenlerin gönlünde yer eden apaçık ayetlerdir. Bizim ayetlerimizi ancak zalimler inkâr eder. 50. Dediler ki: "Ona Rabbinden ayetler (mucizeler) gelmesi gerekmez mi?" De ki: "Ayetler (mucizeler) Allah katındadır. Ben ancak açıkça uyaran biriyim."[33] 51. Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmemiz onlara yeterli gelmedi mi? İnanan bir toplum için bunda bir rahmet ve öğüt vardır.

28. Ayet, Kur'an okumayı ve namaz kılmayı birlikte emretmektedir. Bu sadece namazda Kur'an okumayı değil, Kur'an'ı okuyup özümsemeyi de emretmektir. Namazın aşırılıktan ve bütün kötülüklerden alıkoyacağı dile getirilerek imanı ahlaka dönüştüren bir eylem olduğuna işaret edilmektedir. Bazı hadislerde de kötülükten alıkoymayan namazın Kur'an'ın öngördüğü namaz olamayacağı dile getirilmiştir. (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü tefsircilere göre Allah'ın zikri hem Kur'an'ı hem namazı içerdiği gibi hem kulun Allah'ı hatırlaması hem de Allah'ın kulunu hatırlaması an-

lamına gelmektedir. Allah düşünülmeden kılınan namaz Allah'ın kabul edeceği bir namaz olmaktan uzaktır. (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Aslında namazla ilgili bu tespiti anlaşılmayan ve özümsenmeyen Kur'an okumaya da teşmil etmek mümkündür.

29. "Zalim olan Ehl-i Kitap, müşrik ve kâfir olan kitap ehlidir (Tantavî, *el-Cevâhir*). Hz. Peygamber (sav), 31/Lokman 13. ayeti delil getirerek 6/Enam 82. ayetteki imanlarına zulüm bulaştırmayanların müminler olduğunu, nefsine zulmedenlerin müşrikler olduğunu söylemiştir (Buharî, Tefsir 20; Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 200-333). 35/Fatır 32 ve 37. ayetlerde de kâfirlerden "zalimler" diye söz edilmektedir. Çünkü peygamberleri ve kendilerini Allah'ın oğlu kabul eden kitap ehli, müşrik ve kâfir olmuştur (5/Maide 18).

30. Bir önceki ayette başlayıp buraya kadar devam eden cümleler, Medine'de sık karşılaşılacak kitap ehliyle ilişkilerin diplomatik bir üslupla yürütülmesine yöneliktir; Müslümanlar uyarılmakta, ardından mesaj müşriklere yöneltilmektedir.

31. Bir önceki ayetle birlikte düşünüldüğünde yaşayan kitap ehlinden de Kur'an'a inananların olduğu anlaşılmaktadır.

32. Burada konu edilen okuma ve yazma, Hz. Peygamberin harfleri okuyabilmesi veya okuyamaması değil, daha önce okuduğu bir kitabın olmaması ve düşüncelerini kitap olarak yazmamış olmasıdır. Dolayısıyla Kur'an'ı kendisinin yazmadığı vurgulanmaktadır. Çünkü müşrikler, kitabı kendisinin yazdığını iddia ediyorlardı. Ayet bu iddialara cevap vermektedir ve lafızları gayet açıktır. Hz. Muhammed, peygamber olduktan sonra da kendi düşüncelerini yazmamış, kendi sözlerini arkadaşlarının yazmasına müsaade etmemiştir. Bu da onların okuma yazma bilmedikleri anlamına gelmez. Tarihsel süreçlerde "ümmî" kelimesinin Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesi şeklinde değerlendirilmesi bir çarpıtmadır. Çünkü daha önce kutsal kitabı olmayan anlamındaki ümmî kelimesi, Hz. Peygamber için de bütün Araplar için de kullanılan bir deyimdir (7/A'raf 157, 158; 3/Âl-i İmran 20, 75; 62/Cuma 2).

33. Ayet kelimesi için bkz. 7/A'raf 132. Bir sonraki ayette mucize isteyenlere Kur'an'ın rahmet olarak sunulması, inkâr edip helak olmalarına yol açacak mucize beklentilerinden vazgeçmeleri için yapılan anlamlı bir çağrıdır.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ شَه۪يداًۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِۙ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَلَوْلَٓا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَٓاءَهُمُ الْعَذَابُۜ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾

52. De ki: "Sizinle benim aramda şahid olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Uydurma şeylere inanıp da Allah'a karşı kâfirlik edenlere gelince,[34] hüsrana uğrayanlar işte onlardır. 53. Senden azabı acele getirmeni istiyorlar. Eğer belirlenmiş bir vade olmasaydı, azap onlara hemen gelirdi. Fakat o kendilerine hiç far-

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَاِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَۙ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ
وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا
عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ
فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ
الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ
الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَۗ ﴿٥٨﴾
اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا
وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ
سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۚ فَاَنّٰى
يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ
مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ
مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۜ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

kında olmadıkları anda gelecektir. 54. Azabı senden acele istiyorlar; ama cehennem kâfirleri kuşatmış durumdadır.[35] 55. Azap onları hem üzerlerinden hem de ayaklarının altından sardığı gün, "Yapıp durduklarınızı tadın!"[36] der. 56. Ey iman eden kullarım! Benim arzım geniştir; sadece bana kulluk edin.[37] 57. Herkes ölümü tadacak ve bize döndürüleceksiniz. 58, 59. İman eden ve salih amel işleyenler için altlarından ırmaklar akan cennette, ebedî olarak kalacakları köşkler hazırladık. Sabrederek ve Rablerine güvenerek (tevekkül ederek) çalışanların ödülü ne güzel![38] 60. Nice canlı vardır ki rızkını kendi taşıyamaz. Onları da sizi de Allah rızıklandırıyor. O her şeyi işitir ve bilir. 61. Onlara, "Gökleri ve yeri yaratan, Güneş'i ve Ay'ı buyruğu altına alan kim?" diye sorsan kesinlikle "Allah!" diyeceklerdir. Öyleyse nasıl aldatılıyorlar! 62. Allah kuluna verdiği rızkı ister bol verir, isterse daraltır. Allah her şeyi bilir. 63. Eğer onlara, "Gökten yağmuru kim indiriyor, yeryüzünü ölümünden sonra kim diriltiyor?" diye sorsan kesinlikle "Allah!" diyeceklerdir. De ki: "Hamd, Allah'a aittir." Fakat onların çoğu bunu akletmez.

34. Müşriklerin Allah'a eş koşması kâfirlik olarak değerlendirilmektedir.

35. Müşrikler ahirete inanmadıkları ve helakin gelmesini beklemedikleri için meydan okuyarak; "Haydi getir şu azabı!" diyorlardı (29. ayet). Ayetler bu tutumu azabı acele isteme olarak değerlendirmekte ve onların hiç farkında olmadıkları bir kuşatma altında olduklarını hatırlatmaktadır. Aynı şekilde mucize istekleri de böyle bir meydan okuma içeriyordu (50. ayet).

36. Ayetin, "Yaptıklarınızın karşılığını tadın." demek yerine, "Yaptıklarınızı tadın." demesinde ince bir nükte sezilmektedir. Çünkü suçlular, yaptıklarıyla cehenneme yakıt hazırlamaktadırlar (17/İsra 18).

37. Hicret sürecinde inen bu surelerde hicrete vurgu yoğunluk kazanmıştır; bu ayet de onlardan biridir. Bundan önceki ayetlerde kâfirlere azabın yaklaştığı hatırlatılırken, bundan sonraki ayetlerde de müminlere yol gösterilmekte, hicret teşvik edilmekte, Allah'a güven ve ümit telkin edilmektedir. Baskı altındaki müminlere yeni bir vatan gösterilirken (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 222), vatan telakkisi de ilahî ve evrensel anlamda yeniden tanımlanmaktadır. Bütün yeryüzü Allah'ındır. Allah'a özgürce ibadet edeceğiniz her yer sizin için vatandır. Vatanınıza göre din değil, dininize göre vatan tasavvur etmelisiniz (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

38. 59. ayet 58. ayetin devamı niteliğinde olduğu için sabır ve tevekkül çalışmanın bir sıfatı veya açıklaması olarak sunulmaktadır. Bu ayetler 56. ayetin devamı olduğu için muhacir müminlere iki cihanın cenneti vaad edilmektedir. Mülteci durumuna düşeceğiz diye rızık endişesi taşımanıza gerek yoktur. Çünkü imanı doğrultusunda eylemde bulunurken, sabreden ve tevekkül edenleri Allah rızıklandırır. Rızkını taşıyamayan nice canlı var ki onları rızıklandıran sizi de rızıklandırır (Mevdudî, *Tefhim*).

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌۜ
وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُۢ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ٦٤ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا
اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ
اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ٦٥ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۚ
وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ٦٦ اَوَلَمْ يَرَوْا
اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ
مِنْ حَوْلِهِمْۜ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ

64. Bu dünya hayatı sadece bir oyun ve oyalanmadır. Ahiret yurdu, hayatın ta kendisidir.[39] Keşke anlasalardı. 65. Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak sadece O'na dua ederler. Fakat kendilerini kurtarıp karaya çıkardığımız zaman hemen şirk koşmaya başlarlar. 66. Kendilerine verdiklerimize nankörlük edip şimdilik faydalanadursunlar. Yakında anlayacaklardır. 67. Çevrelerinde insanlar kaçırılıp köleleştirilirken bizim kendilerine güvenli ve dokunulmaz bir yer hazırladığımızı hiç düşünmediler mi?[40]

اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُۜ
اَلَيْسَ فٖي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرٖينَ ﴿٦٨﴾
وَالَّذٖينَ جَاهَدُوا فٖينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۜ وَاِنَّ
اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٦٩﴾

Allah'ın nimetini inkâr ederek uydurma şeylere mi inanıyorlar! 68. Allah adına yalan uyduran ya da kendisine gelen gerçeği yalan sayandan daha zalim kim olabilir?[41] Cehennemde kâfirler için yer mi yok? 69. Fakat bizimle birlikte cihad (mücadele) edenleri kesinlikle bize ulaşan yollara yönelteceğiz. Çünkü Allah, iyilik yapanlarla (muhsinlerle) beraberdir.[42]

39. Gökler ve yer gerçek olarak yaratılmışsa (45. ayet) bu dünya (yakın hayat) yalan değil, sadece ön yüzünü gördüğümüz geçici bir gerçekliktir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü dünya ve ahiret iki ayrı hayat değildir. Tek bir hayatın iki ayrı evresidir. Ahiret dediğimiz (ertelenen, uzak) hayat, bu hayatın öbür yüzüdür, bu hayatın sonucu ve sonrasıdır. Geçici olmayan hayattır ve en az bu yakın hayat kadar gerçektir ve hatta daha da gerçektir. Çünkü bu hayat, o hayatı anlatan ilahî hakikat üzerine kurulmuştur (30/Rum 7, 8, 30).

40. İslam'ın geldiği asırlarda insanlar kaçırılıp köleleştiriliyordu. Bizans ve Sasanîler tarafından ülkeler işgal ediliyordu. Fakat Mekke'nin saygınlığı nedeniyle Kureyş Arapları bundan korunuyordu. Fakat bu ayrıcalığı putlara bağlıyorlardı. Çünkü ayet şirk bağlamında geçmektedir (65 ve 66. ayetler; Zemahşerî, *Keşşaf*).

41. Kendi uydurdukları dinin Allah'ın dini olduğunu iddia eden ve o din adına Allah'ın gönderdiği gerçek dini inkâr eden müşrikler kastedilmektedir (Maverdi, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

42. Cihad, Allah yolunda verilen her mücadeleyi ve çabayı kapsayan bir kelimedir. Savaş da bu anlam haritasına dâhildir, fakat anlamı bundan ibaret değildir. Daha sonra gelen zorba yönetimler, kendi zulümlerini meşrulaştırmak için cihadı savaşa indirgerken fitne kelimesinin anlamını fesada dönüştürmüş ve zulme karşı isyan eden mücahidleri suçlamak için kullanmışlardır. Çünkü fitne, baskı ve işkence demektir. (Sarmış, *Rivayet Kültürü*, s. 121-169). Bu ayette fitneye karşı sabır ve ümitle mücadele etmek, cihad olarak nitelenmektedir. Allah onların cihadını kendi cihadı olarak sunmakta ve o yürekli vakıf insanları böyle şereflendirmektedir (Bkz. 6. ayet). Genel manada iyilik anlamına gelen ihsan, cihadı da kapsayan bir kavramdır (7/A'raf 56). Allah kendi yolunda cihad edenlerle birlikte olacağını ve onları hedefe ulaştıracağını vaad etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

﴿٨٣﴾ سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ

86/83 MUTAFFİFÎN SURESİ

Adını, ilk ayetinde ölçü ve tartıda hile yapanlar anlamındaki "mutaffifîn" kelimesinden alan sure, 36 ayettir. Nüzûl sıralamasında Ankebut, tertip sırasında İnfitar suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Mekke döneminde inen son suredir. İbn Mesud da bu görüştedir. Medine'de indiğini iddia edenler, İbn Abbas'a nispet edilen ve Medine'de ölçü tartı uygulamalarından bahseden genel rivayetlere dayanmışlardır. Oysa ölçü ve tartıda hile yapmak sadece Medinelilere has bir kötülük değildir. Bu sureye kadar Kur'an Mekkelilerin nice ahlaksızlığından bahsetmiştir. Surenin asıl konusu ahirettir. Kâfirlerin karşılaşacağı elim azap ve onları cennetten seyreden müminlerin mutlu sonu tasvir edilmektedir. Bu bakımdan sure önceki surelerin devamı niteliğindedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا
عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ ﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ
وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُو۬لٰٓئِكَ
اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظ۪يمٍۙ ﴿٥﴾ يَوْمَ
يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿٦﴾ كَلَّٓا اِنَّ
كِتَابَ الْفُجَّارِ لَف۪ي سِجّ۪ينٍۜ ﴿٧﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا سِجّ۪ينٌۜ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌۜ ﴿٩﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يُكَذِّبُونَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Yazıklar olsun, bir şey ölçerken ve tartarken hile yapanlara! İnsanlardan bir şey alırken tam ölçen, fakat bir şey verirken eksik ölçen hilekârlara! 4-6. Âlemlerin Rabbinin huzurunda insanların kıyama duracağı o önemli günde toplanmak için diriltileceklerini hiç düşünmüyorlar mı? 7-9. Hayır! Taşkınlık edenlerin yazısı, zindanların derinliklerinde olmaktır.[1] Zindanın derinliklerini sen ne bileceksin! Mühürlenmiş, değişmez bir yazıdır o. 10, 11. O gün, vay haline yalanlayan-

بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ اِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ
اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهُمْ
عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّهُمْ
لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِي
كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا اِنَّ كِتَابَ
الْاَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا
عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ
الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾
عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ
رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي
ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾
وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا
الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا
مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَاِذَا
مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى
اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذَا رَاَوْهُمْ
قَالُوا اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا اُرْسِلُوا

ların; hesap gününü yalan sayanların! **12.** Oysa onu aşırılıkta sınır tanımayan günahkârdan başkası yalan saymaz. **13.** Kendisine ayetlerimiz okunduğu zaman, "Eski çağların efsaneleri!"[2] der. **14.** Hayır! Aksine onların yaptıkları şeyler, kalplerinin üzerinde pas tutmuştur. **15.** Hayır! O gün onlar, Rablerini görmekten mahrum kalırlar.[3] **16, 17.** Sonra ateşe atılırlar ve kendilerine şöyle denir: "Yalan saydığınız şey, işte budur!" **18.** Hayır! İyilerin yazısı, yüce makamlarda olmaktır.[4] **19.** Yüce makamları sen ne bileceksin! **20.** Yazılmış, değişmez bir kitaptır o. **21.** Onu, Allah'a yakın olanlar görür.[5] **22, 23.** İnananlar, gerçekten nimetlerle dolu cennettedirler. Koltuklar üzerine oturup seyre dalarlar. **24.** Yüzlerinde nimet cennetinin aydınlığını görürsün. **25, 26.** Kapağı açılmamış bir içecek sunulur kendilerine; kapağı (açılmadan) misk gibi kokar. İmrenenler, buna imrensin ve bunun için yarışsınlar. **27, 28.** O, en kaliteli maddelerin karıştırıldığı bir kaynaktır ki ondan Allah'a yakın olanlar içer. **29-31.** Hani suçlular, müminlere güler, onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketleriyle alay eder, yandaşlarının yanına dönerken keyifle dönerlerdi ya! **32.** Hani, müminleri gördükleri zaman, "Bunlar gerçekten sapıtmış!" derlerdi! **33.** Oysa onlar, müminleri denetleyici olarak gönderilmiş değil-

عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْاَرَائِكِ
يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

lerdi! 34. Bugünse müminler, onlara gülmektedir! 35, 36. Koltuklara yaslanıp bakarlar: Kâfirler, yaptıklarının cezasını buldu mu, diye![6]

1.Taşkınlık edenlerin vasıfları konusunda bkz. 91/Şems 8. "Siccin" kelimesi zindan, hapishane, çukur vs. anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin zıddı 18-20. ayetlerde "ılliyyin" yücelikler kelimesiyle ifade edildiği için zindanın derinlikleri anlamı verilmiştir.

2. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "Esatîru'l-Evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11 ve 17; Zemahşeri, *Keşşaf.*

3. Bir önceki ayette dile getirildiği gibi kâfirlerin yaptığı davranışlar kalplerinin/akıllarının üzerine örtü, tortu oluşturduğu için hakikati görmelerine mani olmaktadır. Bundan dolayı onların Allah'ı görmekten mahrum oldukları dile getirilmektedir. 21. ayete bakılırsa müminler böyle bir mahrumiyet yaşamayacaktır (Sa'lebi, *el-Keşf*).

4. Cenneti tasvir eden bu ayetler, 7-9. ayetlerdeki cehennem tasvirinin zıddını ortaya koymaktadır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

5. Allah'a yakın olanların gördüğü nedir? Bu sorunun cevabını cümlenin yakınında ararsak yazılan kitaplarını ve onun gereği olan cenneti ve yüce makamları göreceklerini düşünebiliriz. Fakat 15. ayete bakılırsa kâfirlerin mahrum olacağı Allah'ı görme şerefi kastedilmiş olabilir.

6. Bu iki ayetin bu şekilde çevirisi için bkz. İbn Atıye, *el-Muharrer;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî.*

MEDENÎ SURELER

٩٦ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

87/2 BAKARA SURESİ

Adını 67-73. ayetlerdeki kurban kıssasından alan sure, 286 ayettir. Nüzûl sıralamalarında Mutaffifîn, tertip sırasında Fatiha suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Medenî surelerin ilki kabul edilir. Hicret ile Bedir savaşı arasındaki iki yıllık süreçte inmiştir ve geniş bir içeriğe sahiptir. Sure insanları mümin, kâfir ve münafıklar şeklinde genel bir tasnife tabi tutarak başlar (1-20). Daha sonra surede hidayet çağrısı yapılarak, Hz. Âdem örneği üzerinden insanın ve dinin tarihî kökeni anlatılır (21-39). Medine nüfusunun üçte birini oluşturan Yahudilerin dini anlayışları eleştirilir (40-120). Hz. İbrahim'in tevhid öğretisi özetlenir (121-141). İslam'ın yeni kıblesi Kâbe ile birlikte el değiştiren yeni dinî liderlik ilan edilir (142-152). İslamî toplumsal yapının ahlakî, siyasî ve hukukî dokusunu belirleyen namaz, oruç, hac, cihad, zekât, itaat, adalet, sözde durma, anlaşmalara bağlılık, nikâh, talâk ve ahireti gözeterek yaşamak gibi konular ele alınır (153-260). Allah yolunda infak, faizden kaçınma ve ticarî ahlaka dair hükümler gelir (261-283). Sure, Bedir savaşı sürecinde inen iman ve sabır yüklü bir dua örneği ile son bulur (284-286).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

الٓمٓ ۝١ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ف۪يهِ
هُدًى لِلْمُتَّق۪ينَ ۝٢ اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ
وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝٣
وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ
مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤ اُو۬لٰٓئِكَ

1. Elif, Lâm, Mîm![1] 2. Sorumluluk sahipleri için[2] bir hidayet rehberi olan bu kitapta kuşku duyulacak hiçbir şey yoktur.[3] 3. Onlar; gayba inanır,[4] namazı kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler.[5] 4. Ayrıca sana ve senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara iman eder, ahirete de kesin olarak inanırlar. 5. İşte onlar, Rablerinden

عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ
ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾
خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰٓى
اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٧﴾

gelen hidayete tabi olan kimselerdir. Kurtuluşa erenler de onlardır. 6. Kâfirlere gelince, onları uyarmanla uyarmaman arasında fark yoktur; onlar inanmazlar. 7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözleri de perdelidir.[6] Bundan dolayı onlar için büyük bir azap vardır.

1. "Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1233.

2. "Takvâ" kelimesi; bilinçli, sorumlu ve samimi davranmak, hakikat karşısında hassas, duyarlı ve bilinçli olmak anlamına geldiği gibi, başına gelecek olumsuz sonuçları hissederek sakınmak, korunmak ve korkmak anlamlarına da gelmektedir. Bu nedenle ayette hem iman ve hidayetin hem salih amellerin hem de kurtuluşa ermenin temeli olarak gösterilmektedir. Çünkü 3. ayetten itibaren muttakilerin vasıfları sıralanmaktadır. Taşkınlık ve yoldan çıkma anlamına gelen "fücur" kelimesinin zıddı kabul edildiği için fıtrat/yaratılış yasalarına bağlı kalmak ve korunmak anlamına gelmektedir (91/Şems 8). Günlük dilde yalınayak bir insan veya hayvanın sert bir yerde dikkatli ve çekingen yürümesi ya da korktuğu şeyle kendisi arasına perde veya engel koyması anlamında kullanılmaktadır (Zebidî, *Tac;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* ayrıca bkz. 68/Kalem 34 ve ilgili dipnot).

3. Kitapta kuşkunun olmaması, Allah'tan geldiğinde kuşkunun olmadığı şeklinde değerlendirilebileceği gibi, içinde şüpheli bir gerçeğin anlatılmadığı anlamına da gelebilir. Cümle mevcut formuyla şüphecilik hastalığına yakalanmış kâfir ve münafıklara bir gönderme kabul edilebilir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 9 ve 10. ayetler).

4. Gayb, duyu organlarıyla algılanmayan, fakat var olduğu doğru haberle öğrenilen ve akılla anlaşılabilen varlık ve bilgilere denir. Gayb olgusu mutlak ve göreceli olmak üzere iki kısımdır. Allah, ahiret, melek, cin vs. gibi varlık ve olgular mutlak gayba örnektir. Göreceli gayba ait olan şeylerse keşfedildiğinde gayb olmaktan çıkar. Daha önce ulaşamadığımız bir mesafeye ulaşmak gibi. Mutlak gayb olanlar ancak ahirette görülebilirler. Göreceli gaybın varlığı, mutlak gaybın varlığına önemli bir delildir (Hamdi Yazır; *Hak Dini;* ayrıca bkz. 68/Kalem 47).

5. "İnfak" kelimesi, sarf etmek ve harcamak anlamındadır. Bu anlamda kafir-mümin herkes için kullanılır (8/Enfal 36). İslam örfünde müminlerin mallarını Allah yolunda harcaması manasında kavramlaşmıştır. Fakat zekât, sadaka, ihtiyaç fazlasını vermek vs. hepsini kapsayan bir kavramdır (Maverdî, *en-Nüket*).

6. 6 ve 7. ayetlerde söz konusu edilen kâfirler, hakikati inkâr ettikleri için hiçbir hakikat onları uyarmaz. Çünkü inat ve önyargı onların akıl ve duyularını kilitlemiş, Allah'ın mühürlemesine sebep olmuştur. Bu nedenle onlarla alay edildiği sezilmektedir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ٨ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ٩ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا
كَانُوا يَكْذِبُونَ ١٠ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا
تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ
مُصْلِحُونَ ١١ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ١٢ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
اٰمِنُوا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوا اَنُؤْمِنُ كَمَا
اٰمَنَ السُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ
لَا يَعْلَمُونَ ١٣ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا
قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا
اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ١٤ اَللّٰهُ
يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ
١٥ اُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ ١٦ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ
نَارًا فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

8. Bir de insanlar arasında, inanmadıkları halde "Allah'a ve ahiret gününe inandık." diyenler vardır. 9. Kendilerince onlar, Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar; fakat bunun farkında değillerdir. 10. Onların kalplerinde hastalık vardır, Allah da hastalıklarını artırmıştır.[7] Yalancılıklarından dolayı onlar için acı bir azap vardır. 11. Onlara, "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın!" dendiği zaman, "Biz, sadece ıslah ediyoruz."[8] derler. 12. Dikkat edin, onlar, bozguncunun ta kendileridir; fakat bunun farkında değillerdir. 13. Onlara, "İnsanların inandığı gibi siz de inanın." dendiği zaman, "Şu beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?" derler. Dikkat edin, asıl beyinsizler onlardır; fakat anlamazlar. 14. İman edenlere rastladıkları zaman, "Biz de İnandık!" derler. Fakat şeytanlarıyla (elebaşlarıyla)[9] baş başa kaldıklarında, "Biz sizin yanınızdayız; onlarla sadece alay ediyoruz." derler. 15. Aslında, onları azgınlıkları içinde bocalamaya terk ederek Allah onlarla alay etmektedir. 16. Onlar, hidayeti verip sapkınlığı satın alan kimselerdir. Fakat alışverişleri kâr etmedi ve doğru yolu bulamadılar. 17. Onların durumu, ateş yakan adamın durumuna benzer: Ateş etrafı aydınlattığında Allah onların (gözlerinin) ışığını yok etti de karanlıklar içinde

﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَۙ ﴿١٨﴾
اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَٓاءِ فٖيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ
وَبَرْقٌۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فٖٓي اٰذَانِهِمْ مِنَ
الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِۜ وَاللّٰهُ مُحٖيطٌ
بِالْكَافِرٖينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
اَبْصَارَهُمْۜ كُلَّمَٓا اَضَٓاءَ لَهُمْ مَشَوْا فٖيهِۗ وَاِذَٓا
اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ
بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدٖيرٌ ﴿٢٠﴾

bıraktı; artık göremezler.[10] 18. Sağır, dilsiz ve kördürler; (batıl yollarından) dönmezler. 19. Ya da onların durumu, karanlıklar içinde, gök gürültüsü ve şimşekler arasında sağanak yağmura tutulmuş bir adamın durumuna benzer: Gök gürültüsünün şiddetinden ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. 20. Şimşek neredeyse gözlerini alacak! Önlerini her aydınlattığında yürümeye çalışır, karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi onların işitme ve görme duyularını tamamen yok ederdi. Allah, her şeye kadirdir.

7. Burada kastedilen hastalık biyolojik bir hastalık olmayıp, inat, önyargı, nifak, şüphe ve kalbin katılaşması gibi bozukluklardır. Allah da onların hastalığını artırdığını haber vermekte veya hastalıklarının artması için beddua etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

8. İfsat ve ıslah birbirinin zıddıdır. Biri sistemi bozmak, yani bozgunculuk; diğeri düzeltmek, yani bozuk bir sistemi düzelterek tutarlı bir sistem haline getirmektir. Allah'ın vahyinden uzaklaşmış ve yozlaşmış tüm sistemler fesat kokar; fakat bozulmuş olduğu bir türlü kabullenilmez. O bozuk sistemi koruma adına fıtrî, ilahî sisteme karşı çıkılır. Buradaki fesattan kasıt, kâfirlerin küfrü ve o küfür sistemini korumaya dönük çabalarıdır. Buna paralel olarak münafıkların da kâfirlerle Müslümanlar arasında ikircikli bir tutum izleyerek arabuluculuk ettiklerini ve toplumu ıslah ettiklerini iddia etmeleri söz konusuydu (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

9. "Şeytan" kelimesi, çoğunlukla kötü cinler için kullanılan bir kelimedir. Ancak kötülük yanlısı insanlar için de kullanılmaktadır (6/En'am 112). Burada kâfirlerin elebaşları için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

10. Bu ve devamındaki dört ayette temsilî bir anlatım söz konusudur. Karanlığa gözleri alışmış bir insan ışığı ilk yaktığında gözleri nasıl kamaşır ve aydınlık ortama bakamazsa Kur'an'ın aydınlığından gözleri kamaştığı için münafıklar da hakikati göremez duruma gelmişlerdir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ
وَالَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢١﴾

21. Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize kulluk edin ki azabından korunasınız.

اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا
وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ فَلَا
تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
وَاِنْ كُنْتُمْ ف۪ي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا
فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِه۪ۖ وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٢٣﴾
فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ
الَّت۪ي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُۚ اُعِدَّتْ
لِلْكَافِر۪ينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًاۙ قَالُوا هٰذَا الَّذ۪ي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ
وَاُتُوا بِه۪ مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ ف۪يهَٓا اَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌۗ وَهُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَسْتَحْي۪ٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً
فَمَا فَوْقَهَاۜ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
فَيَقُولُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۢ يُضِلُّ
بِه۪ كَث۪يرًا وَيَهْد۪ي بِه۪ كَث۪يرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِه۪ٓ

22. O, sizin için yeryüzünü döşeyip gökyüzünü inşâ etti; gökten suyu indirip onunla size rızık olan ürünler çıkardı.[11] Öyleyse bile bile birilerini Allah'a denk tutmayın. 23. Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimizden şüphe ediyorsanız, haydi bu Kur'an'ın sureleri gibi bir sure getirin ve iddianızda samimiyseniz Allah'tan başka tüm şahidlerinizi de çağırın.[12] 24. Bunu yapamadığınıza ve asla yapamayacağınıza göre yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanan ateşten korkun.[13] 25. İman edip sâlih amel işleyenlere gelince, onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle müjdele. Onlar cennetin nimetlerini her tattıklarında "Bunlar, daha önce tattığımız şeylerdir." derler. Ayrıca onlara bir o kadar da daha önce görmedikleri nimetler verilir.[14] Onlar için tertemiz eşler vardır ve orada ebedî olarak kalırlar.[15] 26. Şüphesiz ki Allah, bir sivrisineği, hatta ondan daha basitini bile örnek vermekten çekinmez.[16] İman edenler, onun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise "Allah bu örnekle ne anlatmak istiyor?" derler. Allah bununla birçok kimsenin sapkınlığına hükmeder, birçoğunu da doğru yola ulaştırır.[17] Zaten O, yoldan çıkmışlardan (fasıklardan) başkasının sapkınlığına hükmetmez. 27. Fasıklar, Allah ile sözleştikten sonra ahdini bozan, Allah'ın emret-

اِلَّا الْفَاسِقٖينَ ﴿٢٦﴾ اَلَّذٖينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ
اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٖيثَاقِهٖ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ
اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ
تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ
يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذٖي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ
جَمٖيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ
سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٩﴾

tiği bağlılık sözünü koparıp atan[18] ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. Hüsrana uğrayanlar işte onlardır. **28.** Allah'a karşı nasıl kâfirlik edersiniz ki sizler ölüyken O diriltti.[19] Tekrar öldürecek, tekrar diriltecek ve nihayet ona döndürüleceksiniz. **29.** Yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratan ve göklere hükümran olup[20] onu yedi kat olarak düzenleyen O'dur. O, her şeyi bilir.

11. Su sadece içilecek bir maddeden ibaret değildir. O, canlılar için aynı zamanda bir yiyecek kaynağıdır. Dolayısıyla hayat demektir ve bunu da sağlayan Allah'tır. Allah, hayatın işleyişinde aracılara herhangi bir fonksiyon bırakmadığı gibi din konusunda da bir yetki tanımaz.

12. Kâfirlerin yardıma çağıracağı şahidlerin kim olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kendilerini seyredip yardım edecek olan insanlar veya kendilerini gördüklerine ve desteklediklerine inandıkları ilahlar, olabileceği düşünülmüştür (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket*).

13. Taşların yakıt olmasında iki ihtimal söz konusudur. Birincisi yanması düşünülemeyen taşları yakacak kadar azabın şiddetli olduğunu düşündürebilir. İkincisi, Arapların kültüründe ateşi kuvvetlendirmek için taş atma gibi bir bilgi söz konusudur ve daha çok kükürtlü siyah bir taştan (kibrit) söz edilmektedir. Bu taşların tutuşturucu olarak kullanıldığı rivayet edilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Taştan kireç, karpit gibi yanıcı maddelerin üretildiği, taşkömürünün yakıt olarak kullanıldığı, arzın merkezinin ateş küre olarak tespit edildiği, atomun parçalandığı, maddenin enerjiye, enerjinin maddeye dönüşmesinden söz edildiği bugünün dünyasında bu ayetleri anlamak son derece kolay görünmektedir. Sanki ayet, metaforik bir ifadeyle kâfirlerin cehennemde odun, tapındıkları putların da tutuşturucu olarak kullanılacağından söz etmektedir (Yaklaşık ifadelerle Mevdudî, *Tefhim*).

14. Müteşabih kelimesi, ille de benzer anlamında kullanılacaksa "misil" kelimesi gibi "benzeme" anlamına paralel olarak "kadar" anlamına da gelebilir. Ayrıca "müteşabih" kelimesi gaybî veya görülmeyen kapalı olgular için de kullanılmaktadır (6/En'am 99; 3/Âl-i İmran 7). Bu anlamda değerlendirilirse dünyada gördükleri ni-

metler kadar daha önce görmedikleri nimetlerin de verileceği müjdelenmiş olmalıdır. Böyle bir çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

15. Cennete giden karı kocanın orada da evli olacakları ve eşi cehenneme giden cennetliklerin başkalarıyla eşleştirilmesinden söz edilebilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

16. Müşriklerin ilah kabul ettiği şahısların bir sinek bile yaratamayacağına gönderme yapılmaktadır (22/Hac 73).

17. Devamında gelen cümle yoldan çıkmışlardan (fasıklardan) bahsettiği için Allah'ın onları yoldan çıkarmasına gerek olmadığı anlaşılmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

18. 13/Ra'd 21, 25. ayetlerde olduğu gibi akraba kelimesi kullanılmadan sadece sıla kelimesi kullanılmakta ve Allah'ın emrettiği bağların sürdürülmesi ve korunması gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Çünkü ayet ahidden söz etmektedir. Ahid ise hükümdarın tebaası için vaz'ettiği emir ve talimatlar, yani vasiyet veya tavsiye anlamında da kullanılmaktadır. Bir diğer anlamı ise misak, sözleşme demektir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Burada söz konusu olansa Allah'ın kulları için belirlediği ilahî ilkeler ve onlara bağlılık konusunda verilen söz, yani misaktır (7/A'raf 172, 173. ayetler ve ilgili dipnot). Bu ayetlerde olduğu gibi bundan sonra Medenî sureler, kitap ehlinden sıkça bahsedecek ve onların fasıklığına hükmedecektir. Ayetin açıkça ifade ettiği gibi fasık, Allah'ın yolundan sapan fakat kendisini Allah'ın yolunda sanan veya öyle gösteren muharref/yozlaşmış dinin mensuplarıdır. Bile bile din değiştiren Mürtedden farkları da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49).

19. Tefsircilere göre ölüyken diriltilmek, spermden yaratılma ve Allah'ın ruh vermesi olarak değerlendirilmektedir. Bu ilk ölüm ve diriltilme hâli, gelecekteki ölüm ve diriltilme için delil olarak sunulmaktadır.

20. Bu ifade genel olarak Allah'ın göklere yönelmesi şeklinde çevrilmiş olsa da "istevâ" kelimesi çoğunlukla Allah'ın arşa hükümran olması şeklinde değerlendirildiği için burada da hükümran olmak anlamında çevrilmiştir (Ebussuûd, *İrşad*).

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي
الْاَرْضِ خَل۪يفَةً قَالُٓوا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ
يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ
عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِاَسْمَٓاءِ

30. Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife tayin ediyorum."[21] buyurmuştu da onlar şöyle demişti: "Biz senin hamdini tesbih ederken, saygıda kusur etmezken,[22] sen orada bozgunculuk yapan, kan döken birini mi tayin ediyorsun?"[23] Allah da şöyle buyurmuştu: "Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum." **31.** Âdem'e bütün isimleri öğretip, sonra meleklere,

هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ
اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ
اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ قَالَ
اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا
لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْل۪يسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ
وَكَانَ مِنَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ
اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا
رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٣٥﴾
فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا
ف۪يهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ
﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٍ فَتَابَ
عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا
اهْبِطُوا مِنْهَا جَم۪يعًا فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي
هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا

"Eğer doğru söylüyorsanız şunların isimlerini bana söyleyin!" dedi. 32. Melekler dediler ki: "Seni tesbih ederiz. Bizim, senin öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi bilen sensin; hüküm ve hikmet sahibisin." 33. Allah, "Ey Âdem, şunların isimlerini onlara söyle!" dedi. Âdem, onların isimlerini meleklere söyleyince, Allah, "Ben size, 'Göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim; açığa vurduğunuzu da gizlediğinizi de bilirim.' dememiş miydim?" buyurdu.[24] 34. O zaman biz, meleklere, "Âdem'e secde edin!"[25] demiştik. İblis hariç hepsi secde etti. O kaçındı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu. 35. Dedik: "Ey Âdem! Sen ve eşin, cennette oturun, orada dilediğiniz şeyden serbestçe yiyin; ancak şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz." 36. Fakat şeytan, onların ayağını kaydırdı ve bulundukları yerden çıkardı. Biz onlara, "Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde belli bir süre yerleşme ve geçinme imkânı vardır." dedik. 37. Âdem, Rabbinden birtakım sözler aldı.[26] Allah da onun tevbesini kabul etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir. 38, 39. Dedik: "Hepiniz oradan inin! Eğer benden size bir yol gösterici (rehber) gelecek olursa ona uyanlara korku yoktur ve asla üzülmezler.[27] Fakat

وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

inkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlar var ya, onlar cehennemliktir, orada ebedî kalırlar."

21. Birinin yerine geçmek anlamındaki "halef" kelimesinden türeyen "halife" kelimesiyle ilgili üç yorum yapılmıştır: Birincisi, daha önce yeryüzünde yaşayan cinlerin yerine insanın geçirildiğini söyleyen İbn Abbas'ın görüşü. İkincisi, Âdemoğullarının birbirinin yerini alacak topluluklar şeklinde yaratılması anlamında Hasan-ı Basri'nin görüşü. Üçüncüsü ise yaratılanlara hükmetmek üzere Allah'ın halifesi olma anlamında İbn Mesud'un görüşüdür. Bu görüşlerin her birinin haklı gerekçeleri olabilir. Ancak Allah'ın insanı bütün yeryüzünün halifesi kılması olarak değerlendirmek kaydıyla İbn Mesud'un görüşü en kapsayıcı olanıdır. Halife kılmanın keyfiyeti "ceale" fiiline verilecek anlama göre farklı yorumlanabilir. Çünkü söz konusu fiil, yaratmak anlamının yanı sıra bir sıfata işlerlik kazandırmak anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla daha önce yaratılmış olan insanın yeryüzünde otorite sahibi olarak tayin edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Çünkü hilafetin Hz. Âdem'e cennette mi, yoksa dünyaya gönderildikten sonra mı verildiği tartışmalıdır (Maverdî, *en Nüket*). Ayrıca 7/A'raf 11. ayette olduğu gibi bu ayet de muhatabın yaratılışıyla başlayıp sözü Âdem'e getirmektedir ki "Âdem" isminin hem özel isim hem de adam anlamında cins ismi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü 31-33. ayetlerde işaret edildiği gibi meleklerin isim verme yetisi yoktur. Âdemoğlu, varlıkları anlamlandıran ve anlamına uygun olarak isimlendiren bir varlıktır. Fakat henüz kendisine özel isimler almamıştır. Bütün insanlar âdem, yani adamdır. Allah o âdemler (adamlar) arasından bir Âdem'i (adamı) peygamber olarak seçmiştir (3/Âl-i İmran 33).

22. Hamdi tesbih etmek, namazı da kapsayacak şekilde tazim ve tenzih etmek, işine önem verip elinden geleni yapmak anlamına gelmektedir (Tesbih'in anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1). Takdis etmek ise temizleme anlamını da kapsamaktadır, tenzih ve tesbihin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim)*. Yani Allah'a ta'zim ve ibadet ederken O'na yakışmayan sıfatlar yakıştırmamak, daha Türkçe bir ifadeyle saygıyı layıkıyla yapmak ve saygıda kusur etmemek anlamına gelmektedir.

23. Melek kelimesinin resul (elçi) kelimesiyle eş anlamlı olduğu düşünülmektedir (Maverdî, *en Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). "İnsanların kan dökeceğini melekler nereden biliyordu?" sorusu, çoğu tefsirciyi meşgul etmiştir. Genel kanaat, insandan önce yaratılan varlıkların (cinler gibi) kan dökmesinden yola çıkarak kıyas yoluyla anladıkları düşünülmektedir. Ancak ayetlerin geneline bakılırsa olay insanların yaratılması ve kan dökmesinden sonra gerçekleşmiş olabilir. Çünkü 30. ayetteki "ceale" fiili yaratmadan çok tayin etme anlamında kullanılmış gibi görünmektedir. Ayrıca melekler, sadece kendi uzmanlık alanlarını ayrıntısıyla bilebilirler, kendilerine verilmeyen tümel bilgileri bütünüyle bilmeleri mümkün görünmemektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Dolayısıyla söz konusu olan tartışma, insanın yaratılmasından önce değil de yaratıldıktan sonra halife seçilmesi esnasında geçiyor gibi görünmektedir.

24. Meleklerin isimleri bilmeyip Âdem'in bilmesi, Âdem'in varlıklara anlam ve isim verme kabiliyetinin göstergesi olabilir. Bu, Âdemoğllarının da temel karakteristiğidir. Fakat henüz kendisine özel isimler almamıştır. Bütün insanlar âdem (adam) iken Allah o âdemler (adamlar) arasından bir Âdem'i (adamı) peygamber olarak seçmiştir (3/Âl-i İmran 33). Seçtiği Âdem de ilk adam olabilir (7/A'raf 19). Kanaatimizce kıssanın bu bölümü, vahiy ve nübüvvet tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu vurgulamış olmaktadır.

25. Secdenin anlamı için bkz. 38/Sâd 72; 12/Yusuf 100.

26. Ayette "Kelimeler aldı" ifadesi geçmektedir. Kur'an'da "kelime" sözcüğü, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e (s) verilmesi, yani vahiy anlamında geçmektedir (40/Mümin 6). Bu sebeple bu ayeti, vahiy anlamında "Sözler aldı" şeklinde tercüme ettik. 7/A'raf 22, 23. ayetlerden hareketle Rabbinden uyarı alması ve vahyi öğrenip tevbe etmesi söz konusu olabilir. Çünkü devamında tevbesinin kabulünden bahsedilmektedir.

27. Bu iki ayet, anlatılan kıssadan hareketle Kur'an'ın muhataplarına mesaj vermektedir. Yani kıssa ile vahye muhatap olan müşriklerin sosyal gerçekliği arasında bağ kurulmaktadır. Vahye dayalı dinin temelleri yaratılışta belirlenmiştir (30/Rum 30). Vahyin tarihi insanın tarihi kadar eskidir. Bu fıtrî gerçeğe aykırı din temelsizdir; dolayısıyla Hıristiyanların ürettiği ebedî günah safsatası batıldır. Allah onun tevbesini kabul ettikten sonra peygamber seçmiştir. Dolayısıyla Âdemoğulları kendi günahlarından sorumludurlar; arınmanın yolu da tevbe edip vahye tabi olmaktır. Aracıların Allah adına yetki kullanıp günah çıkarması değildir (Mevdudî, *Tefhim*).

يَا بَنٖيٓ اِسْرَٓاءٖيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتٖيٓ
اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدٖيٓ اُوفِ
بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَٓا
اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ
كَافِرٍ بِهٖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا قَلٖيلًا وَاِيَّايَ
فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ
وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَاَقٖيمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ
الرَّاكِعٖينَ ﴿٤٣﴾ اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ
وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ

40. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti[28] düşünün ve bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size verdiğim sözü tutayım. Bana karşı gelmekten korkun. **41.** Size gelen kitabı tasdik etmek üzere indirdiğim Kur'an'a iman edin ve sakın onu ilk inkâr eden siz olmayın. Ayetlerimi az bir pahaya satmayın. Bana karşı sorumlu davranın ve gazabımdan korkun. **42.** Hakkı batılla örtmeyin ve bile bile gerçeği gizlemeyin.[29] **43.** Namazı kılın, zekatı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.[30] **44.** Kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyorsunuz, öyle mi? Hiç mi düşünmüyorsu-

اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ
﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ
وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

nuz? 45, 46. Sabredip namaz kılarak yardım isteyin.[31] Fakat bu, gönülden bağlı olmayanlara ağır gelir.[32] Gönülden bağlı olanlar, Rablerine kavuşacaklarını ve ona döneceklerini kesin olarak bilirler.

28. Düşünülmesi istenen nimet, İsrailoğullarına yapılan ilahî yardımlar olabileceği gibi, vahye muhatap olma ve onun yeryüzünde uygulanışına şahidlik etme ve bunun sayesinde liderlik konumunun bahşedilmesi kastedilmiş olabilir (Mevdudî, *Tefhim*, 47. ayetin açıklaması). İsrailoğulları ifadesiyle hem Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin hem de atalarının kastedildiği, verilen nimetin ise başta Tevrat ve Kur'an olmak üzere bütün ilahi yol gösterme ve yardımlar olduğu tefsirciler arasında yaygın bir kanaattir (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bir sonraki ayette onlardan Kur'an'a inanmaları istenirken Eski Ahid'e atıf yapılmaktadır. Dolayısıyla mesaj geneldir ve onlara verilen üstünlüğün ahdi gözetme karşılığında şartlı bir yardım olduğu anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

29. Yahudilerin gizlediği hakikat, ilahî kaynaklı Tevrat ve ondaki gerçek bilgilerdir. Dolayısıyla sonradan gelecek olan kitap ve peygamberlere inanmaları gerektiğine dair ilahî uyarılar da buna dâhildir. Hakikatin üzerine örttükleri batıl ise kendi elleriyle yazdıkları uydurma Tevrat tomarlarıdır. Dolayısıyla o uyduruk düşüncelere dayanarak Kur'an'ın karşısında bile bile direnmektedirler. Bu da onların münafıklık yaptıklarını göstermektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

30. "Ekîmu's-salât" namazı kılın, anlamında emirdir. "İkame" kelimesi, ayrıca sağlam yapmak, devam ettirmek anlamlarını da içermektedir. Bu hitabın Yahudilere yönelik olması, ayrıca anlamlıdır. Çünkü onlar namazı cemaatle kılmayı terk etmiş, münferit kılıyorlardı ve namazda rükû etmiyorlardı. Zekâtı ve ahiret inancını kaybetmişlerdi, faiz yemeye başlamışlardı (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*). Hatta faizi meşrulaştıracak gerekçeler üretip kitaplarına bile sokmuşlardı. Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği mevcut *Tevrat*'ta açıkça yer almaktadır (Tesniye, 23/19, 20).

31. Bu ayetin öncelikle Yahudilere hitap ettiğini düşünürsek onların Allah'tan sürekli yardım beklemelerine karşılık olarak yabancı kökenli bir peygambere inanma konusunda sabırlı davranmaları ve Müslümanlarla birlikte namaz kılmaları istenmektedir (43. ayet). Ancak o takdirde yardım beklentilerinin anlam kazanacağı vurgulanmaktadır (Mukatil, *et-Tefsir*). Aynı çağrı 153. ayette müminlere yapılmaktadır.

32. Huşu duymak; korkmak şeklinde çevrilebilir. Ancak 'huşû' kelimesinin, korkmaktan başka itaat, boyun eğmek, tevazu göstermek ve sesi kısmak anlamları da mevcuttur (Tantavî, *el-Cevahir*).

يَا بَنِي اِسْرَٓاءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي
اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ
عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا
يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾
وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ
سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ
رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ
فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ
تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاِذْ وَاعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ
لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ
ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ
ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ
ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوٓا
اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ

47. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti ve sizi âlemlerden üstün hale getirdiğimi hatırlayın.[33] 48. Hiç kimsenin başkası adına bir şey ödeyemeyeceği günden sakının. O gün hiç kimsenin şefaati kabul edilmez, hiç kimseden fidye alınmaz ve asla yardım görmezler.[34] 49. Hani size işkencenin en kötüsünü tattıran Firavun hanedanından sizi kurtarmıştık. Hani erkeklerinizi boğazlayıp kadınlarınızı (kötü emellerle) sağ bırakıyorlardı.[35] Bu, Rabbinizin büyük bir imtihanıydı. 50. Denizi yarıp sizi kurtarmış ve gözünüzün önünde Firavun hanedanını boğmuştuk. 51. Buna rağmen siz, Musa ile kırk geceliğine sözleştiğimiz zaman, o aranızdan ayrılır ayrılmaz buzağıyı tanrı edinerek zalimlik etmiştiniz.[36] 52. Belki şükredersiniz diye yine de sizi affetmiştik.[37] 53. Dosdoğru yolda yürümeniz için Musa'ya kitabı ve furkanı vermiştik.[38] 54. Musa, kavmine, "Ey kavmim! Buzağıyı tanrı edinmekle kendinize zulmettiniz. Yaratanınıza tevbe edin ve kendi kendinizi helâk edin ki[39] Allah tevbenizi kabul etsin. Yaratanınız katında bu sizin için daha hayırlıdır. Çünkü O, tevbeleri kabul edendir, merhamet sahibidir." demişti. 55. Siz, "Ey Musa! Allah'ı açıkça görünceye kadar sana inanmayacağız!" demiştiniz. Bunun üze-

نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ
الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ
مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾
وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٥٧﴾ وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا
مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزٖيدُ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذٖينَ
ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذٖي قٖيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى
الَّذٖينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

rine sizi yıldırım çarpmıştı da bakakalmıştınız.[40] 56. Belki şükredersiniz diye ölümünüzün (baygınlığınızın) ardından sizi tekrar dirilttik (ayılttık).[41] 57. Üzerinizi bulutlarla kaplayıp size mantar (hüdây-i nâbit bitkiler) ve bıldırcın eti ikram ettik.[42] "Verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin" dedik. Onlar bize değil, kendi kendilerine zulmettiler. 58. Onlara: "Şu şehre girin ve orada dilediğiniz şeyden özgürce yiyin. Fakat o kapıdan secde ederek girin ve 'Günah yükünü üzerimizden kaldır.' deyin de günahlarınızı bağışlayalım.[43] Biz iyilik yapanlara (muhsinlere)[44] daha fazlasını da veririz," demiştik. 59. Gel gör ki zalimler, kendilerine söylenen sözü başka sözlerle değiştirdiler.[45] Biz de yoldan çıkmaları sebebiyle zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik.

33. Yahudilere verilen nimetin vahiy ve buna bağlı destek olduğu düşünülürse ahdi gözetme karşılığında şartlı bir yardım olduğu anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 40. ayet).

34. Yahudiler, kendilerinin Allah ve peygamber oğlu olduklarına, bundan dolayı atalarının kendilerine şefaat edeceğine inanıyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*). Ayet onların bu inanışını reddettiği gibi genel anlamda şefaatin imkânını da ortadan kaldırmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Maverdî, ise Hasan'dan bunu destekleyecek bir görüş nakletmektedir (*en-Nüket*). Ancak ayetin Yahudi ve benzeri kâfirlerin şefaat inancını reddettiği konusunda icma edildiğine dikkat çeken bazı tefsirciler, müminler için şefaatin söz konusu olduğundan ve bunun da mütevatir hadise dayandığından söz etmektedirler (İbn Atıye, *el-Muharrer,* Sealibî, *el-Cevahir*). Ayetin ifadesinin mutlak nehye delalet ettiğine dikkat çeken bazı müfessirler, izinden bahseden 2/Bakara 255 ve benzeri ayetlerin, kâfirlerin şefaatini ret bağlamında indiği gerçeğini dikkate almaksızın ayetin nefye delalet eden mutlak ifadesini tahsis etme yoluna gitmiş ve bunu da hadisle desteklemeye çalışmışlardır (Tantavî, *el-Cevahir*). Oysa doğrudan

müminlere seslenen 2/Bakara 254. ayet, hiçbir şefaatin kabul edilmeyeceği günden söz ederek Yahudilere bahsedilen yasağın müminler için de söz konusu olduğunu mutlak bir dille ilan etmiştir. Ayetin kesin bir dille nefyettiği bir olguyu bir sonraki ayette "Allah'ın izni olmadan kim şefaat edebilir?" meydan okumasını mutlak izne dönüştürerek ve bir takım rivayetleri delil getirerek meşrulaştırmak tutarlı görünmemektedir.

35. Tefsirciler genellikle bu cümledeki "yestahyûne" kelimesini "kadınların sağ bırakılması" şeklinde çevirmişler ve onların köle ve hizmetçi olarak kullanılması şeklinde değerlendirmişlerdir. Kelimenin "utanma" anlamından hareketle "kadınlarınıza utanacak şeyler yapıyorlardı" şeklinde değerlendirenler de olmuştur. Ayrıca kadın (nisa) kelimesinin hem yetişkinleri hem de kız çocuklarını kapsadığını dile getirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Fakat kadınların sağ bırakılmasının gerekçesi düşünüldüğünde cariyelik vb kadınlık hizmetlerinde kullanılması gibi emellerin gözetildiği zaten anlaşılmaktadır. (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

36. Buradaki zalimlik şirk anlamındadır (Zemahşeri, *Keşşaf*). Çünkü şirk en büyük zulümdür (31/Lokman 13; 35/Fatır 32).

37. Buradaki af karşılıksız bir af değildir. Devamındaki ayetlerde açıklandığı üzere tevbe sonucunda gerçekleşen bir aftır.

38. "Furkan" ayırt edici söz anlamında hem Kur'an'ın, hem Tevrat'ın ortak sıfatıdır. Ancak ilahî söz olan vahyin ötesinde olgusal anlamda ilahî yardımlar için de kullanılmaktadır. Örneğin peygamberleri ve beraberinde bulunan müminleri üstün kılmak için gelen ilahî yardımlara da Furkan denmektedir. Bu nedenle Bedir gününe "Furkan günü" denmektedir (8/Enfal 41).

39. "Nefislerinizi öldürün" deyimi, çok kısa ve kapalı bir ifade olarak geçtiği için hakkında çok çeşitli yorumlar yapılmıştır. "Haksız yere kendinizi öldürmeyin" (4/Nisa 29) ayetine bakılırsa kendi kendinizi katledin anlamından başka bir anlam kastedilmiş olmalıdır. Tevrat'ın verdiği bilgilere göre, Kızıldeniz'i geçtikten sonra bir süre kaldıkları Şittim'de Moab kızlarıyla zina etmeye başlayan İsrailoğullarından bazıları, onların kurban merasimlerine katılır ve ilahlarına boyun eğerler. Baal Peor'a bağlanan İsrailoğulları Allah'ın gazabını hak eder. Allah'ın emri gereğince Hz. Musa (as), Levililer'e (muhafız kabileye] veya kabile yöneticilerine suçluların öldürülmesini emreder. Dahası, aralarında veba yayılır (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, Bab: 32, 34; Sayılar, Bab; 25, 31). Bundan dolayı ayet, "Birbirinizi öldürün veya suçluları öldürün" şeklinde de anlaşılabilir. Bir topluluğun birbirini katletmesi de mecazen kendi kendini öldürmesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca "katele" fiili kahrolmak ve helâk olmak anlamlarına da gelmektedir.

40. Bu ve benzeri ayetlerden Allah'ı görmedikleri, aksine cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. *Tevrat*'ta da Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istediği ancak kendisine "Beni göremezsin." dendiği açıkça yer almaktadır (Çıkış, 33/18-23). Kur'an o anda Hz. Musa'nın bayılıp sonra kendine gelmesinden bahsetmiştir ki o olayla bağlantı kuranlar

bir sonraki ayette geçen ölüm ve dirilme olayını bayıldıktan sonra kendine gelme olarak değerlendirmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

41. Bir önceki ayete bakılırsa Tur'a götürülen 70 kişi, yıldırım çarpması sonucu ölmüş ve ömürlerinin tamamlanması için tekrar diriltilmiştir. (Maverdî, *en-Nüket*). Fakat ölüm ve diriltme kelimelerini mecaza hamledenler olduğu gibi bayıldıktan sonra ayılma olarak değerlendirenler de mevcuttur. Ancak Allah isterse öldürüp diriltebilir de. Allah'ın yaratma ve diriltmesine inanan bir mümin için hangi anlamda değerlendirilirse değerlendirilsin sorun gözükmemektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

42. "Men" mantar, "selva" bıldırcın demektir (Buharî, Tefsir 2/4). Geleneksel kültürümüzde doğada ilahî kudretin eseri olarak yetişen kır bitkilerine "hudâyinâbit bitkiler" denir. Allah'ın "Mennan" isminin tecellisi olan bu rızıklara O'nun kudretinin eseri anlamında "Hüdây-i nâbit" demek daha isabetli görünmektedir (Geniş bilgi için bkz. 7/A'raf 160).

43. Ayette geçen "secde" tevazu, "hıtta" kelimesi ise bağışlanma dileği (istiğfar) anlamındadır (Buharî, Tefsir 2/5; Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Geniş açıklama için bkz. 7/A'raf 161; 110/Nasr 3.

44. "Muhsin" iyilik yapan, ihsan eden demektir. İhsan, seyyie (kötülük) kelimesinin zıddıdır. Hem insanın davranışlarındaki güzelliği hem de başkasına yaptığı iyilik ve ikramı ifade eder (Zebidî, *Tac;* Ragıp, *Müfredat;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

45. Sözün değiştirilmesinden kasıt genel anlamda vahyin değiştirilmesidir. Fakat cümlenin genel anlamı bir önceki ayette geçen iki kelimeyle sınırlandırılarak yorumlanmıştır (bkz. 61 ayet ve 7/A'raf 162. ayet). Burada Filistin'in fethi konusunda Hahamist Tevrat'ın Hâkimler bölümünde anlatılan katliam tarihi ve sonrasında yaşanan çöküş süreci eleştirilmektedir.

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِه۪ فَقُلْنَا اضْرِبْ
بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا
عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ
كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ ﴿٦٠﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى
لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا

60. Bir defasında Musa, kavmi için su istemişti. Biz de ona, "Asan ile taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine on iki göze fışkırmış, her kabileye hangi pınardan içeceği gösterilmişti[46] ve "Allah'ın rızkından yiyin, için fakat yeryüzünde bozgunculuk yapmayın." demiştik. **61.** Aynı şekilde siz, "Ey Musa! Biz tek çeşit yemeğe daha fazla katlanamayız. Bizim için Rabbine dua et de toprakta yetişen sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan versin." demiştiniz. Musa da: "Değerli

وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ
اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ
خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُ
بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ
ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ٦١

olanı daha değersiz olan bir şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Öyleyse alçak bir şekilde Mısır'a geri dönün, istedikleriniz orada var!" demişti.[47] Sonunda, Allah'ın gazabına uğradılar; üzerlerine alçaklık ve acizlik damgası vuruldu. Bütün bunlar, Allah'ın ayetlerini (mucizelerini) inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı başlarına geldi. Bütün bunlar, isyan etmelerinin ve sınır tanımamalarının sonucuydu."[48]

46. Üzerinde on iki delik bulunan söz konusu kaya bugün halen Sina dağı yakınlarında durmaktadır. Yahudilerin aynı gözeden akan suyu paylaşamayacak olmaları nedeniyle her kabileye ayrı göze kaynatılmıştır (Mevdudi, *Tefhim*). Çünkü paylaşım ve ortaklık, üst düzey bir kültürel birikimi gerektirir.

47. Yahudilerin bu istekleri, mevcut *Tevrat*'ta da yer almaktadır (Sayılar, Bab 11). Hz. Musa'nın verdiği cevap peygamberî bilgelikle mütenasip ve kahramancadır. Özgürlük ve üstünlük bedel ödemeyi ve sıkıntılara katlanmayı gerektirir. Bunu göze alamayan ve ucuz çıkar peşinde koşanlar tutsaklığı ve alçaklığı kurtuluş olarak görürler.

48. Yahudiler vahyi öncelikle arzu ve isteklerine aykırı görerek reddettiler. Veya Allah'ın emirlerini kasten çiğnediler. Ya da kendi isteklerine uydurmak için vahyin önce anlamlarını, sonra metinlerini değiştirdiler. Bu yüzden zillet içine düştüler. Süleyman Peygamber'den sonra Yahudi krallığı ikiye bölündü. Bu durumu eleştiren ve gerçekleri söyleyen peygamberleri öldürmekten bile geri durmadılar. 1- İsrail kralı Basha Yahuda'ya saldırınca, Yahuda kralı Asa, Suriye kralı Ben-Hadad'dan yardım istedi. Asa, bu tutumunu eleştiren Peygamber Hananî'yi hapse attırdı (II. Tarihler 16/1-14). 2- Yahudilerin Baal'e tapmaktan vazgeçmelerini ve tek Allah'a kulluk etmelerini isteyen İlyas Peygamber, Samarra kralı Ahad tarafından ölümle tehdit edildi. Canını kurtarmak için Sina dağlarına sığındı (I. Krallar, 19/1-10). 3-Kral Ahab, Peygamber Mikaya'yı sırf hakkı söylediği için hapsetmiştir (I. Krallar, 22/26, 27). 4-Zekeriyya Peygamber, Yahuda halkının puta tapmasına ve çirkin davranışlarda bulunmasına karşı çıktığı için halk onu kralın emriyle kralın sarayında taşladı (II. Tarihler, 24/20-22). 5- Samarra'daki İsrail krallığı Asurlular tarafından yıkılıp Yahuda krallığı da tehlikeye düşünce Peygamber Yeremya, bozulmaların sonuçları konusunda halkı uyardı ve ağlayarak Samarra'nın akıbetinden kötü bir sonucun kendilerini beklediğini söyledi. Ona küfredip dövdüler ve hapsettiler. Keldanîlerin ajanı diye bağırdılar. Çamurlara batırarak aşağıladılar, sonra da açlıktan ölmek üzere halatlarla yeraltı mahzenine sarkıttılar (Yeremya, 15/10, 18/20-23, 20/1-18, 36-40). 6- Kral

Herod'un sarayında işlenen aşağılık suçları eleştiren Yahya Peygamber, tutuklanıp hapsedildi. Sonra da cellâda teslim edilerek kafası kesildi ve tepsi içinde kralın karısına sunuldu (Markos, 6/17-29). 7- Yahudi din adamlarının ve düzenlerinin son kurbanı Hz. İsa idi. Onları eleştirdi ve doğru yola çağırdı. Bu tavrından dolayı onu öldürmek için tuzak kurdular. Onu yakalatmak üzere havarilerden biri olan Yahuda İskariyot'u para vererek satın aldılar. İskariyot pişman olup parayı mabedin ortasına atıverdi. O parayı kirli saydıkları için bir tarla satın alıp mezarlık yaptılar ve o tarlaya kan tarlası dediler. Hz. İsa'yı Roma valisi Pontius Plates'e teslim edip idam etmesi için baskı yaptılar ve sahte deliller sundular. Bayram münasebetiyle valinin onu affetmesine engel olup hırsız Barabbas'ı serbest bıraktırdılar (Matta, 27/22-26). Barış şehri Kudüs, bu kirli tarihten dolayı şöyle anıldı: *"Ey Kudüs, peygamberleri öldüren, kendisine gönderilen elçileri taşlayan Kudüs!"* (Matta, 23/37). Tevrat ve İncil'den bu özet bilgileri aktaran Mevdudî, bu ayetin, İsrailoğulları tarihinin en çirkin dönemine işaret ettiğine değinerek, zalimleri baş tacı yaptıklarını, en bilge insanları (peygamberleri) darağacına gönderdiklerini söyler (*Tefhim*).

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى
وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٦٢ وَاِذْ
اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ
خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ٦٣ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ
ذٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ
لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ٦٤ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ
الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ٦٥ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ

62. İman edenlere gelince; Yahudi, Hıristiyan ve Sabiîlerden Allah'ı ve ahireti tasdik ederek iman eden ve salih amel işleyenler için Rableri katında ödül vardır. Onlara korku yoktur; asla üzülmezler.[49] 63. Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak,[50] "Size verdiğime (kitaba) sımsıkı sarılın ve içindekilerden öğüt alın ki sorumlu davranarak kötü akıbetten korunasınız!" diye sizden söz almıştık. 64. Hemen ardından yüz çevirdiniz. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, kesinlikle kaybedenlerden olurdunuz. 65. Cumartesi yasağı konusunda aşırı gidenlerin akıbetini biliyorsunuz. Onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik.[51] 66. Bunu hem çağdaşlarına hem de kendilerinden sonra geleceklere bir ibret, sorumluluk sahiplerine bir öğüt olsun diye yaptık.[52] 67. Bir zamanlar

٦٦ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّ اللّٰهَ
يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًاۜ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ
الْجَاهِل۪ينَ ٦٧ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ
لَنَا مَا هِيَۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا
فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌۜ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَۜ فَافْعَلُوا
مَا تُؤْمَرُونَ ٦٨ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ
لَنَا مَا لَوْنُهَاۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَٓاءُۙ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِر۪ينَ ٦٩
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ
الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَاۜ وَاِنَّٓا اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَمُهْتَدُونَ ٧٠ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا
ذَلُولٌ تُث۪يرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَۚ
مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ ف۪يهَاۜ قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ
بِالْحَقِّۜ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ٧١

Musa, kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor!" deyince, "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" demiştiniz. Musa da: "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!" diye cevap vermişti. **68.** İsrailoğulları, "Rabbine yalvar da nasıl bir sığır keseceğimizi bize açıklasın!" dediklerinde Musa, "Allah, sığırın ne yaşlı ne genç; orta yaşlı olduğunu söylüyor. Size emredileni yapın!" dedi. **69.** Onlar, yine, "Rabbine dua et de bize sığırın rengini açıklasın." dediler. Musa, "Rabbiniz, o sığırın, bakınca insanın içi açılan sarı bir sığır olduğunu haber veriyor!" dedi. **70.** Tekrar, "Biz, sığırları birbirine karıştırıyoruz. Rabbine dua et de mahiyetini bize açıklasın; inşallah doğruyu buluruz!" dediler. **71.** Bunun üzerine Musa, "Allah, sığırın boyunduruk altına girmemiş, tarla sürmemiş, ekin sulamamış, kusursuz ve alacasız olduğunu söylüyor!" deyince onlar, "Şimdi tam bir açıklama yaptın!" dediler ve sığırı kestiler. Neredeyse emredileni yapmayacaklardı.[53]

49. Sabiîler konusunda bkz. 22/Hac 17; 5/Maide 69. Bu ayetin açık ifadelerine ve siyak-sibakına bakıldığı zaman Yahudi, Hıristiyan veya Sabiî iken son Peygamber Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an'a uyarak Müslüman olan Selman ve Abdullah bin Selam gibi insanlar anlaşılmaktadır. Çünkü 105. ayette de Ehl-i Kitap'tan olup Kur'an'ı inkâr edenlerin kâfirliğinden bahsedilmektedir. Süddî bu doğrultuda görüş belirtirken İbn Abbas'a atfedilen görüşün mensupları, İslam geldikten sonra Müslüman olmayan Yahudi, Hıristiyan ve Sabiîlerin Allah'a ve ahirete inanıp salih amel işleyenlerinin kastedildiğini düşünmüşlerdir. Ancak bu yorumun Kur'an'ın diğer ayetleriyle çeliştiği açıktır. Bu nedenle bu görüşün sahipleri de bu ayetin nesholduğunu söylemişlerdir. (Mukatil, *et-Tefsir;* Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn

Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Nesh iddiasının tutarsızlığı bir yana son dönemde ayetlerin önüne sonuna bakmadan Kur'an'ın defalarca kâfir ilan ettiği kitap ehlini bu ayete dayanarak cennete sokma yarışına giren parçacı yaklaşımlar türemiştir (bkz. 5/Maide 69).

50. Allah'ın, Tûr Dağı'nda Musa ile konuşması ve bu sayede İsrailoğullarından söz alması canlandırılıyor. Allah'ın kuluna vahiy indirmesi, ahidleşme (sözleşme) olarak değerlendiriliyor (Bkz. 2/Bakara 40, 83. ayetler; ayrıca 7/A'raf 171-173). Bu sebeple Musa'nın ahid sandığına şehâdet sandığı denmektedir (*Tevrat*, Çıkış, 19, 20, 25; Yeşu, Bab 4). Dağın gölge için kaldırıldığı gibi bir anlam çıkarmak isabetli gözükmüyor. Çünkü 7/A'raf 171. ayette dağın gölge olarak değil de bir gölgelik gibi kaldırıldığından söz edilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın onlara gücünü göstermek, tehdit ve uyarıda bulunmak için kaldırdığı açıktır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Tevrat, Çıkış, 19/18, 20/18, 19; *Talmud*, Shab 88). Ayrıca hem Kur'an hem Tevrat, bulutun gölge yapıldığını açıkça ifade etmektedir (7/A'raf 160; 2/Bakara 57; Çıkış, Bab 24, 33, 40).

51. Cumartesi günü konusunda aşırı gitme fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 163-166. ayetler. Daha önce aynı ayetlerde geçen "Aşağılık maymunlara çevirme" (mesh) ifadesi genelde bedenî (biyolojik) değişim olarak anlaşılmıştır. Bu mümkün olmakla birlikte azabı hissetmelerine engel bir durumu gündeme getirmektedir ve onlara azab edilmesi anlamsızlaşmaktadır. Cuma 5. ayeti delil getiren Mücahid ise kalp ve karakterlerinin değişmesi ve başkalarının eğlencesi konumuna düşmelerinin kastedildiğini söylemiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Ebussuûd, *İrşad*). Hz. Peygamber'den gelen bazı rivayetler, maymun veya domuza çevrilenlerin nesillerinin devam etmediğini, gerçek maymunların ve domuzların daha önce de var olduğunu, nesillerinin de devam ettiğini dile getirmektedir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IV. 407; Müslim, *Kader* 32, 33; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 237, 238; ayrıca bkz. 5/Maide 60). Dolayısıyla Mücahid'in yorumu daha makul görünmektedir.

52. Ayetin bu şekilde anlamlandırılması Âlûsî'ye aittir (*Ruhu'l-Maani*).

53. Böyle bir kurbanın tarifi, Tevrat'ta geçmekte ve faili meçhul bir cinayete kurban gitmiş ölünün katilini tespit etmek için kullanıldığından söz edilmektedir. Katili belli olmayan bir cinayet meydana geldiğinde (ayetlerde işaret edildiği üzere) belli ölçülerde bir kurban kesilip maktulün bulunduğu yere en yakın meskûn mahaldeki ihtiyarların elleri o kurbanın üzerinde yıkatılarak (veya kanına batırılarak) yemin ettirilir ve "Ellerimiz bu kanı dökmedi ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın İsrail kavmine bağışla. Ya Rab, kavmin İsrail arasında (üzerinde) suçsuz kan bırakma." şeklinde dua etmeleri istenir (Tesniye, 21/1-9). Üzerlerinde suçsuz kan bırakılmamasından kasıt, işlemedikleri bir cinayetin ortaya çıkarılması ve sorumluluğunun kendilerine yüklenmemesi olmalıdır.

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا
كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

72. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de (onu gizleyerek) birbirinizi suçlamaya çalışıyordunuz. Allah da gizlediğinizi ortaya çıkarmıştı.[54] 73. "Onu (zanlıyı) onun (kurbanın) bir

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ
بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً
وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ
وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَٓاءُ
وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ اَفَتَطْمَعُونَ
اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَر۪يقٌ مِنْهُمْ
يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا
عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى
بَعْضٍ قَالُٓوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ
عَلَيْكُمْ لِيُحَٓاجُّوكُمْ بِه۪ عِنْدَ رَبِّكُمْ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا
يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّٓا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ يَكْتُبُونَ
الْكِتَابَ بِاَيْد۪يهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِه۪ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
كَتَبَتْ اَيْد۪يهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

yerine dokundurun."[55] demiştik. Aynı şekilde Allah, ölüleri de diriltir. Aklınızı kullanmanız için ayetlerini size göstermektedir.[56] 74. Ama bütün bunlardan sonra kalpleriniz taş gibi katılaştı, hatta daha da sertleşti.[57] Çünkü bazı taşlardan nehirler fışkırır, bazıları yarılır ve içinden sular kaynar. Bazısı da Allah korkusundan dolayı yerinden düşer. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. 75. Onlardan bir grup dinleyip anladıktan sonra Allah'ın kelamını bile bile değiştirdikleri halde, şimdi siz hâlâ onların size inanmalarını mı bekliyorsunuz? 76. Müminlerle bir araya geldiklerinde "iman ettik" derler. Fakat kendi aralarında konuşurken, "Allah'ın size açıkladığı bilgileri, Allah katında aleyhinize delil olarak kullansınlar diye mi onlara söylüyorsunuz? Bunu akledemiyor musunuz?" derler. 77. Gizlediklerini ve açığa vurduklarını, Allah'ın bildiğinin farkında değiller mi? 78. Onların bir kısmı ümmîdir,[58] kendi kuruntuları dışında kitabı bilmezler; sadece zanda bulunurlar. 79. Kitabı kendi elleriyle yazıp da biraz menfaat elde etmek için "Bu Allah'tan gelmiştir." diyenler var ya, onların vay haline! Elleriyle yazdıklarından dolayı da kazandıklarından dolayı da onların vay haline![59] 80. "Sayılı günler dışında bize azap dokunmayacak!" dediler. De ki: "Yoksa Allah'tan bir söz mü aldı-

٧٩ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا
مَعْدُودَةً قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ
يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا
لَا تَعْلَمُونَ ٨٠ بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً
وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطٖيـَٔتُهُ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ٨١ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ
هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ٨٢

nız![60] Allah, sözünden dönmez. Yoksa Allah hakkında, bilmediğiniz şeyler mi uyduruyorsunuz?" **81.** Malesef evet (öyle yapıyorlar) ama kötülük işleyip de günahı kendisini kuşatanlar cehennemliktirler ve orada ebedî kalırlar. **82.** İman edip salih amel işleyenlerse cennetliktirler. Onlar da orada ebedî kalırlar.

54. Bu ayetlerde anlatılan konuyu, çoğu tefsirci 67-71. ayetlerle birlikte değerlendirmiştir. Çünkü İsrailoğullarında olduğu gibi cahiliye Araplarında da faili meçhuller konusunda katilin tespiti için yöre halkından elli kişinin yeminine başvurulması şeklinde icra edilen kasâme uygulaması mevcuttu. Rasulullah'ın da bunu onaylayıp uyguladığı rivayet edilmektedir (Abdurrazzak, X. 27, no 182-3; Ebu Davud, Diyat 8, 9; Şatıbî, *Muvafakat*, c. 2, s. 75; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 242). Fakat 73. ayetin analizinde zorlandıkları için bazı âlimler bu ayetleri önceki ayetlerden bağımsız ele almış ve Ortadoğu geleneklerinin etkisiyle İsrailoğullarının kutsadığı sığırın onlara kurban ettirilmesi suretiyle kalplerindeki putun yıkılmak istendiği yönünde değerlendirmişlerdir (Nesefî, *Medarik;* Ebussuûd, *İrşad;* Tantavî, *el-Cevahir;* Reşit Rıza, *el-Menâr;* Mevdudî, *Tefhim)*.

55. Tefsircilerin çoğu, katilin tespiti için sığır kesme (kurban) olayını kurbanın parçasının maktule (ölüye) dokundurulması ve diriltilmesi şeklinde yorumlamaya çalışmışlardır. Fakat 72. ayette geçen müennes "hâ" zamirini müennes olan "nefis" kelimesine (ölüye) gönderirken 73. ayette aynı zamiri kesilen kurbana göndermek için müzekker olan "hu" zamirini müennes olan nefse (maktule) göndermektedirler. (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ancak ayetin lafzında maktulün dirildiğine dair hiçbir ifade yoktur. 73. ayette kurbanın parçasının dokundurulacağı kişinin maktul (nefis) değil, katil zanlıları olması muhtemeldir (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Çünkü ayet, Tevrat'ta anlatılan bir kurban kesme ve katili tespit etme olayına gönderme yapmaktadır (Bkz. Bir önceki dipnot; Tesniye, 21/1-9). 73. ayetteki "hâ" zamiri eğer uzağa gönderilirse dokunulacak şey kurban olacak ve iki olay arasındaki bağlantı kurulabilecektir. Şayet zamiri yakına gönderirsek dokunulacak şey maktulün bedeni olacak ve katilin tespitiyle kurban kesme olayı arasında ilişki kurulamayacaktır. Dolayısıyla ayetin anlamı yine kapalı kalacağı için ölünün konuştuğu şeklinde zanni yorumlara gidilecektir.

56. Bu cümleyi maktulün diriltilmesine delil kabul edenler ölünün dirilip katili söyledikten sonra tekrar öldüğüne hükmetmişlerdir. Ancak gizliliğin ortaya çıkmasını gaybî dirilmeye örnek vermiş olabileceğini söyleyenler de mevcuttur (Âlûsî, *Ruhu'l Maanî;* Reşit Rıza, *el-Menar*). Bizce bu yaklaşım isabetli görünmektedir. Çünkü ayetin sonunda yer alan bu cümle, kıssanın bir parçası değil, sonuç cümlesidir ve tamamen Kur'an'ın indiği dönemdeki Yahudilere ve tüm inkârcılara yönelik bir mesajdır. Hz. Peygamber için gaybî bir nitelik arz eden Tevrat'taki bazı bilgileri naklettikten sonra Kur'an, dirilmeyi inkâr eden muhataplarına Allah'ın ölüleri diriltmeye de muktedir olduğunu hatırlatmaktadır.

57. Burada kalbin katılaşmasından bahsedilmesi sadece son örnekten hareketle söylenen bir niteleme değildir. Buraya kadar sayılan bütün örneklere dönük bir açıklamadır (Nesefî, *Medarik*). Özellikle bir önceki ölülerin dirilmesi ve kıyamet konusundaki inanç kaybına gönderme olduğunu düşünüyoruz.

58. Burada din adamlarının uydurdukları düzmece inanç ve kanaatleri körü körüne taklit eden, kitaptan habersiz Yahudi halkına ümmi denmektedir. Kitapları olmayan Arapları ümmi olarak niteleyen Yahudilerin aynı vasıfla nitelenmesi son derece anlamlıdır (3/Al-i İmran, 20, 75).

59. Hem bu hem de önceki ayetler, Yahudi âlimlerin kitabı değiştirdiklerini açıkça ifade ettiği gibi toplu halde münafıklık yaptıklarını da ortaya koymaktadır. Mevdudî'nin özetlediği gibi onlar ilahî kitapları değiştirmekle yetinmemiş, ulusal tarihlerini, batıl inançlarını, hurafelerini, uydurdukları teorileri, felsefe ve kuralları da Tevrat'a eklemişlerdir. Daha sonra da bunları "Allah'tan geldi" diye piyasaya sürmüşlerdir. Üstelik her Yahudi'nin bunlara inanması zorunluydu, eğer inanmazsa ya mürted ya da kâfir ilan ediliyordu (Mevdudî, *Tefhim;* Buharî, Tefsir, 2/6).

60. Bu ayet devamındaki ayetlerle birlikte değerlendirildiğinde cehenneme girenin geri çıkması diye bir durumun söz konusu olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü böyle bir beklenti Yahudileşmenin ürünüdür. Fakat bu yaklaşımları kendilerini de tatmin etmediği için ölümden çok korkmaktadırlar (Bkz. 94-96. ayetler).

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ لَا
تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِي
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مٖيثَاقَكُمْ لَا

83. Biz, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin; anne babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin; insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin." diye İsrailoğullarından söz almıştık. Fakat daha sonra çok az bir topluluk dışında hepiniz sözünüzden döndünüz. Siz dönek bir toplumsunuz. 84. "Birbirinizi öldürmeyeceksiniz ve sürgün etmeyeceksiniz."

تَسْفِكُونَ دِمَٓاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾
ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ
فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ
بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى
تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ
اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍ فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ
اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ
يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ
الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

diye de sizden söz almıştık. Siz de buna şahidlik ederek kabul etmiştiniz. **85.** Fakat şimdi birbirinizi öldürüyor, içinizden bir topluluğu yurtlarından çıkarıyor, günah işleyerek ve düşmanca davranarak onların aleyhinde işbirliği yapıyorsunuz, size esir düştüklerinde fidye alıyorsunuz. Oysa onları sürgün etmek size yasaklanmıştı. Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Böyle yapanların cezası dünya hayatında zillet, kıyamet gününde ise azabın en şiddetlisine atılmaktır. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. **86.** İşte onlar, ahireti feda edip dünyayı satın alan kimselerdir.[61] Onların ne azabı hafifletilir, ne de kendilerine yardım edilir.

61. Yahudiliğin ne kadar dünyevileşmiş bir din olduğunu görüyoruz.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ
بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا
جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ
اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ
﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ

87. Biz Musa'ya kitap vermiş, ardından peş peşe peygamberler göndermiştik. Meryem oğlu İsa'ya da açık deliller verip Ruhulkudüs[62] ile desteklemiştik. Peygamberler size hoşlanmadığınız şeyler getirdiğinde siz hep kibirlenmediniz mi? Bir kısmını yalanlayıp bir kısmını öldürüyordunuz.[63] **88.** Onlar "Kalplerimiz perdelidir!" dediler. Aslında küfürleri sebebiyle Allah, onları lânetlemiştir.[64] İnançları ne kadar da kıt!

بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا
جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا
مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى
الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا
بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا
اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ
اللّٰهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاؤُ بِغَضَبٍ عَلَى
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا
قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ
بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ
الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ
أَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾
وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ
خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ
الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ
إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ

89. Allah katından kendilerine gelmiş olanı tasdik eden bir kitap gelince, hani kendilerini kâfirlere üstün kılacağını bekledikleri kitap, işte o bildikleri kitap geldiği zaman onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun. 90. Sırf Allah'ın, kullarından birini seçerek peygamberlik ihsan etmesini kıskanmalarından dolayı, Allah'ın indirdiği vahyi inkâr etmekle kendilerini ne kadar alçakça sattılar da gazap üstüne gazaba uğradılar.[65] Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır. 91. Onlara: "Allah'ın indirdiğine inanın." dendiğinde, "Biz sadece kendimize indirilene inanırız." diyerek onun dışındaki hak kitabı, kendilerine inen kitabı tasdik etmesine rağmen inkâr ederler. De ki: "Sadece size indirilene inanıyorsanız, neden daha önce Allah'ın aranızdan seçtiği elçilerini öldürdünüz?"[66] 92. Hani Musa size açık deliller getirmişti de siz ondan sonra hakkı terk ederek buzağıyı ilah edinmiştiniz. 93. Üzerinize Tûr'u kaldırıp "Size verdiğimize sımsıkı sarılın ve söz dinleyin." diye ahid almıştık.[67] Hemen ardından "Dinledik ve isyan ettik!" dediler.[68] İnkârlarından dolayı kalpleri buzağı sevgisiyle doldu. Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kadar kötü bir şey emrediyor! 94. De ki: "Eğer Allah'a göre ahiret yurdu, başka insanlara değil de sadece size aitse ve bu iddianızda gerçekten

كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً
مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾
وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ
وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ
اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ
اَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

samimiyseniz haydi ölümü temenni etsenize!" 95. Yaptıkları yüzünden bunu asla istemeyeceklerdir.[69] Allah zalimleri çok iyi bilir. 96. Onların, insanlar arasında dünya hayatına en düşkün,[70] hatta müşriklerden bile daha ihtiraslı kimseler olduklarını görürsün. Her biri bin yıl yaşamak ister. Fakat ömrünün uzatılması, kendisini azaptan kurtaracak değildir! Allah, yaptıklarını görmektedir.

62. Tefsirciler, "Ruhulkudüs" deyimiyle Cebrail'in kastedildiğini söylemektedirler (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Kur'an'ın konuyla ilgili diğer ayetlerine bakıldığında bunu Hıristiyanların Ruhulkudüs inancı doğrultusunda yorumlamak tutarlı gözükmemektedir (19/Meryem 14-34). Ruhulkudüs'ü Allah'ın kendi ruhu veya Hz. İsa'nın (as) kendisi olarak anlamak, geç dönem Hıristiyan kültürünün bir uzantısı olabilir. Çünkü Tevrat'ta "Kudsü'l-akdas" tabiri geçmekte, Cebrail'de Rabbin isminin bulunduğundan bahsedilmektedir (Çıkış, 23/20, 21; 26/33, 34). İncillerde de Kutsal Ruhun, Allah'ın kendi ruhu olduğuna dair bir açıklama yoktur. Hatta İnciller, Yahya ve İsa'nın annelerine gelip müjde verenin Cebrail olduğunu açıkça söylemektedir. Meryem'le Yahya'nın annesi karşılaşınca onun da Ruhulkudüs'le dolduğu anlatılmaktadır (Matta, bab 1; Luka, bab 1). Allah'ı kimsenin görmediğini sadece Tevrat söylemiyor (Tesniye, 4/12), bunu Hz. İsa'nın da söylediğini İncil açıkça yazıyor ve Hz. İsa, Yahya'nın güvercin şeklinde ruhu gördüğünü ifade ediyor (Yuhanna, bab 1). Üstelik Kur'an'da "Ruhulkudüs" tabiri, sadece Hz. İsa için kullanılmamaktadır. Hz. Muhammed'e gelen Cebrail için de kullanılmaktadır (42/Şûra 52; 16/Nahl 102; 26/Şuara 193...). Hatta müminlerin Allah katından bir ruh ile desteklendiği dile getirilmektedir (58/Mücadele 22). Kaldı ki Hz. İsa'yı destekleyen Kutsal Ruhtan bahsederken Allah, "Kendi ruhum" demiyor. Ayrıca Hz. İsa eğer Allah'ın ruhu, oğlu veya bir parçası olsaydı (hâşâ) Allah'ın onu Kutsal Ruhla desteklemesinden söz etmeye gerek kalmazdı. Şayet Cebrail'i göndermenin ötesinde Allah'ın Hz. İsa'ya ruh vermesi kastediliyorsa bu herkese verilmektedir (32/Secde 9; 21/Enbiya 91; 15/Hicr 29; 38/Sâd 72).

63. Geniş bilgi için bkz. 61. ayet.

64. "Lânetlemek", kovmak ve gazaba mahkûm ederek kalbi mühürlemektir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşeri, *Keşşaf*).

65. Bu iki ayete göre Yahudiler, peygamber bekliyor ve gelecek peygamber üzerine hayaller kuruyor ve bu duygularını Medinelilere karşı açıklamaktan da geri durmuyorlardı. Bu nedenle Medineliler onu kabul etmede gecikmedi fakat Yahudilerin onu inkâr etmesine anlam veremediler. Ayetler, Yahudilerin inkâr nedenlerini deşifre etmektedir. İsmailoğullarından olan Hz. Muhammed'in peygamberliği açıklanınca Yahudilerin nefret duyguları alevlendi. Kendi kitaplarını doğrulayan bu kitabı, üstelik Allah'tan geldiğini bile bile inkâr ettiler. Onların bu inadî küfrünü ispatlayan ciddi deliller mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber'in eşi Safiye (ra), Yahudi liderlerinden birinin kızı, diğerinin de yeğenidir. Babasıyla amcasının henüz hicret etmiş olan Hz. Peygamber'i görmeye gittiklerini, geldikten sonra aralarında şu konuşmanın geçtiğini aktarmaktadır: Babam; "Allah'a andolsun ki o bize anlatılan kişinin aynısı!" Amcam; "Bundan emin misin?" Babam; "Evet!" Amcam; "O halde niyetin nedir?" Babam; "Yaşadığım sürece ona karşı çıkacağım ve görevinin başarıya ulaşmasına izin vermeyeceğim." Bu bilgileri, İbn'i-Hişam'ın *Siyer*inden (Kahire 1936, II, 165) nakleden Mevdudî, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Onu inkâr etmekle aslında hem Allah'ı, hem Cebrail'i, hem de kendi ellerindeki kitabı yalanlamış oluyorlardı." (*Tefhim*, 89, 97 ve 98. ayetlerin açıklamaları).

66. Geniş bilgi için bkz. 61. ayet.

67. Ahid alma veya sözleşme kelimesiyle Allah'ın vahyetmesi, kulların da iman etmesi kastedilmektedir (7/A'raf 171-173; 2/Bakara 40, 63, 83; 5/Maide 12).

68. "Dinledik ve isyan ettik." ifadesini şifahi olarak söyledikleri şeklinde anlayanlar olduğu gibi öyle dercesine davrandıkları şeklinde anlayanlar da olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*).

69. Yaptıkları yüzünden ölümü isteyememelerinden kasıt, kutsal kitaplarından ahiretle ilgili bilgileri yok etmeleri ve dünyevîleştirmeleri olmalıdır. Çünkü önce kendileri dünyevileşmiş ve ahiret düşüncesinden uzaklaşmışlardır. Dolayısıyla ahiret onlar için bir anlam ifade etmemektedir. Bir sonraki ayette bu çok net ifade edilmektedir.

70. Yahudilerin dünyevîleşmeleri ve müşriklerden daha ihtiraslı hale gelmelerinin sebebi, dünyevîleştirilmiş dini bir metne sahip olmalarıdır. Çünkü dünyevîleşen din, dinleşen dünyayı, yani dünyanın din yerine geçmesini doğurmaktadır. Dünya onların gözünde sıradan bir olgu olmaktan çıkıp kutsallık kazanmaktadır. Deyim yerindeyse dünya artık onlar için bir cennet, ötekiler için bir cehennem olmak zorundadır. Çünkü millîleştirilmiş tanrı, onlardan böyle bir görev beklemektedir (Bkz. 94. ayet). İnsanlara dünya cenneti vaadeden modern materyalizm, bu inanç biçiminin bir uzantısı kabul edilebilir. Çünkü dünyevîleştirilmiş olan Tevrat, Yahudiler kadar Hıristiyanların da kutsal metnidir. Dolayısıyla Hıristiyanların tanrısı İsa da (hâşâ) dünyaya gelip tanrı devletini gerçekleştirecektir. Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin açmazlarının ürettiği katı materyalizmin veya pozitivist medeniyetin Batı'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Aşkın kutsallığı yok sayan bir eğilim, içkin kutsallığı abartarak kutsal bir materyalizm üretmiştir. Aslında sorun, kutsalın dünyası ile dünyanın kutsalı arasında bir türlü kurulamayan denge problemidir.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى
قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ
عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ
بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا
عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ
ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ وَاتَّبَعُوا مَا
تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا
كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا
يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى
الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا
يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ
فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ
بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ
مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا

97, 98. De ki: "Kim Cebrail'e düşman olursa bilsin ki Allah, Kur'an'ı senin kalbine önceki kitapları doğrulayan ve müminleri müjdeleyen bir rehber olarak kendi izniyle indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır."[71] 99. Biz, sana apaçık ayetler indirdik; onları fasıklardan başkası inkâr etmez.[72] 100. Her anlaşma yaptıklarında içlerinden bir grup ahdi bozmadı mı? Üstelik onların çoğu iman etmezler. 101. Allah tarafından kendilerine gelen vahyi doğrulayan bir peygamber geldiğinde, kendilerine kitap verilenlerden bir grup, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabına arkalarını döndüler. 102. Onlar, Süleyman'ın hükümdarlığı konusunda şeytanların (hahamların) anlattıklarına uydular.[73] Oysa Süleyman kâfir değildi. Aksine insanlara büyü öğreten şeytanlar (hahamlar) kâfir oldu. Yine onlar, Hârût ve Mârût adlı iki melekle Babil'e büyücülük indirildiğine dair o şeytanların anlattıklarına uydular. Oysa iki melek, "Biz sadece bir sınav vesilesiyiz, sakın (büyücülük yaparak) küfre düşme." demeden hiç kimseye bir şey öğretmezler. Fakat onlar, iki melek (hikâyesi)den karı koca arasını ayıracak şeyler öğrenmeye çalışıyorlar.[74] Oysa onlar, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremez-

يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ
اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ
وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

ler. Aslında onlar, sadece kendilerine zarar verecek ve hiçbir fayda sağlamayacak şeyler öğreniyorlar. Üstelik bu şekilde çıkar sağlayanların ahirette hiçbir nasibinin olmayacağını da biliyorlar. Bencilce elde ettikleri şeyin ne kadar kötü olduğunu keşke anlayabilselerdi![75] **103.** İman edip sorumlu davranmaları ve kötülükten sakınmaları halinde Allah tarafından verilecek karşılığın daha hayırlı olduğunu keşke bilselerdi.

71. Bu düşmanlığın arka planı için bkz. 89 ve 90 ayetler ve ilgili dipnot. Buharî'nin rivayetine göre Abdullah bin Selam, Yahudilerin Cebrail'i Yahudi düşmanı olarak gördüklerini ve bu nedenle de ona düşman olduklarını dile getirmektedir (Buharî, Tefsir 2/5, 6). Cibril'den kasıt Cebrail'dir ve vahiy getiren melek olarak bilinir. Yahudiler ona düşmanlık ederken Müslümanlar büyük bir hurmet gösterirler. Fakat hadislerin nakledilmesi ve yazıya geçirilmesi sürecinde hadis uydurmacıları Cebrail ile ilgili de birçok hadis uydurmuş ve ona da çeşitli iftiralar etmişlerdir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 218; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebi Süfyan*, s. 50-52, 56).

72. "Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır. Bile bile din değiştiren "mürted"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

73. Hz. Süleyman'ın mülkünden maksat, onun cinlere ve hayvanlara hükmetme yetkisidir. Şeytanlarsa onun bu yetkileri konusundaki bilgileri çarpıtarak büyücülük şeklinde değiştiren Yahudi din adamlarıdır. Yahudiler, yozlaşma döneminde büyü, sihir gibi iğrenç uğraşılara yöneldiler. Bu tür meslekleri meşrulaştırmak için Hz. Süleyman'ın cinlere hükmetmesine ve dolayısıyla da büyücü olduğu kanaatine dayandırıyorlardı. Medine'deki Yahudiler de aynı kanaatlere sahipti. Cinlerle ilişki kurmaya çalışmak ve büyü yapmakla meşgullerdi (Mevdudî, *Tefhim*). Babil'de yaşadıkları süre içinde Harut ve Marut masalını ve sihir edebiyatını bellemişlerdi. Kral olan ve Kur'an'da (34/Sebe 13) sayılan işlerde cinleri çalıştıran Hz. Süleyman'ın yabancı kadınlarla evlenmesini vs. bahane ederek kötülemeye çalışmışlardır. (Nehemya, 13/15-31). Söz konusu metinlere göre Kral Süleyman, sadece büyücü değil, aynı zamanda kâfirdi. Yabancı kökenli eşlerinden öyle etkilenmişti ki onların tanrılarına tapmaktan bile geri kalmıyordu (I. Krallar, Bab 11; Mevdudî, *Tefhim*). Kur'an ve Hz. Muhammed (s), Hz. Süleyman'dan peygamber diye söz ettiği için ona da büyücü demişlerdir. Kur'an, Yahudilerin iftiralarını deşifre etmekte, büyüye inanan ve vahye dayalı bilgiyi

büyü sayanların kâfir olduklarına hükmetmektedir. Çünkü büyü, ilahî ve peygamberî bir gerçeklik değil, bozulmuş şirk dinlerinin hezeyanlarıdır. Bu anlamda büyü ya da sihir yapanların kâfir oldukları ve ölümle cezalandırılmaları gerektiği savunulmuştur (Maturidî, *Te'vilât*). Büyücülüğün tarihi konusunda geniş bilgi veren Ebussuûd, küfür olan ve olmayan sihir şeklinde ayrım yaparak kısmî cevaz vermiştir (*İrşad*). Dolayısıyla karmaşa büyü ile illüzyon/gözbağcılık arasındaki ince farkın ayırt edilmemesinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü bu ikisi farklı olgulardır ve her ikisi de sihir kelimesiyle ifade edilmektedir. Bugün büyü insanların ve cinlerin gaybî güçlerine inanmak anlamına gelir ve bariz bir küfürdür. İllüzyon/gözbağcılık ise el çabukluğu ile insanların gözlerini yanıltan bir tür beceridir (20/Taha 66; 7/A'raf 116). Eğer illüzyonun da gaybi güçlere dayandığına inanılırsa o takdirde büyü ile ilgili hükmün kapsamına girer. (113/Felâk 4; 114/Nâs 4-6).

74. Bu cümlenin atfedileceği yere göre anlam kazanması söz konusudur ve anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesi önemlidir. Bu nedenle "şeytanların anlattıklarına uydular" ifadesine atfedileceğini söyleyenlerin görüşü bizce de isabetli görülmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü Hz. Süleyman'ın yetkilerini çarpıtarak büyücü olduğunu iddia eden şeytanların kâfir olduklarını açıkça ifade eden ayetin devamını Allah'ın melek göndererek büyü öğretmesi şeklinde okumak ve anlamak, ciddi bir çelişkidir. Anlamlandırmadaki bu çelişki aşılamadığı için "Melek" kelimesini İbn Abbas, Hasan Basrî, Said bin Cübeyr, Süddi ve Dahhak gibi tefsircilerin "melik" şeklinde okudukları rivayet edilmektedir. Özellikle Hasan-ı Basri, bu iki zatın melek olmasını mümkün görmemektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Matüridî, *Te'vilât;* Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Çünkü Allah melek göndererek küfür suçu işletmez. Dolayısıyla ayet, Yahudilerin dayandığı Harut ve Marut masallarını onaylamak için değil, eleştiri maksadıyla anlatmaktadır. Sarmış, Harut Marut olayının Ortadoğu masalları olduğunu kaynaklarıyla tespit etmiştir. Hikâyeye göre melekler, insanı yeryüzünde Allah'ın halife yapmasına ve müminleri kendilerinden üstün saymasına itiraz etmişler. Allah, insanın şehvet ve günah işleme duygusuna sahip olduğu halde kötülük işlememek için çaba sarf ettiğini ve Allah'a itaat etmeye çalıştığını belirterek mümin insanın melekten daha üstün olduğunu onlara söylemiş, bunun üzerine Melekler, "Bize de şehvet versen, biz de günah işlemeyiz." demişler. Allah, "Aranızdan iki melek seçiniz." demiş; onlar da sınavdan geçmek üzere Harut ve Marut adında iki melek seçmişler. Allah, o ikisine şehvet vermiş ve yeryüzüne indirmiş, günah işlemelerini yasaklamış, ikisi Babil şehrine inmişler ve Allah dilediği kadar O'na ibadet etmişler. Bir gün Babil'de çok güzel bir kadın görmüşler ve ikisi de ona âşık olmuşlar... İçki içince sarhoş olmuşlar ve hem çocuğu öldürmüşler, hem puta tapmışlar, hem de kadınla yatmışlar. Kadın, bu arada kendisiyle göğe yükseldikleri İsm-i A'zam duasını onlardan almış ve göğe yükselmiş, ama Allah onu havada iken gökteki parlak yıldızlardan olan Zühre/Çoban Yıldızına dönüştürmüştür (ki bu tarihî bir Ortadoğu putudur)... Allah, günah işledikleri için Harut ve Marut'a gazap etmiş, onlara dünya ve ahiret azabından birini seçmelerini söylemiş, onlar da kıyamet günü sürekli olan azaptan kurtulmak ümîdiyle geçici olan dünya azabını tercih et-

mişler! Bunun üzerine o günden beri yerle gök arasında Babil semasında kıyamete kadar ayaklarından asılı tutulmuşlar. Gökte asılı olmalarına karşın Babil'de halka sihir öğretmeye devam etmişler. Babil'de sihir öğrenmek ve öğretmek isteyenler onlara gider ve öğrenirmiş (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir;* Suyutî, *ed-Dürru'l-Mensur,* İbn Hanbel, *Müsned,* hadis no, 6178; Salâh Abdulfettah el-Halidî, *Ma'a Kısasi's-Sabıkin fi'l-Kur'an,* Daru'l-Kalem, Şam, 1989, c. 3, s. 13-14; *Kur'an Öyküleri,* III, çev. İbrahim Sarmış, Kitap Dünyası, Konya, 2005; Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak,* İstanbul, 2013, s. 325-344).

75. Bencilce elde ettikleri çıkar, sanal bir beklenti olan büyü ve karşılığında alınan dünyalık. Oysa nefsi tatmin için elde ettikleri bu ucuz dünyalık karşılığında ödedikleri şey nefsin kendisi, yani ebedî hayatlarıdır. Çünkü ebedî cehennemlik olmayı gerektiren küfür suçu işlemektedirler.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا
انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ
١٠٤ مَا يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ
الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكٖينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ
مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْۜ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ ١٠٥
مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا
اَوْ مِثْلِهَاۜ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدٖيرٌ ١٠٦ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ١٠٧ اَمْ تُرٖيدُونَ اَنْ
تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ
وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاٖيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ
سَوَٓاءَ السَّبٖيلِ ١٠٨ وَدَّ كَثٖيرٌ مِنْ اَهْلِ

104. Ey iman edenler! Peygambere, "Bizi gözet!" derken (çarpıtılmaya müsait) "râinâ" kelimesini değil, "unzurnâ" kelimesini kullanın[76] ve söz dinleyin. Kâfirler için acı bir azap vardır. 105. Ehl-i kitap ve müşrik kâfirler, size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler.[77] Allah, rahmetini dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir. 106. Biz, daha hayırlısını ya da eşdeğerde bir yenisini getirmedikçe hiçbir mesajı (ayeti) ortadan kaldırmayız (nesh etmeyiz) veya unutturmayız.[78] Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmiyor musun? 107. Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. Sizin O'ndan başka ne bir haminiz (veliniz), ne bir yardımcınız vardır.[79] 108. Yoksa siz de peygamberinizden, daha önce Musa'dan istenen şeyleri mi istiyorsunuz? Kim, imanı küfürle değişirse dosdoğru yoldan sapmış olur. 109. Kitap Ehli'nin çoğu, hakikat kendilerine açıkça gösterildik-

الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ
كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى
يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
١٠٩ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا
تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ
اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ١١٠ وَقَالُوا
لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ
نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ١١١ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ
وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ١١٢

ten sonra, sırf içlerindeki hasetten dolayı sizi imandan küfre döndürmek isterler. Allah'ın emri gelinceye kadar onları önemsemeyin; kendi hallerine bırakın. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir. 110. Namazı kılın, zekâtı verin! Kendi yararınıza işlediğiniz her hayrı Allah katında bulacaksınız. Kuşkusuz Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 111. "Yahudi ya da Hıristiyanlardan başkası asla cennete giremez." dediler. Bu onların kuruntularıdır. "Eğer doğru söylüyorsanız delilinizi getirin!" de. 112. Kim bir muhsin[80] olarak yönünü Allah'a çevirirse Rabbi tarafından karşılığı verilir. Onlara hiçbir korku yoktur, asla üzülmezler.

76. "Râinâ" kelimesi, "unzurnâ" kelimesi gibi "Bizi gözet, anlamamız için mühlet ver, bekle." anlamına gelmektedir. Fakat "Bizi güt, bizi otlat." veya "Sen bize uy, sen bizi dinle." gibi başka anlamlara da gelebilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*; Sa'lebî, *el-Keşf*; Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir;* Mevdudî, *Tefhim*). Özellikle kelimenin sonu uzatılarak "Râî" şeklinde okunduğunda veya "raûnet" şekline dönüştürüldüğünde "çobanımız" anlamı kazandığı için Medineli Yahudiler tarafından alay ve hakaret amaçlı kullanılabiliyordu (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü kelimelerin telaffuz ve anlamlarıyla oynuyorlardı (4/Nisa 46). Allah, müminlerin, istismara müsait bu kelime yerine, aynı anlamı ifade edebilen ve istismara müsait olmayan "unzurnâ" tabirini kullanmalarını istemektedir.

77. Kitap ehlinden olup da Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e inanmayanlar tıpkı müşrikler gibi kâfir olarak nitelenmektedirler (Bkz. 98/Beyyine 1).

78. Ayetlerin neshedilmesinden kasıt, daha önce insanlar tarafından tahrif edilmiş kitapların Allah tarafından yürürlükten kaldırılması ve unutulan kitabın yerine yeni bir kitabın gönderilmesidir (13/Ra'd 38, 39; 3/Âl-i İmran 93, 94). Allah'ın kendi koyduğu hükmü değiştirmesi veya daha açık bir ifadeyle Kur'an'ın bir cümlesinin bir başka cümlesini ortadan kaldırması değildir. Çünkü ayet kelimesinin anlamı, sadece Kur'an cümleleri anlamında değildir. Allah'ın yarattığı her şey, indirdiği her söz ve

sözlerin anlattığı her olay ayettir. Üstelik her şeye kadir olan Allah, vahyi yanlış gönderip sonra düzeltmez. Örneğin Hz. Osman ve Ubey bin Ka'b'ın bu tür iddiaları ciddiye almadıkları bilinmektedir (Buharî, Tefsir 2/7). Fakat Kur'an içi nesh iddiası, ayet kelimesinin anlamını Kur'an cümlelerinin gramer yapısına indirgeme sonucu hicrî ikinci asırdan sonra ortaya çıkmış (3/Âl-i İmran 7) ve Kur'an'ın otantik ilahî metniyle uyuşmayan birtakım rivayetlere dayandırılmıştır. Nesh yanlıları yaklaşık 500 ayeti mensuh sayarken Suyutî bu sayıyı 20 ayetle sınırlamış (*İtkan*), Dihlevî bu sayıyı beşe indirmiş (*el-Feyzü'l-Kebîr*), Ömer Rıza Doğrul ise 5 ayeti de analiz ederek mensuh olmadığı sonucuna varmıştır (*Tanrı Buyruğu*, giriş bölümü). Ebu Müslim el-İsfehanî gibi bazı âlimlerse Kur'an ayetlerinin birbirini neshetmesinin mümkün olamayacağını, daha önce gönderilen ilahî kitabın kendisinden sonra gönderilen kitap tarafından neshedilebileceğini oldukça erken dönemlerde savunmuşlardır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ancak son dönemde yayınlanan bazı bilimsel çalışmalar, Kur'an içi nesh görüşünün taşıdığı sakıncaların bu ikinci görüş için de söz konusu olduğunu savunmaktadır. Çünkü her iki durumda da Allah'ın ayetleri arasında çelişki olduğu izlenimi uyanmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, dinlerini tahrif etmiş, kendi kültürel birikimlerini ilahî metne karıştırmış olan kitap ehline cevap niteliğindedir. Klasik nesh teorisiyle bir ilgisi yoktur (Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Ank. 2005, s. 157-162; 3/Âl-i İmran 93, 94).

79. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

80. Muhsin kelimesinin anlamı için bkz. 58. ayet.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ
وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ
وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذ۪ينَ لَا
يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ ف۪يهَا
اسْمُهُ وَسَعٰى ف۪ي خَرَابِهَا اُو۬لٰٓئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَٓائِف۪ينَ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
عَظ۪يمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا

113. Hepsi de aynı kitabı okuduğu halde[81] Yahudiler, "Hıristiyanların hiçbir dayanağı yoktur.", Hıristiyanlar da, "Yahudilerin hiçbir dayanağı yoktur." dediler. Bilgisi olmayanlar da[82] onların sözlerini aynen tekrar ettiler. Kıyamet günü Allah, ayrılığa düştükleri konularda hükmünü verecektir. 114. Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasını yasaklayan ve mescitleri harap etmeye çalışandan daha zalim kim olabilir? Halbuki o mabetlere yasakçıların korkarak girmeleri gerekir. Onlara dünyada rezillik, ahirette ise korkunç bir azap vardır. 115. Doğu da batı da Allah'ındır. Siz nereye yönelirseniz orası Allah'ın yönüdür.[83] Al-

تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
١١٥ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ
١١٦ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰٓى
اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ١١٧
وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ
تَأْتِينَٓا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ١١٨ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ
بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ
اَصْحَابِ الْجَحِيمِ ١١٩ وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ
الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ
اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ
اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا
لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ١٢٠
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ
اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ١٢١

lah her şeyi kuşatmıştır, her şeyi bilir. 116. "Allah çocuk edindi." dediler. Hâşâ! Bu, O'nun şanına yakışmaz.[84] Göklerde ve yerde bulunan her şey O'nundur, hepsi de O'na boyun eğmiştir. 117. Gökleri ve yeri mükemmel olarak var eden O'dur. Bir işe karar verdiğinde sadece "ol" der, o da hemen oluverir. 118. Anlamayanlar, "Allah'ın bizimle konuşması veya bize bir ayet (mucize) gelmesi gerekmez mi?" dediler. Öncekiler de aynen böyle söylemişlerdi. Onların kalpleri (akılları) birbirine benzemektedir.[85] Aslında biz, anlamak isteyenler için ayetleri açıkladık. 119. Biz seni müjdeci ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Sen, cehennemliklerden sorumlu değilsin. 120. Yahudiler ve Hıristiyanlar, onların dinine (milletine) uymadığın sürece senden razı olmazlar.[86] De ki: "Dosdoğru yol, Allah'ın yoludur." Şayet sana gelen bilgiden sonra onların heveslerine[87] uyarsan seni Allah'a karşı koruyacak ne bir hami (veli), ne bir yardımcı bulabilirsin.[88] 121. Kendilerine kitap verdiklerimizden o kitabı (Kur'an'ı) hakkıyla okuyanlar, ona iman ederler. Kim de kafirlik edip o gerçeği örterse hüsrana uğrayacak onlardır.

81. Tevrat, Yahudilerin olduğu kadar Hıristiyanların da kutsal kitabıdır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*).

82. Bilgisi olmayanlardan kasıt cahil bırakılmış Hıristiyan ve Yahudi halklar olabilir. Ancak asıl kastedilen, kitabı olmayan müşriklerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

83. Hicretten 16 veya 18 ay sonra kıble değişikliği gerçekleşmişti (Azimli age. s. 239). Medine'de yaşayan Yahudiler, kıble konusunu sorgulayarak müminlerin kafasını karıştırmaya çalışıyorlardı. "Vechullah" ifadesi Allah'ın ciheti ve Allah'ın rızası anlamına gelmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Yani ona ait olan yön veya onun razı olduğu yön yani kıble anlamlarına gelmektedir. Kıblede asıl olan, Allah'ın emrettiği yöne dönmektir. Allah'ın olduğu yöne dönmek değildir. Çünkü Allah, zamandan ve mekândan münezzehtir. Bütün yönler O'nundur. Zamana ve mekâna sığmayan Allah'ın zatı, nereye dönseniz orada olduğu gibi rızası da O'nun istediği yöne dönmenizdedir. Burada kıble konusunda genel bir felsefe sunulmaktadır. Asıl belirleme ise 142-150. ayetlerde gelmektedir. Daha önce Kudüs'e dönmekle ilgili bir emir bulunmadığı için bazı tefsircilerin sandığı gibi herhangi bir nesh söz konusu değildir.

84. Kur'an, "Sübhan" kelimesini, tenzih anlamında kullanmaktadır. Türkçede nezih bir zata kötü bir ithamı yakıştıramamak anlamında "Sana yakıştıramam." deyimi gibi kullanıldığını düşünüyoruz. Çünkü bu tabir, 24/Nur Suresi 16. ayette insan için de kullanılmaktadır.

85. Tarih boyunca tevhid öğretisi nasıl değişmemişse, şirk öğretisi de değişmemiştir. Yani sapkınların tutum ve davranışları hep aynı kalmaktadır. Değişen sadece isimler ve resimlerdir.

86. "Millet" kelimesi, din veya aynı dinden olan topluluklar için kullanılan bir kelimedir. Türk milletinin kendilerini İbrahim milletine nispet etmesi de bundandır. Fakat bu kelime, modern dönemde kavramsal bir yozlaşma sonucu ırksal/etnik bir anlama dönüştürülmüştür.

87. "Hevâ" kelimesi, çoğunlukla yalın olarak arzu ve istek şeklinde veya nefsin arzuları şeklinde çevrilmektedir. Oysa Kur'an bu kelime ile Allah'ın vahyine aykırı olan beşerî düşünce ve uydurmaları kastetmektedir.

88. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

يَا بَنِي اِسْرَٓاءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي
اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ
عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا
تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذِ
ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّي

122. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti[89] ve sizi diğer milletlerden üstün kıldığım zamanları hatırlayın.
123. Kimsenin kimseden fayda görmeyeceği, hiçbir fidyenin kabul edilmeyeceği, hiçbir şefaatin yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günden korkun.[90]
124. Hani, Rabbi İbrahim'i sözleriyle imtihan etmiş, o da bunları yerine getirmişti.[91] Bunun üzerine Allah,

جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًاۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪يۜ
قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِم۪ينَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذْ
جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۜ وَاتَّخِذُوا
مِنْ مَقَامِ اِبْرٰه۪يمَ مُصَلًّىۜ وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ
وَاِسْمٰع۪يلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِف۪ينَ
وَالْعَاكِف۪ينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ
قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا
وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ
قَل۪يلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِۜ وَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿١٢٦﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰه۪يمُ الْقَوَاعِدَ
مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰع۪يلُۜ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۜ اِنَّكَ
اَنْتَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَۖ
وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ
التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ ف۪يهِمْ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكّ۪يهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١٢٩﴾

"Seni insanlara önder yapacağım."
demişti. İbrahim, "Soyumdan da
önderler çıkar!" deyince, Allah, "Be-
nim sözüm zalimleri kapsamaz!"
buyurdu.[92] 125. Biz, Kâbe'yi insanlar
için toplanıp sevap kazanacakları
güvenli bir makam yapmıştık. Siz
de İbrahim'in makamını namazgâh
edinin. Biz, İbrahim ve İsmail'e, "Ta-
vaf edenler, kendini ibadete veren-
ler, rükû ve secde edenler için evimi
temiz tutun!"[93] diye emrettik. 126.
İbrahim, "Rabbim! Burayı güvenli
bir yer yap, Allah'a ve ahiret günü-
ne inanan halkını çeşitli ürünlerle
rızıklandır!" demişti. Allah da şöyle
buyurmuştu: "Evet, ama kim inkâr
ederse bir süre faydalandırır, sonra
onu cehennem azabına mahkûm
ederim. Orası, ne kötü bir menzil-
dir." 127. İbrahim ve İsmail, Kâbe'nin
duvarlarını yükseltirken şöyle de-
mişlerdi: "Rabbimiz! Bunu bizden
kabul eyle. Şüphesiz sen her şeyi işi-
tir ve bilirsin. 128. Rabbimiz! Bizi sa-
na teslim olanlardan eyle; neslimiz-
den de sana teslim olan bir ümmet
çıkar. Bize ibadet usullerimizi öğret
ve tevbelerimizi kabul eyle. Çünkü
tevbeleri kabul eden sensin ve son
derece merhametlisin. 129. Rabbi-
miz! O nesiller arasından senin ayet-
lerini okuyacak, kitabı ve hikmeti
öğretecek, onları kötülüklerden
arındıracak bir peygamber gönder.
Sonsuz güç ve hikmet sahibi sensin."

89. "Nimet" kelimesi için bkz. 40. ayet.

90. Yahudilerle ilgili bu hükmün açıklaması için bkz. 48. ayet. Bu hüküm, Müslümanlara inen hükümle yaklaşık olarak aynıdır (Bkz. 254. ayet).

91. Söz diye çevirdiğimiz kelimenin çoğulu kelimâttır. "Kelime" sözcüğü Türkçe'de kullanılan sözcük anlamında kullanıldığı gibi genel anlamda söz olarak da anlaşılabilmektedir ve bazen vahiy anlamında kullanılmaktadır (37. ayet). Burada Hz. İbrahim'in imtihan edildiği kelimât (sözler) kelam ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Vahiy anlamındadır ve Hz. İbrahim'in vahyin içerdiği emir ve nehiylerle sınandığı ve onları yerine getirdiği anlaşılmaktadır (Maverdi, *en-Nüket*).

92. İbrahim'in nesli için yaptığı duayı Allah geri çevirmiyor. Sadece zalimler için bunu kabul etmediğini belirtmekle yetiniyor. Hz. İbrahim soyundan sürekli peygamberler gönderilmesini abartarak, kendilerini Allah'ın özel kavmi veya oğulları kabul eden (5/Maide 18); dolayısıyla Allah'ın kendilerine, sözlerinde durmaları şartıyla vaad ettiklerini bütün çirkinlikleri işlemelerine rağmen devam ettireceğini bekleyen Yahudi zihniyeti tenkit ediliyor. Tevrat'ta, Allah'ın kanunlarına uymadıkları takdirde lanetleneceklerini ve hatta lanetlendiklerini açıkça dile getiren ifadelere rağmen, İsrailoğullarını Allah'ın oğulları kabul eden ifadeler de yer alabilmektedir (Tesniye, Bab 28-30, Bab 14, ayet 1; Çıkış, Bab 32, ayet 12). Bir sonraki ayete bakıldığında Mekkelileri de aynı şekilde tenkit ettiğini görüyoruz.

93. "İbrahim'in makamını namazgâh edinin." ifadesi, Kâbe'nin tamamını namazgâh edinme emridir. Mescidin temiz tutulması da sadece tozunun alınmasından ibaret değildir; şirke alet edilmemesi, putlara mekân olmamasıdır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ
نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي
الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُ
رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ
﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُ يَا
بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ
اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ
اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا

130. Kendisini aşağılık duruma düşürenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Dünyada biz onu seçkin biri yaptık; ahirette de salihler arasındadır. 131. Rabbi ona, " Teslim ol!" deyince, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum!" demişti. 132. İbrahim de Yakup da oğullarına bunu vasiyet etti: "Evlatlarım! Allah sizin için bu dini seçti. Sizler, ancak Müslüman olarak ölün." dediler. 133. Yoksa siz, Yakup ölüm döşeğindeyken yanında mıydınız? Oğullarına "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" demişti. Onlar

تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدي قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ
اٰبَائِكَ اِبْرٰهيمَ وَاِسْمٰعيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا
وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ١٣٣ تِلْكَ اُمَّةٌ
قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ
وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٣٤ وَقَالُوا
كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ
اِبْرٰهيمَ حَنيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ
١٣٥ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا
اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهيمَ وَاِسْمٰعيلَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى
وَعيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا
نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
١٣٦ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِه۪ فَقَدِ
اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ في شِقَاقٍ
فَسَيَكْفيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّميعُ الْعَليمُ
١٣٧ صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ
صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ١٣٨ قُلْ
اَتُحَاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا
اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ
١٣٩ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهيمَ وَاِسْمٰعيلَ

da: "Ataların İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın ve senin ilahın olan tek Allah'a kul olacağız. Biz, zaten O'na teslim olmuş kimseleriz!" demişlerdi. **134.** Onlar geçmiş bir toplumdu. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size aittir. Siz, asla onların yaptıklarından sorguya çekilmeyeceksiniz. **135.** Oysa onlar, "Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız!" dediler. De ki: "Hayır! Sadece Allah'a kul olan İbrahim'in dininden olursanız doğru yolu bulursunuz. O, müşriklerden değildi."[94] **136.** Sizler şöyle deyin: "Biz, Allah'a ve bize indirilene inandığımız gibi, Rableri tarafından İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere; Musa'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere verilenlere de iman ettik. Aralarında ayrım yapmayız. Biz, Allah'a teslim olduk." **137.** Eğer onlar da sizin inandığınız gibi bu kitaba inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar.[95] Fakat yüz çevirirlerse ayrımcılık içinde olan kendileridir. Onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi işitir ve bilir. **138.** De ki: "Allah'ın arındırması var ya! Allah'ın arındırmasından daha güzel arındıracak olan da kim?[96] Biz, sadece O'na ibadet ederiz."[97] **139.** De ki: "Allah, bizim de Rabbimiz sizin de Rabbiniz olduğu halde, siz bizimle O'nun hakkında tartışmaya mı giriyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız si-

وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا
اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ
خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا
تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

ze aittir. Biz, dini yalnızca Allah'a has kılarız. 140. Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarının gerçekten Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı iddia ediyorsunuz? Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı?"[97] Allah'tan gelen bilgiyi gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir. 141. Onlar, geçmiş bir ümmetti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size aittir. Siz, onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

94. Hz. İbrahim'in müjdelediği tevhid dini, Hz. İsa'dan yaklaşık dört yüz yıl önce Yahudiliğe dönüştürülmüştür. Hıristiyanlık ise Hz. İsa'nın vefatından çok sonra ortaya çıkmıştır. Bu durumda Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olma ihtimali yoktur (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü Allah'ın gönderdiği bütün kitaplardaki dinin ortak adı İslam'dır (Bkz. 136 ve 140. ayetler).

95. Ayetin açık ifadelerinden anlaşılacağı gibi Kitap ehli, Hz. Muhammed'e ve O'nun Allah'tan aldığı Kur'an'a inanmadığı sürece Allah'ın dini üzere olamazlar. Çünkü 130. ayetten itibaren paragrafın bütünü Yahudi ve Hıristiyanların önceki peygamberlerin yolunu terk ettiklerini ve müşrik olduklarını dile getirmektedir. Onlar önceki kitapları tahrif ettikleri için Allah onların elindeki kitapları lağvetmiştir. Son gelen kitabın (Kur'an'ın) da İbrahim diniyle aynı olduğu dile getirilmektedir.

96. "Sıbğa" kelimesi, boya anlamındadır. Ancak, içine sarı boya katıldığı için Hıristiyanların vaftizde kullandıkları suya "sıbğa" denmekte ve arındırıcı bir anlam yüklenmektedir. Bu nedenle kelime, boya anlamından çok arındırma anlamında kullanılmaktadır. Allah bu ayette, fıtrat dininin insanı temiz kıldığını ortaya koymakta ve Allah'tan başkasına günah bağışlama yetkisi veren vaftiz ve günah çıkarma müessesesini reddetmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bundan dolayı kelimeye din anlamı verenler de olmuştur (Kurtubî, *el-Cami'*) Yahudilerde de murdarlıktan kurtulmak için Hıristiyanların vaftizine benzer işlemler vardır. Koşulmamış genç bir sığır kurban edilerek alınan kan, etinin yakılmasından elde edilen kül ve bu işlemleri yapan kâhinin elbiselerinin yıkandığı su arıtıcı kabul edilmektedir. Buna murdarlık suyu denmektedir. Örneğin ölüye dokunan adam yedi gün süresince murdar kabul edilir ve bu işlemlerden geçmezse murdarlıktan kurtulamaz (Sayılar, Bab. 19).

97. Bu cümle Müslümanların söylemesi gereken ifade olarak geldiği halde ayetin başında "De ki:" ifadesi yoktur. Çeviride bu ifadeyi biz koyduk. Çünkü ayetin başındaki

"sıbğa" kelimesi, irab olarak 136. ayetin başındaki "Deyin ki; biz Allah'a iman ettik..." cümlesine bağlıdır (Zemahşeri, *Keşşaf*).

98. Bu cümleler, 135. ayette, doğru yolda olmak için Kitap ehlinin koştuğu Yahudi veya Hıristiyan olma şartına getirilen başka bir eleştiridir.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ
قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ
وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ١٤٢ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً
وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا
الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَاِنْ
كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ١٤٣ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ
وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ
وَاِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ١٤٤ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا

142. Bazı akılsız insanlar, "Onları, yöneldikleri kıbleden başka tarafa çeviren sebep nedir?" diyecekler.[99] De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O, dileyeni dosdoğru yola iletir."[100] **143.** Siz insanlara şahid olasınız, Peygamber de size şahid olsun diye sizi örnek bir toplum yaptık.[101] Allah'ın yol gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de Peygamber'e uyanları, izleri üzerine geri dönenlerden ayırmak için yöneldiğin kıbleyi bir vesile kıldık. Allah, sizin imanınızı yok sayacak değildir.[102] Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. **144.** Gözünü göğe dikip beklediğini görüyoruz. Seni, hoşnut olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Yüzünü dosdoğru Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız olun, yüzünüzü o tarafa çevirin. Kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu kesinlikle bilirler. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.[103] **145.** Kitap verilmiş olanlara hangi delili getirirsen getir, senin kıblene tâbi olmazlar. Sen de onların kıblelerine uyacak değilsin. Onlar, zaten birbirlerinin kıblelerine de uymazlar. Sana gelen ilimden sonra onların uydur-

اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ
بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَۘ
١٤٥ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا
يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ١٤٦ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ١٤٧

duklarına uyacak olursan, gerçekten zalimlerden olursun. **146.** Kitap verdiğimiz kimseler, tıpkı çocuklarını tanıdıkları gibi onu bilirler.[104] Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile hakkı gizlemektedir. **147.** Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse sakın şüpheye düşenlerden olma.

99. 115. ayetle başlayan kıble değişimi 152. ayete kadar devam etmektedir. Bu konu özellikle 122 ve 143. ayetlerle birlikte değerlendirilirse kıblenin değişimiyle birlikte önderliğin de el değiştirdiği, Kudüs'ün dinî merkez olmaktan çıkıp onun yerini Kâbe'nin/Mekke'nin aldığı görülecektir. Hem Kitap ehline hem müşrik Araplara şu mesaj verilmektedir: İbrahim'in mirasçısı olmak için onun kanını taşımak yetmez. Onun yolunda yürümek gerekir. Kendilerine verilen önderlik dönemindeki yanlış davranışlarıyla bu imkanı teptikleri için bu misyon Yahudilerden alınmış, ona sahip olan Hz. Muhammed ve takipçilerine verilmiştir. Üstelik Kâbe de Hz. İbrahim'in eseridir, Hz. Muhammed onun torunudur. Bu karara ne İsrailoğullarının ne de İsmailoğullarının itiraz etme hakkı yoktur (Mevdudî, *Tefhim*, 122 ve 143. ayetlerin tefsiri).

100. Bu cümlenin açılımı için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

101. "Vasat ümmet" deyimi, hayırlı, şerefli, faziletli ve adil ümmet anlamında kullanılmaktadır. Cisimler için orta anlamına gelen "vasat" kelimesi, kavim ve toplum için kullanıldığında şeref ve fazilet anlamına gelmektedir (Buharî, Tefsir 2/11; Zemahşerî, *Keşşaf*, Zebidî, *Tâc*). Hz. Peygamber'le diğer insanlar arasında örnek olan şerefli topluluk (sahabe) kastedilmektedir. Peygamber'in sahabe için, sahabenin de diğer insanlar için şahid olması tebliğ yükümlülüğünün bir parçasıdır.

102. Bu cümlede yok sayılmayacak imandan maksad, Beytü'l-Makdis'e doğru yönelerek kılınan namazlardır. O namazların yok sayılmayacağı anlamında olduğu düşünülmektedir. Namaz imandan bir şube olduğu için bu kelime kullanılmıştır (İbn Abdisselam, *et-Tefsir;* Sealibî, *el-Cevahir*). Putlarla dolu Kâbe'ye doğru dönüp namaz kılmakla imana zarar gelmeyeceği yönünde bir mesaj da verilmiş olabilir.

103. Kıble değişiminden önce Kudüs'e dönüp namaz kılan Hz. Muhammed'in bundan huzursuz olduğu ve bir değişim beklediği rivayet edilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Bazı rivayetlere göre ayet, Hz. Peygamber (s) namaz kılarken gelmemiştir. Kıble değişikliğinden haberi olmayan ve Kuba Mescidi'nde Kudüs'e yönelmiş vaziyette namaz kılan bir cemaate kıble değişikliği haber verilince namaz esnasında Mescid-i

Haram'a dönmüşlerdir. Bu nedenle o mescide "Kıbleteyn Mescidi" denmiştir (Buharî, Tefsir 2/11-16; Maverdî, *en-Nüket*).

104. Kitap ehlinin tanıdığından bahsedilen "o" zamiri ile kimin kastedildiği tartışmalıdır. Önceki ve sonraki ayetlere bakılırsa ayetin muhatabı Hz. Muhammed'dir (s). Muhataptan "o" diye söz edilmeyeceğine göre kastedilen şey belirlenen kıble (Kâbe) veya kıbleyi belirleyen ilahi emir (Kur'an) olmalıdır. Çünkü bir önceki ve sonraki ayetlerde konu kıbledir. 144, 147 ve 149. ayetlerde "Gerçek Rabbinden gelendir." buyrulmaktadır. Bundan dolayı İbn Abbas, Katâde ve İbn Cüreyc kastedilenin kıble olduğu görüşündedirler (İbn Atıye, *el-Muharrer*; Maverdi, *en-Nüket*; Mevdudî, *Tefhim*).

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ١٤٨ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ١٤٩ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ اِلَّا
الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْن۪ي
وَلِاُتِمَّ نِعْمَت۪ي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
١٥٠ كَمَا اَرْسَلْنَا ف۪يكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكّ۪يكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ
١٥١ فَاذْكُرُون۪ي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا ل۪ي وَلَا
تَكْفُرُونِ ١٥٢

148. O'nun herkesi yönelttiği bir kıble vardır.[105] O halde siz hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter. **149.** Her ne şekilde çıkmış olursan ol, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Bu, Rabbinden gelen bir gerçektir. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. **150.** Her ne şekilde çıkmış olursan ol, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Her nerede olursanız olun, yüzünüzü o tarafa çevirin ki insanların aleyhinize kullanacak bir delili olmasın. Ancak, zalimler her halükârda bunu delil olarak kullanacaklardır. Onlardan değil, benden korkun ki size olan nimetimi tamamlayayım;[106] böylece doğru yolda ilerleyesiniz. **151.** Zaten bunun için aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, arınmanızı sağlayan, kitabı ve hikmeti öğreten, yani bilmediklerinizi öğreten bir peygamber gönderdik. **152.** Beni düşünün ki ben de sizi düşüneyim.[107] Bana şükredin, nankörlük etmeyin.

105. "O'nun herkesi yöneltiği bir kıble vardır." diye çevrilen cümle, genelde "Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır." şeklinde çevrilmektedir. Tercih ettiğimiz görüşe göre "Huve" zamiri Allah'a raci olmaktadır. (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Dolayısıyla son evrensel dini gönderen Allah'ın bu dini kabul eden herkesi tek bir kıbleye yöneltmek istediği anlaşılmaktadır. Kıble tartışmasından önce Hz. İbrahim ve İsmail (as) peygamberlerin Kâbe'yi inşa etmeleri ve dinî bir merkez olarak belirlemelerinden bahsedilmesi (125-128. ayetler), kitap ehline de önemli bir uyarıdır. Ayrıca onları ruku edenlerle birlikte namaza çağırması da dikkate alınırsa (43. ayet) ortak bir kıbleye çağrı olarak da değerlendirilebilir. Aksi takdirde "Hayırda yarışın." çağrısı son kitabı ve peygamberi reddedenlerin kıblesini onaylamak anlamına gelecektir.

106. Burada tamamlanması gereken nimet, İsrailoğullarından alınıp Hz. Muhammed ve takipçilerine verilen önderlik nimetidir (Mevdudî, *Tefhim*).

107. Zikir kelimesinin düşünmek anlamında kullanılmış olabileceği konusunda bkz. Razî, *Mefatihu'l-Gayb.*

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اسْتَع۪ينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا
تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ
بَلْ اَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ
وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَبَشِّرِ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ
مُص۪يبَةٌ قَالُٓوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ
وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ اِنَّ
الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ
الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ
يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ

153. Ey iman edenler! Allah'tan sabır ve namazla yardım isteyin. Allah, sabredenlerle beraberdir.[108]
154. Allah yolunda öldürülenlere "ölü" demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz.[109] 155. Biz sizi biraz korku, biraz açlıkla, biraz da mal, can ve ürünlerden eksilterek deneyeceğiz. Sabredenleri müjdele. 156. Onların başına bir belâ geldiğinde, "Biz, zaten Allah'a aitiz ve sonunda O'na döneceğiz."[110] derler. 157. Rablerinden onlara nice lütuflar (salavât)[111] ve rahmet bağışlanmıştır. Doğru yola sevk edilmiş olanlar işte onlardır.
158. Safa ile Merve, Allah'ın önem verdiği mekânlardandır. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, onları da tavaf etmesinde bir sakınca yoktur.[112] Kim fazladan bir iyilik yaparsa, Allah bilir ve karşılığını verir. 159. Kitapta indirdiğimiz

شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَكْتُمُونَ مَٓا
اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا
بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ اُو۬لٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ
اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ
تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَاُو۬لٰٓئِكَ اَتُوبُ
عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ
اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٦١﴾
خَالِد۪ينَ ف۪يهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا
هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦٣﴾

delilleri ve hidayeti biz insanlara açıkladıktan sonra gizleyenler var ya, Allah ve bütün lânetçiler onlara lânet eder.[113] **160.** Ancak tevbe edip ıslah olan ve gizledikleri delilleri açıklayan kimselerin tövbelerini kabul ederim. Tevbeleri kabul eden ve merhametli olan benim. **161.** İnkâr edip de kâfir olarak ölenlere gelince,[114] Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onlaradır. **162.** Onlar ebediyen orada kalırlar! Ne azapları hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır. **163.** Sizin ilahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O, sonsuz şefkat ve merhamet sahibidir.

108. Aynı çağrı 45. ayette Yahudilere yapılmaktadır ve orada ayetin öncesinde Yahudilere namaz ve zekât emredilmektedir. Çünkü Yahudiler namazı ve zekâtı kaybettikleri halde Allah'ın yardımını ummaktadırlar. Bu nedenle yardım isteme noktasında sabır ve namazın emredilmesi anlamlı gözükmektedir. Fakat bu ıstılahî anlama paralel olarak "salât" kelimesi sözlük anlamında da değerlendirilebilir. Salât ile yardım istemekten kasıt, önemseyerek ve azmederek yardım istemek olabilir (157. ayet). Allah bu ayetlerden itibaren müminleri önderliğe hazırlamaktadır (Mevdudi, *Tefhim*). Dualarının kabul olması için sabır ve namaz gibi en temel görevlerini yerine getirmenin zorunlu olduğunu bilmeleri gerekir. Sabretmeyi öğrenmeleri, ölüm korkusunu yenmeleri ve şehadeti sevmeleri gerekmektedir. Devamındaki ayetlerle birlikte bu hükümler Medine'de Müslümanları savaşa hazırlayan ilk ayetler sayılır.

109. Allah yolunda öldürülenlere "ölü" denmemesi, saygı gereği verilmiş bir emir olsa da maksat bundan ibaret değildir. Onlar beden olarak ölmüş olsa da ruhen ölmediğini açıklamak üzere gelmiş ontolojik bir hakikat ifadesidir (Maverdî, *en-Nüket;* Ebussuûd, *İrşad*). Fakat onların diri olması, bizim aramızda yaşaması anlamına gelmemektedir. Çünkü onlar, Allah'ın katında, ahiret boyutunda diridirler ve rızıklanmaktadırlar. Kendilerine lûtfedilen o güzelliklerin, geride kalan müminleri de beklediğini görmenin müjdesiyle sevinmektedirler (3/Âl-i İmran 169-171). Bu durum, bize, dünya hayatıyla ahiret arasında mesafe olmadığını gösteren önemli bir

ipucudur. Mesafe, sadece bizim algılarımızdadır. Devamındaki ayetlere bakılırsa Müslümanlar, şehitliğe böyle bakarak kendilerinin Allah'a ait olduklarını anlayacak, mal ve can korkusunu yenmeyi öğreneceklerdir. Gerçek hidayete erme budur. O zaman Allah'ın salât ve rahmetine mazhar olacaklardır.

110. Bu ayet, Allah'a ve ahirete iman etmenin ve teslim olmanın en güzel ifadelerinden biridir. En zor şartlar altında bu teslimiyeti gösterebilmek imanın en somut, en pratik göstergesi olmalıdır. De ki: "Benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur; bana emredilen budur ve teslim olanların (Müslümanların) ilki benim!" (6/En'am 163; 3/Âl-i İmran 160. ayet ve devamına da bakılabilir).

111. "Salavât" kelimesinin anlamı konusunda Âlûsî şu özet bilgileri vermektedir: "Dilcilerin çoğuna göre kelimenin anlamı aslında duadır; Allah tarafından bir başkasına yapılırsa rahmettir. Kelimenin bu anlamının yanı sıra bağışlama, selam, övgü ve tazim anlamlarına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Gazzalî ise günlük dilde bu kelimenin işine önem vermek, özen göstermek ve değer vermek anlamına geldiğini söylemiştir. Rahmet anlamı, cümlede tekrara yol açtığı için diğer anlamlardan biri tercih edilmeye çalışılmıştır" (*Ruhu'l-Maani;* ayrıca bkz. 33/Ahzab 43, 56. ayetler). Salâtın Allah'tan kuluna yönelik olması durumunda duaya icabet anlamına geldiği düşünülürse onların beklentilerinin karşılanması ve dolayısıyla yardım anlamına da gelebilir. Bizce "lütuf" kelimesi, yaklaşık olarak bu anlamların hepsini karşılayabilir.

112.Hac, Zilhicce ayının ilk on günü içerisinde yapılması gereken ömrî bir ibadettir. Umre ise herhangi bir zamanda yapılan ziyarettir. Safa ile Merve ise Kâbe'nin yakınındaki iki tepenin ismidir. İslam âlimlerine göre bu iki tepe arasında yapılan sa'y (koşu) farz değildir; yapılması sevaptır. Sa'yetme, Hz. İbrahim'den kalma bir gelenektir. Daha sonra müşrikler tarafından buralara İsaf ve Naile adında iki put dikildiği için Müslümanlar burada sa'yetmenin sakıncalı olup olmadığı konusunda tereddüt ediyorlardı. Ayet onların bu tereddüdünü giderecek bir açıklama yapmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Ancak Hz. Aişe'den nakledilen bilgiye göre Medineliler cahiliye döneminde Kudeyd'de Menat putu için ihrama girerlerdi. Bundan dolayı Safa ile Merve arasında sa'yetmeyi günah sayarlardı. Ensar, Hz. Peygamber'e (s) sa'yin kendilerine zor geldiğini söylediler. Bunun üzerine bu ayetin geldiğini söyleyen Hz. Aişe, Safa ile Merve arasında sa'yin mubahlığını ifade için gelmediğini söylemiştir. Benzer bilgiler Enes bin Malik'ten de rivayet edilmiştir (Buharî, Tefsir 2/17; Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler,* s. 129, 130).

113. Yahudi âlimlerinin günahlarından biri de ilahî kitabı kendi tekellerine almaları ve halkın öğrenmesine engel olmalarıdır. Halk, kitabın öğretilerinden uzaklaşırken onları uyaracakları yerde, beğeni kazanmak veya dışlanmamak için din dışı hareketleri meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Müslümanlar da bu lânetlik yozlaşmaya karşı uyarılmaktadırlar (Mevdudî, *Tefhim*).

114. "Küfür" kelimesinin anlamı geniştir. Ret ve inkâr anlamına geldiği gibi nimete nankörlük anlamına da gelmektedir. Küfür eyleminin de çok farklı türleri vardır. Kişinin Allah'ın varlığını hiç kabul etmemesi küfür olduğu gibi O'nun varlığına inanıp

vahyini ve buyruklarını kabul etmemesi de küfürdür. Allah'ın vahyini kabul edip onu getiren peygamberleri veya peygamberlerden birini kabul etmemek de küfürdür. İslam inancının tümünü veya bir kısmını, dünya görüşünü, hayat tarzını reddetmek veya bunları teoride kabul edip pratikte kasten çiğnemek veya teslimiyet yerine isyanı seçmek de küfürdür (Mevdudi, *Tefhim*).

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّت۪ي
تَجْر۪ي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ مَٓاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ ف۪يهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ
وَتَصْر۪يفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ
بَيْنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
١٦٤ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا
اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا اِذْ
يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَم۪يعًا وَاَنَّ
اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعَذَابِ ١٦٥ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذ۪ينَ
اتُّبِعُوا مِنَ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ
وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ١٦٦ وَقَالَ
الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ
كَمَا تَبَرَّؤُ۫ا مِنَّا كَذٰلِكَ يُر۪يهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِج۪ينَ مِنَ
النَّارِ ١٦٧

164. Aklını kullanan bir toplum için göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün değişiminde, insanlar için yararlı eşyaları denizde taşıyan gemide, ölümünden sonra yeryüzünü diriltip orada tüm canlıları yaymak için Allah'ın gökten indirdiği suda, rüzgârları ve yer ile gök arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde gerçekten nice ayetler vardır.[115] 165. İnsanlar arasında, Allah'tan başka varlıkları Allah'a denk tutan kimseler de vardır. Öyle ki onları, Allah'ı sever gibi severler.[116] İman edenlerse var güçleriyle Allah'ı severler. Keşke zulmedenler, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu, azabının çetin olduğu gerçeğini, azabı gördükleri zaman anlayacakları gibi anlasalardı. 166. O gün müşriklerin önderleri, kendilerine bağlananlardan uzaklaşmış, azabı görmüşler ve aralarındaki bağlar kopmuştur. 167. O önderlerin peşlerinden gidenler, "Keşke bize bir fırsat daha verilse de şimdi onların uzak durdukları gibi biz de onlardan uzak dursak." derler.[117] Böylece Allah, işledikleri amellerin pişmanlığa dönüşeceğini onlara gösterecektir. Onlar ateşten asla çıkamazlar.

115. Kur'an'ın cümlelerine ayet dendiği gibi insanın kendisinde veya evrende bulunan her şeye de ayet denir (11/Hud 1; 45/Casiye 25; 41/Fussilet 53). Diğer insanların göremediği bazı ilâhî sırları peygamberlerin görmesi de ayet (mucize) olarak isimlendirildiği gibi (53/Necm 18), alışılmışın dışında insanları aciz bırakan olağanüstü gelişmeler (mucizeler) de ayet olarak değerlendirilmektedir. Kur'an, inkârcıların mucize beklentilerini reddederken (17/İsrâ 59), her an görüp geçtikleri, ancak görmemiş gibi davrandıkları ayetlerden örnekler verir (Geniş bilgi için bkz. 26/Şuarâ 2).

116.Müşrikler Allah'a ait nitelikleri yaratılmış diğer varlıklarda da var sanarak onları Allah'la bir tutarlar. Örneğin bütün tabiat ve evrendeki her şeye Allah'ın hükümran olmasına, yarattıklarının ihtiyaçlarını karşılama, çağrılarını işitme, gizliyi ve açığı bilme gücüne sadece O'nun sahip olmasına rağmen yine de çaresiz varlıkları yardıma çağırırlar. Çünkü Allah'a ait olağanüstü güçlerin onlarda da var olduğunu vehmederler. Kendilerini Allah'a yaklaştıran aracılar olduğunu düşünerek onları Allah'ı sever gibi severler (Buharî, Tefsir 2/18; Mevdudî, *Tefhim*).

117. Zalim önderlere karşı ahirette alınacak bu tavrın dünyadayken alınması istenmektedir.

يَا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا
طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ
لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ١٦٨ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّٓوءِ
وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ١٦٩ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
اٰبَٓاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا
يَهْتَدُونَ ١٧٠ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ
الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءً
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ١٧١ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ١٧٢

168. Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helâl yiyeceklerden yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Açıkçası o, sizin düşmanınızdır.[118] 169. O, size sadece kötülüğü, haddi aşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder. 170. Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" dendiğinde, "Hayır! Biz atalarımızdan ne gördüysek ona uyarız!" derler. Peki, ataları hiçbir şey düşünmeyen ve doğru yolu bulamayan kimseler olsa da mı? 171. İnkâr edenlerin durumu, bir çağrıyı sadece sesleniş olarak işiten, fakat anlamaksızın gürültü koparan hayvanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; asla düşünmezler.[119] 172. Ey iman edenler! Sadece Allah'a kulluk ediyorsanız, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temizlerinden yiyin ve O'na şükre-

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ
الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا اُولٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ اِلَّا
النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ اُولٰئِكَ
الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ
بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ
الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ
بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

din. **173.** O size sadece murdar ölmüş hayvanı (leş), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanları haram kıldı.[120] Kim bunları yemek zorunda kalır da isyan etmemek ve haddi aşmamak kaydıyla yerse kendisine bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, bağışlayıcı ve merhametlidir. **174.** Allah'ın indirdiği kitabın bir kısmını gizleyip, karşılığında biraz menfaat elde edenler, karınlarını ateşten başka bir şeyle doyurmuyorlar.[121] Kıyamet günü Allah, onlarla konuşmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elim bir azap vardır. **175.** Onlar, hidayeti feda ederek sapkınlığı, bağışlanmayı feda ederek azabı satın alan kimselerdir. Ateşe karşı ne kadar da dayanıklıymışlar! **176.** Bu sebeple Allah, kitabı hakikat olarak indirmiştir. Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler de dönülmez bir sapkınlık içindedirler.

118. Şeytanın kimliği devamındaki ayetlerde deşifre edilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın hükümlerini bırakıp uydurma kültürleri onun yerine koymak ve atalar kültü adına onları savunup ilahî hükümlere karşı çıkmak ve halkı kışkırtmak, şeytanın en karakteristik özelliği olarak anlatılmaktadır. Devamındaki ayetlerde de işaret edildiği gibi şeytani sistemler, Allah'ın belirlediği haram ve helâl ölçülerini altüst ederek dinî anlayışı yozlaştırır ve Allah'tan gelen orijinal dine karşı onu kalkan olarak kullanır (Geniş bilgi için bkz. 7/A'raf 26-37).

119. Bu ayetteki teşbih, yoruma müsaittir. Müşriklerin durumu, sahibinin seslenmesini duyan fakat anlamayan hayvana benzetilmiş olabileceği gibi, duyduğu sese hiç anlamaksızın havlayan köpeğin durumuna benzetilmiş de olabilir.

120. Hayvansal gıdalarla ilgili olarak bu dört haramın defalarca altı çizilmiştir. Daha önce inen 6/En'am 145 ve 16/Nahl 115. ayetlerde açıklandığı halde burada tekrar vurgulanmakta, daha sonra 5/Maide 3. ayette tekrar gündeme getirilmektedir. Bu-

nun nedeni, daha önce Yahudilerin ve Mekkeli müşriklerin Allah adına uydurdukları haramlardır ve onlar eleştirilmektedir. Hz. Peygamber nelerin pis nelerin temiz olduğu noktasında ayetlerin kapsamına dâhil edilebilecek şeyleri açıklamıştır (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 100-103).

121. Çıkarları, makam ve mevkileri uğruna ilahî gerçekleri gizleyen ve açıklamayan, aksine halkı kendilerine tabi kılmak için ahirette onlara şefaat edeceklerini vadeden sahte din âlimlerinden ve ruhani liderlerden söz edilmektedir. Onların şefaat etmesi bir yana, ayet Allah'ın onlarla konuşmayacağını ve hatta onların kendi günahlarını arındırmayacağını dile getirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ
الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ
السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا
عَاهَدُواۚ وَالصَّابِر۪ينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ
وَح۪ينَ الْبَأْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُوا
وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ
اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ
فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ
تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي

177. İyilik, yüzlerinizi doğuya veya batıya çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; çok sevdiği servetini[122] yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyen muhtaçlara ve kölelere infak eden; namaz kılan, zekât veren, ahidlerine sadık kalan; kıtlık, hastalık ve savaş zamanlarında sabreden kimselerin yaptıklarıdır. İmanlarına sadakat gösterenler de, sorumlu davrananlar da onlardır. 178. Ey inananlar! Öldürülenler hakkında hüre hür, köleye köle, kadına kadın cezası olmak üzere denk ve adil bir ceza (kısas)[123] size farz kılındı. Kardeşi (katil) tarafından kendisine bir şey bağışlanan kimse (maktul yakını) örfe uygun olarak kabul etsin,[124] kendisine ödenecek de güzelce ödensin.[125] Bu, Rabbiniz tarafından size lûtfedilmiş bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra kim düşmanlığa devam ederse ona acı bir azap vardır. 179. Ey akıl sahipleri!

الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ
اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ
فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ
جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

Kısasta sizin için hayat vardır.
Umulur ki sorumlu davranıp azap-
tan korunursunuz.[126] 180. Sizden
ölümü yaklaşan birinin geriye bı-
rakacağı malı varsa anne, baba ve
yakınlarına örfe uygun olarak vasi-
yet etmesi farz kılındı. Bu, sorumlu
davrananlar üzerinde bir haktır.[127]
181. Kim işittikten sonra vasiyeti
değiştirirse günahı, değiştirenlerin
üzerinedir. Allah, her şeyi işitir ve
bilir. 182. Eğer bir kimse, vasiyet
edenin hata veya günah işleme-
sinden endişe ederse vârislerin
arasını bulmasında bir günah yok-
tur. Allah mağfiret ve merhamet
sahibidir.

122. "Çok sevdiği servetini infak eden" ifadesini "Allah sevgisinden dolayı infak eden" şeklinde çevirenler de olmuştur (Zemahşerî, *Keşşaf;* 2/Bakara 177). Biz birincisini tercih ettik. Çünkü malı sevmeyen yoktur. Dolayısıyla Allah sevgisi mal sevgisine galip gelmezse kişi infak edemez. Dolayısıyla ayetin bütününe bakılırsa iyiliğin göstergesi, ibadetlerin biçimsel kalıpları değil, onun içini dolduran iman, fedakârca davranış, samimiyet ve sabırdır.

123. "Kısas" kelimesi, genellikle katilin öldürülmesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu yaklaşım, cahiliye dönemi kan davalarının bir yansıması gibi görünmektedir. Şam ulemasından Evzai'nin şu maktu rivayeti bu karışıklığa işaret etmektedir: "Hz. Peygamber, cahiliyenin kısasını hiçbir değişiklik yapmadan aynen uygulamıştır." (Evzaî, *Sünen*, s. 214; Nesai, Kasame, VIII/5). Buharî'nin Şamlıların kitaplarına itimad etmesinin Sahih'inde hatalara neden olduğunu söyleyen ulemayı haklı çıkaran bir durum olarak değerlendirilebilir (Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, XIII. 102'den naklen M. Fuad Sezgin, *Buharî'nin Kaynakları*, s. 95). Kısas kelimesinin zamanla cahiliye dönemi kan davalarını ifade eden "gaved" kelimesiyle eş anlamlı kabul edilmesi de bu kavram kargaşasının bir ürünü gibi görünmektedir. (Serahsî, *Mebsut*, c. 26, s. 122). Çünkü dilciler iki fiilin eşanlamlı sayılmasını şaz kabul etmişlerdir. Zira kısas kelimesi bedel, karşılık, ödeşme, denklik ve adalet anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Zebidî, *Tâc*). Dolayısıyla suçun niteliğine paralel olarak katilin öldürülmesinden affedilmesine kadar birçok ceza seçeneğini içermektedir (4/Nisa 92, 93; 5/Maide 27-34, 45). Bu surenin 194. ayetinde olduğu gibi kısasın sözlük anlamı denklik anlamındadır ve bu yorumu destekler niteliktedir. Nitekim İbn Abbas ve Mücahid de kısası diyet anlamında değerlendirmişlerdir (Buharî, Tefsir 2/19). Ayrıca tefsircilerin verdi-

ği bilgilere göre bu ayet, cahiliye dönemi kabile savaşlarında öldürülenler konusunda kabilelerin ilkesiz ceza taleplerini reddetmek amacıyla gelmiştir. Suça denk, herkese eşit bir ceza uygulanması yönünde adil bir ceza öngörmektedir. Üstün kabilelerin kendi kabilelerine ait kadın ve köleleri, zayıf kabilelere ait erkek ve hür insanlara denk kabul etmelerinden söz edilmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Kesir, *Tefsir*). Dolayısıyla kısas kelimesi öldürme anlamıyla sınırlanıp ve hüre karşı hür, kadına karşı kadın, köleye karşı köle öldürülecek olursa erkeğin kadını, hürün köleyi öldürmesi durumunda bu ayetin uygulanma imkânı kalmamaktadır (Kurtubî, *el-Câmi';* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayette kısas kelimesinin öldürme anlamında değerlendirilmesi durumunda suçludan başkasının öldürülmesi gibi bir adaletsizliğe yol açacağı gerekçesiyle çoğu tefsirci ayetin nesh edildiği kanaatine varmıştır (Maturidî, *Te'vîlât*). Fakat nesh iddiası bütünüyle tutarsızdır (Namlı, Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek, Avr. İsl. Ünv. *İslam Araştırmaları Dergisi,* Yıl 3, sayı 1, Mayıs 2010, s. 111-158).

124. Örfe uygun olma şartı maruf kelimesiyle ifade edilmektedir ki bu sağlam ve dengeli aklın kabul etmek zorunda olduğu toplumsal, kolektif doğrulardır. Kamu vicdanının ortak kabullerinden oluşan kamuoyu kanaati veya sahih örf ve teamüller olabilmektedir (Yaklaşık tanımlamalar için bkz. Mevdudî, *Tefhim*).

125. Bu cümlede kardeşten kasıt kâtil, bağışlamadan kasıt diyetin ödenmesi, alacak olan da öldürülenin yakınıdır. Ebu Hanife ve İmam Malik bu cümleyi böyle anlamışlardır (Maverdî, *en-Nüket;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir;* Kurtubî, *el-Cami';* Sealibî, *el-Cevahir;* Mevdudî, *Tefhim*). Böyle bir çeviri, gramatik açıdan da isabetli olduğu gibi 12/Yusuf 88. ayette "af" kelimesinin ödeme anlamında kullanımıyla da paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla böyle bir hükmü maktul yakını değil, adil mahkeme verebilir. 17/İsra 33. ayette maktul yakınına verilen yetki, hak arama ve gerekirse haktan vazgeçme yetkisidir. Aksi takdirde mahkemenin görevi, yetkiyi bütünüyle maktul yakınına devrederek onların vereceği kararı uygulamaktan ibaret kalır ki bu cahiliye kan davasını mahkeme eliyle uygulamaktan başka bir anlam ifade etmez.

126. Haksız yere masum bir insanı öldürmek, ölüm cezası gerektirebilir ve ayetlerin kapsamına dâhil edilebilir. Ancak böylesi bir cezanın sadece bu ayetlerin genel ifadesiyle belirlenemeyeceği, 4/Nisa 92-93 ve 5/Maide 32-33. ayetlerin uygulanmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Çünkü kasıt, hata, tahrik vb. hiçbir kaydın dile getirilmediği genel bir öldürme fiiline ceza olarak öngörülen kısasın doğrudan ölüm olduğunu söylemek adaleti de, ayetlerin anlamını da zora sokmaktadır. Ayrıca ayetlerde, kâtil ile maktul yakını arasında bir ödeşmeden ve bir hafifletme ve rahmetten söz edilmesi, kısasın hayat olarak zikredilmesi; "kısas" kelimesinin, diyet ve ölüm cezası gibi bütün cezaların uygulanışıyla ilgili bir denklik, adalet ve eşitlik prensibi olduğunu düşündürmektedir.

127. Bazı tefsirciler, birtakım rivayetlerden yola çıkarak vasiyetle ilgili bu ayetlerin, Nisa suresindeki miras ayetleriyle nesh edildiğini söylerken bazıları da ayetin, "Vârise vasiyet yoktur." hadisi ile nesh edildiğini savunmuşlardır. Ulemanın önemli bir kesimi de nesh iddiasını reddetmiştir (Maverdî, en-*Nüket*). Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ne miras hükümleri vasiyeti, ne de vasiyet hükümleri mirası ilga eder (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü miras ayetleri, miras taksimlerinin mevtanın vasiyet ve borçlarının ödenmesin-

den sonra gerçekleşmesi gerektiğini defalarca dile getirmektedir (4/Nisa 12, 13 ve 176). Ayrıca bazı Kur'an ayetlerinin neshedildiği düşüncesi, hicrî II. asırda ortaya çıkmış bir yanılsamadır (Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 157-162; ayrıca bkz. 106. ayet). Böyle bir düşünce, Allah'ın hükümlerini kul sözüyle yürürlükten kaldırma girişimi olarak değerlendirilebilmektedir (Muhammed Arkun, *Mine'l-İçtihad ilâ Nakdi'l-Akli'l-İslamî*, Arapça çeviri, Haşim Salih, Beyrut, 1991, s. 64-66). Ancak neshi kabul etmeyenler de bazı rivayetlerden hareketle vasiyet edilen mebla'ın malın üçte birini (1/3) geçmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Maverdî, en-*Nüket*). Hz. Aişe'den nakledildiği üzere "hayr" kelimesinin servet anlamına geldiğini, mirasçılara yeterince malın kalmadığı durumlarda miras düşmeyen akrabalara vasiyet yoluyla mal ayırmanın haksızlık olacağını göz ardı etmemek gerekir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ
كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ
مِنْكُمْ مَرٖيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ
اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذٖينَ يُطٖيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ
مِسْكٖينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ
وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖٓي اُنْزِلَ فٖيهِ
الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى
وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ
وَمَنْ كَانَ مَرٖيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ
اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُرٖيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرٖيدُ
بِكُمُ الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ
عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾
وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادٖي عَنّٖي فَاِنّٖي قَرٖيبٌۜ

183, 184. Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi belirli günlerde oruç tutmak sorumlu davranıp korunasınız diye size de farz kılındı.[128] Umulur ki şuurlu davranırsınız. Ancak hasta veya yolcu olan kimseler, vaktinde tutamadıkları oruçlarını başka günlerde tutsunlar. Onu da tutmakta zorlananlar, oruç tutma yerine bir fakiri doyurarak fidye verirler. Fakat gönlünden koparak fazla veren olursa kendisi için daha yararlıdır.[129] Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. **185.** Ramazan ayı, Kur'an'ın indiği aydır. Kur'an ise insanlar için hakkı batıldan ayırmanın ve doğru yolu bulmanın rehberidir.[130] Sizden kim o aya erişirse oruç tutsun. Kim de hasta yahut yolcu olursa tutamadıkları orucu başka günlerde tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez. Şükretmiş olmanız için sayıyı tamamlayın ve size gösterdiği şekilde Allah'ı tekbir edin.[131] **186.** Kullarım sana beni so-

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِۙ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ
يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ
الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ
لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْـٰٔنَ
بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا
وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ
مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا
الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ
عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ
فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ
بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَر۪يقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

rarlarsa, ben çok yakınım. Biri bana dua ettiği zaman duasını kabul ederim. Öyleyse onlar da benim davetime katılıp iman etsinler ki doğru yolu bulsunlar.[132] **187.** Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı. Onlar sizin için, siz de onlar için birer örtüsünüz. Allah, kendinize zulmettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti ve sizden böyle bir yükü kaldırdı. Artık onlara yaklaşabilirsiniz ve Allah'ın size verdiği hakkı kullanabilirsiniz. Tan yerinin aydınlığı gecenin karanlığından ayrılıncaya kadar yiyip için, sonra akşam oluncaya dek oruç tutun.[133] Mescitlerde uzlette (itikâfta)[134] iken kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır; sakın ihlâl etmeyin. Sorumlu davransınlar diye Allah, ayetlerini insanlara böyle açıklar. **188.** Birbirinizin mallarını haksızlıkla yemeyin.[135] Günah olduğunu bile bile başkalarına ait malların bir kısmını dahi yemek için hâkimlere rüşvet vermeyin.

128. Ayetin işaret ettiği gibi oruç, insanlık tarihi boyunca uygulanan bir ibadettir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Belirli günler, bir sonraki ayette Ramazan ayı olarak açıklanmaktadır. Bu ayet daha önce oruç tutulduğuna işaret etmektedir. Cahiliye dönemi Müşriklerinin de Medine Yahudilerinin de Muharrem ayında Aşura günü oruç tuttuklarına dair bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber'in de o günlerde oruç tuttuğu fakat Ramazan orucu farz olduktan sonra bunun terk edildiği, Muaviye'den sonra bu orucun tekrar canlandırıldığı bilinmektedir (Malik, Sıyam 33; Buharî, Tefsir 2/20, Savm 1, 68, 69; Müslim, Sıyam 113-125; Sealibî, *el-Cevahir;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 241, 276).

129. Tatavvû" nafile ve fazlalık demektir. Burada fidye verdikten sonra oruç tutacak kadar iyileşenlerin oruç tutması veya fidyeyi fazla vermek anlamında olabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Son cümlede, ciddi anlamda hasta olmayanların veya gücü yettiği halde fidye ödemek isteyenlerin oruç tutmasının daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır (Buharî, Tefsir 2/20-22).

130. "Furkan" ayıran demektir. Hak ile batılı, iyi ile kötüyü ayırdığı için hem Kur'an'ın hem de önce gelen ilahî kitapların ortak ismi olmuştur (2/Bakara 53; 3/Âl-i İmran 4; 8/Enfal 41; 25/Furkan 1; 21/Enbiya 48). Ancak bir ayette müminlerin ayırt etme yeteneği ve firaseti, bu sayede kâfirlerden üstün ve ayrıcalıklı kılınması anlamında olgusal bir düzlemde kullanılmıştır (8/Enfal 29). Bu ayet, orucun neden Ramazan ayında icra edildiğini de izah eden bir içeriğe sahiptir.

131. Allah'ın yüceltilmeye ihtiyacı yoktur. Bizim onu büyük tanıyıp, tanıtmamız istenmektedir. Ayrıca orucun bir tekbir ve Allah'ın şanını yüceltme eylemi olduğu açıkça dile getirilmektedir. Ayet baştan sona mukayeseli okunursa ve özellikle bu cümle dikkate alınırsa Ramazan ayının sadece oruç ayı olmadığı, insanların aynı zamanda Kur'an ile ihya olma ayı olduğu, Ramazan orucunun da Kur'an'ın indirilişine karşılık adetâ bir şükür ibadeti olduğu anlaşılabilir (Mevdudî, *Tefhim*).

132. Tefsirciler bu ayetin oruç ayetleri arasında neden geldiğini izah etmede zorlanmışlardır (Maverdî, *en-Nüket*). Ancak Mevdudî'nin olayı yakalamaya bir adım yaklaştığını ve bu konuda bize ışık tuttuğunu söyleyebiliriz. Bir sonraki ayete bakıldığında, Allah'ın müminlerin sorularına nasıl cevap verdiğini görüyoruz. Bu durumda ayetin geliş sebebi mevcut ayetlerin iniş sebebinden bağımsız değildir. Dolayısıyla "Ben sizin çağrılarınıza cevap veriyorum, siz de benim vahyî çağrılarıma dikkat ve hassasiyetle cevap verin, katılın." mesajı verilmektedir. Ancak ayetin anlamındaki derinlik, nüzûl sebebinin sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Doğrudan Allah'a çağrıda bulunmayı neredeyse unutmuş müşriklerin çocuklarına, Allah'a doğrudan dua etmenin, yakın bir dosta çağrıda bulunmanın hazzını yaşatmak isteyen bir çağrıdır bu. Bugün dua etmek için aracı aramayı marifet sayan müminlerin sayısı bir hayli çoğalmıştır ki bu ayet üzerinde ne kadar düşünsek azdır.

133. Bu cümleler, orucun başlama ve sona erme vaktini belirlemekte ve oruç süresi dışında kalan gece boyu yiyip içmenin ve eşler arasında cinsel ilişkide bulunmanın mubahlığını ortaya koymaktadır. Çünkü Kur'an bu açıklamayı henüz getirmediği için orucun ne zaman başlayıp bittiğini, oruç gecesinde nelerin helâl, nelerin haram olduğunu bilmeyen müminlerin kafası karışıyordu. Cahiliye geleneğinden kalma alışkanlıklar nedeniyle oruç gecelerinde eşlerle ilişki haram kabul ediliyordu. Uyuduktan sonra yeme içme de aynı şekilde yasaktı. Yahudiler de orucu yatsı vaktinden başlatıyor ve geceleri de bir şey yiyip içmiyorlardı. Müminler de bu tür geleneklerden etkilenerek birtakım endişeler taşıyorlardı. Ayet bu tür gereksiz yasakları ve buna bağlı tereddütleri ortadan kaldırmak üzere inmiştir (Buharî, Tefsir 2/23; Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket*).

134. Ramazan ayında mescide kapanıp ibadet etmeye itikâf denir. Ramazanın son on gününde yapılmasının sünnet olduğu yönünde rivayetler mevcuttur. İtikâf, Allah'ın

emrettiği bir şey değildir. Hz. Peygamber ve müminler geleneklerinden devraldıkları bu mirası gönüllü olarak devam ettirmişlerdir. Fakat bu ibadet ve tefekkürü sürdürürken kuralları ihlal etmemeliydiler. Hıristiyanların ruhbanlığı kendileri icat edip de ona riayet etmemeleri gibi bir tutarsızlığa düşmemeliydiler (57/Hadid 27). Bu bakımdan ayet, bir erken uyarı mesajı barındırmaktadır. Ayetin zahirine bakarak yapılan uyarının itikâftan çıkmaksızın mescitte cinsel ilişkiyi yasaklamış olabileceği yönünde yorumlar yapılmışsa da yaygın kanaat mescidde itikâfta iken evine gidip cinsel ilişkide bulunmayı yasakladığı yönündedir (Ebussuûd, *İrşad*).

135. Malları haksızlıkla yemekten kasıt, kumar ve gayri meşru eğlenceler yoluyla insanları aldatmak olabileceği gibi gasp ve hırsızlık gibi zulüm yoluyla ele geçirmeler de olabilir (Maverdî, *en-Nüket*). Ayetin devamındaki hâkimlere rüşvet uyarısı, Mukatil'in rivayetindeki iniş sebeplerini doğrular niteliktedir. Bu ayetin, Peygamber'imizin huzuruna gelen iki davacı arasındaki malî ihtilaf üzerine indiği söylenmektedir. Hz. Peygamber'in, kendisinin de bir insan olduğuna ve yanıltılabileceğine, sahte delillerle hâkimi yanıltan ve bu yolla hak etmediği bir menfaat elde edenlerin ateşten bir parça almış olacağına dair sözünü böyle bir olay üzerine söylediğine dair rivayetler mevcuttur (*et-Tefsir*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Oruçla ilgili ayetler bağlamında inmesi de ayrıca anlamlıdır. Çünkü Allah rızası için oruçlu olmak adına kendi malını yemeyip aç kalmayı tercih eden bir insanın başkalarının malını yemenin haramlığını anlamaya en hazır kişi olduğu açıktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*).

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاق۪يتُ
لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا
الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى
وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ١٨٩ وَقَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ
اللّٰهِ الَّذ۪ينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَ ١٩٠ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ
اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا
تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى

189. Sana ayın hilal şekline geliş evrelerini soruyorlar. De ki: "Onun aldığı şekiller, hem insanlar için hem de haccın vakitlerini belirlemek için birer ölçüdür.[136] Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Bilakis iyilik, Allah'a karşı sorumlu davranmaktır. Evlere kapılarından girin ve Allah'a karşı sorumlu davranın ki kurtuluşa eresiniz."[137] 190. Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın, fakat aşırı gitmeyin. Allah, aşırı gidenleri sevmez.[138] 191. Onları yakaladığınız yerde öldürün ve sizi sürgün ettikleri yerden siz de onları çıkarın. Baskı ve şiddet (fitne),[139] adam öldürmekten daha beterdir. Mescid-

يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ
جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ١٩١ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٩٢ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ
فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا
عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ١٩٣ اَلشَّهْرُ
الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ
فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ
مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ
اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ١٩٤ وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ
وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ١٩٥
وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا
رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ
مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهِ اَذًى مِنْ رَاْسِهِ
فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَٓا
اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ
عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ

i Haram'ın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça siz de savaşmayın. Eğer sizinle savaşırlarsa siz de onları öldürün. Kâfirlere böyle karşılık verilir! 192. Eğer vazgeçerlerse Allah mağfiret ve merhamet sahibidir. 193. Baskı ve şiddet (fitne) ortadan kalkıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.[140] Eğer vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık edilmez. 194. Haram aya riayetin karşılığı, haram aya riayettir. Yasaklara riayet karşılıklıdır.[141] Size saldırana siz de aynı şekilde saldırın. Allah'a karşı sorumlu davranın. Bilin ki Allah sorumlu davrananlarla beraberdir. 195. Allah yolunda infak edin, (malınızı düşünerek) geleceğinizi tehlikeye atmayın[142] ve iyilik yapın. Allah, iyilik yapanları (muhsinleri) sever.[143] 196. Allah için hac ve umreyi tam yapın.[144] Eğer engellenirseniz gücünüzün yeteceği bir kurban kesin. Kurban kesilinceye kadar başınızı tıraş etmeyin. Hasta olan veya başında bir rahatsızlık bulunan kimse erken tıraş olursa oruç tutarak, sadaka vererek veya kurban keserek fidye ödemesi gerekir. Kendinizi güvende hissettiğiniz zaman hac öncesinde umre yapmak isteyen kimse gücünün yeteceği bir kurban kessin. Şayet bulamazsa hac esnasında üç, döndüğünde yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutsun. Bu, ailesi

حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir. Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun; Allah'ın cezası çetindir.

136. Sorulan soru, cahiliye Araplarının hilalle ilgili hurafeleri hakkındadır. Evlilik, yolculuk vb. işlerde ayın konumlarına göre karar verirler ve birtakım batıl törenler düzenlerlerdi (Mevdudî, *Tefhim*). Cevapsa hilallerin aldığı şekillerin zaman birimlerini oluşturması gibi pozitif bilgiler içermektedir. Çünkü ay ve güneşin hareketleri takvimlerin temel ölçü birimleridir. Kur'an'ın verdiği bu reel bilgiler, Müslümanların bilimsel bakış açısı kazanmalarında etkili olmuş ve onları ciddi astronomik araştırmalara sevk etmiştir. Örneğin 6. asır âlimlerinden Razî, bu ayetin tefsiri konusunda ayın ışığını güneşten aldığına dair bazı önemli tespitlere yer vermektedir (*Mefatihu'l-Gayb*). Oruç bağlamında başlayan ayet, ayın insanlar için genel bir ölçü olduğunu dile getirdikten sonra haccın vaktini sanki somut bir örnek olarak sunmaktadır. Ayrıca devamında gelen savaş veya haram aylarda savaş tartışmaları olduğu için yine hilallerle ilgili tartışmaların bir parçası olarak görünmektedir. Evlere arkadan girmeyi öne çıkaran cahiliye hurafelerinin anlamsızlığına vurguyla başlayan bölüm, kaçınılmaz hale gelen savaşı emretmektedir. Reel politiği ön plana çıkararak, Müslümanları haram ayda savaş çıkarmakla eleştiren müşrik propagandasına cevap vermektedir (Bkz. 190-195).

137. Mekke dışında yaşayanların, özellikle Medinelilerin geleneğinde hacılar Medine'de ihrama girer, ihramlı olarak Mekke'ye varıncaya kadar veya itikâfta iken evlere, çadırlara kapıdan girip çıkamazlardı. Hile-i şer'iyye olarak ya evin arkasından delik açar veya pencereden girip çıkarlardı. Ensar da bu yasağı devam ettirmeye çalışıyordu. Allah bu anlamsız yasağı ve hileyi kaldırmaktadır (Buharî, Tefsir 2/25; Mukatil, *et-Tefsir*).

138. Kur'an baskı ve işkence gibi şiddet unsurlarının savaşı kaçınılmaz hale getireceğine ve olağan karşılanması gerektiğine dikkat çekmekte ve savaşı farz kıldığını açıkça ifade etmektedir. Fakat savaşı farz kılarken aşırılığa izin vermemekte, sınırlamalar getirmektedir Ayette yasaklanan aşırılığın, masum insanlara savaş açmak, savaşta kadın, çocuk ve yaşlılar gibi masum insanları öldürmek ve ideal değerleri bırakıp basit çıkarlar uğruna savaşmak gibi suçlar olduğu düşünülmektedir (2/Bakara 208; Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

139. Fitne kelimesi, imtihan, sınav, mazeret, baskı, şiddet ve işkence yoluyla insanı dininden döndürmeye çalışmak, aklını karıştırmak ve özgürce karar verme imkânını ortadan kaldırmak anlamlarına gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*). Mekkeliler muhacirleri yurtlarından sürmüş, mallarını yağmalamışlardı. Hacca giden ensara hakaret ediliyor, Medine'ye tehdit mektupları gönderiliyordu. Bu nedenle Hz. Peygamber (s) tarafından Mekke-Şam yolunu denetlemek için seriyyeler gönderiliyor ve müşrik kervanları rahatsız ediliyordu. Müslümanların özgürlüğünü yok eden baskı, şiddet ve sürgünü savaş sebebi sayan bu ayetler, bu tür durumlarda tek yanlı savaş açmaya açıkça izin vermektedir. Ancak Mescid-i Haram gibi kutsal mekânlarda

yapılacak savaşı düşmanın saldırısı gibi bir şarta bağlamaktadır. (Azimli, *age*, s. 246-248; 2/Bakara 217, 243-252, 267). Dolayısıyla bu ayetlerin Bedir öncesi seriyyeler sürecinde indiği anlaşılmaktadır (bkz. 153-157. ayetler).

140. "Din" kelimesi, Arapça'da hâkim olma, boyun eğme, kanun koyma ve ceza (karşılık) verme anlamlarını içerir. Kur'an'da bu manalarda kullanılmıştır. Bu anlamların tümü bir sistemi ifade eder. Bir yerde otorite, ona tabi olanlar, uymaları gereken kanun ve uymayanlara ceza varsa din vardır. Kaynağı ve içeriğine göre nasıl bir din olduğu belirlilik kazanır (Mevdudî, *Dört Terim*, s. 99-108). Bu ayette fitnenin anlamı 191. ayetten farklı olarak sosyo-politik bir boyut kazanmaktadır. İnsanların düşünce ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıran işkence, baskı ve zulüm düzeni yok oluncaya kadar Müslümanların mücadele etmeleri emredilmektedir. Ancak bu aksi yönde başlayacak yeni bir baskı sisteminin kurulmasını talep etmek değildir. İbn Ömer'den baskı (fitne) döneminde tarafsızlığını gerekçelendiren ayrıntılı bir rivayet mevcuttur (Buharî, Tefsir 2/26; Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü İslam inanca yönelik bir baskının inkârcılara karşı uygulanmasını da yasaklamaktadır (Bkz. 256. ayet). Ayetin istediği şey, dine yönelik baskı ve engellerin yıkılması, düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasıdır.

141. Haram ayların karşılıklı oluşu, her iki taraf için eşit uygulanması demektir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bir taraf için yasak, diğer taraf için serbest olmamasıdır. Kısas kelimesinin anlamı budur (Bkz. 178. ayet). Hz. İbrahim dinindeki saldırı yasağı müşriklerin ticari kaygılarıyla Haram aylarda savaş yasağına indirgenmişti (Bkz. 217 ayet; 9/Tevbe 36). Allah da savaşı önlediği sürece anlamlı olan müşrik geleneğe ait bu kuralı reel politik gereği bütünüyle kaldırmamış ve karşılıklılık esasına bağlı olarak yürürlükte bırakmıştır. Düşman uyguladığı sürece Müslümanların uygulamasını, düşman ihlal ettiğinde Müslümanların da ihlal edebileceğini öngörmüştür. Fakat Kur'an haksız yere saldırıyı bütünüyle yasaklayınca bu gelenek bu tümel kuralın içinde eriyip kaybolmuştur (Mevdudî, *Tefhim;* Azimli, *age*, s. 250). Bu ayları müşrikler, işlerine geldiği gibi değiştirebiliyorlardı. Savaş yasağını işlerine gelince kullanıyor, işlerine gelmeyince ihlal ediyorlardı. Fakat Müslümanlar bu ayda savaş çıkaracak olsa derhal dedikodu yapmaya başlıyorlardı. Olay sadece müşriklerin dedikodusuyla sınırlı değildi, haram ayları istismar ederek Müslümanları da etkileyebiliyorlardı (217. ayet). Hatta gizlice Medine'ye saldırmaları da ihtimal dâhilindeydi (Mevdudî, *Tefhim*). Ayetler, Abdullah bin Cahş komutasındaki askerî müfrezenin müşrik kervanlarından birine saldırması ve müşriklerin de bu durumu kullanmaya başlamaları üzerine inmiştir (İbn Atıye, *el Muharrer;* Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Azimli, *age*, s. 248-251).

142. "Geleceğinizi tehlikeye atmayın." uyarısı iki türlü değerlendirilmiştir. Maslahatı gözetmeksizin, aşırı gözü peklik yaparak hayatını tehlikeye atma olarak değerlendirenler olduğu gibi, canını önemseyerek malını ve canını gerektiğinde Allah yolunda feda etmekten kaçınıp cennetten mahrum olma ve cehenneme gitme riski alma şeklinde değerlendirenler de olmuştur. Gerektiğinde fedakârlık yapmak, gerekmedi-

ğinde yapmamak ayetin genel ifadesine uygun görünmektedir (Buharî, Tefsir 2/27; Mukatil, *et-Tefsir;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

143. "İhsan" kelimesinin anlamı için bkz. 58. ayet.

144. Hac ve umrenin tam yapılması ifadesi, Hz. İbrahim'den kalma haccın cahiliye tortularından arındırılmasına dönük bir uyarı olmalıdır (Bkz. 197-199. ayetler ve 100/Âdiyat 1-5). Çünkü hac panayıra dönüştürülmüştü, panayır mevsimine denk getirmek için ayların yerleri değiştiriliyordu. Kureyş kabilesi Arafat'a çıkmayı kibrine yediremiyordu. Hac ve umreyi bir arada yapmak haram sayılıyordu. Çıplak haccetmek sıradan bir tavaf şekliydi. Dolayısıyla yeniden düzenlenmesi gerekiyordu (Mevdudî, *Tefhim*). Hac ile umre arasındaki farklara gelince, hac ömürde farz olan bir ibadettir. Bir sonraki ayette de ifade edildiği gibi zamanında yapılması ve ihram giymek haccın şartı, Arafat'ta vakfe durmak ve Kâbe'yi tavaf etmek rüknüdür. Kurban kesmek, şeytan taşlamak, Safa ile Merve arasında sa'yetmek, tıraş olmak vb. şiarlar ise Hanefilere göre vaciptir. Diğer mezheplere göre bu vacipler farz ya da sünnet kabul edilmektedir. Umre ise nafile bir ziyarettir; ihrama girmek, tavaf yapmak, sa'yetmek ve tıraş olmaktan ibarettir. Vakfe şartı, kurban kesme ve şeytan taşlama gibi vacipleri yoktur. Hac, Mekke dışından gelenlerin umre ile birlikte yapıp yapmamasına göre isimler alır. Umre yapmaksızın icra edilirse "Hacc-ı ifrad", umreden sonra ihramdan çıkılıp Zilkâde'nin sekizinci günü hac için haremde tekrar ihrama girilirse "Hacc-ı temettû", tek ihramla umre ve hac yapılırsa "Hacc-ı kıran" denir (Tirmizî, Hacc 88; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 277). Hacc-ı temettu ve Hacc-ı kıranın sünnetle sabit olduğu, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde yasaklandığı ve Hz. Ali tarafından tekrar serbest bırakıldığı rivayet edilmektedir. Ancak bu tür rivayetler Emevî-Şiî kavgası sonucunda ortaya çıkan reflekslerin ürünü olabilir ve kuşkuyla karşılanması gerekir. Çünkü söz konusu yasağı Muaviye'nin de sürdürdüğü ve hatta başlattığına dair rivayetler mevcuttur. Hac esnasında umre yapmak cahiliye geleneğine aykırıydı. Bu nedenle sahabe temettu haccını kabullenmekte zorlanmış ve Hz. Peygamber'in ısrarı üzerine buna zoraki razı olmuşlardı (Buharî, Hac 34; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 60, 137, 138, 400-416). Dolayısıyla cahili geleneklerin hortladığı dönemlerin uygulamaları geriye doğru işletilerek iki Raşid Halifeye haksız ithamlar yapılmış olabilir. Hz. Ali'nin hadis uyduranlara ölüm cezası uygulamak istediği yönündeki rivayetler olayın ulaştığı vahim sonuçlara işaret etmektedir (Erul, *age,* s. 429).

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ
الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي
الْحَجِّۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ
وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَا

197. Hac, bilinen aylarda olur. Kim bu aylarda haccederse bilsin ki hacda çirkin söz söyleme,[145] günah işleme ve çekişme olmaz. Allah, yaptığınız iyiliği bilir. Kendinize azık hazırlayın. En hayırlı azık ise sorumluluk hissidir (takvadır).[146] Ey akıl sahipleri! Bana karşı sorumlu dav-

أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ
مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ
مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ اَف۪يضُوا
مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ
مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ
اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا
اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ
خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ نَص۪يبٌ مِمَّا
كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ ف۪ٓي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ
تَعَجَّلَ ف۪ي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ
فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا
اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ
عَلٰى مَا ف۪ي قَلْبِهِ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾

ranın. 198. (Hac mevsiminde) Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur.[147] Arafat'tan akın akın indiğiniz zaman Meş'ar-ı Haram'da[148] Allah'ı zikredin. O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Zira siz daha önce yolunu şaşırmış kimselerdiniz. 199. İnsanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin.[149] Şüphesiz Allah, bağışlayan ve merhamet edendir. 200. Haccın rükünlerini yerine getirdiğinizde Allah'ı zikredin. Allah'ı, daha önce atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da samimi bir şekilde zikredin.[150] "Ey Rabbimiz! Bize vereceğini dünyada ver." diyen insanlar da vardır. Fakat onların ahiretten bir nasibi yoktur.[151] 201. Bazıları da "Rabbimiz, bize hem dünyada hem de ahirette güzellik ver ve bizi ateş azabından koru." derler.[152] 202. İşte onlar, yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Allah, hesabı çabuk görendir. 203. Sayılı günlerde Allah'ı zikredin.[153] Allah'a karşı sorumlu davrandığı sürece bir kimsenin (Mina'dan Mekke'ye) iki gün içinde acele dönmesinde veya geç dönmesinde bir günah yoktur.[154] Allah'a karşı sorumlu davranın ve onun huzurunda toplanacağınızın bilincinde olun. 204. Öyle insanlar da var ki dünya hayatıyla ilgili sözleri senin hoşuna gider, kalbindekine Allah'ı şahid tutar. Oysa düşmanların en azılısı odur.[155] 205. Yanından ayrılır ayrılmaz, ülkede

وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا
وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ
الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ
﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ
مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ يَأْتِيَهُمُ
اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰئِكَةُ وَقُضِيَ
الْاَمْرُ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٢١٠﴾

fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez. **206.** Kendisine "Allah'tan kork!" dendiğinde, gururu onu günaha sürükler. Cehennem ona yeter. Orası ne kötü bir barınaktır. **207.** Öyle insanlar da var ki Allah'ın rızasını kazanmak için canını feda eder. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir. **208.** Ey inananlar! Bütünüyle Allah'a teslim olup hep birlikte barış içinde yaşayın;[156] şeytanın adımlarına uymayın. Açıkçası o sizin düşmanınızdır. **209.** Size apaçık belgeler, bilgiler geldikten sonra yanlışa düşerseniz, bilin ki Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. **210.** Onlar, Allah'ın ve meleklerin kara bulutlar arasında gelip müdahale etmesinden ve işin bitirilmesinden başka bir şey beklemiyorlar![157] Fakat (acele etmesinler) bütün işler sonunda Allah'a varır!

145. "Rafes" kelimesi, cinsel temas, cinsel teklif ve davet gibi çirkin söz ve davranışlar anlamlarına gelmektedir. Kastedilenin insanın ihramlıyken kendi eşiyle girilen cinsel ilişkiden çok hac boyunca insanlarla ilişkileri düzenleyen ahlakî öğütler bağlamında geçtiği açıktır (Ragıb, *Müfredat*; Maverdî, *en-Nüket*).

146. Takva, tedbir ve sorumluluk demektir (68/Kalem 34; 2/Bakara 2). Bazı müşrik kabileler, hacıların azık almasını günah sayıyorlardı. Allah bu yasağı kaldırmaktadır. Azık almayı öğütlerken en güzel azığın takva olduğunun altını çiziyor (Maverdî, *en-Nüket*).

147. Daha önce müşrikler haccı 3 aylık panayıra çevirdikleri için eleştirilmişti. Şimdi Müslümanlar hac esnasında ticaretin bütünüyle yasaklandığını sanıyor ve çekiniyorlardı (Buharî, Tefsir 2/30; Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca 100/Âdiyat 1-5).

148. Meş'ar-i Haram, Arafat ile Mina arasında bulunan Müzdelife'dir. "Muhassir" deresinin dışında bütün Müzdelife meş'ar sayılır. Arafat'ta da "Urene" deresi dışında

kalan saha, vakfe alanıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el-Cevahir;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Mekke dışından gelen müşrikler, Müzdelife'de durmadan Mina'ya geçerlerdi. Sonra tekrar Müzdelife'ye dönerlerdi. Mekke'nin yerlileri kendilerini ayrıcalıklı gördükleri için Mina'da kalır, Arafat'a hiç gitmezlerdi. Çünkü bir sonraki ayette işaret edildiği gibi onlar Arafat'a çıkmıyorlardı. Mina'da kalıp atalarının önemini anlatarak övünüyorlardı. Daha sonra taşradan gelenler de Müzdelife'ye dönmez oldular ve orası bir transit geçiş yeri oldu. Bu nedenle Allah, Arafat'tan dönen hacıların Müzdelife'de konaklayıp Allah'ı zikretmesini emretmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

149. Mekke'de oturan Kureyş kabilesi, kendilerini Kâbe'nin hizmetkârları olarak gördükleri için taşradan gelen hacılardan ayrıcalıklı olduklarını düşünüyor ve dolayısıyla hacca Arafat'tan başlama yerine, Müzdelife ya da Mina'dan başlıyorlardı. Ayet, onların bu tutumunu eleştirmektedir (Buhari, Tefsir 2/31; Maverdî, *en-Nüket,* Abdülkerim Özaydın, "*İslam'da Hac*", *İslam Ansiklopedisi,* TDV. Yayınları, c. 14, s. 387). Mevdudî, onların Müzdelife'ye de gitmeyip Mina'da konakladıklarını dile getirmektedir (Bkz. Bir önceki dipnot).

150. "Zikir" kelimesi ataları anmakla sınırlı düşünüldüğünde anmak anlamıyla sınırlanabilmektedir. Fakat devamındaki dua örnekleriyle birlikte düşünüldüğünde daha geniş bir anlama sahip olduğu görülecektir. Zemahşerî de zikir kelimesini; telbiye, tehlil, tekbir, sena, dua ve namaz anlamlarını içeren bir anlam yelpazesinde ele almaktadır (*Keşşaf*). Maverdî ve Ebussuûd da buna yakın yorumlar yapmış, tekbir ve dualar olduğunu dile getirmişlerdir (*en-Nüket; İrşad*). Sünnette 33 veya 25 er defa "Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahu ekber, Lâ ilâhe ilallah" lafızlarını serbest şekilde seçip söylemenin tavsiye edilmesi bunun için iyi bir örnektir (Ahmed, V. 184, 190; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 253). Bu durumda anlamı anmakla sınırlı olmayıp samimiyet ve içtenlikle Allah'ı düşünmek ve O'nun ismini önceleyip O'ndan söz etmek olabilir (Sealibî, *el-Cevahir*).

151. Bu ayet dünyacı bir algıya sahip insanların dünya görüşünü gözler önüne sermekte, devamındaki ayetse dünya ile ahireti bütün bir hayatın parçaları olarak görmeyi öğütleyen tevhidî dünya görüşünü ortaya koymaktadır.

152. Bu dua, Hz. İbrahim'in duasıdır. Hz. Muhammed (s) bu duayı çok tekrar ederdi (Buharî, Tefsir 2/32). Müslümanlar da "Rabbena âtinâ" diye bilinen bu özlü duayı, tahiyyatın sonunda okurlar.

153. Devamındaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere buradaki sayılı günler namazlardan sonra teşrik tekbiri okunan Mina günleridir. Kurban günü ile arkasından gelen iki gündür. Mina'da kalıp cemreyi (şeytan taşlamayı) üç güne yaymak mümkün olduğu gibi hepsini iki günde icra etmenin de mümkün olduğu dile getirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Kaç gün kaldığımız değil, o günleri nasıl geçirdiğimiz önemlidir (Mevdudî, *Tefhim*).

154. Ayet, Mina'dan Mekke'ye dönerken erken veya geç dönmede bir sakıncanın olmadığını dile getirmiş, Hz. Peygamber ve sahabe de bu mübahlığı kullanarak Ebtah

denilen yerde konaklamışlardır. Burada konaklamak teşriî bir yükümlülük değildir. Hz. Peygamber ve sahabiler burada harici sebeplerle konaklamışlardır. Örneğin Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'nin âdet dönemini beklemek için burada konakladığı rivayet edilmektedir. Veya bu mevki Mekke döneminde müşriklerin ambargo kararı aldıkları Kinaneoğullarının yurdu olduğu için o günleri anmış ve müşriklere üstün gelmenin tadını çıkarmış da olabilirler. (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 271-274).

155. Bu ve devamındaki iki ayet, ikiyüzlü münafıklardan bahsetmektedir (Maverdi, *en-Nüket*).

156. "Silm" kelimesi, teslim olmak, Müslüman olmak ve barış içinde yaşamak anlamlarına gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Maverdî, 8/Enfal 61. ayetteki kullanımı esas alarak "selm" kelimesinin barış anlamına geldiğini ve dolayısıyla "silm" kelimesinin teslimiyet ve Müslüman olmak anlamında kullanıldığını söylemiştir. 198. ayette işaret edildiği gibi eski inanç, düşünce ve davranışlarını bütünüyle değiştirememiş olan bütün inananlara seslenmektedir (*en-Nüket*). İslam kelimesiyle ilişkilendirilerek çevrilirse İslam'ı kabul edip de Müslüman değilmiş gibi yaşamanın anlamsızlığına dikkat çekmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Barış anlamı tercih edilirse barışın esas olduğuna hükmetmiş olmaktadır (8/Enfal 61; 60/Mümtehine 8; 4/Nisa 90)

157. Bu bir tehdit ayetidir. Allah'ın çağrısına kulak vermeyenler, helâk olmayı ya da kıyametin kopmasını bekliyorlar (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Allah'ı ve melekleri görmek isteyenlere Allah'ın uyarıları genelde bu şekilde gelmektedir. Bu nedenle tefsirciler bu ayeti, 16/Nahl 33; 6/En'âm 43, 158; 39/Zümer 47; 25/Furkan 25 ve 4/Nisa 153. ayetler bağlamında değerlendirmişlerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Kanaatimizce bu ayetin açıklaması, 89/Fecr suresi 21-30. ayetlerde ortaya konmaktadır.

سَلْ بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ
وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ
فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُواۢ وَالَّذ۪ينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ
وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾
كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةًۘ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّ۪نَ
مُبَشِّر۪ينَ وَمُنْذِر۪ينَۖ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ

211. İsrailoğullarına kendilerine nice açık ayetler verdiğimizi sor. Kendilerine gelen nimeti[158] değiştirenler için Allah'ın gazabı ne kadar şiddetlidir! 212. Kafir olanlara dünya hayatı cazip görünür ve bundan dolayı iman edenlerle alay ederler. Oysa şuurlu davrananlar[159] kıyamet günü onlardan daha üstündür. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır. 213. İnsanlar tek bir toplumdu (ümmetti). Allah, onların ihtilaf ettikleri konularda hü-

بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا
فٖيهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُو۫تُوهُ مِنْ
بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى
اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ مِنَ
الْحَقِّ بِاِذْنِهٖۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٣﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ
تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذٖينَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْۜ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ
وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِۜ اَلَٓا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ
قَرٖيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ
مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَ
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَابْنِ السَّبٖيلِۜ وَمَا
تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلٖيمٌ ﴿٢١٥﴾
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى
اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى
اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

küm vermek üzere peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi ve onlar aracılığı ile hak kitabı indirdi.[160] Ancak, kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı muhalefet edenler, kitap verilenlerden başkası değildi. Allah, onların ihtilafa düştükleri konularda, iman edenlere lütfuyla doğruyu gösterdi. Allah dileyeni doğru yola iletir.[161] 214. Sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onların başına öyle yokluk ve sıkıntılar gelmişti, öylesine sarsılmışlardı ki peygamber ve ona inananlar, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyorlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı yakındır.[162] 215. Sana, neleri infak edebileceklerini soruyorlar.[163] De ki: "İnfak edeceğiniz her şey anne, baba, akraba, yetim, fakir ve yolcular içindir! Şüphesiz ki Allah, yaptığınız her hayrı bilir."[164] 216. Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı. Şer gördüğünüz bir şey sizin için hayırlı, hoşunuza giden bir şey de şer olabilir.[165] Çünkü Allah her şeyi bilir, siz bilemezsiniz.

158. "Nimet" kelimesiyle burada ilahî vahiy (kitap) kastedilmektedir (Bkz. 40. ayet).

159. Kâfir olanlar, sadece Allah'ı yok sayanlar değil, bir önceki ayette zikredilen vahiy nimetini reddeden ve hakikatin üzerini örtenlerdir. Şuurlu davrananlar diye çevirdi-

ğimiz takva sahipleri, Allah'ın hükümlerine özen gösteren, azabından sakınan duyarlı ve şuurlu kimselerdir (68/Kalem 34).

160. Bu ayeti yorumlarken ihtilafın risaletten önce mi, sonra mı ortaya çıktığı, ilk topluluğun Müslüman mı, kâfir mi, yoksa sıradan insanlar mı olduğu tartışılmıştır. Ayetin açık ifadeleri, ilk topluluğun risaletten önce ihtilaf ettiğini, peygamberlerin ve kitapların ihtilafları çözmek üzere gönderildiğini dile getirmektedir ki bu ayetten hareketle ihtilafın kaynağının risalet olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu nedenle âlimlerin çoğu, ihtilafın önceden insanlar arasında ortaya çıktığını, vahyin bunu çözmek üzere gönderildiğini ve hatta muhaliflerin gönderilen kitaba tabi olmak yerine, kitabı da ihtilaflarının parçası haline getirdiklerini savunmuşlardır. Hatta bu düşüncelerden ve Hz. Âdem kıssasından yola çıkarak ilk topluluğun Müslüman olduğu kanaatine varmışlardır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin devamında, gönderilen kitap ve peygamberlere muhalefet edenlerin inatçı kitaplılar olduğunu vurgulayan ikinci ihtilaf ifadesi, kendi aralarında yaşadıkları görüş ayrılığından değil de ihtilafları çözmek üzere gelen vahye karşı sergilenen bir muhalefet hareketidir. Bu hüküm, batıl din ve mezheplerin ortaya çıkış biçimini de ortaya koymaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Bir sonraki ayette işaret edildiği gibi Hz. Peygamber'i ve beraberindeki müminleri uğraştıracak olanlar da maalesef önceki kitabın hükümlerini yozlaştırarak ihtilafı ortaya çıkarmış olan eski dinin mensuplarıdır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Tahrif ettikleri kitabı koruma gayretiyle Allah'ın gönderdiği yeni kitaba muhalefet ve düşmanlık etmektedirler.

161. Bu cümlenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

162. Peygamberler Allah'ın vaadinden kuşku duymamış, ne vaad edildiyse aynısını görmüşlerdir. Peygamberler taraftarlarının dayanamayarak inanç ve ümitlerini kaybetmelerinden endişe etmişlerdir (Buharî, Tefsir 2/34). Sahabe, Bedir'e bir adım kala liderliğe ve savaşlara zihnen hazırlanıyordu. Allah'ın yardımına mazhar olmak için hak edecek bir mücadele sürecinden geçmek gerekir. Müminin güç ve kapasitesinin bittiği yerde Allah'ın müdahalesi gelmektedir. Habbab bin Eret anlatıyor: "Müşriklerden gördüğümüz eziyet ve sıkıntıları Allah Rasulü'ne şikâyet etmiştik de o şöyle demişti: "Sizden önceki ümmetler çeşitli belâlarla (işkenceyle) denendiler. Fakat bunların hiçbiri onları dininden döndürmedi. Öyle ki adamın başına testere konur ve baştan ayağa ikiye bölünürdü. Bazı adamların etleri ve sinirleri demir taraklarla kazınarak kemiklerinden ayrılırdı ama bu onları yine de dinlerinden döndüremezdi. Allah'a yemin ederim ki bu iş mutlaka hedefine ulaşacak, kervancılar San'a ve Hadramevt arasında yolculuk ederken sadece Allah'tan korkacak, koyunları için sadece kurttan endişe edecek. Onun dışında hiç kimseden korkmayacaktır." (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Buharî, İkrah 1).

163. Bu ayetle başlayıp 222. ayete kadar Müslümanların ahkâmla ilgili soruları gelmekte, cevapları ise 242. ayete kadar devam etmektedir.

164. Soruyla cevap arasında ilk bakışta bir ilgisizlik varmış gibi gözükmektedir. Yazılı bir cümle olduğu için vurgunun kaybolduğunu sanıyoruz. "İnfak edeceğiniz her şey" ifadesi, insanların ihtiyacı olan ve onların işine yarayacak kıymette ne varsa hepsinden infak edebilirsiniz, demektir (Zemahşerî, *Keşşaf*) Ayrıca infak edilecek kişiler en

yakınlardan başlanarak sayılıyor ki infakın önemi anlaşılsın (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Soruyu samimiyetle soranlar için asıl cevap 219. ayette gelmektedir.

165. Savaştan korkanlar, şehitlerin karşılaşacağı sonucu bilselerdi, şehit olmak için birbirleriyle yarışırlardı. Fakat şeytan, insanın bilgisizliğini kullanarak aldatmakta veya korkutmaktadır. İnsan bu boşluğu Allah'ın vahyi ile doldurduğu takdirde şeytana boş alan bırakmaz. Eğer doldurmazsa şeytanın vahyine (vesvesesine) alan açar ve ona mahkûm olur (6/En'âm 121).

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فٖيهِۜ قُلْ
قِتَالٌ فٖيهِ كَبٖيرٌۜ وَصَدٌّ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ
مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ
الْقَتْلِۜ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ
عَنْ دٖينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُواۜ وَمَنْ يَرْتَدِدْ
مِنْكُمْ عَنْ دٖينِهٖ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ
وَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ
٢١٧ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ
رَحْمَتَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ٢١٨
يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ قُلْ فٖيهِمَٓا
اِثْمٌ كَبٖيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِۘ وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ
نَفْعِهِمَاۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ الْعَفْوَۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَۙ ٢١٩ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ

217. Sana haram ayda savaşmak konusunda soru soruyorlar.[166] De ki: "O ayda savaşmak büyük günahtır. Fakat Allah'ın yoluna engel olmak ve inkâr etmek, Mescid-i Haram'a girmeye engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah'a göre daha büyük bir günahtır.[167] Çünkü baskı ve işkence (fitne), adam öldürmekten daha beterdir."[168] Güçleri yetecek olsa sizi dininizden döndürünceye kadar savaşmaya devam ederler. İçinizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse dünyada da ahirette de yaptıkları boşa gider. Onlar cehennem ehlidir ve orada ebedî kalırlar.[169] **218.** İman edenlere gelince, Allah yolunda hicret edip cihad edenler, Allah'ın rahmetini umabilirler.[170] Allah, çok bağışlayıcı ve merhametlidir. **219, 220.** Sana içki ve kumar hakkında soru soruyorlar. De ki: "İnsanlar için bazı yararları olsa da her ikisi de büyük günahtır. Onların zararı faydasından daha büyüktür."[171] Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: "Bağışlayabildiğiniz kadarını!"[172] Allah, ayetlerini bu şekilde açıklıyor ki dünya ve ahiret hakkında düşüne-

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ
خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَاَعْنَتَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ٢٢٠ وَلَا
تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ
مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا
تُنْكِحُوا الْمُشْرِك۪ينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ
مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ
اُو۬لٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلَى
الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِه۪ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ٢٢١

siniz.[173] Sana yetimlerle ilgili sorular soruyorlar. De ki: "Onları yetiştirmek büyük bir hayırdır. Birlikte yaşarsanız onlar sizin kardeşinizdir. Allah, zarar veren kimseyi onları yetiştiren kimseden ayırmasını bilir. Allah dileseydi size daha ağır sorumluluklar yüklerdi. Allah, son derece güçlü ve sonsuz hikmet sahibidir."[174] **221.** İman edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin. Müşrik bir kadın hoşunuza gitse bile mümin bir cariye ondan daha hayırlıdır.[175] Mümin kadınları da, iman etmedikçe müşriklerle evlendirmeyin. Müşrik bir kimse hoşunuza gitse bile mümin bir köle ondan daha hayırlıdır. Müşrikler ateşe çağırırlar. Oysa Allah, lütfuyla sizi cennete ve mağfirete çağırıyor; öğüt almaları için insanlara ayetlerini açıklamaktadır.

166. Savaşın farziyeti ve haram aylarla ilgili açıklama için bk 190-196. ayetler. Haram aylar, Zilkade on birinci, Zilhicce on ikinci, Muharrem birinci ve Recep yedinci aylardır. Hz. İbrahim ve İsmail geleneğinden hareketle müşrik geleneğe göre savaşılması haram olan aylardır. (*İslâm Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, "Haram Aylar" maddesi).

167. Allah Rasulü, Mekke Şam yolunu kontrol için Abdullah bin Cahş kumandasında bir keşif birliği göndermişti. Birlik, Batn-ı Nahle mevkiinde Kureyş kervanına saldırmıştı. Olay Cemaziyelahir ayının son günü, Recep ayının ilk akşamı gerçekleştiği için Haram aya denk geliyordu. Bu sebeple birliğe katılanlar müşrikler tarafından haram ayda savaşmakla suçlanmış; sonuç Hz. Peygamber'i de üzmüş ve alınan esirler ve ganimetler kabul edilmemişti. Bu ve devamındaki ayet de söz konusu olay üzerine inmiş ve kervana müdahale eden Müslümanların yaptığını cihad olarak değerlendirmiştir. Haram ayda savaşın büyük günah olduğunu, fakat Mekkelilerin Müslümanlara uyguladığı baskı ve işkencenin daha büyük günah olduğunu vurgulayarak müşriklerin çelişkisine dikkat çekmiştir. Bu ayetler, düşmanın yaygaralarına kapılanları susturarak birliğe katılan askerleri töhmetten kurtarmış ve rahatlatmış, sonuçta kervan da ganimet kabul edilmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdı Yazır, *Hak Dini;* Azimli, *age,* s. 248-251; ayrıca bkz. 190-194). Ancak ayetlerin konusu bu

gazvelerle sınırlı değildir, topyekûn bir savaşa izin verildiği, dolayısıyla ilk savaşın yaklaştığı anlaşılmaktadır.

168. "Fitne kelimesinin baskı ve işkence anlamına geldiğini görmek için bkz. 190-193. Ayetler ve 39/Zümer 10.

169. Bu son cümlede ele alınan dinden dönenlerle (mürtetle) ilgili hükümler, ilahî ve uhrevî cezalar öngörürken dünyevî, siyasî cezalardan söz etmemektedir. Çünkü bu ayet inanca baskıyı ölümden beter olarak değerlendirdiği gibi (191. ayet), 256. ayet dinde zorlamanın kabul edilemez olduğunu açıkça dile getirmektedir. Fakat buna rağmen geleneksel ulema, bu ayeti mürtedin ölümle cezalandırılması bağlamında değerlendirmişlerdir. Kanaatimizce bu tür değerlendirmeler, 9/Tevbe 5. ayetin bağlamından koparılarak yorumlanmasından kaynaklanmıştır (bkz. ilgili dipnot). Fakat o ayetle ilgili kanaatler, bu ayetle ilişkilendirilerek altına tefsir olarak yazılmıştır (Örnek olarak bkz. Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, Kurtubî, *el-Cami'*).

170. Bu ayet Medine döneminde cihaddan bahseden ilk ayettir. Daha önce Mekke döneminde inen surelerde cihadı emreden ve önemine işaret eden ayetler inmiştir (25/Furkan 52; 16/Nahl 110; 29/Ankebut 6, 69). Cihad kelimesi genel olarak savaş anlamında kavramlaşmıştır. Ancak bu kelime, Allah yolunda gösterilen bütün çaba ve mücadeleyi kapsamaktadır. Savaş bu mücadelenin en son aşamasıdır. Bundan sonra gelen cihad ile ilgili her ayetin Müslümanların pozisyonuna bağlı olarak cihadın farklı aşamalarına dikkat çektiğini göreceğiz. Örneğin mal ve can ile cihad emredilirken bu aşamalar arasındaki farka dikkat çeken ayetlerin varlığına da şahid olacağız (8/Enfal 72, 74; 3/Al-i İmran 142, 143; 4/Nisa 95, 96; 49/Hucurat 15; 9/Tevbe 20, 81).

171. İki zararlı davranış yasaklanırken, bir takım faydalarının olduğu reel bir yaklaşımla teslim edilerek faydalarının olabileceği dile getirilmiş; fakat meşruiyet üretmeye çalışacaklar olabilir öngürüsüyle zararlarının daha büyük olduğunun altı çizilmiştir. Bu zararlardan birisi, şeytanın içki ve kumar yoluyla insanların arasına düşmanlık, kin ve nefret sokmasıdır; bu durum 5/Maide 90. ayette açıklanmaktadır.

172."Afvün" kelimesi, silmek ve yok etmek anlamına gelirken dinî ıstılahta affetmek ve bağış anlamında kullanılmaktadır. Tefsircilerin çoğunluğu bu kelimeyi ihtiyaç fazlasını Allah yolunda harcamak anlamında değerlendirmişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ancak 215. ayette aynı sorunun cevabı kendisine bağışta bulunulacak kimseler sayılarak verildiğine göre çevrede bulunan insanların neye ihtiyacı varsa verilecek oranı da kişinin vicdani duyarlılığına göre belirlemek esas olmalıdır. Çünkü burada ödenmesi zorunlu zekât gibi bir vergiden değil, infaktan bahsedildiği açıktır.

173. Bu iki ayeti birlikte ele almamızın nedeni bu cümlede geçen "dünya ve ahiret hakkında" ifadesinin bağlamına oturtulmasını sağlamak içindir. Orijinal metinde "Fî'd-dünya ve'l-ahireti" ifadesi anlam olarak 219. ayetin sonunda yer alması gereken bir açıklama ifadesidir. Ayrım (fasıla) harflerinden hareketle oluşturulan ayet ayraçları ve numaraları nedeniyle 220. ayetin başında yer almıştır. Bir başka ifadeyle 219. ayetin numarası bu ifadeden önceye konmuştur (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi

Yazır, *Hak Dini*). Dolayısıyla bu ifade, yanlış anlama sonucu 220. ayetin ögesiymiş gibi değerlendirilerek gereksiz parantezlerle anlamı zorlanmış, fakat bir türlü bağlamına oturtulamamıştır. (*Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV yayınları, heyet çalışması).

174. Tefsircilerin verdiği bilgilere göre cahiliye döneminde müşriklerin yetim kızların mirasına tamah ederek onlarla evlenmek ve hakkını gasp etmek gibi alışkanlıkları vardı. Allah yetimlerin haklarının gözetilmesi konusunda çok ciddi uyarılar gönderdi (6/En'âm 152). Bu uyarılardan sonra Müslümanlar, yetimlerin mal ve mülkünden uzak durmaya, işine gücüne yardım etmekten çekinmeye başladılar. Onlarla ilgilenmek zorunda kalan yakınları onlara ayrı ev, ayrı iş, ayrı sofra, ayrı yemek hazırlamak gibi külfetlere girdiler. Bu hem yetimleri hem de Müslümanları zor durumda bırakınca Abdullah bin Revaha Hz. Peygamber'e başvurdu ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

175. Müşrik kadınlarla evlilik yasağının kitap ehlini kapsayıp kapsamayacağı konusunda sahabe ihtilaf etmiştir. Bu tür evlilik yapanları Hz. Ömer'in sert bir şekilde uyardığı yönünde bilgiler mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket*). Kitap ehli kadınla evliliğe 5/Maide 5. ayetin şartlı izin vermesi, sakıncalarına işaret kabul edilebilir ve ihtilaflar da bu noktada gündeme gelmiş olabilir. Ayrıca Ehl-i Kitap olmak bazı farklılıkları beraberinde getirse de müşrik olma vasfını bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Dolayısıyla ayet, din ayrılığının önemini vurgulayarak sosyal statü farkından daha riskli görmektedir. Çünkü eşler ve çocuklar arasında zamanla aile ahlâkı ve hukuku açısından ciddi çelişkilerin ve sorunların ortaya çıkacağı kesindir. Allah geçmişi ve geleceği kuşatan bilgisiyle bunu öngörerek müminleri uyarmaktadır. Ehl-i kitap kadınlarla evlilik zorunlu hallerde mübah görülse bile sakıncalarının olduğunu unutmamak gerekir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى
فَاعْتَزِلُوا النِّسَاۤءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا
تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ
فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾
نِسَاۤؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى
شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا
اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا

222. Sana kadınların ay halini soruyorlar. De ki: "O bir sıkıntıdır.[176] Kadınlar hayızlı iken cinsel ilişkiden uzak durun ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendiklerinde, Allah'ın size emrettiği şekilde onlara yaklaşın. Allah tevbe edenleri ve arınanları sever."
223. Kadınlarınız sizin için neslinizi devam ettirme imkânıdır.[177] Bu imkânı dilediğinizce kullanın ve geleceğinizi inşa edin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve O'na kavuşacağınız bilinciyle davranın. Müminleri müjdele. 224. Allah adına

تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا
وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَميعٌ
عَليمٌ ٢٢٤ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٓي
اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَليمٌ ٢٢٥ لِلَّذينَ
يُؤْلُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ
فَاِنْ فَٓاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحيمٌ ٢٢٦ وَاِنْ
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَميعٌ عَليمٌ ٢٢٧
وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُٓوءٍ
وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٓي
اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ في ذٰلِكَ اِنْ
اَرَادُٓوا اِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذي عَلَيْهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ
عَزيزٌ حَكيمٌ ٢٢٨

yaptığınız yeminleri iyilik yapmanıza, sorumlu davranmanıza ve insanların arasını ıslah etmenize engel yapmayın.[178] Allah her şeyi işitir ve bilir. 225. Ağız alışkanlığı olarak söylediğiniz yeminlerden Allah sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilinçli olarak yaptığınız yeminlerden sorumlu tutar.[179] Allah son derece bağışlayıcı, son derece halîmdir (müsamahalıdır).[180] 226. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler.[181] Eğer yeminlerinden vazgeçerlerse Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir. 227. Eğer boşamaya karar verirlerse bilsinler ki Allah işitir ve bilir.[182] 228. Boşanan kadınlar, üç âdet döngüsü beklerler.[183] Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa bu süre zarfında rahimlerinde Allah'ın yarattığını kocalarından gizlemeleri helâl değildir.[184] Eğer kocaları bu süre içerisinde barışmak isterlerse onları geri almaya herkesten daha çok hak sahibidirler. Bu konuda kadınların sorumlulukları kadar haklarının da olduğu tabiî bir durumdur.[185] Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha hak sahibidirler.[186] Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.[187]

176. "Eza" kelimesi, kısmi bir kirlenmeyi, fizyolojik ve psikolojik açıdan rahatsızlık verici bir hastalığı ifade etmektedir. Bu tanımlama, ay hali gören kadını, dokunduğu şeyleri murdar edecek kadar pis kabul eden Yahudilik, Mecusilik ve cahiliye Arap geleneği gibi o bölgede yaşayan batıl inanışları dışlayan bir tutum arz eder. Öyle ki hayızlı kadının pişirdiğini yemez, aynı evi paylaşmaz ve onları evden dışarı gönderir-

lerdi. Hıristiyanlar ise hayız halinde cinsel temasta bulunmaktan sakınmazlardı. Kur'an bu durumdaki eşle cinsel ilişkiye girmeyi yasaklarken diğer anlamsız yasakları ortadan kaldırmıştır. Namaz ve oruç gibi ibadetlerin sorumluluğunu kaldırmaksa Hz. Peygamber'in uygulamasıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Hz. Peygamber, hayızlı kadınların haccetmesinde bir sakınca görmemiştir (Beyhakî, *Sünen* V. 223; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 71).

177. "Hars" kelimesi, tarla anlamındadır. "Etâ" fiilinin anlamı da gelmekten ibaret değildir. Ağacın meyve vermesi ve fidan yetiştirmek anlamında da kullanılmaktadır. Arapçada "tarla ekmek" deyimi, erkeğin kadınla cinsel ilişkide bulunması anlamında mecazen kullanılan bir deyimdir. Öte yandan Samî geleneğinde ekin yetiştirmek deyimi de nesil yetiştirmek anlamında kullanılmaktadır (48/Fetih 29; Zebidî, *Tac*). Yahudiler, kadına arka tarafından yaklaşmanın, doğacak çocuğun şaşı olmasına sebeb olacağına inanıyorlardı. Ayet bu tür hurafeleri reddederek kadınla ilişkinin sınırlarının belirlenmesiyle birlikte neslin yetiştirilmesine vurgu yapmaktadır (Buharî, Tefsir 2/35). Cinsel ilişkiyi cinsel organla sınırlarken geleceğiniz için nesiller yetiştirin anlamında bir çağrı yaparak kadının değerine işaret etmektedir (Duman, *Beyanu'l-Hak*).

178. Kişi iyilik yapmasına engel olan yeminini sürdürmeyip bozabilir ve hatta ayete göre bozmalıdır da (66/Tahrim 2). Fakat yeminini bozmanın keffaretini ödemelidir. Yemin keffareti, on fakiri doyurmak veya giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Bunlara güç yetiremeyenler için üç gün oruç tutmaktır (5/Maide 89).

179. Ayet yeminlerin bilinçli veya bilinçsiz yapılması arasındaki farka işaret etmiş, bilinçli yapılan yeminlerin sorumluluk gerektireceğini söylemişse de bunun sonucunun ne olduğunu açıklamamıştır. Kasti yapılan yeminlerden dönmenin keffaretini 5/Maide 89. ayette açıklamıştır.

180. "Halîm", Allah'ın sıfat ismidir. Anlamı ise ağırdan almak, acele etmemek, yumuşak ve sabırlı davranmak, suç işleyeni hemen cezalandırmayıp mühlet vererek sonunu beklemektir (*el-Mucemü'l-Vasit;* ayrıca bkz. 35/Fatır 41).

181. İslam fıkhında "îlâ" diye meşhur olan bu kavram cahiliye Arap geleneğinden kalma bir yemin ve erkeğin karısından uzaklaşma biçimidir. Ayet, dört ay bekleme süresi koyarak, bu tür yeminlere yaptırım getirmiş olmaktadır. Fakat devamındaki ayetlere göre bu sürenin sonunda evliliğe iyilikle geri dönmek veya boşanmak tarafların isteğine bırakılmaktadır. Cahiliye geleneği gereği kadını boşamayan, eş muamelesi de yapmayan bir tutum yasaklanmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Duman, *Beyanu'l-Hak*).

182. Ayette erkeğin boşama kararından söz edilmekle birlikte boşama yetkisini erkekle sınırlayan bir ifade yoktur. Çünkü 228. ayet kadının sorumluluğu kadar hakkının olduğunu söylemektedir ki nikâhta hak ve yükümlüğü olan kadının boşanmada hak ve yükümlülüğünün olmaması düşünülemez. 229. ayetin kadına boşanma hakkı verdiği açıktır. 4/Nisa 128-130. ayetlere bakılırsa kadının kocasından şikâyetçi olması durumunda onunla anlaşma yapması ve eşlerin karşılıklı ayrılma kararı alma haklarının olduğu çok daha açıktır. Söz konusu ayetleri Şafiî ve Malikîler de bu yönde değerlendirmişlerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayrıca 65/Talak 2. ayet boşanmanın iki

şahid huzurunda gerçekleşmesini emretmektedir ki Hz. Peygamber ve sahabenin ihtilaf vukuunda kararı mahkemeye bıraktıkları, hâkimin dilerse eşleri boşayabileceğine hükmettikleri bilinmektedir (İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, İst. 1985, s. 83; Mevdudî, *Tefhim*).

183. "Âdet" diye tercüme ettiğimiz "el-kar'u" kelimesi, kadınların hem hayızlı, hem de temizlik dönemleri için kullanılabilmektedir. Bu sebeple hem sahabe, hem de sonraki âlimler ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer, Ali, İbn Mesud, Ebu Musa, Mücahid, Katade, Dahhak, Ikrime, Süddî, Malik, Ebu Hanife ve Irak ekolü bu kelimeyi hayız olarak anlamışlardır. Hz. Aişe, İbn Ömer, Zeyd bin Sabit, Zührî, Eban bin Osman, Şafiî ve Hicaz ekolü ise temizlik dönemi olarak anlamışlardır. Kelimenin aslı belirli vakit ve müddet demektir (Maverdî, *en-Nüket*). Hamdi Yazır, Malik'in de Şafiî ile aynı görüşte olduğunu söylemektedir ki isimler üzerinde spekülasyon söz konusu olabilir (*Hak Dini*). Zemahşeri de Hz. Peygamber'den gelen rivayete dayanarak kelimenin hayız anlamında olduğuna işaret etmektedir (*Keşşaf*). İki görüşün sonucuna göre arada yaklaşık bir aylık süre vardır. Usuldeki "Cem' tercihten evladır." prensibi gereği kelimeyi hem temizlik hem de kirlilik dönemini kapsayacak şekilde anlamak daha makul görünmektedir. Çünkü her iki dönem birlikte âdeti ifade etmektedir ve tıp literatüründe iki evrenin bileşkesine adet döngüsü denmektedir. Bu sürenin beklenmesi de doğma ihtimali olan çocuğun nesebinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bugün hamileliğin ve doğacak çocuğun tespiti teknik bilgilerle kolayca yapılabildiği için bir aylık fark da çok önemli değildir.

184. Rahmindeki çocuğa işaretle hamile olup olmadığını gizlemesi kastedilmektedir. Hayızlı olup olmamasını buna dâhil edenler vardır. Bu açıklama cümlesi iddetin hikmetini de açıklamış olmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

185. "Maruf" kelimesinin anlamı için bkz. 178. ayet.

186. Bir önceki cümlede kadınların da erkekler üzerinde haklarının olduğuna işaret edildikten sonra erkeklerin bir derece üstün bir hak sahibi olduklarına dikkat çekilmektedir. Bazı ayetlerde işaret edildiği gibi kadın ve erkeğin farklı konularda birbirlerinden üstün hakları olabilmektedir. Ekonomik yükümlülükleri nedeniyle erkeklerin ev reisi olmaları buna örnek verilebilir (4/Nisa 34). Ancak bu üstünlük, kadının haklarını yok eden mutlak bir egemenlik değil, sebep sonuç ilişkisi içerisinde anlaşılması gereken bir denklik olgusudur. Adalet gereği sorumlulukla haklar denk olmalıdır. Bu denkliği mutlak eşitlik olarak anlamak da adaletsizliğe yol açabilir.

187. "Hakîm" kelimesi, hikmet sahibi anlamında Allah'ın sıfat ismidir. Her şeye anlamını vermek, gereği gibi yapmak, yerli yerince yapmak, her şeyin hükmünü belirlemek, hüküm vermek demektir. Sözde ve fiilde gerçeği yakalamak, varlıkların özündeki manaları anlamak ve varlık düzeninde her şeyi yerli yerine koymak vb. anlamlara gelmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*, 2/Bakara 269. ayetin tefsiri). Farabî "hikmet" kelimesini, sebep kavramı çerçevesinde açıklarken sebepleri uzak ve yakın sebep diye ikiye ayırmakta ve hikmeti kolayca görülmeyen uzak sebeplerle izah etmektedir. Ona göre Allah, her şeyin sebebi ve hatta sebeplerin sebebi olduğu için kendisi görülmez, yarattığı eşyadaki tesiri görülür (35/Fatır 2).

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ
تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا
مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ
حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ
اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ
وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ
فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا
وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا
تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ
وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

229. Boşama iki defadır.[188] Bu iki boşamadan sonra ya evliliğe devam edilir ya da kadın iyilikle serbest bırakılır. Bu durumda kadınlara verdiklerinizi geri almanız helâl değildir. Ancak tarafların Allah'ın kurallarına uyamayacakları konusunda bir endişeleri varsa, siz de onların bu endişelerine katılıyorsanız kadının boşanmak için erkeğe fidye vermesinde ikisine de bir günah yoktur.[189] Bunlar Allah'ın kurallarıdır; onları ihlal etmeyin. Allah'ın kurallarını çiğneyenler, zalimlerin ta kendileridir. 230. Eğer bundan sonra (üçüncü defa) boşarsa kadın bir başkasıyla evleninceye (ve boşanıncaya) kadar onunla evlenmek kendisine helâl değildir. Eğer yeni kocası boşarsa, Allah'ın kurallarına uyabileceklerine de inanırlarsa kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesinde kendilerine bir günah yoktur.[190] Bunlar, anlayan bir toplum için Allah'ın açıkladığı kurallardır. 231. Boşadığınız kadınların bekleme süreleri tamamlandığı zaman onları ya iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Kötülük yapmak ve zarar vermek için onları tutmayın. Kim böyle yaparsa kendisine zarar vermiş olur. Allah'ın ayetlerini hafife almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği kitap ve hikmeti düşünün. Allah'ın gazabından korkun ve O'nun her şeyi bildiğinin farkında olun.

188. Bu iki boşamadan sonra geri dönüp evliliğe devam etme imkanı verildiği için buna ric'î talak denmiştir (Bkz. 230. ayet ve dipnot).

189. Kadına boşanma hakkı veren bu ayete göre kadın kocayı boşanmaya razı etmek için ona aldığı mihri geri verebilir veya başka ödemeler yapabilir. Fıkıhta buna "muhalea veya el-hul'u" denir. Ancak ayete göre bu sadece ödeme iznidir; ödeme boşanmanın şartı değildir. Çünkü hem bu ayete hem de 4/Nisa 20. ayete göre Müslümanların verdiği mihri geri alma hakları yoktur. Ayetin iniş sebebine konu olan boşanma olayında kadın Müslüman, kocası müşrik olduğu için ona para ödemenin mubahlığı anlatılmaktadır. Hz. Ömer'e göre mahkeme kararı olmasa dahi, Hz. Osman'a göre kadının saç bağından başka malı olmasa bile kadın kocasından boşanabilir (Buharî, Talak 10, 11; Tuncer Namlı, "Kur'an Hükümlerinin Hukuk Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi/Talak Örneği", *Eskiyeni*, Bahar 2013, s. 121-150).

190. Üçüncü boşamadan sonra bir başkasıyla evlenip ayrılma şartı tabii ve anlaşmasız olmak zorundadır. Bu durumda boşadığı eski eşini geri alabilmek için anlaşmalı bir adam bularak geçici evlilik yaptırıp boşandırma şeklinde yapay bir işleme dönüşen hulle nikâhı helâl değildir. Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا
تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا
تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِه۪
مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ٢٣٢ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ
اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ
يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ
وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا
وُسْعَهَا لَا تُضَٓارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ
لَهُ بِوَلَدِه۪ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ فَاِنْ
اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ

232. Boşanan kadınların bekleme süreleri dolduğu zaman aralarında anlaşırlarsa kocalarıyla tekrar birleşmelerine engel olmayın.[191] Allah'a ve ahiret gününe iman edenlerinize bu öğütlenir. Sizin için en güzel ve en temiz olan budur. Allah bilir, siz bilmezsiniz. **233.** Erkek, kadının çocuğu emzirmesini tamamlatmak isterse anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu süre içerisinde kadınların örfe uygun şekilde geçimi ve giyim-kuşamı çocuğun babasına ait bir yükümlülüktür. Ancak hiç kimseye gücünün üzerinde bir sorumluluk yüklenmez. Anne de baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmasın. Mirasçının üzerine düşen de aynı yükümlülüktür. Ayrılan eşler karşılıklı konuşarak ve anlaşarak çocuğu

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ
تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا
سَلَّمْتُمْ مَا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾
وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا
يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا
فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ
النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ
اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ
سِرًّا اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا
تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ
اَجَلَهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي
اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

sütten kesmek isterlerse kendilerine bir günah yoktur. Ücretini örfe uygun olarak verdiğiniz takdirde çocuklarınıza sütanne tutmanızda da bir sakınca yoktur.[192] Allah'ın gazabından korkun ve yaptıklarınızı gördüğünü bilin. **234.** Aranızdan kocaları ölmüş kadınlar, dört ay on gün beklerler. Sürelerini doldurunca kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. **235.** Müddetini bekleyen kadınlara evlenme isteğinizi ima etmenizde veya içinizde tutmanızda bir sakınca yoktur.[193] Onlar hakkında böyle şeyler düşünebileceğinizi Allah bilmektedir. Güzelce konuşmak varken gizlice sözleşmeyin. Bekleme süresi sona erinceye kadar nikâh kıymaya da kalkışmayın. Dikkat edin; Allah içinizden geçenleri bilir, O'na asi olmaktan sakının. Şunu da bilin ki Allah, bağışlayıcı ve çok müsamahalıdır.

191. Boşanan kadının kocasına geri dönmesini ailesi engelleyebiliyordu. Ayet kadının iradesini esas almakta ve yakınlarına onun tercihine engel olma hakkı vermemektedir (Buharî, Tefsir 2/36).

192. Kocaya sütanne tutma görevi ayrılan eşler içindir. Ayrılmamış anne zaten emzirir. Çocuğunu emzirme imkânı olmayan kadın veya sütanne tutmaya gücü yetmeyen erkek buna zorlanamaz (Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*).

193. "İddet", boşanmış kadınların ay hali arasında geçen üç temiz süre, kocaları ölmüş kadınların da dört ay on gün bekledikleri süreye denir (228, 234. ayetler). İddet bekleyen kadına evlenmeyi ima etme izni kocası ölmüşler içindir. Boşanmadan dolayı iddet bekleyenlere kocasının dönme hakkı önceliklidir (228. ayet).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ
تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً
وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ
قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ
قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً
فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا
الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُٓوا
اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ
اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ حَافِظُوا
عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا
لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ
رُكْبَانًا فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَالَّذِينَ
يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً
لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ
فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا
فَعَلْنَ فِٓي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ

236. Henüz gerdeğe girmeden veya ödemeniz gerekenleri ödemeden[194] kadınları boşamanızda bir sakınca yoktur. Ancak imkânlarınızın darlığı veya genişliği nispetinde onlara örfe uygun bir ödemede bulunun. Bu, iyilik sahipleri (muhsinler) üzerine bir borçtur. 237. Mihirlerini belirlediğiniz kadınları cinsel temasta bulunmadan önce boşarsanız belirlediğiniz yükümlülüğün yarısını vermeniz gerekir. Ancak kadın veya nikâh bağını elinde bulunduran erkeğin bağışlaması halinde durum değişir.[195] Bağışlamanız sorumluluğunuzu yerine getirmeniz bakımından daha uygundur. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 238. Namazları koruyun, özellikle farz namazları(vusta).[196] Allah'ın huzurunda huşû ile durun.[197] 239. Eğer korktuğunuz herhangi bir durum olursa namazı yürüyerek veya vasıta üzerinde kılabilirsiniz.[198] Emin olduğunuzda size bilmediklerinizi öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin (namaz kılın). 240. Aranızdan kocası ölen kadınlara, evlerinden çıkarmaksızın bir yıl bakmak mirasçıların görevidir. Eğer kadın kendi isteğiyle çıkarsa, kendisi için uygun

حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

olanı yapmasında size bir vebal yoktur.[199] Allah, güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 241. Boşanmış kadınlara uygun bir nafaka vermek, sorumluluk sahipleri için bir borçtur. 242. Allah, ayetlerini, düşünmeniz için bu şekilde açıklıyor.

194. "Mihir", erkeğin kadına nikâh karşılığı olarak vermeyi taahhüt ettiği her türlü mal ve kıymettir. Ziynet, takı vb. vaadlerin tümü fariza türünden şeylerdir. Zaten fariza denmesinin nedeni de vaatleşmeden dolayı borç olmasındandır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

195. Burada bağışlamadan kastedilenin, kadının mihir olarak hiçbir şey almaması, erkeğin de mihrin tamamını ödemesidir.

196. Namazın korunması, namazı sürekli kılmaktan ve özellikle cemaatle kılmaktan geçer (Müslim, Mesacid 257). Bu emir ve bir sonraki ayette, namazın yolculuk esnasında yürüyerek veya binek üzerinde kılınmasının öğütlenmesi "Salâtü'l-vustâ" deyimi ile farz namazların kastedildiğine açık bir işarettir. "Vustâ" kelimesinin "orta" anlamı kadar, "bir şeyin ortalaması (5/Maide 89), orta yolda giden dengeli (68/Kalem 28), hayırlı, şerefli ve örnek" (2/Bakara 143) anlamlarına gelmesi de söz konusudur. 143. ayetteki örnek toplum anlamından hareketle herkesin kılması gereken ve cemaatle kılınan en hayırlı ve önemli namaz anlamında farz namazların kastedildiğini söylemek bütün rivayetleri ve görüşleri de birleştirmektedir (Sa'lebî, *el-Keşf;* Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*). Çünkü salâtu'l-vustâ terkibinin ikindi namazı olduğunu söyleyen rivayetler kadar diğer vakitler olduğunu söyleyen rivayetler de mevcuttur. Yani beş vakit namazın her birini tekil olarak "es-salatü'l-vustâ" sayan âlimler mevcuttur (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maturidî, *Te'vilât;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Nafî, Said ibn Müseyyeb ve Rebî' ibn Heysem gibi bazı tefsirciler, beş vakit namazdan birinin vusta olduğunu fakat hangisinin olduğunun bilinemeyeceğini söylemişlerdir. Bu bilgileri veren Maverdî, Cuma namazı dâhil, cemaatle kılınan namazlar olduğu yönünde görüşler aktarmıştır. (*en-Nüket*). İbn Atıye'nin naklettiği şu ifade de bunu desteklemektedir: "Bu namaz, Allah'ın gönülden boyun eğerek kılmamızı emrettiği namazdır." (*el-Muharrer*). Sealibî ve Razî, farz namazlar olduğu görüşünü açıkça zikreder ve bir tercihte bulunmazlar (*el-Cevahir; Mefatihu'l-Gayb*). Hamdi Yazır, Muaz bin Cebel'in beş vakit namaz yorumuna yer verir fakat ikindi yorumunu tercih eder (*Hak Dini*). Sa'lebî, İbn Arafe, Süyûtî ve Zebidî ise farz namazların kastedildiğini açıkça savunmuşlardır (*el-Keşf, Tefsir-u ibn Arafe, ed-Dürru'l-Mensûr*). Ve hatta Zebidî bu konuda müstakil bir risale kaleme aldığını ve yararlandığı kaynakları dile getirmektedir (*Tac;* "vustâ" kelimesi). İkindi vaktiyle ilgili yaygın görüş, Allah Rasulü'nün, Benî Kureyza savaşında vaktinde kılınamayan ikindi namazından "salâtü'l-vustâ" diye söz etmesinden hareketle öne çıkarılmış ve bu deyim sadece bu vakte özelmiş gibi anlaşılmıştır (Buharî, Tefsir 2/38; İbn Atıye, *el-Muharrer*). Oysa söz konusu olayda kaçırı-

lan vaktin ikindi olduğunda ittifak yoktur. Öğle namazı olduğunu söyleyen rivayetler bile mevcuttur (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 609).

197. Huşû diye çevrilen "kunut" kelimesini namazda sessizlik ve konuşmama şeklinde değerlendiren rivayetler vardır ki bunun temeli kalbî yoğunlaşma olabilir (Buharî, Tefsir 2/39).

198. Düşman tehlikesi ve benzeri bir korkudan dolayı durup normal şartlarda namaz kılma imkânı olmadığı zaman yürüyerek veya binek üzerinde namaz kılınabilir. Kıble şartı aranmaksızın ve gittiği yönü değiştirmeksizin ima ile kılınır. Mukimken normal ölçüde, seferi iken kısaltılarak kılınabilir. Buna korku namazı denmesi savaşla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Kafileden ayrılıp yolu kaybetme veya soyulma veya yırtıcı hayvanların saldırısı gibi başka korku durumlarında söz konusu olabilir. Bu, savaş esnasında cemaatle kılınan ve imamın iki, cemaatin tek rekât kıldığı siper namazından farklıdır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*; ayrıca bkz. 4/Nisa 101, 102).

199. Sonradan ortaya çıkan bazı yaklaşımlar bu ayetin mensuh olduğunu söylemişse de Abdullah bin Zübeyr'den gelen rivayete göre Hz. Osman bu tür iddiaları reddetmiştir (Buharî, Tefsir 2/37).

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ
اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا
ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ٢٤٣
وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٤٤ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ
قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
٢٤٥ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنِي اِسْرَاۤءِيلَ
مِنْ بَعْدِ مُوسٰى اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ
لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قَالَ هَلْ
عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا

243. Binlerce kişi olmalarına rağmen ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri bilmez misin? Allah onlara da "Ölün!" dedi; sonra tekrar diriltti.[200] Allah, insanlara karşı lütufkârdır, fakat çoğu şükretmez. 244, 245. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, her şeyi işitir ve bilir. Kendisine güzelce borç verenlere kat kat fazlasıyla karşılık verir.[201] Allah istediğini alır, istediğini bırakır; sonra O'na döndürülürsünüz. 246. Bilmez misin, Musa'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenleri, peygamberlerine,[202] "Bize bir hükümdar tayin et de Allah yolunda savaşalım." dediler. Peygamberleri onlara, "Ya savaş emredilince ondan kaçınırsanız?" dediğinde, "Bizler çocuklarımızdan ayrılıp, yurtlarımızdan çıkarıldıktan sonra Allah yolunda neden savaşmayalım?" dediler.[203] Fakat buna

قَالُوا وَمَا لَنَا اَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ
اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ
اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا اَنّٰى
يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ
بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ
قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً
فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ
نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ
فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ
مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

rağmen, savaş emredilince pek azı hariç yan çizdiler. Allah zalimleri bilir. **247.** Peygamberleri onlara: "Allah size Tâlût'u hükümdar tayin etti." deyince, "O güçlü bir mal varlığına sahip olmadığı halde ve biz hükümdarlığa ondan daha layıkken o bize nasıl hükümdar tayin edilir?" diye itiraz ettiler. Bunun üzerine peygamber, "Allah, sizin başınıza onu seçti; bilgisini ve gücünü geliştirdi. Üstelik Allah, hükümdarlığını (mülkünü) dilediğine verir.[204] Allah her şeyi kuşatmıştır ve her şeyi bilir." diye cevap verdi. **248.** Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Tâlût'un hükümdarlığının delili, kayıp sandığı size getirmesidir. İçinde, Rabbinizden gelen güven ve Musa ile Harun ailesinden kalma kutsal emanetler bulunan ahid sandığını! Onu melekler getirir.[205] Eğer inanıyorsanız bunda sizin için nice ayetler (mucizeler) vardır."

200. Bu ayetle yeni bir bölüm başlamaktadır. Bağlam içerisinde değerlendirilirse İsrailoğulları tarihine gönderme yapmaktadır. Ayetin ifadesinden ölüm korkusu nedeniyle cihadı göze alamadıkları anlaşılmaktadır. Fakat bununla beraber bu ayetler İslam toplumuna cihadı emretmektedir. (Maverdî, *en-Nüket*). Devamında gelen iki ayete bakılırsa müminler cihada teşvik edilmekte, 246. ayette ise cihad için izin isteyip de savaştan yüz çevirenlere vurgu yapılmaktadır. Bu iki paragraf birlikte ele alındığında, ölüm korkusuyla Tâlût'un ordusundan ayrılanların da öldüğü ve Allah'ın huzuruna diri olarak çıkarıldıkları dile getirilerek savaştan kaçınmanın ölüme engel olmadığı vurgulanmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Sealibî, *el-Cevahir).*

201. Medine Yahudilerinin bu ayete gönderme yaparak; "Allah bizden borç istiyor; Allah fakir, bizler zenginiz!" diye alay ettikleri bilinmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran 181).

202. Mevdudî'nin Tevrat metinlerinden aktardığı kadarıyla söz konusu peygamberin adı Samuel; onun atadığı kral Tâlût'un adı Seul'dur (*Tefhim*).

203. Bu örnek hicret sınavını kazanan, fakat cihad sürecinin henüz başında olan sahabe için önemlidir. Cihad sınavını kazanmak için hicretin bir adım olduğuna, fakat her hicret edenin cihad sınavını kazanamayabileceğine dikkat çekmektedir. Hicretin ikinci yılına denk gelen bu ayetlerin nüzûlü ile aynı yıla denk gelen Bedir Savaşı arasında ciddi paralellikler söz konusudur.

204. Mülk kelimesinin hükümdarlık (meliklik) anlamında açıkça kullanıldığı yerlerden birisi bu ayettir. Geniş bilgi için bkz. 25/Furkan 2.

205. Hz. Musa'ya verilen vahyin yazılı bulunduğu levhalar ve benzeri emanetlerin bulunduğu, İsrailoğullarına güven veren kutsal sandıktan bahsedilmektedir. Tevrat'ta buna "Ahid veya Şehadet Sandığı" denmektedir. Hz. Musa'dan sonra Yeşu'ya teslim edildiği zikredilmektedir (*Tevrat*, Çıkış, Bab 24, 25, 31; Tesniye, Bab 1, 9, 10; Yeşu, Bab 4). Yeşu döneminden sonra İsrailoğullarının birlik ve beraberliklerini kaybettikleri ve bu sandığın ilk defa o dönemde, Babil sürgünü döneminde ise ikinci defa kaybolduğu bilinmektedir. Sandığın ilk kaybından sonra bulunuşu Tevrat'ta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (II. Krallar, 22/8-14; özet için bkz. Mevdudî, *Tefhim*). Fakat Babil Sürgünü esnasında kaybolduktan sonra bulunamamış, iki İsrailli kâhin tarafından yeniden yazılmıştır. Eldeki Tevrat, sonradan yazılmış olan o Tevrat'tır.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ
مُبْتَلٖيكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّٖيۚ
وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّٖٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ
غُرْفَةً بِيَدِهٖۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْۜ
فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُۙ قَالُوا لَا
طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖۜ قَالَ
الَّذٖينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِۙ كَمْ مِنْ فِئَةٍ
قَلٖيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثٖيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ
الصَّابِرٖينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِهٖ قَالُوا رَبَّنَٓا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا

249. Tâlut, ordusuyla yola çıkınca onlara, "Allah sizi bir ırmakta deneyecek. Ondan su içenler benden değildir. Kana kana içmeyip sadece bir avuç içenler bendendir." dedi. Buna rağmen küçük bir grup dışında hepsi doyasıya içtiler. Tâlut ile inananlar ırmağı geçerken onlar geride kalıp, "Bugün Câlut ve ordusuna karşı gücümüz yoktur." dediler. Allah'a kavuşacaklarının farkında olanlarsa, "Nice az topluluk vardır ki Allah'ın izniyle kendilerinden daha kalabalık topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir." diye karşılık verdiler.
250. Câlut ve ordusunun karşısına çıktıklarında, "Ey Rabbimiz! Bize sabır ver, ayaklarımızı sağlamlaştır ve

وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ٢٥٠ فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ
دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ٢٥١ تِلْكَ
اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ ٢٥٢ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا
بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا
اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ٢٥٣

kâfirler güruhuna karşı bize yardım et." dediler. 251. Allah'ın izniyle onları hezimete uğrattılar. Davud da Câlut'u öldürdü. Allah, ona dilediği şeyleri öğreterek hikmet ve hükümdarlık verdi. Eğer Allah, insanların bir kısmını başka bir kısmıyla saf dışı etmeseydi, yeryüzü fesada uğrardı. Allah, âlemlere karşı çok lütufkârdır. 252. Bunlar Allah'ın ayetleridir (mucizeleridir); onları sana bir hakikat olarak anlatıyoruz.[206] Gerçekten sen, gönderilen peygamberlerden birisin. 253. Allah, o peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmıştır. Bazılarıyla konuşmuş; bazılarını ise Meryem oğlu İsa'ya açık deliller verip kutsal ruhla desteklediği gibi derece bakımından yüceltmiştir.[207] Eğer Allah dileseydi, onların ardından gelenler kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâf ettiler; kimi iman etti, kimi inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Allah dilediğini yapar.[208]

206. Kıssanın anlattığı bu bilgiler boşuna değildir. Ayetlerin, müminleri Bedir Savaşına hazırladığı, yaşanacak gerilimleri tasvir ettiği açıktır (Bkz. 154-158; 190-195; 211-216 ve 285-286. ayetler).

207.Bu farkı Allah bilir, biz bilmeyiz. Ayrım yapmaksızın hepsine iman ederiz. Çünkü hepsi de aynı dinin peygamberidirler. Getirdikleri din yalanlandı veya sonradan değiştirildiyse bu onların büyüklüğüne ve sadakatine gölge düşürmez (2/Bakara 136, 285; 6/En'am 159; 4/Nisa 150-152).

208. Allah istese hiçbir kulun hiçbir kötülük yapmasına veya düşünmesine imkân tanımaz. Fakat Allah kullarının iradelerine ipotek koymamaktadır. Kendisine isyan edenlere bile verdiği ömrü kısmamakta, verdiği süre boyunca yaşatmaktadır. Çünkü

dinde zorlama yoktur (bkz. 256. ayet). Yaptıklarından sorumlu olmak için insanın özgür olması gerekir. Bu nedenledir ki devam eden iki ayette herkesin yaptıklarının hesabını vermek zorunda olduğu, kayırma, şefaat, torpil, rüşvet gibi sorumluluğu ortadan kaldıracak ara formüllerin olmadığı vurgulanmaktadır.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا
شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾
اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ
سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا
بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا
يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا بِمَا شَاءَ
وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ
حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَا
اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ
فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ
اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا
وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ
اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ
يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُولٰئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

254. Ey inananlar, hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı gün gelmeden önce[209] size verdiğimiz rızıklardan infak edin. İnkâr edenler, zalimlerin ta kendileridir. 255. Allah, kendisinden başka ilah olmayan bir Allah'tır. O diri ve her şeye hâkimdir.[210] Ne uyur, ne uyuklar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan huzurunda kim şefaat edebilir?[211] Allah, onların şu an yaşadıklarını da gelecekte yaşayacaklarını da bilir. O dilemedikçe O'nun ilminden bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmıştır.[212] Onları korumak Allah'a yük değildir! O, hem yüce hem de büyüktür. 256. Dinde zorlama yoktur. Artık doğruluk ve sapkınlık birbirinden ayrılmıştır. Kim tâgûtu inkâr edip Allah'a iman ederse sapasağlam bir ipe tutunmuş olur.[213] Allah, her şeyi işitir ve bilir. 257. Allah, müminlerin hamisidir (velisidir). Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin hamileri (velileri) ise tâgûttur; onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler.[214] Onların hepsi de cehennemliktir; orada ebedî kalırlar.

209. "Şefaat" kelimesi, yardım ve aracılık anlamına gelmektedir. Ahirette şefaatin olmadığını dile getiren mutlak ve çok açık ayetlerden biridir. Bu ilahî fermana rağmen Hz. Peygamber'in, ahirette şefaatin mümkün olacağını iddia etmesi imkânsız görünmektedir. Üstelik konuyla ilgili rivayetler, şefaatin imkânı ve imkânsızlığı yönünde ihtilaflıdır. Allah'ın açık ayetlerine aykırı olan rivayetlerin sahih olma imkânı yoktur ve hadis değeri taşımaz.

210. Müminlerin en çok okudukları ayetlerden biri olan bu ayete "Ayetü'l-Kürsî" denir. Allah'ın vahdaniyetini net bir şekilde anlattığı gibi, şirkin saçmalığını da ortaya koymaktadır. Çünkü her sıfat, onun bir aracı veya yardımcıya ihtiyaç hissettirmeyeceğini, güç ve yetkisini kimseyle paylaşmayacağını anlatmaktadır. Diri ve her şeye hâkim oluşu da böyle bir anlam taşımaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

211. Kâfirlerin şefaat inancını sorgulayan bu soru cümlesi, bağlamından koparılarak şefaatin imkânına delil olarak kullanılmıştır (Tantavî, *el-Cevahir,* Bakara 48 ve 254. ayetlerin tefsiri). Fakat müşrikleri eleştiri bağlamında gelen ayetlerin izin şartından izin verilecekmiş gibi bir anlam çıkarmak ve ayetlerin mefhumu muhalifinden hareketle şefaate delil getirmek, ayetlerin orijinal ifadelerini ve bağlamını göz ardı eden tutarsız yorumlara dayanmaktadır. Bu nedenle 255. ayetteki izin ifadesini, 254. ayetin genel hükmü çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Ayrıca bilinmelidir ki bu surede daha önce Yahudilerin, peygamberlerinden bekledikleri şefaat reddedilmektedir (48 ve 123. ayetler). Allah'ın daha önce gönderdiği peygamberlere vermediği bir yetkiyi tek peygambere verdiğini söylemek, daha önce gönderdiği dinlerde küfür saydığı bir düşünceyi veya beklentiyi daha sonra gönderdiği bir dinde meşru ilan etmesi anlamına geleceği açıktır. Böyle bir çelişkiyi Allah'a nispet etmek bühtan olduğu gibi böyle bir iddiayı Hz. Peygamber'e nispet etmek de büyük bir iftira olur. Çünkü bu konuda en meşhur rivayet, Tevrat kültürünün peygamberlere yaptığı iftiralarla doludur (Buharî, Tevhid, 19; Müslim, İman, 322-327; Tirmizî, Tefsiru Sure, 17; İbn Mace, Zühd 37; Darimî, Mukaddime 8).

212. Kürsü; Allah'ın hem zatını, hem de mülkünü açıklayan bir sıfattır. Allah'ın ilmini, kudretini (güç), yetki ve tedbirini ifade ettiği gibi, makam ve arşını da ifade etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *Keşşaf,* ayrıca bkz. 39/Zümer 67).

213.İslam'ın din ve vicdan özgürlüğüne verdiği önemi, hiçbir şüpheye fırsat bırakmayacak şekilde ifade eden bu ayet, tâğûtu reddetme emriyle de özgürlük mücadelesinin sönmez meşalesidir. Çünkü tâğûtu reddetmek insanlar üzerinde ilahlık taslayan bütün zorba güçlere başkaldırmak anlamına gelmektedir. Bu kelime; şeytanlar, büyücüler, kâhinler, putlar gibi bütün azgın ve zorba güçlerin ortak adıdır. Tuğyan eden anlamına gelen "tâğıyetün" kelimesinin çoğuludur (Maverdî, *en-Nüket*). Mevdudî'ye göre tâğût, haddini aşan, Allah'ın yetki ve otoritesine göz dikerek ortak olmaya kalkışan ve O'nun kullarının üzerinde mutlak bir egemenlik kurup kendi kulu yapmaya çalışan zalimlerdir. Çünkü Mevdudî'ye göre Allah'ın kulu olduğunu kabul ettiği halde pratikte emirlerine karşı gelen kimse fasıktır. Böyle bir kişi teorik olarak da Allah ile irtibatını koparır ve başka güçlere bağlanırsa kâfir olur (*Tefhim*). Bizce fasık ve kâfirin anlamı bu tanıma yakın olsa da biraz farklıdır. Çünkü fasıklık da

şirk gibi küfrün farklı bir türüdür (3/Âl-i İmran 82). Fakat tuğyan ve şeytanlaşmanın, kâfirlikten daha ileri bir boyut arz ettiği görüşü oldukça isabetli bir değerlendirmedir. Çünkü Allah'a isyan eden ve O'nun kullarını O'na kulluktan nehyedip kendine kul yapmaya kalkışan herkes tâgûttur. Bu fonksiyonu icra eden siyasîler, sermayedarlar ve ruhbanlardan oluşan şeytanî otoriteler bu kategoride değerlendirilir (29/Ankebut 39). Onların güdümünde olan kurumlar da aynı hükme tabidirler. Çünkü bir sonraki ayette aynı kelime, tekil olduğu halde çoğul anlamıyla kullanılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

214. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Burada veli kelimesi Allah'ın sıfatı olarak tekil kullanılırken kâfirlerin velileri için çoğul formunda kullanılmaktadır. Çünkü onların velileri tanrısal yetkiler verdikleri otoriteleridir ve çoğul olan velileri tekil olan tâgût kelimesiyle ifade edilmektedir (bkz. bir önceki dipnot; ayrıca bkz. 7/A'raf 3, 27, 30, 196; 43/Zuhruf 37, 38; 6/En'am 121, 128; 29/Ankebut 41; 39/Zümer 3; 18/Kehf 44; 2/Bakara 257; 5/Maide 55, 4/Nisa 119). Kelimenin bu tekil kipi, şeytanlar güruhunun oluşturduğu şebekeyi ve kurumsal yapıyı da ifade etmektedir. Bir sonraki ayette böyle bir yapının tepe noktasında bulunan Nemrut şeytanının ilahlık taslamalarına şahid oluyoruz.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ي حَٓاجَّ اِبْرٰه۪يمَ ف۪ي رَبِّه۪ٓ اَنْ
اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَۢ اِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّيَ
الَّذ۪ي يُحْي۪ وَيُم۪يتُۙ قَالَ اَنَا۬ اُحْي۪ وَاُم۪يتُۜ
قَالَ اِبْرٰه۪يمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْت۪ي بِالشَّمْسِ مِنَ
الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذ۪ي كَفَرَۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٢٥٨﴾ اَوْ كَالَّذ۪ي مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ
وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ قَالَ اَنّٰى يُحْي۪
هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ
ثُمَّ بَعَثَهُۜ قَالَ كَمْ لَبِثْتَۜ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا
اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ
فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْۚ

258. Allah'ın verdiği hükümdarlığı kullanarak Rabbi hakkında İbrahim'le tartışan adamı bilmez misin?[215] İbrahim, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür." dediğinde o, "Ben de diriltir ve öldürürüm." diye karşılık vermişti.[216] Bunun üzerine İbrahim, " Allah, güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de batıdan getir!" deyince inkârcı adam şaşırıp kaldı. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez. 259. Ya da duvarları yıkılmış, çatıları çökmüş ıssız bir kasabaya uğradığında, "Allah, bu ölü beldeyi nasıl diriltecek?" diyen adamı bilmez misin?[217] Allah kendisini öldürüp, yüz sene sonra diriltti ve "Ne kadar kaldın?" diye sordu. Adam, "Bir gün yahut daha az!" deyince, Allah, "Hayır! Tam yüz yıl kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Eşeğine bak! Biz

وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ
نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَاِذْ قَالَ
اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتٰى قَالَ
اَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي
قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ
جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

seni insanlara bir ayet (mucize)
yapmak için bunu gerçekleştiriyo-
ruz. Kemiklere bak! Biz onları nasıl
birleştirip etle kaplıyoruz?" dedi. Bu
kendisine gösterilince, "Allah'ın her
şeye kadir olduğunu anladım!" de-
di. 260. Hani İbrahim, "Ey Rabbim!
Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster."
demişti. Allah da, "Yoksa inanmıyor
musun?" diye sormuştu. İbrahim,
"İnanıyorum ama kalbim tatmin ol-
sun istiyorum." deyince, Allah, "Öy-
leyse dört tane kuş yakala, onları
kendine alıştırdıktan sonra her bir
parçasını bir dağa bırak. Sonra on-
ları çağır. Uçarak sana gelirler.[218] Bil
ki Allah çok güçlüdür, hüküm ve
hikmet sahibidir."[219] dedi.

215. O dönemde Mezopotamya'ya hâkim olan Nemrut'tan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nemrut'un ilahlık iddiasına bakılırsa yaratma ve ilahî güçlerin tamamına sahip olma iddiası değildir. Yeryüzündeki insanların üzerinde otorite kurmak ve efendi olmak anlamında bir rablik iddiasıdır. Çünkü müşrik toplumlar genelde ilahlığı ikiye ayırmışlardır: Tabiatüstü ilahlık ve hükümde ilahlık. Tabiatüstü ilahlığı genelde Allah'a isnat ederken, melekleri, cinleri vb. varlıkları O'na ortak koşarlar. Hükümle ilgili yetkiyi ise kutsal soydan geldiğine inandıkları dinî, siyasî otoritelere verir ve onları Allah'ın vekili ve ortağı kabul ederler. Her iki eş koşma biçimi de sınırlı bir yetki paylaşımına işaret etmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Aslında Mevdudî'nin yaptığı bu kategorik ayrım son derece isabetli olmakla birlikte bu şirk anlayışını doğuran saikler yine de açıklamaya muhtaçtır. Kanaatimizce bu düşüncenin geri planında din-dünya, dünya-ahiret, yer-gök, fizik-metafizik gibi anlamamızı kolaylaştırmaya yarayan kategorik tasniflerin aşırıya götürülmesi ve daha tümel bir tasnifle uzlaştırılamaması yatmaktadır. Fıtrattan yoksun dinlerin ortaya çıkmasının ve seküler alanlar ihdas edilmesinin en makul açıklaması bu noktada aranmalıdır. En basit örnekle, bu ayrımlar sonucunda dünya dinsel ve değersel anlamını kaybederken, dinler ya dünyalılığını kaybetmekte ya da dünyevileşmektedir. Bunun sonucunda ya hayatı cendereye alan katı din anlayışları ya da dünyayı dinden arındırmaya çalışan din karşıtı sekülerlikler doğabilmektedir. Yahudilik ve Hıristiyanlık bu bakımdan isabetli birer örnek olabilir.

216. Nemrut, lâfazanlık yaparak acizliğini kapatmaya çalışıyor, mahkûmlardan birini zalimce öldürüp diğerini sağ bırakıyor ve böylece güya öldürüp dirilttiğini kanıtlamış oluyordu! Hz. İbrahim, Nemrut'un lafazanlığını ciddiye almak yerine, onun cevap veremeyeceği daha net bir örnek sunuyor ve Güneşi batıdan doğdurmasını teklif ediyordu. Allah, Hz. İbrahim'e bu tartışmanın devamını getiren bir mucize vermiştir. Nemrut onu öldürmek için ateşe attığı zaman Allah onu ateşten diri çıkarmıştır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Cihad dönemine gelmiş olan müminlerin bu ve devamında gelen diriliş örneklerini iyi düşünmesi gerekiyordu. Nemrutlar her istediğini öldüremezlerdi. Ama Allah, onların öldürmek istediklerini ateşin midesinden sağ çıkarabilirdi! Helâk olmuş bir kavmin harabeleri arasında uyuyan adamı kaldırıp eşeğinin dirilişini seyrettirebilirdi.

217. Bu şahsın kimliği ve uğradığı şehrin neresi olduğu belirsiz görünmektedir. Âlimler onun Üzeyr, Yeremya veya Hızır olabileceği üzerinde durmaktadırlar. Uğradığı şehir konusunda da helâk olmuş kavimlere işaret eden spekülatif bilgiler vermektedirler. Fakat bunu bilmek hem zor hem de gereksiz görünmektedir. Harap ve ıssız kalmış bir şehre uğrayan ince düşünceli bir zattan bahsedildiği açıktır ve önemli bir mucizeye tanıklık etmiştir. Kendisi ve eşeği yüz yıl gibi bir süre öldüğü halde dirildiğinde yiyeceğinin ve içeceğinin bozulmamış olduğunu görmektedir. Bu da en makul görünen Hz. Üzeyir'in ailesinden ayrılıp gittikten sonra yüz yıl öldüğünü dile getiren Hz. Ali yorumunu bile anlamsız hale getirmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Olay, Kehf olayına çok benzemektedir. Allah, zaman üzerinde öyle bir tasarrufta bulunuyor ki yiyeceğin ve içeceğin bozulmayacağı kadar konakladığı bir zaman diliminde adamı ve eşeğini öldürüyor ve üzerinden yüz yıllık bir süreç geçmesini sağlıyor. Ardından adamı diriltip eşeğinin dirilmesini seyrettiriyor. Eğer bu bir rüya değilse rüya gibi hızlandırılmış bir olayı canlı olarak seyrettirme ayetidir. Bu tür olağanüstü ayetler, bir sonraki ayette verilen Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi peygamberlerin şahid olduğu olayları çağrıştırmaktadır.

218. Tefsirciler kuşların parçalarından bahseden kelimeden dolayı ayeti anlama konusunda farklı yorumlar yapmışlardır. Çoğunluk kuşların kesilip parçalarının dağlara dağıtıldığını düşünürken, Ebu Müslim el-İsfehanî gibi bazı âlimler de kuşların her birinin İbrahim'e alıştırıldıktan sonra kesilmeksizin sağ olarak farklı dağlara bırakıldığı ve çağrıldıktan sonra uçup geldikleri yorumunu yapmışlardır (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Esed, *Kur'an Mesajı;* İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Bu tercihe göre Allah, diri kuşların çağırılınca gelmesini ölmüş kuşların dirilmesine örnek vermiş olmaktadır. Fakat ayetin lafzı, bu tür zoraki yorumlara müsait görünmemektedir. Çünkü "Sur hünne ileyke" ifadesindeki fiil, "ila" edatıyla alıştırmak anlamına gelmektedir. Devamında gelen cümledeki "Minhünne cüz'en" ifadesi onların her birini değil, onların her bir parçasını bütün dağlara savurmaktan bahsetmektedir. Dört kuşu memleketin bütün dağlarına koymak nasıl bir şey bunu anlamak imkânsızdır. Ayetin geçtiği bağlama bakılırsa Hz. İbrahim'in ölünün dirilmesini görmek istediği yoruma gerek bırakmayacak kadar

açıktır ve ayet bunu onaylamaktadır. Eğer bu talebin cevabı aklî deliller olacaksa bu, tabiatın her unsurunda her an mevcuttur. Razi'nin ifadesiyle havada uçan kuşa bakmak bile yeterlidir ve böyle bir mizansene gerek yoktur (*Mefatihu'l-Gayb*). Üstelik ayetlere bakılırsa öldürülmüş kuşların dirilip gelmesi imkânsız değildir. Allah her şeye kadirdir (Mevdudî, *Tefhim*).

219. Allah'ın sonsuz hüküm ve hikmet sahibi olması, her şeyi yerli yerince yapması, yaratmasıdır. Yaratması ve hükmü hikmetiyle; hikmeti de yaratması ve hükmüyle iç içedir.

مَثَلُ الَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ
كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فٖي كُلِّ
سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ٢٦١ اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا
اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٢٦٢
قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ
يَتْبَعُهَٓا اَذًى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلٖيمٌ ٢٦٣ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ
وَالْاَذٰى كَالَّذٖي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ
صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ ٢٦٤
وَمَثَلُ الَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَٓاءَ

261. Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak veren bir tohumun durumu gibidir. Öyle ki o başakların her birinde yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat verir. O, her şeyi kuşatmıştır, her şeyi bilir.[220] **262.** Allah yolunda mallarını harcayıp da başa kakma ve eziyet aracı yapmayanların mükafatını Allah mutlaka verecektir. Onlara korku yoktur, asla üzülmezler. **263.** Güzel söz ve bağışlama, ardından incitici bir söz gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allah son derece zengin, son derece müsamahalıdır. **264.** Ey inananlar, Allah'a ve ahirete inanmadığı halde malını insanlara gösteriş için veren birisi gibi sadakalarınızı başa kakıp eziyet ederek boşa çıkarmayın. O kimsenin durumu, üzerinde azıcık toprak bulunan kayaya benzer. Düşünün ki o toprağı yağmur götürmüş ve kayayı çırılçıplak bırakmıştır. Böyleleri kazançlarından yararlanamazlar. Allah, kâfir toplumu doğru yola iletmez. **265.** Mallarını Allah'ın rızasını kazanmak ve yüreklerini pekiştirmek için sarf

مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّۜ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ٢٦٥ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ
تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۙ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِۙ
وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُۖ فَاَصَابَهَا
اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ٢٦٦

edenlerse verimli arazideki bahçeye benzerler. Öyle ki o bahçe, bol yağmur yağdığında iki kat verir; azıcık çiselese bile normal ürününü verir. Allah yaptıklarınızı görmektedir. 266. İçinde ırmakların çağladığı, her türlü meyvenin bulunduğu hurma bahçelerine, üzüm bağlarına sahip olup da kendisi ihtiyar, çocukları bakıma muhtaç bir durumdayken fırtınalı günde çıkan bir yangınla o servetin yanıp kül olmasını hanginiz ister?[221] Allah, düşünesiniz diye ayetleri size böyle açıklıyor.

220. Bu ayetten itibaren yeni bir bölüm başlamaktadır. Bu bölümün konusu Allah yolunda infak edenlerin kazanacağı, cimri davrananlarınsa kaybedeceği mesajıdır. Temel vurgu, malını Allah yolunda harcayıp cennet satın alma bilinci kazanmak, cennet satıp dünyalık kazanmanın doğuracağı hüsrandan korunma noktasında odaklanmaktadır.

221. Bu temsilî anlatım önceki ayetlerde anlatılan başa kakma ve benzeri tutumların insanın yaptığı iyilikleri nasıl yok ettiğini anlatan bir örnektir. Allah bilinci, Allah rızası ve gönül inceliği taşımayan iyi davranışların iflas anlamına geldiği hatırlatılmaktadır. Çünkü iyilik edebilmek için gerekli olan hisli yürek, yapılan iyiliği korumak için de gereklidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا
تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ
بِاٰخِذِيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ٢٦٧ اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَٓاءِۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ

267. Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve sizler için yerden çıkardığımız ürünlerin iyilerinden infak edin. Beğenmediğiniz ve almaya tenezzül etmeyeceğiniz değersiz şeyleri Allah için vermeye kalkmayın. İyi bilin ki zengin ve hamde lâyık olan Allah'tır. 268. Şeytan size infak ettiğiniz takdirde yoksullaşacağınızı söyler ve aşırılığı (cimriliği) emreder.[222] Allah ise kendisi tara-

مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
٢٦٨ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ
الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ
اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ ٢٦٩ وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ
نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ٢٧٠ اِنْ تُبْدُوا
الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ مِنْ
سَيِّئَاتِكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ٢٧١
لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ
يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ وَمَا
تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوا
مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ
٢٧٢ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ
تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ
اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ
عَلِيمٌ ٢٧٣

fından bağışlanmayı ve lütfuyla
zengin olmayı vaadeder. Allah her
şeyi kuşatmıştır, her şeyi bilir. 269.
Hikmeti dileyene verir. Kime hik-
met verilirse ona büyük bir hayır[223]
verilmiş demektir. Fakat sadece
akıl sahipleri öğüt alır. 270. Ne in-
fak ederseniz edin, hangi vaadde
bulunursanız bulunun, Allah onu
bilir. Zalimlerin hiçbir yardımcısı
yoktur. 271. Sadakalarınızı açıktan
vermeniz çok güzel! Fakat fakirlere
gizlice yardım etmeniz daha hayır-
lıdır.[224] Ayrıca günahlarınıza
keffaret olur. Allah yaptıklarınız-
dan haberdardır. 272. İnsanların
doğru yola iletilmesi senin yetkin-
de değildir. Ancak, Allah dilediğini
doğru yola iletir.[225] İnfak ettiğiniz
her şey, kendi yararınızadır. Sadece
Allah'ı razı etmek için vermelisiniz.
İnfak ettiğiniz her şey, size fazlasıy-
la geri döner ve asla haksızlığa uğ-
ramazsınız. 273. Öncelikle kendile-
rini Allah yoluna adadıkları için
yeryüzünde dolaşma (çalışıp ka-
zanma) imkânı olmayan fakirlere
infak edin. Onurlu duruşlarından
dolayı bilmeyen onları zengin sa-
nır. Onları yüzlerinden anlarsın.
Onlar insanlardan yüzsüzlük ede-
rek bir şey istemezler.[226] İnfak etti-
ğiniz her hayrı Allah bilmektedir.

222. Şeytan infak edenin fakirleşeceği korkusunu fısıldayarak ahirette fakir kalmayı vaad eder. Dolayısıyla insanı kötülüğe teşvik eder. Toplumumuzda "fuhuş" kelimesi, sadece zina olarak anlaşılmaktadır. Oysa fuhuş kelimesi, aşırılık demektir; bütün kö-

tü söz ve fiilleri kapsar. Cimrilik de bunlardan biridir. Dolayısıyla ayet genel anlamda aşırılığa eleştiri yaparken bağlam cimriliğe gönderme olduğu yorumuna kapı aralamaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

223. "Hayır" kelimesi Arapçada maddî ve manevî yararlar için kullanılmıştır. Türkçede hayır daha çok uhrevî anlamda anlaşılıyor. "Mal" kelimesiyle tercüme etmek de kavramın anlamını daraltabilir. Bu bakımdan "servet" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Zaten hayır kelimesi, hikmet verme şartına bağlanmıştır ki hikmetin anlamı ilim ve ameli kuşatacak kadar geniş, sebep-sonuç ilişkisinin en uzağını ifade edecek kadar derin bir boyut arz etmektedir (35/Fatır 2).

224. Âlimler, zekât gibi farz olan infakları açıktan, sadaka gibi nafile infakları gizlice vermenin efdal olduğunu söylemişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü zekât gibi farz olan infaklar başlangıçta kuruma verilen bir tür İslamî vergiydi. Devletin kayıtlarına girmek zorundaydı, gizli verilme veya riya olma ihtimali yoktu. Hem riyadan korunmak hem de onurunu kırmamak için kişilere sadaka gizli verilmeli, gösterişten kaçınmak kaydıyla kurumlara açıktan vermek tercih edilebilir.

225. İnsanları zorla doğru yola iletme yetkisi insanlara verilmemiştir. Bu yetki Allah'a aittir. Ancak O da insanı zorla yola iletmiyor, kulların dilemesine bırakıyor. Dolayısıyla kâfire bile minnet altında bırakma amacıyla yardım yapılmamalıdır. Geniş bilgi için bkz. 2/Bakara 256; 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

226. Bu ayetten anlaşıldığı kadarıyla Ashab-ı Suffa, mescitte avare oturan insanlar değildi. Kendilerini Allah yoluna adamış, kamu yararına hizmet eden eğitim ve cihad adamlarıydı (Mevdudî, *Tefhim*). Malî açıdan fakirlerdi. Fakat kullanacak yetenek ve imkânlarını ekonomileriyle sınırlı görmüyorlardı. Eğitim, tebliğ ve cihad gibi ibadetleri infak ve sadaka kadar ve hatta onlardan daha önemli görüyorlardı. Tembellik ve beceriksizlik gibi olumsuzlukları imkânsızlıkla örtmeye veya istismar etmeye kalkışmazlardı. Çünkü ihtiyaç sahibi olmakla dilenci olmak farklı şeylerdir (Buharî, Tefsir 2/44). Hatta kimseden bir şey istememe konusunda öyle hassaslardı ki binek üzerinde giderken elinden kamçısı düşse kimseden istemez, inip kendileri alırlardı (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 161).

اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا
وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ اَلَّذٖينَ
يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ
الَّذٖي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ

274. Mallarını gece gündüz, gizli ve açık infak edenler var ya, Onların mükâfatları Rableri katında hazırdır. Onlara korku yoktur, asla üzülmezler. **275.** Faiz yiyenlere gelince "Alış veriş de aynen faiz gibidir." demeleri sebebiyle (kıyamet günü) onlar, şeytan çarpmış gibi kalkarlar.[227] Oysa Allah, alış verişi helâl, faizi haram kılmıştır. Rab-

اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ
مِنْ رَبِّه۪ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُٓ اِلَى
اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا
وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ
اَث۪يمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا
بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ
رُؤُ۫سُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ
﴿٢٧٩﴾ وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى
مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ ف۪يهِ
اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

binden öğüt geldikten sonra kim faiz yemekten vazgeçerse geçmişte yaptıkları kendine bağışlanmıştır, hükmü de Allah'a aittir. Kim de tekrar faize dönerse işte onlar ateş ehlidir ve orada ebedî kalacaklardır. 276. Allah, faizi batırır, sadakayı bereketlendirir.[228] Allah günahda ısrar eden hiçbir inatçı kâfiri sevmez. 277. İman eden, salih amel işleyen, namaz kılan ve zekât verenlerin ödülleri Rablerine aittir. Onlara korku yoktur, asla üzülmezler. 278. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun. Gerçekten müminseniz faiz alacaklarınızdan vazgeçin.[229] 279. Eğer bunu yapmazsanız Allah ve Rasulü'ne savaş açmış olursunuz. Tevbe ederseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.[230] 280. Eğer borçlu, darlık içinde ise eli genişleyinceye kadar süre verin. Eğer bilirseniz alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.[231] 281. Allah'ın huzuruna çıkarılacağınız günden korkun. O gün herkese kazandığı eksiksiz olarak ödenir, asla haksızlığa uğramazlar.

227. Kur'an faizin alış veriş gibi normal iktisadî bir işlem olduğunu savunanların "çıldırmış" gibi haşrolacağını bildirmektedir (Buharî, Tefsir 2/45). "Şeytan çarpmış" terkibi Türkçede kullanılan "cin çarpmış" deyimine benzemektedir. "Messetme" kelimesi deli veya saralılar için kullanılır. Kur'an, cahiliye Arabının kullandığı bu deyimi teşbih için kullanmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü faiz

tek taraflı işleyen bir kazanç olduğu için adil bir işlem değildir. İktisaden faydasını savunanlar da faizin zararının daha büyük olduğunu göz ardı etmektedirler. Çünkü faiz bütün ilahî dinlerde haramdır. Sadece Tevrat'a Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceğine dair bir istisna olarak sokulmuştur. Dolayısıyla bugün dünya ticaretinin ve dolayısıyla faizinin % 60'ına hükmeden irade, faizi tek yanlı bir düşmanlık ve sömürü temeline oturtmaktadır. Devamındaki ayetlere bakılırsa faizden vazgeçmek imanın göstergesidir. Vazgeçmemekse Allah ve Rasulü'ne savaş açmaktır. Yani yasağa başkaldırıdır. Ayet, faiz ödemek zorunda kalanlardan daha çok, bu yasağa rağmen faiz alanları tenkit etmektedir. Faiz işletmeciliği daha öncelikli bir konumdadır. Ancak bu haram, uhrevî sonuç doğuran ahlakî bir boyutta kalmaktadır. Ne Kur'an ne de sünnet içki ve kumar konusunda olduğu gibi faiz işletmeciliğine de dünyevî bir ceza öngörmemiştir (Buharî, Eşribe 5; Müslim, Tefsir 32, 33; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 103).

228. Kavramsal anlamda faize gelince kısa vadede kazandırıyor, sadaka kaybettiriyor gibi gözükse de uzun vadede kazananlar, faiz almayıp sadaka verenlerdir. Çünkü tefeciler, Allah'ı hesaba katmayan, hesabı unutan, çıkarı tüm değerlerin üzerinde gören, dolayısıyla dünyaya tapan ve gittikçe şeytanlaşan insanlardır. Kendileri gibi toplumlarını ve yeryüzünde uygulanan sistemleri de zalim ve acımasız yaparlar. Dünyalarıyla birlikte ahiretlerini de zindan ederler. Kalvinistleri kullanarak Hıristiyanları da kendileri gibi faiz serbestîsine inandıran Yahudilerin dünyayı sürüklediği çıkmaz ortadadır. Dünya ekonomisinin % 60'ına hükmediyor olmaları, cehenneme çevirdikleri bu dünyayı onlar için cennete çevirmeyecek.

229. Sahabeden faizin haramlığına inanmakla birlikte neyin faiz neyin faiz olmadığı konusunda çeşitli görüşler nakledilmektedir. Aynı cins malların takasında alınan fazlalığı (facll) faiz kabul ederken vade farkından doğan fazlalığı (nesîe) ittifakla faiz kabul etmedikleri nakledilmektedir. Ancak faizle ilgili kanaatler bu kadar net olmadığı ve Hz. Peygamber'den bu konuda net bir açıklama gelmediği için Hz. Ömer'in hayıflanmalarına dikkat çekilmektedir (İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, X. 52; Hamdi Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 388; Erul, *Sahabenin Sünnet anlayışı*, s. 105).

230. Tevbe edenler faiz alacağından vazgeçmedikleri takdirde tevbe etmiş olmazlar.

231. Bu olağanüstü öneriyi yerine getirecek varlıklıların var olabilmesi için kazancı dünyadan ibaret görmeyen zenginler ile aldığını verme konusunda tereddüt yaşatmayan fakirlerin var olması lazımdır. Çünkü kazancı dünyalıktan ibaret gören adam ahiretin en fakir ahmağıdır. Dürüstlükse, altından daha değerli bir hazinedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ
كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ

282. Ey inananlar! Bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.[232] Aranızdan bir kâtip de iki tarafın haklarını gözetecek şekilde yazsın. Allah kendisine nasıl bilgi verdiyse kâtip de yazmaktan ka-

كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي
عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ
مِنْهُ شَيْـًٔا فَاِنْ كَانَ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ
سَف۪يهًا اَوْ ضَع۪يفًا اَوْ لَا يَسْتَط۪يعُ اَنْ يُمِلَّ
هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا
شَه۪يدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ
فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ
الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ
اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا
مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغ۪يرًا اَوْ
كَب۪يرًا اِلٰٓى اَجَلِه۪ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّٓا اَنْ
تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُد۪يرُونَهَا بَيْنَكُمْ
فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا
وَاَشْهِدُٓوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا
شَه۪يدٌ وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ
٢٨٢ وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا
فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ

çınmasın, mutlaka yazsın. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korksun ve borcunu eksik göstermesin. Eğer borçlu akılsız, zayıf veya yazdırmaktan aciz ise onun yerine velisi adalete uygun olarak yazdırsın.[233] İki tane de erkek şahid bulundurun. İki erkek bulamazsanız, birinin unutması durumunda diğerinin hatırlatması için dürüstlüklerine güvendiğiniz bir erkek, iki kadın bulundurun.[234] Şahidler çağırıldıkları zaman şahidlik etmekten kaçınmasınlar. Az olsun çok olsun, vadesi doluncaya kadar borcunuzu bütün ayrıntılarıyla yazmaktan üşenmeyin. Bu, Allah katında daha adaletli, şahidlik açısından daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha güvenilir bir yoldur. Ancak, aranızdaki gündelik peşin alışverişlerinizi yazmamanızda size bir günah yoktur. Alışverişlerinizde şahid bulundurun. Fakat kâtip ve şahid asla zarar görmesin. Eğer onlara zarar verirseniz yoldan çıkmış olursunuz.[235] Allah'ın gazabından korkun; bunu size Allah öğretmektedir. O her şeyi bilir. **283.** Eğer seferde olur ve yazacak bir kâtip de bulamazsanız alacağınız rehin yeterlidir. Eğer birbirinize güvenerek bir emanet bırakırsanız, kendisinde emanet bulunan kimse emaneti sahibine teslim etsin; Rabbi olan Allah'a karşı sorumlu davranıp ga-

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ
قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلٖيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا
مَا فٖٓي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ
فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٨٤﴾

zabından korksun. Şahidlik yapmaktan kaçınmayın; onu gizleyenin kalbi günah işlemiştir.[236] Allah, bütün yaptıklarınızı bilir. 284. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de ondan dolayı sizi hesaba çeker.[237] Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. O, her şeye kadirdir.

232. Faizin yasaklanmasından ve sadakanın emredilmesinden sonra gelen borçlanmayla ilgili bu ayet, faizsiz borçlanmanın (garz-ı hasen) temeline sadaka kültürünü, yani ecrini Allah'tan bekleyerek yapılan yardım anlayışını yerleştirmektedir. Bu anlayışın kabul görmediği toplumların fertlerine faiz gerçeğini anlatmak zordur.

233. Bu ayet genelde eş, dost ve tanıdıklar arasında cari olan borçlanmalarda yazışmanın ihmal edilmesi nedeniyle yapılan uyarıyla başlamaktadır. İnsanlar bu tür durumlarda yazışmayı güvensizlik olarak anlarlar. Fakat bu, güvensizlik değil, unutma ve yanılma gibi riskleri öngörerek alınan bir tedbirden ibarettir (Mevdudi, *Tefhim*). Borçlanmaların yazılmasını emreden bu hüküm sözün senet olduğu çağlarda nedib (tavsiye) olarak anlaşılmış, farziyeti düşünülmemiştir. Fakat çek ve senedin anlamını yitirmeye başladığı günümüzde bu hükmün ne anlam ifade edeceği yeniden düşünülmelidir.

234. Yazışma kültürünün gelişmediği bir toplumda, ayetin yazışma esnasında şahid bulundurma zorunluluğu getirmesi, anlaşmaların sağlamlığına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Öte yandan şehadette erkekle kadın arasında ayrım yapılması, o dönem kültürünün tabii sonucudur. Çünkü o dönemde kadınlar iktisadi hayatın dışında kalıyorlardı. Bu tür olaylara vukufiyetleri erkekler kadar hazır olamazdı. Dolayısıyla bu fark, kadının her alanda eksik olacağı anlamına gelmez. Onların uzmanlık alanlarında cari olan işlemlerde de onların sözlerine ve dolayısıyla şahidliklerine daha çok itibar edilebilir. Çünkü olay Allah'ın güvenmesinden ziyade tarafların birbirine güvenmesiyle ilgilidir.

235. Kâtip (noter), şahid ve kefil gibi sözleşmeye taraf olmayan üçüncü şahısların göreceği bireysel zararlar, lüzumu halinde kefil veya şahid bulamamak gibi toplumsal sorunlara yol açabilmektedir.

236. Hukukun inanç ve ahlakla ilişkisini ortaya koyan çok önemli bir örnek görüyoruz.

237. Bu ve önceki ayet bazıları tarafından bağlamından çıkarılarak genelleştirilmiş ve insanın içinden geçen her düşünce ve duygunun azabı gerektireceği sanılmıştır. Bu nedenle ayetin neshedildiğini savunanlar olmuştur (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,*

s. 214, 215). Oysa selef tefsircileri bu ayetleri aynı bağlam içerisinde ele almışlardır. "Allah kimseye gücünün üzerinde bir sorumluluk yüklemez..." (286. ayet), buradaki hükmü kaldırmamakta, sadece sınırlayarak (takyid) açıklığa kavuşturmaktadır (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, İbn Atıye, *el-Muharrer*). Çünkü 284. ayet, bir önceki ayetle birlikte değerlendirildiğinde insanın içinden geçen ve eyleme dönüşmeyen doğal düşünceleri değil, hakikatin gizlenmesi vs. gibi eyleme dönüşen, haksızlıklara neden olan maksat ve planları suç saymaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّه۪
وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪
وَرُسُلِه۪ۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ
الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَس۪ينَٓا اَوْ اَخْطَأْنَاۚ
رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ
عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا
لَا طَاقَةَ لَنَا بِه۪ۚ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٨٦﴾

285. Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman ettiği gibi müminler de iman ettiler. Hepsi de Allah'a, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman ettiler ve şöyle dediler: "Biz Allah'ın peygamberleri arasında ayırım yapmayız.[238] İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Bizi bağışla; eninde sonunda huzuruna varılacak sensin. 286. -Allah, hiç kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemez. Kişinin yaptığı iyilikler kendi yararına, kötülükler de kendi zararınadır.-[239] Ey Rabbimiz! Eğer unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyler yükleme. Günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört ve bize acı. Sen bizim mevlamızsın;[240] kâfir kavme karşı bize yardım eyle!"

238. Bu iki ayet, surenin özetlenmesi ve surenin başındaki iman esaslarının tekrar hatırlatılması gibidir. Hz. Peygamber'in ve müminlerin iman etmesinin altı çizilirken kabul ve tasdikten öte, Allah'ın yüklediği sorumluluklar ve kendilerine vaat ettiği karşılıklar konusundan emin olma halini tasvir ediyor gibidir. Çünkü öncesindeki iki ayette kalplerden geçirilen kurguların insanı sorumlu kılan boyutuna işaret edilmesi bu ayetlerin iniş sebebini oluşturmaktadır. Ayrıca "İşittik ve isyan ettik." diyen Ehl-i Kitaba karşın müminlerin, "İşittik ve itaat ettik." cümlesi gelmektedir. (Hamdi Yazır,

Hak Dini). Dahası peygamberler arasında ayrım yapmamanın imanla bağı kurularak anlaşmayı bozma pahasına savaştan kaçan Kitap ehline; "Biz, sizin inandığınız peygamberlerin davası uğruna da savaşırız." mesajı verilmektedir. Bütün bunlar kaldırılamayacak yüklerin yüklenilmemesi ve kâfirlere karşı koruma ve yardım isteme yönündeki içten dualarla birlikte değerlendirildiğinde ayetlerin indiği dönemde yaşanan Bedir Savaşıyla ilgili kaygılar gündeme gelmektedir. Sayıları sınırlı bile olsa zayıf karakterli bir kısım insanların kalplerinden geçenlerin dışa vurulamayacak kadar vahim olması doğaldır. Savaşa vurgu yapan 154-158, 190-195, 211-216, 243-253. ayetler ve hatta bu ayetlere kadar devam eden Allah yolunda infak etme vurgusu taşıyan bölümler bize Bedir Savaşı ve öncesinde yaşanan gerilimleri hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bu bağlam son iki ayetin Miraçta verildiği iddialarını asılsız kılmakta (Mevdudi, *Tefhim;* Ateş, *Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*). Bütün bu hengâmede Allah'a güvenip velayetine (himayesine) sığınarak ve kâfirlere karşı O'nun yardımını umarak, ölüm korkusunu yenen müminlerin ilk destanlarını ebedileştirmektedir. Onların o zor zamanlarda Allah ile içli sohbetlerini dillendiren bu ayetleri her akşam okumanın faziletine, bütün tefsircilerin vurgu yapması boşuna değildir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

239. 286. ayetin başındaki bu iki cümle, Hz. Peygamber'e ve müminlere yüce Allah'ın bir vaadi midir, yoksa Hz. Peygamber'in ve müminlerin Allah'tan gelen bu prensipleri itirafı mıdır, bunu açıklığa kavuşturmak zor görünüyor. Birinci ihtimale göre Allah, müminlerin dualarından bahsederken satır arasında kendi ilkelerini hatırlatmış olmaktadır. İkinci ihtimale göre dua eden müminler, yeri gelmişken tartıştıkları insanlara Allah'ın bu prensiplerini hatırlatmış olmaktadırlar (Maverdî, *en-Nüket*). Fakat her iki durumda da bu iki cümle, bir önceki ayette başlayıp bu ayette devam eden dua cümleleri arasına sıkıştırılan açıklama, yani tire cümlesidir. Müminlerin dualarının satır arasında hemen cevap verilmiş gibi yerleştirilmiş ilahî bir iltifattır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Gelecek cümlelerden önce iki ilahî prensibin altı çiziliyor. Fakat son prensibi ters bir ifadeyle şöyle aktarmak da mümkündür: Kişinin yararına olan da zararına olan da kendi hak ettikleridir. Yani hak etmeyene ceza verilmeyeceği; cenneti hak edenin cehenneme, cehennemi hak edenin de cennete gönderilmeyeceği ifade edilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

240. Mevlâ kelimesi, veli kelimesiyle aynı kökten türemiş, eş anlamlı sıfat isimdir. Dostluk, efendilik, sahiplik, soysop ve akraba, himaye ve vasilik etme anlamlarını kapsamaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* ayrıca bkz. 7/A'raf 2). Kelime hem Allah hem de insan için kullanılmaktadır. Özellikle azad edilen kölelerin eski sahipleri tarafından korunup kollanması için geliştirilmiş kavramsal ve kurumsal bir anlama sahiptir. Hem himaye eden, hem de himaye edilen kimse için kullanılmıştır (Duman, "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı" *Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Yıl 2011/1, sayı 12, s. 1-54).

سُورَةُ الْاَنْفَالِ ٠٨٠

88/8 ENFAL SURESİ

Adını ilk ayetindeki "Enfal" kelimesinden alan sure, 75 ayettir. Nüzûl sıralamalarında Bakara, tertip sırasında A'raf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Bedir savaşından sonra inen sure (Buharî, Tefsir 8), adını ganimet tartışmalarından alsa da Müslümanların geldiği ümmet ve devlet olma ve kurumlaşma aşamasının ilke ve stratejilerini belirlemektedir. Ganimetlerin devlet adına toplanıp dağıtılması öngörülerek genç İslam devletinin malî açıdan kurumlaşması ve sosyal devlet olması yönünde önemli adımlar atılmaktadır. Bedir örneğinden hareketle, savaş ve barışın ilke ve prensipleri vaz'edilmektedir. İkinci Furkan suresi diyebileceğimiz surede müminlerle kâfirlerin aralarını kılıçla ayıran somut ilahî yardımlardan söz edilerek Bedir gününe furkan günü denmektedir. Müminlerin zaferi Allah'tan bilerek, sevinç sarhoşluğuna kapılmamaları ve geleceğe dönük hazırlık yapmaları öğütlenmektedir. Anlaşmalara bağlılık, savaş ve barış durumlarına hazırlıklı olmak öğütlenirken savaş esirleriyle ilgili ilk mesajlar gelmektedir. Onlardan intikam almak değil, gönüllerini kazanmak öncelenmektedir. Sure, Müslümanların düşmana karşı birlik olmaları ve beraber yaşamayı öğrenmeleri noktasında gözetmeleri gereken velayet ve kardeşlik gibi prensipleri vazederek sona ermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ
وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ
بَيْنِكُمْ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Senden ganimetlerin kime ait olduğunu soruyor (ve istiyor)lar.[1] De ki: "Ganimetler, Allah ve Rasulüne aittir.[2] Allah'a karşı sorumlu davranın ve aranızı düzeltin. Eğer müminseniz Allah'a ve Rasulüne itaat edin." 2. Müminler öyle kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri ür-

مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا
ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا
لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ
بِالْحَقِّ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ
﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ
كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ
﴿٦﴾ وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ
اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ
تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ
الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ
﴿٨﴾ اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ
اَنّ۪ي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ
﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِه۪
قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠﴾

perir. Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman onların imanını artırır[3] da Rablerine tevekkül ederler. 3. Onlar, namazı kılar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler. 4. İşte gerçek iman edenler onlardır.[4] Onlar için Rab'leri katında mağfiret ve bitip tükenmeyen bir rızık vardır. 5. Onların (ganimet düşkünlerinin) durumu, Rabbinin seni evinden hak uğruna (savaş için) çıkardığı zaman müminlerden bir grubun bundan hoşlanmaması gibidir.[5] 6. Gerçek açıklandıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi o gerçek hakkında seninle tartışıyorlardı. 7. O zaman Allah, size iki topluluktan (Kureyş kervanı veya ordusundan) birini ele geçireceğinizi vaat ediyordu.[6] Siz güçsüz olanı (kervanı) ele geçirmek istiyordunuz. Fakat Allah, söz verdiği gerçeği ortaya çıkarmak ve kâfirlerin kökünü kazımak istiyordu. 8. Suçlular bundan hoşlanmasa da hakkın hak olduğunu, batılın batıl olduğunu açıkça ortaya koymak istiyordu.[7] 9. Hani siz, Rabbinizden yardım istiyordunuz da O, "Ben size peş peşe gelen binlerce melekle yardım edeceğim!"[8] diyordu. 10. Allah, sırf size bir müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın diye öyle yapmıştı. O halde zafer, Allah'tandır. O üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.

1. "Enfal" kelimesi "nefel" kelimesinin çoğuludur. Allah için kullanılırsa fazladan verilen lütuf, kul için kullanılırsa fazladan yapılan nafile iş ve ibadet anlamına gelir. Ganimetle ilgili sorular öğrenme maksatlı mıydı, yoksa ganimeti ele geçiren askerin ona sahip olacağı yönündeki cahiliye anlayışı gereği ganimetlerin neden verilmediğinin sorgulanması ve istenmesi miydi bu ihtilaflıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el Muharrer*). Devamındaki ayetlere bakılırsa savaşa istemeyerek gidenlerin memnuniyetsizliği gibi, elde ettikleri ganimetlerin verilmemesinden hoşnut olmayanların ganimetleri istemeleri eleştirilmektedir. "Se'ele" fiili burada istemek değil de soru anlamında kullanılmış olsa bile istek iması açıktır.

2. Bu ayet, savaşta elde edilen ganimete kişinin sahip olmadığını, ganimetin Allah'ın lütfu olmasından dolayı kamu kurumu adına toplanmasını, taksimatın da aynı irade tarafından yapılması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü İslamî sistemde Allah'a ve Peygamber'e itaat, kamusal otoriteye boyun eğmek anlamına gelmektedir. 41. ayetin bu ayeti nesh ettiğini iddia edenler olmuşsa da gerçekçi görünmemektedir. 41. ayet, ganimetlerin nasıl taksim edileceği ile ilgili hükümler içermektedir. (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetlerden hareketle Ebu Hanife ve İmam Malik ganimetleri elinde bulundurma yetkisini devlet kurumuna havale ederken, İmam Şafi bazı rivayetlere dayanarak ganimeti düşmanı öldüren askerin hakkı olarak görür (Buharî, Humus 18; Malik, Cihad 19; Karafî, *Furuk*, I. 208-209, *İhkam*, s. 59, 60; Tahir bin Aşur, *Makasıd*, s. 32; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 117). Söz konusu rivayetin her iki ayete de aykırı olduğu açıktır.

3. Allah'a ve O'nun ayetlerine itaat etmenin tasdik, korku ve ümit bakımından imanı artıran ve tevekkülü geliştiren işlevine dikkat çekilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Devamında sayılan özelliklerin de temeli olan bu tutum insanı gerçek mümin yapmaktadır.

4. Tefsirciler 4 ve 5. ayetler arasındaki bağı kurmada zorlanmışlardır. İlk altı ayet boyunca süren gerçek iman ve gerçeğe iman tartışmalarının odak noktası yakalanırsa sorunun çözümünün mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Ganimet tartışmaları, ciddi kırılmalara yol açacak boyutlara varmıştı. Hem yufka yüreklilerin hem de bunu fırsat bilen fırsatçıların imanı sorgulanıyordu. Ancak önce gerçekten inananların imanı ortaya konuyordu. Daha ilk ayette; "Eğer müminseniz Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin." cümlesiyle başlayan sorgu, 2 ve 3. ayetlerde "Müminler öyle kimselerdir ki..." nitelemeleriyle devam ediyor ve 4. ayette vurgu, "İşte gerçek inananlar onlardır!" ifadesiyle zirve yapıyordu. Beşinci ayetin başında ise gerçek imanla savaş kararı arasında bağlantı kuruluyor, aynı ayetin devamında sorguyu hak eden iman biçiminin eleştirisi başlıyor. Bu bağlam içerisinde değerlendirilirse 4. ayetteki "Hümü'l-müminune hakkan" ifadesiyle 5. ayetteki "Kema ehraceke Rabbüke min beytike bi'l-hakkı" ifadesi arasındaki derin bağlantı sezilebilir. Çünkü birinci ifadedeki "hak" kelimesi, "müminun" kelimesinin sıfatı değil, nesnesidir. Müminun kelimesi fiil gibi amel etmiş ve nesne almıştır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Bu durumda anlam "gerçek müminler" değil, "hakka inananlar" şeklinde olması gerekir. İkinci ifadede Allah'ın, Peygamberi'ni, uğruna evinden çıkardığı hak ile müminlerin inandığı hak aynı ger-

çeği ifade etmektedir. Bu da Allah'ın zafer vaadine inanarak verilen savaş kararıdır. Beşinci ayetin devamında dikkat çekilen grupda müminlerin içinde yer alıp da bu karardan nefret eden zayıf yüreklilerin imanıyla bunların duygularını istismar eden münafıkların göstermelik imanına vurgu vardır. Çünkü açıkça belli olduktan sonra bile o gerçeği (hakkı) tartışmaya devam etmektedirler. Çünkü göz göre göre ölüme sürülüyormuş gibi savaştan korkuyorlar (6. ayet). Nitekim tefsirciler de bunların müminler mi yoksa kâfirler mi olduğuna karar verememişlerdir. Üstelik ganimet kavgası çıkaran grup da maalesef aynı gruptur (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

5. Başlangıçta kervan için yola çıkılmış, Bedir'de düşmanın geldiği öğrenilince savaş kararı alınmıştı. Mekke ile Bedir arası 10, Medine–Bedir arası 3 günlük bir mesafedir. İki ordunun Bedir'de karşılaşmasına bakılırsa müşrikler hem kervanı korumak hem de Müslümanlara bir ders vermek için önceden yola çıkmışlardı (42. ayet; Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı,* s. 125). Ayrıca Müslümanlar kervan için yola çıksalar bile savaşmaları için haklı gerekçeleri vardı (2/Bakara 217). Allah'ın takdiri gereği kaçınılmaz hale gelen savaş için yapılan istişareden savaş kararı çıkmış ve Allah'ın yardımıyla ilk zaferlerini kazanmışlardır. Allah Rasulü, müşrik kervanını ele geçirmek için Bedir'e doğru yola çıkarken, gönülden iman edenler ona katılmış, münafıklar ayrılmış, imanında sebat etmekte zorlananlar ise gönülsüz davranmışlardı. Şimdi aynı zayıf karakterli insanlar, savaş sonrası süreçte de ganimet tartışmalarıyla Hz. Peygamber'i incitmenin peşinde olan münafıkların propogandasına hak verir hale gelmişlerdi.

6. Daha önce Kur'an'da umumî ifadelerle yardım vaad edilmiştir (25/Furkan 31; 26/Şuara 62; 12/Yusuf 110; 6/En'âm 34; 40/Mümin 51; 30/Rum 47; 2/Bakara 153, 214). Ancak bu iki seçenekli yardım vaadi, bu şekilde bir sarih lafızla Kur'an vahyinde yer almamıştır. 9. ayette ve 66/Tahrim 3. ayette olduğu gibi Kur'an dışı vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e iletilmiş olduğu izlenimi uyandırmaktadır. (Mevdudî, *Hz. Peygamber'in Hayatı,* I. 252-259; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet,* s. 263-277; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 197).

7. Cümlenin bu şekilde lâfzî tercümesi için bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini.*

8. Atıfta bulunulan yardım isteği, 2/Bakara 286. ayetindeki içli dua, bu ayetlerdeki yardım vaadleri de o duanın cevabı olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s), sürekli dua ediyordu. Ancak bu meleklerle yardım vaadi Kur'an vahyinde yer almamış, 7. ayette olduğu gibi Kur'an dışı vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e iletilmiş olmalıydı. Ayetin lafzında "1000" sayısı kullanılsa da "mürdifîne" kelimesi ardı ardına gelmek ve takviye etmek anlamlarına gelmektedir. 3/Âl-i İmran 123-125. ayetlerde aynı olayda 3000 meleğin yardımından söz edilmektedir. Maturidî de ayetin tefsirinde binin katlarına dikkat çekmektedir (*Te'vîlât*). Bundan dolayı "1000" yerine "binlerce" diye çevirmek daha tutarlı gözükmektedir. Bazı tefsirciler, 10. ayete dayanarak meleklerin savaşmadığını sadece müminleri müjdelemek ve kalplerini sağlamlaştırmak için gönderildiklerini, dolayısıyla zaferin bütünüyle Allah'tan olduğunu dile getirmişlerdir

(Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Meleklerin savaşa asker olarak katıldığına dair görüş, Taberî'nin Hz. Ali'den naklettiği rivayete dayanmaktadır. (*Camiu'l-Beyan;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Allah'ın melekleri sırf müminlerin kalbini yatıştırmak, kâfirleri korkutmak için göndereceğini söylediğini fakat göndermediğini iddia edenlerin yorumu inanılır gibi görünmemektedir (Azimli, *age,* 257, 258, 262-271). Olayı sırf sünnetullah prensibiyle izah etmeye çalışmak kendimizi pozitivizmin ölçüleriyle sınırlama riski taşıdığı gibi, Allah'ın müminleri kâfirlerin karşısında desteklemeyeceğini düşünen böylesi bir yaklaşım Allah'ın yardımından söz eden bütün ayetleri boş vaadlere indirgeme riski barındırmaktadır. Ayetlerdeki görünmeyen ordularla destekleme ifadesine rağmen (33/Ahzab 9; Tevbe 36-40) meleklerle desteklemeyi asker görüntülü meleklerden bahseden rivayetlerle açıklamak tutarlı görünmemektedir. Fakat *"Attığın zaman sen atmadın, Allah attı."* (8/Enfal 17) ve benzeri ayetleri (33/Ahzab 26; 59/Haşr 1, 2) Kur'an'ın Allah merkezli (teosentirik) ifade biçimi söylemiyle mecaza hamletmek de bir o kadar indirgemeci bir yorum olarak değerlendirilebilir (Azimli, age. 262-286). Donanım, özgüven, azim ve fedakârlık gibi nitelikler tabii ki çok önemlidir, fakat çoğunluğu zırhlı olan bir ordunun yere serilmesini sadece bir avuç okçunun nişancılığı ile ve bir avuç askerin özgüven ve azmiyle izah etmek de başka bir abartı biçimi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla mücahitlerin eylemlerinin isabeti yönünde meleklerin katkısının olabileceğini söyleyen yaklaşım tutarlı görünmektedir (Mevdudî, *Tefhim;* 9/Tevbe 14).

اِذْ يُغَشّٖيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ
عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ
وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ
عَلٰى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾ اِذْ
يُوحٖي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنّٖي مَعَكُمْ
فَثَبِّتُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا سَاُلْقٖي فٖي قُلُوبِ
الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ
الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ
يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ
الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَاَنَّ

11. Nitekim O, sizi katından gönderdiği bir güvenle uyutuyordu. Sizi korkularınızdan arındırmak, şeytanın kötümserlik aşılayan vesvesesinden korumak,[9] kalplerinizi kuvvetlendirmek ve ayaklarınızı sağlamlaştırmak için üzerinize gökten yağmur indiriyordu. 12. Rabbin meleklere şöyle sesleniyordu: "Ben sizinle beraberim! İman edenleri destekleyin! Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım! Vurun onların boyunlarını; kırın ellerini!"[10] 13. Çünkü onlar, Allah'a ve Rasulüne düşmanlık ettiler. Kim Allah'a ve Rasulüne düşmanlık ederse Allah'ın azabı çetindir. 14. Siz de tadın bu azabı, ey kâfirler! Ayrıca kâfirler için bir de cehennem azabı vardır. 15. Ey

لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا
تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى
فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ
جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ
بَلَاءً حَسَنًا اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾
ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾
اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَاِنْ
تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ
وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ
وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

iman edenler! Kâfir ordusuyla karşılaştığınız zaman arkanızı dönüp kaçmayın.[11]
16. Öyle bir günde taktik gereği başka bir sipere çekilmek veya başka birliğe katılmak üzere ayrılma dışında kim düşmana sırtını dönerse (kaçarsa) Allah'ın gazabını hak eder ve yeri cehennem olur. Varacağı yer ne kötü bir mekandır.[12]
17. Onları siz öldürmediniz, Allah öldürdü. (Okları) attığın zaman da atan sen değildin, Allah attı.[13] Allah bunu, müminleri en güzel şekilde imtihandan geçirmek için yaptı. Allah her şeyi işitir ve bilir.
18. Bütün bunlar göstermektedir ki Allah, kâfirlerin tuzağını boşa çıkarır.
19. Fetih istiyorsanız işte size fetih geldi.[14] Eğer (ganimet konusundaki) ısrarınızdan vazgeçerseniz sizin için daha hayırlı olur. Şayet verdiğiniz sözden dönerseniz biz de döneriz. Sayınız ne kadar çok olursa olsun size bir yarar sağlamaz. Çünkü Allah, iman edenlerle beraberdir.

9. "Rics" kelimesi, kötümser düşünceler ve özellikle Allah'ın Bedir'de yardım etmeyeceği konusunda şeytanın verdiği vesvese anlamında kullanılmaktadır (Bkz. 74/Müddessir 5). Allah'ın indirdiği yağmur ve uyku, kötümser düşünceleri ortadan kaldırıyordu. Gece yağan yağmur, Müslümanların mevzilendiği kum zemini sertleştirmiş ve susuzluklarını da gidermişti (Mevdudî, *Tefhim*). Bütün bunlar Allah'ın yardımının gelmeye başladığını gösteriyor ve güven veriyordu.

10. Boyunlarının ve parmaklarının vurulmasından bahseden ifade bir deyim olmalı. Türkçede "Tepeden tırnağa ezin onları." anlamında deyimsel bir ifadeye denk geldiğini sanıyoruz. Çünkü Arapça'da "Kavmin boyunları" , kavmin önde gelenleri anlamında kullanılırken, "parmaklar" ifadesi de vücudun bütün organları anlamında kullanılabilmektedir (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Ayrıca bu hitabın meleklere mi, yoksa

müminlere mi olduğu ihtilaflıdır (Sealibî, *el-Cevahir*, Mevdudî, *Tefhim*, ayrıca bkz. 9 ve 10. ayetler ve ilgili dipnot).

11. Yüreklerindeki korkuyu henüz yenememiş müminlere savaştan kaçmama konusunda öğüt verilmektedir. Daha sonra gelen ayetlerde Allah bu hükümle muhatap olmayı sözleşme olarak değerlendirmektedir (33/Ahzab 15).

12. Bundan dolayı savaştan kaçmak, büyük günahlar arasında sayılmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

13. Bu ayette önce kâfirlerin öldürülmesi, ardından onlara karşı atılan nesnelerden bahsedilmektedir. Aynı olaydan bahseden birinci cümle çoğul, ikinci cümle tekil formda kullanılmaktadır. Tekil cümle olaydan koparılarak rivayetler sayesinde apayrı olaylar için yorumlanmaktadır. Oysa ayetin bahsettiği olay savaşta atılan bütün oklar için geçerlidir. Allah yardımına dikkat çekmek için, atılan okları kendisi atmış gibi değerlendirmektedir (Maverdi, *en-Nüket;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir;* İbn Atiye, *el-Muharrer;* Sealibi, *el-Cevahir*).

14. 19. ayetin muhatabı müminler mi yoksa müşrikler mi olduğu ihtilaflıdır. Bir görüşe göre burada muhatap müminlerdir. Savaşa katılmayıp geri dönen münafıklar, hiç ummadıkları bir zafer ve onca ganimetle karşılaşınca tartışmaya ve Hz. Peygamber'i incitmeye başlamışlardı. Birtakım zayıf karakterli Müslümanlar da bu dedikodulara kapılabiliyordu. Bu görüşe göre ayet, müminlerin esir ve ganimet paylaşımı gibi konularda Allah'ın hükmüne razı olmaları, münafıkların kışkırtmalarına kapılmamaları ve tereddüt yaşamamaları konusunda ciddi bir uyarı kabul edilmektedir. Ayet, önceki ve sonraki paragraflarla birlikte düşünülürse bu görüş tutarlı görünmektedir (4. ayet). Çünkü ayette geçen; "Siz dönerseniz biz de döneriz!" ifadesi yardım vaadlerinden sonra hatırlatılmaktadır (17/İsra 8). Ayetin sibakına bakıldığı zaman müminlere destek verildiği, kâfirlerin tuzağının boşa çıkarıldığı hatırlatılmaktadır. Tefsircilerin çoğuna göreyse muhatap müşriklerdir. Bu durumda müşriklerin fetih beklentilerine Müslümanların kazandığı zaferle cevap verildiği düşünülmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Maverdî, *en Nüket;* İbn Atiye, *el Muharrer;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Fakat eğer ikinci görüş tercih edilecek olursa fetih kelimesinin, zafer kelimesinden öte bir anlam içerdiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Kur'an, müşriklerin, azap ve helâke inanmayıp açıkça görme isteklerini "istiftah" (fetih veya açılım isteme) olarak değerlendirmekte ve helâk veya kıyamet gününü, gizli gerçeklerin ortaya çıkması anlamında "Fetih günü" şeklinde ifade etmektedir (14/İbrahim 15; 32/Secde 28-29). Üstelik fetih isteyen sadece Mekkeli müşrikler değil, Medineli Yahudiler de benzeri beklentiler içerisindedirler (2/Bakara 89). Dolayısıyla ayetin bağlamı Müslümanlarla ilgilidir ve onlardan münafıklara benzememeleri istenmektedir. Fakat bu durum ayetin genel ifadesini sınırlamaz; yanlış yolda gidip de anlamsız beklentiler içinde olan herkes ayetteki eleştirinin muhatabı olabilir. Çünkü Allah'ın yardımı, kayıtsız şartsız verilen bir destek değil, şartlı verilen bir destektir. (41/Fussilet 53; 9/Tevbe 14).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا
تَكُونُوا كَالَّذٖينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا
يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ
الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذٖينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ
عَلِمَ اللّٰهُ فٖيهِمْ خَيْرًا لَاَسْمَعَهُمْ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ
لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا اسْتَجٖيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ
لِمَا يُحْيٖيكُمْ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ
الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّهُٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾
وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصٖيبَنَّ الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ
خَٓاصَّةً وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ
﴿٢٥﴾ وَاذْكُرُٓوا اِذْ اَنْتُمْ قَلٖيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ
فِي الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ
فَاٰوٰيكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ
وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾
وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاَنَّ
اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿٢٨﴾

20. Ey iman edenler! Allah'a ve Rasulüne itaat edin; işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin. 21. İşitmedikleri halde "İşittik!" diyenler gibi olmayın. 22. Allah katında hayvanların en kötüsü, aklını kullanmayarak sağır ve dilsiz kesilenlerdir.[15] 23. Allah onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi. Fakat onlara işittirmiş olsaydı dahi yine yüz çevirip yan çizerlerdi. 24. Ey iman edenler! Allah ve Rasulü sizi diriltecek şeylere çağırdığı zaman çağrısına icabet edin. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. O'nun huzurunda toplanacaksınız.[16] 25. İçinizden sadece zalimlere dokunmakla kalmayacak olan bir azaptan korkun. Şunu çok iyi bilin ki Allah'ın azabı çetindir. 26. Hatırlayın, bir zamanlar siz azınlıktayken, ülkede ezilirken ve insanların sizi ortadan kaldırmasından korkarken Allah size yurt verdi, zafer bahşederek güçlendirdi, tertemiz ve çok güzel rızıklar verdi ki şükredesiniz. 27. Ey iman edenler! Allah'a ve Peygambere ihanet etmeyin; bile bile kendi emanetlerinize ihanet etmiş olursunuz.[17] 28. İyi bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer sınav vesilesidir.[18] En büyük ödül, Allah katındadır.

15. Bkz. 7/A'raf 179.

16. Allah ve Rasulü'nün insanları diriltecek çağrısı, vahyin talep ettiği ilahi taleplerdir, müminlerin katılımı istenmektedir. Ahiretteki zorunlu dirilişe kâfirler de katılacağı için burada kastedilen diriliş, insanın dünyadaki gönüllü dirilişidir. Çünkü vahiy, ilahi bir ruhtur ve insanı aslına döndürerek adeta yeniden diriltmektedir (97/Kadir 4; 16/Nahl 2). Allah, kişi ile kalbi arasına girecek kadar yakın ve her şeye müdahildir. Yeter ki kişi Allah'a yakın olsun ve bu olumlu müdahaleyi hak etsin. Mümin için ümitsizlik söz konusu olamaz. Kalbinden geçirdiği her şeyi Allah bilir (Maverdî, *en-Nüket*).

17. Bu ayetteki emanetin ne olduğu ve ihanetin nasıl olduğu konusunda çok çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Ayetin lafzı geneldir ve ihanetin her türlüsünü kapsar. Ancak indiği bağlam göz önüne alınırsa daha somut çıkarımlar yapılabilmektedir. Allah'ın ve Peygamber'in emirlerine karşı gelmek, İslam devletine teslim edilmesi gereken mal ve mülkü gizlemek, devlet sırlarının ve emanetlerinin korunmaması gibi ihlallerin tamamının bu suça dâhil olduğunu düşünüyoruz (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atiye, *el-Muharrer;* ayrıca bkz. 4/Nisa 88). Çünkü Allah ve Rasulü'nden kastın İslami anlamda kamu otoritesi olduğuna değinmiştik (1. ayet). Dolayısıyla ayet, Allah ve Rasulü'nün otoritesine dayanan İslam devletinin emanetlerine, sırlarına ve değerlerine ihanet etmeyi müminlerin kendi kişisel emanetlerine ihanet olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla kısa vadeli kişisel çıkarlar uğruna uzun vadeli toplumsal kazançların göz ardı edilmesinin ne büyük bir vebal olduğu anlaşılmaktadır.

18. Çocuklara karşı sorumluluklar ve onlara bırakılacak dünyalık, insana ebedi hedeflerini kaybettirebilir, ideal değerleri göz ardı etmesine yol açabilir ve hatta ihanete sürükleyebilir. İnsanın ciddi yanlışlar yapmasına bu tür masum gerekçeler sebep olur. Allah'a karşı şuurlu davranmak, bu tür karmaşık duygularımızın netleşmesine ve ince bir sezgi kazanmamıza altyapı oluşturacaktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü bu tür kaygılar, hayat sınavında ciddi çeldiriciler olarak fonksiyon icra edebilmektedir. Korunmanın yolu hikmet, hikmetin başı da Allah korkusudur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ
لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ
يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ
يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ
اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا

29. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranırsanız size olayların sonucunu görme firaseti (furkan) verir;[19] kusurlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah, çok büyük lütuf sahibidir. 30. Bir zamanlar kâfirler, seni tutup bağlama, öldürme veya yurdundan çıkarma konusunda tuzaklar kuruyorlardı. Oysa onlar plan yaparken Allah da bir plan yapıyordu. En iyi plan yapan Allah'tır![20] 31. Kendilerine ayetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk! İstesek bu-

مِثْلَ هٰذَاۙ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ
﴿٣١﴾ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ
الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ
السَّمَٓاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا
كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ ف۪يهِمْۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ اَلَّا
يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُٓوا اَوْلِيَٓاءَهُۜ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُٓ اِلَّا
الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾
وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً
وَتَصْدِيَةًۜ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ
فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ
يُغْلَبُونَۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَۙ
﴿٣٦﴾ لِيَم۪يزَ اللّٰهُ الْخَب۪يثَ مِنَ الطَّيِّبِ
وَيَجْعَلَ الْخَب۪يثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ
فَيَرْكُمَهُ جَم۪يعًا فَيَجْعَلَهُ ف۪ي جَهَنَّمَۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

nun bir benzerini biz de söyleriz! Bu, geçmişlerin masallarından başka bir şey değildir!" diyorlardı. 32. Bir zaman da şöyle demişlerdi: "Ey Allah'ımız! Eğer bu, senin katından gelen bir gerçekse başımıza gökten taş yağdır veya bize elîm bir azap ver!"[21] 33. Oysa Allah, sen onların arasında bulunduğun sürece onlara azap edecek değildi. Onlar Allah'tan bağışlanma dilerken de onlara azap edecek değildir. 34. Onlar Mescid-i Haram'ın hamileri (velileri) olmadıkları halde müminlerin oraya girmesine engel olurken, Allah onlara neden azap etmesin? Aslında oranın hamileri (velileri), Allah'a karşı sorumlu davrananlardır.[22] Fakat onların çoğu bunu anlamaz. 35. Müşriklerin, Kâbe yanında kıldıkları namaz da ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir.[23] Küfre düşmeniz sebebiyle şimdi tadın azabı! 36. Kâfirler, mallarını, insanları Allah'ın yolundan alıkoymak için harcarlar. Daha da harcayacaklardır. Fakat sonra bu onlara yürek acısı olacak ve mağlup olacaklar. Ayrıca onlar, cehennemde toplanacaklardır. 37. Onların bu inatçı tutumları, Allah'ın, kötüleri iyilerden ayırması, kötülerin hepsini üst üste yığıp cehenneme doldurması için sürmektedir! Onlar gerçekten zarar etmiş, hüsrana uğramışlardır.

19. "Furkan" kelimesi, özü itibariyle ayırmak anlamına gelir. Anlam olarak hakkı batıldan ayıran keskin bir firaset, bakış açısı demektir. Kur'an'ın ve Tevrat'ın sıfatı olarak kullanılır (25/Furkan 1; 21/Enbiya 48; 2/Bakara 53). Bu surenin 41. ayetinde ise Bedir Savaşı için "Furkan günü" deyimi kullanılmakta ve kelimenin olgusal, dinamik boyutuna dikkat çekilmektedir. Bu anlamıyla kelime, kâfirler karşısında galip getirilme ve insanların arasında seçkin kılınma, Allah'ın oluşturduğu örnek toplum olma ayrıcalığını da ifade etmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla firasetin veya keskin bakış açısının olgusal te'vilini, sonucunu gündeme getirmektedir. Allah'a karşı şuurlu davranmak furkanı kazandırmıştır. Devamındaki ayetlere bakılırsa Bedir zaferi bunun somut bir örneğidir. Allah'a karşı şuursuzluk da firasetsizliği getirmiştir. Müşriklerin Bedir hezimeti de bunun somut bir örneğidir.

20. Müşriklerin yaptığı çirkin tuzakların hepsi, Allah'ın planı karşısında boşa çıktı. Hatta kendi ayaklarına dolandı. Çünkü sığ düşünceli insanların ürettiği günü birlik taktikler, kuşatıcı stratejiler karşısında bir anlam ifade etmez. Kaldı ki bu müşrikçe hesapların hepsi, Allah'ın sınırsız bilgi ve gücüne karşı tedavüle sokuluyordu! Hesabı hakka göre değil de batıla göre yapanların planları insanın başına taş yağdırmaktan daha beter sonuçlara yol açabilir (Bkz. 32, 33. ayetler).

21. Ebu Cehil ve benzeri müstekbirler, Mekke'de Hz. Peygamber'e böyle meydan okumuşlardı (Buharî, Tefsir 8/130). Bekledikleri azap şimdi geliyordu. Fakat gökten değil, alay ve işkence dışında muhatap almadıkları, yaşamayı çok görüp, öldürmeyi, hapsetmeyi veya sürgün etmeyi reva gördükleri Peygamber'in ve onun mazlum arkadaşlarının elinden geliyordu!

22. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

23. Tefsirciler genelde Mekkeli müşriklerin ıslık çalarak ve el çırparak yaptıkları hareketleri namaz olarak değerlendirdiklerini düşünmüşlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Fakat namaz eylemlerini anlamsız ve değersiz hale getirdikleri için bu şekilde eleştirildiğini söyleyenler de mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket,* Ragıb, *Müfredat,* "sadâ ve mükâ" maddeleri). Müşrikler, Kâbe yanında namaz kılıyorlardı. Fakat namazı putların karşısında kılıyor ve "Bunlar bizi Allah'a yaklaştıran veliler ve şefaatçilerdir." diye gerekçe üretiyorlardı (10/Yunus 18; 39/Zümer 3). Namaz amacından saptırılmış ve anlamını kaybetmişti (107/Maun 4, 5). Bu sebeple kıldıkları namazın şekli değil, değeri ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibaret olmalıydı. Mevdudî o dönemde Yahudilerin münferit namaz kıldıklarını dile getirmektedir (*Tefhim;* 2/Bakara 43). Bugün bile Yahudi ve Hıristiyanların namaz kıldıkları bilinmektedir. Mekkeli müşriklerin namazı hakkında araştırmaya dayanmayan önyargılı bilgilerden dolayı yorumlar hayalî bir nitelik arzetmektedir. Mehmet Çelik'in verdiği bilgilere göre bugün halen Ortodoks manastırlarında ruhbanlar namaz kılıyorlar. "Ruslarda, Yunanlılarda, Kıptîlerde, Nesturîlerde, Süryanîlerde, Sırplarda, Ermenilerde, Bulgarlarda, Marunîlerde ve Keldanîlerde manastırda günde beş vakit farz namaz kılınır. Sabah namazları 4 rekâttır ve güneş doğmadan önce kılınır. Öğle namazı 10 rekâttır ve güneş zevaldey-

ken kılınır, akşam namazı 6 rekâttır ve güneş battıktan sonra kılınır... Kilisede en ön safta erkekler vardır. Ardında çocuklar, en arkada da kadınlar bulunur. Onlar namazda ayakta dururken (gıyomo-kıyam) ellerini dirseklere yakın bir yerden bağlarlar. (Kıptî, Süryanî ve Nesturîler) Namazda kıraat olarak Zebur metinleri (Mazmurları) okurlar. (Çünkü onlar İncil'i bir biyografi olarak kabul ederler.) Kıraatten sonra rükûya gidiyorlar. Rükûyu aynen Müslümanlar gibi yapıyorlar, fakat zaman olarak daha fazla duruyorlar. Rükûdan sonra tekrar doğruluyorlar. Sonra secdeye gidiyorlar. Kimisi alnını yere koyuyor, kimisi alnı yere bir karış kalana kadar yaklaştırıyor. Onların namazlarında oturma (ka'cle) yoktur. Namazlarını ikişer rekât olarak kılarlar. Üç vakti (sabah, öğle, akşam) cemaatle kıldıktan sonra diğer iki vakti de kendi odalarında tek başlarına kılarlar. Fakat bu iki namaz da farzdır. Bunlar da bizim yatsı ve ikindi namazlarımıza tekabül eden vakitlerde kılınır. Bu iki namaz çok önceki zamanlarda cemaatle kılınırmış, ama sonra içtihatla ferdî kılınmaya başlanmış. Bunlardan başka iki namazları daha vardır ki onlar da nafiledir. Bunlardan biri aynen bizim kuşluk namazı vaktinde kıldıkları namazdır. Birisi de gece yarısı kıldıkları namazdır." (Mehmet Çelik'in 2007 yılında Süleymaniye Vakfı'nda verdiği konferanstan özet).

قُلْ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا
قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ
الْاَوَّل۪ينَ ٣٨ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ
وَيَكُونَ الدّ۪ينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
بِمَا يَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ٣٩ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰيكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّص۪يرُ
٤٠ وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ
لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِ اِنْ
كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ
الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ٤١ اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا

38. İnkâr edenlere söyle! Eğer vazgeçerlerse daha önce yaptıkları bağışlanır. Şayet devam ederlerse öncekilere uygulanan kanun onlar için de geçerlidir. 39. Baskı ve şiddet ortadan kalkıp din bütünüyle Allah'a ait oluncaya kadar onlarla savaşın.[24] Eğer vazgeçerlerse Allah onların yaptıklarını görmektedir. 40. Şayet yüz çevirirlerse bilin ki sizin mevlânız (haminiz) Allah'tır.[25] O, ne güzel hami, ne güzel yardımcıdır. 41. Bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetlerin beşte biri Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.[26] Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı furkan günü[27] kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki Allah her şeye kadirdir. 42. Hani siz vadinin bu tarafında, onlar karşı tarafındaydılar. Kervansa sizden daha

وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ
مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ
وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا
لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ
عَنْ بَيِّنَةٍ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ٤٢ اِذْ
يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ
كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ٤٣ وَاِذْ
يُرِيكُمُوهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي اَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا
وَيُقَلِّلُكُمْ فِي اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ
مَفْعُولًا وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ٤٤

aşağılarda idi. Onlarla karşılaşmak için sözleşseydiniz, sözünüzü bu denli yerine getiremezdiniz. Fakat Allah, o olayı böyle gerçekleştirdi[28] ki helâk olan açık delilleri görerek helâk olsun, yaşayan da açık delilleri görerek yaşasın. Allah, her şeyi işitir ve bilir. 43. Allah, onların sayısını rüyanda sana az gösteriyordu.[29] Eğer onları sana kalabalık gösterseydi çekingen davranır, karar verme konusunda münakaşa ederdiniz. Fakat Allah sizi bundan korudu. Çünkü O, kalplerin özünü bilir. 44. Onlarla karşılaştığınız zaman Allah, verdiği hüküm yerine gelsin diye onları sizin gözünüze, sizi de onların gözüne az gösteriyordu. Bütün işler varıp Allah'a dayanır.

24. "Baskı ve şiddet ortadan kalkıp din Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın," demek; düşmanların şimdiye kadar uyguladıkları tahakküm ortadan kalkıncaya ya da o müşrikler sizin davetinizi kabul edip dini Allah'a has kılıncaya kadar savaşın demektir. Önünüze gelene savaş açın, insanları zorla Müslüman yapmak için baskı ortamı oluşturuncaya kadar savaşın, demek değildir (9/Tevbe 1-6). Çünkü fitne baskı ve işkence demektir (Buharî, Tefsir 8/133), katilden daha beterdir (2/Bakara 191, 193, 204, 205). Dinde zorlama yoktur (2/Bakara 256). İnsanı fıtratıyla baş başa bırakıp (30/Rum 30) ilahî vahye muhatap olmasına imkân vermektir (16/Nahl 35, 82).

25. "Mevlâ" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286.

26. Askerlerin ele geçirdiği ganimetleri kişisel mülkü saymaları yerine, yetkili kişi veya kuruma teslim etmeleri ve dağıtımdan pay almaları gerekmektedir. Çünkü ganimetlerin kamu kurumunda toplanması ilan edilmiştir (1. ayet). Bu ayetle ganimetlerin dağıtımının da aynı kurum tarafından gerçekleştirilmesi ve 4/5'inin gazilere dağıtılıp 1/5'inin kamu vergisi olarak değerlendirilmesi ve devlet eliyle devletin ve yoksul halkın ihtiyaçlarına harcanması istenmektedir. Yakınlardan kastedilenin de Hz. Peygamber'in bakmakla yükümlü olduğu yakınları olduğu düşünülmektedir. Ancak ayetin ifadesi mutlak yakınlık olduğu için Allah'ın yolundan ve Rasul'ün yakınından ayrılmayan, fakat pozisyonu gereği savaşa katılamayan fakir (2/Bakara 273), kadın, çocuk ve yaşlı müminlerin tamamı kastedilmiş olabilir. Hz. Peygamber'in akrabaları

da bu genel ifadenin kapsam alanı dışında değildir. Çünkü Kur'an'ın kamu kurumuna yüklediği bu tür sorumluluklar, sosyal bir devlet sisteminin unsurları olarak değerlendirilebilir. Ayetin devamına bakılırsa ganimetlerin paylaşımı da tartışma konusu olmuştur. Müslümanların aydınlatılması devam etmektedir.

27. "Furkan günü" Allah'ın yardımı ve bahşettiği zaferle hak ve batılın ayırt edildiği gün demektir. Bedir Savaşı'nın gerçekleştiği gün kastedilmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Mevdudi, *Tefhim*). Çünkü o ana kadar vaad edilen ama henüz görülmeyen fetih, müminlere ummadıkları zaferi, kâfirlere de ummadıkları helâki getirmiştir. Bundan dolayı anlamı açılımdır. Bkz. 19 ve 29. ayetler.

28. Allah olaylara müdahale ederek sizi kervanla değil de müşrik ordusuyla karşılaştırdı ki siz açık delilleri görerek galibiyeti tadasınız, kâfirler de apaçık delilleri görerek helak olsunlar (Reşid Rıza, *Menar*).

29. Bu ayet, Medine'den çıkarken orduyla karşılaşmak üzere çıkıldığını gösteren önemli delillerden bir tanesidir (bkz. 5. ayet; Mevdudî, *Tefhim*). Âlimler bu ayetteki uyku kelimesinin anlamı konusunda ihtilaf etse de tercih edilen görüş rüya yorumudur (Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bir sonraki ayette iki ordunun karşılaşma anı tasvir edilerek başlangıçta birbirlerini sayıca az gördükleri dile getiriliyor. Savaş başladıktan sonra ise kâfirler, Müslümanları kendilerinin iki katı kalabalık görmeye başlıyorlar (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca 3/Âl-i İmran 13).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٤٥﴾
وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا
وَتَذْهَبَ ر۪يحُكُمْ وَاصْبِرُواۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ
الصَّابِر۪ينَۚ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ خَرَجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَٓاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُح۪يطٌ
﴿٤٧﴾ وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ
لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنّ۪ي جَارٌ
لَكُمْۚ فَلَمَّا تَرَٓاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى
عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكُمْ اِنّ۪ٓي اَرٰى مَا

45. Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz. 46. Allah'a ve Peygamberi'ne itaat edin; birbirinizle çekişmeyin. Yoksa zayıf düşer, gücünüzü kaybedersiniz.[30] Sabırlı olun. Allah, sabredenlerle beraberdir. 47. Çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak (savaş için) yurtlarından çıkan ve Allah'ın yoluna engel olmaya çalışan müşrikler gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.[31] 48. Şeytan onlara yaptıklarını doğru göstermiş ve şöyle demişti: "Bugün size galip gelecek hiçbir insan topluluğu yoktur ve ben de sizin yardımcınızım!" Fakat iki ordu birbirini gördüğü zaman

لَا تَرَوْنَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَۜ وَاللّٰهُ شَد۪يدُ
الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

şeytan arkasını döndü ve şöyle dedi: "Ben sizden uzağım! Ben sizin görmediklerinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkarım; Allah'ın azabı çok çetindir."

30. Bir toplumun bir otorite etrafında kenetlenmesi ve tek yumruk olması güçlü olması anlamına gelmektedir. Allah'a ve Peygamber'e itaat, İslam toplumunda bu merkezî otoriteyi sembolize etmektedir. Bunun zıddı ihtilaf ve çözülmedir ve dolayısıyla kaybedilecek şey güçtür. "Rîh" kelimesi rüzgâr anlamındadır. Kuvvet, devlet, zafer ve atılganlık anlamında anlaşılagelmiştir. Mecazen güç ve dinamizm anlamında kullanılmaktadır. Asıl hedefini kaybedip durağanlaşan ve dinamizmini kaybeden toplumlar çöküntü yaşarlar, küçük hesaplar uğruna birbirleriyle çekişerek kendi kendilerini tüketir, düşmanın işini kolaylaştırırlar. Toplumu içinden çözen kibir ve tahammülsüzlük, ilacı ise tevazu ve sabırdır.

31. Bütün bu uyarılara rağmen müminlerin Uhut'ta başarıyı kendilerinden bilme, Allah'ın yardımını göz ardı etme yanılgısından bütünüyle kurtulamadıkları anlaşılacaktı. Bedir Savaşı'nın ardından inen bu surenin getirdiği bu disiplin hükümlerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat prensipleri teorik olarak bilmekle onu içselleştirerek davranışa dönüştürmek çok farklı aşamalardır. Küçük bir azınlık da olsa sabrı gerçekleştiremeyenler, sistem içinde hareket edemeyenler bir ordunun pozisyonunu bozabilmektedir.

اِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ د۪ينُهُمْۜ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى
اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ
يَتَوَفَّى الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ
وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْۚ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ
﴿٥٠﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ
لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۙ ﴿٥١﴾ كَدَأْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ

49. O zaman, münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar sizin için, "Bunların dini kendilerini aldatıyor!"[32] diyorlardı. Oysa kim Allah'a dayanır ve güvenirse Allah son derece güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 50, 51. Sen, melekler onların canlarını alırken, o kâfirlerin kendi yüzlerine ve enselerine vurup durdukları anı bir görsen![33] Onlara şöyle denir: "Yakıcı azabı tadın! Bu, ellerinizle hazırladığınız azaptır. Allah kullarına zulmedecek değildir!" 52. Bunların durumu, tıpkı Firavun hanedanı ve ondan öncekilerin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini inkâr etmişler; Allah da onları suçüs-

شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ
يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۙ
﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِم۪ينَ
﴿٥٤﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿٥٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ ف۪ي كُلِّ
مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي
الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً
فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْخَٓائِن۪ينَ ﴿٥٨﴾

tü yakalamıştır.[34] Allah gerçekten güçlüdür; azabı çok çetindir. 53. Bunun sebebi şudur: Bir toplum kendinde bulunanı değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez.[35] Allah, her şeyi işitir ve bilir. 54. Tıpkı Firavun hanedanı ve ondan öncekilerin durumu gibi. Onlar, Rablerinin ayetlerini yalanladılar; biz de onları suçüstü yakaladık ve Firavun hanedanını suda boğduk. Hepsi de zalim kimselerdi. 55. Allah katında hayvanların en şerlisi, inatçı kâfirlerdir.[36] Onlar kesinlikle iman etmezler. 56. Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın fakat her anlaşmadan sonra hiçbir sorumluluk hissetmeyip ahdini bozan kimselerdir. 57. Eğer savaşta onları ele geçirirsen, onlarla beraber arkalarında bulunanları da dağıt ki akıllarını başlarına alsınlar. 58. Bir toplumun ihanet etmesinden endişe edersen, sen de anlaşmayı bozduğunu kendilerine bildir.[37] Allah, ihanet edenleri sevmez.

32. Bu cümlede "din" kelimesinin hem sözlük, hem de terim anlamının denk düştüğünü görebilirsiniz. Çünkü din kelimesinin hesap anlamına geldiği düşünülürse münafıkların yargısına göre müminlerin hesapları ve öngörüleri kendilerini aldatmış sanılmaktadır (1/Fatiha 3; 109/Kâfirun 6). Münafıklardan sonra ayrıca zikredilen kalplerinde hastalık bulunanlar da münafıkların ayarttığı imanları kalbe yerleşmemiş zayıf yürekli Müslümanlar olmalıdır.

33. Münafıkların canlarını alırken yüzlerine ve enselerine vuranların melekler olduğu yaygın bir kanaattir. Ancak ayetin gramatik yapısındaki ikilemden hareketle farklı yorum yapanlar da olmuştur (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Ancak 47/Muhammed Suresi 27. ayetin gramatik yapısında bu ikilem, ikinci anlamın lehine bozulmaktadır. Çünkü "can alma" (teveffet) kelimesi, melaike kelimesinin müennes-

lik niteliğine uygun gelirken, darp etme (yedrıbûne) fiili müzekker gelmiştir. Bu da "yedrıbûne" fiilinin öznesinin melaike olamayacağına delil teşkil etmektedir. Dolayısıyla canları alınmakta olan kâfirlerin pişmanlıkla ve hayıflanarak kendi yüzlerine ve başlarına vurup dövünmeleri, ayetin gramatik yapısına uygun gözükmektedir.

34. Müşriklerin Bedir yenilgisi, birçok açıdan Firavun ordusunun durumuna benzemektedir. Mekkeliler de Firavun hanedanı gibi müminleri önce yurtlarından çıkarıyor, sonra onların yaşama hakkına tahammül edemiyor ve peşlerine düşüyorlardı. Üstelik bunlar da Hz. Musa ve beraberindekileri yok etmek hayaliyle yola çıkanlar gibi kendileri helâk olmuşlardır.

35. Kur'an'da "nimet" kelimesinin genellikle vahiy anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Bkz. 93/Duha 11). İnsanlar ellerindeki nimeti (kitabı) değiştirmediği sürece Allah'ın onlara verdiği nimette bir değişiklik yapmayacağı, yani kitabı yürürlükten kaldırmayacağı dile getirilmiş olabilir. Ancak ayetin hükmü genel görünmekle birlikte müşrik Mekkelilerin cezalandırılmasının sebebini açıklama bağlamında zikredilmektedir. Onlar Allah'ın kendilerine sunduğu nimet karşısında nankörce ve düşmanca tavır sergileyince Allah lütfunu geri çekmiş ve azabını indirmiştir. Örnek verilen geçmiş toplumlar da nankörlük ve zalimlikleri yüzünden helâk edilmişlerdi. Onlar nefislerindeki zalimliği değiştirmedikleri sürece Allah da onlara olan azabı kaldırıp lütfuyla muamele etmez (İbn Atiye, *el-Muharrer*). Bu, Allah'ın toplumlara uyguladığı genel yasasıdır.

36. Burada kastedilen küfür, Allah'ı yok sayma anlamında bir inkâr değil, Allah'ın dinini değiştiren ve onu Allah'ın diniymiş gibi benimseyen, üstelik gerçek ilahî dini reddeden yozlaşmış dinin mensuplarının tutumudur. Bu ifadeyle, yeni gelen gerçek dini kabul etmeyen müşriklerle birlikte inatçı kitap ehlinin kâfirce tutumuna işaret edilmektedir. Yahudilerin o akıl almaz tutumunun sebebi bir sonraki ayette açıklanmaktadır. Ahdini bozan Beni Kaynuka Yahudilerinin durumundan bahseden ayetler, onlara verilecek cezanın onlara destek vaad eden münafıklara veya ahid bozmada onları takip edecek olanlara da verilmesini isteyerek gözdağı vermektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

37. Anlaşmayı bozan kâfirlerin Müslümanlara bildirmemiş olmaları onların hainliğinin bir gereğidir. Fakat bu durum, Müslümanların da aynı şekilde davranmasını gerektirmez (Mevdudî, *Tefhim*). Uluslararası arenada ve Allah'ın nezdinde utanılacak tutumlar takınmak müminlere, hele hele bir Peygamber'e asla yakışmaz. Bu durumda anlaşmanın iptalini açıkça ilan etmek gerekir. Kaynukaoğullarının ihanet etmediği fakat ihanet edecek pozisyonlar sergiledikleri için anlaşmanın iptali kendilerine ilan edilerek savaş açılmıştır. Kaynukaoğullarıyla bir anlaşmanın olmadığını iddia edenler olsa da bu ayetlerin açık lafızlarıyla çelişmektedir (Azimli, *age,* s. 287-297). Bedir'den sonra Kaynuka, Uhut'tan sonra Nadir, Hendek savaşından sonra da Kureyzaoğulları ihanet etmiş ve sonuçta da cezalandırılmışlardır. Çünkü Müslümanların her başarısı onları biraz daha tedirgin etmiş, entrika ve isyana sevketmiştir.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا اِنَّهُمْ لَا
يُعْجِزُونَ ٥٩ وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ
مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهٖ
عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ لَا
تَعْلَمُونَهُمْۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا
تُظْلَمُونَ ٦٠ وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ
لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
٦١ وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ
حَسْبَكَ اللّٰهُۜ هُوَ الَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ
وَبِالْمُؤْمِنِينَۙ ٦٢ وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْۜ لَوْ
اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مَا اَلَّفْتَ بَيْنَ
قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْۜ اِنَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ٦٣ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ
وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٦٤

59. İnkâr edenler bizden kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar. Bizi aciz bırakacak değildirler. 60. Onlara karşı elinizden geldiği kadar güç hazırlayın, atlar besleyin. O güç sayesinde Allah'a da size de düşman olan o kâfirleri korkutacağınız gibi, Allah'ın bildiği, sizin bilmediğiniz daha nice düşmanı korkutursunuz.[38] Allah yolunda ne harcarsanız size geri ödenir; kesinlikle haksızlık edilmez. 61. Eğer onlar barış isteme eğilimine girerlerse sen de barıştan yana tavır koy ve Allah'a güven. O, her şeyi işitir ve bilir.[39] 62, 63. Eğer seni aldatmak isterlerse Allah sana yeter. O, seni yardımıyla ve müminlerle güçlendirdi; müminlerin kalplerini birbirine kenetledi. Yeryüzünde var olan her şeyi harcasaydın sen onların kalplerini birbirine bağlayamazdın. Onların kalplerini birbirine ısındıran Allah'tır.[40] O, güç ve hikmet sahibidir. 64. Ey Peygamber! Allah ve sana tabi olan müminler sana yeter.

38. Bir sonraki ayetin de vurguladığı gibi barış esastır. Düşman barış istediği sürece barışı korumaktan yana tavır alınmalı. Çünkü savaşın iyisi barışın kötüsü yoktur. Bundan dolayı savaşı arzu etmemek lazım (2/Bakara 208; 60/Mümtehine 8; 4/Nisa 90). Ancak kaçınılmaz olduğunda da kaçmamak, barışı korumak için bile savaşı göze almak ve her an hazır olmak gerekir (2/Bakara 153-157, 190, 191). Üstelik savaşsız bir barış sağlamak için bile caydırıcı bir güce sahip olmamız gerekmektedir. Aksi takdirde hainlere gerekli ceza verilemediği gibi onların yaptıkları ihanet yanlarına kâr kalabilir. Savaş kaçınılmazsa ve siz de buna hazırsanız ekonomik kaygılar gözünüzü korkutmamalıdır (9/Tevbe 111). Çünkü savaş ekonomisi dünyanın en kârlı ekonomilerinden birisidir.

39. Barışın önemi için bkz. Bir önceki dipnot.

40. Allah'a imanın kalplere kazandırdığı bağlılığı hiçbir maddî çıkarın sağlaması mümkün gözükmemektedir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى
الْقِتَالِۜ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ
يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُٓوا
اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ
اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًاۜ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ
اَلْفٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ
الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ
اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِۜ تُرِيدُونَ
عَرَضَ الدُّنْيَاۗ وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَۜ وَاللّٰهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ
سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَٓا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَاتَّقُوا
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾

65. Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et.[41] Aranızda sabırlı yirmi kişi olsa iki yüz kâfire, yüz kişi olsa bin kâfire galip gelir. Çünkü onlar, düşünmeyen bir topluluktur. 66. Allah sizde zayıflık olduğunu bildiği için yükünüzü hafifletti. Şimdi sizden sabırlı yüz kişi Allah'ın izniyle iki yüz kâfire, bin kişi iki bin kâfire galip gelir. Allah, sabredenlerle beraberdir.[42] 67. Bir peygamberin, düşmanla savaşıp da bölgede üstünlüğü ele geçirmeden esir alması uygun değildi.[43] Siz dünya malını tercih ediyorsunuz. Oysa Allah sizin için ahireti tercih etmektedir! Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 68. Allah'ın daha önce belirlenmiş ilkesi olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azap dokunurdu. 69. Helâl olarak elde ettiğiniz ganimetleri afiyetle yiyin, Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından sakının. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

41. Birileri halen kaçan kervanı kovalamayı konuşurken bir avuç mücahide zafer vaat eden ve müşrik ordusuyla karşılaşmayı mukadder hale getiren Allah, müminlerin yakaladığı rüzgârın devam etmesini istemekte ve savaşı teşvik etmektedir. Bu ayette ilkesel olarak bir müminin on kâfire bedel olduğu dile getirilirken bir sonraki ayette yükün hafifletilmesi gereği bir müminin iki kâfire bedel olacağı dile getirilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

42. Bu ayetin bir önceki ayette yer alan sorumluluğu hafifletmek üzere geldiği rivayet edilmiştir (Buharî, Tefsir 8/135).

43. Esirlerden söz ederek başlayan, dünyalığı öncelemenin azabı gerektirmesinden bahisle devam eden, ganimetlerin helâlliğiyle sonlanan bu üç ayetin iki farklı olgu arasındaki ilişkiden söz ettiği açıktır. 68 ve 69. ayette ganimetin helâl kılınmasından söz edilmesi de dikkate alınırsa bu ayet, bazı sahabilerin düşmanı yenmeden kervana el koyma arzusuna veya düşmanı takip etmeyi bırakıp ganimet peşinde koşmalarına veya paylaşım esnasında kamu otoritesini hesaba katmayan bir yaklaşım sergilemelerinin doğuracağı sıkıntıya işaret etmektedir (Çantay, *Meal-i Kerim*). Dolayısıyla ayetin açık lafzına rağmen tefsircilerin ayeti esirlerin salıverilmesiyle ilişkilendirmeleri ciddi bir çelişkidir. Onlar bu yorumu, büyük bir ihtimalle 70-72. ayetlerde zikri geçen fidye ödeyen esirlerle ilgili tavsiyelerden hareketle ayetin altına yazdıkları rivayetler üzerinden yapmış olmalılar (Müslim, Cihad, 58; Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Mevdudî, *Tefhim*). Oysa Muhammed suresi 4. ayetin esirlerin fidye karşılığı veya karşılıksız salıverilmesini emretmesi göz ardı edilerek öldürülmelerine hükmedilmiştir (Azimli, age. s. 259-261). Üstelik Hz. Peygamber (s), bu ayetlerin inişinden yıllar sonra Taif seferinde alınan Havazin esirlerini istişare sonucu ve de karşılıksız serbest bırakmıştır (Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 3, s. 327).

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ ف۪ٓي اَيْد۪يكُمْ مِنَ
الْاَسْرٰٓى اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا
يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّٓا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٧٠﴾ وَاِنْ يُر۪يدُوا
خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ
مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٧١﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَالَّذ۪ينَ اٰوَوْا
وَنَصَرُٓوا اُو۬لٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۜ
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ
وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُواۚ وَاِنِ
اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدّ۪ينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا
عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ م۪يثَاقٌۜ وَاللّٰهُ بِمَا

70. Ey Peygamber! Elindeki esirlere şöyle de: "Allah, sizin kalbinizde bir iyilik olduğunu görürse, size sizden alınan fidyeden daha iyisini verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." 71. Eğer sana hainlik etmek isterlerse bil ki daha önce Allah'a karşı hainlik etmişlerdi ve Allah onlara karşı size imkân vermişti. Allah, mutlak bilgi ve hikmet sahibidir. 72. İman eden, hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle onları barındırıp yardım edenler birbirlerinin velisidirler (hamileridir).[44] İman edip de hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar onların velayetiyle (himayesiyle) ilgili sizin bir sorumluluğunuz yoktur.[45] Eğer din kardeşleriniz olarak sizden yardım isterlerse, sizinle anlaşmalı olan bir topluluğa karşı olmamak kaydıyla[46] onlara yardım etmeniz

تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ
اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي
الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ
فَاُولٰئِكَ مِنْكُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

gerekir. Allah yaptıklarınızı görmektedir. 73. Kâfirler de birbirlerinin velileridir (hamisidir).[47] Eğer siz din kardeşlerinize yardım etmezseniz yeryüzünde zorbalık ve büyük bir kargaşa meydana gelir. 74. İman eden, hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle onları barındırıp yardım edenler var ya gerçek müminler işte onlardır.[48] Onlar için bağışlanma ve nice rızıklar vardır. 75. Bundan sonra iman eden, hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenler de sizin bir parçanız olacaktır.[49] Allah'ın kitabına göre yakın akrabaların birbirlerine velayeti daha önceliklidir. Allah, her şeyi bilir.[50]

44. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

45. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Ensar ve Muhacirler arasında gerçekleşen velayetin himaye ve koruma anlamında olduğunu açıkça görüyoruz. Hicret edip İslam devletinin vatandaşı olanların himayeyi hak ettikleri, hicret etmeyip düşman toprağında kalanların himayeyi hak etmedikleri dile getirilmektedir. Dinî konuda yardım istemeleri halinde onların bulunduğu ülkeyle yaptığınız anlaşmaları ihlal anlamına gelmediği sürece yardım edebilirsiniz. Uluslararası anlaşmalar İslam devletinin uyması ve hatta dünya barışı için koruması gereken önemli değerlerdir. Yabancı ülke vatandaşı olan müminler, eğer hicret eder, Müslümanlara katılırlarsa İslam ülkesinin vatandaşlığına kabul edilir ve tüm vatandaşlık haklarından yararlanırlar (Bkz. 75. ayet).

46. Bu ifadeler, uluslararası anlaşmalara bağlı kalmanın ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

47. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 72. ayet.

48. Surenin başında gündeme gelen gerçek müminlerin kim olduğu sorusunun cevabı burada bir daha toptan verilmektedir.

49. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

50. Kur'an, din kardeşliğini öne çıkarmasına rağmen, kan akrabalığını yok saymamakta ve mirasta kan akrabalığını esas almaktadır. Bu ayeti mirasa delil getirenlerden birisi de Ebu Hanife'dir (Zemahşerî, *Keşşaf;* ayrıca bkz. 33/Ahzab 6).

سُورَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ ٥٠٣٠

89/3 ÂL-İ İMRAN SURESİ

Adını, 33. ayette geçen İmran Ailesi anlamındaki terkipten alan sure 200 ayettir. Nüzûl sıralamalarında Enfal, tertip sırasında Bakara suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Bedir Savaşı'ndan sonra inmeye başlamış, Uhud Savaşı'ndan sonra tamamlanmıştır. Kur'an ve önceki kitapların mukayesesiyle başlayan ilk bölüm, Bedir Savaşı'nın ardından yapılan tartışmalara yönelik açıklamalarla devam eder (1-18). Yahudilerin Bedirle ilgili kıskanç tutumu eleştirilir (19-30). Kitab Ehli'nin inkârcı tutumu ise Hz. İsa örneği üzerinden eleştirilmekte(31-63) ve eleştiri doğrudan Yahudilere yönelmektedir (64-101). Müminlere öğütler verilmekte ve Yahudilere güvenilemeyeceği konusunda uyarılmaktadırlar (102-120). 19. ayetten itibaren başlayıp devam eden bu bölümün Beni Kaynuka olayına denk düşmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 121-180. ayetler Uhud Savaşı ve devamındaki olayları ele almaktadır. 181-189. ayetler yine Kitap ehlinin tutumlarını eleştirirken –ki bu dönem Beni Nadir olaylarına denk düşmektedir-, 190-200. ayetler sözü müminlerin Allah'a bağlılığına getirmekte, hem müminlerin hem de Ehli kitaptan Müslüman olanların içli dualarının kabulünü tasvir etmekte ve hepsini de cennetle müjdelemektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ۝١ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ٥٠٢٠
نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۙ ٥٠٣٠
مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Elif, Lâm, Mîm![1] 2. O, kendisinden başka ilah olmayan tek Allah'tır, diri ve her şeye hükümrandır. 3-4. Önceki kitapları tasdik eden bu kitabı sana hak olarak O indirdi. Daha önce insanlara yol gösteren Tevrat'ı ve İncil'i indirdiği gibi furkanı (Kur'an'ı) da indirdi.[2] Allah'ın ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir

الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي
الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ
الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي
قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ
الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَاْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا
اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهِ
كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا
الْاَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ
هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ
اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ
النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

azap vardır. Allah, son derece güçlüdür, intikam almaya muktedirdir.
5. İster yerde olsun ister gökte, hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz. 6. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Allah'tan başka ilah yoktur. O, sonsuz güç ve hikmet sahibidir. 7. Sana kitabı indiren O'dur. Kitabın esası olan Muhkem ayetler O'nun katındandır.[3] Müteşabih (gaybî) olan ayetler de O'nun katındandır.[4] Kalplerinde eğrilik olan inkârcılar belalarını istercesine o müteşabih (gaybî) ayetlerin te'vilini (sonucunu görmek) ister ve onların peşine düşerler. Oysa onların te'vilini (sonuçlarını) Allah'tan başka kimse bilemez. Bilgide derinlik sahibi olanlar (râsihûn) ise o ayetler hakkında şöyle derler: "Biz o ayetlere iman ettik; hepsi de Rabbimizin katındandır. Fakat akıl sahiplerinden başkası öğüt almaz.[5] 8. Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme; katından bize rahmet ver. Sen, çok lütuf sahibisin. 9. Ey Rabbimiz! Sen, insanları, geleceğinde kuşku olmayan o günde mutlaka bir araya getireceksin. Allah, kesinlikle vaadinden dönmez."

1. "Elif, Lâm, Mîm" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175.

2. Furkan kelimesi, hakkı batıldan ayıran bir ölçü anlamına gelmektedir. Kur'an'ın ve önceki kitapların ortak sıfatı olarak kullanılmaktadır (8/Furkan 1; 2/Bakara 53). Ancak Allah'tan geldiği gibi tahrif edilmeden kalabilen tek kitap olduğu için burada sadece Kur'an'ın ismi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca hem bu ayette hem de 10. ayette geçen "Ayetleri inkâr edenler" ifadesi, mevcut İncil ve Tevrat'ın takipçilerini de kap-

sar niteliktedir (2/Bakara 61; Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Allah'ın, İncil ve Tevrat'a atıfta bulunması, bu iki kitabın mevcut muharref halini bütünüyle onaylaması anlamına gelmez. Kur'an'ın tasdik ettiği Tevrat, Eski Ahid'in kendisi değil, onun içine serpiştirilmiş Tevrat pasajlarıdır. Aynı şekilde Kur'an'ın tasdik ettiği İncil de Yeni Ahidde yer alan dört İncil değil, onların içine serpiştirilmiş İncil pasajlarıdır. Rivayetlere göre Yeşu'dan sonra kaybolan kutsal sandık Samuel Peygamber ve atadığı komutan Talut (Seul) tarafından bulunmuş, fakat Babil sürgünü döneminde tekrar kaybolmuş ve bir daha ortaya çıkarılamamıştır. Bugün Tevrat diye bilinen Eski Ahid, Babil sürgününden sonra Ezra tarafından kaleme alınan İsrail tarihi ve arasına serpiştirilmiş Tevrat pasajlarından oluşmaktadır. Bu metinler içindeki alıntıların Tevrat metni olma ihtimali yüksektir. Kur'an'ın atıfta bulunduğu metinler bunlardır. Aynı durum İnciller için de söz konusudur. En erken yazılan İncil metinleri Hz. İsa'dan elli, altmış yıl sonra Havariler tarafından yazılmıştır. Genel olarak Hz. İsa'nın hayat hikâyesini anlatan menkıbelerden ibarettir. Satır aralarına serpiştirilmiş vaziyette Hz. İsa'nın mesajları yer almaktadır. Bunların bir kısmı ilahî olma özelliği taşımaktadır. (Mevdudî, *Tefhim*).

3. Ayet kelimesinin anlamı da sadece Kur'an'ın cümle yapılarından ibaret değildir. Bütün eşya ve olgular, Kur'an'a göre ayettir (26/Şuara 2, 7). Bu durumda ayet kelimesini geniş anlamıyla ele almak ve "Muhkem ayetler O'nun katındandır." cümlesindeki "Hû" (O) zamirini ayetin başında yer alan Allah ismine izafe etmek daha isabetli görünmektedir (Ebusuûd, *İrşad*). Çünkü Mukatil'e göre burada kastedilen ayetler Levh-i Mahfuz'da bulunan ve kitabın da esası olan ayetlerdir (*et-Tefsir*). Devamında gelen "O'nun muhkem ayetlerinin bir kısmı müteşabihtir" şeklinde çevrilen cümleyi de bu cümle üzerine atfederek "Müteşabih olan ayetler de O'nun katındandır." şeklinde çevirmek mümkündür. Böyle bir değerlendirme daha tutarlıdır ve tarih boyu aşılamayan tercüme ve tefsir çelişkilerini önlemektedir.

4. Bazı surelerde Kur'an'ın bütünüyle müteşabih (gaybî) ve bütünüyle muhkem bir kitap olduğunu söyleyen ayetler mevcuttur (39/Zümer 23; 15/Hicr 87; 11/Hud 1; Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Bu durumda bu iki kavram zıt anlamlı kelimeler değildir. Ayrıca "Kitabın da esası olan muhkem ayetler tanımlamasına bakılırsa muhkem ayetler, kitabın içindeki cümlelerden bir kısmı olamaz, kitabın dışında ve ona kaynaklık eden ayetler olabilir. Çünkü ayetin manası mushafın cümle kalıplarından ibaret değildir (önceki dipnot). Dahası Kur'an, müteşabih kelimesini meyveler için de kullanmaktadır (6/En'am 99). Bu nedenle "müteşabih ayetler", Allah tarafından gönderilen ama sonuçları henüz ortaya çıkmamış olan gaybî olgular ve bilgilerdir. Sonuçları görülmediği için inkârcıları kuşkulandırır. Ünlü sahabî Cabir bin Abdillah müteşabihten kastın kıyamet vb. gaybî olaylar olduğunu söylemiştir (Maverdî, *en-Nüket*). İbn Manzur da kelimenin bu anlamına dikkat çekmiştir (*Lisanü'l-Arab*). Dolayısıyla kolay anlaşılmayan ve şüpheye düşülen şey gaybî olan olayın kendisi veya onu dile getiren cümlenin içerdiği haberdir. Onu anlatan cümlenin anlaşılıp anlaşılmama sorunu değildir. Bazı sahabe ve ilk dönem tefsircilerinin "Ümmü'l-Kitab" deyimini kitabın esası şeklinde çevirirken daha sonra bazı tefsircilerin "kitabın anlaşı-

lanları" şeklinde değerlendirmeleri (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket*) sonraki evrelerde yaşanan kavramsal kırılmaları ele vermektedir. Dolayısıyla Allah'ın her ayeti muhkemdir. Fakat o muhkem ayetlerin bir kısmı müteşabihtir. Yani gaybi boyut barındırdığı için sonuçları açıkça görülmez. Bundan dolayı kalbinde eğrilik olan kâfirler, Hz. Peygamber'den (s) müteşabihleri, yani azap ve helâk gibi gaybî olayları hemen getirmesini istiyorlardı (42/Şura 17, 18; 7/A'raf 53; Buharî, Tefsir 3/53). Kur'an, haber verilen gaybî olayın veya bir rüyanın ortaya çıkıp gerçekleşmesine "te'vil" derken (12/Yusuf 100), gaybî bir olgunun hemen gerçekleşmesini istemeye de "te'vilini isteme" demektedir (7/A'raf 52, 53). Bu durumda "rasihûne fi'l-ılm" (bilgide derinliği kabul edenler), gayba inanan müminlerdir (2/Bakara 3; 4/Nisa 162; Izutsu, age. s. 103, 104). Fakat zamanla ayet kelimesinin anlamı cümle yapısına, tevili de cümlenin anlaşılıp anlaşılmaması sorununa indirgenince muhkem ve müteşabih kelimeleri Kur'an'ın anlaşılan ve anlaşılmayan cümleleri (ayetleri) anlamında iki zıt kavrama dönüşmüştür. Sonuçta te'vil, sözün delaletini bulma ve yorumlama anlamıyla sınırlanarak tefsirle eş anlamlı hale gelmiştir (Örnek olarak bkz. Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

5. Bu bölümde sonucu görmek isteyenler gaybı yalanlayan kâfirler, bilgide derinlik sahibi olanlarsa gayba inanan müminlerdir. Ayetler akıl sahibi olan herkese hitap etmekte fakat aklını kullananlar inanıp hidayete ermekte, yalanlayanlarsa kâfir olup cezayı hak etmektedir. Bu ayet, bütün olarak "ayet" kelimesiyle ilişkili olan kavramların semantik ilişkisini kurmamıza da yardımcı olmaktadır (Yaklaşık değerlendirmeler için bkz. Izutsu, age, s.209-213).

اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ
وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ
النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ
وَاللّٰهُ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا
سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فٖي فِئَتَيْنِ
الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللّٰهُ

10. İnkâr edenlere gelince, malları ve evlatları onları hiçbir şekilde Allah'ın elinden kurtaramaz. Onlar cehennemin yakıtıdırlar. 11. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan öncekiler gibi ayetlerimizi yalanladılar; Allah da onları günahları sebebiyle yakalayıverdi. Allah'ın azabı çetindir. 12. İnkârcılara de ki: "Mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kadar kötü bir barınaktır."[6] 13. İki topluluğun karşılaşmasında sizler için bir ders (ayet) vardır. Topluluğun biri Allah yolunda savaşıyor; diğeri ise onları kendilerinin iki katı gören kâfirler topluluğu idi.[7] Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Bak-

يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَشَٓاءُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿١٣﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ
الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَٓاءِ وَالْبَنٖينَ وَالْقَنَاطٖيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ
الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِۜ ذٰلِكَ مَتَاعُ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ
﴿١٤﴾ قُلْ اَؤُ۬نَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْۜ لِلَّذٖينَ
اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِالْعِبَادِۚ ﴿١٥﴾
اَلَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اِنَّنَٓا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِۚ ﴿١٦﴾ اَلصَّابِرٖينَ
وَالصَّادِقٖينَ وَالْقَانِتٖينَ وَالْمُنْفِقٖينَ
وَالْمُسْتَغْفِرٖينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا
بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُۜ ﴿١٨﴾
اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ۠ وَمَا اخْتَلَفَ
الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرٖيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَاِنْ

masını bilenler için bunda büyük bir ibret vardır! 14. Kadınlara ve çocuklara, biriktirilmiş külçe külçe altın ve gümüşe, meraya salınmış atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere duyulan aşırı düşkünlük, insanlara cazip görünür.[8] Oysa bunlar, dünya hayatının geçici hazlarıdır. Ulaşılacak asıl güzellikler Allah'ın katındadır. 15. De ki: "Bunlardan daha hayırlısını size haber vereyim mi? Rableri katında, sorumlu davrananları bekleyen cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası! Öyle cennetler ki altlarından ırmaklar akar ve onlar içinde ebedî kalırlar! Allah, kullarını görmektedir." 16. O sorumlu kullar; "Ey Rabbimiz! Biz iman ettik; günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru!" diye dua ederler. 17. Onlar, sabreden, dürüst davranan, Rablerine gönülden boyun eğen, mallarını Allah yolunda harcayan ve seherlerde istiğfar eden kullardır! 18, 19. Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şahidlik etmiştir. Melekler ve ilim sahipleri de adaleti yerine getirerek şahidlik ettiler ki güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Allah'a göre gerçek din İslam'dır.[9] Fakat kitap verilenler, kendilerine bilgi (vahiy) geldikten sonra azgınlık ederek karşı çıktılar. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görür.

حَاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: "Ben de, bana tabi olanlar da yönümüzü tamamen Allah'a döndük." Kitap ehline ve ümmîlere (kitabı olmayanlara),[10] "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Teslim olurlarsa doğru yola gelmiş olurlar. Eğer yüz çevirirlerse senin görevin sadece tebliğ etmektir. Allah, kullarını görmektedir.

6. İnkârcılardan kasıt, Beni Kaynuka Yahudileri ve müşrik Araplar gibi inatçı kâfirlerdir. Bir sonraki ayette onlara Bedir Savaşı'ndaki olağanüstü durum hatırlatılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

7. Bu cümlenin açıklaması için bkz. 8/Enfal 43, 44. ayetler ve ilgili dipnot.

8. Bir önceki ayete bakılırsa bu ayetin, dünya malına önem vermeyen bir avuç Müslüman savaşçının ruh haliyle sayıca kalabalık oldukları halde onların karşısında korkup bozguna uğrayan kâfirler güruhunun dünyevileşmiş ruh halinin karşılaştırılması bağlamında geçtiği anlaşılacaktır. Örneğin kadınlardan kasıt eşlerdir ve bağlam gereği kadınların erkeklere olan sevgisinden söz edilmemiştir. Çocuklara ve süs eşyalarına düşkünlükte kadınlar daha ileri seviyede olmasına rağmen erkeklerin evlada düşkünlüğünden söz edilmektedir. Dolayısıyla bu ayet, geçtiği bağlama bakılırsa sayılan objelere karşı hissedilen fıtrî sevgiyi eleştirmemektedir. İnsanların sahip olma ve sahip olduklarını koruma yönündeki doğal içgüdülerinin ahireti yok sayma noktasına varacak derecede aşırıya götürülmesini ve bu aşırılığın doğru kabul edilmesini eleştirmektedir. Çünkü ayetin devamına bakılırsa dünya ve ahiret bütünlüğüne dayanan tevhidî dünya görüşü ile ahireti yok saymaya varan dünya görüşü kırılması karşılaştırılmaktadır. Çünkü bu farklılık, müminle kâfirin hayata bakışlarındaki farkı belirleyen önemli bir ayrım noktasıdır. 145-148. ayetlerde de Müslümanların bu noktada sergilediği dengeli tutumun takdir edildiğini, 181-183. ayetlerde ise Yahudilerin Allah yolunda infakı alay konusu yapan tutumlarının yerildiğini görmek mümkündür.

9. İbn Abbas'a göre bu cümle, 18. ayetteki şehadet cümlelerinin bir devamıdır (Firuzabadî, *Tenvir*). Mukatil'e göre bu şehadet ayetleri, Medineli Yahudi ve Hıristiyanlarla yapılan tartışmalar üzerine inmiştir (*et-Tefsir*). Mevdudî'ye göre de bu sure, kendisinden önce inen Enfal ve Bakara surelerinin devamı niteliğindedir. Ehli kitaba yönelik mesajlar içerdiği gibi, Bedir sonrası gelişmeleri konu almaktadır (*Tefhim*, Âl-i İmran suresine giriş). 13. ayetle başlayıp bu ayetlerden sonra devam eden konunun Bedir Savaşı olduğu ve Medine'de yaşanan tartışmalara dönük mesajlar içerdiği düşünülürse ayetlerde dile getirilen her üç şahidliğin Bedir Savaşı'yla başlayıp devam eden süreç ekseninde somutlaştığı açıktır. Birincisi, bir avuç mazlum mücahide destek vererek zafer bahşeden Allah'ın şehadetidir (8/Enfal 5-8, 17-19). İkincisi Bedir Savaşı'na fiilen katılan

Meleklerin şehadetidir (8/Enfal 7-14). Üçüncüsü canlarını ortaya koyarak Bedir savaşına katılan Müslümanların şahidliğidir ki bu şehitliği de temellendiren bir olgudur (8/Enfal 62-66, 72-75; Atalar, *age,* s. 11). Özellikle 140 ve 141. ayetlerde Allah, müminleri bu sınava tabi tutmakla onları şehit veya şahid edinmek, kâfirleri de mahvetmek istediğini beyan etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayette geçen "Adaleti gerçekleştirmekte sebat eden ilim sahipleri" ifadesinden kasıt, vahye sahip çıkan sahabe olmalıdır. Çünkü o gün için yeryüzünde zulmü ortadan kaldırmak ve adaleti gerçekleştirmek için mücadele edenlerin sebatından bahsedilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Bu somut şehadetle kesinleşmiştir ki Allah'a göre gerçek din İslam'dır. Tevhide karşı direnen Yahudilerin, Hıristiyanların veya Cahiliye Araplarının şirke bulanmış dinleri değildir. Dolayısıyla Allah'tan başka ilahın olmadığı fiilen ortaya konmuş ve Bedir Savaşı'ndan önce Müslümanları dinlerinin aldattığını söyleyen ikiyüzlü kâfirler tokat gibi bir cevap almışlardır (8/Enfal 49). Üstelik ilerleyen bölümlerde gelen bazı ayetler Hz. İsa'ya söz veren Havarilerin şehadetinden bahsetmektedir (52, 53. ayetler). Tabii bu arada ilahî hakikatlere şahid olduğu halde inkâr eden lânetlenmiş Ehl-i Kitaptan bahseden ayetler de mevcuttur (70, 86, 87. ayetler).

10. Burada, 75. ayette ve 62/Cuma 2, 3. ayetlerde müşrik Araplar için kullanılan "ümmi" kelimesi, 2/Bakara 78. ayette kitaplarından habersiz Ehl-i Kitap için kullanılmaktadır. İlk etapta dalalet, kitabı olmayanlar için, dolayısıyla yoldan uzaklaşmış ve ne yapacağını bilemeyenler için kullanılırken, zamanla Ehl-i Kitap dâhil, vahyi reddeden tüm unsurlar için kullanılır olmuştur (Yaklaşık bilgiler için bkz. Izutsu, age, s. 128).

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ
بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ
٢١ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ٢٢
اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُو۫تُوا نَصِيبًا مِنَ
الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ
٢٣ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا
اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا

21. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri ve adaleti emreden insanları öldürenler var ya, onları can yakıcı bir azabın beklediğini müjdele! **22.** Onlar, hem dünyada hem de ahirette amelleri boşa gitmiş kimselerdir; hiçbir yardımcıları da yoktur. **23.** Bakmaz mısın şu kitaptan kendilerine pay verilmiş olanlara![11] Aralarında hükmetmek üzere Allah'ın kitabına çağrılırlar da içlerinden bir grup arkasını dönüp uzaklaşır. **24.** Onların böyle davranmalarının sebebi, "Nasıl olsa azap bize sayılı günler dokunur!" demeleridir.[12] Uydurdukları şeyler, dinleri konusunda kendilerini yanıltmaktadır.

يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا
رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ
الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ
الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ
مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ
فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ
الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ
يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّا
اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ
وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا
فِي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَيَعْلَمُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ
نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا
عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ
اَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ
رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

25. Geleceğinde kuşku olmayan günde onları topladığımız zaman, herkese kazandıklarını öyle bir öderiz ki onlara asla haksızlık edilmez. 26, 27. De ki: "Ey Allah'ım, ey hükümranlığın (mülkün) sahibi! Sen hükümranlığı dilediğine verir, dilediğinden geri alırsın. Dilediğini güçlendirir, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Sen, her şeye kâdirsin. Geceyi gündüzün, gündüzü gecenin içinde gizlersin. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırırsın."[13] 28. Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri veli (hami) edinmesinler. Kim bunu yaparsa Allah ile hiçbir bağı kalmaz. Ancak hissettiğiniz bir korkudan dolayı tedbirli davranıp insani ilişkide olmanız hariç.[14] Fakat Allah, sizin kendisine karşı gelmekten korkmanızı ister. Sonuçta varacağınız yer O'nun huzurudur. 29. De ki: "Kalplerinizden geçeni gizleseniz de açıklasanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde ne varsa bilir. Allah, her şeye kadirdir." 30. Herkes, yaptığı iyiliği de kötülüğü de hazır bulduğu gün, yaptığı kötülüklerle kendisi arasında uzak mesafeler bulunmasını ister. Allah, sizi kendisine karşı gelmekten sakındırıyor. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.

11. Kitaptan pay verilen ama bir türlü nasiplenmeyen Kitap ehli kastedilmektedir.

12. Cehennem azabının bir müddet sonra sona ereceğine inanıyorlardı ve bunu da kendileri uydurmuşlardı (Maverdî, *en-Nüket*). Günahları kadar yanıp çıkacaklarına inanıyor olmalıydılar. Çünkü kendilerinin Allah'ın oğlu oldukları iddiasıyla (5/Maide 18) veya peygamber olan atalarının kendilerine şefaat edecekleri gerekçesiyle azabın sadece kendileri için geçici olduğunu söylüyorlardı (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

13. Mülk kelimesi hükümranlık anlamındadır (25/Furkan 2). Bu ayet müminlerin hükümranlık için dua etmelerini istemektedir. Bütün hükümranlık elinde olan Allah, onu dilediğine verir. Bedir'de beşerî dengeleri altüst eden Allah her olayı anında değiştirir. Ancak ayet müminlerin hükümranlık dilemesini istemektedir ki hükümranlığın isteyene ve de layık olana verileceğine işaret etmektedir. Devamındaki ifadelerden hareketle hükümranlık için geçerli olan bu esasların ekonomik güç için de geçerli olduğunu düşündürmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Bu iki ayet, müminlerin Allah'a bakışını, tevhidî bir duanın içermesi gereken ümit ve güveni ortaya koyan bir duadır. Daha sonra gelen ayetlerle bağlantısı kurulursa surenin temel esprisini belirleyen ayetler olduğu görülür. Dualarının sonuçlarına Zekeriyya ve Meryem'in, kendileri de inanmakta zorlandıkları görülmektedir. Onların bu duaları, müminlere örnek verilmektedir (25-48. ayetler). Ayrıca surenin sonunda aktarılan dua ve anında kabul edildiğini haber veren ayet bu duanın canlı sonucunu gözler önüne sermektedir (190-195. ayetler). Allah ile kurulan bu canlı bağlantı, başkalarından medet bekleme yasağının arka planını aydınlatmaktadır.

14. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. ayetin başında Allah'ı bırakıp da kâfirleri hami (veli) edinmek yasaklanmaktadır (8/Enfal 72-75). Müşriklere ittifak teklifi yapan Yahudiler gibi bireysel çıkarları gereği onlara mektup yazan bazı Müslümanlardan da bahsedilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Kâfirlerden gelecek bir zarardan dolayı onlara iyi davranmak dostluk ve velayet olarak değerlendirilmemektedir (16/Nahl 106). Müminlerin tedbirli davranmak kaydıyla kâfirlerle iyi ilişkiler içerisinde olması istisna edilmektedir. Ancak bu ruhsatın ardından asıl korkulması gerekenin Allah olduğu da azimet olarak hatırlatılmaktadır (Taberî, *Camiü'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 52-55, 100, 118, 119, 149-151, 154, 155, 160, 167-180. ayetler).

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ
اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ

31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."[15] 32. De ki: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah, kâfirleri sevmez. 33, 34. Allah Âdem'i,

اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ
عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ ٣٣ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا
مِنْ بَعْضٍۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌۚ ٣٤ اِذْ قَالَتِ
امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي
بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيۚ اِنَّكَ اَنْتَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ٣٥ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ
رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا
مَرْيَمَ وَاِنِّٓي اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ
الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ٣٦ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ
حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ
كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ
عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ
قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ
يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ٣٧ هُنَالِكَ دَعَا
زَكَرِيَّا رَبَّهُۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةًۚ اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَٓاءِ ٣٨
فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلِّي فِي
الْمِحْرَابِۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا
بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ

Nuh'u, İbrahim ve İmran ailesini seçerek âlemlere üstün kıldı.[16] Onları birbirinin neslinden getirdi. Allah, her şeyi işitir ve bilir.
35. İmran'ın karısı şöyle demişti: "Ey Rabbim! Ben karnımdaki çocuğu tamamen sana adadım; adağımı kabul et. Sen her şeyi işitir ve bilirsin."
36. Çocuğu doğurduğu zaman, Allah onun ne doğurduğunu bildiği hâlde şöyle dedi: "Rabbim! Ben bu çocuğu kız olarak dünyaya getirdim. Erkek çocuk, kız çocuğu gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytanın şerrinden senin korumana havale ediyorum."
37. Allah onun duasına çok güzel karşılık verdi, o çocuğu güzel bir fidan gibi yetiştirdi ve bakımı için Zekeriyya'yı görevlendirdi. Zekeriyya, mabetteki özel odada onu her ziyaret edişinde yanında bir yiyecek bulurdu. Dedi: "Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?" Meryem, "O Allah katındandır! Allah, dilediği kimseyi hesapsız bir şekilde rızıklandırır." dedi.
38. Zekeriyya, orada Rabbine dua etti ve "Ey Rabbim! Bana katından tertemiz bir zürriyet bağışla! Sen duaları işitirsin!" dedi.
39. O henüz mabette namaz kılarken[17] melekler kendisine seslendi: "Allah sana, kendisinden gelen sözü tasdik etmek üzere asil, iffetli ve salih bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeli-

الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي
غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِي عَاقِرٌ قَالَ
كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ
اجْعَلْ لِٓي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَث۪يرًا
وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾

yor!" 40. Zekeriyya, "Ey Rabbim! Ben ihtiyarladım, karımsa kısır. Benim nasıl oğlum olur?" dedi. Allah, "Öyle, ama Allah dilediğini yapar!" buyurdu. 41. Zekeriyya, "Rabbim! Benim için bir ayet (delil) meydana getir!" dedi. Allah, "Senin ayetin, işaretleşme dışında üç gün insanlarla konuşamamandır! Rabbini çok zikret ve sabah akşam tesbih eyle!" buyurdu.[18]

15. Bu ayet, önceki bölümde eleştirilen Yahudilerle yeni başlayan bölümde eleştirilecek olan Hıristiyanlara açık bir çağrıdır. (İbn Atıye, *el-Muharrer*, Mevdudî, *Tefhim*). Hz. İsa veya Musa'ya inanıp Hz. Muhammed'e inanmadığınız sürece inanmış sayılmazsınız. Eğer Allah'ı seviyorsanız O'nun gönderdiği son kitaba ve o kitabı getiren Muhammed'e inanmak ve tabi olmak zorundasınız. Aksi takdirde peygamberler arasında ayrım yaparak hevalarınızı vahyin önüne geçirmiş veya muharref dinlerinizi orijinal ilahî vahye tercih etmiş olursunuz (81-85. ayetler). Bu ayeti bağlamından çıkararak (hâşâ) peygamberi Allah'ın alternatifi olarak değerlendirenlerin ve Kur'an'a tabi olmaya engel görenlerin zanlarına bu ayetten delil çıkmaz. Çünkü Allah'ın elçisi, Allah'ı bırakın da bana tabi olun, demeyeceği gibi (79, 80. ayetler), Kur'an'a aykırı bir sünnet de ihdas etmez. Onun en tartışmasız sünneti Kur'an'ın kendisidir. Kur'an dışındaki sünneti de ona dair açıklama ve uygulamalarıdır.

16. Hz. Âdem'in seçilmesinin anlamı konusunda bkz. 38/Sâd 72-73; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39; 12/Yusuf 100.

17. Namaz kılmak diye çevirdiğimiz terkip, dua ederken şeklinde de çevrilebilir. O durumda anlam, Zekeriyya'nın duası bitmeden melekler gelip kendisine müjdeyi verdi şeklinde olur (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*). Bu surelerde duaların anında kabul olduğuna dair ilginç örnekler mevcuttur (Bkz. bu surenin 194 ve 195. ayetleri ile 2/Bakara 285 ve 286). Devamına bakılırsa duanın anında kabul oluşuna Zekeriyya'nın kendisi bile inanmakta zorlanmaktadır.

18. 33. ayetten 63. ayete kadar Zekeriyya, Meryem, Yahya ve İsa'nın kıssaları anlatılmakta, daha sonra da Kitap ehlinin tasavvurları irdelenmektedir. Söz konusu kıssalar konusunda ön bilgi için Meryem suresinin ilgili bölümleri (1-40. ayetler) okunabilir. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsrâ 44; 59/Haşr 1.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ
اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ

42, 43. Melekler, Meryem'e de şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni seçkin biri yaptı, tertemiz eyledi ve bütün kavimlerin kadınlarından

الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ
وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾
ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ وَمَا
كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ
يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ
يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ اِذْ قَالَتِ الْمَلٰئِكَةُ يَا مَرْيَمُ
اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي
الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ
قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ اِذَا قَضٰى
اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾
وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا اِلٰى بَنِي اِسْرَاءِيلَ
اَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنِّي اَخْلُقُ
لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ
فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ
وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ

üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbine ibadet et. Secde et ve rükû edenlerle birlikte sen de rükû et!" 44. (Ey Peygamber!) Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.[19] Onlar kalemlerini atıp Meryem'in bakımını kimin üstleneceği konusunda kur'a çekerken sen onların yanında olmadığın gibi, birbirleriyle çekişirken de yanlarında değildin. 45, 46. Melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni kendi katından bir kelimeyle müjdelemektedir![20] O'nun adı Meryem oğlu Mesih İsa'dır. O, dünyada ve ahirette itibarlı, Allah'a yakın olanlardan birisidir. Hem beşikteyken hem de yetişkinlik döneminde insanlara salihlerden biri olarak konuşacak!"[21] 47. Meryem, "Rabbim! Bana bir erkek eli dokunmadı; benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah, "Öyle ama Allah dilediğini yaratır! Bir şeye hükmettiği zaman ona sadece 'Ol!' der, o da hemen oluverir!" buyurdu. 48. Melekler konuşmalarını şöyle sürdürdüler: "Allah ona kitabı ve hikmeti, (yani) Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek. 49. Onu İsrailoğullarına peygamber yapacak ve o onlara şunları söyleyecek, 'Ben size Rabbinizden bir ayetle (mucizeyle) geldim. Öyle ki size çamurdan bir kuş figürü hazırlayıp da ona üflesem Allah'ın izniyle kuş olur. Allah'ın izniyle ben, anadan doğma körü ve cüzzamlı

بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ اِنَّ
فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾
وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ
وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ
وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا
اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ
اَنْصَارِي اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
اَنْصَارُ اللّٰهِ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ
﴿٥٢﴾ رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ
فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا
وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

hastayı iyileştirir, ölüyü diriltirim. Evlerinizde ne yediğinizi, ihtiyaç için ne sakladığınızı size haber veririm. Eğer inanıyorsanız bunda sizin için nice ayetler (mucizeler) vardır.[22] 50. Benden önce Tevrat'ta indirileni tasdik etmek, (gelenek tarafından)[23] size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak üzere Rabbinizden bir ayetle (mucizeyle) geldim. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve bana itaat edin. 51. Benim Rabbim de sizin Rabbiniz de Allah'tır. O'na kulluk edin; dosdoğru yol budur!' diyecek." 52, 53. Gerçekten de İsa onların inkâr ettiklerini gördüğü zaman, "Allah yolunda bana yardım edecekler kim?" demişti de Havarîler, "Bizler Allah yolunun yardımcılarıyız. Allah'a iman ettik. Sen bizim Müslüman olduğumuza şahid ol!" deyip şöyle dua etmişlerdi: "Ey Rabbimiz! Biz senin indirdiğine iman ettik ve peygambere tâbi olduk. Bizi şahidlerle birlikte yaz!"[24] 54. Yahudiler bir tuzak kurdular, Allah da tuzaklarını başlarına geçirdi. En güzel planı yapan Allah'tır.[25]

19. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

20. Kelime olarak müjdelenen, "Kün/ol" emriyle yaratılacak olan Hz. İsa'dır. 47 ve 59. ayetlerde bunun açıklaması yapılmaktadır. Hz. İsa'ya "Allah'ın kelimesi, ruhu" denmesinden hareketle onu Tanrı'nın bir parçası veya oğlu kabul eden Hıristiyan düşüncesi eleştirilmektedir. "Ol" emriyle yaratılmayan hiçbir varlık yok ki bu emir Hz. İsa'yı (hâşâ) Allah'ın akrabası yapsın.

21. 19/Meryem 24-33.

22. 49-55. ayetlerde anlatılan mucizeler, Allah'ın Hz. İsa elinde yarattığı ayetler, yani mucizelerdir. Onun hastaları iyileştirmesi, ölüyü diriltmesi, çamurdan yaptığı kuş heykelini nefesiyle canlandırması bu ilahî yaratmanın sonuçlarıdır. Ayetler bunu açıklarken onun peygamberliğine dikkat çekmektedir; yaratıcılığına değil (26/Şuarâ 2, 48)

23. Bir önceki ifadede Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdik ettiği dile getirildiği için burada helâl kılınan haramlar gerçek Tevrat'ın vazettiği haramlar olamaz. Dolayısıyla İsrailoğullarının kendi kendilerine vazettikleri haramlar olabilir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

24. Şahidlerle birlikte yazılmak, ümmetlerine şahid olan peygamberle birlikte yazılmaktır. Peygamberlerin getirdikleri ilahî öğretiyi tasdik eden ve destekleyen mücadele adamlarıyla haşrolma arzusudur. Havarilerin şahidlerden olma arzusu dile getirilerek Kitap Ehlinin sapkınlığı ortaya konmaktadır (18. ayet). Ayrıca müminler de şahidlik sorumluluğunu yüklenmeye teşvik edilmektedir.

25. Hz. Yahya ve Hz. İsa peygamberlerin kıssaları anlatılırken hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara önemli mesajlar verilmektedir. Yahudiler onları inkâr edip öldürmek için tuzaklar kurmuş, Hıristiyanlar ise Hz. İsa'yı ilahlaştırma gafletine düşmüşlerdir. Şimdi onlar tekrar Peygamber'e itaate çağrılmakta ve tevhide davet edilmektedir. Burada Peygamber'e tâbi olanların tasvir edilmesi ile 31. ayetteki Peygamber'e uyma çağrısı arasında bir paralellik söz konusudur. Dolayısıyla çağrı, müminleri de ilgilendirmektedir. Fakat asıl hitap, Kitap Ehline yöneliktir ve onlar Hz. Muhammed'e tâbi olmadıkları sürece, Hz. Musa ve İsa'ya tâbi olmuş sayılmazlar (81-84. ayetler).

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰٓى اِنّ۪ي مُتَوَفّ۪يكَ
وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
وَجَاعِلُ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ٥٥ فَاَمَّا
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًا فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ٥٦
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ
٥٧ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ

55. O zaman Allah şöyle buyurdu: "Ey İsa! Seni vefat ettirip katıma yükselteceğim.[26] Seni, kâfirlerden kurtaracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım.[27] Sonra bana döneceksiniz ve ihtilaf ettiğiniz konuda aranızda hükmümü vereceğim. 56. İnkâr edenleri, hem dünyada hem de ahirette azabın en şiddetlisine çarptıracağım ve onların asla bir yardımcısı olmayacak. 57. İman eden ve salih amel işleyenlere ise ödüllerini verecektir. Allah, zalimleri sevmez." 58. Bunlar, sana okuduğumuz ayetlerden ve hikmet dolu öğütten sadece bazılarıdır. 59. Allah katında İsa'nın durumu,

وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ
اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ
مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ
بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
اَبْنَاءَنَا وَاَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ
وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ
لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ اِنَّ هٰذَا
لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ
وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

Âdem'in durumu gibidir.[28] Onu topraktan şekillendirdi ve "Ol!" dedi; o da oluverdi. **60.** Bu gerçek, Rabbinin katındandır. Sakın şüphe edenlerden olma! **61.** Sana bilgi geldikten sonra kim onun hakkında seninle tartışırsa şöyle de: "Gelin, bizim erkeklerimizi de sizin erkeklerinizi de, bizim kadınlarımızı da sizin kadınlarınızı da çağıralım; biz de, siz de yemin ederek yalan söyleyenlere Allah'ın lânet etmesini isteyelim!" **62.** İşte İsa hakkında anlatılan gerçek öykü (kıssa) budur. Allah'tan başka ilah yoktur. Mutlak güç ve hikmet sahibi ancak Allah'tır. **63.** Buna rağmen yüz çevirirlerse Allah, bozguncuları çok iyi bilir.

26. Hz. İsa'nın vefatından açıkça söz eden bu ayet, Hz. İsa'nın ölmediğini söyleyenlerin aleyhine çok açık bir delildir (5/Maide 117). "Allah yolunda öldürülenlerin ölü olmadığı"nı söyleyen ayetlerse Allah katında diri olduklarını söylemektedir ki bu Hz. İsa'nın dışındaki müminler için de geçerlidir (169-171. ayetler). Bu, Hz. İsa'nın dünyada yaşadığını veya geri geleceğini göstermez (Mahmut Aydın, "Hz. İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesih ve Mehdi Tartışmaları", *XI. Kur'an Sempozyumu*, Ank. 2009, s. 225-268). Ayeti zorlama yorumlamalara tabi tutan bir takım rivayetler daha sonra Mehdi inancına dair uydurulan Şiî kaynaklı rivayetlere de temel teşkil etmiş görünmektedir.

27. Bu cümleden hareketle bazı tefsirciler, Hıristiyanların Yahudilere galip geleceği şeklinde yorumlamışlardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bazıları da Hıristiyanların Hz. İsa'ya uyduğunu sanarak onlara genel bir üstünlük verildiği zehabına kapılmaktadırlar. Oysa mevcut Hıristiyanlar Hz. İsa'nın davetini saptırarak ihanet etmiş kimselerdir. Gerçekten Hz. İsa'ya uyanlar, ona gerçekten iman eden muvahhitlerdir. Bu ayetin indiği dönemde ise Hz. İsa ve diğer peygamberler gibi insanları tevhide çağıran Hz. Muhammed ve onun arkadaşları, dolayısıyla onun gerçek ümmetidir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Putperest olmuş bir topluluğun, tevhid önderi peygamberleri temsil etme gibi bir yetkisi olamaz. Eğer böyle bir iddia varsa bu tam bir saptırma eylemidir (Bkz. 67-80. ayetler).

28. Hz. Âdem'in yaratılması konusunda bkz. 38/Sâd 72-73; 7/A'raf 11-25; 2/Bakara 30-39; 12/Yusuf 100.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ
بِه۪ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا
مُسْلِمُونَ ٦٤ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ
تُحَٓاجُّونَ ف۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ
وَالْاِنْج۪يلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِه۪ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ٦٥
هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ حَاجَجْتُمْ ف۪يمَا لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ
فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ٦٦ مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ
يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَن۪يفًا
مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ٦٧ اِنَّ
اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰه۪يمَ لَلَّذ۪ينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا
النَّبِيُّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِن۪ينَ
٦٨ وَدَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ
يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ٦٩ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ
تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ٧٠ يَٓا
اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ
وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٧١

64. De ki: "Ey Kitap ehli! Sizi ve bizi ortak bir noktada buluşturacak bir söze gelin:[29] Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım! Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim!"[30] Eğer bundan yüz çevirirlerse, "Şahid olun, bizler Müslümanız!" deyin. 65. Ey Kitap ehli! Tevrat ve İncil kendisinden sonra indiği hâlde neden İbrahim hakkında tartışıyorsunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz? 66. Hadi bildiğiniz şeyleri tartışıyorsunuz; hakkında hiç bilgi sahibi olmadığınız konularda ne diye tartışıp duruyorsunuz? Allah her şeyi bilir, siz bilemezsiniz! 67. İbrahim ne Yahudi, ne Hıristiyan'dı. Aksine, muvahhit bir Müslüman'dı. Müşriklerden de değildi. 68. İnsanlar arasında İbrahim'e en lâyık olanlar; ona tâbi olanlardır. Yani bu peygamber ve ona iman edenlerdir. Allah da iman edenlerin hamisi (velisi)dir.[31] 69. Kitap ehlinden bir topluluk, sizi doğru yoldan saptırmak istiyor. Oysa sadece kendilerini saptırıyorlar, fakat farkında değiller. 70. Ey Kitap ehli! Neden göz göre göre Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz? 71. Ey kitap ehli! Neden bile bile gerçeği sahteleriyle örtüp de hakkı gizliyorsunuz?

29. Burada çağrı yapılan Ehli kitabın Müslümanlarla henüz ortak bir ilkeleri yoktur. Bundan dolayı bazı tefsirciler ve hadisçiler "sevâin" kelimesini ortak diye değil de adil diye çevirmişlerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Buharî, Tefsir 3/56). Bu nedenledir ki ayet, "ortak söz"ü Allah'tan başkasına ibadet etmemek, O'na ortak koşmamak ve birbirilerini rabler edinmemek şeklinde açıklamıştır. Eğer bu ortak söze uyanlar varsa bunlar şirk koşmayan muvahhid Kitap Ehli olabilir (29/Ankebut 44). Çünkü peygamberlerini ve kendilerini Allah'ın oğlu kabul eden Kitap Ehli, müşrik ve kâfir olmuşlardır (5/Maide 18). Dolayısıyla onlarla müminler arasında, ortak bir söz ancak iman etmeleri ve Kur'an'ı tasdik etmeleri halinde gerçekleşebilir (98/Beyyine 1-3).

30. Bu son maddede "Birbirimizi Allah'tan başka rabler edinmeyelim." teklifi, "Liderlerimize, önderlerimize tabi olmayı Allah'a isyan ölçüsüne vardırmayalım." anlamındadır (Maverdî, *en-Nüket*).

31. İbrahim'in yolunda yürümek, onun gibi inanmak ve onun gibi yaşamaktır. Onun kanından olmak değildir. Tıpkı Allah'ın velisi olmak için O'nun akrabası olmak gerekmediği gibi. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا
بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ
وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَۚ ﴿٧٢﴾ وَلَا
تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ د۪ينَكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى
هُدَى اللّٰهِۙ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُو۫ت۪يتُمْ
اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ
بِيَدِ اللّٰهِۚ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌۚ
يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو ﴿٧٣﴾
الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ
مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِد۪ينَارٍ لَا يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا

72, 73. Kitap ehlinden bir topluluk şöyle dedi: "Müminlere indirilmiş olana sabah inanın, akşam inkâr edin; belki onlar da dönerler! Sakın sizin dininize tâbi olanlardan başkasına güvenmeyin." De ki: "Bu yol gösterme, Allah'ın yol göstermesidir. Yani size verilen kitabın benzerinin bir başkasına da verilmesi ve onların da Rabbinizin huzurunda size karşı delil olarak kullanmaları içindir!"[32] De ki: "Bütün lütuf Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah her şeyi kuşatmıştır,[33] her şeyi bilir. 74. O, rahmetini dilediği kimseye tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir." 75. Kitap ehli arasında öyle kimseler vardır ki kendisine servet emanet etsen onu sana öder. Fakat aralarında öyle kimseler de var ki kendisine bir dinar emanet etsen başında dikilip bekleme-

دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ
عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّٖنَ سَبٖيلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى
بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقٖينَ ﴿٧٦﴾
اِنَّ الَّذٖينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا
قَلٖيلًا اُو۬لٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا
يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا
يُزَكّٖيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٧٧﴾ وَاِنَّ مِنْهُمْ
لَفَرٖيقًا يَلْوُ۫نَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ
وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ
الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
كُونُوا عِبَادًا لٖي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا
رَبَّانِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا
كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ
تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًاۜ اَيَأْمُرُكُمْ
بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

diğin sürece onu sana iade etmez. Bunun sebebi, onların, "Kitabı olmayanlara (ümmîlere)[34] ne yaparsak yapalım bizim bir sorumluluğumuz olmaz!" demeleri ve bile bile Allah adına yalan söylemeleridir. 76. Hayır! Kim ahdinde durur ve sorumlu davranırsa Allah sorumlu davrananları sever. 77. Allah'a olan ahdini ve yeminini küçük bir çıkar karşılığında satanlara gelince, onların ahirette bir nasibi yoktur. Kıyamet günü Allah, onlarla konuşmaz, yüzlerine bakmaz ve asla temize çıkarmaz. Onlar için elìm bir azap vardır.[35] 78. Onlar arasında öyle bir grup da var ki konuştukları şeyler kitapta olmadığı halde, siz kitaptan sanasınız diye konuşmalarına kitaptanmış süsü verirler. Allah katından gelmediği halde "Bu Allah katındandır!" derler ve bile bile Allah adına yalan söylerler. 79. Bir insanın, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdikten sonra insanlara, "Allah'ı bırakın da bana kul olun!" demesi olacak şey değil! Aksine, okuduğunuz ve başkalarına öğrettiğiniz bilgi gereği, "Kendini Rabbe adamış kimseler olun!" demesi gerekir. 80. Size, "Melekleri ve peygamberleri rabler edinin!" diye de emretmez. Siz Müslüman olduktan sonra size, küfrü emreder mi?

32. Tırnak içindeki bu cümleler, birbirinin devamı olarak değerlendirildiğinde bağlama daha iyi oturmaktadır ve daha anlaşılır gözükmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

33. Allah için kullanılan vâsi' sıfatı, her şeyi kaplayan ve kuşatan demektir. Dar görüşlülüğün, cimriliğin, sınırlı ve sonlu olmanın zıddı anlamlarda kullanılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

34. Yahudiler, "ümmi" kelimesi ile kitabı olmayan müşrik Arapları kastediyorlardı ve onlara karşı işledikleri suçlardan sorumlu olmayacaklarını söylüyorlardı (Maverdî, *en-Nüket*). Gerçekten de Yahudiler, Yahudi olmayanların aleyhine olacak davranışlarda ahlakî ilke ve kurallara uymaları gerekmediğine, bu tür değer ve kuralların sadece Yahudiler arasında işletilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Örneğin yabancıya faizle borç verilebileceğine, fakat bir Yahudi'den faiz alınamayacağına dair kanaatleri Tevrat'a bile sokulmuştur (Tesniye, 23/20). Bir yabancı, Yahudi'nin malını çalsa öldürülür (Tesniye, 24/7). Bu ayetin tefsirinde Mevdudi, Talmud'dan özetle şunları nakletmektedir: "Yabancı birine ait bir boğa Yahudi'nin boğasını yaralarsa Yahudiye tazminat vermek zorundadır. Fakat aksi bir durumda Yahudi tazminat ödemek zorunda değildir. Bir kimse kayıp bir mal veya parayı Yahudilerin yerleşim yerinde bulmuşsa sahibine vermek için ilan etmek zorundadır. Yabancı bir bölgede bulmuşsa ilan etmesine gerek yoktur. Yahudi ile bir yabancı arasında anlaşmazlık çıkar da dava Yahudi hâkimin önüne gelirse Yahudi'nin lehine karar vermek için elinden geleni yapmak zorundadır. Kendi kanunlarında bunu yapma imkânı yoksa ümmilerin kanunlarından müsait hükümler bulup ona göre hükmetmelidir. Her iki kanun da müsait değilse ne yapıp edip Yahudi kardeşini kazandırmalıdır. İsmail'in Rabbi, 'İsrailli olmayanların zaaflarından yararlanın.' diyor." (Paul İsaac Hershum, *Talmudic Miscelleny,* 1880, London, sh. 37, 210-221'den naklen Mevdudî, *Tefhim*).

35. Yahudiler, azizlerinin ahirette kendilerine şefaat edeceğine ve dünyada işledikleri günahlardan kurtulacaklarına inanıyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ
مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهُ
قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرٖي
قَالُٓوا اَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ
الشَّاهِدٖينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ دٖينِ اللّٰهِ

81. Çünkü Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı: "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra sizin yanınızda bulunanı tasdik eden bir peygamber gelirse ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz! Bu ahdimi ikrar edip yüklendiniz mi?" dediğinde, peygamberler, "İkrar ettik!" dediler. Allah da, "Şahid olun; ben de sizinle birlikte şahid olanlardanım!" buyurdu.[36] 82. Artık bundan sonra kim yüz çevirirse, iş-

يَبْغُونَ وَلَهُ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ
٨٣ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا
اُنْزِلَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى
وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ
اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ٨٤ وَمَنْ
يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ
فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ٨٥ كَيْفَ
يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ
وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
٨٦ اُولٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ
وَالْمَلٰئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ٨٧ خَالِدِينَ
فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنْظَرُونَ ٨٨ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ
ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٨٩
اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا
كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَاُولٰئِكَ هُمُ
الضَّالُّونَ ٩٠ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ

te onlar fasıkların ta kendileridir.[37]
83. Allah'ın dininden başka din mi
arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde
bulunanlar ister istemez O'na tes-
lim olmuşlardır ve O'na döndürü-
leceklerdir. 84. De ki: "Biz Allah'a,
bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e,
İshak'a, Yakub'a ve Yakupoğulla-
rına indirilenlere, Musa'ya, İsa'ya
ve bütün peygamberlere Rableri
tarafından verilenlere iman ettik.
Onlar arasında fark görmeyiz. Biz
O'na teslim olduk." 85. Kim İs-
lam'dan başka bir din ararsa onun
dini asla kabul edilmez. O, ahirette
hüsrana uğrayanlardandır. 86.
İman edip Rasul'ün hak olduğuna
şahid olduktan ve kendilerine açık
deliller geldikten sonra inkâr eden
bir toplumu Allah nasıl yola iletir?
Allah, zalim bir toplumu doğru
yola iletmez. 87. İşte onların göre-
ceği ceza, Allah'ın, meleklerin ve
bütün insanların lânetine uğra-
maktır. 88. Orada ebedî kalırlar,
azapları asla hafifletilmez ve yüzle-
rine bakılmaz. 89. Ancak, bundan
sonra tevbe edip ıslah olanlar için
Allah çok bağışlayıcı, çok merha-
metlidir. 90. İmanlarından sonra
küfre düşüp aşırı gidenlere gelince,
onların tevbeleri kabul edilmez.
Onlar sapkın kimselerdir. 91. İnkâr
edip de kâfir olarak ölenler var ya,
onlardan birinin yeryüzünü doldu-
ran altını olsa ve onları fidye verse

كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِه۪ۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ﴿٩١﴾

kabul edilmez. Onlar için elîm bir azap vardır ve onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

36. Ayet bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde kitap ehline yönelik bir eleştiri barındırdığı ve Hz. Peygamber'e (s) inanmalarının kendi dinlerinin gereği olduğu yönünde bir mesaj verildiği anlaşılmaktadır (Yaklaşık değerlendirmeler için bkz. Meverdî, *en-Nüket*).

37. "Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır. Bile bile din değiştiren "mürted"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا
تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ
الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اِلَّا مَا
حَرَّمَ اِسْرَٓائ۪يلُ عَلٰى نَفْسِه۪ مِنْ قَبْلِ اَنْ
تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا
اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ
اِبْرٰه۪يمَ حَن۪يفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ
﴿٩٥﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذ۪ي
بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَم۪ينَۚ ﴿٩٦﴾ ف۪يهِ
اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰه۪يمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ
اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ

92. Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe ulaşamazsınız. İnfak ettiğiniz her şeyi Allah bilir.[38] **93.** Tevrat indirilmeden önce İsrail'in kendine haram ettikleri dışında İsrailoğullarına bütün yiyecekler helâldi. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirin ve onu okuyun!"[39] **94.** Bundan sonra kim Allah'a yalan isnat ederse onlar zalimlerin ta kendileridir.[40] **95.** De ki: "Allah doğruyu söyledi. Öyleyse muvahhid olarak İbrahim milletine (dinine) tâbi olun![41] O, müşriklerden değildi." **96.** İnsanlar için mübarek olarak belirlenen ve âlemlere hidayet olan ilk ev Mekke'deki Kâbe'dir.[42] **97.** Orada İbrahim'in makamı gibi açık ayetler vardır. Oraya giren kimse güvende olur. Gücü yetenlerin o eve hacca gitmesi (tavaf etmesi), Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim in-

اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَب۪يلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ
غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَم۪ينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ
الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ
شَه۪يدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ
الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ
اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۜ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِنْ تُط۪يعُوا فَر۪يقًا مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ ا۪يمَانِكُمْ كَافِر۪ينَ ﴿١٠٠﴾
وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ
اللّٰهِ وَف۪يكُمْ رَسُولُهُۜ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ
هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٠١﴾

kâr ederse Allah'ın âlemlere ihtiyacı yoktur![43]
98. De ki: "Ey Kitap ehli! Allah, bütün yaptıklarınıza şahid olduğu halde Allah'ın ayetlerini neden inkâr ediyorsunuz?"
99. De ki: "Ey Kitap ehli! Gerçeği gördüğünüz halde neden Allah'ın doğru yolunda eğrilik arayarak iman edenleri saptırıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."
100. Ey iman edenler! Kitap ehlinden bir gruba itaat ederseniz sizi imanınızdan sonra küfre döndürürler.[44]
101. Allah'ın ayetleri size okunup dururken, üstelik Allah'ın Peygamberi aranızda olduğu halde nasıl küfre düşersiniz? Kim Allah'a bağlanırsa dosdoğru yola iletilmiştir.[45]

38. İnfak etmenin İsrailoğulları kıssasında emredilmesi ve infak etmemenin iyiliğe ulaşmaya engel olduğunun dile getirilmesi; infakın önemini ve cimriliğin ne denli tehlikeli bir günah olduğunu ortaya koymaktadır (14 ve 181. ayetler). Bu ayet geldikten sonra sahabenin gösterdiği refleksle ilgili hayli rivayet vardır. Bunlardan biri Zeyd bin Harise'nin tutumudur. Bindiği atı getirip "Bunu Allah yolunda tasadduk et, Ya Rasulallah." demesi üzerine Hz. Peygamber (s), atı alıp Zeyd'in oğlu Üsame'ye verir. Zeyd hayret dolu bir ifadeyle "Ey Allah'ın elçisi! Ben tasadduk etmeyi murad etmiştim." deyince, Rasulullah (s), "Sadakan kabul edildi!" der. Kendisine düşen hisseleri dağıtıp da fakir yaşamayı tercih eden sahabe ne Zeyd, ne de Ebu Zer'den ibarettir. Bu tür anılar o kadar çok ki bunlardan hareketle selef tefsircilerinden bazıları ayetteki infak emrini farz olan zekât ve sadakalarla sınırlarken bazıları da farz, vacip, nafile bütün tasaddukları ayetin umumî ifadesi içerisinde değerlendirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Suyutî, *ed-Dürrü'l-Mensur*).

39. İsrail ismi, Yahudilerde Yakub (s) Peygamber'in lakabıdır. Bundan dolayı Yakupoğullarına İsrailoğulları denmektedir (Mukatil, *et-Tefsir*). Tevrat inmeden önce İsrail'in koyduğu haramlar dışında İsrailoğullarına Allah'ın koyduğu bir yasak yoktu. O da bir şeriatın vaz'ettiği haramlardan ibaretti. Allah'ın indirdiği haramların dı-

şında peygamberlerin içtihad ederek haram koyma yetkisinin olup olmadığı konusu ihtilaflıdır. Bu ve benzer bazı ayetlerde peygamberlerin bu tür yasaklar vaz'ettiğine dair ipuçları mevcuttur. Ayetin asıl üzerinde durduğu konu ise peygamberin koyduğu yasaklar dışında İsrailoğullarına bütün yiyeceklerin helal olduğu fakat Tevrat'tan itibaren durumun değişmesi meselesidir. Ancak bu noktada iki mesele üzerinde durulmaktadır. Birincisi asiliklerinden dolayı onlara bir takım helallerin Allah tarafından haram edilmesi, ikincisi ise İsrailoğullarının kendilerine helal olan şeyleri haram etmeleridir (Maverdî, *en-Nüket*). Bir sonraki ayete bakılırsa dikkat çekilen husus ikinci meseledir. Fakat bu tür haramların kökeni ne olursa olsun onlara yüklenen aşırı haramların Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatla helal kılınmasıdır. Yahudiler bu neshi kabul etmemektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Kur'an'ın dile getirdiği nesh tartışmasının aslı da, neshden kasdettiği şey de budur (2/Bakara 106).

40. Bu üç ayet, din adına insanların haram veya helâl koymasının Allah'a yalan isnat etmek anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İsrailoğullarının elleriyle yazdıkları hükümleri "Bu Allah katındandır!" diye lanse etmelerinin ne anlama geldiği anlaşılmaktadır (Bkz. 78. ayet). Bu ayetler, Tevrat'taki bazı hükümlerin sonradan yazıldığını ve şirke ait unsurlarla doldurulduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Bkz. 4. ayet).

41. Millet kelimesi aynı din veya aynı dine tâbi olan insan topluluğu anlamında kullanılan bir kelimedir. (Bkz. 67, 68. ayetler; ayrıca: Zebidî, *Tac;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab,* "millet" kelimesi). Kur'an'da bu kelime, kan akrabalığına dayalı bir toplumu ifade etmez. Çünkü eğer öyle olsaydı İbrahim milletinden olmakla Azer milletinden olmak arasında fark kalmazdı.

42. Bekke Mekke'nin eski adıdır. Yahudiler, Mekke'deki Kâbe'nin kıble olmasını kabullenemiyordu. Allah Kâbe'nin, Kudüs'te bulunan Süleyman Mabedi'nden önce inşa edilmiş olmasını delil göstererek önceliğini dile getirmektedir. Çünkü Tevrat metinlerine göre Mescid-i Aksa, Hz. Musa'dan yaklaşık 450 yıl sonra Hz. Süleyman tarafından inşa edilmiş ve onun döneminde kıble olmuştur (I. Krallar, 6/1, 8/29, 30). Oysa Arabistan tarihiyle ilgili yazılan bütün tarih kitaplarına göre Kâbe, Hz. İbrahim tarafından Hz. Musa'nın gelişinden yaklaşık 900 yıl önce inşa edilmiştir (Mevdudî, *Tefhim;* 2/Bakara 125-128, 146-149, 158; 8/Enfal 35. ayetler).

43. İnsanların tümü inkâr etse Allah için bir eksiklik değildir. Küfürleri yüzünden helâk olurlarsa kaybedecek olan da Allah değildir!

44. Bkz. 28. ayet.

45. Bütün bu ayetlere rağmen mevcut Ehl-i kitabı muvahhid olarak kabul etmek, onların dininin de hak olduğunu söyleyerek cennetlik olduklarını iddia etmek, bu kitabı gerçekten anlamış olanların sergileyeceği bir tavır olamaz!

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ
وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. Ey iman edenler! Allah'a karşı son derece sorumlu davranıp gazabından korkun[46] ve sakın Müs-

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا
وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ
اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ
بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ
النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ١٠٣ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ
اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ١٠٤ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ١٠٥
يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا
الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ
اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ١٠٦ وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
١٠٧ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ
وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ١٠٨ وَلِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ ١٠٩

lümanlıktan başka bir sıfatla öl-
meyin. 103, 104. Hep birlikte Al-
lah'ın ipine (vahyine) sımsıkı sarı-
lın; paramparça olmayın. Allah'ın
size verdiği nimeti (vahyi) düşü-
nün. Hani bir zamanlar birbirinize
düşmandınız da, kalplerinizi birbi-
rine ısındırdı ve O'nun nimeti sa-
yesinde kardeş oldunuz. Siz ateş-
ten bir uçurumun kenarındayken
sizi oradan kurtardı. Allah, ayetle-
rini bu şekilde açıklıyor ki doğru
yolu bulasınız da, sizden iyiliğe ça-
ğıran, doğruyu emreden ve kötü-
lüğe engel olan bir toplum mey-
dana gelsin!"[7] Kurtuluşa erenler iş-
te onlardır. 105. Sakın ha! Kendile-
rine açık delililer geldikten sonra
ona aykırı davranıp da fırkalara ay-
rılanlar gibi olmayın!"[8] Onlar için
büyük bir azap vardır. 106. Bazı
yüzlerin ağardığı, bazı yüzlerin ka-
rardığı gün, yüzleri kararanlara
şöyle denir: "İmanınızdan sonra
küfre mi düştünüz? Küfre düştü-
ğünüz için şimdi tadın azabı!" 107.
Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rah-
metine ermişlerdir; orada ebedî
kalırlar. 108. Bunlar, sana hak ola-
rak okuduğumuz Allah'ın ayetleri-
dir. Allah, âlemlere zulmetmek is-
temez. 109. Göklerde ve yerde ne
varsa Allah'ındır. Bütün işler, so-
nunda Allah'a döner.

46. Takva ve ittika kelimesi hem pozitif kem de negatif boyutu olan geniş anlamlı bir kelimedir. Örneğin Allah'a karşı hem itaat etmek hem de asi olmamak konusunda duyarlı, dikkatli ve bilinçli olmayı ifade eden bir kelimedir. Bu ve devamındaki ayetler, Evs ve Hazreçten iki ensarlı arasında çıkan tatsız bir tartışma üzerine nazil olmuştur. Öyle ki tartışmayı "İslam'ın gelişi ve Hz. Peygamber'in Medine'yi şereflendirmesi gecikseydi de size gününüzü gösterseydik." diye birbirlerini tehdit etmeye ve hakarete kadar vardırmışlardı. (Mukatil, *et-Tefsir*). Böyle bir ortamda ayetlerin mesajı ve takva kelimesinin anlamındaki derinlik daha net anlaşılmaktadır. Ayet, takvalı olmayı Müslüman olarak ölmekle eşdeğer hale getirmektedir (Izutsu, *age*, s. 78-81). Çünkü takva, iman ve ahlakı aynı karede buluşturan, imanın yürekteki bilinçli derinliğinin yanısıra İslam kardeşliği gibi psiko-sosyal davranış ve ilişkilerin de temelini oluşturan kavramlardan biridir.

47. Dini insanlara öğretmek ve kötülükleri önlemek bütün İslam ümmetinin görevidir. Ayet bütün toplumu bu ideale göre hazırlamayı hedeflemektedir. Ancak bu ideali gerçekleştirmek için İslamî liderliğin bir ekibi, bir kadroyu ayrıca görevlendirmesi gerekebilir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sa'lebî, *el-Keşf*). Fakat bu, ümmetin diğer bireylerinin de aynı görevle yükümlü olmadığı anlamına gelmediği gibi, her ikisinin olması da birbirinin alternatifi değildir. Ayetin öngördüğü İslam ümmeti örneğini ilk İslam toplumunda görüyoruz (110. ayet). Toplumu bu bilgi, bilinç ve ideal ile yetiştiren risalet önderliği ve bu potansiyeli değerlendiren o örnek toplum, bugün insanlara hayal gibi gelen çok kısa bir zamanda Ermenistan'dan Mağrib'e ve Yemen'e kadar bütün Orta Doğu'yu fethetmiş ve Müslümanlaştırmıştır(Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

48. Bu ayetlerde Allah'ın ayetlerine aykırı düşünceler etrafında kümelenmek ve fırkalar oluşturmak, küfre düşme olarak değerlendirilmekte ve Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi fırkalaşmamaları konusunda uyarılmaktadır.

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾
لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّا اَذًى وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ
الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ

110. Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.[49] İyiliği emreder, kötülüğe engel olur, Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli iman ederse onlar için de hayırlı olur. Onlar arasında iman edenler de vardır, fakat çoğunluğu fasıktır.[50]
111. Onlar size zarar veremezler, sizi sadece üzerler. Sizinle savaşacak olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar. Herhangi bir yardım da göremezler.
112. Bulundukları her yerde üzerlerine zillet çökmüştür.

اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ
اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ
الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَٓاءً مِنْ اَهْلِ
الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ
الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي
الْخَيْرَاتِ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾
وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ
تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ
حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ وَمَا
ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ
دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ
بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي

Ancak Allah'la ve insanlarla olan bağlarını doğru kurarlarsa bu zilletten kurtulurlar. Allah'ın gazabını hak etmişler ve üzerlerine miskinlik çökmüştür. Bunun sebebi, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Bütün bunlar da isyan etmelerinden ve sınır tanımamalarından kaynaklanmaktadır.[51] **113.** Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlar arasında geceleyin Allah'ın ayetlerini okuyarak namaz kılan ve secdeye kapananlar da vardır. **114.** Allah'a ve ahiret gününe iman eder, iyiliği emreder, kötülüğe engel olur ve hayırlarda yarışırlar. İşte onlar, salih kimselerdir. **115.** Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmaz. Allah, kendisine karşı sorumlu davrananları bilir. **116.** İnkâr edenlere gelince, malları ve evlatları, onları Allah'ın elinden kurtaramaz. İşte onlar cehennem ehlidir, orada ebedî kalırlar. **117.** Onların dünya hayatında yaptıkları harcamalar, kavurucu rüzgâra benzer. O rüzgâr, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinine uğrar ve helâk eder. Allah onlara zulmetmemiştir. Onlar kendi kendilerine zulmediyorlar. **118.** Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük etmekten geri durmazlar; hep kötülüğünüzü isterler. Ağızlarından nefret akmaktadır. Kalplerin-

صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ
وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖۚ وَاِذَا
لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ
الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ اِنْ
تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۘ وَاِنْ تُصِبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا
يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحٖيطٌ ﴿١٢٠﴾

de gizledikleri kin daha da beterdir. Eğer aklınızı kullanırsanız, ayetleri size kesin olarak açıkladık.[52] **119.** Bakın onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seviyorsunuz. Fakat siz bütün kitaplara iman ettiğiniz halde, onlar size rastladıklarında "İman ettik." diyorlar, kendi başlarına kaldıklarında kinlerinden parmaklarını ısırıyorlar.[53] De ki: "Kininizden kahrolun!" Allah, kalplerden geçeni bilir. **120.** Size bir iyilik dokunsa onları üzer. Fakat size bir kötülük dokunsa sevinirler. Eğer sabreder ve tedbirli davranırsanız, onların tuzakları size bir zarar veremez. Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.

49. Bkz. 104. ayet.

50. Bu cümle, fasık kelimesinin en net açıklaması kabul edilebilir. Çünkü iman edenlerle zıt bir anlamda kullanılmaktadır. 82. ayette de değindiğimiz gibi Kur'an'a göre bu kelime, uzun bir süreç içerisinde haktan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimselerin durumunu anlatır ve daha çok Kitap ehli için kullanılır. Bile bile din değiştiren "mürted"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27). Onların inanmasını isteyen cümlenin gayesi, Allah'ın varlığına inanmalarını istemekten ibaret bir iman değil, Allah'ın gönderdiği Kur'an ve onu getiren Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etme anlamında bir iman olmalıdır. 113. ayete bakılabilir.

51. Bu üç ayette Kitap ehliyle mukayese edilen örnek ümmet, Hz. Peygamber'in şahidlik ettiği toplum mu, yoksa bugün şahid olduğumuz İslam ümmeti mi, ciddi olarak düşünülmesi gerekir! İyiliği emreden, kötülükten sakındıran hayırlı ümmet nerede, üzerine zillet çökmüş ve Kitap Ehline muhtaç olmuş ümmet nerede!

52. Bkz. 28. ayet.

53. Bu ayetler, Kitap ehlinin münafık olduğuna açık bir delildir.

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنٖينَ
مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌۙ ﴿١٢١﴾ اِذْ

121, 122. Hani sen sabah erkenden evinden ayrılmış, (Uhut'ta) müminleri savaş konumu almaya ha-

هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَا وَاللّٰهُ
وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾
وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُولُ
لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ
بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى
اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا
يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى
لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ
طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا
خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ
اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ
﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

zırlıyordun[54] -ki Allah her şeyi işitir ve bilir- hani o esnada sizden iki grup korkuya kapılıp geri çekilme eğilimi sergiliyordu ya işte o an Allah o iki topluluğun da hamisi (velisi) idi.[55] Müminler, Allah'a güvenip dayansınlar! 123. Nitekim siz Bedir'de daha zayıf durumdayken de Allah yardım etmiş ve sizi zafere erdirmişti. Öyleyse Allah'a karşı sorumlu davranın ki şükretmiş olasınız.[56] 124. O zaman sen müminlere, "Rabbinizin üç bin melekle imdadınıza gelmesi size yetmiyor mu?" diyordun![57] 125. Tabii ki yeterdi! Eğer onlar şu anda üzerinize saldıracak olsalar, siz de sabredip, sorumlu ve tedbirli davransanız, Rabbiniz akın akın gelen beş bin melekle yine imdadınıza yetişir! 126-128. Allah, sırf size müjde vermek ve kalplerinizi yatıştırmak için böyle yaptı. Çünkü zafer, yegâne güç ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmiştir ki Allah zorba kâfirlerin arkasındaki desteği kırsın veya onları zelil ederek ümitlerini boşa çıkarsın ve geri çekilmelerini sağlasın -ki bu senin gücün dâhilinde değildir-[58] ya da onların tövbelerini kabul etsin veya azap etsin. Çünkü onlar zalim kimselerdir. 129. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.[59] Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

54. Bu ayetle başlayan bölüm Uhut Savaşı'ndan bahsetmektedir. Hicretin üçüncü yılı Şevval ayının başlarında Mekkeli müşrikler 3000 kişilik bir orduyla Medine üzerine yürümüşlerdi. Bir yıl önceki Bedir yenilgisinin intikamını almak ve tehlikeye giren Şam yolunu açmak üzere yola çıkmışlardı. Hz. Peygamber ashabıyla istişare etti. O ve tecrübeli arkadaşları savunmayı Medine'nin duvarları arkasından yapmayı düşünürken, gençler meydan savaşına çıkmayı tercih ediyorlardı. Görüşleri tercih edilen gençler, saygısızlık ettikleri düşüncesiyle karardan vazgeçirmek isteseler de Hz. Peygamber zırhını çıkarmaktan vazgeçmedi. Görüşünün dinlenmediğini bahane eden Abdullah bin Ubey (İbn Selûl) 300 kişilik taraftarıyla ordudan ayrıldı. Böylece 1000 kişiyle yola çıkan İslam ordusunun gerçek sayısı 700 kişi olarak kesinleşti (Mevdudî, *Tefhim;* Azimli, age, s. 297).

55. İbn Selûl, 300 kişilik taraftarını geri çekme manevrasıyla geride kalan ordunun cesaretini kırmayı hedefliyordu. Beklentisi kısmen gerçekleşmiş ve iki kabilede zafiyet baş göstermişti. Beni Seleme ve Beni Harise kabileleri geri çekilmenin eşiğine gelmişlerdi. Diğer kabilelerin azimli tutumu ve Allah'ın kalplere hükmeden yardımı, onları tekrar cesaretlendirdi. Savaş ilk etapta Müslümanların başarısıyla sonuçlandı. Fakat stratejik noktada konuşlandırılmış olan okçuların, görev mahallini terk edip ganimet toplayan arkadaşlarının ardından gitmelerini fırsat olarak değerlendiren düşman süvari birliği sonucu tersine çevirdi. Zafer bir anda hezimete dönüştü. 70 şehit vermenin yanı sıra ordu çok ciddi bir badire atlattı. Vadinin stratejik bir noktasında savunmaya çekilen sahabîler Hz. Peygamber'in çevresinde adeta etten duvar örerek onu canları pahasına savundular (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

56. Böyle sıkıntılı anlarda Allah'tan imdat bekleyen insanların, sıkıntı geçtikten sonra zaferi kendi babayiğitliklerinin eseri gibi görmesi eleştirilmekte, devamında ise Bedir Savaşı'ndan hareketle verilen öğütlerin yeterince özümsenmediği hatırlatılmaktadır (8/Enfal, 41-47). Dahası yenilgi üzerinden yürütülen maksatlı eleştiri kampanyasıyla Hz. Peygamber ve arkadaşlarını inciten münafıkların niyetleri deşifre edilmekte, müminlere hikmet dolu öğütler verilmektedir. Ardından da yaşadıkları yenilgiden dolayı müminler teselli edilmektedir.

57. Bu ayetlerde bahsedilen meleklerin yardım etmesiyle ilgili açıklama için Bkz. 8/Enfal 9-13.

58. Bu cümle, Taberî'ye göre bir önceki cümleye bağlanmıştır. "Ev yetûbe" fiili, "ev yektübe" fiilinin irabını almıştır (*Camiu'l-Beyan*). Zemahşerî'ye göre ise satır arasında gelen bir açıklama (tire veya mutariza) cümlesidir (*Keşşaf*). Bu cümleden önce dile getirilen müminlere destek ve zafer verilmesi, kâfirlerin ellerinin kırılması, arkalarındaki desteğin yok edilmesi ve geri püskürtülmeleri Allah'ın yetkisinde olduğu gibi cümleden sonra gelen zalimlerin bağışlanması veya azaba mahkûm edilmesi de Allah'a aittir. Bunlar kulun gücünü aşan şeylerdir. Bazı rivayetler, ayetin Hz. Peygamber'in kâfirlere beddua etmesini eleştirme bağlamında geldiğini iddia etse de (Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Buharî, Tefsir 3/61) bunlar cümleyi ayet bütünlüğünden kopararak okuma sonucu ortaya çıkmış zannî iddialardır (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *Keşşaf*).

59. Önceki ayetlerde geçen zulüm ve tevbe ifadelerine bakılırsa bu ayette geçen Allah'ın günahları bağışlaması veya azap etmesiyle ilgili ilahî buyruğun keyfiliğe yol açan bir mutlaklığı ifade etmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla günahları bağışlama veya azap etme yetkisinin Allah'a ait olduğu ifade edilirken, kulun günahta ısrarının veya tevbesinin hesaba katılmayacağı veya günahsız insana azap edeceği anlamına gelmez. Aksine Allah bu ifadesiyle affetme veya azap etme yetkisini kimseyle paylaşmadığını, kimseye bırakmayacağını ilan etmektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا
اَضْعَافًا مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓي اُعِدَّتْ
لِلْكَافِر۪ينَۚ ﴿١٣١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُٓوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ
يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ
الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَا فَعَلُوا
فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ
فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْۖ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
اِلَّا اللّٰهُۖ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ
رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَا وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَۜ ﴿١٣٦﴾
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌۙ فَس۪يرُوا فِي

130, 131. Ey iman edenler! Kat kat artırarak faiz yemeyin.[60] Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanan cehennem azabından korkun. 132. Allah'a ve Peygamber'e itaat edin ki rahmete eresiniz. 133, 134. Rabbiniz tarafından bağışlanmaya ve genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun. O cennet, sorumlu davrananlar (muttakiler) için hazırlanmıştır.[61] O sorumlu insanlar, bollukta ve darlıkta infak eden, öfkelerini yenen ve insanlara affedici davranıp bağışlayan kimselerdir. Allah, iyilik yapanları (muhsinleri) sever. 135. O sorumlu insanlar, bir kötülük yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlar ve günahlarının bağışlanmasını isterler. -Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki?- Onlar, yaptıkları kötülüklerde bile bile ısrar etmezler.[62] 136. Onların göreceği karşılık, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada ebedî kalırlar. Böyle yapanların ödülü ne güzeldir. 137. Sizden önce

الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٣٧﴾ هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى
وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ
﴿١٣٩﴾ اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ
قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِۚ
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ
شُهَدَٓاءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٤٠﴾
وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ
الْكَافِر۪ينَ ﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا
الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَيَعْلَمَ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ
الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُۖ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ
وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

de ilahî yasalar uygulandı. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın. **138.** Bu (söz), insanlar için bir açıklama, sorumluluğunun farkında olanlar için bir yol gösterme ve öğüt vermedir. **139.** Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanıyorsanız üstün gelecek sizsiniz. **140.** Siz yara aldıysanız diğer topluluk da benzeri bir yara aldı.[63] Biz bu günleri insanlar arasında döndürüp dururuz. Allah, iman edenleri görmek ve aranızdan şahidler edinmek istediği için böyle yapmaktadır.[64] Allah, zalimleri sevmez. **141.** Allah, gerçek iman edenleri seçip çıkarmak,[65] kâfirleri helâk etmek için böyle yapmaktadır. **142.** Allah, cihad edenlerinizi ve sabredenlerinizi açıkça görmeden siz cennete gireceğinizi mi sandınız?[66] **143.** Hani siz, ölüm gelmeden önce onu arzuluyordunuz! Fakat şimdi onu görünce bakakaldınız![67]

60. "Ed'âfen mudâafeten" (kat kat) deyimi, azgın kâfirlerin faiz konusundaki aşırı tutumlarını tasvir ederek müminleri faize bulaşmaktan sakındırmak maksadıyla gelmiş bir vurgu ifadesidir. Yani haramlık faizin kat kat yenmesiyle sınırlı değildir. Çünkü kat kat yenmese de faizin her türlüsü haramdır (2/Bakara 275-278; İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü Keffâl'in belirttiği gibi bu ayetler, savaş dönemini anlatan genel konunun bir parçasıdır ve öncesiyle, sonrasıyla tam bir uyum arz etmektedir. Mekkeli müşriklerin faiz yoluyla biriktirdikleri paraları savaş için kullanmaları, Medineli Yahudilerin ve münafıkların savaşa katkıda bulunmak yerine, genç İslam devletinin yoksulluğuyla alay etmeleri Müslümanları güç arayışına sevk ediyordu. Onlar da bu tür yollarla çok para kazanıp güçlenmeyi düşünmeye başlamış olmalıydılar. Allah buna razı olmuyor ve onların helâl yoldan kazandıkları mütevazı imkânlardan infak etmelerini teşvik ediyordu (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî;* Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü cümlenin devamında gelen bütün ifadeler,

bu bağlama uygun mesajlar içermektedir. Ebu Hanife'nin belirttiği gibi, müminler, kâfirler için hazırlanan ateşten kaçınmalı, şuurlu davrananlar için hazırlanmış olan cennete doğru koşmalılar. Yani kendilerine yakışanı yapmalılar. Aksi takdirde mü min olma vasfını kaybederler (Zemahşerî, *Keşşaf*).

61. Devamındaki cümlelerde, şuurlu insanların (muttakîlerin) bazı özellikleri sıra lanmaktadır. Dolayısıyla "takva" kelimesi burada sadece şirkten sakınmak gibi nega tif bir anlamda değil, pozitif yönde bir duyarlılık ve hassasiyet anlamında da kulla nılmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. 102. ayet; 68/Kalem 34).

62. Bu ayette günahlara istiğfar ile günahta ısrarın zıt kutuplara yerleştirilmesi tevbenin ne anlama geldiğini net olarak açıklamaktadır (bkz. 17/İsra 17).

63. Uhut Savaşı'nda müminlerin aldığı yara anlatıldığı için daha önce müşriklerin Bedir'de yediği darbe hatırlatılmaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb)*. Fakat müşriklerin Uhut'ta da yara aldığı unutulmamalıdır.

64. Tefsirciler, "şüheda" kelimesini hem şahidlik hem de şehitlik anlamında değerlendirmişlerdir. Peygamberlerin davasını paylaşan ve insanlara vahyin şahidliğini yapanlar da, bu yolda canını ortaya koyan ve şehit olanlar da şerefli bir makama ermiş kimselerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* ayrıca bkz. 18. 169. ayetler). Çünkü kelime, Kur'an'da bu yüce mertebenin her iki boyutunu da ifade bağlamında kullanılmaktadır (59/Zümer 69; 2/Bakara 143; 4/Nisa 69).

65. "Temhis" kelimesi, arıtmak anlamına geldiği gibi denemek, tecrübe etmek ve seçip ortaya çıkarmak anlamına da gelmektedir (Zebidî, *Tâc*). Bir sonraki ayette bilmek ifadesi kullanılmaktadır ki Allah insanları yaptıkları iyilikleri görmek ve değerlendirmek için böyle yapmaktadır. Çünkü Hamdi Yazır'a göre bilmek kelimesi burada sonucunu değerlendirmek anlamındadır. 2/Bakara 270. ayette de bu anlamda kullanılmıştır (*Hak Dini)*.

66. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

67. Bu ayetin, Bedir'e katılamadığı için üzülen fakat Uhut yenilgisine tahammül edemeyenlerden bahsettiği düşünülmektedir (Mukatil, *et-Tefsir*). Fakat savaş çıkmadan önce heveslenip de savaşın zorluğunu görünce tahammül edemeyen zayıf yürekli insanların ortak ruh hali tasvir edilmektedir. "Haber, gözle görmeye benzemez!" özdeyişinde olduğu gibi kalp ve sözün fiile uygunluğu önemlidir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Devamındaki ayetler bu tür insanlara öğüt vermektedir.

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ
الرُّسُلُ اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى
اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ

144. Muhammed, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmişti. Şimdi o ölür veya öldürülürse eski dininize mi döneceksiniz?[68] Kim geri dönerse Allah'a zarar vermez. Fakat

يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِر۪ينَ
١٤٤ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ
اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا
نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ
وَسَنَجْزِي الشَّاكِر۪ينَ ١٤٥ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ
قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَث۪يرٌۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا
اَصَابَهُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا
اسْتَكَانُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِر۪ينَ ١٤٦ وَمَا
كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا ف۪ٓي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا
وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ١٤٧ فَاٰتٰيهُمُ
اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ
وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَ ١٤٨

Allah, şükredenleri ödüllendirecektir. **145.** Herkesin vadesi belirlenip yazıldığı için hiç kimsenin Allah'ın izni dışında ölmesi mümkün değildir. Kim dünyalık kazanç isterse kendisine onu veririz. Kim de ahiret kazancını isterse onu veririz. Biz, şükredenleri ödüllendireceğiz. **146.** Ne kadar peygamber gelip geçtiyse, kendini Rabbine adamış nice insan onlarla beraber savaştı.[69] Allah yolunda savaşırken, başlarına gelenlerden dolayı ne yılgınlık gösterdiler, ne zayıflık, ne de acizlik. Allah, sabredenleri sever. **147.** Onların şu söylediklerinden başka sözleri olmadı: "Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla, ayaklarımızı sağlamlaştır ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım et!"[70] **148.** Allah onlara dünya kazancını da verdi, ahiret kazancının en güzelini de! Allah, iyilik yapanları (muhsinleri) sever.

68. Bu ayetlerin, Uhut'ta yaşanan hezimet esnasında bazı Müslümanların korkuya kapılmalarını, müşriklerden aman dilemeyi ve münafıkların reisi İbn Selul'e arabuluculuk teklif etmeyi konuşmaya başlamış olmalarını eleştirirken, onlara cevap veren Enes bin Nadır gibi yürekli müminlerin kahramanca dile getirdikleri sözleri gündeme getirmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Özellikle 147. ayette dillendirilen duaya dikkat edilmelidir.

69. "Rıbbiyyun" kelimesiyle ilgili çok farklı yorumlar yapılmış olup kelime anlamından hareketle farklı mesleklere dikkat çekilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Özellikle Yahudi din adamlarının kendilerini bu unvanla isimlendirmeleri, İslam ulemasını da böyle bir anlamlandırmaya sevketmiş olabilir. Bazı tefsircilere göre bu kelime, Rab kelimesine nispet "yâ"sı eklenerek mensubiyet formunda, yani kendini Rabbe adamış Rabbîler anlamında kullanılmış olmalıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad).* Kanaatimizce bu surenin 79. ayetinde kullanılan "Rabbaniyyun" kelimesiyle telaffuzu yakın ve eş anlamlı bir kelimedir. Önceki ayetlerin bir devamı olarak şu mesaj veril-

mektedir: Muhammed ölecek veya öldürülecek olsa sizler, savaştan kaçacak ve dininizden mi döneceksiniz? Oysa sizin, önceki peygamberlerin tabileri gibi kendilerini Allah'a adamış muallimler olarak onun görevini üstlenmeniz, dini tebliğ görevini yerine getirmeniz, cihadı teşvik ve idare etmeniz gerekir!" (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

70. Allah, savaş esnasında geçmiş ümmetlerin nasıl dua ettiklerini örnek vererek müminlere öğüt vermektedir. Aslında bu örnek dua, Bakara suresinin son ayetinde dile getirilen duanın tekrarı ve açılımı gibidir. Bu bağlamda bir daha hatırlatılmaktadır. Çünkü o duayı müminler Bedir'de yapmışlardı (2/Bakara 286. ayet ve ilgili dipnot).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُط۪يعُوا الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا
خَاسِر۪ينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ
النَّاصِر۪ينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْق۪ي ف۪ي قُلُوبِ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِه۪ سُلْطَانًاۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَبِئْسَ
مَثْوَى الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ
وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِه۪ۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٢﴾ اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا
تَلْوُ۫نَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ ف۪ٓي
اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا
عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ

149. Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, sizi yolunuzdan döndürürler; yenilir ve hüsrana uğrarsınız.[71] 150. Sizin mevlânız (haminiz) Allah'tır.[72] Yardım edenlerin en hayırlısı da O'dur. 151. Hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmalarından dolayı biz kâfirlerin kalbine korku salacağız. Gidecekleri yer cehennemdir. Zalimlerin barınağı, ne kötü bir mekândır. 152. Allah size vaadini doğrulamıştı; O'nun izniyle düşmanları kırıp geçiriyordunuz. Nihayet gevşeklik gösterip verilen emir konusunda çekişmeye başladınız ve Allah size sevdiğiniz şeyleri (zafer ve ganimetleri) gösterdikten sonra isyan ettiniz. Kiminiz dünyalık peşindeydi, kiminiz ahiret! Derken Allah, sizi imtihan etmek için onları hezimete uğratmanıza engel oldu. Fakat şimdi sizi affetti. Çünkü Allah, müminlere karşı çok lütufkârdır. 153. Peygamber arkanızdan sizi çağırıp dururken, siz alandan uzaklaşıp gidiyordunuz, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Nihayet, elde etti-

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ
الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ
وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ
غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا
مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ
يُخْفُونَ فٖٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ
يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا
قُتِلْنَا هٰهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فٖي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ
الَّذٖينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ
وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فٖي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا
فٖي قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿١٥٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى
الْجَمْعَانِ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ
مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿١٥٥﴾

ğiniz ve edemediğiniz ganimetlere üzülmeyesiniz diye Allah size o acıyı tattırdı![73] Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 154. Tattırdığı o acıdan sonra, Allah size bir güven ve uyku indirdi. O uyku bir kısmınızı bürürken, canlarını önemseyen bir grup, cahiliye zannına kapılarak Allah hakkında gerçek dışı vehimlere dalıyor ve "Bizim bir yetkimiz mi var!" diyorlardı.[74] De ki: "Bütün yetki Allah'ındır!" Onlar, sana açıklayamadıkları münafıklığı kalplerinde gizliyor ve "Karar verme yetkimiz olsaydı burada öldürülmezdik!" diyorlar. De ki: "Siz evlerinizde kalsaydınız da ölümüne karar verilenler, şehit düşecekleri yere yine giderlerdi![75] Allah, yüreklerinizi sınamak ve kalplerinizdeki münafıklığı ortaya sermek için böyle yaptı. Allah, kalplerin özünü bilir." 155. İki ordu karşılaştığı gün sizi terk edip dönenler var ya, yaptıkları yüzünden şeytan onların ayağını kaydırdı. Fakat Allah, onları affetti. Çünkü Allah son derece bağışlayıcı, son derece halîmdir (müsamahalıdır).[76]

71. Uhut yenilgisinden sonra münafık Yahudiler ve müşrikler; "Muhammed peygamber olsaydı yenilmezdi!" diyerek Müslümanların kafasını karıştırmaya çalışıyor ve dinlerinden döndürmek istiyorlardı. Çünkü Yahudilerin muharref din anlayışına göre onlar ne kadar isyan ederse etsinler Allah onlara destek vermek zorundadır. Oysa bu ayetlerde Allah müminleri uyararak onları ciddiye almamalarını öğütlüyor, devam eden ayetlerde onlara vaadini tekrarlıyor ve ardından da Uhut yenilgisinin gerçek sebeplerini itaatsizlik ekseninde açıklıyor. Çünkü stratejik noktalara yerleştirilen görevliler ilk zafer belirtisinde yerlerini terk edip ganimet toplama yarışına girmişlerdi (Buharî, *Meğazî* 17; Ebu Davud, *Cihad* 116; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

72. "Mevlâ" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286.

73. Bu ayetler, Uhut yenilgisinin sebebini ortaya koymaktadır (Bkz. 149. ayet ve ilgılı dipnot). Fakat hatalarını anladıkları için şimdi affedildikleri açıklanmaktadır. Ganimet peşinde koşmaları ve çağrıları duymadıkları tasvir edildikten sonra elde ettiklerinin azlığına, elde edemediklerinin çokluğuna hayıflanmamaları için böyle bir acı tattırıldığı hatırlatılmaktadır (Hasan-ı Basrî'nin bu yorumu için bkz. Razî, *Mefatihu'l Gayb*). Çünkü bu acıyı tatmasaydınız, şimdi elde edemediğiniz ganimetlerin çokluğuna, elde ettiklerinizin azlığına üzülüyor olacaktınız, denmek suretiyle Bedir Savaşı sonrası duygu haline ince bir tarizde bulunulmaktadır. Nitekim Enfal suresindeki uyarıların önemli bir kısmı bu konuyla ilgilidir.

74. Kimi tefsircilere göre bu zanlar, münafıkların zanları olarak değerlendirilirken, bazılarına göre de canları tatlı olan fakat iman yüreklerinde kök salmamış olan şüphecilerin vehimleriydi. Allah müminlere uyku indirip dinlendirirken, müşriklerin geri gelip kendilerini öldüreceğini sanan ve kalkanlarının altına sinip vehme dalan ekâbirlerdi. Ebu Talha, Abdurrahman bin Avf ve Zübeyr bin Avvam gibi isimler zikredilmektedir. Bu kişiler savaş öncesi yapılan istişarede Medine'de kalalım düşüncesinde olanlardan bazılarıydı. Sözlerinin dinlenmediğinden dolayı yenilgiye uğradıklarını dile getirerek hezimetin faturasını meydan savaşına karar veren çoğunluğa ve onların kanaatine uyan Hz. Peygamber'e kesmeye çalışıyorlardı. Öyle ki onların sayıklamalarının açıktan duyulduğuna dair rivayetler mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Cahiliye zannına kapılarak kalplerindeki şüphe ateşi tutuşuyor kâfir ve münafıkların, "Peygamber olsaydı yenilmezdi." propagandalarına yüreklerinde kapı aralıyorlardı. Böylesi başarısızlık durumlarında birilerini günah keçisi ilan ederek gerçek duygularını gizlemeye çalışıyor ve şişirilmiş egolarını önplana çıkarıyorlardı. Buradaki uyarı ve eleştiriler bu tür zayıf yürekli insanlara yöneliktir (156. ayet; Maverdî, *en-Nüket;* Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 3, s. 295-300).

75. "Beraze" fiili, savaş meydanına çıkmak, karşılaşmak ve çarpışmak anlamlarında kullanılmaktadır (14/İbrahim 21, 48; 2/Bakara 250; 4/Nisa 81). Bazı tefsirciler bu kişilerin "Uhut'ta meydan savaşına çıkmasaydık bu kadar zayiat vermezdik." diyen münafıklar olduğu kanaatindedirler. Aslında kendi canlarını önemsedikleri halde şehit olanları sahiplenerek konuşuyor, böylece kafa karıştırmak ve şehit yakınlarını kışkırtmak istiyorlardı. Allah da onların kalplerindeki fesadı ortaya koyuyor ve "Siz evde oturmayı tercih edip münafıklığınızı sergilemiş olsaydınız da Müslümanlar o meydana çıkar ve şehit olurlardı." demek istiyor (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Sanki ayet, "Allah sizin kalbinizde gizlediğiniz nifakı ortaya çıkarmak için bu meydan savaşına hükmetti!" der gibidir. Allah, "Bütün yetki, Allah'ındır." ifadesiyle müminlerin kullandığı yetkiyi kendi kullandığı yetki olarak değerlendirmekte ve istişareden çıkan meydan savaşı kararını sahiplenmektedir (159. ayet). Böylece şehitleri ve gazileri onurlandırmakta, şüphecileri ve münafıkları rezil etmektedir.

76. Savaştan kaçanların kınanması ve tevbelerinin kabulü peşpeşe ifade edilmektedir. Süddî, bu grubun münafıklardan farklı olarak hezimet anında savaş meydanından kaçıp Medine'ye erken dönen Müslümanlar olduğunu söylemektedir "Halim" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِي
الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا
مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً
ف۪ي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ يُحْي۪ وَيُم۪يتُ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ
وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ
مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾
فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ
فَظًّا غَل۪يظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي
الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّل۪ينَ ﴿١٥٩﴾ اِنْ يَنْصُرْكُمُ
اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ
ذَا الَّذ۪ي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِه۪ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ
اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ

156. Ey iman edenler! Sakın siz, sefere çıkan veya savaşan kardeşleri için, "Bizim yanımızda olsalardı ne ölür ne de öldürülürlerdi!" diyen kâfirler gibi olmayın. Onlar gibi olmayın ki Allah onların heveslerini kursaklarında bıraksın. Allah, diriltir ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 157. Allah yolunda öldürülseniz de ölseniz de Allah katından size bir mağfiret ve onların yığıp durdukları servetten daha hayırlı bir rahmet vardır. 158. Ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız! 159. Allah'ın rahmeti gereği sen onlara yumuşak davrandın. Eğer katı yürekli olup da sert davransaydın, çevrenden dağılıp giderlerdi. Onları affet, kendileri için bağışlanma dile ve bir işe karar verirken onlarla istişare et.[77] Kararını kesinleştirdiğin zaman da Allah'a tevekkül et. Allah, tevekkül edenleri sever.[78] 160. Allah size yardım ederse size galip gelecek kimse yoktur. Eğer yardımını keserse size O'ndan başka kim yardım eder! Müminler sadece Allah'a tevekkül etsinler. 161. Hiçbir peygamberin kamu malını saklayarak emanete ihanet etmesi düşünülemez. Kim kamu malını saklayıp ihanet ederse kıyamet günü aşırdığı şeyi yüklen-

الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ
كَمَنْ بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ
اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

miş olarak gelir.[79] Sonra herkese yaptığının karşılığı tastamam verilir ve kimseye haksızlık yapılmaz. **162.** Allah'ın rızasını gözeten kimse, Allah'ın gazabını hak eden ve yeri cehennem olan kimse gibi olur mu? Orası ne kötü bir mekandır! **163.** Allah'ın rızasını gözetenler için O'nun katında yüksek dereceler vardır. Allah, onların yaptıklarını görmektedir.

77. Daha önce istişare teşvik edilmiş ve Hz. Peygamber de bunu uygulamış olmasına rağmen (42/Şûrâ 38) burada açıkça emredilmiştir. Çünkü Uhut yenilgisinden sonra münafıkların ve onlara uyan zayıf akıllıların şûra ve istişareyi tartışmaya açması istişarenin zorunluluğunu vurgulamayı gerektirmiştir. Özellikle bir peygamber'in, peygamber olmayanlarla istişare etmesinin emredilmesi, kamusal veya toplumsal alanda toplum temsilcileriyle istişare etmenin zorunlu olduğunu göstermektedir. Şafii, istişare emrinin nedb (müstehablık) ifade ettiğini söylese de vücup (farziyet) ifade ettiği daha yaygın bir kanaattir (Hamdi Yazır; *Hak Dini*). Hz. Peygamber (s) istişareye önem verse ve vahiy alanına dâhil olmayan her türlü beşeri kararlarda istişareye başvursa da istişare onun döneminde kurumlaşmamıştır. Hz. Ömer döneminde kısmen kurumlaşmış ve 6 kişilik bir heyet oluşturulmuştur. Hz. Osman bu altı üyenin istişaresi sonucu aday gösterilmiş ve seçimi biat ile kesinleşmiştir. Muaviye'nin çabasıyla sistem yozlaştırılarak saltanata geçilmiş, şûrâ, idarî ve siyasî alandan uzaklaştırılmıştır. İstişare göstermelik bir karaktere büründürülse ve zamanla buna meşruiyet üretilse de Abdurrahman bin Ebî Bekir'e göre Muaviye'nin uygulaması Kayser'in sünnetinden başka bir şey değildir (Buharî, Tefsir 46/271; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 209, 246-250, 375, 376). Uzmanlığın kaçınılmaz hâle geldiği kişisel işlerde bile danışman bulundurmanın neredeyse zorunlu hale geldiği günümüz dünyasında toplumsal konularda istişarenin keyfî bir uygulama olarak değerlendirilmesi gerçekçi olamaz. Halk iradesinin dışında, uzmanlık gerektiren işlerde görüşüne başvurulacak insanların işin ehli veya konunun uzmanı olmasına özen gösterilmelidir.

78. Tevekkül, birine güvenip itimat etmek ve onu işine vekil kılmaktır. Dinî bir kavram olarak Allah'a güvenip dayanmak ve yapılan işlerin hayırla sonuçlanması için yardımını istemek ve işin sonucunu O'na havale etmektir. Hamdi Yazır'ın belirttiği gibi bu kelime, tembelliğe davetiye çıkarmak değildir (*Hak Dini*).

79. Bu ayetin, Hz. Peygamber'in, ganimetlerin bir kısmını saklayıp dağıtmadığı yönündeki münafık iddialarını reddetmek üzere indiği rivayet edilmektedir. Dedikoduların hangi boyutlara vardırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ya da müminlerin, ganimeti kim elde ettiyse onun olacağı ve kamu malı olarak dağıtılmayacağı

yönünde bir zannının olduğu ve Uhut'taki okçuların bu anlayışla yerlerini terk ettikleri düşünülmekte ve ayetin bu anlayışı ortadan kaldırmakla ilgili olduğu sanılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır; *Hak Dini;* Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 3, s. 296-298).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ
رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ
كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾
اَوَلَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ
قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَٓا
اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ
وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواۚ
وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ
ادْفَعُواۜ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْۜ هُمْ
لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِۚ يَقُولُونَ
بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا يَكْتُمُونَۚ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُواۜ قُلْ فَادْرَؤُا
عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
اَمْوَاتًاۜ بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَۙ ﴿١٦٩﴾

164. Allah, kendisine verdiği ayetleri okuyup onları arındırsın,[80] kitabı ve hikmeti öğretsin diye aralarından birini seçip peygamber göndererek müminlere lütufta bulunmuştur. Oysa daha önce onlar apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı. 165. Daha önce iki katını düşmanlarınızın başına getirdiğiniz bir bela şimdi size dokundu diye mi "Bu nasıl olur?" diyorsunuz! De ki: "Başınıza gelen o musibet sizin kendinizden kaynaklanmaktadır!" Allah, her şeye kadirdir. 166, 167. İki ordu (Uhut'ta) karşılaştığı gün, başınıza gelen belâ, gerçekten iman edenlerle münafıkları birbirinden ayırması için Allah'ın izniyle gerçekleşmiştir. O münafıklara, "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunma yapın!" dendiği zaman, "Savaşmayı bilseydik size katılırdık!" dediler. O gün onlar, küfre imandan daha yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilmektedir. 168. Onlar evlerinde oturup kardeşleri için: "Bize uysalardı öldürülmezlerdi!" diyorlardı. De ki: "Haydi! Eğer doğru söylüyorsanız kendinizi ölümden kurtarın!" 169-171. Sakın, Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma!

فَرِحٖينَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذٖينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَۘ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنٖينَۚ ﴿١٧١﴾

Bilakis onlar, Rableri katında diridirler.[81] Allah'ın kendilerine verdiği lütufla sevinç içinde rızıklanmaktadırlar. Dahası kendilerinden sonra o nimete kavuşacak olup da henüz kavuşmamış olanlara, hiçbir korkunun olmadığını ve kesinlikle mahzun olmayacaklarını müjdelemek isterler. Onlar, Allah katında bulunan lütuf ve nimeti, Allah'ın kesinlikle müminlerin ecrini zayi etmeyeceği gerçeğini onlara müjdeliyorlar!

80. Ayette dikkat çekilen tezkiye insanın sapkınlık ve kötülüklerden arındırılmasıdır. Bu manada Hz. Peygamber'in gönderiliş gayesi de temiz insan ve temiz toplum meydana getirilmesidir.

81. Bu ayetler Uhut şehidleri hakkında nazil olmuştur. Şehitlerin diriliği Allah katında, yani ahiret âleminde, cennettedir. Çünkü ahiret hayatı ölüm anından itibaren başlayan bir süreçtir ve arada boşluk yoktur (8/Enfal 52; 4/Nisa 90). Devamında şehitlerin Allah katında rızıklandıkları ve karşılaştıkları ilahî lütufları dünyadaki arkadaşlarına müjdelemek istedikleri haber verilmektedir. Onların bu isteklerini Allah bu ayetlerle geride kalan müminlere ulaştırmıştır. (Mukatil, *et-Tefsir;* Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensur*). Şehitlerin oradaki hayatıyla diğer insanların hayatı arasındaki farkı ve mahiyetini Allah bilir. Çünkü olay O'nun katındadır (Maverdî, *en-Nüket*) Şehitlerin bu dünyada yaşadıklarını ve insanlar arasında dolaştıklarını düşünmek ve savaşlarda gelip müminlere yardım ettiğine inanmak bu ayetlerle alakası olmayan sonradan ortaya çıkmış iddialardır. Çünkü müminlere yardım edenlerin Allah ve melekler olduğunu Kur'an açıkça ifade etmektedir (124 ve 125. ayetler).

اَلَّذٖينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُۜ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظٖيمٌۚ ﴿١٧٢﴾ اَلَّذٖينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اٖيمَانًاۗ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ

172. O müminler ki, kendilerine dokunan acı ve kederden sonra Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uymuşlardır. İyilik yapan ve sorumlu davranıp kötülükten sakınan o müminler var ya, onlar için büyük bir ödül vardır.[82] 173, 174. İnsanlar, "Düşmanlarınız size karşı toplanıp birlik oluşturdular; onlardan korkun!" dediği zaman, o

وَنِعْمَ الْوَكٖيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ
اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌۙ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظٖيمٍ ﴿١٧٤﴾
اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَٓاءَهُ فَلَا
تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٧٥﴾
وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذٖينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِۚ
اِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔاۜ يُرٖيدُ اللّٰهُ اَلَّا
يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْاٰخِرَةِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظٖيمٌ ﴿١٧٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ
بِالْاٖيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلٖيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اَنَّمَا
نُمْلٖي لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْۜ اِنَّمَا نُمْلٖي لَهُمْ
لِيَزْدَادُٓوا اِثْمًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا
كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنٖينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ
حَتّٰى يَمٖيزَ الْخَبٖيثَ مِنَ الطَّيِّبِۜ وَمَا كَانَ
اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يَجْتَبٖي مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهٖۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ
عَظٖيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ
بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْۜ بَلْ

söylentiler, müminlerin sadece imanını artırdı. "Allah bize yeter! O, ne güzel vekildir!" dediler de kendilerine bir kötülük dokunmadan Allah'ın lütuf ve nimetiyle döndüler. Çünkü onlar, Allah'ın rızasını gözettiler. Allah, çok büyük lütuf sahibidir. 175. Şeytan ancak kendi dostlarını korkutur.[83] Eğer iman eden kimselerseniz onlardan korkmayın, benden korkun! 176. Küfür yolunda koşuşturanlar seni üzmesin. Allah'a zarar verecek değiller ya! Allah, onların ahirette bir nasiplerinin olmasını istemiyor. Onlar için büyük bir azap vardır. 177. İmanı feda ederek küfrü satın alanlar, Allah'a bir zarar veremezler. Onlar için elîm bir azap vardır. 178. İnkâr edenler, kendilerine bu kadar imkân vermemizi kendi hayırlarına sanmasınlar. Biz, günahları artsın diye onlara fırsat vermeyi sürdürüyoruz. Aslında onları rezil rüsva edecek bir azap vardır. 179. Ey kâfirler! Allah, müminleri sizin bulunduğunuz durumda bırakacak değildir. Sonuçta çirkef kimseleri iyilerin arasından ayıklayacaktır. Allah size gaybı gösterecek değil ya![84] Allah dilediği kimseleri peygamber olarak seçer. Allah'a ve peygamberlerine inanın. Eğer inanır ve sorumlu davranırsanız sizin için büyük bir ödül vardır. 180. Cimrilik edenler, Allah'ın kendilerine lütfettiği malın, mülkün ken-

هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

dilerinin hayrına olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için bir şerdir. Cimrilik ettikleri o mallar, kıyamet günü boyunlarına tasma olarak takılacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'a aittir. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

82. Bir görüşe göre olay müşrikler Uhut'tan ayrıldıktan sonra gerçekleşmiş ve 172-175. ayetler o olaydan bahsetmektedir. Savaş galibiyetini yeterince değerlendiremediklerini düşünen Ebu Süfyan ve ekibi, Revha denen yere vardıklarında pişman olup geri dönmeye ve Müslümanları kılıçtan geçirmeye karar vermişlerdi. Bunu önceden tahmin eden geniş ufuk ve öngörü sahibi Hz. Peygamber, yanına aldığı 630 savaşçıyla güvenliği sağlamak ve gövde gösterisi yapmak için düşmanı takibe çıkmıştı. Hz. Peygamber ve arkadaşlarının Hamraü'l-Esed'e kadar kendilerini takip ettiğini anlayan düşmanın kalbine Allah korku saldığı için bu kararını uygulamaya cesaret edemediği rivayet edilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim,* Ahzab suresinin girişi; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* c. 3, s. 296-298). İkinci bir görüşe göre ise Uhut'tan bir yıl sonra gerçekleşen II. Uhut hadisesinden bahsedilmektedir. Uhut'ta Ebu Süfyan, Hz. Peygamber'e, bir yıl sonra Bedir'de tekrar karşılaşalım, diye meydan okumuş; Allah Rasulü de olumlu yanıt vermişti. Bir yıl sonra Hz. Peygamber bir müfrezeyle birlikte randevu yerine gittiği halde Ebu Süfyan bazı bahaneler ileri sürerek gelmemişti. Umreden dönen Nuaym bin Mesud el-Eşcaî'ye on deve rüşvet vererek Mekkeli müşriklerin savaşa hazırlandığı yönünde, Medine'de propaganda yapmasını istemiş ve o da bunu yapmıştı. Ayetlerin bu olaydan bahsettiği düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim,* Ahzab suresinin girişi). Nuaym, Hendek savaşı sırasında Müslüman olmuş, Müslümanlığını gizleyerek ve iyi bir istihbarat yürüterek Ahzap ordusuyla Beni Kureyza'nın arasını açmış, Müslümanların en kritik anlarında böyle bir görev ifa ederek geçmişte yaptığı bu zararlı faaliyetlerini bir bakıma telâfi etmiştir (Mevdudî, *Tefhim,* aynı yer).

83. Bu ayet, safları netleştiren ince bir mesaj taşımaktadır. Şeytanlar, kâfir yönetimlerdir. Onların propagandasının sadece dostlarını etkileyebileceğini söylerken münafıkları doğrudan eleştirmekte, onlara meyletme ihtimali olan zayıf yürekli Müslümanları uyarmaktadır (Yorumun öncülleri için bkz. Maverdî, *en-Nüket*).

84. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ

181, 182. "Allah fakir, bizler zenginiz!" diyenlerin sözlerini Allah işitmiştir.[85] Biz onların bu konuşmalarını da haksız yere peygam-

الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ
الْحَر۪يقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ
وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۚ ﴿١٨٢﴾ اَلَّذ۪ينَ
قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُۜ قُلْ قَدْ
جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْل۪ي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذ۪ي
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٨٣﴾
فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُن۪يرِ
﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ
اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ
النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَۜ وَمَا الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ ف۪ٓي
اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذ۪ينَ
اَشْرَكُٓوا اَذًى كَث۪يرًاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا
فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٨٦﴾ وَاِذْ اَخَذَ
اللّٰهُ م۪يثَاقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ
وَاشْتَرَوْا بِه۪ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ

berleri öldürmelerini de yazacak, sonra da kendilerine şöyle diyeceğiz: "Yakıcı azabı tadın! Bu, sizin ellerinizle hazırladığınız azaptır! Allah, kullarına zulmedecek değildir." **183.** Ayrıca onlar, "Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere iman etmememizi emretti!" dediler.[86] De ki: "Benden önce size apaçık delilleri ve sizin de söylediğiniz şeyleri getiren peygamberler gelmişti. Eğer doğru sözlü kimselerseniz onları neden öldürdünüz?" **184, 185.** Eğer seni yalanladılarsa bil ki senden önce apaçık deliller, sayfalar ve aydınlatıcı kitap getiren bütün peygamberler de yalanlanmıştı.[87] Herkes ölümü tadacak ve hak ettiğiniz şeyler kıyamet günü kesinlikle ödenecektir. Kim cehennemden uzak tutulur ve cennete konursa gerçek kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı bir nemalanmadan başka bir şey değildir.[88] **186.** Mallarınız ve canlarınız konusunda imtihan edileceksiniz. Daha önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan çok üzücü sözler duyacaksınız. Eğer sabreder ve şuurlu davranabilirseniz bu çok azimli (kararlı) bir tutumdur.[89] **187.** Allah, daha önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan, "Bu kitabı insanlara açıklayacaksınız, asla gizlemeyeceksiniz!" diye kesin söz almıştı.

١٨٧ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اَتَوْا
وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا
تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلٖيمٌ ١٨٨ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ١٨٩

Fakat onlar verdikleri sözden dönüp az bir menfaat karşılığında sattılar. Karşılığında aldıkları şey ne kadar da kötüdür.[90] 188. O elde ettiklerine sevinen ve yapmadıkları iyiliklerle övülmekten hoşlanan o kimseler, eğer azaptan kurtulacaklarını sanıyorlarsa yanılıyorlar![91] Onlar için elîm bir azap vardır. 189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. Allah, her şeye kadirdir.

85. Dünya malına düşkünlük insanın doğasında var olan tabii bir olgudur (14. ayet). Bu sevgiyi kontrol etmek ve aşırılığın önüne geçmek ve dolayısıyla infak edebilmek iyiliktir (92. ayet). Bu dengeyi koruyamamak, dünyevileşmek ve hatta bırakın infak etmeyi, Allah'ın kendilerine muhtaç olduğunu söyleyecek kadar güçperest olmak, müstağni davranmak, insanın gözünde din ile dünyanın yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Veya en iyimser tahminle dünyalığa gömülen insanın gözünde dinin, ahiretin ve hatta Allah inancının anlam ve fonksiyonunu nasıl yitirdiğini gösterir. Ayetlerin indiği dönemde Yahudilerin tavrı bu açıdan iyi bir örnektir. Vatan savunmasında Müslümanlara destek olmadıkları gibi, onların kendilerinden borç istemelerini bile alay konusu yaptılar. Allah'ın yardımına inanan Müslümanların kendilerine muhtaç olmasını, (hâşâ) Allah'ın kendilerine muhtaç olması şeklinde yorumlayarak Müslümanlarla alay ediyorlardı. Müslümanları Allah yolunda infak etmeye teşvik eden ve "Allah'a güzel bir borç verecek olan kimse..."den bahseden Bakara 245. ayete gönderme yaparak; "Allah fakir, bizler zenginiz!" diyecek kadar ileri gitmişlerdi. Bu cümleyi, Medine Yahudilerinin hahamı Fenhas'ın Ebu Bekir'e söylediği, Ebu Bekir'in ona tokat attığı ve hatta Müslümanlarla aralarında yapılmış olan anlaşma olmasaydı onu öldürebileceğini söylediği rivayet edilmektedir. Daha sonra yapılan sorguda Fenhas'ın söylediği bu sözü inkâr ettiği de nakledilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*).

86. Yahudilerin bu iddiası, Müslümanları aldatmak için Allah adına uydurdukları bir yalan ve Allah'a yaptıkları bir iftiradır. Yahudilerin kurban takdimi konusunda ateşte kurbanı yaktıklarına dair anlatımların yanı sıra gökten gelen kurban veya onu gökten inen bir ateşin yiyip tüketmesi şeklinde mucizeler, Eski Ahid (mevcut muharref Tevrat) metinlerinde de vardır. Ancak bunlar kendi uydurdukları menkıbelerdir (Levililer, 9/24; Hâkimler 6/20, 21; I. Krallar, 18/30-39; II. Tarihler, 7/1, 2; ayrıca bkz. Mevdudî, *Tefhim*). Bu tür uyduruk mucizeleri Hz. Muhammed'in de getirmesini istiyor ve böylece onu zor duruma düşürmeyi düşünüyorlardı. Allah da şöyle bir eleştiri getirerek tutarsızlıklarını ortaya koymaktadır: "Eğer Allah, böyle bir kurban getirmeyeni peygamber kabul etmeyin, diye size bir hüküm indirdiyse önceki peygam-

berleri neden öldürüyordunuz?" (Zemahşerî, *Keşşaf*; Sealibî, *el-Cevahir*). Çünkü Hz. İsa gibi sadece inkâr ettikleri peygamberleri değil, inandıkları ve kutsal kitaplarında sitayişle söz ettikleri Hz. Zekeriyya gibi birçok peygamberi de öldürmüşlerdir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

87. Tefsirciler bu ayetlerde geçen "beyyinat" kelimesinin açık mucizeler, "Zeburların" sayfalar, "kitapların" da Tevrat gibi şeriat içeren kapsamlı kitaplar anlamında olduğunu dile getirmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

88. Bu ayette ölümü tadacak olan nefsin ruhla ilişkisinin ne olduğu tartışılagelmiştir. Bizce sorun, nefis kelimesinin ruhla özdeşleştirilmesi veya ruh ve bedenden ayrı bir nefis olgusu ihdas edilmesinden kaynaklanmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Kanaatimizce nefis kavramı; ruh ve bedenin bileşkesinden oluşan zat, kişilik veya şahıs olarak algılanırsa sorun ortadan kalkmakta ve anlaşılır hale gelmektedir. Dünya malının aldatıcı oluşu ise insanın yanılgısına dayanmaktadır. Çünkü "meta" kelimesi "matah" kelimesinde olduğu gibi yararlı şey demektir. "Ğarur" kelimesi de aldatıcı demektir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). İnsan malın yararlı oluşunu abartmakta ve kendisine mal verilmesini din ve değer konusundaki bütün kanaatlerinin onanması anlamında değerlendirebilmektedir. Oysa mal verilen kimsenin inanç ve düşünceleri yanlış, fakir kalan kimsenin inanç ve düşünceleri de doğru olabilir (Mevdudî, *Tefhim*).

89. Müşrik ve kitap ehlinin akıl dışı konuşmalarına ve itirazlarına tahammül etmek, mal ve canları Allah yolunda feda etmek kadar önemli bir sınav olarak takdim edilmektedir. İrşatçı olmak, şehitlik ve gazilik kadar sabırlı ve azimli olmayı gerektirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetin, Yahudi ve müşriklerin Hz. Peygamber'e hakaretamiz ifadeler sarf etmesi üzerine indiği rivayet edilmektedir (Buharî, Tefsir 3/67).

90. Öncekilerin vahyi terk etmelerinin sebebi dünyevileşmedir. Müminler de bu duruma dikkat etmek durumundadırlar (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Öylesine terk örnekleri vardır ki örneğin Yahudiler, bir dönem Tevrat diye bir kitabın var olduğunu bile unutmuşlardır (II. Krallar, 22/8-13; Mevdudî, *Tefhim*).

91. Bu ayetler, savaşa katılmayıp dönüşte hoşnutluk bekleyen münafıklar hakkında inmiştir (Buharî, Tefsir 3/68).

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي
الْاَلْبَابِۚ ﴿١٩٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا
وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ ف۪ي
خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ

190. Göklerin ve yerin yaratılmasında, geceyle gündüzün sürekli değişmesinde, akıl sahipleri için nice ayetler vardır.[92] **191.** Akıl sahibi kimseler; ayaktayken, otururken ve yanları üzere yatarken Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünceye dalar[93] ve şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Sen

هٰذَا بَاطِلًاۚ سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
﴿١٩١﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ
اَخْزَيْتَهُۜ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾
رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْاِيمَانِ اَنْ
اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّاۗ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾
رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا
تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ
﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّي لَٓا اُضِيعُ
عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا
وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُو۫ذُوا فِي سَبِيلِي
وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۚ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ
حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ
الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِۜ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ
ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ
الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ

bunları boş yere yaratmadın! Seni tesbih ederiz![94] Bizi o ateş azabından koru! **192.** Rabbimiz! Sen ateşe sokacağın kimseyi kesinlikle rezil ve rüsva etmişsindir. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. **193.** Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize inanın!' diye imana çağıran davetçiyi işittik ve iman ettik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve canımızı iyilerle beraber al. **194.** Rabbimiz! Bize, peygamberlerine vaadettiğin şeyleri ver ve kıyamet günü bizi utandırma. Çünkü sen, vaadinden dönmezsin." **195.** Rableri onlara şöyle cevap verdi:[95] "Ben sizden hiçbir çalışanın emeğini zayi etmem. -İster kadın olsun ister erkek fark etmez; çünkü siz, birbirinizden meydana geliyorsunuz!-[96] Hicret eden, yurtlarından çıkarılan, benim yolumda türlü sıkıntılara uğrayan, savaşan ve öldürülen kimselerin kötülüklerini örtüp yok sayacağım. Allah katından bir ödül olarak onları altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. Ödüllerin en güzeli Allah'ın katındadır." **196, 197.** İnkâr edenlerin ülkelerde rahatça dolaşmaları seni aldatmasın. Bu sadece geçici bir faydalanmadır. Sonunda varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir barınaktır. **198.** Fakat Rablerine karşı sorumlu davranıp gazabından korunanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Al-

اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْاَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَاِنَّ
مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا
اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خَاشِعٖينَ لِلّٰهِۙ
لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلٖيلًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرٖيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

lah'ın bir ikramı olarak, orada ebedî kalırlar. Allah katında iyileri bekleyen ödül daha hayırlıdır.
199. Kitap ehlinden olup da Allah'a iman eden, Allah'tan korkarak hem size hem kendilerine indirilene inanan kimseler de var ki onlar Allah'ın ayetlerini ufacık bir çıkar karşılığında satmazlar.[97] Onların ödülü Rableri katındadır ve Allah, hesabı çok çabuk görür.
200. Ey iman edenler! Sabırlı olun; birbirinize karşı sabırlı davranıp düşmana karşı direnin[98] ve Allah'a karşı sorumlu davranın ki kurtuluşa eresiniz.

92. Bu ayetle başlayan bölüm, surenin son paragrafıdır ve surenin genel bir değerlendirmesi veya finali gibidir. Dolayısıyla her surede olduğu gibi burada da surenin ilk bölümü yeniden okunmalı ve bu paragrafla birlikte değerlendirilmelidir (Mevdudî, *Tefhim*).

93. Buraya kadar olan cümle tek başına alınır ve namaz anlamında değerlendirilirse zaruri durumlarda namazın oturarak veya yatarak kılınacağına delil getirilmiştir. Devamındaki ifadelere bakılırsa müminlerin yatarken, otururken ve ayakta iken tefekkür ettiklerini bir vakıa olarak haber vermektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Hatta duanın özlü akışı içerisinde övgüyle söz etmektedir. Hz. Peygamberin (s), son on ayeti düşüne düşüne okuyarak geceleri namaz kıldığı rivayet edilir (Buharî, Tefsir 3/70-72).

94. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.

95. Ayetin öncesinde hatırlatılan müminlerin duasından sonra böylesine peşin bir kabul müjdesinin gelmesi ne kadar anlamlıdır. Aslında ayetin devam eden bölümleri de aynı canlılıkta müjdeler vermektedir. Bu ayetleri okurken ister istemez akıllara şu soru gelmektedir: Vahyin canlı ortamı olduğu için haberdar olduğumuz bu canlı iletişimi, vahyin nüzûl zamanı dışında yapılan dualar hakkında da düşünmek mümkün müdür? Yapılan dua aynı canlılıkta ise cevabı neden evet olmasın?

96. Burada kadın ve erkeğin birbirinden meydana geldiğine, herkesin hak ettiğini elde edeceğine dikkat çekilmekte ve cahiliye döneminin kadın erkek ayrımı kınanmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

97. 187. ayette bahsedilen inatçı Kitap ehlinin aksine, burada övülenler, Kitap ehlinden olup da Müslüman olanlardır. Necaşi'nin ölümü üzerine kılınan gıyabî cenaze namazıyla bağlantı kuranlar olmuşsa da Necaşi'nin vefatı, hicretin 9. yılıdır ve bu surenin inişinden çok sonra gerçekleşmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

98. Sabırlı olma emrinden sonra karşılıklı sabır (sâbirû) ve düşmana karşı dirençli olmaktan söz edildiği için böyle bir çeviri tercih edilmiştir. Çünkü "Sabırda yarışın, harbe hazırlıklı olun ve düşmana karşı direnin!" anlamında değerlendiren tefsirciler, "râbitû" emrini düşman karşısında tetikte olmak ve nöbet tutmak anlamında değerlendirmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşeri, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

٣٣ سُورَةُ الْاَحْزَابِ

90/33 AHZAB SURESİ

Adını 20. ayette geçen ve birleşik ordular anlamına gelen "Ahzab" kelimesinden alan sure 73 ayettir. Hicretin beşinci yılında müşriklerin Medine'yi kuşatmasından (Hendek Savaşı'ndan) sonra inmiştir. Sure, savaşa kısaca değinerek İslam toplumunun iç ıslahatlarına ağırlık vermektedir. Bu yönüyle Âl-i İmran suresinin devamı niteliğindedir. Evlatlıkları gerçek evlat, anneye benzetilen eşi gerçekten anne sayan cahiliye geleneklerini kaldıran ilk ayetleri, Hendek ve Beni Kureyza Savaşlarını ele alan ayetler izlemektedir. Hz. Peygamber'in eşlerini dünyevileşmemeleri ve vakarlı tavır sergilemeleri konusunda uyaran ayetlerden sonra Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evliliği ele alınmakta, bu konuda münafıkların yaydığı dedikodular reddedilmekte ve ilk defa onlara yönelik savaş tehdidi yapılmaktadır. Bu vesileyle Hz. Peygamber'e saygılı davranılması, evlilik hakkının sınırlanması ve ailesiyle ilgili öğütler verilmektedir. Münafıkların yaydığı dedikodunun etkisinde kalan zayıf karakterli Müslümanlar eleştirilmekte, iffetli insanlara yapılan iftira ve dedikodulara prim vermek kınanmakta, ev ziyaretleri ve ev dışında giyilecek kıyafetler konusunda medenî kurallar getirilmektedir. İnsana yüklenen sorumluluğun altı çizilerek kâfir ve münafıklara yönelik azap vaadedilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ
وَالْمُنَافِق۪ينَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۙ ﴿١﴾
وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًاۙ ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey Peygamber! Allah'a karşı sorumlu davran, gazabından sakın, kâfirlere ve münafıklara kesinlikle uyma. Allah her şeyi bilir, sonsuz hikmet sahibidir. 2. Rabbinden sana indirilene uy! Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[1] 3. Allah'a güven (tevekkül et). Vekil olarak Allah yeter. 4. Allah hiçbir

اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿٣﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ
لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ ف۪ي جَوْفِه۪ۚ وَمَا جَعَلَ
اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـ۪ٔي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْۚ
وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْۜ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ
بِاَفْوَاهِكُمْۜ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي
السَّب۪يلَ ﴿٤﴾ اُدْعُوهُمْ لِاٰبَٓائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ
عِنْدَ اللّٰهِۚ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ
فِي الدّ۪ينِ وَمَوَال۪يكُمْۜ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
ف۪يمَٓا اَخْطَأْتُمْ بِه۪ۙ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ
قُلُوبُكُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿٥﴾ اَلنَّبِيُّ
اَوْلٰى بِالْمُؤْمِن۪ينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ
اُمَّهَاتُهُمْۜ وَاُو۬لُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى
بِبَعْضٍ ف۪ي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ
وَالْمُهَاجِر۪ينَ اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ
مَعْرُوفًاۜ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا
﴿٦﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّ۪نَ م۪يثَاقَهُمْ وَمِنْكَ
وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسَى ابْنِ
مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ م۪يثَاقًا غَل۪يظًاۙ ﴿٧﴾
لِيَسْـَٔلَ الصَّادِق۪ينَ عَنْ صِدْقِهِمْۚ وَاَعَدَّ
لِلْكَافِر۪ينَ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٨﴾

adamın göğsüne iki kalp yerleştirmedi. Dolayısıyla "Sen benim için annemin sırtı gibisin" deyip de sırtınızı döndüğünüz eşlerinizi sizin anneniz yapmadığı gibi evlat edindiğiniz çocukları da sizin gerçek evladınız yapmadı.[2] Bunlar sizin ağzınızla söylediğiniz sözlerden ibarettir. Oysa Allah gerçeği söyler. Doğru yola ileten O'dur. 5. Evlatlıkları çağırırken gerçek babalarına nispet ederek çağırın. Allah katında adalete uygun olan budur. Eğer o çocukların babalarını bilmiyorsanız onlar sizin din kardeşlerinizdir, himaye etmeniz gereken kimselerdir (mevâlî).[3] Bu konuda yaptığınız hatalarda size bir günah yoktur. Ancak kalbinizden geçirerek kasten yaptıklarınız günahtır. Fakat Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 6. Peygamber, müminlere kendi canlarından daha değerlidir. Onun hanımları da onların anneleridir.[4] Allah'ın kitabına göre, akraba olan müminler birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha önceliklidir.[5] Ancak bu, dostlarınıza iyilik yapmanıza engel olmasın. Bunlar kitapta yazılı olan hükümlerdir. 7. Bütün peygamberlerden söz aldığımız gibi, senden de söz aldık. Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan, Meryem oğlu İsa'dan, onların hepsinden sapasağlam söz almıştık. 8. Allah bunu, sözüne sadık olanları sada-

katleri konusunda sorumlu tutmak ve sorguya çekmek için yaptı. Kâfirlere de elîm bir azap hazırladı.[6]

1. İlk üç ayetteki tümel hükümler, devamında gelen tikel hükümlerin temelini oluşturan aslî prensiplerdir. Yani evlatlık ve zıhar konusuyla ilgili geleneksel yargılar insanların gelişigüzel belirlediği yargılardır. Oysa bu tür hükümlerin, her şeyi bilen Allah'ın temel hükümlerine göre şekillendirilmesi gerekir. Özellikle yozlaşmış din ve kültürlere mensup cemaat ve toplulukların afakî yargılamalarına değil, Allah'ın gerçek hükümlerine tabi olunması gerekir (Bkz. 35 ve 36. ayetler).

2. İnsana iki kalp verilmemiş olması, evlatlığı evlat saymak ve eşi anne saymakla ilgili yeminlerin anlamsızlığını anlatan bir deyimdir (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Kurtubî, *el-Cami'*). "Zıhar" kavramı, erkeğin, eşini annesinin sırtına benzeterek yemin etmesi anlamında bir cahiliye geleneğidir. Kocası böyle bir yemin eden kadın, kocasının annesi sayılırdı. Kocası ona eşi gibi davranmaz, boşayıp özgürlüğüne de kavuşturmazdı. Allah, bu cahiliye geleneğini asılsız bir töre olarak değerlendirmekte, sonra da yasaklamaktadır (33/Mücadele 2-4. ayetler). Aynı şekilde Cahiliye Arapları, evlat edindikleri çocuğu kendi öz çocukları olarak değerlendirir, onu kendi isimleriyle birlikte anar ve öz kardeşten doğan haramlıkları onlar için de geçerli sayarlardı. Kur'an, bu tür itibarî değerlendirmeleri geçersiz saymıştır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Nesefî, *Medarik*). Bu hüküm, bazı tekil hükümlere de esas kabul edilmiştir. Örneğin Zeyd bin Harise'yi Hz. Peygamber'in oğlu sayan gelenek lağvedilmiştir (36-40. ayetler; Mevdudî, *Tefhim*).

3. "Mevlâ ve mevâlî" kelimelerinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286; 4/Nisa 33. Ebu Hanife bu ayetlerin evlatlık kurumunu yasaklamadığını, evlat ile evlatlık arasındaki farka dikkat çektiğini savunurken İmam Şafiî ayetleri evlatlık kurumunun yasaklanması yönünde yorumlamıştır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Aslında ayetler gerçekten evlatlıkların evlat olarak değerlendirilmesini, çağrılmasını yasaklamış, fakat din kardeşliği ve himaye etme sorumluluğunu açıkça dile getirmiştir. Buna karşın fıkıh geleneğimiz zaman içinde evlatlık kurumunu kapatmış ancak onun yerine vesayet kurumu dışında, ailelerin çocuk, çocukların aile ihtiyacını karşılayacak bir himaye kurumu ve kavramı geliştirememiştir. Örneğin çocuklar gerçek anne ve babasının nüfusuna kaydedilmek kaydıyla itibari bir aile kurumuna kavuşturulabilir. Çünkü devlet kurumları, vasisi olmayan çocukların aile yuvası özlemini gideremediği gibi, ailelerin çocuk ihtiyacı da görmezden gelinmektedir. İnsanların herhangi bir kişiyi kasten gerçek babası veya evladı gibi değerlendirmesi saçmadır ve bu yasaklanmaktadır. Fakat bu, bir insana sevgi ve saygı için baba, anne, kardeş veya evlat diye hitap etmesinden farklı bir durumdur (Mevdudî, *Tefhim*).

4. Hz. Peygamber'in hanımlarının müminlerin annesi olması, onların saygı görme hakkıdır. Bu da Hz. Peygamber'in onlar için ifade ettiği değerden kaynaklanmaktadır. Onlarla evlenme yasağını içerir fakat nafaka ve miras hakkını içermez (Buharî, Tefsir 33; Maverdî, *en-Nüket*). Hz. Peygamber'in ailesiyle ilgili bu ilahî hükümler,

müminler için çok önemlidir. Hz. Ali ile savaştığı için Hz. Aişe'ye bühtan eden bazı ekoller, ya bu ayetleri görmezden gelmekte ya da akla ve fıkıh mantığına ters yorumlara tabi tutmaktadırlar. Hatta vefatından önce Hz. Peygamber'in, kendi eşlerini boşama hakkını Hz. Ali'ye devrettiğine dair Behranî'nin akıl almaz uydurma rivayetine bile kitaplarında yer verebilmektedirler (Ebu Mansur et-Tebrizî'nin *Kitabü'l İhticac*ından Mevdudî, *Tefhim*). Hz. Peygamber'in bir kızını ve damadını yücelteceğiz diye onun diğer çocuklarını ve eşlerini ailesinden saymamak, ne akılla, ne insafla, ne de gerçekle bağdaşır.

5. Kur'an, din kardeşliğini öngörmesine rağmen (5. ayet), kan akrabalığının da göz ardı edilemeyeceğini bu ayette açıkça dile getirmektedir. Hatta bazı tefsircilere göre mirasla ilgili bu ayet din kardeşliğini ortadan kaldırmıştır. Bu ayet, mirasta asıl olanın kan akrabalığı olduğunu ortaya koymakta (Bkz. 8/Enfal 75), fakat din kardeşliğini nesh etmemektedir. Bilakis onu ortak duygudan kaynaklanan itibari bir değer ve dostluk ilişkisi olarak belirlemekte ve kan kardeşliği ile bir tutmamaktadır. Evlatlık müessesesinin önemli bir yakınlık doğurmasına rağmen, evlatlığa evlat statüsü kazandırmaması da böyledir. Fakat din ayrılığının mirasa mani olmasına bakılırsa din kardeşliğinin de sıradan bir dostluk ilişkisi olmadığı anlaşılacaktır (Mukatil, *et-Tefsir;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

6. Peygamberlerden söz alınmasıyla ilgili açıklama için bkz. 7/A'raf 169-171; 42/Şura 13; 3/Âl-i İmran 187. Burada ahdin hatırlatılmasının sebebi Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le evlenme konusundaki tereddütlerinin ortadan kaldırılmasıdır (Mevdudî, *Tefhim*). Her peygamberden alınan ahid de kendi peygamberliği döneminde risalet yoluyla bütün insanlardan alınan misaktır (Sealibî, *el-Cevahir*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
ر۪يحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَص۪يرًاۚ ﴿٩﴾ اِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ
وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ
وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ
الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ
وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَد۪يدًا ﴿١١﴾ وَاِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا

9. Ey iman edenler! Allah'ın size yaptığı iyiliği hatırlayın. Üzerinize ordular gelmişti de biz onların üzerine rüzgârı ve hiç görmediğiniz orduları salmıştık.[7] Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 10. O ordular, vadinin aşağı ve yukarı tarafından üzerinize gelirken, korkudan gözler yerinden fırlamış, yüreğiniz ağzınıza gelmişti. Sizler Allah hakkında nice zanlarda bulunmuştunuz! 11. İşte o an, müminler denenmiş ve büyük bir sarsıntı geçirmişlerdi. 12. O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, "Allah ve Peygamberi, bize

وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَاِذْ
قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ
لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ
يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ
يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ
مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا
تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا
عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ
وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا ﴿١٥﴾ قُلْ لَنْ
يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ
الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ
مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ
بِكُمْ سُٓوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ
لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ
يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلِينَ
لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ
رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ
كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا
ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ

aldatmadan başka bir şey vaad etmedi!" diyorlardı.[8] **13.** Onlardan bir topluluk, "Ey Yesrip (Medine) halkı! Durmanın yeri ve zamanı değil! Evlerinize dönün!" diyordu. Bir grupsa, "Evlerimiz saldırıya açık." diyerek izin istiyordu. Aslında evleri saldırıya açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı. **14.** Eğer şehrin her yanından üzerlerine hücum edilse ve kendilerinden fitne çıkarmaları istenseydi, bunu derhal yaparlardı ve hazırlık yapma dışında hiç duraksamazlardı.[9] **15.** Oysa daha önce arkalarını dönüp kaçmayacakları konusunda Allah'a söz vermişlerdi. Hâlbuki Allah'a verilen söz sorumluluk gerektirir.[10] **16.** De ki: "Kaçmanın size bir faydası olmaz. Ölmekten veya öldürülmekten kaçsanız bile bu sadece kısa süreli bir geçinmedir." **17.** De ki: "Allah size bir kötülük dilese sizi Allah'a karşı kim koruyabilir? Veya size bir rahmet tattırmak istese kim engel olabilir?" Allah'tan başka ne bir hami (veli) bulabilirler, ne de bir yardımcı![11] **18, 19.** Sizin aranızda, insanların savaşmasına engel olan ve arkadaşlarına, "Yanımızda durun!" (savaşa katılmayın) diyenler de var ki Allah onları bilmektedir. Onlar fazla zorluğa gelemezler ve sizi kıskanırlar. Korku gelip çattığı zaman sanki üzerlerine ölüm sarhoşluğu çökmüş gibi belermiş gözlerle sana

اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا
فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا
وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ
فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْ وَلَوْ
كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوٓا اِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

baktıklarını görürsün. Korku geçtiği zamansa mala düşkünlükleri depreşir ve sivri dilleriyle sizi incitirler. Onlar iman etmediler; Allah da amellerini boşa çıkardı. Bu, Allah için son derece kolaydır.[12]
20. Bunlar halen müttefik orduların çekip gitmediklerini düşünüyorlar. Eğer o ordular geri gelecek olsa onlar çöldeki göçebe Arapların arasında bulunmayı ve sizin haberlerinizi başkalarından sormayı arzu ederler. Size katılacak olsalardı bile çok az savaşırlardı.

7. Bu ayetle başlayan bölümde Hendek Savaşı'ndan bahsedilmektedir. Uhut'ta yaşanan badire, müşrikleri ve onların işbirlikçisi olan kabileleri cesaretlendirmiş, sayıları yaklaşık 24.000'e ulaşan müttefik (ahzab) bir orduyla Medine üzerine yürümüşlerdi. Stratejik bir deha ile Hz. Peygamber, bunu önceden haber almış ve arkadaşlarıyla istişare ederek, Medine yakınında bir vadinin ön cephesine hendek kazdırmıştı. Bir rivayete göre hendek fikri Allah'ın ilhamıydı, kuşkulu bazı rivayetlere göre ise Selman'ın fikriydi (Azimli, age. s. 271-286, 321-323). Allah'ın yardımı sayesinde (8/Enfal 9. ayet) bu muhasara uzun sürmemiş, müttefik düşman kuvvetleri hiçbir sonuç elde edemeden dağılmıştı. Müslümanlarla yaptığı anlaşmayı ihlal ederek düşman kuvvetleriyle işbirliği yapan Yahudi Benî Kureyza kabilesinin ihaneti ortaya çıkmış ve cezalandırılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim;* Azimli, *age,* s. 328-338).

8. 12-20 ayetler, münafıkların tutumlarından bahsetmektedir. Münafıklar, Allah'ın yardım ve zafer vaadinin boş vaadler olduğunu dillendirerek böylesi kritik anlarda müminlerin azim ve tevekkülünü sarsmaya çalışmaktadırlar. Yüreklerini istila etmiş olan korkuyu bulaşıcı bir hastalık gibi yaymaya çalışmaktadırlar. İlk üç ayette Allah, müminleri, kâfirlere ve münafıklara uymamaları ve Allah'a tevekkül etmeleri konusunda uyarmıştı. 21. ayetle başlayan paragrafta ortaya konduğu gibi ilahî uyarılar etkisini göstermiş; Allah'a güven dolu yürekler, bu tür fitne dalgalarına geçit vermemiş, Allah'a ve Rasulüne verilen sözün arkasında sapasağlam durarak Allah'ın lütfettiği zafere kavuşmuşlardır.

9. "Fitne" kelimesi; baskı, şiddet ve işkence yoluyla insanın aklını karıştırmak, zihnini bulandırmak ve dininden döndürmeye çalışmak anlamlarına gelir (2/Bakara 191. ayetin tefsiri; ayrıca bkz. 60/Mümtehine 5). Burada dinden dönmek, kargaşa çıkarmak, savaştan kaçmak, Müslümanlara saldırmak ve zorbalık yapmak anlamlarında kullanılmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin son cümlesi farklı anlamlarda değerlendi-

rilmiştir. Birincisi "Saldırı için beklemezlerdi", ikincisi "Medine'de bir an bile kalmazlardı" (Maverdî, *en-Nüket*), üçüncüsü "Hazırlık yapma dışında hiç duraksamazlardı" şeklindedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

10. Bu ayetteki ahid, Bedir ve Uhut Savaşlarına katılmadıkları için pişmanlıklarını dile getiren ve bundan sonra savaş olursa mutlaka katılacaklarına söz veren münafıkların palavralarıdır. Fakat Allah onları acı gerçekle yüzleştirince maskeleri düşmüştür (Mevdudî, *Tefhim*).

11. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

12. Hiçbir külfete katlanamayan fakat nimet ortaya geldiğinde fedakâr insanları incitmekten utanmayan münafıkların ikiyüzlü tutumu tasvir edilmektedir. Bir sonraki ayette yüreklerindeki zaafın hangi boyutlarda olduğu ortaya serilmektedir.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ ف۪ي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ
اللّٰهَ كَث۪يراًۜ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ
الْاَحْزَابَۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا ا۪يمَاناً
وَتَسْل۪يماًۜ ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ رِجَالٌ صَدَقُوا
مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْد۪يلاًۙ ﴿٢٣﴾
لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِق۪ينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِق۪ينَ اِنْ شَٓاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَح۪يماًۚ ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْراًۜ
وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ اللّٰهُ
قَوِياًّ عَز۪يزاًۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ ظَاهَرُوهُمْ

21. Allah'ın Peygamberi'nde sizin için güzel bir örneklik vardır! Bu örneklik, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı arzu eden ve Allah'ı çok ananlarınız içindir![13] 22. Müminler, müttefik düşman ordularını gördükleri zaman, "Allah ve Rasulü'nün bize vaat ettiği şey, işte budur. Allah da Peygamberi de doğru söylemiştir!" dediler ve bu onların imanını ve teslimiyetini artırdı.[14] 23. Müminler arasında Allah'a verdiği söze sadık kalan adamlar vardır. Onların bir kısmı adağını yerine getirip şehit olmuş, bir kısmı da buna hazır durumdadır. Onlar, döneklik yapıp da sözlerini değiştirmediler! 24. Bu (sınav); Allah'ın, sözünde duranları dürüstlükleri sebebiyle ödüllendirmesi, münafıklara ise dilerse azap etmesi, dilerse tevbelerini kabul etmesi için böyle takdir edilmiştir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 25. Allah, kâfirleri, hiçbir

مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

fayda elde etmelerine fırsat vermeden öfkeleriyle birlikte geri döndürdü. Savaşta müminlere Allah yeter! Güç ve üstünlüğün sahibi Allah'tır.[15] 26. Kitap ehli olup da müşrik ordulara destek verenleri[16] kalelerinden indirdi ve kalplerine korku saldı. Kimini öldürüyor, kimini esir ediyordunuz.[17] 27. Ve sizi onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız daha nice topraklara mirasçı yaptı.[18] Allah, her şeye kadirdir.

13. Ayet, Hz. Peygamber'in müminler için örnek olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu örneklik, Allah'a ve ahirete şuurlu bir şekilde iman edenler için bir anlam ifade etmektedir. Devamındaki ayetlerde bu iman ve teslimiyet bütün derinliği ile tasvir edilmektedir.

14. 15. ayette tasvir edilen münafıkların ilahî vaadi eleştirisine karşılık, bu ayette müminlerin ilahî vaad karşısındaki tevekkülleri tasvir edilmekte ve bu tevekkülün imanla ilişkisi açıklanmaktadır. Bir sonraki ayette de işaret edildiği gibi, imanı besleyen bu tevekkül, kulu Rabbi uğruna şehadet gönüllüsü yapmaktadır.

15. Müminlerin Allah'a tevekkül etme ve azme sarılmalarının sonucu, zaferdir. Fakat bunun bedeli kâfirlere hezimet, münafıklara utanç olarak ödetilmektedir.

16. Beni Kureyza kabilesi kastedilmektedir. Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaya ihanet edip müşrik ordularıyla işbirliği yapmışlar ve bu sebeple ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır.

17. Ayette önce öldürme, sonra esir alma zikredildiğine göre bir kısmı savaş esnasında öldürülmüş, kalanlar esir alınmış olmalıdır. Esir alınanların ya fidye karşılığı ya da karşılıksız salıverileceği 47/Muhammed 44. ayette açıklanmıştır. Henüz bu ayet gelmeden önce Bedir esirlerine Hz. Peygamber'in böyle bir uygulamada bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla esir erkeklerin toptan öldürüldüğünden bahseden rivayetler, sözkonusu ayetin hükmüne ve Allah Rasulü'nün uygulamalarına aykırıdır. Tefsirler rivayetlere dayanarak savaşabilecek erkeklerin (600 veya 900 civarında) toptan öldürüldüğünü, kadın ve çocukların esir alındığını yazarken bu tezadın farkında olmalıydılar. Bundan dolayı Sa'd bin Muaz'ın bu hükmü Tevrat hükmüne dayanarak verdiği şeklinde değerlendirmişlerdir (Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 328-338; Tevrat, Tesniye, 13-20). Fakat bu tür bilgileri II. Asırda ilk zikreden İbn İshak olmuştur ve Yahudi kökenli bazı insanlardan naklettiği için çağdaşı İmam Malik tarafından yalancılıkla ve Deccal olmakla itham edilmiştir. Aynı gerekçelerle İbn Hacer iddiaları

reddetmiştir. Ayrıca anlatılan hikâyelerin, Romalıların Yahudilere uyguladığı Masâda katliamından bahseden Yahudi tarihinden uyarlandığı düşünülmektedir. Her iki hikâyedeki ölü sayısıyla ilgili verilen rakamlar bile neredeyse aynıdır. Yahudiler, kendi ecdadını mazlum ve masum göstermek, Hz. Peygamber'i gaddarlıkla itham etmek için böyle hikâyeler uydurmuş olabilirler (W. N. Arafat, "Peygamber (Hz.) Muhammed 900 Yahudi'nin Öldürülmesi Emrini Vermiş miydi?" (JRAS),1976, s. 100-107 den tercüme, Hamit Aydın, *Nida Dergisi,* sayı 143, Ağustos-Eylül 2010, s. 47-53; "Medine Yahudileri ve Beni Kureyza Hikâyesi", *İslamî Araştırmalar,* çev. Şaban Öz, c. 17, sayı 2, Ankara 2004, s. 139; Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak,* İst. 2013, s. 94-104).

18. Bu zaferin kısa ve uzun vadeli sonuçlarına dikkat çekilmektedir. Çünkü bu savaştan sonra kâfirler Medine'ye saldırmaya cesaret edememişler; aksine Müslümanlar için fetihlerin yolu açılmıştır.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ
تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾
وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ
الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ
اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ
مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا
الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ
وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ
لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا
تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذ۪ي ف۪ي قَلْبِه۪
مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ ف۪ي

28, 29. Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: "Eğer siz dünya hayatını ve onun lüks ve şatafatını tercih ediyorsanız, gelin, size boşanma tazminatınızı vereyim de güzellikle salıvereyim. Yok, eğer Allah'ı, O'nun Peygamberi'ni ve ahireti tercih ediyorsanız, Allah, iyiliği tercih edenleriniz için büyük bir ödül hazırlamıştır."[19] **30, 31.** Ey Peygamber'in hanımları![20] Sizden kim açık bir aşırılık yaparsa cezası iki kat verilir. Bu, Allah için son derece kolaydır. Kim de Allah'a ve Peygamberine boyun eğer ve salih amel işlerse onun ödülünü de iki kat verir ve kendisine cömertçe bir rızık hazırlarız. **32.** Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı sorumluluk hissedip gazabından korkuyorsanız işveli bir eda ile konuşmayın; aksi takdirde kalbinde hastalık bulunanlar yersiz heveslere kapılırlar. Konuşurken ağırbaşlı bir üslupla konuşun.[21] **33, 34.** Evlerinizde ağır

بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتٖينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهٖيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فٖي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطٖيفًا خَبٖيرًا ﴿٣٤﴾

başlı davranın, cahiliye döneminde olduğu gibi mahrem yerlerinizi teşhir etmeyin; namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey hane halkı![22] Allah sizden kötü düşünceleri gidermek ve sizi temizlemek istiyor. Evinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetleri düşünün! Allah, her şeyin iç yüzünü bilir, her şeyden haberdardır.

19. Hanımları Hz. Peygamberi dünyalık talebiyle bunaltmışlardı. Hz. Peygamber bundan muzdaripti ve yaklaşık bir ay evine gitmez olmuştu. Ayetler, bu olay üzerine gelmiş ve Hz. Peygamber'e (s) eşlerini ayrılıp ayrılmama konusunda muhayyer bırakmasını tavsiye etmiştir. Allah Rasulü (s) bu ilahî direktifi uygulayınca onlar da Hz. Peygamber'i tercih etmiş ve aşırı isteklerinden vazgeçmişlerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Buharî, Tefsir 33/241, 242; İbn Sa'd, *Tabakat*, VIII, 179-181). Hz. Peygamber'in bu tutumu, sünnete göre kadının boşanabileceğini gösteren önemli delillerden biridir. Fakat bu ayrılma özgürlüğü talak mıdır, tefrik midir konusu tartışmalıdır (Maverdî, *en-Nüket*). Fakat bu tartışma ayrıntıyla ilgili teknik bir konudur. Burada asıl önemli olan husus şudur: Hz. Peygamber'in eşleri örneğinde mümin kadınların dünyalık konusunda taşımaları gereken hassasiyet, mümin erkeklerin ve özellikle toplumda örnek olması gereken kişilerin eşlerinin bu tür tutum ve istekleri karşısında takınacakları tavır. Geçimsizlik eden kadına verilecek son direktif nafakasını alıp ayrılma seçeneğidir. 4/Nisa 34. ayette emredilen "fedribûhünne" seçeneği de bu medenî tavır olmalıdır.

20. Bu cümlede açıkça dile getirildiği gibi, bu paragrafta Hz. Peygamber'in eşlerinden bahsedilmektedir. 33. ayette "Hane halkı" diye çevirdiğimiz bu deyimin orijinali "Ehl-i beyt" kavramıdır. Bağlam ve açık ifadelerden anlaşılan öncelikle Hz. Peygamber'in eşleridir. Bu genel tabir, eş ve çocukların hepsini kapsar. İlahî bir delil olmadığı sürece hane halkından herhangi biriyle sınırlandırılamaz. Çoğu Şiî fırkaların yaptığı gibi Hz. Peygamber'in Ehl-i beytini çocuklarından ve özellikle de Hz. Fatıma soyundan ibaret görmek, onun dışındaki çocuklarını ve hanımlarını Ehl-i beytten saymamak Kur'an'a ve insan tabiatına aykırı bir tanımlamadır (6. ayet). Çünkü evin hanımlarını yok sayıp da çocuklarını ev sahibi olarak görmek, İslam ve insan mantığıyla bağdaşmaz. Ayrıca ilahî buyruklar, doğrudan Hz. Peygamber'in ailesine yönelik olsa da onunla sınırlı değildir. Hz. Peygamber (s), bütün müminler için örnek olduğu gibi ailesi de bütün Müslüman aileler için örnektir. (Mevdudî, *Tefhim*).

21. Hz. Peygamber'in hanımlarına verilen öğütler, 32. ayetten itibaren genelleşmekte ve tüm mümin kadınları ilgilendiren bir açıklamaya dönüşmektedir. Bu bölümde hanımların, konuşmalarında iffetlerine yakışacak şekilde vakarlı ve ağırbaşlı davranmaları, hafifleşmemeleri istenmektedir.

22. Bu ayette Peygamber eşleri üzerinden mümin bir hanımefendinin kılık kıyafetine dikkat etmesi, teşhirci bir görüntü sergilememesi konusunda ciddi ölçüler verilmektedir. Açıklama için bkz. 30. ayet.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ
وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ
وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ
وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ
وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا
وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ
اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ
الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾ وَاِذْ تَقُولُ
لِلَّذِي اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ
اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِي
فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ
وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ
مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى

35. Müslüman erkekler ve kadınlar
var ya; hani o iman eden, Allah'a
gönülden boyun eğen, özünde ve
sözünde dosdoğru olan, sabreden,
mütevazı davranan, sadaka veren,
oruç tutan, iffetlerini koruyan, Al-
lah'ı çok anan erkekler ve kadınlar!
Allah onlar için mağfiret ve büyük
bir ödül hazırlamıştır.[23] 36. Allah ve
Peygamberi bir konuda hüküm
verdiği zaman, mümin bir erkek
veya kadına artık o konuda başka
bir hükmü seçme hakkı yoktur.
Kim Allah'a ve Rasulü'ne karşı ge-
lirse çok derin bir sapkınlık içerisi-
ne dalmıştır.[24] 37. Hani sen Allah'ın
nimet bahşettiği, senin de iyilik
yaptığın kişiye (Zeyd'e), "Eşini ya-
nında tut, Allah'tan kork!" diyor-
dun ve Allah'ın açığa vuracağı şeyi
insanlardan korkarak içinde gizli-
yordun. Oysa Allah, kendisinden
korkmaya daha layıktır. Müminle-
re evlatlıklarının boşadıkları kadın-
la evlenme konusunda bir sıkıntı
olmasın diye Zeyd o kadından ili-
şiğini kesince seni o kadınla evlen-
dirdik. Böylece Allah'ın emri yerine
geldi.[25] 38. Allah'ın öncekiler ara-
sında uygulanan yasası gereği Al-

الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا
قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا
٣٧ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا
فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلُ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ٣٨
اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا
يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا
٣٩ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ
وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ وَكَانَ اللّٰهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ٤٠

lah'ın kendisine yüklediği bir görevi yerine getirme konusunda Peygambere bir engel yoktur. Allah'ın emri, takdir ettiği şekilde yerine gelmiştir. **39.** Peygamberler, Allah'ın gönderdiği vahyi tebliğ eder ve O'ndan korkarlar. Allah'tan başka kimseden korkmazlar. Hesabı görme konusunda Allah yeter. **40.** Muhammed, sizin aranızda bulunan hiçbir erkeğin babası değildir. Ancak Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilmektedir.

23. Önceki paragrafta Hz.Peygamber'in eşlerine seslenen ayetler konuyu gittikçe genelleştiriyor ve bütün mümin kadınların davranışlarına teşmil ediyordu. Bu ayetse konuyu daha da genişleterek mümin erkek ve kadınları ilgilendiren ortak prensiplerden söz etmektedir. Çünkü iffet ve benzeri ölçüler korunacaksa bu her iki cinsin karşılıklı olarak prensipleri gözetmeleriyle mümkün olabilir. Bir sonraki ayetse en genel ilkeden söz etmekte ve sözü tekrar surenin başında zikredilen itaat konusuna getirmektedir.

24. Tefsirciler, bu ayetin iniş sebebi konusunda ihtilaf etmiş ve bağlama uymayan yorumlar yapmışlardır. Bazıları, soyluluk adına Zeyd ile evlenmeyi kabul etmeyen Hz. Zeynep ve ailesinin Hz. Peygamber'in ricasını kırdıkları için indiğini söylerken bazıları Ümmü Gülsüm binti Ukbe'nin yaşadığı ikilem nedeniyle Hz. Peygamber'le evlenmekten vazgeçerek onu üzmesi üzerine indiğini söylemişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*). Fakat bu yorumlar ayetin zahiriyle ve geçtiği bağlamla örtüşmemektedir. Çünkü ayetin lafızları genel bir özellik arz etmektedir. Ayrıca ayetin devamında Hz. Zeyd'in Zeynep ile evliliği değil, boşanması ve hatta Hz. Peygamber'in Zeynep'le evlenmesi dile getirilmektedir. Dolayısıyla ayetin, bütün müminleri, Hz. Peygamber'in Zeynep'le evliliği konusunda münafıkların yaydığı dedikoduların akışına kapılarak Allah ve Rasulü'nün emirlerine aykırı davranmamaları konusunda uyardığı açıktır.

25. 36-40 ayetler, Hz. Peygamber'in, Hz. Zeyd'in boşadığı Zeynep'le evliliğinden bahsetmektedir. 40-48. ayetlerde ise müminlerin bu konuyla ilgili tavırları ele alınmaktadır. Bu nedenle, evlatlıkların evlat olmadığı gerçeğini ortaya koyan ilk beş ayetle ilgili konuya tekrar dönülmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le evlenmesi münafıklar için fırsat olmuştu. Evladının boşadığı kadınla evlendiğini söyleyerek dedi kodu yapıyorlardı. Buna karşın Allah bu ayetlerde Hz. Muhammed'in Zeyd veya bir başka erkek çocuğunun babası olmadığını söyleyerek evlatlıkların evlat olmadığı yönünde verdiği hükmü savunmaktadır (4. ayet). Fakat tarihte bazı müfessirler ayetlerdeki bazı ifadeleri yanlış değerlendirerek münafık dedikodularına malzeme oluşturmuşlardır. Örneğin 37. ayette, Hz Peygamber'in içinde gizlediği gerçeğin Hz. Zeynep'le evlenme düşüncesi olduğu şeklinde asılsız yorumlar yapabilmişlerdir. Oysa ayetin, Hz. Peygamber'in kalbinden geçirdiğini söylediği gizli düşünce, Zeyd'in Zeyneb'i boşamasının yol açacağı dedikodu endişesinden başka bir şey olamaz (Ebussuûd, *İrşad*). Çünkü kölelikten gelen Zeyd ile soylu bir aileye mensup Zeyneb'in evliliğine bizzat Hz. Peygamber önayak olmuştu. Zeynep ve ailesi bu evliliğe sırf Hz. Peygamber'i kırmamak adına razı olmuşlardı. Zeyd boşanma talebinde bulundukça Hz. Peygamber (s), önerdiği bu evliliği korumak adına eşini boşamamasını söylüyordu. O, böyle bir tavır içindeyken, Zeynep'le evlenmeyi aklından geçirdiğini nasıl söyleriz! Hz. Aişe'nin dediği gibi Allah Rasulü bir ayet gizleyecek olsaydı bu ayeti gizlerdi. (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). O, boşanmayla ilgili dedikoduları önlemek için Zeyd'e, "Allah'tan kork!" derken, Allah ona; "İnsanlardan değil, Allah'tan kork!" diyerek boşanmış olan Zeynep'le evlenmesini istedi. Dolayısıyla evlatlığa evlat demek onu gerçek evlat yapmazdı. Yeni kuralların sosyal bir gerçeklik olarak ortaya konması gerekiyordu. Çünkü toplumsal düzlemde ahlakî bir teamül olarak uygulanma imkânına kavuşmayan kanun maddeleri, ölü doğmuş bir organizmadan öte bir anlam ifade etmez.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا
كَثٖيرًاۙ ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصٖيلًا ﴿٤٢﴾
هُوَ الَّذٖي يُصَلّٖي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ
لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَكَانَ
بِالْمُؤْمِنٖينَ رَحٖيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ
سَلَامٌۚ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرٖيمًا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذٖيرًاۙ

41, 42. Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve sabah akşam O'nu tesbih edin.[26] 43. O size salât ettiği gibi, melekleri de sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarması için salât ederler.[27] O, müminlere karşı çok merhametlidir. 44. Müminler, Allah'ın huzuruna geldikleri gün selamla karşılanırlar.[28] Onlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır. 45, 46. Ey Peygamber! Biz seni bir şahid,[29] bir müjdeci, bir uyarıcı, izniyle Allah'a çağıran bir davetçi ve

۝٤٥ وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا
۝٤٦ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ
فَضْلًا كَبِيرًا ۝٤٧ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ۝٤٨ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ
قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ
عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ
سَرَاحًا جَمِيلًا ۝٤٩ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَحْلَلْنَا
لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا
مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ
خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰتِي هَاجَرْنَ
مَعَكَ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا
لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا
خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا
مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فٖي اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ
اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝٥٠ تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ
مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ

aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. 47. Allah'ın kendilerine büyük bir lütuf bahşedeceğini müminlere müjdele. 48. Kâfirlere ve münafıklara uyma. Onların seni hoyratça eleştirip incitmelerine aldırma,[30] Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter. 49. Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da gerdeğe girmeden boşarsanız, onlara boşanma müddeti bekletmeye hakkınız yoktur.[31] Nafakalarını verin ve iyilikle serbest bırakın.[32] 50. Ey Peygamber! Mihirlerini ödediğin hanımlarını, Allah'ın sana lütfettiği cariyeleri,[33] seninle birlikte hicret eden amca, hala, dayı ve teyzekızlarını sana helâl kıldık. Bir de mihir hakkını Peygamber'e bağışlayan ve Peygamber'in de kendilerini nikâhlamak istediği kadınları helâl kıldık. Fakat bu, müminlere değil, sadece sana helâldir. Biz müminlere, eşleriyle ve cariyeleriyle ilgili hangi sorumlulukları yüklediğimizi sana zorluk olmasın diye bildirdik.[34] Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.[35] 51. Dilediğin hanımlarından uzak durur, dilediğinle birlikte olursun. Uzak durduklarınla beraber olmak istersen sana bir sorumluluk yoktur.[36] Böyle yapman, hepsinin mutlu olması, hiçbirinin üzülmemesi ve vereceğin karara razı olmaları bakımından daha uygundur. Allah kalplerinizden geçenleri

ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ
ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ
وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
فٖي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا حَلٖيمًا ﴿٥١﴾ لَا
يَحِلُّ لَكَ النِّسَٓاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ
بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا
مَا مَلَكَتْ يَمٖينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ رَقٖيبًا ﴿٥٢﴾

bilmektedir. Allah her şeyi bilir ve son derece halîmdir (müsamahalıdır).[37] **52.** Bundan sonra sana başka bir kadınla evlenmek veya eşlerinden birini boşayıp yerine başka bir kadın almak, güzelliği hoşuna gitse bile helâl değildir. Ancak cariyeler bu hükmün dışındadır. Allah her şeyi denetlemektedir.

26. Tesbihin anlamı ve namazla ilişkisi için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15.

27. 56. ayette Allah'ın ve meleklerin Peygamber'e salât ettiği, bu ayette ise müminlere salât ettiği açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla salât etmeyi Hz. Peygamber'le sınırlamak, bu ayetlere aykırıdır. Salât, Allah'tan kullar için söz konusu olursa övgü, saygınlık ve değer vermek; melekler için kullanılırsa dua etmek anlamlarına gelmektedir (Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*, 2/Bakara 157. ayetin tefsiri). O ayette bu anlamda kullanılabiliyorsa bu ayette de aynı anlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla Allah'ın müminlere önem ve değer vermesi, saygınlık kazandırması anlamına gelmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca kelime, Allah'ın, kullarının namazını kabul etmesi, kendilerini karşılaması ve rahmetiyle muamele etmesi anlamlarını da ifade edebilir.

28. Buradaki selamın Allah veya melekler tarafından müminlere mi yoksa müminler tarafından Allah'a mı verildiği tartışmalıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*). Müminlerin Allah'a kavuştuğunda O'nu tazimle selamlamaları da, meleklerin selamlamaları da Kur'an'ın genel üslubuna aykırı görünmemektedir. Bu durum Allah'ın müminleri selamla karşılaması için de geçerlidir. Bu son anlam hem bir önceki ayete, hem cümlenin iç bütünlüğüne daha uygun görünmektedir. Anlamı ise Allah'ın onları esenlik, güven ve barış sözüyle karşılaması ve kabul etmesidir. Tıpkı Yasin suresinde; "Rahim olan Rableri tarafından onlara söylenen selam vardır." denmesi gibi (36/Yasin 58).

29. Hz. Peygamber'in şahidliği, üç farklı boyutta değerlendirilmektedir. 1. Tebliğ ettiği dinin Allah'tan geldiğine sözlü şahidlik, 2. Bu dini uygulayarak sergilenen fiilî şahidlik, 3. Allah'tan aldığı dini insanlara eksiksiz ulaştırdığına dair ahirette yapacağı şahidliktir (Mevdudî, *Tefhim*).

30. "Eza" kelimesi eziyet ve incitme demektir. Ancak bu surenin birçok bölümünde sivri dille eleştiri, dedikodu, çekiştirme ve acı söz anlamında kullanılmaktadır (Bkz. 19, 57-59, 69-71).

31. "Boşanma müddeti" diye çevirdiğimiz deyimin orijinali "iddet" kavramıdır. Boşanan kadınların yeni bir evlilik yapmadan önce beklemesi gereken süre, üç adet döngüsüdür (2/Bakara 228). Kadınların ay hali anlamında kullanılan "el-kar'u" kelimesinin anlamı âlimlere göre ihtilaflıdır. Bazıları kirlilik, bazıları temizlik döneminin kastedildiğini söylemiştir. Tıp dilinde bunun adı adet döngüsü olarak ifade edildiği, temizlik ve kirlilik dönemini kapsadığı bilinmektedir. Kocası ölen kadınların bekleme süresi 4 ay, 10 gündür (2/Bakara 234). Söz konusu kadınlar hamile ise doğum yapıncaya kadar beklerler (65/Talak 4).

32. "Müt'a" ücret demektir. Burada kadına verilen mihir, nafaka ve yardım anlamındadır. Eğer nikâhtan önce mihir belirlenmiş ve gerdekten önce boşama gerçekleşmişse mihrin yarısı verilir (2/Bakara 237). Mihir belirlenmemişse erkek kadının mağduriyetini gözeterek piyasa şartlarına ve maddî imkânına göre belirlenecek bir mihir ödemelidir (2/Bakara 236; ayrıca bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

33. "Mülkiyeti altında bulunan kadınlar" deyimi ile esir veya köle olarak gelen ve Hz. Peygamber'e ait olan cariye kadınlar kastedilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

34. "Cariye" kelimesi için bkz. Bir önceki dipnot. Ayrıca müminlerin evlenmeyle ilgili imkânları ve bunun sınırlandırılmasıyla ilgili yükümlülükleri için bkz. 4/Nisa 3.

35. Bu ayet genel olarak Hz. Peygamber'in (s) dörtten fazla kadınla evlenmesine müsaade edilmesi yönünde yorumlanmıştır. Ancak bu ayet, devamındaki 51 ve 52. ayetlerle birlikte düşünüldüğünde izin ve sınırlama daha net anlaşılmaktadır. Ayetin açık lafızları dikkate alındığında konunun Hz. Peygamber'in (s) evliliklerine yöneltilen eleştirilere cevap olduğu da düşünülebilir (Bkz. 48. ayet). Mihri verilen eşler, cariyeler, amca, hala, dayı ve teyzekızlarıyla evlenmenin helâlliği Peygamber efendimizin (s) şahsında bütün müminlere helâl kılınmakta, bundan dolayı mihirsiz evlilik sadece ona helâl kılınıp müminlere böyle bir hak verilmemektedir. Devamında gelen ayetlerse Hz. Peygamber'in (s) mevcut kadınları boşamamasını fakat mevcut eşlerinden başka kadınlarla da evlenmemesini öğütlemektedir.

36. Tefsircilerin bazıları, ayeti "Dilediğini boşar, dilediğini yanında tutarsın." şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu görüşe göre bu hüküm vazedildikten sonra geçerlidir. Asgarî evlenme sınırı geldikten sonra mevcutları boşamak mecburiyetinin olmadığı dile getirilmektedir. Hz. Peygamber'in dörtten fazla olan hanımlarını boşadığına dair bir rivayet de mevcut değildir. Bazılarına göre ise eşlerle beraber olma sırasında onların tercihini de dikkate alarak takdim tehir yapılabileceğine cevaz verilmektedir. (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* İbn Kesir, *Tefsir;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 325).

37. "Halîm" Allah'ın sıfat isimlerinden biri olup kullarına yumuşak davranması, kusurlarından ve günahlarından dolayı hemen cezalandırmaması, mühlet ve fırsat vermesi anlamına gelir (Geniş bilgi için bkz. 35/Fatır 41).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ
النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ
نَاظِرٖينَ اِنٰيهُۙ وَلٰكِنْ اِذَا دُعٖيتُمْ فَادْخُلُوا
فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسٖينَ
لِحَدٖيثٍۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ
فَيَسْتَحْيٖي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖي مِنَ الْحَقِّۜ
وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ
وَرَٓاءِ حِجَابٍۜ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ
وَقُلُوبِهِنَّۜ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ
اللّٰهِ وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٖٓ
اَبَدًاۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظٖيمًا ﴿٥٣﴾
اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ
فٖٓي اٰبَٓائِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا
اَبْنَٓاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا
نِسَٓائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ وَاتَّقٖينَ
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدًا
﴿٥٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّۜ
يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا
تَسْلٖيمًا ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

53. Ey iman edenler! Peygamber'in evine izin verilmeden girmeyin. Girdiğiniz zaman da yemek vaktini beklemeyin. Eğer yemeğe davet edilirseniz girin. Fakat yemeği yedikten sonra dağılın, orada oturup sohbete dalmayın. Böyle yapmanız Peygamber'i üzüyor, fakat utandığı için size söyleyemiyor. Ancak Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir ihtiyaç maddesi isteyeceğiniz zaman perdenin arkasından seslenerek isteyin.[38] Bu, hem sizin hem de onların gönül huzuru için daha yerinde bir davranıştır. Allah'ın Peygamberi'ni incitmeye hakkınız olmadığı gibi, ondan sonra eşleriyle evlenmeye de hakkınız yoktur. Böyle yapmanız Allah katında büyük bir günahtır. 54. Bir şeyi ister açıklayın ister gizleyin; Allah her şeyi bilir. 55. Peygamber hanımlarının, babaları, oğulları ve kardeşleriyle, kardeşlerinin ve kız kardeşlerinin oğullarıyla ve onların kadınlarıyla ve sahip oldukları kölelerle izinsiz görüşmelerinde bir sakınca yoktur.[39] Ey Peygamber eşleri! Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Allah, her şeye şahiddir. 56. Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selamlayın.[40] 57. Allah'a ve Peygamberine dil uzatıp incitenler var ya, Allah onlara dünyada ve

لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

ahirette lânet etti ve kahredici bir azap hazırladı. 58. Mümin erkek ve kadınları, hiç işlemedikleri suçlarla itham ederek incitenler, büyük bir vebâl ve ağır bir günah yüklenmişlerdir.

38. Bu ayette misafirliğin adabı belirlenmekte, misafirin de ev sahibinin de taşıması gereken hassasiyetlerin altı çizilmektedir. Burada kastedilen perde, odanın kapısına çekilen perdedir. Perdeyi açıp içeri bakmak veya dışarıdan seslenmeksizin evin içine dalmak yasaklanmaktadır. Dolayısıyla ayette geçen hicap kelimesi, ev mahremiyetinin korunmasına dönük bir ifadedir; bedevî hayata alışmış bir toplumda kapı çalma adabını düzenlemektedir. Bir rivayete göre Hz. Ömer'in, kadınların evden dışarı çıkmasını eleştirisi üzerine Hz. Peygamber, eşi Sevde'ye böyle bir yasağın olmadığını söylemiş, daha sonra da bu ayet nazil olmuştur (Buharî, Tefsir 33/245). Bir başka rivayete göre Hz. Ömer'in aynı sofrada yemek yerken Hz. Aişe'nin eline elinin değmesi üzerine bu tepkiyi gösterdiği ve bunun üzerine ayetin indiği nakledilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

39. Bu ayetteki hükümler, 53. ayetteki izin hükmüne istisna getiren açıklamalardır. Yakın akrabalarla ilişkilerin başkalarının ilişkisi gibi olmayacağına dikkat çekilmektedir. Fakat devamındaki ifadelerde, yine de hanımların başkalarının karşısına çıkarken dikkatli davranmaları öğütlenmektedir. En önemlisi de bütün bu hassasiyetleri korumanın en temel unsuru olarak Allah'a karşı şuurlu ve hassas davranmanın altı çizilmektedir. Kölelerle ilgili cevaz konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları cariyeleriyle görüşmesinde hicabın şart olmadığını söylerken bazıları erkek kölelerle görüşmesinde sakınca görmemişlerdir. Ancak bu görüşte olanların bir kısmı bu cevazı sadece kadının kendi köleleriyle sınırlarken bazıları cevazın genel olduğu kanaatine varmışlardır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Fakat Kur'an hürlerle kölelerin evlenmesini serbest bıraktığına göre erkek kölenin hür gibi değerlendirilmesi daha makul görünmektedir. Fakat kölelik kaldırıldığı için bu tartışmaya gerek kalmamıştır. Ancak bugün aynı işyerinde çalışan kadınlarla erkeklerin ilişkileri değerlendirilmeye muhtaç görünmektedir.

40. Allah ve meleklerin Hz. Peygamber'e salât ettiği dile getirilerek, Salât fiilinin Allah, melekler ve müminler için ortak kullanımına işaret edilmekte ve müminlerin salât etmeleri vurgulanmaktadır. Bazı tefsircilere göre kelimenin anlamı üç özne için farklı anlamlarda değerlendirilse de, bazılarına göre her üç özne için de ortaktır. Anlamı, övgü, önemsemek, değer vermek, saygınlık kazandırmak ve biri için hayır istemektir (Maverdî, *en Nüket;* Sealibî, *el Cevahir;* Âlûsî, *Rûhu'l-Maanî;* Mevdudî, *Tefhim*). Sözlüklerde "salâ, yaslâ" fiilinin, yarışta önde giden atı geçmeye çalışan ikinci atın kafasını birinci gelen atın kalçası hizasında tutarak koşması anlamında kullanıl-

dığı dile getirilmektedir (Zebidî, *Tâc*). Bu örnek, takip etme ve yanında yer alma anlamlarının önemseme anlamına dâhil edilebileceğini göstermektedir. Devamındaki ayette Hz. Peygamber'e karşı saygısız ve çirkin ifadeler kullanarak inciten münafıklardan söz edilmesine bakılırsa ayetin müminlerden Hz. Peygamber'e saygın davranmalarını istediği açıktır. Çünkü ayet, münafıkların Hz. Peygamber'i incittikleri bir evrede gelmiştir (Buharî, Meğazî 34; Maverdî, *en Nüket; Zemahşerî, Keşşaf*). Salât kelimesinin bir selamlama, iltifat ve övgü olduğu göz önünde bulundurulursa Allah'ın Hz. Peygamber'i ve müminleri yücelttiği, yardımıyla onlara saygınlık kazandırdığı ve şereflendirdiği dile getirilerek benzeri bir tutumu müminlerden de istediği düşünülebilir (Ebussuûd, *İrşad*). Çünkü salâtın anlamlarından birisi dua etmektir. Müslümanlar hadislere dayanarak Salli ve Bârik dualarını okumayı Hz. Peygamber'e dua etmek şeklinde değerlendirmişlerdir (Buharî, Enbiya, 10/4, 5, Daavat, 31, 32, Müslim, Salât, 65, 66, 69, Ebu Davud, Salât, 179/2, Nesaî, Sehv 49, 50-54; İbn Mace, İkamet 25; Darımi, Salât 85; Muvatta, Sefer 66,67; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Fakat zamanla salât etmenin dua ve salavat okumayla sınırlanması eleştiri konusu olmuş ve biraz da aşırı tepkileri beraberinde getirmiştir. Örneğin bazı meal yazarları, salâtın destekleme anlamına geldiğini iddia ederek Hz. Peygamber'e salât okumanın anlamsızlığı üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Hakkı Yılmaz, *İşte Kur'an,* İzmir, 2005, 1/235-238). Bizce bu durum, sözlük anlamlarıyla ıstılahî anlamları uzlaştıramamaktan kaynaklanıyor olabilir (Bkz. 87/Âlâ, 15; 75/Kıyamet 31). Kaldı ki Kur'an, 56. ayetin aksine, Hz. Peygamber'in de müminler için salât (dua) etmesini, kâfirler için salât (dua) etmemesini emretmektedir (9/Tevbe 103; 84). Müminler için cenaze namazı kılınması (dua edilmesi), kâfirler için dua edilmemesi bu ayetlere dayandırılmaktadır. Üstelik Hz. Peygamber'in (s) sahabîlerine salât okuduğu ve okumalarını öğütlediği kaynaklarda mevcuttur (Ragıp, *Müfredat*). Dolayısıyla "salli" fiilinin bu geniş anlamını destekleme veya dua etme anlamına hasretmenin her ikisi de sorunlu görünmektedir. İnsanlar önemsediklerini, değer verdiklerini yerine göre dua ederek, yerine göre destek vererek yapabilirler. Salâvatın anlamını tek tipleştirerek, "Allah'ım, ben destek veremem, sen destekle!" anlamı çıkarmak ve Yahudi tavrına benzetmek (Hakkı Yılmaz, *age,* I/235-238), daha da sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü salâtı destek anlamıyla sınırlamak, kelimenin dua ve namazla bağını koparmakta ve namazsızlığa yol açmaktadır. Salâvatı dua etmek anlamında değerlendiren âlimler salâvat okuma konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ömürde bir defa veya her mecliste ve duada bir defa Hz. Peygamber'e salâvat okumayı yeterli görenler olduğu gibi adının her geçtiği esnada söylemenin zorunlu olduğunu söyleyenler de olmuştur. Şafiî gibi bazı âlimler, bu ayete dayanarak namazda Tahiyyat duası dışında salâvat okumayı şart koşarken, İbrahim en-Nehaî ve Ebu Hanife bunun şart olmadığını, tahiyyatın içinde okunan salâvatın yeterli olduğunu söylemişlerdir. Son dönemde bu ayeti de delil getirerek Hz. Peygamber'den başkasına salât okunmayacağı gibi bir kanaat yaygınlık kazansa da böyle bir tahsis, 43 ve 44. ayetlere aykırı gözükmektedir. Üstelik Hz. Peygamber âline salât edilmesini istemiştir ki onun âli akrabalarıyla sınırlı değildir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Mevdudî, *Tefhim*).

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ
وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ
جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ
لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا اِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾
مَلْعُونِينَ اَيْنَمَا ثُقِفُوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا
تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾
يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا
عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ
قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ
لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا لَا
يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ
وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا
اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا
اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا
﴿٦٧﴾ رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ
وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin hanımlarına söyle de, dışarı çıkarken dış giysilerini giysinler. Bu, iffetli olarak bilinmeleri ve rahatsız edilmemeleri bakımından daha uygundur.[41] Allah, son derece bağışlayıcı ve merhamet sahibidir. 60, 61. Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar, şehirde çirkin sözler sarf edip asılsız dedikodu yayanlar yaptıklarına son vermezlerse, seni üzerlerine göndeririz de senin bulunduğun civarda kalamazlar. Ancak lânetli olarak kısa bir süre kalır, bulundukları yerde yakalanır ve derhal öldürülürler.[42] 62. Allah'ın daha önce gelip geçmiş toplumlara uygulanan yasası böyledir. Allah'ın yasasında herhangi bir değişiklik olmaz. 63. İnsanlar sana kıyametin vaktini soruyorlar. De ki: "Onun vaktini sadece Allah bilir. Ne bileceksin, belki de yakındır!" 64, 65. Allah inkârcılara lânet etti ve onlar için çetin bir azap hazırladı. Orada ebedî kalırlar; asla bir veli ve yardımcı bulamazlar.[43] 66. Yüzleri ateşte şekilden şekle sokulurken, "Keşke biz Allah'a ve Peygamber'e itaat etseydik!" derler.[44] 67, 68. Ayrıca onlar şöyle diyeceklerdir: "Ey Rabbimiz! Biz efendilerimize ve büyüklerimize uyduk; onlar da bizi doğru yoldan saptırdı. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları en ağır lânetine çarptır."

41. Giysisine dikkat etmeden dışarı çıkan kadınlara şehir serserileri sarkıntılık edip gerekçe olarak da cariye sandıklarını söylüyorlardı. Burada cilbabın kendisi değil, fonksiyonu önemlidir. Mümin kadınları iffetsiz kadınlardan ayırt edecek ciddi bir kıyafet emredilmektedir. Vücut hatlarını belli etmeyen, içerisini göstermeyen ve kadının saygınlığına gölge düşürmeyecek şekilde sade ve estetik olması önemlidir. Vakar ve ciddiyet konusunda mümin hanımların Hz. Peygamber'in kızları ve eşleriyle aynı sorumluluğa sahip oldukları dile getirilmektedir. Hz. Peygamberin kızlarından bahsedilmesi de bazı Şiî fırkaların Fatıma dışında diğer kızların üvey olduğu iddiasını çürütmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). İncitilme, üzülme anlamına gelen "ezâ" kelimesinin anlamı sözlü sarkıntılıklardır (19, 57-60 ayetler). Sarkıntılık ve dedikodu malzemesi olma veya iftiraya uğrama riskine dikkat çekilmektedir. Arapçada kullanılan "Ve lâ tegul îzâen" (İzâ/incitici söz söyleme) ifadesi de bunu kanıtlamaktadır (Zebidî, *Tâc*, Ragıb, *Müfredat;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

42. Hendek sonrası gelişen durumda dengeler değiştiği için artık münafıklar sadece eleştirilmiyor, müminlerin gazabına uğramakla da tehdit ediliyorlar. 63. ayette alay kokan kıyamet sorusuna da tehditle cevap verilmektedir: "Kim bilir, belki de çok yakın!"

43. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

44. Müminlerin zayıf dönemde kâfirlere uyma ihtimali sona ermiş, güç dengeleri altüst olmuştur. Ve kıyamet kopmuş, şimdi onlar Allah'a ve Rasul'e itaati konuşmakta, arkasından koştukları liderlere lânet etmektedirler.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اٰذَوْا
مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ
وَج۪يهًا ﴿٦٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ
وَقُولُوا قَوْلًا سَد۪يدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ
اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظ۪يمًا ﴿٧١﴾ اِنَّا
عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا
وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا
﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِق۪ينَ وَالْمُنَافِقَاتِ

69. Ey iman edenler! Musa'yı acı sözlerle inciten İsrailoğulları gibi olmayın. Allah Musa'yı onların söylediklerinden korudu. Musa, Allah katında şerefli biriydi.[45] 70, 71. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranın ve sözü doğru söyleyin ki davranışlarınızı düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve O'nun Rasulü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluş ve başarıya ulaşmıştır.[46] 72, 73. Biz, sorumluluğu (emaneti) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de yüklenmekten çekinip kaçındılar. Onu insan yüklendi. Fakat insan çok zalimlik ve cahillik etti.[47] Allah sorumluluğu insana yükledi ki münafık ve müşrik er-

وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

keklere de kadınlara da azap etsin, mümin erkek ve kadınların da tevbesini kabul etsin. Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.

45. Burada müminler son kez uyarılmakta Hz. Peygamber'e saygılı davranmaları istenmekte, münafıkların dedikodusuna kapılarak Musevîlerin Musa'ya davrandığı gibi davranmamaları emredilmektedir.

46. Bu sure, Ahzab olayından sonra getirdiği bu tür ahlakî ilkelerle ve beşerî münasebetler konusundaki tekliflerle medenî bir toplum oluşturma yönünde çok ciddi bir kampanya başlatmış görünmektedir. Son Yahudi kabilesinin de sürgününden sonra bir avuç müşrik ve münafık dışında ciddi bir muhalefet kalmamıştı. Yesrip artık Medine oluyor ve adına yakışır medenî bir şehir kültürüne kavuşmaya başlıyordu.

47. Bu ayet, dil kuralları yönünden öncesi ve sonrasıyla bağlantılı görünmektedir. Bağlamı içinde değerlendirildiğinde emanetin, hilafetin gereği olan ve insana yüklenen dinî, dünyevî bütün sorumluluklar olduğu açıktır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca sorumluluk potansiyeline sahip olmak, insanın yaptıklarının karşılığını hak etmesi için şart olmaktadır. Dolayısıyla insan, sorumluluk potansiyeline sahip olduğu için zalim ve cahil değildir. Sorumluluk potansiyeline sahip olduğu halde onu bilinçli kullanmadığı için cahillik ve zalimlik yapmaktadır. 72. ayetin son cümlesi tercüme edilirken bu durum, dikkate alınmıştır.

سُورَةُ الْمُمْتَحِنَةِ ٦٠

91/60 MÜMTEHİNE SURESİ

Adını 10. ayetten alan sure 13 ayettir. Nüzûl sıralamalarında Ahzab, tertip sıralamasında Haşr suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Yaygın kanaate göre surenin ilk dokuz ayeti, Hatib bin Beltea'nın, Mekkeli müşriklere yazdığı mektubun deşifre olması üzerine nazil olmuştur. 10 ve 11. ayetler Mekke'den gelen Müslüman kadınların müşrik kocalarına iade edilmemesiyle ilgilidir. 12. ayet bireysel ve toplumsal kararlar konusunda kadınların biat etmeleriyle ilgilidir. 13. ayetse birinci bölümle ilgili olduğu için surenin sonuna yazılmış görünmektedir. Ancak bu olayların ne zaman gerçekleştiği ve bu pasajların ne zaman indiği konusunda tefsirciler farklı bilgiler vermektedir. Çoğunluk, Mekke'nin fethi hazırlıklarıyla, bazıları Hudeybiye hazırlıklarıyla ilgili olduğunu söylemektedir (Sealibî, el-Cevahir). Ayetlerin açık lafızlarına göre savaş sırlarını verme şeklinde bir ihanet söz konusu olmadığı gibi rivayetler de Hatib'in ihanetle suçlanmasını gerektirecek bir durumun olmaması nedeniyle affedildiğini söylemektedir. Dolayısıyla surenin Hudeybiye öncesinde inmeye başlayıp sonrasında tamamlandığı düşünülebilir (Hamdi Yazır, Hak Dini; Mevdudî, Tefhim).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ

1. Ey iman edenler! Eğer gerçekten benim yolumda cihad etmek ve rızamı kazanmak için yola çıktıysanız, bana da size de düşman olanları sevgi göstererek dost edinmeyin.[1] Onlar size gelen gerçeği inkâr ettiler; Rabbiniz olan Allah'a inandığınız için Peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkardılar. Buna rağmen

كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ
مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ
بِمَا اَخْفَيْتُمْ وَمَا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ١ اِنْ يَثْقَفُوكُمْ
يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ
اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ
تَكْفُرُونَ ٢ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا
اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ٣ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ
اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ اِذْ
قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَدًا حَتّٰى
تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ
لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ
مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا
وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ٤ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً
لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ٥ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ

siz onlara karşı içinizde gizli gizli sevgi besliyorsunuz.[2] Oysa ben, sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur. 2. Onlar sizi ele geçirecek olsalar, size düşmanca davranırlar. Ellerinden gelen kötülüğü yapar, çirkin sözler sarf eder ve sizin kâfir olmanızı isterler. 3. Yakınlarınız ve çocuklarınız, kıyamet günü, size bir fayda sağlamaz. Allah hükmünü vererek aranızı ayırır.[3] O, yaptıklarınızı görmektedir. 4, 5. İbrahim ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir örneklik vardır. Onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: "Biz sizden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi reddettik; aramızda ebedî bir düşmanlık ve nefret ortaya çıktı. Bu durum, siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar sürecektir." Fakat İbrahim'in, babasına söylediği şu söz bir istisna idi:[4] "Senin için Allah'tan bağışlanma dileyeceğim. Sana Allah'tan gelecek hiçbir şeyi önlemeye gücüm yetmez." "Ey Rabbimiz! Sana tevekkül edip sana boyun büktük; dönüş sanadır. Rabbimiz! Bizi, kâfirlerin fitnesine (baskısına)[5] maruz bırakma. Bizi bağışla, ey Rabbimiz! Güç ve hikmet sahibi sensin!" 6. Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için onlarda güzel bir

أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ
الْاٰخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَميدُ ٦

örneklik vardır. Kim de bundan yüz çevirirse bilsin ki hamde layık olan gerçek zengin Allah'tır.

1. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218. Bu ayette kâfirlerle dostluğun yasaklanmasının sebebi, onların Allah'a ve müminlere karşı ortaya koydukları düşmanca tutumdur. Çünkü düşmanca davranmayıp dostça davranan inkârcılarla iyi geçinme konusunda bir sakınca olmadığı 8. ayette dile getirilmektedir.

2. Yaygın kanaate göre bu ayet, Hatib bin Beltea'nın, Mekke'de yaşayan ailesine iyi davranılmasını temin etme gayesiyle Mekkeli müşriklere yazdığı mektubun deşifre olması üzerine nazil olmuştur (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Buharî, Tefsir 60/307). Ayetler, dostluk ilişkisinde dikkatli olma ve sır saklama konusunda müminleri uyarmaktadır. Ayrıca iniş sebebi özel olsa bile ayetin genel ifadesini nüzûl sebebiyle sınırlayan bir durum gözükmemektedir. Geride çocuklarını ve yakınlarını bırakmış müminlerin içinde bu tür sevgi ve yakınlık duyguları beslemesi de doğaldır. Ancak onlara beslenen şefkat ve merhamet, kontrol edilmezse insanı ihanet noktasına götürebilir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 142).

3. Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim.*

4. Hz. İbrahim'in duası için bkz. 19/Meryem 47; 26/Şuara 69, 86; 9/Tevbe 114.

5. "Fitne" kelimesi, hem işkence ve eziyet, hem de eziyet yoluyla fitneye düşürmek anlamına gelmektedir ki bundan kasıt işkenceye dayanamayıp işbirliğini kabul etmek olabilir (Buharî, Tefsir 60).

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذينَ
عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَديرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحيمٌ ٧ لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذينَ لَمْ
يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطينَ ٨ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ
الَّذينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ

7. Umulur ki Allah, o kimselerle sizin aranızda yaşanan düşmanlık yerine, dostluk meydana getirir. Allah'ın her şeye gücü yeter. Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.[6] 8. Allah, din konusunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyi davranmanızı ve adaletle hükmetmenizi yasaklamaz.[7] Allah, adaletli davrananları sever. 9. Allah, ancak sizinle din konusunda savaşan, sizi yurdunuzdan çıkaran ve çıkarılma-

دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ
تَوَلَّوْهُمْۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
٩ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ
الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّۜ اَللّٰهُ
اَعْلَمُ بِا۪يمَانِهِنَّۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ
فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِۜ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ
وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّۜ وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا
اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ
الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا
اَنْفَقُواۜ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ
عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ١٠ وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ
اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذ۪ينَ
ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اَنْتُمْ بِه۪ مُؤْمِنُونَ ١١ يَٓا اَيُّهَا
النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى
اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا
يَزْن۪ينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْت۪ينَ بِبُهْتَانٍ
يَفْتَر۪ينَهُ بَيْنَ اَيْد۪يهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا

nıza destek olanlarla dost olmanızı yasaklar. Kim onları dost edinirse zalimlerin ta kendileridir. 10. Ey iman edenler! Hicret edip gelen mümin kadınları imtihana tabi tutun. Allah onların imanını çok iyi bilir. Eğer onların mümin olduklarını tespit ederseniz kâfirlere geri teslim etmeyin.[8] Onlar kâfirlere helâl olmadığı gibi kâfirler de onlara helâl değildir. Kâfirlerin onlar için yaptığı harcamaları ödeyin. Mihirlerini ödediğiniz zaman o kadınlarla evlenmeniz konusunda size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.[9] Onlar için ödediğiniz mihri isteyin; onlar da ödedikleri mihri istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür; aranızda hükmü O veriyor. Allah, her şeyi bilir, hikmet sahibidir.[10] 11. Eğer eşlerinizden biri sizi bırakıp kâfirlere kaçar da alacaklarınız ödenmezse ve siz de savaşta onlara galip gelirseniz eşi kaçan kimsenin yapmış olduğu harcamaları ganimetlerden ödeyin.[11] İnandığınız Allah'a karşı sorumlu davranın. 12. Ey Peygamber! Eğer mümin kadınlar, hiçbir şeyi Allah'a ortak saymayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocuklarını öldürmeyeceklerine, elleriyle ayakları arasında bir şey uydurup iftira etmeyeceklerine[12] ve hiçbir doğru kararda sana asi olmayacaklarına söz vererek sana biat ederlerse onların biatını ka-

يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ
لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ
الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

bul et[13] ve onlar için Al-lah'tan bağışlanma dile. Allah son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.
13. Ey iman edenler! Allah'ın gazap ettiği bir topluluğu dost edinmeyin. O kâfirler, mezardakilerin geri gelmesinden nasıl ümit kestilerse ahirette dirilmekten de öyle ümit kesmişlerdir.[14]

6. Bu ayet, müminlerin Mekke'de kalan akrabalarıyla ilişkilerinin bozuk olmasından üzüntü duyduklarını fakat bu ilişkilerin düzeltilmesinde acele etmemeleri gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca kısa süre sonra onların da Müslüman olacaklarını ve ilişkilerin Allah'ın takdiri yönünde gelişeceğini müjdelemektedir. Devamında gelen ayetlerse bu süreç içerisinde düşmanca davranan kâfirlerle dostça davranan kâfirlere karşı sergilenecek tutumun farklı olacağını adaletin bir gereği saymaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

7. Zorunluluk olmadıkça savaş kaçınılması gereken arızî bir durumdur. Bu tür durumlarda Hz. Peygamber sahabeyi savaşmaktan nehyetmiştir (Nesaî, Sünen 1). Savaş kaçınılmaz olduğu zaman ise cihad, şehadet ve gazilik ise büyük bir ibadettir ve sonucu cennettir (9/Tevbe 111).

8. Kalplerdeki imanı Allah bilir. İnsanlar, insanların mümin olup olmadığını ancak deneyerek anlayabilirler. Münafık erkeklerin deşifre olması için savaşa katılıp katılmamaları, iyi bir turnusol kâğıdıydı. Fakat münafık kadınları tespit etmek kolay değildi. Muttalipoğulları'nın azatlısı olan Sâre adlı şarkıcı cariye, zor durumda kalınca Medine'ye gelmişti. Medine'de umduğunu bulamayınca Mekke'ye geri dönerken yolda durdurulup aranmış ve üzerinden Hatib'in mektubu çıkmıştı (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca Hudeybiye anlaşması gereği Mekke'den kaçıp gelen Müslümanların, Mekkelilere iade edilmesi gerekiyordu. Mekkeli müşrikler Müslüman olup Medine'ye gelen kadınların da iadesini istiyorlardı. Fakat Hudeybiye anlaşmasındaki ifadelerin sadece erkekleri kapsadığını unutmuşlardı. İlahî öngörü ve peygamberî strateji, ahidlerine sadık kalmak zorunda olan Müslümanları böylesi zor bir durumdan kurtarmıştı (Mevdudî, *Tefhim*).

9. Bu ayet müminlerden kâfir kadınları boşamalarını istemiş, onlar da bu hükmü uygulamışlardır (Buharî, Tefsir 60). Örneğin Hz. Ömer'in kafir olan iki eşini bu ayetin inmesi üzerine boşadığı rivayet edilir (Mukatil, *et-Tefsir*).

10. Bu ayet, kâfir kadınla Müslüman erkeğin, kâfir erkekle Müslüman kadının evli kalamayacağına delil kabul edilmiştir. Bu ayete göre kocalarını bırakıp İslam diyarına gelen mümin kadınların, mihirlerini ödeme şartıyla mümin erkeklerle evlenebileceğine hükmedilmesi, kadınlara tek yanlı boşama hakkının verilmesi olarak değerlen-

dirilebilir. Kâfir kocaların o kadınlar için yaptıkları mihir ve benzeri harcamaların beytülmalden ödenmesi emredilmektedir. Kâfir eşini küfür diyarında bırakmak zorunda kalan Müslümanların eski eşlerine yaptığı harcamaların da anlaşma yapılan kâfir devletten istenmesi, onların istemesi durumunda da ödenmesi öngörülmektedir. Bu konuda tefsir ve fıkıh kitaplarında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (Mevdudi, *Tefhim*).

11. Karısı kâfirler arasında kalan veya onların diyarına kaçan kâfir bir hanıma kocasının verdiği mihir ve benzeri masrafları kâfirler ödemediği takdirde kâfirlere ödenecek mihirlerden keserek alacaklı muhacirlere ödenmesi, kâfirler ödeme yapmazsa onlardan alınacak ganimetlerden ödenmesi emredilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*).

12. Tefsirciler bu deyimsel ifadeyi, iffetle ilgili iftiraların tamamını kapsayan bir içerikte değerlendirmişlerdir. Ayet, bir başka kadına zina iftirasında bulunmamak veya gayri meşru çocuk peydahlayıp kocasına nispet etmemek gibi iftiralardan uzak durmalarını şart koşmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*)

13. Hz. Peygamber bu ayeti okuyarak kadınların sözlü olarak onaylamasını istemiş, onaylamaları durumunda da biatlarını kabul etmiştir (Buharî, Tefsir 60/308, 309). Âlimler, Hz. Peygamber'in münkeri emretme ihtimali olmadığı halde Peygamber'e isyan etmemenin maruf ölçüsüyle sınırlandırılmasına dikkat çekmişler ve Allah'a isyan konusunda hiçbir kula itaatin olmayacağı prensibinin altını çizmişlerdir (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*). Dolayısıyla ayet, kadınların siyasî konularda da biatının alınmasını öngörmektedir. Çünkü Allah'a eş koşmamayı ve Hz. Peygamber'e isyan etmemeyi ayrı ayrı şart koşmaktadır. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde herkesten biat aldığı gibi kadınlardan da biat aldığı bilinmektedir (Azimli, *age,* s. 411). Ayet, Hz. Peygamber örneğinde diğer otoritelere biat ve itaatin de şartlarını belirlemektedir. Ayrıca kadınların biat etme isteği onların tercihine bırakılmıştır ki bu, biatın/seçimin özgür iradeye dayanması gerektiğinin açık bir ifadesidir.

14. Bu ayet, mesajı surenin başında yer alan ana konuya bağlamaktadır. Kâfirlerin Müslüman olmasını uman müminlere de şu mesajı vermektedir: Beklediğiniz değişim, sizin istemenizle değil, muhataplarınızın kabul edip etmemesiyle ilgili bir meseledir. Fakat onlar, ölenin geri gelmeyeceğinden ümitsiz oldukları gibi ahirete inanma konusunda ümitsiz durumdadırlar. Bu sebeple Allah'ın gazabını hak etmişlerdir. Dolayısıyla müminler, onlarla dostluk kurma konusunda fazla iyimser olmamalılar.

٤ سُورَةُ النِّسَاءِ

92/4 NİSA SURESİ

Önemli bir kısmı kadınların haklarından bahsettiği için bu adı alan sure, 176 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mümtehine, tertip sırasında Âl-i İmran suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Ancak nüzûl sıralamaları esas alındığında hicretin 3. yılında gelen Âl-i İmran ile 5. yılında gelen Ahzab suresi arasında yaklaşık iki yıllık bir boşluk doğmaktadır. Üstelik bu surenin içeriği Uhud savaşı sonrasında ortaya çıkan olaylardan ve tartışmalardan bahsetmektedir. Oysa Ahzab suresinin hicrî 5. yılda ve Hendek savaşından sonra indiği kesindir. Bu açıdan bakıldığında surenin ilk bölümleri h. 4. yılda ve Ahzab'dan önce, bazı bölümleri ise 5. yıldan ve Ahzab'dan sonra inmiş olabilir (Mevdudî, Tefhim). Surede öncelikle kadınların ve yetimlerin hakları, mirasın adil bir şekilde paylaşımıyla ilgili hükümler verilmekte; cömertlik, cimrilik ve kâfirlerin riyakârlıklarından söz edilmektedir. Sarhoşken ve cünüpken namaza yaklaşma yasaklanırken su bulunmadığı durumlarda teyemmüm emredilmektedir (1-43). Cihad ve savunma hazırlıkları emredilirken Yahudi ve müşrik münafıkların gizli planları konusunda Müslümanlar uyarılmakta, Allah ve Rasulü'ne güvenmeleri vurgulanmaktadır (44-57). İhtilafların Allah'a ve Rasulüne havale edilmesi, kâfirlerin hakemliğine başvurulmaması emredilerek İslamî kamu otoritesinin sağlanması hedeflenmektedir (58-72). Uhud savaşı sonrasında meydana gelen tereddüt ve gevşeklik belirtileri eleştirilerek cihada hız verilmesi öğütlenmekte, siperde namaz kılmanın hükümleri vaz edilerek cihadda sabrın önemi vurgulanmaktadır (73-104, 136-175). Adalet konusu ele alınarak karı koca haklarına yönelik ilke ve prensiplerin uygulanması hatırlatılırken, savaş ortamlarında bile düşmana adaletli davranılması öğütlenmekte ve savaş hukukuyla ilgili prensipler belirlenmektedir (105-135). Daha sonra indiği anlaşılan 176. ayet, ilk bölümde yer alan miras konusuna ek bir açıklama getirmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثٖيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا
اللّٰهَ الَّذٖي تَسَاءَلُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلَيْكُمْ رَقٖيبًا ١ وَاٰتُوا الْيَتَامٰى
اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبٖيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا
تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا
كَبٖيرًا ٢ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي
الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا
تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا ٣ وَاٰتُوا النِّسَاءَ
صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ
مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖيئًا مَرٖيئًا ٤ وَلَا تُؤْتُوا
السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتٖي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ
قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فٖيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ٥ وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا
بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا
فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, aynı nefisten eşini yaratan,[1] o ikisinden de çok sayıda erkek ve kadınlar türeten Rabbinize karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Allah'a karşı sorumlu davranın; çünkü O'nun yaratması nedeniyle birbirinize muhtaç ve akrabasınız.[2] Allah sizi sürekli görüp gözetmektedir. 2. Yetimlere mallarını verin; temiz (helal) şeyleri pis (haram) şeylerle değiştirmeyin. Onların mallarını kendi malınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır. 3. Adaleti yerine getiremeyeceğinizden dolayı yetim kızlarla evlenmekten çekinirseniz,[3] size uygun olan diğer kadınlardan iki, üç veya dört tane evlenebilirsiniz.[4] Eğer adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız bir taneyle ve size ait cariyelerle yetinin.[5] Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur. 4. Kadınlara mihirlerini gönül rızasıyla verin. Eğer onlar mihrin bir kısmını size gönül rızasıyla bağışlarlarsa kaygı duymadan yiyin. 5. Allah'ın, sizin korumanıza bıraktığı malları akıl baliğ olmayanlara (yetimlere ve aklî dengesi yerinde olmayanlara) bırakmayın. O mallarla onları doyurun, giydirin ve onlara güzel söz söyleyerek eğitin.[6] 6. Yetimleri evli-

وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ
بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ
فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾
لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ
نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ
اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾
وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً
ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا
قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ
الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

lik çağına gelinceye kadar denetleyin. Eğer onların rüşde erdiklerini görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyünce alırlar diye israf etmeye, aceleyle yemeye kalkışmayın. Zengin olanlar onların mallarına el uzatmasınlar; fakir olanlar da meşru ölçüler dâhilinde faydalanıp yesinler.[7] Mallarını kendilerine teslim ederken yanlarında şahid bulundurun. Hesap sorma konusunda Allah yeter! 7. Anne, baba ve akrabaların bıraktığı mirasta erkeklerin hakkı olduğu gibi kadınların da hakkı vardır. Miras az olsun çok olsun, onlara zorunlu bir pay ayrılmıştır. 8. (Mirasta hakkı olmayan)[8] akrabalar, yetimler ve yoksullar miras taksimi esnasında orada bulunurlarsa onları da nasiplendirin ve güzel söz söyleyin. 9. Arkasında zayıf çocuklar bırakması durumunda hallerinin nice olacağından kaygı duyanlar, o zayıf insanlar hakkında da kaygı duysunlar. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korksunlar ve güzel söz söylesinler.[9] 10. Haksız yere yetim malı yiyenler, karınlarını sadece ateşle dolduruyorlar; sonunda dehşetli bir ateşe atılacaklardır.

1. "İnsanların ve eşlerinin aynı nefisten yaratılması" ifadesini, Hz. Âdem'den eşinin yaratılması şeklinde değerlendirenler olsa da yorum imkânı bununla sınırlı değildir. Çünkü ayetin anlamı geneldir, muhatapların eşleriyle aynı nefisten/candan yaratıldığından söz etmektedir (3/Âl-i İmran 195). Ebu Müslim el-İsfehanî, "nefis" kelimesini, "Size kendi nefsinizden eşler meydana getirdi." (16/Nahl 72; 30/Rum 21) ve "Size kendi nefsinizden bir peygamber geldi." (9/Tevbe 128) ayetlerinde olduğu gibi,

insan cinsi olarak değerlendirmiştir. Razî, İsfehanî'nin görüşüne itiraz eden ve ayetin ifadesini kaburga kemiğinden yaratma olgusuna hasreden Kadı Beydavî'yi eleştirirken, "Hz. Âdem'i topraktan yaratan Allah, Havva'yı topraktan yaratamaz mı ki Âdem'in kaburga kemiğinden yaratsın!" demektedir (*Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudi, *Tefhim*). Dolayısıyla ayet, her cinsin var olmak için karşı cinse muhtaç olmasına işaret etmektedir. Çünkü burada ilk insanın nasıl yaratıldığı değil, cahiliye Araplarının ve benzeri kültürlerin kadını ve köleyi küçümseyen cinsiyet ve sınıf ayrımcılığı eleştirilmektedir. Hz. Âdem'in kaburgasından eşinin yaratıldığını ve çocuklarının birbiriyle evlendiğini söyleyen halk rivayetlerine dayanan yorumlar, ciddi çelişkilere ve çözümsüz tartışmalara neden olmaktadır (7/A'raf 189 ve 16/Nahl 72; 3/Âl-i İmran 195). Çünkü Kur'an'da Havva ismi hiç geçmemektedir ve "aldatıcı" anlamına gelen bu isim ciddi bir hakaret içermektir.

2. "Tesâelûne" fiili, soru sormak, istemek ve ihtiyaç duymak anlamlarına gelmektedir. Dilciler "süâl" kelimesinin iki boyutlu anlamına işaret etmişlerdir. Örneğin Ragıb, *Müfredat*'ında bu kelimenin soru anlamında kullanılması halinde sözlü cevap verilmesi, istek ve ihtiyaç belirtme anlamında kullanılması durumunda ise ihtiyacın karşılanması anlamına geldiğine dikkat çeker. Bundan dolayı "es'ele" fiili, hem cevap vermek hem de muhtacın ihtiyacını karşılamak anlamında kullanılmaktadır Çünkü dilciler de Rağıb gibi "sail" kelimesinin fakir ve muhtaç anlamında kullanımına dikkat çekmiş ve Duha 10. ayetteki "sail" kelimesini bu anlamda değerlendirmişlerdir (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Zebidi, *Tâc*). Tefsirciler kelimenin ihtiyaç anlamını genelde göz ardı etse de Kur'an, bu kelimeyi her üç anlamda da kullanmaktadır (70/Mearic 1; 20/Taha 36; 41/Fussilet 10). Bu sebeple biz, "sâil" kelimesini, "muhtaç" diye çevirmeye özen gösterdik (93/Duha 10; 21/Enbiya 13). Bu ayette geçen "Tesâelune bihî ve'l-erham" ifadesindeki "Tesâelûne bihî" fiilini insanların Allah adına birbirinden istekte bulunması diye tercüme etmişler fakat bu zoraki tercüme nedeniyle mefûlü (nesneyi) kendileri takdir etmişlerdir. Oysa ihtiyaç anlamı verselerdi nasıl çevrilirse çevirilsin cümlede nesne sorunu çıkmayacak ve i'rab tamam olacaktı. Örneğin "tesâelûne" kelimesini "tes'elûne" şeklinde değerlendiren ve "erham" kelimesini de "Allah" lafzına atfedenlere göre tercüme edilir ve "bi" edatı zâid kabul edilirse cümle, "Muhtaç olduğunuz Allah'a karşı sorumlu davranın ve akrabalığı gözetin." şeklinde meallendirilebilir. "Tesaelûne" kelimesini karşılıklılık formunda değerlendiren ve "erham" kelimesini aynı fiile ait zamire atfedenlere göre tercih yapılır ve "bihî" deki zamir Allah'ın yaratmasına gönderilirse, "Allah'a karşı şuurlu davranın ki O'nun yaratması nedeniyle birbirinize muhtaç ve akrabasınız." şeklinde meal vermek mümkündür. Ayrıca bu cümleyi gramatik açıdan şu şekilde çevirmek de mümkündür: "Allah'a karşı şuurlu davranın -ki O'nun yaratması nedeniyle birbirinize muhtaçsınız- ve akrabalığı gözetin." Fakat bu çeviride de gramer tamam olmamakta ve "gözetin" fiili takdir edilmek zorundadır. Bu durumda ikinci çeviri gramer kurallarına daha uygun görünmektedir. Ayrıca Katâde ve Süddî'nin bu cümle ile ayetin başında yer alan bir tek nefisten yaratılma olgusu arasında bağlantı kurmaları isabetli görünmekte ve bu çeviriyi desteklemektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

3. Cahiliye insanının yetimlerin mallarını haram yollarla yedikleri bilinmektedir. Yetim kızları, sırf miraslarına konmak için nikâhlayanlar vardı (Buharî, Tefsir 4/73). Kur'an'ın şiddetli uyarıları (17/İsra 34), müminlerde ciddi kaygılara yol açmış ve yetimlerle aynı evi ve hatta aynı sofrayı paylaşmaktan çekinir olmuşlardı. Bu nedenle Kur'an, müminleri psikolojik olarak rahatlatıcı bir hüküm getirmiştir (2/Bakara 220). Bu ayette 2. ayetteki uyarılara atfen yetim kızların hakları konusunda adaleti gözetememek gibi bir korkunuz varsa onlarla evlenme yerine yetim olmayan diğer kız veya kadınlarla evlenin ve onların haklarını da gözetin şeklinde bir tavsiye yapılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

4. Bu ayette o günün imkân ve şartları çerçevesinde veya zaruri durumlarda 2, 3 veya dört kadınla evlenilebileceğine ruhsat verilmektedir. Fakat bu hüküm de yetim kızlar konusunda olduğu gibi adaleti gerçekleştirememe durumunda tek eşlilikle sınırlandırılmakta, tek eşle yetinmenin sıkıntı yaşamamak açısından ideal olduğuna da dikkat çekilmekte ve kadınların haklarının gözetilmesine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu ayetten önce sınırlama olmadığı ve cahiliye Arap geleneğinde daha fazla evlilik yapmak mümkün olduğu için ayette öngörülen çok evlilik, bir bakıma sınırlama olarak da değerlendirilebilmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Öyle ki bu noktalardan hareketle çok evliliğin yasaklanabileceğini savunanlar bile olmuştur. Örneğin, kanun ve şeriat ayrımından yola çıkarak, şeriatın men etmediği şeyleri devlet başkanının kanun yoluyla men edebileceğini ve cevazın şer'î hükümlerden olmadığını ileri süren Mansurizade Said, İslam'ın çok eşliliği emretmediğini, sadece müsaade ettiğini, devrin şartlarına uymadığı için bu esasın yasaklanması gerektiğini savunmuştur (Mansurizade Said, "Şeriat ve Kanun" *Daru'l-Fünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* VIII, s. 604 vd; "Cevazın Ahkam-ı Şer'iyyeden Olmadığına Dair", *İslam Mecmuası*, yıl 1, sayı 10, s. 295 vd; "Teaddüd-ü Zevcat İslamiyette Men'olunabilir", *İslam Mecmuası*, yıl 1, sayı 8, s. 233 vd). Ancak ayetin, çok seçenekli olarak insanların iradesine bıraktığı ruhsatı, kayıtsız şartsız yasaklamak veya serbest bırakmak yerine, şartlar çerçevesinde dönemsel olarak kontrollü bir uygulama öngördüğünü düşünebiliriz. Bu tür mubahları bireylerin veya hâkimlerin tercihine bırakmak yerine, hukukun ve hukuk vâzı'larının sistematik yapılandırmasına tevdi etmek, hukuk mantığı açısından daha tutarlı görünmektedir. Hukuk vazı'ları da gelenek ve ideolojileri kutsamak yerine İslam'ın ideal ve realiter prensipleri ile bireysel ve toplumsal yararları gözetmek durumundadırlar.

5. "Cariye" kadın köle demektir. Kölelik, İslam geldiğinde uygulanmakta olan bir kurumdu ve köle sahipleri, cariyelerinden seçtiği bazılarına kendi kadını gibi sahip olabiliyordu. Bu tür odalık cariyeye sahip olmak da nikâh gibi kadının cinselliğinden yararlanma imkânı tanıyordu. İslam, köleliği hoş karşılamamış, ancak bir çırpıda da kaldırmamış, nüzûl süreci içerisinde vadeye yayarak uygulamaya son vermiştir. Önce dinî ve ahlâkî bir prensip olarak kölelerin özgürleştirilmesini öngörmüş (90/Beled 10-16), siyasî ve hukukî egemenlik imkânı elde edildikçe aşamalı olarak yürürlükten kaldırmıştır. Örneğin cahiliye döneminde nikâh, sadece hür erkek ve kadınlar arasında geçerli olan bir uygulama iken bu surenin 25. ayetinde olduğu gibi hür bir er-

keğin köle bir kadınla evlenebilmesine hükmetmiştir. Bazı suçlara köle azat etme cezası öngörerek köleleri özgürleştirme kararları verirken, savaş esirlerinin köleleştirilmesine son vererek köleleştirme kapısını tamamen kapatmıştır (47/Muhammed 4; Duman, *"İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı"*, s. 1-54).

6. "Güzel söz söyleme" genel bir ifade gibi gözükmekle birlikte bağlam itibariyle yetimlere yumuşak muameleyi ve onlara verilecek öğüt ve terbiyeyi hatırlatmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

7. Zenginler yetimin malına asla tenezzül etmemeli, fakirlerse koruyup geliştirdiği yetim malından ihtiyacını giderecek kadar yiyebilir veya borç hanesine kaydederek kullanabilir (Buharî, Tefsir 4/74; Mukatil, *et-Tefsir;* Ebussuûd, *İrşad*).

8. Buharî, Tefsir 4/75.

9. Bu ayette, geride bırakılan küçük ve zayıf durumda olan mirasçı çocuklara pozitif ayrımcılık yapılarak miras bırakan kimsenin malının bir kısmını vasiyet edebileceği öngörülmüş olabilir. Çünkü vasiyet ayetinin miras ayetiyle nesh edildiği iddiası tutarlı görünmemektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* 2/Bakara 180). "Mirasçıya vasiyet yoktur." hadisi de bu tür bir zaruret olmaksızın mirasçıları kin ve nefretle mirastan mahrum etmeye yönelik bir uyarı olabilir. Çünkü 11. ayette ifade edildiği gibi mirasçılardan hangisinin kendisine daha hayırlı olduğunu vasiyet edenler veya miras bırakanlar takdir edemeyebilir. Bu ayetin bir önceki ayete atfen miras paylaşımı esnasında hazır bulunan ve kendilerine bir şeyler verilerek sevindirilmesi istenen yakınlara, yetimlere, yoksullara acıma konusunda verilen bir öğüt ve tasvir olduğu da düşünülebilir (İbn-i Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb*).

يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖٓي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْاُنْثَيَيْنِۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَٓاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ
ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا
النِّصْفُۜ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا
السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ فَاِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُٓ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُۚ فَاِنْ
كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصٖي بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْ
لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًاۜ فَرٖيضَةً

11. Allah, çocuklarınız (miras paylaşımı) konusunda erkek evlada, iki kızın payı kadar pay vermeyi emreder. Eğer mirasçılar ikiden fazla kız evlat ise mirasın üçte ikisi onlara aittir. Mirasçı sadece tek kız ise mirasın yarısı onundur. Miras bırakanın çocukları varsa anne ve babasından her birine altıda bir hisse verilir. Eğer çocuğu yoksa anne babası ona mirasçı olur ve annesi üçte bir alır. Eğer mirasçının kardeşleri varsa annesi altıda bir alır. Bu paylaşımlar miras bırakanın vasiyet ve borçları ödendikten sonradır. Annenizden, babanızdan ve evlatlarınızdan hangisinin size fayda yönünden daha

مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَليمًا حَكيمًا ﴿١١﴾
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ
الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصينَ بِهَا
اَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ
لَكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ
مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ
دَيْنٍ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ
وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا
السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ
شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى
بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
عَليمٌ حَليمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْري مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدينَ فيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فيهَا وَلَهُ
عَذَابٌ مُهينٌ ﴿١٤﴾

yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından belirlenmiş yükümlülüklerdir. Son derece bilgili ve hikmet sahibi olan Allah'tır. **12.** Eğer çocukları yoksa hanımlarınızın vasiyet ve borçları ödendikten sonra geride kalan mirasının yarısı size aittir. Çocukları varsa dörtte biri sizindir. Eğer çocuğunuz yoksa vasiyet ve borçlarınız ödendikten sonra geriye kalan mirasınızın dörtte biri hanımınıza aittir. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımınıza aittir. Anne babası ve çocukları olmayan bir erkek veya kadın, geride miras bırakırsa bir erkek veya kız kardeşi varsa her birine altıda bir hisse verilir. Eğer kardeşleri çoksa mirasın üçte birine ortak olurlar.[10] Taksimat, ölenin vasiyet ve borçları ödendikten sonra, hiç kimsenin zarar görmeyeceği şekilde yapılır. Bunlar size Allah'ın emrettiği hükümlerdir.[11] Allah her şeyi bilir ve son derece halîmdir (müsamahalıdır).[12] **13.** Bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır. Kim Allah'a ve O'nun Peygamberi'ne itaat ederse Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Orada ebedî kalırlar. Bu büyük bir kurtuluştur. **14.** Kim de Allah'a ve O'nun Peygamberi'ne karşı gelir ve O'nun belirlediği sınırları aşarsa onu da ateşe sokar. O, orada, ebedî kalır ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.

10. Cümlede geçen "kelâle" kelimesinin anlamı ve "yûrasu" fiilinin farklı okunuşundan yola çıkan Muhammed Arkun bu cümleyi farklı şekilde anlamlandırmaktadır. Şöyle ki: "Geride ikinci dereceden akrabalar (kelâle) ve bir eş bırakan kimsenin bir erkek bir de kız kardeşi varsa her birine altıda bir hisse düşer." şeklinde bir anlam vermektedir ki gramatik yapıya çok da aykırı düşmemektedir (Muhammed Arkun, *Min'el-İctihad ila Nakdi'l-Akli'l-İslami,* Arapça çev. Haşim Salih, Beyrut, 1991, s. 33-43). Kelâle konusu diye meşhur olan bu durumdakilerin mirasıyla ilgili ek hükümler, bu surenin sonunda, 176. ayette açıklanmaktadır. O ayette kelale için öngörülen mirasın farklılığı, geride ikinci dereceden akrabası kaldığı halde eşi kalmayan kimsenin mirasıyla ilgili gözükmektedir. Dolayısıyla Arkun'un tercih ettiği kıraatın tercih edilmediği mevcut okuma biçimiyle bile bu ayetten, böyle bir ayrımı çıkarmak mümkündür. Çünkü burada karı-kocanın her ikisi de zikredildiği halde 176. ayette sadece kocanın bıraktığı miras söz konusu edilmiştir ki eşinin hayatta olmadığı sezilmektedir. Zira orada erkek kardeşin kız kardeşe bütünüyle mirasçı olacağı bir durumdan söz edilmektedir.

11. İbn Abbas demiştir ki: "Cahiliye döneminde ölenin malı erkek evladına kalırdı. Vasiyet de ana babanın hakkı idi. Allah bu uygulamayı miras ve vasiyet ayetleriyle neshetti..." (Buharî, Tefsir 4/77).

12. "Halîm" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41; 17/İsra 44.

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ
فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ
شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى
يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ
سَب۪يلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا
فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ تَوَّابًا رَح۪يمًا ﴿١٦﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ
لِلَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ
مِنْ قَر۪يبٍ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يمًا حَك۪يمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ
التَّوْبَةُ لِلَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰٓى اِذَا

15. Fuhuş yapan kadınlarınız hakkında aranızdan dört şahid isteyin. Eğer dört kişi şahidlik ederse o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah kendilerine bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun.[13] 16. Sizden iki insan fuhuş yaparsa her ikisine de ceza verin.[14] Eğer tevbe eder ve ıslah olurlarsa her ikisinden de el çekin. Allah gerçekten tevbeleri kabul eder, çok merhametlidir. 17. Cehalet sebebiyle kötülük yapıp da hemen pişman olanların tevbesini kabul etmek Allah'ın üzerine aldığı bir borçtur.[15] Allah onların tevbesini gerçekten kabul eder. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir. 18. Fakat ölüm gelip çatıncaya kadar kötülük yapmaya devam edip

حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنّ۪ي تُبْتُ الْـٰٔنَ
وَلَا الَّذ۪ينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ اُو۬لٰٓئِكَ
اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ
وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا
اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ
فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـٔاً وَيَجْعَلَ اللّٰهُ ف۪يهِ
خَيْرًا كَث۪يرًا ﴿١٩﴾ وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ
زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا
فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـٔاًۜ اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا
وَاِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ
اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ
م۪يثَاقًا غَل۪يظًا ﴿٢١﴾

de o anda "Tevbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul edilmez. Biz, onlar için çok çetin bir azap hazırladık. 19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.[16] İspatlanmış bir iffetsizlikleri söz konusu olmadığı sürece kendilerine verdiğiniz dünyalıklarını alıp gitmelerine engel olmayın. Onlardan hoşlanmıyorsanız bile onlara iyi davranın. Ola ki Allah'ın sizin için çok faydalı kıldığı bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz! 20. Bir kadını boşayıp da yerine başka bir kadınla evlenmek isterseniz külçelerle mihir de vermiş olsanız boşadığınız kadından hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açıktan açığa günah işleyerek mi geri alacaksınız? 21. Nasıl geri alırsınız ki siz onlarla bir ilişki yaşadınız ve o kadınlar (bu konuda) sizden kesin söz almışlardı.

13. Fuhuş yapan kadınların zina eden kadınlar olduğu yaygın bir kanaattir. Bu ayette lezbiyenliğin, devamındaki ayette ise homoseksüelliğin kastedildiğini savunanlar da olmuştur. Ayetlerin lafızları bu şekilde yorumlamaya müsait görünmekle birlikte kadın ve erkeğin işlediği fuhşu da kapsamaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Üstelik Hz. Ebu Bekir döneminde müctehid sahabiler eşcinsel evlilik peşinde olanlara ölüm cezası vermeyi tercih etmiştir ki bu ayetteki cezalarla hiçbir ilişkisi yoktur (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 371). Bu durum onların ayetleri eşcinsellik hakkında değerlendirmediklerini gösterir. Dolayısıyla burada zina kelimesi yerine fuhuş kelimesinin kullanılmasından hareketle cahiliye döneminin kalıntısı olarak fuhşu karakter veya meslek haline getiren kadınlardan bahsedilmiş olabileceğini dile getiren Razî, Mutezile'nin görüşünü onaylamak anlamına geleceği gerekçesiyle bunun üzerinde durmamıştır. Cumhurun fuhuş ile zinayı eşit kabul etmesi sonucu bazı âlimler, bu ayetle, 24/Nur 2. ayet arasında çelişki görerek bu ayetin nesh olduğu

hükmüne varmışlardır (Örneğin bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*). Her ne kadar 24/Nur 2. ayetin hükmünü bekârların cezasıyla sınırlayıp, evlilerin cezasına recim öngörseler de bu ayetin diğer ayetle uzlaştırılma girişimi başarılı bir sonuca kavuşturulamamıştır (55. ayet). Razî neshe karşı çıkıp iki ayeti uzlaştırmaya çalışırken farklı arayışlara girmiştir. Ebu Müslim el-İsfehanî bu ayette fahişelik yapan kadınların, 16. ayette de eşcinsel erkeklerin cezasından bahsedildiği kanaatindedir. Bu görüşlere yer veren Razî ayetin zina anlamına geldiğinde ısrar eder (*Mefatihu'l-Gayb*). Oysa Kur'an, cariyeleri fuhşa zorlamama konusunda getirdiği yasakla o toplumda fuhuş yaptıranların varlığına işaret etmektedir (24/Nur 33; ayrıca bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Kanaatimizce Nur 2. ayet zina edenlerle, bu ayet ise fuhşu meslek edinen kadınlarla ilgili ceza öngörmektedir. Çünkü bu ayetlerde, fahişelik yapanların ölene dek veya Allah onlar hakkında bir yol gösterinceye kadar hapsedilmeleri, tevbe edip ıslah olunca cezanın sona erdirileceği dile getirilmektedir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde bu ayetin önerisinden kadınların tutulacağı evin bir hapishaneden çok ıslah evi olması gerektiği anlaşılmaktadır.

14. Bu ayette ikil erkek kipinin kullanılmış olmasından hareketle eşcinsellik cezası şeklinde yorumlar yapılmıştır. Fakat bir önceki ayetle birlikte düşünüldüğünde bir erkek ile bir kadının fuhuş yapması şeklinde anlaşılması daha isabetlidir. Erken dönem tefsircilerinden Mukatil de cümleyi erkek ve kadının zinası şeklinde değerlendirmektedir (*et-Tefsir; Razî, Mefatihu'l-Gayb*). Dolayısıyla erkek ve kadın zina veya fuhuş yaparsa her ikisine de aynı cezanın verilmesi öngörülmektedir. Çünkü geleneksel toplumlar zina konusunda erkekten ziyade kadının cezalandırılması taraftarıdırlar. Bu durumu göz ardı edenler, "ezâ" kelimesini hapis cezası dışında kınama, azarlama, ıslah veya dövme şeklinde değerlendirmişler, zina ile fuhuş için öngörülen ceza seçenekleri arasında tasnifler yapmaya çalışmışlardır (Maverdi, *en-Nüket*). Razi bu noktada azarlama anlamını tercih ederken, Zemahşerî, "Allah onlara yol gösterinceye kadar" ifadesini hapse denk bir hüküm verme veya ıslah kaydıyla nikâhlarına hükmetme olarak değerlendirmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Kanaatimizce iki suçluya eza edilmesinden kastın, hapis cezasını açıklamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak olduğu açıktır. Bazıları bu cezayı sadece bekârlara has görse de Hasan ve Atâ bu cezanın bekâr ve evlileri kapsayacak şekilde genel olduğu kanaatindedirler (Maverdî, *en-Nüket*).

15. Ayetin ilk cümlesindeki tahsis (vurgu), orijinaline uygun bir çeviridir (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bu vurguyu dikkate almadan yapılan çeviriler ciddi çelişkilere, zorlama yorumlara ve sonu gelmez ihtilaflara sebep olmuşlardır (Maverdî, *en-Nüket*). Allah'ın tevbeleri çok kabul eden anlamındaki "Tevvab" sıfatına rağmen, üstelik 18. ayetin kabul edilmeyecek tevbeleri ölüm anında tevbe etme ve kâfir olarak ölmüş kimselerle sınırladığı halde bu ayeti bilerek işlenmiş günahları tevbenin kapsamı dışında bırakacak şekilde çevirenler ciddi kafa karışıklığına yol açmışlardır. Çünkü bu, Allah'ın kendine prensip edindiği ve yerine getirmeyi taahhüt ettiği önemli bir ilkedir (25/Furkan 16; 6/En'âm 12-54). Ayrıca cehalet kelimesi, Kur'an'ın indiği dönemde bilgisizlikten çok sabırsızlığı, arzularının esiri olmayı, olayların önünü sonunu dü

şünmeden gelişigüzel ve küstahça davranmayı ifade ediyordu (Izutsu, age, s. 293-316). Ancak yapılan kötülüklerden dolayı yüreklerde pişmanlık yoksa ve davranışlarımızı kötülükten iyiliğe çeviren bir etki gücü içermiyorsa, o tevbenin gerçek tevbe olup olmadığı sorgulanmalıdır (25/Furkan 68-71).

16. İbn Abbas'ın verdiği bilgiye göre cahiliye döneminde ölen insanın yakınları, karısını miras kabul ederek onunla evlenebiliyorlardı. Kendilerini kadının ailesinden daha çok hak sahibi sayıyor ve başkasıyla da para karşılığı evlendirebiliyorlardı. Ayet bu çirkin adetleri ortadan kaldırmak üzere inmiştir (Buharî, Tefsir 4/78; ayrıca bkz. 22. ayet). Ayrıca kadının malına meşru olan pay dışında zorla mirasçı olmanın reddedildiği de anlaşılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ
اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًاۜ
وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ
وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ
الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ
وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ وَرَبَٓائِبُكُمُ الّٰت۪ي ف۪ي
حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ الّٰت۪ي دَخَلْتُمْ بِهِنَّۘ فَاِنْ
لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ
وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذ۪ينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ
تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًاۙ ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ
تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِن۪ينَ غَيْرَ مُسَافِح۪ينَۜ

22. Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu iffetsizliktir, çirkin bir davranış ve çok kötü bir yoldur.[17] 23. Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları ve kız kardeşlerinizin kızları, sütanneleriniz, sütkardeşleriniz,[18] kayınvalideleriniz, zifafa girdiğiniz eşlerinizin sizin terbiye ve gözetiminize emanet olan kızları ile evlenmek size haram kılındı.[19] Eğer nikahladığınız halde zifafa girmeden boşamışsanız o kadınların kızları ile evlenmenizde bir sakınca yoktur. Geçmişte olanlar bir yana, öz evlatlarınızın eşleriyle evlenmek, iki kız kardeşle birlikte evli olmak da size haram kılındı. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 24. Köle kadınlar (cariyeler) dışında,[20] başkalarıyla evli olan kadınları nikâhlamanız da Allah'ın hükmü gereği haram kılındı. Bunların dışındaki kadınlarla iffetli olmak ve zina etmemek kaydıyla mihirlerini ve-

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ
فَرٖيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا تَرَاضَيْتُمْ
بِهٖ مِنْ بَعْدِ الْفَرٖيضَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيمًا
حَكٖيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا
اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاٖيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ
فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ
مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَا
اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ
لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا
خَيْرٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٥﴾

rerek evlenmeniz size helâldir. Onlardan istifade etmenize karşılık üzerinize borç olan mihirlerini verin.[21] Mihir kesinleştikten sonra gönül rızasıyla anlaşma yapmanızda bir günah yoktur. Allah her şeyi bilir, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir. 25. Hür olan mümin kadınlarla evlenme imkânı olmayanlar, mümin olan cariye kızlarla evlensinler. Allah, sizin imanınızı çok iyi bilir. Hepiniz özde birsiniz. Bundan dolayı mümin cariyeleri, iffetlerini korumak, zina etmemek ve gizli dost edinmemek şartıyla, efendilerinin izniyle, belirlenen ücretlerini ödeyerek nikâhlayın.[22] Evlendikten sonra bir iffetsizlik yaparlarsa onlara hür kadınlara uygulanan cezanın yarısı uygulanır.[23] Bu, kötülüğe düşmekten korkanlarınız içindir. Sabretmeniz, sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

17. Cahiliye döneminde Arap geleneğinde babası ölen bir erkek, üvey annesiyle evlenebiliyordu ve buna "nikâh-ı makt" deniyordu. Bu tür bir evlilik, Allah tarafından hayâsızlık olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır. Ayrıca hem bu ayette hem de devamındaki ayette İslam öncesinde gerçekleşen suçların bu yasamanın kapsamı dışında kaldığı dile getirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ebu Hanife, bir sonraki ayette geçen eşlerin kızlarıyla evlenme yasağı konusunda dile getirilen zifaf şartından hareketle nikâhta cinsel ilişkinin esas olduğuna ve babanın zina ettiği kadınla da evlenilemeyeceğine hükmetmiştir. Şafi ise nikâh akdini esas kabul ederek bunun aksini savunmuştur (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

18. Süt akrabalığının kan akrabalığı gibi evlenmeyi haram kılacağı kesindir. Süt emmenin şartları için bkz. 31/Lokman 14, 15.

19. Üvey kızlarla ilgili cümlede geçen "Fî hucûrikum" ifadesi, çoğu tefsir kitabında ve Türkçe meallerde "Evinizde kalan" şeklinde anlamlandırılmıştır. Fakat bu tür bir çeviri, üvey kızlarla evliliğin yasak olması için onların üvey babasının evinde barınmasının şart olduğu ve evde kalmayan üvey evlatla evlenmeye yol açacağı gibi bir ihtimali barındırmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Oysa "Fî hucûrikum" ifadesini "Gözetiminiz altında bulunan" anlamında (hacr) çevirmek de mümkündür. Ayrıca üvey kız anlamında kullanılan "erbab" kelimesi de terbiye altında olan anlamına gelmektedir (Ebu Hayyan, *el Bahr*). Dolayısıyla söz konusu ifade, onların aileden biri olduğunu tasvir etmek ve yasağın hikmetini açıklamak maksadıyla dile getirilmiştir.

20. Köle ve cariyelerde nikâh söz konusu değildi. Bir sonraki ayet, cariyelerle evlenebilmeyi efendilerinden izin almak kaydıyla meşru ilan etmiştir.

21. Faydalanılan eşler kastedildiği halde bu cümle geçtiği bağlamdan koparılarak mut'a nikâhına delil getirilmeye çalışılmıştır. Cümle bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde cahiliye dönemi mut'a nikâhına delil üretmeye dönük yorumlarla hiç alakasının olmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik Hz. Peygamber'in (s) mut'ayı yasakladığı da bilinmektedir (Malik, Nikâh 41; Buharî, Meğazi 38; Müslim, Nikâh 21, 28, 30-32; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 358).

22. Cahiliye geleneğinin bir uzantısı olarak hür insanlar kölelerle nikâh yapmıyorlardı, sahibi oldukları cariyeleri eşleri gibi değerlendirebiliyorlardı. Kur'an bu geleneği aşamalı olarak kaldırmış ve sahiplerinin iznini almak kaydıyla köle ve cariyelerle nikâh yapmayı hukuk sistemine dâhil etmiştir (3. ayet; Duman, *İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı*, s. 1-54). Kur'an erkek ve kadının değerini adil bir seviyeye getirmeye çalışırken (3/Âl-i İmran 195), köleliği peyderpey kaldırarak onları hürlerle aynı statüye kavuşturmuştur. Dolayısıyla kâfir veya iffetsiz bir hür kadınla evlenmektense mümin ve iffetli bir cariye ile evlenmek daha şerefli ve Allah'ın rızasına daha uygun kabul edilmiştir. Mümin köle de müşrik bir hürden daha değerli kabul edilmiştir (2/Bakara 221).

23. Recmin yarısı olmayacağından hareketle bu ayeti recim cezasının Kur'an tarafından onaylanmadığını gösteren delillerden biri kabul edenler olmuştur. Zinanın cezası bu surenin 15-16. ayetleri ile 24/Nur 2. ayetinde açıklanmıştır. Bu açık ayetlerin öngördüğü bir cezayı, daha ağırını getirerek Hz. Peygamber'in değiştirdiği iddiası kafa karışıklığına neden olmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde recm cezasının uygulandığına dair rivayetler, Kur'an'ın bu hükümleri gelmeden önceki uygulamalar olabilir (Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, İst. 2013, s. 105-122; ayrıca bkz. 24/Nur 2. ayet ve ilgili dipnot). Çünkü söz konusu rivayetler, Hz. Peygamber'in bizzat böyle bir ceza uyguladığını değil, başkalarının uygulamalarını onayladığı yönündedir. Zira İslamdan önce cahiliye Arap toplumu recmi uyguluyordu. Yahudi kültüründe de babasının evinde zina eden bakire kızın taşlanacağı gibi hükümler mevcuttu (Tesniye, Bab 22).

يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ
حَك۪يمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللّٰهُ يُر۪يدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ
وَيُر۪يدُ الَّذ۪ينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَم۪يلُوا
مَيْلًا عَظ۪يمًا ﴿٢٧﴾ يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ
عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَع۪يفًا ﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ
مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ
رَح۪يمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا
وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْل۪يهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا
تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ
وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَر۪يمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِه۪ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ
لِلرِّجَالِ نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَٓاءِ
نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِه۪
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ
جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ
وَالَّذ۪ينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَص۪يبَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًا ﴿٣٣﴾

26. Allah size gerçekleri açıklamak,
sizden öncekilere uygulanan yasa-
ları göstermek ve tevbelerinizi ka-
bul etmek istiyor. Allah, sonsuz
bilgi ve hikmet sahibidir. 27. Allah,
sizin tevbelerinizi kabul etmek is-
ter; şehvetlerine uyanlarsa sizi bü-
tünüyle saptırmak isterler.[24] 28. Al-
lah, yükünüzü hafifletmek ister.
Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. 29.
Ey iman edenler! Gönül rızasıyla
yapacağınız alış verişi bırakıp da
haksız yollarla birbirinizin malları-
nı yemeyin. Kendinizi katletme-
yin.[25] Allah size karşı çok merha-
metlidir. 30. Kim düşmanlık ve
haksızlık ederek bunları yaparsa
onu kesinlikle cehenneme ataca-
ğız.[26] Bunu yapmak Allah için çok
kolaydır. 31. Size yasaklanan büyük
günahlardan kaçınırsanız kusurla-
rınızı örteriz ve sizi şerefli bir mev-
kiye yerleştiririz.[27] 32. Allah'ın bir
kısmınıza diğerlerinden daha çok
verdiği şeyleri arzu etmeyin.[28] Er-
kekler için çalışıp kazandıklarına
karşılık bir pay, kadınlar için de ça-
lışıp kazandıklarına karşılık bir pay
sözkonusudur. Allah'tan lütufta
bulunmasını isteyin. Allah, her şeyi
bilmektedir. 33. Hem erkeği hem
de kadını, anne babanın, akrabala-
rın ve yemin ederek akit yaptığınız
(evlendiğiniz)[29] kimselerin geride
bıraktığı mala mirasçı kıldık.[30] Her-
kese paylarını verin. Allah, her şeye
şahiddir.

24. 26-28. ayetlerdeki açıklamalar, Kur'an'ın getirdiği yeni düzenlemelerden rahatsız olan müşriklerin ve Yahudilerin propagandalarına yöneltilen eleştirilerdir. Çünkü vasiyet, miras, bazı akraba evlilikleriyle ilgili düzenlemelerde kadınlara ve kölelere tanınan haklar müşrikleri rahatsız ediyor, nazil olan yeni hükümlere daha önce aykırı davranmış olan adamları bulup kışkırtmaya çalışıyorlardı. Yahudilerse kendi elleriyle koydukları ağır hükümleri Kur'an'a onaylatmaya çalışıyor, onların beklemediği hükümler geldiğinde rahatsız oluyor ve fitne çıkarmak için olmadık hilelere başvuruyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

25. Bu cümle, "Kendi canınıza kıymayın" (intihar etmeyin) anlamına geldiği gibi, birbirinizin canına kıymayın" anlamını da içermektedir. Ayrıca "Bu sayılan suçları işleyerek kendi kendinizi mahvetmeyin." anlamlarını da içermektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudi, *Tefhim*).

26. Bu ayet, bir önceki ayette mala ve cana karşı işlenen saldırıya getirilen bir açıklamadır. Malın ve canın her türlü haksız saldırıya karşı korunduğunu, dokunulmaz olduğunu dile getirmektedir (Sealibî, *el-Cevahir*).

27. Allah'ın yasakladığı günahların büyüklerinden kaçınmak, küçük günahların silinmesine ve o günahkârın korunmasına vesile olmaktadır. Günahların büyüklüğü ve küçüklüğü, muhataba yapılan haksızlığın derecesine göre değiştiği gibi, günahın taşıdığı çirkinliğe ve kime karşı işlendiğine göre de değişmektedir. Örneğin şirk en büyük günahtır; fitne adam öldürmekten, öldürmek zinadan, zina içkiden daha büyük günahtır (Mevdudî, *Tefhim*). Allah'ın tevbeleri kabul etmesi ve affa vurgu yapması, insanın ıslahı ve sisteme kazandırılması bakımından büyük bir lütuftur.

28. Bu ayetin ilk cümlesindeki hüküm geneldir. İnsanların biyolojik, fiziksel, ekonomik olarak farklı imkânlara sahip olmasının doğallığı ortaya konarak, başkalarının sahip olduğu farklı imkânlara göz dikme yerine Allah'tan lütuf istemenin daha doğru bir tercih olduğu vurgulanmaktadır. Cümlenin devamına bakılırsa miras paylaşımında erkeklerin kadınlardan fazla pay sahibi olmasını anlamaya çalışmak yerine itiraz edenler de eleştirilmiş olabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü bu ayetten itibaren cinsel statü farklılığının sosyo-ekonomik sebebe dayandığı dile getirilerek 34. ayetteki erkek egemenliğine dair hükmün alt yapısı oluşturulmuş olabilir.

29. Miras sadece ebeveynden intikal etmiyor, anlaşma yoluyla (evlenerek) da miras hakkı doğabiliyor. Ayrıca kişinin sözleşme yaparak mirasına ortak ettiği kimseler varsa onların hakkını ölmeden önce vermesi gerekir. Vermediyse mirasçıların onları mirasçı yapmak gibi zorunluluğu yoktur (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

30. Çoğulu "mevâlî" olan "mevlâ" kelimesi, dinî anlamının dışında kuzen, yeğen gibi ikinci derece akraba, birinin bakımını üstlenen veli, azad edilen köle ve onu azad eden efendi anlamlarında kullanılmaktadır (Buharî, Tefsir 4/79; Maverdî, *en-Nüket*).

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ
اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ

34. Allah'ın insanların bir kısmını diğerlerinden farklı meziyetlerde yaratması ve erkeklerin mallarından harcama yapmaları sebebiyle

اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ
لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰتِي تَخَافُونَ
نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي
الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا
تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا
كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا
اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾ وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا
تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي
الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا
فَخُورًا ﴿٣٦﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا
﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ
وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ
يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

erkekler kadınlardan sorumlu ve yetkilidirler. Doğru ve dürüst kadınlar, kocalarına saygılı davranırlar; Allah'ın korunmasını istediği mahremiyetlerini korurlar.[31] Saygısız davranmasından kaygı duyduğunuz kadınlara güzelce öğüt verin, yataklarını ayırın ve kendilerine yol verin.[32] Eğer itaat ederlerse onların aleyhine fırsat aramayın. Allah, çok yüce ve büyüktür. 35. Eğer eşlerin ayrılmasından korkarsanız erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem tayin edin.[33] Eğer onlar aralarını düzeltmek isterlerse Allah onların arasını düzeltir. Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır. 36. Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, ister yakın olsun isterse uzak bütün komşulara, yakın arkadaşlara, yolda kalmışlara ve yetkiniz altında bulunanlara (kölelere)[34] iyilik edin, güzel davranın. Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez. 37. Onlar, kendileri cimrilik ettikleri gibi insanlara da cimriliği emrederler ve Allah'ın kendilerine verdiği zenginliği gizlerler. Biz ise kâfirler için rezil rüsva edici bir azap hazırladık.[35] 38. Kâfirler, Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını insanlara gösteriş yapmak için harcarlar. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olmuşsa o ne kötü bir arkadaştır! 39. Allah'a

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ
عَلِيمًا ٣٩ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍۚ
وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ
لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا ٤٠ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا
مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ
شَهِيدًا ٤١ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ وَلَا
يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا ٤٢

ve ahiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan harcasalardı ne olurdu! Allah onları bilmektedir. **40.** Allah, kimseye zerre kadar haksızlık etmez. Zerre kadar iyilik olsa kat kat karşılığını verir. Ayrıca kendi katından da büyük bir ödül verir. **41, 42.** Her toplumdan bir şahid getirdiğimiz ve seni de bunlara şahid olarak getirdiğimiz zaman inkâr edip de Peygamber'e karşı çıkanlar, o gün nasıl da yerin dibine geçmek isterler. Hiçbir olayı Allah'tan gizleyemezler.[30]

31. Bu ayet, evlilikte erkeğin reisliğini öngörmektedir. Ancak Kur'an böyle bir farkı, keyfî bir şeref ve üstünlük olarak değil, insanî/fıtrî bir olgu olarak öngörmüştür (32. ayet). Erkeğin daha güçlü ve başat yaratılmış olmasını ve buna dayalı sosyo ekonomik fonksiyonunu temel alarak evde birliği sağlamayı amaçlamıştır. Çünkü fizyolojik fark, sorumluluk farkına, bu fark da yetki farkına temel teşkil etmektedir. Mihir ve nafaka ödeme zorunluluğu bu farkın sonucudur. Ancak liderlik yetkisi zalim olmayı gerektirmez. Bilakis güce dayandığı ve sorumluluk gerektirdiği için hakkaniyet, adalet, nezaket, merhamet, karşılıklı sevgi ve saygıyı gözetmek gerektiğini unutmamak gerekir (Sealibî, *el-Cevahir;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

32. Anlaşıldığı kadarıyla asi davranan kadının ikna edilmesinde öğüt, yatağı ayırma, yalnız bırakma ve sonuçta salıverme, yolunu açma gibi çözüm önerileri öngörülmektedir. Tefsirciler, "vadribûhünne" ifadesini genelde ölçülü şiddet, yani dövme olarak tercüme etmişlerdir. Bu anlam, kelimenin anlamlarından sadece bir tanesidir. Çünkü bu fiil, Arapça'da deyimsel olarak çok farklı anlamlarda kullanılabilmektedir (Ragıp, *Müfredat*). Anlam tercihi için başka delil gerekmektedir. Örneğin 101. ayette bu kelime "yolculuk etmek", 43/Zuhruf 5. ayette "vazgeçmek", 24/Nur 31. ayette "salıvermek", anlamında kullanılmıştır. 33/Ahzab 28. ayette geçimsizlik eden kadına verilecek son direktif nafakasını alıp ayrılma seçeneğidir ve "vadribûhünne" kelimesinin bu anlamıyla birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla bu tercih Kur'an ve sünnet bütünlüğüne uyduğu gibi oldukça medeni bir tavırdır. Oysa tefsirciler, dövme anlamını ahad haberlerden hareketle tercih etmişlerdir. "Dövün" şeklindeki çeviriden kaynaklanan şiddeti de yumuşatmaya çalışarak Hz. Peygamber'in (s) kimseyi dövmediği ve dövmeye karşı olduğu yönünde birçok rivayeti delil getirmişlerdir. Fakat getirilen

delliller bile yapılan çevirinin isabetsizliğini göstermektedir (rivayetler için bkz. Razi, *Mefatihu'l-Gayb*). Hadislerdeki dövmeyi sınırladığı düşünülen "Gayra müberrah" kaydı da rencide etmeksizin, eziyet etmeksizin anlamında terk etme ve salıverme emrinin niteliği anlamına gelebilir. Dövme anlamında değerlendirilen rivayetler ya anlam değişikliğine uğramış veya cahiliye özdeyişlerinin zamanla hadise dönüşmesi sonucu devreye sokulmuş olabilir. Çünkü 2/Bakara 231. ayete bakılırsa cahiliye insanı boşadığı kadını bile salıvermek istemiyor, köle gibi kullanıyordu. Kocayı yaralayan kadına tazmin gerektiğini ve hatta kısas gerekebileceğini, fakat kadını döven ya da yaralayan kocaya kısas gerekmediğini dile getiren görüş ve rivayetler bu ihtimali güçlendirmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Kurtubî, *el-Cami';* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Oysa kadını dövmenin zarar vermeyeceğini ve ceza gerektirmeyeceğini söylemek de kısasın adalet ve denklik anlamıyla da hukuk mantığı ile de bağdaşmaz.

33. Hâkime gitmeden önce son çare olarak aile içi bir hakem heyeti belirleyip ona başvurmak, olağanüstü bir çözüm önerisi olarak emredilmektedir. Osmanlı döneminde kısmen işletilen bu sistemin bugün yeni yeni hatırlanıyor olması, önemli bir gelişmedir (Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, İst. 1985, s. 203-205).

34. Kölelikle ilgili açıklama için bkz. 3. ayet.

35. Bu ayet, bir önceki ayetin sonunda eleştirilmeye başlayan kibirlilerle ilgili açıklamadır. Kibrin, küfür dâhil bütün kötülüklerin sebebi olduğunu gösteren önemli bir açıklamadır.

36. Otuz altıncı ayetten itibaren ortaya konan hükümlere bakıldığında iman ve ahlâk bütünlüğünün ne kadar önemli olduğu görülecektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ
وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا
جُنُبًا اِلَّا عَابِرٖي سَبٖيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَاِنْ
كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ
مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعٖيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدٖيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ اُو۫تُوا

43. Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.[37] Cünüp olduğunuz zaman da eğer yolcu değilseniz yıkanma imkânına kavuşuncaya kadar namaza yaklaşmayın. Hasta veya yolcu iken, tuvaletten geldiğinizde veya kadınlarla ilişkiye girdiğinizde su bulamazsanız temiz toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin.[38] Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır. 44. Kendilerine kitaptan pay verilenlere bakmaz mısın? Sapkınlığı satın alıyor ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar. 45. Allah, sizin düşmanları-

نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ
وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ
اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى
بِاللّٰهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا
بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا
لَهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ
مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى
اَدْبَارِهَا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ
السَّبْتِ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ
افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ
يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا
يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَكَفٰى بِهِ اِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

nızı daha iyi bilir. Veli (hami) olarak da yardımcı olarak da Allah yeter.[39]
46. Yahudilerden bir kısmı dillerini eğip bükerek ve din ile alay ederek kelimelerin anlamlarını tahrif ederler (bozarlar).[40] "İşittik ve isyan ettik; bizi duy, duymaz olası; asıl sen bize uy." gibi sözler söylerler.[41] Böyle söylemek yerine "İşittik ve itaat ettik, bizi de dinle, bizi de gözet." deselerdi kendileri için daha hayırlı, daha doğru olurdu. Fakat inkâr etmelerinden dolayı Allah onlara lânet etti. Küçük bir grup dışında onlar iman etmezler. 47. Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Takip ettiğiniz önderlerin yolunu kapatıp yönünü tersine çevirmeden[42] veya cumartesi yasakçılarını lânetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce, sizde bulunanı doğrulamak üzere indirdiğimiz bu kitaba inanın. Allah'ın emri mutlaka yerine gelmiştir. 48. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Şirk koşanların dışında dileyen herkesin günahını bağışlar.[43] Çünkü kim Allah'a ortak koşmuşsa O'na karşı büyük bir iftira suçu işlemiştir. 49. Kendilerini temiz göstermeye çalışanları görmez misin? Allah dileyen kimseyi arındırır ve onlara kıl kadar haksızlık yapılmaz. 50. Baksana, nasıl da Allah adına yalan uydurarak O'na iftira ediyorlar! Bu apaçık günah bile onların günahkâr olması için yeterlidir.

37. Bu ayet, içkinin haram kılınmasından önce gelmiştir. Dolayısıyla içkinin meşru olduğunu göstermez. İçkinin haram kılınmasından sonra bu ayetin mensuh olduğunu söyleyenlerin görüşüne katılmak da mümkün değildir. Çünkü içki haram olmasına rağmen içki içen insanlar, o günden bugüne hep varolagelmiştir. Dolayısıyla bu ayet, o gün olduğu gibi bugün de sarhoş insanların sarhoşluk hali geçinceye kadar namaza yaklaşmalarını yasaklamaktadır.

38. Bu cümlede gusül ve abdest alma imkânının olmadığı zaruri durumlar sıralanmakta ve teyemmüm yapılmasına izin verilmektedir. Ellerin ve yüzün meshedilmesi şeklinde de tarif edilmektedir.

39. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

40. Bkz. 5/Maide 41.

41. "Râinâ" kelimesi "Bizi gözet." anlamında rica cümlesidir. Medine'deki Yahudiler, müminlerin samimiyetle söylediği bu rica ifadesini çarpıtarak ve "Bizi güt, bizi otlat, sen bize uy." anlamında kullanıyorlardı. Ya da kelimeyi, ortasındaki "i" harfini uzatarak "çobanımız" anlamında tahrif ediyor ve "râînâ" şeklinde söylüyorlardı (Bkz. 2/Bakara 104). Fakat Yahudiler işi daha da ileri götürdüler ve başka alay ifadeleri türettiler. "Dinleyin." ifadesini değiştirerek: "Bizi dinle, dinlemez olası!" şeklinde kullandılar. Tıpkı müminlerin, "İşittik ve itaat ettik." anlamına gelen "Semi'nâ ve eta'nâ" (2/Bakara 285) ifadesini, "Semi'nâ ve asaynâ" şekline dönüştürerek "İşittik ve isyan ettik." anlamında kullanmaları gibi.

42. "Tamese" fiili; izin silinmesi, yolun kaybolması, ışığın söndürülmesi, yüzün kapatılması ve gözün kör edilmesi anlamlarına gelmektedir. Vecih kelimesi, insan yüzü ve yönü anlamına geldiği gibi toplumun önderleri anlamına da gelmektedir. (Zemahşeri, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* İbn Kesir, *Tefsir;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). "Mesh" kelimesiyle bağlantı kurularak yüz şeklinin değiştirilmesi anlamında yorumlayanlar olsa da zalim önderlerin peşinden giden toplumu önderlerinin lanete doğru götürdüğü hatırlatılarak lânetlenmeden önce imana gelmeleri istenmektedir (51. ayet).

43. Bu ayette, şirkin dışında bütün günahların bağışlanabilir olması şirk koşmayan kimselerin şirk dışında işledikleri günahlar için söz konusu olmalı. Devamındaki ayetlerde de işaret edildiği gibi bu ayetin, nasıl olsa affedileceklerini söyleyen ve kendilerini günahtan arınmış kabul eden Yahudiler hakkında indiğini dile getiren rivayetler isabetli gözükmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü tevbe, her günah gibi şirki de affettirir, bütün büyük günahlar için de gereklidir. Fakat şirkten vazgeçmeyen ve iman etmeyenlerin diğer günahları için tevbe etseler de hiçbir günahlarının affedilmeyeceği vurgulanmaktadır (25/Furkan 68-71; 4/Nisa 15-17). Ayetteki "Men yeşau" kaydı "dileyene" şeklinde çevrilirse, müminin af istemesi yani günahına tevbe istiğfar etmesi anlamında değerlendirilebilir. Eğer "dilediğine" şeklinde çevrilirse ve bazı rivayetlere dayanarak Allah'ın iman eden herkesin bütün günahlarını bağışlayacağı anlamında değerlendirilmiş olur (Bu genel yaklaşımı özetleyen bilgi için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 217). Fakat müminin işlediği günalarda ısrar etmesi

ve tevbe etmemesi, imanın içeriği ile birlikte tevbeyi ve bütün salih amelleri anlamsızlaştıracaktır. Ayrıca Allah'ın açtığı tevbe kapısından girmeyenlerin toptan affedileceğini söylemek, tevbe ve ıslaha değil, günaha davetiye çıkarmak olur.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ اُوتُوا نَصٖيبًا مِنَ
الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا هٰۤؤُلَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا سَبٖيلًا ﴿٥١﴾ اُولٰۤئِكَ الَّذٖينَ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ
نَصٖيرًا ﴿٥٢﴾ اَمْ لَهُمْ نَصٖيبٌ مِنَ الْمُلْكِ
فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقٖيرًا ﴿٥٣﴾ اَمْ
يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ
فَضْلِهٖ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهٖيمَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظٖيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفٰى
بِجَهَنَّمَ سَعٖيرًا ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا
سَوْفَ نُصْلٖيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزٖيزًا حَكٖيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ
فٖيهَٓا اَبَدًا لَهُمْ فٖيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ
ظِلًّا ظَلٖيلًا ﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا

51. Kendilerine kitaptan kısmet verilenleri görmez misin? Büyücü kahinlere ve şeytanlara inanıyorlar da (müşrik) kâfirler için şöyle diyorlar: "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadırlar!"[44] 52. Onlar Allah'ın lânetlediği kimselerdir. Allah kime lânet ederse onun için bir yardımcı bulamazsın. 53. Yoksa onların bu hükümranlıkta (mülkte) bir ortaklıkları mı var! Eğer olsaydı insanlara bir zerre bile vermezlerdi.[45] 54. Yoksa Allah'ın insanlara verdiği lütfa karşı haset mi ediyorlar! Biz, İbrahim ailesine kitap ve hikmet vermiştik. Ayrıca onlara çok büyük bir hükümranlık (mülk) vermiştik. 55. Onlar arasında buna inananlar da vardır, inanmayanlar da. Yüz çevirenler için kavurucu cehennem azabı yeterlidir. 56. Ayetlerimizi inkâr edenler var ya, onları ateşe atacağız ve azabı hissetmeleri için her yanıp kavrulduklarında derilerini yenisiyle değiştireceğiz. Allah, sonsuz güç ve hikmet sahibidir. 57. İman edip salih amel işleyenlere gelince onları altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğiz ve orada ebedî olarak kalacaklar. Onlar için orada tertemiz eşler vardır ve onları koyu gölgelerde ağırlarız. 58. Allah size emanetleri ehline vermenizi, insan-

الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا
يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعًا بَص۪يرًا ﴿٥٨﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا
الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ
ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ
وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلًا ﴿٥٩﴾

lar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.[46] Allah size ne kadar da güzel öğütler vermektedir. Şüphesiz ki Allah, her şeyi işitir ve bilir. 59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan idarecilere (ulü'l emre) itaat edin. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız aranızda herhangi bir konuda anlaşmazlık çıktığında onu Allah'a ve Peygamber'e götürün.[47] Bu, hem daha hayırlı, hem de sonuç bakımından daha güzeldir.

44. "Cibt" kelimesi, büyücü ve kâhin demektir. "Tâgût" kelimesi ise put, azgın ve şeytan anlamlarına gelmektedir. Her kabilenin bir büyücüsü, kâhini vardı. Sorunlarını onların çözmesini bekliyorlardı (Buharî, Tefsir 4/82; Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Allah'ın kitap verdiği Yahudiler, kâhinlere ve azgınlara uyarak puta tapan müşrikleri, Hz. Peygamber'den ve ona inanan Müslümanlardan daha doğru yolda görüyorlardı. Çünkü kendileri gibi müşrik oldukları için kâfirleri kendilerine daha yakın buluyorlardı (47-50. ayetler). Hatta Müslümanlara en katı düşmanlığı onlar yapıyordu (5/Maide 82).

45. Mülk kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 2. Zerre diye çevirdiğimiz "nakir" kelimesi basit, küçük ve değersiz şey demektir. Hurma çekirdeğinin sırtındaki oyuk anlamında kullanılmaktadır.

46. Bu ayette yönetimin iki temel esası ortaya konmaktadır. Emaneti, dolayısıyla yetkiyi ehil ve layık olana vermek; yönetici seçilenin de adaletle hükmetmesi. Devamındaki ayetlerde ise Allah'a ve Peygamber'e itaat eden yöneticiye itaat edilmesi, ihtilafların Allah ve Peygamber'e havale edilmesi, tâgûta (azgın zorbalara) götürülmemesi emredilmektedir. Muhakeme için tâgûta başvurmanın insanı dinden çıkaracağına hükmedilmektedir (59-60. ayetler).

47. Anlaşmazlık konusunu Allah'a ve Rasulü'ne götürmek, Kur'an ve sünnetin hükmüne başvurmak anlamına gelmekle birlikte Allah ve Rasulü'nün hükümlerince hükmeden yönetim ve mahkemeye başvurmak anlamına da gelmektedir (Sealibî, *el Cevahir*). Devamındaki ayetlere bakılırsa adil İslamî mahkemenin ve başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslüman yargıçların kastedildiği açıktır. Allah ve Rasulü'nün emri doğrultusunda hüküm veren bir makam varken İslam dışı bir otoriteyi ve onun hükmünü tercih etmek imanla bağdaşmayan bir tutumdur (65. ayet).

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَٓا
اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُر۪يدُونَ
اَنْ يَتَحَاكَمُٓوا اِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ اُمِرُٓوا
اَنْ يَكْفُرُوا بِه۪ۜ وَيُر۪يدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَع۪يدًا ٦٠ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ
الْمُنَافِق۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًاۚ ٦١
فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُص۪يبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْد۪يهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُ۫كَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا
اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْف۪يقًا ٦٢ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ
يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا ف۪ي قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ
وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَل۪يغًا
٦٣ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ
بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ
جَٓاؤُ۫كَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ
الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَح۪يمًا ٦٤ فَلَا
وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا
شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا
مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا ٦٥ وَلَوْ اَنَّا
كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ
اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَل۪يلٌ

60. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ettiğini iddia edip de tâgûtun önünde muhakeme olmak isteyenleri görmez misin? Oysa tâgûtu inkâr etmeleri emredilmişti. Şeytan onları dönülmez bir sapkınlığa sürüklemek istiyor![48] 61. Onlara, "Muhakeme için Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin!" dendiği zaman münafıkların senden büsbütün yüz çevirdiğini görürsün. 62. Fakat kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir bela geldiği zaman, Allah'a yemin ederek, "Biz aslında iyilik ve arabuluculuk yapmak istemiştik!" diye nasıl da sana geliyorlar. 63. Allah onların kalplerinden geçeni bilmektedir. Sen onlara aldırma. Onlara öğüt ver; kalplerinden geçirdikleri şeyleri açık ve kesin olarak onlara söyle.[49] 64. Biz ne kadar peygamber gönderdiysek Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah'tan bağışlanma dileselerdi, Peygamber de onların bağışlanmasını isteseydi Allah'ı kesinlikle tevbeleri kabul edici ve çok merhametli bulurlardı. 65. Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem tayin edinceye, vereceğin karara da içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın teslim oluncaya kadar iman etmiş olmazlar. 66. Eğer onlara, "Canınızı feda edin!" veya "Yurt-

مِنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ
لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا ٦٦ وَاِذًا
لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا عَظِيمًا ٦٧
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ٦٨ وَمَنْ
يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ
اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ
رَفِيقًا ٦٩ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ عَلِيمًا ٧٠

larınızdan çıkın (hicret edin)." diye görev vermiş olsaydık pek azı hariç bunu yapmazlardı. Oysa kendilerine verilen öğüdü yerine getirecek olsalardı onlar için daha hayırlı olurdu ve gelecekleri garanti olurdu. 67. O takdirde biz kendilerine katımızdan büyük bir ödül verirdik. 68. Kendilerini dosdoğru yola iletirdik. 69. Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendisine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştırlar.[50] 70. Bu lütuf Allah'tandır ve Allah'ın bilmesi yeterlidir.

48. "Tâgût" Allah'ın hükümlerini tanımayan azgın ve saptırıcı otoriteler, yani şeytani gücün temsilcileri demektir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Münafıkların davranışlarından hareketle müminlerin tâgûtun hükümlerine tabi olması yasaklanmaktadır. Bu paragraf bütün olarak bu konuyu işlemektedir.

49. "Beliğ söz" kısa, net ve etkileyici söz demektir. Münafıkların kalplerinden geçeni Allah, Peygamberi'ne bildirmekte ve kendilerine bu gizli nifakı açıkça söylemesini istemektedir (Ebussuûd, *İrşad*).

50. Bir mümin için Allah'a kulluk, O'na ve Peygamber'e itaat, çok büyük bir lütuf ve şerefli bir makamdır! Sonuçta arkadaş oldukları peygamberlerle, sıddıklarla ve şehitlerle birlikte haşr olurlar. Hz. Peygamber'in son nefeslerinde okuduğu ayetlerden birinin bu ayet olduğu rivayet edilmektedir (Buharî, Tefsir 4/85).

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا
ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ٧١ وَاِنَّ مِنْكُمْ
لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ
قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا
٧٢ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ

71. Ey iman edenler! Bütün tedbirlerinizi alın. Müfrezeler halinde veya topyekûn akın ederek savaşın. 72, 73. Savaş konusunda aranızda öyle gönülsüz davrananlar var ki, sizin başınıza bir bela gelse, "Allah bana lütfetti de onların arasında değildim!" der. Allah'tan size bir lütuf erişse, sanki o kişiyle sizin

كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي
كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾
فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ
اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا
اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَاۚ
وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ
الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

aranızda hiçbir dostluk yokmuş gibi, "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim!" der. 74. Dünya hayatını ahirete feda edenler, Allah yolunda savaşsınlar.[51] Kim Allah yolunda savaşırsa ister öldürülsün, ister galip gelsin, kendisine büyük bir mükâfat vereceğiz. 75. Baskı altında bulunan çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar, "Ey Rabbimiz bizi bu zalimlerin şehrinden kurtar! Katından bize bir hami (veli), bir yardımcı gönder!" deyip dururken size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?[52] 76. İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. Kâfirler ise tâgûtun yolunda savaşırlar. Şeytanın dostlarıyla savaşın. Şeytanın tuzağı çok zayıftır.[53]

51. Dünyasını ahirete feda edemeyenler savaşamazlar. Bu da Allah'ın vahyinden emin olmayı ve O'na teslim olmayı gerektirir.

52. Kâfirlerin Medine'ye saldırı imkânı kalmamıştı. Artık Müslümanların saldırgan kâfir topluma karşı saldırıya geçmeleri gerekiyordu. Fakat dengelerin değiştiğinin farkında değillerdi. Allah onlara bu değişimi doğru okumalarını ve cihadın yeni bir ivme kazanması gerektiğini hatırlatıyordu. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

53. Zayıf olan şeytanın dostlarından korkup da savaştan geri duranlar ne kadar zayıftırlar, düşünmek gerekir. Tâgûtun anlamı için bkz. 48 ve 60. ayetler.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ
وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۚ فَلَمَّا كُتِبَ

77. Kendilerine, "Savaştan elinizi çekin! Namazı kılın, zekâtı verin!" denen kimseleri görmez misin?[54] Onlara savaş farz kılınınca arala-

عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ
النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا
رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا
اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ
وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا
﴿٧٧﴾ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ
كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ
يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ فَمَا لِهٰٓؤُ۬لَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَٓا اَصَابَكَ مِنْ
حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ
فَمِنْ نَفْسِكَ وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا
وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ
فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَاِذَا
بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ
الَّذِي تَقُولُ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
وَكِيلًا ﴿٨١﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ

rından bir topluluk, Allah'tan korkar gibi, hatta O'ndan daha fazla insanlardan korkarak, "Ey Rabbimiz! Neden bize savaşı farz kıldın? Bize biraz süre verseydin olmaz mıydı?" dediler. De ki: "Dünyadan nemalanmak çok kısadır. Sorumlu davranan ve kötülükten sakınanlar için ahiret daha hayırlıdır; onlara kıl kadar haksızlık yapılmaz. 78. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde olsanız bile ölüm gelip sizi bulacaktır." Onlara bir iyilik dokunsa, "Bu, Allah katındandır!" derler. Eğer kendilerine bir kötülük dokunsa, "Bu, senin yüzünden!" derler.[55] De ki: "Hepsi Allah katındandır."[56] Bu topluluğa ne oluyor ki hiçbir sözden anlamıyorlar! 79. Sana dokunan her iyilik Allah katındandır. Başına gelen her kötülük kendindendir.[57] Biz seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Şahid olarak Allah yeter. 80. Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Kim de yüz çevirirse biz seni onlara bekçi olarak göndermedik. 81. Ne desen "Baş üstüne!" derler. Fakat senin yanından ayrıldıktan sonra geceyi senin söylediğinin aksine şeyler kurarak geçirirler. Allah onların nasıl geceledikleri bilmektedir. Sen onlara aldırma, Allah'a güven (tevekkül et). Vekil olarak Allah yeter. 82. Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından

مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فٖيهِ اخْتِلَافًا
كَثٖيرًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ
الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ
وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذٖينَ
يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٨٣﴾
فَقَاتِلْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ
وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنٖينَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ
بَأْسَ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا وَاَشَدُّ
تَنْكٖيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً
يَكُنْ لَهُ نَصٖيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً
سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ مُقٖيتًا ﴿٨٥﴾ وَاِذَا حُيّٖيتُمْ بِتَحِيَّةٍ
فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَٓا اَوْ رُدُّوهَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسٖيبًا ﴿٨٦﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ
فٖيهِ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدٖيثًا ﴿٨٧﴾

gelmiş olsaydı onda birçok çelişki bulurlardı. 83. Kendilerine güven veya korku hissettiren bir haber ulaştığında onu herkese yayarlar. Eğer olayı Peygamber'e veya aralarından yetkili birine havale etselerdi, işin iç yüzünü araştırır ve onu anlarlardı.[58] Allah size lütufta bulunup merhamet etmeseydi pek azınız dışında hepiniz şeytana uyardınız. 84. O halde sen, Allah yolunda savaş! Sen, kendinden başka kimseden sorumlu tutulacak değilsin. Müminleri de savaşa teşvik et. Allah, kâfirlerin gücünü kırmak üzeredir. Allah'ın gücü de cezası da çok çetindir. 85. Kim bir iyiliğe aracılık (şefaatçilik) ederse o iyilikten kendisine bir pay vardır. Kim de bir kötülüğe aracılık (şefaatçilik) ederse o kötülükten kendisine bir pay vardır.[59] Allah, her şeye muktedirdir; nasibini verir.[60] 86. Size selam verildiği zaman daha güzeliyle veya aynı şekliyle karşılık verin. Her şeyin hesabını gören Allah'tır.[61] 87. Allah'tan başka ilah yoktur. O sizi, geleceğinde kuşku olmayan kıyamet gününde bir araya getirecektir. Kim, Allah'tan daha doğru sözlü olabilir!

54. Cihaddan el çekip namaz ve zekât gibi tehlikesiz ibadetlere önem vermek, tam bir korkak dindarlığı olarak belirmektedir. Seküler dünya görüşünün ehlileştirmek istediği ılımlı İslam modeli de böyle bir modeldir, fakat bu pek de yeni bir model değildir. Çağlar boyu süren kadim bir Yahudi modelidir.

55. Hz. Peygamber'e bu sözleri Yahudilerin, münafıkların ve onların etkisinde kalan zayıf karakterli bazı Müslümanların söylediği anlaşılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

Devamındaki ayetlere bakılırsa münafıkların propagandasına kapılan bazı kişilerden söz edildiği görülecektir.

56. 79. ayete bakılırsa buradaki kötülüğün Allah'ın ezelî olarak yarattığı bir şey değil, kulun yanlış davranışlarına karşı verilen bir ceza olduğu anlaşılacaktır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

57. Bu ayette muhatabın hem Peygamber hem de genel olarak insan olduğu anlaşılmaktadır. "Hayır ve şer Allah'tandır" önermesi bu ayet çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir. Çünkü ayete göre iyilikler Allah'tan, kötülükler kulun yaptığı yanlış davranışlardan veya günahlardan dolayıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bunun benzeri 42/Şûrâ 30; 3/Al-i İmran 165-167. ayetlerde de geçmektedir.

58. Yahudi ve münafıkların yaydığı yalan haberleri ciddiye alıp araştırmadan hemen inanılmaması, yetkin ve yetkili kimselere iletilmesi istenmektedir (59. ayet; Maverdi, *en-Nüket*).

59. Bu ayette dünyevî anlamda ve insanlar arası ilişkilerde şefaat, yani yardım, aracılık, torpil ve rüşvet konusu ele alınmaktadır. Hak edilen anlamlı işlerde yardımcı ve aracı edinmek olumlanırken hak edilmeyen kötü işlerde aracı kullanmak olumsuzlanmakta ve torpil ya da rüşvet olarak değerlendirilmektedir. Hadislerde, haksızlıkla yapılan torpiller (şefaat) için çok ciddi kınamalar mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket,* Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir*).

60. "Mukît" Allah'ın sıfat isimlerindendir. Rızık vermeye ve muhafaza etmeye kadir demektir (Maverdî, *en-Nüket*).

61. Bu ayette müminlerin başkalarına karşı nazik ve sevecen davranması öğütlenmektedir. Hatta kâfirlere bile nazik ve centilmence davranılması istenmektedir (Mevdudi, *Tefhim*).

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ
اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا
مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ
لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا
كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

88. Allah, yaptıkları yüzünden münafıkları rezil etmişken size ne oluyor ki onlar yüzünden ikiye bölünüyorsunuz? Allah'ın sapkın olarak nitelediği kimseleri siz mi yola getirmek istiyorsunuz! Allah'ın sapkınlığına hükmettiği kimse için bir çıkış yolu bulamazsın![62] 89. Onlar, sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla bir olasınız. Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan herhangi bir veli (hami) edinmeyin.[63] Eğer yüz çevirir-

وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ٨٩ اِلَّا
الَّذٖينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مٖيثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ
يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ
فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ
اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبٖيلًا ٩٠ سَتَجِدُونَ
اٰخَرٖينَ يُرٖيدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا
قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّٓوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فٖيهَا
فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاُو۬لٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانًا مُبٖينًا ٩١

lerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Sakın, onlardan birini veli (hami) veya yardımcı edinmeyin. **90.** Ancak sizinle anlaşması olan bir topluma sığınanların veya sizinle savaşmayı da kendi kavmiyle savaşmayı da içlerine sindiremeyerek size gelenlerin durumu başkadır. Allah isteseydi onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden el çekmiş, sizinle savaşmamış ve size barış teklif etmişlerse, Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır.[64] **91.** Hem sizden hem de kendi kavminden gelebilecek tehlikelerden emin olmak isteyen fakat ne zaman size baskın yapmak için kışkırtılsalar düşmana katılmaktan geri durmayan başka topluluklar da bulacaksınız.[65] Eğer onlar sizden uzak durmaz, size barış teklif edip savaştan ellerini çekmezlerse onları yakalayın ve denk getirdiğiniz yerde öldürün. Onlar aleyhinde size açıkça yetki verdik.

62. Münafıklık hareketi, Medine döneminde toplumsal bir boyut kazanırken, Yahudi örgütünün işe karışmasıyla kurumsal hale gelmiştir. Oldukça stratejik planlarla Müslümanlar arasında kargaşa çıkarma noktasına gelebiliyorlardı. Medine'ye gelip Müslüman olduktan sonra Medine çevresinde göçebe yaşamak üzere izin isteyip sonra müşriklere katılan bir topluluk hakkında çıkan tartışmadan söz edilmektedir. Allah'ın koyduğu prensipler ihmal edilirse ölçüler kaybolmakta, sapkın düşmanların hileleri gözden kaçırılmakta ve onların oyununa gelmek gibi bir tehlikeye maruz kalınabilmektedir (Buharî, Tefsir 4/87). Yahudilik ve nifak konusunda geniş bilgi için bkz. 105-115. ayetler.

63. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

64. Gayri Müslimler düşmanlık etmediği ve savaşa yeltenmediği sürece Müslümanla rın savaş açmaması esas olmaktadır (2/Bakara 208; 8/Enfal 61; 60/Mümtehine 8, Buharî, Megazi, 40; Ebu Davut, Cihad, 120).

65. Mekkeli müşriklerle Medine İslam devleti arasında dengelere oynayan fakat kış kırtmalara kapılarak Mekkelilerle birlikte Müslümanlara saldırmaktan geri durma yan Esed ve Gatafan gibi münafık kabileler hakkında nazil olduğu düşünülmektedir (Razi, *Mefatihu'l-Gayb*). "Nifak" kelimesi, baskı ve işkence (mihne) anlamına gelmek le birlikte bağlam gereği baskın diye çevirmeyi uygun gördük (Maverdî, *en-Nüket*, Sealibî, *el-Cevahir)*.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا
خَطَـًٔا وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرٖيرُ
رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّٓا
اَنْ يَصَّدَّقُوا فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرٖيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَاِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مٖيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرٖيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ
تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا حَكٖيمًا
٩٢ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاؤُ۬هُ
جَهَنَّمُ خَالِدًا فٖيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظٖيمًا ٩٣ يَٓا
اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فٖي سَبٖيلِ
اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ
السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثٖيرَةٌ

92. Hata ile olması dışında bir mümin bir mümini öldürme hakkı olamaz. Kim bir mümini hata ile öldürürse cezası mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak ve ölenin yakınları diyet alacağını bağışlamadıkları sürece diyetin tamamını ödemektir. Öldürülen kimse Müslüman, fakat size (müminlere) düşman olan bir milletten ise bu suçun cezası sadece mümin bir köle azat etmektir. Eğer sizinle anlaşmalı bir ülkedense hem yakınlarına diyetin tamamı ödenir hem de mümin bir köle azat edilir. Azat edecek köle bulamayan kimse, Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için iki ay peş peşe oruç tutar. Allah her şeyi bilir, sonsuz hikmet sahibidir.[66] 93. Kim bir mümini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânetlemiş ve elîm bir azap hazırlamıştır.[67] 94. Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınızda insanları iyice anlayıp dinleyin; size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine tamah ederek "Sen

كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا
٩٤ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ
غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ
الْمُجَاهِد۪ينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى
الْقَاعِد۪ينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى
وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِد۪ينَ عَلَى الْقَاعِد۪ينَ
اَجْرًا عَظ۪يمًا ٩٥ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً
وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ٩٦

mümin değilsin!" demeyin. Allah katında nice ganimetler vardır. Daha önce siz de aynı durumdaydınız da Allah size nimetini bahşetti! Öyleyse insanları iyice anlayıp dinleyin. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[68] **95-96.** İman ettikleri halde, bir özrü bulunmaksızın evlerinde oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenlerin derecesini evlerinde oturanlardan üstün kılmıştır. Allah, hepsine de güzellik vaat etmiştir; fakat mağfiret ve merhameti gereği katından daha büyük bir ödül ve nice dereceler vererek Allah yolunda cihad edenleri oturanlardan üstün kılmıştır.[69] Allah son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.

66. Bu iki ayet, düşman ülke vatandaşı olup da Müslüman olduğu bilinmediği için öldürülen Müslümanlar hakkında nazil olmuştur (Buharî, Tefsir 4/90). Cinayetlerde hata ve kasıt ayrımı yapmaktadır. Burada zikredilen iki seçeneğe Hz. Peygamber tarafından kasta benzer öldürme seçeneği ilave edilmiştir. "Dikkat edin! Kastî hata ile öldürülen, kamçı ve sopa ile öldürülendir. Bu tür bir öldürme durumunda yüz deve diyet ödenir." (Ebu Davut, Diyat, 18, 4/185; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Diyet, hataen işlenen müessir fiilin hukukî cezasıdır. Maktulün ailesi bağışlarsa diyet cezası düşer. Bunun yanı sıra, ahlakî birer ceza olarak suçlu tarafın bir köle azat etmesi veya köle azat etme imkânı yoksa peş peşe iki ay oruç tutması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetinde diyetin miktarı yüz deve veya iki yüz inek veya iki bin keçi veya 800 dinar altın veya 8000 dirhem gümüş olarak belirlenmiştir. Hz. Ömer, hilafeti döneminde develerin fiyatı artınca para diyetini 1000 dinar altın veya 12 000 dirhem gümüş olarak ilan etmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudî, *Tefhim*).

67. Bu iki ayet, 2/Bakara 178. ayeti açıklamaktadır. Hata ile öldürmeye diyet ödeme, mümin bir köle azat etme veya iki ay oruç tutma cezası verilirken kasten öldürmeye ebedî cehennem azabından ve lanetten söz edilmekte, fakat aftan ve diyetten söz edilmemektedir. Kasten öldürmeye verilecek ölüm cezası için 5/Maide 33. ayete bakılabilir. Kasten adam öldürme günahının tevbeyle affolup olmayacağı tartışılsa da Razî'nin de işaret ettiği gibi 25/Furkan 68-70. ayetlerinde affedilebileceği açıktır (*Mefatihu'l-Gayb*).

68. Bu ayetin, iniş sebebi hakkında çelişkili bilgiler mevcuttur. Selam verenin de mümin değilsin diyenin de kimliği net değildir. Üstelik selam vermek mi, Müslüman olmak mı yoksa teslim olmak mı kastedilmektedir? Maksat çok açık değildir. Sefer sırasında gayr-i müslim ülke vatandaşı bir Müslümanı, mümin olduğunu söyleyip kelime-i şehadet getirmesine rağmen riyakârlık yapıyor gerekçesiyle öldüren bir sahabi hakkında indiği söylenmektedir. Zanni bir yorumla masum bir mümini öldürme riski konusunda mücahidler uyarılmaktadır (Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Azimli, *age,* s. 406). Ayetin zahirine bakıldığında Müslüman olmayan biri barşçıl amaçla selam verse onun da "mümin değilsin" diye öldürülmesinin yasaklandığı anlaşılabilir.

69. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218. Özrü olmadığı halde cihada gitmeyip evinde oturanlarla cihad edenler arasındaki fark, canı oturmak isteyenlere basit gelebilir. Bu farkın önemi bir sonraki ayetten anlaşılabilir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْ
قَالُوا فٖيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفٖينَ فِي
الْاَرْضِ قَالُٓوا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً
فَتُهَاجِرُوا فٖيهَا فَاُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا ﴿٩٧﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَفٖينَ
مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا
يَسْتَطٖيعُونَ حٖيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبٖيلًا ﴿٩٨﴾
فَاُو۬لٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ
اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فٖي
سَبٖيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثٖيرًا
وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ
وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ
عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿١٠٠﴾

97. Kendilerine zulmedenlerin canlarını alırken melekler, "Sizler neyle meşguldünüz?" dediklerinde, "Bizler ülkede baskı altında tutulan çaresizlerdik!" dediler. Meleklerse, "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oradan hicret etseydiniz ya!" dediler. Onların konaklayacakları yer cehennemdir ve ne kadar da kötü bir yerdir.[70] 98, 99. Gerçekten baskı altında olup da hiçbir çaresi olmayan ve hicret için çıkar yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar sorumlu değildirler. Allah'ın affetmesi umulan kimseler onlardır. Allah, son derece affedici ve bağışlayıcıdır. 100. Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde nice sığınaklar, nice imkânlar bulur. Kim Allah ve Rasulü uğruna evinden çıkar da ölüm onu yakalarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir.[71]

70. Kendilerine zulmedenler, hicret etme imkânı olup da hicret etmeyen ve küfür diyarında, kâfirler arasında yaşamaya kendini mahkûm edenlerdir. Ayetler, bu durumda olan müminlere hicretin farz olduğuna delil kabul edilmiştir. Ruhları alınırken meleklerin sorgusu, cumhura göre ölüm esnasında, Hasan-ı Basrî'ye göre ise cehennemde gerçekleşmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

71. Hicret, Allah'a gönülden bağlanmak ile toprağa çakılıp kalmanın arasındaki farkı ortaya koyan önemli bir ayraçtır. Bu paragraf, mecbur kalanların hicret etmesinin farziyetine işaret ettiği gibi, müminlerin şuur derecesini belirleyen önemli bir inceliğe de işaret etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ
اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ
كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾ وَاِذَا كُنْتَ
فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ
مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا
سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ
طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ
وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ
مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَنْ تَضَعُوا
اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ
لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ
الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى

101. Sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötü bir plan yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Çünkü kâfirler size apaçık düşmandırlar. 102. Eğer sen de sefere çıkanların arasında olur ve onlara namaz kıldırırsan onlardan bir grup silahları yanlarında olduğu halde seninle birlikte namaza dursunlar ve secde ettikten sonra arkaya geçsinler. Namazı kılmamış olan diğer grup tedbirli ve silahlı olarak gelip seninle birlikte namazı kılsınlar. Kâfirler ister ki silahlarınızdan ve erzakınızdan gafil kalasınız da size ani bir baskın düzenlesinler! Eğer yağmur gibi bir sıkıntıya uğrar veya hasta olursanız tedbirlerinizi almak kaydıyla silahlarınızı bırakmanızda bir günah yoktur. Allah, kâfirler için aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.[72] 103. Namazı kıldıktan sonra ayakta, oturarak ve yan yatarak Allah'ı zikredin.[73] Emniyete kavuşunca namazı tam kılın. Çünkü namaz, müminlere belli vakit-

جُنُوبِكُمْ فَاِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ
اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ اِنْ
تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ
وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

lerde farz kılınmıştır. **104.** Düşman topluluğu takip etmede gevşeklik göstermeyin. Eğer acı çekiyorsanız onlar da sizin gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz, Allah'tan, onların ummadığı lütuflar umuyorsunuz. Allah her şeyi bilir, sonsuz hikmet sahibidir.

72. Bu ayetlerin Zatü'r-Rika gazvesinde yaşanan bir olay üzerine indiği rivayet edilmiştir (Azimli, *age*, s. 308). 101 ve 102. ayetlerden hareketle cumhur, hem yolculukta hem savaşta namazın 2 rekât kılınacağı ve sünnet kılınmayacağı kanaatindedir. Sahabeden gelen rivayetlere göre Hz. Peygamber yolculukta namazı iki rekâttan fazla kılmamış, sahabe ezan okuma gereği bile duymamıştır (Buharî, Taksir 11; Müslim, Misafirîn 8; Ebu Davud, Salât 276; Malik, Sefer 7; Ahmed, II. 20, 31, 57, 124; Nesaî, Taksir 1; İbn Mace, İkame 73; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 60, 102, 173, 267, 268). Hatta sahabenin fakihlerine göre namazın nasıl kılındığını Hz. Peygamber'den öğrenmek esastır. Nafile namazları onun kıldığı yer ve zamanda, onun kıldığı kadar kılmak sünnet değildir. Hatta bazı sahabiler, sefer dışında ve yağmur gibi bir mazeret yokken bile kolaylık prensibi gereği öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem ederek kılabilmişlerdir (Erul, *age*, s. 166-190, 267). Savaş durumunda ve bir baskın ihtimali karşısında (korku namazında) imamın iki, cemaatin birer rekât kılacağını söyleyenler olduğu gibi cemaatin de bir rekâtı sonradan tek başına kılması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Fakat bu görüş zayıftır. Çünkü namazın kısaltılmasının sadece rekât sayısı açısından olmadığını, rükû ve secde gibi aslî rükünlerinin de kısaltarak kılınabileceği bile tartışmalıdır. Çünkü buna korku namazı denir ve ima ile de kılınabilir (2/Bakara 238, 239). Bu nedenle imamın iki rekât kıldığı farz namazı cemaat ikiye bölünerek birer rekât kılmaktadır. Bu yönüyle korku namazı bizim bildiğimiz seferî namazdan ayrılmaktadır. Bu iki namaz arasındaki ayrım, daha çok Hz. Peygamber'in (s) sünnetiyle belirlenmiş ve fıkıh ulemasınca sistematik olarak izah edilmiştir. Hz. Peygamber'in seferde farzın dışında sabah namazının sünneti ile vitir namazını kıldığı hadisle sabittir. Diğer namazların sünnetiyle ilgili herhangi bir hadis mevcut değildir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Ancak bu uygulama vitir namazına sünnet olması dışında bir hüküm kazandırmaz. Çünkü vitir, Hz. Ali'ye göre kesinlikle emredilmemiş, sünnet bir namazdır (Tirmizî, Salât 333, no: 453; Nesaî, Kıyamü'l-Leyl 27; Ahmet I. 86, 120; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 60, 285-287). Hz. Aişe'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber ne Ramazan'da ne de Ramazan dışında on bir rekâttan fazla (yatsı) namaz(ı) kılmamıştır. Bu da sabah namazından önce kılınan iki rekâtla birlikte toplam

on üç rekât etmektedir (Buharî, Teheccüd 3, 16; Müslim, Musâfirîn 124, 125, 127, Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin sahabeye Yöneltti̇ği Eleştiriler*, s. 86).

73. Namazdan sonra yapılacak zikir açıklaması, zikrin namazdan ibaret olmadığını göstermektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Tefekkür etmek ve Allah'ı anmak gibi meşguliyetler buna örnek verilebilir. Bazı kelimelerin ve güzel isimlerin tekrarlanarak sayılması ve özellikle toplu halde komutla yapılması ilk defa sahabe döneminde başlamış ve sünnet dışı görülerek ağır dille eleştirilmiştir. İbn Mesud, bazı insanların mescitlerde toplanıp "Şu kadar şunu söyleyin, şu kadar bunu söyleyin." diye zikir yaptıklarını görünce onlara "Siz kötülüklerinizi sayın. Çünkü ben, Allah'ın iyiliklerinizi sayacağına kefilim!" demiştir (Taberanî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, IX, 125-128, no 8628-8638; Darimî, *Mukaddime* 23, s. 68; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 55).

اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ
بَيْنَ النَّاسِ بِمَٓا اَرٰيكَ اللّٰهُۜ وَلَا تَكُنْ
لِلْخَٓائِن۪ينَ خَص۪يمًاۙ ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًاۚ ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ
عَنِ الَّذ۪ينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَث۪يمًاۚ ﴿١٠٧﴾
يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ
اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ
الْقَوْلِۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُح۪يطًا ﴿١٠٨﴾
هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَك۪يلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ
يَعْمَلْ سُٓوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ
اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ
يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِۜ

105. Bu kitabı sana, insanlar arasın-
da Allah'ın sana gösterdiği şekilde
hükmetmen için hak olarak indir-
dik. Sakın hainlere arka olma.[74] 106.
Allah'tan bağışlanma dile. Allah son
derece bağışlayıcı, son derece mer-
hametlidir. 107. Kendi kendilerine
ihanet edenleri savunmaya kalkma.
Allah, hainliği meslek edinmiş gü-
nahkârları sevmez. 108. Yaptıklarını
insanlardan gizlerler, fakat Allah'tan
gizleyemezler. Onlar gece boyu Al-
lah'ın razı olmadığı sözleri kurarken
Allah onların yanıbaşındaydı. Allah,
onların yaptıklarını bütünüyle ku-
şatmıştır. 109. Hadi siz onları dünya
hayatında savundunuz, ya kıyamet
günü onları Allah'a karşı kim savu-
nur, onların vekili kim olur! 110.
Kim kötülük yapar veya kendine
zulmeder de ardından Allah'tan
bağışlanma dilerse Allah'ı çok ba-
ğışlayıcı, çok merhametli bulur. 111.
Kim günah kazanırsa kendi aleyhi-
ne kazanmış olur. Allah her şeyi bi-
lir, sonsuz hikmet sahibidir. 112.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ
يَكْسِبْ خَطِيئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا
فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾

Kim bilerek bir kötülük yapar veya bir günah işler de onu masum birinin üzerine yıkarsa çok ağır bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

74. Bu ayetle başlayan paragraf ve devamındaki bölüm, zırh çalan ve yakalanacağını anlayınca bir Yahudi'ye iftira eden Tu'me bin Ubeyrık adlı münafıkla ona destek veren kabilesinin planını deşifre etmek üzere nazil olmuştur. Hz. Peygamber'e yalan söyleyerek davayı etkilemeye çalışan münafık kabile, suçlarının ortaya çıkmasından sonra Medine'yi terk edip müşriklere katılmıştır. Buna paralel olarak ayetler, hâkimlerin taraf olmasını ve haksızlık yapmasını yasaklayan genel bir hüküm de içermektedir (Maverdi, *en-Nüket;* Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim).* Vahiy ile gösterilen hakikatlere dayanarak hüküm verilmesi istendiği gibi Hz. Peygamber'in ilham veya rüya yoluyla gördüğü gerçeklere dayanmasına işaret edildiği şeklinde yorumlayanlar da olmuştur (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 226).

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ
طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَاَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا
لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ
عَظِيمًا ﴿١١٣﴾ لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ
اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ
اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ
بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ
وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

113. Allah'ın sana lütfu ve rahmeti olmasaydı onlardan bir grup gerçekten seni saptırmayı planlamıştı. Oysa onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirerek bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu çok büyüktür. 114. Onların gizli toplantılarının çoğunda bir hayır yoktur.[75] Ancak yardıma, iyiliğe ve insanların arasını ıslah etmeye çağıran bir toplantıda yarar olabilir. Kim Allah'ın rızasını umarak bu güzel işleri yaparsa ona büyük bir mükâfat vereceğiz. 115. Kim de dosdoğru yol kendisine açıklandıktan sonra Peygambere karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola tâbi olursa, veli (hami) edindiği kimseleri kendisine otorite (vali) yapar[76] ve cehenneme atarız. Orası ne kötü bir barınaktır.

75. Bu ayetler, münafıkların komplolarını deşifre etmektedir. Tu'me bin Ubeyrık adlı münafığın hırsızlığını örtbas etmek için kavminin tertip ettiği gizli toplantıdan söz edilmektedir. Devamındaki ayette ise münafıklıktan sıyrılıp mürted olan Tu'me'nin Medine'yi terk edişi ve müşriklere katılışı işlenmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).Fakat münafıkların gizli toplantıları bundan ibaret değildir. Münafıklığın toplumsal ve kurumsal bir boyut kazandığı görülmektedir. Ayrıca bu olaylardan sonra Yahudilerle müşrik münafıklar arasında gerilimlerin yaşanması kuvvetli bir ihtimaldir.

76. "Vellâ ve tevellâ" fiilleri bir arada kullanılarak sapkınların veli (hami) edindikleri kimseleri kendilerine nasıl otorite (veli/vali) yaptıkları açıklanmaktadır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Müşriklerin, Allah'ın dışında tabi oldukları himayecilere nasıl otorite kazandırarak ilahlaştırdıkları anlatılmaktadır (Mukatil, *et-Tefsir*).

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا
دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ
فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ١١٦ اِنْ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اِنَاثًا وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا
شَيْطَانًا مَرِيدًا ١١٧ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ
لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا
١١٨ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ
وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا
مُبِينًا ١١٩ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ
الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ١٢٠ اُو۬لٰٓئِكَ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا
١٢١ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

116. Allah, kendisine ortak koşulmasını kesinlikle bağışlamaz; bunun dışında her şeyi dilediği kimseye bağışlar.[77] Kim Allah'a ortak koşarsa aşırı bir sapkınlığa düşmüş olur. **117.** Allah'ı bırakıp dişil putlara dua ediyorlar.[78] Aslında onlar, inatçı şeytandan başkasına dua etmiyorlar. **118, 119.** Allah ona lânet etmişti. O da, "Andolsun ki senin kullarının önemli bir kısmını ele geçireceğim! Onları saptırıp anlamsız kuruntuların arkasına düşüreceğim ve onlara emrettiğimde hayvanların kulaklarına çentik atarak işaretleyecekler; onlara emrettiğimde Allah'ın yarattığı şeyleri değiştirip dönüştürecekler."[79] demişti. Kim Allah'ı bırakıp şeytanı veli (otorite) edinirse apaçık bir hüsrana uğramıştır.[80] **120.** Şeytan onlara vaadlerde bulunarak boş hayallerin arkasından koşturur. Oysa şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez. **121.** On-

سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قٖيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ
بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ
يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصٖيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ
مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا
يُظْلَمُونَ نَقٖيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دٖينًا
مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ
مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهٖيمَ
خَلٖيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
مُحٖيطًا ﴿١٢٦﴾

ların barınağı cehennemdir. Ora-
dan kaçıp kurtulacak başka bir yer
de bulamazlar. **122.** İman edip salih
amel işleyenlere gelince, biz onları
altlarından ırmaklar akan cennet-
lere yerleştireceğiz ve orada ebedî
kalacaklar. Bu, Allah'ın hak olan
vaadidir. Allah'tan daha doğru
sözlü kim olabilir! **123.** Ne siz müş-
riklerin boş hayalleri ne de Kitap
ehlinin anlamsız kuruntuları bir
anlam ifade eder.[81] Kim bir kötü-
lük yaparsa mutlaka karşılığını gö-
rür. O kimsenin Allah'tan başka
herhangi bir hamisi (velisi) veya
yardımcısı yoktur.[82] **124.** Ancak,
mümin olup da salih amel işleyen
kimseler var ya, erkek olsun kadın
olsun, cennete girecekler işte on-
lardır; zerre kadar haksızlığa uğ-
ramazlar.[83] **125.** Bir muhsin olarak
yönünü Allah'a çeviren ve bir
muvahhid olarak İbrahim milleti-
ne (dinine) tâbi olandan daha
doğru dinli kim olabilir? Öyle ki Al-
lah, İbrahim'i dost edinmişti! **126.**
Göklerde ve yerde ne varsa Al-
lah'ındır. Allah, her şeyi kuşatmıştır.

77. Bu ayetle ilgili açıklama için bkz. 48. ayet.

78. Cahiliye Araplarının, melekleri Allah'ın kızları saydıkları biliniyor (53/Necm 27). Ancak cinlerle Allah arasında da bir nesep bağı kurmalarına rağmen cinleri dişil kabul ettikleri bilinmemektedir (37/Saffat 49-58). Bütün tanrıları dişil değildi. Fakat Lât, Uzza ve Menat gibi putlarını da dişil kelimelerle isimlendiriyorlardı. İbn Abbas, Hasan-ı Basrî ve Katade'nin de işaret ettiği gibi Arapçada cansız varlıklar için de dişil kalıplar kullanılıyordu. Cansız putlar da dişil isimlerle çağırıldığı için Kur'an onların tanrılarının dişil olmasını dile getirerek cansız varlıklar olduğuna dikkat çekiyor ve edebî bir eleştiri getiriyordu (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atiye,

el-Muharrer; Razî, *Mefatihu'l-Gayb).* Çünkü müşrikler, kadını küçümseyip cansız nesnelerle aynı konumda görürken, cansız kategorisine dâhil olan ve dişil isimlerle çağrılan putlara tapıyorlardı (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

79. Bu cümlelerde şeytanın düşüncesi ortaya konurken aslında Mekkeli müşriklerin hayvanların kulaklarını kesmek suretiyle işaretleyerek putlara tahsis etme biçimi tasvir edilmektedir. Müşrik dinin, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği din ile bir alakasının olmadığı, aksine ilahî ve fıtrî dinin bozulması sonucu ortaya çıkmış şeytanî bir düzmecenin eseri olduğu ortaya konmaktadır. Allah'ın yarattıklarını değiştirmekten kasıt, fıtratı bozmanın din haline getirilmesidir. Her değişiklik bu yasağın kapsamına girmez. Yemek yapmak da değişikliktir, fakat yasak değildir. Zararlı olmayan, yararlı olan değişiklikler sorun değildir. Varlığın fonksiyonunu yok ederek veya aslında olmayan değerler yükleyerek sistemi bozan değişiklikler bu yasağın kapsamına girer. Eşcinsellik, evlenme yasağı, ruhbanlık, dünyayı kötülük, kadını uğursuzluk kaynağı olarak görmek vs. gibi (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atiye, *el-Muharrer;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudî, *Tefhim*).

80. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 115. ayet ve 7/A'raf 3.

81. Kendilerinin kurtuluş yolunda olduklarını vehmetme konusunda müşriklerle Kitap ehli arasında pek fark olmadığı açıkça dile getirilmektedir. Üstelik her iki kesim de şeytana tâbi oldukları halde kendilerini Hz. İbrahim'in yolunda sanmaktadırlar. 116-126. ayetler karşılaştırmalı okununca bu mesaj çok net görülmektedir (Taberi, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb).*

82. "Veli" kelimesi için bkz. 119. ayet.

83. İman edip salih amel işleyenlerin ödülleri verilirken cinsiyetine bakılmamaktadır. Çünkü insan olma ve kul olma bakımından farkları yoktur. Bu ayet bir sonraki paragrafta ele alınan kadınlarla ilgili konuya bir hazırlık mahiyetindedir. Ayetin son cümlesindeki "nakîr" kelimesi, hurma çekirdeğinin ucundaki sivri nokta anlamına gelmektedir. Bu nedenle zerre diye çevrilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ
فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي
يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ
لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا
لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ

127. Senden, kadınlar konusunda açıklama istiyorlar. De ki: "Allah, o kadınlar hakkında hükmünü açıklamaktadır! Kitapta yazılı olan ve size okunan haklarını vermediğiniz, bir de üstelik nikâhlamak istediğiniz yetim kızlar/kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimler konusunda adaletli davranmanızı öğütleyen hükümlerini açıklamaktadır! Yaptığınız herhangi bir hayır varsa Allah onu bilir."[84] 128. Bir kadın, kocasının

şiddet kullanmasından veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse kocasıyla aralarını ıslah edecek bir anlaşma yapmalarında sakınca yoktur.[85] İnsanlar, bencilliğe yatkındır, fakat sulh daha hayırlıdır. Eğer iyilik yapar, kötülükten sakınırsanız Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. 129. Ne kadar çaba gösterirseniz gösterin, kadınlar (eşler) arasında adaleti bütünüyle sağlayamazsınız. O halde tamamen birine meyledip de diğerini boşlukta bırakmış gibi davranmayın. Eğer aranızı ıslah eder ve sorumlu davranıp kötülükten sakınırsanız Allah son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. 130. Eğer eşler ayrılacak olursa Allah her ikisine de bolluk ve genişlik bahşedecektir. Allah'ın lütfu geniştir, sonsuz hikmet sahibidir.[86] 131. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Biz sizden önceki kitap ehline de size de Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkmayı öğütledik. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde bulunanlar Allah'a aittir. Zengin ve hamde layık olan Allah'tır.[87] 132. Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter. 133. Ey insanlar! Dilese sizi götürür, yerinize başkalarını getirir. Allah'ın buna gücü yeter. 134. Kim dünya nimetini istiyorsa bilsin ki dünya nimeti de ahiret ödülü de Allah katındadır. Allah, her şeyi işitir ve görür.

اللّٰهَ كَانَ بِه۪ عَل۪يمًا ﴿١٢٧﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ
مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَٓا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ
خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ
تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَب۪يرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَط۪يعُٓوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ
النِّسَٓاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَم۪يلُوا كُلَّ الْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ
يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِه۪ وَكَانَ اللّٰهُ
وَاسِعًا حَك۪يمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ
وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَم۪يدًا ﴿١٣١﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
اَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَر۪ينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
ذٰلِكَ قَد۪يرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ ثَوَابَ
الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعًا بَص۪يرًا ﴿١٣٤﴾

84. Bu ayette Allah, bu surenin, 1-14. ayetlerinde, özellikle de 3-5. ayetlerde açıklanan yetim kızlar ve kadınlarla ilgili hükümlerin uygulanmasını hatırlatmakta, devam eden ayetlerde ise bununla ilgili ek açıklamalar getirmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü Kitapta yazılı olan miras, mihr ve nafaka gibi hakların gözetilmediği yönünde bir eleştiri sezilmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bu hükümleri uygulamayan art niyetli insanların ve hatta münafıkların soruları olma ihtimali yüksektir (Buharî, Tefsir 4/73, 96; Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Bu da ıslah karşısında cahiliyenin direndiğini göstermektedir.

85. Ayette kadının kocasından beklentilerini konu alan bir anlaşmadan söz edildiği açıktır. Siyak, sibaka ve nüzûl sebebi konusunda verilen bilgilere bakılırsa kocasının kendisine nasıl adaletli davranması gerektiği konusunda kadının anlaşma yapabileceği açıklanmaktadır (Buharî, Tefsir 4/97). Fakat âlimler, bu genel anlaşma ifadesini kocanın ne kadar zaman ayıracağı ve ilgi göstereceğiyle sınırlandırmışlardır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

86. 128-130. ayetlerde sulhun öğütlenmesinden sonra adaleti gerçekleştirmenin imkânsızlığından, eşlerden birini bütünüyle ihmal etmenin yanlışlığından söz edilmektedir. Fakat ıslah öncelenmekle birlikte ayrılığın kaçınılmaz olduğu durumda bunun kabullenilmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Özellikle eşler arasındaki geçimsizlik ve adalet bağlamında gelen 130. ayette kadın erkek ayrımı yapılmaksızın eşlerin ayrılma isteğinden söz edildiği için kadın, kocanın çok evliliği karşısında evliliğe devam edip etmemede serbesttir, isterse ayrılabilir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayetin bu açık lafzına rağmen kadına boşama hakkı tanımayan kimi fıkıh hükümlerini onaylamak zor görünmektedir. Zaten bu tür zannî yorumlar, tarihî gelişmelere ayak uyduramamış olmalı ki 1917 tarihli "Hukuk-u Aile Kararnamesi" kadının boşanmak için mahkemeye dava açabileceğine hükmetmiştir.

87. Rızık konusunda Allah'a güvenmenin önemini vurgulayarak başlayan bu ayetler, hem önceki kitapların muhataplarına hem de Kur'an'ın muhataplarına Allah'a güvenmenin, gazabından korkmanın emredildiğini açıklamaktadır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Sonunda da hamde layık olanın O olduğu ve hamdin karşılığını verecek güçte olduğu vurgulanmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ
شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ
وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ
اَوْلٰى بِهِمَاۘ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ
وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا

135. Ey iman edenler! Yapacağınız şahidlik kendi aleyhinize, anne babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şahidlik ederek adaleti gerçekleştiren kimseler olun. Şahitlik ettiğiniz kimseler, ister zengin olsun isterse fakir, Allah onlara sizden daha yakındır. Adil davranmayı bırakıp da heveslerinize uymayın. Gerçeği saptırır ve onu söylemek-

تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ
عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ
وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا
﴿١٣٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا
ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ
لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ
الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٣٨﴾
اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ
الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ
بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى
يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي
جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ
مَعَكُمْ وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا اَلَمْ
نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

ten kaçınırsanız, Allah bütün yap-
tıklarınızdan haberdardır. **136.** Ey
iman edenler! Allah'a ve Peygam-
beri'ne iman edin.[88] Peygamberi'ne
indirdiği kitaba da bundan önce
indirdiği kitaba da inanın.[89] Kim Al-
lah'ı ve O'nun meleklerini, kitapla-
rını, peygamberlerini, ahiret günü-
nü inkâr ederse dönüşü imkânsız
bir sapkınlığa düşmüş olur. **137.**
İman ettikten sonra inkâr eden,
tekrar iman edip yine inkâr eden ve
inkârını git gide artıran kimseler var
ya, Allah onları ne bağışlar, ne de
doğru yola iletir.[90] **138.** Münafıklara,
kendilerini elîm bir azabın bekledi-
ğini müjdele! **139.** Onlar müminleri
bırakıp kâfirleri veli (hami) edin-
mektedirler.[91] Yoksa güç ve şerefi
kâfirlerin yanında mı arıyorlar! Güç
ve şeref bütünüyle Allah'a aittir.
140. Oysa Allah kitapta size şu
hükmü indirmiştir: (Kâfirlerin ve
münafıkların meclisinde) Allah'ın
ayetlerinin inkâr edildiğini veya on-
larla alay edildiğini duyduğunuz
zaman onlar başka bir konuya ge-
çinceye kadar onlarla oturmayın.[92]
Çünkü o takdirde siz de onların du-
rumuna düşersiniz. Allah, münafık-
ları ve kâfirleri bütünüyle cehen-
nemde toplayacaktır. **141.** Sizi gö-
zetleyip duranlar var ya, eğer Al-
lah'tan size bir fetih gelse, "Biz de
sizinle beraberdik!" derler. Şayet kâ-
firlere şans verilse, "Biz sizi gözetip
de müminlerden korumadık mı?"

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, müminlere karşı kâfirlere asla üstünlük vermeyecektir!

88. Bu ayet, iman edenlere seslenerek iman etmelerini emretmektedir. Bu ifade tarzı, farklı yorumlara neden olmuş ve hitabın müminlere mi, Kitap ehline mi, yoksa münafıklara mı olduğu yönünde ihtimaller üzerinde durulmuştur. Hitabın müminlere olduğunu savunanlarsa farklı yorumlar yapmışlardır. Diliyle inandığını söyleyenlere kalben iman etmeleri veya toptan inanmış olanlara ayrıntılı olarak inanmalarının emredildiğini düşünenler olmuştur (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). 135. ayette müminlere adaletli olmayı ve doğru şahidlik yapmayı öğütleyerek başlayan paragraf, münafıkların ikiyüzlü tutumuna vurgu yaparak devam etmektedir. Dolayısıyla müminlerin dürüstlüğü ön planda tutarak münafıklara benzememelerinin altı çizilmektedir. Bir bakıma imanın söylemden eyleme geçmesi gerektiğinin altı çizilerek müminlerin hem imanî hem de ahlakî anlamda ahidlerinin arkasında durmaları, aksi takdirde münafıklara benzeme tehlikesiyle karşı karşıya kalacakları hatırlatılmaktadır. Çünkü iman kelimesi, hem güvenmek hem de güven vermek anlamına gelmektedir.

89. Peygamberlere ve kitaplara inanmanın açıklaması için bkz. 150-152. ayetler.

90. Bu ayetin münafıklardan mı yoksa Kitap Ehlinden mi bahsettiği konusunda tefsirciler ihtilaf etmişlerdir. Aslında bu ayet, bir önceki ayetin açıklamasıdır ve devamına bakılırsa münafıklardan bahsettiği kesindir. Fakat Kitap Ehlinden bahsetmediği anlamına gelmez. Çünkü onlar da müşrikler gibi münafıklık yapmakta ve hatta daha örgütlü bir nifak odağı oluşturmaktadırlar (3/Âl-i İmran 72; İbn Atıye, *el-Muharrer*). Önceki ve sonraki ayete bakılırsa Müslümanlara katıldığı halde kalbinde halen tereddüt bulunan ve iman-küfür sınırında bocalayan ve Müslümanlarla kâfirler arasındaki dengelerin değişmesine göre karar değiştiren kişiliksiz insanlardan bahsettiği de açıktır.

91. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3. Bu ve devamındaki ayetlere bakılırsa insanların otorite seçiminde güç dengelerini hesap ettikleri, gelecekte üstünlüğün kimin eline geçeceği konusunda tahmin yürüttükleri ve hakikati güce göre ölçmeye çalıştıkları, fakat Allah'ın müdahalesini ve gücünü hesaba katmadıkları görülmektedir. Tahkikî imanla göstermelik imanın ayrım noktası tam da burada ortaya çıkmaktadır. Müminler yardımı hak ettiği sürece Allah kâfirlere üstünlük vermeyecektir.

92. En'âm 68. ayette, kâfirler Allah'ın ayetlerine karşı nankörlük ederken onların yanında oturulmamasıyla ilgili bir hüküm indirilmişti. Şimdi bu hüküm hatırlatılarak kâfirlerin yanında oturmanın nifak alameti olduğu ve kâfirlerle aynı konumda olacakları hatırlatılmaktadır. Çünkü Müslümanların Medine'deki durumları, Mekke'den çok farklıdır. Zaruret ortadan kalkmıştır. Küfre rıza küfrün göstergesidir.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ
وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى
يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا
﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ
وَلَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ
لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا
تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ
سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي
الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ
نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا
وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ
فَأُولٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ
الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ
اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَكَانَ اللّٰهُ
شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ
بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ
سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ
تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ

142. Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar! Fakat aslında kendilerini aldatıyorlarlar. Namaza kalktıklarında üşene üşene, sadece insanlara gösteriş yapmak için kalkarlar ve Allah'ı çok az zikrederler.[93] **143.** İki arada bir derede bocalar dururlar. Ne onlardan yana olabilirler, ne bunlardan yana. Allah'ın sapkınlığına hükmettiği kimse için[94] bir çıkar yol bulamazsın. **144.** Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri veli (dost) edinmeyin.[95] Yoksa Allah'ın, aleyhinize hükmetmesi için apaçık bir delil mi oluşturmak istiyorsunuz! **145.** Münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onlar için bir yardımcı bulamazsın. **146.** Ancak tevbe edip ıslah olanlar, Allah'a bağlanıp dinlerini Allah'a has kılanlar var ya, onlar müminlerle beraberdir. Allah da müminlere büyük bir mükâfat bahşedecektir. **147.** Eğer şükreder ve inanırsanız Allah ne diye size azap etsin! Allah şükredenlere şükürle karşılık verir ve her şeyi bilir. **148, 149.** Allah, kötülüğün dillendirilip açıklanmasından hoşlanmaz. Ancak haksızlığa uğrayan kimsenin konuşması bunun dışındadır.[96] Siz bir iyiliği açıklasanız da gizleseniz de Allah her şeyi işitir ve bilir. Ya da siz bir kötülüğü affederseniz Allah da çok affedicidir; her şeye gücü yeter. **150, 151.** Allah'ı ve O'nun peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile

وَرُسُلِهٖ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ
بِبَعْضٍۙ وَيُر۪يدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ
سَب۪يلاًۙ ﴿١٥٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّاۚ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ عَذَابًا مُه۪ينًا ﴿١٥١﴾
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ
اَحَدٍ مِنْهُمْ اُو۬لٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْت۪يهِمْ اُجُورَهُمْۜ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١٥٢﴾

peygamberleri arasında ayrımcılık yapanlar, "Peygamberlerin bazısına inanır, bazısını inkâr ederiz!" diyenler ve bu doğrultuda bir yol tutturmak isteyenler var ya işte gerçek kâfirler onlardır. Biz de kâfirler için rezil ve rüsva edici bir azap hazırladık.[97] 152. Allah'a ve peygamberlerine inanıp da peygamberleri arasında ayrım yapmayanlara gelince, onların mükâfatını Allah verecektir. Allah son derece bağışlayıcı ve merhametlidir.

93. Münafıklar, inkârcı oldukları için Peygamberi kandırmaya çalışmanın Allah'ı kandırmaya çalışmak anlamına geleceğini düşünemezlerdi. Örneğin Peygamber'in karşısında yaptıkları ikiyüzlülükleri Allah'ın deşifre edeceğini hesap edemezlerdi. Sonuçta sadece kendilerini kandırıyorlardı (Zemahşerî, *Keşşaf*). Örneğin namazı bile riya için kılıyorlardı. Kimse görmediği sürece namaz, zikir onları ilgilendirmezdi. Sadece Müslümanların gördüğü durumlarda namaz kılarlardı. Fakat gönülsüz kıldıkları için zoraki kalkarlar ve bu durum onların ikiyüzlülüğünü ele verirdi. Çünkü o dönemde namazı sürekli kılmayan ve cemaate katılmayanlar münafık kabul ediliyordu (Mevdudî, *Tefhim*).

94. "Sapkınlığa hükmetme" ifadesi için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

95. "Veli" kelimesi için bkz. 139. ayet. Kâfirleri dost edinmek, Allah'ın, onların "kâfir" olduğuna hükmetmesi için delil teşkil etmektedir.

96. Allah, kötülükleri söylemeyi ve taşımayı yasaklamaktadır. Ancak haksızlığa uğrayan kimsenin uğradığı haksızlığı anlatmasına bir zaruret olarak müsaade etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Çünkü haksızlığı ört bas etmek veya ona razı olmak, başkalarına da zulmetmeye göz yummak anlamına gelecektir. Mazlumun konuşmasını yasaklamak, zalime yeni zulüm imkânları vereceği için zulümdür (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

97. Yahudi ve Hıristiyanlar örneğinde olduğu gibi bazı peygamberlere inanıp da bazı peygamberlere inanmayanları Allah kâfir kabul etmektedir. Ayet, bazı peygamberlere inanıp bazısına inanmamayı peygamberler arasında ayrım yapmak şeklinde değerlendirdiği gibi, Allah ile peygamberler arasında ayrım yapmak olarak da değerlendirmektedir. Çünkü Allah'ın gönderdiği bir peygamberi reddetmek, Allah'ın vahiy ve risaletini reddetmektir. Dolayısıyla Allah'ı yalanlamak anlamına gelir. Hz. Muhammed'in davetine muhatap olduğu halde kabul etmeyenlerin de mümin olduğunu, cennete gireceğini söyleyenlerin gerçekten bu ayetlerden haberleri olmadığı açıktır. Bu ve devamındaki ayet, 136. ayetle karşılaştırılabilir.

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ
كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ
مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ
بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ
ذٰلِكَۚ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ
ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا
فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا
﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ
قُلُوبُنَا غُلْفٌۜ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ
وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾
وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
رَسُولَ اللّٰهِۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ
شُبِّهَ لَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي
شَكٍّ مِنْهُۜ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ
الظَّنِّۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ
اِلَيْهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَاِنْ

153. Kitap ehli, senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar! Onlar Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemiş ve "Allah'ı bize açıkça göster!" demişlerdi.[98] Fakat yaptıkları haksızlık yüzünden kendilerini yıldırım çarptı. Daha sonra kendilerine apaçık belgeler gelmiş olmasına rağmen buzağıyı tanrı edindiler. Biz yine de onların bu suçunu affettik ve Musa'yı apaçık delillerle destekledik. 154. Ahitlerini bozdukları için Tur dağını üzerlerine kaldırdık[99] ve onlara, "Kapıdan girerken secde edin!" dedik;[100] "Cumartesi konusunda haddi aşmayın!"[101] dedik ve kendilerinden sapasağlam söz aldık. 155. Ne var ki onlar; verdikleri sözden dönmeleri, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve "Kalplerimiz kılıflıdır!" demeleri sebebiyle -aslında kâfirliklerinden dolayı Allah kalplerini mühürlemiştir- asla inanmazlar. Sadece az bir grup inanır. 156, 157. Yine o kâfirce tutumları, Meryem'e çok ağır iftira atmaları ve "Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük!" demeleri sebebiyle inanmazlar. Oysa İsa'yı ne öldürmüş ne de çarmıha germişlerdir. Onlara öyleymiş gibi gösterildi.[102] O konuda ayrılığa düşenler, aşırı bir şüphe içindedirler. Zanna uyma dışında onların herhangi bir kesin bilgileri yoktur. Onu kesinlikle öldürmediler. 158.

مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِه۪ قَبْلَ
مَوْتِه۪ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَه۪يدًاۚ
﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا
عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِ كَث۪يرًاۙ ﴿١٦٠﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ
نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِۜ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٦١﴾
لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ
يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَالْمُق۪يم۪ينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ
اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْت۪يهِمْ اَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿١٦٢﴾

Allah onu kendi katına yükseltti (kurtardı).[103] Allah, sonsuz güç ve hikmet sahibidir. **159.** Onun ölümünden öncesi hakkında anlatılanlara Kitap Ehlinden inanmayan yoktur.[104] Oysa İsa, kıyamet günü onlar aleyhinde şahidlik edecektir. **160, 161.** Yahudilerin yaptığı zulüm sebebiyle; yani insanların çoğunu Allah yolundan saptırmaları, kendilerine yasak edildiği halde faiz almaları, insanların mallarını haksızlıkla yemeleri sebebiyle onlara helâl olan temiz şeyleri haram kıldık[105] ve onların kâfir olanları için elîm bir azap hazırladık. **162.** Fakat onlar arasında derin bilgiye sahip olanlara ve iman edenlere gelince,[106] onlar sana indirilene de senden önce indirilene de inanır, namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve ahiret gününe iman ederler. Büyük bir mükâfat vereceğimiz kimseler işte onlardır.

98. Ayrıntı için 2/Bakara 55. ayete bakılabilir. Aslında Yahudilerin kafası, Hz. Musa'ya Tevrat'ın verilmesi konusunda da karışıktır. Mevcut Tevrat'ta taş levhaların Musa tarafından hazırlanıp yazıldığı da, Allah tarafından hazır halde verildiği de mevcuttur. Allah'ın Hz. Musa ile konuşması ve buna inanmayan Yahudilerden 70 kişinin seçilip Tur'a götürülmesi, bununla da yetinmeyip Allah'ı görmedikçe inanmayacaklarını söylemeleri, vahyin Musa'ya da sözlü geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla taş levhaların Allah tarafından hazır verildiği düşüncesinin Yahudiler tarafından uydurulduğu ve bunu Hz. Muhammed'den de istedikleri anlaşılmaktadır.

99. Ahde bağlı kalmalarını tembih için dağın üzerlerine kaldırıldığını düşünenler olduğu gibi, ahidlerini bozdukları için Allah'ın dağı üzerlerine tehdit olarak kaldırdığını ve yeniden ahid aldığını düşünenler de olmuştur (Maverdî, *en-Nüket;* 2/Bakara 40, 63, 83. ayetler).

100. "Kapıdan secde eden (mütevazı) müminler olarak girin." anlamı için bkz. 7/A'raf 171; 2/Bakara 58. ayetler.

101. "Sebt Günü" Yahudilerin cumartesi yasağı için kullandıkları bir deyimdir. Kelime anlamı, sükûnet ve huzur demektir. Bu ayetteki cumartesi tatiliyle ilgili yasak, cumartesi yasağının çiğnenmesini mi, yoksa sükûneti ve huzuru bozmayın anlamındaki bir emrin katı ve aşırı bir cumartesi yasağına dönüştürülmesini mi yasaklamaktadır, araştırılmaya muhtaç bir konudur. Çünkü 16/Nahl 124. ayete bakılırsa bu yasağın nasıl vaz'edildiği ihtilaflıdır. Allah'ın evreni altı günde yaratıp yedinci gün dinlendiğini söyleyecek kadar aşırı yorumlara dayandırdıkları sebt günü onların icadettiği bir şey olmasa bile aşırılıklar kesinlikle onların eseri olabilir. Peygamberleri öldürmeleri sebebiyle Allah da bu aşırı yasakları kaldırmamıştır. Allah'ın sözünü değiştirmelerinden dolayı gazaba uğradıklarından söz ettikten sonra cumartesi yasağını ihlâl edenlerin örneği buna delil olabilir (7/A'raf 162, 164; 2/Bakara 65).

102. "Şübbihe lehüm" ifadesi, Hz. İsa'nın gizlendiği veya kurtarma operasyonunun onların anlamayacağı bir boyutta gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamı buna müsaittir (Zebidî, *Tâc*). "Hz. İsa'yı öldürmediler, çarmıha da germediler." ifadesi çok açıktır. Yahudilerin "Öldürdük." ifadesi, Hz. İsa taraftarları karşısında düştükleri aciz durumu örtbas etmek için uydurdukları bir yalan olabilir. Yahudilerin böyle söylemesinin nedeni de Roma valisinin onların tepkisini çekmemek için "Öldürdük." diye yalan söylemesi olabilir. Çünkü "Allah onu katına yükseltti." ifadesi bunu desteklemektedir. Yuhanna İncili'nde de buna işaret eden bilgiler mevcuttur.

103. "Katına yükseltti" ifadesi, Hıristiyanlığın etkisiyle Hz. İsa'nın göğe çıkarılması ve geri geleceği şeklinde yorumlanmıştır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l Gayb).* Allah'ın katına yükseltmek, göğe yükseltmek anlamına gelmediği gibi, göğe yükseltmek de Kur'an'ın Allah tasavvuruyla da bağdaşmaz. Çünkü Kur'an'a göre Allah, yerde de gökte de Allah'tır, gökler ve yer O'nun avucunda dürülmüştür, O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır (6/Enam 3; 39/Zümer 67; 2/Bakara 255). Üstelik ayeti Hz. İsa'nın göğe çıkarılması dışında yorumlayanlar da mevcuttur (Maverdî, *en Nüket*). Bizce bu görüş daha isabetli görünmektedir. Çünkü Kur'an, Hz. İsa ve annesinin sulak, mümbit ve güvenli bir mevkiye yerleştirildiğinden bahsetmektedir (23/Müminun 50). Dahası, Hz. İsa'nın Allah katına yükseltilmesi, ahirette yaşıyor olması anlamına da gelebilir. Çünkü bir sonraki ayet, Hz. İsa'nın kıyamette Ehli kitap aleyhine şahidlik edeceğini açıklamaktadır. Aynı şekilde Kur'an, Allah yolunda öldürülen müminlerin de Allah katında rızıklandığını dile getirmektedir ki bu, onların gökte değil, cennette yaşadıkları şeklinde anlaşılmaktadır (3/Âl-i İmran 169).

104. Kanaatimizce "Gable mevtihi" ifadesi, Hz. İsa'nın vefat ettirilip Allah katına yükseltilmesi öncesine işaret ederken, "bihî" deki zamir, o dönemle ilgili anlatılan efsaneye, "le-yü'minenne" kelimesi de Kitap ehlinin konuyla ilgili yanlış inançlarına işaret etmektedir. Tefsircilerin çoğu, "le-yü'minenne" kelimesini kavramsal anlamda Hz. İsa'ya iman olarak değerlendirdikleri için ayetin anlamını izah etmekte zorlanmışlardır. Çünkü bu ayet geldiğinde Hz. İsa, dünyasını çoktan değiştirmişti ve Yahudiler onu inkâr ediyorlardı. Durum bugün de değişmediğine göre Kitap ehlinin tamamı Hz. İsa'ya nasıl inanmış olur? Tefsirciler, ayete verdikleri anlamın oturmadığını

hissettikleri için Hz. İsa'nın kıyametten önce geleceğini, Yahudilerin de ölmeden önce ona inanacaklarını söylemişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Aslında bu yorumlar, İncil'in sonuna "Esinleme/vahiy" adıyla eklenen Yuhanna'nın eskatolojik rüyalarına dayanmaktadır. Bu sorunu aşmak için bazı tefsirciler inanılacak olanın Hz. Muhammed olduğunu söylerken, bazı tefsirciler de Kur'an olduğuna dikkat çekmişlerdir. Son iki görüşün mensupları yorumlarını 153. ayetle başlayıp 162. ayetle sona eren paragrafın bütününden hareketle temellendirmeye çalışmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

105. 3/Âl-i İmran 93, 94 ve 6/En'am 146. ayetlere bakıldığında bu tür haramları Yahudilerin icat ettiği, Allah'ın da onların zalimliğinden dolayı söz konusu haramlara mahkûm ettiği anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). 3/Âl-i İmran 94. ayette Allah adına yalan uyduranlardan bahsedildiği gibi 6/En'am 146. ayet de müşriklerin ve Kitap ehlinin, Allah'ın dininde olmayan haramlar ihdas etmelerini eleştirmektedir (6/En'am 129-155). Bu ayetin açık lafzına bakılırsa zalim olmaları, insanları Allah'ın yolundan saptırmaları ve haramları helâl kılmaları, onları helâlleri haram kılmaya götürmüştür. Yahudilerin reddettiği ve öldürmeye kalkıştığı peygamberler, onların vazettikleri aşırı haramları helâl kılmak için gelmişlerdi (3/Âl-i İmran 50). Allah da onları kendi kendilerini mahkûm ettikleri bu aşırı haramlarla baş başa bıraktı (6/En'am 125).

106. Bu ayette, İslam'ı kabul eden Kitap ehlinden bahsedildiği anlaşılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). "Râsihûne fi'l ilm" deyiminin anlamı için bkz. 3/Âl-i İmran 7. Kitap ehli arasından gaybi bilgiyi kabul eden ve inanan kimseler de vardır ki vahyi ve ahireti kabul eder ve inanırlar. Bu kavramın kullanılmasına bakılırsa modern Hıristiyan dünyasında yaşanan fizik-metafizik tartışmasının tesadüfen ortaya çıkmadığı anlaşılabilir (İlyas Çelebi, TDV *İslam Ansiklopedisi,* "Gayb" maddesi, c. 13, s. 404-409).

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ
وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ
وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ
نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

163. Biz, Nuh'a ve ondan sonra ge-
len peygamberlere vahyettiğimiz
gibi sana da vahyettik. Nitekim biz,
İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a
ve torunlarına; İsa'ya, Eyyub'a, Yu-
nus'a, Harun'a, Süleyman'a vahyet-
miş ve Davud'a da Zebur'u vermiş-
tik.[107] 164. Daha önce biz sana kıssa-
larını anlattığımız ve anlatmadığı-
mız nice peygambere vahyettik.
Hatta Allah, Musa ile konuşmuştu.
165. İnsanların Allah'a karşı bir ba-
hanelerinin kalmaması için müjde-
leyici ve uyarıcı olarak gönderilen

۝١٦٤ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ
عَزِيزًا حَكِيمًا ۝١٦٥ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا
اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ۝١٦٦ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا
بَعِيدًا ۝١٦٧ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ
يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا
۝١٦٨ اِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا
وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ۝١٦٩ يَا اَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ
رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ
لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ۝١٧٠ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا
تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا
الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ
اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ
فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا
خَيْرًا لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ اَنْ
يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ۝١٧١

onca peygamberden sonra daha nice peygamberler gönderdik! Allah, sonsuz güç ve hikmet sahibidir. **166.** Bu kitabı sana indirdiğine bizzat Allah şahidlik etmektedir. Onu kendi bilgisiyle indirmiştir. Melekler de şahidlik etmektedir. Aslında Allah'ın şahidliği yeterlidir.[108] **167.** İnkâr eden ve Allah'ın yoluna engel olanlar var ya, onlar gerçekten dönüşü zor bir sapkınlığa düşmüşlerdir. **168, 169.** Kâfir olup da zalimlik edenleri Allah bağışlamayacağı gibi, cehennem yolundan başka bir yola da iletmez. Orada ebedî kalacaklardır ve Allah için bu çok kolaydır! **170.** Ey insanlar! Peygamber size, Rabbinizden gelen gerçeği getirdi; sizin yararınıza olan şeye iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. Allah, sonsuz bilgi ve hikmet sahibidir. **171.** Ey kitap ehli! Dininiz konusunda haddi aşmayın; Allah hakkında gerçek dışı şeyler söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın peygamberidir; O'nun Meryem'e ulaştırdığı sözüdür ve O'ndan gelen bir Ruh'tur.[109] Allah'a ve peygamberlerine inanın ama O'nun için, "Üçtür!" demeyin. Buna son verin; bu sizin hayrınızadır. Allah, sadece tek bir ilahtır. Çocuk sahibi olmaktan uzak ve yücedir. Göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir.[110] Vekil olarak Allah yeter!

107. Peygamberler arasında fark görmeden iman etmenin önemini anlatmak için Hz. Peygamber'in (s) şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Hiçbir kimse için, 'Ben Yunus bin Metta'dan hayırlıyım.' demesi yakışık almaz." (Buharî, Tefsir 4/99).

108. Bu ayetin hem başında hem de sonunda gramer açısından ilginç bir farklılığın olduğu dikkat çekmektedir. Sözün başına gelen "lakin" ifadesi dil yönünden kural dışıdır. Ayette meleklerin şehadetinden sonra Allah'ın şehadetinin yeterli olduğuna vurgu yapılması da ilginç görünmektedir. Bu dil farklılığı, ayetin indiği olgusal bağlamla ilgili görünmektedir. Çünkü Kitap ehli, Kur'an'ın Allah'tan geldiğini kabul etmeyerek Hz. Musa'dan istedikleri gibi Hz. Muhammed'den de somut bir kitabın indirilmesini istiyorlardı (153. ayet) Onların bu tavrına gönderme yapılarak; "Onlar inanmasa da Allah buna şahiddir; melekler de şahiddir! Hiç kimse şahidlik etmese de Allah'ın şahidliği yeterlidir." demek istenmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

109. "Allah'ın sözü ve O'ndan gelen ruh" ifadelerini Hz. İsa'nın "Allah oğlu" olduğu yönünde delil olarak kullanan teslisçi Hıristiyanların sözü anlama biçimi reddedilmektedir. Çünkü Allah'ın "Ol" emriyle yaratmadığı, ruh vermediği bir kul yok ki bu ifadeler onun kul olmadığı anlamına gelsin (Maverdî, *en-Nüket*; Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir*). Allah'ın ruh ile desteklediği de sadece Hz. İsa değildir (58/Mücadele 22; 2/Bakara 87).

110. Bu cümle, sadece eşyanın mülkiyetinin Allah'a ait olduğunu ifade etmekle kalmaz, insanların Allah'a ortak saydığı Hz. İsa ve melekler gibi şahsiyet sahibi varlıkların da Allah'ın mülkiyetine dâhil olduğunu ifade eder. Çünkü hem bu ayet hem de siyak sibakındaki ayetler buna işaret etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ
وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ
عَنْ عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ
جَم۪يعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ
فَضْلِه۪ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا
فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٧٣﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ

172. Mesih de, Allah'a yakın olan melekler de Allah'a kul olmaktan kaçınmazlar. Kim O'na kulluktan kaçınır ve kibirlenirse bilsin ki Allah onların hepsini huzurunda toplayacaktır. **173.** İman edip salih amel işleyenlere Allah mükâfatlarını verir ve daha fazlasını da lütfeder. Allah, kendisine kulluktan kaçınanlara ve kibirlenenlere ise elîm bir azap ile muamele eder. Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir veli (hami), ne de bir yardımcı bulabilirler![111] **174.** Ey insanlar! Rabbinizden size kesin bir delil geldi. Biz size apaçık bir nur indirdik.[112] **175.** Allah'a iman

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ نُورًا مُبٖينًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖي
رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدٖيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا
مُسْتَقٖيمًا ﴿١٧٥﴾ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ
يُفْتٖيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ
لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ
يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ
فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً
رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلٖيمٌ ﴿١٧٦﴾

eden ve O'na sımsıkı sarılanları,[113] Allah lütuf ve rahmetine gark edecek; onları kendine varan dosdoğru yola sevk edecektir. **176.** Senden hüküm (fetva) istiyorlar; de ki: "Allah size, geride ebeveyn veya çocuk bırakmaksızın ölmüş olanların (kelâle) mirası konusunda hükmünü açıklamaktadır: Çocuğu olmayan birisi ölür de geride bir kız kardeş bırakırsa mirasın yarısı kız kardeşe aittir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse erkek kardeş ona varis olur. Kız kardeş iki tane ise erkek kardeşin mirasının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkek ve kadınlardan oluşan daha fazla kardeş mevcutsa erkek kardeşler kız kardeşlerin iki katı pay alırlar. Şaşırıp yanılmayın diye Allah size gerçeği açıklamaktadır. Allah, her şeyi bilir."[114]

111. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3.

112. Ayetteki delilin (burhan) Hz. Peygamber, nurun Kur'an olduğu yönünde görüş beyan edenler olmuştur (Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ancak bazı tefsirciler, Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in risaletinin de delili olduğundan hareketle her iki kelimeyle de Kur'an'ın kastedildiğini söylemişlerdir (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*).

113. İman edenlerin sımsıkı sarılacağı şeyden (zamir) kasıt Allah mı, yoksa Kur'an mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir (Maverdî, *en-Nüket*). Aslında sonuç değişmemektedir. Çünkü Kur'an doğrudan "Allah'a sarılın." (22/Hac 78) ifadesini de "Allah'ın ipine sarılın." (3/Al-i İmran 103) ifadesini de kullanmaktadır. Allah Rasulü'nün de işaret ettiği gibi; "Kur'an, Allah'ın ipidir; ona sarılan korunur." (Sealibî, *el-Cevahir*). Yani ona sarılan Allah'ın ipine sarılır; Kur'an'a sarılmayanın da Allah'a bağlanma imkânı yoktur.

114. Bu ayet, 12. ayetten çok sonra gelmiştir. Bu nedenle o ayetin olduğu yere değil, surenin sonuna yazılmıştır (Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayet oradaki hükümlere ilave açıklama ve hükümler getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. 12. ayet.

سُورَةُ الزِّلْزَالِ ٩٩

93/99 ZİLZÂL SURESİ

Adını ilk ayetinden alan bu sure 8 ayettir. Nüzûl sıralamasında Nisa, tertip sıralamasında Beyyine suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Kısa oluşuna ve konularının benzerliğine bakarak Mekkî kabul edenler olmuştur (Razi, Mefatihu'l-Gayb; Mevdudî, Tefhim). Fakat Medine'de yaşayan müşriklerin ve Yahudilerin de kıyamet konusunda Mekkelilerden farklı düşünmedikleri bilinmektedir. Medineli son Yahudi kabile de sürgün edildiği için Ahzab ile Fetih sureleri arasında gelen orta dönem Medenî surelerin muhatap önceliği değişmiştir. Bu sureler, ya Müslümanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen hükümleri ya da Medineli müşrik ve münafıklarla ilgili uyarıları öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu sure, Hendek savaşından ve Ahzab suresinden sonra gelen surelerin içeriğiyle benzerlik arz etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ١ وَاَخْرَجَتِ
الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ٢ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ
٣ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ٤ بِاَنَّ رَبَّكَ
اَوْحٰى لَهَاۜ ٥ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ
اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ٦ فَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۜ ٧ وَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ٨

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Yeryüzü bütün şiddetiyle sarsıldığı ve bütün ağırlıklarını dışarı attığı zaman![1] Ve insan, "Buna ne oluyor?" dediği zaman! 4, 5. İşte o gün Rabbin kendisine vahyettiği için yeryüzü, bütün gizli haberlerini söyleyiverir![2] 6. O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek üzere kafileler halinde çıkıp gelirler.[3] 7, 8. Zerre kadar hayır işleyen de, zerre kadar şer işleyen de yaptıklarını görür.[4]

1. Dışarı atılan ağırlıklardan kasıt, yerin içinde veya üzerinde bulunanlar olabilir. Yerin çekimini kaybetmesi sonucu üzerindekilerin savruluşu olabileceği gibi ölü insanların dirilip çıkması anlamında da olabilir. Çünkü sure, helâk ve haşir olmak üzere bütün bir kıyameti anlatmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

2. İnsana inkâr ettiği gerçeklerin ortaya çıkacağı günü, üzerinde yaşadığı yeryüzü haber vermektedir. Kur'an'ın haber verdiği gizli ayetler ortaya çıkacak, te'vil gerçekleşecek, ilahî vahyi inkâr edenlere bu gerçekleri üzerinde yaşadıkları ve koynunda uyudukları toprak ilan edecek.

3. "Sadera, yasduru" fiili "An" edatı ile kullanılırsa dönmek, tek başına kullanılırsa öne çıkmak, huzura varmak, vuku bulmak ve ortaya çıkmak anlamlarına gelmektedir. Geçtiği bağlam da dikkate alınarak amellerini görmek için mahşer yerine dönmeleri anlamında çıkıp gelmek diye çevrilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

4. İnsan, sadece Allah tarafından yazılan yasaların (takdirin) tecellisini (açılışını) görmekle kalmayacak, kendisi tarafından yazdırılan amel defterlerinin açılışını da görecek ve yaptıklarını tek tek okuyacaktır. Bu ayette görülecek şey amellerin bizzat kendisidir. Görülecek karşılık bu ayette açıkça zikredilmemiştir (Buharî, Tefsir 99/357, 358). Küçük günahlar ya da İslam'a girmekle kişinin bütün geçmiş günahları zaten silineceği için kişinin her yaptığının karşılığını görmesi diye çevirmek hem ayetin lafzına hem de bazı ayetlere aykırıdır. Allah büyük günahlardan kaçınanların basit kusurlarını affedeceği için muttakî müminler her amelin karşılığını görmeyeceklerdir (4/Nisa 31). Kâfirlerin iyi amelleri ise boşa gitmiştir, karşılığını hiç görmeyeceklerdir (7/Araf 147). Bu ayetle ilgili olarak en küçük amellerini de mi göreceğini hayretle soran genç sahabî Ebu Said el-Hudrî'ye Allah Rasulü; "Memnun ol, ey Ebu Said! Yaptığın her salih amele on sevap verilecektir." buyurmuştur (Mevdudî, *Tefhim*, sureye giriş).

سُورَةُ الْحَدِيدِ ﴿٥٧﴾

94/57 HADİD SURESİ

Adını 25. ayetteki "Hadid" (demir) kelimesinden alan sure 29 ayettir. Nüzûl sıralamasında Zilzâl, tertip sıralamasında Vakıa suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Hicretin 5. yılında (627) indiğine dair bilgiler veren Mevdudî, surenin Medenî olduğunda ittifak olduğunu söylemektedir (Tefhim). Ancak Zilzâl suresi gibi bu surenin de Mekkî olduğunu iddia edenler olmuştur. Fakat onlar da surede Medenî ayetlerin olduğunu kabul etmektedirler (Hamdi Yazır, Hak Dini). Zaten konusu itibariyle de sure baştan sona Medenî özellikler taşımaktadır. İlk on ayeti ile son üç ayeti karşılaştırıldığında aynı konudan bahsedildiği ve surenin bütünlük arz ettiği görülecektir. Zilzâl suresinin başında da dile getirdiğimiz gibi bu dönemde inen surelerin konusundaki değişiklik o dönemdeki sosyal değişimle alakalıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ
الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَد۪يرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ
وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٣﴾ هُوَ
الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ
فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir.[1] O, sonsuz güç ve hikmet sahibidir. 2. Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) O'na aittir.[2] O öldürür de diriltir de. O'nun her şeye gücü yeter. 3. O, hem ilk hem sondur, hem zahir (açık) hem bâtındır (gizli).[3] O, her şeyi bilir. 4. Öyle bir Allah ki gökleri ve yeri altı günde yarattı ve yönetme makamına (Arş'a) hükümran oldu.[4] Yerin içine giren ve yerden çıkan her şeyi bildiği gibi gökten inen ve göğe yükselen ne

السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا
كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ٤ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
٥ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي
الَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ٦ اٰمِنُوا
بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ
مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ
وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيرٌ ٧ وَمَا لَكُمْ لَا
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا
بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ٨ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهِ
اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى
النُّورِ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ٩ وَمَا
لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ
اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ
دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا
وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ١٠

varsa bilir.[5] Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.[6] Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir. 5. Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) O'na aittir. Her şeyin idaresi varıp O'na dayanır.[7] 6. Geceyi gündüzün, gündüzü gecenin içinde gizler. O, göğüslerin özünü bilir. 7. Allah'a ve Peygamberi'ne inanın (güvenin); üzerinde tasarruf yetkisi verdiği şeylerden infak edin. İnanıp infak edenleriniz için büyük bir mükâfat vardır.[8] 8. Peygamber sizleri Rabbinize inanmaya (güvenmeye) çağırdığı halde size ne oluyor da Allah'a inanmıyorsunuz? Eğer gerçekten inanıyorsanız Allah sizden kesin söz almıştı.[9] 9. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık ayetler indirdi. Allah, size karşı son derece şefkatli ve merhametlidir. 10. Göklerin ve yerin mirası Allah'a ait olduğu halde size ne oluyor da Allah yolunda infak etmiyorsunuz?[10] Fetihten önce infak edip savaşanlarınız diğerleriyle bir olmaz. Allah hepsine de iyilik vaadetmiştir, fakat onlar, fetihten sonra infak eden ve savaşanlardan kat kat üstündür.[11] Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

1. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.
2. Mülk kelimesi için bkz. 25/Furkan 2.

3. Başlangıcı ve sonu olmayan, gizli ve açık her şeyi var eden Allah, açık gerçekliğin içine gizemi, gizemli gerçekliğin üzerine açık gerçekliği yerleştirmiştir. Bundan dolayı algılamanın çıplak gözle görmekten ibaret olmadığını, düşünce derinliğiyle fizikötesini okumanın da bir algı boyutu olduğunu bilmek gerekir. Allah'ın hem zahir ve batın olması, çıplak gözle görülmeyecek boyutta gizli, akıl ve delille anlaşılabilecek ölçüde açık olmasıdır. Zahiren gördüğümüz her şey O'nun varlığının ayeti, delili olduğu gibi delille anlaşılması da Allah'ın batın oluşunun bir sonucudur (Ebussuûd, *Irşad*). O bizimle beraber olduğu için Allah'ı görmeye çalışmak yerine varlığını hissetmeye çalışırız.

4. Altı günde yaratmanın anlamı için 50/Kâf 38, "Arş"a hükümran olmanın anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

5. Yere giren ve yerden çıkan şeylerden kasıt, yağmur, tohum ve bitki olarak değerlendirilmiştir. Göğe çıkan ve gökten inen şeylerse melekler, kaza ve kader, ameller ve dualar, yağmur, buhar ve rızık olarak değerlendirilmiştir (Maverdî, *en-Nüket*)

6. Allah'ın bizimle beraber olması, ilmiyle ve kudretiyle kuşatması anlamındadır (Maverdi, *en-Nüket*). Bu da bizim kendimizi O'nunla, O'nu kendimizle beraber hissetmemizi gerektirir. Çünkü O, şuur ve hassasiyet sahibi muttakilerle beraberdir (87/Bakara 194). İnsanın O'nu yanında hissetmemesi, bilinç ve hassasiyet (takva) yoksunluğunun eseridir.

7. Mülk kelimesi için bkz. 25/Furkan 2. "Emir" kelimesi ise iş ve oluş anlamının yanısıra emretme ve yönetme anlamlarına da gelmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Mülkün idaresi ilk bakışta zahirî sebeplere dayanıyor gözükse de nihaî noktada varıp Allah'a dayanmaktadır. Ayrıca O'nun yaratmasıyla varlık evrenine gelen herkes, sonunda O'nun huzuruna dönecektir. Dolayısıyla buraya kadar olan ayetler şirkin anlamsızlığını ve tevhidin ontolojik temelini açıklamaktadır.

8. Bu ve devamındaki ayetler, iman ile infak arasındaki derin bağa işaret etmektedir. Çünkü ayetler infak ve cihadı imanın göstergesi kabul etmektedir. 11. ayetten itibaren ele alındığı gibi iman ve münafıklık arasındaki ince çizgiyi ayıran şey, imanı uğruna fedakârlığı göze alıp almama farkıdır. Hitap, iman ettiğini söylediği halde imanı içselleştirememiş ve münafıkların propagandasına açık bulunan yeni Müslümanlara yönelik de olabilir. Çünkü samimi imanla sözde iman arasındaki farka işaret ederek iman kelimesi Allah'ın vaadine güvenmek anlamında kullanılmaktadır (14. ayet). Fetihten önce Müslüman olanların infak ve cihadı ile fetihten sonrakilerin infak ve cihadı arasındaki derece farkı, kişilerin imanının derecelerinin farkına da işaret etmektedir (10. ayet).

9. Her mümin Allah'a iman ettiğini söylemekle Allah ile ahidleşmiş olmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Geniş bilgi için bkz. 7/A'raf 172, 173.

10. İnfak ettikleriniz sizindir; çünkü size ödenecektir. İnfak etmedikleriniz sizin değildir, son mirasçısı Allah'tır. Çünkü mirasçılar da ölecek.

11. Müminler, fedakârca tutum ve davranışlarıyla derece kazanmaktadırlar. Üstünlüğün şuurlu davranışa (takvaya) bağlı oluşu bunun en net ifadelerinden biridir. Bu

nedenle Sahabîler arasında Müslüman olma dönemlerine göre bir kıdem belirlemesi yapılmıştır. Hicretten önce veya sonra, fetihten önce veya sonra Müslüman olanlar gibi (Mevdudî, *Tefhim*).

مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا
فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ اَجْرٌ كَر۪يمٌ ﴿١١﴾ يَوْمَ تَرَى
الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ
اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُۚ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْۚ ق۪يلَ ارْجِعُوا
وَرَٓاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًاۜ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ
بِسُورٍ لَهُ بَابٌۜ بَاطِنُهُ ف۪يهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ
مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُۜ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ
مَعَكُمْۜ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى
جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾
فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُواۜ مَأْوٰيكُمُ النَّارُۜ هِيَ مَوْلٰيكُمْۜ وَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿١٥﴾ اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْ
تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ
وَلَا يَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ

11. Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah onun karşılığını kat kat verir. Ayrıca ona daha cömertçe bir mükâfat vardır.[12] 12. Allah'a güvenen (mümin) erkekleri ve kadınları, nurları önlerini ve sağ yanlarını aydınlatmış vaziyette[13] gördüğün gün, "Müjdeler olsun size! İşte altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacağınız cennetler! Büyük kurtuluş işte budur!" denir. 13. O gün münafık erkekler ve kadınlar, müminlere şöyle derler: "Bizden tarafa bakın da nurunuzdan biz de faydalanalım!" Onlara şöyle denir: "Arkanıza dönün de nuru orada arayın!"[14] O anda aralarına, kapısı olan bir duvar çekilir. Duvarın iç tarafında rahmet, (münafıkların bulunduğu) dış tarafta ise azap vardır. 14. Müminlere, "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Müminler ise "Evet beraberdiniz! Fakat siz kendinizi ayarttınız, fırsatçılık yaptınız, şüpheye düştünüz ve kuruntularınız sizi aldattı. Nihayet, şeytan sizi Allah adına söylediği yalanlarla kandırıp dururken Allah'ın emri geliverdi![15] 15. Bugün ne sizden[16] ne de açıkça inkâr eden kâfirlerden fidye kabul edilir. Sığınağınız ateştir. Korunağınız orasıdır ve ne kötü bir barınaktır!" 16. Allah'ın öğüdü (Kur'an)

فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ
وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا
يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ اُولٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ
وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰئِكَ
اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

ve inen bu gerçekler karşısında müminlerin kalplerinin ürperme zamanı hâlâ gelmedi mi![17] Daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun süre geçince kalpleri katılaşanlar gibi olmasınlar! Onların çoğu yoldan çıkmış (fasık) kimselerdi. 17. Bakınız, Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltiyor! Biz bu ayetleri, aklınızı kullanmanız için açıklıyoruz. 18. Tasdik edip de mallarını Allah için harcayarak Allah'a güzel bir borç veren erkeklere ve kadınlara yaptıklarının karşılığı kat kat verilir.[18] Ayrıca onlara daha cömertçe bir mükâfat vardır. 19. Allah'a ve O'nun peygamberlerine iman edenler (güvenenler), Rableri katında sıddıklar ve şehitler olarak kabul edilirler.[19] Onlara mükâfatları da nurları da verilir. İnkâr edip de ayetlerimizi yalanlayanlar var ya onlar cehennem ehlidir.

12. Allah'ın borca ihtiyacı yoktur. İhtiyacı olan kullardır. Verdikleri her hayrı kendilerine fazlasıyla geri verilmek üzere tasarruf etmektedirler. Allah, kullarının kendi yolunda yaptıkları harcamaları ve kullarına yapılan her yardımı kendisine verilen borç olarak değerlendirmekle kullarına verdiği değeri göstermektedir. Yahudi ve münafıkların bu tür ayetleri alay konusu yaptıklarını duyan Uhud gazisi Ebu Dehdah el-Ensarî'nin Medine'nin en güzel hurmalıklarından biri olan bahçesini vakfedişi örnek olarak anlatılmaktadır. Ağlayarak Hz. Peygamber'e gelen ve *"Allah bizden borç mu istiyor, ey Allah'ın Rasulü?"* diyen Ebu Dehdah, *"Evet"* cevabını alınca Hz. Peygamber'in elini tutarak içerisindeki evle birlikte bahçesini Allah yolunda sattığını söylemiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Mevdudî, *Tefhim*).

13. Müminlerin nuru önlerini ve sağ yanlarını aydınlatıyor, fakat sol yanlarını aydınlatmıyor. Çünkü sol tarafta kâfir ve münafıklar var ve müminlerin kendilerine dönüp onların tarafını da aydınlatmasını istemektedirler.

14. Bu ayetlerin en net açıklaması herhalde, "Kişi sevdiği ile beraberdir!" hadisi olabilir. Arkalarına dönmekten kasıt, hakiki anlamda dünyadaki geçmişlerine dönüp bakmaları olabilir. Dünyada aydınlığı kazanmayanlar, ahirette boş yere aydınlık ararlar veya "Ensenizde görürsünüz!" der gibi bir cevap gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).

15. Gönül ve ruh olarak birlikte olamayanların bedenen birlikte olmaları bir anlam ifade etmez. İnandım dediği halde Allah'ın vaadine şüpheyle bakan, ilerde kim galip gelirse onun yanında yer alma hesabı yapan münafıkları bu kuruntuları şeytanın peşine takmıştır. Allahsız hesapta hayır yoktur.

16. Yani münafıklardan.

17. Cümlede bahsedilen müminlerin İslam'dan önceki Kitap ehli veya mümin görünümlü münafıklar ya da kalpleri yumuşamayan duyarsız müminler olabileceği konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. (Maverdi, *en-Nüket*). Ayetin münafıkları kapsadığında kuşku yoktur. Fakat Allah'ın ayetleri karşısında kalpleri yumuşamayan, ürpermeyen duyarsız müminlerden söz ettiği de gayet açıktır (8/Enfal 2; 49/Hucurat 14; 9/Tevbe 91, 97-101). Ayrıca insanların zamanla duyarsızlaşmaları tarih boyu hep süregeldiği için ayetin Kitap ehlini örnek vererek yaptığı uyarı daha da önemlidir. Hz. Peygamber (s), "İnsanlar üzerinden ilk kalkacak şey huşû'dur." buyurmuştur (Maverdî, *en-Nüket*). Allah'ın zikrinden ve inen haktan kasıt Kur'an'dır. Kitab ehlinin ilahî buyruk karşısında kalplerinin katılaşması onları fasık yapmış, yani dinden çıkarmıştır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

18. "Mussaddık" kelimesini Allah'ın vaadini tasdik eden ve O'nun yolunda malını infak eden şeklinde değerlendirenler olmuştur (Firuzabadî, *Tenvir;* Maverdî, *en-Nüket*, İbn Kesir, *Tefsir*). Bir sonraki ayet de iman ve sadaka arasındaki bağlantıya işaret ederek müminleri sıddıklar olarak nitelemektedir. "Allah'a borç verme" deyiminin anlamı için bkz. 57/Hadid 11.

19. "Sıddıklar ve şehitler" kavramlarının her ikisi de iki ayrı anlamı kapsar niteliktedir. Sıddıklar konusunda bir önceki dipnota bakılabilir. Şüheda kelimesi ise hem ilahi davetin şahidliğini yapmak, hem de canını inancı uğruna feda ederek şehit olmak anlamına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibi, *el-Cevahir*). Bazı tefsirciler bu ayete dayanarak ve birtakım hadisleri de delil getirerek şehitliğin savaşta ölmekle sınırlı olmadığını, Allah yolunda yaşayan ve imanlı ölen her müminin şehit olacağını söylemişlerdir(Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü gazilerin ölmemiş olması onların elinde değildir. Önemli olan, müminin inancı uğruna ölümü göze almış olmasıdır.

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ
وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ
وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ
ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا

20. Bilin ki dünya hayatı bir oyun ve eğlence, aranızda bir ihtişam ve övünme aracı, mal biriktirme ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bir yağmura benzer ki yeşerttiği bitkiler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kuruyup sarardığını görür

وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدٖيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ
اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ
اُعِدَّتْ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ذٰلِكَ
فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ ﴿٢١﴾ مَا اَصَابَ مِنْ
مُصٖيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فٖي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فٖي
كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ
مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ اَلَّذٖينَ يَبْخَلُونَ
وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمٖيدُ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ اَرْسَلْنَا
رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمٖيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَاَنْزَلْنَا
الْحَدٖيدَ فٖيهِ بَأْسٌ شَدٖيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ
اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٢٥﴾

sün, bir müddet sonra da çerçöp yığınına döner. Ahirete gelince, orada çetin azap da var, Allah tarafından bağışlanma ve hoşnutluk da. Dünya hayatı, aldatıcı bir nemalanmadan başka bir şey değildir. 21. Rabbiniz tarafından bağışlanacak bir mağfiret ve genişliği yerle gök kadar olan cennet için yarışın. Bu, Allah'a ve peygamberlerine inananlar (güvenenler) için hazırlanmıştır. Allah'ın bir lütfudur ve onu dileyene verir.[20] Allah, büyük lütuf sahibidir. 22, 23. Biz yaratmadan önce bir kitapta yazmadan ne yeryüzünde bir afet olur, ne de başınıza bir bela gelir.[21] Bu, Allah için son derece kolaydır. Elinizden kaçırdığınız fırsatlara üzülmeyesiniz, Allah'ın size verdiklerinden dolayı şımarmayasınız diye böyle takdir edildi. Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez. 24. Onlar, hem cimrilik eder hem de insanlara cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah son derece zengindir, hamde layık olan O'dur.[22] 25. Doğrusu biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik. İnsanlar adaleti gerçekleştirsinler diye onlarla birlikte kitabı ve mizanı indirdik. Ayrıca insanlara büyük bir güç ve daha nice faydalar sağlayan demiri indirdik[23] ki Allah, hiç görmedikleri halde kendisine ve peygamberlerine yardım edenleri seçip ortaya çıkarsın! Allah sonsuz güç ve kuvvet sahibidir.

20. Ayetin başında mağfiret ve ödüle ulaşmak için yarışma emredildiği için dileme (yeşâu) fiilinin öznesi yarışa katılan müminler olmalıdır. İbn Abbas cümleyi, "Lâyık olanlara verir." şeklinde yorumlamıştır (Firuzabadî, *Tenvir*).

21. Allah'ın duruma hâkim olduğu hatırlatılarak sıkıntı içinde olan müminlerin ümitsiz olmamaları gerektiği dile getirilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

22. Allah'ın "Hamîd" olması, hamde layık olduğu anlamına geldiği gibi hamde karşılık vermesi anlamına da geliyor olabilir. Çünkü "Şekûr" olması şükre karşılık vermesi, "Tevvab" olması tevbeleri kabul etmesi anlamına gelmektedir. Dahası, Allah'ın zengin olması, hamde layık olmaktan öte karşılığını vermeyi de ifade ediyor.

23. İnsanlara verilen üç şey, adaleti gerçekleştirmenin üç önemli temelidir. Bunlar; kitap, mizan ve demirdir. Kitap, ahlak ve hukukun yani değerin ölçüsü; mizan, onun vicdan ölçeğinde yürütülmesinin terazisidir, yani hakkaniyet ve adalete dayalı yargı ilkesidir. Demirse o değerleri işletme ve yürütmenin aracı, yani güç demektir (Buharî, Tefsir 57). Her dönemin imkânlarına göre mecazen silah anlamına gelir. Daha açık bir ifadeyle kitap, değerler ve ilkeler; mizan, yürütme ve yargıda adalet ve denge; demirse erk ve yaptırım demektir. Ayette demirin güç kazandırma ve Allah'a, Peygamberi'ne yardım etmekle imtihan gayesiyle Allah tarafından yaratılması (indirilmesi) müminler için önemli bir hedef göstermedir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهٖيمَ وَجَعَلْنَا فٖي
ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ
وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ٢٦ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى
اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجٖيلَ وَجَعَلْنَا فٖي قُلُوبِ الَّذٖينَ
اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةَ ابْتَدَعُوهَا مَا
كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا
رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَاٰتَيْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ٢٧ يَٓا
اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهٖ
يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا

26. Biz, Nuh ve İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik, her ikisinin nesilleri arasında nübüvveti (peygamberliği) ve kitap indirmeyi sürdürdük. Onlar arasında doğru yolda gidenler vardı. Fakat çoğu yoldan çıkmıştı. 27. Sonra o peygamberlerin izinden art arda peygamberlerimizi gönderdik. Ardından da Meryem oğlu İsa'yı gönderip kendisine İncil'i verdik. Ona tâbi olanların kalplerinde şefkat, merhamet meydana getirdik.[24] Ancak biz onlara emretmediğimiz halde ruhbanlık uydurdular. Sırf Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla ruhbanlığı kendileri icat ettiler; fakat onu da gereği gibi uygulamadılar.[25] Onların iman edenlerine mükâfatlarını verdik. Çoğu da yoldan çıkmış kimselerdi.[26]

تَمْشُونَ بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌۙ
﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ
عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ
اللّٰهِ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٢٩﴾

28, 29. Ey inananlar! Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve Peygamberi'ne inanın (güvenin) ki size rahmetini iki kat versin.[27] Size aydınlığında yürüyeceğiniz bir ışık versin ve sizi bağışlasın. - Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.- Sonuçta (inkârcı) Kitap ehli, müminlerin Allah'ın lütfunu elde edemeyeceklerini düşünmesinler.[28] Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir ve onu dilediği kimseye verir. Allah, çok büyük lütuf sahibidir.

24. "Ruhbanlık" kelimesinin cümledeki kullanımı iki boyutlu bir durum arz etmektedir. Birincisi bu kelime şefkat ve merhamet kelimelerinin üzerine atfedilmiştir ve onlar gibi Allah tarafından verilen doğal bir duygu olarak değerlendirilmiştir. İkincisi bu kelimeyle ilgili bir açıklama yapılmıştır ve "Ruhbanlığı biz emretmedik, onlar icat ettiler; sonra da buna uymadılar." denmiştir. Bu durum, ruhbanlığın, sevgi ve merhametin aşırı bir boyutu olduğuna işaret olmaktadır. İlahî olanın doğal ve insanî bir boyut taşıması, tersinden bir deyimle doğal ve insanî olanın da ilahî bir boyut taşıması anlamına gelmektedir. Bu da dinle kültürün çatışmasını ortadan kaldırmak ve paralel yürümesini sağlamak gibi bir dengeyi gündeme getirmektedir. "Fıtrat dini" deyimi, bunun en güzel anlatımı olmalıdır.

25. M. 200 yılına kadar Hıristiyanlarda ruhbanlık yoktu. Eski müşrik dinlere özenerek daha dindar olma adına nimetlerden mahrum olmayı ve bedene eziyet ederek ruhu arındırmayı seçtiler. Fakat şer'î ölçülerden yoksun din algısı kısa sürede aşırılaşarak helâlleri haram, haramları helâl hale getirdi. Arınmak ve kendilerini Allah'a adamak adına yola çıkan insanlar, bir süre sonra manastırları fuhuş evi ve eşcinselliğin karargâhları haline getirdiler (Daha geniş bilgi için bkz. Mevdudî, *Tefhim*). Bugün zinanın meşrulaşmasının ve eşcinsel evlilik taleplerinin Hıristiyan topraklarından yükselmesi tesadüf değildir. Bu tür aşırılıklar, bu tür ölçüsüz dindarlıklardan beslenmektedir.

26. İncil'e inananlarla ilgili bu değerlendirme, Kur'an'ın Hıristiyanlık ve hatta Kitap ehlinin tamamı konusundaki temel değerlendirmesini ortaya koymaktadır. Onlardan iman edenler (yani müminler) var ki onların mükâfatı verilmiştir; fakat çoğunluğu Allah'ın yolundan çıkmış fasık kimselerdir. Özellikle "fasık" kelimesini Kur'an, dinden çıktığı halde kendisini halen din dairesinin içinde gören Yahudi, Hıristiyan ve Mekkeli müşrikler gibi sapkın toplumlar için kullanmaktadır.

27. Bu ayette iman edenlerden kasıt Muhammed ümmeti mi, yoksa Kitap ehlinden olup da iman eden muvahhid Hıristiyanlar mı olduğu ihtilaflıdır (Sealibî, *el-Cevahir*;

Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Ayet, öncesi ve sonrasıyla birlikte değerlendirildiğinde burada iman edenlerden kasıt Ehli kitaptan olup da Allah'a ve son peygambere inananlardır ve onların ecri iki kat verilecektir (Zemahşerî, *Keşşaf*; Maverdî, *en-Nüket*). 29. ayetteki *"Böylece Kitap ehli, müminlerin, Allah'ın lütfunu elde edemeyeceklerini düşünmesinler."* cümlesi, İbn Abbas'a göre bu ayette müminlere verilen emre matuftur. Her iki ayet, önceki ayetin devamıdır ve Müslüman olan Kitap ehliyle ilgilidir (İbn Kesir, *Tefsir*). Fakat bu, diğer müminleri ilgilendirmediği anlamına gelmez (Mevdudî, *Tefhim*; Ayrıca 55/Rahman 46-78). Kitap ehlinin inanmaları halinde Allah'ın lütfuna eremeyeceği yönündeki propagandaların önlenmesi hedeflenmektedir. Allah'ın lütfunu tekellerinde gören Kitap ehline, Hz. İsa'nın da kendileri gibi kul olduğu, onlara şefaat edemeyeceği ve günahlarını bağışlayamayacağı söylenmektedir. Lütuf onun değil, Allah'ın elindedir.

28. Bu cümlenin başında ki "en-lâ ya'leme" fiili olumsuz, sonra gelen "lâ yagdirûne" fiilinin faili müminlerdir (Mukatil, *et-tefsir*).

سُورَةُ مُحَمَّدٍ ٤٧

95/47 MUHAMMED SURESİ

2. ayetten hareketle Muhammed, 20. ayetten hareketle "Kıtal" (savaş) suresi olarak adlandırılan sure 38 ayettir. Nüzûl sıralamasında Hadid, tertip sırasında Ahkaf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Bedir'den önce indiğini söyleyenler veya tertip sırasında Mekkî olan Ahkaf suresinin devamında yer aldığı için konusal bağlantı kuranlar olmuşsa da sure Medenîdir (Mevdudî, Tefhim; Hamdi Yazır, Hak Dini). Ahzab savaşıyla Hudeybiye barışı arasında inen surelerin özelliklerini taşımaktadır ve dönemin olaylarıyla yakından ilgilidir. Ahzab savaşından sonra Müslümanların içe kapandığı, bazı Müslümanların münafıklar gibi ahireti ihmal etmeye, dünyalıkları önemsemeye ve cihad konusunda isteksiz davranmaya başladıkları görülmekte ve eleştirilmektedir. Nüzûl sıralamalarını dikkate almayıp içeriğinden hareketle bir tercih yapılacak olsaydı Bakara suresiyle Enfal arasına yerleşmesi daha uygun olurdu. Savaş izni o dönemde gelmiş olabileceği gibi esir tartışması da ilk defa Bedir savaşı sonrasında gündeme gelmiştir. Ancak eğer bu ayetler o dönemde gelmiş olsaydı esirler konusunda istişareden söz edilmezdi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ
اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. İnkâr edip de Allah'ın yoluna engel olanlar var ya,[1] Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. 2. İman edip salih amel işleyenlere gelince, yani Rableri tarafından Muhammed'e indirilenlerin hak olduğuna inananlar var ya;[2] Allah onların günahlarını örtmüş, tutum ve davranışlarını ıslah edip işlerini yoluna koymuştur.[3] 3. Bunun sebebi,

اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا
الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ
اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَاِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
فَضَرْبَ الرِّقَابِۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ
فَشُدُّوا الْوَثَاقَۗ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً
حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَاۚ ذٰلِكَۚ وَلَوْ
يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا۟
بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍۜ وَالَّذ۪ينَ قُتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ
اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْد۪يهِمْ
وَيُصْلِحُ بَالَهُمْۚ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا
لَهُمْ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَنْصُرُوا
اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ
اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ
قَبْلِهِمْۜ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِر۪ينَ اَمْثَالُهَا
﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ
الْكَافِر۪ينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾

inkâr edenlerin batıl (uydurma şeylerin) peşinden gitmeleri, müminlerinse Rablerinden gelen gerçeğe tâbi olmalarıdır. Allah, insanlara kendi durumlarını böyle örnekler vererek açıklar. **4-6.** İnkârcılarla savaşmak üzere karşı karşıya geldiğiniz zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları etkisiz hale getirdiğiniz zaman sıkıca bağlayın. Sonra onları ister karşılıksız olarak ister fidye karşılığında salıverirsiniz.[4] Savaş tamamen sona erip (düşman) silahlarını bırakıncaya kadar böyle yapmanız gerekir. Allah dilerse onlardan intikamını alırdı. Fakat sizi birbirinizle imtihan etmek istiyor. Allah yolunda savaşıp da öldürülenler var ya Allah onların amellerini boşa çıkarmaz. Onları dosdoğru yolda yürütecek, gönüllerini huzura kavuşturacak ve kendileri için tasvir edip müjdelediği cennete yerleştirecektir. **7.** Ey iman edenler! Allah'a yardım ederseniz[5] O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlamlaştırır. **8.** İnkâr edenlere gelince, onlar mahvolmuş[6] ve bütün çabaları boşa gitmiştir. **9.** Bunun sebebi, Allah'ın indirdiklerini beğenmemeleridir. Bundan dolayı da Allah, yaptıklarını boşa çıkarmıştır. **10.** Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Allah onları yerin dibine geçirmiştir. Onlara yapılanın bir benzeri, bu inkârcılara da yapıla

caktır! 11. Bunun sebebi, müminlerin mevlâsının (hamisinin) Allah olması, kâfirlerinse bir mevlâsının (hamisinin) olmamasıdır.[7]

1. "Sadde" kelimesi, hem sapmak hem de saptırmak anlamında geçişli olarak kullanılabilmektedir. Bu nedenle ayet, kâfirlerin amelleriyle birlikte İslam'a engel olma çabalarının da boşa gittiğini dile getirmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

2. Hz. Muhammed'e indirilenlere iman ifadesinin, iman ve salih amel kavramlarından sonra tekrar gelmesi, kelimenin güvenmek anlamına yapılan bir vurgu ve açıklamadır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Müşriklerin Allah'ın varlığını kabul etmesini iman açısından yeterli bulmayan bir açıklamadır. Ancak Allah'a ve Rasulü'ne inandığını itiraf ettiği halde vaadine güvenme sorunu yaşayan münafıklara ve iman kalbine yerleşmemiş Müslümanlara imanın güven, teslimiyet ve itaat içeriğini hatırlatan bir açıklama olduğunu düşünüyoruz. 2/Bakara 285 ve bundan önce inen 57/Hadid 7 ve 8. ayetlerde de bu anlamda kullanılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

3. "Bâl" kelimesi, insanın kalbi, gönlü ve hâli/gidişatı anlamına gelmektedir. Kur'an, düşüncenin merkezi olarak kalbi esas almakta ve buna akıl demektedir (16/Nahl 78). Müminlerin düşünce, davranış ve işlerinin rayına oturmasından bahsedilmektedir. (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Kâfirlerin emelleri boşa çıkacak; Müslümanların işi yoluna konacaktır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü Bedir, Uhud, Hendek savaşları ile Mekkelilerin saldırıları durdurulmuş, Medine'deki Yahudi tehlikesi bertaraf edilmiştir. Bu dönemde müminler için yeni bir strateji belirlenmektedir. Savunmacı duruş terk edilecek, aktif ve dinamik bir savaş politikası takip edilecektir.

4. Ayette düşmanı yenip etkisiz hale getirince esir almak, sonra da serbest bırakmak önerilmektedir. Bu da karşılıksız veya fidye karşılığı salıvermedir. Âlimler esir değişimini ve mal ile takası fidye karşılığı salıvermeye dâhil etmiş, zimmî vatandaş statüsü vermeyi de karşılıksız salıverme bağlamında değerlendirmişlerdir. Ancak zamanla esirlerin öldürülmesini ve köleleştirilmesini serbest hale getirerek, ayetin öngördüğü fidye karşılığı veya karşılıksız serbest bırakmaya olumsuz yaklaşmışlardır. Dahası, konuyla alakasız iki ayeti delil getirerek bu ayetin neshedildiğini söylemişlerdir. Oysa Hamdi Yazır'ın belirttiği gibi neshe delil getirdikleri 9/Tevbe 5 ve 8/Enfal 57. ayetler de bu ayetin başında yer alan savaşta öldürmeyi emretmektedir ve düşmanca münasebetler nedeniyle gelmiştir. Nasih kabul edilen 8/Enfal 67. ayetse Bedir esirlerinin salıverilmesiyle değil, savaşmaksızın kervana el konulmasını savunanlarla ilgilidir. Oysa bu ayet, Hz. Peygamber'in Bedir esirleriyle ilgili fidye uygulamasını onaylamaktadır. Üstelik Hz. Peygamber (s), bu ayetlerin inişinden yıllar sonra Taif seferinde alınan Havazin esirlerini istişare sonucu ve de karşılıksız serbest bırakmıştır (Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* c. 3, s. 327). Ayrıca Taif seferinden sonra Cüzeym'e gönderilen birliğin komutanı Halid bin Velid'in esirleri öldürmesine çok üzülmüş ve esir yakınlarına diyetlerini ödeyerek Allah'tan af dilemiştir (Celaleddin

Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* c. 2, s. 245; Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı,* İst. 2011, s. 121-169). Bazı tefsirciler, savaşta ve savaş öncesindeki suçlarına bakılarak bazı esirlerin öldürülebileceğini sünnetle temellendirmektedirler. Mekke'nin fethinde bazı kâfirlere ölüm cezası ilanını buna delil getirmektedirler. Fakat aynı tefsircilerden bazıları esirlerin öldürülebileceği görüşlerini onaylarken köleleştirilmesi yorumlarını temelsiz bulmaktadırlar(Örneğin Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim;* Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* c. 3, s. 378). Fakat Mekke'nin fethindeki uygulamada esas alınan suç sadece esir olmak değil, savaş suçu işlemiş olmaktır. Esirlerin cezası olsaydı toplu katliam olurdu. Mekkeli müşrikler ele geçirdikleri bazı Müslümanları idam ettikleri halde Allah Rasulü'nün misilleme ile esir katlettiğine dair bir rivayet bilmiyoruz (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 62, 63).

5. Allah'ın yardıma ihtiyacı yoktur. Allah, kendi dini için mücadele eden müminlerin yanında yer aldığı ve taraf olduğu için o yolda mücadele edenleri ve yardım edenleri kendisine yardım ediyormuş gibi değerlendirmekte ve şereflendirmektedir. Allah, müminleri destekleyeceğini de açıkça ifade etmektedir.

6. "Ta's" kelimesi, helâk, çöküntü ve yıkılış demektir. Müşriklerin çabaları sonuçsuz kalmıştır. Mekkelilerin üstünlüğü sona ermiş ve çöküntü başlamıştır (İzz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Bir önceki ayette ise müminlere yardım vaadi var ki onların çabası boşa gitmeyecek ve zaferle sonuçlanacaktır.

7. "Mevlâ" kelimesi burada veli anlamındadır (Buharî, Tefsir 47). Veli kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286. Şeytanın velayeti sahte bir veliliktir. Kâfirlerin mevlâsı (velisi), hiçbir gücü olmayan şeytan ve hayalî tanrılar olduğu için mevlâları (hamileri) yok hükmündedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ
كَمَا تَأْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ١٢
وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ
الَّت۪ي اَخْرَجَتْكَۚ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ
١٣ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّه۪ كَمَنْ
زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ١٤

12. Allah, iman edip salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. İnkâr edenlere gelince, onlar dünyada faydalanır, hayvanların yediği gibi yerler. Fakat sonunda barınakları cehennem olur. 13. Nice şehirler vardı ki onlar seni sürüp çıkaran memleketinden daha güçlüydü. Fakat biz onları helâk ettik de yardım edenleri olmadı. 14. Rabbinden gelen bir delile dayanan kimse, hevalarına tâbi oldukları halde yaptıkları kötülükler kendisine doğru görünen kimseler gibi olur mu?

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتٖي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ فٖيهَٓا اَنْهَارٌ
مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ
يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ
لِلشَّارِبٖينَۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ وَلَهُمْ
فٖيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْۜ
كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَٓاءً حَمٖيمًا
فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ
اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا
لِلَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذٖينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُٓوا
اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذٖينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى
وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا
السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةًۚ فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَاۚ
فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ
اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ
وَلِلْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾

15. Sorumlu davrananlara (muttakilere) vaat edilen cennet, içinde suyu bulanmayan nehirler, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren meşrubat ırmakları[8] ve halis bal ırmakları akan bir cennettir! Orada onlar için her türlü meyve ve Rableri tarafından bağışlanma vardır. O sorumlu davrananlar, hiç ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parçalayan bir kaynar sudan sulananlar gibi olur mu? 16. Onlar arasında seni öyle dinleyenler var ki senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara, "Az önce ne demişti?" derler.[9] Onlar, hevalarına uydukları için Allah'ın, kalplerini mühürlediği kimselerdir. 17. Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetlerini artırdı ve sorumluluk duygusu verdi.[10] 18. Fakat diğerleri, hiç farkında değilken gelip çatacak bir anı bekliyorlar! Oysa onun bütün şartları gerçekleşti![11] O an gelip çattığında öğüt almalarının ne yararı olur! 19. İyi bil ki O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Hem kendi günahlarının hem de mümin erkek ve kadınların günahlarının bağışlanması için mağfiret dile. Allah, bütün faaliyetlerinizi de varacağınız yeri de bilmektedir.[12]

8. Buradaki içkiler sarhoş etmeyen, baş döndürmeyen, tadı ve kokusu kötü olmayan meşrubat/içeceklerdir (37/Saffat 47; 52/Tur 23).

9. Münafıklar bu soruyu ya hevalarından dolayı kalpleri kilitlendiği için anlamamışlar ve sormuş olabilirler ya da anladıkları halde sırf alay etmek için sormuş olabilirler (Maverdî, *en-Nüket*).

10. "Takva" kelimesi için bkz. 68/Kalem 34.

11. Tefsirciler, ayetteki "Saat" kelimesini genel anlamda kıyamet olarak değerlendirerek "Eşratı's-saat" terkibini kıyamet alametleri olarak yorumlamışlardır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Oysa burada yalanlayan bir kavim ve onları helâk edecek bir tehdit söz konusudur (13. ayet). Çünkü ayet, helâkin gelecek alametlerinden değil, gerçekleşmiş şartlarından bahsetmektedir. Ansızın gelecek bir olayın alametleri önceden belli olmayacağına göre gelen öğüdü reddeden kavim helâki hak etmiştir ve helâkin şartları gerçekleşmiş olmaktadır.

12. Sealibî, *el-Cevahir*.

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ
فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا
الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ
الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ ٢٠ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ
مَعْرُوفٌ فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا
اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ٢١ فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ
تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا
اَرْحَامَكُمْ ٢٢ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ
فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ٢٣ اَفَلَا
يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا
٢٤ اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ
بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ

20, 21. İman edenler, "Keşke cihadı emreden bir sure indirilseydi!" diyorlardı. Fakat içinde savaş sözünün geçtiği apaçık bir sure indirildiği zaman yüreklerinde maraz olanların sana bakarken üzerlerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi baktıklarını gördün.[13] Oysa onların yapması gereken şey, itaat etmek ve bilinen o güzel sözü söylemekti.[14] Karar kesinleştiği zaman Allah'ın emrine bağlılık gösterselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu. 22. Yüz çevirdiğiniz zaman ülkede kargaşa çıkarmayı ve toplumsal bağları koparmayı umuyordunuz, değil mi![15] 23. Bunlar, Allah'ın lanetlediği, kulaklarını duymaz, gözlerini görmez hale getirdiği kimselerdir. 24. Kur'an'ı düşünmüyorlar mı, yoksa kalplerine kilitler mi vuruldu? 25. Dosdoğru yol kendilerine açıkça gösterildikten sonra gerisin geriye eski dinlerine dönenler

لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا
لِلَّذٖينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطٖيعُكُمْ فٖي
بَعْضِ الْاَمْرِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾
فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ
وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ
اتَّبَعُوا مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ
فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

var ya, şeytan onları ayartarak boş hayallerin peşine takmıştır.[16] 26. Bu durum, onların, Allah'ın indirdiklerinden hoşlanmayanlara, "Bazı konularda size uyacağız!" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah, onların bütün gizli sırlarını bilmektedir. 27. Melekler onların canlarını alırken nasıl da kendi suratlarına ve enselerine vurup dövünürler![17] 28. Bunun sebebi, Allah'ı gazaplandıran şeylerin ardına düşmeleri, Allah'ın hoşnut olacağı şeylerden hoşlanmamaları ve sonuçta amellerini Allah'ın boşa çıkarmasıdır.

13. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218. Bu ve devamındaki ayetler savaşlarla sınandıkları zaman münafıkların halini tasvir etmektedir (4/Nisa 77).

14. Müminlerin bu tür emirler karşısında söyledikleri deyimsel bir ifade vardır: "İşittik ve itaat ettik." Müminlerin söylediklerini söylemeleri gerekirdi (Maverdî, *en-Nüket*).

15. Bu deyimsel bir ifadedir. Benzeri bir ifade 2/Bakara 246. ayette de geçmektedir. Münafıklar savaşı teşvik edip yoldan döndükleri zaman Müslümanlar arasında kargaşa çıkarmayı ve aralarındaki bağlılığı koparmayı umuyorlardı. Allah onların bu niyetlerini deşifre etmektedir. Fakat "tevellâ" kelimesine farklı anlam vererek ayeti şu şekilde çevirenler de mevcuttur: "Demek, idareyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesat çıkaracak, akrabalık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi!" (Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim*).

16. Bu ve devamındaki ayetler, Yahudilere ve müşriklere gidip "Size bağlı kalacağız!" diyen münafıklar hakkında inmiştir (Maverdî, *en-Nüket*).

17. Tefsirlerde vurma/dövme fiilini yapanların genellikle melekler olduğu düşünülmüştür. Fakat canları alınan inkârcıların ve münafıkların dövünmeleri olduğunu savunanlar da olmuş, fakat bu ikinci görüş zayıf bulunmuştur (İbn Cizzî, *et-Teshil*). Oysa hem "melaike" kelimesi, hem de öldürme fiili dişil (müennes) formunda kullanılırken, vurma fiili eril (müzekker) formunda kullanılmıştır. Dolayısıyla münafıkların, pişmanlıklarından dolayı dövünmeleri yönündeki anlamlandırma, gramatik olarak meleklerin vurması anlamından daha tutarlı görünmektedir (Bkz. 8/Enfal 50).

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ
لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ
فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ
وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ
أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَطِيعُوا
اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا
أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ
يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى
السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ
يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ
أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ
يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ

29. Kalplerinde maraz bulunanlar, kalplerindeki kini Allah'ın ortaya çıkarmayacağını mı sanıyorlar? 30. Biz istesek onları sana oldukları gibi gösterirdik ve kendilerini simalarından tanırdın. Fakat sen yine de onları konuşma tarzlarından anlıyorsun.[18] Allah, sizin bütün yaptıklarınızı bilmektedir. 31. Andolsun biz, cihad edenlerinizi ve sabredenlerinizi belirleyinceye kadar sizi imtihan edeceğiz ve sizi deneyerek gizli haberlerinizi açıklayacağız.[19] 32. Dosdoğru yol kendilerine açıkça gösterildikten sonra inkâr eden, insanları Allah'ın yolundan saptıran ve Peygamber'e karşı çıkanlar var ya, onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Aksine, Allah onların bütün çabalarını boşa çıkaracaktır. 33. Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e itaat edin de amellerinizi boşa çıkarmayın. 34. İnkâr edip de insanları Allah'ın yolundan saptıran ve kâfir olarak ölenleri Allah kesinlikle bağışlamaz. 35. Üstün olduğunuz halde gevşeklik gösterip de (düşmanlarınıza) barış çağrısı yapmayın. Allah sizinle beraberdir; çabalarınızı sonuçsuz bırakmaz. 36. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir. İman eder ve şuurlu davranırsanız Allah yaptıklarınızın karşılığını verir. O sizin mallarınızı(n tamamını) istemiyor.[20] 37. Sizden mallarınızın tamamını isteyip de mahrum bı-

اَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ تُدْعَوْنَ
لِتُنْفِقُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۚ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُۚ
وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِه۪ۜ وَاللّٰهُ
الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ
قَوْماً غَيْرَكُمْۙ ثُمَّ لَا يَكُونُٓوا اَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

rakmak isteseydi cimrilik ederdiniz ve nefretinizi açığa çıkarırdı.[21] **38.** Bakın, sizler (malınızın sadece birazını) Allah yolunda infak etmeye çağrılıyorsunuz da sizden bazıları cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse kendi aleyhine cimrilik eder.[22] Allah zengin, sizler fakirsiniz. Eğer yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.

18. Allah, münafıkların kalplerindeki kin ve düşmanlığı, onların gizli planlarını açığa çıkarmaktadır. Hz. Peygamber onların konuşmalarındaki eğriliklerden ve davranış şekillerinden maskeli kimliklerini tanımaktadır. Çünkü bir sonraki ayette işaret edildiği gibi onların bütün hal ve hareketlerini bilen Allah, kendi yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad etmelerini emrederek müminleri denemeye ve münafıkların gerçek kimliklerini ortaya çıkarmaya devam edecektir.

19. Bu ayette "belâ yeblû" fiili iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. Birinci cümlede imtihan anlamında kullanılırken, ikinci cümlede elde edilen bilgiyi değerlendirme ve belge olarak kullanma anlamına gelmektedir. Çünkü kelime, elbise vb. nesnelerin eskimesi ve eskitilmesi anlamında da kullanılmaktadır (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

20. Tefsirciler devamındaki ifadeleri de dikkate alarak bu ayeti malın tamamını istememek anlamında değerlendirmişlerdir. Ayrıca "se'ele" fiilinin ihtiyaç duyma anlamı da dikkate alınarak Allah'ın sizden infak istemesi ihtiyacından kaynaklanmıyor mesajı da verilmiş olabilir. Devamındaki iki ayette infak emri ile Allah'ın zengin, insanların fakir olduğunun dile getirilmesi bu anlamı desteklemektedir. Bu durumda üç ayette ele alınan konu bütünlüğü sağlanmış olmaktadır.

21. "Hafiye, yahfa" kelimesi otu kökünden koparmak, bıyığı dibinden kesmek, birinden bir şeyi istemede ısrarcı olmak, ayakkabısız yürümek veya geçişli anlamda yalınayak, mahrum bırakmak anlamlarına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Nesefî, *Medarik*).

22. Allah açısından insanların malı yok denecek kadar azdır ve bunu harcamaya kıyamamakta ve cimrilik etmektedirler. Üstelik kendi gelecekleri için yapacakları harcamayı kısmaları kendi canlarına karşı yaptıkları bir cimriliktir. Çünkü o harcamaya ihtiyacı olan Allah değil, onlardır.

سُورَةُ الرَّعْدِ ١٣

96/13 RA'D SURESİ

Adını 12, 13. ayetlerinden alan sure 43 ayettir. Nüzûl sıralamasında Muhammed, tertip sırasında Yusuf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Medenî bir suredir. İçeriğinin Mekkî surelere benzemesinden dolayı Mekkî olduğunu söyleyenler olmuştur. Fakat bu çok tutarlı görünmemektedir. Çünkü her iki görüş sahiplerinin de farklı zamanda inmiş ayetlerin varlığından söz etmeleri, dayandıkları delillerin zayıflığını göstermektedir. Kronolojik sıralamalarda Medenî görünmesi de Mekkî olduğu iddialarını nakzetmektedir. Medenî olduğu kanaatinde olanların çoğunlukta olduğu ve hatta bu yönde icma olduğunu söyleyenler mevcuttur (Hamdi Yazır, Hak Dini). Dolayısıyla surenin içeriği aynı dönemde inen surelerin içeriğiyle benzerlik arz etmektedir. Muhammed suresinden de anlaşılacağı üzere Medineli müşrikler, Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında artık bir tercih yapmak zorundaydı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُونَ ١ اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ
بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ
مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ

1. Elif, Lâm, Mîm, Râ![1] Bunlar kitabın ayetleri (mucizevî belgeleri)dir ve Rabbinden sana indirilenler bir gerçektir. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar. 2. Allah öyle bir Allah ki gördüğün o gökyüzünü direksiz yükseltmiş, arşa hükümran olmuş,[2] Güneş'i ve Ay'ı emrine amade kılmıştır. Her biri belirlenmiş bir vadeye kadar boşlukta yüzüp gitmektedir. Bütün olayları O yönetmektedir. Rabbinize kavuşa

بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ
الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهَارًا وَمِنْ
كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ
مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ
وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ
وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي
الْاُكُلِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿٤﴾ وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا
تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ اُولٰئِكَ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُولٰئِكَ الْاَغْلَالُ فِي
اَعْنَاقِهِمْ وَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ
الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ
وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ
وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ
اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

cağınızdan emin olun diye de ayetleri açıklamaktadır. 3. O Allah ki yeryüzünü yayıp döşemiş; orada yüce dağlar, nehirler meydana getirmiş, her türlü meyveyi bitirmiş ve iki ayrı cinsi yaratmıştır. Geceyi de gündüzün üzerine örtmektedir. Düşünen bir toplum için bunlarda nice ayetler vardır. 4. Yeryüzünde birbirine komşu topraklar (kıtalar), birbirine benzeyen ve benzemeyen üzüm bağları, ekinler ve hurma bahçeleri vardır. Üstelik hepsi de aynı suyla sulanır; fakat ürünlerinin tat ve lezzetini birbirinden üstün kılıyoruz. Aklını kullanan bir toplum için bunlarda nice ayetler vardır. 5. Eğer hayret edeceğin bir şey varsa o da onların şu sözüdür: "Gerçekten biz, toprak olduktan sonra tekrar mı yaratılacağız?" Onlar, Rablerini inkâr eden kimselerdir.[3] Boyunlarına demir tasma takılanlar da cehennemlik olanlar da onlardır. Orada ebedî kalırlar. 6. Kendilerinden önce nice helâk örneği gelip geçtiği hâlde onlar senden kötülüğü (azabı) iyilikten önce hemen getirmeni istiyorlar.[4] Zulmetmelerine rağmen Allah, insanlara karşı çok bağışlayıcıdır. Fakat Allah'ın azabı da çok çetindir. 7. İnkâr edenler diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir ayet (mucize) gelmesi gerekmez miydi?" Sen sadece bir uyarıcısın ve her toplum için bir yol gösterici vardır.

1. "Elif, Lâm, Mîm, Râ" mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. Ek. sh. 1175. Bu surenin başındaki harflerle 10/Yunus, 11/Hûd, 12/Yusuf, 14/İbrahim ve 15/Hicr surelerinin başlarında bulunan "Elif, Lâm, Râ" harfleri arasında benzerlik kurarak o surelerle aynı dönemde indiği düşünülmüştür. Fakat bu bir yanılsamadır. Çünkü İbrahim suresinin söz konusu surelerle peş peşe indiği noktasında da elimizde bir bilgi yoktur. Ayrıca bu surenin başındaki harflerin arasında "Mim" harfinin olması göz ardı edilmektedir.

2. "Arş"a hükümran olmanın anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

3. Kâfirlerin inkârcılığında en şaşılacak şey, Allah'ın varlığını ve yaratmasını kabul ettikleri hâlde ahirette yeniden yaratmayı kabul edememeleridir. Dolayısıyla onların Allah hakkındaki küfürleri Allah'ı doğru anlamayan müşrikçe bir kâfirliktir (Mevdudî, *Tefhim*).

4. Müşrikler, kıyameti, azabı ve helâki inkâr ettikleri için Hz. Peygamber'e (s) meydan okuyarak azabı, helâki hemen getirmesini istiyorlar (7/A'raf 70, 77; 8/Enfal 32).

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغٖيضُ
الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ
بِمِقْدَارٍ ٨ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبٖيرُ
الْمُتَعَالِ ٩ سَوَٓاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ
وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ
وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ١٠ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ
يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا
بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُٓوءًا فَلَا
مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَالٍ ١١
هُوَ الَّذٖي يُرٖيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ١٢ وَيُسَبِّحُ
الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خٖيفَتِهٖ

8. Allah, her dişinin neye gebe kaldığını ve rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. Her şey O'nun katında bir ölçüye göre belirlenir. 9, 10. O, gaybı da (görülmeyeni) meşhudu da (görüleni) bilir.[5] Son derece büyük ve çok yücedir (aşkındır). O'nun bilmesi bakımından sözü gizleyeninizle açıktan söyleyeniniz arasında fark olmadığı gibi, gece gizleneninizle gündüz ortalıkta dolaşanınız arasında da fark yoktur.[6] 11. O kimsenin geçmişini ve geleceğini Allah'ın emri gereği kayıt altına alıp muhafaza eden takipçiler vardır.[7] Bir toplum, kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onlarla ilgili kararını değiştirmez. Allah bir topluma ceza vermek isterse onu hiç kimse engelleyemez. Onların Allah'tan başka bir otoriteleri (vâlileri) de yoktur.[8] 12, 13. Sizlere korku ve ümit içinde şimşeği gösteren, yağmur yüklü

وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ
وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ
﴿١٣﴾ لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا
كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ
بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ
﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ
وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ
تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ
شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ
قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ
أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا
وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ
أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ

bulutları meydana getiren O'dur. Gök gürültüsü, hamd ederek O'nu tesbih ettiği gibi, melekler de Allah'tan korkarak O'nu tesbih ederler.[9] Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımları gönderir de dilediği kimseye isabet ettirir![10] O'nun planı mükemmeldir! **14.** Gerçek dua (çağrı), O'na yapılan duadır. Allah'tan başka yalvardıkları yaratıklarsa onların hiçbir isteğine karşılık veremezler. Onların durumu, hiç ulaşamayacağı suya elini uzatıp da ağzına suyun gelmesini uman kimsenin durumu gibidir. Kâfirlerin duası, boşuna bir beklentiden başka bir şey değildir.[11] **15.** Göklerde ve yerde bulunan her şey ve sabahtan akşama onları izleyen gölgeleri, ister istemez Allah'a secde ederler. **16.** "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" diye sor ve "Allah'tır." de. "Siz, Allah'ı bırakıp da kendilerine fayda veya zarar verme imkânı olmayan otoriteler (veliler) mi edindiniz?"[12] diye sor ve şöyle de: "Hiç görenle görmeyen bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit midir?" Yoksa onlar, Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da yarattıkları şeyler onların göremeyeceği hâle mi geldi![13] De ki: "Her şeyi yaratan, tek ve kahhar olan Allah'tır." **17.** Hani Allah, gökten suyu indirir de vadiler kendi kapasitesi kadar çağlayıp akar ve sel köpüğü

الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً
وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ
كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ ﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ
اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ
يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
سُٓوءُ الْحِسَابِ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

alıp götürür ya, hani süs eşyası ve araç gereç yapmak için ateşin üzerinde maden erittikleri potada da benzeri bir köpük oluşur ya, Allah, hak ile batıla işte böyle örnek vermektedir! Öyle ki köpük yok olup gider, insanlara faydalı olansa yer yüzünde kalır. Allah örnekleri işte böyle vermektedir. **18.** Rablerinin çağrısına uyanlar için nice güzellikler vardır. O'nun çağrısına uymayanlara da öyle şeyler var ki yeryüzünde bulunan her şey ve onun bir benzeri daha kendilerinin olsaydı (kurtulmak için) hepsini fidye verirlerdi. Onlar için çok çetin bir hesap vardır ve mekânları cehennemdir. Orası ne kötü bir barınaktır!

5. "Gayb ve meşhûd"un anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

6. Surenin Medenî olduğunu söyleyenleri doğrulayan ayetlerden birisi bu ayettir. Münafıkların gizli konuşmalarını deşifre ettiği anlaşılabilir. Devamında müşrik toplumun yıkımından söz etmesi de buna işaret olabilir.

7. Çoğu tefsirci, "muakkıbât" kelimesinin melekler olduğunu düşünmüşler; zamiri kişiye hamlederken muhafazayı kişinin varlığının korunması olarak değerlendirmişlerdir. Korunacağı şeyleri de kader kaza vb. belâlar olarak değerlendirmişlerdir. Fakat zamiri kişiye değil de kişinin yaptığı geçmiş ve gelecek amellere hamledenler, muhafaza kelimesini o amellerin kayıt altına alınması ve saklanması olarak değerlendirmişlerdir. "Ön ve arka" ifadesini "Geçmiş ve gelecek" şeklinde değerlendirenler olduğu gibi, "Allah'ın emri" ifadesindeki "Min" edatını açıklama edatı olarak değerlendirenler de olmuştur. Devamındaki ayeti ise toplum kendini değiştirmedikçe Allah'ın o kayıtları ve onları hakkında verdiği hükümleri değiştirmeyeceği şeklinde yorumlamışlardır (Taberi, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Kesir, *Tefsir*). Bizce bu yorum daha tutarlı ve açıklayıcı görünmektedir. Çünkü müşriklerin meleklerden kayırma beklentilerine de cevap verilmiş olmaktadır. Ayeti kişinin kazâ ve belâdan korunmasına hasreden diğer yaklaşım, konuyu soyut tartışmaların parçası haline getirerek çıkmaza sokmuş ve sonraki dönemleri de etkilemiştir. Melek yorumunu kabul etmeyenler, söz konusu kelimeyi ya "Koruyucu güçler" veya "İlahî/doğal yasalar" olarak değerlendirmişlerdir (Razi, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222)

8. Ayetteki "vâlî" kelimesi otorite anlamındadır ve veli kelimesiyle eş anlamlıdır. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesi ile vâli kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3; 18/Kehf 44.

9. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsrâ 44; 59/Haşr 1.

10. Geleneksel Ortadoğu inançlarında şimşek ve gök gürültüsünü görünmez varlıklara nispet etme inancı vardı. Bu tür doğa olaylarını fırtına veya bereket tanrısı dedikleri hayali varlıklara nispet ediyorlardı. Bunlardan etkilenen Yahudilerin Hz. Peygamber'e şimşeği sormaları üzerine bu ayetlerin geldiğini söyleyen rivayetler mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf*). Tevrat yazarları gök kuşağını Allah'ın yayı olarak değerlendirmektedirler (Tekvin, 9/12-17). Daniel bölümünde ise şimşek görünüşlü, gözleri alevli meşale, sözleri gök gürlemesi gibi melek tasviri yer almaktadır (Daniel, 10/1-21). Benzeri etkilerle olmalı ki bazı aşırı Şiî fırkaları da şimşeği Hz. Ali'nin kamçısı, gök gürültüsünü ise narası kabul etmişlerdir. Bu tür hikâyeler tefsircileri de etkilemiş ve bazı tefsirciler ayetleri tefsir etme bağlamında şimşeği ve gök gürültüsünü meleklerin fiilleri kabul ederken, bazıları da şimşek ve yıldırımın bir melek olduğunu söylemişlerdir. Ancak Hasan Basri ve bazı tefsirciler, "ra'dın" (şimşeğin), Allah'ın yarattığı farklı bir varlık olduğunu, melek olmadığını dile getirmişlerdir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Aslında ayetin, şimşeğin de melekler gibi Allah'ı tenzih ettiğini söylemesi ve Allah'ın mutlak güç ve otoritesini vurgulama bağlamında geldiği düşünülürse, şimşeğin ve meleklerin Allah'ın yaratması sonucu oluştuğunu ve O'na boyun eğdiklerini vurgulayarak müşrik düşünceleri reddettiği anlaşılacaktır (bkz. 30/Rum 24).

11. Bu cümle, aslında olmayan tanrıları var kabul edip de ondan yardım bekleyen müşriklerin ruh halini tasvir eden mecazlardan bir tanesidir. "Ulaşılamayacak suya elini uzatan" ifadesi, sanki serap gören bir insanın olmayan suya elini daldırmasını tasvir etmektedir. İkinci cümleciğin başındaki "Vav" harfini atıf değil de hâl eki kabul ederek birleştirdiğimizde cümle, olmayan suya elini uzatınca suyun eline ulaşabileceğini sanan bir adamın yanılgısını net olarak ifade etmektedir. Kâfirlerin beklentisinin boşuna (batıl) olduğu açıklanmaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

12. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3.

13. Kur'an, "teşâbehe" kelimesini, henüz ortaya çıkmamış gaybî varlıklar ve olaylar anlamında kullandığı için ayet, "Allah'a ortak koşulan ilahlar birtakım şeyler yarattılar da yarattıkları şeyler müşriklere görünmez mi oldu?" anlamında bir eleştiri getirmektedir (3/Âl-i İmran 7). Bu anlamıyla cümle, yaratma kabiliyeti olmayan ilahların asılsızlığını ortaya koyduğu için daha anlamlı görünmektedir. Çünkü bu ayet yaratıcıların karıştırıldığını değil yaratmayanın ilah olamayacağını ifade etmektedir. (10/Yunus 31; 23/Müminun 84-91; 35/Fâtır 40; 46/Ahkaf 4; 31/Lokman 11).

اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا
الْاَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا

19, 20. Rabbinden sana indirilenin hakikat olduğunu anlayan kimse, (o gerçek karşısında) kör kesilen kimse gibi olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar ki onlar da Al-

يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَٓا
اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُٓوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ
صَبَرُوا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
وَيَدْرَؤُ۫نَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ
وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾
وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ
مِيثَاقِهٖ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ
يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا
بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي
الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

lah'la yaptığı ahde vefa gösteren ve sözünden dönmeyen kimselerdir.[14] 21. Allah'ın sürdürülmesini emrettiği ilişki ve bağlılığı sürdürürler,[15] Rablerine (karşı gelmekten) sakınır ve çetin hesaptan korkarlar. 22-24. Rablerinin rızasını umarak sabreder, namazı kılar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli veya açık infak eder, kötülüğü iyilikle savarlar. Hayatın en güzel ödülü olarak Adn cennetleri onlarındır. Onlar oraya salih amel işleyen ataları, eşleri ve çocuklarıyla birlikte girerler. Melekler bütün kapılardan onların huzuruna girer, "Sabretmenize karşılık selam size! Ne güzel bir ödül!" derler. 25. Allah'a söz verdikten sonra sözünden dönen, Allah'ın sürdürülmesini emrettiği ilişki ve bağlılığı koparan ve yeryüzünde fesat çıkaran kimselere gelince, onlar için lânet vardır ve en kötü akıbet onları beklemektedir.[16] 26. Allah, dilediği kimseye rızkı bol bol da verir, daraltır da. Onlar dünya hayatına aldanıp şımarırlar. Fakat dünya hayatı, ahirete göre sadece bir faydalanmadır.

14. Hem bu ayette, hem de 25. ayette geçen ahid ve misak kelimeleri, Allah'tan gelen vahyi kabul etmek, Allah ile sözleşme yapmak anlamına gelmektedir. Onun şartlarını ihmal etmek sözleşmeyi ihlal etmek anlamına gelmektedir. Bilgi için bkz. 7/Araf 172-173. ayetler ve ilgili dipnot.

15. 21 ve 25. ayetlerde akraba kelimesi kullanılmadan sadece sıla kelimesi kullanılmakta ve Allah'ın emrettiği bağların sürdürülmesi ve korunması gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla imanî bir bağdan söz edildiği açıktır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bu genel bağlılık akrabalık dâhil, tüm İslamî ve insanî ilişkileri içerebilir. Ancak ayetleri akrabalık ilişkilerinin gözetilmesi ve akrabaya iyi davranılması anlamına gelen "Sılayı rahim" kavramıyla sınırlamanın, ayetlerin umumiliğine gölge düşüreceği kanaatindeyiz (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Çünkü ayetin geçtiği bağlam dikkate alınırsa ve 25. ayetle karşılaştırılırsa Allah ile yapılan ahid ve misakın sürdürülmesi de bu ifadenin kapsamından ayrı düşünülemez (2/Bakara 27).

16. Açıklama için bkz. 21. ayet.

وَيَقُولُ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ
مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْدٖٓي اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ
تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾
كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فٖٓي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِهَٓا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ
وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ قُلْ هُوَ رَبّٖي لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ
اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ
بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ
جَمٖيعًا اَفَلَمْ يَا۬يْـَٔسِ الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اَنْ لَوْ
يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمٖيعًا وَلَا يَزَالُ

27. Kâfirler, "Rabbi tarafından kendisine bir ayet (mucize) indirilmesi gerekmez mi?" dediler. De ki: "Allah, sapkınlığı tercih edenin sapkınlığına hükmeder, emrine boyun eğen kimseyi de doğru yola iletir."[17]
28. Allah'ın yola ilettiği kimseler, iman eden ve ancak Allah'ın zikriyle (öğüdüyle) kalpleri tatmin olan kimselerdir. Dikkat edin, kalpler Allah'ın zikriyle (öğüdüyle) tatmin olur. 29. Ne mutlu o iman eden ve salih amel işleyenlere ki onları güzel bir akıbet beklemektedir. 30. Biz seni kendisinden önce nice ümmetler gelip geçmiş bir toplum arasından peygamber olarak seçtik ki sana vahyettiklerimizi onlara okuyasın. Fakat onlar Rahman'a karşı kâfirlik ediyorlar. De ki: "Benim Rabbim O'dur; O'ndan başka ilah yoktur. Ben O'na tevekkül edip doğrudan O'na yöneldim." 31. Eğer okuyunca dağların yürüdüğü, yerin parçalandığı ve ölülerin konuştuğu bir Kur'an indirilecek olsaydı (yine buna inanmazlardı). Çünkü bütün yetki Allah'ın elindedir. Allah dile-

الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ
تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

seydi bütün insanları doğru yola iletirdi. Bu gerçek, inananları, bütün insanların inanması beklentisinden vazgeçirmeyecek mi? Kâfirler, yaptıklarından dolayı başlarına gelecek veya yurtlarına çökecek o felaketi, Allah'ın vaadi başlarına gelinceye kadar acele istemekten vazgeçmeyecekler. Allah, vaadinden kesinlikle dönmez.

17. Cümlenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115. "Yeşâu" fiiline paralel olarak "enâbe" fiilinin kullanılması öznenin belirlenmesinde önemli bir delildir. Çünkü "enâbe" fiilinin öznesi Allah olamaz; "Men" edatına ait zamirin özne kabul edilmesi zorunludur. Dolayısıyla Allah'ın, dilediğini değil, dileyeni saptırdığı veya sapkınlıkta bıraktığı, dileyeni de hidayete erdirdiğini gösteren önemli bir delildir. 28. ayet de bunu desteklemektedir.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ
عِقَابِ ﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ
اَمْ تُنَبِّؤُنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ
بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا
لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ
الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

32. Doğrusu, senden önceki elçilerle de alay edildi. Ben o inkârcılara da mühlet verip sonra kendilerini yakaladım. Benim cezalandırmam bak nasıl oldu! 33. Edindikleri tanrılar, herkesi yaptıklarıyla kuşatan Allah gibi olur mu ki onlar Allah'a ortak koştular? De ki: "İsim isim çağırın onları! Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz, yoksa boş isimlere mi sesleniyorsunuz?" Aslında kâfirlere düştükleri tuzak doğru gösterildi de doğru yoldan saptırıldılar.[18] Allah'ın sapkınlığına hükmettiği kimseyi doğru yola iletecek yoktur.[19] 34. Onlara dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise kat kat ağırdır ve Allah'tan başka bir koruyucuları da yoktur. 35. Sorum-

الْاَنْهَارُ اُكُلُهَا دَٓائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذ۪ينَ
اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِر۪ينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذ۪ينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ اِنَّمَٓا
اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِه۪ اِلَيْهِ
اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ
حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ
مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

lu davrananlara vadedilen cennetin tasviri, altlarından ırmaklar akan bahçelerdir ki meyveleri de sınırsız ve sonsuzdur, gölgeleri de. Şuurlu davrananları bekleyen mutlu son budur. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir. **36.** Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirdiğimiz bu kitaptan dolayı sevinirler. Fakat o hizipler arasında, onun bir kısmını inkâr edenler de vardır.[20] De ki: "Bana, Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi! Ben de sadece O'na çağırıyorum; sonuç O'na aittir." **37.** Böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu kesin bilgiden sonra onların kuruntularına uyarsan Allah'tan başka bir himaye edenin (velin) ve koruyucun olmaz.[21]

18. Kâfirlerin hile ve planları şirki korumak için İslam'a karşı kurdukları tuzak olabilir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Veya şirk için ürettikleri gerekçeler de olabilir.

19. Cümlenin açıklaması için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

20. "Ahzab" kelimesi, "hizb" kelimesinin çoğuludur; gruplar, hizipler demektir. Geleneksel dönemde mezhep, modern dönemde parti anlamında kullanılmaktadır. Kur'an, bu kelimenin çoğul formunu genel olarak önceki dinlerden bahisle parça parça olmuş mezhepler ve dinî topluluklar için kullanmaktadır (11/Hud 17; 19/Meryem 37; 40/Gafir 5, 30; 23/Müminun 53; 30/Rum 32). Bazı surelerde İslam'ın karşısındaki müttefik kâfir orduları için de kullanmaktadır (38/Sâd 11-13; 33/Ahzab 20-22; 40/Gafir 5, 30). Kelimenin tekil formunu ise Allah'ın taraftarları ile şeytanın taraftarları diye ikiye ayırarak kavramlaştırmıştır (58/Mücadele 19-22; 35/Fatır 6; 5/Maide 56). Burada Kur'an'a karşı tavır alan dinî toplulukların kastedildiği anlaşılmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

21. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3. İlim veya bilgi kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35; 31/Lokman 20, 21.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ
اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ
بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾
يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ
الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ
الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا
نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا وَاللّٰهُ
يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِه۪ وَهُوَ سَر۪يعُ
الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَم۪يعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ
نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ
﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا
قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ
عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

38. Andolsun biz senden önce de elçiler gönderdik; onlara da eşler ve çocuklar verdik. Hiçbir peygamberin Allah'tan izinsiz bir ayet (kitap/mucize) getirme yetkisi yoktur. Her dönemin bir kitabı vardır. 39. Allah dilediği kitabı imha eder, dilediğini yürürlükte bırakır. Kitabın aslı O'nun katındadır.[22] 40. Biz onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de, daha önce seni vefat ettirsek de senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesabını görmekse bize aittir. 41. Onlar bizim yeryüzüne müdahale ettiğimizi ve yeryüzünün aşırılarını eksilttiğimizi görmediler mi?[23] Allah hükmünü verir; hükmüne engel olacak da yoktur. O, hesabı çabuk görür. 42. Onlardan öncekiler de birtakım planlar yapmışlardı. Oysa asıl plan, herkesin ne yaptığını bilen Allah'a aittir. Mutlu sonun kimin olacağını yakında kâfirler de anlayacakladır. 43. Kâfirler diyorlar ki: "Sen gönderilmiş bir elçi (peygamber) değilsin!" De ki: "Sizinle benim aramda şahid olarak Allah yeter. Ayrıca kitabın bilgisine vakıf olanlar da şahiddir!"[24]

22. Bu ayetler 2/Bakara 106. Ayetin açılımı gibidir.

23. "Etâ" fiili, gelmek, hazır olmak, yeryüzüne müdahale etmek veya egemen olmak; "etraf" kelimesi de bitki, verimlilik, cömertlik ve soyluluk anlamlarına gelmektedir. Bazı tefsirciler "etraf" kelimesini "taraf" kelimesinin çoğulu kabul ederek "kıyı, kenar" diye tercüme etmiş ve ilmî tefsir ekolünün yaygın kanaati nedeniyle fizikî olarak yeryüzünün daraltılması olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bazı dilciler ve geleneksel tefsirin bazı isimleri bunu "tarf" kelimesinin çoğulu kabul ederek yeryüzünde yaşa

yan zorbaların veya ele geçirdikleri nimet ve bereketin yok edilmesi olarak değerlendirmişlerdir (Zebidî, *Tâc;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebu Hayyan, *el-Bahr*). Yani yeryüzünün seçkinlerinin ve tanrı kabul edilen zorbaların nasıl birer birer ortadan kaldırıldığı anlatılmaktadır (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

24. "Kitabın bilgisine vakıf olanlar" ifadesiyle, genellikle Kitap ehlinden olup da Müslüman olan Abdullah bin Selam ve Selman gibi Müslümanların kastedildiği düşünülmüştür. Bu durum, surenin Medenî olduğuna delil getirilmiştir. Fakat kitabın bilgisine şahidlik onlarla sınırlanmamış olabilir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). İman edenlerin şahidliğine ayrıca vurgu yapılması, kitabın bilgisine vakıf olmanın önemini ortaya koymaktadır.

﴿٥٥﴾ سُورَةُ الرَّحْمٰنِ

97/55 RAHMAN SURESİ

Adını birinci ayetinden alan sure 78 ayettir. Tertip sırasında Kamer suresinden sonra yer almaktadır. Mekkî veya Medenî olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Surenin içeriğinden ve bazı rivayetlerden yola çıkarak Mekkî olduğunu düşünenler olmuş, fakat onlar da hangi sureden sonra indiği konusunda ortak bir kanaate varamamışlardır. İbn Mes'ud'un bu sureyi Mekkelilere okuyup dayak yediği rivayetine ve İbn Abbas'a nispet edilen sıralamaya göre Mekkî kabul edilmektedir (Mukatil, et-Tefsir; Mevdudî, Tefhim; Yazır, Hak Dini). Fakat Hz. Osman ve Cafer es-Sadık sıralamalarına göre 97. sırada Medenî sureler listesindedir (Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, 86, 87). Hz. Osman ile Şia'nın İmamı Cafer'in listeleri örtüşürken, Hz. Osman tarafından mushafı imha edildiği için kırgın olduğu iddia edilen İbn Mesud'un Şiî olduğu iddiaları geç dönem Şiî abartılarını çağrıştırmaktadır. Bu iddialar, İbn Mesud'un cenazesinin Hz. Osman tarafından kıldırılmış olmasıyla örtüşmediği için güvenilmez bulunmaktadır (Cerrahoğlu, TDV İsl. Ansiklopedisi, Abdullah bin Mes'ud maddesi, c. 1, s. 114-117). Hz. Osman mushafını esas aldığımız ve İmam Cafer sıralamasındaki paralellik de bunu teyid ettiği için mevcut bilgilerle başka bir tercih yapmak durumunda olmadığımızı düşünüyoruz. Surenin konusu bu dönemde inen surelerin özelliğini yansıtmaktadır ve özellikle kendinden önce inen Ra'd suresinin devamı niteliğindedir. Her şeyin sahibi olan Allah'ın yetkisini ve Rahman sıfatının gereği kullarına ikramını dile getirerek insanların zihinlerinden şirk kalıntılarını arındırmayı amaçlamaktadır. Allah'ın hükümranlığını anlatırken, hayattaki her olayı astroloji ve kehanetlere bağlayan kadim inanışları reddetmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اَلرَّحْمٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ

1, 2. Rahman, Kur'an'ı öğretti. 3, 4.
İnsanı yarattı, anlamayı ve açıkla-

الْاِنْسَانَ ۝٣ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝٤ اَلشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝٥ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ
يَسْجُدَانِ ۝٦ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ
الْمِيزَانَ ۝٧ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ۝٨
وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا
الْمِيزَانَ ۝٩ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ۝١٠
فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ۝١١
وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ۝١٢
فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝١٣ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ۝١٤
وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ۝١٥
فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝١٦ رَبُّ
الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۝١٧ فَبِاَيِّ
اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝١٨ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ
يَلْتَقِيَانِ ۝١٩ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ۝٢٠
فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢١ يَخْرُجُ
مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ۝٢٢ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٣ وَلَهُ الْجَوَارِ
الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ۝٢٤ فَبِاَيِّ
اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٥

mayı (beyanı) öğretti.[1] 5. Güneş ve Ay bir hesaba tabidir. 6. Yıldız da ağaç da O'na secde eder.[2] 7-9. Göğü yükseltti ve düzeni (mizanı) koydu. Sakın düzeni bozmayın. Ölçü ve tartıyı adaletle uygulayın, eksik ölçüp tartmaya kalkmayın.[3] 10. Yeryüzünü canlılara uygun hâle getirdi. 11, 12. Ki orada meyveler, salkım salkım hurmalar, yeşeren taneler, hoş kokulu bitkiler vardır. 13. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?[4] 14, 15. İnsanı çömlek gibi kuru bir çamurdan, cini de ateş huzmesinden yarattı.[5] 16. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 17. İki doğunun ve iki batının Rabbi O'dur.[6] 18. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 19, 20. İki deryayı birbirine kavuşacak şekilde salıverdiği halde aralarında engel olduğu için birbirinin sınırını geçmezler.[7] 21. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 22. Her iki denizden de inci ve mercan çıkar. 23. O hâlde siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 24. Denizde dağ gibi gemilerin akıp gitmesi de ona ait bir yasadır. 25. O hâlde siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

1. Kur'an, hayatın yeniden anlamlandırılması ve insan tasavvurunun yeniden kurgulanmasıdır. Bu paragraftaki ayetlerin her biri yanlış tasavvurları reddetme bağlamında gelmiştir. Çünkü Ortadoğu'da hüküm sürmüş bütün medeniyetlerin ortak inanışlarından olan burçlar, insanların hayatında etkisi olduğu düşünülen göksel tanrılardı ve her birinin ayrı fonksiyonları vardı. Örneğin, Koç burcu aydınlığı veya beden ve kişiliği; Boğa karanlığı veya zenginliği; Başak evliliği veya sağlık ve görev bilincini; Yengeç insanı veya sadakati, deha ve merak güdüsünü; Akrep doğum ve ölümü; İkizler cinselliği veya bilgi ve ifade gücünü; Aslan soy, zevk ve hayal gücünü; Terazi (mizan) evlilik ve ortaklık duygusunu temsil ediyordu. Bazı mutasavvıflar ve sanatçılar Astrolojiyi İslam düşüncesine karıştırmışlarsa da İslam âlimleri 11. yüzyılda onu Astronomiden ayırarak kadim geleneklerin hurafesi olduğuna hükmetmişlerdir (İlhan Kutluer, *İslam Ans.* "Burç" mad. TDV. C. 6, s. 421-424).

2. Yıldız diye çevirdiğimiz "necm" kelimesine gövdesiz bitki anlamı verenler de olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*). Bağlam yer ve gökyüzünün uyumu olunca yıldız anlamı tercih edilmiştir.

3. Bu ayetin de müşrik zihniyete eleştiri taşıdığını düşünebiliriz (1-4. ayetler ve ilgili dipnot). Adaletin terazisini ilahî yasalara bağlayan ayet, 57/Hadid 25. ayetteki adaletin kılıcını tamamlayan bir boyut içermektedir.

4. "Nimetler" diye çevrilen "âlâi" kelimesi, Allah'ın sahip olduğu güç ve yetkileri, insana lûtfettiği nimetleri ifade eden geniş anlamlı bir kelimedir (Maverdî, *en-Nüket*). 31 defa tekrarlanan bu ayet, nimetleri yalanlamaktan çok, nimetleri Allah'ın lütfu olarak görmeyenleri eleştirmektedir. Çünkü müşrikler nimetleri başka tanrıların yetkisinde görüyor ve onların lütfu sanıyorlardı. Ya da Allah'ın yaratmasını kabul edip vahiy nimetini inkâr ediyorlardı. "Yalanlama" fiilinin ikil (tesniye) formunda gelmesi bu nedenle olabileceği gibi devamında insan ve cinlere hitap edilmesinden dolayı da olabilir (Ebussuûd, *İrşad*). Ayrıca tekrarlanan bu ayetlerden önce nimetlerin dile getirildiği ayetler de buna uygun kafiyeli seslerle bitirilmekte ve en başta dile gelen "Rahman" isminin tecellileri şiirsel bir akış içinde sergilenmektedir.

5. Bu ayetlerde Allah'ın yaratmasındaki mucizevî hikmete dikkat çekilmektedir. İnsanı çömlek gibi çamurdan yaratıp canlandıran Allah (15/Hicr 26, 28, 33), cini ateş huzmesinden yaratmıştır. Huzme diye çevirdiğimiz, "mâric" kelimesi, salınmak, karışmak anlamına gelmektedir. Dumansız ateş, ateşin alevi, alevin renklerinin karışık olması anlamlarına geldiği gibi şimşek ve yıldırımın çakması gibi anlamlara da gelmektedir (Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Kelimenin yaygın anlamına bakıldığında ateşe hareket ve yön verilmesini, dolayısıyla huzme ya da ışın anlamını ön plana çıkarmak da mümkündür. İnsanın canlılığını sağlayan enerjinin kimyasal yanmalarla oluştuğuna bakılırsa cin ve canın ortak yanına işaret edilmiş olabilir. Bunlar aynı kökten türeme kelimelerdir.

6. Güneş ve Ay'ın doğup batmasından veya Güneş'in mevsimlere göre doğup battığı ufkun değişken olmasından dolayı böyle bir ifade kullanılmış olabilir ve bütün dünyanın Rabbi O'dur anlamında deyimsel bir ifade kabul edilebilir. Ancak 14-15. ayet

lere ve sure boyunca insanlara ve cinlere hitap edildiğine bakılırsa insanların ve cinlerin evrenine hükümran olduğundan bahsedilmiş olması muhtemeldir (Maverdî, *en-Nüket)*. Salıverilen iki deniz örneği, aynı ortamı paylaştığı halde birbirine karışmaması, "Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" sorusunda ikil sigasıyla hitap edilmesi ve cennetlerin bile çift olarak takdim edilmesine bakılırsa böyle bir ihtimal kuvvetlenmektedir. Dolayısıyla insanların ve cinlerin evrenine hükümran olduğunu kastederek iki doğu ve iki batının Rabbi denmiş olabilir. Tabiî ki bunlardan hareketle müşriklerin cinlere tapınması eleştirilmektedir. Dolayısıyla cin korkusu yaşayan Müslümanlar da bundan ilginç dersler çıkarabilirler. Çünkü Allah ile yaşamak, her türlü korkudan azade olmayı beraberinde getirmektedir.

7. Karışmayan iki deniz için bkz. 25/Furkan 53.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ
ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ
﴿٢٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾
سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ
اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا
تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا
شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ
﴿٣٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَاِذَا
انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ
﴿٣٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾

26, 27. Yeryüzündeki herkes fanidir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalır. 28. O halde siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 29. Göklerde ve yerde bulunan herkes O'na ihtiyaç duyar. O her an yeni bir iştedir.[8] 30. O hâlde siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 31. Ey iki topluluk! Size ayıracak yeterince zamanımız olacak![9] 32. Öyleyse siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 33. Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin alanından dışarı çıkmaya gücünüz yetiyorsa haydi çıkın! İmkân ve izin verilmeden çıkamazsınız.[10] 34. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 35. Üzerinize bir ateş huzmesi ve erimiş bir bakır gönderilir de kesinlikle yardım göremezsiniz. 36. Öyleyse siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 37-39. Gökyüzü gül gibi açılıp yağ gibi eridiğinde -Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?- işte o gün ne in-

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّۚ
﴿٣٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾
يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسٖيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ
بِالنَّوَاصٖي وَالْاَقْدَامِۚ ﴿٤١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتٖي يُكَذِّبُ بِهَا
الْمُجْرِمُونَۢ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمٖيمٍ
اٰنٍۚ ﴿٤٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

sana günahları sorulur ne de cine![11] **40.** O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? **41.** Suçlular yüzlerinden tanınır; perçemlerinden yakalanıp ayaklarından bağlanırlar. **42.** O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? **43, 44.** Suçluların yalanladığı cehennem işte budur! O ateşle kendilerini bitap düşüren kaynar su arasında dönüp dururlar! **45.** O hâlde siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

8. Göklerde ve yerde bulunan her şey, herkes ona muhtaç ve beklenti içerisindedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). O da her şeyi yaratıp çaresiz bırakan değil, yarattıklarını yöneten dinamik bir Allah'tır.

9. Allah'ın dinine düşman olan insanlar ve cinler topluluğuna hitap edildiği ve onların tehdit edildiği düşünülmektedir. Çünkü 3. ayet, bu ayetin açıklaması gibidir (Zemahşerî, *Keşşaf*). 29. ayette Allah'ın her an faaliyette olduğu, yani evreni idare ettiği ve işini yardımcı ilahlara bırakmadığı ilkesinden hareketle kâfirlerin cezalandırılmasına da zaman ayırdığı deyimsel olarak ifade edilmektedir.

10. Bu ayette insanların ve cinlerin, Allah'ın yarattığı kâinata mahkûm olduklarını O'nun mülkü dışında kaçacak yer bulunmadığını hatırlatan bir meydan okuma söz konusudur (Mukatil, *et-Tefsir*). Bazı modern yorumcular, bu ayet üzerinden uzaya gitme yorumları yapmaktadır ki bu yaklaşım, uzayın dışında gidecek yer arama noktasında ayetin meydan okuduğunu göz ardı etmektedir. Zira uzayın dışına çıkacak güç bulsalar dahi gidecekleri mekân da göklerin melekûtuna dâhildir. Çünkü gökler tabiri yerin dışındaki bütün mekânı ifade eder ve Allah'a ait bir mekândır. İbn Abbas'ın işaret ettiği gibi O'nun yarattığı mekân ve izin belgesi olmadan kaçıp kurtulacakları bir yerin olmadığı vurgulanmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

11. Günahlarını sormaya gerek yoktur. Çünkü Allah onların bütün yaptıklarını bilmektedir ve defterleri ellerine verilmektedir. Sorgu vardır (7/A'raf 6), fakat günahların neliğine değil, niçinine yöneliktir. Onlara suçluluklarını tattırmak için neden yapmadınız tahakkümüdür.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتَانِۚ ﴿٤٦﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَٓا اَفْنَانٍۚ

46. Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.[12] **47.** Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? **48.** Her iki cennet de

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا ﴿٤٨﴾
عَيْنَانِ تَجْرِيَانِۚ ﴿٥٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِۚ
﴿٥٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾
مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍۜ
وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍۚ ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ
يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٥٦﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٥٧﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ
وَالْمَرْجَانُۚ ﴿٥٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ
﴿٦٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ
دُونِهِمَا جَنَّتَانِۚ ﴿٦٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَٓامَّتَانِۚ ﴿٦٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ
نَضَّاخَتَانِۚ ﴿٦٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ
﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌۚ ﴿٦٨﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ
حِسَانٌۚ ﴿٧٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ

rengârenk güzelliklerle bezenmiştir. 49. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 50. İkisinde de çağlayıp akan iki pınar vardır. 51. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 52. Her ikisinde de bütün meyveler çift çifttir. 53. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 54. Astarları dahî atlastan döşekler üzerinde yaslanmışlar, her iki cennetin meyveleri de toplamaya hazır ve yanı başlarındadır. 55. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 56. O mekânlarda gözlerini onlardan ayırmayan kadınlar var ki daha önce kendilerine ne insan eli değmiştir, ne de cin. 57. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 58. Sanki birer yakut ve mercandır, o kadınlar. 59. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 60. İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olur mu? 61. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 62-64. O iki cennetten başka iki cennet daha var ki –Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?- koyu yeşillikleri iç içe uzayıp gitmektedir.[13] 65. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 66. Her ikisinde de fışkıran çifte kaynaklar vardır. 67. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 68. Her ikisinde de nice meyveler, hurma ve nar vardır. 69. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 70-72. O cennetlerde öylesi-

﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾
فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ
يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَاۤنٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ
رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

ne hoş ve güzel kadınlar var ki -Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?- hepsi de çardaklarda, eşlerine adanmış, yaşlanmayan bakirelerdir (hûrilerdir).[14] 73. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 74. O kadınlara daha önce ne insan eli değmiştir, ne de cin! 75. Siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 76. Yeşil örtülü kuştüyü yastıklara yaslanıp nadide ipek halılarda otururlar. 77. Öyleyse siz Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 78. Azamet ve ikram sahibi Rabbinin şanı ne kadar da yücedir!

12. 57/Hadid 28. ayette iki kat ödül vaat edilmesine paralel olarak burada iki cennet vaat edilmektedir.

13. Dört cennet de Rablerinden korkanlar içindir. Birbirine geçmiş çok boyutlu bir cennet tasviri söz konusudur (Maverdî, *en-Nüket*). Cennetin gölgeleri ve nimetleri sınırsız ve daimîdir (13/Ra'd 35).

14. Hıyam, haymenin çoğuludur. Türkçeye de hayma olarak geçmiştir. Maverdî'ye göre tabiatla iç içe olan ev demektir (*en-Nüket*). "Hûri" kelimesi cahiliye Arap edebiyatında yaşlanmayan kadın veya bakire kız anlamında kullanılmaktadır. İnsan veya cin eli dokunmamıştan kasıt da bu olmalıdır. Farsça peri kelimesinin efsanevi cin güzelleri anlamında kullanılması da bunu destekler niteliktedir. Geniş bilgi için bkz. 56/Vâkıa 22-23, 35-37.

سُورَةُ الْاِنْسَانِ ٧٦

98/76 İNSAN SURESİ

Adını 1. ayetinden alan sure 31 ayettir. Dehr suresi diye de bilinir. Nüzûl sıralamasında Rahman, tertip sırasında Kıyamet suresinden sonra yer almaktadır. Mekkî veya Medenî olduğu tartışmalı surelerden biridir. Mücahid, Katade, Hasan ve İkrime Medenî olduğunu söylemişlerdir. Mekkî olduğunu İbn Abbas'a atfedenlerin rivayetleri çelişkilerle doludur. Medenî olduğunu söyleyenlerin de Mekkî olduğunu savunanların da çoğunlukta olduğunu söyleyen spekülatif görüşler mevcuttur (Maverdî, en-Nüket; Hamdi Yazır, Hak Dini). Oysa esirlere yapılacak muameleden bahseden 8-10. ayetler surenin Medenî olduğunu açıkça göstermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ ح۪ينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ
يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا ١ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ
مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَل۪يهِ فَجَعَلْنَاهُ سَم۪يعًا
بَص۪يرًا ٢ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّب۪يلَ اِمَّا شَاكِرًا
وَاِمَّا كَفُورًا ٣ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ
سَلَاسِلَا۬ وَاَغْلَالًا وَسَع۪يرًا ٤ اِنَّ الْاَبْرَارَ
يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًاۚ
عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا ٥

Rahman ve Rahim Allah adına

1. İnsanın üzerinden hatırlanmayan bir zaman dilimi geçmiş midir?[1] 2. Biz insanı imtihan edelim diye bileşik bir damla sudan (sperm) yaratıp kendisine işitme ve görme yeteneği verdik. 3. Biz ona yolu gösterdik. İster şükreder, isterse kâfirlik eder. 4. Fakat biz, kâfirler için zincirler, bukağılar ve elîm bir azap hazırladık. 5. İyilerse misk kokulu kadehlerden yudumlarlar. 6. Allah'a kul olanlar, öyle bir kaynaktan içerler ki onu diledikleri gibi akıtma imkânına sahiptirler. 7. Çünkü onlar, vaatlerini ye-

تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا
كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ
عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٨﴾
اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ
جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا
يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ
ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾
وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾
مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا
شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ
ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾
وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ
كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ
قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا
كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا
تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ
وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا
مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا
وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ
خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ

rine getirir;[2] dehşeti her yanı saran
kıyamet gününden korkarlar. 8.
Çok sevdikleri yemekleri yoksulla-
ra, öksüzlere ve esirlere yedirirler.[3]
9, 10. Onlar, "Biz sizi Allah rızası
için doyuruyoruz.[4] Sizden herhan-
gi bir karşılık veya bir teşekkür
beklemiyoruz. Çünkü biz Rabbimi-
zin haber verdiği günün sıkıntı ve
dehşetinden korkuyoruz." derler.
11. Bundan dolayı Allah onları o
günün şerrinden korumuş; neşe ve
sevince kavuşturmuştur. 12. Sab-
rettikleri için onları cennetle ve
ipekten elbiselerle ödüllendirmiş-
tir. 13. Orada koltuklara yaslanıp
oturmaktadırlar; ne yakıcı Güneş
ne de kış soğuğu hissederler. 14.
Cennetin gölgesi onları takip
eder,[5] salkımları kendilerine doğru
eğilir. 15, 16. Çevrelerinde gümüş
tabaklar ve billur kadehlerle sakiler
dolaşır ki gümüş işlemeli kadehle-
rin ölçüsünü kendileri belirlerler.
17, 18. Orada onlara zencefil karı-
şımlı kadehlerle selsebil adı verilen
pınarlardan su içirilir.[6] 19. Çevrele-
rinde ebedî yaşayan gençler dola-
şır ki onları görsen saçılmış inci
taneleri sanırsın.[7] 20. Hangi yöne
baksan nimetlerle dolu muhteşem
bir saltanat görürsün. 21. Üzerle-
rinde ince ipekten, sırmalı atlastan
zümrüt yeşili giysiler vardır; üzerine
de gümüş aksesuarlar takınmışlar-

فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَٓاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

dır. Rableri onlara tertemiz içecekler ikram eder. 22. İşte sizin ödülünüz budur; bütün çabalarınız memnuniyetle karşılanmış ve karşılığını bulmuştur.

1. "Dehr ve hin" kelimeleri, yaygın olarak zaman anlamında kullanılır. Fakat burada "hîn" kelimesi "dehr"in bir kesiti olarak kullanılmaktadır. Her iki kelime de helâk, belâ ve musibet anlamlarında kullanılmıştır. Ancak bu anlam, cahiliye Araplarının başlarına gelen belâların dehirden (zamandan) kaynaklandığına inanmalarından (45/Casiye 24) ve dehri kınayan sözler sarf etmelerinden hareketle üretilmiş yan anlamlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber, dehre hakaret etmekten sakındırmıştır (Zebidî, *Tac;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Eğer "insan" kelimesi cins ismi, "hîn" onun üzerinden geçen zamanın bir kesiti olarak anlaşılır ve "Lem yekün şey'en mezkuran" (hatırlanmayan şey) ifadesi de insan üzerinden geçen bir kesitse (Sealibi, *el-Cevahir*) "İnsanın üzerinden Allah'ın hatırlamadığı bir zaman kesiti geçmiş midir?" şeklinde somut bir soru cümlesi anlaşılmaktadır. Örneğin Zemahşerî, Allah'ın unuttuğu bir ânın olmadığı anlamını açıkça zikretmiştir (*Keşşaf*). Fakat tarihte bu cümleden somut bir anlam çıkarılamadığı için çok ayrıntılı tartışmalar yaşanmış ve cümleyi soru cümlesi olmaktan çıkarmanın yolları aranmıştır (örneğin bkz. Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

2. Ayette geçen "nezr" kelimesinden kasıt insanlara yüklenen ilahi yükümlülükler ve yerine getirmeye söz verdikleri meşru vaadlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

3. Ayette "esir" kelimesi, mümin kâfir ayrımı yapılmaksızın genel bir ifadeyle zikredilmiştir. Mensuh olduğunu söyleyenlerin elle tutulur bir delilleri yoktur (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir;* ayrıca bkz. 47/Muhammed 4. ayet).

4. İyilik yapanlar bu ifadeyi söylemiş değildir. Allah, bu ifadeyi hüsnü niyetini açıklama amacıyla dile getirmektedir (Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Karşısındaki insanın aşırı minnettarlık sergilemesi gibi zorunlu durumlarda açıktan söylenmesi gerekebilir.

5. Gölgenin hareketli olduğu ve insanın gölgenin hareketine tabi olduğu dünya hayatının aksine cennetin gölgesi onlara doğru eğilmektedir. Yani onları gölgeleyecek şekilde hareket etmekte, onların hareketlerini takip etmektedir.

6. "Selsebil" kelimesi, anlamı müşkil kelimelerdendir. Yabancı bir kelime veya bileşik isim olduğu yönünde görüşler mevcuttur. İçimi kolay ve akıcı anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi "yol arama" emri olduğunu söyleyenler de vardır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ancak biz bunun Arapça bir deyim olduğunu sanıyoruz. Çünkü yol, suyolu, su içme yeri anlamlarına gelen "sebil" kelimesi Türkçeye de yol güzergâhına hayır için yapılan çeşme anlamında kavramlaşmıştır. "Sel" kelimesi ise "sâle, yesîlü, seylün" kelimesinin kısaltılmış şekli kabul edilerek akmak, taşmak, coşkun bir şekilde

akmak anlamında değerlendirilebilir. Çünkü Türkçedeki "sel" kelimesi de böyle şekillenmiştir. Dolayısıyla gürül gürül akan hayrat çeşmeler anlamında değerlendirilebilir.

7. "Vildan" kelimesi çocuklar anlamındadır (Müzzemmil 17; Nisa 75, 98, 127). Cennetteki müminlerin çevrelerinde dolaşan gençler, cennete giden müminlerin çocuklarıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *keşşaf*). Genç olarak ebediyen evlatlarıyla bir arada olacakları müjdelenmektedir (56/Vakıa 17; 52/Tur 24).

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْز۪يلًاۚ ٢٣
فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ
كَفُورًاۚ ٢٤ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً
وَاَص۪يلًاۚ ٢٥ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ
وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَو۪يلًا ٢٦ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا
ثَق۪يلًا ٢٧ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ
وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا ٢٨ اِنَّ
هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلًا
٢٩ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۗ ٣٠ يُدْخِلُ مَنْ
يَشَٓاءُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ وَالظَّالِم۪ينَ اَعَدَّ لَهُمْ
عَذَابًا اَل۪يمًا ٣١

23. Kur'an'ı sana peyderpey indiren biziz. 24. Rabbinin hükmü gelinceye kadar sabret ve onlardan hiçbir suçluya, hiçbir inkârcıya uyma. 25. Sabah akşam Rabbinin adını an (dua et). 26. Gecenin bazı demlerinde secde et ve geceleri de uzun uzun tesbih eyle.[8] 27. Onlar, acil olanı seviyorlar da o dehşetli günü (kıyameti) göz ardı ediyorlar.[9] 28. Onları biz yarattık ve hayata bağlılıklarını kuvvetlendirdik. Dilediğimiz zaman onların yerine başkalarını getiririz. 29. Bu bir öğüttür; dileyen Rabbine varan yolu tutar. 30. Fakat Allah sizi mecbur etmedikçe siz dilemezsiniz.[10] Çünkü Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 31. O, dileyeni rahmetine erdirir. Zalimlere gelince, onlar için elîm bir azap hazırlamıştır.

8. Tesbihin secdeyle birlikte kullanılması ve "Rabbin hamdini tesbih" deyiminin açıklaması için bkz. 50/Kâf 39, 40; 25/Furkan 58; 20/Tâhâ 130; 32/Secde 15; 110/Nasr 3.

9. Ayetteki "âcil" (peşin) kelimesi genellikle ahiretin zıddı dünya olarak değerlendirilmiştir. Bu yoruma göre ahireti inkâr edenlerin dünyaperest oldukları vurgulanmaktadır. Ancak bu yorum uygun olmakla birlikte kıyametin gelecek olmasına inanmayan inkârcıların alay etmek için onu acele istemeleri de eleştiriliyor olabilir (75/Kıyamet 20).

10. "Yeşâu" fiili dilemek anlamına geldiği gibi, birini bir şeye sevk etmek, mecbur etmek anlamlarına da gelmektedir. 29. ayette dileyenin öğüt alacağı vurgulandıktan sonra kâfirlerin mecbur bırakılmadan inanmayacakları dile getirilmekte ve dolayısıyla eleştirilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla ayeti mutlak bir hüküm cümlesi olarak değerlendirmek yerine müşriklerin psikolojik durumunu açıklama ve onları tehdit bağlamında ele almak daha isabetli görünmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini,* 81/Tekvir 29. ayetin açıklaması; Duman, *Beyanu'l-Hak,* 74/Müddessir 56. ayetin açıklaması). Fakat ayet, ilk dönemdeki pratik tartışmalar bağlamından çıkarılarak, daha sonra ortaya çıkan kader ve irade konusu gibi teorik-felsefî tartışmaların parçası haline getirilmiştir. Bu anakronik yaklaşımlar nedeniyle ayetin meali, bitimsiz tartışmaların parçası yapıldığı gibi metin içi bağlamıyla uyumsuzluk arz eden bir anlama büründürülmüştür (Razî'de bunun örneklerini görmek mümkündür (*Mefatihu'l-Gayb*).

سُورَةُ الطَّلَاقِ ٦٥

99/65 TALAK SURESİ

İlk yedi ayetinde talaktan bahsedildiği için bu adı alan sure 12 ayettir. Nüzûl sıralamasında İnsan, tertip sırasında Teğâbun suresinden sonra yer almaktadır. Bakara suresinde nazil olan talakla ilgili ayetlerin uygulamasına dönük ek hükümler getirmektedir. Erkeklerin boşamasını ahlakî bir zemine oturtup ıslah etmeyi hedeflemiştir. Buna paralel olarak o toplumun devlet başkanı ve hâkimi olan Hz. Peygamber'e hitap ederek boşanmanın iki şahid huzurunda resmî bir statü kazanmasını hedeflemiş ve boşanmada kadının iradesini devreye sokarak tarafların uymaları gereken kuralları belirlemiştir. Konu benzerliği nedeniyle sure küçük Nisa suresi olarak değerlendirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ
لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ
لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّٓا
اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ
اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ
لَا تَدْر۪ي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا
١ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey Peygamber! Kadınları boşarken bekleme sürelerini (iddetlerini) gözeterek (temizlik dönemlerinde) boşayın ve iddet süresini sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Açıkça ispatlanan bir hayasızlık yapmadıkları sürece onları zorla evlerinden çıkarmayın; onlar da evlerini terk etmesinler. Bunlar, Allah'ın belirlediği sınırlardır. Kim bu sınırları çiğnerse kendine zulmetmiş olur.[1] Boşanma sonunda Allah'ın ne gibi durumlar ortaya çıkaracağını sen bilemezsin.[2] 2, 3. Bekleme sürelerini tamamlayınca,

ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ
ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ
مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ اِنَّ اللّٰهَ
بَالِغُ اَمْرِهٖ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا
﴿٣﴾ وَالّٰٓـئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ
نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ
وَالّٰٓـئِي لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ
اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ
مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُٓ
اِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهٖ
وَيُعْظِمْ لَهُٓ اَجْرًا ﴿٥﴾ اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ
حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَٓارُّوهُنَّ
لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ
فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَاِنْ
اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا
بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ
لَهُٓ اُخْرٰى ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهٖ

onları ya iyilikle yanınızda tutun ya da iyilikle ayrılın.[3] Aranızda belirlediğiniz iki tane adaletli şahid bulundurun[4] ve şahidliği de Allah'ın rızasına uygun olarak yapın. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe inananlar için verilen öğütlerdir. Kim Allah'a karşı sorumlu davranırsa Allah ona bir çıkış yolu bahşeder ve onu hiç hesap edemeyeceği şekilde rızıklandırır. Kim Allah'a güvenirse (tevekkül ederse) Allah ona yeter. Allah işini hedefine ulaştırır. Allah, her şey için bir ölçü (plan) belirlemiştir. **4.** Hayızdan kesilen, fakat adet görüp görmeyeceğinden şüphe ettiğiniz kadınlarınızla hiç adet görmeyen kadınlarınızın bekleme (iddet) süresi üç aydır. Hamile kadınların bekleme süresi ise doğum yapıncaya kadardır. Kim Allah'a karşı sorumlu davranırsa Allah onun işlerini kolaylaştırır.[5] **5.** Bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkarsa Allah onun günahlarını örter ve mükâfatını artırır.[6] **6.** İddet bekleyen kadınları elinizden geldiği kadar kendi barındığınız yerde barındırın; bunaltıp kaçırmak için onlara zorluk çıkarmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını ödeyin; çocuğunuzu emziriyorlarsa ücretlerini ödeyin. Kendi aranızda güzelce istişare edip karar verin. Eğer anlaşmada zorlanırsa-

وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّٓا اٰتٰيهُ اللّٰهُ
لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَاۜ سَيَجْعَلُ
اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِه۪ فَحَاسَبْنَاهَا
حِسَابًا شَد۪يدًاۙ وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾
فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا
خُسْرًا ﴿٩﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًاۙ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِۚ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ
قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًاۙ ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِۜ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا
يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا
﴿١١﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ
الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ
اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

nız çocuğu babası hesabına başka bir kadın emzirsin.[7] 7. Babanın imkânı genişse imkânı ölçüsünde nafaka versin; imkânı kısıtlıysa Allah'ın kendisine verdiği kadarıyla ödesin. Allah, hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla sorumlu tutmaz. Allah, her zorluktan sonra bir kolaylık lütfeder. 8. Rablerinin emirine ve peygamberlerine karşı gelen nice memleketler vardı ki şiddetli bir şekilde hesabını gördük ve akla hayale gelmeyecek bir azaba çarptırdık.[8] 9. Yaptıklarının kötü sonucunu tattılar ve işlerinin sonu hüsran oldu. 10, 11. Ayrıca onlar için Allah, çok çetin bir azap hazırlamıştır.[9] O halde ey iman eden akıl sahipleri! Siz Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Allah size hem bir öğüt indirmiş, hem de iman eden ve salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye ayetlerini açıkça okuyan bir Peygamber göndermiştir. Kim Allah'a iman eder ve salih ameller işlerse Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir ve orada ebedî kalır. Allah onu en güzel şekilde rızıklandırmıştır. 12. Allah, yedi kat gökleri yarattığı gibi yerde de göklerin bir benzerini yaratmıştır.[10] Allah'ın her şeye hükümran olduğunu anlayın diye onlar arasında hükmü inmektedir.[11] Allah, her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.

1. Bu ayetler, boşanmış kadınların iddet bekleme süresini açıklayan 2/Bakara 228-235. ayetler üzerine getirilen ek açıklamalardır. Kadınları boşama noktasında kocaların uymaları gereken ahlakî inceliklere dikkat çekilmektedir. Erkeğe ve kadına pişman olup evliliğe devam etme imkânını ortadan kaldıran bir defada üç boşamaya kalkışmak veya kadını evden çıkarmak veya kadının evi terk etmesi gibi ölçüsüz davranışları açıkça yasaklamaktadır. Kadının ay halinin gözetilmesi ve temizlik halinde cinsel ilişkiye girmeden boşama gibi ilahî ölçülere uygun boşama ölçüleri belirlenmektedir ki sonraki dönemlerde buna "Sünnet boşama" denmiştir (Mevdudî, *Tefhim*). Erkeğin üç talakı bir çırpıda söyleyerek boşaması ve bunun geçerli kabul edilmesi ayetlerin ruhuna da Hz. Peygamber'in uygulamasına da aykırı bir durumdur. Özellikle eşlerin her ikisine de boşanma hakkı veren 4/Nisa 127-130. ayetlerin açık hükümlerine rağmen boşanmada kadının söz hakkını yok sayan yorumlar kural dışı görünmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Mücadele suresinin ilk ayetlerinde de işaret edildiği gibi Allah kadının konuşmasını dikkate alırken Müslümanların almaması anlaşılır gibi değildir.

2. "İlahî takdirin gelecekte nasıl sonuçlar ortaya çıkaracağını sen bilemezsin" uyarısı, hem iddet süresinin sonunda ortaya çıkacak olumlu gelişmeleri, hem de Allah'ın kurallarını çiğneme durumunda ortaya çıkacak olumsuz sonuçları kapsıyor görünmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

3. Geniş bilgi için bkz. 2/Bakara 231, 232.

4. Boşanma konusunda genel hükümler vaz'eden bu ayetlerin yönetici ve hâkim sıfatlarına haiz olan Hz. Peygamber'e seslenerek başlaması ve iki şahid bulundurmayı öngörmesi, boşanmayı mahkemenin konusu haline getirmiştir. Hz. Peygamber'in uygulaması bu yöndedir ve iki şahid bulundurmaksızın boşama, sahabe tarafından kınanmıştır (Abdurrazzak, *el-Musannef*, VI. 136, no: 10255-8; Beyhakî, *Sunen*, VII. 373; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 65).

5. Bkz. 2/Bakara 228, 234; 33/Ahzab 49.

6. Ayetin vurgusu konusunda bkz. 8. ayet.

7. Bu ve devamındaki ayetle ilgili ek bilgi için bkz. 2/Bakara 231-233.

8. Bu ayetten itibaren gelen ayetler, önceki ayetlerde vaz'edilen hukukî ve ahlakî hükümlere riayet konusunda ciddi uyarılar yapmakta ve bu tür hükümlerin dayandığı imanî arka-plana dikkat çekmektedir. Özellikle Allah'ın emrine karşı duyarlı olmaya vurgu yapan 5 ve 8. ayetlerin lafız ortaklığı açıktır.

9. Aslında bu cümle, hem anlam olarak hem de ayetlerin sonlarındaki ses uyumu açısından 9. ayetin devamı niteliğindedir. Kanaatimizce 9. ayetin numarası bu cümleden sonra yer alması gerekirdi. Ayet numaralarını belirleyen ilk dönem âlimlerinin gözünden kaçmış olan bu durum sonraki âlimler tarafından da devam ettirilmiş görünmektedir. Çünkü bu cümleden itibaren gelen hitap cümlesinin başındaki sebep bildiren "Fâ" edatı, sadece bu cümleye veya 9. ayete yönelik bir bağlaç değil, 5, 8 ve 9. ayetlerde dile getirilen konunun bütününe yönelik bir temellendirmedir.

10. Allah, gökleri yedi kat yarattığını zikrettikten sonra yerde de göklerin bir benzerini yarattığını dile getirmiştir. Çoğunluk bu ifadeyi yerin de yedi kat olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Fakat bazı tefsirciler bu ifadeden, gökyüzünde başka yerlerin olduğunu ve oralarda da insanların yaşadığını çıkarmışlardır. Bu görüşü savunanlar, sadece İbn Abbas'a atfedilen bir görüşe dayanarak tıpkı gökyüzü gibi yerin her katında insanların yaşadığını hayal etmişlerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Aliyyülkârî, bu tür rivayetlerin İsrailiyat efsanelerine karıştığını söylerken, bazı çağdaş tefsirciler bu tür görüşleri modern teorilerle temellendirmeye çalışmışlardır (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca dünyanın yedi kıta ve yedi iklim olduğu konusunda da yorumlar mevcuttur. Yerin yedi katman olduğunu kabul etmekle birlikte bunun mutlak bir sayı olmadığını, çokluk ifadesi olduğunu düşünenler de vardır (Âlûsi, *Ruhu'l-Maani*). Tarihi yorumlar arasında günümüz dünya tasavvuruna en yakın yorumlardan birisi Maverdi'nin yaptığı taksimdir ki yayvan ve küre şeklinde iki ayrı yer tasavvurundan söz etmektedir (*en-Nüket*). Cumhurun 7 kat yer söylemi bugünkü yer tasavvuruna yakın görünmemektedir. Çünkü yerin katmanlarını iç çekirdek, dış çekirdek, alt manto, üst manto, yer kabuğu ve litosfer şeklinde tasnif eden bir teori mevcuttur. Buna hidrosfer ve atmosferi eklemek ne kadar yerinde olur bilemeyiz ancak araştırmaların net bir sonuca ulaştığını söylemek de mümkün görünmemektedir.

11. Allah'ın hükmünün inmesinden kasıt, evrenin yaratılması ve yönetilmesi konusundaki hükmünün yerlerle gökler arasında sürekli işlemesi olmalıdır. Vahyin inmesi de bunun bir parçasıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Mukatil, *et-Tefsir*)

سُورَةُ الْبَيِّنَةِ ٩٨

100/98 BEYYİNE SURESİ

Adını birinci ayetindeki "Beyyine" kelimesinden alan sure, 8 ayettir. Nüzûl sıralamasında Talak, tertip sırasında Kadir suresinden sonra yer almaktadır ve Medine'de inmiştir. Surenin Mekkî olduğunu iddia edenlerin görüşleri zannî bilgilere dayanmaktadır. Çünkü görüşlerini dayandırdıkları isimlerden dört tanesi, surenin Medenî olduğu görüşündeki âlimler arasında da yer almaktadır (Hamdi Yazır, Hak Dini; Mevdudî, Tefhim). Önceki kitapların orijinal halinin Kur'an'ın içeriğinde mündemiç olduğunu dile getiren sure, Kitap ehlini de kitapsız müşrikler gibi kâfir kabul etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
وَالْمُشْرِك۪ينَ مُنْفَكّ۪ينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ
١ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ٢
ف۪يهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ٣ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ
٤ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ لَهُ
الدّ۪ينَ حُنَفَٓاءَ وَيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا
الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ د۪ينُ الْقَيِّمَةِ ٥ اِنَّ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ ف۪ي

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Bu apaçık belge (Kur'an) kendilerine gelinceye kadar Kitap ehli kâfirler de müşrik kâfirler de (içinde bulundukları şirk ve küfür halinden) kurtulabilecek durumda değillerdi.[1] Ki o tertemiz sayfaları (Kur'an'ı) onlara Allah'ın elçisi okumaktadır ve onun içerisinde sapasağlam (bozulmamış) kitaplar vardır.[2] 4. Fakat kendilerine kitap verilmiş olanlar (Yahudiler), bu apaçık belge kendilerine geldikten sonra yan çizdiler. 5. Oysa onlara, bir muvahhid (hanif) olarak[3] dini Allah'a has kılmaları ve sadece O'na kulluk etmeleri, namaz kıl-

نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

maları ve zekât vermeleri emredilmişti.[4] Çünkü sapasağlam din budur. 6. Kitap ehli kâfirler de müşrik kâfirler de cehennem ateşinde ebedî kalacaklardır. Çünkü yaratılmışların en şerlileri onlardır.[5] 7, 8. İman edip salih amel işleyenlere gelince yaratılmışların en hayırlıları onlardır.[6] Rableri katında onların ödülleri, altlarından ırmaklar akan, her türlü güzellikle bezenmiş olan cennetlerdir;[7] orada ebedî olarak kalırlar. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu, Rabbine karşı gelmekten korkan kimse içindir.[8]

1. Bu ve altıncı ayet, Hz. Muhammed'e (s) ve onun getirdiği Kur'an'a inanmayan Kitap Ehlini müşrikler gibi kâfir sayıyor, aynı kategoride değerlendiriyor ve onları yaratılmışların en şerlisi sayıyor (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Kur'an'ın tebliğiyle karşılaşıncaya kadar Ehl-i kitabın da, müşriklerin de kendilerini mahkûm ettikleri batıl inanç ve düşüncelerden kurtulma imkânları yoktu. Çünkü kurtarmak anlamına gelen "fekke" kelimesi "infial" kalıbında bağdan kurtulmak ve çözülmek anlamına gelmektedir. Aslında her iki kesim de bunalım içindeydi ve bu nedenle peygamber bekliyorlardı (Ragıb, *Müfredat*). Özellikle Kitap ehli bekledikleri peygamber kendilerinden değil de İsmailoğullarından çıkınca yan çizdiler. Onların münafıklarla ve kâfirlerle nasıl işbirliği içinde olduklarını görmek için bkz. 4/Nisa 51; 59/Haşr 11-17.

2. İkinci ayetteki "Tertemiz sayfalar"dan kasıt, muharref olmayan, küfür ve şirk gibi çirkinlikler bulaşmamış olan Kur'an'dır. Birinci ayetteki belge anlamına gelen "Beyyine" kelimesinin açıklamasıdır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Üçüncü ayette zikredilen sağlam kitaplarsa Tevrat ve İncil gibi kitapların orijinal halleridir ve Kur'an'ın içerisinde mündemiçtir (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Çünkü Kur'an, önceki kitapların tasdikidir ve Allah'ın vahyinde çelişki olmaz (12/Yusuf 111; 42/Şûrâ 13; 2/Bakara 97-101).

3. "Hanif" kelimesi için bkz. 30/Rum 30; Hamdi Yazır, *Hak Dini.*

4. Daha önceki dinler de bozulmadan önce tevhid diniydi ve o kitaplarda da namaz ve zekât emredilmişti. Dosdoğru din, bu çelişkisiz dindir.

5. 1. ayet.

6. Bu ayetlerde "yaratılmışların hayırlı ve şerlileri" diye yapılan genel tasnifleri "İnsanların hayırlıları ve şerlileri" şeklinde sınırlı anlamda değerlendirmek de mümkündür. Bu genellikte ele alanlar, melekler ve cinler gibi varlıkları da ayetin kapsamı içinde değerlendirmişlerdir. Çünkü "Beriyye" kelimesi, "Bârî'nin yarattığı yaratıklar" anlamına gelmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

7. Adn cennetlerinin açıklaması için bkz. 38/Sâd 50.

8. "Haşyet" kelimesi korku demektir. Ancak burada söz konusu olan korku, dehşet karşısında hissedilen bir ürküntü değil, takva kelimesi gibi saygıyla karışık bir hassasiyet ve çekingenlik halidir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Dile getirilen güzel meziyetlerin ve onlara sahip olanlara verilen müjdelerin anlatıldığı bu ayetleri Hz. Peygamber'in (s), vahiy kâtibi Ubey bin Kab'a okuduğu, Ubey'in de gözyaşlarına engel olamadığı rivayet edilmiştir (Buharî, Tefsir 98).

سُورَةُ الْحَشْرِ ٥٩

101/59 HAŞR SURESİ

Adını 2-7. ayetlerinde anlatılan "Haşr"den (Yahudi sürgününden) alan sure, 24 ayettir. Nüzûl sıralamasında Beyyine, tertip sırasında Mücadele suresinden sonra yer almaktadır. Yahudilerin Medine'den çıkarılışı anlatılmaktadır. İbn Abbas'ın 5. ayetle ilgili olan bir kanaatinden hareketle sadece Nadıroğulları sürgününün anlatıldığı ve surenin Ahzab'tan önce indiği yönünde değerlendirmeler yapılmışsa da surenin inişini bu olayla sınırlandırmak tutarlı görünmemektedir. (Buharî, Tefsir, 59/302; Razî, Mefatihu'l-Gayb; Mevdudî, Tefhim). Çünkü aynı tefsirciler, Hz. Ömer'in Hayber Yahudilerini sürgün etmesini ikinci sürgün olarak değerlendirirler ki ilk sürgün edilen kabile Nadiroğulları değil, Benî Kaynuka olması gerekir. Üstelik konuyu Beni Kureyza ile ilişkilendiren tefsirciler de vardır (İbn Abbas'tan Firuzabadî, Tenvir; Mukatil, et-Tefsir; Ebu Hayyan, el-Bahr; Kurtubî, el-Cami'). Yahudilerin geride bıraktığı servetin Müslümanlara dağıtılmasından bahseden 6-10. ayetlerin ifadeleri de genel olduğu gibi, 11-17. ayetlerde ele alınan münafıkların Yahudilere söyledikleri yalan vaadler de Beni Nadir ile sınırlı değildir. (Vatandaş, Hz. Muhammed'in Hayatı, c. 2, s. 128-132, 187-194, 290-314). Dolayısıyla sure, Yahudilerin tamamının sürgün edilmesinden bahseden genel bir içeriğe sahiptir ve bu da Hendek'le Hudeybiye arası dönemde indiğine işaret eden nüzûl sıralamalarını doğrular niteliktedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي اَخْرَجَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ

1. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih etmektedir.[1] O üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 2. İnkâr eden Kitap ehlini ilk haşirde (sürgünde)[2] yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacağını sanmı

دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا
وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ
فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ
وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِي
الْاَبْصَارِ ٢ وَلَوْلَا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ
الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ
عَذَابُ النَّارِ ٣ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ٤ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ
تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلٰى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ
وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ٥ وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى
رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ
وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٦ مَا
اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ
دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا اٰتٰيكُمُ
الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

yordunuz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanıyorlardı. Fakat Allah, onların hiç tahmin etmediği şekilde müdahale etti ve kalplerine öyle bir korku saldı ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı.[3] Ey ibret alacak gözü olanlar, ibret alın! 3. Eğer Allah sürgün cezası vermiş olmasaydı kesinlikle onları dünyada cezalandırıp helâk ederdi. Ayrıca onlar için ahirette ateş azabı vardır. 4. Bu, onların Allah'a ve Resulü'ne karşı çıkmalarından dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın azabı çetindir. 5. Onların hurma ağaçlarından bir kısmını kesmeniz ve diğerlerini olduğu gibi bırakmanız Allah'ın izni dâhilindedir; yoldan çıkmış olanları (fasıkları) rezil etmesi içindir.[4] 6. Allah'ın, Peygamberi'ne bağışladığı sürgün kâfirlerin malları (fey) konusunda siz at koşturup deve sürmüş (savaşmış) değilsiniz.[5] Allah, peygamberlerini dilediği kimselerin üzerine salar, galip getirir. Allah, her şeye kadirdir. 7. Fethedilen şehirlerden Allah'ın Peygamberi'ne kazandırdığı gelirler (fey), sadece zenginlerinizin elinde toplanıp tahakküm aracına (devlet) dönüşmemesi için Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.[6] Peygamber'in (fey ve ganimetten) size verdiğini alın, sakındırdığı şey-

وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِۢ ﴿٧﴾
لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِر۪ينَ الَّذ۪ينَ اُخْرِجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ
وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَۚ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ
وَالْا۪يمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ
اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ ف۪ي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا
اُو۫تُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ
خَصَاصَةٌۜ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَۚ ﴿٩﴾ وَالَّذ۪ينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ
يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذ۪ينَ
سَبَقُونَا بِالْا۪يمَانِ وَلَا تَجْعَلْ ف۪ي قُلُوبِنَا غِلًّا
لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٠﴾

den kaçının.[7] Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Allah'ın azabı çok çetindir. 8. Söz konusu gelirler, yurtlarından çıkarılmış, mal varlığını geride bırakmış, Allah'ın lütfunu ve rızasını umarak Allah'a ve Rasulü'ne yardım etmiş fakir muhacirlere layıktır. Onlar sadık kimselerdir. 9. Onlar gelmeden önce o yurtta (Medine'de) yaşayan ve imana ermiş olan kimselerse (Ensar),[8] hicret edip kendi ülkelerine gelen Muhacirleri severler ve onlara verilen ganimetlerden dolayı kalplerinde en ufak bir hırs belirtisi hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim bencil tutkularından korunursa işte onlar kurtuluşa ermişlerdir. 10. Bunlardan sonra gelenlerse şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi bağışla. Bizim kalbimizde müminlere karşı en ufak bir kin bırakma. Rabbimiz! Sen şefkat ve merhamet sahibisin."[9]

1. "Tesbih" kelimesi; Allah'ın sonsuz güç ve hikmetiyle her şeye hâkim ve müdahil olduğu, yaratanın yetkisini yaratılana bırakmadığı (tenzih) anlamına gelmektedir. İnsanın Allah'ı tesbih etmesi, her şeyde O'nun güç ve hükmünü görmesi, O'nun hükümranlığını hissetmesi ve sahip olduğu ne varsa O'nun sayesinde olduğunu bilmesidir (69/Kalem 28 ve 29). Bu ayetler, kalelerinin kendilerini Allah'ın müdahalesine karşı koruyacağını sanan Yahudilere olduğu gibi müminlere de tesbihe dayalı bir dünya görüşü sunmaktadır. Elde edilen zaferi sadece kendi kazanımları olarak gören ve Allah'ın yardımını göz ardı eden müminlere zaferin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla her müminin elde ettiği başarıları sadece kendi eseri olarak görmemesi gerektiğini öğütlemektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü tesbih, tevhidî inanç ve dünya görüşü temelinde bir ibadet ve kulluk bilinci öngörmektedir (50/Kâf 39-40).

2. Bazı rivayetlere göre yurtlarından sürgün edilen Kitap ehli, Nadiroğulları, bazılarına göre Kureyzaoğullarıdır (Firuzabadî, *Tenvir;* Mukatil, *et-Tefsir;* Kurtubî, *el-Cami'*). "Evveli'l-haşir" ifadesi, genelde Yahudilerin ilk sürgünü diye anlaşılmış kıyametteki haşirden önceki dünya sürgünü anlamında değerlendirenler olduğu gibi Hayber sürgününden önce yaşanan Medine sürgünü şeklinde değerlendirenler de olmuştur (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşeri, *Keşşaf*). Kitap ehli ifadesinin genel, kalelerinden bahseden ifadenin çoğul oluşuna bakılırsa bütün Yahudilerin Medine'den çıkarılması açıkça anlaşılmaktadır. Onların sürgünden sonra Hayber'e ve Şam dolaylarına gitmesini sanki Müslümanların onlara iskân sağlaması gibi değerlendirerek haşrın da Şam'da gerçekleşeceği yorumları yapılmıştır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Fakat bu iddialar, Emevî zihniyetinin Şam'ı merkez yapma gayretleri ile Hıristiyanlara özgü eskatolojik kıyamet senaryolarının ortak ürünü olarak değerlendirilebilir.

3. Kuşatma esnasında müminler onların evlerini başlarına yıkmaya çalışırken, tahliye anlaşmasından sonra Müslümanlara kalmaması için evlerini kendileri tahrip ediyorlardı.

4. Nadiroğulları kabilesinin kalesi kuşatma altındayken, muhasaraya engel olan bazı hurma ağaçlarını Rasulullah (s) kestirmişti. Yahudiler ve münafıklarsa bunu fesat olarak değerlendirmiş ve Müslümanlar arasına tartışma ve ayrılık sokmaya çalışmışlardı. Allah (cc) da bunun kendi izniyle yapıldığını haber vermektedir.

5. Bu ayetlerden hareketle "fey" savaşmaksızın anlaşma yoluyla ele geçirilen arazi emlak ve gelirler olarak değerlendirilmiştir. Savaş yoluyla ele geçirilen düşman askerlerine ait mal ve teçhizata "ganimet" denmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*).

6. Bu ayet, İslam devletinin halkı ve özellikle de ihtiyaç sahiplerini önceleyen bir sosyal devlet olma zorunluluğunu ortaya koyan en açık delillerden birisidir. Âlimlerin çoğu bu ayetlerden hareketle "fey" gelirlerinin ganimetten farklı dağıtılması gerektiğine hükmederken bazıları ganimetten farklı olmadığını savunmuşlardır. Her iki dağıtım şeklinde de Allah ve Rasulü adına kamuya pay ayırma öngörülüp Peygamber ve onun yerine geçen devlet başkanı ve diğer devlet görevlilerinin maaşlarının bu kurumdan ödenmesi istenmiştir. Ancak bunun dışında kalan hak sahipleri arasında farklılık ortaya çıkmıştır. Ganimetin kalanı savaşa katılan gazilere dağıtılırken fey gelirlerinin geriye kalanının bu ayet gereği devlet eliyle acil ihtiyaç sahiplerine dağıtılması öngörülmüştür. "Yakınlar" ifadesini Hz. Peygamber'le ilintilendirerek Haşimî soyundan gelen Müslümanlara ayrıca hisse verilmesi şeklinde değerlendirenler olsa da Hz. Peygamber'in konumu gereği devletin görevlileri ve kendilerini cihada adamış askerler olarak değerlendirmek suretiyle Haşimîlere pay ayırmayan dört halifenin uygulaması daha isabetli görünmektedir. Ancak onların da Hz. Peygamber'in vefatından sonra ailesinin sosyal güvencesi olarak onlara öncelik tanıdıkları görülmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Ganimet konusunda bkz. 8/Enfal 1-41.

7. Her ne kadar ayetin indiği bağlam fey ve ganimet taksimiyle ilgili olsa da cümlenin anlamı umumilik ifade etmektedir. İbn Mesud'dan gelen rivayetlere göre bu cümle,

genel anlamda Hz. Peygamber'in (s) verdiği hükümlerin Müslümanlar için bağlayıcı olduğuna delil kabul edilmiştir (Buharî, Tefsir 59/304).

8. Mekke'den Medine'ye göç etmiş Müslümanlara "Muhacir" (göçmen), onları kar deş kabul ederek yardım eden Medineli Müslümanlara ise "Ensar" (yardım edenler) denmektedir. 9. ayette Muhacirlerin fedakârlığı övülürken bu ayette Ensarın feda kârlığı övülmektedir.

9. Hicretten hemen sonra Ensar ve Muhacirler arasında kardeşlik sözleşmesi imza lanmıştı. Daha sonra bu sözleşme genişletilerek gayr-i müslimleri de içine alacak şe kilde bir vatandaşlık sözleşmesi niteliği kazanmıştı (Azimli, *age*, s. 232-238). Ayetler, ensar ve muhacirler gibi onlardan sonra gelecek Müslümanların da duyarlı, hem kendilerinden önceki hem de birlikte yaşadıkları mümin kardeşlerine karşı vefalı ve merhametli davranacaklarını öngörüyor ve tavsiyede bulunuyor. Sahabeler arasında iman etme tarihlerine göre derece (kıdem) farkları vardı ve ganimet payları kıdem farklarıyla orantılı dağıtılıyordu. Bundan dolayı sonraki müminler öncekileri kıskan mıyordu. Fakat bunu dedi kodu aracı haline getiriyorlardı. Müminlerse bu kışkırt malara karşı uyarılıyordu. Hz. Peygamber, Hayber, Fedek ve Vadi'l-Kura'nın fethinde ele geçirilen araziler için de bu ayetleri uygulamış; Hayber gelirlerinin 1/5 ini hazine ye ayırarak menkul malları ve arazileri gazilere dağıtmıştır. Hz. Peygamber arazilerin işletme hakkını, yarısını gazilere vermek kaydıyla Hayber halkına bırakmıştır. Daha sonra Hz. Ömer, Hayber Yahudilerini sürerek araziyi Müslümanlara teslim etmiştir. Hz. Peygamber, şehri savaşsız teslim eden Fedek'te farklı uygulamaya giderek gelirı nin yarısını İslam devletine ödemeleri kaydıyla arazinin işletme hakkını eski sahiple rine bırakmıştır. Ancak Irak arazileri konusunda bu ayetleri uygulamakla birlikte farklı bir uygulamaya giden Hz. Ömer, 11. ayette zikredilen "Sonra gelenler" ifadesini fey ve ganimet dağıtımına dâhil ederek savaşla ele geçirilen Irak arazilerini gazilere dağıtmamıştır. Bu da Hz. Ömer'in fey ile ganimet arazileri arasında dağıtım farkı gö zetmediğini göstermektedir ki İmam Şafii'nin fey ile ganimet dağıtımında fark ol madığı görüşüne ve İmam Malik'in devletin yetkili olduğu ve maslahat nasıl gerekti riyorsa öyle dağıtılması gerektiği görüşüne temel teşkil etmiş olabilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*).

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُط۪يعُ ف۪يكُمْ
اَحَدًا اَبَدًاۙ وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْۜ وَاللّٰهُ
يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا

11. Münafıkların, inkârcı Kitap ehli dostlarına, "Eğer siz bu şehirden çıkartılırsanız biz de sizinle birlikte çıkacağız. Sizin aleyhinizde hiç kimsenin emrine boyun eğmeyeceğiz. Size savaş açılırsa kesinlikle size yardım edeceğiz." dediklerine bakmaz mısın? Onların yalan söy lediklerine Allah şahiddir.[10] 12. Şe hirden çıkarılacak olsalar onlarla birlikte çıkmazlar, onlara savaş açı

يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ
وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا
يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِي
صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا اِلَّا فِي
قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ
بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ
قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي
بَرِيٓءٌ مِنْكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ
﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ
فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

lacak olsa kesinlikle yardım etmezler, yardım etmeye kalksalar bile arkalarını dönüp kaçarlar. Üstelik kendilerine de yardım edilmez. **13.** Kalplerinde size karşı hissettikleri korku, Allah'a karşı hissettikleri korkudan daha şiddetlidir. Onların bu durumu, düşünmeyen bir toplum olmalarından dolayıdır.[11] **14.** Onlar, müstahkem şehirlerde veya surların arkasında kendilerini savunma dışında sizinle topyekûn bir savaşı göze alamazlar.[12] Kendi aralarındaki rekabet ve çekişme çok şiddetlidir. Yürekleri paramparça olduğu halde sen onları birlik beraberlik içinde sanırsın. Onların bu durumu, düşünmeyen bir toplum olmalarından dolayıdır. **15.** Tıpkı kendilerinden kısa bir süre önce yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibi.[13] Ayrıca onlar için elîm bir azap vardır. **16.** Tıpkı şeytanın yaptığı gibi! İnsana inkâr etmesini söylemişti de inkâr edince ona şöyle demişti: "Ben senden uzağım! Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım!" **17.** Dolayısıyla her ikisinin akıbeti de ateşe girmek ve orada ebedî kalmaktır. Zalimlerin cezası işte budur.

10. 11-17. ayetlerde münafıklarla Yahudilerin nasıl işbirliği içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Medenî surelerde yoğun bir şekilde bahsedilen münafıklığın toplumsal bir boyut kazandığı ve bunun Yahudi örgütlenmesinden bağımsız olmadığı düşünülebilir. Bu ayette olduğu gibi bundan önce inen Beyyine suresinin ilk ayetlerinde müşriklerle birlikte Ehl-i Kitap kâfirlerinden bahsetmesi önemlidir. Fakat

münafıklar kişiliksiz insanlar olduğu için sadece Müslümanlara ikiyüzlülük yapmakla kalmamakta kendi dostlarını da olaya sürükleyip onların başına gelen belalara da seyirci kalmaktadırlar. Münafıkların onlara yaptığı bu döneklikle Ehl-i Kitap ve müşrik kâfirlerin onlara kanması olayını şeytan ve dostlarının arasındaki ilişkiye benzeten 16. ayet bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

11. Bu ayet, insanların sahip olduğu düşüncelerin korku, güven, cesaret vb. duygularını nasıl belirlediğini göstermesi yönünden oldukça ilginçtir. Bir sonraki ayetin sonunda da aynı vurguyu görebiliyoruz.

12. Bu ve sonraki ayet, surenin Ahzab ve Beni Kureyza olayından sonra nazil olduğunu göstermektedir.

13. Sureyi Beni Nadir olayına hasredenler bu ayetteki "öncekiler" ifadesini Kaynukaoğulları olarak değerlendirmişlerdir. Fakat Kureyzaoğullarını da olaya dâhil edenler aynı ifadeyi Hz. Âdem ve Nuh döneminden Hz. Muhammed'e kadar olan bütün dönemleri içeren bir genellikte ele almışlardır (Kurtubi, *el-Cami'*). Bizce bu ayet de surenin Kureyza sonrası dönemde indiğini gösteren önemli bir ipucudur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ
نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ
خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذٖينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوٖٓي اَصْحَابُ
النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِۜ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ
الْفَٓائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى
جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ
خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللّٰهُ
الَّذٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحٖيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ

18. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Kişi yarın için ne hazırladığına iyi baksın. Allah'a karşı sorumlu davranın; Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[14] 19. Sakın, Allah'ı unutan ve Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir.[15] 20. Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 21. Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, ürperti ile boyun eğdiğini ve Allah korkusundan yerle bir olduğunu görürdün. Biz, insanlara, düşünsünler diye böyle örnekler veriyoruz.[16] 22. O öyle bir Allah ki O'ndan başka ilah yoktur. O, görüleni ve görülmeyeni bilir; hem Rahman hem de Rahimdir.[17] 23. O öyle bir Allah ki O'ndan başka ilah

اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ
الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ
الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ يُسَبِّحُ لَهُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ
الْحَك۪يمُ ﴿٢٤﴾

yoktur. Mutlak hükümran (melik), yegâne kutsal, esenlik ve güven kaynağı, her şeyi kontrol ve koruması altında tutan, sınırsız güç, kuvvet ve azametin sahibidir.[18] Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir. **24.** O, yaratan, yarattıklarını arındırıp geliştiren ve şekillendiren Allah'tır; bütün güzel isimler O'nundur.[19] Göklerde ve yerde ne varsa O'nu tesbih eder.[20] Mutlak güç, hüküm ve hikmet sahibi O'dur.

14. Bu ayetle başlayan bölüm, Yahudi ve münafıkların ilişkisi örneğinden hareketle Müslümanları uyarmaktadır. Takva kelimesi bilinçli ve şuurlu davranmak, saygıyla karışık korku ve ürperti anlamına gelmektedir. 21. ayetteki "haşyet" kelimesiyle anlamı ortaktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bu iki ayet birlikte düşünüldüğünde şu mesaj çıkmaktadır: Ey iman edenler! Kur'an dağlara inseydi korku ve ürpertiden paramparça olurdu; asıl korkması, şuurlu davranması gereken sizlersiniz. Sizler korkun, şuurlu davranın. "Takva" kelimesiyle ilgili geniş açıklama için bkz. 68/Kalem 34.

15. "Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır. Bile bile din değiştiren "mürtecl"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

16. Bu ayet önceki ayetlerdeki öğütler için verilen bir örnektir (18. ayet).

17. Bu ve devamındaki ayetlerde çok yoğun bir şekilde Allah'ın sıfatları anlatılmaktadır. Bu ayetler, 87/Bakara 255. ayete çok benzemektedir ve bu özelliğinden dolayı çok sık okunur. 57/Hadid ve 13/Ra'd surelerinin özeti gibidir.

18. Bu ayette Allah'ın bazı sıfat isimleri sıralanmaktadır. "Melik" kelimesi, mülkün (hükümranlığın) sahibi demektir (25/Furkan 2). "Kuddûs" kutsal, mübarek demektir. "Selam" güvende olan ve güven kaynağı; "Mümin" güven veren demektir. "Müheymin" görüp gözeten ve koruyan demektir. "Aziz" güçlü, "Cebbar" azamet ve otorite sahibi demektir. "Sübhan" ise yaratılmışlara benzemekten, ihtiyaç ve tenezzülden berî ve münezzeh olması anlamındadır (Maverdî, *en-Nüket*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

19. "Halik" varlığı düzenli bir şekilde yaratıp ortaya çıkaran, "Barî" yarattıklarına temiz ve gelişmeye müsait özelliklerini veren, "Musavvir" en güzel şekil veren anlamlarına gelmektedir. "Esmaü'l-Husnâ" ise Allah'a yakışan en güzel isimler demektir. (Maverdî, *en-Nüket*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

20. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsrâ 44; 59/Haşr 1.

سُورَةُ النُّورِ ٢٤

102/24 NUR SURESİ

Adını Allah'ın nurunun anlatıldığı 35. ayetten alan sure 64 ayettir. Nüzûl sıralamasında Haşr, tertip sırasında Müminun suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Medine'de, Hendek savaşından ve Ahzab suresinden yaklaşık bir yıl sonra, (h. 5. yılın sonu, 6. yılın başında), inmiştir. Zina ve iftira cezalarından bahsederek başlayan sure, Mustalıkoğulları gazvesi dönüşünde münafıkların Hz. Aişe'ye attıkları iftira olayını aydınlığa kavuşturur (Mevdudî, Tefhim). İftira ve dedikodunun psiko-sosyal sonuçları üzerinde duran sure, bunları önleyici ahlakî ve hukukî tedbirler getirir. Ahzab suresindeki ailevî, içtimaî düzenlemelere ek hükümler getirerek örtünmenin ölçülerini belirler. Müminlerin aydınlandığı ilahî nur ile kâfirlerin içinde boğulduğu katmerli karanlığı tasvir eder. Allah'a ve Rasulüne itaat konusu ve müminlerin kamusal sorumlulukları, inanç temelinde ele alınır ve münafıkların tutumları örnek verilerek açıklanır. Son bölüm, surenin içeriğiyle ilgili bazı ek hükümler getirmiş ve surenin sonuna yazılmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا ف۪يهَا اٰيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ اَلزَّانِيَةُ
وَالزَّان۪ي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ
جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ
اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

1. Bu sure, bizim indirdiğimiz ve içerisinde kesin hükümler vaz'ettiğimiz bir suredir:[1] Öğüt almanız için onda apaçık deliller (ayetler) indirdik: 2. Zina eden kadın ve erkeğin her ikisine de yüzer değnek vurun.[2] Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın verdiği cezayı uygularken onlara karşı hissettiğiniz acıma duygusu size engel olmasın. Müminlerden bir grup da

وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝٢
اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً
وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ
وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝٣ وَالَّذِينَ
يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ
شُهَدَٓاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا
لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ
۝٤ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٥ وَالَّذِينَ
يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا
اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ
بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝٦ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ
لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
۝٧ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٨
وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَٓا اِنْ كَانَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ۝٩ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۝١٠

onlara uygulanan cezaya şahid olsun. 3. Zina eden ya da müşrik olan bir kadınla ancak zina eden bir erkek evlenir. Zina eden veya müşrik olan bir erkekle de ancak zina eden bir kadın evlenir.[3] Bu, müminlere haram kılınmıştır. 4. İffetli insanları zina etmekle suçlayıp da ispat için dört şahid getiremeyenlere seksen değnek vurun ve ebediyen şahitliklerini kabul etmeyin.[4] Onlar, yoldan çıkmışların (fasıkların) ta kendileridir.[5] 5. Ancak, böyle bir suçtan sonra tevbe edip de ıslah olanlar için Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. 6, 7. Eşlerine zina isnadında bulunan ve kendilerinden başka şahidleri olmayan kimselere gelince onlardan her birinin şahidliği, kendisinin doğru söylediğine Allah'ı şahid tutarak dört defa yemin etmesidir. Beşincisinde ise eğer yalan söylüyorsa Allah'ın kendisine lânet etmesini dilemesidir. 8, 9. Kocası tarafından zina isnat edilen kadının da kocasının yalan söylediğine Allah'ı şahid tutarak dört defa yemin etmesidir. Beşinci defasında ise eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın kendisine gazap etmesini dilemesi gerekir ve bu kendisinden cezayı kaldırır.[6] 10. Düşünsenize, Allah'ın size olan lütuf ve rahmeti olmasaydı haliniz nice olurdu! Ne mutlu sizlere ki Allah, tevbeleri kabul edendir, hüküm ve hikmet sahibidir![7]

1. "Faraza" kelimesi farz (gerekli, zorunlu) kılmak anlamına geldiği gibi takdir etmek, kanun vaz'etmek (yasama) anlamına da gelmektedir. Sure bütünüyle farz kılınıyorsa içerdiği hükümler bütünüyle yasa olarak farz kılınıyordur (Zemahşeri, *Keşşaf*; Ebussuûd, *İrşad*). Ayetin hemen akabinde hükümler sayılmaya başladığı için hüküm vaz'etmek anlamını tercih ettik. Bundan dolayı da cümlenin sonuna iki nokta koyduk.

2. Ayette zina eden erkek ve kadınlara verilen ceza genel olarak dile getirilmektedir. Ancak tefsirciler bu genel ifadenin sünnetle tahsis edildiğini ve sadece zina eden bekârları kapsadığını düşünmüşlerdir. Tahsis taraftarları, düşüncelerini savunmak ve gelebilecek itirazları önlemek için konuyla ilgili hadislerin mütevatir olduğunu iddia etmişler ve sadece Haricîlerin itirazını aktarmakla yetinmişlerdir. (Razî, *Mefatihu'l Gayb*). Spekülatif gerekçelerle ayetin sünnetle sınırlandırıldığını veya neshedildiğini iddia etmek, Hz. Peygamber'in Allah'ın hükümlerine aykırı hüküm koyma hakkının olduğunu iddia etmekle eşdeğer görünmektedir (69/Hâkka 44-47). Hanefîlerin Hâkka suresindeki ayetlerden hareketle ortaya koydukları prensibe aykırı olarak âhad haberle gelen bilgilerle ayeti nesh veya tahsis etmek kitaba da sünnete de aykırı görünmektedir (Muhammed Gazali, *Nebevî Sünnet*, s. 242). Üstelik böylesi bir yorum kabul edildiğinde sünnetle tahsis edilen ayet sadece bu surenin 2. ayeti değil, 3. ayetinin de 4/Nisa 15-17, 24, 25. ayetlerinin de tahsis veya nesh edilmesini getirmektedir. Çünkü üçüncü ayette de genel ifadelerle zina eden erkek ve kadınların birbirleriyle evlenmelerine hükmedilmektedir. Ayrıca Kur'an köle ve cariyelere verilecek cezayı hürlere verilecek cezanın yarısı olarak belirlemektedir (4/Nisa 25). Hz. Peygamber'in eşlerine de iki kat ceza tehdidinde bulunmaktadır (33/Ahzab 30). Recmedilen evlenemeyeceğine veya recmin yarısı olmayacağına ya da ölümün iki katı olamayacağına göre recm iddiaları tutarsız hale gelmektedir Nisa 15-17. ayetler, fahişelerin tevbe edip ıslah olmaları halinde affedilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır ki recmedilenin affedilmesini emretmek anlamsız hale gelmektedir. Bundan dolayı söz konusu ayetlerin de neshedildiği savunulmuştur. Bütün bunlar, Haricîlerin itirazını haklı çıkaran çelişkilerdir (Örneğin bkz. Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ancak nesh iddiası kabul edilemez bir yaklaşımdır. (Cassas'dan naklen Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İst. 2000, s. 99; Sarmış, *Hadisler Kur'an ile Eşdeğer midir*, s. 100-102, 158-165). Çünkü Kur'an'daki mevcut ayetleri mensuh sayanlar, arzu ettikleri yönde rivayetler üretmekten geri durmamış, hatta işi ayet üretmeye bile vardırmışlardır. Recm öngören mensuh ayetlerden söz ederek Hz. Ömer'e isnat etmişlerdir (Buharî, Ahkâm 22; Ebu Davud, Hudud 23; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*; Sarmış, *age*, s. 100-102, 158-165). Kur'an'ın tahrif edildiğini iddia eden İslam düşmanlarına fırsat sunan bu tür isnatların Tevrat kültürüne dayandığı ve cahiliye Arap kültürüne uygun olduğu için kabullenildiği açıktır (Levililer 20/9-16). Hz. Peygamber'in recm uygulattığına dair sahih rivayetler varsa bu ayetlerin gelmesinden önce cahiliye Araplarının veya Yahudilerin geleneği olarak uygulanmış olabilir. Bu ayetlerse o tür uygulamalara son vermek için gelmiştir (Sarmış, *Olumsuz Kadın Algısı*, s. 105-122).

3. Ayetin zahiri çevirisine göre zina eden kadın veya erkek ancak kendisi gibi bir zinakârla veya müşrikle evlenebilir. Ancak tevbe etmiş günahkâr bir mümin müşrik

le evlenemez (2/Bakara 221).Bu ayette kadın olsun erkek olsun zina eden biriyle evlenmenin müşrikle yapılan evlilikle bir tutulması, iffeti korumanın, fuhuştan uzak durmanın önemini anlatması bakımından önemlidir. İffet duygusu, iman duygusuyla aynı yürekte bulunur. Biri sarsılınca diğeri de sarsılır. Bir mümini müşrikten daha şerefli kılan, sadece inanıyorum demekten ibaret değildir (25/Furkan 68-71; 29/Ankebut 1).

4. İffetliler anlamında kullanılan "muhsanât" kelimesi müennes çoğul olduğu için sadece kadınlar anlamında anlaşılabileceği gibi erkek kadın ayrımı yapılmaksızın bütün iffetli insanları kapsayan bir anlama da sahiptir (İbn Atıye, *el-Muharrer*, Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Bazı âlimler, "muhsan" kelimesini "evli olanlar" şeklinde yorumlamaya ve evli-bekâr ayrımına mesnet yapmaya çalışmışlardır ki evli olmayanlara iftiranın sahih olmasını gündeme getirecek böyle bir yorumu düşünmek bile abestir. Oysa Kur'an bu kelimeyi, iffetli, hür ve evli olmak üzere yerine göre üç farklı anlamda kullanmaktadır (4/Nisa 24, 25).

5. Ayette iftiracılar tevbe etmedikleri sürece (bir sonraki ayet) şahidlikleri ebediyen kabul edilmemesi gereken kimselerdir. Çünkü onlar fasık ve münafıklarla aynı kategoride değerlendirilmektedir."Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

6. Hz. Peygamber'in sünnetine göre bu duruma düşen eşler geri dönüşü olmayan bir boşanmayla ayrılmış sayılırlar. Ayrıca boşama işlemi aranmaz. Mahkeme tarafından sonuçla ilgili işlemler yapılır. Nesebin tespiti açısından doğumun beklenmesi ve çocuk hangi erkeğe benziyorsa ona göre işlem yapılması öngörülmüştür (Buharî, Tefsir 24/214-217; Mevdudî, *Tefhim*). Ancak bugün gelişen teknik sayesinde bu tür sorunların tespit edilmesi daha kolay hale gelmiştir.

7. Bu tür konularda yapılan tevbenin önemi için bk. 4/Nisa 15-17. ayetler.

اِنَّ الَّذ۪ينَ جَٓاؤُ۫ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْۜ لَا
تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْۜ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ لِكُلِّ
امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِۚ وَالَّذ۪ي
تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ١١ لَوْلَٓا
اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًاۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُب۪ينٌ ١٢
لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا

11. O iftirayı (Ayşe'ye) yapanlar sizin aranızda bulunan bir gruptur.[8] Siz bu olayı kendiniz için bir şer sanmayın; aksine bu sizin için bir hayırdır.[9] O iftiracıların her birine kazandıkları günahtan bir pay vardır. En ağır sorumluluğu yüklenen elebaşlarına da en büyük azap vardır. 12. Bunu duyduğunuz zaman mümin erkek ve kadınlar olarak birbiriniz hakkında hüsnü zanda bulunmanız ve "Bu, apaçık bir iftiradır." demeniz gerekmez miy-

بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ
١٣ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَٓا اَفَضْتُمْ فِيهِ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ١٤ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ
وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ
وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ ١٥
وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ
نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ
١٦ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِٓ اَبَدًا اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ١٧ وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ١٨ اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ
اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ١٩ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُ۫فٌ رَحِيمٌ ٢٠

di? 13. İftiracıların dört şahid ge-
tirmeleri gerekmez miydi? Ma-
demki dört şahid getiremediler, o
halde onlar Allah katında yalancı-
ların ta kendileridir. 14. Allah'ın
dünyada ve ahirette size lütfettiği
bağış ve rahmeti olmasaydı daldı-
ğınız bu kötülükten dolayı size bü-
yük bir azap dokunurdu. 15. Siz,
Allah katında çok ağır olan bu ifti-
rayı basit sanarak dilden dile do-
laştırıp hiçbir bilgiye sahip olma-
dığınız halde ağzınızda geveleyip
duruyordunuz. 16. Onu duyduğu-
nuz zaman, "Bunu konuşmak bize
yakışmaz. Hâşâ! Bu çok ağır bir ifti-
radır!" demeniz gerekmez miydi?[10]
17. Eğer inanmış kimselerseniz, Al-
lah size böyle bir dedikoduya bir
daha asla dalmamanızı öğütler. 18.
Allah size ayetlerini açıklamakta-
dır. O her şeyi bilir, hüküm ve
hikmet sahibidir. 19. İman edenler
hakkında çirkin haberleri yaymaya
düşkün olanlar var ya, onlar için
hem dünyada hem de ahirette çok
çetin bir azap vardır. Allah bilir, siz
bilemezsiniz. 20. Düşünsenize, Al-
lah üzerinize lütuf ve rahmetini
indirmeseydi haliniz nice olurdu!
İyi bilin ki Allah engin şefkat ve
merhamet sahibidir.

8. Bu ayetler, münafıkların Hz. Aişe 'ye attıkları iftiradan (ifk) bahsetmektedir. İslam ordusu Mustalıkoğulları gazvesinden dönerken konaklamıştı. Hz. Aişe ihtiyaç için ayrıldığı yerde kaybettiği gerdanlığı ararken ordu onu kafesin içinde sanarak devesini de alıp gitmişlerdi. Ordunun arkasından gelen Safvan bin Muattal es-Sülemî onu fark etmiş ve devesine bindirerek orduya yetişmesini sağlamıştı. Münafıkların reisi

Abdullah bin Übey bunu fırsat bilerek çok çirkin bir iftirada bulunmuştu. Allah indirdiği bu ayetlerle iftiraya uğrayan o iki insanın iffetli olduğunu açıklayarak münafıkların hilesini deşifre etmiş, dedikodulara katılan müminleri de sert bir şekilde uyarmıştır (Buharî, Tefsir 24/218, 219; Mevdudî, *Tefhim*). Safvan bin Muattal'ın Bizanslılarla yapılan Sumeysat/Samsat savaşında yaralandığı ve orada vefat ettiği nakledilmektedir (TDV. İslam Ansiklopedisi). Adıyaman'ın Samsat ilçesine bağlı Taşkuyu köyünde ona ait olduğu düşünülen, bir türbe mevcuttur.

9. Allah şerlerin sonunu hayra tebdil etmiştir. İslam toplumu, iftiracılardan ve dedikoduculardan arındırılmış, masum insanlar aklanmış, bu sayede birbirlerine kenetlenmeleri sağlanmış ve ilahî hükümlerle müşerref olmuşlardır. İffetli bir insanın kendisine isnat edilen iftiradan arınması, aklanması ne kadar önemliyse iftira potansiyeli taşıyan bozguncu münafıkların ve dedikoducu insanların ortaya çıkarılması da son derece önemlidir. Devamında gelen ayetler bu bakımdan anlamlıdır.

10. Bu ayetler, iftiranın münafıklarla sınırlı kalmadığını, bazı müminlerin de bu dedikodulara katıldıklarını göstermektedir. Hatta Hz. Peygamber'in eşi Zeyneb'in kız kardeşi Hamne ve Ebu Bekir'in akrabalarından Mıstah ve şair Hassan bin Sabit'in de bu dedikodulara karıştığına dair bilgiler mevcuttur. Bu ayetler gereği onlara iftira cezası uygulanmıştır (Azimli, age. s. 340-350). Fakat ayetlerin işaret ettiği güzel cevabı, dedikoducuların yüzüne haykıran güzel insanlar da vardı. Ebu Eyyub el-Ensarî'nin dedikodulardan söz açan eşine; "Sen olsan böyle bir çirkin işi yapar mıydın?" dediği, eşinin "hayır" cevabı üzerine; "Ben de böyle bir çirkinliği aklımdan geçirmezdim. Ayşe senden daha iyi bir kadın, Safvan da benden daha iyi bir Müslümandır." dediği rivayet edilmektedir. Dedikodulara adı karışan üç Müslümana kazif (iftira) cezası verildiği ve o Müslümanların tevbe ettikleri, hatta Hz. Aişe'nin de onları affettiğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak buna rağmen daha sonra söz konusu dedikodulara Hz. Ali'nin adını karıştıranlar Emeviler olmuştur. Kendisiyle istişare eden Hz. Peygamber'i üzgün, perişan durumda görünce Hz. Ali'nin, onu teselli etmek için söylediği; "Gerekirse onu boşar, başka kadınla evlenirsin." şeklindeki sözünü bağlamından çıkararak ve birtakım ilavelerle saptırarak fesat üretmişlerdir. Bu iftiralar, fitne döneminde etkisini göstermiş, önce Hz. Aişe ve taraftarları, daha sonra da Hz. Ali taraftarları maalesef bu tuzağa düşmüşlerdir. Tarihî kaynaklar da bu çarpıtılmış bilgileri günümüze kadar taşımışlardır (Buharî, Tefsir 24/219-224; Mevdudî, *Tefhim*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِۜ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ
فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ

21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa şeytan ona çirkinlikleri ve kötülükleri emreder.[11] Allah'ın size olan lütuf ve rahmeti olmasaydı sizden hiç kimseyi arındırmazdı. Allah, dileyen kimseyi arındırır.[12] O her şeyi işitir ve bilir.

اَحَدٍ اَبَدًا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ
سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُو۬لُوا الْفَضْلِ
مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُو۬لِي الْقُرْبٰى
وَالْمَسَاك۪ينَ وَالْمُهَاجِر۪ينَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ
اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ
لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظ۪يمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ
وَاَيْد۪يهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾
يَوْمَئِذٍ يُوَفّ۪يهِمُ اللّٰهُ د۪ينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ
اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُب۪ينُ ﴿٢٥﴾ اَلْخَب۪يثَاتُ
لِلْخَب۪يث۪ينَ وَالْخَب۪يثُونَ لِلْخَب۪يثَاتِ
وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّب۪ينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ
اُو۬لٰٓئِكَ مُبَرَّؤُ۫نَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٦﴾

22. Sizden fazilet sahibi olup da ekonomik imkânları geniş olanlar, yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere yardım etmekten vazgeçmek için yemin etmesinler. Onları affedip imkân tanısınlar. Allah'ın sizi bağışlaması hoşunuza gitmez mi? Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.[13] 23. Kötülüğü akıllarından bile geçirmemiş[14] iffetli mümin kadınlara iftira atanlar, dünyada ve ahirette lânetlenmişlerdir ve onlar için çok ağır bir azap vardır. 24, 25. Dilleri, elleri ve ayakları, yaptıkları konusunda kendi aleyhlerine şahidlik edeceği gün var ya, o gün Allah onların cezalarını hakkıyla verir ve Allah'ın apaçık hakikat olduğunu anlarlar. 26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara lâyıktır.[15] Bunlar, iftiracıların isnatlarından uzak, arınmış kimselerdir. Kendileri için bağışlanma ve cömertçe bir rızık vardır.

11. Burada şeytan deyince aklımıza sadece İblis gelmemeli. Müslümanların kafasını karıştırmaya çalışan ve kötülükleri emreden kâfir ve münafıkların elebaşları da bu sıfatı taşımaktadırlar.

12. Bir önceki ifadeye bakılırsa Allah'ın dilemesi, kulun dilemesinin zıddı değildir. Allah'tan başkasının arındırmasını bekleyenlere cevap verilmekte ve ilahî yetkiden söz edilmektedir.

13. Bu ayetin, yeğeni Mıstah ile annesinin bakımını üstlenen Hz. Ebu Bekir'in Mıstah'a yaptığı yardımı kesmek için yemin etmesi üzerine inmiştir. Çünkü Hz. Aişe

'ye atılan münafık iftirasının ardına düşenlerden birisi de Mıstah idi ve kızı Ayşe'ye atılan iftira Ebu Bekir'in ağırına gitmişti (Buharî, Tefsir 24/225; Maverdî, *en-Nüket*). Allah tevbe eden müminlerin affedilmesi ve bu tür yeminlerin dikkate alınmaması yönünde uyarıda bulunmaktadır. Bazı âlimler bu tür anlamsız yeminlerden vazgeçip iyiliğe dönen müminlerin keffaret ödemelerine gerek görülmediği kanaatine varmışlardır(Mevdudî, *Tefhim*). Bir sonraki ayette ise tevbe etmeyen iftiracıların lânetlik olduğundan bahsedilmektedir.

14. "Gafilât" kelimesinin bu çevirisi için bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*.

15. Hz. Peygamber'in hanımına yapılan iftiranın Peygamber'e de yapılmış sayılacağına işaret edilmektedir. Çünkü bir insanın iffetinin zedelenmesi aile çevresinin iffetini de rencide eder. Bu özel örnek üzerinden genel bir prensip dillendirilmektedir: İffetli erkekler ve kadınlar birbirlerine yakışır, kötü kadınlar ve erkekler de birbirlerine layıktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ
بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى
اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
﴿٢٧﴾ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا ف۪يهَٓا اَحَداً فَلَا
تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ ق۪يلَ لَكُمُ
ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ ف۪يهَا مَتَاعٌ
لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِن۪ينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ
وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْۜ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ
لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ

27. Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere izin almadan ve sahibine selam vermeden girmeyin. Dikkat ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır.[16] 28. Evde kimsenin olmadığını görürseniz, size izin verilmedikçe girmeyin. Eğer size "Geri dönün!" denirse dönüp gidin; bu sizin için en nezih davranıştır. Allah sizin davranışlarınızı çok iyi bilir. 29. Mesken olarak kullanılmayan ve sizin de yararlandığınız (kamuya açık) binalara[17] izinsiz girmenizde bir sakınca yoktur. Açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de Allah bilir. 30. Mümin erkeklere söyle; bakışlarını kontrol etsinler ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha nezih bir davranıştır.[18] Allah, onların yaptıklarından haberdardır. 31. Mümin kadınlara da söyle; onlar da bakışlarını kontrol etsinler[19] ve iffetlerini korusunlar; (el ve yüz gibi) herkesin görebile-

وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى
جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ
اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ
اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖي
اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ
اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعٖينَ غَيْرِ
اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ
الَّذٖينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ
وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفٖينَ
مِنْ زٖينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمٖيعًا اَيُّهَ
الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٣١ وَاَنْكِحُوا
الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحٖينَ مِنْ عِبَادِكُمْ
وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهٖ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ٣٢
وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذٖينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا
حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَالَّذٖينَ
يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فٖيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ
مَالِ اللّٰهِ الَّذٖي اٰتٰيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا

ceği yerleri dışında cazip (mahrem) yerlerini göstermesinler.[20] Başörtülerini yakalarının üzerine örtsünler.[21] Kocaları, babaları, kayınpederleri, kendi oğulları, kocalarının başka eşinden olan oğulları, erkek kardeşleri, kardeşlerinin veya kız kardeşlerinin oğulları, evinde yaşayan diğer kadınlar, hizmetlerinde olan cariyeler[22] veya erkek sayıldığı halde cinsel fonksiyona sahip olmayan hizmetçiler veya kadınların cinsel özelliklerini henüz fark etmeyen çocuklar dışında kimseye cazip (mahrem)yerlerini göstermesinler.[23] Örtülü olan cazip (mahrem) yerlerini fark ettirmek için ayaklarını yere vurarak yürümesinler.[24] Ey müminler! Bütün günahlarınızın bağışlanması için Allah'a tevbe edin ki kurtuluşa eresiniz. 32. Bekâr olanlarınızı, ehil gördüğünüz köle ve cariyelerinizi evlendirin. Fakir olsalar bile Allah onları lütfuyla zengin eder. Allah her şeyi kuşatmıştır, her şeyi bilir. 33. Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfuyla kendilerini varlıklı hale getirinceye kadar iffetlerini korusunlar. Elinizin altında bulunan kölelerinizden (özgürlükleri için) sizinle yazılı sözleşme yapmak isteyenler olur da onlarda bir hayır görürseniz onlarla yazılı sözleşme yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.[25] Namuslarını korumak isteyen cariyelerinizi dünya

فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاۤءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا
لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ
يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ
اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا
مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

hayatının menfaatine tamah ederek iffetsizliğe zorlamayın.[26] Kim onları fuhşa zorlarsa zorlandıkları durumdan dolayı Allah onlara son derece bağışlayıcı ve merhametli davranır. **34.** Gerçekten biz size açıklayıcı ayetler, sizden önce gelip geçmiş olanlardan bazı örnekler ve sorumluluk sahipleri için bir takım öğütler verdik:[27]

16. Buraya kadar hukukî hükümler ve fiilî durumlar ele alınırken bu ayetten itibaren ailevî ve toplumsal ilişkiler konusunda ahlakî önlemler öngörülmektedir. Bu yönüyle sure, Ahzab suresinin devamı niteliğindedir ve çoğunluğunu bedevî kökenli insanların oluşturduğu İslam toplumunun medenîleşmesini ya da şehirlileşmesini sağlayacak bir içeriğe sahiptir (Mevdudî, *Tefhim*). Başkalarının evine izinsiz girmek, uygunsuz durumları görmeyi engelleme maksadıyla yasaklanmıştır. Kapıdan içeriye bakan birini görünce Hz. Peygamber, "Eğer baktığını görseydim elimdeki şu tarakla gözünü çıkarırdım." diye azarlamıştır. Rivayetteki "Gözünü çıkarırdım." ifadesini Malik ve Ebu Hanife vurgu için söylenmiş bir deyim olarak değerlendirirken, Şafiî sözü zahiriyle değerlendirerek kapıdan içeri bakan kimsenin gözünün çıkarılabileceğine ve ceza gerekmediğine hükmetmiştir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 256).

17. Otel, işyeri ve büro gibi halka açık mekânlar kastedilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudi, *Tefhim).*

18. Ayet iffetli olmayı erkekten başlatmaktadır. Fakat bir sonraki ayet üzerindeki spekülatif yorumlar, genelde bu ayet yok sayılarak yapılmıştır.

19. Hz. Âdem ve eşiyle başlayan örtünme fıtrî bir ihtiyaçtır (7/A'raf 26, 27). Bakışlarını kontrol etmek, yani haramı görünce başını önüne eğmek veya başka tarafa bakmak, bu ayette kadınlara emredilmektedir. Bir önceki ayette erkekler için kullanılan aynı ifadeyi görmezden gelerek bu ayeti kadınların peçe takmasına delil saymak, ilerleyen süreçlerde üretilmiş zoraki yorumlardır.

20. "Ziynetlerini göstermesinler." ifadesinden maksat, bazılarına göre süs eşyaları ve elbiselerdir. Hanefi ulemasına göre ise kadınların karşı cinse çekici gelen mahrem yerleridir (Cassas, *Ahkam;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü karşı cinse cazip gelen takılardan ziyade vücudunun estetiğidir. Ayrıca "ziynet" elbise anlamına da gelmektedir (7/A'raf 31, 32). Giysilerini açmasınlar şeklinde de çevrilebilir. Ancak bazıları elbiselerini göstermesinler şeklinde yorumladıkları için kadının renkli elbise giyinmesine yasak getirilmesini gündeme getirmişlerdir (Mevdudî, *Tefhim*). Bu âlimler kadınlar için gösterilmesi helâl olan kendiliğinden görünen şeylerin, yüzük, kolye

ve elbise olduğunu söylese de Hasan, İbn Cübeyr ve Atâ'ya göre burada kastedilen eller, yüz ve ayaklardır (Ebu Davud, Libas 31; Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

21. Başörtüsünün yakaların üzerine örtülmesi emri, başörtüsünü arkadan bağlayan ve başı kısmen örten cahiliye kadınının örtünme biçimine yönelik bir eleştiridir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayet başın örtülmesini de ifade etmektedir (Buharî, Tefsir 24/226). Bu ifade aynı zamanda kadınlara tepeden tırnağa kadar uzanan tek parça tulum veya burka tarzı bir örtünmenin emredilmediği anlamına da gelir.

22. "Kadınlara ait köleler" ifadesinin sadece cariyeleri mi, yoksa erkek köleleri de mi kapsadığı konusunda ihtilaf edilmiştir (Mevdudî, *Tefhim*). Devamında gelen iki ayette salih köle ve cariyelerin evlendirilmesi teşvik edildiği ve mükâteb kölelerin özgürleştirilmesi emredildiği için biz sadece cariyelerin kastedildiği yorumunu benimsiyoruz. Zaten erkek kölelerin de ifadenin kapsamına dâhil olduğunu söyleyenler, Rasulullah'tan gelen bir rivayete dayanarak kölenin özgürleşmesi halinde yasak kapsamında olacağını söylemişlerdir (Mevdudî, *Tefhim*). Ancak 32 ve 33. ayetlerdeki salih kavramına rağmen cariyeleri örtünme emrinin dışında bırakan ve hatta onlara örtü yasağı getiren anlayışı onaylamak mümkün değildir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

23. "Cazip yerlerini göstermesinler." ifadesi, ayette iki defa kullanılmaktadır ve her iki kullanımda da iki ayrı istisna söz konusudur. Birincisi genel bir örtünmeden bahsedilirken kendiliğinden görünen el yüz ve ayaklar hariç tutulmakta, ikincisinde ise nikâh düşmeyen mahremler sayılarak bunlara özel bir istisna getirilmektedir. Bu ikinci istisna, kadınların mahremlerinin yanlarında başlarını açabileceklerini, iş yaparken kol ve bacaklarını sıvayabileceklerini göstermektedir. Yazır'ın ifadesiyle bu durum, Kur'an'ın ev içinde ayrı, ev dışında ayrı bir tarz geliştirdiğini göstermektedir (*Hak Dini*). Fakat istisnayı peçe takmaya indirgeyen geleneksel algı, ikinci istisnayı kadının mahremleri yanında peçesini açabileceği, el ve yüzünü gösterebileceği şeklinde yorumlayarak ayetin sunduğu geniş imkânı daraltmışlardır (Örneğin Mevdudî, *Tefhim*).

24. Bu ifade "ziynet" kelimesine verilen manaya göre anlam kazanmaktadır. "Ziyneti" takı olarak değerlendirenler, takıların ses çıkarması için ayağın yere vurulması şeklinde yorumlamışlar ve buradan hareketle takıların gösterilmesini ve ses çıkarmasını da yasak kapsamına dâhil etmişlerdir. Ancak kastedilen bundan ziyade göğüs ve kalça hareketlerinin hissedilmesi şeklindeki mahremiyete gölge düşüren teşhirci tutumun yasaklığıdır. Erkeklerin dikkatini çekmek ve onları tahrik etmek için yapılan her davranış bu kapsama dahil edilebilir. Ayrıca erkeklerin kadınları tahrik edecek davranışları da bu kapsamdadır. Bu nedenle elbisenin içini gösterecek şekilde ince veya hatları belli edecek şekilde dar olması da mahremiyet sınırını aşma olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in kadınların aşırı makyaj ve kokular sürünmelerini yasakladığı, ancak ellerine kına yakma ve hafif sürme çekmeleri gibi hafif bakımı teşvik ettiği bilinmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

25. Âlimler borcunu ödemek şartıyla özgürleşmek için anlaşma yapmak isteyen köleyle yazışmayı emreden ifadenin zorunluluk ifade ettiğine hükmetmişlerdir. Hz

Ömer'in uygulamasına dayanarak köle sahibinin bu talebi reddetme imkânının olmadığına hükmetmeleri çok yerinde bir karardır. İlk dönem uygulamalarına bakılırsa on binlerce kölenin azad edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Fakat bu ayet dünya menfaati için fuhşa zorlamayı yasakladığı halde ulema, bir önceki ayette geçen köleleri evlendirme emrinin farziyet veya vücubiyet ifade etmediği yönünde görüş serdedebilmiştir. Oysa aynı tefsircilerin bekâr köleleri evlendirme hükmünün gücü yeten köle sahibi için bireysel, İslam toplumu için kifaî, İslam devleti için hukukî ve siyasî bir yükümlülük olduğuna işaret etmektedirler (Mevdudî, *Tefhim*).

26. Elinin altında çalışan (köle) kadınları veya kızları zinaya zorlama yasağı iki türlü anlaşılabilir. Birincisi "evlenmelerine mani olarak fuhşa zorlamayın" şeklinde anlaşılabilir. Fakat cümle öncesinden bağımsız ele alınarak "namuslarını korumak isteyen" ifadesi de dikkate alınmadan "kendi kızlarınızı evlendirmeyerek fuhşa zorlamayın" şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Fakat bu zoraki bir yorumdur. Ayet cariyeyi fuhşa zorlamayı yasaklıyorsa, insanın kendi kızını zorlaması öncelikle yasaklanmış demektir. İkincisi ve daha da önemlisi çıkar veya hatır için o kadınları fuhşa zorlamanın çirkinliğinden söz etmiş olabilir ki ayetin kullandığı ifadelerde bu anlam çok açıktır. Zaten tefsirciler de müşriklere ait çok sayıda fuhuş evinin varlığından söz etmektedirler. Münafıkların reisi Abdullah bin Ubey bin Selul'un fuhuş yaptırdığı bilinmektedir. Hatta onun çalıştırdığı altı cariyeden birisi olan Muazele, İslam'ı kabul etmiş ve fuhuş yapmaktan kaçınmıştı. Bu yüzden de sahibinden işkence görmüştü. Hz. Ebu Bekir aracılığı ile Hz. Peygamber'e, fuhuş yapmak istemediğini ileterek yardım istemiş, Hz. Peygamber de kadının satın alınarak özgürleştirilmesini sağlamıştı. Hatta bu ayetin o kadının şikâyeti üzerine indiği de nakledilir (Maverdî, *en-Nüket;* Sealibî, *el Cevahir;* Mevdudî, *Tefhim*).

27. Bu ayet, öncesi ve sonrasında anlatılan iki bölümü bağlayan bir ayettir. Buraya kadar verilen ilahî bilgilerin arka-planını aydınlatmak üzere gelen paragrafı takdim etmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِه۪
كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍ
اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ
شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا
غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ
نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ

35-37. Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde kandil yanan bir cam fanus gibidir. O cam öyle bir billurdur ki sanki inci gibi parlak bir yıldızdır. O kandilin yağı, ne doğuda ne batıda benzeri görülmemiş bereketli bir zeytin ağacından gelir. İçindeki yağ, neredeyse ateş dokunmasa bile aydınlatıcı bir ışığa sahiptir. Aydınlık içinde bir aydınlıktır o. Allah, dileyeni kendi aydınlığına (nuruna) iletir.[28] Her şeyi hakkıyla bilen Al-

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ
اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا
بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ
تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ
وَاِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ
الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ
اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ
يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ
الظَّمْاٰنُ مَاءً حَتّٰى اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ
شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللّٰهُ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ
لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ
سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَا
اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ
اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

lah, bu örnekleri, içinde isminin anılmasını ve yüceltilmesini duymaktan hoşlandığı evlerdeki insanlar için vermektedir. O insanlar, alış veriş ve ticaretin Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı kimselerdir. O kişiler, o evlerde sabah akşam Allah'ı tesbih eder;[29] kalplerin ve gözlerin yerinden fırlayacağı dehşetli günden korkarlar. 38. Bütün bunlar, Allah'ın onları yaptıklarından daha güzeliyle ödüllendirmesi ve kat kat lütufta bulunması içindir. Allah, dilediği kimseleri hesapsız bir şekilde rızıklandırır. 39. Kâfirlere gelince, onların amelleri çöldeki serap gibidir; susuz kimse onu su zanneder. Nihayet yanına vardığında bir damla su bulamamıştır. Fakat Allah'ı yanı başında hazır bulmuş ve Allah da onun hesabını görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür. 40. Ya da kâfirlerin amelleri, engin bir denizin ortasındaki karanlıklar gibidir. Öyle bir deniz ki dalga üstüne dalga, bulut üstüne bulut; orada karanlıklar üst üstedir. Böyle bir karanlıkta kalan kişi, elini uzatsa elini göremez. Allah'ın aydınlık vermediği kimse için hiçbir aydınlık yoktur.[30]

28. Bu ayetlerde Allah, kendisini göklerin ve yerin nuru olarak tanıtmaktadır ki bu teşbih edatı hazfedilmiş bir mecazdır. Temsili anlatımın bütününe bakıldığında nur kelimesi Allah'ın zatını değil, aydınlatıcı sıfatını temsil etmektedir. Yani Allah'ın âlemde aydınlığı var eden gücüne işaret etmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Devamındaki ayetlere bakılırsa vahyi ve müminlerin gönlünde yaktığı ışığı bir kandile

benzetmektedir. Yani kandile benzetilen nur, yaratma ve vahiy aydınlığıdır ve onun kaynağı da Allah'ın zatıdır. Kandile gelen yağ, vahye benzetilirken, kandilin yaydığı ışık müminlerin gönlünde iman, davranışlarında ahlak olarak canlanan somut tezahürler olmaktadır. "Ashabım gökteki yıldızlar gibidir." hadisi, bu ayetlerdeki yıldız mecazından kaynaklanmış olabilir. Çünkü 38. ayete kadar süren sembolik anlatım, müminlerin evinden yayılan Kur'anî hayatı evleri aydınlatan ve dışarı taşan kandil aydınlığına benzetmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Buna paralel olarak 39-40. ayetlerde kâfirlerin amelleri katmerli karanlığa benzetilmektedir. Bu kandil benzetmesi, Tevrat'ta anlatılan kandil sembolüne bir gönderme gibidir. Çünkü orada kandilin iki yanında duran iki zeytin ağacından bahsedilmekte ve bu iki zeytin ağacından kandile uzanan iki daldan yağ akmaktadır ki bu iki dalın iki Mesih olduğu dile getirilmektedir (Zekeriyya, 4/1-14).

29. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1, 2.

30. 40. ayetteki karanlık benzetmesi, 39. ayetteki serap benzetmesinin devamı niteliğindedir ve kâfirlerin çabalarının çıkmaza girdiğini sembolize etmektedir. Allah'ın nurundan (vahyinden) uzaklaştıkları için karanlıkta kalmışlardır. Çünkü buradaki karanlık üstüne karanlık, 35. ayetteki nur üstüne nurun zıddıdır. Görmek için dışarıda aydınlığın olması gereklidir, ancak yeterli değildir. İnsanın aydınlığı algılayabilmesi için gözünün olması yetmez. Beynin ve aklın da aydınlığı algılayacak evsaf ve donanımda olması gerekir. Çünkü nur, hem dışarıdaki maddî ışığı hem de ruh dünyasındaki içsel aydınlığı içeren bir kavramdır (Gazzalî, *Mişkâtü'l-Envar*'dan naklen Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ
صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ
﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى
اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي
سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ
بِهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَٓاءُ يَكَادُ

41. Göklerde, yerde bulunan her şeyin, dizi dizi kuşların bile Allah'ı tesbih ettiğini anlamadın mı? Hepsi de Allah'ı nasıl yücelteceğini ve nasıl tesbih edeceğini bilir![31] Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir. 42. Göklerin ve yerin hükümranlığı (mülkü) Allah'a aittir.[32] Sonunda dönüş O'nadır. 43. Düşünmez misin ki Allah bulutu sevk eder ve bir araya getirip yoğunlaştırır da arasından yağmur yağdığını görürsün. O bulutlar içinde dağlar gibi 'dolu' yığınları meydana getirip gökten indirir de[33] dilediği kimseye isabet ettirir, dilediği kimseden de

سَنَا بَرْقِه۪ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ٤٣ يُقَلِّبُ اللّٰهُ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي
الْاَبْصَارِ ٤٤ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍ
فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْش۪ي عَلٰى بَطْنِه۪ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَمْش۪ي عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْش۪ي عَلٰٓى
اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ٤٥ لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ
وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ
٤٦ وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ
وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَر۪يقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ
ذٰلِكَ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ ٤٧ وَاِذَا
دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا
فَر۪يقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ٤٨ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ
الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِن۪ينَ ٤٩ اَف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَح۪يفَ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ٥٠

uzak tutar. Şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri görmez eder! **44.** Allah, geceyle gündüzü sürekli yer değiştirir. Bakmasını bilenler için bunda nice ibretler vardır! **45.** Allah, yürüyen her canlıyı sudan yarattı. Onların kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde, kimi de dört ayak üzerinde yürür. Allah istediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir. **46.** Biz açıklayıcı ayetler indirdik. Allah dileyeni dosdoğru yola iletir.[34] **47.** "Biz, Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik." diyorlar. Fakat onlardan bir grup, böyle dedikten sonra yüz çeviriyor.[35] Onlar gerçekten iman etmiş değillerdir. **48.** Aralarında hüküm versin diye Allah'a ve Rasulü'ne çağrıldıkları zaman içlerinden bir grup hemen yüz çevirir. **49.** Eğer verilen hüküm onların lehine olursa gelip ona boyun eğerler. **50.** Kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüphe mi ediyorlar! Ya da Allah'ın ve Peygamberi'nin kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar! Hayır, onlar zalimlerin ta kendileridir.

31. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1. Bu ve devamındaki paragraf münafık kâfirlere yönelik mesajlar olduğu için bu cümle, bütün mahlûkatın kendi hilkati gereği yaptığı tazim ve tesbihin farkında olduğunu dile getirerek kâfirlerin algı körlüğünü eleştirmektedir. Cümlenin öznesini farklı takdir eden ve onların tesbih ve salâtını Allah'ın bildiği şeklinde yorumlayanların görüşü zayıf bulunmuştur. Hayvanların tesbihini kabul ettiği halde salâtını kabul etmeyenler, namazın insana has olduğunu gerekçe göstermişlerdir. Oysa salâtın anlamı kav

ramsal manada namazdan ibaret olmayıp işine önem vermek anlamını içerdiği gibi, hayvanların dua ve tesbihi insanın tesbihine benzemek zorunda da değildir. Tesbih eden varlığın tesbihini (tenzihini) bilmesinden daha doğal bir şey olamaz. Allah'ın bilmesi zaten ayrıca zikredilmektedir.

32. Mülk kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

33. "Cibâl" kelimesi, genelde dağ anlamına gelen "cebel" kelimesinin çoğulu olarak kullanılır. Bu kelimenin yükseklik, ağırlık, çokluk, zorluk ve afet anlamlarına gelen mecazî kullanımları mevcuttur (Zebidî, *Tâc*). Geçtiği bağlam göz önüne alınarak afet diye de çevrilebilir.

34. Açıklama için bkz. 74/Müddessir 31; 9/Tevbe 115.

35. İman ve itaat sözden ibaret değildir. Fiilen yerine getirilmesi gereken bir tavır ve eylemi de içerir. Davranışa dönüşmeyen iman ve itaat sözü insanı münafık olmaktan koruyamaz.

اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِن۪ينَ اِذَا دُعُٓوا اِلَى
اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
٥١ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ
وَيَتَّقْهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ٥٢
وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ
لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ
اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ٥٣ قُلْ
اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ
وَاِنْ تُط۪يعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ
اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ٥٤ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

51. Aralarında hükmetsin diye Allah'a ve Peygamberi'ne çağırıldıkları zaman müminlerin sözü, "İşittik ve itaat ettik." demekten ibarettir. Kurtuluşa erenler işte onlardır.
52. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'na karşı sorumlu davranırsa başarıya ulaşanlar işte onlardır.
53. Kendilerine emretmen halinde savaşa çıkacaklarını söyleyerek Allah adına var güçleriyle yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin, adet olduğu üzere "İşittik ve itaat ettik." (baş üstüne) deyin.[36] Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."
54. De ki: "Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamber'in payına düşen, kendi sorumluluğudur; sizin payınıza düşen de kendi sorumluluğunuzdur. Eğer ona uyarsanız doğru yolda olursunuz. Peygamber'in görevi açıkça tebliğ et-

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۖ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ د۪ينَهُمُ
الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ
خَوْفِهِمْ اَمْنًاۜ يَعْبُدُونَن۪ي لَا يُشْرِكُونَ ب۪ي
شَيْـًٔاۜ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مُعْجِز۪ينَ
فِي الْاَرْضِۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَلَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿٥٧﴾

mekten başka bir şey değildir."[37]
55. Allah, sizden öncekileri hükümran kıldığı gibi sizin iman edip salih amel işleyenlerinizi de yeryüzünde hükümran kılacağını, onlar için uygun gördüğü dini güçlü bir şekilde yerleştireceğini ve onların korkularını güvene dönüştüreceğini vaadetti.[38] Onlar bana ibadet eder ve hiçbir şeyi benim ortağım saymazlar. Kim de bundan sonra kâfirlik ederse onlar yoldan çıkanların (fasıkların) ta kendileridir.[39]
56. Namazı kılın, zekâtı verin ve Peygamber'e itaat edin ki merhamet göresiniz.
57. Kâfirlik edenlerin yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacağını sanma. Onların barınağı ateştir. Ne kadar da kötü bir barınaktır.

36. 51. ayette geçtiği gibi müminlerin âdeti, içlerinden gelerek "İşittik ve itaat ettik." (baş üstüne) demekti. Münafıklar ağızlarıyla itaat ettik derken yemin ediyorlardı, fakat bu, davranışlarına hiç yansımıyordu.

37. 47. ayetten buraya kadar, Allah'a ve Rasulüne itaat konusu işlenmekte ve itaatsizlik edenlerin zalim olduklarına hükmedilmektedir. Daha sonra bu konuyla ilgili ek hükümler getiren 62-64. ayetler İslam devletinin verdiği kamusal görevleri aksatmama üzerinde durmaktadır. Mevdudî, Hz. Peygamber'e itaati emreden bu ayetlerin, onun yerine geçen mümin yöneticilere itaati de kapsadığını düşünmektedir (*Tefhim*). 4/Nisa 59. ayete bakılırsa yorumun tutarlı olduğu görülecektir.

38. Bu vaad, Hudeybiye öncesi sıkıntılı dönemin geride kalacağını, kısa süre sonra kâfirlerin hezimete uğrayacağını ve müminlerin hâkim hale geleceğini müjdelemektedir.

39. "Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır. Bile bile din değiştiren "mürted"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذ۪ينَ
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذ۪ينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ

58. Ey iman edenler![40] Hizmetinizde bulunan köleler ve henüz akıl baliğ olmamış çocuklarınız, sabah

مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ
وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ
بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ
لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ
طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ٥٨ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ
فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ٥٩ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا
يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ
يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ
يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٦٠
لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰى
اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا

namazından önce, öğle istirahatı için soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra olmak üzere, üç mahrem vakitte odanıza girecekleri zaman sizden izin istesinler. Bu vakitler dışında birbirinizin yanına (izinsiz) girip çıkmanızda hem siz hem de onlar açısından bir sakınca yoktur. Allah size ayetlerini böyle açıklamaktadır. Allah her şeyi bilir, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir.
59. Çocuklar akıl baliğ olduktan sonra da önceden izin aldıkları gibi izin alsınlar. Allah size ayetlerini bu şekilde açıklıyor. Allah her şeyi bilir, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir.
60. Adetten kesilen ve evlenme arzusu duymayan kadınların, vücutlarını açıp saçmayacak şekilde dış elbiselerini çıkarmalarında bir sakınca yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitir ve bilir.
61. Görme engelliye, yürüme engelliye ve hastaya bir güçlük yüklenemeyeceği gibi sizin kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek veya kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın veya halalarınızın evlerinden, dayılarınızın veya teyzelerinizin evlerinden, anahtarları size bırakılan evlerden veya arkadaşlarınızın evlerinden yemek yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya tek başınıza ye-

مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ اَوْ صَد۪يقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَم۪يعًا اَوْ اَشْتَاتًا فَاِذَا
دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ٦١ اِنَّمَا
الْمُؤْمِنُونَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاِذَا
كَانُوا مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى
يَسْتَأْذِنُوهُ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ فَاِذَا
اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ
شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَح۪يمٌ ٦٢ لَا تَجْعَلُوا دُعَٓاءَ الرَّسُولِ
بَيْنَكُمْ كَدُعَٓاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ
الَّذ۪ينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِه۪ٓ اَنْ تُص۪يبَهُمْ فِتْنَةٌ
اَوْ يُص۪يبَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ٦٣ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ
عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا
عَمِلُوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ٦٤

menizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah katından bir bereket ve iyilik temennisiyle birbirinize selam verin. Allah, akledesiniz diye ayetlerini böyle açıklıyor. 62. Müminler öyle kimselerdir ki Allah'a ve Peygamberi'ne inanır, toplumsal bir iş yapmak üzere Peygamber'le birlikte oldukları zaman izin almadan çekip gitmezler. Senden izin isteyenler var ya Allah'a ve Peygamberi'ne gerçekten inananlar onlardır. Bazı işleri için senden izin istedikleri zaman dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 63. Peygamber'in çağrısını sizin birbirinizi çağırmanızla bir tutmayın. İçinizden birini kendine siper edinerek gizlice çekip gidenleri Allah bilmektedir. Onun emrine karşı gelenler, kendisine bir belanın gelmesinden veya acı bir azabın dokunmasından sakınsın. 64. İyi bilin ki göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. O sizin ne durumda olduğunuzu bilir. O'nun huzuruna geldikleri gün yaptıkları her şeyi onlara haber verir. Allah her şeyi bilmektedir.

40. Bu ayetle başlayan bölümün sonradan nazil olduğu ve baştaki konulara ek hükümler getirdiği anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

سُورَةُ الْحَجِّ ٢٢

103/22 HAC SURESİ

Adını 26-38. ayetlerinde anlatılan hac konusundan alan sure 78 ayettir. Nüzûl sıralamasında Nur, tertip sırasında Enbiya suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Hz. Osman ve Cafer Sadık sıralamalarından dolayı Ebu Hayyan ve Hamdi Yazır sureyi Hudeybiye seferiyle ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber'in Hudeybiye seferi için karar almasında, rüyasında umre yaptığını görmesinin etkili olduğunu söyleyen rivayetler bu görüşü desteklemektedir (el-Bahr; Hak Dini). Mekkî surelerle konu benzerliği arz ettiği için bazı tefsirciler Mekkî olduğunu savunmuş ve İbn Abbas'a dayandırılan rivayetlerle bu görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır (Mevdudî, Tefhim; Hamdi Yazır, Hak Dini). Fakat bu görüş tutarlı görünmemektedir. Çünkü bu benzerlik, Hendek'ten sonra inen orta dönem Medenî surelerin müşrik Arap halklarını doğrudan hedef seçmesinden kaynaklanmaktadır. 25. ayetle başlayan bölümde haccın şiarları açıklanıp şirk bulaşıklarından arındırılması emredilirken 38-78. ayetlerde bu konuda verilecek mücadele teşvik edilmektedir. Çünkü haccın önündeki en büyük engeli oluşturan o günkü Mekke yönetimi, şirkin en güçlü temsilcisi olmaya devam etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ
السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظ۪يمٌ ١ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ
كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ
حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ
بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَد۪يدٌ ٢

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey insanlar! Rabbinize karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. Kıyametin sarsıntısı çok çetin bir şeydir.[1] 2. O dehşeti gördüğünüz gün, çocuk emziren anne emzirdiği çocuğundan vazgeçer; hamile kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş bir durumda görürsün. Fakat onlar sarhoş değildir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ٣ كُتِبَ عَلَيْهِ
اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ اِلٰى
عَذَابِ السَّعِيرِ ٤ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ
فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ
مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ
فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَٓاءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ
نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ
مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ
الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا وَتَرَى
الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ
اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
بَهٖيجٍ ٥ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ
يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ٦
وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فٖيهَا وَاَنَّ اللّٰهَ
يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ٧ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا
كِتَابٍ مُنٖيرٍ ٨ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ
سَبٖيلِ اللّٰهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذٖيقُهُ يَوْمَ

Allah'ın azabı çok şiddetli olduğu için öyle davranırlar. **3.** Öyle insanlar var ki hiçbir bilgileri olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya girer, yoldan çıkmış olan şeytana uyarlar. **4.** Oysa şeytanın, kendisini veli edinen kimseyi saptıracağı ve yakıcı ateşe sürükleyeceği yazılmıştır.[7] **5.** Ey insanlar! Eğer yeniden dirilme konusunda şüphe ediyorsanız, bakın sizi topraktan, sonra bir damladan (sperm), sonra döllenmiş bir yumurtadan (embriyo-alaka), sonra şekli belli belirsiz bir et parçasından yarattık. Bunu size dirilişi anlatmak için açıklıyoruz. Sizi bir süre için dilediğimiz rahimlerden birine yerleştirir, sonra güçlü kuvvetli hâle gelmek üzere bir bebek olarak çıkarırız da kiminiz erken ölür, kiminizi ihtiyarlık çağına kadar yaşatırız. Hatta öyle yaşlananlar olur ki anlarken anlamaz hâle gelir. Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Fakat biz üzerine suyu indirdiğimizde titreşir ve kabarır da göz alıcı, gönül açıcı türlü bitkiler bitirir. **6, 7.** İşte bu, Allah'ın, hakkın ta kendisi olması, ölüleri diriltmesi ve O'nun her şeye kâdir olması sayesindedir. Hiç kuşkusuz bu, kıyametin geleceğinin ve Allah'ın kabirlerdeki ölüleri dirilteceğinin bir göstergesidir. **8-10.** İnsanlar arasında öyle kimseler de var ki hiçbir bilgisi, rehberi veya aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde Al

الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا
قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ
لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾

lah'ın yolundan saptırmak için kibirli bir eda ile Allah hakkında tartışırlar. Öyleleri için dünyada rezillik azabı vardır. Kıyamet gündeyse biz ona yakıcı azabı tattırır ve "Bu, sadece kendi ellerinle yaptıklarının sonucudur! Allah, kullarına asla zulmetmez." deriz.

1. İbn Abbas'a atfedilen sıralamada bu surenin Zelzele suresinden sonra gelmesinin nedeni bu ayette geçen kıyametin kopması esnasındaki zelzele ifadesi olabilir.

2. "Veli" kelimesi için bkz. 7/A'raf 3.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ
فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهٖ وَاِنْ اَصَابَتْهُ
فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ خَسِرَ الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾
يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا
يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾
يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهٖ لَبِئْسَ
الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ
يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ
يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ
بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ
يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذٰلِكَ

11. Öyle insanlar da var ki bir beklenti için Allah'a ibadet eder. Kendisine bir menfaat dokunsa hoşnut olur. Bir belaya uğrasa hemen yüz çevirir. Dünya menfaatiyle birlikte ahiretini de kaybeder. Apaçık hüsran (iflas) işte budur.[3] 12. Allah'ı bırakıp kendisine fayda veya zararı dokunmayan şeylere dua eder. En büyük sapkınlık işte budur. 13. Zararı faydasından daha belirgin şeylere dua eder ki ne kötü bir hami (mevlâ),[4] ne kötü bir yardımcıdır! 14. Allah, iman eden ve salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Allah istediğini yapar. 15. Kim Allah'ın dünyada ve ahirette ona[5] yardım etmeyeceğini sandıysa bir ip atıp göğe tırmansın da o yardımı kesmeye çalışsın! Baksın yaptığı plan öfkelendiği bu yardıma engel oluyor mu? 16. Allah'ın dilediği

اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي مَنْ
يُرٖيدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا
وَالصَّابِئٖينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذٖينَ
اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿١٧﴾ اَلَمْ تَرَ
اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ
فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثٖيرٌ مِنَ
النَّاسِ وَكَثٖيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ
يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ
مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا
فٖي رَبِّهِمْ فَالَّذٖينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ
مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُ۫سِهِمُ الْحَمٖيمُ
﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فٖي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾
وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدٖيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا اَرَادُوا
اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعٖيدُوا فٖيهَا
وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ ﴿٢٢﴾

kimseyi hedefine ulaştırdığı anlaşılsın diye biz onu böyle apaçık ayetler olarak indirdik. 17. İman edenlerle Yahudilerin, Sabiîlerin,[3] Hıristiyanların, Mecusilerin ve şirk koşanların durumuna gelince Allah kıyamet günü onlarla ilgili ayırt edici hükmünü verir. Allah her şeye şahiddir. 18. Görmez misin ki göklerde ve yerde bulunan herkes, güneş ve ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların çoğu Allah'a secde eder. Birçoğu da azabı hak etmiştir. Allah'ın zelil kıldığını hiç kimse onurlandıramaz. Allah dilediği şeyi yapar. 19, 20. İşte Rableri hakkında tartışan iki kesim. Kâfirlere ateşten elbiseler biçilmiştir; kafalarının üzerinden kaynar su dökülür. Öyle ki o suyla iç organları ve derileri eriyecektir. 21. Onlar için bir de demir balyozlar vardır. 22.O boğucu yerden her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve onlara şöyle denir: "Yakıcı azabı tadın!"

3. Bu ayete kadar ahireti açıkça inkâr eden müşrikler eleştirilirken bu ayetten itibaren söz münafıklara gelmekte ve onların çıkarcı ikiyüzlülüğü deşifre edilmektedir. Menfaatlerine gelirse ibadet eder, bir zarar görünce yan çizerler (Firuzabadî, *Tenvir*, İzz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Devam eden ayetlere bakıldığında münafıkların menfaat hesaplarının da akıldan yoksun, günübirlik bir çıkarcılık olduğu, uzun vadeli ve kalıcı menfaatlerini düşünmekten yoksun oldukları için hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybettikleri ortaya konmaktadır.

4. "Mevlâ" kelimesi için bkz. 2/Bakara 286.

5. Tefsirciler kendisine yardım edilecek olanın kim olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin çoğu, Hz. Peygamber'in kastedildiği kanaatindedirler. Allah'ın, Hz. Muhammed'e yardım etmeyeceğine inanan kâfirlerin bir araç bulup göğe çıkmaları ve Peygamber'e gelen vahye veya yardıma engel olmaları teklif edilerek meydan okunduğu düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Bazı âlimlerse söz konusu zamiri ayetin başındaki "Men" lafzına hamletmişlerdir. Dolayısıyla Allah'ın kendisine yardım edeceğine inanmayan kimseden söz edildiğini düşünmüşler ve kendi boynuna ip takıp kendisini asması şeklinde yorumlamışlardır (Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Çoğunluğun kabul ettiği birinci görüş bizce de isabetli görünmektedir. Allah, elçisinin ve beraberindeki müminlerin nihaî zafere ereceğini müjdelerken bunun aksine inananların yanılgısını ortaya koymaktadır. Çünkü artık dengeler Müslümanların lehine değişmiş, kâfirler saldırı gücünü kaybetmiş ve savunma konumuna geçmişlerdir. Fetih suresinin bahsettiği açılım sürecine ve büyük zaferlere giden yola girilmiştir (Bkz. 39-41 ve 60. ayetler).

6. "Sabiî" kelimesinin anlamı ve bu ayetin yorumu için bkz. 2/Bakara 62; 5/Maide 69.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوا
اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا اِلٰى صِرَاطِ
الْحَمٖيدِ ﴿٢٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذٖي
جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءً الْعَاكِفُ فٖيهِ وَالْبَادِ
وَمَنْ يُرِدْ فٖيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ
اَلٖيمٍ ﴿٢٥﴾ وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ
اَنْ لَا تُشْرِكْ بٖي شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ

23. Allah, iman eden ve salih amel işleyenleri de altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Orada altın künyelerle ve incilerle süslenirler. Orada hepsinin elbiseleri ipektir. 24. Onlar, sözün en güzeline ulaştırılmış ve hamde layık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir. 25. İnkâr edip de insanları Allah'ın yolundan ve Mescid-i Haram'a girmekten alıkoyanlara gelince, biz orada oturanla taşrada oturanı eşit kıldığımız halde zalimlik ederek orada sapkınlığı dayatanlara çok çetin bir azap tattıracağız.[7] 26-29. Zira biz İbrahim için o evin yerini hazırlamış ve şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf eden, namaz kılan, rükû ve secde edenler için evimi temiz tut. İnsanlar arasında haccı ilan et ki

وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَاَذِّنْ فِي
النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ
ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾
لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي
اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ
الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ
الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا
نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾
ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ
لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا
يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ
الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَاءَ
لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ
فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ
تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذٰلِكَ
وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى
الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ
مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

yaya olarak veya binek üzerinde uzak diyarlardan sana gelsinler; kendileri için yararlı olan şeylere şahid olsunlar ve kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları o belli günlerde kurban ederken Allah'ın adını ansınlar.[8] O kurbanların etlerinden hem siz yiyin, hem de fakir ve yoksullara yedirin.[9] Görevlerini ifa edip,[10] adaklarını yerine getirsinler ve tarihin en kadim evini tavaf etsinler."[11] **30, 31.** İşte bu şekilde, kim Allah'ın kutsallarına saygı gösterirse Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Yasak olduğu size okunanlar dışında[12] hayvanlar sizin için helâl kılındı. Sadece Allah'a kulluk eden ve O'na ortak koşmayan müminler olarak putlarla ilgili bütün çirkin davranışlardan ve uydurulmuş yalanlardan kaçının.[13] Kim Allah'a ortak koşarsa sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapmış ya da rüzgâr onu uzak bir diyara savurmuş gibi olur. **32.** Evet, Allah'ın koyduğu prensiplere saygı göstermek, kalplerdeki sorumluluk duygusundandır.[14] **33.** Belirlenen süreye (kurban gününe) kadar o kurbanlıklarda sizin için faydalanma imkânları vardır. Sonra onların varacakları yer (kesim yerleri) kadim eve (Kâbe'ye) kadar uzanır.[15]

7. Mekkeliler, kendilerini Mescid-i Haram'ın sahibi görerek muvahhidlerin orada yaşamasına izin vermemiş, onları öldürmeye kalkışmış ve zorla yurtlarından çıkarmışlardı. Hatta Medine'de yaşamalarına bile tahammül edememiş ve ortadan kaldırmak

istemişlerdi. Şimdi oraya hac için girmelerine de engel olmaktadırlar. Ayetler bu müşrik zihniyeti sorgulamaktadır. Çünkü Allah'a göre o ev, ister Mekke'de otursun ister oturmasın o evin kutsallığına inanan herkese açıktır; müşrikler oranın sahibi değildir. Oranın sahibi Allah'tır. Allah'ın emri gereği İbrahim ve İsmail'in inşa ettiği evrensel mescid Kâbe, Allah'ın evi ve insanlığın ortak mirasıdır. Öyle ki bu ortaklık ve eşitlik sadece mescidle ve ibadetle sınırlı mıdır, yoksa Mekke'deki özel mülkleri de kapsar mı tartışmalarına neden olmuştur. Özel mülkleri kapsamasa bile haccın Kâbe ile sınırlı olmadığı, Arafat'tan Kâbe'ye kadar haram bölgeyi kapsadığı muhakkaktır (Mevdudî, *Tefhim*). Dolayısıyla şehrin kamuya açık alanları bütün inananların özgürce ibadet edecekleri ve yaşayacakları mekânlardır. Ayetin bu ifadelerinden hareketle surenin Hudeybiye yılında indiğine dair rivayetler ve yorumlar mevcuttur (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bugün bu alanla ilgili düzenlemelerden sadece bölgesel yönetim değil, Müslümanların ortak yönetimleri sorumlu ve yetkili olduğu gibi hacılara her türlü kolaylığı da sağlamak zorundadırlar. Düzenleme, ulaşım, güvenlik, iaşe ve konaklama gibi ihtiyaçlar çok uluslu Müslüman yapılanmalar tarafından koordine edilebilir.

8. Kurbanları putlar adına kesmesinler, Allah'ın adını anarak kessinler, diyen bir uyarı. 31, 34, 36 ve 37. ayetlerde de bu hatırlatma tekrarlanmaktadır. Neredeyse paragrafın tamamında ve özellikle bu ayetlerde Hz. İbrahim'e yönelik buyruklar üzerinden müşriklerin şirke bulandırdıkları hac ve kurban gelenekleri eleştirilmektedir. Kur'an ve Hz. Peygamber haccı müşriklerin karıştırdıkları şirk unsurlarından arındırarak asli safiyetine kavuşturmaya çalışmaktadır (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 242).

9. Bu ifade kurban etlerini yemeyi ve yedirmeyi farz kılmak anlamında olmayıp kurban etlerini yemeyi yasaklayan cahiliye âdetini kaldırmaya dönük bir izin ifadesidir (Mevdudî, *Tefhim*). Kurban etlerinin üç günden fazla saklanmasını yasaklayan hadisler, kıtlık yılı ve Medine'ye çok sayıda mültecinin gelmesi nedeniyle konmuş geçici bir yasaktır. Daha sonra serbest bırakılmıştır (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 283-285).

10. Çoğunlukla kirlerinden kurtulmak şeklinde çevrilen bu ifadeyi sorumluluklarını ifa etmek şeklinde çevirmeyi uygun gördük. Çünkü bu deyim, hac sonunda tıraş olma ve yıkanma gibi vazifeleri ifade etmekle sınırlı görülse de, hac ile ilgili yasaklardan ve yükümlülüklerinden bütünüyle kurtulmayı da içermektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

11. "Beyt-i atik" eski ev anlamında olduğu gibi çok şerefli ve değerli olmayı da ifade eden bir deyimdir. Her türlü sulta ve tecavüzden korunmuş özgürlük ve dokunulmazlık evi demektir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). 3/Âl-i İmran 96. ayetinde açıklandığı üzere yeryüzünde yapılan ilk ev, ilk mescid olarak değerlendirilmektedir.

12. Bu ifadenin anlamı için bkz. 6/En'am 145; 16/Nahl 115.

13. Din adına dikilen putların karşısında sergilenen bütün davranışlar çirkin bulunmaktadır. Şirkle ilgili bütün inanışlar yalan ve düzmeceden ibarettir. Hac esnasında yalan söylemenin yasaklığını da dolaylı olarak kapsamaktadır (Maverdî, *en-Nüket*). Bu dönemde müminler hac veya umreyi düşünmeye başladıkları için hac ile ilgili itikadî, ibadî ve ahlakî hükümler sıralanmaktadır. Belki de bu sure nedeniyle Hz. Peygamber (s), Hudeybiye anlaşmasıyla sonuçlanan o meşhur umreye karar vermiştir.

14. "Takvâ" kelimesinin anlamı için bkz. 68/Kalem 34.

15. Kurbanlıklardan yararlanmak, cahiliye dinine göre yasaktı. Bu yasak kaldırılmakta, kurban gününe veya kesim anına kadar onlara binmek, sütünü içmek vs. serbest bırakılmaktadır. Kesim yeri ise Mina'dan Kâbe'ye kadardır (Sealibî, *el-Cevahır*, Mevdudî, *Tefhim*).

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِ فَاِلٰهُكُمْ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتٖينَ
٣٤ اَلَّذٖينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
وَالصَّابِرٖينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ وَالْمُقٖيمِي
الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ٣٥ وَالْبُدْنَ
جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فٖيهَا
خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّ فَاِذَا
وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا
الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٣٦ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا
وَلَا دِمَٓاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ
كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا
هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنٖينَ ٣٧ اِنَّ اللّٰهَ
يُدَافِعُ عَنِ الَّذٖينَ اٰمَنُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ٣٨

34. Biz her toplum için (hac ve kurban gibi) ibadetlerin usulünü belirledik[16] ve bunu da Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları keserken sadece O'nun adını ansınlar diye yaptık. Sizin ilahınız tek bir ilahtır; O'na teslim olun. O'na boyun eğenleri müjdele. 35. O itaatkâr insanlar, Allah'ın adı anıldığında kalpleri ürperir, başlarına bir bela gelse sabreder, namazı kılar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler. 36. Biz kurbanlık hayvanları Allah'a karşı şuurlu davranımanızın (takvanızın) nişanesi kıldık ki onlarda sizin için nice faydalar vardır.[17] Onlar tek ayağı bağlı ve ayakta dururken üzerlerine Allah'ın adını anın; yere yıkıldıktan sonra da etlerinden yiyin; ihtiyacını bıldiren ve bildirmeyen fakirlere de yedirin. Biz o hayvanları şükredesiniz diye sizin emrinize amade kıldık.[18] 37. O kurbanların etleri ve kanları Allah'a ulaşmaz; ancak sizin sorumlu davranışlarınız, samimi duygularınız ulaşır.[19] Biz o hayvanları, kurban ederken Allah'ı tekbir edin, diye sizin emrinize amade kıldık. Muhsinleri müjdele. 38. Allah, müminleri savunur. Çünkü Allah, hainlik ve nankörlük edenleri sevmez.

16. "Mensek" kelimesinin anlamı, hac, kurban ve bayram gibi ibadet şekilleri ve yerleri anlamına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 67. ayet).

17. "Takvâ" kelimesinin anlamı için bkz. 68/Kalem 34.

18. 36 ve 37. ayetlerdeki kurban hükmü hac ile sınırlı değildir. Ancak hac dışında kurban kesmenin hükmü vacip midir, yoksa sadece sünnet midir? Bu konu ihtilaflıdır. İbrahim en-Nehaî, Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Muhammed ve Ebu Yusuf, kurban kesmenin gücü yeten kimseye vacip olduğu kanaatindedirler. İmam Şafiî ve Ahmed bin Hanbel sünnet olduğu görüşündedirler (Mevdudî, *Tefhim*).

19. Yozlaşmış dinlerde kurbanların etleri, kanları vs. kutsal kabul edildiği için kanları kapılara ve alınlara sürülürdü. Etleri ve yağları yakıldığında dumanının Allah'a yükseleceği şeklinde inanışlar vardı. Örneğin Yahudilikte iç yağı bunun için yenmez ve yakılır. Müşrikler de kanları Kâbe'nin kapılarına ve duvarlarına sürerlerdi. Ayet bunları yasaklamaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). "Takvâ" kelimesinin anlamı için bkz. 68/Kalem 34.

أُذِنَ لِلَّذٖينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَاِنَّ اللّٰهَ
عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدٖيرٌ ﴿٣٩﴾ اَلَّذٖينَ اُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّٓا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا
اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
يُذْكَرُ فٖيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثٖيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ
مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٤٠﴾ اَلَّذٖينَ
اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ
الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾ وَاِنْ
يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ
وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ اِبْرٰهٖيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾
وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ

39. Kendilerine savaş açılan müminlere, zulme uğramaları sebebiyle savaşma izni verildi. Allah onlara yardım etmeye (zafer vermeye) kadirdir.[20]
40. "Bizim Rabbimiz Allah'tır." demekten başka bir suçları olmayan bu insanlar, haksız yere yurtlarından sürüldüler. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğerlerine karşı savunmasaydı,[21] Allah'ın adının çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve camiler (mescidler) yıkılıp viran olurdu. Allah, kendisine yardım edenlere yardım edecektir. Allah, çok güçlü ve üstündür.[22]
41. Allah'ın yardımını hak eden o kimseleri yeryüzünde hükümran kıldığımızda namazı kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğe engel olurlar. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir.
42-44. Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa onlardan önce Nuh'un kavmi, Âd ve Semûd kavimleri, İbrahim'in ve Lût'un ka-

لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ
﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ
ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ
مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي
الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ
اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ
وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ
﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ
اللّٰهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ
سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ
الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

vimleri ve Medyen halkı da yalanlamış, Musa da yalanlanmıştı. Ben de kâfirlere önce mühlet verip sonra kıskıvrak yakaladım. Benim planım nasılmış! **45.** Biz nice zalim memleketi helâk ettik ki tavanları göçmüş, kuyuları metruk, sarayları ıssız bir haldedir. **46.** Yeryüzünde hiç mi gezip dolaşmadılar ki bari düşünecek akılları (kalbi), işitecek kulakları olsaydı.[23] Aslında gözler kör olmaz, göğüslerde bulunan kalpler (akıl ve vicdanlar) kör olur. **47.** Allah vaadinden dönmeyeceği halde senden azabı acele isteyip duruyorlar! Allah katında öyle bir gün var ki onların saydığı bin sene kadardır. **48.** Zalim olan nice memleket vardı ki ben ona mühlet verdim de sonra yakalayıverdim. Dönüş banadır.

20. Tefsircilerin çoğu bu ayeti Medine'ye hicretten sonra inen ilk savaş ayeti kabul etmişlerdir. Ancak Ebu Hayyan, ayetin öncesiyle irtibat kurarak Hudeybiye döneminde indiğini ve halen Mekke'de baskı altında tutulan müminlere ümit verdiğini ve bütün müminleri savaşa teşvik ettiğini dile getirmiştir (el-*Bahru'l-Muhit*). Bizce tartışma, tefsircilerin savaş iznini bu surenin indiği dönemle irtibatlandırma sorunundan kaynaklanmaktadır. Tedricilik açısından düşünüldüğünde bu döneme kadar Müslümanlar Mekke karşısında savunmaya dayalı bir duruş sergilemişlerdi. Hendek savaşından itibaren Mekkelilerin Müslümanları Medine'den söküp atma konusundaki ümitleri sönmüştü (5/Maide 3). Mekkelilerin Hudeybiye'de 10 yıl savaşmamak üzere anlaşma yapacak hale gelmeleri durup dururken olmamıştır. Artık Müslümanların hücuma dayalı bir tavır almaları, strateji değiştirmeleri ve Mekke'yi sıkıştırmaları gerekiyordu. Yani zulme son vermek için saldırıya geçmelerine izin veriliyordu.

21. "Defea" kelimesi defetmek, püskürtmek anlamına geldiği gibi savunmak anlamına da gelmektedir. İki taraf arasında geçen olayı ifade eden "müdafaa" kelimesi, hem düşmanı püskürtmeyi hem de dostu savunmayı aynı anda ifade eden bir kelimedir. Geçtiği bağlam dikkate alınarak dostu savunma anlamı ön plana çıkarılmış ve Allah'ın müminler üzerinde sergilediği himayeye dikkat çekilmiştir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*).

22. Mekkeli müşriklerin kendilerini Allah yolunda sanıp Allah'ın kendilerine yardım edeceğini beklemelerine bakılırsa bütün muharref dinlerin mensuplarının bu konuda onlardan farklı düşünmedikleri fark edilecektir. Kilise, havra gibi diğer dinlerin ibadethane isimlerinin sayıldığı cümleden sonra bu kaydın gelmesi önemlidir. Dolayısıyla ibadethanelerin tevhid üzere ibadet edildiği dönemlerine dikkat çekilmektedir (Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Allah, her dönemde olduğu gibi Muhammed ümmetine yardım etmeye devam edeceğini vaad ederek müminleri ümitlendirmekte, kâfirleri tehdit etmektedir. Allah'ın onlara yardım etmesi için onların Allah'ın dinine destek olmaları da şart koşulmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Yani sabredip savaşı göze almadan zafer yoktur.

23. Gezip görmek, akledip düşünmek, insanın aklını/kalbini ve vicdanını geliştirir. Kullanılmayan akıl/kalp gelişmediği için körleşir. Algının köreldiği durumda gözlerin görmesi yeterli değildir. Çünkü göz hayvanda da vardır. Fakat anlamak, düşünmek ve sağlıklı karar vermek için akıl melekesinin sağlıklı olması gerekir. Mücahid, her insanın dört gözünün olduğunu ve ikisinin kafada, ikisinin kalpte bulunduğunu; kafadaki gözlerin görmemesinin insanı körleştiremeyeceğini fakat kalpteki gözlerin görmemesi durumunda kafadaki gözlerin fayda vermeyeceğini söylemiştir (Maverdî, *en-Nuket*).

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا لَكُمْ نَذٖيرٌ
مُبٖينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرٖيمٌ ﴿٥٠﴾
وَالَّذٖينَ سَعَوْا فٖٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزٖينَ
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحٖيمِ ﴿٥١﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا
تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ
اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ
اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا
يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذٖينَ فٖي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمٖينَ

49. De ki: "Ey insanlar! Ben sizi açıkça uyaran bir uyarıcıyım." 50. İman edip salih amel işleyenler için bağışlanma ve cömertçe bir rızık vardır. 51. Bizim ayetlerimize karşı mücadele etmek için koşuşturanlar var ya, onlar cehennem ehlidir. 52. Biz senden önce hiçbir rasul veya nebi göndermedik ki şeytan onun arzu ve isteklerine bir şey karıştırmaya çalışmasın.[24] Allah, şeytanın karıştırmaya çalıştığı arzu ve istekleri yok eder ve ayetlerini sapasağlam ortaya koyar. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 53, 54. Şeytanın kışkırtmalarına Allah'ın izin vermesinin sebeplerinden biri, kalplerinde hastalık bulunanları ve kalpleri katılaşanları denemektir. Çünkü zalimler, son derece aykırı bir tavır

لَف۪ي شِقَاقٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا
بِه۪ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٤﴾
وَلَا يَزَالُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْهُ
حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ
عَذَابُ يَوْمٍ عَق۪يمٍ ﴿٥٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ
يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٥٦﴾
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُٓوا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ
اللّٰهُ رِزْقاً حَسَناً وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ
الرَّازِق۪ينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلاً
يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَل۪يمٌ حَل۪يمٌ ﴿٥٩﴾ ذٰلِكَ
وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِه۪ ثُمَّ بُغِيَ
عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ
﴿٦٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ
وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ
بَص۪يرٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ

içindedirler. Bir de kendilerine ilim
verilenlerin, bu gerçeğin Rabbin-
den olduğunu bilmelerini, O'na
inanmalarını ve kalplerinin O'na
teslim olmasını sağlamak içindir.
Allah, iman edenleri (kendisine
güvenenleri) dosdoğru yola sevk
edecektir. 55. İnkâr edenler, kıya-
met saati ansızın karşılarına çıkın-
caya kadar veya köklerini kuruta-
cak o günün azabı önlerine gelince-
ye dek kuşkulanmaya devam ede-
cekler. 56. O gün hükümranlık Al-
lah'ındır; onların aralarını ayırt ede-
cek şekilde hükmünü verecektir.
İman edip salih amel işleyenler,
nimetlerle dolu cennetlerdedir. 57.
Kâfirlik edip de ayetlerimizi yalan
sayanlara ise kendilerini rezil ve
rüsvay edecek bir azap vardır. 58.
Allah yolunda hicret edip de sonra
öldürülen veya kendi eceliyle ölen-
lere gelince, Allah onları en güzel
şekilde rızıklandıracaktır. Rızık ve-
renlerin en hayırlısı Allah'tır. 59.
Onları lâyık gördüğü bir mekâna
yerleştirecektir. Allah, her şeyi bilen
ve şefkatle muamele edendir. 60.
Şöyle ki: Kim kendisine yapılan bir
saldırıya aynıyla karşılık verir[25] ve
sonra tekrar bir haksız saldırıya ma-
ruz kalırsa Allah ona mutlaka yar-
dım eder. Allah çok affedici, çok
bağışlayıcıdır. 61. Öyledir. Çünkü
Allah, geceyi gündüzün, gündüzü
de gecenin içinde gizleyiverir. Zira
Allah, her şeyi işitir ve görür. 62. Öy

مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ
اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ
الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ
﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

ledir. Çünkü Allah gerçeğin (hakkın) ta kendisidir; O'ndan başka dua ettikleri şeylerse sadece bir varsayımdır (batıldır). Zira Allah, her şeyi bilir ve çok büyüktür. **63.** Görmez misin ki Allah, gökten suyu indiriyor da onunla yeryüzü yemyeşil oluyor! Allah, en ince ayrıntıları bilir[26] ve her şeyden haberdardır. **64.** Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. O öyle bir Allah ki zengin de O'dur, hamde layık olan da!

24. Şeytan insana vesvese vermek ve yanıltmak ister. Ancak insana istediğini yaptırma ve tahakküm etme yetkisine sahip değildir. İnsana düşen bu tür aşırılıkları fark etmek, duygu ve isteklerini kontrol etmektir. Korunma çabası içinde olanlara Allah yardım eder ve yol gösterir. Vahiy göndermesi de bu rahmet ve yardımın bir parçasıdır. Bu ilahî yasa, peygamberler için de geçerlidir. Şeytan onların isteklerine de bir şey karıştırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Allah şeytanların yanlış vesveselerini bertaraf etmek için kendi istediği ayetleri gönderiyor. Böylece peygamberleri yönlendirirken vahyini de korumuş oluyor. Peygamberler de insan olmaları sebebiyle aceleci davranabilir ve aşırı beklentiler içerisine girebilirler. Ancak Allah, ayetleriyle peygamberlerini sağlamlaştırır. Şeytanın peygamberlere gelen vahyi saptırmaları söz konusu olamaz (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Kesir, *Tefsir;* Mevdudî, *Tefhim*).

25. İmam Şafi, bu ayetten yola çıkarak hukukî cezalarda suça misliyle ceza verilmesini esas almıştır. Hanefîler ise bu ayetin bireysel karşılık verme olduğundan yola çıkarak hukukî cezalarda misillemeye gidilemeyeceğini, standart cezalar uygulanmasını öngörmüşlerdir (Mevdudî, *Tefhim*). Suçun cezaya denk olmasıyla misilleme tarzındaki cezalandırma oldukça farklıdır (2/Bakara 178).

26. "Latîf" kelimesi lutfedici olmanın yanı sıra gizli ve incelikli iş görmek anlamına da gelmektedir. Allah yarattığı her şeyi öyle hassas ölçüler ve gizemli bir intizam içerisinde yaratır ki insanlar O'nun yarattıklarını anlamada ve anlamlandırmada güçlük çekerler. Tabii bu da Allah'ın her şeyi en ince ayrıntısıyla bilmesinin ve her şeyden haberdar olmasının bir gereğidir. Çünkü O, 62. ayette işaret edildiği gibi hakikatin ta kendisidir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*).

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ
وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهِ وَيُمْسِكُ

65. Görmez misin ki Allah, yeryüzünde bulunanları ve denizde yüzen gemileri koyduğu yasa gereği sizin hizmetinize verdi. Göğün ye-

السَّمَاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِه۪ اِنَّ
اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي
اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْ اِنَّ
الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا
مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ
وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَق۪يمٍ
﴿٦٧﴾ وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ
تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ
اِنَّ ذٰلِكَ ف۪ي كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَس۪يرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِه۪ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِه۪ عِلْمٌ وَمَا
لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ نَص۪يرٍ ﴿٧١﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ ف۪ي وُجُوهِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذ۪ينَ يَتْلُونَ
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمْ
اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿٧٢﴾

re çarpmasına engel oluyor![27] Onun izni olmadan bunun aksi gerçekleşmez. Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir. **66.** Sizi yaşatan O'dur. Sonra öldürüyor ve tekrar diriltiyor. İnsan gerçekten çok nankördür. **67.** Biz her toplum için uygulayacakları ibadetlerin usulünü belirledik.[28] Bu konuda kimse seni tartışmanın içine çekmesin; sen Rabbine dua et. Çünkü sen dosdoğru yoldasın. **68, 69.** Eğer seninle tartışırlarsa de ki: "Sizin yaptıklarınızı en iyi bilen Allah'tır. Kıyamet günü, Allah, ihtilaf edip durduğunuz konuda hükmünü verecektir." **70.** Allah'ın göklerde ve yerde bulunan her şeyi bildiğini bilmiyor musun? Bu bir kitapta yazılıdır ve Allah için çok kolaydır. **71.** Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği ve dolayısıyla hiçbir bilgiye sahip olmadıkları şeyleri Allah ile bir tutarak onlara kulluk ediyorlar. Oysa kâfirlerin hiçbir yardımcısı yoktur.[29] **72.** Apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman kâfirlerin yüzündeki çirkin tavrı hissedersin. Neredeyse ayetlerimizi kendilerine okuyanlara saldıracak durumdadırlar. De ki: "Bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? O, Allah'ın kâfirler için vaadettiği ateştir! Ne kadar da kötü bir barınaktır!"

27. İnsanlar evrene yer merkezli baktıkları için göğü yerin tavanı olarak görmektedirler. Bu nedenle göğün yere düşmesinden bahsedilmektedir. Yer yuvarlağının da içinde bulunduğu gökyüzü sisteminin Allah'a bağlı olduğu ve kargaşayı önleyenin de Allah'ın merhametle muamelesi olduğu anlatılmaktadır.

28. "Mensek" çoğulu "menasik" kelimesidir ve 34. ayette de geçmektedir.36. ayetteki "şeâir" kelimesine yakın bir anlamda kullanılmaktadır. Kurban ve haccı da içeren bütün ibadetleri ve hayat tarzını ifade eden bir kavramdır ve bunlar ilahi iradeyle belirlenmiştir (Mevdudî, *Tefhim*).

29. Bu ve benzeri ayetlerde eleştirilen ilahlara müşrikler, Allah diye tapmamaktadırlar. Onların karşısında yaptıkları ibadeti dolaylı olarak Allah için yaptıklarını ve o ilahların kendilerini Allah'a yaklaştırdığını düşünmektedirler (17/Yunus 18; 39/Zümer 3).

يَا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ
اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا
ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ
الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ
الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ
حَقَّ قَدْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ
يَصْطَفٖي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ
اِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ بَصٖيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
﴿٧٦﴾ يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا
وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ
جِهَادِهٖ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي
الدّٖينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبٖيكُمْ اِبْرٰهٖيمَ هُوَ

73. Ey insanlar! Size bir örnek verilmektedir; dinleyin onu: Allah'tan başka yalvardığınız şu tanrılar var ya, onların hepsi bir araya gelse bir sinek bile yaratamazlar. Sinek kendilerinden bir şey kapsa onu sinekten geri alamazlar. Talepte bulunan da talepte bulunduğu varlık da ne kadar aciz! 74. Onlar Allah'ı şanına yakışır şekilde kavrayamadılar.[30] Allah, mutlak güç ve galibiyetin sahibidir. 75. Allah, elçilerini meleklerden ve insanlardan seçer.[31] Çünkü Allah, her şeyi işitir ve görür. 76. O, onların geçmişlerini de geleceklerini de bilir. Bütün işlerin sonu Allah'a varır. 77, 78. Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, sadece Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.[32] Allah için hakkıyla cihad edin.[33] O, sizi seçti ve atanız İbrahim'in (kolay) dininde olduğu gibi din konusunda size zorluk yüklemedi.[34] Sizden öncekiler gibi sizi de Müslüman diye isim-

سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمٖينَ مِنْ قَبْلُ وَفٖي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهٖيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ فَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلٰيكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصٖيرُ ٧٨

lendirdi ki Peygamber size şahid olsun, siz de insanlara şahid olasınız.[35] Namazı kılın, zekâtı verin ve doğrudan Allah'a bağlanın.[36] Sizin mevlânız (haminiz) O'dur.[37] O, ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır.

30. Şirkin nedeni, Allah'ı gereği gibi anlayamamaktır. Yaratan Allah, yarattıklarını belirler, fakat yaratılanlar yaratanı belirleyemez. Dolayısıyla Allah kendisini nasıl anlatıyorsa kul, O'nu öyle anlamalıdır. Bu da vahyi anlamaktan geçer. Vahyin anlattığı Allah tasavvurundan uzaklaşıp kulların kendilerince hayal ettiği Allah tasavvuru değişmeye ve yozlaşmaya başlar. Sonuçta insanlar kendi ürettikleri hayali vasıfları Allah'a nispet ederler. Fakat kendi uydurma düşüncelerini Allah veya peygamber anlatmış sanırlar. Batıla inanıp da hakka inandığını sanmak şirkin en belirgin özelliğidir.

31. Cinlerin vahiy getireceğine inanan müşriklerin, Hz. Peygamber'i insan olduğu gerekçesiyle elçi olarak kabul etmemelerine cevap verilmektedir. Geçmiş peygamberleri ve melekleri şefaatçi ve aracı tanrı kabul etmeleri eleştirilmekte ve bir sonraki ayette geçmişlerini ve geleceklerini Allah'ın bildiği vurgulanmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

32. Son iki ayet, buraya kadar eleştirilen şirkten nasıl korunulacağını ve nasıl muvahhid bir mümin olunacağını bizlere göstermektedir. Rükû, secde ve cihad gibi hayır işlerle Allah'a yaklaşma istenmektedir. Kurtuluşa ermenin yolu da budur. Bu genel öğütler arasında sayıldığı için secde emri, çoğunluk tarafından tilavet secdesi olarak değerlendirilmemiştir. Şafiî ve Ahmed bin Hanbel'e göre secde edilmesi vaciptir (Mevdudî, *Tefhim*)

33. Cihad geniş kapsamlı bir kelimedir. Her türlü çaba, çalışma, çatışma ve savaşı içerir (25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218). Cihadın Allah için, Allah'ın istediği ölçüde gerçekleştirilmesi emredilmektedir. Yani layığı veçhile yapılması ve hakkının verilmesi istenmektedir. Bazıları bu ayetin mensuh olduğunu söylemişse de gerçekle örtüşmediği için kabul görmemiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Kurtubî, *el-Cami';* Mevdudî, *Tefhim*).

34. Cümle, devamındaki ifadelerden hareketle değerlendirilecek olursa müminler Allah'ın dinini tercih etmeden önce Allah müminleri seçmiş olmaktadır. Çünkü Allah, Hz. Muhammed'i şahid/peygamber seçmekle onları da şahidler olarak seçmiştir. Fakat öncesindeki cihad emriyle bağlantılı düşünüldüğünde Allah'ın müminleri seçmesi daha özel bir anlam da ifade etmiş olabilir (Kurtubî, *el-Cami'*). Örneğin, surenin Hudeybiye seferiyle bağlantılı olduğu ve Hz. Peygamber'in (s) Hudeybiye (umre)

seferine katılmayanların Hayber seferine katılamayacağını ilan etmesi bu ayetlerin sonucu olabilir. Çünkü Peygamber (s), bu kararla, ganimet aşkıyla Hayber seferine katılmak isteyen münafıkları devre dışı bırakmıştı (Celalettin Vatandaş, *age*, c. 2, 366). Kronolojik sıralamalarda bu surenin, Nur suresiyle Münafikun sureleri arasında yer alması, bu ihtimali güçlendirmektedir.

35. Bu iki ayetin ilk muhatapları Sahabe olduğu için onlara hitap ediyor gözükse de içerik bütün Müslümanlara yöneliktir. Daha öncekilere Müslüman ismi verildiği gibi Kur'an'ın muhatabı olan Muhammed ümmetine de aynı isim verilmiştir. Dolayısıyla dinî çeşitlilik Allah'ın tercihi değil, insanların tahrifinin sonucudur. Bütün peygamberlerin getirdiği dinin ortak adı İslam'dır. Dolayısıyla bu birliği zedeleyecek bölücü isimlendirmelerden sakınmak gerekir. Dahası, her peygamber kendisine tabi olanlara şahidlik ettiği gibi, her peygamberin tâbileri de bütün insanlara şahidlik etmek durumundadırlar (Mevdudî, *Tefhim*).

36. Allah'a aracısız ibadet, aracısız bağlanmayı gerektirir. Aslında Allah ile bağ kurmanın ve geliştirmenin yolu ibadet etmektir. Bu bağ sayesinde Allah, kulunun mevlâsı, has dostu ve hamisi olmaktadır. O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır. Mevlâsı Allah olan, hami ve yardımcısı en güzel olan kimsedir. Bütün mesele bu farkındalık halini yakalamaktır. Sure tam da bu vurguyla sona ermektedir.

37. "Mevlâ" kelimesi için bkz. 2/Bakara 286.

سُورَةُ الْمُنَافِقُونَ ٦٣

104/63 MÜNAFİKUN SURESİ

Adını anlattığı konudan alan sure 11 ayettir. Nüzûl sıralamasında Hac, tertip sırasında Cuma suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Medine'de hicretin 6. yılının sonlarında indiği tahmin edilmektedir. Tefsircilerin çoğu surenin iniş tarihini Nur suresiyle, bazıları ise Tevbe suresiyle aynı döneme denk getirmektedirler (Mevdudî, Tefhim). Bunun nedeni, surenin iniş sebebini Mustalıkoğulları gazvesiyle ve İbn Ubey olayı ile sınırlayan rivayetlerdir. Fakat söz konusu rivayetler, suredeki genel anlatımla örtüşmemektedir. Çünkü Tevbe suresi indiğinde Mekke çoktan fethedildiği için münafıkların Müslümanlara söz söyleyecek durumları yoktu. Daha kuşatıcı yorumlar da yok değildir (Kurtubî, el-Cami'; Hamdi Yazır, Hak Dini).Münafıklar, Yahudilerin sürülmesinden sonra Medine'de yalnız kalmanın bocalaması içerisindedirler. Bu nedenle de Yahudilerin güç merkezi Hayber'le ve müşriklerin güç merkezi Mekke'yle ittifak ilişkilerini sıkılaştırmışlardır. Müslümanların Hudeybiye öncesi hareketini sabote etmenin çabası içerisindedirler.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ
لَرَسُولُ اللّٰهِۢ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُۜ وَاللّٰهُ
يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَۚ ﴿١﴾ اِتَّخَذُٓوا
اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ
اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ

1. Münafıklar yanına geldiklerinde, "Şehadet ederiz ki sen, Allah'ın peygamberisin!" dediler. Allah senin kendi peygamberi olduğunu çok iyi biliyor, fakat Allah münafıkların yalancı olduklarına şahidlik etmektedir! 2. Yeminlerini kalkan yaparak Allah'ın yolundan saptılar.[1] Kendileri de, yaptıkları da son derece kötüdür. 3. Onların bu tavrı, iman edip ardından küfretmeleri

فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ
كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ
صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ
اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا
رُؤُسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ
لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ
الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ
رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا
يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى
الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ
وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

sebebiyle kalplerinin mühürlenmesinden kaynaklanmaktadır.[2] Çünkü onlar düşünmeyen kimselerdir. 4. Onları gördüğün zaman dış görünüşleri hoşuna gider; konuştukları zaman sözlerine kulak verirsin. Sanki onlar destekle ayakta duran köksüz ağaç gibidirler![3] Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar! Onlar düşmandırlar; onlara karşı dikkatli ol. Allah onları kahretsin, nasıl da aldatılıyorlar. 5. O münafıklara, "Gelin, Allah'ın Peygamber'i sizin için bağışlanma dilesin!" dense başlarını çevirirler ve sen onların kibirlenerek uzaklaştıklarını görürsün. 6. Senin onlar için bağışlanma dilemen veya dilememen fark etmez; çünkü Allah onları kesinlikle bağışlamaz. Allah, yoldan çıkmış bir toplumu yola iletmez.[4] 7. Onlar, "Allah Elçisinin yanında bulunanlara infak etmeyin ki dağılıp gitsinler!" diyen kimselerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamıyorlar. 8. "Eğer Medine'ye dönersek üstün olanlar, zayıf olanları oradan çıkaracak!" diyorlardı. Oysa üstünlük, Allah'a, Peygamberi'ne ve müminlere aittir; fakat münafıklar bunu bilmezler.[5]

1. Müslüman olduklarına yemin ederek sapkınlıklarını gizlemeye ve insanları saptırmaya çalıştılar. Gizli konuşmalarını deşifre eden Zeyd bin Erkam vb. Müslümanları yalan çıkarmak için de yemin ettiler. 4. ayette de işaret edildiği gibi hainliklerinin sezilmesi endişesiyle her şeye yemin ettiler ve Hz. Peygamber'e daha abartılı övgülerle hitap ettiler. Huzeyfe bin el-Yeman'a münafıklar sorulduğunda o şöyle dedi: "*Onlar, İslam'la vasıflanırlar, fakat onunla amel etmezler. Bugün onlar, Allah Rasulü'nün dö-*

nemindeki münafıklardan daha şerlidirler. Çünkü onlar nifaklarını gizliyorlardı, bunlar açıktan yapıyorlar." (Buharî, Tefsir 63/313-317; Maverdî, *en-Nüket*).

2. İmandan sonra inat ve önyargıya dayalı inkâr, tekrar inanmaya engel bir kilitlenme olduğu için kalbin mühürlenmesiyle sonuçlanmaktadır.

3. "Huşub" kelimesi, içi çürük ağaç anlamına gelen "haşbâ" kelimesinin çoğulu olduğu gibi paslı kılıç anlamına gelen "haşîb" kelimesinin de çoğuludur. Üstelik "müsennede" kelimesi dayanmak anlamına geldiği gibi Yemen kumaşından elbise giymek anlamına da gelmektedir. Ayrıca, bir sonraki cümlede geçen "sayha" kelimesi, bağırmak ve ağacın yarılırken çıkardığı çatırtı anlamına gelmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*, Sarı, *El-Mevarid*). "Huşubün müsennede" deyimini her an devrilmeye müsait kütük anlamında da güzel kılıf geçirilmiş paslı kılıç şeklinde de çevirmek mümkündür. Bu benzetmeye konu olanlar, kıyafetleriyle ve riyakâr konuşmalarıyla insanların gözünde olgun, ağırbaşlı görünmeye çalışan münafıkların elebaşlarıdır.

4. Münafıkların iki yüzlülükleri ortaya çıkıp da Hz. Peygamber'den özür dilemeleri ve Hz. Peygamber'in onlar için istiğfar etmesini istemeleri teklif edildiğinde kalplerindeki nifak buna engel olurdu. Kibirlenerek yüz çevirirlerdi. Bu ayet münafıklara dua etme serbestîsinden değil, dua etmenin sonucu değiştirmeyeceğinden ve Allah'ın onları affetmeyeceğinden bahsetmektedir (9/Tevbe 84).

5. Bu ayetler, Mustalıkoğulları seferi dönüşünde Müreysi kuyusu başında İslam ordusundaki iki kişinin kavgasını Ensar ve Muhacirleri birbirine düşürmek için kullanan ve Muhacir Müslümanlara hakaret eden Abdullah bin Ubey ve yandaşlarının konuşmalarına atıfta bulunmaktadır. "Mekke'den göç ederek gelenlere yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler!" diyen ve Medine'ye dönünce Muhacirleri kovmaları gerektiğini söyleyen bu münafık söylediklerini inkâr etmiş ve olayı Hz. Peygamber'e (s) haber veren Müslümanı yalancı konumuna düşürmüştür. Allah da bu ayetlerle o Müslümanı aklamış ve münafığı rezil etmiştir. Aynı münafık gelip af dilemeyi kabul etmemiş; Allah da onun af dilese bile affedilmeyeceğini haber vermiştir (Buharî, Tefsir 63/318-320; Mevdudî, *Tefhim;* Azimli, age. s. 338-340).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا
اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَاَنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنٖٓي اِلٰٓى اَجَلٍ قَرٖيبٍۙ
فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ

9. Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden (öğüdünden) alıkoymasın. Bunu yapanlar gerçekten hüsrana uğramıştır. 10. Sizden birine ölüm gelip de, "Ey Rabbim! Beni kısa bir süreliğine erteleseydin de senin yolunda infak edip iyilerden olsaydım!" demeden önce size verdiğimiz rızıklardan infak edin.[6] 11. Allah hiç

يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَا وَاللّٰهُ
خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

kimseyi, eceli geldiği zaman ertelemez ve Allah bütün yaptıklarınızı bilir.

6. Münafıkların ekonomik imkânlarını Müslümanlardan esirgemelerinden bahsedildikten sonra müminlerin Allah yolunda infak etmelerinin istenmesi son derece anlamlıdır. Kâfir ve münafıklara karşı Allah'ın dinine destek verilmesi gerekirken destek vermemek, safını belirleyememektir. Böyle bir tavır, dünya malını Allah'ın dinine tercih etmek anlamına da gelir. Böyle yapanlar, malı dünyada bırakıp Allah'ın huzuruna eli boş gittiğinde dünyaya dönüp de infak etmek isterler ama bu boşuna bir beklentidir.

سُورَةُ الْمُجَادَلَةِ ٥٨

105/58 MÜCADELE SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 22 ayettir. Nüzûl sıralamasında Münafikun, tertip sırasında Hadid suresinden sonra yer almaktadır. Daha önce inen Ahzab suresi 4. ayette kadınlara zıhar sözü söylemenin kadını kocasının annesi yapmadığına kısaca değinilmişti. Bu surede konuyla ilgili açıklayıcı hükümler gelmiştir. Kocası zıhar yaptığı için mağdur olan Havle binti Salebe'nin Hz. Peygamber'e başvurup şikâyetini dile getirmesi esnasında surenin ilk ayetleri gelmiştir (Maverdî, en-Nüket; Mevdudî, Tefhim). Surenin ikinci bölümünde gizlice fısıldaşıp dedikodu yapan ve kuşkulara yol açan münafıklara yönelik yasaklamalar gelmiştir ki bu yönüyle sure Münafikun suresinin devamı niteliğindedir. Ayrıca Hz. Peygamber'le görüşme yapma heveslisi insanların zaman çalma problemini önlemek için sadaka zorunluluğu getirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّت۪ي تُجَادِلُكَ ف۪ي زَوْجِهَا
وَتَشْتَك۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ
اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ يُظَاهِرُونَ
مِنْكُمْ مِنْ نِسَٓائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ
اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٓـ۪ي وَلَدْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ
مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözlerini Allah işitmektedir. Evet, sizin aranızda geçen o gizli konuşmaları Allah işitiyor. Çünkü Allah, her şeyi işitir ve bilir. 2. Eşini annesinin sırtına (bedenine) benzeterek yemin edenlerin (zıhar yapanların) eşleri kendilerinin annesi olmazlar. Onların anneleri, kendilerini doğuran kadınlardır. Aslında onlar, çok çirkin ve saçma bir söz söylüyorlar.[1] Fakat bununla birlik

غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذٖينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ
ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرٖيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يَتَمَاسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهٖ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٣﴾ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا
فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتّٖينَ مِسْكٖينًا
ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَتِلْكَ حُدُودُ
اللّٰهِ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ
الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللّٰهُ جَمٖيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اَحْصٰيهُ اللّٰهُ
وَنَسُوهُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٦﴾

te Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır. 3, 4. Bu şekilde eşlerini annelerine benzeterek yemin eden ve sonra bu yeminlerinden geri dönenler, eşleriyle ilişkiye girmeden önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmak zorundadırlar. Size verilen öğüt budur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. Özgürlüğüne kavuşturacak köle bulamayan kimse, eşiyle ilişkiye girmeden önce iki ay ara vermeden oruç tutar. Eğer buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri doyurur.[2] Bu da Allah'a ve Peygamberine iman etmeniz sebebiyledir ve bunlar Allah'ın belirlediği kurallardır. Kâfirler için elîm bir azap vardır.[3] 5. Biz apaçık ayetler indirdiğimiz halde onlara baş kaldırarak Allah'a ve Peygamberi'ne düşmanlık edenler, aşağılık hale getirilmişlerdir.[4] Tıpkı kendilerinden öncekilerin aşağılık hale getirilmesi gibi! O kâfirler için bir de aşağılayıcı bir azap vardır. 6. Allah, onların hepsini dirilttiği gün, yaptıklarını kendilerine haber verir. Onlar yaptıklarını unutmuşlardır. Fakat Allah, yaptıklarını onlara bir bir sayar. Allah, her şeye şahiddir.

1. O dönemde "zıhar", cahiliye Arap âdetlerinden kalma bir yemin türüydü. Bir adam, eşine; "Sen benim için annemin sırtı gibisin!" diyerek eşini kendisine haram sayardı fakat boşayıp da yakasını bırakmaz, cezalandırmak için yanında tutardı. Ashaptan Evs b. Samit de böyle bir yemin etmişti (Kurtubî, *el-Cami';* Ahmed, *Müsned,* IV, 3; San'anî, III, 1427; Cevad Ali, V, 552; Fahrettin Atar, *TDV. İA.* "Nikah" mad. C. 33, s. 440;). Gelen bilgilere göre o dönemde bu suçu işleyen sadece o değildi, başka

isimler de vardı (Mevdudi, *Tefhim*). Evs'in eşi Havle binti Salebe, Hz. Peygamber'e (s) başvurarak kocasının kendisine dönmesi için hüküm istedi. Allah Rasulü herhangi bir hüküm veremedi. Bu esnada bu ayetler vahyedildi ve mağdur olan kadının durumuna Allah'ın duyarsız kalmadığı vurgulandı (Maverdî, *en-Nüket;* Kurtubî, *el-Cami'*). Konuyla ilgili rivayetler ayrıntıda farklılıklar göstermektedir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber, Havle'ye, sadece bu konuda kendisine bir hüküm gelmediğini söylemiştir ve vahiy o esnada gelmiştir. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Peygamber Havle'ye, kocasının kendisine dönmesinin haram olduğunu söylemiş, Havle ise defalarca gelip hak talep etmiş, daha sonra da bu ayetler inmiştir (Mevdudî, *Tefhim*). Fakat ikinci grup rivayetlerdeki iddialar, 33/Ahzab 4. ayetin inişine tanık olan Hz. Peygamber'in birikimiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü o ayete rağmen Hz. Peygamber'in zıharı kesin bir boşama olarak nitelemesi ve mağdur kadının kocasına dönmesini haram kabul etmesi mümkün değildir. Ancak bu tür rivayetlerin ilerleyen tarihsel süreçlerde ortaya çıktığı ve ayetlerin yorumunda etkili olduğu anlaşılmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

2. 2. ayet, zıhar yapılan kadını kocasına haram sayan cahiliye âdetini çirkin ve anlamsız bulmakla ve kadının kocasına anne olmadığını söylemekle kadının kocaya haram olmadığına açıkça hükmetmiştir. Bundan dolayı 3. ayet kocanın evliliği sürdürmesine müsaade etmekte ve yaptığı çirkin yeminden dönme cezası olarak da keffaret öngörmektedir. Fakat bu açık ifadelere rağmen bazı âlimler zıharın kadını kocaya haram ettiğine, kocanın zıhardan dönmesini de yeminden dönme değil de kadınla haram olan birleşmeye dönmesi şeklinde yorumlamışlardır. Üstelik zıharın talak gibi sonuç doğuran meşru bir boşama olmadığını da söylemişlerdir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*). Kanaatimizce bu çelişki, ayetin eleştirdiği cahiliye haramını ayetin koymuş olduğu haram gibi değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Bunun sebebi de rivayetlerde Hz. Peygamber'in Havle'ye kocasına dönmesinin haram olduğunu söylediğine dair aşırı eklemelerdir (Bir önceki dipnot).

3. Bu ve devamındaki ayet, zıhar konusuyla bağlantılıdır. Zıhar konusunda Allah'ın yol göstermiş olması ve bu geçiş sürecinde cahiliyeden kalma davranışların affedilmesi iman etmiş olanlar için ilahî bir lütuftur. Kâfirler için ebedi cehennemin vaat edilmesi ise zıhar gibi ahlak dışı davranışların çirkinliğine yönelik ciddi bir uyarı kabul edilmektedir. Çünkü buradaki hududdan kasıt Allah'ın bu konuda belirlediği kurallar veya cezalardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

4. Allah apaçık ayetler indirerek hadlerini (kurallarını) belirlediği halde cahiliye hükümlerini tercih edenler, Allah ve Rasulü'nü düşman ilan etmiş ve savaş açmış sayılmaktadırlar. Bu ayetteki "hâdde" fiili, bir önceki ayette geçen "hudud" kelimesiyle aynı kökten olduğu için sahabe tefsircileri dâhil birçok müfessir bu bağlantıyı kurmuş ve Allah'ın yasalarına karşı çıkmayı başkaldırı ve düşmanlık olarak değerlendirmişlerdir (Firuzabadî, *Tenvir;* Maverdî, *en-Nüket;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا
هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ
وَلَا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ
اَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ٧ اَلَمْ تَرَ
اِلَى الَّذ۪ينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ
لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَاِذَا جَٓاؤُ۫كَ حَيَّوْكَ
بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ وَيَقُولُونَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ
لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ
يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ٨ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا
بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ٩ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ
لِيَحْزُنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ بِضَٓارِّهِمْ شَيْـًٔا
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ١٠ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا

7. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi bir araya gelip gizlice konuşssa dördüncüleri O'dur. Beş kişi bir araya gelip gizlice konuşssa altıncıları O'dur. Bundan az veya çok, nerede olursa olsunlar Allah onlarla birliktedir.[5] Bütün yaptıklarını kıyamet günü kendilerine haber verir. Çünkü Allah, her şeyi bilmektedir. 8. Gizlice konuşmaları yasaklandığı halde bu tür konuşmaları tekrarlayanları; günah, düşmanlık ve Peygamber'e karşı isyan konusunda gizlice konuşanları görmez misin? Yanına geldiklerinde, Allah'ın seni selamlamadığı şekilde selamlıyorlar.[6] Kendi aralarında konuşurken de, "Söylediklerimizden dolayı Allah bizi cezalandırsaydı ya!" diyorlar.[7] Onların lâyığı cehennemdir ve oraya atılacaklardır. Orası ne kötü bir barınaktır. 9. Ey iman edenler! Gizli görüşmeler yapacağınız zaman günah, düşmanlık ve Peygamber'e isyan konusunda konuşmayın; iyilik ve sorumluluk çerçevesinde konuşun.[8] Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. 10. İman edenleri üzecek gizli konuşmalar şeytandandır. Fakat o tür konuşmalar, Allah izin vermediği sürece müminlere hiçbir zarar veremez. Müminler, Allah'a dayanıp güvensinler (tevekkül etsinler).[9] 11. Ey

قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا
يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا
يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا
الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
﴿١١﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَاجَيْتُمُ
الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً
ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا
بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا
وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ
بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

iman edenler! Toplantılarda size, "Yer açın!" dendiği zaman, yer açın ki Allah da size yer ayırsın. "Kalkın!" dendiği zaman kalkın ki Allah sizi ve kendisine ilim verilen herkesi yüksek derecelere erdirsin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[10] 12. Ey iman edenler! Peygamber'le gizli bir şey konuşacağınız zaman görüşmeden önce bir sadaka verin.[11] Bu sizin için daha hayırlı ve daha nezih bir davranıştır. Eğer verecek bir şey bulamazsanız Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 13. Ne o, yapacağınız gizli görüşmelerden önce sadaka vermekten korktunuz mu? Siz bunu yapamayınca Allah tövbelerinizi kabul etti. Artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Peygambeti'ne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

5. Bu ayetle başlayan konu, içerik yönünden birinci ayetle irtibatlı görünmektedir. Hiçbir konuşmanın Allah'a gizli kalmayacağı vurgulanarak söz münafıklara gelmektedir.

6. Müşrik ve Yahudi münafıklar, gizlice fısıldayarak, kötü planlar yaparak fitne çıkardıkları yetmezmiş gibi Hz. Peygamber'e (s) selam verirken "es-Sâmu aleyküm!" diyerek hakaret de edebiliyorlardı. Bu da "Allah belanı versin!" anlamına gelen bir beddua idi. Kendi aralarında ise "Haydi Allah bizim cezamızı verseydi ya!" diye alay konusu yapıyorlardı. Allah onların bu çirkin tutumlarını deşifre etmektedir.

7. Münafıklar, Hz. Peygamber ve müminler aleyhine yaptıkları konuşma ve hakaretlerin, gizli plan ve tuzakların cezalandırılmamış olmasını Hz. Muhammed'in peygamber olmadığına delil getiriyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

8. Bu ayette müminlere, gizli görüşme veya kulis faaliyeti yapmanın bütünüyle kötü olmadığı, iyi niyet ve ahlaki ölçüler çerçevesinde kalarak, günah, Rasul'e düşmanlık ve isyan boyutuna vardırmadıkları sürece bir sakıncasının olmadığı hatırlatılmakta

dır. Devamındaki cümlelere bakılırsa istişareyi dedikodu boyutuna vardırmamanın müminler için imanî ve ahlakî bir ilke olduğu anlaşılabilir.

9. Münafıkların Müslümanlar aleyhine gizli toplantılar düzenleyip birtakım planlar yaptıkları anlaşılmaktadır. Müslümanların bu tür faaliyetlere karşı uyanık ve hassas davranmaları hayatî bir zorunluluktur. Çünkü Medine, kendisine azılı düşman olan Mekke ile Hayber arasında yer alıyordu. Münafıkların söz konusu düşmanlarla işbirliği halinde oldukları da biliniyordu. Münafıkların gizli konuşmaları Medine'ye saldırı ihtimalini akıllara getiriyordu. Bu nedenle Allah, münafıkların fısıltı ve zararlı faaliyetlerini eleştirirken Müslümanları teskin için Allah'a güvenmelerini öğütlüyordu (Mevdudî, *Tefhim*).

10. Vahiyden nasiplenmiş olan müminler meclise dışarıdan gelene yer vermek zorunda olduğu gibi, dışarıdan gelen de orada oturanları kaldırıp yerine oturamaz. İşi biten müminlerin karşılıklı nezaket çerçevesinde hareket etmesi ve kendiliğinden kalkıp sonra gelene yer açması gerekir. Bunu yapmadığı halde meclisin sahibi veya yetkilisi tarafından kalkması söylendiğinde de gücenmemesi gerekir (Mevdudî, *Tefhim;* ilmin önemi konusunda bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

11. Gereksiz görüşmelerle Hz. Peygamber'i (s) oyalayanlara engel olmak amacıyla böylesine ahlâkî bir vergi konmaktadır. Makam mevki, iş güç sahibi insanların zamanını lüzumsuz bir şekilde tüketen boş insanların hassas davranmaları istenmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ
عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ١٤ اَعَدَّ اللّٰهُ
لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ١٥ اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً
فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ
مُهِينٌ ١٦ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا
اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ١٧ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ

14. Allah'ın gazap ettiği bir kavimle dayanışma içine girenleri görmez misin?[12] Onlar ne sizden yanadır, ne de o kavimden! Bile bile yalan yere yemin ediyorlar. 15. Allah, onlar için çok şiddetli bir azap hazırlamıştır. Çünkü yaptıkları şeyler çok kötüdür. 16. Yeminlerini kalkan olarak kullandılar da Allah'ın yolundan saptılar.[13] Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. 17. Ne malları ne evlatları, Allah'a karşı onlara bir yarar sağlamaz. Onlar cehennem ehlidir; orada ebedî kalırlar. 18. Allah onların hepsini dirilttiği gün, tıpkı size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin ederler. Onlar kendilerinin bir gerçeğe dayandıklarını sanıyorlar.

وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ
الْكَاذِبُونَ ١٨ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ
فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ حِزْبُ
الشَّيْطَانِ اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ١٩ اِنَّ الَّذٖينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُٓ اُو۬لٰٓئِكَ فِي الْاَذَلّٖينَ ٢٠ كَتَبَ
اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلٖي اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ
عَزٖيزٌ ٢١ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَٓادُّونَ مَنْ حَٓادَّ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ اَوْ اَبْنَٓاءَهُمْ اَوْ
اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشٖيرَتَهُمْ اُو۬لٰٓئِكَ كَتَبَ فٖي
قُلُوبِهِمُ الْاٖيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ
وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ اُو۬لٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَٓا اِنَّ
حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٢٢

Şunu iyi bilin ki onlar yalancıların
ta kendileridir. 19. Şeytan onları
egemenliği altına almış ve Allah'ı
hatırlamayı onlara unutturmuştur.
Onlar şeytanın grubudurlar. Şunu
iyi bilin ki şeytanın grubu, hüsrana
uğramıştır.[14] 20. Allah'a ve Peygam-
beri'ne düşmanlık edenler,[15] zelil
olacaklar arasındadırlar. 21. Allah,
kendisinin ve peygamberlerinin
mutlaka galip geleceğini bir ilke
olarak yazmıştır. Allah, mutlak güç
ve galibiyetin sahibidir. 22. Allah'a
ve ahiret gününe inanan bir top-
lumun Allah'a ve Peygamberi'ne
düşmanlık edenleri sevdiğini gö-
remezsin.[16] Hatta bu kimseler ba-
baları, oğulları, kardeşleri ve kendi
kabileleri olsa bile sevmezler. Allah
onların kalplerine imanı yazmış ve
onları kendinden gelen bir ruh ile
desteklemiştir.[17] Onları altından
ırmaklar akan cennetlere yerleştirir
ve orada ebedî kalırlar. Allah onlar-
dan razı olmuş, onlar da Allah'tan
razı olmuşlardır. Onlar, Allah'ın ta-
raftarlarıdır. Şunu iyi bilin ki Al-
lah'ın taraftarları, kurtuluşa erenle-
rin ta kendileridir.[18]

12. Müslümanlardan gözüken ama Yahudilerle işbirliği yapmaya çalışan münafıklar hakkında inmiştir. Medine Yahudileri ile işbirliği yaptıkları daha önce inen surelerde dile getirilmişti. Bu surenin indiği dönem göz önüne alınırsa Hayber Yahudileri ile işbirliği yaptıkları anlaşılabilir. Gerçi bu kişiliksiz insanlar Yahudilere karşı da samimi değillerdi. Fakat bu fitne iki taraflı çalışıyordu. Çünkü 22. ayette de belirtildiği gibi Yahudilerin tutumu da onlarınkinden çok farklı değildi; aksine onlar münafıklığın örgütlü türüydü. (98/Beyyine 1-6; 59/Haşr 11-17).

13. Bu ayetin bir benzeri, 63/Münafikun 2. ayette geçmektedir. Her iki surenin nüzûl sıralamasında peşpeşe gelme sebebini açıklamaktadır.

14. Allah'ın vahyine tabi olmayanların tarafı, şeytan ve takipçileridir. Şeytan onlara vahyeder (6/En'am 121) ve onları egemenliği altına alır ki Allah onlara "Şeytanın grubu" anlamında "Hizbü'ş-şeytan" demektedir.

15. 5. ayet.

16. 14. ayette ortaya konduğu gibi Allah'a ve Peygamberi'ne düşmanlık eden kavim, Yahudilerdir; onlarla işbirliği yapanlarsa münafıklardır. Çünkü ayete göre bir insanın kalbinde hem iman hem kâfir sevgisi aynı anda yer alamaz. Çünkü bu bir insanın düşmanını sevmesi ve kendine ihanet etmesiyle aynı anlama gelir.

17. Allah'ın ruh ile desteklemesi sadece Hz. İsa ile sınırlı değildir (2/Bakara 87; 4/Nisa 171).

18. Allah, inananları kendi grubu (Hizbullah) kabul etmekte ve şeytanın grubuna karşı himaye etmektedir. Onların kalplerine iman yazmakta ve kendinden bir ruh ile desteklemektedir ki bir kul için bu ilahî tavır son derece önemli ve değerli bir lütuftur.

سُورَةُ الْحُجُرَاتِ ٤٩

106/49 HUCURÂT SURESİ

Adını 4. ayetinden alan sure 18 ayettir. Nüzûl sıralamasında Mücadele, tertip sırasında Fetih suresinden sonra yer almaktadır. Medine'de indiği kesindir. Hz. Peygamber'e dışarıdan kaba bir hitapla seslenen bedevîler eleştirilmekte, saygı ve nezaket öğütlenerek görgü kuralları hatırlatılmaktadır. 6. ayet, 9 ve 10. ayetlerle aynı bağlamda geçtiği için iki mümin kabileyi kavgaya sürükleyen münafıkların fitnesine işaret edilmektedir (Zemahşerî, Keşşaf). Bu durum ve kronolojik sıralamalar, surenin Hudeybiye seferi öncesinde indiği kanaatini güçlendirmektedir ki bu da yaklaşık 6. yılın sonuna denk gelmektedir. 4. ayeti Medine'yi ziyarete gelen Temimoğulları heyetiyle, 6. ayeti Mustalıkoğullarından zekât toplamakla görevlendirilen Velid bin Ukbe olayı ile ilişkilendirenler hicretin 9. yılında indiğini söylemişlerdir. Fakat verilen bilgiler oldukça çelişkilidir (Maverdî, en-Nüket; Mevdudî, Tefhim).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ
اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ
١ يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ
كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ
وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ٢ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَغُضُّونَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberi'nin önüne geçmeyin.[1] Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun; Allah her şeyi işitir ve bilir. 2. Ey iman edenler! Sesinizi, Peygamber'in sesini bastıracak kadar yükseltmeyin. Onunla konuşurken birbirinizle konuştuğunuz gibi yüksek sesle konuşmayın. Hiç farkında olmadan amelleriniz boşa gider.[2] 3. Allah Elçisi'nin yanında seslerini kısarak konuşanlar, sorumluluk ve samimiyet ko

اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ
امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ
وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾
وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾

nusunda (takva)[3] Allah'ın kalpleri-ni imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için bağışlanma ve büyük bir ödül vardır. **4.** Seni odaların dışından çağıranlar var ya onların çoğu düşünmeyen kimselerdir.[4] **5.** Eğer sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat buna rağmen Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

1. Allah'ın ve Peygamberi'nin hükümlerini dikkate almak onların hükümlerinin önüne başka hükümler geçirmemek (33/Ahzab 36) ve acele davranarak Rasul'ün sözünü kesmemek emredilmektedir (Buharî, Tefsir 49/279; Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*). Başta bu ayet olmak üzere surenin ele aldığı konular, sanki Mücadele suresinin ikinci bölümünün devamı niteliğindedir.

2. Bu ve devamındaki ayetlerde, Kur'an ve Peygamber terbiyesi almış olan Sahabenin aksine, yeni Müslüman olmuş ve henüz medenîleşememiş bedevilerin kaba saba ve gürültülü konuşmalarını terk etmeleri, insanların huzurunda ve özellikle Peygamber'in huzurunda adap ve erkân ölçüleri dâhilinde hareket etmeleri istenmektedir (Buharî, Tefsir 49/280, 281). Hz. Peygamber sıradan bir insan değil, Allah'ın elçisi ve müminlerin emiridir. Ona kasti saygısızlık onu gönderene saygısızlık olur ki bu amellerin boşa gitmesiyle sonuçlanabilir. Bu edep sadece Peygamber'le sınırlı değildir. İnsanlar büyüklerinin ve amirlerinin karşısında da kaba davranmamalı ve birbirleriyle ölçüsüzce tartışmamalıdır. İnsanı bedevilikten medenilik seviyesine çıkaracak bir terbiye bunu gerektirir.

3. "Takva" kelimesi için bkz. 68/Kalem 34.

4. Hz. Peygamber'e evin dışından kaba gürültüyle seslenenler kınanmaktadır (Maverdî, *en-Nüket*). Bugün kapının zilini çalmaya üşenen insanların araba kornasıyla ailesini çağırması ve çevreyi rahatsız etmesi daha aşırı bir bedevilik olarak değerlendirilebilir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ
فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُص۪يبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا
عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِم۪ينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ

6. Ey iman edenler! Bir fasık[5] size haber getirdiği zaman araştırın. Aksi takdirde bilmeden birilerine zarar verirsiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz. **7, 8.** Unutmayın ki aranızda Allah'ın Peygamber'i

فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ
الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ
الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ
الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَاِنْ
بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي
تَبْغِي حَتّٰى تَفِيٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَٓاءَتْ
فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

vardır. Eğer o birçok işte size uysaydı çok kötü duruma düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirip kalplerinize güzel gösterdi; küfrü, yoldan çıkmayı (fasıklığı) ve isyanı çirkin gösterdi. Allah'ın lütfu ve nimeti sayesinde doğru yolda olanlar işte bunlardır. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 9. Eğer müminlerden iki grup birbiriyle savaşacak olursa aralarında barışı sağlayın. Şayet bir grup diğerine saldırırsa Allah'ın emrine dönünceye kadar saldırgan olanla savaşın. Saldırıdan vazgeçerse adaletle aralarını düzeltin ve mutlaka adaleti sağlayın. Allah, adaleti gerçekleştirenleri sever.[6] 10. Müminler kardeştir; kardeşlerinizin arasını düzeltin.[7] Allah'a karşı sorumlu davranın ki kurtuluşa eresiniz.

5. Fasık kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102. Bu ayetin iniş sebebi konusunda verilen bilgiler geç dönemde oluşan rivayetlere dayanmaktadır. Fasık kelimesi, Kur'an'da mümin olmayan insanlar için kullanılan bir terim olduğu halde sanki yalan söylemiş bir mümin gibi değerlendirilmektedir. Oysa surenin yer aldığı sıralama ve indiği dönem dikkate alındığında münafıkların yalan haberler yaydıkları ve müminler arasına fitne sokmaya çalıştıkları görülecektir. Özellikle 9 ve 10. ayetlerin iniş sebebi olarak gösterilen olaylar bu ayetin de nüzûl sebebi olmalıdır. Çünkü münafıkların reisinin yalan ve iftiralarla Evs ve Hazrec kabilelerini birbirine düşürmesi ve aralarında kavga çıkarması üzerine inmiştir. Barıştırılması ve uzlaştırılması gereken de bu iki mümin topluluktur (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

6. Bu ayet olmuş bir olaydan çok, olması muhtemel olaylardan bahsetmekte ve bu tür durumlarda Müslümanların nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiğini öğretmektedir. İki taraf arasında savaş veya kavga çıkacak olursa üçüncü tarafın ve bütün Müslümanların kavgayı önlemeleri ve barışı sağlamaları öncelikli görevleridir; taraf

sız kalmaları düşünülemez. Zalimler güçlü, mazlum taraf zayıf da olsa haktan yana ve zalime karşı tavır almak bir görevdir (Mevdudî, *Tefhim*).

7. Kur'an, kan ve sütkardeşliğinden ayrı olarak imanı da bir kardeşlik esası olarak değerlendirmektedir. Bu bir düşünsel ortaklığın yanısıra ruhî ve fıtrî bir temele de dayanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an, ahlâkî ve hukukî ilişkiler gibi değersel paydaları bu temel üzerine oturtmaktadır. Çünkü böyle bir temele oturmayan kuralların sürekli yaşama imkânı yoktur.

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ
عَسٰى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ
نِسَاءٍ عَسٰى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا
تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ
الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاٖيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثٖيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ
الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخٖيهِ
مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ
رَحٖيمٌ ﴿١٢﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا
قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا
يَدْخُلِ الْاٖيمَانُ فٖي قُلُوبِكُمْ وَاِنْ تُطٖيعُوا

11. Ey iman edenler! Sizden bir kavim diğer bir kavimle alay etmesin.[8] Kim bilir belki de alay ettikleri topluluklar onlardan daha hayırlıdır. Kadınlardan bir zümre de diğer bir zümreyle alay etmesin. Belki de alay edilen kadınlar diğerlerinden daha hayırlıdır. Kendi kendinizi aşağılamayın[9] ve birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İman ettikten sonra fasıkça bir ismi kullanmak ne kadar da kötüdür.[10] Bundan tevbe etmeyenler, zalimlerin ta kendileridir. 12. Ey iman edenler! Zandan çok sakının; çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu aramayın, biriniz diğerinizi çekiştirmesin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemeyi sever? Tiksindiniz, değil mi! Öyleyse Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun! Allah tövbeleri çok kabul eder, son derece merhametlidir.13. Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yaratıp kavim ve kabileler hâline getirdik ki birbirinizle anlaşabilesiniz. Allah katında en şerefliniz, O'na karşı en sorumlu, en samimi davrananınızdır. Allah, her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.[11] 14. Bedeviler, "İman

اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا
وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُونَ
اللّٰهَ بِد۪ينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١٦﴾
يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا
عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ
هَدٰيكُمْ لِلْا۪يمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٧﴾
اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

ettik!" dediler. De ki: "Hayır, siz henüz iman etmediniz; 'teslim olduk' deyin. Çünkü iman sizin kalbinize henüz yerleşmedi."[12] Eğer Allah'a ve Peygamberi'ne tabi olursanız yaptıklarınızın hiçbirini karşılıksız bırakmaz. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. **15.** Müminler ancak Allah'a ve Peygamberi'ne güvenen ve bir daha asla şüpheye düşmeyen, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad eden kimselerdir.[13] Gerçek sadık insanlar işte onlardır. **16.** De ki: "Allah, göklerde ve yerde ne varsa bildiği halde siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz! Allah her şeyi bilir." **17.** Onlar, Müslüman oldular diye senin onlara minnet borcun olduğunu sanıyorlar. De ki: "Müslüman olmanızdan dolayı benim size minnet duymamı beklemeyin. Eğer dürüst kimselerseniz, sizi imana ulaştırdığı için asıl siz Allah'a minnet borçlusunuz!"[14] **18.** Allah, göklerin ve yerin gaybî boyutunu bilir.[15] Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.

8. Burada topluluktan söz edilmesi, bireysel olarak alay etmenin mubah olduğu anlamına gelmez. Bir önceki paragrafta müminler arasında çıkabilecek muhtemel savaştan söz edildiği için burada Müslümanlar arasına nifak sokacak toplu ayrışmaların ve kabile ayrımcılığının çirkinliğine dikkat çekilmektedir. Son asırlarda Müslümanlar arasında derin uçurumların oluşmasına sebep olan kavmiyetçi ve mezhepçi tutumlar açısından ayetlerin bu mesajı daha da anlamlıdır. Bu ayetlerin, Hz. Peygamber'in Yahudi asıllı eşi Safiye binti Huyey'in, mümin hanımların kavmini aşağılar şekilde konuşmalarını şikâyet etmesi üzerine geldiği rivayet edilmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Rivayette Hz. Peygamber'in (s) eşi Safiye'ye; "Babam Harun, amcam Musa, kocam Muhammed, deseydin ya!" buyurduğu yer almaktadır.

9. İnsanın kendi kendisini aşağılamasının yanlışlığını ortaya koyan bu ayet, insanın muhatabını, özellikle ortak paydalarda birleşen toplum üyelerinin birbirlerini aşağılamalarının, dönüp kendilerini aşağılamaları anlamına geleceğini de ifade etmektedir.

10. İman ettikten sonra Müslümanların İslam dışı isim ve lakaplarla birbirini çağırması ve bunlardan hâlen vazgeçmemeleri kınanmaktadır. Çünkü insanların cahiliye alışkanlıklarını değiştirmeleri kolay değildir, ciddi bir eğitim sürecini gerektirmektedir. "Fasık" kelimesi, uzun süreç içerisinde yoldan saptığı halde kendini doğru yolda sanan kimseler için kullanılmaktadır. Bile bile din değiştiren "Mürted"den farkı da budur (7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

11. Kerem ve kerim kelimesi cahiliye döneminde asil ve soylu anlamına geliyordu. Kur'an bu kelimeyi takva kelimesiyle ilişkilendirerek değere dayalı bir soyluluk ve şeref tanımı gerçekleştirdi. Soya dayalı asaleti reddederek ilahi kaynaklı bilgi ve değer temeline oturan bir asalet anlayışı geliştirdi (Izutsu, age. s. 78, 79). Asil ve şerefli bir kitap, asaletin kaynağı oldu (56/Vakıa 78). Kabile ve kavim asabiyetinin çok yoğun olduğu o günün dünyasında bu ayet anlamlı olduğu gibi ırkçılığın kol gezdiği bugünün dünyasında daha da anlamlıdır. Medine İslam devletinin kısa süre sonra Emevî asabiyeti yüzünden çöktüğünü ve kabileci tutumun İslam ümmetinin bağrında tarih boyu nasıl silinmeyen yaralar açtığını ve hatta haklı olan tarafı da (Ali Şiasını) kendisine benzeterek nasıl bir Haşimî ve Pers milliyetçiliği çıkardığını biliyoruz. Bu kabileci asabiyet bugün İslam ülkelerinin kurumsal anlamda devlet olmasının önündeki en ciddi engeldir.

12. Buradaki iman ve İslam kelimeleri kavramsal anlamda eşanlamlı gibi gözüken ve birbirinin yerine kullanılan iki kelimedir ve her ikisi de küfrün karşıtı bir konuma sahiptir. Fakat Kur'an'ın nüzûl sürecinde iki kelime arasındaki fark zaman zaman belirgin hale gelmekteydi. Çünkü bu süreçte İslam kelimesi, teslim olma ve bir kimlik değiştirme eylemiydi (2/Bakara 128, 131). İman ise aklî ve kalbî bir bilinçlenme ve mutmain olma sürecini ifade ediyordu. Ayette özellikle "İmanın kalbe yerleşmesi" ifadesinin yer alması, inanılacak şeylerin kavranıp içselleştirilmesidir (Yaklaşık değerlendirmeler için bkz. Izutsu, age. s. 91-94). Çünkü iman, hem zihinsel bilgi ve bilinci hem de kalpte (yani vicdanda) değerlerin oluşumunu içeren ve eylemler sürecine zemin oluşturan, kişiliğini ve tavırlarını geliştiren ve böylece insanın davranışlarına yön veren dinamik bir boyutu ifade etmektedir. Anlık bir karar verme eyleminden ibaret değildir. Devam eden ayetlerde de imanın bu çaba gerektiren süreçlerine dikkat çekilmekte ve bir çırpıda iman sürecini hallettiğini sanan kimselere çok ağır eleştiriler getirilmektedir.

13. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

14. Allah'ın dinini öğrenme yerine, onun nasıl olması gerektiğini söyleyen ve Müslüman olmasını bir nimet sayarak İslam'ın bir nimet ve lütuf olduğu gerçeğini göz ardı eden ekâbir tutumun imanla bağdaşmayacağı ortaya konmaktadır.

15. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

سُورَةُ التَّحْرِيمِ ٦٦

107/66 TAHRİM SURESİ

Adını 1. ayetinden alan sure 12 ayettir. Nüzûl sıralamasında Hucurât, tertip sırasında Talak suresinden sonra yer almaktadır. İlk ayetlerinde Hz. Peygamber'i yanıltmak için hanımlarının kulis faaliyetleri yapmalarından ve Hz. Peygamber'in de onları memnun etmek için bazı helalleri kendisine haram ettiğinden bahsedilir. Hz. Peygamber'in diğer hanımlarıyla arasını açmak için iki hanımı plan yapmış ve onun sevdiği bazı yiyecekleri yememesi gibi kararlar almasına sebep olmuşlardır. Sure bu olayla başlar, inanan kadınlara İmran kızı Meryem ile Firavun'un eşi Asiye'yi, inanmayan kadınlara da Nuh ve Lût Peygamberlerin eşlerini örnek vererek sona erer. Sure sadece kadınları değil erkekleri de kendilerini ve ailelerini cehennemden koruma konusunda duyarlı olmaya çağırır. Bütün müminlerin samimi bir tevbeyle arınmaları ve Rahman'ın nuruyla aydınlanmaları muştulanır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ
تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ١ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ
وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ٢ وَاِذْ
اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه۪ حَد۪يثاًۚ فَلَمَّا
نَبَّاَتْ بِه۪ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı bir şeyi neden eşlerini memnun etmek için kendine haram ediyorsun.[1] Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 2. Oysa Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bile bozabileceğinizi meşru kılmıştır.[2] Allah, sizin mevlanızdır (haminizdir).[3] O, her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 3. Peygamber, eşlerinden birine bir sözü sır olarak saklamasını söylemişti. Eşi o sırrı diğer hanımlarından birine iletince

وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ قَالَتْ
مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلٖيمُ الْخَبٖيرُ
٣ اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوبُكُمَا وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ
مَوْلٰيهُ وَجِبْرٖيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنٖينَ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهٖيرٌ ٤ عَسٰى رَبُّهُٓ
اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ
مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ
عَابِدَاتٍ سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا ٥

Allah da bunu Peygamber'e bildirdi.[4] Aslında Peygamber onun bir kısmını açıklamış, bir kısmını açıklamamıştı. Peygamber eşine bunu hatırlatınca eşi O'na, "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber, "Bunu bana her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah haber verdi." dedi. 4. Ey (plan yapan) iki kadın![5] Eğer Allah'a karşı tevbekâr olursanız kalpleriniz bu kuruntulardan arınır. Yok, eğer Peygamber'e karşı aranızda işbirliği yaparsanız onun mevlası (hamisi) Allah'tır.[6] Dahası, Cebrail, salih müminler ve bunların dışında tüm melekler de onun yanındadır. 5. Eğer o sizi boşayacak olursa Allah ona sizden daha hayırlı, teslim olan, güvenen, boyun eğen, tevbekâr olan, ibadet eden ve ibadette daim olan[7] dul ve bakire nice eşler verir.

1. Hz. Peygamber eşlerinin kıskançlıkları nedeniyle kendisi için yaptıkları plandan habersiz olduğu için sevmediklerini söyledikleri bir içeceği içmeme kararı almıştı. Ayette kastedilen tahrim, Hz. Peygamber'in bu kişisel tercihiyle ilgilidir ve helâl bir şeyi işlemekten kaçınması anlamındadır. Dinî anlamda helâli haram kılacak bir kural koyma anlamında değildir (Müslim, Talak 2/19; Ebu Hayyan, *el-Bahr*). Fakat bazı âlimler, olayı Hz. Peygamber'in eşlerine yaklaşmamak üzere yemin etmesi ve onları dini anlamda kendine haram kılması şeklinde değerlendirmişlerdir. Delil getirilen rivayetler de bu algının ürettiği bilgilerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Tirmizî, Talak 21; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Çünkü ayetler eşlerin kendisini haram etmekten değil, eşlerin memnuniyeti için başka bir helâli kendine yasak etmekten söz etmektedir. Üstelik ayetler kadınların yaptıkları planları deşifre ederek konuya açıklık getirmektedir.

2. Âlimler yeminle söz verme arasında fark olup olmadığı konusunda tartışsalar da insanın sözünden dönmesiyle yemininden dönmesi arasında fazla bir fark yoktur. Ayrıca bu tartışma da Hz. Peygamber'in "îlâ" yemini yapmadığını göstermektedir. İkinci ayetin de işaret ettiği gibi eşlerine yaklaşmamak için yemin etmediğini gösterir. Çünkü daha önce Kur'an, insanların meşru olan şeyleri yapmamak için yaptıkları

yeminlerinden vazgeçip keffaret ödemeleri gerektiğini ve dolayısıyla îlânın hükümlerini açıklamıştır (2/Bakara 224-226; 58/Mücadele 2; 5/Maide 89).

3. "Mevlâ" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286.

4. Ayetin atıf yaptığı Hz. Peygamber'e haber verme, Kur'an vahyinde yer almamaktadır (Bkz. 8/Enfal 7, 9). Hz. Peygamber, Kur'an vahyi dışında, melek veya ilham yoluyla bilgilendirilmiş olabilir. İbn Abbas'ın "Kur'an'dan başka vahiy yoktur." Sözü kavramsal anlamda olabilir. Cennetin, cehennemin ve hicret edeceği yerin rüyada gösterilmesi gibi rüyada da söylenmiş olabilir. (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 197-200, 208).

5. Bu iki eşten birinin Hz. Aişe, diğerinin de Hz. Hafsa olduğu nakledilmektedir. Hz. Peygamber'i (s) kıskandıkları ve kendi yanlarında daha fazla kalmasını sağlamak için diğer eşlerine karşı birbirleriyle yardımlaştıkları ve birtakım planlar yaptıkları rivayet edilmektedir. Allah, onların bu gizli planlarını deşifre etmiş ve tevbe etmeleri konusunda uyarmıştır (Buharî, Tefsir 66/322-326; Zemahşerî, *Keşşaf*).

6. "Mevlâ" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 286. Ayetten anlaşıldığı kadarıyla iki hanım arasında sıkı bir kulis faaliyeti yürütülmektedir. Bu kulis faaliyeti diğer kadınları etkilediği gibi, Hz. Peygamber'e karşı da bir plan yürütülmektedir. Ve helâl olan bir şeyi yememe kararı da bu planın bir sonucu olarak işlenmiş olmaktadır. Allah, ilk iki ayette Peygamberi'ni uyarırken, bu ayetlerde Peygamber'i hataya sürükleyen komplo sahiplerini ağır bir şekilde tenkit ve tehdit etmektedir. Bu kınama surenin sonuna dek sürmektedir.

7. Sözlüklerde "sâihât" kelimesinin anlamı seyahat etmek, sürekli akmak ve hareket etmek anlamlarına gelir. Tefsirciler oruç tutan, seyahat edenler gibi anlamlarla çeviriyorsa da bu ayette, "İbadette devamlı olmak Allah yolundan ayrılmamak" gibi anlamlarda kullanıldığı düşünülmektedir (Ragıp, *Müfredat;* Zebidî, *Tâc*). Rasulullah'ın eşleri turist gibi sürekli gezmedikleri için kastedilen şey Allah yolunda daim olmaktır. Bu kelimeden önce geçen "âbidât" (ibadet eden) kelimesi orucu da kapsamaktadır (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskıyeni,* sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28 Bahar 2014, s. 177-222).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا قُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلٖيكُمْ
نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا
مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا
اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَۜ اِنَّمَا
تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ

6. Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun.[8] Orada görevli öyle amansız ve güçlü melekler var ki kesinlikle Allah'ın emirlerine karşı gelmezler, bilakis kendilerine emredileni yaparlar.[9]
7. Ey inkâr edenler! Bugün hiç mazeret beyan etmeyin; sadece yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz!

اٰمَنُوا تُوبُوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

8. Ey iman edenler! Allah'a karşı samimi bir şekilde tevbe edin.[10] Umulur ki Rabbiniz, günahlarınızı yok eder de sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Allah'ın, Peygamber'i ve onunla beraber olan müminleri utandırmayacağı gün, müminlerin ışığı (nuru) önlerini ve yanlarını aydınlatıp gider.[11] Onlar, "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamına erdir ve bizi bağışla. Sen her şeye kâdirsin." derler.

8. İnsanın kendisini amelleri, ehlini de nasihatleri korur. Nasihat de Allah'a itaati emretmek ve isyandan sakındırmak, görevlerini öğretmek ve dünyası konusunda eğitmek, hayrı öğretip emretmek, şerri açıklamak ve ondan sakındırmaktır (Maverdî, *en-Nüket*).

9. Meleklerin müşrikleri kayırmaları veya onlara şefaat etmeleri şöyle dursun, kendilerine emredileni yani kâfirlere azap etme görevlerini yerine getirirler!

10. Samimiyet şeklinde tercüme ettiğimiz "nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 39/7/A'raf 62. Hz. Ömer'e göre nasuh olan tevbe, günaha bir daha dönmemek üzere yapılan samimi ve uslandırıcı tevbedir (Maverdi, *en-Nüket*). "Din nasihattır." hadisinde de nasihat kelimesinin anlamı öğüt verme değil, samimiyettir (Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni*, sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222).

11. Müminlerin önlerini aydınlatan Kur'an ve iman nuruna vurgu yapıldığını ve kıyamet günü yollarını aydınlatacağını düşünerek böyle yorumladık (bkz. 24/Nur 35). Dillerindeki duayı hatırlatan ifadenin de müminlerin dünyada yaptıkları duaya bir gönderme olduğunu düşünüyoruz (57/Hadid 12, 13).

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ

9. Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et; onlara göz açtırma.[12] Onların gideceği yer cehennemdir ve son derece kötü bir barınaktır. 10. Allah, inkâr edenlere Nuh'un ve Lut'un eşlerini örnek verir. O iki kadın, bize salih kul olan iki insanın eşi oldukları halde onlara ihanet ettiler. Fakat Allah'tan o iki kadına gelen azaba

فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا
وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾
وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ
فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا
فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي
مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ
عِمْرٰنَ الَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ
مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا
وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

kocaları engel olamadı. Her ikisine de, "Ateşe girenlerle birlikte siz de girin!" dendi. 11, 12. Allah, inananlara da Firavun'un karısıyla İmran'ın kızı Meryem'i örnek verir.[13] Firavun'un karısı, "Ey Rabbim! Bana katında, cennette bir ev inşa et. Beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar. Beni bu zalim kavimden kurtar!" demişti. İffetini korumuş olan İmran kızı Meryem'e de ruhumuzdan bir esinti göndermiştik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti de huşû ile boyun eğenlerden oldu.

12. Kâfirlerle münafıkların birlikte zikredilmesi ve her ikisine karşı da sert davranılması emredilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Oysa ifk hadisesinde ve Medine'den çıkarma tehditlerinin gerçekleştiği dönemde bir münafığın öldürülmesinin bile olay olması ihtimali nedeniyle sabır gösteriliyordu. Şimdi durum değişmeye başlamış ve onlara karşı da cihad ve sert politika emredilmektedir. Çünkü Medine'de yaydıkları şayialar hem kafa karıştırmakta hem nefret uyandırmakta ve Müslümanların dinamizmi harekete geçmektedir. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

13. Son üç ayette Allah, suçun kişiselliğini ve dolayısıyla peygamber eşi de olsa kayırmanın mümkün olmadığını açıkça dile getirerek konuyu başa döndürmektedir. 10. ayette anlatılan iki inkârcı kadınla karşılaştırmalı verilen bu örneklemenin daha net anlaşılması için 11 ve 12. ayetlerin başındaki iki ayrı cümle tek bir cümle yapılmıştır. Allah, kadınların da erkekler gibi sorumlu birer şahsiyet olduğunu ortaya koyan bu ayetlerde Hz. Peygamber'in bencilce tutum alan eşlerine örnek vermektedir. Müslüman kadınlar için zor şartlar altında imanı korumanın ve cenneti kazanmanın örneği olarak Asiye ve Meryem, peygamber evinde bulunup da kendini imandan ve cennetten mahrum bırakmanın örneği olarak da Nuh ve Lut peygamberlerin eşleri verilmektedir (Hamdi Yazır; *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

﴿٦٤﴾ سُورَةُ التَّغَابُنِ

108/64 TEĞABUN SURESİ

Adını 9. ayette geçen ve aldanma, zarar etme anlamına gelen kelimeden alan sure 18 ayettir. Hz. Osman Mushafı ve diğer kronolojik sıralamalarda Tahrim suresinden, Caferi Sadık nüshasında ise Cuma suresinden, tertip sırasında Münafikun suresinden sonra yer almaktadır. Tefsircilerin çoğu, Medine'de indiği kanaatindedir. İçerik olarak hem Mekkî hem de Medenî surelerin özelliğini taşıdığı için bazı tefsirciler bir kısmının Mekke'de, bir kısmının Medine'de indiğini söylemişse de bunlar spekülatif yorumlardan ibarettir (Mevdudî, Tefhim). Surenin ana konusu iman ve itaat çağrısıdır. Kâfirler Allah'a, Peygamber'e ve onun getirdiği Kur'an nuruna çağırılırken, Müminler Allah ve Rasulü'ne itaate çağırılmaktadır. Müslümanlar, eşleri ve çocukları konusunda duyarlı olma yönünde uyarılmaktadırlar. Bu yönlerden sure Tahrim suresinin devamı gibidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَد۪يرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢﴾
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ
فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih eder.[1] Hükümranlık (mülk) O'na ait olduğu gibi, hamd de O'na aittir.[2] O, her şeye kadirdir. 2. Sizi yaratan O'dur. Fakat kiminiz inkâr eder, kiminiz inanırsınız. Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir. 3. O, gökleri ve yeri bir hakikat olarak yarattı ve size şekil verdi. Şeklinizi ne kadar da güzel yaptı. Sonunda dönüş O'nadır. 4. Göklerde ve yerde bulunan her şeyi bildiği gibi, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir. Allah, göğüslerin

تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٤﴾ اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا
وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾
زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى
وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَالنُّورِ الَّذِي اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ
يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ
صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ
خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾

özünü bilir. 5. Daha önce inkâr etmiş olanların haberi size gelmedi mi? Onlar bütün yaptıklarının cezasını tattılar; onlar için ayrıca elîm bir azap vardır. 6. Bu ceza, peygamberleri onlara apaçık delillerle gelince, "Bize bir insan mı yol gösterecek?"[3] deyip de inkâr etmeleri ve yüz çevirmeleri sebebiyledir. Oysa Allah'ın onlara ihtiyacı yoktu. Sınırsız zenginliğe sahip ve hamde layık olan Allah'tır. 7. İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır! Rabbime andolsun ki diriltileceksiniz ve bütün yaptıklarınız size haber verilecek. Bu, Allah için çok kolaydır." 8, 9. Gelin, Allah'a, Peygamberi'ne ve indirdiğimiz bu nura inanın. Allah, sizi toplanma gününde bir araya getirdiği zaman da bütün yaptıklarınızdan haberdardır. O gün, kâfirlerin yanılgılarının ortaya çıktığı gündür.[4] Kim de Allah'a inanır ve salih amel işlerse Allah onun kötülüklerini siler ve altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir ki orada ebedî kalır. Büyük kurtuluş işte budur. 10. İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlar var ya onlar ateş ehlidir ve orada ebedî kalacaklardır. Gidecekleri yer ne kadar da kötüdür.

1. Tesbih; varlıkların Allah'ın izin ve imkânıyla var olması ve hareket etmesi anlamındadır. Geniş bilgi için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.

2. Mülk kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 2. Mülkün ve hamdin Allah'a ait olması bir arada zikredilen bu ayet, Allah'ın yaratmasını kabul edip de hayatını başkalarına hamd (övgü) ile geçiren müşriklere yönelik açık bir eleştiri niteliğindedir.

3. "Beşer" ve "insan" kelimeleri eş anlamlıdır. Kâfirler Allah'tan başka ilahlar ve yol göstericiler peydahlayıp onları yücelttikleri için insanı küçümsemişlerdir. Bu nedenle insandan peygamber olabileceğini veya Allah'ın vahyi ile yol gösterebileceğini akıllarına sığdıramamaktadırlar (Maverdî, *en-Nüket*).

4. "Teğâbun" kelimesi, insanların aldanması veya birbirini aldatması anlamına gelmektedir. Bu ayet önceki ayetlerin devamı olduğu için, diriltilmeyeceğini sanan kâfirlerin diriltilecekleri gündür. Dolayısıyla kıyamet hakkında kâfirler hep yanılmaktadırlar ve o gün yanılgıları ortaya çıkacaktır. Ayrıca bu kelime, gizlenmek ve gafil olmak anlamlarına da gelmektedir. Dolayısıyla kıyamet konusunda birbirini aldatmış olanlar, aldandıklarını ve zarar ettiklerini anlayacak ve birbirinden gizlenmeye çalışacaklardır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ
يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ
تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
﴿١٢﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ مِنْ
اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ
وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ
فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا
خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ اِنْ تُقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

11. Başa gelen her musibet, Allah'ın izniyle olur.[5] Kim Allah'a inanırsa (güvenirse) Allah onun kalbini doğruya yöneltir.[6] Allah her şeyi bilmektedir. 12. Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Peygamberimiz'in görevi açıkça tebliğ etmekten ibarettir. 13. Allah, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Müminler sadece Allah'a dayanıp güvensinler (tevekkül etsinler). 14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır; onlardan sakının. Eğer affeder, kusurlarını görmezden gelir ve bağışlarsanız Allah da çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.[7] 15. Mallarınızın ve çocuklarınızın birer imtihan vesilesi olduğunu unutmayın. Allah katında büyük bir ödül vardır. 16. Allah'a karşı gücünüz nisbetinde sorumlu davranın.[8] Söz dinleyin, itaat edin ve mallarınızı kendiniz için infak edin. Kimler nefsinin aç gözlülüğünden koru-

وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌۙ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

nursa, kurtuluşa erenler işte onlardır. 17. Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz karşılığını kat kat verir ve sizi bağışlar.[9] Allah, şükrün karşılığını bol bol verir, şefkatle muamele eder. 18. Görüneni de görünmeyeni de bilir. Yegâne galip O'dur; sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir.

5. Başa gelen musibetin Allah'ın izniyle olması, sebebin Allah olması anlamına gelmez (4/Nisa 79).

6. Bu ayetle başlayan paragrafta söz, Müslümanlara yönelmektedir. Allah'ın, musibetin gelmesine izin vermesi, dilemesinden farklı bir şeydir. İzin verip vermemesi genel anlamda sebep sonuç yasaları içerisinde olayların meydana gelmesine imkân tanımasıdır. Dilerse izin verir, dilerse vermeyebilir. Allah insanlara musibet dilemez. Musibet gibi görünen olaylar dilemiş olsa bile sonunda bir hayır murad etmiştir. Ancak ayet bu genel anlamda değil, özel bir anlamda kullanılmaktadır. "Allah izin vermediği sürece" ifadesi, kulun başına gelecek musibetlere izin vermeyeceğinin garantisini vermektedir. Dolayısıyla kul, Allah'a tevekkül etmeli, O'na sığınmalı ve yardım dilemelidir. Çünkü Allah, kendisine tabi olanlara en doğru yolu gösterir. Düşünemediklerini düşündürür, göremediklerini gösterir. Hedefine ulaştırır; şeytanın vesvesesiyle baş başa bırakmaz (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü şeytan da insanlara vahyeder, fısıldar. Allah'ın vahyine tabi olanlar, şeytanın vahyinden ve kendi hevasından korunurlar (6/En'am 121; 8/Enfal 24).

7. Rivayetlere göre, bazı Müslümanların iman edip Allah yolunda hicret, cihad, savaş ve infak gibi fedakârlıklarda bulunmaları eşleri ve çocukları tarafından engellenebiliyordu. Bunu ya onu çok sevdiklerinden ya da kızgınlıklarından yapabiliyorlardı. Onlar da ya bu baskılara boyun eğiyor veya aile fertlerine karşı kin ve nefret hissedebiliyorlardı. Aileden gelen bu tür baskılara karşı dik durmak fakat tepki koymada ölçülü davranmak tavsiye edilirken affedici, hoşgörülü ve bağışlayıcı olmak öğütlenmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

8. "Elinizden geldiğince şuurlu davranın." ifadesi ile "Gereği gibi şuurlu davranın" (3/Âl-i İmran 102) ayeti arasında çelişki yoktur. Biri ilahî ilkeye uygunluğu emrederken diğeri gücü nispetinde yapmayı öngörmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

9. "Allah'a borç vermek" ifadesinin anlamı için bkz. 57/Hadid 11.

٦١ سُورَةُ الصَّفِّ

109/61 SAFF SURESİ

Adını dördüncü ayetten alan bu sure, 14 ayettir. Hz. Osman ve İbn Abbas sıralamasında Teğâbun, Caferi Sadık sıralamasında Tahrim, tertip sırasında ise Mümtehıne suresinden sonra yer alır. Bu üç tasnif arasındaki fark sadece birer suredir. Bu bilgilere ve içeriğine bakılırsa Tahrim ve Teğâbun surelerinin devamı gibidir. 8. ayetten itibaren dinin tamamlanması, zafer ve fetih müjdelerine bakılırsa Hudeybiye açılımını, Hayber ve Mekke fetihlerini müjdeleyen bir sure olduğu tahmin edilebilir. Saf saf dizilerek Allah yolunda savaşmanın önem ve ihtişamından bahsedildiği için son dönem tefsircileri, Bedir öncesi veya Uhud sonrası dönemlerde inmiş olabileceğini söylese de sure, Hudeybiye öncesinde inmiştir ve müminleri yeni bir dinamizme çağırmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا
عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا
كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنِّي

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih eder.[1] O, sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibidir. 2. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri neden söylüyorsunuz? 3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında gazabı gerektiren çok çirkin bir davranıştır.[2] 4. Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir sur gibi omuz omuza verip savaşanları sever. 5. Musa, kavmine, "Ey kavmim! Allah'ın size gönderdiği bir peygamber olduğumu bildiğiniz halde neden beni üzüyor-

رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُٓوا اَزَاغَ اللّٰهُ
قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
٥ وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي
اِسْرَٓاءِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ
يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُٓ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ٦ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ
يُدْعٰٓى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ٧ يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ
بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ٨ هُوَ الَّذِٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ
بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ
كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ٩

sunuz?" demişti. Musa'nın kavmi döneklik yapınca[3] Allah da onların kalplerini kaydırdı. Allah, yoldan çıkmış (fasık) bir toplumu doğru yola iletmez.[4] 6. Meryem oğlu İsa da onlara, "Ey İsrailoğulları! Ben, size Allah'ın gönderdiği bir elçiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek olan Ahmed isimli Peygamberi size müjdelemek üzere gönderildim." demişti.[5] Fakat o (Peygamber),[6] kendilerine apaçık ayetleri (mucizeleri) getirdiği zaman, "Bu apaçık bir büyüdür!" dediler. 7. İslam'a çağırıldığı halde Allah adına yalan uydurandan daha zalim kim olabilir. Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez. 8. O zalimler, ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Kâfirler hoşlanmasa da Allah nurunu tamamlayacaktır. 9. Müşrikler hoşlanmasa da dinini bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberi'ni hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.

1. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.

2. Allah'ın emirlerini yerine getireceklerine söz verdikleri halde cihada katılmak istemeyen kimselerden bahsedilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Daha genel anlamda ve imanın sözleşme kabul edilmesi halinde gelen her emri yerine getirmemek de bu ayet kapsamına girer. İnsanın, yerine getirmeyeceği sözler vermesi, sözünde durmamanın başka bir şeklidir ve güveni ortadan kaldıran bir davranıştır. Münafıkların fitnelerine kapılan bazı Müslümanlar savaş konusunda gevşeklik göstermişlerdi. Çünkü surenin indiği dönem Ahzab-Hudeybiye arası dönemdir ki Uhud ve Hendek savaşlarından sonra münafık propagandaları zayıf Müslümanların psikolojisi üzerinde etkili olmuştur. Münafıkların ve onlara aldanan kuşkucuların durumu Hz. Musa'ya olmadık üzüntüler yaşatan Yahudilerin tutumuna benzetilerek kınanmaktadır.

3. "Zâğa-yezûğu" fiili, döneklik ve sözünde durmamak demektir (Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*). Kalplerindeki kaypaklık, Allah'ın kalplerin kaymasına imkân ve fırsat vermesinin sebebi olmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın kalplerin kaymasına müsaadesi, kaypaklığın sebebi değil, sonucudur (108/64/Teğâbun 11; ayrıca bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

4. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

5. Hz. İsa'nın gönderiliş amacı, bütün peygamberlerde olduğu gibi kendisinden önceki vahyi tasdik etmek, kendisinden sonra gelecek peygamberi müjdelemek şeklinde özetlenmektedir. Yunanca çevirisinden okuma imkânı bulduğu Barnabas İncili'nden Mevdudî'nin yaptığı geniş aktarımlar bu ayetin ifadesiyle ciddi anlamda örtüşmektedir(Mevdudî, *Tefhim*)."Ahmed" ismi, çok hamd eden anlamına gelmektedir ve Hz. Muhammed'i işaret etmektedir. İncil'in Yunanca çevirilerinde buna yakın anlamda "Paracletus" kelimesi kullanılmaktadır. Mevdudî, bu kelimenin övülmek anlamına gelen "Periclytos" kelimesi olabileceğine dikkat çekmektedir. Hıristiyan din adamlarının gerçeği örtmek için bu kelime ve geçtiği ayetler üzerinde karartma yapmış olma ihtimalleri üzerinde duran Mevdudî, Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde İbranice yasak olduğu için Filistinli Yahudilerin Süryanice konuştuklarını hatırlatarak ilk İncil nüshalarının Süryanice olması ihtimali üzerinde durur. Bundan dolayı İbn Hişam ve İbn İshak'tan, Süryanicede Muhammed anlamına gelen "Munhamanna" kelimesinin kullanıldığına dair bilgiler verir. (Mevdudî, *Tefhim*).

6. Burada zamir ile işaret edilen peygamber, Hz Muhammed'dir. Hz. İsa mı, yoksa Hz. Muhammed mi olduğunda ihtilaf edilse ve Hz. İsa'nın yalanlanmış olduğu kabul edilebilirse de sonraki peygamberi müjdelediğinden yola çıkarak Hz. Muhammed'i yalanladıklarına işaret edilmesi daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü surenin ana konusu Hz. Muhammed ve onun müjdelenmesi olunca Hz. Muhammed ismi öne çıkmaktadır. Devamındaki ayetlerde onların Allah adına uydurdukları yalana tabi olup İslam'a büyü diyen ve yalanlayan kitap ehli eleştirilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

7. Çoğunluk, "Ezhera, yuzhiru" fiilinin, galip ve üstün kılmak anlamını tercih ederek ayeti, "Dinini bütün dinlere üstün kılsın." şeklinde çevirmiştir. Çünkü "zahera" fiili hem bu surenin son ayetinde hem de 9/Tevbe 4, 8 ve 33. ayetlerinde destek ve üstünlük anlamında kullanılmaktadır. Fakat aynı fiili, İbn Abbas vb. âlimlerin görüşüne dayanarak "açıklama" şeklinde çevirenler de vardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Ragıp, *Müfredat;* Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Fakat Allah'ın kendi dinine sahip çıkması ve desteklemesi, diğer dinlerin şiddet kullanarak yok edilmesi türünden bir saldırganlık anlamına gelmez (Kurtubî, *el-Cami'*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ
تُنْج۪يكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ ١٠ تُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَتُجَاهِدُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۙ ١١ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً ف۪ي جَنَّاتِ عَدْنٍۜ
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُۙ ١٢ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَاۜ
نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَر۪يبٌۜ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِن۪ينَ ١٣ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُٓوا
اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ
لِلْحَوَارِيّ۪نَ مَنْ اَنْصَار۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ
مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌۚ فَاَيَّدْنَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوا
ظَاهِر۪ينَ ١٤

10. Ey iman edenler! Sizi, elem verici azaptan kurtaracak bir ticarete yönlendireyim mi?[8] **11.** Allah'a ve Peygamberi'ne inanırsınız, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz![9] Eğer anlayabilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. **12.** Bunu yapmanız durumunda O, günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki o güzelim konaklara yerleştirir. Büyük kurtuluş işte budur. **13.** Ayrıca sizin çok sevdiğiniz bir şey daha var ki o da Allah'ın lûtfedeceği zafer ve çok yakın bir fetihtir (açılım)![10] Müminleri müjdele. **14.** Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun![11] Tıpkı Meryem oğlu İsa'nın, Havarîlere, "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak?" dediğinde Havarîlerin, "Bizler Allah'ın yardımcılarıyız!" dedikleri gibi. İsrailoğullarından bir grup iman etmiş, bir grup da inkâr etmişti. Biz, iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelen onlar oldu.

8. En kârlı ticarete yönlendirilen mümin, geçici dünyadaki malını ve canını Allah yolunda feda ederek öbür dünyada yok olmayan ebedî bir cana ve cennet nimetlerine kavuşmaktadır. Allah'ın vaadine güvenerek (inanarak) yaptığı bu fedakârlıkla ebedî azaptan da kurtulmaktadır.

9. Cihad kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

10. "Nusret" ve "fetih" kelimelerinin anlamı birbirine çok yakındır. Nusreti yardım, fethi zafer olarak çeviren yaygın yaklaşıma karşın nusreti zafer, fethi de açılım olarak çevirmek mümkündür. Çünkü "nusret" kelimesi, 14. ayette olduğu gibi yardım ma

nasında kullanılmakla birlikte zafer anlamını da içermekte ve Allah için kullanıldığında "zafer vermek" anlamında kullanılmaktadır (Sarı, *Mevarid*). 29/Ankebut 10. ayette bu manada kullanılırken, 32 Secde 28-29. ayetlerde kıyamet için kullanılmaktadır. 9-13. ayetlerdeki müjde ile Fetih suresindeki zafer ve fetih müjdeleri göz önünde bulundurulursa bu ayetler, Hudeybiye'nin arifesine denk düşmektedir. Hudeybiye açılımına Hayber'in ve Mekke'nin fethine işaret etmiş olabilir. Çünkü bundan kısa bir süre sonra Fetih suresi gelmektedir.

11. Allah'ın yardımcıya ihtiyacı yoktur. Bu mecazî bir kullanımdır. Allah'ın dinine ve Peygamberi'ne yardım etmek Allah'a yardım etmek gibi değerlendirilmekte ve böylece müminler teşvik edilmektedir. Havarilere benzetilmekle müminler ayrıca onurlandırılırken, havarilerin durumuna da açıklık getirilmektedir. Hizmet ve vefalarıyla takdir edilen havarilerin peygamber olmadığına işaret edilmektedir (Mevdudî, *Tefhim;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

٦٢ سُورَةُ الْجُمُعَةِ

110/62 CUMA SURESİ

Adını 9. ayetten alan bu sure, 11 ayettir. Hicretin 6 veya 7. yılında indiği düşünülmektedir. Nüzûl sıralamasında da tertip sırasında da Saf suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Bu sıralamaya ve fetih müjdesinin yer almasına bakılırsa Saf suresinin devamı kabul edilebilir. Dolayısıyla Hudeybiye seferine yakın bir süreçte inmiş olabilir. Ayrıca Ahzab suresinden itibaren ara verilen Ehli kitap konusuna bu surede yeniden dönülmektedir. Bundan dolayı ilk sekiz ayetin Hayber, Fedek ve Vâdi'l-Kura gibi Yahudi şehirlerinin fethi döneminde indiğini söyleyen görüşler mevcuttur. 9-11. ayetler, o güne kadar kılınmakta olan Cuma namazının önem ve farziyetini vurgulamaktadır. Yahudilerin Cumartesi konusunda icat ettikleri ağır yasakları eleştirircesine, Cuma için ezan okunduğunda Müslümanların namaza koşmalarını, namazı kıldıktan sonra yeryüzüne dağılıp çalışmalarını emretmektedir (Mevdudî, Tefhim).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ١ هُوَ
الَّذِي بَعَثَ فِي الْاُمِّيِّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ٢ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ٣ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Göklerde ve yerde bulunan ne varsa; her şeye hükümran olan, bütün kutsallığın ve üstünlüğün, hüküm ve hikmetin sahibi Allah'ı tesbih ederler.[1] 2, 3. O Allah ki daha önce apaçık bir sapkınlık içinde olan ümmilere (kitabı olmayanlara)[2] ve o ümmi topluma henüz ulaşmamış fakat ilerde ulaşacak olanlara[3] kendi aralarından bir peygamber gönderdi de onlara O'nun ayetlerini okuyor, onları arındırıyor ve kendilerine kitabı ve hikmeti öğretiyor. Yegâne galip,

يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
٤ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ
يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا
بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٥ قُلْ يَا
اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ
مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ٦ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ٧ قُلْ اِنَّ
الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ
ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٨

hüküm ve hikmet sahibi O'dur. 4. Bu, Allah'ın lütfudur; onu dilediği kimseye verir.[4] Allah, çok büyük lütuf sahibidir. 5. Tevrat'ın sorumluluğu üzerlerine yüklendiği halde o sorumluluğu taşımayanların durumu, kitap taşıyan eşeğin durumuna benzer. Allah'ın ayetlerini yalanlayan toplumun durumu ne kadar da kötüdür![5] Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez. 6. De ki: "Ey Yahudiler![6] Eğer Allah'ın velisi sadece siz iseniz ve sizin dışınızdaki insanların veli olamayacağını iddia ediyorsanız ve bu iddianızda da samimiyseniz haydi ölümü isteseniz ya!"[7] 7. Elleriyle yaptıkları yüzünden onlar asla ölümü isteyemezler.[8] Allah, zalimleri çok iyi bilir. 8. De ki: "Sizin kaçtığınız ölüm var ya o size gelecek, sonra görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz ve O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir."

1. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.

2. "Ümmi" kavramı, okumayan yazamayan ve kitabı olmayan kimseler için kullanılan bir deyimdir (Maverdî, *en-Nüket*). Kitap ehli Yahudiler, ilahî kitabı olmayan cahiliye Arapları için bu deyimi bir aşağılama ifadesi olarak kullanıyorlardı (3/Âl-i İmran 20, 75). Kur'an, bu ayette kelimeyi, kitabını kaybetmiş müşrik dinin mensupları için kullanmaktadır (3/Âl-i İmran 20). Yahudilerin bu terim yerine kullandıkları "goyim" kelimesi Yahudi ırkından olmayan anlamındaki "centile" kelimesine denk düşmektedir ve daha da aşağılayıcı bir nitelemedir. Ancak müşrikleri beğenmeyen fakat kitabı değiştirdikleri ve ona uymadıkları için onlardan farkı kalmayan Kitap ehli de aynı eleştirilerden nasibini almaktadır (Mevdudî, *Tefhim*)

3. Üçüncü ayet, bir önceki ayette Hz. Peygamber'in ümmilere gönderildiğini dile getiren cümledeki ifadenin bir açıklamasıdır. Peygamberliği kendi çağındaki ümmilerle sınırlamadığını hatırlatmaktadır (Buharî, Tefsir 62/311). Çünkü Ehli kitap, 2. ayeti Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kendi kavmiyle sınırlı olduğu yönünde kullanmaya kalkışmaktadırlar (Maturidî, *Te'vîlât;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

4. Bu lütuf vahiy ve peygamberliktir. Allah dilediğini peygamber yapar. Kendi kavimlerinden olmadığı için Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddeden Yahudiler eleştirilmektedir.

5. Allah'ın kitabını terk eden, okuyup anlamayan, içerdiği bilgileri hayata geçirmeyen, ama o kitabın varlığı ile övünen insanlar, çok ağır bir eleştiriye tabi tutulmakta ve kitap taşıyan eşeğe benzetilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

6. Bu ayette doğrudan "Yahudiler" diye hitap edilmeyip "Yahudi olanlar veya Yahudileşenler" anlamına gelen bir ifade kullanılmıştır."Yahudi" kavramı, bir ırkın ismi olmasının ötesinde dinî bir yabancılaşmayı da içermektedir. Çünkü din değiştirilmiş ve ulusal bir anlam kazanmıştır. Allah'ın, peygamberler eliyle gönderdiği her din gibi Musa'nın ve İsa'nın getirdiği dinler de İslam idi. Aslına yabancılaşmış bu inanç şekline göre Allah onların özel Allah'ı kabul edildi; onlar da Allah'ın özel kulları, hatta oğulları kabul edildiler! (6/En'am 146; 5/Maide 18). M.Ö. 4. yüzyıl ile M.S. 5. yüzyıl arasında gerçekleşen bu dönüşüm, tipik bir Yahudileşme sürecidir. Irk olarak Yahudi adını almaları da Hz. Süleyman döneminden sonraya rastlar. Krallığın bölünüp Kuzey Krallığı'nın yıkılmasından sonra güneydeki Yahuda Krallığı'nın ismi bunların ortak ismi olmuştur (Mevdudi, *Tefhim)*.

7. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Yahudiler Allah'ı kendilerinin hamisi, kendilerini Allah'ın himayesinde görüyorlardı (2/Bakara 80, 111; 3/Âl-i İmran 24; 5/Maide 18). Yahudilere karşı bu meydan okuma, daha önce 2/Bakara 94-96. ayetlerde yapılmıştır.

8. Yahudiler ölümü isteyemezler; çünkü ahiretle ilgili bilgiler kitaptan bütünüyle çıkarılmıştır. Yahudilik, bütünüyle dünyevîleşmiş bir dindir. Tevrat'a göre Allah'ın onlara vaadettiği cennet, Filistin ve o bağlamda vadedilen topraklardır. Elleriyle yaptıkları tahrif, yabancılaşma, zulüm, sömürü, gaddarlık, kin, nefret, korkaklık ve fesat gibi suçlardan dolayı Allah ile yüzleşmeye yüzleri yoktur. Ölüm onlar için bir tükeniştir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ
يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا
الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
٩ فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي
الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَث۪يرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ١٠ وَاِذَا رَاَوْا
تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّٓوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَٓائِمًاۜ

9. Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınızda, alışverişi bırakıp Allah'ın zikrine[9] koşun. Eğer anlayabilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. 10. Namazı kıldığınız zaman yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın.[10]Allah'ı çok zikredin (öğüt alın, namaz kılın) ki kurtuluşa eresiniz. 11. Bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman seni (hutbedeyken) ayakta bırakıp ona koştular.

قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝١١

De ki: "Allah'ın katında bulunan ödül, eğlenceden de ticaretten de daha hayırlıdır! Rızık verenlerin en hayırlısı Allah'tır!"[11]

9. Zikir kelimesinin namazı da hutbeyi de içine alan geniş kapsamlı bir kavram olduğunu düşünüyoruz. Zikir hem öğüt hem tefekkür, hem de ibadettir. Allah'ın çağrısına katılıp öğüdüne yönelenler, ibadet ederek öğüt almaktadırlar. Tefekkür ve tezekkürlerini ortaya koymaktadırlar. Koşmaktan maksat, hakiki anlamda koşarak gitmek değil, namaz için çağırılınca hemen harekete geçmektir. Alışveriş vb. meşguliyetlerle oyalanmayı terk etmektir. Sadece Cuma namazı için ezan okunduğunda işi gücü bırakıp namaza gidilmesi emredilmekte, namaza zoraki kalkan münafıklara benzememek ve onların deşifre olmasını sağlamak için uyarılar yer almaktadır. Cuma namazının Kur'an tarafından emredilmeden çok önce Allah Rasulü'nün emri ve uygulamasıyla başladığı, hutbe ve ezanın okunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Osman dönemine kadar ikinci (iç) ezan hiç okunmamıştı. İnsanlar hutbeyi dinlemeyi zorsundukları için ikinci ezan ihdas edilerek uygulanmıştır. Hz. Peygamber'in (s) uygulamasıyla Cuma namazının öğle namazı yerine kılındığı ve hutbeden dolayı iki rekât olarak kısaltıldığı da bilinmektedir. Ancak sünnetle sabit olan bu namazın, mutlaka katılmayı ve alış verişi terk etmeyi emreden bu ayetlerle tekitli farz olduğu anlaşılmaktadır. Fakat kadınlar, hür olmayanlar, yolcular ve hastalar gibi mazeret sahiplerine Cuma namazı kılmak farz değildir. Ancak isterlerse kılabilirler (Hamdi Yazır, *Hak Dini*, Mevdudî, *Tefhim*). Fakat namazların önce iki rekât olduğunu ve hicretten sonra dört rekâta çıkarıldığını söyleyen rivayetler de mevcuttur (Buharî, Menakıbü'l-Ensar, 47). Eğer bu isabetli kabul edilirse aynı gerekçelerle Cuma'nın dört rekâta çıkarılmadığı kabul edilebilir. Ayrıca namazın dışında gerçekleşen ezan toplumsal bir ihtiyacı karşılamak üzere çok önceden istişare ile belirlenmişken bu ayet tarafından dolaylı olarak onaylanmış olmaktadır (Buharî, Ezan 1; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 252, 416, 417).

10. Bu ayetin namazdan sonra çalışmayı emretmesi farziyet değil, ibaha ve izin beyanıdır. Cumartesi günü çalışmayı yasaklayan Yahudiliğin durumuna yöneltilen bir eleştiri olabileceği gibi benzeri aşırılıkların Müslümanlar için de önemli bir tehlike olduğuna yönelik bir uyarı olmalıdır (Mevdudî, *Tefhim*). İbadet çalışmaya, çalışma ibadete engel olmamalıdır.

11. Bu ayetin, Cuma günü Hz. Peygamber'in hutbesini dinlemeyi bırakıp kervanı karşılamaya çıkan Müslümanları eleştirdiğini dile getiren rivayetler mevcuttur (Buharî, Tefsir 62/312). Ayrıca halkın dikkatini çekmek için kervancıların müzikli eğlence eşliğinde şehir meydanına girdiklerine dair de bilgiler mevcuttur. Bu ayetler gelinceye kadar Cuma ve hutbenin önemi konusunda ciddi bir duyarsızlık vardı. Bu olaydan ve ayetlerden sonra hutbe dinlemenin adabı konusunda ciddi bir söylem geliştiğini görüyoruz (Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetlerin özellikle dünyevîleşmiş din mensubu olan Yahudilerden bahseden bir paragraftan sonra gelmesi, daha da anlamlıdır. Allah'a ibadeti ve O'nun Peygamberi'ni bırakıp dünyalık veya eğlence peşine koşmak, Müslümanları bekleyen dünyevîleşme tehlikesine önemli bir işarettir.

سُورَةُ الْفَتْحِ ﴿٤٨﴾

111/48 FETİH SURESİ

Adını ilk ayetinden ve konusundan alan sure, 29 ayettir. Hudeybiye seferi dönüşünde inmiştir (Buharî, Tefsir 48/274). Hz. Osman sıralamasında Cuma, Caferi Sadık sıralamasında Teğâbun, İbn Abbas sıralamasında Mümtehıne suresinden sonra yer alır. Tertip sırasında ise Muhammed suresinden sonraya yerleştirilmiştir. Fetih kelimesi burada zafer anlamından çok, gelecek zaferlerin yolunu açan gelişme ve açılım anlamındadır. Çünkü savaşta kazanılmış somut bir zaferden değil, yarıda kalmış bir umre seferi sonunda yapılan barış anlaşmasından söz edilmektedir. Üstelik yapılan anlaşmanın şartları da ilk bakışta Hz. Peygamber ve arkadaşlarının aleyhine görünmektedir. Fakat Allah'ın bu surede verdiği müjde kısa sürede gerçekleşmiş ve bu sefer ve anlaşmadan sonra zaferler peşpeşe gelmeye başlamıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ
اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا
﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾ هُوَ
الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ
لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلّٰهِ جُنُودُ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا

Rahman ve Rahim Allah adına

1-3. Biz sana büyük bir fethin yolunu açtık[1] ki Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlasın, sana verdiği nimetini tamamlasın, seni dosdoğru yolda yürütüp hedefine ulaştırsın ve kesin bir zafere erdirsin.[2] 4-6. İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine özgüven ve kararlılık indiren de O'dur.[3] Göklerin ve yerin orduları Allah'a aittir. Allah her şeyi bilir, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir.[4] Böylece Allah mümin erkek ve kadınları altlarından ırmaklar

حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَكَانَ ذٰلِكَ
عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّٓانِّينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ
عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا
﴿٦﴾ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ
اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا
وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا
﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ
يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا
يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهِ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ
عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾

akan ve içinde ebedî kalacakları cennetlere yerleştirsin ve günahlarını silip bağışlasın. Allah katında büyük kurtuluş işte budur. Ayrıca Allah, kendisi hakkında kötü zanlar besleyen münafık erkek ve kadınlara da, müşrik erkek ve kadınlara da azap etsin ve (müminler için bekledikleri) o bela çemberi onların başlarına geçsin![5] Çünkü Allah onlara gazap etmiş, lânetlemiş[6] ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir barınaktır. 7. Göklerin ve yerin orduları Allah'a aittir. Yegâne galip, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır. 8, 9. Biz seni bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik ki Allah'a ve Peygamberi'ne inanıp güvensinler;[7] O'nu destekleyip saygı göstersinler ve sabah akşam Allah'ı tesbih etsinler.[8] 10. Sana biat edenler (elini tutup bağlılık sözü verenler), aslında Allah ile biat ediyorlar. Allah'ın eli de onların elinin üzerindedir.[9] Ahdini bozan kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği söze bağlı kalırsa Allah ona büyük bir ödül verecektir.

1. "Fetih" kelimesi, zafer ve benzeri başarıların yanı sıra dünyevî ve uhrevî açılımları da ifade eden geniş kapsamlı bir kelimedir (32/Secde 28-29; 61/Saff 13). Devamındaki ayetler bu fethin sebeplerini anlatırken (2-6. ayetler) bizzat zaferden söz etmektedir (3. ayet). Sure Hudeybiye antlaşması üzerine indiği ve o olaydan bahsettiği için çoğu âlim fethin Hudeybiye ile başlayıp Hayber ve Mekke'nin fethiyle devam ettiğini, hatta İran ve Bizans'ın fetihlerine bile işaret ettiğini düşünmüşlerdir. Hudeybiye anlaşmasının içeriğine itiraz eden çoğu Sahabe, o an bunun bir zafer olduğunu düşünememiştir. 61/Saf suresi 9-14. ayetlerde müjdelenen zaferin ufukta belirdiği bu ayetlerle pekiştirilmiş ve sonuçları da kısa süre sonra görülmüştür (Buharî, Tefsir

48/274; Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Ebu Hayyan, *el-Bahr;* Zemahşerî *Keşşaf;* Maturidî, *Te'vîlât;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim).*

2. "Aziz zafer" üstün, eşi benzeri olmayan zafer demektir ki sayısız zaferler zincirinin başlangıcı olmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

3. "Sekinet" sabır, sabite, özgüven ve kararlılık demektir, 26. ayette geçen "cahiliye hamiyeti"nin, asılsız gurur, şişinme ve aceleciliğinin zıddıdır (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

4. Allah tarafından lütfedilen fethin gerekçeleri bu ayetlerde açıklanmaya devam etmektedir. Zira bu ayetlerin başındaki "Lâm" edatı ikinci ayetin başındaki edatla aynı fonksiyona sahiptir. Hamdi Yazır 2-6. ayetlerdeki cümlelerin başında bulunan "Lâm" harflerinin fethin illet-i gaiyyesine (sebeb-i hikmetine) yönelik olduğunu dile getirmiştir (*Hak Dini*).

5. 12. ayette açıklandığı üzere münafıklar, Hudeybiye seferine çıkan Müslümanların bir daha Medine'ye dönemeyeceklerine inanıyorlardı. Umre maksadıyla yola çıktıkları için yanlarına ağır silah almamışlardı, sadece kılıçları bulunuyordu. Bundan dolayı müşriklerin onları imha edeceğini sanıyorlardı. Bu sebeple ayet onların Müslümanlar hakkındaki kötü beklentilerinin kendi başlarına geçmesi için Allah'ın olayları Müslümanların lehine, kâfir ve münafıkların aleyhine çevirdiğine işaret etmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudî, *Tefhim*).

6. Cümle buraya kadar kâfirlerin başına gelen belalara dikkat çekmektedir. Cehennemi ayrıca zikrettiği için gazap ve lânetin dünyevî boyutundan söz edildiğini düşünüyoruz.

7. 8. ayet, bir önceki ve bir sonraki ayetle birlikte düşünülmelidir. Göklerin ve yerin orduları Allah'a ait olmasına rağmen Hz. Peygamber ve inananlardan savaşmalarını istemektedir ki Peygamber inananlara, inananlar da diğer insanlara şahid olsunlar (2/Bakara 143). Hz. Peygamber'in şahidliği, tebliğ etmek, açıklamak ve itaat edip etmediklerine şehadet etmek anlamlarını kapsamaktadır (33/Ahzab 45, 46; Buharî, Tefsir 48/276). Dokuzuncu ayet, başındaki sebep "Lâm"ıyla sekizinci ayete bağlıdır ve ondaki hükmün sebebini açıklamaktadır. Meallerin bu ayeti bir önceki ayete bağlarken özne değişimi nedeniyle zorlandıklarını görüyoruz (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

8. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1, 2. "O'nu destekleyip saygı göstersinler ve sabah akşam O'nu tesbih etsinler." ifadesindeki zamirlerin mercii tartışmalıdır. Çoğunluk destek ve tazimi Hz. Peygamber'e, tesbihi Allah'a raci kabul ederken bazı âlimler muhatabın Hz. Peygamber olması sebebiyle bütün zamirleri Allah'a ait kabul etmişlerdir. İkinci görüş daha isabetli görünmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Bu durumda müminlerin Allah'ı desteklemesinin anlamı için bkz. 61/Saff 14. Sabah akşam tesbihten kasıt süreklilik ifadesidir. Tıpkı doğu batı tabirinin her yer anlamında kullanılması gibi (Mevdudî, *Tefhim*).

9. "Biat" kavramı, birinin elini tutup bağlılık sözü vermek anlamındadır. Mekke'ye elçi olarak gönderilen Hz. Osman'ın tutuklandığı kuşkusu belirince Hz. Peygamber, Hudeybiye'de bulunan bütün Müslümanların elini tutarak tek tek söz almış ve buna da "Rıdvan biatı" denmiştir. Bir münafık hariç orada bulunan 1400 sahabi, kaçmayacaklarına, ölünceye kadar savaşacaklarına söz vermişlerdir (Mevdudî, *Tefhim)*. Allah, bu yürekli davranışlarından dolayı elini onların elinin üzerine koyduğunu söyleyerek onurlandırmakta ve Peygamberi'ne verilen sözü kendisine verilmiş söz gibi değerlendirmektedir (Zemahşeri, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ
شَغَلَتْنَٓا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَاۚ
يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ قُلْ
فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ
بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًاۜ بَلْ كَانَ اللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ
يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰٓى اَهْل۪يهِمْ
اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ
السَّوْءِۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ
بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ فَاِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ سَع۪يرًا
﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا
انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا
نَتَّبِعْكُمْۚ يُر۪يدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِۜ قُلْ
لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُۚ

11. Geride kalan bedevîler, "Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşğul etti (bize engel oldu)! Bizim için bağışlanma dile!" diyecekler.[10] Onlar kalplerinde olmayan şeyleri dile getirirler. De ki: "Allah sizin için bir zarar veya fayda dilese Allah'tan başka kim size gelecek şeylere engel olabilir? Doğrusu Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır." 12. Aslında siz, Peygamber'in ve müminlerin, ailelerinin yanına hiç dönemeyeceğini sanıyordunuz! Bu ihtimal hoşunuza gittiği için bu kötü zanna kapıldınız ve helâki hak eden bir topluluk oldunuz. 13. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne inanıp güvenmezse bilsin ki biz, kâfirler için müthiş bir azap hazırladık. 14. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.[11] Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 15. Savaştan geri kalanlar, yakında siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim!" diyecekler. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. Onlara, "Siz bizimle gelemezsiniz. Daha önce Allah böyle buyurdu." de. Onlar, "Siz

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا
يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا ١٥ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ
الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِي بَأْسٍ
شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ فَاِنْ تُطِيعُوا
يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا
تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ١٦
لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا
اَلِيمًا ١٧

bizi kıskanıyorsunuz!" diyecekler. Onlar anlayışı kıt kimselerdir.[12] **16.** Sizinle sefere çıkmayıp geride kalan bedevilere de ki: "Yakında siz çok güçlü bir topluluğa karşı savaşa çağrılacaksınız. Ya onlarla savaşacaksınız ya da onlar teslim olacak. Eğer bu çağrıya katılırsanız Allah size çok güzel ödüller verecek. Eğer daha önce yüz çevirdiğiniz gibi yüz çevirirseniz sizi çok elîm bir azapla cezalandıracaktır."[13] **17.** Gözleri görmeyene, ayağı sakat olana ve hastaya bu zor görev yüklenmez.[14] Kim Allah'a ve Peygamberi'ne uyarsa Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Kim de yüz çevirirse onu elîm bir azapla cezalandırır.

10. Görünürde Müslüman olmuş Medine civarındaki bazı kabileler, Hudeybiye yolculuğuna çıkmayı çok riskli bularak katılmamışlardı. Şimdi tehlike atlatılınca konuşmaları değişecek, özür beyan edecek ve af beklentilerini dile getireceklerdir. Devamında gelen cevaplara bakılırsa bunlar münafıklardır. Tefsirler bunların Medine civarındaki bedevî kabileler olduğuna işaret etmektedirler (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

11. Dilediğine azap etmesi, dilediğini bağışlaması, kulun iradesini yok sayan mutlak bir ifade değildir. Ortakların kayırması ve Allah'ın azabına engel olmaları gibi müşrik düşünceleri reddetme maksadıyla gelmiş ifadelerdir. Çünkü azap etmek veya bağışlamak kulların yaptıkları günahlardan sorumlu olduklarını da ifade etmektedir. Allah'ın dilemesi hikmetine bağlıdır. Tevbe edeni bağışlar, vazgeçmeyeni cezalandırır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Dolayısıyla dileyeni bağışlayıp dileyene ceza vermesi anlamına uyum arzetmektedir.

12. Bu ayette Allah, Hudeybiye seferine katılmayan münafıkların bir sonraki sefere (Hayber'e) katılmasını yasaklamaktadır. Onların bu ikiyüzlülüğünü açığa çıkarmak için getirilen bu geçici engelleme daha güçlü bir kavme karşı sefere çıkmaları konusunda deneneceklerini haber vermiş, sınavı kazanmaları durumunda yasaktan kurtulacaklarını müjdelemiştir (16. ayet). Bu yasağın gerekçesi olarak; "Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler." ifadesi kullanılmıştır. Bu yasak henüz yeni emredildiği ve daha önce bir yasak olmadığı halde değiştirecekleri emrin ne olabileceği konu

sunda ulema ihtilaf etmiştir. Özellikle "Daha önce Allah böyle buyurdu." ifadesinden hareketle bu yasağın önceden indirilmiş olması gerektiğini düşünerek başka surelerde hüküm aramışlar, bulamayınca da çok sonra inecek olan 9/Tevbe 83. ayete tutunmuşlardır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Oysa öncelikle 11. ayette Allah'ın izni olmadan kimseye bir hayır veya zarar dokunmayacağı dile getirilmekte ve ganimet için sefere çıkmak isteyen münafıkların engellenmesinin temel sebebi ortaya konmaktadır. Çünkü engellenmediği takdirde münafıklar, "Tehlikeli yolculuğa çıkmıyoruz, fakat kolay seferlere çıkıp Allah'ın iradesine rağmen ganimetten de nasipleniyoruz." diyecekler ve böylece Allah'ın bu ilkesini yalanlamış olacaklardır. Ayetler, dönüş yolunda indiği için Medine'ye varıldığında münafıklara söylenecek ihtarı gelecek zaman kipiyle ifade etmektedir. Hüküm onlara tebliğ edildiğinde çoktan indirilmiş olacaktır. Bu nedenle âlimlerin önemli bir kısmı, söz konusu hükmün bu ayetlerde müjdelenen Hayber ganimetleri olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir (İbn Atıye, *el-Muharrer*).

13. Hayber'in fethinden sonra daha güçlü bir topluluk üzerine yapılacak sefer konusunda âlimler, Mekke'nin fethi, Hevazin ya da Bizans ve İran'a düzenlenecek seferler olabileceği üzerinde durmuşlardır (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer*).

14. Bu özür grupları, bir önceki ayetin sonunda zikredilen savaştan yüz çevirme ve emre itaatsizlikle ilgili genel hükmün istisnaları olarak sayılmaktadır (Mevdudi, *Tefhim*).

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِن۪ينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ
تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا ف۪ي قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ
السَّك۪ينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَر۪يبًاۙ ﴿١٨﴾
وَمَغَانِمَ كَث۪يرَةً يَأْخُذُونَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَز۪يزًا
حَك۪يمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَث۪يرَةً
تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِه۪ وَكَفَّ اَيْدِيَ
النَّاسِ عَنْكُمْۚ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِن۪ينَ
وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَق۪يمًاۙ ﴿٢٠﴾ وَاُخْرٰى
لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَاۜ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ

18, 19. Müminler o ağacın altında senin elini tutup bağlılık sözü verirken (biat ederken) Allah onlardan razı olmuştur. Onların kalplerinde olanı bilmiş, üzerlerine özgüven ve kararlılık indirmiş ve kendilerini çok yakın bir fetihle, elde edecekleri nice ganimetlerle müjdelemiştir. Allah, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.[15] 20. Allah size elde edeceğiniz daha nice ganimetler vaadetmiştir. Ve işte bunun bir kısmını peşin olarak vermiş ve insanların size el uzatma imkânını ortadan kaldırmıştır ki müminlere bir işaret (ayet) olsun ve sizi dosdoğru yolda yürütüp hedefe ulaştırsın.[16] 21. Ayrıca Allah'ın elinde bulunan ama miktarını kavrayamadığınız daha nice lütuflar vardır. Allah her

الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ
وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ٢٢ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا
٢٣ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ
وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ
اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ٢٤ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ
مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ
مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ
مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي
رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ٢٥ اِذْ جَعَلَ
الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ
الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ
وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى
وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمًا ٢٦

şeye kadirdir. 22, 23. Bundan dolayı o kafirler sizinle savaşacak olsalardı arkalarını dönüp kaçarlardı ve ne bir hami (veli), ne de bir yardımcı bulabilirlerdi.[17] Bu Allah'ın öteden beri uygulana gelen yasasıdır (sünnetidir). Allah'ın yasasında (sünnetinde) bir değişme bulamazsın.[18] 24. O, sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra Mekke vadisinde (Hudeybiye'de) onlara sizden, size de onlardan el çektirmiştir.[19] Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir. 25. Onlar, sizin Mescid-i Haram'a girmenize ve hazırlanan kurbanlıkların kesim yerine ulaştırılmasına engel olan kâfirlerdir. Eğer Mekke'de hiç tanımadığınız mümin erkekler ve kadınlar olmasaydı, tanımadığınız için onları tepeleyip vebal alma ihtimaliniz olmasaydı ya da onlar kâfirlerden ayrılabilselerdi Allah o kâfirlere çok çetin bir ceza verirdi.[20] Allah dilediği kimseleri rahmetine erdirmek için bunu erteledi. 26. Kâfirlerin kalplerinde küstahça bir cahiliye taassubu (hamiyeti) vardı.[21] Allah da Peygamberi'nin ve müminlerin üzerine kendi katından bir güven ve kararlılık (sekinet) indirmiş; sorumlu davranmaları konusunda verdikleri sözü gerçekleştirme imkanı sunmuştur. Çünkü onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmektedir.

15. Birinci ayette Hz. Peygamber için müjdelenen fetih, bu ayette Hudeybiye'de, Hz. Peygamber'in elini tutup biat eden müminlere müjdelenmektedir. Allah, gerçek

sahabîlerin kalplerindeki endişeyi ve o endişeye rağmen Allah'a güvendiklerini bildiği için kalplerine özgüven ve kararlılık indirmiş ve onurlu bir duruş kazandırmıştır. Onları daha büyük fetihlerin fatihleri olmaya hazır hale getirmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

16. Mekke ile yapılan barış antlaşmasına işaret edilmektedir. Başlangıçta sahabiler bu antlaşmayı içlerine sindirememişlerdi. Fakat antlaşma daha sonra küfür cephesini bölmüş, Mekkeli müşriklerin elini kolunu bağlayarak onların gözlerinin önünde çevrelerinin fethedilmesine yol açmış, başlangıçta yararlarına sandıkları antlaşma maddeleri bir bir aleyhlerine dönmüştür. Bu durum Hz. Peygamber'in ne kadar büyük bir stratejik deha sahibi olduğunu göstermektedir (Buhari, Tefsir 48/278; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*)

17. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

18. Sünnet, gelenek ve yasa demektir. İnsanların değişken ve bozulabilen geleneğine karşın Allah'ın değişmez geleneğinden, hükmetme tarzından ve yasasından söz edilmektedir. Allah'ın, Peygamberlerine yardımı O'nun değişmez yasasıdır. O'nun yasalarının, ilke ve prensiplerinin değişmeden uygulandığına dikkat çekilmekte ve bozuk geleneklere dayalı beşerî din ve ideolojilerin asılsızlığına işaret edilmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

19. "Mekke vadisi" ifadesi, Hudeybiye antlaşmasının orada yapılmış olmasından dolayı kullanılmıştır. Çünkü ayette Mekkelilerle 10 yıl savaş yapılmayacağı yönünde yapılan barış anlaşması ve onun sonuçlarına atıfta bulunulmaktadır. Bu ayetler, 21. ayette işaret edilen gizli lütufların ve faydaların açıklaması niteliğindedir (Mevdudî, *Tefhim*). Örneğin barış şartları gereği o yıl Mekke'ye girilmemesi Müslümanların aleyhine gibi görünse de öfkelerin yatışması ve kan dökülmesinin önlenmesi bakımından yararlı olmuştur (Azimli, *age,* s. 357-365).

20. Allah, Mekke'de esaret altında bulunan zayıf müminler olmasaydı, bu ağır barış şartlarına Müslümanların razı olmaları gibi sonuçlara müsaade etmezdi. Müşrikleri kendi çabalarıyla çıkardıkları bir savaşta hezimete uğratırdı. Müminlerin eliyle onları cezalandırırdı (9/Tevbe 14). Fakat esir Müslümanlara merhametinden dolayı bu savaşın çıkmasına engel oldu da fethi geciktirdi ve bu antlaşmayı Müslümanların yararına uygun görerek onayladı. Aceleci Müslümanların kalplerini yatıştırıp antlaşma şartlarını onların lehine çevirdi (Mevdudî, *Tefhim;* Azimli, *age,* s. 357-365).

21. "Cahiliyye" kelimesi Kur'an'ın indiği dönemdeki müşrik Arapların bilgisizliğinden çok, bedevî ve barbarca küstahlığını, olayların önünü sonunu düşünmeksizin hisleriyle hareket etme biçimlerini tasvir ediyordu. Çünkü o dönemde cahiliye kelimesi ilmin (bilginin) değil, hılmin (alçakgönüllülük ve düşünerek hareket etmenin, vakar ve ağırbaşlılığın, teslimiyet ve huşunun) zıddı bir anlamda kullanılıyordu. Bilinçli bir korumacılık ve özgüveni değil, taassuba dayalı bir kayırmacılık ve burnundan kıl aldırmayan bir istiğna ve bir güç gösterisini ifade ediyordu. Fakat Enam 54 ve Nisa 17. ayette olduğu gibi kısmen de bilgisizlik anlamında kullanılıyordu. Daha sonraki süreçlerde bilgisizlik anlamı daha çok öne çıkmış ve diğer anlamları önemini kaybet-

miştir. Ayetlerin mesajını somut olarak anlamak için kelimenin o günkü orijinal anlamlarını tespit etmek gerekmektedir (Izutsu, age, s. 293-316). Cahiliye hamiyeti, anlamsız gurur, kibir ve küstahça bir korumacılık taassubu; müminlere verilen "sekînet" ise kararlı, vakarlı ve ağırbaşlı bir güven hissi idi (Zemahşerî, *Keşşaf;* Mevdudî, *Tefhim*).

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ
لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ
اٰمِن۪ينَ مُحَلِّق۪ينَ رُؤُ۫سَكُمْ وَمُقَصِّر۪ينَ لَا
تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ
دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَر۪يبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذ۪ٓي
اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَد۪ينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّ۪ينِ كُلِّه۪ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
شَه۪يدًا ﴿٢٨﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُ
اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ
رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ
وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ ف۪ي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ
السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ
وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْج۪يلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ
فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِه۪
يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغ۪يظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ
اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ
مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿٢٩﴾

27. Allah, Peygamberi'nin gördüğü rüyayı gerçekleştirerek doğruladı. Allah'ın izniyle siz başınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak ve hiçbir korku duymadan, güven içinde Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediklerinizi bildi de size bundan başka yakın bir fetih daha nasip etti.[22] 28. Dinini bütün dinlerden üstün kılmak için[23] Peygamberi'ni bir hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahid olarak Allah yeter. 29. Muhammed, Allah'ın Peygamberi'dir. Onunla beraber olanlarsa kâfirlere karşı çetin ve kararlı, birbirlerine karşı merhametlidirler. Sen onları, rükû ve secde ederek Allah'ın lütuf ve rızasını ararken görürsün. Onların karakteri, yüzlerindeki secde izinden okunur. Bu onların Tevrat'taki tasviridir. İncil'deki tasvirlerine gelince sanki onlar filizlenip gelişen ekin gibidirler. Allah onu büyütüp geliştirir ve öylesine dimdik ayağa kalkar ki çiftçiler onu çok beğenir, kâfirlerse öfkeye kapılırlar. Allah, iman eden ve salih amel işleyenlere kendi katından bir bağışlanma ve büyük bir mükafat vaadetmiştir.[24]

22. Umre girişimi ve Hudeybiye süreci, Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüya ile başlamıştı. Mekkeli müşrikler, Hendek'ten sonra Medine'ye saldıramadılar. Ancak Kâbe üzerinde hegemonya kurmaları ve Müslümanların Mekke'ye girişine engel olmaları, üzücü ve sıkıcı bir durumdu. Düşmanca münasebetlerin sürdüğü bu dönem ebediyen süremezdi. Hz. Peygamber, Allah'ın yol göstermesiyle Mekkelileri kıskıvrak yakalayacak bir strateji geliştirdi. Cahiliye geleneğine göre insanların haccetmesine Mekkelilerin engel olma hakları yoktu (Mevdudî, *Tefhim*). Bu kapı zorlandığında Kureyş uzun süre direnemezdi. Mekke'nin kapısını açacak fetih buradan başlamalıydı. Öyle de oldu. Başlangıçta Müslümanların da müşriklerin de anlamakta zorlandıkları barış anlaşması zaferin ilk adımı oldu. Bunu yakın zamanda gelecek diğer zaferler izleyecekti. Müslümanların umre yapmasına sadece bir yıl engel olabildiler. On yıllık barış anlaşmasına da sadece iki yıl dayanabildiler. Sonunda Mekke, bütün kapılarını açmak zorunda kaldı ve onu diğer şehirlerin düşüşü izledi Bu da gösterdi ki Peygamber'in hedefi, boş hayaller veya asılsız rüyalar değildi. Fakat inandığınız hedef, rüyalarınıza girebiliyorsa başarı kaçınılmazdır.

23. "Üstün kılmak" diye çevirdiğimiz "ezhera, yuzhiru" fiilinin anlamı için bkz. 61/Saff 9.

24. Bu son ayette ideal bir mümin toplum, hakiki bir sahabe tasviri okuyoruz. Bu sefere katılanları katılmayanlardan ayıran bu tasvir, surenin adeta finali gibidir. Bu örnek insanların simaları üzerinden bütün Müslümanlara savaşta ve barışta nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiği öğütlenmektedir. Savaşta çelik gibi bir duruş, zaferde ve barışta ipek gibi bir tevazu sergilenmektedir. Ahlakın omurgası bu olmalı. (Tesniye 33/1-3; Matta 13/3).

٥ سُورَةُ الْمَائِدَةِ

112/5 MAİDE SURESİ

112-114. ayetlerde Hz. İsa'nın sofra (Maide) isteğinden bahsedildiği için sureye bu ad verilmiştir, 120 ayettir. Tertip sıralamasında Nisa suresinin sonuna yerleştirilen sure, Hz. Osman sıralamasında Fetih, İbn Abbas sıralamasında Saf suresinden sonra yer almaktadır. Bu sıralamalara göre inişi, hicretin 7. yılına denk gelmektedir. Caferi Sadık sıralamasında son sıraya yerleştirilmesi, sonraki dönemlerde 3. ayetin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı nedenle surenin Veda Haccı'nda indiğini iddia eden rivayetler ortaya çıkmıştır. Oysa surenin önemli bir kısmı Hudeybiye anlaşmasındaki maddelerin sonuçlarıyla ve Hayber'in fethi sonrasında Kitap ehliyle gelişen diyaloglarla ilgilidir. Bundan dolayı surenin Hendek'ten önce indiğini sananlar da olmuştur (Mevdudî, Tefhim). Surenin Hudeybiye sonrasında başlayıp uzun bir süreçte indiğini söyleyen Hamdi Yazır'ın tespiti isabetli görünmektedir (Hak Dini). Dinin tamamlanma aşamasındaki çeşitli hükümlere yer veren bu surenin ana fikri, Allah ile kul arasındaki imanî sözleşmeyi ve insanlar arasında akdedilen yasal sözleşmeleri gözetmek ve akitlere bağlı kalmaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ
لَكُمْ بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ
غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ
مَا يُر۪يدُ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا
شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ

Rahman ve Rahim Allah adına

1. Ey iman edenler! Anlaşmalara uyun ve gereğini yerine getirin.[1] Haram olduğu size açıklananlar dışında ve ihramlıyken avlanmayı helal saymamak koşuluyla otla beslenen (geviş getiren) hayvanların etleri size helâl kılındı.[2] Allah dilediği hükmü verir. 2. Ey iman edenler! Allah'ın belirlediği prensipleri (şiarları)[3] ve haram ayı ihlal

وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَاِذَا
حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ
اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ
تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
اِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ٢ حُرِّمَتْ
عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزٖيرِ وَمَٓا
اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ
وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطٖيحَةُ وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا
مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ
تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ
يَئِسَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ دٖينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دٖينَكُمْ
وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتٖي وَرَضٖيتُ لَكُمُ
الْاِسْلَامَ دٖينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فٖي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ
مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ٣
يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ

etmeyin. Kurbanlıklara, özellikle kurban edilmek üzere belirlenmiş ve gerdanlık takılmış kurbanlıklara ve Allah'ın lütfunu, rızasını umarak kutsal eve koşup gelen hacılara saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram'a girmenize engel olan o toplumun yaptığı kötülükler, sizi onlara karşı haksızlık yapmaya sevk etmesin.[4] İyilik yapma ve sorumlu davranıp kötülükten sakınma konusunda yardımlaşın, fakat günah işleme ve saldırganlıkta yardımlaşmayın. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun. Allah'ın azabı çok çetindir. 3. Murdar ölmüş hayvanlar (leş), kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar size haram kılındığı gibi, ölmeden önce yetişip kestikleriniz dışında boğularak, darbe alarak, yüksekten düşerek veya başka bir hayvan tarafından süsülerek veya vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak ölmüş hayvanlar da haram kılındı. Ayrıca putlar adına kesilen kurbanlar ve (cahiliye dönemi) ok çekme usulüyle kısmetinizi belirlemeniz[5] de haram kılındı. Bunlar, Allah'ın yolundan saptıran şeylerdir (fısk). Bugün inkârcılar, sizin dininiz karşısında ümitsizlik (çaresizlik) içerisine düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın; benden korkun. Bugün sizin dininizi kemale erdirdim (güçlen-

مُكَلِّب۪ينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا
مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ
﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّ مُحْصِن۪ينَ غَيْرَ مُسَافِح۪ينَ وَلَا
مُتَّخِذ۪ٓي اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْا۪يمَانِ
فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ
الْخَاسِر۪ينَ ﴿٥﴾

dirdim),[6] size verdiğim nimeti tamamladım[7] ve din olarak size İslam'ı uygun gördüm.[8] Kim günahı arzu etmeksizin, açlık nedeniyle (yasak şeyleri) yemek zorunda kalırsa Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 4. Sana, hangi şeylerin kendilerine haram kılındığını soruyorlar. De ki: "Temiz olan şeyler size helâl kılındı. Bir de Allah'ın size öğrettikleri sayesinde eğitim verdiğiniz avcı hayvanların yakaladıkları helâl kılındı. Onların etini yiyin, fakat onlar üzerine Allah'ın adını anın. Allah'a karşı sorumlu davranıp yasaklarından sakının.[9] Allah, hesabı çok çabuk görür." 5. Bugün size, temiz olan şeyler helâl kılındı. Kitap ehlinin yiyecekleri size helâldir, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. İffetli mümin kadınlar da daha önce kendilerine kitap verilmiş olan iffetli kadınlar da ücretlerini (mihirlerini) ödemeniz halinde, iffetinizi korumak, fuhuş yapmamak ve gizli dost (metres) edinmemek şartıyla size helâldir. Kim imanı reddederse amelleri boşa gider ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olur.[10]

1. "Ukud" akdin çoğuludur; "Ahid" kelimesiyle eş anlamlıdır. "İfa" kelimesi ise bağlılık ve yerine getirme anlamlarına gelmektedir. Âlimlerin çoğu, akitlerin, hem Allah'a verilen sözleri, hem de diğer insanlarla (hatta kâfirlerle bile) yapılan sözleşmeleri kapsadığı kanaatindedirler. Allah'ın insanlara hükmünü bildirmesi, insanların iman ve şehadet etmesi sözleşme kapsamında değerlendirilmektedir(Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Devamında açıklanan kurallara ve 7, 12, 13, 70. ayetlerdeki ahde (misak) vefa konusundaki hatırlatmalara bakılırsa bu hükmün, sure boyunca açıklanan kuralları

ve uyarıları kapsadığı anlaşılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). İlk ve son bölümlerinde hac ile ilgili hükümler içermesinden hareketle Hudeybiye anlaşmasına atıfta bulunduğu ve Kaza umresinden söz ettiği de düşünülebilir.

2. "Otla beslenen hayvanlar" şeklindeki çeviri, Razî ve İbn Manzur'a dayanmaktadır (*Mefatihu'l-Gayb, Lisanü'l-Arab*). Çünkü hem ihramlıyken avlanma yasağına, hem de haram olduğu açıklananların istisna edilmesine bakılırsa (94-97. ayetler; 6/En'âm 142-144; 16/Nahl 5)helâl kılma ifadesinin evcil hayvanları da av hayvanlarını da kapsadığı ve dolayısıyla eti yenmesi helâl olanların açıklandığı anlaşılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Maturidî, *Te'vîlât;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

3. "Şeair" şiar kelimesinin çoğuludur. Sembolik değer taşıyan nesneler anlamına geldiği gibi haccın bütün sembollerini, ilke ve kurallarını içerir. Devamında sayılan, kurbanlık vs. gibi hac ile ilgili bütün menasik bu şiarlara örnektir. Hatta Hasan Basrî ve Atâ'ya göre dinî açıdan haram ve helâl kabul edilen bütün ilke ve prensipleri ifade eder (94-97. ayetler; 22/Hac 26-34; Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Kurtubî, *el-Cami';* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

4. Hudeybiye antlaşması gereği Müslümanların umre tavafına engel olan müşriklere karşı Müslümanların öfke duymalarına, intikam alma düşüncesiyle birtakım planlar yapmalarına işaret edilmektedir. Müslümanların topraklarından geçen müşrik hacılara engel olmayı düşünen Müslümanlar uyarılmakta, yaptıkları anlaşmaya uymaları ve intikam duygusuyla hareket etmemeleri istenmektedir. Devamındaki cümle, anlaşmaları ihlal için başvurulan planları ve işbirliğini de yasaklamaktadır. Anlaşma gereği müşrik hacılara dokunmayı yasaklayan bu ayetin, müşrikleri necis kabul ederek Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayan 9/Tevbe 28. ayet ile nesh olduğunu iddia edenler olmuşsa da Hasan-ı Basrî vb. ilk dönem âlimleri bunu isabetli görmemişlerdir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü bu ayet, Hudeybiye anlaşmasının yürürlükte olduğu dönemden bahsetmekte, diğeri ise anlaşmanın bozulduğu dönemden bahsetmektedir. Her iki hüküm de mutlak teklifî hüküm değil, anlaşma şartları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken (vaz'î) hükümlerdir.

5. Fal oklarıyla kısmeti belirleme: Cahiliye Araplarının fal oklarıyla etleri paylaşma geleneği eleştirilirken, cahiliye âdetini çağrıştıran söz konusu okların kurban etlerinin paylaşımında kullanılması da yasaklanmaktadır (Maturidî, *Te'vîlât;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Duman, *Beyanu'l-Hak*). Müşriklerin haramı ve helâli belirleme konusunda fal oklarını kullandığı, dini de hayatı da şans oyunlarına çevirdiği ve buna hangi etlerin yenip yenmeyeceğinin de dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Fal oklarıyla ilgili genel yasak bu surenin 90. ayetinde ayrıca zikredilmiştir.

6. Yaygın kanaate göre bu ayet, Hz. Peygamber'e inen son ayettir, Veda Haccı esnasında Arafat'ta inmiştir (Buharî, Tefsir 5/101). Ancak ayet, geçtiği bağlam içerisinde değerlendirilir ve surenin, hicretin 7. yılında Fetih suresinin ardından indiği dikkate alınırsa aynı yıl gerçekleşen Umretü'l-Kaza olayına denk geldiği düşünülebilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü 2 ve 8. ayetler surenin Hudeybiye anlaşmasının yürürlükte olduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı "Dinin tamamlanması" ifadesini vah-

yin tamamlanması olarak değerlendirmek ve bu ayeti son ayet saymak zorlama bir yorumdur. Çünkü son ayet sayılması durumunda buraya nasıl ve neden yazıldığı cevapsız kalmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Oysa bu sure inmeye başladığında Hudeybiye'nin sonuçları yavaş yavaş görülmeye ve güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Bu nedenle kâfir güçler karşısındaki tereddütlerin giderilmesi için "İnsanlardan korkmayın, benden korkun..." gibi uyarılar gelmeye devam etmektedir.

7. Zemahşerî'nin kanaatine göre, "Dinin kemâle ermesi" dinin kuvvet kazanması anlamına gelirken, "Nimetin tamamlanması" Allah'ın yardımıyla müminlerin üstünlük sağlamaları anlamına gelmektedir (*Keşşaf*). 6, 7 ve 11. ayetlerde nimetin tamamlanması konusundaki hatırlatmalar, Zemahşerî'nin görüşünü doğrular niteliktedir. Ayrıca bazı tefsircilere göre bu ifade, teşriî hükümlerle aynı bağlamda geldiği için, farzların tamamlanması da kastedilmiş olabilir. (Maverdî, *en-Nüket;* Izz b. Abdisselam, *et-Tefsir*). Dolayısıyla ayet, vahyin sona erdiğini ilan etmekten ziyade, Müslümanların önemli bir güç hâline geldiğini ilan ederek onları takdir ve teşvik ediyor gibidir.

8. "Radıye" fiili, "bi, alâ, li" gibi edatlarla kullanıldığında bir kimseyi ehil görmek, yani "layık görmek" anlamına gelmektedir (Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*).

9. İlk yedi ayette zikredilen emir ve yasaklarla ilgili hükümlerin fıkhî açılımı için bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*.

10. Son cümle, ilahî buyruklara riayet etmeyi imanla ilişkilendirmektedir. İmandan çıkan kişinin amellerinin anlamsızlığını ve ahirette müflis duruma düşeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ilahî emirlere (şiarlara) başkaldırmanın imandan çıkıp küfre sapmak anlamına geldiğini dile getirmektedir (Kutup, *Fi Zılal*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ
فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى
الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ
كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ
مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ مِنْهُۜ مَا
يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ

6. Ey iman edenler! Namaz kılacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın, ellerinizi (ve kollarınızı) dirseklere kadar yıkayıp başınıza mesh edin ve bilek kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın.[11] Eğer cünüpseniz (iyice) yıkanın. Hasta veya yolcu iseniz ya da biriniz tuvaletten çıkmışsa veya kadınlarla (cinsel) temasta bulunmuş ve de su bulamamışsanız temiz toprak ile teyemmüm edip yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin.[12] Allah size güçlük çıkarmak istemez. Aksine, şükretmeniz için sizi temizlemek ve size verdiği nimetini tamamlamak

يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا
قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ
اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ
بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ
عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ
قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ
اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ister.[13] 7. Allah'ın size lütfettiği nimeti ve sizinle yaptığı sözleşmeyi (misakı) hatırlayın! Hani siz, "İşittik ve itaat ettik." demiştiniz ya! Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun.[14] Allah, göğüslerin özünü bilir. 8. Ey iman edenler! Allah için adaleti gerçekleştiren şahidler olun. Bir toplumun yaptığı kötülükler, sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adil olun; çünkü sorumluluk sahibine yakışan budur. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[15] 9. Allah, iman eden ve salih ameller işleyenler için bağışlanma ve büyük bir ödül vaad etmektedir. 10. İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennem ehlidir. 11. Ey iman edenler! Allah'ın size armağan ettiği nimeti düşünün. Hani bir topluluk size saldırmaya kalkışmıştı da Allah onların size el uzatmasına engel olmuştu.[16] Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun. Müminler Allah'a güvensinler (tevekkül etsinler).

11. Bu ayet, gusül ve teyemmümden bahseden 4/Nisa 43. ayeti açıklamakta, abdest ve guslün farziyetini ve şartlarını açıkça ortaya koymaktadır. Teyemmüm ruhsatı ise namazın terk edilmezliğini ortaya koyan bir incelik içermektedir ve her üç arınma şeklinin de maddî bir arınmadan ibaret olmadığına işaret eder. Abdest alırken ayakların yıkanması veya mesh edilmesi noktasında ihtilaf edilmiştir. Önceki ifadeye atıf noktasında düğümlenen tartışmanın sonraki dönemlerde gelişen siyasî hassasiyetlerden kaynaklandığını sanıyoruz. "Bilek (aşık) kemiklerine kadar" ifadesi ile "dirseklere kadar" ifadesi arasındaki benzerliği ayakların yıkanmasına işaret kabul eden görüş isabetli gözükmektedir. Çünkü mesh için "bilek kemiklerine kadar"denmesi an-

lamlı görünmemektedir. Üstelik Hz. Ali dâhil, halifelerin ayakların yıkanmasını şart koşan görüşleri bunu desteklediği gibi zarurî durumlarda ayakların meshedilmesine yönelik sünnet de önemli bir kanıttır(Zemahşerî, *Keşşaf;* Maturidî, *Te'vîlât;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

12. Teyemmüm ve gusül abdesti konusunda bkz. 4/Nisa 43; Buharî, Tefsir 5/102.

13. 6, 7 ve 11. ayetlerde tekrarlanan bu cümle, 3. ayetin, Kur'an'ın son ayeti olmadığını gösteren en önemli göstergelerden birisidir.

14. Bu ayette müminlerin iman etmeleri sözleşme olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ayet, 7/A'raf suresi 171-173. ayetlerde ortaya konan "Gâlû belâ" sözleşmesinin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Hz. Peygamber ile yapılan sözleşme (biat) Allah ile yapılan sözleşme olarak değerlendirilmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir;* Kurtubî, *el-Cami'*). Ayrıca 12. ayetten itibaren İsrailoğullarının ve Hıristiyanların misakı bozmaları ele alınmakta ve ahdi bozmanın nasıl bir akıbete yol açtığı, müminlere örnek verilmektedir (12, 13 ve 70. ayetler).Ayrıca Kitap ehli, ahidlerini yenilemeye çağırılmaktadırlar. Çünkü son ahid olan Kur'an'a iman ederlerse ahidlerini yenilemiş olacaklardır.

15. Bu ayetle konu, ikinci ayete dönmekte ve konuların ne denli girift ilişkiler arzettiğini göstermektedir. Kullara karşı adil olmanın, Allah'a karşı şuurlu davranmak (takva) anlamına gelmesi, bir mümin için adaleti gözetmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Üstelik haksızlık yapılmaması gereken insanlar düşmanınız olsa bile!

16. "Nimet" kelimesinin anlam zenginliğini gösteren ayetlerden birisi de bu ayettir. Allah'ın, kâfirlere karşı müminlere destek vermesi nimet olarak ifade edilirken 3. ayetteki "Nimetin tamamlanması" deyimine açıklık getirmektedir.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَٓاءِيلَ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللّٰهُ
اِنّ۪ي مَعَكُمْ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ
وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُل۪ي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ
قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ
وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ

12. Daha önce de Allah İsrailoğullarıyla sözleşmişti. -On iki kabileden her birine kendi içlerinden birer temsilci seçmiştik.-[17] Allah şöyle buyurmuştu: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı kılar, zekâtı verir, göndereceğim peygamberlere inanıp onları destekler ve Allah'a olan borcunuzu güzelce öderseniz sizin günahlarınızı bağışlarım ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştiririm. Fakat bunun ardından sizden inkâr eden olursa dosdoğru yoldan sapmış olur."[18]

13. Fakat ahidlerini bozdukları için

مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهٖ وَنَسُوا حَظًّا
مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ
مِنْهُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ١٣ وَمِنَ الَّذِينَ
قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا
حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ
اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ١٤ يَا اَهْلَ
الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ
كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا
عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ
مُبِينٌ ١٥ يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ
سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى
النُّورِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
١٦ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَلِلّٰهِ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ

biz onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Sözleri bağlamından koparıp tahrif ederek kendilerine yüklenen sorumluluklardaki hisselerini unuttular.[19] İçlerinden az bir kısmı dışında onların hâlâ hainlik ettiğine şahid olursun. Sen onlardan yüz çevir ve kendi hallerine bırak.[20] Allah, iyilik sahiplerini (muhsinleri) sever. **14.** "Bizler Nasâ-râ'yız!" (Hıristiyanız)[21] diyenlerle de sözleşme yapmıştık. Fakat onlar da kendilerine yüklenen sorumluluklardaki hisselerini unuttular. Biz de onlar arasında kıyamete kadar sürecek bir düşmanlık ve kin meydana getirdik.[22] Allah onlara bütün yaptıklarını haber verecektir. **15.** Ey Kitap ehli! Size peygamberimiz geldi ve kitapta gizlediğiniz şeylerin birçoğunu açıklıyor, bir kısmını ise dile getirmiyor. Allah'tan size apaçık aydınlık (nur) ve her şeyi açıklayan bir kitap gelmiştir. **16.** Rızasına uyanları o kitapla selamet yollarına iletir, izniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru yola iletir.[23] **17.** "Allah, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir!" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. De ki: "Eğer Allah, Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzünde bulunan herkesi helâk edecek olsa Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti (hükümranlığı) Allah'a aittir. Allah, dilediğini yaratır;

مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ١٧
وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ
وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُۜ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْۜ بَلْ
اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۘ وَاِلَيْهِ الْمَصٖيرُ ١٨ يَٓا
اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ
لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا
جَٓاءَنَا مِنْ بَشٖيرٍ وَلَا نَذٖيرٍۘ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ
بَشٖيرٌ وَنَذٖيرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ١٩

O'nun, her şeye gücü yeter." **18.** Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Bizler Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz!" dediler. De ki: "Öyleyse neden Allah günahlarınızdan dolayı size azap ediyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı insanlardansınız. O dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı Allah'a aittir. Sonunda varış O'nadır."[24] **19.** Ey Kitap ehli! Peygamberlerden sonra yaşanan fetret döneminin ardından size peygamberimiz geldi de her şeyi açıklıyor. Sizler, "Bize hiçbir müjdeci ve uyarıcı gelmedi!" dersiniz diye bakın size bir müjdeci ve uyarıcı geldi. Allah her şeye kadirdir.

17. Bu satır arası ifade, Hz. Musa'nın kabile yöneticileri atayarak siyasal bir yapı oluşturmasına gönderme yapmaktadır. Bu kısa atıf, fetihlerin başladığı dönemde Hz. Muhammed'e (s) ve Müslümanlara siyasal ufuk açma amacına yönelik olabilir. Özellikle Hayber, Fedek ve Vâdi'l-Kurâ gibi Yahudi yerleşim yerleri tam da bu dönemde fethedilmiştir.

18. Bu ilahî hatırlatmalar, Kitap ehli ile yapılan sözleşmenin içeriğinden bazı kesitlerdir. Bir sonraki ayette açıklanan ahdi bozma ise bu ilahî sözleşmeyi değiştirmeleridir. Kitap ehlinin orijinal dininin İslam olduğunu, namazın ve zekâtın emredildiğini, gelecek bütün peygamberleri tasdik etmelerinin istendiğini ortaya koyduktan sonra söz, onların nasıl sözlerinden döndüklerine ve dini tahrif ettiklerine getiriliyor. Aynı duruma düşmemeleri için Müslümanlar uyarılıyor.

19. "Haz" pay, nasip, hisse demektir. Hem surenin hem de ayetlerin ana konusu ahid olduğu için bu cümle, yaptıkları sözleşmeden doğan sorumluluklarını unutmaları şeklinde değerlendirilmiştir (Maverdî, *en-Nüket*). Allah'ın ahdinden kendilerine düşen sorumluluğu unutup Allah'a ait olan kısmını Allah'ın kayıtsız şartsız vaadleri sandılar. Örneğin ahde bağlılık şartıyla vaadedilen toprakları, her türlü zalimliği yapmalarına rağmen ebediyen yapılmış hibe olarak değerlendirdiler. Bu sebeple Allah; "Ahdimi gözetin ki ahdinizi gözeteyim." buyurmuştur (2/Bakara 40).

20. Tefsirciler "Fa'fu an hüm" emrini genelde "Affet" şeklinde çevirmişlerdir. Ancak ihanetten sonra gelen bu emir içlerine sinmediği için ayeti mensuh kabul etmişlerdir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fakat bizce kelimenin anlamı affetmekten ibaret değildir. Gizlenmek vb. anlamları da mevcuttur. Burada "Yüz çevir" anlamına gelen "Fe'sfah" emriyle paralel kullanılışına bakılırsa, "Onları kendi hallerine terk et, dikkate alma, görmezden gel" gibi anlamlara geldiği sezilmektedir. 15. ayette tam da bu anlamda kullanılmaktadır.

21. Kur'an "Nasârâ" kelimesini Hz. İsa'ya inanan Havarilerden hareketle kullanmaktadır. Hz. İsa; "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak?" dediğinde, "Bizler Allah'ın yardımcılarıyız!" dedikleri ve kendilerini bu isimle andıkları için Allah bu isimle anmakta ve öne çıkarmaktadır (3/Âl-i İmran 52). Hz. İsa'ya inananlara "Hıristiyan" ismi, şirk döneminden itibaren kullanıldığı için Kur'an bu kelimeyi kullanmamaktadır (Mevdudi, *Tefhim*). Ayetin devamı da zaten tahrif dönemine işaret etmektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim*).

22. Ayetin hükmü, Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki düşmanlık ve nefreti kapsadığı gibi kendi aralarındaki dini, mezhebi ayrılıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan nefret ve düşmanlıkları da kapsamaktadır (Mukatil, *et-Tefsir;* Ebussuûd, *İrşad*).

23. Allah, Hıristiyanları eleştirmekle kalmıyor; onları aynı zamanda dinlerinin orijinal köklerine götürerek yeniden İslam'a çağırıyor.

24. Tesniye, Bab 14/1'de bu ifadeleri görmek mümkündür. Hıristiyanlar da Yahudiler de sadece peygamberlerini Allah oğlu kabul ederek tanrılaştırmakla kalmıyor, kendilerini de bu inancın bir parçası haline getiriyorlardı (Mukatil, *et-Tefsir*). Tanrılaştırılan peygamberlerden azizlere, onlardan da kendilerine kutsal ruh geçtiğine inanıyorlar.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا
نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ ف۪يكُمْ اَنْبِيَٓاءَ
وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًاۗ وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا
مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ
الْمُقَدَّسَةَ الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا
عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا
يَا مُوسٰٓى اِنَّ ف۪يهَا قَوْمًا جَبَّار۪ينَۗ وَاِنَّا لَنْ
نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ

20, 21. Musa, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın size verdiği şu nimeti düşünün. Aranızdan peygamberler çıkardı da sizi egemen kıldı. Size, milletler arasında hiç kimseye vermediği şeyleri verdi. Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı (vaadettiği) kutsal topraklara girin. Sakın izinizin üstüne geri dönmeyin; hüsrana uğrayanlardan olursunuz."[25] 22. Dediler: "Ey Musa! Orada zorba bir kavim var. Onlar çıkmadığı sürece biz oraya girmeyiz. Ancak onlar çıkarsa biz oraya gireriz."[26] 23. O korkaklar arasından Allah'ın lütufta bulunduğu iki kişi

الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ
غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسٰى إِنَّا لَنْ
نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ
وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾
قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي
فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾
قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً
يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

şöyle dedi: "Onların şehrine kapıdan girin; oraya girdiğiniz an bilin ki galip gelmişsinizdir. Eğer inanan kimselerseniz Allah'a güvenin!" **24.** Dediler: "Ey Musa! Onlar orada bulunduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturuyoruz!" **25.** Musa, "Ey Rabbim! Kendimden ve kardeşimden başkasına sözüm geçmiyor. Bizimle bu yoldan çıkmış (fasık) kavim arasındaki hükmünü ver!" dedi.[27] **26.** Allah şöyle buyurdu: "Oraya girmekten kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Sen de yoldan çıkmış (fasık) bir toplum için üzülme!"[28]

25. Bu konuşma İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmasından yaklaşık iki yıl sonra Kuzey Arabistan ve Güney Ürdün sınırındaki Faran çölünde geçmektedir.

26. İsrailoğullarının bu konuşmaları, misakın kendilerine yüklediği sorumluluklardan nasıl sıyrıldıklarını göstermektedir. Vaad edilen topraklar süt ve bal akan topraklardı ama bedel ödemek onlara göre değildi! Onlara düşen sorumluluğu da İsrailoğullarının Allah'ı yüklenmeli ve onlara vekâleten savaşmalıydı! (24. ayet).

27. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

28. Bu paragrafta anlatılan olaylar, Tevrat'ta yaklaşık ifadelerle geçmektedir (Sayılar, Tesniye ve Hâkimler bölümleri; ayrıca Mevdudi, *Tefhim*). Tîh çölünde kalma cezası esnasında Harun ve Musa (as) peygamberler de onlarla birlikte olmak zorunda kaldıkları için ayetin son cümlesi onları teskin edecek bir anlam içermektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا
قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ

27, 29. Onlara Âdem'in iki oğlunun şu gerçek öyküsünü anlat. İkisi de birer kurban takdim etmişti. Fakat birinin kurbanı kabul edilmiş, di-

مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَۜ قَالَ اِنَّمَا
يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ
بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ
يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ اِنِّٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ
الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ اِنِّٓي اُرِيدُ اَنْ تَبُٓوءَ بِاِثْمِي
وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِۚ وَذٰلِكَ
جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَۚ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ
قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي
الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ اَخِيهِۜ
قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ
هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخِيۚ
فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَۚ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ
ذٰلِكَۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِٓي اِسْرَٓاءِيلَ اَنَّهُ مَنْ
قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي
الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًاۜ وَمَنْ
اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًاۜ وَلَقَدْ
جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ
﴿٣٢﴾ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ

ğerininki kabul edilmemişti.[29] Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine, "Seni öldüreceğim!" dedi. O da şöyle dedi: "Allah ancak sorumlu ve samimi davrananların kurbanını kabul eder! Sen beni öldürmek için el kaldırsan da ben seni öldürmek için sana elimi kaldırmam![30] Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım! Umarım sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenmekle cehennem ehlinden olursun. Zalimlerin cezası budur."
30. Fakat bencilliği onu kardeşini öldürmeye sevk etti. Onu öldürdü ve hüsrana uğrayanlardan oldu.
31. Derken, Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bunun üzerine o, "Yazıklar olsun bana! Kardeşimin cesedini gömme konusunda şu karga kadar bile olamadım?" dedi ve pişmanlardan oldu.
32. Bu nedenle biz İsrailoğullarına şöyle yazmıştık: "Kim bir insanı, cana kıymadığı veya yeryüzünde bozgunculuk (fesat) yapmadığı halde öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir insanın yaşamasını sağlarsa bütün insanların yaşamasını sağlamış gibidir!"[31] Peygamberlerimiz onlara açık delillerle gelmişti. Fakat daha sonra onların çoğu yeryüzünde nice aşırılıklar sergilediler.
33, 34. Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açan-

وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ
يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ
الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ
فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ اِلَّا الَّذِينَ
تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾

ların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmak için koşuşturanların cezası, ya öldürülmeleri, ya asılmaları veya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da bulundukları diyardan sürgün (veya hapis) edilmeleridir.[32] Bu, onların dünyadaki cezasıdır. Ahirette ise onlar için daha çetin bir azap vardır. Ancak siz onları ele geçirmeden önce tevbe edenler bu cezadan muaf tutulurlar. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.[33]

29. Dünyevileşmiş ve şuurunu kaybetmiş olan kardeşin kurbanı kabul edilmemiştir. Dünyevileşmış ve ahiret inancını kaybetmiş olan İsrailoğulları için birebir örtüşen bir örnek verilmektedir. Tabii bu örnek, Müslümanlara yönelik de önemli bir ikazdır. Bu uyarının ne anlama geldiğini anlamak için sadece sahabe sonrası tarih kesitine göz atmak bile yeterlidir. Günümüz Müslümanları olarak kendimizi sorguladığımızda durumun vahameti daha iyi görülecektir.

30. Bu cümlenin orijinal ifadesinde el uzatma deyimi kullanılmaktadır. Fakat bu deyim Türkçe'de yardım etme veya hakkı olmayan bir şeyi alma konusunda kullanılır. Oysa saldırı veya kavga için Türkçe'de el kaldırma deyimi kullanılır. Kelime anlamı yerine deyimsel çeviri daha uygun gözükmektedir.

31. Kastedilen insanın yaşatılması, öldürülmesine engel olunması ve yaşamasının sağlanmasıdır (Buharî, Tefsir 5). Canın dokunulmazlığı bundan daha güzel vurgulanmış olamaz.

32. "Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar" ifadesinde kimlerin kastedildiği tartışmalıdır. Ayet, Kitap ehliyle ilgili paragrafın sonunda, müminlere seslenen pasajın başında yer aldığı için Allah ve Rasulü'ne harp açanların gayrimüslimler mi, yoksa isyan çıkaran Müslüman vatandaşlar mı olduğu yönünde çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Dolayısıyla bu cezaların kısas bağlamında mı yoksa savaş suçları bağlamında mı değerlendirileceği de tartışma konusu olmuştur. İster Müslüman, ister gayr-i müslim olsun böyle bir fesada alet olan bütün zorbaların kastedilmiş olduğunu ve genel bir hüküm verildiğini düşünenler de vardır (Maverdî, *en-Nüket;* Kurtubî, *el-Cami';* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayeti kısas ve irtidat hükümleriyle sınırlayarak neshedildiğine hükmedenlerin aksine her iki alanı da kapsayan muharip hukuku bağlamında değerlendirenlerin görüşü daha isabetli gözükmektedir (Kurtubî, *el-Cami').* Allah'a ve Peygamber'e itaatin emredildiği durumlarda İslamî kamusal düzenin kastedildiği düşünülürse özellikle İslamî sistem toplumsal dü

zene kavuştuktan sonra böyle bir sisteme savaş açmanın Allah ve Rasulü'ne savaş ilanı olarak değerlendirildiği anlaşılabilir. Ayetin, öncelikle siyasî hukuk ve örgütlü suçlar açısından değerlendirilmesi gerekir. Ancak ayet zina, katil ve hırsızlık gibi bireysel suçlara belirlenecek cezaların tespitinde, hukuk tekniği açısından geniş imkânlar sunabilir (Maverdî, *en-Nüket*). Ayrıca ayet, tek tip bir ceza öngörme yerine, farklı ceza seçenekleri sunmuş ve hangi durumlarda hangi seçeneklerin kullanılacağını sistemin yasama ve yargı organlarına bırakmıştır. Bu ağır cezaların tercihini bütünüyle yargıçların kişisel kanaatlerine bırakmak, isabetli görünmemektedir. Bilhassa kişi veya grupların bu tür infazları gerçekleştirmeye kalkışmaları cinayet olur (T. Namlı, *"Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek"*, Avrupa İslam Üniversitesi *İslam Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, sayı 1, Mayıs 2010, s. 111-158).

33. Asilerin, ele geçirilmeden önce tevbe etmelerini cezadan muaf tutan 34. ayet, pişmanlık yasasını gündeme getirdiği gibi bu tür ağır cezaların kaldırılacağına dikkat çekmektedir. Suçların ağırlığına göre cezaların da ağırlaşıp hafifleyebileceğine işaret edilmektedir. Cezalar arasında sürgün veya hapis anlamına gelen "Ülkeden nefyetme" seçeneğinin bulunması bu esnekliğe imkân vermektedir. Dolayısıyla kişisel suçlar, ilgili hükümler çerçevesinde cezalandırılır ve zararlar tazmin ettirilir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ
الْوَس۪يلَةَ وَجَاهِدُوا ف۪ي سَب۪يلِه۪ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ
مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا
بِه۪ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٣٦﴾ يُر۪يدُونَ اَنْ
يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِج۪ينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُق۪يمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ
وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُٓوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا
كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ
﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِه۪ وَاَصْلَحَ
فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ

35. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranın, O'na yaklaşmak için fırsat arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.[34] 36. İnkâr edenler var ya, yeryüzünde bulunan her şey ve onun bir o kadarı daha kendilerinin olsa, kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini de fidye verseler asla kabul edilmez. Yine de onlar için elîm bir azap vardır. 37. Onlar ateşten çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azap vardır. 38. Erkek hırsızın da kadın hırsızın da yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah tarafından engelleyici bir tedbir olarak ellerini kesin.[35] Allah, yegâne galip, hüküm ve hikmet sahibidir. 39. Kim yaptığı bu zulümden sonra tevbe eder ve ıslah olursa Allah onun tevbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayıcı,

٣٩ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٤٠ يَا اَيُّهَا
الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي
الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ
تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ
لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ
اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ
فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ
مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ
يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي
الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٤١ سَمَّاعُونَ
لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَاؤُكَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ
تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا وَاِنْ
حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ٤٢ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ
وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ٤٣

çok merhametlidir. **40.** Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir; dilediğine azap eder, dilediğini bağışlar. Allah, her şeye kadirdir. **41.** Ey Peygamber! Gönülden inanmadıkları halde ağızlarıyla inandık diyenlerin ve Yahudilerin kâfirlikte birbiriyle yarışmaları seni üzmesin. O Yahudiler, yalan sözlere kulak verip senin yanına yaklaşmayan topluluğu dinlerler.[36] Sözleri bağlamından saptırarak tahrif ederler.[37] Onlar, "Size şu doğrultuda bir bilgi verilirse alın, verilmezse uzak durun!"[38] derler. Allah, bir kimsenin fitneye (azaba) düşmesini isterse[39] Allah'ın onunla ilgili kararına hiçbir şekilde engel olamazsın. İşte onlar, Allah'ın kesinlikle kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik, ahirette de çok çetin bir azap vardır. **42.** Onlar, hep yalana kulak verir ve haram yerler.[40] Sana başvuracak olurlarsa ister aralarında hükmet, istersen onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer aralarında hükmedecek olursan adaletle hükmet. Allah adaletle hükmedenleri sever.[41] **43.** İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar da sonra o hükümden yüz çeviriyorlar! Onlar kesinlikle inanan kimseler değildirler.[42]

34. Buradaki vesile, Allah'a yaklaştıracak aracılar değil, fırsat arama olmalıdır. Kulun güzel ameller yapması, kötülüklerden uzak durması ve sürekli bir mücadele ve çaba içerisinde olmasıdır. Çünkü Kur'an, aracı edinmenin şirk olduğunu her defasında vurgulamaktadır (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuud, *İrşad;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

35. El kesmeyi emreden cümlede "el" kelimesinin çoğul kullanılması tartışmalara neden olmuştur. Genel kanaat bunun Arapçanın ifade üslubundan kaynaklandığı ve sünnetteki uygulamadan hareketle tek elin kesilmesi gerektiği yönündedir. Fakat tartışmaların niteliği, "El kesme" deyiminin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü kayıtsız şartsız her hırsızlık olayına el kesme cesası öngören ifadeyi hakiki anlamda değerlendirmek sorunlu görünmektedir. Bu nedenle ulema, mutlak ifadeyle dile getirilen bu cezanın sınırlandırılması konusunda özel bir çaba sarf etmişlerdir. Çalınan malın asgarî miktarının belli bir nisabın üzerinde olması, ihtiyaç dışı bir mal olması ve emniyetli bir yerde korunmuş olması şartlarını öne sürmüşlerdir. Bu şartların yerine gelmemesi durumunda el kesme cezasının uygulanamayacağına hükmetmişlerdir ki Hamdi Yazır bunları hükmün uygulanmasıyla ilgili belirlemelerin içtihadi olduğuna ve yeni düzenlemeler yapılabileceğine delil kabul etmektedir (*Hak Dini*). Özellikle 39. ayetle ilgili olarak tevbe eden hırsızın elinin kesilip kesilmeyeceği tartışmaları, hafifletme girişimlerini ele vermektedir. Örneğin Malikîler karşı çıksa da Şafiîler, 35. ayetteki asilerin affına kıyas ederek buradaki tevbeyi el kesme cezasını engelleyici bir etken olarak görmüşlerdir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Kurtubî, *el-Cami'*). Allah'a ve Rasulü'ne savaş açanların affını isteyen 35. ayete karşın, 50 TL çalan bir hırsızın tevbesini el kesmeye engel görmeyen yorumdaki tutarsızlık Şafiîleri haklı çıkarmaktadır. Ayrıca fakihlerin, kamu malını çalmanın el kesmeyi gerektirmediği ve hükmün kişisel malların çalınmasıyla sınırlı olduğuna hükmetmelerine rağmen, mal sahibinin affetmesi durumunda bile el kesme cezasının düşmeyeceğinde ısrar etmeleri ciddi bir çelişki olarak değerlendirilebilir (Kurtubî, *el-Cami';* Mevdudî, *Tefhim*). Ayetteki el kesme ifadesi, hakiki anlamda değerlendirilecekse cezanın caydırıcılığını ön plana çıkaran ifade ile devamındaki ıslah ve affın dikkate alınması gerekir. İslamî sistemin bütünüyle oturmadığı durumlarda sıradanlaşan adî suçlara bu ceza şartsız uygulanırsa, ciddi adaletsizliklere yol açabilir. Örneğin Muaviye'nin bu ayetleri uygulaması esnasında hırsızlardan birinin annesi kendisine; "Tevbe ettiğin günahlarının keffaretine say!" demesi üzerine Muaviye hırsızı salıvermiştir (Maverdî, *en-Nüket*). İslam tarihinde had cezasını uygulamamanın ilki olarak değerlendirilen bu olayda kadın, Muaviye'ye 34. ayete göre yargılanması gereken kendi suçlarını hatırlatmış olmalıdır.

36. Bu cümleler, Yahudilerle müşrik ve münafıkların işbirliğine önemli bir delildir.

37. Sözleri bağlamından çıkarmaları, ilahî hükümleri değiştirmek, helâlleri haram, haramları helâl yapmak şeklinde cereyan etmişti. Onların koydukları aşırı haramlar, peygamberleri yalanlamaları ve hatta öldürmeleri nedeniyle kendilerine kolaylaştırılmamıştır. Kendi elleriyle kendilerine zincir vurmuşlardır (7/Araf 157).

38. Vahyi işine geldiği yerde kullanmak, işine gelmediği yerde yüz çevirmek, Yahudileşmenin en bariz örneği olmalı! Bu ve devamındaki ayetler, Yahudi bir katile ceza vermesi için Hz. Peygamber'e başvuran Hayber veya Fedek Yahudileri hakkında inmiştir. Katâde ve Kelbî'ye göre "Diyete hükmederse kabul edin, ölüm cezasına hükmederse reddedin." diyen hahamlardan söz edilmektedir. Olayı zina suçu ve Medine Yahudileri ile ilişkilendiren Hasan-ı Basrî vb. tefsircilerin görüşleri ayetlerin geçtiği bağlama uymamaktadır (Maverdî, *en-Nüket;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Kurtubî, *el-Cami'*). Çünkü olayı recm cezası olarak yorumlayanların yanılgısı, Tevrat'ta kısas cezasının recim olduğunu göz ardı etmelerinden kaynaklanmış olabilir (Çıkış, 21/12-35; Levililer, 24/10-23; Tesniye, 19/11-13, 20).

39. Fitne kelimesi Kur'an'da farklı anlamlarıyla kullanılmıştır. İmtihan, imtihanın kaybedilmesi sonucu düşülen şirk, küfür vb. sapkınlıklar, insanı yanlışa zorlamak için yapılan baskı ve işkence, ateşe atarak azab etme, düşmanın saldırısı, tuzak ve hilesi anlamlarına gelmektedir. Asıl anlamı sınav veya imtihandır. Özellikle işkence azap ve ateşte yakarak sınamadır. Çünkü kelime madeni ateşe atarak deneme anlamından hareketle diğer anlamlarını kazanmıştır (Mustafa Çağırıcı, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* "Fitne" maddesi, c. 13, s. 156). Bu anlamlardan hareketle bir değerlendirme yapılırsa Allah'ın bir insanın fitnesini murad etmesi, sınavı kaybetmiş bir insanı ateşe atmaya karar vermesi şeklinde anlaşılabilir.

40. "Suht" kelimesi, haram olan yiyecekler ve özellikle rüşvet anlamına gelmektedir (Maverdî, *en-Nüket;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an).*

41. Ayetin Hz. Peygamber'i hüküm verip vermeme konusunda serbest bırakması zimmet hukukunun bir gereğidir. Çünkü onlara kendi hukuklarını uygulama serbestîsi tanınmaktadır. Ancak onların gönüllü başvurusu, Hz. Peygamber'e veya bir başka Müslüman hâkime hükmetme hakkı vermektedir. Hâkim hükmetmeyi maslahat açısından uygun görürse adaletle hükmetmek zorundadır. Fakat bu hükümler arasındaki sistematik uyumu fark edemeyen tefsirciler, ayetteki muhayyerlik hükmünün nesh olduğuna kanaat getirmişlerdir ki bu ciddi bir yanılgıdır. Şa'bî, Katâde, Atâ ve İbrahim en-Nehaî nesh iddiasını reddetmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an*).

42. Yahudilerin Hz. Peygamber'e başvurmaları ve Hz. Peygamber'in verdiği hükme razı olmamaları, kısas konusunda Kur'an ve muharref Tevrat'taki hükümlerin farklı olduğunu göstermektedir. Rivayetlere bakılırsa Hz. Peygamber Tevrat ile hükmetme konusunda ısrar ederken, Yahudiler bundan kaçınmakta ve Kur'an ile hükmetmesini istemektedirler. Bu da Tevrat'taki kısasın ölüm cezası, Kur'an'daki kısasın daha hafif olan cezası olduğunu, diyet cezasını içerdiğini gösterir (Zemahşerî, *Keşşaf,* Ebussuûd, *İrşad*). İbn Abbas ve Mücahid'e göre, İsrailoğullarında cinayet konusunda kısas vardı. Ne öldürme ne yaralama konusunda onlar arasında diyet yoktu. Allah (c), Muhammed (s) ümmetine hafifletme yaparak öldürme ve yaralama konusunda diyet hükmü getirmiştir. Çünkü "Bu Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir." (2/Bakara 178-179; Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Tevrat'ta diyetin olmadığı iddiası genel-

lemeci bulunabilir. Ancak Tevrat'taki hükümden hafif olduğunu söylemeleri önemlidir. Aksi olsaydı iki tarafın ısrar etmesi anlamsız olurdu.

إِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ
بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا
وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ
كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا
تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا
بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ
اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا
عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ
بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ
وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ
تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾
وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ
الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ

44. Biz içinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı indirmiştik. Allah'a teslim olmuş peygamberler, Yahudilere o kitapla hükmederlerdi.[43] Rabbanîler (hahamlar) ve Ahbarîler (âlimler) de Allah'ın kitabının korunabilen kısmıyla hükmederlerdi[44] ve kendileri de buna şahitlerdi. Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun; benim ayetlerimi kıymetsiz bir ücret karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse onlar kâfirlerin ta kendileridir.[45] 45. Biz, Tevrat'ta onlara şöyle yazmıştık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş olmak üzere yaralamalar için suça denk, herkese eşit uygulanacak bir ceza (kısas) vardır."[46] Kim bunu öderse kendisi için keffaret olur.[47] Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir. 46. Tevrat'ın elde kalanlarını[48] tasdik eden Meryem oğlu İsa'yı, o peygamberlerin izleri üzerine gönderdik. Sorumluluk sahipleri için hidayet ve öğütler bulunan Tevrat'ın elde kalanını doğrulasın diye kendisine, hidayet ve nur dolu İncil'i verdik. 47. İncil'e inananlar da o kitapta bulunan Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar yoldan çıkmışların (fasıkla-

فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا جَٓاءَكَ مِنَ
الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا
وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ
لِيَبْلُوَكُمْ فٖي مَٓا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمٖيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ
بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ
اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ اَنْ
يُصٖيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ
النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ
يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ
يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

rın) ta kendileridir.[49]
48. Sana da bu kitabı, kendinden önceki kitabın elde kalanını tasdik etmek ve gözetmek üzere bir hakikat olarak indirdik.[50] Bundan dolayı sen onlar arasında Allah'ın indirdikleriyle hükmet, sana gelen bu apaçık gerçeğe rağmen onların uydurduklarına uyma. Sizin her biriniz için bir yol (şeriat) ve yöntem (minhac) belirledik.[51] Eğer Allah dileseydi sizi bir tek toplum (ümmet) yapardı. Fakat size verdiği şeyler konusunda sizi imtihan etmek istiyor. Öyleyse iyilik yapma konusunda yarışın. Hepinizin dönüp varacağı yer Allah'ın huzurudur. O, size ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.
49. Bu kitabı sana, "Onlar arasında Allah'ın indirdikleriyle hükmet." diye indirdik.[52] Onların uydurdukları vehimlere uyma ve Allah'ın sana indirdiklerinin bir kısmını ihmal etmen konusunda seni fitneye düşürmelerinden sakın. Eğer yüz çeviriyorlarsa bil ki işledikleri bazı günahlardan dolayı Allah onların belasını vermek istiyordur! İnsanların çoğu, yoldan çıkmış durumdadır.
50. Yoksa cahiliye (sapkınlık) hükmünü mü istiyorlar.[53] Aklını kullanan bir toplum için, Allah'tan daha iyi hüküm veren kim olabilir?

43. Buradan sonra gelen ifadelerde Tevrat'ın bir kısmının kaldığı dile getirilirken burada peygamberlerin masumiyetinin altı çizilmektedir. Peygamberlerin Allah adına yalan söylemelerinin yasaklığı Tevrat'ta da vardır (Tesniye, Bab 18, söz 20).

44. Haham ve fakihlerin ezberledikleri kadarından veya bozulan Tevrat'ın korunmuş kısımlarından bahsedilmiş olabilir. Çünkü bu dönemde Tevrat tahrif edilmiş durumdadır (41. ayet; Zemahşerî, *Keşşaf;* Sealibî, *el-Cevahir*). "Rabbanî" ünvanı, Harun soyundan gelen din adamları (hahamlar) için kullanılırken, "Ahbarî" ünvanı Levi soyundan gelen yöneticiler veya Tevrat yazarları, yorumcuları ve uygulayıcı fakihler (Ferisiler) için kullanılmıştır (TDV. İslam Ansiklopedisi. c. 1, s. 485, 486, c. 34, s. 376, 377).

45. Hasan-ı Basrî ve İbrahim en-Nehaî'ye göre ayet, Yahudiler hakkında inmişse de hükmü umumidir. İslam'ın bütün hükümlerini inkâr etmese bile Allah'ın hükümlerini kasten uygulamayan kâfir olur ve mürtet sayılır (Maverdî, *en-Nüket;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an*). Allah'ın hükümlerini kasten reddedenin kâfir olması için illede siyasi otorite olması gerekmez. Çünkü burada siyasi otorite Hz. Peygamber'dir. Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen ve kâfir olanlarsa Yahudi din adamlarıdır. İslam devletine zimmet akdiyle bağlı olan Yahudilerin cemaat liderleridir.

46. Kısas kelimesinin anlamı suça denk, herkese eşit uygulanması gereken ceza anlamındadır (2/Bakara 178). Kelimenin sözlük anlamında öldürme anlamı yoktur. Mümâselet (denklik) anlamı misillemeye dönüştürülerek Tevrat'ın hükmü gibi ölüm ve misilleme cezasına hasredilmiştir. Oysa suç ve ceza denkliği ölüm, diyet, hapis, sürgün, para cezası vb. bütün ceza türlerini içerir. Fakat bu konudaki rivayetler ve fıkhî hükümler çelişkilerle doludur ve Emevî-Abbasî döneminin keyfi tavırlarını yansıtmaktadır (Buharî, Tefsir 5/104, 105). Cahiliye döneminde kan davası olarak uygulanan "gaved"in (kan davası gereği katilin ölüm yerine götürülüp infaz edilmesi) anlamı kısas kelimesine yüklenerek anlamı dönüştürülmüştür. Tevrat'taki kısasın farkı recm (taşlayarak öldürme) şeklinde uygulanmasıdır (Çıkış, Bab 21, 12-35; Levililer, Bab 24, 10-23; Tesniye, Bab 19, söz 11-13, 20). Tevrat'ın verdiği bilgiler arasında adamı süsen öküzün taşlanarak öldürülmesi bile var ki bu bilgilerin bütünüyle ilahî kaynaklı olduğunu kabul etmek imkânsızdır. Kur'an'daki "kısas" hükmünün Tevrat'taki gibi sadece ölüm cezasından ibaret olmadığı, Yahudilerin inanmadıkları peygamberin hükmünü istemelerinden anlaşılmaktadır (43. ayet). 45. ayetteki "Kim onu öderse kendisi için keffaret olur." cümlesi de diyet anlamını desteklemektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Ayet ve hadislerin bütününden anlaşıldığı kadarıyla kısas, ölüm cezası ile af arasında ne kadar ceza seçeneği varsa hepsini kapsayacak kadar geniş ve suçun niteliğine göre değişkenlik arz eden adil bir cezalandırma sistemini ifade etmektedir (Bkz. 2/Bakara 178; Namlı, *"Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek",* s. 111-158).

47. Kastedilen ödeme, suçlunun cezasını çekmesidir. Mücahid, İbn Abbas, İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Mekkî bin Ebi Talip ödeme anlamı vermişlerdir. İbn Ömer'e atfedilen ve bazı rivayetlere dayandırılan, ölü yakınlarının affetmesi şeklinde yapılan çeviriler, bağlama oturmamaktadır. 2/Bakara 178. ayetteki af kelimesinin yanlış yorumuna dayanmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* İbn Abdisselam, *et-Tefsir;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Sealibî, el-*Cevahir*).

48. Bu ifadeyi "Kendisinden önceki Tevrat" şeklinde çevirmek ayetin lafızlarıyla tam olarak örtüşmemektedir. Çünkü Tevrat bütünüyle korunmuş olsaydı İncil'in de Kur'an'ın da gelmesine gerek kalmazdı (44 ve 68. ayetler). Tevrat'a sonradan dâhil edilen tahrif unsuru şeyler kaldırılmıştır. 47. ayette de işaret edildiği gibi Allah'ın indirmiş olduğu orijinal hükümlere vurgu yapılmaktadır (Ebussuûd, *İrşad*). Dolayısıyla "Min" edatını beyan değil de teb'iz anlamında değerlendirmek daha isabetli görünmektedir.

49. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

50. Gözetmek diye çevirdiğimiz "Müheymin" kelimesi, korumak ve kollamak anlamına geldiği gibi kontrol edip denetlemek anlamına da gelmektedir. Çünkü önceki kitapların Allah'tan geldiği şeklini doğrulayan kitap sonradan yapılan ilaveleri tasdik etmek durumunda değildir. Aksine onları irdelemek ve reddetmek durumundadır (Ebussuûd, *İrşad*). "Kitaptan elde kalan" ifadesinin izahı için bkz. 44, 46. ayetler.

51. Tefsircilere göre ayetteki "şir'at" kelimesi, "yol" anlamına gelmektedir, şeriat olarak kavramlaşmıştır (Taberi, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Maturidî, *Te'vilât;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an*). İbn Abbas da bu iki kelimeyi yol ve sünnet olarak değerlendirmiştir (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 68). Bugünkü anlamda şeriatı prosedür (yasa), minhacı da metot olarak değerlendirenler de mevcuttur (Maverdi, *en-Nüket*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*) ki sistem olarak tercüme etmek de mümkündür. Ancak ilahî şeriat ve sistemi, ondan hareketle insanların ürettiği sistemlerden ayrı değerlendirmek gerekir. Beşeri sistemlerin yenilenmesi, Allah'ın hükümlerini değiştirmesi olarak anlaşılamaz. Çünkü insanlar onu değiştirip dönüştürerek tahrif ettikçe Allah yeniden göndermiştir (İbn Atıye, *el-Muharrer)*.

52. Başındaki "Ve En" edatına bakılırsa ayet, bir önceki ayetin devamı mahiyetindedir ve anlam olarak oraya bağlanması gerekir (Zemahşerî, *Keşşaf*, Maturidî, *Te'vilât*).

53. "Cahiliye" kavramı, İslam dışı sistemlerin ortak adıdır. Tarihsel bir yaklaşımla İslam öncesi vahiy dışı sistemi ifade etme bağlamında sınırlı bir anlamda kullanılagelmiştir (Mevcludî, *Tefhim*).

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ
وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَۢ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۜ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ ٥١ فَتَرَى الَّذ۪ينَ
ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ ف۪يهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشٰٓى اَنْ تُص۪يبَنَا دَٓائِرَةٌۜ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ

51. Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirinin velisidirler. Sizden kim onları veli edinirse o da onlardandır.[54] Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez. 52. Kalplerinde maraz olanların, "Başımıza bir bela gelmesinden korkuyoruz!" diyerek onlara katılmak için yarıştığını görürsün. Umulur ki Allah, en kısa

يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوا
عَلٰى مَٓا اَسَرُّوا فٖٓي اَنْفُسِهِمْ نَادِمٖينَۜ ﴿٥٢﴾
وَيَقُولُ الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَهٰٓؤُلَٓاءِ الَّذٖينَ اَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْۜ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرٖينَ ﴿٥٣﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دٖينِهٖ
فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓۙ اَذِلَّةٍ
عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرٖينَۘ
يُجَاهِدُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَٓائِمٍۜ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٥٤﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا الَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ
يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ
حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

zamanda bir fetih veya katından bir olay gerçekleştirir de onlar kalplerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar![55] 53. O zaman iman edenler, "Sizinle beraber oldukları konusunda en kutsal yeminleri yapan kimseler bunlar mıydı?" derler. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş ve hüsrana uğramışlardır. 54. Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse şunu çok iyi bilsin; Allah öyle bir toplum getirir ki Allah onları sever, onlar da O'nu severler. Müminlere karşı mütevazı, kâfirlere karşı onurlu davranırlar. Allah yolunda cihad eder,[56] hiçbir kınayanın kınamasına aldırmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur ve onu dileyene verir. Allah, her şeyi kuşatmıştır, her şeyi bilir. 55. Sizin veliniz ancak Allah, O'nun Peygamberi ve müminlerdir. Müminler de namaz kılan, zekât veren ve rükû eden kimselerdir. 56. Kim Allah'ı, O'nun Peygamberi'ni ve iman edenleri veli edinirse bilin ki Allah'ın tarafında olanlar galip geleceklerdir.[57]

54. Bu ayetle başlayıp 57. ayete kadar devam eden velayet konusu, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Allah bu suçu dinden dönmekle eşdeğer görmektedir. Çünkü dost, hami ve otorite edinmek anlamına gelen "Veli edinme" Allah ve Rasulü'nün açık çağrısına ve tarafının belirgin olmasına rağmen düşmanlarının safında yer almak, onlara sığınmak ve yardım beklemek şeklinde tezahür ediyorsa, açıkça taraf değiştirme ve çok bariz küfürdür (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an)*. Allah'tan başka dinî bir otorite edinmek zaten küfürdür (7/A'raf 3).

55. "Fetih" kelimesinin anlamlarından birisi hüküm ve açılım demektir. Bu ayet, surenin Hayber ve Mekke'nin fethinden önce indiğini gösteren önemli bir delildir (Maverdî, *en-Nüket*, Kurtubî, *el-Cami'*). Ayrıca Kitap ehliyle münafıkların işbirliğini

gösteren önemli bir delildir. Kâfirlerle Müslümanlar arasındaki güç dengesi halen ortada gözüktüğü için münafıklar her ihtimale karşı Yahudilerle işbirliğini sürdürüyorlardı. Çünkü Allah'ın Müslümanlara zafer vereceğini beklemiyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

56. Cihad kelimesinin anlamı için bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

57. 54-56. ayetler, imanın inanç, dünya görüşü, yön, duruş, tavır ve eylem içeren bir tutum olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlar korkudan din değiştirirken Allah'ın, Peygamber'in ve haklıların tarafında durmaya devam edebilmek imanın somut tezahürüdür. Bazı tefsirciler, iniş sebebini abartarak dinden dönen kavmin kimliği konusunda çeşitli isimler saysa da ayetin hükmü geneldir. İslamî mücadele bütün çağları kapsayan bir genelliğe sahiptir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Kâfirlere karşı onurlu, kendi aralarında mütevazı davranış, sadece bireysel anlamda imanın eyleme (ahlâka) dönüşmesi demek değildir, iman ve salih amel toplumunun şekillenişini de ifade etmektedir (48/Fetih 29).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذٖينَ
اتَّخَذُوا دٖينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذٖينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَٓاءَۚ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا
نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًاۜ
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٓا
اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلُۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ
اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِۜ مَنْ
لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ
الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازٖيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَۜ اُو۬لٰٓئِكَ
شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ السَّبٖيلِ ﴿٦٠﴾
وَاِذَا جَٓاؤُ۫كُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا

57. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan sizin dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve inkâr edenleri veli (hami) edinmeyin. Eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun.
58. Onları namaza çağırdığınız zaman, namazı alay ve eğlence konusu yaparlar.[58] Bu, onların düşünmeyen bir toplum olmalarından kaynaklanmaktadır.
59. De ki: "Ey Kitap ehli! Sizin bizden hoşlanmayışınızın tek sebebi; bizim sadece Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inanmamızdır. Oysa sizin çoğunuz, yoldan çıkmış (fasık) durumdasınız.[59]
60. De ki: "Konumu bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah'ın lânet ve gazap ettiği, maymunlara ve domuzlara çevirdiği ve tağuta kul yaptığı kimseler!"[60] Yeryüzünün en şerlileri ve dosdoğru yoldan ayrılmış en sapkın insanlar işte onlardır.
61. Yanınıza kâfir girip kâfir çık-

بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ
يُسَارِعُونَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ
السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾
لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ
الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ
مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْد۪يهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ
يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ
وَلَيَز۪يدَنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا
لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ
فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ
اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا
عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ
﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَ
وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ
وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

tıkları halde size gelip "İman ettik." derler. Allah, onların gizledikleri şeyleri çok iyi bilmektedir. 62. Sen onların çoğunun kötülük ve düşmanlık etmede yarıştığını, haram yediğini görürsün. Yaptıkları şeyler ne kadar da kötü! 63. Rabbanîlerin (hahamlar) ve Ahbarîlerin (âlimler),[61] onları çirkin sözlerden ve haram yemekten sakındırması gerekmez miydi? Yaptıkları şeyler ne kadar da çirkin! 64. Yahudiler, "Allah'ın eli bağlanmış!" dediler.[62] Aslında onların eli bağlandı ve söylediklerinden dolayı lânetlendiler. Aksine Allah'ın iki eli de açıktır; dilediği gibi bağışta bulunur. Rabbinden sana indirilenler, onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır. Biz onların arasına, kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin tohumları attık. Ne zaman bir savaş ateşi tutuştursalar ve yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarsalar Allah onu söndürüverir. Allah, bozguncuları sevmez. 65. Eğer Kitap ehli iman etseydi ve sorumlu davranıp kötülükten sakınsaydı (geçmiş) günahlarını yok sayar ve nimet cennetlerine yerleştirirdik. 66. Eğer onlar Tevrat'ın, İncil'in ve Rablerinden kendilerine indirilenin gereğini yerine getirselerdi hem üstlerinden hem de ayaklarının altından rızıklanırlardı.[63] Onlar arasında dengeli insanlar da vardır. Fakat onların çoğunun yaptığı şeyler gerçekten çok kötüdür.

58. Yahudilerin, kitaplarında namaz emredildiği halde namaza yanaşmamaları dinin yozlaşmasının tipik görüntüsüdür. Namaza çağrıdan bahseden ifadeyi ezan olarak değerlendiren âlimler, ezanın Hz. Peygamber tarafından istişare ile belirlendiğini, bu vb. ayetlerle ezanın onaylandığını dile getirmişlerdir (Buharî, Ezan 1, 2; Cassas, *Ahkamu'l-kur'an;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 251, 252).

59. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

60. "Domuza çevirme" (mesh) cezası, maymunlaştırma cezasının bir benzeri olmaktadır (7/A'raf 166; 2/Bakara 65). Hakikat ve mecaz olarak iki türlü yorumlayanlar olmuştur. Şekil ve suretlerinin değiştirilerek maymun şekline sokulmalarının kastedildiğini düşünenler olduğu gibi, kişilik ve karakterlerinin bozulmasından bahsedilmiş olabileceğini düşünenler de vardır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 237, 238). Bu iki sıfatın lanetlenme ve tâğûta kullukla birlikte anılması manevî cezalandırılmayı akla getirmektedir. Çünkü gerçek birer hayvan haline getirilselerdi cezayı hissetmez ve kurtulmuş olurlardı. Domuzlaşma, ahlaksızlıkları nedeniyle insanların nefret ettiği kimseler haline gelmeleri, maymunlaşma ise bir sonraki aşamada şirin görünmek için yağcılık yapmak zorunda kalmaları olabilir. Devamındaki ayet buna işaret etmektedir. Tâğûtun anlamı için bkz. 2/Bakara 256.

61. Bu iki ünvanın anlamı için bkz. 44. ayet.

62. Yahudilerin Allah hakkında söyledikleri bu çirkin söz, birinin çaresizliğini veya cimriliğini ifade etmede kullanılan bir mecazdır. Kendilerini Allah oğlu kabul ettikleri için Allah'ın kendilerine yardım etmeyişini eleştirmek maksadıyla bu ifadeyi kullanmış olabilirler ki 66. ayet bu anlama işaret etmiş olabilir. Veya Allah'ın Müslümanlara yardım edemediğini, bu nedenle fakir ve yoksulluk içinde hayat sürdüklerini ima ederek dalga geçmelerinden bahsedilmiş de olabilir (Hamdi Yazır, Hak Dini). "Allah fakir, biz zenginiz!" diyerek karz-ı haseni eleştirmeleri bu anlamı güçlendirmektedir (3/Âl-i İmran 181).

63. Tevrat ve İncil'den sonra zikredilen "Rablerinden kendilerine indirilen" ifadesi, bu iki kitabın dışındaki bütün ilahî kitapları dile getirmiş olabilir. Fakat Kur'an'ı kastetmiş olması daha güçlü bir ihtimaldir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). 67 ve 68. ayetlerdeki ifadelerle birlikte düşünüldüğünde Kur'an'ın kastedildiği net olarak anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'an'a inanmadıkları sürece iman etmiş sayılmamaktadırlar (2/Bakara 285; 98/Beyyine 1-6; 59/Haşr 2; Taberî, *Camiu'l-Beyan;* İbn Atıye, *el-Muharrer,* 68. ayetin tefsiri). Ayrıca bu ayet, Allah'ın kendilerine karşı cimri davrandığını ima eden Yahudilerin densizliklerine cevap verir niteliktedir (64. ayet). Kitabın gereğini yerine getirmek, Allahın indirdiklerine iman, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmaktır. Yahudi âlimlerinin ilavelerine tabi olmak değildir (Mevdudî, *Tefhim*).

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

67. Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun verdiği peygam-

وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَا اَهْلَ
الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا
التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى
الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ
اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ
اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَاۤئِيلَ وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ
رُسُلًا كُلَّمَا جَاۤءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰى
اَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾
وَحَسِبُوا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ
تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ
وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي اِسْرَاۤئِيلَ اعْبُدُوا
اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ

berlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Allah, kâfir bir toplumu doğru yola iletmez. 68. De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat'ın, İncil'in ve Rabbinizden size indirilenin (Kur'an'ın)[64] gereğini yerine getirmedikçe her türlü dayanaktan yoksunsunuz demektir." Rabbinden sana indirilenler onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır. Kâfirler topluluğu için sakın üzülme. 69. İman edenlere gelince; Yahudi, Sabiî[65] ve Hıristiyan iken Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyen müminler var ya onlar için korku yoktur ve kesinlikle üzülmeyeceklerdir.[66] 70. Biz, İsrailoğullarından söz almıştık.[67] Onlara peygamberler göndermiştik. Her ne zaman peygamberler, onlara hoşlanmadıkları şeyler getirdilerse bir kısmını yalanladılar, bir kısmını öldürmeye kalktılar.[68] 71. Bunun kendileri için bir sınav olduğunu düşünmediler de kör ve sağır kesildiler.[69] Daha sonra Allah tevbelerini kabul etti ama onların çoğu yine kör ve sağır kesildi. Oysa Allah, bütün yaptıklarını görüyordu. 72. "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir!" diyenler, kesinlikle kâfir olmuşlardır. Oysa Mesih şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin! Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cenneti haram eder; o kimsenin varıp

حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ
قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا
اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ
لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿٧٣﴾ اَفَلَا يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ
مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ
الرُّسُلُ وَاُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ
اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى
يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ
لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا
اَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا
كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

gireceği yer ateştir. Üstelik zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."[70]
73. "Allah, üç unsurun üçüncüsüdür!" diyenler de kâfir olmuşlardır. Tek bir ilah vardır ve O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer bu söylediklerine son vermezlerse onların bütün inkârcılarına elîm bir azap dokunacaktır.
74. Onlar hâlâ Allah'a tevbe edip bağışlanma dilemeyecekler mi? Üstelik Allah, son derece bağışlayıcı, son derece merhametli olduğu hâlde.
75. Meryem oğlu Mesih, bir peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Annesi de son derece dürüst bir kadındı ve her ikisi de yemek yerlerdi![71] Sen bizim onlara ayetleri nasıl açıkladığımıza bak, bir de onların nasıl kandırılıp şirke mahkûm olmalarına bak![72]
76. De ki: "Siz, Allah'ın dışında size ne zararı ne de faydası olmayan şeylere mi kulluk ediyorsunuz? Her şeyi işiten ve bilen Allah'tır."
77. De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Dininiz konusunda gerçek dışı şeyler uydurup da haddi aşmayın. Kendileri yoldan sapmış, birçoklarını saptırmış ve dosdoğru yolu tamamen kaybetmiş bir topluluğun uydurduklarına tâbi olmayın.

64. 66. ayet.

65. "Sabiî" kelimesinin anlamı için bkz. 2/Bakara 62; 22/Hac 17. ayetler. Bu ayette Sabiîlerin, Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte zikredilmesi ve onların İslam'a girmelerinden söz edilmesi o dönemde yaşayan bir topluluktan söz edildiğini göstermektedir. Çağdaş Dinler Tarihi araştırmacılarının verdikleri bilgiler de bunu desteklemek-

tedir. Sabiîlerin, MÖ. II. asırda Yahudiler tarafından Filistin-Ürdün dolaylarından sürgün edilen Yahya Peygamber'in takipçileri oldukları ve 2000 yıldır güney Mezopotamya'da yaşadıkları düşünülmektedir. İlahî dinin yozlaşmış şekli olan bu gnostik dinin gizli ve yazılı geniş bir literatürünün bulunduğu, gerek Irak'ta (Basra-Bağdat arası bölgede, Dicle ile Fırat'ın birleştiği sahada) ve gerekse bazı Batı ülkelerinde halen binlerce müntesibinin yaşadığı bilinmektedir. Fakat Abbasî Halifesi Me'mun döneminde Harranlı putperestler Sabiî olduklarını ilan ettikten sonra İslam âlimleri tarafından gerçek Sabiîlerle karıştırılmışlardır (Şinası Gündüz, *"Sabiîlik"*, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 341-344). Malumatlar Sabiîliğe öylesine bir yaygınlık kazandırmıştır ki "Sabiî" kelimesinin bütün putperestlikleri kapsadığını ve "Hanif" kelimesinin zıddı olduğunu savunanların yanı sıra, sözlük anlamlarından yola çıkarak "Din değiştirmek" anlamına geldiğini söyleyenler de olmuş ve müşriklerin Hz. Peygamber'i "Sabiî" olarak nitelediklerine dair rivayetleri de delil getirmişlerdir. Neredeyse bütün medeniyetlerin Sabiîliğinden söz edilmiş; Şît, İdris, Nuh veya İbrahim Peygamberlerin (s) kavimleri olduğu bile söylenmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

66. "Bu ayet, 66 67. ayetlerdeki mesajın devamı niteliğindedir. İman edenler, Kitap ehli bağlamında tanımlanmaktadır. Süddî'den gelen rivayete göre Yahudi, Hıristiyan veya Sabiî iken son gelen vahye ve onun bir gereği olarak Allah'a ve ahiret gününe ve Hz. Muhammed'in getirdiği şeriata iman edip salih amel işleyen müminler övülmekte ve henüz iman etmemiş olan Kitap ehli uyarılmakta ve teşvik edilmektedir. İbn Abbas'a nispet edilen görüşe göre bu ayet Al-i İmran 85. ayetle neshedilmiştir. Taberî Süddî'den gelen rivayeti tercih etmiştir. (Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayetin siyak ve sibakı da bunu teyid etmektedir. Nesh yorumu tutarsız anlamdırmalar sonucu ortaya çıkmış ve İbn Abbas'a nispet edilmiştir. Çünkü bu sureden 4, 5 yıl önce inen Al-i İmran suresi bu ayeti neshedemez. İbn Abbas'a nispet edilen Tefsir görüşlerinin önemli bir kısmı da uydurmadır (İsmaîl L. Çakan, Muhammed Eroğlu, TDV *İsl. Ansiklopedisi*, İbn Abbas Maddesi, I, 76-79). Son dönemde bu ayetleri, Kur'an'a inanmayan Kitap ehlinin cennetlik olduğuna delil getirenler var ki ayetin önüne sonuna bakmadan yapılan bu parçacı yorumlar başta 72 ve 73. ayetler olmak üzere Kur'an'ın birçok ayetini görmezden gelmektedir.

67. Misak konusunda 1, 7, 12-14. ayetlere bakılabilir.

68. Hoşlanmadıkları şeyler, kendi uydurdukları dini tasvip etmeyen ve eleştiren ayetlerdi. O uydurma dini koruma adına peygamberleri yalanladılar ve bir kısmını da öldürmeye kalkıştılar.

69. Sınav anlamına gelen fitne kelimesi, şiddet, azap ve işkence anlamına da gelmektedir. Bu durumda ayet, Yahudilerin sınava tabi tutulduklarını, sınavı kaybettikleri zaman başlarına gelecek azabın ciddiyetini ya da peygamberleri yalanlama ve öldürme eylemlerinin zorbalık olduğunu anlamadıkları gibi genel bîr anlam içermektedir. (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

70. Bu ve devamındaki ayet, teslise ve dolayısıyla Hz. İsa'nın Allah oğlu olduğuna inanan Hıristiyanların müşrik ve kâfir olduklarını açıkça ortaya koymakta ve onlara acı bir azap vaadetmektedir. Üstelik ayetler, Hz. İsa'ya Allah demekle onu üç ilahtan biri kabul etmek arasında sonuç itibariyle fark görmemektedir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bu açık ayetlere rağmen 69. ayeti yanlış anlayarak Kur'an'ı reddeden Yahudi, Hıristiyan ve Sabiîlerin cennete gideceğini söylemek çok ciddi bir çelişkidir.

71. Ayet, Hz. İsa'nın da annesinin de insan olduğunu, babasız dünyaya gelişinin onu diğer peygamberlerden ayırmadığını ve peygamberliğinin dışında diğer insanlardan bir farkının olmadığını ortaya koyarak Hıristiyan teoriyi temelinden yıkmaktadır. Annesi Meryem'in (s) dürüstlüğünü dile getirerek Yahudilerin ona yaptıkları çirkin iftirayı da reddetmektedir. Charles Anderson Scott'ın İncillerden ve diğer Hıristiyan metinlerinden hareketle yaptığı değerlendirmeler, Hıristiyanlığın Hz. İsa hakkındaki iddialarının asılsızlığına yönelttiği eleştiriler, bu ayetin tefsiri gibidir (Söz konusu makalenin kısa özeti için bkz. Mevdudî, *Tefhim*).

72. Son cümlenin çevirisiyle ilgili açıklama için bkz. 35/Fatır 3. ayet.

لُعِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ عَلٰى
لِسَانِ دَاوُ۫دَ وَع۪يسَى ابْنِ مَرْيَمَۜ ذٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا
يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ
اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي
الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا
اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ
﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذ۪ينَ اَشْرَكُواۚ وَلَتَجِدَنَّ
اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّا

78. İsrailoğullarının kâfir olanları, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir.[73] Bu lânet, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından dolayıdır. 79. Üstelik onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini sakındırmıyorlardı ve yaptıkları şeyler de son derece kötüydü. 80. Onlardan çoğunun kâfirlerle işbirliği yaptıklarını görürsün.[74] Onların kendileri için hazırladıkları şey ne kadar da kötüdür! Allah onlara gazap etmiştir ve azabın içinde ebedî olarak kalırlar. 81. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene iman etmiş olsalardı kâfirlerle işbirliği yapmazlardı. Onların çoğu yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir.[75] 82. İnsanlar arasında, iman edenlere en şiddetli düşmanlığı Yahudi ve müşriklerin yaptığını görürsün. Müminlere yakın ve dostça davrananların da, "Biz

نَصَارٰى ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسّ۪يس۪ينَ وَرُهْبَانًا
وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا
اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَف۪يضُ
مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ
رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا
لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَٓاءَنَا مِنَ الْحَقِّ
وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ
الصَّالِح۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَا وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَح۪يمِ ﴿٨٦﴾

Nasârâ'yız!" diyenler olduğunu göreceksin.[76] Bunun sebebi, onlar arasında kibirlenmeyen abidlerin ve rahiplerin bulunmasıdır. **83, 84.** Onlar, Peygamber'e indirilen vahyi dinledikleri zaman hakikati anladıkları için gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. "Ey Rabbimiz! Biz iman ettik; bizi şahidler olarak yaz! Biz, Rabbimizin bizi salihlere katmasını beklerken Allah'a ve bize gelen hakka neden inanmayalım? " derler. **85.** Böyle dedikleri için Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirecektir. Orada ebedî kalırlar. Güzel davranışlar sergileyenlerin (muhsinlerin) ödülü işte böyledir. **86.** Kâfirlik edip de ayetlerimizi yalanlayanlar var ya, onlar da cehennem ehlidir. [77]

73. Söz konusu lânetin tarihi vesikaları için bkz. Mazmurlar, 10 ve 50; Matta, 23.

74. Dost ve hami edinme anlamına gelen "velayet" kelimesinin sırdaş edinme, yardımlaşma ve işbirliği yapma gibi anlamları da mevcuttur (Sarı, *Mevarid*). Müslümanlarla düşmanca bir münasebet sürecinde olan kâfirleri dost edinmek sıradan bir dostluk ilişkisi değildir. Düşmanın tarafında olmak gibi daha ileri bir ilişki biçiminden söz edildiği açıktır. Bu ve devamındaki ayet, Yahudilerin müşrik ve münafıklarla işbirliği yaptıklarını ortaya koymaktadır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Hayber Yahudileri, Medine'de yaşayan münafıklar ve Mekkeli müşrikler arasındaki sıkı işbirliği deşifre edilmektedir.

75. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

76. Burada "Nasârâ" kelimesini genel anlamda Hıristiyanlar olarak çevirenler olsa da âlimler, bunun bilgisizlikten kaynaklandığını, Nasârâ'dan kastın, Hz. İsa'ya tabi olan muvahhidler veya Hıristiyanlığın şirk karışmamış saf şeklini koruyan özel bir grup olduğu görüşündedirler. İbn Abbas, Said bin Cübeyr ve Katâde gibi ilk dönem tefsircileri bu görüştedirler ve Necaşi gibi Müslüman olduğu söylenen isimleri örnek ver-

mektedirler (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Ebussuûd, *İrşad*). Çünkü bu görüş sahiplerine göre İslam'a düşmanlık konusunda Hıristiyanların Yahudilerden geri kalmadığı açıktır. 83 ve 84. ayetler bu görüşü destekleyen bir içeriğe sahiptir. Teslise inanmayan ve Katolik Roma Hıristiyanlığı tarafından baskı ve işkencelere tabi tutulan Ariusçular vb. muvahhidler de kastedilmiş olabilir. Veli edinmeyi yasaklayan pasajın 51. ayetle başlaması ve Ehli kitabın iki türüyle de velayeti yasaklaması, ayrıca 72-77. ayetlerde Hıristiyanların kâfirlikte Yahudilerden geri kalmadığının vurgulanması da bu görüşü destekler niteliktedir.

77. Surenin ilk gelen bölümü, buraya kadar bir bütünlük arz etmektedir. Bu ayetten sonra konu akışı değişmekte ve daha önce gelen hükümlere ek açıklamalar ve yeni hükümler gelmektedir. Ardından da kitap ehliyle ilgili konuya tekrar dönülmektedir. Dolayısıyla surenin peyderpey indiği 87. ayetten itibaren gelen pasajların surenin ilk bölümünden bir müddet sonra indiği ve surenin sonuna yazıldığı sezilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Bu durum surelerin Hz. Peygambere inerken yazıldığı ve surelerin iç düzeninin böyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu durum tevkifilik kavramının tanımına da ışık tutmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا
اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ
حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اَنْتُمْ بِه۪
مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ ف۪ٓي
اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ
الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاك۪ينَ
مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْل۪يكُمْ اَوْ
كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْر۪يرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا
حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾ يَٓا اَيُّهَا

87. Ey iman edenler! Allah'ın helâl kıldığı temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın.[78] Allah, sınır tanımazları sevmez. **88.** Rabbinizin verdiği temiz ve helâl rızıkları yiyin; inandığınız Allah'a karşı sorumlu davranın. **89.** Allah, bilinçsizce ağzınızdan çıkan yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Ancak bilinçli olarak ettiğiniz yeminlerden sorumlu tutar.[79] O yeminin keffareti (cezası) ise on fakiri ailenize yedirdiğiniz normal ölçülerde doyurmak veya kıyafet giydirmek ya da bir köleyi azad etmektir. Bunları bulamayan kimse (peşpeşe) üç gün oruç tutar.[80] Yeminlerinizi bozarsanız keffareti (cezası) budur. Fakat yeminlerinize sadık olun. Allah, ayetlerini bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz. **90, 91.** Ey iman edenler! İçki, kumar,

الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾
اِنَّمَا يُر۪يدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ
اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا
الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا
عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ
ف۪يمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا
وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٩٣﴾

dikili taşlar (putlar) ve fal okları, şeytanın kirli işlerindendir. Ondan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.[81] Çünkü şeytan, içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak ister; sizi Allah'ın öğüdünden ve namazdan alıkoymaya çalışır. Nasıl? Artık vazgeçtiniz mi? **92.** Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve bu kötülüklerden kaçının. Eğer yüz çevirecek olursanız bilin ki Peygamberimiz'in görevi açıkça uyarmaktan ibarettir. **93.** İman eden ve salih amel işleyenler üzerinde, sorumlu davranıp kötülüklerden sakındıkları ve imanda sebat edip salih amel işledikleri sürece, daha önceki işledikleri suçlardan dolayı bir günah yoktur.[82] Dikkat edin! Sorumlu davranıp imanda sebat ettikleri sürece, kötülükten sakınıp iyilik yapmaya devam ettikleri sürece bir günah yoktur! Allah iyilik yapanları (muhsinleri) sever.

78. Helâli haram yapmak ne kadar din dışı bir davranışsa haramı helâl yapmak da o denli dine aykırı bir tutumdur (Buharî, Tefsir 5/108). Her ikisi de haddi aşmaktır. Ancak bu ve devamındaki ayet, Allah'ın helâllerinden kendilerini mahrum etme anlamında bir haram kılma tutumudur. Kasten dini kuralları değiştirme kararı değildir. İyi niyetle ayrıntıda boğulan yapay ve aşırı zahidlik uğruna dinî ölçüleri gözetmeme durumunu eleştirmektedir. Bilge şahsiyetler tarafından bu tür eleştiri ve uyarılar yapıldığında cahilce bir inatla direnenler zaman içinde dinin yozlaşmasına zemin hazırlayacaklarından dolayı yine de ağır bir vebal yüklenmiş olurlar. Bundan dolayı haddi aşmış ve sınırları zorlamış olurlar. Bu ayetler, eşine yaklaşmamaya, sürekli oruç tutmaya ve namaz kılmaya yemin eden ruhbanlığa yatkın insanların ortaya çıkması üzerine gelmiştir. Oysa bu tür aşırılıklar, takva (şuurlu davranış) değildir. Önceki dinlerin bu eğilimlerle yozlaştığını ve aynı tehlikenin Müslümanlar için de söz konusu olduğunu gören Hz. Peygamber de ruhbanlığı icat etmek için gönderilmediğini

söyleyerek bu tür insanları uyarmıştır (Maverdî, *en-Nüket;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Helâli haram etmenin iyi niyetle yapılması, sonucu değiştirmemektedir.

79. Bu ayetteki yeminin önceki ayetlerde geçen helâlleri haram kılma konusundaki gereksiz yeminlerle ilgili olduğu söylenmiştir. Ancak ayetin hükmü bununla sınırlı değildir. Kasten ve kasıt dışı yeminler arasındaki farkı açıklayan genel bir içeriğe sahiptir (Buharî, Tefsir 5/107; Maverdî, *en-Nüket*). Bu hüküm 2/Bakara 224, 225. ayetlerde de geçmektedir. Fakat kasten yeminlerin bozulmasıyla ilgili keffaretler orada açıklanmamış, burada açıklanmıştır.

80. Orucun peşpeşe tutulması. Übey ve İbn Mesud'un kendi mushaflarına düştüğü (mütetabiatin) şerhe dayanan Ebu Hanife ve hocalarının görüşüdür (Zemahşerî, *Keşşaf*). Onların da bu şerhi sünnetten hareketle yazdıkları düşünülmektedir. Fakat özel Mushaflara yazılan bu tür açıklamaların bir kısmı farklı yazım veya kıraat sanılmasına yol açmıştır (Cerrahoğlu, *TDV İsl. Ans.,* İbn Mes'ud mad. C. 1, s. 116).

81. Bu cümlede kaçınılması gereken şeye işaret edilen zamirin kötülük/pislik anlamına gelen "rics" kelimesine atfedilmesi mümkün olduğu gibi daha yakın plandaki şeytan kelimesine atfedilmesi de mümkündür. Bundan dolayı ayet, sayılan kötülükleri haram etmenin yanı sıra şeytandan ve onun bütün teşviklerinden uzak durmayı da öğütlemektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Şeytan tek tip olmadığı ve insanı kötülüklere çağıran herkes şeytan olduğu için (6/En'am 112) insanı bu kötülüklere çağıran ve teşvik edenlere karşı tavırlı olmak, kötülüklerden kurtulmak için önleyici bir tedbir olmaktadır. İçki ve kumarın hem cahiliyenin putları ve fal oklarıyla birlikte zikredilmesi hem de şeytan işi olarak değerlendirilmesi çok çirkin birer haram olduklarını ortaya koymaktadır. Üstelik insanlar arasına kin ve düşmanlık sokması yönünden de bu haramların altı çizilmiştir. Fakat bu çirkin haramlara dünyevi bir ceza öngörülmemiş, Allah tarafından verilecek ceza hatırlatılmıştır (Buharî, Tefsir 5/109, 110, Hudud 4; Müslim, Hudud 39; Ebu Davud, Hudud 37, no 4486; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 60; İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bunun nedeni, bu tür kötülüklerin, kul hakkına girmeyen sırf dinî ve ahlâkî boyutta kalan suçlar olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu konuda kulun kula karşı görev ve yetkisi uyarı, irşad ve eğitim vermektir; ceza vermesine müsaade edilmemiştir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in sünnetinde puta tapan, içki içen ve kumar oynayanlara dünyevî bir ceza uygulanmamıştır. Sadece içki satışı yasağı konmuştur. Sahabe önce 40 kırbaç cezası uygulamış, Hz. Ömer hilafeti döneminde bu cezayı Hz. Ali'nin teklifi ve sahabenin icması ile 80 kırbaca çıkarmıştır (Mevdudî, *Tefhim;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s.421-427). Anlaşılan o ki Kur'an ve sünnet, bu konudaki düzenleme ve kısıtlamaları yönetimin yetkisine bırakmıştır. İmal, satış, reklam ve özendirici unsurlar kısıtlanabilir.

82. Haram ve yasakların yürürlük tarihinden itibaren geçerli olduğunu, konan kurallara riayet şartıyla önceki işlenen suçların dünyevî ve uhrevî cezalarının af olacağını açıklayan ayet, tevbenin kabul olma şartını da açıklamış olmaktadır (Taberî,

Camiu'l-Beyan; Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayrıca bu ayet, haramlardan kaçınma ve salih ameller işlemenin iman ve takva üzerine oturduğunu bunun da sürekli bir şuur, bilinç ve duyarlılık içinde olmayı gerektirdiğini ortaya koymaktadır. (Bkz. 25/Furkan 68-71). Çünkü iman kesin bir kararla başlar, fakat takva, salih amel ve güzel davranışlarla varlığını sürdürür. Dolayısıyla iman ahlakın, ahlak da hukukun temelini oluşturur

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ
مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ اَيْدٖيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ
اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ
ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ٩٤ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ وَمَنْ
قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ
مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا
بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكٖينَ اَوْ
عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهٖۜ
عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ
مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ٩٥ اُحِلَّ لَكُمْ
صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِۚ
وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًاۜ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ٩٦
جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَٓائِدَۜ
ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فٖي

94. Ey iman edenler! Allah sizi, kendisinden korkanların kimler olduğunu görmek için (ihramlıyken) kimsenin görmediği yerde ellerinizin veya oklarınızın ulaşabileceği bir av ile deneyecektir.[83] Bundan sonra kim sınırları ihlal ederse onun için elîm bir azap vardır.
95. Ey iman edenler! İhramda olduğunuz sürece av hayvanı öldürmeyin. Sizden biri kasten av hayvanı öldürürse bunun cezası ya öldürdüğü hayvana denk olan bir kurban kesmesidir -ki keseceği kurbanın, adil iki kişinin Kâbe'ye getirilen kurbanlıklar arasından seçip kararlaştıracağı bir hayvan olması gerekir-veya keffaret olarak fakirleri doyurması ya da ona denk gelecek şekilde oruç tutmasıdır.[84] Böylece işlediği suçun cezasını tatmış olsun. Allah, daha önce yaptıklarınızı affetti. Kim eski kötülüklerine dönerse Allah ona bedelini ödetir. Allah, son derece güçlüdür, intikam almaya muktedirdir.
96. Denizde avlanmak ve onun ürünlerinden yemek size helâl kılındı. Bu sizin için de yolcular için de bir faydalanma imkânıdır. Size sadece ihramlıyken karada avlanmak haram kılındı. Varıp huzurunda top-

السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٩٧﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ
الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا
عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي
الْخَبٖيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ
الْخَبٖيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

lanacağınız Allah'a karşı sorumlu davranın ve gazabından korkun. **97.** Allah, saygın ev Kâbe'yi, haram ayı, kurbanlıkları ve onlara ait nişanları (gerdanlıkları) insanlar için sembolik değerler kıldı.[85] Bunlar Allah'ın göklerde ve yerde olanlardan haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir. **98.** İyi bilin ki Allah'ın cezası çetindir. Ve iyi bilin ki Allah son derece bağışlayıcı, son derece merhametlidir. **99.** Peygamber'in görevi, tebliğ etmekten ibarettir. Allah, açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilir. **100.** De ki: "Kötü ile iyi bir olmaz. Hatta kötünün çokluğu senin hoşuna gitse bile![86] Ey akıl sahipleri! Öyleyse Allah'a karşı şuurlu davranın ki kurtuluşa eresiniz."

83. 94. ayetle başlayan paragraf, 1 ve 2. ayetlerde geçen ihramlıyken avlanma yasağı ve hac ile ilgili diğer şiarların gözetilmesi konusunu açıklamakta ve ek hükümler getirmektedir. Tefsirciler ayetin işaret ettiği mucizevî denemenin, Hudeybiye'de gerçekleştiğini nakletse de bu iddia, surenin Hudeybiye'den ve hatta Mekke'nin fethinden sonra indiğini söylemeleriyle çelişmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayet Hayber seferinden sonra indiği ve gelecekten bahsettiği için Hudeybiye'den sonra gerçekleşen Umretü'l-Kaza olayıyla ilişkili olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

84. Ayet, söz konusu cezaları kastî avlanma için öngörmüş, hata veya unutma durumlarını zikretmemiştir. Fakat âlimler hata ve unutma durumlarında ceza gerekip gerekmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilafın nedeni ise sahabeden kendilerine ulaşan rivayetlerin farklı olmasıdır. Bu durumda tercihin ayetin açık lafzına dayanması kaçınılmazdır (Kurtubî, *el-Cami'*). İslam âlimleri avlanma kastı olmaksızın zararlı hayvanların kasten öldürülmesini bu yasağın dışında değerlendirmişlerdir. Yani karga, çaylak, akrep, yılan, fare ve kuduz köpek gibi zararlı hayvanların Harem'de bile olsa öldürülmesini caiz görmüş ve keffaret gerekmeyeceğine hükmetmişlerdir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayrıca ayet, kaç fakirin doyurulacağı veya kaç gün oruç tutulacağını açıklamadığı ve bunu insanların kendi takdirine bıraktığı için bazı âlimler, bunların da kurbanı belirleyecek olan iki adil kişi tarafından belirlene-

ceğini düşünmüşlerdir (Mevdudî, *Tefhim*). Fakat bu tür kusurlar için 2/Bakara 196. ayette on gün oruç tutulması öngörülmektedir ki kıyas yoluyla bu ayetin uygulamasında değerlendirilebilir. Belki de o ayetteki hükmün varlığından dolayı bu ayette ayrıntıya girilmemiştir. Söz konusu hükümden yola çıkılarak doyurulacak fakirlerin sayısı da on olabilir.

85. "Kıyam" kelimesi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu nedenle âlimler farklı yorumlar yapmışlardır. Said bin Cübeyr, salâh anlamı verirken bazı âlimler kavramsal anlamından hareketle ayakta durma ve ayağa kalkma, "kavâm" türevinden hareketle güven, emniyet ve sığınak, hayatın temel dayanağı, yaşam kaynağı, din ve dünyanın sabitesi, "kıvâm" türevinden hareketle sistem ve nizam, "kıyem" türevinden hareketle kıymet, "hurmet" paralelliğinden hareketle değer ve saygınlık, "şeâir" paralelliğinden hareketle sembol anlamı vermişlerdir (Maverdî, *en-Nüket;* Ebu Hayyan, *el-Bahr;* Maturidî, *Te'vilât;* Çantay, *Kur'an'ı-Hakîm;* Esed, *Kur'an Mesajı*).

86. Bir şeyin iyi veya kötü olmasının ölçüsü, çok olması veya az olması değildir. Çoğunluğun görüşü de her zaman doğru olmayabilir. Az olan helâl, çok olan haramdan evladır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ
اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا ح۪ينَ
يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْۜ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَاۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ
ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِر۪ينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ
مِنْ بَح۪يرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ وَلَا وَص۪يلَةٍ وَلَا حَامٍ
وَلٰكِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَۜ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَاِذَا
ق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى
الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ

101. Ey iman edenler! Açıklandığı zaman cevabı hoşunuza gitmeyecek sorular sormayın. Kur'an inerken soru sorarsanız size açıklanır. Allah onları bağışlamıştır.[87] Allah, son derece bağışlayıcı, son derece halîmdir (müsamahalıdır).[88] 102. Sizden önce bir kavim öyle bir soru sordu. Fakat açıklandığı zaman onu inkâr ettiler. 103. Bahîra, sâibe, vasîle ve hâm (gibi batıl inanışlar)Allah'ın emri değildir. Aksine, inkâr edenler, Allah adına uydurdukları yalanları O'na isnat ediyorlar.[89] Çünkü onların çoğu aklını kullanmaz. 104. Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin!" dendiği zaman, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter!" derler. Ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolu bulamayan kimseler olsa da mı?[90] 105. Ey iman edenler! Siz kendinize bakın (kendinizden sorumlusunuz).[91]

اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ
اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ
اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي
الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ
تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ
ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ
الْاٰثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا
اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا
مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ
شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَأْتُوا
بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَٓا اَوْ يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ
اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

Siz doğru yolda olduğunuz sürece yoldan sapmış olanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Bütün yaptıklarınızı O size haber verecektir.
106. Ey iman edenler! İçinizden biri ölmek üzere iken vasiyet ettiği zaman, sizden iki adil kişinin şahidlik etmesi gerekir. Ya da yolculuk esnasında ölüm sizi bulursa sizden olmayan iki kişi şahidlik eder.[92] Eğer şahidlikleri konusunda kuşku duyarsanız namazdan sonra o iki kişiyi bekletir ve Allah adına şöyle yemin ettirirsiniz: "Biz, şahidliği bir menfaat karşılığı değiştirmeyiz; akrabamız için bile olsa Allah'ın şahidliğini gizlemeyiz. Eğer böyle bir şey yapacak olursak gerçekten günahkârlardan oluruz."
107. Eğer bu iki şahidin haksızlık yaparak günah işlediği ortaya çıkarsa ölünün yakınlarından olan ve önceki şahidler tarafından haksızlığa uğrayan iki kişi onların yerini alır ve Allah adına şöyle yemin ederler: "Bizim şahidliğimiz o iki kişinin şahidliğinden daha doğrudur. Çünkü biz haksızlık etmedik. Eğer öyle yaparsak kesin zalimlerden oluruz!"
108. Bu uygulama, şahitlerin şahitliği gereği gibi yerine getirmeleri ya da yemin ettikten sonra yeminlerinin reddedileceğinden korkmaları bakımından daha uygundur. Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve sözünü dinleyin. Allah, yoldan çıkmış (fasık) bir toplumu doğru yola iletmez.[93]

87. Ayetin iniş sebebi konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Fakat ortak kanaat, cevap verildiğinde insanın mahcup olacağı veya insanlara kaldıramayacakları ölçüde aşırı sorumluluklar yüklenmesine sebep olacak soruların sorulmamasıdır (Buharî, Tefsir 5/111; Maverdî, *en-Nüket*).Bağışlanan şeylerin ne olduğu konusunda da iki kanaat vardır. Birincisi daha önceki soruların bağışlanmış olması, ikincisi de Allah açıklamadığı halde müminlerin sormak istediği şeylerden muaf tutulmalarıdır (Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*).

88. "Halim" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41).

89. Müşriklerin inancına göre beşinci yavrusunu dişi doğuran deveye "Bahîra" denir, kulağı işaretlenerek sütü kâhinlere (tâğûtlara) adanırdı. Başına bela gelen ve kurtulan kimse tarafından putlara adanarak salıverilen develere "Sâibe" denirdi. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilahlarının sayılırdı. Biri dişi, diğeri erkek ikiz doğuran koyun veya deveye "Vasîle" der, erkek yavruyu puta kurban ederlerdi. On nesil görev yapmış damızlık erkek deveye "Hâm" der ve kâhinler (tâğûtlar) adına salıverirlerdi. Üstelik atalarının icat ettiği bu geleneği Allah'a isnat ediyorlardı. Allah adına haram, helâl koyan bu cahilî geleneği ilk başlatanın Amr ibn Luhayy el-Huzaî olduğu ve Huzaalıların bu putperest uygulamayı bugünkü Ürdün diyarından getirdikleri ve 300 yıl sürdürdükleri rivayet edilmektedir. (Buharî, Tefsir 5/112, Mehmed Sofuoğlu tercüme ve şerhi, c. 9, s. 4344-4347; İbn Atıye, *el-Muharrer;* Zemahşerî, *keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

90. Bu ayet, 103. ayette cahilî din algılarına yöneltilen eleştirilerin devamıdır (İbn Atıye, *el-Muharrer*). Allah adına uydurulmuş dinî formları savunmada kullanılan tek delil atalardan öyle görülmüş olmasıdır. Tahrif edilmiş dinlerin ortak karakteri, dini geleneğe dönüştürürken atalarının karıştırdığı beşerî unsurları Allah'ın belirlediği temel naslardan ayıramaz hale gelmeleridir. Dinin kaynağının Allah olduğu gerçeğini ilke olmaktan çıkardıkları zaman dini öğretmek ve uygulamaktan sorumlu kişileri aşırı derecede yücelterek dinde söz sahibi yaparlar. Zamanla bu aşırılık kanıksandığında beşerî otoriteler ruhanî lider ünvanı kazanır, tartışılmaz hale gelir ve dinde Allah'ın yetkisine ortak kabul edilirler. Öylesi bir dönem gelir ki onların vaz'ettiği hükümleri eleştiren Allah ve Peygamber dahi olsa cahillerin gözünde bir değer ifade etmez. Allah'ın gönderdiği her peygamber, bu sorunla karşılaşmıştır (43/Zuhruf 20-24). Oysa âlimin sözünü değerli kılan âlimin ruhaniliği değil, hidayet üzere olması ve dayandığı delilin sağlamlığıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

91. Bu ayet, önceki ayetlerde geçen kâfirlerle ilgili eleştirilere ek bir açıklama getirmektedir. Kâfirleri eleştirmek, yanlışa karşı çıkmak, dini tebliğ etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak bilinçli ve donanımlı her müminin görevidir. Ancak, kâfirlerin günahları müminleri sorumlu yapmayacağı için onları din değiştirmeye veya hakikati kabul etmeye zorlamak gibi bir yetkileri yoktur. Bundan dolayı başkalarını değiştirmeyi bırakıp öncelikle kendilerini ıslah etmeleri gerekir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

92. Tefsirciler, birinci cümledeki "Sizden iki adil şahid" ifadesinden, normal durumlarda şahidlerin mümin olması gerektiğini, ikinci cümledeki "Sizden olmayan iki şahid" ifadesinden de yolculuk nedeniyle mümin şahid bulmanın zorluğu nedeniyle Müslüman olmayanların şehadetinin geçerli olacağını anlamışlardır. Bu ifadeleri "Akraba olan ve olmayan" şeklinde anlayanlar olmuşsa da çok haklı nedenlerle reddedilmiştir. Çünkü hitap vasiyet sahibinin yakınlarına değil, bütün Müslümanlara yöneliktir (Kurtubî, *el-Cami'*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ayetlerin nüzûl sebebiyle ilgili verilen bilgiler de, Kûfe valisi Ebu Musa el-Eş'arî'nin uygulaması da bu görüşü destekler niteliktedir (Mukatil, *et-Tefsir*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

93. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَٓا اُجِبْتُمْ
قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ
﴿١٠٩﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ
نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُكَ
بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا
وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ
الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِي
وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي وَاِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِي وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ
عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾
وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِي
وَبِرَسُولِي قَالُوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ
﴿١١١﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ

109. Allah, bütün peygamberleri bir araya getirip de, "Size ne cevap verildi?" diye sorduğu gün, "Bizim bilgimiz yok; gaybı bilen yalnızca sensin!" derler.[94] 110. Allah şöyle demiştir: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene verdiğim nimetimi hatırla! Seni kutsal ruh ile desteklemiştim de beşikteyken ve yetişme çağındayken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı ve hikmeti, İncil'i ve Tevrat'ı öğretmiştim. Hani sen benim lütfumla çamurdan kuş figürü yapardın da ona üflediğinde benim iznimle kuş olurdu. Benim iznimle anadan doğma körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüyü diriltip çıkarıyordun.[95] Hani sen İsrailoğullarına açık deliller getirdiğinde ve onların inkârcıları, "Bu apaçık sihirden başka bir şey değil!" dedikleri zaman onların sana zarar vermelerine engel olmuştum. 111. Hani ben, Havarîlere, "Bana ve Peygamberim'e inanın (güvenin)." diye vahyetmiştim de onlar, "Biz

مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا
وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا
مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا
وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنّ۪ي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ
فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنّ۪ٓي اُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَٓا اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

inandık; bizim Müslüman olduğumuza sen şahid ol!" demişlerdi.
112. Hani (bir gün) Havarîler, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?"[96] demişlerdi de İsa, "Eğer inanan kimselerseniz Allah'tan korkun!" demişti.
113. Havarîler ise, "Biz ondan yiyelim de kalplerimiz tatmin olsun ve senin bize doğru söylediğini anlayıp şahidlik edelim!" demişlerdi.
114. Bunun üzerine Meryem oğlu İsa, "Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir de hem ilk dönemde inananlarımıza hem de sonradan geleceklerimize bir bayram; senin katından bize bir ayet olsun. Bizi rızıklandır; rızık verenlerin en hayırlısı sensin." demişti.
115. Allah da şöyle buyurmuştu: "Ben onu size indiririm. Fakat daha sonra sizden inkâr eden olursa, ona dünyada hiç kimseye yapmadığım azabı uygularım!"[97]

94. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47. Bu ayet, bütün peygamberlere muhataplarının ne cevap verdiklerinin, nasıl bir tavır takındıklarının sorulacağını genel olarak dile getirmekte, peygamberler dünyadan göçtükten sonra ümmetlerinin onlar hakkında nasıl yalan yanlış şeyler uydurduklarının ve dini nasıl saptırdıklarının Allah tarafından açıklanacağını haber vermektedir. Çünkü Allah'ın peygamberlere bilmedikleri gaybî bilgileri sormasının sebebi, peygamberleri ilahlaştıran sonraki sapkınlara gerçeği açıklamak içindir (Maverdî, *en-Nüket*). Peygamberlerin gaybı bilmediklerini dile getirmelerine sebep olarak Taberî vb. tefsirciler kıyametin dehşetinden dolayı akıllarına gelmediğini söylemişlerse de İbn Zeyd; "Onlara korku yoktur, üzülmeyeceklerdir." ayetini delil getirerek karşı çıkmıştır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Kurtubî, *el-Cami'*). Bırakın peygamberlerin sapkın ümmetlerine şefaat etmelerini, onların yaptıklarını onaylamayacakları ve durumlarından haberdar bile olmadıkları ortaya konmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Devamındaki Hz. İsa ile ilgili ayetlerse bu ayetteki genel hükme örnek verilen bir açıklamadır (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Mevdudî, *Tefhim*). Özel-

likle 114-118. ayetlerde sonrakilerin sapkınlığından açıkça bahsedilmekte ve Hz. İsa'nın sapkın Hıristiyanlıkla ilgisinin olmadığı örnek verilmektedir.

95. 3/Âl-i İmran 49-55. ayetlerde de işaret edildiği gibi Hz. İsa'nın sergilediği bu olağanüstü gösteriler, Allah'ın izin ve lütfundan bağımsız olarak gerçekleştirdiği şeyler değil, Allah'ın verdiği ayetlerdir, mucizelerdir. Sonradan ortaya çıkan sapkın Hıristiyanların sandığı gibi bunlar onun ilahlığının değil, peygamber oluşunun göstergeleridir.

96. Havarilerin soru tarzı, Allah'ın zatına yakışmayacak ve inanç adabını zorlayacak bir boyut içermektedir. Bundan dolayı Hz. İsa'nın sert tepkisine yol açmaktadır. Allah'ın gökten sofra indirmeye güç yetirip yetirmeyeceği şeklindeki bir soru, sorgulamaya açıktır ve ikazı hak etmektedir (İbn Atıye, *el-Muharrer;* Kurtubi, *el-Cami'*). Bundan dolayı Havariler bir sonraki aşamada bu isteklerini daha makul bir ifade ile dillendirmektedirler (113. ayet). Ancak Kisâi gibi bazı kıraatçılar ve tefsirciler bunu Havarilere yakıştıramayarak "istitaat" kelimesini farklı kıraatle okumaya çalışmış ve yumuşak yorumlara tabi tutmuşlardır (Mevrdi, *en-Nüket*). Fakat bu yorum, ümmetin mütevatir kıraatine ve bağlama oturmamaktadır. Çünkü bu tür kıraatler, Hz. Osman'ın imam mushafı istinsah etmeden önce ortaya çıkan ve yasaklanan özel mushafların ve şâz okuyuşların uzantılarıdır. Hz. Osman'ın özel Mushafları imha ettirmesinin nedeni de bunlardı (Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, s. 49-86).

97. Tefsirciler, gökten sofranın inip inmediği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk indirilmiş olduğunu iddia etmiş ve bazı rivayetleri delil getirmişlerdir. Hz. İsa'nın bunu bir ayet/mucize olarak istemesi açıktır. Allah'ın böyle bir mucize indirmiş olması da güçlü bir ihtimaldir ve geçtiği bağlamla da tutarsızlık arz etmez. Ancak ayetlerde, sofranın gönderildiği açıkça zikredilmediği gibi delil getirilen rivayetler de güvenilir olmaktan uzak görünmektedir. Çünkü hiçbirinin senedi yoktur. Senedi olan ve İbn Abbas ile Ammar bin Yasir'e atfedilen rivayetler mevkuftur. Diğer delillerin tamamı Tabiiler döneminden itibaren ortaya konan tefsirci görüşleridir. Hepsi de içerik olarak birbirinden farklı ayrıntılarla doludur ve İsrailiyat izleri taşımaktadır. Hasan ve Mücahid, Havarîlerin azap tehdidini aldıktan sonra sofra istemekten vazgeçtiklerini ve sofranın inmediğini, dolayısıyla ayetlerdeki anlatımın insanları mucize istemekten vazgeçirmek için Allah'ın bir darbı meseli (örnek anlatımı) olduğunu dile getirmişlerdir. Bu görüşte olanlar, ayetlerdeki mesajın Havarîler örneği üzerinden Hz. Muhammed'in muhataplarına ve ümmetine yönelik bir ihtar olduğu kanaatindedirler (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sealibî, *el-Cevahir;* Kurtubi, *el-Cami';* Razî, *Mefatihu'l-Gayb;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ
قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ
دُونِ اللّٰهِۜ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي اَنْ

116. O gün Allah, "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, 'Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilah edinin!' diye sen mi söyledin?" buyurduğu zaman; İsa da şöyle diyecektir: "Seni tesbih(tenzih) ederim.[98] Ben nasıl

اَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَٓا اَعْلَمُ مَا فِي
نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا
قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَٓا اَمَرْتَنِي بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا
دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ
الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ
تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾
قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

olur da hakkım olmayan bir şeyi söylerim? Ben öyle bir şey söyleseydim sen onu bilirdin.[99] Sen benim içimde (nefsimde) olanı bilirsin; fakat ben senin zatında (nefsinde) olanı bilmem. Gaybı bilen sadece sensin.[100]
117. Ben onlara, senin bana emrettiğin şu gerçekten başka bir şey söylemedim: 'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' Ben onların arasında bulunduğum sürece onlara şahiddim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onları gözetleyen sadece sendin.[101] Çünkü sen, her şeye şahidsin.
118. Onlara azap edecek olsan onlar sadece senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer bağışlayacak olsan üstün olan da hüküm ve hikmet sahibi olan da sadece sensin!"[102]
119. Allah şöyle buyurmuştur: "Bugün, doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür."[103] Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır ve orada ebedî kalırlar. Allah onlardan razı olmuştur; onlar da Allah'tan. Büyük kurtuluş işte budur.
120. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O, her şeye kadirdir.

98. Tesbihin anlamı, "Onların sana isnad ettikleri şirk ve ortaklıktan seni tenzih ederim." demektir (Ebussuûd, *İrşad;* ayrıca bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1).

99. Bu ayetlerde kastedilen gün kıyamettir. Süddî ve Meysere gibi bazı tefsirciler, Hz. İsa'nın Allah'ın katına yükseldiği gün derken bazı tefsirciler göğe çıkarıldığı gün de-

mişlerdir. İbn Cüreyc ve Katade ise kıyamet günü gerçekleşeceği yorumu yapmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdi, *en-Nüket;* Kurtubî, *el-Cami'*).Göğe çıkma düşüncesi Hıristiyanlığın etkisiyle sergilenen bir yaklaşımdır. Diğer iki görüş de tutarlı ve imkân dâhilindedir. Çünkü ayet, sonradan ortaya çıkan sapkın Hıristiyanlığın Hz. İsa ve Kutsal Ruh ile birlikte annesini de ilahlaştırdıklarını dile getirmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Her ne kadar bu durum mevcut İncillerde yer almasa da kilise protokollerinde açıkça yer alır. İlk önce İskenderiyeli bazı patrikler tarafından dillendirilen "Tanrının annesi" deyimi, kilise tarafından ilk defa M.S. 431 tarihli Efes Konsilinde resmen kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra Hz. Meryem, Hıristiyanların ve imparatorluğun koruyucusu olarak bilindi ve ordunun bayraklarında bile resimleri yer aldı. Reformdan sonra Protestanlar bu inanışa karşı savaştılarsa da Roma kilisesi bu inanışta halen ısrar etmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

100. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

101. Bu ayetler, 109. ayetteki genel hükmün açıklayıcı örneği olduğu için Hz. İsa'nın söyledikleri, bütün peygamberlerin ortak cevabı niteliğindedir. Buharî ve Müslim'in Hz. Peygamber'den (s) ittifakla rivayet ettikleri şu hadis bu bağlantıyı kurmamızı kolaylaştırmaktadır:"...Haberiniz olsun, o gün ümmetimden bazı kimseler getirilir ve sol tarafa alınırlar. Bunun üzerine ben: 'Ey Rabbim! Bunlar ashabımdır!' derim. Bana: 'Bunlar senden sonra neler yaptılar, sen bilmiyorsun!' denir. Ben de 'sâlih kul'un dediği gibi derim: 'Ben onların arasında bulunduğum sürece onlara şahiddim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onları gözetleyen sendin. Çünkü sen, her şeye şahidsin. Onlara azap edecek olsan onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer bağışlayacak olursan üstün olan da hüküm ve hikmet sahibi olan da sensin!' (Maide 117-118). Bunun üzerine bana: 'Onlar, sen aralarından ayrıldığın günden beri, dinden yüz çevirmekten hiç geri durmadılar!' denilecek." Hadisin başka varyantları da mevcuttur. (Buharî, Rikak 45, Tefsir 2/261, 5/113, Enbiya 8, 44; Müslim, Cennet 57/2860; Tirmizi, Kıyamet 4/3329; Nesaî, Cenâiz 118/4, 114). Nüzûl tartışmalarında göz ardı edilen bu rivayetten ve rivayetin gönderme yaptığı ayetlerin açık lafızlarından Hz. İsa'nın diğer peygamberler gibi insan olduğu ve vefat ettiği, diğer peygamberlerin ve dolayısıyla Hz. Muhammed'in (s) de Hz. İsa gibi vefatından sonra ümmetinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır (Tantavî, *el-Cevâhir*). Hadiste Hz. Peygamber'in (s) kendinden sonraki durumunu ifade ederken örnek verdiği ve sözlerini aktardığı 'Salih kul'un Hz. İsa olduğu 116-118. ayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bütün bu bilgilere rağmen Hz. İsa'nın vefat etmediğini, dünya semasından yeryüzünü idare ettiğini ve kıyamette yeryüzüne ineceğini söyleyen rivayetler sonradan ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlıktan sızma İsrailiyat ürünleridir. Bunu anlamak için İncil'in sonuna eklenmiş olan Yuhanna'nın eskatolojik rüyalarına göz atmak yeterlidir.

102. Bu ayet, sapkın Hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki ithamlarına cevap bağlamında geçtiği için dua niyetiyle söylenmiş bir cümle değildir. "Dilersen bağışlarsın" ifadesi mü'minler için, "Dilersen azab edersin" kâfirler için geçerlidir. Allah'ın mutlak iradesini açıklayan bu ilahî yasadan kâfirlerin bağışlanacağı anlamı çıkarılamaz (Zemahşerî, *Keşşaf;* Nesefi, *Medarik*). Çünkü Allah şirki asla bağışlamayacağını ilan

etmiştir (4/Nisa 48). Sapkınların Hz. İsa'dan şefaat ve kurtuluş beklentilerini reddetmek, ilahlığın ve hükümranlığın Allah'a ait olduğunu vurgulamakla ilgili bir ilkeyi ortaya koymaktadır (Ebussuûd, *İrşad*). "Onlar senin kullarındır. Hüküm ve hükümranlık sana aittir. Dilersen bağışlar, dilersen azap edersin!" diyerek kendisine yapılan iftiraları reddetmektedir (Buharî, Tefsir 5/114; Kurtubî, *el-Cami'*).

103. Bu ayetle dikkatler 109. ayetteki ana konuya çevrilmekte ve bu pasajın ana fikri tamamlanmaktadır. Bundan dolayı bu ayetteki doğruluk kavramının, 108. ayetteki akitlere yönelik ameli şahidlik ile 109. ayetteki rasulleri tasdik anlamındaki itikadî şehadeti kapsayan genel bir kavram olduğu düşünülmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Kıyamette insanların kurtuluşu; iman etmek, peygamberlerin yoluna uymak ve Allah'ı razı etmekle sınırlıdır. Allah'ın dininden hoşnut olmayan, o yoldan sapan ve Allah'ı razı edemeyenleri peygamberleri bile kurtaramaz. Çünkü her şeyin hükümranlığı Allah'a aittir.

سُورَةُ التَّوْبَةِ ٩

113/9 TEVBE SURESİ

İlk dönemde "Berâe Suresi" diye anılırken daha sonra "Tevbe" ismi öne çıkan sure 129 ayettir. Hz. Osman sıralamasına göre Maide'den sonra gelen surenin Mekke'nin fethi ve devam eden süreçte peyderpey indiği anlaşılmaktadır. İlk 16 ayetten bazılarının fetihten önce, bazılarının da sonra indiği sezilmektedir (Mukatil, et-Tefsir; Taberî, Camiu'l-Beyan; Cassas, Ahkamu'l-Kur'an; Derveze, age. c. 3, s. 321, 322). 3. ayetteki "Hacc-ı Ekber" deyimine özel bir anlam yüklenerek surenin ilk bölümü, H. 9. yılda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali'nin hac emirliği ile ya da Veda Haccı'yla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Hudeybiye anlaşmasının bozulmasıyla ilgili ayetlerle İslam devletinin müşriklere gönderdiği antlaşmayı iptal mektubunun içeriği birbirine karıştırılarak surenin inişiyle ilgili bilgiler karmaşık hale gelmiştir. Öncelikle surenin tamamının Tebuk seferi sonrasında bütün olarak indiği iddia edilmiştir (Cassas, Ahkamu'l-Kur'an). Aynı tartışmalar, surenin başına besmele yazılıp yazılmaması tartışmalarını da doğurmuştur. Surenin bazı ayetleri, Hz. Ali aracılığı ile müşriklere ilan edilmek üzere gönderilirken başına besmele yazılmamıştır. Çünkü Cahiliye Arap geleneğine göre antlaşmayı bozmak üzere gönderilen mektupların başına besmele yazılmazdı (Kurtubî, el-Cami'). Hz. Osman döneminde Kur'an nüshalarının çoğaltılması sırasında bu surenin başına besmelenin yazılıp yazılmayacağı konusunda çıkan tartışmada iki tarafın gücendirilmemesi için Tevbe'nin ayrı sure kabul edildiğini fakat başına besmele yazılmadığını ifade eden bilgiler mevcuttur (İbn Atıye, el-Muharrer; Kurtubî, el-Cami'). Tertip sırasında peşpeşe yazılması dışında bu surenin Enfal suresiyle herhangi bir nüzûl ilişkisi yoktur (Maverdî, en-Nüket). İbn Mesud nüshasında surenin başında besmele olduğu rivayetleri mevcuttur (Suyutî, İtkan, c. 1, s. 173).

بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۜ ١ فَس۪يحُوا فِي الْاَرْضِ

1, 2. Bu, antlaşma yaptığınız müşriklere, Allah ve Peygamberi tarafından verilen bir ihtardır:[1] (Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha

اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللّٰهِ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِرٖينَ ٢ وَاَذَانٌ
مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ
الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرٖٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ
وَرَسُولُهُ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ وَبَشِّرِ
الَّذٖينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ٣ اِلَّا الَّذٖينَ
عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ
شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا
اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُتَّقٖينَ ٤ فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ
فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكٖينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ
مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا
الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبٖيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ
٥ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ اسْتَجَارَكَ
فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ
مَأْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ٦

serbestçe dolaşın. İyi bilin ki Allah'ı aciz bırakamayacaksınız ve Allah, kâfirleri kesinlikle rezil edecektir. 3, 4. Bu, Allah ve Peygamberi tarafından büyük hac gününde insanlara yapılan bir ilandır: Allah da Peygamberi de müşriklerden beridir (sorumlu değildir).[2] Tevbe ederseniz sizin için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Allah'ı aciz bırakamazsınız. (Ey Peygamber!) Kâfirleri çok şiddetli bir ceza ile müjdele! Ancak sizinle anlaşma yapıp da anlaşma şartlarını eksiksiz yerine getiren ve size karşı düşmanlarınıza destek olmayan müşrikler bundan muaftır. Onlarla yapılan anlaşmayı belirlenen süreye kadar devam ettirin. Allah, sorumlu davrananları sever. 5. Haram aylar çıkınca (anlaşmayı bozan) müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.[3] Onları yakalayıp tutuklayın. Her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse yollarını açıp serbest bırakın. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 6. Müşriklerden biri, güvende olmak için sana sığınırsa ona sığınma hakkı (eman) ver ki Allah'ın kelamını dinlesin. Ayrıca onu güvende olacağı yere ulaştır. Böyle yap; çünkü onlar hakikati bilmeyen bir toplumdur.[4]

1. Türkçeye berat olarak geçmiş olan "Berâe" kelimesi, kötülükten uzaklaşmak, arınmak, korunmak, dostluğun ve güvencenin, sorumluluk veya yükümlülüğün sona

erdiğini bildiren ilam veya belge demektir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Müşrikler anlaşmayı bozdukları için onlara karşı Müslümanların bir sorumluluğunun kalmadığı ilan edilmektedir (Mukatil, *et-Tefsir;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an*). Bu ve beşinci ayette ilan edilen savaş ihtarı, Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşmayı bozan müşriklere yöneliktir. Çünkü 4. ayet, anlaşmayı bozmayan ve Müslümanların düşmanlarına destek olmayan müşrikleri bu ihtardan muaf tutmaktadır. Taberî'nin isabetli bulduğu Ebu Cafer'in görüşü budur (*Camiu'l-Beyan*).

2. Hacc-ı ekber (Büyük Hac) ifadesi, umrenin değil de mevsiminde yapılan haccın kastedildiğini belirtmek için kullanılan bir deyim olduğu ve söz konusu haccın hangi yıl yapıldığı ile ilgili rivayette yer almadığı halde Müslümanların hâkimiyetinde, 8. yılda yapılan ilk hacca değil de 9. yıldaki hacca hasredilmiştir. Bu karmaşanın Hz. Ebu Bekir'in emirlik yaptığı ve Hz. Ali'nin müşriklere yönelik kararları ilan etmekle görevlendirildiği tartışmaları sonucu çıktığı sezilmektedir (Buharî, Tefsir 9/137-139; Mevdudî, *Tefhim*). Bu nedenle anlaşmayı bozanlara savaş ilanı, Mekke'nin fethinde affedilen ve biatları alınarak eman verilen müşriklere ilan edilecek esaslarla bir tutulmuştur. Oysa ilan edilen ayetlerin hangi ayetler olduğu mübhem ve tartışmalıdır. Üstelik Hz. Ali'nin hac günü ilan ettiği dört madde arasında savaş ilanı gibi bir ihtar yer almamaktadır. Müşriklerin Kâbe'yi çıplak tavaf etmemeleri, bu seneden sonra Kâbe'ye yaklaşmamaları, Müslümanlardan başkasının cennete giremeyeceği ve anlaşmalara sonuna kadar uyulması gerektiğine dair bireysel yükümlülüklerden ibarettir (Buharî, Tefsir 9/137-139; Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*). Fakat ilan edilen prensipler arasında yer almayan savaş ihtarı varmış gibi değerlendirilmiş, 4, 6 ve 7. ayetlerdeki antlaşmalara bağlılık şartı yok sayılarak ve ayetin hükmü mutlaklaştırılarak Müslüman olmayan bütün müşriklerin öldürülmesi gibi bir anlam çıkarılmıştır (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Mevdudî, *Tefhim;* Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 121-169).

3. Bu ayetteki öldürme emri, Müslümanlarla savaş halinde olan ve belirli bir süre saldırmazlık anlaşması yaptığı halde anlaşmayı bozan müşrikler hakkında inmiştir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb*). Ya da Mekke'nin fethinden sonra henüz İslam ülkesinin hükümranlığını kabul etmemiş düşman kabilelere yöneliktir. Çünkü kâfirler yapılan anlaşmayı bozmadığı sürece Müslümanların tek yanlı olarak bozması, bu surenin 4 ve 6. ayetlerine de, 8/Enfal 56-58 ve 5/Maide 1. ayetlere de, Kur'an'ın *"Dinde zorlama yoktur..."* (2/Bakara 256) ilkesine de aykırıdır (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Mevdudî, *Tefhim*). 4 ve 6. ayetlere bakıldığında anlaşmayı bozmayanların anlaşmalarının geçerli olduğu açıkça ifade edilirken, eman dileyen müşriklere eman (güvence) vermek emredilmektedir. Dolayısıyla kâfirlerin sırf küfürleri sebebiyle öldürülmesini bu ayete dayandırmak, bu ayeti bağlamından koparanların yanılgısıdır (Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 121-169). Çünkü 5. ayetteki "Öldürün" ifadesi, kayıtsız şartsız verilmiş bir saldırganlık emri olmadığı gibi bu konuda gelen ilk hüküm de değildir. 47/Muhammed 4. ayette de benzeri bir ifade yer almaktadır ve maalesef o ayet de bu ayetin yanlış yorumundan dolayı mensuh sayılmıştır

(Örnek olarak bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ancak Taberî'nin, nesh iddiasını asılsız bulması isabetli bir tespittir (*Camiu'l-Beyan*).

4. Bir önceki ayette Müslüman olanların kardeşliği tescil edildikten sonra bu ayette İslam devletinin egemenliğini tanıyan ve eman dileyen kâfirlere güvence vermek emredilmektedir. Bu ayetten hareketle İslam devletine gelen yabancılara "Güvence verilmiş" anlamında "Müste'men" denmiştir (Mevdudî, *Tefhim*). Ancak bu güvence sadece yabancı kâfirler için geçerli değildir. İslam devletinin hâkimiyetini kabul eden ve cizye ödeyen kâfirlerin de zimmet hukuku çerçevesinde aynı güvenceye kavuşacakları ilan edilmiştir (29. ayet).

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ
وَعِنْدَ رَسُولِه۪ٓ اِلَّا الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ
فَاسْتَق۪يمُوا لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧﴾
كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا ف۪يكُمْ
اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبٰى
قُلُوبُهُمْۚ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَۚ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَل۪يلًا فَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِه۪ۜ
اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
ف۪ي مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدّ۪ينِۜ وَنُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَاِنْ نَكَثُٓوا
اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ
فَقَاتِلُٓوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِۙ اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ

7. Mescid-i Haram'ın yanında antlaşma yaptıklarınız hariç, müşriklerin Allah ve Peygamberi nezdinde nasıl bir antlaşması olabilir?[5] O müşrikler yapılan antlaşmaya uydukları sürece siz de uyun. Allah, sorumlu davrananları sever. 8, 9. Nasıl olur! Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne akrabalık gözetirlerdi ne de güvence (zimmet).[6] Bu antlaşmayı kalben onaylamadıkları halde sadece dilleriyle size şirinlik yapıyorlar. Üstelik çoğu, yoldan çıkmış (fasık) kimselerdir.[7] Allah'ın ayetleri karşılığında basit bir menfaat satın aldılar ve (insanları) Allah'ın yolundan alıkoydular. Yaptıkları şeyler ne kadar da kötüydü. 10. Onlar, bir mümin hakkında ne akrabalık gözetirler, ne de güvence (zimmet). Onlar sınır tanımaz kimselerdir. 11. Eğer tevbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse onlar sizin din kardeşinizdir. Biz, anlayan bir toplum için ayetleri bütün yönleriyle açıklıyoruz. 12. Eğer anlaşma yaptıktan sonra sözlerinden döner ve dininize hakaret ederlerse küfrün önderleriyle sava-

لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ۝١٢ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا
اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ
بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ اَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ اَحَقُّ
اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝١٣ قَاتِلُوهُمْ
يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ۝١٤
وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى
مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝١٥ اَمْ
حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللّٰهُ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝١٦

şın.[8] -Çünkü onlar yeminlerini bozmuş kimselerdir;- belki bu sayede azgınlıklarından vazgeçerler. **13.** Yaptıkları antlaşmayı bozmuş bir toplulukla neden savaşmayasınız ki onlar (daha önce) Peygamber'i yurdundan çıkarmaya kalkışmış ve size savaş açmışlardı. Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer iman etmiş kimselerseniz asıl kendisinden korkmanız gereken Allah'tır. **14, 15.** Onlarla savaşın ki Allah onları sizin elinizle cezalandırıp rezil etsin; sizi onlara karşı muzaffer kılsın da inanan toplumun gönlünü ferahlatsın, kalplerindeki öfkeyi yatıştırsın.[9] Allah dileyen kimsenin tevbesini kabul eder. Her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. **16.** Yoksa siz, cihad edenleri, Allah'ın, Peygamberi'nin ve müminlerin dışında kimseyi sırdaş edinmeyenleri Allah aranızdan seçip çıkarmadan kendi halinize bırakılacağınızı mı sandınız?[10] Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

5. Mescid-i Haram'ın yanında antlaşma yapmış olan müşriklerden kasıt, Hudeybiye anlaşmasına imza atan müşrikler olabileceği gibi, Mekke'nin fethinde biatları alınarak serbest bırakılan müşrik ahali de olabilir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Kurtubî, *el-Cami';* Derveze *age*, c. 3, s. 314, 321, 322). Ancak her iki durumda da Mekkelilerle yapılan antlaşmanın, diğer düşman toplulukları kapsamadığı, dolayısıyla onların üzerine yürüyerek boyun eğdirilmesi gerektiği dile getirilmiş olabilir.

6. "Zimmet" İslam devletinin gayr-i müslim vatandaşlarına verdiği güvence, teminat ve himaye sözleşmesidir. İslam devletinin hâkimiyetine boyun eğen ve cizye (vergi) ödemeyi kabul eden anlaşmalı kâfirler (6 ve 29. ayetler), kanunlara uydukları, devlete başkaldırmadıkları ve düşmana yardım etmedikleri sürece can, mal, din, aile ve namus güvencesine sahip olarak yaşarlar. Çünkü zimmet, bir ahid, söz verme ve yemin hükmündedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Değer ve ilkeleri öncelemek zorunda

olan İslam devleti onları her türlü saldırıdan korumakla yükümlüdür. Küfür sistemleri, değer ve ilkeleri değil de gücü önceledikleri için ayetler, onların antlaşmalara önem vermeyeceklerine dikkat çekmektedir.

7. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

8. Ahdini bozmuş küfür önderleriyle savaş emri, bireysel bir öldürme olayı değildir. İslam'ın karşısına güç olarak çıkan, Allah'ın dinine ve Müslümanlara düşmanlık eden küfür sistemiyle ve önderleriyle savaşmaktır. Böyle bir savaşta kâfirlerin öldürülmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu genel hüküm bireysel düşmanlıkları kapsamış olabilir. Fakat ayetin savaşla ilgili genel hükmü bireysel ölüm cezasıyla sınırlandırılamaz (Buharî, Tefsir 9/140; Mukatil, *et-Tefsir;* Maverdî, *en-Nüket*).

9. Allah'ın, kendilerine yıllarca zulmetmiş kâfirleri müminler eliyle cezalandırması, müminler için olağanüstü bir ödül ve şereftir. Kâfirler için de inkâr ettikleri helâkin tevili (gerçekleşmesi) ve Allah'ın vaad ettiği azabın, küçümsedikleri müminlerin elinde tecellisidir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* ayrıca bkz. 41/Fussilet 53).

10. Cihad kelimesinin anlamı konusunda bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ
اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ
اُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ
خَالِدُونَ ١٧ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ
فَعَسٰٓى اُو۬لٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
١٨ اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُ۫نَ
عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
١٩ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي

17. Müşrikler, kâfir olduklarına ken-
dileri şahidken, Allah'ın mescitleri-
nin imarını (bakım ve hizmetini)
üstlenemezler. Üstelik onların bü-
tün yaptıkları boşa gitmiştir ve ce-
hennemde ebedî kalacaklardır. 18.
Allah'ın mescidlerinin imarını an-
cak Allah'a ve ahiret gününe ina-
nan, namazı kılan, zekâtı veren ve
Allah'tan başka kimseden korkma-
yanlar üstlenebilir. Doğru yolda yü-
rüyenler de ancak onlar olabilir. 19.
Yoksa siz, hacılara su dağıtmayı ve
Kâbe'nin bakım ve onarımını Al-
lah'a ve ahiret gününe inanan, Al-
lah yolunda cihad eden kimselerin
yaptıklarıyla bir mi tutuyorsunuz.[11]
Bunlar, Allah katında kesinlikle bir
değildir. Allah, zalim bir toplumu
asla doğru yola iletmez. 20. İman
eden, hicret eden, mallarıyla ve

سَبٖيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ
دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ
٢٠ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ
وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فٖيهَا نَعٖيمٌ مُقٖيمٌ ٢١ خَالِدٖينَ
فٖيهَٓا اَبَدًا اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ٢٢
يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُٓوا اٰبَٓاءَكُمْ
وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَٓاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ
عَلَى الْاٖيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ٢٣ قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَٓاؤُكُمْ
وَاَبْنَٓاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ
وَعَشٖيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ
تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَٓا
اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَجِهَادٍ فٖي
سَبٖيلِهٖ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ ٢٤

canlarıyla Allah yolunda cihad edenler; Allah katında en üstün dereceye sahiptirler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır.[12] 21, 22. Rableri onları bizzat kendi katında bulunan öyle bir rahmet, hoşnutluk ve cennetlerle müjdeliyor ki kendileri için orada bitip tükenmeyen nimetler vardır. Orada ebedî kalacaklardır. Ödüllerin en büyüğü Allah'ın katındadır. 23. Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi veli edinmeyin.[13] Sizin hanginiz onları veli kabul ederse onlar gerçekten zalim kimselerdir. 24. De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, zarar etmesinden korktuğunuz ticaret ve huzur içinde oturduğunuz evler, size Allah'tan, Peygamberi'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha önemli geliyorsa Allah hükmünü gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah, yoldan çıkmış (fasık) bir toplumu doğru yola iletmez.[14]

11. Cihad konusunda bkz. önceki dipnot.

12. Cihad kelimesinin anlamı için bkz. 17. Ayet.

13. Bazı âlimler bu iki ayetin de Mekke'nin fethinden önce indiği kanaatindedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Derveze age, c. 3, s. 322). Ancak bu paragraf konu itibariyle Mekke'nin fethinden sonra gündeme gelen Kâbe'nin bakımı, anahtarının taşınması vs. gibi tartışmaları çağrıştırmakta ve bir sonraki paragrafta açıklanan müşriklere yönelik yasaklarla benzerlik arz etmektedir (27-28. ayetler). Ayette yasaklanan "velayet" dostluk ve sırdaşlığın yanı sıra yönetim, otorite, himaye, kayırma ve yandaş olma gibi tutumlardır (7/A'raf 3, 33; 8/Enfal 72 ve ilgili dipnot). Genellemeci bir yaklaşımla dost diye tercüme edildiği için kafalar karışmakta, itaat ve yasağı sınırlayan

önceki ayetlerin (60/Mümtehine 1, 8) mensuh olduğu düşünülmektedir. Oysa ayette yasaklanan velayet, Müslümanlara düşmanlık eden müşriklerden yana tavır alma, himaye, kayırma ve kollamadır.

14. Cihad kelimesinin anlamı için bkz. 17. ayet; "fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ ف۪ي مَوَاطِنَ كَث۪يرَةٍۙ وَيَوْمَ
حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
شَيْـٔاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِر۪ينَۚ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ
سَك۪ينَتَهُ عَلٰى رَسُولِه۪ وَعَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ
وَاَنْزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُواۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ
يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا
اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ
خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْن۪يكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪
اِنْ شَٓاءَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا
الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا
يَد۪ينُونَ د۪ينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ
صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

25. Doğrusu Allah, birçok yerde ve özellikle Huneyn gününde size yardım etmişti. O gün sayınızın çokluğu sizi gururlandırmış fakat size bir yarar sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti de arkanızı dönüp kaçmıştınız. 26. Derken Allah, Peygamberi'nin ve müminlerin üzerine katından bir güven indirmiş, hiç görmediğiniz ordular göndererek kâfirleri cezalandırmıştı. Kâfirlerin cezası böyle verilir! 27. Bundan sonra da Allah dileyenlerin tevbesini kabul eder. Çünkü O, son derece bağışlayıcı ve merhametlidir. 28. Ey iman edenler! Müşrikler gerçekten pislik insanlardır.[15] Bu yıldan sonra kesinlikle Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksullaşmaktan korkarsanız Allah, lütfu sayesinde sizi dilediğince zengin eder. Çünkü Allah, her şeyi bilir, sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir. 29. Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla, Allah'ın ve Peygamberi'nin haram kıldığını haram saymayanlarla ve bu hak dini din olarak benimsemeyen Kitap ehliyle boyun eğip kendi elleriyle cizye ödeyinceye kadar savaşın.[16]

15. Müşriklerin pislik oluşu, cünüplük ve abdestsizlik gibi kavramsal anlamda değerlendirilmemelidir. Çünkü ne cünüp olmak kâfirlere özgüdür, ne de kâfirler abdestten sorumludurlar. Burada kastedilen kötülük, puta tapmak, Kâbe'yi çıplak tavaf etmek ve haram aylarda değişiklik yapmak gibi kâfirlere özgü düşünce, tutum ve davranışlardır. Bundan dolayı İbn Abbas, Ebu Hanife, Malik ve bazı âlimler, müşriklerin mescide girmesiyle ilgili yasağın hac ve umre gibi ibadetlerle sınırlı olduğunu, ihtiyaç, öğrenme, mahkeme vb. ihtiyaçlar için bütün mescidlere girebileceklerini savunmuşlardır. Hz. Peygamber'in Sakif heyeti için mescide bir çadır kurdurmasını da delil getirmişlerdir. İmam Şafiî ve bazı âlimlerse yasağın sadece Mescid-i Haram'la sınırlı ve mutlak olduğunu, diğer mescidlere girebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu serbestliği de eman verilen ve zimmet akdi bulunan müşriklerle sınırlamışlardır (Kurtubî, *el-Cami'*; Cassas, *Ahkamu'l-kur'an)*.

16. "Cizye" kelimesi, İslam devletinin gayr-i müslim vatandaşlardan aldığı vergidir (8 ve 10 ayetler). Bu ve 5. ayeti lafızcı bir yaklaşımla değerlendiren bazı tefsirciler, cizyenin sadece Kitap ehlinden alınabileceğini, müşrik Araplardan alınamayacağını, dolayısıyla onların Müslüman olmak veya öldürülmek dışında bir seçeneklerinin olmadığını düşünmüşlerdir. Bazıları ise müşrik veya putperestlerden de cizye alınabileceğini, Müslüman olma veya öldürülme seçeneğinin sadece İslam devletiyle savaş vb. düşmanca münasebetler içerisinde olan müşrik Araplarla sınırlı olduğunu savunmuşlardır (Cassas, *Ahkamu'l-kur'an;* Kurtubî, *el-Cami'*). Ayetin zahiri ikinci anlayışı destekler niteliktedir. Çünkü Ehli Kitap ifadesi ayette sayılan küfür çeşitlerinden sadece bir tanesidir ve ayetin içerdiği hüküm onlarla sınırlı değildir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Çünkü 6. ayette müşriklere de eman verilmesi emredilmektedir. Üstelik bu ayetin devamında, Kitap Ehlinin de kâfir ve müşrik olduğu açıklanmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an*). 5. ayetteki öldürme emri, Hz. Peygamber'e düşmanlık etmiş, yurdundan çıkarmış ve onunla savaşmış, savaşmamak üzere antlaştığı halde anlaşmayı bozmuş olan Mekke müşrikleri ve onların müttefikleriyle sınırlıdır (Zemahşerî, *Keşşaf;* Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 121-169). Eğer bütün müşrik Arapları ve Kitap Ehlini kapsayan bir hüküm olsaydı Hz. Peygamber (s), Tebuk seferinde birçok müşrik Arap kabilesiyle cizye ödemek kaydıyla zimmet akdi yapmazdı. Hz. Ömer de bu uygulamayı Mecusiler konusunda devam ettirmezdi (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Malik, *Muvatta*, Zekât 42; Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, s. 284; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 19; Vatandaş, *age*, c. 2, s. 506, 507). Müslümanlarla savaşmayan kâfir fertlerin sırf inkârından dolayı öldürülmesi, Kur'an'ın öngördüğü din özgürlüğüne aykırıdır (4 ve 5. ayetler).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌۨ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ
النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

30. Nitekim Yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur!" dediler; Hıristiyanlar da "Mesih, Allah'ın oğludur!" dediler. Bu, onların daha önce (ortak koşan) kâfirlere özenerek dillerine doladıkları bir sözdür.[17] Allah

قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اِتَّخَذُوا
اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَالْمَسٖيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا
اِلٰهًا وَاحِدًا لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ يُرٖيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ
بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ
كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذٖي اَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدّٖينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا اِنَّ كَثٖيرًا مِنَ الْاَحْبَارِ
وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ يَكْنِزُونَ
الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فٖي سَبٖيلِ
اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمٰى
عَلَيْهَا فٖي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ
لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾
اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا
فٖي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدّٖينُ

onları kahretsin; nasıl aldatılıp da
şirke mahkûm oluyorlar.[18] **31.** On-
lar, Allah ile birlikte hahamlarını,
rahiplerini rabler edindiler.[19] Tabi
ki Meryem oğlu Mesih'i de! Oysa
onlara, kendisinden başka ilah ol-
mayan tek bir ilaha kulluk etmele-
ri, O'ndan başkasına kulluk etme-
meleri emredilmişti. O, onların ya-
kıştırmalarından çok uzak ve yü-
cedir. **32.** Onlar ağızlarıyla Allah'ın
nurunu söndürmek istiyorlar. Fa-
kat kâfirler hoşlanmasa da Allah
nurunu tamamlamaktan vazgeç-
mez. **33.** Peygamberi'ni bir hidayet
ve hak din ile gönderen O'dur.
Müşrikler hoşlanmasa da dinini
bütünüyle destekleyecek ve galip
getirecektir.[20] **34.** Ey iman edenler!
Hahamların ve rahiplerin birçoğu
insanların mallarını haksızlıkla yer-
ler ve onları Allah'ın yolundan
saptırırlar. Altın ve gümüşü birikti-
rip de Allah yolunda harcamayan-
lar var ya onları elîm bir azap ile
müjdele.[21] **35.** O altın ve gümüşler
cehennem ateşinde kızdırılıp alın-
ları, sırtları ve bağırları onlarla dağ-
landığı gün, "Bunlar kendiniz için
biriktirdiğiniz hazinelerdir! Tadın,
biriktirdiklerinizi!" denir. **36.** Gökle-
ri ve yeri yarattığı gün Allah'ın ki-
tabında ayların sayısı on ikidir. Ha-
ram olan dört ay da o aylardan-
dır.[22] Sapasağlam din budur. Bu
konuda kendinize haksızlık etme-
yin. Müşrikler size karşı nasıl top-

الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا
الْمُشْرِكِينَ كَٓافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَٓافَّةً
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ اِنَّمَا
النَّسِٓيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا
لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ
اللّٰهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُٓوءُ اَعْمَالِهِمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

yekûn savaşıyorsa siz de onlarla topyekûn savaşın. Şunu iyi bilin ki Allah, sorumlu davrananlarla beraberdir. 37. Haram ayları yerlerinden kaydırmak, küfrün aşırılığıdır. Kâfirler haram ayları bir yıl helâl, bir yıl haram sayarak yoldan çıkarlar. Allah'ın belirlediği haramların ölçüsüyle oynamak ve Allah'ın haram kıldığını helâl yapmak için böyle yaparlar. Onların bu kötü davranışları kendilerine doğru göründü. Fakat Allah, kâfir bir toplumu doğru yola iletmez.

17. Bu ve bundan sonraki ayet, Ehl-i Kitab'ın inkârcı olduğuna işaret eden 29. ayetin açıklaması bağlamında gelmiştir. Kitap ehlinin ilahî kitabı bırakıp daha önceki müşriklerin yoluna uyduklarını veya Hıristiyanların Yahudilere özendiklerini, kitabı okuyup Peygamber'i örnek alarak cahiliyeyi dönüştürecekleri yerde kitabı ve peygamberi cahilî düşünceler doğrultusunda dönüştürdüklerini açıkça ortaya koymaktadır. Hıristiyanların tesniyeci Yahudiliğe özenerek teslisi üretmeleri gibi. (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* ayrıca bkz. 43/Zuhruf 86). Yahudiler ve Hıristiyanlar, sadece Üzeyr'i veya Meryem oğlu İsa'yı Allah'ın oğlu kabul etmekle kalmazlar; kendilerini de Allah'ın oğlu olarak nitelerler (5/Maide 18). Kur'an'da Üzeyir ismi sadece bu ayette geçmektedir ve İslam âlimlerine göre peygamber olup olmadığı da, Yahudi tarihinde yaşamış şahıslardan hangisinin ismine tekabul ettiği de tartışmalıdır. Bazı Müslüman tarihçiler onun Ezra olduğunu söyleseler de Yahudi kaynaklarda Ezra'nın Allah oğlu olduğuna dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bazı dinler tarihçilerinin verdiği bilgiye göre eski Mısır dinindeki Ozer olduğu kanaati daha isabetli görülmektedir. Çünkü Ozer ismi, Mısırdaki İsis-Oziris kültünün bir parçasıdır (Baki Adam, *TDV İ. A.* Üzeyr maddesi, c. 42, s. 401, 402). Söz konusu inanç Yunan mitolojisindeki Attis, Adonis, Cibela kültü ve İran dinindeki Mitra kültüyle paralellik arzeder. Çünkü bu inançlar ortadoğu dinlerinin ortak inancıdır. Yunan kültü de Hz. İsa'nın Hıristiyanlar tarafından Allah oğlu sayılmasına kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla Kitap ehlinin bu iddiayı eski dinlerden etkilenerek ortaya attığına işaret eden bu ayet konuya kritik bir açıklama getirmektedir.

18. Bu cümlenin çevirisiyle ilgili açıklama için bkz. 35/Fatır 3. ayet.

19. Birini rab edinmiş olmak için illе de ona rab demek gerekmez. İnsan bir başkasını tutum ve davranışlarıyla da rab edinmiş olur. Daha önce katı bir Hıristiyan olan Adiy bin Hatim, boynunda haç olduğu halde Peygamberimiz'in huzuruna gelip sorular

sorar. Allah Rasülü (s), ona öğüt verirken bu ayeti okuduğunda Adiy; "Biz onları rab edinmeyiz. Bu ayetin anlamı nedir?" der. Allah Rasulü, bu soruya bir soruyla cevap verir: "Onlar Allah'ın helâllerini haram ettiklerinde siz de haram kabul etmiyor musunuz? Allah'ın haramlarını helâl ettiklerinde siz de helâl kabul etmiyor musunuz?" Adiy, "Evet" deyince Allah Rasulü; "İşte bu onları Rab edinmek ve onlara ibadettir." buyurur. Bu görüşmeden sonra Adiy Müslüman olmuştur (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Tirmizî, *Tefsir-u Sure,* bab 10; Mevdudî, *Tefhim;* Vatandaş, *age,* c. 2, s. 487-489).

20. "Ezhera, yuzhiru" fiilini, İbn Abbas'ın görüşünü tercih ederek "açıklama" anlamında değerlendirenler de olmuştur. Bu tercihe göre anlam; "Allah, Peygamberi'ni, dinin tamamını ona açıklamak üzere bir hidayet ve hak din ile gönderdi." şeklinde olacaktır (Taberî, *Camiu'l Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* ayrıca bkz. 61/Saff 9, 14). Meşhur olan görüş ise "Dini desteklemek ve diğer dinlerden üstün kılmak" şeklinde değerlendirmiştir. Çünkü aynı fiil, bu surenin 4 ve 8. ayetlerinde olduğu gibi 61/Saff 9, 14; 18/Kehf 20, 97; 40/Mümin 29. ayetlerinde de "Desteklemek ve üstün kılmak" anlamında kullanılmaktadır.

21. Kitap ehlinin mal düşkünlüğü ve dünyaperestliği, dinlerini çıkar aracına dönüştürmeleri, mevcut Tevrat'ta çok şiddetli ifadelerle tenkit edilmektedir: "İnsan Allah'ı soyar mı? Siz beni soymaktasınız... Ondalıklar ve takdimeler konusunda siz çok lanetlik oldunuz." (Malaki, 3/7-9; ayrıca bkz. Mevdudi, *Tefhim*).Bu ayetlerin hükmünü Ehli Kitapla sınırlayanlar olsa da sahabeden gelen sahih haberler hükmün umumi olduğunu ve Müslümanları da kapsadığını ortaya koymaktadır. Müslümanları ayetin kapsamına dâhil edenlerden bazıları da hükmü zekâtla sınırlama gayreti içerisindedirler (Buharî, Tefsir 9/141, 142; Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Kurtubî, *el-Cami'*). Ayetlerde oranı belirlenmiş bir zekâttan değil, genel olarak Allah yolunda harcamadan bahsedilmektedir (60. ayetle karşılaştır). Bu ayetlerin, kuraklığın hüküm sürdüğü kıtlık yılında, Tebuk seferberliğine hazırlık aşamasında indiği düşünülürse, olağanüstü durumlarda ve özellikle seferberlik şartlarında yapılacak harcamalardan bahsettiği açıktır. Böylesi genel bir hükmü 1/40 zekât oranıyla sınırlamak, ayetlerin maksat ve hikmetini gelişigüzel tahsis etme riski barındırmaktadır(Cassas, *Ahkamu'l-kur'an*). Ahlakî duyarlılık gereği gönüllü harcamayı göz ardı eden bu sınırlayıcı tutum ile malın tamamını dağıtmayı farz gören anlayış birbirini tetikleyerek tarih boyu karşılıklı olumsuz rol oynamışlardır (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* s. 157-162).

22. Bu ve devamındaki ayette Ehli Kitabın müşrik ve menfaatçi dininden Mekkeli müşriklerin çıkarcı dinine geçilmektedir. Müşrikler haram ayları çıkarlarına göre değiştiriyorlardı. Müşriklerin haram ayları değiştirmelerinin (nesiy) en önemli nedeni Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'de gerçekleştirilen haccı panayır mevsimine, Recep ayında yapılan umreyi hurma mevsimine denk getirmekti. Haccı üç aylık bir panayıra dönüştürmüşlerdi ve kameri ayların sayısında oynayarak bir mevsime sabitliyorlardı. Ay'ın ve Güneş'in yaratıldığı günden beri süregelen günlerin ve ayların sayısıyla oynayarak bazı yılları 11, bazılarını 13 ay sayıyorlardı (Buharî, Tefsir 9/143; Mevdudî, *Tefhim;* ayrıca bkz. 89/Fecir 1-5; 100/Adiyat 1-5). Fakat çıkarcılıkları bundan ibaret değildi. Gelenekleri gereği o aylarda savaşı yasak sayıyorlardı. Çıkarları gerektirdiğin-

de haksız yere saldırıyor; fakat her fırsatta Müslümanları haram aylarda savaşmakla suçluyorlardı. Allah Teâlâ haram ayda savaşı günah saymakla birlikte haksız savaşı 12 ayda ve bütün zamanlarda yasak ilan ederek "Haram aylar" geleneğini bu genel ilke içinde eritiyordu. Ancak buna karşın "Onlar savaşırsa siz de savaşın!" (2/Bakara 194) diyerek müminleri zor durumda kalmaktan da kurtarıyordu (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Bazı âlimler, Taif seferinin haram aylardan birinde (Zilkade) yapılmış olmasını haram aylarda savaşın yasaklanmadığına delil getirirken, bazıları da İbn Zübeyr ve Emeviler arasında geçen savaştan dolayı yasaklandığı yorumları yapmışlardır. Bu konuda Abdullah ibn Abbas'a isnat edilen rivayetler oldukça karmaşık ve çelişkilidir (Kurtubî, *el Cami';* Buharî, Tefsir 9/144).

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا ق۪يلَ لَكُمُ
انْفِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ
اَرَض۪يتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا
مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَل۪يلٌ
٣٨ اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا
وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ٣٩ اِلَّا
تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ يَقُولُ
لِصَاحِبِه۪ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا فَاَنْزَلَ اللّٰهُ
سَك۪ينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا
وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا السُّفْلٰى وَكَلِمَةُ
اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ٤٠
اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ
وَاَنْفُسِكُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ

38. Ey iman edenler! Size ne oldu da "Allah yolunda savaşa çıkın!" dendiği zaman yere çakılıp kaldınız?[23] Yoksa ahireti bırakıp da dünya hayatıyla mı yetiniyorsunuz. Oysa dünya hayatının nimetleri, ahirete göre yok denecek kadar azdır. 39. Eğer savaşa çıkmazsanız, Allah size çok acı bir azap tattırır ve yerinize başka bir toplum getirir de siz O'na asla zarar veremezsiniz. Çünkü Allah, her şeye kadirdir. 40. Siz Peygamber'e yardım etmeseniz de Allah ona yardım eder. Hani kâfirler onu yurdundan çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri o idi ve arkadaşına, "Üzülme! Allah bizimledir!" demişti.[24] Allah da ona güvenini indirmiş, hiç görmediğiniz ordularla kendisini desteklemiş ve kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise son derece yücedir. Allah, sonsuz güç, hüküm ve hikmet sahibidir. 41. İster donanımlı olun ister donanımsız, savaşa çıkın; mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin.[25] Eğer anlayabilirseniz bu sizin için daha hayırlı-

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٤١ لَوْ كَانَ عَرَضًا
قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ
بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ
اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٤٢

dır.
42. Eğer yakın bir menfaat, kolay bir yolculuk olsaydı kesinlikle peşinden gelirlerdi. Fakat bu uzun yolculuk onlara sıkıntılı geldi. "Eğer imkânımız olsaydı sizinle beraber biz de gelirdik!" diye, kendilerini helâk edercesine Allah adına yemin edecekler. Oysa onların yalan söylediklerini Allah bilmektedir.

23. Arap yarımadasının hâkimiyeti Müslümanların eline geçince münafıklar ve kuzeydeki müşrik kabileler, ümitlerini Bizans ordusuna bağlamışlardı. Bizans kralını Medine'ye sefer düzenlemeye teşvik ediyorlardı. Bu planları gören Hz. Peygamber, Bizans'ı hazırlıksız yakalamak için Suriye üzerine ani bir sefer kararı aldı. Mevsim yaz, yıl çok kurak ve ekonomik durum kötüydü. Müslümanlar isteksiz davrandılar. Bunun üzerine 38-72. ayetler nazil oldu ve Müslümanları şiddetli bir şekilde eleştirdi. Bu bir seferberlik ilanı kabul edilerek hızla hazırlıklara başlandı. Münafıklar da onları caydırmaya çalıştı (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Mevdudî, *Tefhim;* Vatandaş, *age,* c. 2, s. 491-498).

24. Hicret esnasında Sevr mağarasında Hz. Ebu Bekir'in korktuğunu hisseden Hz. Peygamber'in ona söylediği sözler hatırlatılmaktadır: "Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında senin zannın nedir, ey Ebu Bekir?" (Buharî, Tefsir 9/144; Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

25. Cihad kelimesinin anlamı savaştan ibaret değildir (bkz. 25/Furkan 52; 29/Ankebut 69; 2/Bakara 218). Fakat Medine döneminde cihadın savaş boyutu ön plana çıkmıştır. "Ağır olarak da hafif olarak da" ifadesine tefsirciler, imkânların ve imkânsızlıkların tümünü ifade edecek şekilde anlam vermeye çalışmışlardır (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Bizce kastedilen, savaş donanımları ister olsun ister olmasın, mal ve can ile cihad emredilmektedir. Nitekim araç gereçlere sahip olmayanlara zenginlerin araç gereç alımında yardım etmesi de emredilmiş olmaktadır (42 ve 92. ayetler). Bu ayet savaşı farz kılmaktadır (Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ancak savaşın farz-ı kifaye mi, yoksa farz-ı ayn mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir (Kurtubî, *el-Cami'*). Devlet başkanının seferberlik ilanı halinde gücü yeten herkese savaşa katılmanın farz-ı ayn olduğu, diğer durumlarda farz-ı kifaye olduğu şeklindeki ayrım isabetli görünmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ
لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ٤٣
لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللّٰهُ

43. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana açıklanmadan, yalan söyleyenleri bilmeden, onlara neden izin verdin?[26]
44. Allah'a ve ahiret gününe inananlar, mallarıyla ve canlarıyla cihad (a katılmamak) için senden izin istemezler. Allah,

عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ
قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ
كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا
مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا
زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ
يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدِ ابْتَغَوُا
الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ حَتّٰى
جَٓاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ
﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا
تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ اِنْ تُصِبْكَ
حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ
يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَٓا اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا
وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَٓا اِلَّا مَا
كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ
تَرَبَّصُونَ بِنَٓا اِلَّٓا اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ

sorumlu ve samimi davrananları bi-
lir. 45. Senden ancak Allah'a ve
ahirete inanmayanlar, kalpleri şüp-
heyle dolu olanlar izin isterler. On-
lar, şüphe içinde bocalayıp durur-
lar. 46. Eğer savaşa çıkmak isteseler-
di onun için bir hazırlık yaparlardı.
Fakat Allah onların tavırlarını be-
ğenmedi ve bu yüzden sefere çık-
malarına engel oldu. Dolayısıyla on-
lara, "Evlerde oturanlarla birlikte siz
de oturun!" dendi. 47. Eğer sizinle
birlikte sefere çıksalardı, size boz-
gunculuktan başka bir katkıları ol-
mazdı. Hele bir de aranızda onlara
kulak verenler varken sadece fitne
çıkarmak için aranıza sokulurlardı.
Allah, zalimleri çok iyi bilmektedir.
48. Onlar daha önce de fitne çıkar-
mak ve senin bütün işlerini altüst
etmek istemişlerdi.[27] Nihayet onla-
rın istememelerine rağmen hak ye-
rini buldu ve Allah'ın emri gerçek-
leşti. 49. Onlar arasında sana, "Bana
izin ver de beni fitneye düşürme!"
diyenler de vardır. Ancak onlar za-
ten fitneye düşmüş durumdadır-
lar.[28] Cehennem, kâfirleri çepeçevre
kuşatmıştır. 50. Sana bir iyilik do-
kunsa onları üzer. Fakat sana bir
kötülük dokunsa, "Biz önceden
tedbirimizi almıştık!" der ve şımarık
bir şekilde dönüp giderler. 51. De ki:
"Bizim başımıza Allah'ın yazdığın-
dan başkası gelmez. Bizim Mevla-
mız (hamimiz) O'dur.[29] Öyleyse
müminler O'na tevekkül etsinler."
52. De ki "Sizin bizim için beklediği-

نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ
مِنْ عِنْدِهٖ اَوْ بِاَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا اِنَّا مَعَكُمْ
مُتَرَبِّصُونَ ٥٢ قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ
كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا
فَاسِقِينَ ٥٣ وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ
نَفَقَاتُهُمْ اِلَّٓا اَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهٖ
وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا
يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ٥٤ فَلَا
تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ
اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ٥٥
وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ
وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ٥٦ لَوْ يَجِدُونَ
مَلْجَـًٔا اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ
وَهُمْ يَجْمَحُونَ ٥٧ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي
الصَّدَقَاتِ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ
لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ٥٨
وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِينَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ
وَرَسُولُهُٓ اِنَّٓا اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ ٥٩

niz iki iyilikten (şehitlik veya gazilik)
başka ne olabilir? Oysa biz sizin için
Allah'ın kendi katından veya bizim
elimizden çetin bir ceza vermesini
bekliyoruz![30] Bekleye durun; biz de
sizinle birlikte bekliyoruz!" 53. De ki:
"Yaptığınız harcamaları (infakları)
ister gönüllü olarak verin, ister gö-
nülsüz olarak; kesinlikle kabul
edilmeyecektir.[31] Çünkü siz yoldan
çıkmış (fasık) bir topluluksunuz."
54. Yaptıkları harcamaların kabul
olmasına engel olan şey; Allah'a ve
Peygamberi'ne karşı kâfirlik etmele-
ri, namaza gönülsüzce gelmeleri ve
Allah yolunda gönülsüzce harcama
yapmalarıdır. 55. Onların mal ve
çocuklarının çokluğuna imrenme.
Aslında Allah, bunları kendilerine
vererek dünya hayatında onlara
azap etmeyi ve küfürleri içerisinde
canlarının çıkmasını istiyor. 56. On-
lar, Allah'ın adını anarak yemin
eder ve sizden olduklarını söylerler.
Oysa onlar kesinlikle sizden değil-
dirler. Aksine korkak ve muhalif bir
topluluktur.[32] 57. Eğer sığınacak bir
mevki, gizlenecek bir mağara veya
sokulacak bir delik bulsalardı panik
içerisinde oraya kaçarlardı. 58. On-
lardan bazıları, sadakaların (zekât-
ların) dağıtımı konusunda seni kı-
namaktadırlar. Kendilerine verilirse
hoşnut olur fakat verilmezse aşırı
derecede öfkelenirler.[33] 59. Keşke
onlar, Allah'ın ve Peygamberi'nin
verdikleriyle yetinip de şöyle dese-
lerdi: "Allah bize yeter! Allah bize

lütufta bulunacağı gibi Peygamberi de verecektir! Biz sadece Allah'a rağbet ederiz!"

26. 42. ayetle başlayan bölümde münafıkların korkaklığı, ikiyüzlülüğü, sahte gerekçelerle izin istemeleri ve Müslümanların azmini kırmak için yaptıkları alay ve propagandalar ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'in onlara izin verdiği görülmektedir. Ancak bu ayette salt izin vermesi değil, onların sahtekârlığı ortaya çıkmadan hemen izin vermesi eleştirilmektedir. Çünkü 47. ayet onların savaşa katılmasının faydadan çok zarar getireceğini ifade etmektedir. Bu ayetlerden izin isteyen herkesin münafık olduğu yorumu da çıkmaz. Dolayısıyla eleştirinin amacı, bu tür durumlarda insanların samimiyetini test etmek ve münafıkların gizli nifaklarının ortaya çıkmasını sağlamak için acele etmeden, temkinli hareket etme yönündedir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

27. Uhud savaşı başlamak üzereyken meydanı terk ederek, Müslümanların moralini bozmak isteyen münafık çetenin yaptıklarına gönderme yapılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*).

28. Münafıklar, nifakları başlı başına bir fitne olmasına rağmen, kendi fitnelerini örtmek için sorumluluğu Hz. Peygamber'e yüklemeye çalışmaktadırlar. Sarışın Rum kızlarının kendilerini yoldan çıkaracağını söyleyerek, hem münafıklıklarına dinî bir kılıf üretmeye çalışmakta, hem de olayı basitleştirmektedirler (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

29. "Mevlâ" kelimesi için bkz. 2/Bakara 286.

30. Münafıklar, Müslümanların Bizans ordusu tarafından hezimete uğratılacağına kesin gözüyle bakıyorlardı. Müslümanlar da Mute savaşında o ordunun düzen ve donanımını görmüşlerdi. Onun için çekinmiyor değillerdi. Ancak daha önce olduğu gibi Allah'a ve Rasulü'ne güvenerek yere sağlam bastılar. Şehitliğin de zaferin de lütûf olduğu bilinciyle hareket ettiler (Mevdudî, *Tefhim;* Vatandaş, *age,* c. 2, s. 496-498). Bu ayet, müminlerin münafıklara vereceği cevabı belirlemektedir. Ancak cevap bundan ibaret değildir. Münafıklara iki helâkten biri vaad edilmektedir. Ya bir afet ya da müminlerin eliyle cezalandırılma. 66. ayette de tekrarlanan bu vaadin sonucu 73. ayette gelmektedir.

31. Seferberlik dönemlerinde gücü yettiği halde savaşa katılmayanlar gibi mallarını harcamayanlar da münafık olarak değerlendirilmektedir. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102;28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27. Dahası cihada gitmemenin açığını malî destek vererek kapatmaya çalışan münafıkların katkısının da kabul edilmeyeceği vurgulanmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Dolayısıyla 34. ayetteki Allah yolunda harcanmayan hazinelerle ilgili hükmü bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

32. "Feraka" fiili, kullanıldığı kalıba göre anlamı değişen müşterek bir fiildir. Hem ayrılmak, hem de korkmak anlamında kullanılabilmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Korkaklıkları açıktan inkâr etmelerine engel olduğu gibi mümin

olmanın bedelini ödemeye de engel olmaktadır. Bu ikilem onların hayatını çekilmez hale getirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

33. Münafıklar, Müslüman göründükleri için gönülsüzce zekât vermek zorunda kalıyor, fakir fukaraya dağıtılmasından da hoşlanmıyorlardı. Hiç ihtiyaçları olmadığı halde fakir fukaranın hakkı olan zekâttan pay istiyor ve Hz. Peygamber'i adaletsizlikle suçluyorlardı (Buharî, Meğazî 61, Edeb 95; Müslim, Zekât 144-148 Kurtubî, *el-Cami'*; Mevdudî, *Tefhim*). "Sadaka" kelimesinin anlamı için bkz. 60. ayet.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي
الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ
السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
٦٠ وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ
هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ ٦١ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ
لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ
اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ٦٢ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهُ مَنْ
يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا
فِيهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ٦٣ يَحْذَرُ
الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ
بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤُا اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ
مَا تَحْذَرُونَ ٦٤ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا

60. Zekâtlar (sadakalar),[34] ancak ihtiyaç sahipleri, yoksullar, zekât görevlileri, kalpleri (İslam'a) ısındırılması gerekenler, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler[35] ve yolda kalmışlar için Allah tarafından belirlenen bir yükümlülüktür (farzdır). Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 61. Onlar arasında, "O, (herkesi dinleyen) bir kulaktır!" diyerek Peygamber'i incitenler de vardır.[36] De ki: "Aslında o sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a ve müminlere güvenir. O, iman edenleriniz için bir rahmettir." Allah'ın Peygamberi'ni incitenler var ya, onlar için elîm bir azap vardır. 62. Onlar, sizi memnun etmek için Allah adına yemin ederler. Oysa razı etmeleri gereken öncelikli hak sahibi Allah ve Peygamberi'dir. Tabii eğer mümin iseler! 63. Onlar hâlâ anlamadılar mı ki Allah'a ve Peygamberi'ne düşmanlık eden kimseye içinde ebedî kalacağı cehennem azabı vardır ve bu çok korkunç bir rezilliktir! 64. Münafıklar, kalplerinden geçenleri haber veren bir surenin indirilmesinden çok çekinirler. De ki: "Siz alay etmeye de-

كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪
وَرَسُولِه۪ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا
قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ اِنْ نَعْفُ عَنْ
طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَٓائِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِم۪ينَ ﴿٦٦﴾

vam edin! Allah, çekindiğiniz gerçeği ortaya çıkaracaktır!" 65. Onlara soracak olsan "Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk!" derler. De ki: "Allah'la, O'nun ayetleriyle ve Peygamberi'yle mi alay ediyordunuz?" 66. Boş yere mazeret üretmeyin! Siz, iman ettikten sonra kâfir oldunuz. Bir kısmınızı bağışlasak bile bir kısmınızı suç işlemeleri sebebiyle cezalandıracağız.[37]

34. 58. ayette olduğu gibi burada da farz olan zekâtların dağıtımından söz edildiği halde "sadaka" kelimesi kullanılmaktadır. Çünkü Kur'an'da sadaka kelimesi farz olan zekâtı da içerecek bir kapsamda kullanılmaktadır. İki kelime arasındaki kavramsal farklılık sonradan oluşmuştur. Alimler, Hz. Peygamber'in, "Ben sadakayı zenginlerinizden alıp fakir olanlarınıza dağıtmakla emrolundum." sözünü delil getirerek ayette zikredilen sadakanın zekât olduğuna hükmetmişlerdir (Kurtubî, *el-Cami'*). Aynı şekilde 103. ayetteki, "Onların malından sadaka al!" emrini bazı âlimler farz olan zekâta hamletmişlerdir (Maverdî, *en-Nüket*). Ayetin zekât görevlilerine ve Allah yolunda cihad edenlere (askerlere) sadakadan pay vermesi de zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılan bir tür vergi olduğunu göstermektedir. Ayette açlık sınırının altında kalandan başlayarak fakirlerin ve kamu görevlilerinin öncelenmesi istenmekte, kölelik ve ağır borç altında olanların kurtarılması, yolda kalmışların gözetilmesi bütünüyle devletin sorumluluğuna dâhil edilmiştir. Kalpleri İslam'a ısındırılacak kimselere verilen pay, ihtiyaç halinde her dönemde verilebilir. Böylece İslam devleti Müslüman olmayanların gönlünü kazanarak, zararlarını önlediği gibi faydalı bir konumda değerlendirir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*). Dinen farz olan zekâtın devlet vergisi olarak uygulanması ve dağıtımı, fert ve devlet ihtiyaçlarını önceleyen bir sosyal adalet esasına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla bu ayetler iman, ahlâk ve hukuk ilişkisini hiyerarşik bir sisteme kavuşturarak sekülerliğe meydan vermemektedir. Çünkü devlet, topladığı vergiye toplum adına sahip olur. Toplumun idealleriyle devletin idealleri örtüşmek zorundadır. Çelişki doğarsa toplum da devlet de zarar görür. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler dönemindeki uygulama böyledir. Müslümanlar zalim gördükleri Emevilere zekâtı vermeyince devlet vergiyi zekâttan ayrı ele almış ve zamanla vergi seküler bir anlam kazanırken zekât farziyetini korumakla birlikte kamusal özelliğini kaybetmiş ve bireysel/ahlakî bir sadakaya dönüşmüştür.

35. "Cihad" kelimesinin anlamı için bkz. 41 ayet. Askerî hizmetlerin yanı sıra toplumsal hizmetlerin ve hayırlı amellerin hepsi için zekâttan pay verilebilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim)*. Bu ve benzeri maddelerden dolayı İslam medeniyeti,

okul, yol, köprü, han, hamam ve kervansarayları halkın istifadesine sunmayı kamu görevi saymıştır.

36. O günün toplumunda deyimsel anlamda casusa "göz", herkesi dinleyen ve tasdik eden saf insanlara da "kulak" denirdi ve bu bir aşağılama ifadesiydi. Çünkü Mekke'nin müstekbirleri gibi Medine'nin ekâbir münafıkları da Hz. Peygamber'in fakir müminlere değer verip sözlerini dinlemesinden hoşlanmıyor, her fırsatta onu incitecek sözler sarfediyorlardı. Allah da Hz. Peygamber'in Allah'a ve müminlere güvendiğini, dolayısıyla bir iyilik dinleyicisi olduğunu dile getirerek münafıkların güvenilir olmadıklarına vurgu yapmaktadır (Kurtubî, *el-Cami';* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudi, *Tefhim).*

37. Bu ayetler, Tebuk'e doğru yol alırken Hz. Peygamber'in ümit ve zafer müjdeleriyle alay eden münafık bir grup hakkında inmiştir. Alaylarına bahane olarak şakalaştıklarını söyleyen bu münafıklar hakkında Kur'an'ın sert tehditler indirdiği görülmektedir (bkz. 52. ayet). Özellikle bu ayette, kâfirlerin hepsinin değil de toplumda yalan haberler yayarak nifak tohumları saçan suçluların cezalandırılacağı bir ihtar olarak dile getirilmektedir. 73. ayette bu ihtar fiile dönüşecek ve onlara karşı da savaş ilan edilecektir.

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ
وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ
الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ
عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا
اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًا
فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ
كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ
وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا اُولٰئِكَ حَبِطَتْ

67. Münafık erkekler ve kadınlar
birbirinin yanında yer alırlar. Kötü-
lüğü emreder, iyiliğe engel olurlar.
İyilik yapmak için ellerini oynat-
mazlar. Onlar Allah'ı unuttular,
Allah da onları! Münafıklar, yoldan
çıkmış (fasık) kimselerdir.[38] 68. Al-
lah, münafık erkek ve kadınlara da
kâfirlere de cehennem azabı vaad
etmiştir. İçinde ebedî kalacakları o
azap onların hakkından gelir.[39] Al-
lah onları öyle bir lânetlemiştir ki
onlar için sürekli bir azap vardır:
69. Tıpkı sizden önce yaşamış olan
kâfir ve münafıklar gibi! (Ey kâfirler
ve münafıklar) Onlar, sizden daha
güçlüydü ve sizden daha çok mal
ve evlada sahiptiler. Kendilerine
verilen dünyalığın tadını çıkardılar.
Siz de sizden öncekilerin yaptığı
gibi payınıza düşen dünyalığın ta-
dını çıkardınız. Öncekilerin daldığı

اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ٦٩ اَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَاُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ اِبْرٰهِيمَ
وَاَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ٧٠ وَالْمُؤْمِنُونَ
وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ اُو۬لٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٧١ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي
جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ٧٢

gibi (dünyalığa) dalıp kayboldunuz.[40] Onların yaptıkları, hem dünyada hem de ahirette boşa gitmiştir. Onlar gerçekten hüsrana uğrayan kimselerdir.
70. Onlara, kendilerinden öncekilerin haberi gelmedi mi? Nuh, Ad ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyenlilerin ve alt üst olan diğer kavimlerin[41] hepsine de peygamberleri apaçık deliller getirdiler. Allah kesinlikle onlara zulmetmedi, aksine onlar kendi kendilerine zulmettiler.
71. Mümin erkek ve kadınlara gelince onlar da birbirlerinin velisidirler.[42] İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar; namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederler. Allah'ın merhamet edeceği kimseler işte onlardır. Allah, mutlak güç, hüküm ve hikmet sahibidir.
72. Allah, mümin erkek ve kadınlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, zümrüt yeşili bahçeler içinde şirin köşkler vaad etmektedir. Allah'ın hoşnutluğu ise daha da önemlidir.[43] Büyük kurtuluş işte budur.

38. Allah'ın münafıkları unutması, mecazî bir ifadedir; rezillik ve azaba terk etmesi anlamındadır. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

39. Bu ayette münafıklardan söz edildikten sonra, ayrıca kâfirlerden bahsedilmesi, münafıkların kâfir olmadığı anlamına gelmez. Küfrünü açıkça ortaya koyan müşrikleri münafıklardan ayırmak için dile getirilmiş bir ifade biçimidir (33/Ahzab 73; 4/Nisa 145).

40. Dünyalığa dalıp kaybolmak; sorumluluğu, hesabı ve kitabı unutmak, sonuçta dünyevileşmektir. Kâfirlerin ve münafıkların inatçı tutumu, dini dünyaya feda etmekten, dini için dünyalıktan vazgeçme fedakârlığını göze alamamaktan kaynaklanır. Yozlaşmış dinler ise dini için dünyalıkları feda etme kahramanlığından uzaklaşarak dünyalık için dini feda etmeye başlayan dindarlıkların sonucunda oluşur. Hz. Peygamber, geçmiş kavimlerin yozlaşmasına işaret ederek sizler de onların izinden gideceksiniz; onlar bir kertenkele deliğine girseler siz de girersiniz demiştir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Kurtubî, *el-Cami'*).

41. Alt üst olan kavimlerin Lût kavmi olduğunu söyleyenler olduğu gibi gidişatı iyi iken kötü yönde dönüşen ve yozlaşan ümmetlerin kastedildiğini savunanlar da vardır (Zemahşerî, *Keşşaf*; Âlûsî, *Ruhu'l-Maanî*).

42. Bu ayetteki İslamî velayet, 67. ayette dikkat çekilen nifakçı velayetin zıddıdır. İki kesim, görünüşte Müslüman olsa da niyet, tutum ve davranışlar arasında çok derin bir uçurumun olduğu açıktır (Mevdudî, *Tefhim*). "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

43. Adn cennetlerinin açıklaması için bkz. 38/Sâd 50. Allah'ın kulundan hoşnut ve razı olması bütün lütuflardan daha büyüktür. Çünkü bütün lütuflar o hoşnutluk sayesinde gerçekleşir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayrıca dost, dostunu lütuf için sevmez. Onu hoşnut etmeyi ve mahcup olmamayı hedefler (3/Âl-i İmran 193, 194).

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ
الْمَص۪يرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُواۜ وَلَقَدْ
قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ
وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُواۚ وَمَا نَقَمُوٓا اِلَّٓا اَنْ
اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِه۪ۚ فَاِنْ يَتُوبُوا
يَكُ خَيْرًا لَهُمْۚ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ
عَذَابًا اَل۪يمًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَمَا لَهُمْ فِي
الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪ لَنَصَّدَّقَنَّ

73. Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara göz açtırma. Onların barınağı cehennemdir. Varacakları yer ne kadar da kötüdür.[44]
74. Konuşmadıklarını söyleyerek bir de Allah adına yemin ettiler. Oysa Müslüman olduktan sonra kendilerini küfre sokan sözler söyleyerek kâfir oldular ve asla başaramayacakları şeylere (suikastlara) giriştiler. Allah ve Peygamberi lütfuyla onları zengin etmekten başka bir şey yapmadığı halde intikam almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse kendileri için daha hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah onları hem dünyada hem de ahirette elîm bir azapla cezalandırır. Üstelik yeryüzünde onların ne bir hamisi (velisi), ne bir yardımcısı

وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ
مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ
﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا ف۪ي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ
يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا
كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّع۪ينَ
مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذ۪ينَ لَا
يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ
اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٩﴾ اِسْتَغْفِرْ
لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ
سَبْع۪ينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِق۪ينَ ﴿٨٠﴾

vardır. 75. Onlar arasında, "Allah bize lütufta bulunup dünyalık verirse zekât (sadaka) vereceğiz[45] ve salih insanlardan olacağız!" diye Allah'a söz verenler bile vardı. 76. Fakat Allah kendilerine lütufta bulunup mal verdiği zaman cimrilik ettiler ve yüz çevirip sözlerinden döndüler.[46] 77. Allah da kendisine verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeleri sebebiyle onların kalplerine, huzuruna çıkacakları güne kadar sürecek o nifak (münafıklık) hastalığını bulaştırdı. 78. Onların bütün sırlarını ve gizli konuşmalarını Allah'ın bildiğini; Allah'ın bütün gaybî olayları mutlak surette bildiğini hâlâ anlamadılar mı?[47] 79. Allah'ın yolunda gönüllü olarak sadaka verip de daha fazlasına güçleri yetmeyen müminleri çekiştirerek alay edenler var ya, Allah onları gülünç duruma düşürmüştür.[48] Dahası onlar için elîm bir azap vardır. 80. Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme! Yetmiş kere onların bağışlanmasını dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır. Bu, onların Allah'ı ve Peygamber'i inkâr etmeleri sebebiyledir. Allah, yoldan çıkmış (fasık) bir toplumu doğru yola iletmez.[49]

44. Bu ayetle başlayan bölümün, Tebuk seferinden sonra indiği düşünülmüştür (Mevdudî, *Tefhim*). Fakat 83, 94 ve 95. ayetlerin ifade biçiminden hareketle 73-99. ayetlerin Tebuk seferi dönüşü yolda indiği söylenebilir. Münafıklara karşı cihad ve sert muamele ilk defa bu ayette emredilmektedir. İbn Mesud, güçle orantılı olarak cihadın elle, dille ve kalben buğzetmekle olabileceğine işaret etmiş ancak kâfirle münafık arasında fark görmemiştir. Fakat İbn Abbas, Hasan-ı Basrî ve bazı âlimlere isnat edilen görüşe göre kâfirlere karşı savaş, münafıklara karşı had uygulama veya

dil ile sert davranma şeklinde bir ayrım öngörülmüştür (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*). Ancak böyle bir ayrım, ayetin açık lafızlarından ziyade münafığın kimliğinin bilinemeyeceğinden, kâfirinse bilinebileceğinden ve de kâfirin suç işlemese bile küfrü sebebiyle öldürüleceğine inanmaktan kaynaklanmış görünmektedir. Oysa düşmanlığını belgeleyen bîr davranış sergilemesi halinde kâfirin de münafığın da öldürülmesi gerekebilîr. Aksi halde her ikisînin de öldürülmesi gerekmez (Bkz. 5-7. ayetler). Dolayısıyla cihad ve sert davranış, kâfire karşı da münafığa karşı da hak etmeleri halinde şartlı uygulanacak bir eylemdir. Nitekim ayetin devamında sefere katılan münafıkların küfür sözleri söyledikleri ve Hz. Peygamber'e tuzak kurdukları, Medine'de kalanların ise Hz. Peygamber ve arkadaşlarının geri gelmeyeceğine inanarak reislerini bile seçtiklerî bilinmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

45. "Tasadduk" kelimesi ilk bakışta sadaka vermek anlamında anlaşılsa bile zekât kelimesini de kapsayan geniş kapsamlı bir kelimedir(bkz. 60. ayet).

46. Bu ayetler, münafıkların ortak özelliklerini çoğul ifadelerle ortaya koymasına rağmen, Salebe hikâyelerinde olduğu gibi bireysel olaylara indirgenmiştir (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Oysa daha önce palavra sıkan münafıkların seferberlik zamanı gelince cimrilik ettikleri ve verdikleri bütün sözleri geçersiz kıldıkları anlatılmaktadır (Mevdudî, *Tefhim*). Dolayısıyla bireysel hîkâyelerden çok münafıkların genel karakteristiğinden bahseden şu rivayeti esas alan İbn Zeyd'in görüşü, bu ayetin en güzel tefsiridir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şu üç alamet bir kişide bulunursa namaz da kılsa oruç da tutsa, Müslüman olduğunu da iddia etse o kişi münafıktır: Yalan söyler, vaadinden döner, emanete ihanet eder." (Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

47. "Gayb"ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

48. Münafıklar, kendileri cimrîlik ederken, müminlerle alay edip dedikodu yapıyorlardı. Gece sabaha kadar ücret karşılığı çalışıp kazandığı iki ölçek hurmanın yarısını savaş hazırlığı için bağışlayan fakir Müslümanlar ile dalga geçiyor, fakat çok bağışta bulunan varlıklı Müslümanların da gösteriş yaptığını söylüyorlardı (Buharî, Tefsir 9/146; Taberî, *Camiu'l-Beyan*).

49. Allah, Peygamberi'ni, dönüş yolunda uyarmaktadır: "Münafıklar hakkında bağışlanma dilesen de dilemesen de fark etmez ve asla kabul edilmez..." Ayetin başındaki mağfiret dîleme ve dilememe îhtimalini bağlamından koparark muhayyer bırakma olarak değerlendiren ve ayetin "kesinlikle kabul edilmeyecek" ihtarını yok sayan yanlış algı üzerinden bazı rîvayetler üretilmiştir. Bu rivayetlerde, Hz. Peygamber'in münafıkların reisî Ubey bin Selul'un namazını kıldırdığı, Hz. Ömer'in itiraz etmesi üzerine kendisini azarladığı ve bunun üzerine 84. ayetin indiği gibi hikâyeler anlatılmaktadır (Buharî, Tefsiri 9/147, 148). "Fasık" kelimesinîn anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ
اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ

81. Allah'ın Peygamberi'ne muhalefet edip de sefere çıkmayanlar, geride kalıp oturarak şımardılar; mallarıyla, canlarıyla Allah yolun-

وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا
فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا
يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا
كَثِيرًا جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ
رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَٓائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ
لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ
تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ
اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا
تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ
عَلٰى قَبْرِه۪ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَمَاتُوا
وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ
وَاَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي
الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾
وَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ اُولُوا
الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ
الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ
الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا
يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ

da cihad etmeyi basit gördüler ve "Bu sıcakta sefere çıkmayın!" dediler.[50] De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" Keşke anlayabilselerdi! **82.** Öyleyse bu yaptıklarından dolayı az gülsün, çok ağlasınlar! **83, 84.** Allah seni o topluluğun yanına döndürür de bir daha savaşa çıkmak için gelip senden izin isterlerse onlara, "Siz benimle ebediyen sefere çıkmayacaksınız, benimle birlikte hiçbir zaman düşmana karşı savaşmayacaksınız. Madem ki ilk defasında geride kalıp oturmayı tercih ettiniz, geride kalanlarla birlikte oturmaya devam edin!"[51] de ve onlardan biri ölürse asla cenaze namazı kılma (dua etme), kabrinin başında bile durma.[52] Çünkü onlar, Allah'a ve Peygamberi'ne karşı kâfirlik ettiler ve yoldan çıkmış (fasık) olarak öldüler.[53] **85.** Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah, verdiği o mal ve evlatlarla onlara dünyada azap etmeyi ve küfürleri içerisinde canlarının çıkmasını istiyor! **86, 87.** "Allah'a inanın, Peygamberi'yle birlikte cihad edin!" diye bir sure indirildiği zaman onların varlıklı olanları senden izin istediler de, "Bırak bizi, oturanlarla birlikte olalım!" dediler ve geride kalanlarla birlikte olmayı tercih ettiler. Bu yüzden kalplerine mühür vuruldu ve bundan dolayı anlamıyorlar.[54] **88.** Fakat Peygamber ve onunla birlikte

وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿٨٩﴾

iman edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad ettiler. Bütün iyilikler onlar içindir ve kurtuluşa erenler işte onlardır. 89. Allah, onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır; orada ebedî kalacaklardır. Büyük kurtuluş işte budur.

50. "Cihad" kelimesinin anlamı için bkz. 41 ayet.

51. Kadınların, yaşlıların ve çocukların savaşa katılmamasından yola çıkarak geride kalanların onlara benzetilerek acizlikle itham edildiği düşünülmüştür (Taberî, *Camiu'l-Beyan*). Fakat savaşa katılma görevleri olmadığı halde mümin kadınların geri hizmetleri görmek için seferlere katıldıkları sefere katılma imkânı olmadığı için ağlayarak geride kalan yürekli insanların övüldüğü (91-93. ayetler) göz önüne alınırsa böyle bir benzetme münafıklardan çok o kahramanlara hakaret olur. Mukatil'e göre savaştan geri kalanlar genelde münafıklar olduğu için gevşeklik göstererek münafıkların konumuna düşen zayıf karakterli Müslümanlar eleştirilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*).

52. Bu ayet, kâfir veya münafıkların namazının kılınmamasını ve mezarlarının başında bile durulmamasını emretmektedir. Sünnetle sabit olan cenaze namazı bu ayetle onanmaktadır. 83, 94, 95. ayetlerin ifade biçiminden hareketle Tebuk seferinden dönüşte indiği anlaşılan bu ayetin içeriğinden genel bir hüküm koyduğu anlaşılmaktadır. Fakat Hz. Peygamber'in, bazı sahabilerin uyarılarına aldırmaksızın münafık Abdullah bin Ubey'in namazını kıldırmak üzereyken (veya kıldırdıktan sonra) Allah'ın onu ihtar etmek için bu ayeti indirdiği yönündeki rivayetler çelişkilidir (Tahavî, Müşkil I. 74-81; Mevdudî, *Tefhim;* Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 127-129). Çünkü söz konusu rivayetlerde Hz. Peygamber'i uyardığı söylenen sahabilerin (özellikle Hz. Ömer'in) Hz. Peygamber'e; "Allah seni bundan nehyettiği halde..." ifadesini kullandıkları, Hz. Peygamber'in de; "Allah beni muhayyer kıldı." dediği dile getirilmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket*). Söz konusu rivayetleri, Buharî'nin yanısıra (Tefsir, 9/147, 148), Müslim, Tirmizî, Nesaî ve Ahmed de kitaplarına almışlardır. Tefsirci ve hadisçilerin, münafıkların bağışlanması için dua etme konusunda Hz. Peygamber'in muhayyer bırakıldığına Münafikun suresi 6. ayeti delil getirmeleri, zannî yorumlara dayanmaktadır. Çünkü söz konusu ayetlerde cenaze namazından söz edilmediği gibi münafıklar için istiğfara da muhayyerlik yoktur. Üstelik Hz. Peygamber'in münafık için namaz kıldırmak istemesi veya bunun vahametini sahabe kadar anlamamış olması düşünülemez. Bu nedenledir ki İbn Abbas, söz konusu namaz kıldırma iddiasına anlam veremediğini, çünkü Hz. Peygamber'in aldatılamayacağından emin olduğunu söylemiştir. Bazı tefsirciler de rivayetler arasında çelişkinin varlığına dikkat çekmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf;* Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*).

53. Buradaki kâfirlik Allah'ı yok saymak değil, yalanlamak ve nankörlük etmek anlamındadır. "Fasık" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27.

54. Bu kimseler, münafıklarla aynı pozisyonda olanlardır (83. ayet). 90 ve 93. ayetlere bakılırsa onlar kalpleri mühürlenmiş kâfirlerdir (Mevdudî, *Tefhim*). Bundan dolayı Hz. Peygamber ve onunla birlikte iman edenlerden sayılmamaktadırlar.

وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ
لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ
سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى
الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا
يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِۜ مَا
عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌۙ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ اِذَا مَٓا اَتَوْكَ
لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَٓا اَجِدُ مَٓا اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِۖ
تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا
يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَۜ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى
الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ اَغْنِيَٓاءُۚ رَضُوا بِاَنْ
يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ
اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْۜ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ
نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْۜ

90. Bedeviler kendilerine izin verilmesi için sahte mazeretlerle geldiler. Allah'a ve Peygamberi'ne yalan söyleyenler oturup geride kaldılar. O kâfirlere elîm bir azap dokunacaktır.
91. Allah'a ve Peygamberi'ne karşı samimi davranan[55] zayıflara, hastalara ve (Allah yolunda) harcayacak bir şey bulamayanlara bir sorumluluk yoktur.[56] İyilik edenler (muhsinler) aleyhine bahane aranmaz. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.
92. Binek temin etmen için sana gelenlere, "Sizi taşıyacak bir binek bulamıyorum!" dediğin zaman harcayacak bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözyaşlarına boğularak dönüp gidenlere bir sorumluluk yoktur.
93. Sorumlu olanlar, zengin oldukları halde senden izin isteyenlerdir. Sefere çıkmayanlarla birlikte kalmayı tercih ettiler de Allah kalplerini mühürledi.[57] Bu sebeple onlar anlamazlar.
94. Seferden dönüp yanlarına vardığınızda size karşı nasıl da mazeretler üretecekler![58] De ki: "Boş yere mazeret üretmeyin; size inanmayız! Allah, sizin durumunuzu bize bildirdi. Allah da Peygamberi de bundan sonraki yaptıklarınızı görecek. Sonra görüleni ve görülmeyeni

وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا
انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا
عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَٓاءً
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ
لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا
يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾
اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا
يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ
يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ
الدَّوَٓائِرَ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ
عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَٓا اِنَّهَا قُرْبَةٌ
لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فٖي رَحْمَتِهِ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾

bilen Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yaptıklarınızı haber verecek." **95.** Yanlarına döndüğünüzde onlardan yüz çevireceğiniz için gelip Allah adına yemin edecekler. Ama siz yine de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar iğrenç insanlardır. Yaptıklarına karşılık, barınakları cehennemdir. **96.** Onlar, sırf sizi hoşnut etmek için yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah, yoldan çıkmış (fasık) topluluktan hoşnut olmaz.[59] **97.** Bedeviler, kâfirlik ve münafıklık bakımından daha aşırı oldukları gibi Allah'ın, Peygamberi'ne gönderdiği vahyin belirlediği sınırları tanımamaya en yatkın kimselerdir.[60] Allah, her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. **98.** Bedeviler arasında Allah için yaptıkları harcamaları lüzumsuz ve ağır bir yük olarak değerlendiren, bundan dolayı da bela girdabına tutulmanızı bekleyenler vardır. Fakat asıl bela girdabı onların başına gelecektir. Allah, her şeyi işitir ve bilir. **99.** Bedeviler arasında öyle insanlar da var ki Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, Allah yolunda yaptıkları harcamaları Allah'a yakınlaşmak ve Peygamber'in duasını almak için bir vesile sayarlar. İyi bilin ki bu yaptıkları, kendileri için gerçek bir yakınlaşmadır. Allah onları rahmetine gark edecektir. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

55. "Nasaha" fiilinin anlamı için bkz. 7/A'raf 62; Sarmış, "Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine", *Eskiyeni,* sayı26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

56. Bu istisnalar, gerçek mazeret sahibi müminleri sahte mazeret üreten münafık kâfirlerden ayıran göstergelerdir. Savaşa gitmek için can attığı halde silah, azık, binek ve hatta ayağına çarık bulamadığı için gidemeyen, bundan dolayı gözyaşı döken müminler kişiliksiz münafıklarla bir olur mu? Onların gözyaşı, Peygamber'i ağlatan bir samimiyet ve çaresizlik taşıyordu. Münafıkların sahte mazeretleri ise yalan, hile, kin ve nifak taşıyordu (Maverdî, *en-Nüket;* Mevdudi, *Tefhim*). Ordu yola çıkarken imkân bulamayan samimi müminlere varlık sahibi müminlerin imkân sunduğu ve onların da orduya katıldığına, hasta ve güçsüzlerinse katılanlar gibi değerlendirildiğine ve övgüye mazhar olduklarına dair bilgiler mevcuttur (Mevdudi, *Tefhim;* Vatandaş, age. c. 2, s. 498-502). Savaş sonrası süreçte bu iki grubun arasında pişmanlık gözyaşları döken üçüncü bir kimlik daha çıkacaktır. Mazereti olmadığı halde münafıklarla beraber geride kalmanın dayanılmaz acısını yaşayan tevbekar müminler grubu (102, 103. ayetler).

57. Kalplerin mühürlenmesiyle ilgili açıklama için bkz. 87. ayet.

58. 83. ayet gibi bu ve devamındaki ayetin ifade biçimi de 73-99. ayetler arası bölümün Tebuk seferi dönüşünde yolda indiğini göstermektedir.

59. Sefere çıkmayan Müslümanları münafıklardan ayıran en temel tutum yalan söylememeleri ve yalan yere yemin etmemeleriydi. Dürüst davrandıkları ve samimi bir şekilde tevbe ettikleri için affedilmişlerdir (Buharî, Tefsir 9/149-151; ayrıca bkz. 84. ayet). "Fasık" kelimesi burada münafıklar için kullanılmaktadır. Anlamı için bkz. 7/A'raf 102; 28/Kasas 32; 10/Yunus 33; 6/En'am 49; 2/Bakara 26, 27).

60. Bedevîler, cahil, kaba ve medeniyetten yoksun oldukları için küfür ve nifakta daha aşırı durumdadırlar. Allah'ın belirlediği sınırları tanımamaya en müsait topluluktur (Mevdudi, *Tefhim*).

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ
وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ
اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ١٠٠ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ
الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ

100. Allah, ilk dönem öncüleri ensar ve muhacirler ile onların izine güzelce tabi olanlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.[61] Allah onlar için altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. Büyük kurtuluş işte budur. 101. Sizin çevrenizde kimi bedevî, kimi Medineli öyle münafıklar var ki ikiyüzlülükte maharet kazanmış bu münafıkları sen bilemezsin, ancak biz biliriz. Biz

مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ
عَظِيمٍ ١٠١ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ
خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٠٢
خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ
بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ١٠٣ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ
الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
١٠٤ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ١٠٥ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ
اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ١٠٦ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا
ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَاِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ
قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ

onları iki defa cezalandıracağız; sonra da büyük bir azaba sürüklenecekler. 102. Öyleleri de var ki yaptıkları iyiliklere kötülük karıştırarak işledikleri günahları itiraf ettiler. Umulur ki Allah, onların tövbelerini kabul eder.[62] Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. 103. Onların mallarından sadaka al; böylece onları temizlemiş, arındırmış olursun.[63] Ayrıca kendileri için dua et; çünkü senin duan onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah, her şeyi işitir ve bilir. 104. Allah'ın, kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalarını aldığını hâlâ anlamadılar mı? Hâlâ anlamadılar mı Allah'ın tevbeleri çok kabul ettiğini ve sonsuz merhamet sahibi olduğunu![64] 105. De ki: "Yapmanız gerekeni yapın. Allah da Peygamberi de müminler de yaptıklarınıza bakacak; sonra görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'ın huzuruna götürüleceksiniz ve O, size yaptıklarınızı haber verecektir." 106. Bazıları da var ki onlar Allah'ın emrine kalmıştır. Dilerse onlara azap eder, dilerse tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. 107. Kâfirce eylemler yapmak, müminler arasında tefrika çıkarmak ve daha önce Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açmış olan kişiyi beklemek üzere o zararlı mescidi (Mescid-i dırarı) inşa edenler var ya, onlar "Bizim iyilik yapmaktan başka bir gayemiz yoktu!" diye

يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ اَبَدًا
لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ
اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ
يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾
اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ
وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى
شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا
يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي
قُلُوبِهِمْ اِلَّا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

yeminler ederler. Allah şahiddir ki onlar yalan söylüyorlar.[65] **108.** Sakın, orada namaz kılma. Daha ilk günden sorumluluk ve samimiyet hissiyle kurulan mescitte namaz kılman daha doğrudur.[66] Çünkü orada arınma aşkıyla dolu insanlar vardır. Allah arınanları sever. **109.** Binasını Allah'ın lûtfettiği bir sorumluluk ve samimiyetle O'nu razı etmek için kuran bir kimse mi daha hayırlıdır, yoksa göçmek üzere olan bir uçurumun başına bina yapıp da onunla beraber cehenneme yuvarlanan kimse mi?[67] Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. **110.** Onların yaptıkları bina, ölüp de kalpleri parçalanıncaya kadar yüreklerinde bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah, her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.

61. 100. ayet ve sonraki bölüm, Tebuk seferinden itibaren peyderpey inmiştir.

62. 102-104. ayetler, Tebuk seferine katılmadığı için derin bir pişmanlık yaşayan, tevbe eden ve affedilen Ebu Lübabe ve beraberindeki yedi kişi hakkında inmiştir. Kalplerinde nifak olmadığı halde emredilen seferberliğin önemini kavrayamamış, mala düşkünlükleri ve rahatlarını önemsedikleri için gevşeklik göstererek geride kalmışlardır. Bu ayetler gelmeden önce münafıklar hakkında inen bütün kınama ve yaptırımlar (94, 95. ayetler) bu Müslümanlara da uygulanmıştır. Akabe biatlarına ve tüm savaşlara katılmış olan bu insanlar, bu hatalarını çok ağır bir sarsıntıyla ödemişlerdir. Yaşadıkları pişmanlık ve utançtan dolayı kendilerini mescidin direğine bağlamış, bu ayetler gelip affedildiklerini bildirinceye kadar kendilerini çözmemişlerdir. Allah Rasulü'nün kendilerini affetmesi için kendilerini cihaddan alıkoyan tüm mallarını Allah yolunda bağışlamak istemişler, fakat bu ayetlerdeki ilahî af gelinceye kadar kabul edilmemiştir. Yeme ve içmeyi terk ettikleri için birkaç gün sonra durumları ağırlaştığında bu ayetler gelmiştir (Maverdî, *en-Nüket;* Kurtubî, el-*Cami';* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

63. Burada sadaka kelimesinin zekâttan daha kapsamlı bir anlamda kullanıldığına şahid oluyoruz ki zekâttan ayrı, gönüllülük esasına dayalı bir sadaka anlamı buradan hareketle kavramlaştırılmış olmalıdır. Ayrıca zekât kelimesi de Allah'a itaat ve ihlâs

(arı duru tevhid) manalarına gelmektedir (Buharî, Tefsir 9/136). Çünkü 60. ve 75. ayetlerde sadaka kelimesi zekât anlamıyla iç içe kullanılmakta ve sadaka kelimesinin zekâtı da içeren geniş kapsamlı bir kelime olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı alınması gereken sadakayı zekât olarak değerlendirenler olduğu gibi bağış olarak değerlendirenler de olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*; Kurtubî, *el-Cami'*). Çünkü zekât için kullanılan temizleme sıfatı burada sadaka için kullanıldığı gibi Kur'an'ın öngördüğü zekâtı, İslamî devletin ilahî esaslı vergisi olarak değerlendirenlerin esas aldığı delillerden bir tanesi bu ayetteki "sadaka al" emridir (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*; Osman Eskicioğlu, "Modern Vergi Anlayışı ve Zekât", *Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1989, Sayı 5, s. 225-250). Öte yandan söz konusu Sahabilerin mallarının tamamını bağışlamak istemelerine karşın Hz. Peygamber'in onlara mallarının üçte birini bağışlayabileceklerini söylemesi de ayetteki sadaka ifadesinin bağış anlamını içerdiğini göstermektedir (Maverdî, *en-Nüket*; Kurtubî, *el Cami'*). Çünkü ayetin devamına bakılırsa tevbe etme ve affedilmenin bir karşılığı olarak Hz. Peygamber'in kabul ettiği bu sadaka, Allah'ın affının da bir göstergesi kabul edilmektedir. Dolayısıyla ayet, zekâtın da sadakanın da sadece Müslüman'dan alınabileceğini ve sadece onlara dua edilebileceğini dile getiren genel bir anlam içermektedir (Cassas; *Ahkamu'l-Kur'an*; Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*).

64. Bu ayette tevbelerin kabul edildiğini anlamayanların kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Tevbe edenler mi, yoksa onların tevbesinin kabul edildiğini görüp de ibret almayan münafıklar mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Ayrıca tevbe ettikleri halde affedilenler gibi net tutum ortaya koymayan, fakat münafıklar gibi de Hz. Peygamber'e sahte özürler beyan etme ucuzluğuna düşmeyen Ka'b bin Malik, Hilal bin Ümeyye ve Mürare bin Rebî gibi daha sonra bağışlanacak olan grup olduğunu savunanlar da olmuştur. 102. ayet, tevbenin kabul edileceği imkânından bahsettiği için tevbekâr insanların tevbelerinin kabul olduğundan emin olmamaları ve bu nedenle vicdan azabı çekmeye devam etmiş olmaları muhtemeldir. Ancak, Müslümanların tevbesinin kabulünden bahseden ayetler sadakanın kabulünden ve onlara yapılacak duanın onların kalbini yatıştıracağından da bahsettiği için tevbeleri kabul olanların kastedilmediği açıktır. 105. ayet, henüz tevbelerini davranışlarıyla ispat edememiş olan müminleri zahiren kendilerini münafıklardan ayıracak davranışlar sergilemeye çağırdığı için, tevbesi kabul olanları örnek vererek Ka'b bin Malik ve arkadaşlarının pozisyonunda olanların tevbeye teşvik edildiği sezilmektedir (bkz. 118. ayet). 106. ayet ve devamına bakıldığında ise tevbe etmesi gereken müminlerle birlikte münafıkların da tevbeye teşvik edildiği açıktır. Çünkü bu iki grup görüntü itibariyle henüz birbirinden ayrılmamıştır ve bazılarının affedilmesi münafıkların eleştirilerine konu olmaktadır (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*; Mevdudî, *Tefhim*).

65. Hz. Peygamber (s) ile savaşan, önce müşrik Arapları kışkırtan, sonra Şam'a kaçıp Bizans kralını Medine'yi işgal etmeye teşvik eden Ebu Amir adındaki Medineli Hıristiyan keşişin faaliyetlerinden bahsedilmektedir. "Dırar mescidi", onun talimatıyla münafıkların Kuba yakınlarında kurduğu göstermelik mescidin adıdır. Onun Medine'ye dönünce üs olarak kullanması için kurulmuştur. Münafıklar Hz. Peygamber'e

namaz kıldırması için başvurarak müminleri oraya çekmek istiyorlardı. Peygamberimiz de Tebuk seferi nedeniyle söz konusu davete katılmayı ertelemişti. Münafıklar sefer esnasında Roma'nın galip geleceğinden emin oldukları için liderleri Hazreçli Abdullah bin Ubey bin Selul'u reis bile seçmişlerdi. Fakat bu nifak yuvası, Tebuk seferi dönüşünde inen bu ilahi uyarı gereği yıktırılmıştır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maturidî, *Te'vilât;* Mevdudi, *Tefhim*).

66. Hz. Peygamber'in mescidinin uzak olması nedeniyle evleri Kuba'ya yakın olan müminler vakit namazlarını Kuba mescidinde kılıyorlardı. Münafıklar aynı gerekçeyi kullanarak Kuba mescidinin yakınına nifak üssünü mescid diye inşa etmişlerdi. Allah orada namaz kılmaması konusunda Hz. Peygamber'i ve Müslümanları uyarırken Kuba mescidinde namaz kılmaya devam etmelerini öğütlüyordu (Mevdudi, *Tefhim*). "Takvâ" kelimesinin anlamı için bkz. 68/Kalem 34.

67. Uçurumun başına bina yapmak, selin altını oyduğu ve her an uçmaya hazır gevşek bir kıyı (yar) üstüne kurulmuş bina tasviridir. Münafıkların çabaları, böyle bir binada yaşamaya kendini mahkûm edip her an ölümü bekleyen adamın durumuna benzetilmektedir. Yaptıkları her şey onları cehenneme yuvarlanmaya götüren bir tuzaktır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ اَنْفُسَهُمْ
وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فٖي سَبٖيلِ
اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي
التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجٖيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى
بِعَهْدِهٖ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذٖي
بَايَعْتُمْ بِهٖ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ١١١
اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّٓائِحُونَ
الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ
١١٢ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا اَنْ

111. Allah, kendi yolunda savaşan, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını cenneti vererek satın almıştır.[68] Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da vaad ettiği ve borç olarak üstlendiği gerçek bir sözdür.[69] Verdiği sözü (ahdi) yerine getirme konusunda Allah'tan daha vefalı kim vardır! O halde Allah ile yaptığınız bu alışveriş sözleşmesinden dolayı sevinin. Bu, büyük bir başarı ve mutluluktur. 112. Onlar tevbe eden, ibadet eden, hamd eden, ibadette daim olan,[70] rukû eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve Allah'ın belirlediği sınırları koruyan[71] kimselerdir. Müminleri müjdele. 113. Peygamber de müminler de, müşriklerin cehennemlik olduğu kendilerine açıklandıktan sonra yakın akrabaları dahi olsa onların

يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِي قُرْبٰى
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ
لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ
لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا
بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ
اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ
وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ
﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ
وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي
سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ
فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ
رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى
اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا
مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ
لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

bağışlanmaları için dua edemezler.[72] **114.** Babasının bağışlanması için İbrahim'in yaptığı dua da sırf babasına verdiği sözden dolayı idi. Ne zaman ki babasının Allah düşmanı olduğunu anladı, derhal vazgeçti. İbrahim oldukça derin düşünceli ve akılı uslu bir kişiydi.[73] **115.** Allah bir topluluğu doğru yola sevk ettikten sonra sorumlu olacakları şeyleri kendilerine açıklamadan onların sapkınlığına hükmetmez.[74] Allah, her şeyi bilmektedir. **116.** Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O, öldürür ve diriltir. O'ndan başka ne bir haminiz (veliniz), ne de yardımcınız vardır.[75] **117.** Allah, Peygamber'in de muhacirlerin ve onlara yardım edenlerin (Ensar) de tevbelerini kabul etti. O sıkıntılı dönemde içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmek üzereyken onlar onun (Peygamber'in) peşinden gittiler; Allah da tevbelerini kabul etti. O, onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir. **118.** Hani şu (savaştan ve tevbe etmekten) geri kalan üç kişi var ya, yeryüzü bütün genişliğine rağmen başlarına dar gelen, canları kendilerine ağır gelen ve Allah'tan başka bir sığınaklarının olmadığını anlayan üç kişi, pişmanlık yaşamaları için Allah onların tevbelerini daha sonra kabul etti.[76] Çünkü Allah tevbeleri kabul eden, sonsuz merhamet sahibidir.

68. Bu ayet, imanı Allah ile yapılan bir sözleşme, cihadı da malı ve canı cennet karşılığında Allah'a satma anlamına gelen bir alış veriş akdi olarak değerlendirmekte; Allah'ın vaadine güvenip de cihad edenlerin sevineceği kutlu bir müjde vermektedir (Mevdudî, *Tefhim*). İnsanın sahip olduğu mal ve can Allah'ın lütfu olduğu için hayat, O'nun vergisi olan emanetleri O'nun yolunda harcayabilme sınavıdır. Fuzulî'nin dediği gibi: "Canı canan dilemiş, vermemek olmaz ey dil (gönül). Ne niza eyleyelim ol ne senindir ne benim." (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

69. Tevrat ve İncil'de bu sözleşmeye atıflar mevcuttur (Tesniye, 6/3-5; 32/6; Matta, 5/10; 10/39; 19/29; ayrıca bkz. Mevdudi, *Tefhim*).

70. Bir önceki ayette malları ve canları cennet karşılığında satın alınan müminlerin özellikleri, bu ayette açıklanmaya devam etmektedir. Sözlüklerde "sâihât" kelimesinin anlamı seyahat etmek, sürekli akmak ve hareket etmek anlamlarına gelir. 66/Tahrim 5. ayette olduğu gibi bu ayette de "İbadette devamlı olmak, Allah yolundan ayrılmamak" gibi anlamlarda kullanıldığı düşünülmektedir (Ragıp, *Müfredat;* Zebidi, *Tâc*).

71. Kul, Allah'ın belirlediği sınırları iki şekilde korur: Birincisi, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek, ikincisi emir ve yasakların değiştirilip tahrif edilmesine engel olarak (Mevdudî, *Tefhim*).

72. Sure boyunca kâfir ve fasık oldukları anlatılan, namazlarının kılınması ve bağışlanmaları yönünde dua edilmesi yasaklanan kâfir ve münafıklardan bahsedildiği açıktır. Açıklanan bu genel hükümlere rağmen Hz. İbrahim'in babasına dua etmesini örnek göstererek, ölmüş münafık ve kâfir yakınları için bağışlanma dileyen yufka yürekli müminler vardı. Ayet böylelerini uyarmak üzere gelmiştir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). Yaşayan bir kâfirin hidayete erdirilmesi ve bunun sonucunda bağışlanması için dua etmekte bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. İbrahim babasına sağlığında böyle bir davette bulunmuş, istiğfar edeceğini vaadetmiş, üstelik ona bir faydasının dokunmayacağını da hatırlatmıştı (19/Meryem 47; 60/Mümtehine 4). Ancak 114. ayetin ifadesiyle onun iman etmediğini ve Allah düşmanı olduğunu görünce dua etmekten vazgeçmişti (Maverdî, *en-Nüket*). Dolayısıyla kâfir ve Müslümanlara düşman olarak yaşamış ve o haldeyken ölmüş bir yakını için sırf akrabalıktan dolayı dua etmek kesin olarak yasaklanmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*).

73. "Halîm" sıfatının anlamı için bkz. 35/Fatır 41; 17/İsra 44).

74. 113. ayette, kâfir olarak ölmüş akrabalara dua etme yasağı geldikten sonra Müslümanların daha önce yaptıkları duadan dolayı sorumlu olup olmayacaklarını merak etmeleri üzerine bu ayet gelmiştir. Allah'ın bir hükmü açıklamadan önce insanları yaptıklarından sorumlu tutmayacağı, sapkınlıkla nitelemeyeceği, aleyhlerine hüküm vermeyeceği dile getirilmektedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad*). Sapkınlığına hükmetme diye çevirdiğimiz "edalle" fiilinin anlamı için karşılaştır: 74/Müddessir 31.

75. "Veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

76. Tefsirciler, 102-106. ayetlerde tevbeleri kabul edilenlerle bu ayette tevbelerinin kabul edildiği ilan edilen üç kişinin farklı zümreler olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ayetlerin münafıklar gibi sahte özür beyan etme ucuzluğu sergileme yerine özürsüz katılmama suçunu itiraf eden ve tevbe eden onurlu sahabiler Ka'b bin Malik, Hilal bin Ümeyye ve Mürâre bin Rebî hakkında indiği konusunda ihtilaf yoktur. Bunlar tevbelerini Ebu Lübabe gibi hemen ortaya koymadıkları için ve Allah pişmanlıklarını sonuna kadar yaşatmak için onları hemen affetmemiş, tevbelerinin kabulünü geciktirmiştir (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Maverdî, *en-Nüket;* Zemahşerî, *Keşşaf*). 94 ve 95. ayetlerdeki uyarı gereği münafıklara uygulanan ambargo, haklarında hüküm verilinceye kadar bunlara da uygulanmış ve bu ayetlerin de işaret ettiği gibi dünya başlarına dar gelmiştir. Hiç kimse onlarla konuşmamış, selamlarını alan olmamış ve hatta eşlerinden uzak durmaları emredilmiş ve uygulanmıştır. Elli gün devam eden bu süre öylesine sıkı bir işkenceye dönüşmüş ki Gassanîler kralı olaydan haberdar olup Ka'b'ı kendilerine katılmaya davet eden bir mektup bile göndermiştir. Fakat düşmanın teklifine iltifat etmek şöyle dursun, böyle bir teklife muhatap olmak Ka'b'ı bir kat daha yıkmıştır. Günler sonra müjdeci gelip de affedildiğini söyleyince Ka'b, sırtındaki elbiseyi çıkarıp yedek elbisesiyle birlikte ona müjde hediyesi olarak vermiş, başka elbisesi kalmadığı için ödünç elbise bulup Hz. Peygamber'in yanına koşmuştur. Onları karşılayan Sahabiler sadece tebrik etmemişler, adeta bayram etmişlerdir. Onlar da Ebu Lübâbe ve arkadaşları gibi mallarının tamamını dağıtmak istemişler, ancak Allah Rasulü onlara da mallarının bir kısmını bırakmalarını söylemiştir. Ka'b bin Malik başından geçenleri ayrıntılı ve bir o kadar da samimi bir şekilde itiraf ederken yapmacık ve yalan beyanda bulunmak yerine dürüst davranmasının sonucunu gördüğünü dile getirmiş ve şükretmiştir (Buharî, Tefsir 9/149-155; Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim*; Vatandaş, *age*, c. 2, s. 509-517).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ
الصَّادِق۪ينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَد۪ينَةِ
وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا
عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ
نَفْسِه۪ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُص۪يبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا
نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَلَا
يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئًا يَغ۪يظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ
مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِه۪ عَمَلٌ

119. Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranıp gazabından korkun ve doğru kimselerle beraber olun.[77] 120. Peygamber sefere çıkarken Medinelilerin ve onların çevresinde bulunan bedevilerin geride kalmaları ve kendi canlarını onun canından daha çok düşünmeleri doğru değildir. Çünkü ne zaman Allah yolunda bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa maruz kalsalar, düşmanları öfkelendirecek bir mevkiye ayak bassalar veya düşmandan bir şeyler ele geçirseler mutlaka onların hanesine salih

صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
١٢٠ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً
وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ
اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٢١ وَمَا كَانَ
الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَحْذَرُونَ ١٢٢

amel olarak yazılır. Çünkü Allah iyilik yapanların hakkını zayi etmez. 121. Az veya çok, harcadıkları her şey, geçtikleri her vadi, Allah'ın onlara daha güzeliyle karşılık vermesi için kesinlikle hanelerine yazılır. 122. Müminlerin tamamının sefere çıkması gerekmez. Dinî konularda kendilerini geliştirmek ve geri döndükleri zaman toplumlarını itaatsizlikten sakınmaları konusunda uyarmak için her toplumdan bir grubun (Medine'ye) yolculuğa çıkması yeterlidir.[78]

77. 117 ve 120. ayetlere bakılırsa bu ayetin savaştan geride kalan münafıklarla aynı tarafta olmayın, safınızı doğru belirleyin, tarafınızı belli edin, şeklinde bir uyarıda bulunduğu görülecektir. Allah'a karşı sorumlu davranmak, O'nun emirlerini yerine getirme, yasaklarından kaçınma konusunda hassas ve duyarlı olmaktır. Bu da söz, tavır ve davranışlarda daha dikkatli olmayı, Hz. Peygamber ve müminlerle beraber hareket etmeyi gerekli kılmaktadır (Taberî, *Camiu'l-Beyan;* Zemahşerî, *Keşşaf;* Ebussuûd, *İrşad;* Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

78. Bu ayette toplumsal düzen ve güvenliğin sağlanması, eğitim ve irşadın sistemli bir şekilde yürütülmesi ve bunun için de başta eğitim-öğretim olmak üzere her alanda uzman bir kadronun yetiştirilmesi öngörülmektedir. Bu hükmün, seferberlik esnasında bireysel karar ve keyfî nedenlerle savaştan geri kalanlardan bahseden ayetlerin arkasından gelmesi ayrı bir anlam taşımaktadır. Allah Rasulü'nün, Tebuk seferine çıkarken kendisine vekâlet etmek üzere Muhammed bin Mesleme'yi, güvenliği temin için de Hz. Ali'yi Medine'de bıraktığı bilinmektedir (Vatandaş, *age,* c. 2, s. 501). Ancak bu dönemden itibaren bu yeterli görülmemektedir. Eğitim konusunda da nitelikli bir kadronun yetiştirilmesi ve ciddi bir kurumlaşmanın gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Çünkü tefekkuh, ilimde derinleşmek, emsallerine galip gelmek anlamına geldiği gibi, fakih de dinde mütehassıs yani uzman olmak anlamına gelmektedir. Dinde uzman (fakih) olmak, dünyevi ilim ve ihtiyaçlardan uzak olmak anlamına gelmediği gibi, sonradan terim haline geldiği şekilde sadece fıkıh ilmiyle uğraşan anlamında da değildir. Başta eğitim ve irşad olmak üzere toplumun ihtiyacı olan her meslek erbabını yetiştirmek bu kavramın kapsamına girmektedir (Mevdudî, *Tefhim*). Zamanla anlam daralması yaşanmışsa da Gazali bunu daha da ileri götürmüştür (Âlûsî, *Ruhu'l-Maani*). Dolayısıyla ihtiyaç duyulan meslek erbabını yetiştirmek devletin asli görevidir, vatandaş içinse farz-ı kifayedir. Ancak mesleği seçen kimsenin işini gereğince yapması farz-ı ayndır

(Şatıbî, *Muvafakat*, İst. 1990, c. 1, s. 169-174). Dolayısıyla imam ve müftünün yetiştirilmesi nasıl dinî, toplumsal bir farz ise yönetici, doktor, mühendis, asker vb. meslek erbabının yetiştirilmesi de aynı ölçüde farzdır. Her meslek erbabının görevini layıkıyla yapmaması da aynı ölçüde suç ve günahtır.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ
الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا اَنَّ
اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ١٢٣ وَاِذَا مَا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ
اِيمَانًا فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ١٢٤ وَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا
وَهُمْ كَافِرُونَ ١٢٥ اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ
فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ
وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ١٢٦ وَاِذَا مَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ
نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ هَلْ يَرٰيكُمْ مِنْ
اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ١٢٧ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ
عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ١٢٨ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ١٢٩

123. Ey iman edenler! Yanı başınızda bulunan kâfirlere karşı savaşın ki üstünlüğünüzü hissetsinler.[79] İyi bilin ki Allah, sorumlu davrananlarla beraberdir.
124. Ne zaman bir sure indirilse o kâfirlerden bazıları, "Bu sure hanginizin imanını güçlendirdi?" derler. Oysa o sure, iman edenlerin imanını güçlendirmiş ve onlar bundan dolayı sevinmişlerdir.
125. Fakat kalplerinde maraz bulunanlar var ya, (Allah) onların kalplerindeki iğrençliği kat kat artırır da kâfir olarak ölürler.
126. Onlar, her yıl bir iki defa belaya çarptırıldıklarını görmüyorlar mı ki ne tevbe ediyor ne de öğüt alıyorlar?
127. Ne zaman bir sure indirilse, "Sizi gören biri var mı?" der gibi birbirlerinin gözüne bakar ve arkalarını dönüp giderler. Aslında akletmeyen bir toplum oldukları için Allah onların kalplerini ters çevirmektedir.
128. Bakın, size kendi aranızdan güç ve şeref sahibi bir peygamber geldi. Sizi öylesine önemsiyor ki başınıza bir kötülük gelse ona sıkıntı verir. Müminlere karşı son derece şefkatli ve merhametli davranmaktadır.[80]
129. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben, O'na tevekkül ettim. O, yüce arşın Rabbidir."[81]

79. Yakın olan düşmanla savaşa öncelik verilmesi, kaçınılmazdır. Coğrafi yakınlık kadar düşmanlık ve tehlike açısından önceliği de içeren bir tedriciliğin emredildiği açıktır. Ancak klasik tefsirciler daha çok coğrafi yakınlık ve biraz da dış düşman öncelikli yorumlar yapmışlardır. Bazı tefsirciler ayetlerin geçtiği bağlamı göz önünde bulundurarak ayette münafıkların kastedildiğini söylemişlerdir ki bu bize iç düşman tehlikesini hatırlatmaktadır (Tantavî, *el-Cevâhir;* Mevdudî, *Tefhim*). Tebuk seferinin asıl nedeninin Roma ordusunun Medine'ye saldırması için Bizans kralını kışkırtan ve Müslümanlar arasında panik oluşturmak için kara propaganda yapan münafıklar olduğu ortadadır. Ayetlerde de açıkça ifade edildiği gibi sürekli fitne çıkaran ve asla ıslah olmayan bu münafıklara karşı sert bir politika yürütülmesi kaçınılmazdır. Zaten 73. ayet, benzer bir hükmü ortaya koymuştu. Burada bir daha altı çizilmektedir. Hz. Peygamber'in kurduğu genç İslam devletinin iç isyanlar ve fitneler sonucu yıkıldığı göz önüne alınırsa savaş konusunda gelen bu yakın düşman tanımlamasının ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Kutup, İslam devleti yıkıldıktan ve Müslümanlar zamanla kâfir güçlerin sultası altına girdikten sonra, halkı yeniden Kur'an'ın saf ve berrak bilinciyle tanıştırmadan, İslam davetine en son sırada gelen bu tür savaş ayetleriyle başlamanın yanlış olduğunu vurgulamaktadır (*Fi Zılal*). Bu da ayeti bir önceki ayetle birlikte düşünmenin önemini ortaya koyan bir durumdur.

80. 123. ayetle başlayan paragraf bir bütünlük arz etmektedir. 123. ayette münafıklara karşı savaş ve sert muamele emredilirken, bu ayette başta münafıklar olmak üzere inkârcılara son çağrı yapılmaktadır. Güç ve şeref sahibi Peygamber'in insanların hidayetini ne kadar önemsediği, insanların azap görmesinin onu ne kadar üzeceği, üstelik müminlere ne kadar şefkat ve merhametle davrandığı dile getirilerek inanıp iki cihanda kurtuluşa ermeleri öğütlenmektedir.

81. Sanki bu ayet, Hz. Peygamber'in inkârcılara söylemesi gereken son sözleri hatırlatmaktadır: "Sizin inanmamanız benim için bir eksiklik değildir. Allah bana yeter. Ben sadece Allah'a güveniyorum..." demesi isteniyor. Bu sureyle aynı süreçte bir bütün olarak inen Nasr suresi, son sure sayılsa bile bu paragraf son inen ayet kümesi olabilir. Bu nedenle olmalı ki Buharî, Kur'an'ın kitap haline getirilme sürecini anlatan rivayeti bu surenin sonunda zikretmiştir (Buharî, Tefsir 9/156).

سُورَةُ النَّصْرِ ١١٠

114/110 NASR SURESİ

Adını ilk ayetinden alan sure 3 ayettir. Nüzûl sıralamasına göre en son inen suredir. Son inen ayetin 5/Maide 3. ayeti olduğunu söyleyen görüşle ilgili rivayetler bu surenin inişi hakkında da mevcuttur. Bu sure indiği zaman Hz. Ömer ve bazı sahabîlerin vahyin sona erdiğini anlayıp ağladıklarına dair rivayetler mevcuttur. Fetih kelimesinden kastın Mekke'nin fethi olduğu yaygın bir kanaattir. Hudeybiye ile başlayıp Hz. Peygamber'in en son katıldığı Tebuk seferine kadar devam eden zaferler sürecinin kastedildiği düşünülmektedir. Surenin bu sürecin başında mı, sonunda mı indiği tartışmalıdır. Bu surenin inişinden sonra Hz. Peygamber'in tesbih ve istiğfar lafızlarını çok sık tekrarladığına dair bilgiler mevcuttur (Buharî, Tefsir, 110; Hamdi Yazır, Hak Dini; Mevdudî, Tefhim; Cabirî, Fehmü'l-Kur'an).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim Allah adına

اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُۙ ١ وَرَاَيْتَ
النَّاسَ يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًاۙ ٢
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُۜ اِنَّهُ كَانَ
تَوَّابًا ٣

1-3. Allah'ın zaferi ve fetih geldiğinde,[1] sen de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman, Rabbini hamd ile tesbih eyle[2] ve O'ndan bağışlanma dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eder.

1. "Nusret" sonu zaferle noktalanan yardımdır. Fetih de zafer sonunda kapıların açılışı ve şehirlerin teslim oluşudur. Zaferden kasıt, sanıldığı gibi sadece Mekke'nin fethi değil, Hudeybiye ile başlayıp, Tebuk seferine kadar devam eden zaferler sürecidir (Maverdî, *en-Nüket;* Azimli, *age,* s. 354-365). Gizliliklerin ortaya döküldüğü kıyamet günü bile fetih günüdür (32/Secde 28, 29). Allah'ın Hz. Peygamber ve müminlere yardımı dünya ile sınırlı değildir (40/Mümin 51). Bundan dolayı İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu sure, Hz. Peygamber'in vefatının habercisi kabul edilmiştir (Buharî,

Tefsir 110/359, 360; Zemahşerî, *Keşşaf;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. 61/Saff 13). Bu sure indiğinde bazı sahabîlerin Hz. Peygamber'in görevinin tamamlandığını anlayıp ağladıkları ve bundan dolayı bu sureye "et-Tevdi'" (vedalaşma) suresi dendiği rivayet edilmiştir (Cemal Sofuoğlu, *Sahih-i Buharî Tercümesi,* c. 11, s. 5055).

2. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1. "*Fe sebbih bi hamdi Rabbike*" cümlesine gramer açısından bakıldığında tesbih edilmesi istenen tümleç, "Allah'ın hamdi"dir. "O'nun hamdini tesbih et veya O'nu hamd etmeyi (namazı) tenzih eyle." anlamına gelen bu ifadenin bir benzeri, namazın başında Fatiha'dan önce okunan "Sübhaneke Allahümme ve bi-hamdike..." duasında da aynı şekilde geçmektedir. İbn Abbas, hamd ile tesbihin namaz olduğunu söylemiştir (Maverdi, *en-Nüket*). İstiğfar, bağışlanma dileği ve tevbedir. Bu nedenle ayetin emri Rabbinin hamdine dal ve yüzüver." şeklinde bile çevrilebilir (Hamdi Yazır, *Hak Dini;* ayrıca bkz. 50/Kaf 39-40. ayetler ve ilgili dipnot). Hz. Peygamber'in bu sure geldikten sonra tesbih ve istiğfarı dilinden düşürmediğine dair rivayetler mevcuttur (Buhari, Tefsir 110/ 490, 491).

EK: HURUFU MUKATTAA

1. Giriş

Mukattaa harfleri ya da huruf-ı mukattaa (الحروف المقطّعة), harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile "kesilmiş, ayrılmış" anlamındaki mukattaa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır[1].

Kur'an-ı Kerim'de bazı surelerin başında bulunan harflere öncesi ve sonrasıyla bağlantısı olmadığı ve tek başına isimleriyle okunduğu için mukattaa harfleri denmiştir. 29 surenin başında yer alan on dört harf, iniş sırasına göre ve tekrarlarıyla birlikte şunlardır: Nûn ن (68/Kalem 1), Kâf ق (50/Kâf 1), Sâd ص (38/Sâd 1), Elif Lâm Mîm Sâd المص (7/A'raf 1), Yâ Sîn يس (36/Yâsin 1), Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd كهيعص (19/Meryem 1), Tâ Hâ طه (20/Tâhâ 1), Tâ Sîn Mîm طسم (26/Şuara 1), Tâ Sîn طس (27/Neml 1), Tâ Sîn Mîm طسم (28/Kasas 1), Elif Lâm Râ الر (10/Yunus 1), Elif Lâm Râ الر(11/Hûd 1), Elif Lâm Râ الر (12/Yusuf 1), Elif Lâm Râ الر (15/Hicr 1), Elif Lâm Mîm الم (31/Lokman 1), Hâ Mîm حم (40/Mümin 1), Hâ Mîm حم (41/Fussilet 1), Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf حم عسق (42/Şûrâ 1, 2), Hâ Mîm حم(43/Zuhruf 1), Hâ Mîm حم (44/Duhan 1), Hâ Mîm حم (45/Casiye1), Hâ Mîm حم (46/Ahkaf 1), Elif Lâm Râ الر (14/İbrahim 1), Elif Lâm Mîm الم(32/Secde 1), Elif Lâm Mîm الم (30/Rum 1), Elif Lâm Mîm الم (29/Ankebut 1), Elif Lâm Mîm الم (2/Bakara 1), Elif Lâm Mîm الم (3/Âl-i İmran 1), Elif Lâm Mîm Râ المر (13/Ra'd 1).

Bugüne kadar bu harflerin anlamı konusunda çok şey söylenmiştir. Anlamının olmadığını düşünenler olduğu gibi anlamlarının olduğuna inanan ve oldukça farklı yorumlar yapanlar çoğunluktadır. Bu harflerin anlamı konusunda kendi ses ve isimleriyle tek tek okunduğunu açıklayan rivayet dışında

---

[1] Duman, Zeki, TDV *İslam Ansiklopedisi*, "Huruf-ı Mukattaa" mad. XVIII, 401.

hadis kaynaklarında ciddi bir bilgi yoktur.[2] Bu konuda en eski bilgiler İbn Mesud ve İbn Abbas gibi bazı sahabilere ve onlardan sonra gelen (tabiî) âlimlere dayandırılmaktadır. Hadisçilere göre bu harflerin Kur'an'ın sırrı olduğu, anlamını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gibi bir görüş nakledilmektedir.[3] Başta İbn Hazm olmak üzere zahirîler, selefî ekolün mensupları, Ebu Hayyan ve Suyutî gibi sonraki kuşaklardan bazı âlimler de bu kanaati benimsemiştir. Bu âlimlere göre bu harflerin anlamı müteşâbihattan sayılır ve müteşâbihatın tevili de dinen yasaktır.[4] Anlamaya çalışanların önünü kesmeye çalışan bu kanaat selefe dayandırılmaya çalışılsa da çelişkilerle doludur. Üstelik sonraki dönemlerde müteşâbih kavramı anlamsal dönüşüm geçirdiği için bu yaklaşım kavramsal bir algı kırılmasının ürünüdür. Çünkü Kur'an'ın eleştirdiği tevil beklentisi, inkârcıların gaybi haberlerin sonucunu görme talebidir, Kur'an mesajının anlaşılıp anlaşılmama sorunu değildir.[5] Üstelik Kur'an lafızlarının anlaşılmazlık sorunu yoktur, o apaçık mübin bir kitaptır.[6]

Aralarında kelamcıların da bulunduğu sonraki dönem âlimlerinin çoğu mukattaa harflerinin tefsir edilmesi hususunda neredeyse ittifak etmişlerdir. Örneğin; Ebu Bekir ibnü'l-Arabî Kur'an'ın indiği dönemde mukattaa harflerinin anlamının bilindiği kanaatindedir. Çünkü bu harflerle ilgili ne müşriklerden bir eleştiri ne de Müslümanlardan herhangi bir soru gelmiştir.[7] Ancak bu görüşte olanlar da bu harflerin ne anlama geldiği konusunda ihtilaf halindedir ve çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Biz mevcut görüşleri tekrarlayıp peşin hükümlerle aralarında tercih yapma yerine, harflerin muhtemel anlamları konusunda ayrıntılı analizler yaparak kadim görüşleri yeri geldikçe değerlendirmeye ve sonuçları da ona göre tespit etmeye çalışacağız. Çünkü harflerin gerçek anlamları tespit edilmeden yapılacak her türlü yorum temelsiz kalacaktır. Bunun için çok boyutlu bir kazı çalışmasının yapılması gerektiğine inanıyoruz. Her şeyden önce Sami diller alfabesinde ve yazı tarihinde harflerin isim, resim ve anlamlarını araştırmak istiyoruz. İkinci bir boyutta Arapça lügatleri tarayarak harflerin kelimelerle anlam ve fonem ilişkileri konusunda gözlem yapmak istiyoruz. Üçüncü boyutta surenin ko-

---

2 Darimî, Fedailü'l-Kur'an 1; Tirmizî, Fedailü'l-Kur'an 16.

3 Kurtubi, *el-Cami'*, I, 115, 116.

4 Duman, age. XVIII, 401, 402.

5 İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetâvâ*, XIII, 275; ayrıca bkz. Tuncer Namlı, "Kur'an'ın Ayet Kavramı Çerçevesinde Mucize Tasavvurumuz", *XI. Kur'an Sempozyumu*, Ankara, 2009, s. 125-139.

6 İbn Atıyye, *el-Muharrer*, I, 96.

7 Duman, age. XVIII, 402.

nusal bütünlüğünü, anlatılan kıssaları ve temel vurguları bu bağlamda değerlendirmek istiyoruz. Dördüncü boyutta suredeki konu ve kıssaları imkânlarımız ölçüsünde Orta Doğu mitolojileriyle karşılaştırmayı amaçlıyoruz. Son tahlilde ise dilsel ve tarihsel veriler ışığında harflerin anlamını sure içeriğinde aramayı hedefliyoruz.

Söz konusu harflerin kıssaların yoğun olarak anlatıldığı surelerin başında yer alması ve hemen devamında Kur'an'ın farklı özelliklerine veya vahiy ve nübüvvet gerçeğine dikkat çekilmesi duruşumuzu ve yönümüzü belirlemekte ve bizi ister istemez bu yönde sürdürülecek dilsel, tarihsel ve kültürel bir yolculuğun kapısına getirmektedir. Dolayısıyla dil ve lügat çalışmasıyla işe başlamak, surenin indiği dönem ve ortamı göz önünde bulundurmak ve söz konusu harflerin ve iliştirildiği cümlelerin başka surelerdeki kullanımlarına göz atmak istiyoruz. Kelimelerin anlam örgüsü ile surenin içeriğini ve özellikle surede örnek olarak anlatılan kıssaları karşılaştırmak istiyoruz. Bu analizi yaparken surelerin iniş sırasını esas alarak harflerin anlam ve fonksiyonlarını tespit etme konusunda basitten karmaşığa doğru bir seyir izlemek istiyoruz.

2. Mukattaa Harflerinin Anlam ve Fonksiyon Analizi

Nûn ن (68/Kalem 1).

Bu ayetin başında bulunan "Nûn" harfi, ilk nazil olan mukattaa harfidir. Nüzul sırasına göre bunu "Kâf ve Sâd" harfleri izlemiştir. Harften sonra gelen "vâv"ı ister yemin, ister atıf harfi kabul edelim, her üç harfi de kendilerinden sonraki cümle ile birlikte veya tek başına sure ismi veya başlangıcı (başlığı) kabul eden Şa'bî, Sevrî ve hadisçilerden bir topluluğun görüşü bağlama ve i'rab kurallarına uygun görünmektedir.[8] Müsteşrik Morris S. Seale'in mukattaa harflerini surelerin muhtevasını hatırlatmaya yarayan ipuçları ve semboller olarak değerlendirmesi de bu bakımdan anlamlıdır.[9] "Nûn" harfinin anlamı, devamında gelen ayet ve surenin içeriği ile ilişkisi de bu tercihi desteklemektedir. "*Nûn'u, kalemi ve (onunla) yazanları düşün.*[10] *Sen Rabbinden gelen nimet (vahiy) konusunda cinlerin müdahalesine maruz kalmış değilsin.*"[11]

---

8 İbn Atıye, *el-Muharrer;* Ebu Hayyan, *el-Bahr,* Kurtubî, *el-Cami',* I, 115.

9 Duman, age. XVIII, 406.

10 Mücahid'e göre burada kalemle yazılanlar zikr, yani vahiy, yazanlar da meleklerdir (Taberî, *Camiu'l-Beyan).*

11 68/Kalem 1, 2.

"Nûn" harfinin anlamı konusunda sekiz farklı görüş öne sürülmüş ve surede yer alan kelime ve konularla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Arapça ile akraba olan Fenike, Arâmî, İbrânî, Akad, Habeşçe gibi diğer Samî dillerdeki anlamlardan da yararlanılmaya çalışılmıştır.[12] Nûn harfinin Fenike, Aramî, İbranî ve Arapça'da balık anlamına geldiği düşünülmüştür. Mısır alfabesindeki resmi de yılana benzetilmiştir. Bazı tefsirciler kalemle birlikte zikredildiği için hokka anlamı vermiş ve diğer dillerin imkânına atıf yapmışlardır.[13] Ancak Sibeveyhi ve şair Mütenebbî gibi bazı dilciler bu anlamlandırmayı galat ya da şâz kabul ederken,[14] Zemahşerî de yapılan i'rablandırmaların tutarsızlığından hareketle bu anlamlandırmaları reddetmiştir.[15] Çoğu tefsirci ise bu surenin 48 ve 49. ayetlerinde ilk defa anlatılan Hz. Yunus kıssasıyla "nûn" harfi arasında ilişki kurarak "nûn" harfinin balık anlamına geldiğini söylemiş ve öbür görüşte olanlar gibi diğer Sami dillerde imkân aramıştır. Bu yaklaşım şu şekilde temellendirilmeye çalışılmıştır: Bu surenin 48 ve 49. ayetlerinde Yunus Peygamber'den "Sahibü'l-hût" (balık sahibi) diye bahsedilirken, 21/Enbiya 87. ayette "Ze'n-nûn" (nûn sahibi) ifadesi kullanılmıştır. Kimi tefsirciler bu benzerlikten hareketle "nûn"un balık anlamına geldiğini söylemiş, ancak Orta Doğu kültüründe yaygın olan ve dünyayı üzerinde taşıdığına inanılan mitolojik balık efsanesiyle ilişkilendirmişlerdir. Fakat Zemahşerî ve Razi bu yaklaşımları reddetmiştir.[16] Ancak harfin Yunancaya "Nû" ismiyle geçmesine[17] ve Anadoluda halk kültüründe "Nû" diye bir ölçü biriminin bulunmasına bakılırsa tahıl ölçeği anlamına gelmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Kalemle ilişki kurarak hokka denmesinin buradan kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir. Harfin iki boyutlu resminin yılana benzetilmesine yol açmış olması da ihtimal dâhilindedir.

Ancak tarih üstü mitolojik yaklaşımlar bir yana hem suredeki kıssa hem de "nûn" harfinin devamındaki kalem ve yazı yani vahiy vurgusu arasında ilişki kurularak tarihsel tespitlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Örneğin Tevrat'ın Yunus başlığını taşıyan bölümünde anlatılan kıssada Yunus Peygamber'in (as) gönderildiği hâlde gitmekten kaçındığı, daha sonra dönüp irşad ettiği şehir Ninova'dır.[18] Bu durum, 'nûn' harfinin Ninova, "ze'n-nûn" ifadesinin Ninova'nın sahibi veya hâkimi anlamına gelmesi ihtimaline işaret

---

12 Taberi, *Camiu'l-Beyan;* Ebu Hayyan, *el-Bahr.*

13 Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi,* "Nûn" mad. XXXIII, 242, 243.

14 Zebidî, *Tâc,* "Nûn" mad.

15 *Keşşaf,* 68/Kalem 1. ayetin tefsiri.

16 *Keşşaf, Mefatihu'l-Gayb,* ilgili ayetin tefsirleri.

17 Durmuş, age. XXXIII, 242, 243.

18 Âlûsi, *Ruhu'l-Maani;* Hamdi Yazır, *Hak Dini;* Mevdudî, *Tefhim,* ilgili ayetlerin tefsirleri.

olabilir. Çünkü 37/Saffât 139-149. ayetlerde anlatılan kıssa ile Tevrat'ın verdiği bilgiler benzerdir ve şehir halkı Yunus Peygamber'e (as) iman edip şehri ona teslim etmektedir. Ayrıca Ninova çivi yazısının geliştiği mekândır ve üstelik Sümer, Babil gibi Mezopotamya medeniyetlerinde kral tanrı "Enlil" ve insanı topraktan yarattığına inanılan tanrıça "Ninlil" kültleri mevcuttur. Bu durum Ninova isminin dinî hüviyeti kadar söz konusu dinin kültürel yansımalarına da işaret olabilir. Şehir ismi ile tanrı isimlerindeki "En ve Nin" ekleri arasındaki benzerlik karşılıklı bir etkileşime işaret etmektedir. Öte yandan "nûn" harfi bereketli hilalin batı yakası Mısır'da, kâinatın yaratıldığı ilk suların Tanrısı, Nun ve Nunet kültünde tanrıların isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an kıssalarının hak ve batıl dinler arasındaki ilişkiyi izah şekline göre bu tür tabiat tanrıları genelde ilahî dinin bozulmuş türevleridir. Dolayısıyla Allah'a ait bazı sıfatların Allah'tan ayrı tanrı üretimlerine konu olması ve bu isimle üretilen tanrılar eleştirilirken Allah'a dönüşün mesajları verilmiş olabilir. Ayrıca bu benzetmeden önce anlatılan bahçe sahipleri kıssası da ticaret, kervancılık ve hayvancılıkla uğraşan Mekke'den çok, Bereketli Hilal diye bilinen Mezopotamya-Mısır hattının coğrafya ve kültürüne daha çok uymaktadır. Özellikle bu bölgenin kadim sakinleri olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Nebati medeniyetine ait bilgilerle ciddi paralellikler söz konusudur. Üstelik surede anlatılan kıssada Allah'ı tesbih etmeyi unutmuş ve bereketin kaynağını başka sebeplerde arayan bir algı tenkit edilmektedir ki bu "nûn" isimli bereket tanrılarının nasıl ortaya çıktığı konusunda bize bir fikir verebilir. Çünkü Nebatiler'de farklı tanrı isimlerinin yanı sıra Allah ismine de rastlanmaktadır.[19] Dolayısıyla Kur'an, mucizevî şekilde bu tarihi geçmişe dikkat çekmiş ve bizleri araştırmaya sevk etmiş olmalıdır. Çünkü sure, müşriklerin vahyi yalanlaması karşısında sabretmeye vurgu yaparken Yunus Peygamber'in (as) mücadelesini örnek vermektedir.

Bu ipuçları bizi sadece din ve kültürün tarihine değil, aynı zamanda dil ve yazının tarihî köklerine de götürmektedir. Çünkü lügatten sunacağımız örnekler, Orta Doğu dil ve kültürünün ortak olduğunu gösterir niteliktedir. Nûn harfine harf ilave edilerek türeyen kelimeler genellikle bozulma anlamı çağrıştırmakta ve geçmişte hak bir dinin ve kültürün nasıl bozulduğunu anımsatan ipuçları vermektedir. Çünkü içinde "nûn" harfi bulunan kelimelerin, özellikle illetli fiillerin birçoğunun anlamı insanın olumsuz durumlarını ve kötü durumlar ifade eden sesleri yansıtmaktadır. Bu gibi olumsuz ve de ortak anlamlara gelen kelimeler büyük bir yekün teşkil ettiği gibi kelime-

---

[19] Ağırakça, Muhammed, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Nebatiler" mad. XXXII, 257, 258.

lerin oluşum sürecine de işaret etmektedir.[20] Gerçi olumlu anlamda kullanılan kelimeler türetilmiş olsa da çoğunluk olumsuz kelimelerden oluşmaktadır. Örneğin "yerleşmek, vatan edinmek, kanun koymak" gibi medeniyet inşasıyla ilgili kelimelerin varlığı, yerleşik hayata geçişin seyri hakkında ipuçları verdiği gibi[21] "su dökmek, akıtmak, çamurdan saksı yapmak" anlamlarındaki

---

[20] Ağırakça, Muhammed, aynı yer. Ayrıca lügatlerden seçtiğimiz bozulmak, hastalanmak, eksilmek, yumuşamak, gevşemek, aciz ve zayıf olmak, sallanarak yürümek, kirlenmek, kötü kokmak, eskimek, yaşlanmak, boyun eğmek, esir olmak, ağlamak, inlemek, gizlenmek, ürkmek, yok olmak, ölmek, afete uğramak, engellenmek, vazgeçmek anlamlarına gelen şu kelimeler grubu bunu kanıtlar niteliktedir: Ne'ete نأت (inlemek), ne'ne'e نأنأ (zayıf, tutarsız, gevşek olmak), ne'ese نأس (ağır yürümek, uzaklaşmak), ne'eye نأي (uzaklaşmak), nebâ نبى (isabet etmemek, kararsız olmak, ayrılmak, peygamberlik etmek), netene نتن (kötü kokmak), senne سنّ (su bozulmak, kokmak), necise نجس (pis, murdar olmak) nehâ نحي (yönelmek), nahnaha نحنح (öksürmek, kem küm etmek), nehase=neẖaşe نخش = نحس (eziyet etme), nesiye نسي (unutma) vehaşe وحش (ürkmek, kaçmak), nâ'e ناء (ağır gelmek, uzaklaşmak), nâbe ناب (zorlanmak, dönmek), nûbe نوبة (musibet), nûne نونة (küçük, çukur), nâta ناط (şişmek, ağırlaşmak, asmak), nâsa ناص (geri durmak, kaçmak, batmak), nâ'a ناع (eğilmek, salınmak, susamak), rane'e رانأ (sallanmak, ses çıkarmak) ranne رنّ (ses çıkarmak), ranâ رنى (dalmak, gafil olmak, inlemek), râne ران (zor, sıkıntılı, şiddetli olmak, çukura düşmek, ölmek), nâme نام (uyumak, ölmek, sönmek, sakin olmak), vesene وسن (uyuklamak, dalgın olmak), vedene ودن (kısalmak, yumuşamak, ıslanmak), venâ ونى (aciz kalmak, vaz geçmek), vehene وهن (zayıf düşmek, gevşemek), vâle=veyl وال=ويل (ilenmek, yakınmak, rezil olmak), senne سنّ (kasık ve atın topuk kılları, hastalığın artması), cenne=kenne جنّ=كنّ (gizli, kapalı olmak), hanne حنّ (üzülmek, ağlamak), zenne زنّ (üşüme, burnu akma, mecalsiz olma), zenne زنّ (sarkık olmak, kötü zan ve töhmette bulunmak) sanne صنّ (bozulmak, kokmak, susmak, kızmak), dane دانّ (cimrilik etme), tanne, طنّ (tınlamak, ölmek), zanne ظنّ (zannetme, töhmette bulunma), anne عنّ (yüz çevirmek, engellemek, aciz kalmak), anâ عنى (boyun eğmek), âne عان (yardım etmek), ganne قنّ (vızırdamak), ğâne غان (susamak, içi bulanmak, unutmak), fenne فنّ (süslemek, aldatmak, yormak), fenâ فنى (bitmek, yok olmak), menne منّ (başa kakma, zayıflatma, ölümüne sebep olma), nennün ننّ (zayıf saç), nâe ناء (çiğ, ham, zayıf), henne هنّ (ağlamak, inlemek), hâne هان (kolay, yumuşak, adi olmak), zenâ زنى (zina etmek, iffetsiz olmak)...

[21] Nebe'e نبأ (çıkmak, çıkagelmek, yükselmek, haber vermek),netece نتج (çıkarmak, doğurmak), nesâ نشى (sözü yaymak), neceha نجح (başarmak), necâ نجى (arınmak, kurtulmak,

kelimelerin varlığı da[22] yazı aracı kil tabletlerin, su medeniyetindeki ve dolayısıyla tarımdaki gelişmelerin dildeki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

---

fısıldamak), nevvene نوّن (nun harfi yazmak, tenvinlemek), nâle نال (almak, vermek, bağışlamak), vecede وجد (bulmak, ulaşmak, sahip olmak). vatana وطن (yerleşmek, vatan edinmek), vesene وسن (ikamet etmek, malı çoğaltmak), nâsa ناص (davranmak, çalışmak, harekete geçmek), ve'ane وعن (sağlam, sert yere sığınmak), vekene وكن (yerleşmek, yuvaya girmek), benâ بنى (bina yapmak, kurmak vs.), benne بنّ (yerleşip kalmak, ayrılmamak), bâne بان (ayrılmak, göçmek, kızı evlendirmek), tennur تنّور (tandır, ocak), tene'e=teneha=tenne تنأ = تنح = تنّ (ikamet etmek), senâ سنى (katlamak, gizlemek) sebete سبت (sabit olmak), sevâ, سوى (ikamet etmek), sâbe, صاب (konaklamak, korunmak, barınmak, sığınmak), denne دنّ (ikamet etmek), tinnün تنّ (eş, benzer), kanne كنّ (temel atma, araştırma, değnek vurma, kanun koyma, kul edinme, baş eğme, susma, köle olma, dağın tepesi yükseği…), senne سنّ (kanun koymak) senâ سنى (yükselmek, parlamak, bir yıllık süre iş yapmak, anlaşmak), şene'e شنأ (kin, küsmek), nevâ نوى (kasdetmek, kourumak, uzaklaşmak), yakıne يقن (gerçek ortaya çıkmak, sabit olmak)...

[22] Senâ سنى (katlamak, bükmek, ip eğirmek), hanâ حنى (ip eğirmek, yay yapmak, kabuğu soymak, kadın çocuğuna bağlı olmak), hanâ حنى (hane, ev, işyeri edinmek), denne دنّ (küp, çanak, çömlek yapmak, ikamet etmek), denâ دنى (yaklaşmak, evlenmek, akraba olmak), dane دان (düzenlemek) dâne/deyene دان/دين (din edinmek, hesaplaşmak, borç alıp vermek), senne سنّ (bilemek, cilalamak, mızrağa demir uçtakmak, fırçalamak, tebasına güzel bakmak, kanun koymak, sözü güzel söylemek, izah etmek tasvir ve medh etmek, düğümü, sorunu çözmek, su dökmek, eskimek, yaşlanmak, adet edinmek, yol edinmek ve işlek hale getirmek), senâ سنى (parlamak, yücelmek, kuyudan su çekmek, kuyu, baraj, set yapmak), nehera, نهر (su kazmak, suya erişmek, çok su akmak), nehele نهل (sulamak), vedene ودن (deriyi ıslatmak), nara, نرى (aydın ve ışık olmak, çiçek açmak, güzel olmak) nâra/neyera نار/نير (çizgi çekmek, nakış yapmak, süslemek, parlatmak), nevvene نوّن (divit ucu takmak, kılıcın ağzını bileyip keskinleştirmek) nevâ نوى (tohum ekmek) vetene, وتن (bir yerde kalmak, sürekli olmak, su sürekli akmak, kanal açmak), tane تان (çamur yapmak, çamurla sıvamak), ğanâ غان (zengin olmak, mamur olmak, evlenmek, güzel olmak, ikamet etmek, dirlik sürmek, faydalanmak, şiir ve şarkı söylemek), fenne فنّ (süslemek), feyne فين (zaman, saat), kana'a قنع (zırh ve kalkan yapmak, kanaatkar olmak), kanâ قنى (mal kazanmak, kanaatkar olmak), kanne, كنّ (yerleşmek, kanun koymak, düzenlemek, ip bükmek, şişe yapmak), kâne/kayene كان / كين (demircilik yapmak, dağınık olanı toplamak, kap kacağı tamir etmek, süslemek, çengi çalgı

Bu da ister istemez sembolik anlamlı bir sure başlığı yorumunu akla getirmektedir. Bu anlam ilişkilerinin izini sırasıyla diğer harflerin anlam dünyasında da sürmek mümkündür.

Kâf ق (50/Kâf 1).

Kâf harfinin dağların doruğu veya dünyayı çevrelediğine inanılan efsanevi Kafdağı anlamına geldiğini söyleyenler olsa da bunlar ilmî bir dayanaktan yoksun halk hikâyeleridir. Bu görüş Yahudi ve İran kaynaklı İsrailiyat türü hurafelere dayanmaktadır.[23] Fakat "kâf" harfinin Allah'ın veya Kur'an'ın ismi olduğu görüşü tartışılabilir olsa da surenin ismi olduğu kesindir.[24] Bu harfin "vakafe" kelimesi yerine kullanılan bir kelime olduğunu söyleyen ve cahiliye şiirinden örnek veren görüş harfle kelimenin anlamını aynı karede buluşturan önemli bir örnektir: قلت لها قفي فقالت قاف ... أي وقفت "O'na 'dur' dedim, o da 'durdum' dedi." cümlesinde kâfi kelimesi vakaftü (durdum) fiili yerine kullanılmıştır.[25] Bu yönüyle "kâf" harfinin surenin içeriğini yansıtan bir isim veya başlangıç (başlık) olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.[26] Bu görüşü şu kelimelerin sözlük anlamı da desteklemektedir. Vakafe, kaffe, kafâ ve kâfe kelimeleri, sadece ses yönüyle değil, anlam yönüyle de akrabadır ve yapısında "Kâf" harfi bulunan bütün kelimelerin anlamını kapsayacak ölçüde bir anlam zenginliğine sahiptir. Ses ve anlam yönünden kâf harfine ve devamındaki cümlenin içeriğine uyum arzeden kâfe, yakîfu, kıyafetün ve kafâ, yakfî, kafyen kelimeleri iz sürmek ve peş peşe gelmek anlamına gelmektedir.[27] Ayrıca soy ilmi diye bilinen İlmü'l-kıyâfe terkibindeki kıyâfe kelimesi aynı köktendir ve soy anlamına gelmektedir. Kur'an da aynı kelimeyi peygamberlerin peş peşe gönderilmesi anlamında kullanmaktadır.[28] Ayrıca bu surenin Murselât suresinden sonra inmesi de tesadüf değildir. Çünkü "Ve'l-Murselâti Urfen" ifadesiyle başladığı için sure bu adı almıştır ve peygamberlerin peş peşe gönderilmesi anlamındadır. Üstelik bu ayette kullanılan örf

---

çalıp oynamak), kenne كنّ (saklamak, gizlemek, ateş ocağı yapmak), levvene لوّن (renklendirmek, farklılaştırıp ayırt etmek), menâ منى (arzu etmek, ideal edinmek), vezene وزن (ölçmek, tartmak, ölçülü ve dengeli olmak, yapmak)...

[23] İbn Kesir, *Tefsir;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb,* 50/Kâf 1. ayetin tefsiri; Demirci, Kürşat, *TDV İslam Ansiklopedisi,* "Kafdağı" mad. XXIV, 144, 145.

[24] Mukatil, *et-Tefsir;* Taberî, *Camiu'l-Beyan,* 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.

[25] Maverdî, *en-Nüket,* 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.

[26] Zemahşerî, *Keşşaf,* 38/Sad 1. ayetin tefsiri.

[27] Zebidî, *Tâc.*

[28] 2/Bakara 87; 57/Hadid 27; 5/Maide 46.

kelimesi de "kâf" harfi ve kâfe kelimesi gibi süreklilik, peş peşe anlamına gelmektedir.[29] Ayrıca her iki kelimenin de "fe" harfiyle bitmesi, "fe" harfinin "kâf" harfinden sadece bir noktayla ayırt edilmesi ve Arap dilinde takibiye edatı olarak kullanılması da anlamsal ilişkinin başka boyutlarına işaret etmektedir.

Üstünlük ve açılım vasıfları nedeniyle huruf-ı isti'lâ'dan sayılan "ق kâf" harfinin[30] وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ "Soylu, şerefli Kur'an" ifadesinin başında olması da tesadüf değildir. Kur'an'ın önceki vahiylerin devamı ve sonuncusu olduğu ima edilmektedir. Onu yalanlayanlarsa önceki vahiyleri yalanlayıp helak olanların mirasçılarıdır. Bu olgu, Mukattaa harflerinin Kur'an'a vurguyla başlayan ve kıssaların yer aldığı surelerin başında bulunmasını da açıklamaktadır. Bu sure içerisinde Âd, Semûd, Tubba', Nuh ve Lût'un kavimlerine, Ress ve Eyke halkına ve Firavun'a gönderme yapılması, vahyi ve ahireti yalanlayan o kavimlerin nasıl helak olduğu örnek verilerek Kur'an'ı yalanlayanların tehdit edilmesi ve Hz. Peygamber'e (s) sabır ve metanet telkin edilmesi de bu yaklaşımı destekleyen kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu semantik ilişki, hem kâf harfini Kur'an'ın sıfat ismi olarak değerlendiren görüşü[31] hem de surenin ismi veya başlangıcı olduğunu kabul eden yaklaşımı[32] anlamlı hale getirmektedir. Bu nedenle sure, ilk dönemden itibaren bu adla anılmıştır. Dolayısıyla bu harf, bir isim olmanın ötesinde "Soylu, şerefli Kur'an" ifadesiyle birlikte veya tek başına surenin içeriğini yansıtan anlamlı bir başlangıç (başlık) görüntüsü arzetmektedir.

Sâd ص (38/Sâd 1).

Bu harf, konum ve i'rab bakımından, kendisinden sonra gelen cümle ile ilişkisi ve fonksiyonu yönünden "kâf" harfiyle ciddi benzerlik arzetmektedir.[33] Ayrıca "nûn ve kâf" harfleri gibi sâd ismine de kelime anlamı vermek mümkündür.[34] Sadde, sâde, sadâve vasade kelimeleri seslenmek, gürültü koparmak,[35] yankı yapmak, yüz çevirmek, karşı çıkmak, kibirli davranmak, kaçmak, dağa çıkmak, avlanmak, kışkırtmak, bir yerde kalmak, yurt edinmek vs.

---

[29] 77/Murselât 1.

[30] Sarı, Mehmet Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Kâf" mad. XXIV, 142.

[31] Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Maverdi, *en-Nüket*, 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.

[32] Maverdi, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

[33] Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, 38/Sad 1. ayetin tefsiri.

[34] Zemahşerî, *Keşşaf*, Matüridî, *Te'vilât*, 38/Sad 1. ayetin tefsiri.

[35] 43/Zuhruf 57.

anlamlarına gelmektedir.[36] Hatta bu harfin adı Samî dillerde sade, sadai veya tsadik olarak bilinir.[37] Daha önce bu kelimelerle "sâd" harfi arasında anlam ilişkisi kuranlar da olmuştur. Örneğin Hasan-ı Basrî ve Süfyan'a göre "sâd" harfinden türeyen müsâdât kelimesi amellerin Kur'an'a arzedilmesi veya ittiba anlamlarına gelmektedir.[38] Zemahşerî ise sesleniş ve yankı anlamına gelen sadâ kelimesiyle "sâd" harfinin anlam ortaklığına işaret etmiştir.[39]

Tespit edilen bu anlam ilişkisi, devamında gelen ve Kur'an'ın şerefine ve içerdiği öğüde vurgu yapan وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ cümlesinin anlamıyla uyum arzetmektedir. İbn Atıye zikir kelimesini kalıcı şeref olarak değerlendirmiştir[40] ki sâde kelimesinin dağa çıkmak (yükselmek) anlamıyla ve vasade kelimesinin kalıcı olmak ve yerleşmek manasıyla uyumlu görünmektedir. Razî, bu tür tespitleri daha da çoğaltmıştır. Örneğin, suredeki bazı ayetlerin anlamından hareketle yüz çevirmek anlamına gelen sadde fiili ile sâd harfi arasındaki bağlantıya işaret etmiş ve الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله *"Kâfirler Allah'ın yolundan yüz çevirdiler"*[41] ayetine atıfta bulunmuştur. Kâfirlerin tekebbür ve aykırı duruşu (2. ayet), feryad ettikleri zaman kaçacak vaktin olmayacağı "hîne menâss" (3. ayet) ve cehennemliklerin birbiriyle çekişmesi "tehâsumu ehli'n-nâr" (64. ayet) ifadeleriyle "Sâd" harfinin muhtemel anlamları arasında alaka kurmaya çalışmıştır.[42] Yine Libya Arapları da bugün bile "es-Sahrau'ş-Şarkıyye" (Doğu Sahra) tamlaması yerine kelimelerin başında bulunan "sâd şın" harflerini rumuz olarak tek bir kelime gibi kullanmaktadırlar.

Bu bilgiler de harflerin kelimelerle ilişkisini ortaya koyduğu gibi, Mukattaa harflerinin Kur'an'a vurguyla başlayan ve içerisinde kıssalar yer alan surelerin başında bulunmasını da açıklamaktadır. İlk üç ayet ile 86-88. ayetler arasındaki anlam ortaklığı surenin bütünlüğünü gösterdiği gibi az sonra vereceğimiz bilgiler de surenin öncesi ve sonrasında yer alan surelerle bağlantısını göstermektedir. Hatta 64. ayetin içeriğindeki cehennemliklerin birbiriyle çekişmesi anlamındaki "tehâsumu ehli'n-nâr" deyiminin bundan sonra inen A'raf suresinde daha ayrıntılı olarak ele alınması ve sâd harfinin o surenin başında da bulunması tesadüf olamaz. Hatta bu surenin sonunda de-

---

[36] Zebidî, *Tâc;* İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab.*

[37] Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi,* "Sâd" mad. XXXV, 370, 371.

[38] *Taberî, Camiu'l-Beyan,* Maverdî, *en-Nüket,* 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

[39] *Keşşaf,*38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

[40] *El-Muharrer,* 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

[41] 16/Nahl 88.

[42] Razî, *Mefatihu'l-Gayb,*38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

ğinilen Hz. Âdem kıssasının o surede geniş olarak açıklanması da "sâd" bulunan kelimelerin yerleşme ve kalıcı olma anlamıyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu suredeki kıssaların anlatılma biçimi, kendisinden önce inen Kamer suresindeki kıssaların anlatımıyla da benzerlik arz etmektedir. Fakat bu surede önceki sureler gibi Nuh ve Âd kavmine, Firavun'a, Semûd ve Lût kavmine, Eyke Halkına kısa atıflardan sonra farklı bir şekilde Hz. Davut, Süleyman ve Eyup Peygamberlerin (as) mücadelesinden ayrıntılı kesitler aktarılmaktadır. Daha sonra tekrar Hz. İbrahim, İshak, Yakup, İsmail, Elyesa' ve Zilkifl Peygamberlerin (as) mücadelesine kısa atıflar yapılmaktadır. Bu yönüyle sure kendisinden önce ve sonra inen surelerin kıssa anlatımları arasında bir köprü gibi görünmektedir. Daha önceki harfler konusunda söylediğimiz gibi "sâd" harfini de sure ismi ve başlangıcı olarak değerlendiren görüş, bağlama uygunluk arzetmektedir.[43] Dolayısıyla "sâd" harfini tek başına veya devamındaki "Vel Kur'ani zi'z-Zikr" وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ cümlesiyle birlikte başlık olarak değerlendirmek anlamlı görünmektedir.

Elif Lâm Mîm Sâd المص (7/A'raf 1).

Burada "sâd" harfinin önüne "elif, lâm, mîm" harfleri gelmiştir. "Sâd" harfini bir önceki bölümde ele aldığımız için burada tekrara gerek görmüyoruz. Ancak diğer üç harfin devamında yer aldığı için aralarında anlamsal bağlantılar kurulabilir. "Elif" harfinin ismi Nebatî, Aramî, Fenike, Süryani, Babil, Asur, Akad vb. Samî dillerde alaf, alef, olaf, elaf, alpu, Yunanca'da alfa olarak adlandırılır.[44] "Lâm" harfi ise lamed, lamad, lambda olarak isimlendirilir.[45] "Mîm" harfi mem veya mayim olarak adlandırılır.[46] "Sâd" ise sade, sadai veya tsadik olarak bilinir.[47] Akraba dillerdeki bu ortak isimler, harflerin Orta Doğu kültürlerindeki yaygınlığı kadar anlamlarındaki tarihsel derinliğini de yansıtmaktadır. Bu durum aynı zamanda dilin ortak köklerine ve gelişim seyrine de işaret etmektedir. Örneğin bu harflerin mahreçlerindeki kolaylık sıralaması çocuğun dillenirken çıkardığı ses sıralamasıyla paralellik arz etmektedir. Elifin okunuşundan oluşan a ve e sesi boğaz ve ağız boşluğundan hiç zorlanmadan çıkarıldığı için çocuğun kolayca çıkardığı ilk ses olmalıdır. Dilin üst damağın ön tarafına dokunmasıyla ağız boşluğundan çıkan "la" se-

---

[43] Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Razî, *Mefatihu'l-Gayb,* 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

[44] Arslan, A. Turan, *TDV İslam Ansiklopedisi,* "Elif" mad. II, 35.

[45] Arslan, age. "Lâm" mad. XXVII, 92.

[46] Durmuş, age. "Mîm" mad. XXX, 87.

[47] Durmuş, age. "Sâd" mad. XXXV, 370.

si, ikinci sıraya yerleşirken, dudakların birbirine dokundurulması ve ağzın kapatılmasıyla genizden çıkarılan mim veya mem sesi, emme arzusunu yansıtmaktadır.[48] Çocuğun en yakınında olanlar için kullandığı eb, ümm ve ehî kelimelerinin elifle başlayıp dudak harfleriyle bitmesi veya boğaz boşluğunda tamamlanan "hı" harfiyle tamamlanması da gelişmeye başlayan bilinçle seslerin kolaydan zora doğru sıralanışını göstermektedir. Dolayısıyla dilin üst dişlerin dibine dokundurulmasıyla çıkarılan sâd sesi çocuk için diğer üç harften daha zordur ve yeteneğin daha da gelişmesine bağlıdır. Bundan dolayı da son sıraya yerleştirilmiş olabilir.

Elif: Firuzabadî'ye göre bazı Arap dilcileri "elif" harfinin "vav, yâ ve hemze" harfleriyle yakın ilişkisinden ve kaynaşmasından dolayı ülfet masdarından türediği görüşündedirler.[49] Elife fiili bütün türevleriyle birlikte alışmak, tanışmak, sevmek, birleştirmek, ısındırmak, güvenmek, ahid, kefalet, dostluk, (bu üçü illün kelimesinin de anlamıdır), konuşmak, ehlî ve evcil olmak, çoğalmak, çoğaltmak ve sayıyı bine tamamlamak anlamlarına gelmektedir. "Ayın" harfinin "hemze", "kâf" harfinin "fe" harfiyle benzerliği varsayılırsa 'alaka' kelimesinin de 'elife' fiili ile akrabalığı kurulabilir. İlah ve Allah isimlerinin türediği kök kelime olarak değerlendirilen elehe fiili himaye etmek, elihe fiili ise sığınmak, hasretten sabırsızlanmak, saygı gösterip ilahlaştırmak anlamlarıyla sevgide çokluk ve aşırılığı ifade etmektedir. Bu fiilin anlam dünyası evâ fiilinin de anlam haritasını oluşturmaktadır. Bu fiillerin anlamındaki dinî boyut, biraz sonra ele alacağımız, "lâm" ile başlayan kelimelerle, özellikle de lâhe fiiliyle eş anlamlılık arz etmektedir. Ehele fiili ise alışmak ısınmak, evlenmek, ahbab edinmek, hoş karşılamak, ev halkı anlamlarıyla elife fiiline benzerken, âl kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.

Aile, akraba ve yakınlar anlamına gelen âl kelimesiyle aynı köke tutunan âle fiili kayıp bir şeyi bulmak, gizlilikleri ortaya çıkarmak (tevil), gözetmek anlamlarına da gelmektedir. Bu fiilin tevil anlamı ile 53. ayet ve onunla anlam ilişkisi olan diğer ayetlerin anlamı arasında anlamsal bağ çok barizdir. Ayetlerin iniş sebebini oluşturan gaybın ortaya çıkması (tevil) tartışmalarıyla ilgi kurmak mümkündür. Bunu "lâm" bulunan kelimelerdeki gizlilik vurgusuyla bağlantılı düşündüğümüzde buradaki mukattaa harfleri ile sure içeriği arasındaki ortaklık daha da netleşmektedir. Ya'nî kelimesiyle ey edatının açıklama ve tefsir anlamında kullanılması da "elif" ile başka bir anlam ortaklığına işaret etmektedir. Enise, enika fiilleri de cana yakın olmak ve hoşlanmak anlamlarına gelirken elâ-ye'lû fiili çalışmak, gücü yetmemek ve nimet an-

[48] Durmuş, age. XXX, 87
[49] Arslan, age. "Elif" mad. XI, 35

lamlarına gelmektedir. İlâ, ilvün ve ilyün kelimeleri de nimet anlamına gelmektedir ki Kur'an'ın vahye nimet dediğini biliyoruz. Koruma ve himaye anlamındaki velâ, velâyet kelimelerinin nimet anlamındaki elâ fiiliyle ilişkisi kurulabilir. Dayanıklı olmak ve desteklemek anlamındaki âde, eyyede fiili ile birine iyilik etmek, ihsanda bulunmak anlamındaki yedâ fiili arasında da anlam akrabalığı sezilmektedir. "Ecede" fiili de aynı anlamdadır.[50] Bu fiillerin illetli olması da kelimelerin harf ve hece sayısındaki gelişimleri göstermesi bakımından ayrıca dikkat çekicidir.

Bütün zenginliği ile bu anlam yelpazesi insanın duygu, değer ve bilinç dünyasını ve bilinçlenme sürecini de ifade etmektedir. Bu semantik ilişkiler, bütün kelimelerin harflerden, harflerin de eliften türediğini iddia edenleri haklı çıkaracak bir nitelik arz etmektedir.[51] Çünkü bu ilişkiler, elife fiili ile Âdem ismini aynı anlam odağında buluşturmaktadır. Örneğin Âdem/adam kelimesinin de yer aldığı edeme, edime ve edüme fiillerinin türevleriyle birlikte taşıdığı anlam yelpazesi elife fiilinin ve onunla anlamdaş olan bütün kelimelerin anlam sıkalasıyla neredeyse birebir örtüşmektedir. Ayrıca bu semantik ilişkiler, ünlü Arap dil âlimi Halil bin Ahmed'in şu değerlendirmesini de haklı çıkarmaktadır: "Elif harfi, cömertlik vb. birçok haslet ve erdemi şahsında toplamış, eşi az bulunan kimse; zayıf, hor ve hakir görülen adam anlamına gelir."[52] Bu görüş isabetli görünmektedir. Çünkü "elif" harfinin yer aldığı kelimelerin anlam haritası sadece alıntıladığımız olumlu kelimelerden oluşmamakta; sözlükte zayıflık, hastalık, bozulma ve kokma anlamı taşıyan çok sayıda "elif" odaklı kelimelerle pozitif ve negatif anlamları birlikte barındıran kelimeler bulunabilmektedir.[53] Ayrıca tarih yazmak anlamına gelen erreha

---

[50] Kelimelerin anlamı için bkz. Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.

[51] Arslan, age. "Elif" mad. XI, 35.

[52] Arslan, age. XI, 35.

[53] Örneğin "esere" أسر fiili izinden gitmek, ikram etmek, etkilemek, iz bırakmak, anlamlarına gelmektedir. "Esefe" أسف fiili "esere"nin anlamlarını büyük oranda barındırmaktadır. "Esse" أسّ fiili de evi düzene koymak anlamına gelirken "etâ" أتى fiili gelmek ve uğramaktan tutun, cinsel ilişkiye kadar birçok beşerî ilişkiyi ifade etmektedir. "Ehaze أخذ fili etâ أتى fiili kadar çok anlamlıdır ve zıtlıklar barındırır. En masum eylemi ifade eden "almak" anlamından tutun da birçok olumsuz anlam barındırır. "Eribe" أرب fiilinin içeriği de benzeri bir ikilem barındırır. Hatta "erace" أرج fiili gibi iki şeyi karıştırmak anlamına gelen fiiller bile mevcuttur. "Esime" أثم günah işlemek, "âbe" آب dönmek, tevbe etmek, "ebâ" أبى yüz çevirmek, "ecüne" أجن su bozulmak, kokmak; "ehha", أخ öksürük, hastalık, susuzluk; "ehıne" أحن kin, nefret ve düşmanlık beslemek, "edira" أدر "edele" أدل "ezâ" أذى

ve yeryüzü anlamına gelen erd/arz ile bulutun yere yaklaşması anlamına gelen erida, yerleşmek ve yuva yapmak anlamındaki ekene, yemek anlamındaki ekele fiilleri de elifli fiillerde daha geniş bir eşanlamlılar dizgesi bulunduğunu ve bu harfin neden bu surenin başında yer aldığını açıklamaktadır. Çünkü bu harften sonra kitaba yeminle başlayan surenin anlattığı ilk mesaj insanların yeryüzüne yerleştirilmesi ve oradan çıkarılması (haşır) olayıdır. Anlatılan ilk kıssa da Hz. Âdem kıssasıdır. Bu kıssa üzerinden Âdem (as) ve eşinin ve onların zürriyetlerinin hayat serüveni anlatılarak uzun uzun öğütler verilmektedir.[54] Ayrıca 189. ayetten itibaren dile getirilen eşler arası ülfet ve çocuk sahibi olma arzusu da elif harfinin anlam dünyasında karşılık bulmaktadır.

Lâm harfi, Aramice ve İbranice'de lamed/lamad, Fenike alfabesinde lamd, Yunanca'da lambda olarak isimlendirilir. Alfabeler Fenike alfabesinden hareketle yayıldığı için "lâm" harfi, dünya alfabelerinin çoğunda 12. sıraya denk gelir. Kelimelerin asli harfi olarak kullanıldığı gibi "nûn, mîm, vav, he ve yâ" harflerine dönüşerek veya "râ, dâd, ayn, fe, kâf, kef ve nûn" gibi bazı harflerin "lâm"a dönüşerek ikincil ve eş anlamlı kelimeler oluşturduğu görülür. Bu harf onlarca farklı işlev görecek şekilde edat olarak da kullanılır.[55] Kelimeler içinde meydana gelen bu değişkenlik, "lâm" harfinin kelimelere kattığı anlam zenginliğiyle birlikte aynı anlamda kullanılan kelime çeşitliliğini beraberinde getirmiş, çok sayıda eş anlamlı kelime zenginliğine yol açmıştır. Aşağıda vereceğimiz örneklere bakılırsa aynı anlamda onlarca kelimenin

---

fiileri hasta olmak, yaralanmak, bozulmak, ekşimek, sıkıntı, "erra, errase ve erraşe" أزّ، أرّس، أرّش ateş veya harbi tutuşturmak, ateşli hastalık, cinsel ilişki, "erida" أرد cin çarpması ve kafayı oynatmak, bulut ağırlaşıp yere yaklaşmak, yara azmak, "erame ve ezele" أرم أزل kökünü kazımak, kuraklık ve kıtlık, "efeke" أفك yalan söylemek, "efele" أفل yıldız batmak, "efene" أفن akılsız olmak, "ekke" أكّ gün çok sıcak olması, göğüs daralması ve ahlakı kötü olmak, "esâ" أسى hüzün, "effe" أفّ sıkıntıdan of/öf çekmek, "elle, enete, eneha ve enne" ألّ، أنت، أنح، أنّ gamla inlemek vs... Bütünüyle negatif anlamlar içeren bu kelimelere karşın eş anlamlı ve zıt anlamlı olanlar da vardır. "Ecera" أجر ücret ve kira, "ecile ve eccele" أجل، أجّل hapsetmek, gecikmek, vaade ve mühlet vermek anlamlarına gelirken, "ehhara" أخّر fiili de "eccele" أجّل fiiliyle neredeyse eş anlamlıdır. "Edübe" أدب uslu, nazik, zarif ve terbiyeli olmak, "edde" أدّ işin zor, ağır müşkil olması, akıl dışı çirkin iş, felaket anlamlarındadır...

54 7/Araf 10-58 ayetler.

55 Arslan, age. "Lâm" mad. XXVII, 92

varlığını görmek mümkündür. En kabarık listenin dokunmak ve özellikle vurmak anlamına gelen kelimelerden oluşması dikkat çekicidir.[56] Bu da Hiyeroglif alfabesinde baston veya kamçı şeklinde remzedilen "lâm"harfinin ses tonu ve anlamını girdiği kelimelere taşıdığını göstermektedir. Ancak buna rağmen harfteki yumuşak ses tonunun, tıpkı kamçı esnekliği gibi kelimelerin fonetik ve semantik yapısındaki yumuşaklığı koruduğunu da görüyoruz.[57] Bir başka gösterge ise yalamak anlamına gelen kelimelerin listesindeki sayının[58] yeme, içme anlamındaki kelimelerin sayısına[59] göre hayli

---

56 Leata لأط (bastonla vurmak), lebeha لبخ (vurmak, öldürmek, sövmek), lebeta لبط (birini yere vurmak), lete'e لتأ (birini itmek, cinsel temasta bulunmak), lehabe لحب (kılıçla vurmak, tesir etmek, iz bırakmak), lehace لحج (vurmak, yapışmak), lahha لخ (yapışmak, sürtmek), lahata لخط (itmek), lahame لحم (yapıştırmak, etine vurmak), lahha لخ (vurmak), ledese لدس (eliyle vurmak, taş atmak, yalamak), ledeme لدم (tokat vurmak), lata'e لطأ (yapışmak, vurmak), letaha لتح (tokat vurmak, yere yıkmak), lataha لطخ (bulaşmak, kirlenmek), latase لطس (tokat vurmak), latame لطم (yüze tokat vurmak, yapıştırmak), leace لعج (dövmek, acıtmak), lefe'e لفأ (bastonla vurmak), legaha لقح (hurmaya aşı vurmak), legaze لقز (yumruklamak), lagata لقط (yama), legâ لقي (atmak) leke'e لكأ (kamçı ile vurmak), lekese لكس (kamçı ile vurmak), lekeha لكح (eliyle vurmak), lekede لكد (eliyle vurmak, itmek), lekeze لكز (yumrukla vurmak), lekeşe لكش (eliyle vurmak), lekke لكّ (vurmak), lekeme لكم (yumrukla vurmak), leme'e لمأ (eli ile vurmak, gizlice çalmak), lemese لمس (dokunmak), lemaga لمق (göze tokat vurmak), leheze لهز (mızrakla göğsüne vurmak), leheta لهط (tokat vurmak)...

57 Leyene لين (yumuşak davranmak), leblebe لبلب (dişi yavrusuna şefkat göstermek, yalamak), lebuga لبق (uygun, zarif olmak), letafe لطف (kibar, nazik davranmak), leabe لعب (oynamak), leheve لهو (hoşlanmak, oynamak), lealle لعل (rica), lebene لبن (süt sağmak, emmek, içirmek, vurmak, kerpiç kesmek, eğlenip kalmak), lebe'e لبأ (memeden ağız sağmak), ledüne لدن (yumuşak ve güzel ahlaklı olmak), lefega لفق (arayı düzeltip yumuşatmak), levvene لوّن (boyamak, renklendirmek) ...

58 Leaze لعز (yalamak), leıga لعق (yalamak), lata'a لطع (yapışmak), lecene لجن (yalamak), veleğa ولغ (yalamak),vela'a ولع (bir şeye düşkün olmak), lahıse لحس (yalamak, otlamak), lahıke لحك (balı yalamak), (lezibe لزب (yapışmak), leziga لزق (yapışmak), lesse لسّ (yalamak) lesaga لسق (yapışmak), letae لطأ (yapışmak), leta'a لطع (içmek, yalamak), la'aze لعز (yalamak), laıga لعق (yalamak), lağafe لغف (kabı yalamak), lemaza لمظ (yalanmak, diliyle tatmak), lehese لهس (yorgunluktan dilini çıkarmak)...

fazla olmasıdır. Başka bir gösterge de yapışmak anlamında kullanılan kelimelerin sayısı kadar[60] bir yere yerleşmek, ikamet etmek, toplanmak ve çoğalmak anlamında kullanılan kelime sayısının olmasıdır.[61]

Kelimelerdeki bu semantik ortaklık toplumların yerleşik hayata geçmesini açıklayacağı gibi gizlilik ve örtünme anlamındaki kelimelerin bundan daha çok olması[62] da söz konusu toplumların kültür ve medeniyetinin gelişim süreçleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu anlam öbeği surenin 10-32. ayetlerinin içeriği ile birebir örtüşmektedir. Buradaki gizlilik dünyevî anlamda olabileceği gibi sığınma anlamında kullanılan kelimelerin tuttuğu ye-

---

[59] Lâfe لاف (iştahla ot yemek), lâke لاك (çiğnemek, gevelemek), lemece لمج (emmek), lehime لهم (içmek, yutmak), ilham إلهام (yutturmak, kalbe ilka ve ilham).

[60] Lahha لح (yapışmak), lehace لحج (yapışmak, ayrılmamak), lezebe لزب (yapışmak), lezece لزج (yapışmak), leziye لزي (yapışmak, ayrılmamak), lezube لَزُب (çamur özlü, sıva yapışkan olmak), lezze لزّ (tutturmak, yapıştırmak), leziga لزق (yapışmak, yapıştırmak), lezime لزم (sabit olmak, ayrılmamak), lesega لسق (yapışmak, yapıştırmak), lesibe لسب (yapışmak, yılan, akrep sokmak), letame لطم (yapıştırmak), lesağa لصق (yapışmak), letâ لطى (yere yapışmak), lekide لكد (kir yapışmak), lekia لكع (kir, pas yapışmak), levise لوِس (sarmak, yapıştırmak), lâta لاط (yapışmak, sıvamak), leyeta ليط(sevgi kalbe yapışmak), lâga لاق(sığınmak, yapışmak)...

[61] Lebbe لبّ (ikamet etmek), lebise لبس (eğlenip durmak), lebide لبد (ikamet etmek), lezibe لزب (ikamet etmek) lesse اسّ (ikamet etmek), leslese لسلس (ikamet etmek), lahıme لحم (saplanıp kalmak), lekiye لكي (saplanmak, ikamet etmek), lemme لمّ (toplanmak, yerleşmek, kalmak), lemleme لملم (toplamak, toplanmak), leyise ليس (eve girip ayrılmamak) ...

[62] Lebese لبس (elbise giymek, örtmek, karıştırmak), el-leylü اللّيل (gece örtmek), elâle الال (geceye girmek, gece çok karanlık olmak), lehade لحد (ölüyü gömmek), lehafe لحف örtü örtmek, elbise giydirmek, yalamak), lessa لصّ (kapıyı kapamak, bitiştirmek, hırsızlık yapmak), latta لطّ (kapıyı kapamak, örtmek), lağaze لغز (gizli kapaklı konuşmak), leffe لفّ (dürmek, bükmek, bitişik olmak), leflefe لفلف (elbiseye bürünmek), lefeme لفم (ağza yaşmak, buruna burunsalık vurmak), leme'e لمأ (el vurmak, gizlice çalmak), lemiye لمي (bürümek, kaplamak), lâse لاس (başa sarık sarmak, örtmek), lâze لاز (saklanmak, kaplamak, bitişik olmak), lâhe لاه (saklanmak, örtünmek, yüksek olmak) ...

kûn,[63] dinî ve gaybî anlayışın sürekliliğine de bir işaret olabilir. Bu anlam öbeği ise 33-58. ayetlerin ve özellikle 53. ayetin anlam haritasıyla birebir örtüşmektedir. Çünkü parlamak, aşikâr olmak anlamındaki kelimelerin fonetik ve semantik yapısı "lâm" harfinin kelimelere kattığı anlamı gösterdiği gibi "elif" harfiyle ortak olduğu elehe ve lâhe kelimelerinin hem yüceltmek ve ilah edinmek hem de gizli anlamları ortaya çıkarmak anlamıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Üstelik buradaki kelimelerin anlam zenginliği sadece doğal parlaklığı değil, manevi açıdan bir iman ve ilah anlayışını da yansıtmaktadır.[64] Özellikle "lâm" harfinin başına ve sonuna illet harfi getirilerek oluşturulan velâ kelimesi surenin hem ilk hem de son bölümünde gündeme gelen ve surenin ana konusunu oluşturan velayet konusuyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Geciktirmek, hakkını vermemek, ağırlık, zorluk anlamlarındaki kelimelerin listesi de azımsanmayacak kadar kabarıktır ve insanların hayatta karşılaştıkları zorlukları anlattığı kadar ahlak, hukuk ve değer yargıları hakkında da bilgi vermektedir.[65] Bir başka olgu da, ateş yakmak, alevlenmek, susamak ve bunalmak anlamındaki kelimelerin varlığıdır ve bu semantik öbek sadece dünyevi bir algıyı yansıtmaktan ibaret olmayabilir.[66] Ayrıca konuşma ve lisanla ilgili bazı kelimelerin oluşturduğu dizge ise dil

---

63 Lece'e لجأ (sığınmak, güvenmek), elehe ألح (sığınmak, koruma ve himaye etmek), latâ لطى (sevmek, yapışmak), lâte لات (haberi saklamak), lâse لاس (bağlanmak, sığınmak), lâze لاز (sığınma, gizlenme)...

64 Le'le'e لألأ (şimşek parlamak, ateş tutuşmak, ışımak), lehabe لحب (yolda yürümek, iz bırakmak, yolu açmak), la'la'a لعلع (şimşek parlamak), lemaha لمح (parlamak, işaret etmek, işaret ve ima etmek), lama'a لمع (şimşek parlamak, iletmek, işaret etmek), lâha لاح (şimşek parlamak, zahir olmak yıldız doğmak, ışık vermek), lâhe لاه (serap parlamak)...

65 Elle ألّ (inlemek, yüksek sesle dua etmek, berrak olmak) illün إلّ (ahd, yakınlık, komşuluk, tanrılık), leâ لعى (kötü ahlaklı olmak), la'ata لعط (birinin hakkını tehir edip oyalamak), laısa لعس güçlük çıkarmak, zorlaştırmak), leane لعن (kovmak, beddua etmek, eziyet etmek, lânet etmek), leğa لغى (hükmü kaldırmak) lefâ لفى (hakkını eksik vermek), lehede لهد (zorlamak, zulmetmek), lâte/levete لات/لوت (haberi saklamak, hakkını eksik vermek), levise لوِث (kirletmek, karıştırmak), lâme لام (kınama), levâ لوى (borcunu ödemeyip hakkı inkar etmek), lâte/leyete لات/ليت (haberi saklamak, hakkını eksik vermek) ...

66 Lezâ لذى (ateş tutuşmak), lehebe لهب (ateş alevlenmek), lehese لهس (susuzluktan dilini çıkarmak), lehefe لهف (alevlenmek, ah etmek, yanıp yakılmak), lâbe لاب (susuz dolaşmak), lâha لاح (susamak), lâ'a لاع (üzüntü ve tasadan yanmak, hasta olmak) ...

kusurları ve konuşma adabı konusunda ipuçları vermektedir.[67] Dolayısıyla bu harfin taşıdığı tarihi anlamlar da tıpkı "elif" gibi kelimelerin türeme sürecinde harflerin çoğaltılma seyri ve yönü konusunda ipuçları verirken, surede anlatılan kıssalara dair sembolik göndermeler de barındırmaktadır. Çünkü kıssalardaki bazı ifadeler yukarıda vermeye çalıştığımız semantik yapıları çağrıştırmaktadır.

Mîm harfiyle ilgili veriler de şu ana kadar yaptığımız değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Harflerin ses özelliklerinin ve seslendirilme hareketlerinin oluşturduğu kelimelerin anlamlarına yansımalarını araştıran fonetikçiler, "mîm"in ses özelliği ve ağız hareketinin bu harfi içeren fiillerin manalarına dokunma ve görme duyularını ilgilendiren bazı olgular halinde yansıdığını da belirtmişlerdir. "Mîm" harfinin yer aldığı fiil ve mastarlarda "mîm" sesinin verdiği yumuşaklık, incelik ve sıcaklık; seslendirilirken dudakların usulca yumulma hareketinin işaret ettiği emme, bir şeyin içindekini dışarı çıkarma ve toplama, çiğneme ve yeme anlamlarının; yine seslendirmede iki dudağın açılma hareketinin işaret ettiği açılma, genişleme, yayılma manalarının yansıdığı keşfedilmiştir. Bu tür anlamlarının daha fazla olmasından hareketle insanlık tarihi içinde "mîm" sesinin emme olgusunu simgelemek üzere icat edildiği neticesine varılmıştır.[68] Dünyanın birçok dilinde emilme organı ile

---

67 Lesene لسن (dilini kullanmak, söz söylemek, çekiştirmek, elçi göndermek), lağata لغط (karışık sesler çıkarmak, şamata yapmak), lağıye لغي (boş konuşmak, saçmalamak batıl söz söylemek, iptal etmek), lakkane لقّن (sözü hemen anlamak, birine bir şey öğretmek, telkin), lekine لكن (dilde peltek ve kekeme olmak), lemeze لمز (üstü kapalı, alaycı konuşmak), lehâ لحى (oyalamak), lâme لام (kınamak, azarlamak)...

68 Emmek, sıyırmak, somurmak ovalamak: Mahha, mahâ مح، محى (kabuk, et, ilik sıyırmak), mehase=mehaşe محس، محش (deriyi soymak), mehasa محص (ayırmak), mehada محض (halis kılmak), mahha=mahmaha مخ=مخمخ (kemikten ilik sıyırmak), merase مرس (çocuk parmağını emmek), merade مرد (çocuk memeyi emip yumuşatmak), meraze=merasa مرز=مرس (çocuk memeyi parmaklarıyla sıkmak), merâ, mezera مرى، مزر (süt versin diye memeyi okşamak), mezze مزّ (emmek, sormak), meseke مسك (tutmak, bırakmamak), mesâ/meseye مسى/مسي (dokunmak süt için memeyi sıkmak), meşşe مشّ (emmek, sağmak), masara مصر (memeyi sağmak, bir yeri şehir yapmak), massa مصّ (emmek, yavaş içmek), masmasa مصمص (yalamak), madağa مضغ (çiğnemek), mease معس (ovmak), meade معد (mideye vurmak, çekmek), meğade مغد (emmek), meka'a مكع (şiddetle emmek), mekke مكّ (emmek), mekale مكل (memeden süt emmek), makâ مقى (şiddetle

(meme, mamelle, memelon, mama) emziren anne (mamma, maman, mama, meme, mother, mâder, ümm) isminde "mîm" sesi hâkimdir. Bebek ve çocuk dilinde yiyeceğin adı mamadır. Hatta süt emen çocuğun veya emziren annenin süt gelmesi için memeyi ovması ile ilgili fiiller de bu harf çevresinde odaklanır ve sayıları da oldukça kabarıktır.[69] Anne ve babayı simgeleyen ümm ve ebû (anne baba) sesleri bebeklerin çıkardığı ilk seslerdendir. Çocukların ilk çıkardığı insiyakî seslerin tekrarlaması onların avunma ve mırıldanma sesidir. Birçok hayvan sesini yansıtan kelimeler de bu harfle alakalıdır.[70] Bu hecelerin tekrarından oluşan ana, baba, aba, abi, ebi, ümmi, vb. kelimeler birebir aynı olmasa da bütün dünya dillerinde ortak seslere sahiptirler.[71]

Arapçada "mîm" harfi en çok "be, fe, kaf, lâm, nûn, vav" harfleri olmak üzere, "hemze, te, se, cim, ha, h̲ı, dâl, zâl, râ, ze, sin, şın dâd, tı, ayn, ğayn, he, yâ" harfleriyle değişim ve dönüşüme uğrayarak yapı ve anlamca eşdeğer veya benzer kelimelerin oluşumunda etkili olmuştur.[72] Değişim, sık kullanımdan az kullanıma ve telaffuz zorluğundan kolaya doğru seyretmiştir. Çoğunlukla "lâm, nûn ve mîm" harfleri birbirlerine dönüştüğü gibi bu harfler "vav, yâ" harflerine de dönüşmüştür.[73] Aslında bu iddialar kelime türetme girişimle-

emmek), mekke=mekmeke مك=مكمك (iliği emmek), melece ملج (ağız ucuyla emmek), meleha ملح (emzirmek), melea ملع (yavru deveyi emmek), meleka=mehece ملق=مهج (çocuk anneyi emmek)...

[69] Silmek ve ovalamak, sürmek, dokunmak: Messe مس (dokunmak), mehha مح (iz silinmek), mehada مخض (çalkalamak), mera<u>ha</u> مرخ (bedene bir şey sürmek), meraze مرز (dokunmak), mezega مزق (dokunmak, silmek), meseha مسح (silmek), messe مس (dokunmak, hastalık, ihtiyarlık gelmek), meseye مسي (dokunmak, hastalık zebun etmek), meğase مغس (eliyle dürtmek, yoklamak), mâsa ماص (ovalamak)...

[70] Şu ses öbekleri anlam öbeklerini de yansıtmaktadır: Me'me'e مأمأ (koyun, ceylan melemek), me'e'e=me'â مأء (kedi miyavlamak), ma'â مأى (miyavlamak), mâe ماء (kedi miyavlamak), mağâ مغى (kedi miyavlamak), mehhe مهة (deveyi yavaş sürmek), meh مه (bırak, vaz geç)...

[71] İsmail Durmuş, age. "Mîm" mad. XXX, 87, 88.

[72] Örneğin eski Arap dilcilerine göre "erbî-ermî, bahr-mahr, Mekke-bekke" kelimelerinde mim be'ye dönüşürken, "ğayn-ğaym, nedâ-medâ" kelimelerinde nûn mîm'e, "evşâc-emşâc, fûh-fem" kelimelerinde vav mim'e, "cefese-cemese, kefeha-kemeha" fiillerinde fe mîm'e, "kays-meys, katar-matar" kelimelerinde kâf mîm'e, "cezele-cezeme, letaha-metaha" fillerinde lâm mîm'e dönüşmüştür (Durmuş, age. XXX, 88).

[73] Durmuş, age. XXX, 88.

rinin bu harfler arasındaki idğam ve değişimlerle sınırlı değildir. "Mîm" sesinin yer aldığı kelimelerin "mîm" sesi ve harfinden hareketle oluştuğunu söylemek, bütün kelimelerin tek harfli fillerden türediğini söylemekle eşdeğerdir. Örneğin "mîm" sesinin yanına başka sesler getirerek de kelimeler türetilmiştir. Sadece emme olgusu değil, emilen ve akıcı olan su ve benzeri sıvılar ve sıvıların dalga, akış ve karışma hareketleri de bu harfin bulunduğu kelimelerle ifade edilmektedir. Zaten hiyeroglif alfabesinde bu harfin sembolü sudur. Bazı Sami dillerde harfin adı mây Arapçada ise mâ şeklinde telaffuz edilmektedir. Üstelik insanın düşüncelerindeki karmaşa ve ikilem de aynı öbekte yer almaktadır.[74] Dahası insanî ilişki, dokunma ve temasla ilgili birçok kelimenin bu ses etrafında odaklandığı görülmektedir.[75] Hatta insan

---

[74] Su, dalgalanma, taşma, salınma: Mâhe/mevehe/meyehe ماه/موه/ميه (su belirdi, su içirmek), el-mâü=el-mâhü الماء=الماه (su), mâse ماس (yumuşak) mâce, mâra maün ماج، مار، ماء (su dalgalandı), mâde, mâse, mâşe ماد، ماس، ماش (salınmak, dalgalanmak), mâ'a ماء (su akmak), merece مرج (çalkanmak), meraha مرح (sevinçte taşkınlık), mese'e مسأ (laübali olmak), meşece, meşera, mekere مشج، مشر، مكر (hile yapmak), mâşe/meyeşe ماش/ميش (karıştırmak, haberin bır kısmını saklamak), mâne مان (yalan söylemek), mesmese مسمس (işi karıştırmak), mecene ve mece'a مجن مجع (utanmaz olmak)...

[75] Germek, uzatmak, çoğaltmak, toplamak ve yüze ulaşmak: Me'â, معى (çekip uzatmak, çoğaltmak, sayıyı yüze tamamlamak), mette, meteha, metera مت، متح، متر (germek uzatmak), metene متن (uzatmak), mete'a متع (uzamak, artmak), metâ متى (uzatmak), mehane مخن (uzun olmak, kuyudan su çıkarmak), medde مدّ (yaymak, döşemek, nehrin suyu akmak, kabarmak), mesede مسد (ipi bükmek, yola devam etmek), meşâ مشى (yürümek, söz taşımak), medâ مضى (geçmek, gitmek), matta=matale=matâ=mağata مطّ=مطل=مطى=مغط (germek, uzatıp sündürmek), mele'e ملأ (doldurmak, yayı germek) melle ملّ (uzamak millete mensup olmak), melâ ملى (koşmak, uzatmak), mehede مهد (yaymak, döşemek), mehele مهل (süreyi uzatmak, mühlet vermek), mâta, ماط (uzak olmak, uzaklaştırmak) mâle, مال (sevmek, sapmak, salınmak, eğmek, uzatmak, ulamak) mâte مات (ölmek)...

Vurmak: Me'ene مأن (göbeğe vurmak), meteha=meteha متح=متخ (vurmak), metene متن (sırtına kamçı vurmak), mehane محن (vurmak, sınamak, denemek) meraze مرز (el ile vurmak), meşene=mesa'a مشن=مصع (kamçı kılıç vs ile vurmak, derisini sıyırmak), metaha=metaha متح=متخ (el ile vurmak) meade معد (midesine vurmak), mease معس (saldırmak, şiddetle vurmak), meğase مغث (hafifçe vurmak), meğase مغس (dürtmek),

toplumlarının dericilik yapması, yerleşik hayata geçip medenîleşmesi, tarih ve anılarını üretmesiyle ilgili kelime öbekleri de "mîm" sesi etrafında şekillenmiştir.[76]

Bu anlam sıkalası, söz konusu harflerin bu surenin başında yer almasını açıklar niteliktedir. Çünkü bu sure nüzul sırası bakımından kıssaların ilk defa ayrıntılı olarak anlatıldığı suredir. Hz. Âdem'den Hz. Musa'ya kadar ilahî dinlerin yeryüzündeki serüvenini özetlemekte, vahiylerin geliş sürecindeki tartışmalara ışık tutmakta ve peygamberlerin şirk dinlerine karşı verdiği tevhid mücadelesine dikkat çekmektedir. Bilhassa "mîm" harfinin emme fii-

---

meğara مغر (aniden vurmak), mekara مكر (boynuna vurmak), mekata مكط (yere vurmak, boynunu kırmak), meleze ملذ (mızrakla vurmak), meleka ملق (baston veya kamçıyla vurmak)...

Birlikte olmak, toplanmak, cinsel ilişkiye girmek: "Ma'a مع (beraber olmak) "جمع (toplamak, cinsel ilişkide bulunmak), متر (cinsel ilişkide bulunmak), مج (ağzından suyu püskürtmek), مجع (laübali davranmak), مجح (soylu şerefli davranmak), محج (suyu çalkalamak, cima etmek, yalan söylemek), مجن (laübali, utanmaz olmak), mera'e/mer'ü مرأ، مرء (erkek olmak cima etmek), مرأة (kadın), mezâ مزى (kadınla oynaşmak), meleke ملك (hamuru ovmak, sahip, kral olmak, kadınla evlenmek), mehere مهر (deve yavrulamak, kadına mehir tayin etmek), meace, melece, معج، ملج (salınmak, taşmak, cinsel ilişkide bulunmak, yavru ağzıyla memeyi aramak) menâ منى (cinsel boşalma)...

76 Yerleşmek, kuvvetli olmak, tutmak: "Metüne متن (kuvvetli olmak, çadır kurmak, sağlam yapmak), medere مدر (evde oturmak, çadırdan eve geçmek), medene مدن (şehirli olmak), mezâ مذى (kibirlenmek, övmek), meseke مسك (kuvvetle tutmak, yakalamak), Massara مصّر (bir yeri şehir yapmak), mekese مكس (durup eğlenmek), mekese مكس (vergi koymak, zulmetmek), mekede مكد (bir yerde ikamet etmek), mekene مكن (yerleşmek, saygın olmak), mele'e ملأ (güçlü, zengin olmak), meleke ملك (malik, egemen olmak) mehede مهد (kazanmak)...

Benzemek, örnek olmak: Mesele, مثل (darb-ı mesel söylemek, hikaye anlatnak, heykel yapmak...).

Kıl yolmak, tüy dökmek, taramak: Merata مرط meşeta, مشط meşe'a مشع meşeğa مشغ meıra معر mağase مغس meleta ملط mene'e منأ ...

Bağışlamak, vermek: Meneha منح (bir şey bağışlamak), menea منع (vermemek), menne منّ (iyilik yapmak, zayıflatmak), menâ منى (destek verip başarıya erdirmek), mete'a متع (faydalanmak, faydalandırmak)...

linden hareketle gizli nesneleri ortaya çıkarma çağrışımı bu surenin temel vurgularından vahiy, tarihî olgular ve kıyamet gibi metafizik boyut arzeden konulara denk düşmektedir. Bu harfleri dikkate almadan devamındaki cümlenin iraplanamayacağı kanaatiyle bu iki yapı arasında özne-yüklem ilişkisi kurmaya çalışmaları ve ikisini bir cümle şeklinde sure girişi olarak değerlendirmeleri de dikkat çekicidir.[77] Bu durumda harflerin mesajı, "Bu sayfalar, bu seslenişler, sana indirilen ilahi bir hitaptır. Düşünmeden gösterilen bu tepkiler, bu muhalefet anlamsızdır, ciddiye almamak gerekir" şeklinde bir metanet çağrısı olabilir. Çünkü ilahî sadâ (sâd), o kafası karışık insanları aydınlık bir dünya görüşüne çağırmaktadır.

Yâ Sîn يٰسٓ (36/Yâsin 1).

Sibeveyh ve Zeccac, bu harfleri şibih cümle formunda ele alarak, "Utlû Yasin" اتلو ياسين (Yasin'i oku) şeklinde anlamlandırmış ve surenin ismi olarak değerlendirmişlerdir. Sure başlangıcı (başlığı) olarak değerlendirenler de olmuştur.[78] Daha önce geçen mukattaa harflerinde olduğu gibi kendisini takip eden "hikmetli Kur'an" ifadesinin de irabını tespit etme sorunu yaşandığı bilinen bir durumdur.[79]

Yâ harfinin Fenike, İbranî ve Aramî alfabelerindeki adı yod'dur, Yunan alfabesine iota diye geçmiştir. Kelimenin anlamı el demektir ve Arapçadaki yed kelimesine denk gelmektedir. Mısır hiyeroglif alfabesinde el resmi ile sembolize edilmiştir.[80]Arap dilinde "yâ" harfi kelime köklerinin başına en az gelen harftir. Çoğu zaman "elif ve vav" gibi med harfi olarak kullanıldığı ve sesli harf gibi işlev gördüğü gibi kaygan bir rol üstlendiği için başka harflerle de karşılıklı dönüşümlere uğramaktadır. Zaman eki olarak kullanıldığı gibi, müenneslik, müzekkerlik, küçültme, yumuşatma, nispet etme vb. formları belirlemede ek olarak da kullanılır. Kendisinden önceki harflerin harekesine göre bazen "elif"e dönüşür, bazen de fazlalık görülerek düşürülür. Sonuna aldığı "elif" ekiyle birlikte halen en yaygın nidâ edatı olarak kullanılır. Dönüşken yapısı nedeniyle "yâ" fonemi, başta "elif" ve "vav" olmak üzere alfabenin yirmi farklı harfiyle dönüşümlere uğrar.[81] Bu bakımdan "vav, yâ, elif"

---

[77] Bkz. Maverdî, *en-Nüket*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*, 7 A'raf 1. ayetin tefsiri.

[78] İbn Atıye, *el-Muharrer*; Salebî, *el-Keşf*, 36/Yasin 1. ayetin tefsiri.

[79] Bkz. 68 Kalem 1; 50 Kâf 1; 38/Sâd 1; 7 A'raf 1.

[80] Durmuş, age. "Yâ" mad. XLIII, 169.

[81] Durmuş, age. XLIII, 169, 170.

harfleri farklı anlamda kelimelerin oluşumuna en çok katkı sağlayan üç harftir. Bu aşırı dönüşkenliklerinden dolayı "vav ve yâ" harflerinin bulunduğu kelimelere nakıs (eksik) fiiller denir. Üçünden birinin bulunduğu fiillere ise illetli fiiller denir. Bu durum, kelime türetme konusunda illet harflerinin en aktif görevi üstlendiğini gösterdiği gibi üç harfli köklere ulaşmada illetli fiillerin öncü rolüne de işaret etmektedir.

Yer aldığı kök yapı öbekleri incelendiğinde "yâ" harfinin çağrıştırdığı anlamların yansıması belirgindir. Halil bin Ahmed'e göre Arapça'da yön ve taraf anlamına gelmektedir.[82] Sağ (yemin), sol (yesar) kelimelerinin bu harfle başlaması bu görüşü desteklemektedir. Yemin sağ (hayırlı, bereketli) yön, yesar (hayırsız, bereketsiz) yön şeklinde de anlamlanmaktadır. Arapçada bereketli anlamına gelen menn kelimesiyle antik Mısır'ın güç, iktidar ve bereket tanrısının adının Min olması da dil ve kültürler arasındaki ilişkinin derinliğini ve yaygınlığını göstermektedir. Bu iki yön kelimesinin iki elin olduğu tarafı ifade etmesi yed/el'den hareketle üretildiklerini gösterdiği gibi işaret diliyle el çağrısı ve yâ harfinin nida (sesleniş) sesi olarak kullanılması da anlamdaşlığı ortaya koymaktadır.[83] Ayrıca insanın kuvvetli ve savunmalı ön yönünü ifade için "beyne yedeyn" (iki elin arası) terkibinin kullanılması, savunmasız ve güçsüz taraf anlamında arka yönün zahr (açıklık) kelimesiyle isimlendirilmesi de yed/el kelimesiyle diğer yönlerin bağlantısını göstermektedir. Yön belirten kelimelerin aynı zamanda hayırlı-hayırsız, verimli-verimsiz, bereketli-bereketsiz, uğurlu-uğursuz, güçlü-güçsüz, gibi anlam boyutlarını içermesi, sağ yönü ifade eden yemin kelimesinin ant anlamıyla müşterek kullanılması, coğrafî, kültürel ve dinî alanları kapsadığını da göstermektedir.[84]

Örnek vermek gerekirse sağ yönü ifade eden yemin kelimesi ve yemene fiilinin verimli, bereketli, uğurlu, güçlü, hayırlı, değerli olmak, yemin etmek gibi kutsallık anlamları taşıması ve hatta yağmur ve bereket taşımasından dolayı güneyden gelen rüzgara yemenî ve güney yönüne Yemen/cenub denmesi, soğuk ve fırtına getirdiği için kuzeyden gelen rüzgara yesarî, ve o yöne yesar/şimal denmesi bu anlam alanının coğrafya ve atmosfer hareketlerinin

---

[82] Durmuş, age. XLIII, 169.

[83] Çağrı anlamına gelen sadece yâ edatı değildir, aynı anlamı ifade eden sesdeş ve anlamdaş başka kelimeler de vardır. Örneğin, toplanmaları için insanları, durmaları için develeri çağırma ve bir kuşun ötmesi anlamında ye'ye'e يأيأ fiili kullanıldığı gibi, yâ edatı yerine yâ heyâ ve türevlerinin kullanılması da bu manada değerlendirilebilir. Ya'ara يعر fiili de koyun ve keçi gibi hayvanların bağırması anlamına gelmektedir.

[84] Zebidî, *Tâc*, İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.

isimlendirilmesini bile etkilediğini göstermektedir. Ayrıca yemene ve yesüra fiillerinin anlamlarındaki olumlu birçok anlamın yediye (yed) fiilinin anlamlarıyla ortak olması da ayrı bir akrabalığa dikkat çekmektedir. Ümitsizlik ve kısırlık anlamında kullanılan yeis kelimesi ile evi harab ve viran etmek anlamındaki yebbebe fiili, su bulunmayan havuz anlamındaki yebâb sıfatı ile ot, arazi vb. şeylerin yaşken kuruması, susmak, sert ve şiddetli davranmak, insanın hayırsız olması, sütün kesilmesi anlamlarına gelen yebise kelimesi, arasındaki ses ve anlam akrabalığı görülmektedir. Bu kelimelerin anlamı ile öksüzlük, yalnızlık, yorgunluk, gevşeklik, üzgünlük anlamlarındaki yetime fiili arasındaki anlamdaşlık bu bakımdan anlamlıdır. Akılsız, fikirsiz, deli, sağır ve sert adam, yalçın kaya, erişilmez dağ, çöl ve yolu kaybetme, yıldızsız gece, sel ve yangın gibi afetler, kükreme anlamlarını taşıyan yehime fiili ile yebise fiilinin bütün anlamları neredeyse aynıdır. Dahası bu kelimelerin anlam dünyası ile sol tarafı ifade eden ve kolaylık, azlık, hafiflik, değersizlik anlamlarını barındıran yesüre fiili arasında da, gizlilik ve saklamak anlamlarıyla cimriliği çağrıştıran serre fiili arasında da ses ve anlam ortaklığı görülmektedir.[85] Bereket anlamındaki "nûn" harfinin yed anlamındaki harfe eklenmesi sağ el bereket ve cömertliği ifade ederken, kıtlık ve kuraklık anlamındaki sin harfinin eklenmesiyle sol el ve cimriliği sembolize eder olmuş gibi görünmektedir. Bu da "yâ ve sin" harflerini aynı karede buluşturmaktadır.

Ses ve anlamları yakın kelime öbeklerinden biri de yakaza (uyanmak) ve yakîn (apaçık gerçek) kelimeleridir. Çağrı ve uyanma/uyandırma arasında anlam ilişkisi olduğu gibi uyanıklık ile gerçeğin görülmesi arasında da anlam ilişkisi sezilmektedir. Ayrıca yakaza fiili uykudan uyanmak anlamına geldiği gibi, gafletten uyanmak, dikkatli davranmak (teyakkuz) anlamına da gelmektedir. Uyku ve gafletten uyandırmak için yapılan çağrıyı ifade eden (ikaz gibi) kelimeler de aynı kelimenin türevleridir. Bir bakıma apaçık gerçeklere (yakîn) çağrı anlamına gelmektedir. Bu harflerin sure başlığı olduğunu varsaydığımızda sureyi çağrı suresi şeklinde isimlendirmek bile mümkündür. Senne ve senâ kelimelerinin uyku, yaşlılık anlamları düşünüldüğünde ölüm uykusundan uyanmak ve uyandırmak anlamı da iki harf arasındaki girift ilişkiyi gündeme getirmektedir. Çünkü tefsircilerin "yâ, sîn" harflerinin Tay kabilesi lehçesinde ve Habeşçe'de ey insan anlamında kullanıldığını dile getirmeleri bu anlamı desteklemektedir.[86]

---

[85] Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.

[86] Zebidî, *Tâc*; İbn Atıye, *el-Muharrer;* Salebî, *el-Keşf*, 36/Yasin 1. ayetin tefsiri.

Sîn harfi Aramice'deki "şîn" harfi ile aynı şekle sahiptir. Çoğu Samî alfabelerinde şekli birbirine benzemektedir. Fenike alfabesinde diş anlamına geldiği gibi[87] Arapça'da da sinn ve senne kelimeleri diş anlamına gelmektedir. Senne ve senâ kelimelerinin anlamları neredeyse aynıdır. İçerisinde "sîn" harfi bulunan bütün kelimelerin bu iki kelimeyle ve dolayısıyla bu harfle anlam akrabalığı söz konusudur.[88] Bu harfi ok fırlatmada kullanılan yay resmi-

---

87 Durmuş, age. "Sîn" mad. XXXVII, 220.

88 Sin harfinin adıyla akraba görülen "sinn ve senne" سن، سنة kelimelerinin anlam zenginliğinin başta "senâ" سنى olmak üzere sin bulunan kelimelerle fonetik ve semantik ilişkisini gösteren bir anlam öbeği sunmak istiyoruz. "Senne" kelimesinin türevleriyle birlikte anlam listesinde yer alan manaları ve o manaya ortak olan Arapça kelimeleri (parantez içinde) yazmaya çalışacağız: Bıçak bilemek (semeta سمط), bileği taşı, bilenmiş bıçak, iki ağızlı balta, taşı cilalamak (sehara سحر), gümüşü altınla cilalamak, aldatmak, sözü süslemek (sebeke, sece'a, serice سبك، سجع، سرج), yalan söylemek (serafe سرف), aldatmak, çalmak (seraga سرق), şube, kalem ucu, mızrağa demir geçirmek, sivriltmek, mızrakla dürtmek, doğrultmak, çalmak (semmeha سمّح), diş, dişleriyle ısırmak, dişlerini kırmak, dişe misvak sürmek (sâke ساك), yıl (senâ, sene سنى، سنة), bir yıllık kontrat yapmak (sâ'a ساع), vakit tayin etmek, kıtlık (senihe سنه), yontulan taşın kazıntı tozu (sehaga سحق, sehale سحل, sehane سحن, sehâ سحى), yontmak (selebe سلب, seleha سلخ, selega سلق), soymak, uzun ve yüksek kum yığını, rüzgâr (sehece سهج, sâhic ساهج, seheke سهك, sehabe سحب, sefene سفن, sefâ سفى), rüzgâr yeri silmek (semme سم), sam yeli kavurmak, kurak yer, yerin bitkisi yenmek (sebiha سبخ); yer kır, çorak olmak (sehate سحت); kökünü kazımak, saçı tıraş etmek (sebete سبت, sehafe سحف, sehaga سحق, sebede سبد, sebrede سبرد, sebeha سبخ, selete سلت, secâ سجى); uyumak (sekete سكت), sakin olmak (sekene سكن), uykusu kaçmak, uykusuz kalmak, üzerinden yıllar geçmiş eski şey (sehire سهر, sehide سهد), yaş, yaşıt, yaşlanmak, çelimsiz olmak (senihe سنه, sehhaga سحق, insehaga انسحق), ihtiyarlıktan aklı gitmek (sübihe سبه), aklı zayıf olmak (sahufe سحف), ihtiyarlıktan gözleri kararmak (sedife سدف), delirmek, aklı gitmek (sa'ara ساعر), bir işi izah etmek, tasvir etmek, methetmek (selise سلس, semehe سمه), isim koymak, çamurdan saksı yapmak, amel etmek (semâ سمى), çalışmak (se'â سعى), yardım etmek (se'ade ساعد), fiyat belirlemek (se'ara ساعر), yorulup acıkmak, yere su dökmek (seğabe سغب), suyu akıtmak, gözden yaş akmak (senâ سنى, sekebe سكب), akmak, akıtmak, yağmur yağdırmak (sâha ساح, sâle سال, sebsebe سبسب, senâ سنى, esbele أسبل, setele ستل, secele سجل, seceme سجم, sehha سح, sehaga سحق, sehale سحل, serabe سرب, seraha سرح, sa'abe سعب, sefeha سفح, sefeke سفك), sulamak (sega سقى), suyunu sızdır-

ne benzetenler olsa da bu zayıf bir ihtimaldir. Çünkü sehim kelimesi ok anlamına gelse de yay kelimesinin bu harfle bir ilgisi bilinmemektedir. "Sîn" harfinin adını Mezopotamya kültüründe ay tanrısı Sin'den veya Mısır-Sina sınırındaki Sin ya da Sun kasabasından aldığını söyleyenler olduğu gibi, Sina

---

mak, subozulup kokmak (sele'e سلأ), et kokmak, süratle davar sürmek (senihe سنه، senâ سنى، secise سجس، sedeme سدم، sehhame سخم), geceleyin yürütmek (sâga ساق، serâ سرى), tebasına güzel bakmak, arslan (tesennâ, تسنّى sâhele, ساحل seceha سجح), güzel davranmak (sâde ساد، sâse ساس، seytara سيطر، se'ebe سأب), efendi, başkan, hâkim olmak, hayvana iyi bakmak (serâ, سرى semâ سمى), şerefli olmak, yüksek olmak, eve tavan yapmak (segafe سقف), birini yüz üstü yıkmak (esbeta, أسبط isbeterra, اسبطرّ sedeha سدح), yere uzanmak, uzatmak başını yere eğmek, koymak, mütevazı olmak (secede سجد), boyun eğdirmek, zorla yaptırmak (sehhara سخّر), baskı altına almak, hükmetmek (selleta سلّط), kurtulmak (selime سلم), itaat etmek (esleme أسلم), müsamaha, yumuşak olmak, boyun eğmek (semeha سمح), düğümü çözmek (semi'a سمع), çözülmek (tesennâ تسنّى), yer otlanmak, otlanmış arazi, insan veya hayvanın dişi bitmek, dişlendirmek, malzemeye diş açmak, yemeği lezzetlendirmek (sâğa ساغ), şevke gelmek oynamak, serap çölde parlamak, şimşek parlamak (senâ سنى، sehira سحر), yol (sebil سبيل), düzgün yol, yola sevk ve sülûk etmek (sede'a سدع، seleke سلك، semete سمت), yol işlek olmak (esbele أسبل seceha سجح), yolda yürümek (sâra سار، sefera سفر), süpürmek, açmak, açığa çıkmak, yola çıkmak, sıçrayarak yürümek, sıçrayıp ileri atılmak (sâra سار), yürümek, gezmek (seyera سير), öne geçmek (sebega سبق), geçmek, örnek, birinin sünnetine uymak, yüz, siret, tarikat, tabiat, cibilliyet şeriat, kanun koymak (selefe سلف), ıslah etmek (es-sûratü السورة، es-sîretü السيرة، senne سنّ).

Şu kelimelerse "senne سنّ" fiilinin anlam haritasında tespit edilemeyen fakat kendi aralarında anlam ilişkisi olan fonem öbekleridir:

-Sehbü سهب (ova düz yer), es-sevdü السود (düz, taşlık yer), seviye سوية، sedde سدّ (yer düz olmak, düzeltmek, doğrultmak),

-Setaha سطح (düzlemek), setara سطر (dizmek, yazı yazmak).

-Sehibe سهب = sâfe ساف (kuyu kazıp kumsala erişmek),

-Sâ'a ساع، sâme سام، sâbe ساب، sedele سدل، seraha سرح، sedâ سدى، sefsefe سفسف، semehe سمح (salıvermek, ihmal etmek gevşek davranmak),

-Sâ'e ساء (kötülük yapmak), seâ سئى (kavmin arasını bozmak), sebe'e سبأ (ifsad etmek), sebbe سبّ، sebe'a سبع، (sövmek), sefele سفل (aşağı olmak), sefehe سفه (cahil ve bayağı olmak), segata سقط (düşmek), semüce سمج (çirkinleşmek).

dağının da aynı isimle bağlantılı olabileceğine işaret edenler olmuştur.[89] Sin şehrinden bahsedilmesi o bölgenin yer isimleriyle örtüşmektedir. Çünkü Mısır topraklarını Sina yarımadasından ayıran körfezin doğu yakasındaki büyük vaadinin adı Tevrat metinlerinde Sin çölü olarak geçmektedir ve bu çölün doğusunda da Sina dağı yer almaktadır. Sina ismi, bu yaygın kullanımı nedeniyle yarımadaya da ad olmuştur. Tîn suresinde Kur'an Sina dağlarından bahsederken "sin" ismini çoğul olarak "Tûr-ı Sînîn" şekliyle kullanmaktadır. Aynı surenin başında yer alan tîn kelimesinin de sîn şeklinde söylenmiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Arapça ve diğer Samî dillerde "te ve sîn" harfleri birbirinin yerine kullanılabilmektedir.[90] Babil şehir planlarında kuzeydoğu kapısının adı Sin kapısıdır ve doğu Torosların ismi eski metinlerde Tûr şeklinde yazılmaktadır. Ayrıca bu adla anılan Medine'de dağ ismi, Kuzey Irak'ta ve güneydoğu Anadolu'da hem dağ hem yerleşim yeri isimleri mevcuttur.[91] Mısır tanrıları arasında yer alan tanrı Aten veya Aton ismiyle "sîn veya tîn" lafızları arasında ilişki kurmaya çalışanlar olmuştur. Aten, IV. Amenhotep veya sonradan aldığı adla Akhenaton (Aton'un hizmetkârı, MÖ 1353- MÖ 1336) zamanında inanılan bir Mısır tanrısıdır. Kısa bir dönem de olsa tek tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu tanrının somut bir figürü yoktu. Ancak Aton her ışının ucunda el olan bir Güneş olarak çizilirdi. Duvarlarla çevrili, üstü açık bir tapınakta tapınılırdı. Mısırlı tarihçi *Ahmed Osman* tarafından Antik Mısır mitolojisindeki Akhenaten'in annesinin babası olan Yuya'nın Eski Ahit ve Kur'an'da adı geçen Yusuf *(Joseph)* olduğu iddia edilmiştir.[92] Aten'in ışınlarının ucunda el resminin oluşu kelimeyi el anlamına gelen "yâ" harfi ile de ilişkilendirebilmektedir. Bu durumda "sîn" harfi Mezopotamya'da Ay, Mısır'da Güneş tanrısını sembolize etmektedir. Dolayısıyla "Ya Sîn" suresinin ay, güneş ve diğer gezegenlerin Allah'ın emrine boyun eğmesiyle ilgili mesajı surenin başındaki harflerin anlamında içkin olarak yer almaktadır. Üstelik "sîn" harfinin Sina ile ilişkilendirilmesi de Yasin suresindeki üç elçi kıssasında anlamını bulmaktadır. Çünkü Mümin suresine adını veren kıssadaki üçüncü elçi bu sureyle bağlantılı gö-

89 Sinanoğlu, Mustafa, *TDV. İslam Ansiklopedisi.* "Sînâ" mad. XXXVII, 221.

90 Zebidî, *Tâc;* Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l-Muhît Tercümesi*, "Sîn" maddesi.

91 Asım Efendi, *Kamus Tercümesi.*

92 Yuya's titles included "Overseer of the Cattle of Amun and Min (Lord of Akhmin)", "Bearer of the Ring of the King of Lower Egypt", "Mouth of the King of Upper Egypt", and "The Holy Father of the Lord of the Two Lands", among others. For more see: Osman, A. (1987). *Stranger in the Valley of the Kings: solving the mystery of an ancient Egyptian mummy.* San Francisco: Harper & Row. pp.29-30 (Vikipedi, Antik Mısır Tanrıları).

zükmektedir ve onları reddeden Mısırlıların putperestliği eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, gök cisimlerine tapan dünyanın bütün putperestliklerine yöneltilmiştir ve dünyanın en yaygın dil ailesi aracılığı ile bütün insanlığa ortak bir çağrıdır. Surenin başında ve sonunda bulunan Kur'an'ın hikmetli çağrısı somut bir âlemde muhatabıyla buluşsa da ahirette gerçekleşecek gizemli bir çağrı (haşr) da söz konusudur. Çünkü sure, baştan sona ölüm ve dirilmeyle ilgili mesajlarla doludur.

Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd كٓهٰيٰعٓصٓ (19/Meryem 1).

Bu surenin ikinci ayetini, haber (yüklem) kabul eden bazı tefsirciler özne takdirinde ihtilaf etmişlerdir. Bir grup tefsirci mübteda (özne) yerine hâzâ (bu) işaret zamiri takdir ederken, bir başka grup birinci ayette geçen mukattaa harflerini ikinci ayetin mübtedası (öznesi) kabul etmişlerdir.[93] Bu durum, mukattaa harflerini sure başlangıcı (başlığı) kabul eden Zeyd bin Eslem'in görüşünü destekler niteliktedir. Söz konusu harfleri sure ismi olarak değerlendiren Hz. Ali, Hasan-ı Basrî ve Katâde'nin görüşleri de Zeyd bin Eslem'in görüşüne yakın durmaktadır.[94] Dolayısıyla bir ve ikinci ayetleri tek bir cümle ve surenin başlığı kabul etmek anlamlı gözükmektedir.[95] Bu harflere verilen kimi anlamlar da bu başlığın anlam ve içeriğini açıklar mahiyettedir. Örneğin "kâf" (ك) harfinin yer aldığı kelimelerin anlamına tesir ettiği görülmektedir.

Kâf (ك) harfi daha önce ele aldığımız harfler gibi başka harflerle dönüşüme uğrayarak aynı anlamda farklı kelimelerin oluşumuna imkân vermektedir. Mesela farklı Arap coğrafyalarında "kâf" harfi ç, c, ts, ks, ş, ve hemze'ye dönüşürken bazı bölgelerde kalın "kâf", ince "kâf"a dönüşebilmektedir. Ebu't-Tayyib el-Lügavî ve İbn Cinnî'ye göre ince "kâf" harfi, "be, te, s̲e, cim, ha, hı, dal, ra, ze, sin, şın, tı, zı, fe, k̲âf, lâm, nûn, he, ye" harfleriyle farklı dönüşümlere uğrayabilmektedir.[96] "Kâf" harfiyle başlayan kelimeler incelendiğinde genel olarak bazı anlam gruplarının varlığı görülecektir. Hiyeroglif alfabesinde elin iç tarafını gösteren bir resimle sembolize edilmesi, Arapça'da keffe kelimesinin el ve avuç anlamına gelmesi, açma, kapama, dürme, toplama anlamlardaki kelime öbeğinin yoğunluğu, harfin kelimelere temel oluşturmasını gösteren en önemli örneklerden biridir. Dürmek, bükmek, çevrelemek,

---

93 İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sa'lebî, *el-Keşf;* Sealibî, *el-Cevahir,* 19/Meryem 1. ayetin tefsiri.
94 Maverdî, *en-Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer;* Sa'lebî, *el-Keşf,* 19/Meryem 1. ayetin tefsiri.
95 Bk. 7/Araf 1; 36/Yasin 1 ve ilgili dipnotlar.
96 Sarı, M. Ali, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* "Kâf" mad. XX, 142.

toplamak, toplanmak, toplum olmak, dizmek ve yazmak gibi anlamları yansıtan kelime grubu bu anlam odağının önemli bir göstergesidir ve keffe kelimesi bu odağın kök anlamını oluşturmaktadır.[97] Harften kelimeye geçişin ipuçlarını hem bu örneklerde hem de çeşitli edat, şahıs ve işaret zamirlerinde görmek mümkündür.[98] Bu edatlardan bazılarıyla diğer "kâf"lı kelimelerin ses ve anlam ortaklığı da bariz bir şekilde görülebilmektedir.[99] Anlamı ortak birçok kelime grubunun insan hâl ve durumunu bildiren kelimelerden

---

97 Toplanmak, topluluk, toplamak, yummak, yönelmek: Ke'ke'e كأكأ, inkebbe انكبّ, kübbetün كبّة, ketede كتد, ketene كتن, kesebe كسب, kesele كسل, keseme كسم, keddese كدّس, kerese كرس (istif etmak) kirsü كرس = kürsa'a كرسع (topluluk), tekerreşe تكرّش, kerasa كرص (biriktirmek, karştırmak), kera'a كرع (sulamak, en uzak yer, Cevzâ burcunun son yıldızı), kerfe'e كرفأ, kezibe كذب ve kezze كزّ (büzülmek, buruşmak), kezime كزم (ağzını yummak, susmak) kezıme كظم (öfkeyi yutmak), kesebe كسب = keseme كسم = keşede كشد (toplamak, biriktirmek, külfetle kazanmak), kessa كصّ (kavim toplanmak, buruşmak, korkudan büzülüp titremek), el-kesîsatü الكصيصة (topluluk, cemaat), keale كعل (yapışmak), keame كعم (bir şeyin veya kişinin ağzını bağlamak), kefe'e كفأ (meyletmek, yönelmek, eşit olmak, ödül vermek), kerişe كرش (buruşturmak), kefete كفت, keffe كفّ (toplamak, kumaşı katlamak, dikmek, avuçlamak, avuç, çukur yer, göz çukuru, terazi gözü, bir şeyin ucu kenarı, iki şeyin temas ettiği yer, ufuk), keff-ü Meryem كف مريم (Meryem Ana bitkisi) kefele كفل (taahhüt, kefil olmak, üstlenmek, birine bakıp gözetmek), ketebe كتب (eklemek, dizmek, bükmek, katlamak, dikmek, ağzını bağlamak, yazmak, akdetmek, vasiyet, yükümlülük), kele'e كلأ (gözetmek, kollamak, korumak, veresiye ve kaparolu alım satım), kelete كلت (toplamak, bağlamak), kelede كلد = keleze كلز (yığmak), keldânî كلداني (Kaldeli), kemtera كمتر, kenea كنع (toplanmak), kâra كار (sarık sarmak, dürmek, bohça yapmak), kâfe كاف (dürmek, başörtüsü bağlamak)...

98 Zamir, işaret ismi ve edat: Ke كَ, ki كِ, kümâ كما, küm كم, zâke ذاك, zalike ذلك, ke كَ (teşbih), kemâ كما, ke'enne كأنّ, ke'eyyin كأيّ, keza كذا, küllün كلّ, küllemâ كلما, kilâ كلا, kem كم, key كي, keyfe كيف.

99 Olmak, oluşmak, parçaları birleştirerek oluşturmak: Kâne كان, kevn كون, mekân مكان (hal, istikbal ve geçmiş zamanın hikâyesi), key كي (sebep, için), kâde كاد (menetmek), kâde كاد (hile yapmak, tuzak kurmak), kâfe كاف, keyyefe كيّف (şekil almak, hal, durum, mizaç, arzu), keyene كان/كيّن (korkak olmak, alçak ve zelil olmak).

oluşması tesadüf değildir. Örneğin gamlı ve üzüntülü olmak,[100] çekingen ve korkak olmak, geri çekilmek, kaçmak, yere kapanmak ve zelil olmak,[101] dolmak, şişmek,[102] bozulmak ve kokmak[103] gibi insanın içe kapanmasını ve iç

---

[100] Gam üzüntü, zorluk: Keibe كئب, ke'ede كأد, kebede كبد, kedera كدر, kerabe كرب, kerase كرس, kesefe كسف, kemede كمد ...

[101] Geri gitmek, çekilmek, toparlanmak, acele etmek, çekip gitmek, kaçmak: Ke'ke'e كأكأ, kebeha كبح (hayvanın gemini çekmek), firen yapmak, kete'a كتع (çekip gitme, kaçma), inketele انكتل, kerra كرّ, kerkera كركر, kerâ كرى (dönmek, tekrarlamak, anafor), kerame كرم, tekerrame تكرّم (kendine yakışmayandan kaçınmak), kesefe كسف (Güneş ve Ay tutulması), keşkeşe كشكش = kessa كصّ (korkup kaçmak, büzülüp titremek), ka'a كع (korkmak), (itmek), ka'ka'a كعكع (reddetmek ve çevirmek), ke'â كعى (korkak, aciz ve mağlup olmak), kefe'e كفأ = kefete كفت (vaz geçmek, çekilmek), kefeha كفح (gemi çekmek), kefe كفّ (engellemek), kefkefe كفكف = tekefkefe تكفكف (geri durmak, engellemek), kelese كلس (korkup kaçmak), kelle كلّ (yorulmak, körelmek, nesebi kesik olmak), kemeha كمح , kemeha كمخ , kehede كهد (yorulmak), keheme كهم ve keheye كهي (korku ve ihtiyarlıktan oturup kalmak, gözün ve kılıcın körelmesi), kehhe كهّ (ihtiyarlamak) kâde كاد (ihtiyarlıktan titremek, korkmak, tereddüd, nerdeyse yapayazmak), kâe كاء (korkmak, çekinmek), kâsa كاص (korkak, aciz, cimri, olmak)

-Yavaş ve te'enni ile davranmak yavaş ve sık adımla yürümek: Ke'eye كأي, ketefe كتف, ketkete كتكت, ketele كتل, ketâ كتى, kerbese كربس, kerbeşe كربش, kete'a كتع (iletmek, alp götürmek) kefâ كفى (yetmek, yetinmek, yetiştirmek), kemtera كمتر, kemüşe كمش (hızlı atılgan acele), keme'a كمع (yavaş yürümek), kehmese كهمس (savruk yürümek), kâse كاس (sekerek yürümek, geri dönmek, akıllı ve zeki olmak), kâ'a كاع (aciz olmak), kâle كال (ölçmek, tartmak, mukayese etmek, ölçek, korkak olmak, savaşta geride durmak) keyene كين (korkak olmak, alçak ve zelil olmak)...

-Yere kapanmak, yıkmak: Kebbe كبّ = senne سنّ, kebkebe كبكب, kebene كبن, kebâ كبا, kerteha كرتح, kerdese كردس, inkerese انكرس, kesâ كسى (düşmek)...

[102] Dolmak, Şişmek: El-kerişü الكرش = kezze كزّ (mide, işkembe dolmak, büyük karın), kezabe كظب (şişmek) = keza كظ = kezkeza كزكظ, ke'abe كعب (kabarmak, büyümek), kezâ كذا, keıra كعر, kelseme كلسم (dolgun olmak), kemtera كمتر, kemüle كمل (tamam olmak) kenebe كنب (dolmak...) ...

[103] -Gür ve sık olmak, kaynamak, taşmak: Kese'e كسأ, kesse كسّ, kerabe كرب (yaklaşmak), kerfe'e كرفأ, kemsera كمسر, kâse كاس ...

dünyasındaki olumsuz hisleri yansıtan anlam gruplarının varlığı ilginç bir göstergedir. İnsanın dış durumunu yansıtan yüksek veya geniş olmak,[104] kararmak,[105] gibi kelime öbekleri ise aynı derecede önemlidir. İnsanın çekingen tavırlarının davranışlarına yansımasını ifade eden saklanmak, gizlenmek, örtmek, gizlemek gibi kelimeler en yoğun anlam öbeğini oluşturduğu gibi, küfür kelimesi de bu anlam öbeğinde yer almaktadır.[106] İtmek, reddet-

---

-Bozulmak, kokma, yalan, hurafe, : Kebese كبس, ketene كتن (kirlenme), kehasa كحس, kezibe كذب (yalan), keraze كرز, kerafe كرف (koklamak, bozulmak), kerihe كره (bozulmak, çirkinleşmek), kesele كسل (tembellik), kesâ كسى (düşmek), kefise كفس (eğri olmak), keleha كلح (yüzü ekşiterek sırıtmak), kenete كنت (kokmak), kehibe بكه (bozulmak), keh keh كه كه (gülme sesi), kâhe كاه (bozulmak, kokmak), el-keyyihü الكيّه (beceriksiz, maharetsiz)...

104 Büyük, yüksek ve geniş olmak: kebeha كبح, kebüra كبر, kebese كبس, ektera أكتر, ketefe كتف, keseme كسم, kerese كرس (takdis etmek), kerame كرم (aziz ve kıymetli, saygın, şerefli, bereketli, münbit, cömert olmak, kendine yakışmayandan kaçınmak), kesâ كسى (şerefli), ke'abe كعب, (yükseklik, doluluk ve dört köşe olmak), kevkebe كوكب (parlamak, uzun ve yüksek olmak, kavme efendi olmak, çok ve parlak olan şeyler), kemüle كمل (tamam olmak), kennera كنر (iri, ablak olmak), kevime كوم (büyük iri olmak)...

105 Kararmak: Kebede كبد, kebâ كبى, kedira كدر, kerrevus كروس (siyah adam), kerkebe كركب, kelese كلس, kemese كمس (yüzü ekşitme, doldurmak), kâbe كاب (küpten su içmek), kâze كاز (bardakla su içmek, daldırmak), keyyete كيت (kabı doldurmak, ambalaj yapmak), keyte كيت (şöyle şöyle, doldurma kelime) kâsa كاص (cimri, obur, şişman olmak)...

106 Gizli, kapalı olmak, gizlemek, örtmek, sarmak: Kebbe كبّ, kebede كبد (kara, ciğer ve karın, büyüklüğü), kebüra كبر, kebese كبس, kebâ كبى, kette كتّ (kulağa fısıldamak = vahy وحي), ekkete اكتّ (işitmek), keteme كتم, keseme كسم, keraze كرز (mağaraya sığınmak), ekrese اكرس (oğlakları kulübeye sokmak), kezime كزم (ağzını yummak, susmak), kezıme كظم (öfkeyi yutmak, hapsetmek), kirsaf كرساف (göz dumanlanması), keseve كسو, keseye كسي (elbise giymek, örtünmek), keşeta كشط = keşefe كشف = kefeha كفح (yüzünü örten şeyi açmak), kehha كخ (arınmak, halis olmak), kessa كعص (yavaşça seslenmek), keame كعم (bir şeyin veya kişinin ağzını bağlamak), kefeha كفح (örtüyü açmak), kefera كفر (herhangi bir şeyi bürümek, nimeti örtmek, birinin hakkını inkar etmek, kaçınmak, birine kafirlik, isnad etmek, küfre zorlamak, köye dönmek), kafir كافر (inanmayan, karanlık, deniz, büyük nehir veya vadi, kara bulut, bitki, çiftçi, kuşanmış kişi, çiçek tomucuğu kapsülü, kılıfı, insandan hali yer), kefaret كفارة (günahları örten sadaka vs.), kefise كفيسة (sar-

mek,[107] kahır ve galebe çalmak[108] anlamındaki kelime grupları da insanın pasiften aktife doğru gelişen dışa dönük ofansif tavırlarını yansıttığı gibi, el ile

---

gı, kundak takımı), kefene كفن (sarmak, gece kararmak, bulutlar yığılmak), kelese كلس (üzerine çullanmak), kele'a كلع (yapışmak, toplanıp ahdetmek, and içmek, cesur olmak), iktelle اكتل (çevrelemek), küllün كلّ (hepsi, herkes), küllemâ كلّما (her ne zaman), kelime كلم (birine söz söylemek, konuşma, yaralama), keme'e كمأ (uzak gidip kendini kaybettirmek), kem'etü كمأة (mantar), kemtera كمتر, kemkeme كمكم (gizlemek, kem küm etmek), keme كمّ, kemene كمن, kemiye كمي (gizlemek, gizlenmek), kemihe كمه (göz kör veya dumanlı olmak, görememek), kenibe كنب (zarfa koymak), kenede كند (nimete nankörlük, küfür), keneze كنز, künûz كنوز (malı gömmek), kenese كنس, kenise كنس (gizlenmek, yuvaya girmek, kilise, mabed), kenefe كنف (korumak, korunaklı yer yapmak), keneşe كنش (bükmek), kene'a كنع (büzülmek, yemin etmek, mütevazi olmak, alçak veya sapkın olmak), ken'anî كنعاني (Kenan oğulları), kene كن (gizleme, gizlenme) kânûn كانون (ateş ocağı), kanun'il-evvel vessani كانون الأول والثاني (aralık, ocak ayları), kenihe كنه (hakikatini, özünü anlamak), kenâ كنى (üstü kapalı konuşmak, kinayeli söz söylemek, bir şeyi söyleyip başka şeyi hatırlatmak), keniye كني (künye takmak), iktefehe اكتفه (mağaraya, sığınağa girmek), kehene كهن (kahinlik etmek), el-kevbetü الكوبة (kaybolan şeye özlem duymak), kevveze كوّز (önlük örtmek), kâra كار (sarık sarmak, dürmek, bohça yapmak), kevâ كوى (delik açmak, dar bir yere sokulup büzülmek) kâde كاد (hile yapmak, gizlice tuzak kurmak)...

107 Reddetmek, itmek, ötelemek, tehir etmek, engellemek: Kebete كبت, kebele كبل, keseme كسم, ke<u>hh</u>a كخّ, kedira كدر (dağılmak), kedese كدس, kedeşe كدش, kede'a كدع, kedâ كدى, kerade كرد, keriye كري, (artmak, eksilmek, uzamak, tehir ve kiralamak, uyumak, uyanık kalmak), kesse كسّ (reddetmek), kese'a كسع (vurup kovmak), kesame كصم (kovmak), kedale كضل (itmek), ka'ka'a كعكع (reddetmek ve çevirmek), kefe'e كفأ (tard etmek, vaz geçirmek), kehera كهر (surat asıp kovmak), kehele كهل (sakalına kır düşmek, ihtiyarlamak, güleç ve cömert olmak)...

108 Kahır, galebe, şiddet, zor olmak, sağlam olmak, zelil etmek, hapsetmek, kıtlık: Ke'esa كأص, kebele كبل (esiri bağlamak), ketele كتل (hapsetmek, öldürmek), kehale كحل, kede'e كدأ, kedeha كدح, kedde كدّ, kedeşe كدش, kezze كزّ, kerase كرس (binayı sağlam yapmak, temel atmak, kürsü yapmak), kirsü كرس (taht, yurt, çadır, kerpiç), kürsî كرسي (kürsü), kernefe كرنف (vurmak), ekrahe أكره, keseha كسح = keşeha كشح (silip süpürmek, kıtlık olmak, dağıtmak), kesede كسد (iş kesat olmak), kesera ve kesse كسر, كسّ (kırılmak, zarar etmek), كسكس keskese (ufalamak), keşe'e كشأ (kavurup kurutmak), keşeha كشح (kabuğu

güç, kuvvet ile iktidar arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Bu durum bütün kelime grupları arasındaki anlam ortaklığını da açıklamaktadır.

Hâ (ه) harfi de diğerleri gibi sembolik bir anlama sahiptir. İlk dönem alfabelerinde ellerini başı hizasına kaldırmış insan figürüyle sembolize edilmektedir.[109] Arapçadaki illetli hâ'e fiilinin yüksek olmak, yücelmek, himmet etmek, övünmek, lebbeyk (emrindeyim) anlamlarında kullanılması sembolik anlamla yakın durmaktadır. Aynı kelimenin keskin ve isabetli fikir, düşünce, tedbir ve zan anlamlarına gelmesi de kafa sembolüyle anlam ilişkisini göstermektedir. Heh ve hâhe kelimelerinin uyarı ve ihtar anlamına gelmesi de hâ'e kelimesinin tedbir anlamıyla ortaklığını göstermektedir. Hem müzekker hem de müennesler için kullanılan üçüncü tekil ve çoğul şahıs ve mülkiyet zamirlerinin (hüve, hiye, ...) merkezinde yer alması ve hüviyet kelimesinin yapısı ve anlamı bu harfin insan resmiyle sembolize edilen anlamsal ilişkisini yansıtmaktadır. Heve'e, heye'e fiilinin güzel görünüşlü olmak, bir işe hazırlanmak, arzu etmek, niyetlenmek anlamları da insan sembolüne işaret ettiği gibi, hevâ fiilinin yükselmek, dağa çıkmak, ani hareket etmek, düşmek anlamları da hâ'e fiiliyle anlam akrabalığına işaret etmektedir. İstehvâ fiilinin bir kimsenin aklını ve şuurunu başından almak anlamında kullanılması da anlam ortaklığının daha derin boyutlarına işaret etmektedir. Hevâ kelimesinin boşluk, derin çukur vs. anlamlarıyla hevve kelimesine ortak olmasıyla, boşluk, hava ve uçarılık anlamlarıyla havâ ve havvâ kelimeleriyle ortak olması da yapısal ve anlamsal ilişkinin çok boyutluluğunu göstermektedir.[110] Çünkü "hâ" harfi, başta mahreci yakın olan "hemze, ha, h̲ı, ayın, ğayın" harfleri olmak üzere birçok harfle değişime girerek farklı kelimelerin oluşmasına temel oluşturmuştur.

İlk ve son harfleri illet harfi olan fiillerin emri hazırlarının tekil, eril kipinde illet harflerinin düşmesi ve kelimenin tek harfe düşmesi ve kelimenin de en az iki harften meydana gelmesinin zorunlu olması sebebiyle sonuna sakin bir hâ harfinin eklenmesi de bu harfin kelime türetmedeki anahtar rollerinden birine işaret etmektedir. Sonu illet harfiyle biten fiillerin emir, meczum

---

soymak), kezeme كزم = keşeme كشم, keşâ كشى (burnu veya kuyruğu koparma, kökünden kesmek), keame كعم (bişeyin veya kişinin ağzını bağlamak), kelebe كلب (köpek kudurmak, bağlamak), kellefe كَلّف (yük yüklemek, görev vermek), kâha كاح = kâh̲a كاخ (galip gelmek)....

[109] Durmuş, age. "Hâ" maddesi, XIV, 336.

[110] Bu kelimlerin anlamı için bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*; Zebidî, *Tâc*.

muzârileriyle mebnî isim ve harflerde de vakıf hâ'sının getirilmesi de bu fonksiyonun yaygınlığını göstermektedir. Hâ harfinin başka harflerle, özellikle mahreci yakın harflerle dönüşüme girerek pek çok benzer kelime oluşturduğu görülür. Bunlar "hemze, kalın ha ve h̲ı, te, tı, cim, bâ, ayn, ğayn, fâ, kâf ve kâf (ince), lâm, nûn ve yâ" harfleridir.[111]

"Hâ" ile başlayan kelimelere göz atıldığında daha zengin anlam ortaklıkları görmek mümkündür. Üstelik bu harfle başlayan kelime grupları, ses ve anlam ortaklıklarını yansıtmanın yanı sıra kelime ve anlam zenginliğinin gelişim seyri hakkında da önemli ipuçları veriyor. Özellikle gel, git, dur, haydi gibi çağrı, uyarı, tenbih, gülmek, fısıldamak, neşelenmek, coşmak gibi tabii ses ve duyguları yansıtan ifadelerde bu ses ve harfin rolü büyüktür.[112] Rüz-

---

[111] Bunlara ait örnekler için bkz. Durmuş, age. "Hâ" mad.XIV, 336, 337.

[112] "He'he'e" هأهأ, (kahkaha ile gülmek, deveyi kovmak), hebesa هبص (neşelenmek, çok gülmek), hebbe هبّ (bir şeyi şevkle, neşeyle yapmak, başlamak, uyanmak, yıldız doğmak), hedera هدر (böğürmek, gürlemek, kükremek, kaynamak, taşmak, kan boşa akmak, kanını mubah saymak), hedhede هدهد (çocuğu uyutmak için sallamak), herhera هرهر (ses çıkarmak, kükremek, koyunları suya çağırmak, gülünmeyecek şeye gülüp alay etmek), heze'e هزأ (gülüp alay etmek), hezze هزّ (sallamak, titremek, tahrik etmek, tencere kaynamak, ses çıkarmak, neşelenmek, coşmak, orgazm hali, zelzele), heziga هزق (gülmek neşelenmek), hezheze هزهز (bir şeyi tekrar tekrar oynatıp sökmek), hesse هسّ (kendi kendine konuşma, sözü gizleme, susması için azarlama), hüs هس (sus emri), heshese هسهس (gizli ses çıkarmak, gizli konuşmak, kendi kendine konuşma, vesvese, geceleyin yürümek, ayak sesi), heşşe هشّ (gülmek neşelenmek, coşmak, açılmak, yumuşamak), heşheşe هشهش (kımıldatıp hareket ettirmek, kocasına muhabbet gösterip onun yanında olmaktan haz almak), hessasa هصص = heshesa هصهص (gözlerini parıldatmak), heffe هفّ (hafif olmak, dokunmak, özlemek, parlamak, gürlemek), hefhefe هفهف (bir şeyi hareket ettirmek), hefâ هفى (sevinip coşmak, uçmak), heke'a هكع (sakin, rahat olmak), hekkeme هكّم (şarkı söylemek), hel هل (soru edatı, mi mı), hele هلّ (yeni ay görünmek, ay başlamak, işe başlamak, çocuk doğunca ağlamak, sevinmek, gülmek, parlamak, haykırmak, tehlil okumak, kaş kavisli ve ince olmak), hellâ هلّا (teşvik edatı), el-hüllâ الهلى (gamdan sonra gelen sevinç), el-helletü الهلة (yağmur), helime هلم (yapışmak, götürmek), helümme هلمّ (gel anlamında emir), helhele هلهل (atı azarlamak, bir şeyden rücu etmek), hemmeme همّ (ninni söylemek), hemheme همهم (yavaş konuşmak, mırıldanmak, hırıldamak, ninni söylemek), hene'e هنأ (yemek güzel olmak yaramak, hoş-

garın esmesi, suyun akması, kuşun uçması gibi tabiattaki hızlı ve şiddetli hareketleri ifade eden kelime grubunun anlamı da bu insanî edimlere yakın durmaktadır.[113] Buna karşın süt sağmak gibi yumuşak, yavaş ve sürekli hareketleri ifade eden kelimeler grubu da doğal hayatın çok boyutlu anlamını ifade etmektedir.[114] Bir müddet gözden kaybolmak, aniden gelmek, söze veya işe hemen başlamak, hızlı hareket etmek, acele etmek gibi refleksif davranışları ifade eden kelime grubu önemli bir yer tutmaktadır.[115] İnsanın bi-

---

lanmak, sevinmek, kutlamak), hennefe هنف (fütursuzca gülmek), henne هنّ (ağlamak, arzu ve iştiyakla inlemek), hünâ هنا (burası, burada anlamında işaret ismi), heh = hâhe = هاه هه (bir şeyi hatırlatma, tehdit, uyarı), hâhe هاه (gülme sesi), hâne هان (yumuşak, kolay olmak), hevâ هوى (hoşuna gitmek, arzu etmek), hevâ هوى (düşmek, yükselmek, uçmak, süratle inmek, gitmek, dağa çıkmak, kulak çınlamak, el sunmak, havalandırmak, mizah yapmak, uçuruma yuvarlanmak), tehevvehe تهوّه (ah edip sızlanmak, çukur olmak), el-hâvî الهاوي (elif harfi), hâ'e هاء (güzel görünüşlü olmak, arzu etmek), heyye'e هيّأ (hazırlamak, kolaylaştırmak, düzenlemek, hey'etini oluşturmak), heyte هيت (gel diye çağırmak), hâme هام (sevmek, aşık olmak), hâhe هاه (tehdit etme, gülme ve esneme sesini ifade eder), hîhi hîhi هيه هيه (kovma, defetme), heyhâte هيهات (çok uzak), heyâ هيا (çağırma anlamında nida), heysi هيس (haydi diye teşvik etmek), heyyi هيّ (çabuk ol), heyyâ heyyâ هيا هيا (haydi çabuk ol), mâ heyyânü hâzâ ما هيان هذا؟ (bunun işi ne?), heyü'bnü beyyü هي ابن بيّ (babası belirsiz çocuk için kullanılır)...

[113] Rüzgâr, esmek: Hebâ هبى , el-hebâü الهباء (rüzgar esmek, tozmak, tozutmak, toz, toprak), el-hâbî الهابي (mezar toprağı), hebbe هبّ (rüzgar esmek), ehebbe اهبّ (Allah rüzgarı fazlalaştırmak), el-hebarî الهباري (tozlu topraklı rüzgar), el-hitru الهتر (afet felaket), herife هرف = harife حرف (rüzgar sürüp götürmek), hezife هزف = ezife ازف (rüzgar bir şeyi savurup sürüklemek), teheşşeme تهشّم (rüzgar ağacı kırmak), hâce هاج (tozmak, dalgalanmak, kızmak, hiddetlenmek, şiddetlenmek), hâfe هاف (lodos esmek)...

[114] Sağmak, toplamak, birikmek, biriktirmek: Memeyi sağmak, hedebe هدب (memeyi sağmak, meyveleri toplamak), heşeme هشم, (deveyi sağmak), hetafe هطف (süt sağmak, sütün sesi duyulmak), malı biriktirmek, toplanıp birikmek, biriken topluluk: hebeşe هبش = heceme هجم, heceşe هجش (özlem, toplanma, arayı bozma, kıyam, kalkışma)...

[115] Bir müddet gözden kaybolmak, aniden gelmek: Hebbe هبّ, hebeze هبز (çabuk ve süratli), hebrece هبرج (çabuk ve yavaş, düzensiz yürüyüş), hebisa هبص (acele yürümek), hebe'a هبع (aptal aptal yürümek) hebele هبل, hebhebe هبهب (sürat yapmak), hetâ هتى (gelmek getirmek), hetene هتن, heshese هسهس (yağmur aniden yağmak), heceme هجم

linçli ve akıllı tutumlarını, düşünerek hareket etmesini ifade eden sabırlı olmak, yavaş ve te'enni ile hareket etmek anlamındaki kelimeler dizgesi de buna başka bir boyut katmaktadır.[116] Eskimek, yıkılmak, ihtiyarlamak, yorgun ve bitkin düşmek, perişan ve zelil olmak, birini zelil ve perişan etmek,

---

(ansızın saldırmak, kovmak, evi yıkmak), hedece هدج (acele etmek deve yavrusunu özlemek), hedefe هدف (yönelmek, hedef almak, atmak), heze'e هزأ, hezebe هزب, hezze هز, hezrame هزرم, hezâ هزى (çabucak kesmek, hızlı konuşmak), hezefe هزف (sürat yapmak), hezleme هزلم (adımları sık atmak), herbe'a هربع (hırsız çabuk yürümek, davranmak), hercele هرجل (düzensiz yürümek, davranmak), heri'a هرع = seri'a سرع = herife هرف (çabuk yürümek, akmak, acele etmek), hezrafe هزرف = hezraga هزرق (çabuk davranmak), heze'a هزع (çabuk, hızlı davranmak, sarsılmak, kırılmak), tehezze'e تهزأ = teabbese تعبّس (çirkin suratlı olmak), hetale هطل (ağır ağır gelmek), hetlese هتلس, (hervele هرول yürüyüşü yürümek), heffe هفّ (süratli yürümek, rüzgar esmek), hefeke هفك (sölpük yürümek), hefa هفى (çabuk gitmek, uçmak, sürçmek), tehekkale تهقّل (ağır yürümek), hekka هق (korkup kaçmak), hegıfe هقف (iştahsız olmak), hegıfe هقف = hegıme هقم (açlıktan acele ve şiddetli yemek), hekheka هق هق (hızlı gidip atı yormak, girişken, atılgan olmak), heke'a هكع (sabırsızlık ve telaş) helebe هلب (gök peşpeşe yağmur yağdırmak, at sürekli koşmak), helete هلت (soymak, bir yerden bir yere göçmek), heli'a هلع (sabırsızlık, telaş etmek, hızlı olmak, korkmak), helâ هلا (teşvik edatı) hemede همد (hızlı gitmek, birden başlamak, sakinleşmek), hemeze همز (süratli yürümek, güzel yürürmek), hemera همر (suyu çok çok dökmek), hemme همّ (azmetmek, gayretli olmak), ehnefe أهنف (sürat yapmak), heyyeha هيّج (teşvik etmek), hâ'a هاع (hırslı olmak, usanmak, süratle şerre atılmak, sabırsız ve telaşlı olmak)...

[116] Hecife هجف = acefe اجف (iştahı varken açı gözeterek yememek, hastanın bakımına kendini adamak, beğenmediği duruma tahammül etmek), hedde هدّ, tehâdde تهادّ, el-hedâdü الهداد (birbirini izleyerek, soruşturarak bir yere gitmek, yumuşak ve teenni ile davranmak), hedâ هدى (doğru yola gitmek, göstermek, aramak, bulmak, hedefe ulaştırmak, gerdeğe koymak, hediye/gelin vermek), hezebe هزب (kesmek, ıslah etmek, süslemek), heşeme هشم (sabrederek çalışmak, hürmet ve ikram etmek, yumuşak dağ), hedame هدم (dayanmak, katlanmak, sevmek, mide hazımlı olmak), heke'a هكع (sabırsızlık ve telaş etmek), helhele هلهل (atı azarlamak, bir şeyden rücu etmek, te'ennî ile davranmak), hennede هنّد (hakaret karşısında susmak), hendeze هندز = hendese هندس = hendeme هندم (plan yapmak, çizmek), hâvede هاود (düşmanlığı bırakmak, barışmak), hâne هان (te'enni ile hareket etmek)...

kadrini düşürmek, alay etmek, aşağılamak, helak etmek, gibi olumsuz durum ve davranışları ifade eden kelime grubudur. Üstelik bunlar hem tabii, hem de ahlakî alanın ortak dilini oluşturmaktadır.[117] Hatta bir kadının ço-

---

[117] Hebbe هبّ, hebete هبت (hezimete uğramak, zelil olmak/etmek, kadrini düşürmek), hebeze هبز (aniden helak olmak), hebeke هبك (ahmak olmak, batağa batmak), heti'e هتأ (ihtiyarlık veya hastalıktan beli bükülmek), heteke هتك , heteme هتم (vurup kırmak), hecene هجن = ihtecene اهتجن (büluğa ermeden evlendirmek, ayıplı kusurlu hale getirmek, yaşı küçük, taze, değerli olmak), hecâ هجى (sövmek, şiirle hicvedip kötülemek, harfleri isimleriyle söylemek), hede'e هدأ (sakin olmak, konaklamak, uyutmak, kamburlamak eğilmek) hedebe هدب = el-hedbilü الهدبل (dal, saçak, püskül sarkmak, ağır, aciz kimse, arslan), hedece هدج (titreyerek yürümek), hedde هدّ (duvar gürültüyle yıkılmak, zayıflamak, kocamak, korkutmak, tehdid etmek), hedefe هدف (tembel ve aciz olmak), el-hedlü الهدل (sarkık), hedeme هدم (binayı yıkmak), el-hidmü الهدم (yaşlı adam), el-hidmelü الهدمل (eski, yaşlı, yırtık, kuru), heze'e هزأ (helak olmak/etmek), hera'e هرأ (soğuk veya sıcak insanı helak edecek kadar şiddetli olmak), herase هرس (kırmak, ezmek, ufalamak), heraşe هرش (kötü davranmak, tahrik ve kışkırtma), herisa هرص (uyuz olmak), herika هرق (suyu dökmek kanı akıtmak), herime هرم (ihtiyarlamak, eskimek), el-herimü الهريم - el-hürmanü الهرمان (yaşlı, akıl, can, tecrübe), el-heremü-ehram الهرم أهرام (piramit), el-hirmetü الهرمة (ihtiyar adamın veya kadının son çocuğu), hermese هرمس (çirkin, asık surat olmak) hermele هرمل (yaşlı olmak), hezera هزر (vurmak, yere çalmak, kovmak, gülmek, vergi vermek, aldatmak, pahalı satmak), hezele هزل (zayıf ve zebun olmak), hezeme هزم (yenmek, bozguna uğratmak, birinin hakkını yemek, öldürmek, kuyu kazmak, hızla hareket edip ses çıkarmak), heşeme هشم (bir şeyi kırmak, ufalamak), el-heşimü الهشيم (kuru, ufalanmış ot, dermansız adam), hesıra هصر (dalı eğip bükmek, kırmak), hessa هصّ (çiğneyip kırmak), hesame هصم (kırmak), hesâ هصى (yaşlanmak), hedda هضّ (kırıp ufaltmak), hedame هضم (kırmak, saldırmak, sindirmek, hakkını gasp etmek), hetara هطر (köpeği dövmek, dilenci zengine boyun bükmek, kuyu yıkılmak, zelil olmak), heka'a هقع (dağlamak, men etmek, korkudan rengi atmak, aşağılık ve zelil olmak), tehekkame تهقم (düşmanı kahretmek, derin denizin gürültüsü) hekkede هكّد (alacaklı borçluyu sıkıştırmak), hekke هكّ (vurmak, bitkin düşürmek, ezmek, kuyu çökmek, sarhoş olmak, saçmalamak), hekkeme هكّم (gök çok yağmur yağdırmak, kibirlenmek, öfkelenmek, pişman olmak, kuyu çökmek, hafife alıp alay edip eğlenmek), tehekkene تهكّن (kaybettiğine yanmak), helese هلس (verem gibi hastalıkların zayıf dü-

cuğunu kaybetmesi, yaşlı bir annenin veya babanın son anda çocuğunun doğmasını ifade eden kelimelerin varlığı da surede anlatılan kıssalar bakımından anlamlıdır.[118] Bu olumsuz anlam alanını, şaşırmak, aklını kaybetmek, korkudan aklı gitmek, ahmak ve zayıf olmak, sefih ve rezil olmak gibi insanın yaşadığı psikolojik olumsuzlukları ifade eden kelime grubunun izlemesi başka bir dil ve anlam ilişkisini yansıtmaktadır.[119] Kafa karışıklığının

---

şürmesi, hezeyan konuşmak), heleke هلك (helak olmak/etmek ölmek, çabalamak, ihtirasla yönelmek, kıtlık olmak), heme'e همأ (elbiseyi eskitmek), hemede همد (ateşin alevi sönmek, ölmek, elbise eskimek, yıpranmak, bitki çürümek, kurumak), hemera همر (binayı yıkmak), hemeze همز (atı mahmuzlamak, kırmak, sıkıştırmak, yere çarpmak), hemese همس (avını kırmak, parçalamak), hemeşe همش (ısırmak), hemeta همط (zulmetmek, gasbetmek, acele etmek, sövmek), heme'a همع = hemeğa همغ (başına vurmak, yarmak, gözden yaş akmak), hemeke همك (teşvik etmek), hemele همل, ehmele أهمل (gözden yaş boşanmak, salıvermek, ihmal etmek, kendi haline terk etmek), hemme همّ (gamlı olmak, ihtiyar olmak,), hemâ همى (göz yaş akıtmak, su akmak, şaşkın dolaşmak), hene'a هنع (boyun eğmek), heneka هنق (kalp sıkıntısına uğramak), hâra هار (sevk, kışkırtma, birbirine düşürmek, binayı yıkmak, yere yıkmak, saldırmak, helak olmak), hevise هوس = hâşe هاش = hâ'a هاع (insanlar fesada uğramak), hâne هان (zelil olmak, küçümsemek), hâbe هاب (korkup kaçmak), hâde هاد, heyyede هيّد (hareket ettirmek, ıslah etmek, tasalandırmak), hâşe هاش = hâda هاض (kuş terslemek), hâfe هاف = heymân هيمان = (şiddetli susuzluk, lodos esmek), hâle هال (dökmek, dökülmek, heyelân olmak), heyûlâ هيولا (zerre, şekilsiz ilk madde)...

118 Çocuğunu kaybetmek, aklını yitirmek, ihtiyar birinin son çocuğu olmak: Hebile هبل (annesi oğlunu kaybetmek, aklını yitirmek), el-hebeyyü الهبيّ (sabi çocuk), hevâ هوى (anne çocuğunu kaybetmek), el-hirmetü الهرمة (ihtiyar adamın veya kadının son çocuğu)...

119 Şaşırtıp aklını almak, korkudan aklı gitmek, ahmak ve zayıf olmak: Hebete هبت, el-hebyağu الهبيغ (ahmak uykucu, fahişe kadın), hebile هبل (aklını yitirmek), el-hiblağu الهبلق (bayağı, piç), el-hebennekü/etü الهبنك/الهبنكة (zayıf, ahmak erkek ve kadın), hetera هتر (cahil, ahmak olmak, bunamak, yalanlamak), hecce هجّ = ihtecce اهتجّ (evi yıkmak, göz içeri göçük olmak, kimseye danışmayıp görüşünde sabit olmak), heccâcü/etü هجاج/هجاجة (saplantı, dar ve uzun vadi), hecese هجس (aniden kalbe gelen düşünce, vesvese, fısıldama duyulup anlaşılmayan gizli ses), heceme هجم (yıkım, saldırı), hechâc هجهاج (ahmak, aklı kıt, yaşlı kimse), heceme هجم = heciye هجي (göz içeri batmak, göçük olmak), el-hicrasü الهجرس ve el-hecra'u الهجرع (yırtıcı hayvan, alçak ve ahmak adam), el-hiddân الهدّان

insan konuşmalarına yansımasının sonucu olarak hızlı veya yavaş konuşmak, bağırmak veya gizli konuşmak, vesvese vermek, fısıldamak, geceleyin gizli yürümek, kekelemek vs. gibi davranışları anlatan kelime grubu da azımsanmayacak ölçüdedir.[120] Gecenin belirli vakitlerini dile getirmede kullanı-

---

(korkak, zayıf, ahmak), hedene هدن (sakin, korkak ve ahmak olmak), heddene هدن (öldürmek, söz verip aldatmak, çocuğu avutmak, gömmek) = defene دفن (düşmanı razı edip sulh yapmak, sükunet, gevşeme, mütareke, barış yapmak), herabe هرب (korkmak, kaçmak, ihtiyarlamak), herace هرج = merace مرج (kargaşa ve fitneye düşürmek, kafa karışıklığı, aptallık, baygınlık), hey'ara هيعر (kadın hafif meşrep olmak), hefete هفت (şaşırmak, ağzına geleni söylemek, ahmaklık etmek), el-hiklisü الهكلس (kötü ahlaklı kişi, tilki), hekira هكر (şaşmak, hayret etmek, uykuya dalmak), heke'a هكع (sabırsızlık ve telaş etmek, korkmak, ahmaklık etmek), helese هلس (hezeyan konuşmak, aklını kaybetmek), hemeze همز (şeytan çarpması, vesvese), hemeka همق (ahmak olmak), henibe هنب (ahmak olmak), el-hevbü الهوب (ahmak, çenesi düşük), hevice هوج (ahmak olmak), hâvede هاود (cinlerle konuşmak), hâfe هاف = havfe خوف = hâle هال (korkmak, korkutmak), tehevvehe تهوه (korkak, ahmak olma), hevâ هوى (şeytan aklını almak), hâta هاط (fitne, kargaşa), hâga هاق (ahmak olmak), hâme هام (aşık olmak, kara sevdaya tutulmak)...

120 Konuşma şekilleri: Hette هت, el-hitru الهتر (anlamsız söz), hetefe هتف (çağırmak, bağırmak, uzaktan, görünmeden konuşmak, tlf.), hetmera هتمر (çok konuşmak), hetmele هتمل (gizli konuşmak), hethete هتهت (hızlı konuşma kekeleme), hetene هتن (yağmur bir durup bir yağmak), hece'e هجأ (ihtiyacı artmak veya geçmek), hedece هدج (ses kesik çıkmak), heze'e هزأ, hezebe هزب, hezze هز, hezrame هزرم, hezâ هزى (çabucak kesmek, hızlı konuşmak, saçmalamak, hezeyan), hezheze هزهز (önyargı), herra هر (köpek hırlamak, havlamak), herata هرط safsata yapmak, kötü konuşmak), hermeze هرمز (gevelemek, arkadaşından gizli konuşmak), hernefe هرنف (fersiz konuşmak, ağlamak), hezice هزج (name ile güzel şarkı mırıldanmak), hezele هزل (şaka yapmak, akıl dışı konuşmak, ciddi olmamak), hedabe هضب (söze, lakırdıya dalmak), hedale هنبل (çok konuşmak), hekâ هكى , (herze ve hezeyan konuşmak, gönül meftun olduğu şeyin peşinden gitmek), helese هلس (hezeyan konuşmak, sözü yavaş ve gizli konuşmak), hemete همت (sözü, gülmeyi gizlemek) ehmece أهمج (birbirine karıştırmak, gizlemek), hemera همر (çok söz söylemek), hemmâr همار = hemmaz هماز (boşboğaz, sözle arkadan çekiştiren), hemeze همز (arkadan çekiştiren, vesvese vermek), hemese همس (sesi ve eşyayı gizlemek, vesvese vermek, gece ayak sesini gizlemek, fısıldamak), hemeşe همش (çok konuşmak), hemheme همهم (yavaş konuşmak, mırıldanmak, hırıldamak, ninni söylemek), henbesa هنبص (gizli gülmek),

lan deyimsel ifadeler de gizem, duygusallık, tedbir ve kaygılı durumların ifade yoğunluğunu yansıtmaktadır.[121] Uykudan uyanmak, uyanık durmak, çağırmakla ilgili kelimeler de daha derin ve yüce duyguları yansıtmaktadır.[122] Bunlar, devamında yer alan ya harfinin anlamıyla ilişkiyi de göstermektedir. Varlığın konumunu, yerleşmesini, konaklamasını, mekânın güzelliğini ifade eden kelime grubu, az da olsa önemli bir yer tutmaktadır.[123] Varlığın büyüklüğünü, yükselmesini, uçmasını, yüceliğini, düşmesini ifade eden kelimeler de dinî bir anlama ev sahipliği yapmaktadır.[124]

---

heneğa هنغ (sesi kısarak sevişmek, flört etmek), heyneme هينم (gizli konuşmak, dua etmek), el-hevbü الهوب (ahmak, çenesi düşük), hâde هاد (gizlice konuşmak, sözü güzel söylemek yavaş yürümek), hâda هاض (hastalık nüksetmek, kemiği tekrar kırmak), hâta هاط (gürültü şamata yapmak), hedera هدر (böğürmek, gürlemek, kükremek, kaynamak, taşmak, kan boşa akmak, kanını mübah saymak)...

121 Geceden bir vakit: El-hibbetü الهبّة (seher vakti), el-het'etü الهتأة gecenin sonu), el-hitrü الهتر (gecenin ilk bölümü), el-hetkü الهتك (gecenin yarısı), el-hityü الهتي (geceden bir bölüm), hecede هجد (gece uyumak, uyutmak, uykuda bulmak), teheccede تهجّد (namaz vs için uyanık kalmak), hecera هجر (öğle sıcağında yola gitmek), el-hecmetü الهجمة (gecenin başlangıcı), el-ihticamü الاهتجام (gecenin sonu), el-hed'ü الهدء (gecenin ilk üçte biri), el-hevâdü الهواد (gecenin başlangıcı), el-hâzilü الهازل (gecenin ortası), heraşe هرش (zaman zor geçmek şiddetli olmak), hevveme هوّم (uyumak), et –tehvâü التهواء (gecenin bir saati), el-hîru الهير (gecenin yarısından azı)...

122 Uykudan uyanmak, uyandırmak: Hebbe هبّ , hebhebe هبهب , nebehe نبه , hekkele هكّل = heykele هيكل (iri cüsseli olmak, kibirlenmek, yüksek, muazzam bina, Yahudi havrası, putların bulunduğu bina, heykel, iskelet, kilisede kurban takdim yeri, mihrab)...

123 Hebera هبر, el-hibru الهبر, hevbece هوبج, el-hevbecetü الهوبجة (yüksek, düz ve oturaklı yer, derenin bittiği yer, kazılan su çukuru), hebeta هبط (bir beldeye girmek, inmek, konmak, fiyat düşmek, eksilmek), hecera هجر (ilişkiyi kesmek, küsmek, terk etmek, uzaklaşmak, göçmek), hede'e هدأ (sakin olmak, konaklamak, uyutmak,) hedefe هدف (yönelmek, hedef almak, atmak), hemede همد (ikamet etmek), hemeşe همش (toplamak, kavim birbirine kaynaşmak,), el-hâmetü الهامة (reis, başkan, kabirlerde gece yaşayan bir kuş, baykuş), el-heyyaru الهيار (düz ova), hâta هاط (işe yön vermek, düzenlemek)...

124 Hebbe هبّ, Hebeze هبز, hebera هبر, hebele هبل (büyük, koruyucu olmak, hükmetmek), hübel هبل (hübel putu), hetale هطل (peyderpey iri taneli yağmur yağmak) hâ'e هاء (zatında yücelik olmak, sevinmek), hevi'e هوئ (himmet eylemek, övünmek), hâ'e هاء,

Ayn (ع) harfine gelince kuzey Samîlerinin icad ettikleri ilk alfabe sistemlerinde küçük bir daire şeklinde sembolize edilmesinden dolayı Samî dillerde "delik veya göz" anlamına gelen "ayn" kelimesiyle adlandırılmıştır. Gırtlaktan gelen boğuk bir "a" sesi vermesine rağmen sessiz harf olarak işlem görmektedir. "Gayn" harfi diğer Samî dillerinden farklı olarak sadece Arapçada "ayn" harfinden farklılaşarak ortaya çıkmıştır ve "ayn" üzerine nokta konmak suretiyle sembolleştirilmiştir. Bundan dolayı "ayn ve gayn" harflerinin dönüşümüyle kullanılan ortak kelimelerin varlığı söz konusu olduğu gibi, mahreci yakın olan ha ve hemzeyle dönüşüme girerek farklı kelimelerin oluşumuna da imkân vermiştir. Dönüşmeyle ilgili örnekler, hangi harflerin önce hangilerinin sonra ortaya çıktığını da göstermektedir.[125]

"Ayn" harfinin ismi ve anlamıyla aynı kökten olan kelimelerin anlamları ortak olduğu gibi "ayn" kelimesi sadece bu sembolün değil, daha birçok nesnenin de ismidir.[126] Bu kelimeyle aynı köke ve anlama sahip başka isim ve fiiller mevcuttur. "Ayn" harfiyle başlayan kelimeler tarandığında âne, anâ ve anne fiilleriyle fonem ve anlam bakımından ortak oldukları ve hatta kendi aralarında da anlamsal ilişkiler olduğu açıkça görülmektedir.[127] Ancak bu

---

heviye هوى = lebbeyk (emrindeyim), hâde هاد (hidayete ermek, dalaletten kurtulmak), heymu'llah هيم الله (Allah'a yemin olsun), heymene هيمنة (hükmü ve kontrolü altına almak, koruyucu ve gözetici olmak, kuş kanatları altına almak, amin demek), Müheymin مهيمن (aynı anlamda allah'ın sıfat ismi), hevâ هوى (hoşuna gitmek, arzu etmek), hevâ هوى (düşmek, yükselmek, uçmak, süratle inmek, gitmek, dağa çıkmak, kulak çınlamak, el sunmak, havalandırmak, uçuruma yuvarlanmak), hâ'e هاء (güzel görünüşlü olmak, arzu etmek), heyye'e هيأ (hazırlamak, kolaylaştırmak, düzenlemek, hey'etini oluşturmak), heyte هيت (gel diye çağırmak)...

125 Kılıç, Hulusi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Ayn" mad. IV, 255.

126 Öncelikle ayn عين kelimesi hem göz, hem pınar (göze), kaynayıp akan su, hem bir türün gözdesi, iyisi, kıymetlisi, bir topluluğun öncüsü, gözcü ve gözetleyicisi, hem de bir şeyin zahir, açık ve göz önünde olanı, dolayısıyla mekân, ufukta yer kaplayan eşya, kişinin kendisi, zatı, peşin para, malın elden teslimi anlamlarına gelmektedir.

127 Ayn عين kelimesiyle aynı köke sahip âne عان fiili dikkatle bakma, gözetleme, casusluk yapma, birine haber getirme, dikkatli veya kötü gözle bakma, kaynağın suyunun çoğalması, akması, kuyucunun suya ulaşması, gözün güzel ve iri olması, bir şeyi tayin etme, atama, ağacın çiçek (göz) açması, inciye delik (göz) açma, açığa çıkma, tulum vb. şeyin delinmesi veya deliğin kapatılması ve içine su doldurulması, gözlem yapma, muayene etme, ilgilenme, önem verme, inceleme, şerefli olma, birini amir olarak atama, bir şeyin gözde ve iyisini alma, vaade tayin ederek veresiye alış veriş yapma vs. anlam-

ilişkiler çoğunlukla eş anlamlılık, bazen de zıt anlamlılık boyutunda tezahür etmektedir ve hepsi de ayn harfinin bulunduğu iki edat üzerinden sınıflandırılabilmektedir. Alâ harf-i cerrinin isti'la, yükseklik anlamı ile âne fiilinin görünürlük ve üstün olma anlamları arasında ortaklık söz konusu olduğu gibi,[128]an harf-i cerrinin mücavezet, uzaklaşma anlamları ile yüz çevirme an-

---

larına gelir. Âne عان (görme, açık ve zahir olmak), alene علن (görünür olma), arada عرض (gösterme), ard عرض (yeryüzü), arad عرض (dünya malı), anân عنان (ufuk, âfâk), alime علم, arafe عرف, akale عقل (bilme, anlama), ayn عين (eşya, var olan, görülen), âlem عالم (görülen evren), alem علم (gösterge), a'raf اعراف, arş عرش (yüksek yer), arace عرج, mirac معراج (yükselme, belirgin olma), amme عمّة (umumilik), âne عان (yardım etme), isteâne استعان (yardım isteme, sığınma, göz dikme), abede عبد (kul olma, edinme), asame عصامة (koruma, sığınma), ista'nâ استعنى (müsta'nî, yüz/göz çevirme), âra عار., arra عر, âbe عاب, atebe عتبة (ayıp, utanma, yüzüne bakamama), âne عان, abbe عبّ (suyun kaynağından çıkması, akması), asara عصر (bir şeyin suyunu çıkarıma), arabe عرب (su ve dilin saflaşması ve insanın hareketli, konar göçer olması, Arap toplumuna mensup, tanıdık olması), acem عجم (yabancı olması), ayyene عيّن, arabe عرب ve abera عبر (açıklama), anâ عنى ve anne عنّ (mektuba unvan yazma), ayn عين (ölçü birimi, nakit) âra عار, yairu يعير, yaûru يعور (ölçek ve ayarlama), âle عال (eksik ölçme), ayn عين (insan gözü, gözdesi, terazi gözü, kefesi), anâ عنى, ya'nî يعني (önem verme meşgul olma), âne عان = âme عام (bir şeyi arzulu ve dikkatli yapıma), azibe عزب (susuzluk çekme ve leziz olma), asâ عصى, aşeka عشق ve aşera عشر (beklenti, sevgi, muhabbet), âne عان ayyene عيّن (belirleme), adde عدّ (sayıma), ahhede عهّد, ehhade أحّد, vahhade وحّد (birleme), ahide احد, akale عقل, akade عقد, akede عكد, akabe عقب (belirleme, bağlama ve bağlanma), atafe عطف, letafe لطف ve atâ عتى (ilgi, şefkat gösterme, iyilik etme), âle عال (geçimini üslenme), âne عان (koruyup kollama), elif ve ayn ile dönüşümlü kullanılan âle عال ve âse عاس (aile, geçim), amera عمر (yaşama, ikamet, imar), araşe عرش (ev yapma), amede عمد (eve direk vurma, destekleme, çocuğu vaftiz etme), amile عمل (çalışma), araka عرق (terleme), anâ عنى (esir olma, göz altına alınma), anişe عنش (hayvanı bağlama), aleta علط (boynuna asılma), allega علّق ve ğalega غلق (kapatıp kilitleme), alefe علف, adefe عدف (yemleme), alle علّ , aleze علز ve alese علس (hasta olma), alece علج (tedavi etme, ilaç verme)...

128 Yükselme anlamıyla âne عان fiiline ortak olan alâ على fiili ve türevlerinin alâ على harf-i cerrinin yükseklik ve bir şeyin üst tarafını (istiğlâ استعلى) ifade etmesi örtüşmektedir. Anne عنّ fiilinin gözü bir tarafa çevirme, alıkoyma, menetme anlamları ile anede fiili ve türevlerinin sapma, reddetme ve inatlaşma anlamları ortaktır ve an عن harf-i cerriyle

lamındaki anne fiili arasında da anlamsal ilişki söz konusudur.[129] Dolayısıyla her iki kategori de ayn harfinin anlam dünyasını yansıtmaktadır.

Özetle söylemek gerekirse "kâf, hâ, yâ, ayn, sâd" harfleri tek başına surenin muhtevasını yansıtan genel bir başlık olabilir. "Rabbinin Zekeriyya'ya verdiği rahmetin anısıdır!" cümlesiyle başlayan kıssa da bu içeriğin ilk bölümü kabul edilebilir. "Kâf" ile Zekeriyya (as), "hâ" ile Meryem (as), "yâ" ile Yahya (as), "ayn" ile İsa (as) Sâd ile Muhammed'in (s) kast edildiğini dile getiren görüş olaya bir adım yaklaşmıştır.[130] Ancak harflerin anlam dünyasını bu isimlerle sınırlamak mümkün görünmemektedir. Çünkü surede birçok Peygamberden bahsedilmektedir. Surenin başındaki harflerin kelimelere sirayet eden anlam zenginliğini daha ilk ayetinden itibaren Zekeriyya (as) ve diğer Peygamberlerin anılarını, örnek hikâyelerini anlatan satırların arasında hissetmek mümkündür. Sureye ve hatta başında bulunan harflerin anlam dünyasına daldığınızda Hz. İsmail, İshak, Musa, İsa, Yahya peygamberlerin ve Hz. Meryem'in dünyaya gelişleri ve çocukluklarında yaşadıkları, anne ve babalarının başlarına gelenler, örneğin Hz. İbrahim, Yakup, Zekeriyya ve onların eşlerinin ve İmran'ın karısının yaşadıkları duygular, çektikleri çileler, öksüz ve yetim peygambere ve onun yakınında bulunanlara çok şey anlatmış olmalıydı. Bu surede değinilen Yahya, İsa, Musa, İsmail ve İshak'ın (as) ve dolayısıyla öksüz Muhammed'in (s) dünyaya geliş öyküleri gözlerinizde canlanabilir. Annelerinin yaşadıkları duyguları o kelimelerde yakalayıp sizin de gözleriniz aydınlanabilir ya da hüzne boğulabilirsiniz. Kelimeler arasında ge-

---

örtüşmektedir. Âne عان ve ayn عين, alâ على , azıme عظم, azze عز, aleme علم, ilim علم (yükselme, kibirlenme, yukarı çıkma, şerefli olmak), anâ عنى ve alâ على (mektuba adres yazma), aleme علم (alem, işaret, belirti), alle علّ (ıllet, delil iz), avn عون (yaşının ortasında olma), azm عظم (yolun ortasında olma) adele عدل (ortada dengede olma), azıme عظم , azime عزم , asime عسم (gayretli ve kararlı olma), acele عجل , acera عجر (çabuk ve hızlı davranma) anlamları arasındaki akrabalık ayrıca önemli göstergelerdir.

[129] Anede عند, amâ عمى, amişe عمش (gözden yaş akması, kör basiretsiz olma, sapma), amehe عمه, âce عاج, asefe عسف (yolunu şaşırma, sapma), adâ عدى, atâ عطى (kibirli, haddi aşma) asera عسر (zor olma, zorlaştırma), anete عنت (kötülük etme), azera عزر (özür dileme), acefe عجف, azibe عزب, arane عرن, asefe عسف (uzaklaşma ve kaybolma), arâ عرى (zor zamanda terk edip yalnız bırakma) affe عفّ, afâ عفا, (terk etme, vazgeçme iffetli olma), kelimeleri an عن harf-i cerri ve anne عنّ fiilinin açılımı gibidirler. Azele عزل (azletme, görevden alma) fiili de âne عان ve ayyene عيّن (tayin ve atama) fiilinin zıt anlamlısıdır.

[130] Hamdi Yazır, *Hak Dini.*

zinirken yaşlılıkta çocuk sahibi olmak, biricik evladını kaybedip çocuksuz kalmak anlamlarına gelen kelimelere rastlayabilir, hatta Hz. Musa'nın geceleyin gördüğü bir ateşle Tur'a yönelmesini canlandıran bir kelimeyle de tanışabilirsiniz.[131] Peygamberlerin, asi kavimlerinin laf anlamaz, inkârcı, alaycı ve saldırgan tavırları karşısında içlerine kapanıp hüzne gömülmelerini, gönlünden geçen içli duyguların yanık kokusunu hissedebilir, yaratana yakarışlarının sıcak ve samimi seslerini duyabilir, gözlerinden yanaklarına süzülen yaşların buğusunu gözlerinizde hissedebilirsiniz. Söz anlamazlara yapılan hakikat çağrısının duvara çarpması ile Allah'a yönelen yardım çağrısının çaresizliği arasında gidip gelen duyguların renk ve vurgu farklarındaki ince çizgileri bile görebilirsiniz. "Kâf" harfinde küfür ve zulmün karşısındaki kapanmışlığı, "hâ" harfinde yutkunmanın boğukluğunu hissetmeniz, "yâ" harfinde ilahî, peygamberî çağrının sesini duymanız, ayn harfinde Allah'a yönelip yücelmeyle yan çizip yere gömülmenin ayrımına varmanız, "sâd" harfinde ilahî sadânın yankısıyla uyanmanız mümkündür.[132] Hz. Peygamber'e (s), "Elin kurusun, bizi bunun için mi çağırdın?" diyen cümle başka peygamberlere de söylenmiş midir bilmiyoruz ama bu kıssaların bu mahzun zata anlatılmasında ve surenin başına bu harflerin yerleştirilmesinde derin hikmetler olduğu kesin. Arapçayı ana dil olarak bilen ve Kur'an'ı şiirsel bir incelikle dinleyen bilinçli ve duyarlı her kalp sahibi bundan daha fazlasını sezinleyebilir.

Tâ Hâ طه (20/Tâhâ 1).

Çoğu tefsircinin bu iki harfi kelime kabul ederek Samî dil ailesinin Nebatî, Süryanî, Ukkî ve Habeşî lehçelerinde "yâ racül" (ey adam) anlamına geldiğini dile getirerek eski şiirlerden örnekler vermesi, "tâ"nın nida edatı olduğu ve "yâ"ya dönüştüğünü söylemesi anlam arayışları konusunda önemli ipuçları vermektedir.[133] Bu harflerin kıssaların anlatıldığı surelerin başında yer almasından ve devamında Kur'an'a vurgu yapılmasından hareketle sure başlangıcı kabul edenlerin bu harflerin bazı kelime veya cümlelerin yerine rumuz olarak kullanıldığını söylemeleri de, iki yaklaşımı aynı karede buluşturmakta ve anlamı sure içeriğinde arama girişimine ipucu oluşturmaktadır.[134] Ancak burada mukattaa harflerinden sonra gelen ifadenin bu harflere haber olma imkânı gözükmediği için[135] bu iki harfin tek başına sure başlan-

---

[131] Zebidî, Tâc, aşâ-ya'şû عشى يعشو، fiili.

[132] Bkz. 38/Sâd 1. ayet ve ilgili dipnot.

[133] Zemahşerî, *Keşşaf*; Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*.

[134] Maverdî, *en-Nüket*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*.

[135] İbn Atıye, *el-Muharrer*.

gıcı sayılması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Harflerin sureye isim olması ve kelimelerin anlamındaki tâ harfinin yansımaları da bu görüşü desteklemektedir.

Tâ harfinin Fenike, İbranî ve Ârâmîce'de adı tet'tir. Arapçaya "tâ", Yunancaya theta şeklinde geçmiştir. Arapça'daki ince "tâ" harfinin karşılığı ise tav ve tau'dur. Bunun tersi bir benzerlikten de söz edilebilmektedir. Hiyeroglif alfabesindeki şekli iki yolun kesiştiği bir kavşak veya artı işareti şeklinde resmedilmiştir. Zamanla gelişerek üst uzantısını kaybederek mevcut "T" şeklini almış, fakat küçük harf yazılımlarında şeklini korumuştur. Arapça'da "tâ" harfi, anlamları büyük oranda ortak olan iki ayrı harfe dönüşmüş, ince seslilere karşılık "te", kalın seslilere karşılık "tı" harfi kullanılmıştır. Kalın sesli "tâ" harfi, alt istikametteki uzantısını kaybetmiş bir artı işaretine yakın görünmektedir. İnce "tâ" harfi ise ev resmi şeklinde gösterilen "be veya bet" harfinden dönüşen iki noktalı bir şekille gösterilmiştir. "Tâ" (tı) harfi, başta "te" olmak üzere "cim, ha, dâl, zâl, şın, sâd, ze, zı, gayn, fe, k̲af, kâf, lâm, mîm, vav" harfleriyle dönüşüme girerek eş anlamlı kelimelerin doğmasına imkân vermiştir.[136]

"Tâ" harfi özellikle illetli fiillerle bir araya gelerek anlamdaş kelimelerin doğmasına zemin teşkil etmiştir. Bunların bir kısmı hareket bildiren fiillerden oluşurken bir kısmı harfin sesindeki sertlikten dolayı vurma, kırma ve şiddet sesleri ifade eden kelimelerden oluşmuştur.[137] Önemli ve asli kısmı gidip gelme anlamındaki fiiller oluşturmaktadır.[138] Bu fiillerin anlamı taran-

---

[136] Durmuş, age. "Tâ" mad. XXXIX, 281-283.

[137] Tanne طنّ, tantane طنطن, dekka دقّ zil ve çıngırak sesi, taka تقّ takırtı sesi, tabtabe طبطب su veya ayak sesi gibi kelime grubu da vurma, kırma ve şiddet seslerinin yansımasına örnek verilebilir. Bu sert sesler öbeğinin zıt yönünde bir uzantı oluşturan ve insanın vücut ve duygu hareketlerini yansıtan fiiller de vardır: Örneğin ta'ta'e طأطأ (baş eğmek) tâ'a طاء (boyun eğmek, yumuşamak ve itaat etmek) tâbe طاب ve tabbe طبّ (hoş ve nazik davranmak), ıtr عطر (keskin koku)...

[138] Örneğin tâ'e طاء (ayrılmak, uzaklaşmak, gidip gelmek), târa طار (uçmak, dönmek, yol yürümek, sürmek, uzamak, yayılmak), tahha طخّ (atmak, yaymak, sürüp götürmek), tâfe طاف. (etrafında dönmek dolaşmak), tâle طال (uzamak), tafika طفق ve talea طلع (bir yere/şeye ulaşmak), tamea طمع ve talebe طلب (bir şeye ulaşma arzusu, istek), tavâ طوى (ayrılmak, geçip gitmek, mesafe kat etmek, uzağı yaklaştırmak), Tuvâ طوى (Sinâ'da bir vadi ismi) tâha طاح ve tahâ طحى (yolu şaşırmak, dolaşmak, uzak olmak, helak olmak),

dığında Tur dağından Tuvâ vadisine, Tîh çölünden yolunu şaşırmaya, tarîk kelimesinden gidip gelmeye ve denizde açılan yola varıncaya kadar birçok kelimenin varlığı ve anlam haritası, "tâ" harfinin surenin içeriğini yansıttığını gösterecektir. Bu tür göndermelere işaret eden tefsircilerin görüşleri anlamlı görünmektedir.[139] İster kalın "tı ve ha" harfleriyle isterse ince "te ve he" harfleriyle yazılsın çöl ve çölde yolu şaşırmak anlamında kullanılan tâha, yetîhu fiilini bu bağlamda değerlendirmek,[140] "he" harfini hidayet kelimesinin baş harfi anlamında yorumlayan görüşle birlikte ele alınırsa daha da anlamlı hale gelebilir.[141] Bu da Musa kıssası örneğinde risalet ve tebliğ mücadelesinin uzun ince bir yolda yürümek gibi değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmakta "Biz sana Kur'an'ı, insanlara baskı yapasın ve sıkıntıya giresin diye indirmedik, Allah'tan korkanlara öğüt veresin diye indirdik." cümlesiyle uyumlu görünmektedir. Bu ilişki, "tâ hâ" harflerinin "Ayağını yere vur, sağlam bas, yani dirençli ol!" anlamında Arapça emir olduğunu söyleyenlerin yorumlarına yakın durmaktadır.[142] Aralarında yer alan Vakıa suresini saymazsak Tâhâ suresinden sonra inen Şuarâ, Neml ve Kasas Surelerinin başındaki "tâ sîn mîm" harfleri de bu yorum çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tâ Sîn Mîm طسٓمٓ (26/Şuara 1).

Tâhâ Suresi 1. ayetteki tâ harfiyle, 36/Yasin suresi 1. ayetteki sin harfiyle ve 7/A'raf suresi 1. ayetteki "mîm" harfiyle ilgili söylenenler burada da geçerlidir. Bu harfleri sure başlığı sayanlar anlam olarak da bütün surenin içeriğini kapsadığına işaret etmişlerdir. Devamında gelen ve apaçık kitabın ayetleri olarak işaret edilenlerin bu harfler ve dolayısıyla bu surenin bütünü olduğu söylenmiştir.[143] Söz konusu harflerle devamındaki cümle arasında kurulan bu i'rab ve anlam ilişkisi, isabetli görünmektedir ve mukattaa harflerinin anlamının olmadığı yönündeki yorumları boşa çıkarmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'ye isnad edilen şu görüş, söz konusu yorumları destekler niteliktedir: " *Tı har-*

---

tamâ طمى (uzayıp yükselmek), taraha طرح (atmak), tarade طرد (uzaklaştırmak, kovmak), taleka طلق (ayrılmak, boşanmak), tagâ طغى (coşmak, taşmak ve haddi aşmak), ta'ane طعن , (geceleyin uzağa gitmek, ayıplamak), taraga طرق , (yola gitmek, yol yapmak, düzlemek, kapıyı çalmak)...

139 Sa'lebî, *el-Keşf*; İbn Atıye, *el-Muharrer*.

140 İnce hâ harfinin anlamıyla ilgili olarak 19/Meryem suresi 1. ayetin açıklamasına bakılabilir.

141 Maverdî, *en-Nüket*.

142 Zemahşerî, *Keşşaf*; İbn Kesir, *Tefsir*.

143 İbn Atıye, *el-Muharrer*, 26/Şuara 1; Maverdi, *en-Nüket*, 27/Neml 1. ayetin tefsiri.

finden kasıt Tur-i Sina, sîn harfinden kasıt İskenderiye, mîm harfinden kasıt Mekke'dir."[144] Bizce kıssalarda adı geçmeyen İskenderiye yorumu, eleştiriye açık görünmektedir. Dolayısıyla "tı ve sîn" harflerinin birlikte Tur-i Sina olması ya da "sîn" harfinin Kudüs, selam, Süleyman vs. olması bundan daha güçlü ihtimallerdir.[145] Ya da sure başlığı yorumları çerçevesinde "mîm" harfi, Mekke kadar Hz. Musa ve Hz. Muhammed isimlerini de sembolize etme imkânına sahiptir. Dolayısıyla bu harflerin ilgili kelimelerle anlam ilişkisini ve ilgili surelerin içeriğindeki tarihi kıssalarla irtibatını kurmak ve tarihsel verilerin izini sürmek daha isabetli olacaktır.[146]

Tâ Sin طٰسٓ (27/Neml 1)[147]

Tâ Sîn Mîm طٰسٓمٓ (28/Kasas 1)[148]

Elif Lâm Râ الٓرٰ (10/Yunus 1)

Bu harflerden sonra gelen cümlenin başında yer alan işaret zamiri hem bu harflerde anlatılmak istenen anlamlara hem de kitabın ayetlerine (içeriğine) dikkat çekmektedir.[149] Âlimler, 11/Hûd 1. ayetteki mukattaa harfinden sonra gelen cümlenin mübteda ve haberini tespit etmede ihtilaf etmiş ve cümlenin başına hâzâ gibi bir işaret ismi veya hüve gibi bir zamir takdir edileceğini öngörmüşlerdir.[150] Hatta mukattaa harflerini cümlenin birincil öğesi (mübteda) kabul edenler bile olmuştur.[151] Bu yaklaşım abartılı bulunsa bile mukattaa harflerinin, tek başına veya devamındaki cümleyle birlikte dikkat çekici bir sure başlığı olarak değerlendirilmesine engel değildir. Ayrıca Muaz'dan gelen bir rivayette 12/Yusuf 1. ayetteki harflerle yabancıların lisanından sakıt olan altı harfin açıklandığına işaret edilmesi, çok erken dönemde harflerin tarihiyle ve diğer Samî dillerdeki fonksiyonları ile ilgili bir arayışın varlığını göstermektedir.[152] Dolayısıyla bu harflerin anlamı tespit

---

[144] Sa'lebî, *el-Keşf,* 26/Şuarâ 1. ayetin tefsiri.

[145] Maverdî, *en-Nüket;* Izz bin Abdisselam, *et-Tefsir,* 26/Şuarâ 1. ayetin tefsiri.

[146] Sin harfinin anlamı içi Yasin, mim harfinin anlamı için 7/A'raf 1. ayetlere bkz.

[147] Sin harfinin anlamı içi 36/Yasin 1. ayete bkz.

[148] Sin harfinin anlamı içi 36/Yasin, mim harfinin anlamı için 7/A'raf 1. ayetlere bkz.

[149] Maverdî, *en Nüket;* İbn Atıye, *el-Muharrer.*

[150] Razî, *Mefatihu'l-Gayb,* 11/Hûd 1. ayetin tefsiri.

[151] İbn Atıye, *el-Muharrer,*11/Hûd 1. ayetin tefsiri

[152] Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn;* Sa'lebî, *el-Keşf; Suyutî, ed Dürrü-l Mensür,* 12/Yusuf 1. Ayetin tefsiri.

edilmeden bu tür irap sorunlarının ve devamındaki ayetlerin somut sonuçlarının çözülmesi zor görünmektedir.

"Elif ve lâm" harflerinin anlamı için 7/A'raf 1. ayete bakılabilir. "Râ" harfinin anlamı konusunda diğer Samî dillerdeki isimleri bir takım ipuçları vermektedir. Örneğin "râ" harfinin ismi Fenike dilinde Ros, Aramice'de Res, İbranice'de Reş'tir. Arapçaya "râ", Yunancaya Rho olarak geçmiştir. Zikredilen dillerde bu kelimelerin hepsi de baş (ra's) anlamındadır. Hiyeroglif alfabesinde de göğüs kısmından kesilen ve sol tarafından görülen bir insan başı resmiyle sembolize edilmiştir. Alfabelerde aldığı şekiller incelendiğinde baş resminin çizgileştirilmiş şekilleri görülebilmektedir. Ayrıca taşıdığı sesteki titreşim ve tekrar hissi harfin yer aldığı kelimelerin anlamına da yansımıştır. Sakin "nûn ve lâm"dan sonra geldiğinde o harflere dönüştüğü gibi başta bu iki harf olmak üzere "ze, mîm, vav, yâ, ayn ve cim" harfleriyle değişime girerek eş anlamlı kelimelerin türemesine imkân vermiştir.[153]

Harfin baş anlamına gelmesinin ve söylenişindeki titreşim ve sürekliliğin yer aldığı kelimelerdeki yansımasını görmek mümkündür. Çünkü ra's kelimesi, sadece insan başı anlamına gelmekle kalmayıp her şeyin ucu, önü, yukarısı, zirvesi gibi yaygın bir anlam yelpazesi oluşturmakta ve birçok deyimsel ifadeye temel teşkil etmektedir.[154] Özellikle illetli fiillere kaynaklık ettiği gibi yer aldığı diğer fiillere ve türemiş isimlere de ses ve anlamı yansımıştır. Yükseklik, yücelik (riyaset ve rububiyet ربوبية, رياسة), görme ve düşünme (râyet ve ru'yet رؤية ,راية), koruma ve kollama (riayet ve rahmet رحمة ، رعاية), korku ve ümit (ra'd ve recâ رجى ، رعد), titreme sarsıntı, hayır ve bereket (rahbe ve rabve ربوة ، رحبة), seslenme, iletme ve haber nakli (risalet رسالة), yerleşme ve helâk olma (rassa رصّ) anlamlarının kaynaştığı görülür. Bir başka ifadeyle doğa, dil, duygu, düşünce, inanç, ahlak, kültür ve medeniyet gibi anlam alanlarının aynı karede buluştuğu bir anlam örgüsü varlığını hissettirmektedir.[155]

---

[153] Durmuş, age. "Râ" mad. c. XXXIV, s. 371.

[154] Râ harfi anlamına gelen er-Râü الراء kelimesi, deniz köpüğü ve zirve anlamına da gelmektedir. Ra's رأس kelimesi baş anlamına geldiği gibi her şeyin yukarısı, baş tarafı, ucu, zirvesi, akıl, şeref, kıymet, anlamlarına ve hatta raîs رئيس veya riâs رئاس kelimeleri gibi hâkim, vali, kılıç kabzası, bir işin başı, burun, sermaye vs. anlamlarına da gelmektedir.

[155] Ra'ese رأس fiili başına dokunmak, kafası büyük olmak, başı ağrımak, reis, başbuğ olmak veya birini başkan yapmak, değerli ve şerefli olmak, birinin başını yere eğmek anlamla-

"Râ" harfiyle başlayan ra'ebe رأب , râbe راب ve rayb ريب gibi illet harfi bulunan kelimelerin anlamına bakıldığında şüphe ve tereddüt anlamı öne çıkmaktadır. Harfin tarih içinde aldığı şekillerle soru işareti olarak ortaya çıkan sembol arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Bundan önce inen 17/İsra 110. ayette tartışılan Rahman ismini göz önünde bulundurursak "râ" harfinin Rahman ismini ya da "Ben sizin Rabbinizim, benden başka Rab yok." cümlesini sembolize ettiğini söyleyen yaklaşımlar bu anlam haritasına katkıda bulunabilmektedir.[156] Kur'an tarafından haber verilen fakat yaşadığı tarih ve yer henüz tespit edilememiş olan Ress halkı kıssası bu bakımdan anlamlıdır.[157] Bu ismin metruk bir yerleşim yeri anlamına gelmesi bile harf ve kelimenin anlam dünyasıyla tarihi verileri aynı fotoğraf karesinde buluşturmaktadır.[158] Öte

---

rına gelmektedir. Şu fiiller bu anlamlarla ortak oldukları gibi alanı da giderek genişletmektedir. Rayese ريس , ra'ese رأس (kibirli olmak ve salınarak yürümek), râ'a راع (yükseklik yücelik, bereketlenmek, artmak, fazlalaşmak, beri öte hareket etmek, görünüp kaybolmak, süslenmek). Aynı kökten er-rî'u الريع (yüksek yer, dağ, yüksekten inen akıntı, kule ve manastır hücresi), ray'ân ريعان (her şeyin evveli, ucu efdal olanı), ra's رأس (baş), râye راي ve rayyâ ريّ (bayrak yapmak, yüksek ve görünür yere sancak dikmek), râyet راية (bayrak, gerdanlık, insanların görmesi için dikilen her türlü nesne), rabbe ربّ , Rab ربّ (yüksek ve efendi olmak+ sahip olmak, yetiştirmek, büyütüp beslemek, rızıklandırmak, hayır ve bereket vermek), ra'efe رائف , Raûf رأوف , rahime رحم Rahim رحيم (gözetme koruma, acıma), (ra'afe, râhe رعف راح (salınmak, dalgalanmak), rayyehe ريّح (bir şeyi genişletmek, yaymak, tereddüt ve kararsızlık), raffe رفّ, rafrafe رفرف (dalgalanmak, salınmak titremek) ra'â رأى ve ra'ra'e رأرأ fiilleri yüksek ve görünür olmak), ra'â رأى duyularla görmek, göstermek, gösteriş yapmak, tefekkürle kalple görmek ve akıl ile idrak etmek), ra'ra'e رأرأ (görmek, bakmak ve gözü hareket ettirmek, gözün, şimşeğin, bulutun, serabın parlaması, gök gürültüsü)... (Bunlar yükseklik, görünürlük, süreklilik demektir ve râ harfinin tekrar yoluyla zırlatılmasını andırır.), rafe'a رافع (yükselmek, kaldırmak), a'rafe اعرف (yükselmek, anlamak), rave'e راوع (acele karar vermeyip sonunu düşünmek), râbe راب (şüphe ve tereddüt), ra'ade راعد , ra'dede رعدد , Râde راد , ra'd رعد (korku, tehdit, titreme, isteme) rabe'a ربع (sevinç, müjde, mutluluk, bereket, esirgeme ve şefkat), rabi' ربيع (bulut, bahar), Ra'ese رءس , râse راس (reis olmak, görünmek), rasse رسّ , rassa رصّ (yerleşmek, yapıştırmak, haberi yaymak), ravâ روى ve rasele رسل (haber iletmek)... Anlaşılan o ki sesin yayılması, haberin yayılmasına ev sahipliği yapmaktadır.

[156] Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Sa'lebî, *el-Keşf*

[157] Bkz. 50/Kaf 12; 25/Furkan 38.

[158] Bkz. Ra'ese رئس fiilinin anlamlarıyla ilgili dipnot.

yandan Sinâ yarımadasının doğu yakasında ve bugün Ürdün sınırları içerisinde yer alan Petra (Betra) harabelerinin ismi de bu açıdan ilginçtir. Açılımı beyt-râ olan bu isim Râ'nın evi anlamına gelmektedir. İbranicede bet kelimesi, Arapça'daki "be" harfinin ismine denk düşmektedir ve ev anlamına gelmektedir. Bu da Arapça beyt بيت kelimesinin karşılığıdır. Râ ise o bölgede (Ürdün) yaşamış kadim kavimlerden bazılarının tanrı isimlerinden birisidir.

Kur'an'a göre şirk dinlerinin tevhid dininin bozulması yoluyla ortaya çıktığı düşünülürse Allah ile kendi aralarında aracı olmasını düşündükleri tanrıları ihdas ederken Allah'ın bazı sıfat ve yetkilerini onlara nispet ettikleri anlaşılacaktır. Bu olgu Allah'a ait sıfatları putlara verirken bazı isimleri de onlara takmalarını akla getirmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın bu harfleri ilahi vahyin kökenini ortaya koyma ifadeleriyle başlayan, tevhid ve şirk tartışmalarının çok yoğun olarak geçtiği ve geçmiş kavimlerin kıssalarının örnek olarak anlatıldığı surelerin başında zikretmesi tesadüf değildir. Bu durum bazı tefsircilerin Kur'an'daki mukattaa harflerinin eski medeniyetlere atıfta bulunduğu ve Allah'ın sıfatlarına işaret ettiği yönünde verdiği kısmi bilgileri de anlamlı hale getirmektedir. Bu harflerle ilgili kelimelerin anlam setini ilgili surelerin içeriğinde aramak, dil, kültür ve medeniyet tarihi içerisinde izlerini sürmek bizi aradığımız sonuçlara ulaştırabilir.

Elif Lâm Râ الٓر (11/Hûd 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet

Elif Lâm Râ الٓر (12/Yusuf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet

Elif Lâm Râ الٓر (15/Hicr 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus Suresi 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (31/Lokman 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf Suresi 1. ayet.

Hâ Mîm حمٓ (40/Mümin 1).

"Hâ, mîm" harfleriyle başlayan sureler peşpeşe inmiştir. Resmî tertip mushafında da bu sıra korunmuştur. "Mîm" harfinin anlamı için 7/A'raf 1. ayete bakılabilir. Hâ harfine gelince Süryanî ve İbranî alfabelerinde aynı harfle gösterilir ve beşinci harftir. Bundan dolayı 5. gezegen Merih'in sembolü olarak kullanılmıştır. Minâ-Sebâ alfabelerinde "hâ ve h̲ı" harfleri kullanılır fakat "h̲ı" harfi yanına iliştirilen çengel şeklindeki bir işaretle belirlenir. Akadçada bu iki harf hece işaretleriyle ayrılır. Arapçada üç ayrı "hâ" vardır ve noktasız "h'a" harfi bunlardan birisidir. "Cim ve h̲ı" harfleri noktalarıyla

bu harften ayrılır. "Hâ" harfi, boğaz boşluğundan sürtünmesiz çıkan ince "he" harfi ile gırtlağı titreştirerek çıkan sürtünmeli "h̲ı" sesi arasında hafif sürtünmeli yumuşak bir fonem olarak çıkar. Diğer Samî dillerde "hâ" harfinin ortak adı het'tir, Arapçaya "hâ" ismiyle geçmiştir. "Hâ" harfi çoğunlukla boğaz harfleri olmak üzere "h̲ı, he, cim, gayn, kâf, fâ, dâl, râ, lâm, mîm, sâ, sîn, şîn, dâd, tı, vâv, yâ" harfleriyle değişime girerek benzer kelimelerin oluşmasına imkan vermiştir.[159]

Arap dilinde bu harfin diğer dillerdeki adını çağrıştıran kelimeler bulmak mümkündür. Ancak bunun izlerini "hâ ve h̲ı" harflerinin paralelinde aramak gerekir. Örneğin duvar veya bahçeyi çevreleyen çit anlamına gelen Sami dillerdeki het ismi Arapça'da duvar anlamına gelen kelime h̲atta fiilidir. Çizmek veya temel kazmak anlamlarına gelmektedir. H̲atâ (yürümek, duvar veya sınırı atlayıp geçmek, hadde tecavüz etmek), h̲âta (iki şeyi yan yana bitiştirip dikmek, hızlıca geçip gitmek), h̲ata'e (taşmak veya yanlış yola sapmak, hata, günah işlemek) fiilleri ortak bir anlamda buluşmaktadır. Noktasız "hâ" harfiyle başlayan kelimeler de bu anlamda ortaktır. Hat̂â, hafede hâte, hatâ, hatte ve hathate (bir şeyi şiddetle hareket ettirmek), hathata (işinde çabuk olmak), hâta=h̲atta (kuşatmak, çevrelemek, himaye etmek, korumak, gözetmek, duvar, set yapmak, bir düşünceyi bütünüyle kavramak ve ihtiyatlı hareket etmek), hayye (bir kabile ve çevrede yaşamak), hale, havle (hal durum, değişim, çevre). "Hâ ve h̲ı" harflerinin çevrelemek ve ihata etmek anlamı başta olmak üzere bütün anlamları bu harflerin yer aldığı diğer kelimelere bir şekilde yansımıştır.[160] Ancak bu sarma, kuşatmayla ilgili kelimelerin anlamı tek yanlı değildir. Himaye, şiddet ve azabı da içermektedir. Hamme fiili sıcak dost ve ısınma anlamıyla hamâ fiilinin sarma ve himaye anlamına[161] ortak olurken hame'e fiilinin gazap, öfke ve azap anlamıyla da ortaktır.[162]

---

[159] Durmuş, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* "Hâ" mad. XIV, 333-338,

[160] Özellikle hadde حَدّ ve halese حلس = hatta حط (sınır, engel koymak), kelimesi de hâle حال ve hâme حام fiilleri de bir şeyin etrafında dönmek anlamında bu fiillerle anlamdaştır. Havâ حوى fiilide bir şeyi içine alma, toplama ve kuşatma anlamıyla havuz anlamındaki hâda حاذن fiiliyle eş anlamlıdır.

[161] Habese حبس, hasara حصر, hazara حظر, hasane حصن ve haffe حفّ = hâta حاط (sarma, kuşatma), haraze حرز, harase حرس, hafaza حفظ ve hamâ حمى yahmî يحمي himaye حماية hadane حضن (koruma ve saklama), hameze حمز, hamese حمس, havese حوس (kahramanlık), hasebe حسب, hasibe حسب, (saymak ve soylu olmak), haleme حلم ve tehammele تحمّل (yumuşak-

Bu nedenle bu surelerin başında yer alan "hâ ve mîm" harflerini hamme kelimesinin kısaltması olarak değerlendirip 10/Yunus 2. ayetle bağlantı kurarak anlamlandıranlar vardır. Bu kanaatte olanlar, (humme) kelimesinin hükmetmek anlamını tercih ederek "İş kesinleşti ve kitabın indirilmesi gerçekleşti." veya yaklaşmak anlamını tercih ederek "Allah'ın kâfirlere azap etmesi, müminlere yardım etmesi yaklaştı." şeklinde yorumlamışlardır.[163] Ortaya çıkmak, gerçekleşmek, kararın kesinleşmesi anlamlarına gelen kelimelerin varlığı ve anlam örgüsü[164] bu yorumu desteklediği gibi, bu harflerle başlayan diğer surelerde de yankısını hissettirmektedir. Çünkü hamîm kelimesi kullanılarak vaad edilen azabın hançereye (gırtlağa) dayanması ve o azaba düşen kâfirlerin samimi bir dostunun (hamim), koruyucusunun olmayacağı vurgulanmaktadır. Ya da Allah'ın ẖalk خلق , ihya احياء , hafîz حافظ , halîm حليم , hakîm حكيم ve muhît محيط sıfatları, her şeye hükümran oluşu ve kâfirleri çepeçevre kuşatması ifade edilirken, baskı ve kuşatma altında yaşayan müminlere yardım ve vaad edilmektedir.

Hâ Mîm حم (٤١/Fussilet). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

---

lık, ihtiyatlı olmak, sorumluluk almak), hazira حزر ve hamme حم (korumaya alma anlamından başlayan uyandırma, sakındırma ve korkutma), hacebe حجب, hacera حجر, haceze حجز, hacâ حجى, haseme حسم, harume حرم hazale حظل (sınırlama, engel olma ve tasarruftan men, hacr, haram, yasak,) Hicaz حجاز, Haram حرام ve Hıcir حجر, (Kâbe ve çevresiyle ilgili isimler), habbe حبّ, hasüne حسن, harasa حرص, harâ حرى, hadibe حدب, hasira حسر, halâ حلى, hane حنّ, hanâ حنى (tatlı, sevimli, güzel olmak, sevmek, düşkün olmak, özlem ve üzüntü duymak), hamide حمد (övme)...

[162] Hasara حصر ve hâsara حاصر, haffe حفّ, hâsa حاص, hâda حاض fiilleri hâta حاط kelimesiyle anlamdaş görünmektedir. Ancak hâbe حاب, hâde حاد, hâra حار, hasera حسر, hâfe حاف harafe حرف, hanefe حنف, hâda حاض, hâle حال hâne حان, hame'e حامأ fiilleri ihata إحاط anlamıyla birlikte yoldan sapmak, eğilmek, dönmek ve zulmetmek anlamlarına da gelmektedir. Hadega حدق ve ahdega أحدق hakade حدق, hadde حدّ (keskinlik ve öfke), haşera حشر (toplamak, sürmek), harabe حرب, hatabe حطب, haraşe حرش, haraka حرق, harake حرك, hamme حم (tahrik, tahriş ve şiddet)

[163] Maverdî, *en-Nüket*; Sealibî, *el-Cevahir.*

[164] Habâ حبى, hateme حتم, hadese حدث, hazara حزر, hasade حصد, hakka حقّ, halle حلّ, hakeme حكم kelimelerinin anlam örgüsü ortaktır ve hamme حم kelimesinin anlamıyla akrabadır.

Hâ Mîm, Ayn Sîn Kâf حمٓ عٓسٓقٓ (42/Şûrâ 1, 2). "Hâ ve mîm" harflerinin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet. "Ayn, sîn, kâf" harfleri daha önce kullanılmış, ancak bu formda ilk defa geçmektedir. "Ayn" harfinin anlamı için 19/Meryem 1; "sîn" harfinin anlamı için 36/Yasin 1; "kâf" harfinin anlamı için de 50/Kâf 1. ayete bakılabilir.

Hâ Mîm حمٓ (43/Zuhruf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حمٓ (44/Duhan 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حمٓ (45/Casiye1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حمٓ (46/Ahkaf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Elif Lâm Râ الٓر (14/İbrahim 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (32/Secde 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (30/Rum 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (29/Ankebut 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (2/Bakara 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm الٓمٓ (3/Âl-i İmran 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm Râ الٓمٓر (13/Ra'd 1). "Elif, lâm, mîm" harflerinin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet ve ilgili dipnot; "râ" harfinin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet.

3. Sonuç

Bu harflerin hikmetli kitabın surelerinin başında yer alması ve bazen onlara isim olması, daha derin ve veciz anlamlarının olmasını gerektirir. Anlam ve icazın numunesi sayılan ve hayatı anlamlandıran bir kitabın surelerinin başına anlamsız harfler yerleştirildiğini düşünmek ciddi bir çelişkidir. Surelerin başında bulunup sure ismi veya başlangıcı olmaları, anlamlı sure başlıkları olmalarını ciddi olarak düşündürmektedir. Mevcut veriler değerlendirildiğinde dilin kökleri sayılan harflerin sadece kelimeleri meydana getirmeye yarayan anlamsız bir materyal yığını olmadıkları, canlı bir organizmayı meydana getiren hücreler gibi kendi anlamlarıyla bir bütüne anlam verdikleri görülmektedir. Edatları, isimleri, fiilleri ve hatta cümleleri meydana getirir-

ken parçadan bütüne dil yapılarının her karesine anlamlarını taşıdıkları görülmektedir. Bunun nedeni her insani ürün gibi dilin de basitten karmaşığa doğru gelişmiş olmasıdır. Çünkü bunun aksini söylemek, en basit ifade aracını oluşturamamış insanın sıfırdan karmaşık bir dil ve anlam sistemi geliştirdiğini söylemekle eşdeğer olacaktır.

Çünkü harf şekillerinin sembolik olması anlamsız oldukları anlamına gelmediği gibi harflerin isimleri ve resimleri arasında da anlam ortaklıkları söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle harf isimleri ile aynı köke sahip kelimeler aynı anlama sahiptirler ve tek harfliden çok harfli kelimeye geçişin en canlı örneklerini oluşturmaktadırlar. Yani çok sesli kelime yapıları, tek sesli kelime yapılarını bünyesinde taşımaktadırlar. Harflerin ortaya çıkış sürecindeki resimleri ve isimleri ile kelimelerin kök anlamları arasındaki akrabalık ilişkisi somut göstergelerdir. Bu kök yapıların aynı harfi taşıyan diğer kelimelerdeki anlam ve fonem yansımaları da tezimizi doğrulayan zengin kanıtlardandır. Gerçi kelimelerin harflerden, harflerin de "elif"ten doğduğunu söyleyen genellemeler vardı ama tek harfli fillerden üç harflilere nasıl ulaşıldığı sorusu sorulmamıştı veya bir sistem dâhilinde denenmemişti. Dolayısıyla tek harften iki ve üç harfe nasıl geçilmiş ve nereden başlanmıştı? Bu soru bizim çıkış noktamızı da belirliyordu. Ayrıca iki harfli fiillere en yakın gözüken üç harfli fiillerden tek harfli fiillere doğru seyreden bir yol izlemek daha tutarlı görünüyordu. Bu da kalkış noktası olarak iki harf ile üç harf arasında gidip gelen illetli fiillerin, özellikle konumuzu ilgilendiren mukattaa harflerinin esas alınmasını zorunlu kılıyordu.

Fiillerin sahih ve illetli diye ikiye ayrılması önemli bir ipucuydu. Örneğin illetli fiiller sahih fiillere göre üç harf ayrımını tam olarak yansıtmadıkları için illetli fiiller olarak adlandırılmaktadırlar. Bu da onların iki harfliler ile üç harfliler arası bir konumda görülmeleri anlamına gelmektedir. Bazı fiil çekimlerinde i'lal kaideleri gereği meydana gelen harf kayıplarının varlığı ve bunların görmezden gelinmesi kuralların dildeki yapıya dar geldiğini göstermektedir. Buna ilave olarak illetli fiillerin anlam haritasının, neredeyse harf yönünden ortak oldukları bütün fiillerin anlamını içerecek kadar zengin olmasıdır. Bu durum bizi ister istemez üç harfli fiillerin illetli fiillerle başladığını ve dolayısıyla iki harfli kaynaklarını da düşünmeye sevk etmektedir. Bunu destekleyen net bir gösterge de genellikle kelimelerin harf ortaklığı arttıkça anlam ortaklıklarının da artmasıdır. Ayrıca edatların harf ile kelime arası bir yapı arz etmeleri de bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Bunların harf olarak değerlendirilmesi, tıpkı illetli fiillerin bazı kiplerde tek harfe düşse bile kelime sayılması gibi görece bir durumu ele vermektedir.

Bu durumda hece harfleri veya onların sembolize ettiği tek heceli sesler, çok heceli veya çok harfli kelimelerin türetildiği tek sesli ilk kelimeler olma ihtimalini akla getirmektedir.

Sonuç itibariyle eğer çok sesli ve çok harfli kelimeler az sesli ve az harfli kelimelerden türediyse, onlar da tek sesli ve tek heceli harflerden türemiş olabilirdi. Dolayısıyla bu harflerin yerini zamanla kelimelere bıraktığını gösterir. Bu da demektir ki kelimelerin taşıdığı anlamları bunun kadar ayrıntılı olmasa bile harfler taşıyordu. Yani harfler en basit anlamlı en basit kelimelerdi. Anlam zenginleştikçe karmaşık hale geldi ve kelimelerin yapısının geliştirilmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla ses ve anlam bakımından kelimelerin genetik kodlarını oluşturan harflerin, bir bakıma kendi eserleri olan kelimelerin veya anlam setinin yerine rumuz veya sembol olarak kullanılmasından daha doğal bir durum olamazdı. Kaldı ki bugün bu kısaltmalar ve harf sembolizmi eskiye göre daha yaygın bir kullanım arz etmektedir. Dolayısıyla mukattaa harfleri, taşıdığı veya çağrıştırdığı anlamlar yoluyla bizi din ve kültürün tarihine götürürken dilin tarihî köklerine de götürmektedir. Ya da dilin tarihi köklerine götürürken din ve kültürün tarihine de götürmektedir. Çünkü dil kültürün taşıyıcı formlarından bir tanesidir. Ayrıca Kur'an, dini Allah, insan ve doğa temeli üzerine oturtmaktadır. Dil, bu çok boyutlu varlık alanını anlamlandırmamıza, bağlarını kurmamıza ve aktarmamıza yardımcı olan en önemli ortak öğedir.

Tarihsel süreçler incelendiğinde bu ortaklıklar daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilir. Yunus Peygamberden zen-Nûn diye bahsedilmesi bu konunun Kur'an'daki ilk ve en bariz örneğini, bizim için de ilk ipucunu oluşturmaktadır. Arap şairin "gıftü" yerine "kâfi" demesiyle Arap gramercilerinin vekâ yakî fiilinin emir kipinde "gı" demeleri arasında harf sayısı bakımından da anlamlılık bakımından da çok fark yoktur. Hatta kelime sayılmayan ve harf ismi olarak değerlendirilen kâfi kelimesi, "gı" kelimesine göre daha çok hece sayısına sahiptir. Bu durumda mukattaa harflerinin sembolik anlamlarını surelerin içeriğindeki kelimeler ve olaylar dizgesinde aramak en anlamlı yöntem olarak gözükmektedir. Bu da dilin ve dinin tarihindeki yolculuk serüvenimizin daha uzun süre devam etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Özellikle dil ve tarih araştırmaları ve bu tür teorik araştırmaların kazılarla desteklenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü biz bu çalışmada sorunu bütünüyle çözdüğümüz iddiasında değiliz. Biz burada bizden sonra araştırma yapacak bilim adamlarına yeni bir bakış açısı sunabilmenin telaşıyla derli toplu bilgiler devşirmeye çalıştık.

Kelimeler üzerinde yapılan tarama sonucunda elde edilen anlam öbekleri, surelerin dil ve içeriği ile karşılaştırıldığı zaman sure başında yer alan harflerin anlamları aydınlanmaya başlamakta ve sure içeriğinin sembolik bir dille ifade edilmek üzere oraya yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Yani anlamlı sure başlığı oldukları açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla bu harflerin taşıdığı sembolik mesajları surelerin temel konu ve kavramlarında, örnek olarak anlatılan kıssaların satır aralarında ve ilgili dönemlerin tarihsel verilerinde aramak gerekmektedir. Bu harflerden birisi kaç tane surede yer alıyorsa o surelerin içeriğini bu gözle okumak gerekiyor. Dahası Kur'an'ın dilini, tarihini, anlattığı konuları ve örnek olarak aktardığı kıssaların yaşandığı dil, kültür ve medeniyetleri, bilhassa dinler tarihi açısından daha geniş perspektiflerle yeniden okumamız gerektiğini kavramış bulunuyoruz. Ayrıca Kur'an'da anlatılan kıssaların çoğunun, Arap dili ve alfabesiyle akraba olan Samî dil ailesinin ve alfabelerinin yaşadığı coğrafyaya ait olduğunu da göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı dil çalışmaları yapmak da zorunlu görünmektedir. Ancak yer ve zaman darlığı nedeniyle biz sadece ansiklopedilerdeki harf maddelerini ve Arapça sözlüklerdeki bu harflerle ilgili kelimeleri taramakla, mukattaa harflerinin ilk geçtiği sureyi esas alarak yorumlamakla ve suredeki kıssalarla ilgisini gördüğümüz Orta Doğu dil ve mitolojilerinden tezimizi ispatlayacak bazı örnekler vermekle yetindik.

Fakat şu kadarını söylemeliyiz ki harflerin anlamları ve kelime grupları arasında yaptığımız bu kısa gezinti bile bize çok önemli anlam demetleri ve bir takım ipuçları yakalama, en azından daha önce yapılan tespitleri yeni bir sistem dâhilinde yeniden değerlendirme imkânı sağlamıştır. Örneğin mukattaa harflerini bazı kelimelerin yerine kullanılan rumuz,[165] sure ismi veya başlangıcı kabul eden[166] ve hatta bizim arayışımıza da ipucu oluşturan

---

[165] Bu harflerin belli kelimelerin anahtarı veya kısaltması olduğunu iddia edenler de olmuş, hangi kelimelerin kısaltması olduğu konusunda İbn Abbas ve diğer âlimlerden çok farklı rivayetler gelmiştir. Ancak Şevkânî'nin de belirttiği gibi Hz. Peygamber'den herhangi bir bilginin gelmemesi, sahabeye dayandırılan isnatların kısıtlı ve çelişkili, tabiinden gelen bilgilerinse daha da karmaşık olması ve ayrıca önerilen manaların Arap dilinde yaygın olmaması gibi nedenlerle bu bilgiler tutarlı bir sisteme oturtulamamaktadır (Duman, age. VIII, 401, 403, 404).

[166] Âlimlerin çoğu bu harfleri surelerin ismi kabul etmiştir (Zemahşerî Keşşaf, I, 19-31). Zeyd bin Eslem, Halil bin Ahmed, Sibeveyhî ve Hasan-ı Basrî bu görüştedir (Taberî, *Camiu'l-Beyan*, I, 206; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, II, 8-11; Duman, VIII, 402). Harfleri devamındaki cümleyle birlikte sure başlangıcı kabul eden görüş bu iddiayı tutarlı hale getirebilir. Katâde ve Mücahid'e nispetle Kur'an'ın ismi olduğu da söylenmiştir. Fakat bu

görüşler bu sayede açıklığa kavuşmuş ve bu harfleri mucize[167] ya da dikkat çekme aracı[168] kabul eden yaklaşımlar anlamlı hale gelmiştir. Ayrıca bu yaklaşımın dilin felsefesi ve sistematiği içerisinde yer almayan bazı iddiaların anlamsızlığını da ortaya koyduğunu sanıyoruz. Örneğin bu harflerin anlamının olmadığını, varsa da sır olduğunu söyleyen[169] bilinemezci ve dolayısıyla teslimiyetçi tutumları veya hiçbir dilsel ve tarihsel temele dayanmayan tutarsız görüşleri,[170] aziz kitabın harflerini büyüsel, teosofik hezeyanların parçası haline getiren Batınî ve Hurufî yorumları[171] tefsir ciddiyetiyle bağ-

---

harflerin hemen devamında Kur'an'a ayrıca yemin edildiği için tutarlı görülmemiştir (Duman, age. VIII, 402).

167 Arap edebiyatçılarına meydan okuma ve Kur'an'ın mucize olduğunu ortaya koyma amacıyla nazil olduğunu savunanlar da olmuştur. Taberî bu görüşü selef ulemasından gelmediği ve sonradan ortaya atılmış bir düşünce olduğu gerekçesiyle, Şevkânî ise bedî ve beyan açısından gizli ve kapalı işaretlerin geçerli olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Fakat son dönemde en fazla kabul gören de bu görüş olmuştur (Duman, age. VIII, 402, 403).

168 Bu harflerin Kur'an'a dikkat çekmek ve muhatabı dinlemeye sevketmek için zikredildiğini söyleyenler de vardır. Ancak bu harfler dikkat çekmek için zikredilmişse dikkat harfin kendisine değil, başında bulunduğu surenin içeriğine yoğunlaşmış olmalıdır. Aksi halde bu harfin orada bulunuşu sorgulanacaktır ki mevcut kaynaklarda böyle bir tartışmaya rastlayamıyoruz (Duman, age. VIII, 402, 403).

169 Kurtubî, *el-Cami'*, I, 115, 116. Bkz. Duman, age. XVIII, 401, 402.

170 Bazılarına göre ise bu harfler birer yemindir (Duman, age. VIII, 403). Ancak harfe yemin ediliyorsa yemin harfin neresindedir? Eğer harfin kendisi yeminse neye yemin edilmektedir, bu soru cevapsız kalmaktadır? Bazıları da bu harflerin sureleri birbirinden ayırmak için kullanıldığı kanaatindedir. Ancak Taberî ve İbn Kesir bunu anlamsız bularak reddetmişlerdir. Çünkü her surenin başında bu harflerden yoktur ve sureleri ayırmak için besmele yeterlidir (Duman, age. VIII, 402).

171 Huruf-ı mukattaayı cefr veya ebced hesabı ile yorumlayanlar da olmuştur. Zayıf bir rivayete göre Yahudiler "Elif, Lâm mîm" harflerinden hareketle İslam ümmetinin ömrünü hesap etmeye kalkışmışlar, bu olay üzerine müteşabihat konusundaki ayet gelmiştir. İbn Kesir söz konusu rivayeti batıl kabul etmiştir. Ebced hesabını Mukattaa harflerine ilk uygulayan da Mukatil bin Süleyman'dır (Duman, age. VIII, 403). Harflerin büyüsel gücüne inanma bütün Orta Doğu uygarlıklarında vardı. Yahudîler bunu Grek kültüründen almışlar, daha sonra Hıristiyan ve İslam kültürlerine de geçmiştir. Başta Pisagorculuk olmak üzere Grek filozoflarının eserlerinden hareketle İslam âleminde hurûf ilmine dair kitaplar, hatta tefsir kitapları bile yazılmıştır. Bunlar da esas aldıkları o kaynaklar kadar apokriftir (Bozhüyük, Mehmet Emin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Huruf" mad. VIII, 397-400). Bu felsefede harfler ve rakamlar büyüsel şifrelerdi ve bunların sırları kelimelere, kelimelerinki kâinata yayılmıştı. Bu düşünce batınî kökenli cefr geleneğini doğurmuş, her bilge kişinin özellikle mutasavvıfların ulaşacağı gaybdan haber verme tekniğine dönüşmüş, "İlmü'l-huruf" adı altında bir akım doğmuştur. Tefsircilerin bu akıldışı yöntemi tefsirin içine çekmeleri konuyu mecrasından saptırmış

daştırmak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu çalışmanın ilahiyat ve özellikle tefsir çalışmalarının geleceği konusunda da bazı imkânlar sunabileceğini umuyoruz. Bilhassa Kur'an tarihi çalışmalarına ve Kur'an kıssalarının tarihte izini sürmesi gereken dinler tarihi çalışmalarına duyulan ihtiyacı hissettirme ve motive etme bağlamında kısmen de olsa rol oynayacağını umuyoruz. Özellikle tefsirle doğrudan ilgisi olan Arap dilinin yapısını ve anlam dünyasını tanıma ve özellikle harf ile kelimeler arasındaki semantik ilişkileri araştırma noktasında yol gösterici olmasını umuyoruz.

Bugüne kadar bu anlam dünyasına yabancılaşmışsak bunun sebebi genelde ilk tefsir yazarlarının çoğunlukla rivayetçi Mevalîden, Orta Çağ ulemasının ufku dar, lafızcı ve parçacı mukallitlerden oluşmasından kaynaklanmış olabilir. Günümüzde ise ya eskiyi tekrar eden iktibasçı yaklaşımlardan ya da sistem ve yöntemden yoksun marjinal teorilerden öte bir teori üretilememesidir. Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından bu harflerle ilgili bir sorunun gelmemesi veya inkârcıları tarafından bir itirazın yükselmemesi başka türlü izah edilemez. Bu nedenledir ki uzun asırlar boyunca bu harflerin anlamı konusunda söz söylemek, kitabın dünyasına yabancılaşan Hurûfîlere kalmıştır. Genç araştırmacılarımız bilmeli ki bu iş, kitabın anlam ve lafızlarının Allah tarafından gönderildiğini unutup harflerin ve yazının Allah tarafından gönderildiğini sanan ve onları kutsayan cahillere bırakılamayacak kadar önemlidir.

(Bozhüyük, age. VIII, 398, 399; Aksu, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Hurufîlik" mad. 408-412) ve mukattaa harflerini hem ilmin hem de Kur'an'ın ruh dünyasına yabancılaştırmıştır. Harfler gaybdan haber alma, büyü, sihir ve kehanet gibi çeşitli akıl ve İslam dışı işlemlerin aracı haline getirilmiştir. Oysa Ebu Hanife, Matüridî ve Şaranî büyü ve benzeri olgulara inanmayı ve dolayısıyla Hurufîliği küfür kabul etmişlerdir (2/Bakara 102; Bozhüyük, age. VIII, 400).

KAYNAKÇA

Açıkgenç, Alpaslan, "*Fazlur Rahman'ın Hayatı, Görüşleri ve Eserleri*" (Fazlur Rahman'ın *İslam ve Çağdaşlık* adlı eserinin tercümesine yazdığı giriş), Ank. 1999, s 34-37.

Ağırakça, Ahmet, "Nebatîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII, 257, 258.

Ahmed bin Hanbel eş-Şeybanî, *Müsned*, İstanbul, 1992.

Aksu, Hüsamettin, "Hurufîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVIII, 408-412

Alusî, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah el Huseynî (H. 1270), *Ruh'ul Maanî fî Tefsiri'l-Kuran'il-Azim ves-Seb'al-Mesanî*, (Şamile).

Arafat, W. N. "Peygamber Hz. Muhammed 900 Yahudi'nin Öldürülmesi Emrini Vermiş miydi?" (JRAS),1976, s. 100-107 den terc. Aydın, Hamit, *Nida Dergisi*, sayı 143, Ağustos-Eylül 2010; Aynı makale için bkz. "Medine Yahudileri ve Beni Kureyza Hikayesi", *İslamî Araştırmalar*, çev. Öz, Şaban, c. 17, sayı 2, Ankara 2004, s. 139.

Arkun, Muhammed, *Mine'l-İçtihad ilâ Nakdi'l-Akli'l-İslamî*, Arapça çeviri, Haşim Salih, es-Saki yayınevi, Beyrut, 1991.

Arslan, A. Turan, "Elif", *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, 35; "Lâm", XXVII, 92.

Atalar, Kürşat, Toshıkıo İzutsu'nun *Kur'anda Tanrı ve İnsan* adlı eserinin tercümesine yazdığı önsöz, İst. 2012.

Ateş, Süleyman, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul.

Ateş, Ali Osman, *Asrı Saadette İslam*, c. 2, s. 241-245.

Aydın, M. Akif, Hamidullah, Muhammed, "Köle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 237-246.

Aydın, M. Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, (*Hukuku Aile Kararnamesi*) İstanbul, 1985.

Aydın, Mahmut, *"Hz. İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesih ve Mehdi Tartışmaları"*, *XI. Kur'an Sempozyumu*, Ank. 2009, s. 225-268.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara, 2013.

Bagavî, ebu Hüseyin M. Bin Mesud (H510), *Mealimü't-Tenzil* (Şamile).

Bağdadî, el-Hatib, *Tarih-u Bağdad,* Kahire 1931.

Başar, Serpil, "Kur'an'da Hılm Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi,* c. 49, sayı 1, Ocak-Mart 2013.

Beydavî, Nasıruddin ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî H. 685; *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil (Mecmuatün min et-Tefasir)*, Beyrut.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerimin Meâl-i âlisi ve Tefsiri,* İstanbul

Bozhüyük, Mehmet Emin, "Huruf", *TDV İslam Ansiklopedisi,* VIII, 397-400.

Buharî, Muhammed bin İsmail, *el-Camiu's-sahih,* Riyad, 1421/2000; Cemal Sofuoğlu tercümesi, İstanbul, 1990.

Cassas, Ebu Bekir Ahmed bin Ali er-Razî, *Ahkamu'l-Kur'an,* Beyrut, 1428/2007.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü,* Ankara 1983.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim.*

Demirci, Kürşat, "Kafdağı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXIV, 144, 145.

Deniz, Gürbüz, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri,* İst. 2010.

Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* İstanbul, 1995; *Kur'anü'l-Mecid, Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması,* terc. Vahdettin İnce, İst. 1997; *et-Tefsiru'l-Hadis,* Heyet terc. İstanbul, 1997.

Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed bin İbrahim, *el-Feyzü'l-Kebir fi Usûli't-Tefsir,* terc. Mehmet Sofuoğlu, İst. 1980.

Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük,* İstanbul, 2001.

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu,* İstanbul, 1980.

Döndüren, Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali,* İstanbul, 1993.

Duman, M. Zeki, *Beyanü'l-Hak,* Ankara, Fecr Yayınevi, 2006; "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı", *Erciyes Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Yıl 2011/1, sayı 12, s. 1-54; "Huruf-ı Mukattaa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XVIII, 401, 402.

Durmuş, İsmail, "Hâ,". *TDV İslam Ansiklopedisi,* XIV, 336, 337; "Tâ", XXXIX, 281-283; "Yâ", XLIII, 169; "Râ", c. XXXIV, s. 371; "Mîm", XXX, 87; "Nûn", XXXIII, 242, 243; "Sâd", XXXV, 370, 371; "Sîn", XXXVII, 220.

Ebu Davud, *Sünen,* Riyad, 1421/2000.

Ebu Hayyan El-Endülüsî, (H.743/45), *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit* (Şamile).

Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-Emval*, Terc. Cemaleddin Saylık, İstanbul, 1981.

Ebu Zehra, Muhammed, *Fıkıh Usulü (İslam Hukuk Metodolojisi)*, çev. Şener, Abdulkadir, Ankara, 2009.

Ebussuud al-Imadî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (H. 982), *İrşadu akli's-selim ila Mezaya'l-Kitab'il-Kerim* (Şamile).

Einstein, Albert, Bertrand Russel'a yazdığı eleştiri, bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefe tarihi c. 2 başlangıç bölümü*, trc. Muammer Sencer, Ankara 1972.

Engin, Nihat, "Osmanlılarda Kölelik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 246-248.

Ersoy, Mehmed Akif, "Tefsir-i Şerif", *Sebilü'r-Reşad*, sayı 27, s. 4.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 2012; *Hz. Aiyşenin Sahabeye Yöneltti̇ği Eleştiriler*, Zerkeşî'nin *el-İcabe* adlı eserinden terc. ve thk. Ankara 2012; *Siret Tedkikleri*, Ankara 2013.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1999.

Eskicioğlu, Osman, "İslam'da Devlet Velidir (Amme Velayeti)" *Dokuz Eylül Ün. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı VI, İzmir 1989, s. 415-447; "Modern Vergi Anlayışı ve Zekât", *Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1989, Sayı 5, s. 225-250

Evzaî, Abdurrahman bin Muhammed (v. 88/707), *Sünenu Evzaî*, çev. Ali Pekcan, Konya, 2012.

Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, Çev. Akdemir, Salih, Ankara, 2001.

Firuzabadî, Muhammed bin Yekup el-Firuzabadî (H. 817), *Tenviru'l-Mikbas, min Tefsir-i İbn Abbas*, (*Mecmûatü minet-Tefasir*), Beyrut.

Gazzalî, *Mişkâtü'l-Envar (Nurlar Feneri)*, trc. Süleyman Ateş, Bedir yay., İstanbul, 1994

Gökalp, "Fıkıh ve İçtimaiyat", *İslam Mecmuası*, I/s.40; "İçtimai Usul-ü Fıkıh", *İslam Mecmuası*, I/S. 3.

Gökkır, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri*, Ankara, 2009.

Gölcük, Şerafettin, *İslam Akaidi*, Konya, 1992.

Gürkan, Ülker, *Sosyolojik Hukuk İlmi*, Ankara, 1961.

Hakim, Ebu Abdillah en-Neysaburî, *el-Müstedrek*, Beyrut, Tarihsiz.

Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İst. 2000.

Hershum, Paul İsaac, *Talmudic Mıscelleny*, 1880, London, sh. 37, 210-221; den naklen Mevdudî, *Tefhim*, ilgili ayetin tefsiri

Izutsu, Toshıkıo, *Kur'anda Tanrı ve İnsan*, Çev. Kürşat Atalar, İstanbul, 2012.

Izz b. Abdisselam, Abdulaziz b. Abdisselam b. Ebil Kasım b. el Hasen es Sülemi ed Dimeşki (H. 660), *Tefsir'u-İbn Abdisselam* (Maverdî'nin eserine yazdığı muhtasar ve şerh).

İbn Arafe et-Tunusî, *Tefsir-u İbn Arafe* (Şamile).

İbn Atıyye, Gazi Ebu Muhammed Abdülhak bin Galib bin Atıyye el-Endülüsi, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Beyrut, 1971.

İbn Cizzî, *et-Teshil li-Ulumi't-Tenzil* (Şamile).

İbn Kelbî, *Putlar*, Ankara, 2005.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail bin Kesir ed-Dimeşkî (H. 774), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut, 1969; *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut, 2005.

İbn Kudame, *el-Muğnî*, Kahire,1389/1969.

İbn Mace, *Sünen*, Riyad, 1421/2000.

İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Kahire, 2003.

İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, İst. 1985.

İbn Sa'd, Muhammed, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, Beyrut, 1985.

İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetâvâ*, terc. heyet, İstanbul 1986; *Sırat-ı Müstakim*, Çev Salih Uçan, İstanbul 1991.

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an*, İstanbul 2011; *Yahudileşme Temayülü*, İst. 1995.

Kapar, M. Ali *Asrı Saadette İslam*, c. 2, s. 319, 320.

Karafî, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin İdris, el-*Furuk*, Beyrut, t.y. Alemü'l-Kütüb I-IV; *el-İhkam fi Temyizi'l-Fetava ani'l-Ahkam ve tasarrufati'l-Kadî ve'l-İmam*, Kahire, 1989.

Karaman Hayrettin, Özek Ali, Dönmez İbrahim Kâfi, Çağırıcı Mustafa, Gümüş Sadrettin, Turgut Ali, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Ank 2007.

Kazanlı Halim Sabit, "Örf ve Maruf" *İslam Mecmuası*, I/290; "İçtimai Usul-ü Fıkıh Münasebetiyle", *İslam Mecmuası*, I/145, II/418.

Keleş, Ahmet, *Sünnet; Yeni Bir Usûl Denemesi*, İstanbul, 2015.

Kılıç, Hulusi, "Ayn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV, 255.

Kitab-ı Mukaddes (*Tevrat ve İncil*), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1985, 1993.

Koca Nişancı Mustafa Bey, *Mevahibü'l-Hallak fi Meratibi'l-Ahlâk*, İst. Belediye Kütüphanesi, Osman Nuri Ergin Yazmaları, No. 20.

Kurtubî, Ebu Abbdillah, Muhammed bin Ahmed el-Ensarî el Kurtubî (H. 671), *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut, 2002.

Mahmud Esad, *Kitab-ı Nikâh ve Talâk*, İstanbul 1326.

Malik bin Enes, *el-Muvatta*, tah. M. Fuad Abdulbaki, İst. 1981; *el-Muvatta' (el-Kütübü's-Sitteti ve Şuruhuhâ)*, c. 20/1, 2, İstanbul, Çağrı yay. 1992.

Mansurizade Said, "Şeriat ve Kanun" *Daru'l-Fünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* VIII, s. 604 vd; "Cevazın Ahkam-ı Şer'iyyeden Olmadığına Dair", *İslam Mecmuası*, yıl ı, sayı 10, s. 295 vd; "Teaddüd-ü Zevcat İslamiyette Men'olunabilir", *İslam Mecmuası*, yıl ı, sayı 8, s. 233 vd.

Matüridî, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud el Matüridî es-Semerkandî, *Te'vîlâtu Ehli's -Sünne*, Beyrut, 2004.

Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Habib el-Maverdî el-Basrî (Ö. H. 364-450), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut, 1971.

Mevdudî, Ebul-Alâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, İstanbul, 1991; *Kur'an'a Göre Dört Terim*, İst. 1998; *Hz. Peygamberin Hayatı*, terc. Ahmed Asrar, İstanbul, 1992.

Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî, *Kitabu'l-Asl*, Tah. ve terc. Osman Eskicioğlu, (basılmamış, enfal sitesi).

Mukatil b. Süleyman (H. 150), *Tefsir-i Kebir/Tefsiru'l-Mukatil* (Şamile).

Mustafa Şeref, "İçtimai Usul-ü Fıkıh Nasıl Teessüs Eder" *İslam Mecmuası*, I/162 vd.

Müslim, bin Haccac en-Neysaburî, *Camiu's-Sahih*, Riyad, 1421/2000.

Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l-Muhît Tercümesi*, terc. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, 2013.

Namlı, Tuncer, *Ahlakî Kavramlarda Anlam Arayışı*, Ank 2001; *Tanzimat ve Sonrası Dönem Kanunlaştırma Tartışmaları* (Basılmamış Mastır Tezi) Kayse-

ri, 1988. 'Kur'an'ın Ayet Kavramı Çerçevesinde Mucize Tasavvurumuz", XI. Kur'an Sempozyumu, Ank 2009, s. 125-150; "Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek", Avr. İsl. Ünv. *İslam Araştırmaları Dergisi,* Yıl 3, sayı 1, Mayıs 2010, s. 111-158; "Kur'an Hükümlerinin Hukuk Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi/Talak Örneği", *EskiYeni,* Bahar 2013, s. 121-150; "İdealizmden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri", *EskiYeni,* Bahar 2015, Sayı 30, s. 23-40.

Nesaî, *Sünen,* Riyad, 1421/2000.

Nesefî, ebu'l-Berekât Abdullah bin Ahmed bin Mahmud, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* (*Mecmûatü minet-Tefasir*), Beyrut, Tarihsiz.

Okuyan, Mehmet *Kur'an'ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Var Mı?* Samsun, 2007.

Özdemir, Mahmut, *Kur'an'ı-Kerim Türkçe Meali,* Ankara, 2011.

Özdeş, Talip, *Kur'an ve Nesh Problemi,* Ankara, 2005.

Özel, Ahmed, "Esir", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XI, 382-389.

Ragıp el-İsfehanî, *Müfredat,* çev. Yusuf Türker, İstanbul, 2007.

Razî, Fahrettin Muhammed bin Ömer (H. 543/1149-606/1220), *Mefatihu'l-Gayb,* Heyet çevirisi, İstanbul, 2002.

Reşit Rıza, Muhammed *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakîm/el-Menâr* (Şamile).

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed bin Muhammed bin en-Nisaburî, *el-Keşf ve'l-Beyan* (Şamile).

Salâh Abdulfettah el-Halidî, *Ma'a Kısasi's-Sabıkin fi'l-Kur'an,* Şam, 1989, c. 3, s. 13-14; çev. İbrahim Sarmış, *Kur'an Öyküleri,* III, Konya, 2005.

Sarı, M. Ali, "Kâf", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XX, 142.

Sarı, Mevlüt, *el-Mevarid, Arapça Türkçe Sözlük,* İstanbul, 1982.

Sarmış, İbrahim, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak,* İst. 2013; *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı,* İstanbul, 2011; *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın algısı,* İstanbul, 2013. "*Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine*", *EskiYeni, 26/Bahar 2013, s. 201-239,* sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222.

Sealibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. B. Mahluf (H. 875), *el-Cevahiru'l-Hısân fi Tefsiri'l-Kur'an* (Şamile).

Semerkandî, ebu'l-Leys (H. 373), *Bahru'l-Ulum* (Şamile).

Serahsî, Şemseddin, *Kitabü'l-Mebsut,* Beyrut.

Seyyid Kutup, *Fi Zılali'l-Kur'an*, İst 1991.

Sezgin, M. Fuad, *Buharî'nin Kaynakları*, Ankara 2012.

Sinanoğlu, Mustafa, "Sînâ", *TDV. İslam Ansiklopedisi.* XXXVII, 221.

Suyutî, Abdurrahman bin Ebi Bekir Celaleddin (H. 911), *ed-Dürrü-l Mensür,* (Şamile); *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* trc. Sakıp Yıldız, H. Avni Çelik, İstanbul, 1987.

Şatıbî, Ebu İshak İbrahim bin Musa, *el-Muvafakat*, terc. Mehmed Erdoğan, İst. 1990, I-IV.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an,* Beyrut, 1995.

Tahir bin Aşur, *Makasıdu'ş-Şeriati'l-İslamiyye, Tunus, 1978,* terc. Vecdi Akyüz, Mehmed Erdoğan, *İslam hukuk Felsefesi*, İstanbul, 1985.

Tantavî, Muhammed Seyyid, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Şamile).

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa es-Sülemî, *el-Cami' el Muhtasar min es-Sünen*, Riyad, 1421/2000.

Topçuoğlu, Hamide, *Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk)*, İstanbul 1969.

Udeh, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, trc. Ali Şafak Ank. 1991.

Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara, 2014.

Ünalan, Abdulkerim, *İslam Ceza Hukukunda Kısas ve Diyet,* Diyarbakır, 2001.

Vahidî, En-Neysaburî, ebul-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali H. 468, *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz* (Şamile).

Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti,* İstanbul, 2007, I-II.

Yazır, Muhammed hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst. 1993.

Yılmaz, Hakkı, *İşte Kur'an, Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, İzmir, 2005.

Zebidî, Muhıbbüddin Muhammed Murtaza el-Vasıtî, *Tâcü'l-Arus, min Cevahiri'l-Kamus,* Beyrut, 1994.

Zemahşerî, Carullah Mahmud bin Ömer (H. 528), *el-Keşşaf an Hakaik'ı-Ğavamidı't-Tenzil ve Uyun'il-ekavili fî Vücuhi't-Tevil*, Beyrut.

Elif, Lâm, Râ. Bu kitap sana, insanları Rabblerinin izni ile
karanlıklardan aydın
sonsuz güç sahibi ve hamde la **a**
iletmen için indirdiği

(14/İbrahi

